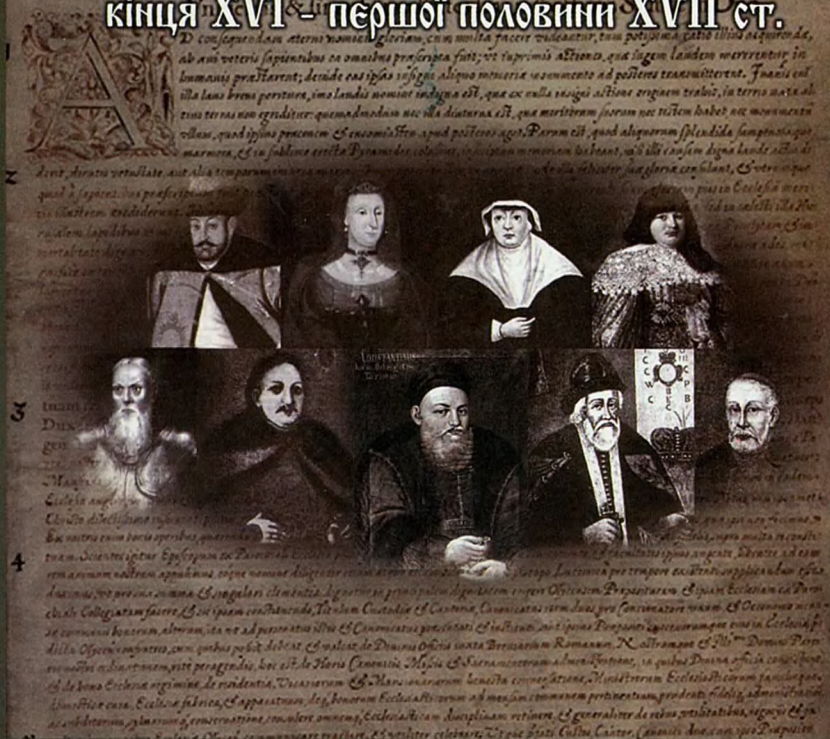

ВОЛИНСЬКА ШЛЯХТА У РЕЛІГІЙНИХ РУХАХ

кінця XVI – першій половині XVII ст.

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Центр українознавства філософського факультету

Михайло ДОВБИЩЕНКО

ВОЛИНСЬКА ШЛЯХТА У РЕЛІГІЙНИХ РУХАХ

(кінець XVI—перша половина XVII ст.)

ПП СЕРГІЙЧУК М. І.
Київ—2008

ББК. 63.5 (4 Укр.)

Д-32

ISBN 978-966-2911-22-0

Видання здійснено за фінансової підтримки Волинської обласної державної адміністрації, Українського Православного Братства Святого Апостола Андрія Первозванного та Волинського крайового братства Святого Апостола Андрія Первозванного.

Довбищенко Михайло.

Д-32 Волинська шляхта у релігійних рухах (кінець XVI—перша половина XVII ст.). — К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. — 882 с.

Монографію присвячено участі волинської шляхти у релігійних рухах кінця XVI—першої половини XVII століття. Зокрема, головна увага приділяється її суспільній, релігійній і фундаторській діяльності в межах чотирьох християнських церков, представлених на Волині на той час — Православної, Уніатської, Римо-Католицької та Протестантської. У праці досліджуються також проблеми релігійних конфліктів, питання націєтворення українського народу (на прикладі шляхетського стану Волинського воєводства).

ББК. 63.5 (4 Укр.)

Рецензенти: доктор історичних наук, професор Сергійчук В. І.
доктор філософських наук, професор Лубський В. І.
доктор історичних наук, доцент Ластовський В. В.

Рекомендовано до друку Вченою радою філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №8 від 22 квітня 2008 року).

Редактор Стефанія Федорків

© Довбищенко М. В., 2008

© Черненко М. П., художнє оформлення, 2008

© ПП Сергійчук М. І., 2008

ISBN 978-966-2911-22-0

ВСТУП

Кінець XVI—перша половина XVII ст. є надзвичайно важливим періодом в історії Української Церкви в польсько-литовській державі взагалі, та на Волині зокрема. Передусім, це був час стрімкого піднесення суспільно-релігійного життя "Русі" (українсько-білоруського етнорелігійного простору), пов'язаного з радикальними змінами, що відбувалися у внутрішньому житті Речі Посполитої. Не слід забувати, що в релігійній боротьбі, яка точилася в цій країні у другій половині XVI ст., вирішувалося питання цивілізаційного вибору польсько-литовської держави. За гарячими суперечками про правди віри насправді стояло питання, до якої Європи — католицької чи протестантської — будуть в перспективі належати землі Польщі та Литви.

Події, пов'язані з Реформацією та Контрреформацією, супроводжувалися богословськими дискусіями, жвавою релігійною полемікою, активним поширенням книжкової продукції та піднесенням видавничої справи, подальшим розвитком старих та створенням нових освітніх центрів, поширенням ідей гуманізму. Ці процеси сприяли швидкій еволюції національної свідомості європейських народів, що вело до нового етапу розвитку національних держав. XV—XVI ст. були також епохою великих географічних та наукових відкриттів, які докорінно змінили уявлення європейців про світ. Врешті, активний розвиток промисловості та поступовий вихід на історичну арену нового суспільного стану (буржуазії) свідчили, що епоха пізнього середньовіччя для Європи відходить в минуле.

Русь в духовному та культурному плані не належала до католицького світу Європи, в надрах якого зародилася і постала Реформація. Не належала вона також до числа промислових країн Старого Світу, де потреби економіки, що інтенсивно розвивалася, вимагали нових наукових відкриттів та подальшого поширення освіти. В цей час Україна та Білорусія

лишалися східними окраїнами Європи з аграрною економікою та суспільними відносинами, характерними для епохи пізнього феодалізму. Зрештою, не мала Русь і власної державності, а її національна еліта була інтегрованою частиною політичного народу Речі Посполитої (шляхти), що значно ускладнювало подальший розвиток національної свідомості руської аристократії. Саме тому православний нобілітет, який у другій половині XVI ст. опинився перед викликами часу, не зміг творчо осмислити здобутки європейської цивілізації, прищепити їх на власний національний ґрунт — для цього у XVI ст. ще не було об'єктивних та суб'єктивних передумов. В результаті розпочався дуже небезпечний для України з точки зору історичної перспективи процес — покатоличення української шляхти, яка разом з передовою освітою Заходу та ідеями оновленого католицизму приймала також польсько-латинську культуру.

Тим не менше, глобальні соціальні, культурні та релігійні перетворення в європейських державах XVI ст. мали також позитивний ефект для українсько-білоруського суспільства. Вони сприяли пошуку власної національної перспективи в середовищі патріотично настроєного руського нобілітету. Діяльність наукових гуртків в маєтностях князя Юрія Слуцького на Білорусі¹, князів Андрія Курбського та Костянтина Острозького на Волині були яскравим прикладом цього процесу. Крім згаданих наукових осередків в культурно-національній сфері працювали також окремі представники руського нобілітету — як в якості меценатів, так і науковців. Так, саме завдяки гетьману Григорію Ходкевичу отримав можливість розпочати в Литві друкарську справу Іван Федоров, ідейна та матеріальна підтримка князів Заславських і Чарторийських передувала виходу в світ заміненого Пересопницького Євангелія, перекладами творів Отців Церкви з грецької на слов'янську мову займалася, за власним почином, княгиня Софія Чарторийська тощо.

Проте найважливішим центром суспільно-релігійного та наукового життя не тільки Волині, а й України та Білорусі в цілому, була знаменита школа в Острозі, більше znana як

Острозька колегія чи академія. Створена передусім як науковий осередок для видання Острозької Біблії, колегія не припинила своєї діяльності і після завершення цього видавничого проекту. В її стінах отримали освіту майбутні вчені, державні та релігійні діячі України — Мелетій Смотрицький, Петро Конашевич-Сагайдачний, Йов Борецький, Єлисей Плетенецький, Лаврентій Зизаній та ін. Наприкінці XVI ст. при дворі князя Костянтина Острозького зосередилися викладачі та мислителі різних конфесій — як православні, так і протестанти, — які плідно співпрацювали та виявляли релігійну толеранцію один до одного. Саме в Острозі у 80-х — на початку 90-х років XVI ст. в середовищі руської інтелектуальної еліти точилися дискусії щодо майбутнього Православної Церкви в Речі Посполитій, шляхів її внутрішнього оновлення та духовного відродження. Пізніше у своїй праці "Палінодія" Захарія Копистенський згадував, що там "...найдовалися и мовци, оному Димосфенесови равнии, и иные розличнии любуумдрцы. Найдовалися и докторові славнии, в греческом, словенском и латинском языках выцвечоныи. Найдовалися и математикові и астрологове превыборнии... Церкви и двор того княжати — полный православных учителей евангелских и апостолских, полнии богословов истинных..."². Спалах культурно-національного та релігійного життя в Острозі свідчив, що Русь, хоч і з великим запізненням, все-таки починає пошуки власного майбутнього в країні, яка на очах змінювалася. Культурно-національне відродження другої половини XVI ст. та діяльність Острозької академії були виразними ознаками цього процесу.

Переломним моментом національно-релігійного поступу українсько-білоруського суспільства стало проголошення церковної унії в Бресті (1596 р.), яка поділила вірних Київської митрополії на її прихильників та противників. Покликана розв'язати релігійну кризу в Україні та Білорусі, унія на першому етапі своєї історії її не тільки не вирішила, а й далі поглибила і загострила — в країні спалахнула по-

літична боротьба, яка розколола руський нобілітет. Втім, за лаштунками політичних конфліктів та релігійної полеміки виразно окреслювалися намагання тогочасної духовної та світської еліти руського народу не тільки захистити певні релігійні погляди, як це було раніше, а й знайти і утвердити параметри власної ідентичності у багатонаціональній державі, якою була Річ Посполита. Як православні, так і уніати, доводячи своє право представляти Русь в польсько-литовській державі, почали досліджувати літописи та хроніки, намагаючись обґрунтувати власну концепцію історичного минулого свого народу, на основі якої моделювалася також його подальша перспектива. Про безпосередній вплив релігійної боротьби на відродження науки і освіти (зокрема, серед православних) виразно свідчив у своїй промові на сеймі 1620 року посол від Волині пан Лаврентій Древинський. З цього приводу він, між іншим, стверджував: "...якби не відступництво деякої частини нашого духівництва від звичного свого в релігії пастиря, якби, кажу, ті, що пішли від нас, не пішли проти нас, — ніколи б такі вчення, такі школи і такі достойні вчені люди серед нашого руського народу не виявилися б. Учення в церквах наших по-старому було б укрите прахом недбальства"³.

Процеси національного відродження кінця XVI—першої половини XVII ст. та діяльна участь у них певної частини руської аристократії не були випадковими. Незважаючи на те, що в країні політичним народом лишалася шляхта без огляду на національну чи релігійну належність, саме в кінці XVI—першій половині XVII ст. окреслилася стійка тенденція її консолідації навколо польської культури та цінностей Римо-Католицької Церкви. Патріотично настроєна українська та білоруська аристократія опинилася у складній ситуації, намагаючись зберегти власну національну ідентичність при поєднанні різнопланових чинників — свого руського походження з релігійними цінностями (православ'я, унія, католицизм чи протестантизм), становими інтересами (які еднали її з нобілітетом Польщі та Литви) та сильними вплива-

ми польської культури. Відомо, що шляхта східного обряду, яка в цей час опинилася перед викликом епохи, так і не змогла виконати свою історичну місію — сформулювати програму, яка могла б консолідувати Русь навколо загально-національних цінностей, та забезпечити їй гідне місце в польсько-литовській державі. Шляхетська еліта, зайнята вирішенням внутрішніх незгод з релігійного питання та за-сліплена станом короткозорістю, фатально відставала від вимог часу і в процесах національного життя, врешті-решт, була усунута на другий план історії молодого силою України — козацтвом.

Тим не менше, шляхта залишила унікальний історичний досвід духовного та релігійного життя в багатоконфесійному суспільстві, позначений пошуками власної національної ідентичності, захистом і розвитком релігійного життя, а також створенням оригінальної системи міжконфесійного балансу і толеранції в державі. Важлива роль у згаданих процесах належала Волинському воєводству. На прикладі суспільно-релігійного життя князівських та магнатських родин регіону ми можемо спостерігати процеси руйнації давньої системи національно-релігійних відносин руського соціуму та витворення нових етноконфесійних реалій на базі католицизму, православ'я, унії та протестантизму. Саме на Волині представники старих руських аристократичних родин створили впливові шляхетсько-магнатські групи, які окреслили нові пріоритети та перспективи у віровизнавчому та націєтворчому житті регіону. Визначні центри релігійного, суспільно-політичного та наукового життя України, які були безпосередньо пов'язані з цим процесом, — Острог, Гоща, Олика, Володимир, Луцьк — також знаходилися на території Волині, і ця обставина пояснює особливий інтерес до згаданого регіону.

Новизна запропонованого нами дослідження полягає, передусім, у комплексному науковому аналізі складних та суперечливих процесів релігійного та національного життя волинського нобілітету. До останнього часу вітчизняні

історики визнавали національний (український) характер лише тієї шляхти, яка в литовсько-польську добу дотримувалася православ'я. Натомість представники руського нобілітету з числа католиків, уніатів та протестантів зазвичай вважалися втраченими для України і з безмежною щедрістю "віддавалися" польській історії. Водночас детальне опрацювання джерел привело нас до висновку про неможливість сепаратного дослідження історії однієї окремо взятої християнської конфесії — настільки взаємопов'язані були процеси духовного і релігійного життя в таких, здавалося б, різних, або навіть протилежних релігійних громадах, як православні, католики, уніати і протестанти. Документи також свідчать про далеко неоднозначні процеси національного життя в межах всіх чотирьох конфесійних груп.

З огляду на це автор поставив перед собою завдання дослідити історію участі у релігійних рухах представників волинського нобілітету усіх конфесій від часу проголошення унії в Бресті до початку Визвольної війни українського народу під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Цей історичний період творить окрему епоху в історії Української Церкви, під час якої сталися кардинальні зміни в духовному та релігійному житті української шляхти взагалі, та волинської зокрема. Для повноти та всебічності розкриття теми вважаємо за необхідне висвітлити згадану наукову проблему за віровизнавчим принципом — кожний розділ присвячено конкретній конфесії. Окремий розділ висвітлює проблеми релігійних конфліктів на Волині, де зроблено спробу неупереджено дослідити їх причини та наслідки на основі уже відомих та нововиявлених документів. Головну увагу при висвітленні участі волинської шляхти у релігійних рухах приділено політичній активності волинського нобілітету, його фундаторській діяльності, особливостям релігійного життя тощо.

Об'єктом нашого дослідження є шляхетські родини Волині як українського, так і неукраїнського походження, представники яких постійно проживали на території воєводства

наприкінці XVI — першій половині XVII ст. Предмет дослідження становлять основні напрямки та результати релігійної, духовної, доброчинної та політичної діяльності волинського нобілітету в межах окремих конфесійних груп. Поза увагою залишено участь волинського нобілітету (духовного сану) у релігійній полеміці з огляду на достатню вивченість згаданого питання.

Методологічну основу запропонованого дослідження становлять принципи:

1) історизму, який дозволив дослідити суспільно-релігійну діяльність волинського нобілітету у відповідному історико-культурному контексті;

2) об'єктивності, завдяки якому на основі аналізу відомих та нововиявлених джерел було досліджено закономірності, характерні для релігійної та духовної діяльності волинської шляхти;

3) системності, який дозволив розглянути окремі аспекти згаданої проблематики як елементи єдиної цілісності.

Сподіваємося, що запропонована монографія стане помітним внеском у подальше дослідження історії Церкви та процесів націєтворення українського народу литовсько-польської доби.

1. Про роль князів Слуцьких у процесі культурно-національного відродження на українсько-білоруських землях див.: Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. VI. — К., 1995, — С. 443.

2. Огієнко І. Історія українського друкарства. — К., 1994. — С. 192.

3. Історія України в документах і матеріалах. — Т. III. — К., 1941. — С. 55.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стан розробки питання в науковій літературі

Історія Церкви та релігійних рухів на Волині кінця XVI—XVII ст. та участь у них місцевого нобілітету має поки що лише поодинокі дослідження. Цей факт, на нашу думку, пояснюється недостатньою увагою вітчизняних дослідників до процесів українського націєтворення литовсько-польської доби, важливе місце в яких грала Церква. Втім, діяльність знакових осіб цієї епохи (Костянтина Острозького, Іпатія Потія, Мелетія Смотрицького, Касіяна Саковича та ін.), які безпосередньо були пов'язані з подіями суспільно-релігійного життя на Волині згаданого історичного періоду, широко коментується практично усіма дослідниками, які вивчають історію Церкви та релігійних рухів в Україні. При цьому оцінки тих чи інших подій, пов'язаних із волинськими сюжетами, автори робили, виходячи з власних релігійних симпатій або з позицій тієї чи іншої історичної школи. Це значною мірою ускладнює класифікацію наукових напрямків, існуючих в середовищі вітчизняних та зарубіжних науковців, які більшою чи меншою мірою досліджували згадану проблематику. Саме тому вважаємо за необхідне зробити короткий огляд формування підходів до вивчення історії Української Церкви взагалі, та до її регіональної історії на Волині зокрема. На нашу думку, вони значною мірою вплинули на формування історіографічних шкіл та напрямків у XIX—XX ст.

Передусім слід зазначити, що майже два століття — з початку XIX і до кінця XX ст. — історія Церкви та релігійних рухів в Україні була надзвичайно заполітизованою темою. Причиною цьому, на наш погляд, були такі обставини:

1. Події релігійного життя України кінця XVI—першої половини XVII ст. набули складного, суперечливого, часом — драматичного, характеру. Стрімке поширення католицизму,

проголошення церковної унії, релігійні конверсії та пов'язані з ними міжконфесійні конфлікти викликали серед сучасників гостру полеміку, яка часто набувала непримиренного характеру. Саме полемічні твори з їх категоричністю в судженнях і оцінках були з часом покладені в основу першоджерел історії Української Церкви зазначеного історичного періоду.

2. Традиційно вважається, що саме релігійні конфлікти першої половини XVII ст. стали однією з головних причин початку Визвольної війни українського народу під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. І хоча, з точки зору сучасної історичної науки, прямий зв'язок між цими подіями є дуже сумнівний, тим не менше, ця традиція змушувала дослідників кількох поколінь оцінювати релігійні рухи першої половини XVII ст. з огляду на здобутки (чи втрати) своєї батьківщини (Росії, України, Польщі) наступних десятиліть.

Перші дослідження з історії Церкви в Україні, та на Волині зокрема, мали яскраво виражений конфесійний характер. Суперечка навколо історичних подій і процесів кінця XVI ст. — Берестейської унії та покатоличення української шляхти — розпочалася уже серед сучасників, які були їх очевидцями. Релігійна полеміка, що спалахнула між уніатами і католиками, з одного боку, і православними — з іншого, базувалася на апологетиці власної релігійної доктрини, із повним несприйняттям позиції опонентів, які внаслідок належності до протилежного релігійного табору просто не могли знати істини. Саме на основі цього полемічного спадку пізніше сформувався окремий напрям в історіографії, який можна назвати конфесійним. Він складається з двох груп дослідників, які у своїх наукових студіях дотримувалися відповідно православної чи уніатської традиції. Слід зазначити, що термін "конфесійний напрям" в історіографії є досить умовним. Вчені, яких ми зараховуємо до цієї групи, походять передусім з числа духовенства, і це певною мірою пояснює їх конфесійну позицію при проведенні наукових студій. Але серед вчених конфесійної групи зустрічаються також світські науковці. При цьому останні могли належати до різних історичних шкіл,

але в питаннях історії Церкви керувалися передусім власними релігійними симпатіями, і не слідували тій методології досліджень, яка декларується школою чи науковою групою, до якої вони належали.

Пізніше—у ХІХ—ХХ ст.—історія Церкви стала об'єктом дослідження науковців інших історіографічних напрямів, яким також (хоч і значно меншою мірою) були притаманні певні ідеологічні установки, релігійні та національні симпатії. Так, народницька історіографія з притаманною їй романтизацією козаччини визнавала особливу роль Православної церкви у суспільно-політичному та національному житті України. Державницька історіографія стояла на позиціях прагматичного погляду на значення Церкви в історії українського народу. Відповідно, значення тієї чи іншої християнської спільноти оцінювалося передусім з точки зору її впливу на процес державного будівництва або розвитку державницької думки в Україні. Радянська історіографія химерно поєднувала класовий підхід в оцінці історичних подій з атеїстичним світоглядом та російським патріотизмом. За таких обставин у "виграшній" ситуації опинялося православ'я, яке, за думкою радянських істориків, забезпечувало єдиний духовний та релігійний простір з братнім російським народом. Особливе місце в дослідженні історії Української Церкви належить польській історіографії, більшість досліджень якої було проведено на основі пріоритету католицьких цінностей та державницьких інтересів Речі Посполитої.

Саме в межах цих історіографічних шкіл, а також з урахуванням сучасних тенденцій у розвитку української історичної науки ми спробуємо визначити стан розробки наукових проблем, пов'язаних з історією Церкви в Україні взагалі, та на Волині зокрема.

Конфесійний напрям в російській та українській історіографії

Історики Церкви православної традиції

Початком історичної концепції православної традиції у дослідженні історії Церкви в Україні став вихід 1805 року в світ

книги М. Бантиш-Каменського "Историческое известие о возникшей в Польше унии"¹. Це було перше розгорнуте історичне дослідження, в якому автор виклав бачення релігійних стосунків в Україні та Білорусі виключно крізь призму перманентного протистояння православ'я та католицизму, яке виникло внаслідок послідовної духовної агресії з боку Риму. Одним із результатів цієї релігійної експансії і було створення на Україні Уніатської Церкви. Згаданий погляд був сприйнятий науковцями Росії другої половини ХІХ—поч. ХХ ст. В дослідженнях **М. Кояловича**², митрополита **Макарія (Булгакова)**³, архієпископа **Філарета (Гумілевського)**⁴, протоієрея **К. Зноска**⁵ була сформована концепція, згідно з якою територія "Западной России" (Україна та Білорусія) в литовсько-польську добу була об'єктом безперервної католицької експансії, яка супроводжувалася жорстоким національним та релігійним гнітом православного населення. Згадані науковці у своїх дослідженнях спиралися передусім на документи православного походження, зокрема на твори полемічної літератури, вважаючи їх цілком достовірними історичними джерелами.

Характерно, що основну увагу російські науковці приділяли проблемам унії та історичної місії Православної Церкви у справі захисту "русской народности" — історія Римо-Католицької Церкви їх не цікавила. Торкаючись проблем унії, дослідники згаданого напряму стверджували, що впроваджувалася вона в життя руками єзуїтів та короля-фанатика Сигізмунда ІІІ, мала виключно насильницький характер і викликала одностайний опір з боку українсько-білоруського православного суспільства. Характерний погляд щодо початків унії та її сутності висловив архієпископ Філарет (Гумілевський): "Ничего кроме борьбы смерти с жизнью не могла внести с собою в общество и церковь уния, если только не хотели, чтобы она умерла при самом начале. Но ей решились дать полную жизнь. И вот Сигизмунд и латинское духовенство — фанатики папизма, магнаты — пьяные и жадные до корысти ввели все меры насилия в пользу унии, облили кровью землю — на пагубу Польши"⁶.

Важливою рисою досліджень істориків православної традиції є, як уже зазначалося вище, апологетика православ'я та пов'язане з цим небажання зрозуміти мотиви релігійних конверсій. Зазвичай, православних, які переходили до римокатолицизму та унії, зараховували до числа "изменников" и "вероломных предателей", які зрадили віру предків. Коментуючи згадані події, дослідники цієї групи часом не могли стримати емоції, відверто висловлюючи презирство до конвертитів. Так, М. Коялович стверджував, що на боці уніатів були люди, "зараженные уже безразличием в делах веры", а на боці православних — люди "крепких, округленных убеждений"⁷.

Подібні погляди російських істориків видаються цілком природними з огляду на роль і значення "православної ідеї" у державному будівництві Росії та її зовнішній політиці. Як відомо, з середини XVII ст. Російська держава проводила активну зовнішню політику, яка супроводжувалася тривалими війнами з Польщею та Швецією. Її результатом стала ліквідація польської державності та великі територіальні здобутки Росії на Україні, Білорусії і в Прибалтиці. Для російських дослідників важливим аргументом у виправданні відверто агресивної політики Москви є щедро розтиражована теза про захист православ'я на теренах України та Білорусії, які російський уряд трактував, як етнічно російські землі. Як впливає з досліджень російської державницько-православної історіографії, саме релігійний та національний гніт, який відчували на собі росіяни (українці та білоруси) в Речі Посполитій, та небажання польських шовіністичних кіл іти на поступки Росії в релігійному питанні спровокували польсько-російські війни, внаслідок яких польська держава надовго зникла з політичної карти Європи. Відповідно, питання історії Церкви (передусім Православної та Уніатської) з початку XIX ст. набули для російських істориків-концептуалістів не так наукового, як політичного значення. Ця обставина пояснює також факт відсутності у них інтересу до історії Римо-Католицької Церкви та нечисленність досліджень, присвячених історії протестантських рухів.

Серед істориків Церкви православної традиції виділяється гілка українських дослідників, які досліджували історію Церкви не в контексті російського православного месіанства, а як складову частину історії українського народу, його духовності та культури. До числа цих вчених зараховуємо **В. Антоновича**⁸, **В. Біднова**⁹, митрополита **І. Огієнка**¹⁰, **В. Кудрика**¹¹, **О. Левицького**¹² та ін. Формувався цей напрям з кінця XIX ст. в часи, коли в певних наукових колах спостерігалася романтизація минулого українського народу. Ця обставина викликала інтерес до минулого "южнорусской Церкви" литовсько-польської доби, як до складової частини української, а не "общерусской" історії. Характерно, що дослідники цього напрямку солідарні зі своїми російськими колегами у православній апологетиці, а також у антикатолицьких та антиуніатських підходах і оцінках. Суттєвою різницею між ними є лише зміщення "національного наголосу" в дослідженнях. Національний підхід у наукових дослідженнях істориків згаданої групи набув особливої актуальності в період 40—70-х років XX ст. Пояснюється це тим, що патріотично настроєні дослідники цього періоду прямо чи опосередковано спричинилися до процесів відродження незалежної від Москви Української Церкви. Цілком природно, що вони шукали не тільки канонічне, а й історичне підґрунтя для її автокефалії.

Саме в середовищі цих дослідників набула поширення ідея "трьох уній" — Константинопольської, Римської та Московської, — які передували здобуттю незалежності Української Церкви. Причому, найнебезпечнішою для українського православ'я визнавалася саме Римська унія. Як і їх російські колеги, українські історики Церкви православної традиції часом вдавалися до емоцій, характеризуючи послідовників унії. Найбільше в цьому сенсі відзначився протоієрей Кудрик, який, з одного боку, визначав уніатів як православних українців в "римській неволі"¹³, а з іншого — характеризував їх же як дикунів "найнижчого рівня"¹⁴. Саме тому українські історики православної традиції опинилися в двозначній

ситуації — механічно переймають антикатолицьку та антиуніатську риторичку своїх російських колег, попри те, що гостро критикують їх же, коли мова йде про унію Московську.

Із вищезгаданих дослідників помітну увагу історії Церкви на Волині приділив митрополит І. Огієнко. Цій проблематиці у нього присвячено два взаємопов'язані дослідження — "Фортеця православ'я на Волині — свята Почаївська Лавра" та "Преподобний Іов Почаївський"¹⁵. На жаль, автор мав досить поверхове уявлення про історію Почаївської обителі та про специфіку суспільно-релігійних відносин на Волині литовсько-польської доби, тому згадані наукові праці часто містять вкрай упереджені та необґрунтовані висновки.

Так, митрополит Іларіон не був в курсі того, що в Речі Посполитій від шляхетської сваволі страждали не тільки православні, а й уніатські та римо-католицькі святині. Захоплення церковних земель, пограбування церков і костелів, конфлікти з духовенством — всі ці неприємності терпіло духовенство усіх конфесій без винятку. Проте в земельних конфліктах Почаївської обителі з протестантом Андрієм Фірлеєм, а також у його збройних нападах на монастир І.Огієнко незмінно бачив підступи уніатів. Очевидно, митрополит Іларіон не знав, що саме православні знаходилися в цей час у політичному союзі з протестантами, в той час як уніати були до них у постійній опозиції і ніяк не могли керувати протестантськими магнатами.

Час від часу, плутаючись в датах і фактах, автор допускав дошкульні ляпсуси. Так, описуючи перенесення 1597 року до Почаєва чудотворної ікони Пресвятої Богородиці, митрополит Іларіон згадує про прибуття на це торжество великої кількості вірних, численного духовенства, і... єпископа Луцького, якого особисто запросила Анна Козинська, у шлюб Гойська. Якби це було саме так, історія заснування Почаївської обителі виглядала б інакше, адже добре відомо, що того року єпископську кафедру в Луцьку займав владика Кирило Терлецький, уніат. Але автор, який мало не на кожній сторінці своїх досліджень гнівно таврував уніатів, ніяк не проко-

ментував цю пікантну подробицю. Очевидно, для митрополита Іларіона було важливо продемонструвати ступінь урочистості надзвичайно важливого моменту у духовній історії православ'я на Волині, ключовим моментом якого була присутність на церемонії місцевого владики. Те, якої він дотримувався конфесії, автора в даний момент просто не цікавило.

Отже, ми відзначили високий рівень упередженості та заідеологізованості істориків Церкви православної традиції у їх дослідженнях релігійних рухів в Україні литовсько-польської доби. Тим не менше, було б помилкою заперечувати наукове значення досліджень багатьох істориків цього напрямку — як російської, так і української гілки. Йдеться, передусім, про наукові студії тих істориків, які працювали у складі археографічних комісій, спеціально займалися волинською тематикою, а також дослідників-краєзнавців. Попри надмірну заідеологізованість своїх робіт, вони все-таки багато зробили для введення до наукового обігу нових фактичних матеріалів, значення яких важко переоцінити навіть для сучасних досліджень. Причому, саме історики цієї групи видали найбільше наукової літератури з історії Церкви на Волині, передусім Православної.

У цьому сенсі надзвичайно важливу роботу провели у другій половині ХІХ—на початку ХХ ст. члени Тимчасової комісії для розбору давніх актів, в якій працювали видатні вчені та науковці свого часу — **М. Ф. Володимирський-Буданов, М. В. Довнар-Запольський, М. Д. Іванішев, В. С. Іконніков, І. М. Каманін, М. І. Костомаров, О. М. Лазаревський, Ф. Г. Лебединцев, О. І. Левицький, М. А. Максимович** та ін. Їхніми зусиллями була проведена величезна робота з виявлення, дослідженню та публікації документальних матеріалів, що стосувалися історії України. Зібраний матеріал було покладено в основу сформованого 1852 року Київського центрального архіву давніх актів, а значна їх кількість була опублікована у збірниках документів¹⁶. Особливу цінність для нашого дослідження представляють перший том першої частини та пер-

ший том шостої частини "Архива Юго-Западной России", які в переважній своїй більшості містять матеріал до історії Церкви на Волині другої половини XVI—першої половини XVII ст., а також видання "Памятников", в яких опубліковано цінний матеріал до історії Луцького братства та волинських монастирів.

Втім, результати масштабної археографічної роботи, проведеної науковцями другої половини XIX—початку XX ст., не були повною мірою залучені до наукового аналізу проблем історії Української Церкви. Наприклад, автор цього дослідження, заново опрацьовуючи актові книги повітових судів Волинського воєводства, не раз виявляв важливі документи з історії Церкви на Волині, які бачили працівники Тимчасової комісії для розбору давніх актів. Про це свідчать характерні помітки на полях кольоровими олівцями, які вони залишали під час роботи з документами. Тим не менше, попри всю важливість вони не були введені до наукового обігу — відомо, наприклад, що з 8000 актів, відібраних В. Антоновичем, на сторінках "Архива Юго-Западной России" було опубліковано лише 2220¹⁷.

На наш погляд, головною причиною обмеженої публікації виявлених джерел була цензура. Як відомо, Тимчасова Комісія була заснована державою, тому її працівники не могли працювати поза полем "державного замовлення". Політичні установки до відбору документів членами Тимчасової комісії були чітко окреслені у передмові до першого тому другої частини АЮЗР, який був присвячений постановам шляхетських сеймиків "Південно-Західної Росії". Публікація їх постанов (які стосувалися також релігійних питань) була пов'язана з необхідністю дати ідеологічну відсіч діячам польського національного руху, які в той час відстоювали історичні права Польщі на територію Волині та Правобережної України. У передмові до згаданого видання стверджувалося: цей край "исконно-русский", і документи повітових сеймиків доводять це незаперечно. З приводу цього автор передмови про завдання археографічної комісії говорив цілком відверто:

"При изложении содержания издаваемых нами актов *мы заставим говорить западнорусское дворянство* (виділено нами. — М. Д.), воздерживаясь от собственных наших воззрений. Пусть сами дворяне скажут нам (виділено нами. — М. Д.), к какому народу они причисляли себя, как они смотрели на устройство Речи Посполитой, и чего они желали для общественного благосостояния"¹⁸. Цілком зрозуміло, що за такої установки упорядників до згаданого тому АЮЗР могли увійти лише ті документи із сеймикової діяльності, які вкладалися в схеми офіційної російської історіографії.

Тим не менше, деякі вчені доносили свою наукову позицію попри цензурні обмеження. Характерою в цьому сенсі є стаття **О. Левицького** "Луцкая старина", в якій автор торкнувся актуальної наукової проблеми, яка, до речі, лишається нерозв'язаною досі. Стосувалася вона фактів масового знищення пам'яток історії і культури на Правобережжі та Волині у другій половині ХІХ ст. Автор наголошував, що активні, але неосвічені ревнителі православ'я, викорінюючи на Волині залишки унії, разом з уніатськими пам'ятками знищували також пам'ятки православної доунійної доби. Зовні розвідка О. Левицького виглядала, як на той час, цілком "благонадійною" з політичної точки зору, але уважний та мислячий читач не міг не замислитися над проблемою загибелі історичного та культурного спадку, як православної, так і уніатської доби¹⁹.

Наукова робота членів Київської комісії, попри їх ідеологічні та конфесійні упередження, мала величезне значення для подальшого розвитку досліджень історії Церкви та релігійних рухів в Україні. Введені ними в науковий обіг документи досі лишаються надзвичайно важливими для об'єктивного вивчення згаданої проблеми. На наш погляд, саме завдяки роботі Комісії стало можливим розпочати дослідження історії Церкви з нових наукових позицій. Їх початком можна вважати статтю **М. Іванішева**, вміщену у передмові до першого тому АЮЗР. В ній була подана хоч і коротка, але досить змістовна, як на той час, розвідка про передумови

унії. В основі нового методу було покладено відхід від абсолютизації даних полемічної літератури та залучено до наукового аналізу нову джерельну базу. Чи не вперше в історіографії було проаналізовано інструкції делегатам на собор від православної шляхти, використано працю Петра Скарги "Берестейський собор та його оборона", тощо. У наступних виданнях АЮЗР М. Іванішев та його колеги продовжили археографічну роботу над проблемами історії Церкви в Україні. В результаті, було опубліковано велику кількість надзвичайно цінних документів з актових книг повітових судів Волинського і Київського воєводства, монастирських архівів, тощо.

Активне дослідження джерел та їх інтенсивна публікація у другій половині XIX—на початку XX ст. сприяли появі нових наукових розвідок, автори яких відзначилися достатнім рівнем об'єктивності. Так, надзвичайно важливу роботу по вивченню історії Церкви на Волині провів у другій половині XIX ст. **М. Теодорович**. Його зусиллями було складено історико-статистичний опис церков Волинської єпархії із дослідженням народних звичаїв (в тому числі і релігійних) та зазначенням пам'яток історії і культури, які ще зберігалися у волинських храмах наприкінці XIX ст²⁰. Особливу цінність мають списки виявлених ним у волинських церквах стародруків, наведені автором дані про час і обставини заснування церков і монастирів, описи стародавніх ікон та церковного начиння, тощо. Незважаючи на те, що М. Теодорович належав до числа науковців які у своїх дослідженнях дотримувалися православної традиції, він на відміну від інших своїх колег виявив значно більше об'єктивності під час своїх наукових пошуків. Автор, наприклад, старанно фіксував виявлені ним залишки уніатської традиції у волинських церквах другої половини XIX ст. Виявлялися вони на його думку в особливостях почитання місцевими вірними ікон, мистецькому оздобленні храмів тощо. Таким чином, праці М. Теодоровича досі є надзвичайно важливими для дослідження історії Церкви на Волині XVI—XIX ст., адже більша частина

зафіксованого автором матеріалу була відома лише йому, а на сьогодні ці документи майже в повному обсязі можна вважати втраченими.

Важливий внесок в дослідження історії Церкви на Волині зробив також **М. Трипольський**²¹. Саме цьому досліднику належить наукова розвідка, присвячена проповідницькій діяльності Володимирського єпископа, згодом — митрополита Іпатія Потія. Слід зазначити, що цей митрополит був першим владикою Української Церкви, який склав проповіді на найважливіші свята літургійного року. Неодноразово перевидані в друкарнях Почаєва та Супрасля, вони лишалися актуальними та популярними в Уніатській Церкві аж до кінця XVIII ст. Отже, саме М. Трипольський став автором першого (і поки що єдиного) наукового дослідження проповідницької спадщини ідеолога Берестейської унії. Автор, детально проаналізувавши проповіді як догматичного так і морального змісту, зробив висновок про їх високий рівень та неабиякий проповідницький талант І. Потія. Було звернено увагу на загальну ерудицію митрополита, який у своїх проповідях вміло поєднував біблійні сюжети з філософською спадщиною давньої Греції і Риму. М. Трипольський на основі "казань і гомілій" митрополита також зробив спробу відтворити картину стосунків та рівня моральності уніатської шляхти кінця XVI—XVII ст. На наш погляд ця спроба була не дуже вдалою, адже у проповідях морального-повчального змісту акцентується увага на вічних проблемах людства морально-етичного характеру. Порівняння проповідей Іпатія Потія та св. Іоанна Златоуста свідчить, що обидва ієрархи говорили на одні й ті самі теми, хоча їх розділяла не одна історична епоха.

Проблемам політичної боротьби православної шляхти (в тому числі і волинської) проти унії присвятив свої дослідження **П. Жукович**²². Детально опрацювавши сеймові щоденники кінця XVI—початку XVII ст., автор ґрунтовно, як на свій час, відтворив картину сеймової боротьби православно-го нобілітету за відновлення прав своєї Церкви в широкому контексті подій внутрішньої та зовнішньої політики Речі

Посполитої. Втім, ввівши в науковий обіг багатий фактичний матеріал, П. Жукович не дав глибокого аналізу складних та суперечливих стосунків православної опозиції та особисто князя Костянтина Острозького з союзниками-протестантами та опонентами-католиками. Лишилася також невирішеною проблема хиткої та непослідовної позиції православного нобілітету Волині в часи рокошу Жебжидовського, який став кульмінацією боротьби шляхетської опозиції Речі Посполитої проти короля Сигізмунда III.

Значна кількість документів, присвячених історії Церкви на Волині, знаходяться у фундаментальному дослідженні **С. Голубева** "Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники". Волинські сюжети історії Української Церкви досліджували також інші історики православної традиції. Так, проблеми релігійних конверсій шляхетських родин (в тому числі волинських) досліджував **П. Вікторовський**²³, спробу узагальнити історію Православної Церкви на Волині в руслі офіційної російської історіографії зробили **П. Карашевич** і **М. Петров**²⁴.

Як впливає із вищевикладеного, історики Церкви православної традиції не дотримувалися єдиної методології досліджень та принципів наукової роботи з джерелами. Підкреслені конфесійні симпатії та надмірна емоційність у висвітленні історичних подій — єдине, що було спільним у їх наукових роботах. Аналіз джерел проводився за різною методикою. Частина зі згаданих вчених, такі як М. Коялович, архієпископ Ф. Гумілевський, протоієрей К. Зноско, митрополит І. Огієнко, протоієрей В. Кудрик та ін., керувалися принципами, які можна звести до наступних положень:

1. Апологія православ'я.
2. Визнання пріоритету державних інтересів над інтересами Церкви (для "російської групи" дослідників).
3. Єдність православного духовно-релігійного простору України і Росії (для "російської групи" дослідників).
4. Вибірковий принцип роботи з джерелами, мета якого — обґрунтувати заздалегідь сформульовані висновки.

Подібний підхід існує також сьогодні, він простежується за

текстами авторефератів дисертацій, захищених представниками духовенства Московського патріархату. Так, архієпископ Львівський і Галицький **Августин Макарович** у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому богословським аспектам унії, серед методологічних принципів на перше місце поставив принцип "церковности", який, на нашу думку, є нічим іншим як принципом конфесійності²⁵.

Інша група науковців — передусім працівники Тимчасової Комісії та дослідники-краєзнавці — застосовували комплексний підхід до виявлення та аналізу документів, що різко підвищувало якість їх наукових досліджень. Втім, і вони, слідуючи в руслі певної конфесійної традиції, вводили в науковий обіг передусім ті документи, які зображали історичні події в сприятливому для Православної Церкви світлі. Подібна ситуація склалася внаслідок певних причин. Деякі з науковців були свідомими носіями офіційних православно-державних цінностей Російської імперії (С. Голубев), і керувалися "внутрішньою цензурою" при відборі джерел для своїх наукових студій. Для інших вчених (О. Левицький, М. Теодорович, М. Трипольський) у висвітленні історичних подій більше значення мали умови зовнішньої (офіційної), а не внутрішньої (світоглядної) цензури. Саме тому, на наш погляд, їх дослідження виділяються вищим рівнем об'єктивності в оцінках складних і суперечливих подій церковної історії в Україні.

Основні принципи наукової роботи згаданих дослідників можна звести до наступних положень:

1. Надання переваги інтересам окремої конфесії (православ'ю).
2. Комплексний підхід до роботи з джерелами.
3. Аналіз явищ і подій з позицій позитивізму.
4. Залежність від цензури та ідеологічних схем.

Історики Церкви уніатської традиції

Велику кількість наукової літератури, присвяченої історії Церкви та релігійних рухів в Україні, залишили вчені з числа духовенства та мирян Греко-Католицької (Уніатської) Церк-

ви. Переважна більшість їх досліджень стосується історії унії в Україні та Білорусі. Передумови для складання історичної концепції церковної історії з позицій уніатів були створені ще в другій половині XVII ст. Саме тоді Холмський єпископ **Яків Суша** склав першу версію історії Уніатської Церкви, відомою під назвою "De laboribus unitorum". Пізніше, у XVIII ст., над розвідками з історії Уніатської Церкви працювали Київський митрополит **Лев Кішка** та чернець-василіанин **Ігнатій Кульчицький**.

Однак, несприятливі для Уніатської Церкви події політичного життя кінця XVIII—початку XIX ст., які призвели до її фактичного розподілу між державами та поступової ліквідації в межах Росії, надовго загальмували розвиток історичних досліджень в середовищі уніатського (греко-католицького) суспільства. Подальша історія Греко-Католицької Церкви, яка у XIX ст. продовжувала повноцінно функціонувати в межах Галичини, значною мірою справила вплив на розвиток історичної думки у цьому регіоні України.

Як відомо, історія Церкви у XIX—XX ст. уособлювала роль ідеологічної або світоглядної науки. Саме тому державний та національно-релігійний чинник грали важливу роль у формуванні наукових концепцій. З огляду на це в XIX ст. у Галичині не існувало сприятливих передумов для розвитку місцевої національно-конфесійної історіографії. Протягом XIX—початку XX ст. українське населення цього регіону перебувало у пошуках власної ідентичності, обираючи шлях між полонізацією, москвофільством та українством. Ситуація ця безпосередньо вплинула на специфіку історичних студій в середовищі місцевих науковців. Так, галицькі історики першого покоління — **М. Гарасевич** та **А. Петрушевич** — перебували під впливом москвофільства і у своїх наукових поглядах були солідарні з російськими істориками православної традиції. Лише із великим запізненням — у другій половині XIX ст., — коли в Галичині з'явилися історики, що отримали освіту у Римі та Відні²⁶, остаточно сформувався "уніатський" напрям в українській історіографії. Започаткували його дослідження єпис-

копа **Юліана Пелеша**, написані німецькою мовою та видані у Відні. Вони відрізнялися від попередніх праць вищим науковим рівнем, а також чітко сформульованою концепцією. Згідно з нею, унія з Римом була способом відновлення первісної форми християнства загалом, і в Україні зокрема, де Берестейська унія 1596 року стала урочистим відновленням церковної єдності. Власне, концепція Ю. Пелеша була нічим іншим, як поверненням до концепції унії, сформульованої у працях її творця Іпатія Потія та його наступників — Лева Кревзи, Йосифа Рутського, Якова Суші та ін.

Незабаром вийшли праці **К. Студинського**²⁷, **О. Супка**²⁸, **Б. Бучинського**²⁹, **М. Чубатого**³⁰ та інших дослідників, які розвинули та поглибили ідеї єпископа Ю. Пелеша. В своїх роботах вони особливу увагу звертали на тяглість унійної традиції в Україні, зокрема на традицію Флорентійської унії. Дослідження М. Чубатого підтвердили уже відомий в історичній науці факт, що Русь, прийнявши культуру з Візантії, в той же час стояла на перехресті різних цивілізаційних впливів, в тому числі і латинського Заходу. Саме тому унія стала природним результатом контакту двох християнських мегакультур і не могла бути наслідком персональної зради окремих осіб, як це твердили в цей час історики Церкви православної традиції.

Величезною заслугою перед наукою істориків Церкви уніатської традиції є започаткована митрополитом Андреем Шептицький і втілена під керівництвом о. **Атанасія Великого** праця щодо виявлення документів до історії Церкви в Україні у фондах архівів Ватикану. Результатом цього масштабного наукового проекту став вихід в світ корпусних багатотомних видань документів та аналітичних статей ("Analecta OSBM" та "Monumenta Ucrainae Historica") з історії Церкви в Україні та Білорусі, які охоплюють період з XI по XIX ст. Можна впевнено стверджувати, що жодна археографічна комісія, яка працювала над збором документів з історії Церкви в Україні, не змогла перевершити той об'єм робіт, який провели в Римі оо. василіани в середині—другій половині XX ст.

Особливістю досліджень історії Церкви в Україні науковцями "уніатської традиції" у ХХ ст. є підкреслена національна спрямованість. В полі зору переважної більшості цих науковців є передусім історія Уніатської (Греко-Католицької) Церкви, або історія Православної Церкви доунійного періоду. При цьому Уніатська Церква трактується як така, що протягом чотирьох століть зберігала свій національний характер. Історія Православної Церкви досліджується переважно в контексті унійних рухів в Україні, а також в зв'язку із історичними ініціативами уніатської ієрархії, наприклад у справі заснування Київського патріархату в першій половині ХVІІ ст. Ще менше уваги приділяється історії Римо-Католицької Церкви і практично без уваги лишаються проблеми протестантських рухів, що цілком зрозуміло з огляду на конфесійний характер згаданих досліджень.

Інша особливість наукового спадку істориків "уніатської традиції" впливає із специфіки історії Греко-Католицької Церкви, яка протягом 150 років (до середини ХХ ст.) функціонувала в Галичині та діаспорі, а у другій половині ХХ ст. — лише у діаспорі, якщо не брати до уваги катакомбну Церкву. Відповідно, більшість наукових розвідок стосуються саме історії Церкви в Галичині, історія унії в інших регіонах колишньої Київської митрополії або взагалі не досліджена, або досліджена надзвичайно слабо.

Саме тому сюжети, пов'язані з релігійними рухами на Волині, розглядаються в загальних дослідженнях історії Греко-Католицької (Уніатської) Церкви і пов'язуються вони, передусім, із Острогом. Але, на відміну від істориків православної традиції, дослідники з числа греко-католицького середовища більше уваги приділяють не антиунійній активності князя Острозького, а його освітнім та видавничим заходам і, звичайно, намірам досягти церковного єднання з Римом в період між 1583—95 рр. — темі, яку дуже неохоче обговорювали їх російські колеги.

Так, о. А. Великий високо оцінював значення діяльності Острозької академії³¹, але неоднозначно характеризував роль

Костянтина Острозького у подіях релігійного життя кінця XVI ст. Його суперечливу позицію щодо унії у 80-х роках XVI ст. автор пояснював слабкістю характеру князя, внаслідок чого він не спромігся на "відважний крок", який мав привести до звершення церковної єдності з Римом³². Позитивно оцінюючи наміри князя у 90-х роках XVI ст. шляхом церковної єдності з Римом вивести Українську Церкву зі стану кризи, А. Великий невдачу цих планів знову-таки пояснював суб'єктивним фактором, а саме особистісним конфліктом двох лідерів унійного руху — Костянтина Острозького та Володимирського єпископа Іпатія Потія. З цього приводу автор писав: "На жаль, обі сторони не зійшлись і не погодились щодо подробиць та розміняли великий задум на внутрішню боротьбу. З одного боку стала пиха багатія, а з другого боку — брак пастирського зрозуміння для людських слабкостей, в ім'я більшого блага"³³. Подібним чином оцінював суспільно-політичну діяльність князя Костянтина Острозького також інший історик історії Уніатської Церкви **Ю. Федорів**³⁴.

Іншою причиною, яка призвела до розколу унійної коаліції 1595 року і підштовхнула князя Острозького до антиунійних заходів, було, на думку А. Великого, різне бачення майбутньої єдності Церкви. Якщо Костянтин Острозький наполягав на Флорентійській формулі, яка передбачала досягнення загальної єдності християн Сходу і Заходу з обов'язковою згодою на унію з боку патріархів (в тому числі Московського), то Володимирський єпископ Іпатій Потій вважав цей план нездійсненним. Він та інші представники ієрархії виробили проект сепаратної унії Київської митрополії з Римом, маючи на меті передусім направити ситуацію у власних єпархіях, відклавши на майбутнє примирення християнства у вселенському масштабі.

Тема участі волинського нобілітету у релігійних рухах побіжно розглядалася також у дослідженнях **Б. Куриласа**³⁵ та **М. Соловія**³⁶, але проходить вона "фоновою інформацією" до питання про духовний подвиг, наукову та літературну діяльність архієпископа Мелетія Смотрицького, уніатський період

життя якого пройшов у Дерманському монастирі на Волині.

Історики Церкви уніатської традиції, більшість з яких були оо. василіянами, мали на меті з'ясувати передусім інституціональну історію Церкви. Звідси сформувався їх специфічний стиль роботи з архівними матеріалами. У багатотомному виданні "Analecta OSBM" вони опублікували величезний масив документів, в яких історія Церкви в Україні та Білорусі представлена передусім офіційним листуванням з Римом митрополитів та нунціїв, посланнями Римських понтифіків, актами беатифікації св. Йосафата Кунцевича, тощо. Натомість документальний масив з історії Церкви єпархіального рівня представлений слабо, матеріалів до історії монастирів дуже мало, а документи з історії Церкви світського походження практично відсутні. Саме тому, на наш погляд, історія Церкви (передусім Греко-Католицької) в дослідженнях істориків уніатської традиції (о. **С. Мудрий**³⁷ о. **К. Панас**³⁸, о. **Ю. Федорів**³⁹) постає передусім як історія її вищої ієрархії. При цьому, церковна історія на рівні єпархій (за винятком Львівської і Перемиської) попри наявний багатий фактичний матеріал лишається до сьогодні практично недослідженою.

В цілому, основні принципи наукової роботи істориків Церкви уніатської орієнтації в період з кінця ХІХ—ХХ ст. полягали в наступному:

1. Надання переваги інтересам окремої конфесії (унії).
2. Висвітлення інституціональної історії Церкви в описово-хронологічному стилі.
3. Активне залучення джерел з римських архівів.
4. Підкреслена національна спрямованість досліджень, особлива увага до історії Церкви в Галичині.

Народницька історіографія

Народницька історіографія, підвалини якої були закладені **В. Антоновичем**, а головним ідеологом став **М. Грушевський**, історію Церкви та релігійних рухів оцінювала з точки зору притаманного їй погляду на схему української історії. Згідно з нею, головною творчою силою українського історичного

процесу був народ, і, передусім, його найбільш політично активна складова — українське козацтво, зусиллями якого в середині XVII ст. постала українська державність. Ідеологічними союзниками козацтва у зазначений період виступала Православна Церква, українська православна шляхта та православні міщани, об'єднані в братства. Саме ці соціальні верстви наприкінці XVI—першій половині XVII ст. складали, згідно з концепцією Грушевського, творчі, історично-активні сили українського народу.

На особливості висвітлення М. Грушевським історії Церкви та релігійних рухів в Україні впливала методологія досліджень вченого. Як зазначає з цього приводу В. Ульяновський, від початку своєї професорської праці "...Грушевський неухильно дотримувався — як у публікаціях, так і в лекціях — принципу наукового об'єктивізму, нічого не ідеалізуючи і не прикрашаючи в історії. Згідно з цим принципом він висвітлював й історію релігійних установ"⁴⁰. Втім, історичний метод вченого, його методологія та історіософія зазнали змін і набули нових орієнтирів після ознайомлення в 1903 р. із французькою соціологічною школою. "Основна увага М. Грушевського тепер концентрувалася на з'ясуванні релігії як суспільного та духовного феномену, її впливу на людність, ролі в розвитку етносу та цивілізації взагалі, а особливо — на ролі Церкви як організуючої сили в національному процесі"⁴¹. Грушевський взяв на озброєння вчення Еміля Дюркгейма, зокрема його дослідів над формами релігійної свідомості, вважаючи його найперспективнішим на той час. Класичними зразками праць, створених ним за даною методикою, є "Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII віці" та "З історії релігійної думки в Україні"⁴².

В польсько-литовському періоді української історії до виходу на історичну арену українського козацтва, як самостійної політичної сили, домінуючим фактором суспільного життя М. Грушевський визначав фактор культурно-релігійний. Саме культурно-релігійні рухи, на думку вченого, сприяли єднанню усіх прошарків українства у відстоюванні

власної національної самобутності, саме культурно-релігійні потреби стали рушійною силою розвитку українського суспільства. Звідси — особлива увага М. Грушевського до епохи пожвавлення національно-релігійного життя другої половини XVI ст., який він ідентифікував як "культурно-національний рух", який став потужним стимулом націєтворчого процесу в Україні. Проте, попри всю свою важливість, успіх культурно-національного руху був можливим за умови його діяльної підтримки головним рушієм українського історичного процесу — українським козацтвом.

Характерною з цієї точки зору є оцінка вченим різних соціальних груп українського суспільства у процесах національного поступу. Наприклад, високо оцінюючи діяльність князя Костянтина Острозького та заснованого ним академічного гуртка в Острозі на Волині, М. Грушевський водночас зазначав, що українська православна магнатурія не реалізувала всіх можливостей для підтримки українського православного суспільства наприкінці XVI—на початку XVII ст. "Острозька академія, — писав з цього приводу М. Грушевський, — меценатство князя Острозького в справах православної віри і української культури — се властиво й усе, що дало українське магнацтво українській народній справі в таку тяжку для неї хвилю. Як би високо не цінили ми значінне острозького епізоду, се все таки дуже мало і супроти тих матеріальних засобів, якими се магнацтво розпорядалося, і супроти вимог і потреб суспільности"⁴³. Значно вище оцінював М. Грушевський внесок у справу національного життя України і Білорусі церковних братств, передусім Віленського і Львівського, хоча і тут він відзначав ряд його недоліків, зокрема консерватизм⁴⁴.

Саме тому, згідно з своєю концепцією, М. Грушевський зробив висновок, що культурно-національний рух, який мав вирішальне значення в процесах націєтворення, досяг реального поступу лише тоді, коли на його підтримку і захист виступило українське козацтво. З цього приводу він писав: "Козаччина прийняла на себе справу, яка була протягом

чверть століття предметом неустанних, завзятих, але безуспішних змагань української інтелігенції. І те, що не удавалося досягнути заходам публіцистів і богословів, політичних діячів і релігійних агітаторів, ліпших сил духовних і світських сучасної України й Білоруси, було здобуто завдяки тому, що справу взяло під охорону своєї шаблі "низове лицарство"⁴⁵. Таким чином, як вважає М.Грушевський, саме українське козацтво в кінцевому результаті виявилось тим чинником, завдяки якому набували активного розвитку процеси національного та релігійного розвитку та консолідації українського народу.

Зрозуміло тому, що "уніатської України", як самодостатнього явища суспільно-релігійного життя, М. Грушевський не бачив — місця уніатам в його схемі української історії не було. Відомий фахівець з питань історіософії М. Грушевського В.Тельбак з цього приводу пише: "Використовуючи як критерій при оцінюванні тієї чи іншої події її корисність для національного організму, дослідник (М. Грушевський — *авт.*) негативно трактує безпосередні результати Берестейської унії. Це й зрозуміло, адже культурно-релігійний чинник, що домінував в ту епоху та визначав увесь спектр суспільних відносин, втратив притаманну йому монолітність та однозначність. Релігія та церква, замість того, щоби сконсолідувати суспільство, призвели до його розколу, а це деструктивно відобразилось на вирішенні нагальних завдань національного руху"⁴⁶. Свій погляд на унію кінця XVI—першої половини XVII ст. М. Грушевський чітко сформулював, коментуючи спроби об'єднавчих процесів між уніатами і православними у 20-х роках XVII ст.: "Уніатську церкву правительство підтримувало, але серед польського громадянства її легковажено ще більше, ніж православну. Вона не була ніякою силою, за нею не стояв ніхто — ся никла, слабосильна теплярна рослина не мала тоді ще ніякої житевої сили"⁴⁷.

Відповідним чином М. Грушевський коментував на сторінках "Історії України-Руси" волинські сюжети, пов'язані з Уніатською Церквою. Заяву волинською шляхти 1598 року

на підтримку унії розглядає як вияв "малодушності"⁴⁸, Луцького уніатського єпископа К. Терлецького іменує "старим грішником"⁴⁹, даючи йому тим самим не історичну, а морально-етичну оцінку, номінацію на єпископа Луцького його наступника Єло-Малинського — подає в числі подій, красномовно названих "погром православних"⁵⁰ і т. і.

Але якщо за Уніатською Церквою М. Грушевський бачив хоч і "теплярну", "слабосильну", "никлу", але все-таки "Русь", то Римо-Католицька Церква відносилася ним до розряду абсолютно чужорідних елементів в українському суспільстві. Відтак, історія поширення римо-католицизму в Україні його безпосередньо не цікавила, сюжети, пов'язані з нею, висвітлюються фрагментарно, переважно у випадках, коли мова йшла про релігійну полеміку та обставини релігійних конверсій.

Більше уваги М. Грушевський приділяв питанню ролі в суспільно-релігійному житті України ордену оо.єзуїтів, зокрема їх освітній та проповідницькій діяльності. Причому рівень освіти в єзуїтських колегіумах (в тому числі на Волині) він характеризував як низький, а вплив єзуїтських навчальних закладів на українське суспільство визначав як негативне явище. З цього приводу М. Грушевський писав: "Сі впливи єзуїтської школи на культурне жите не були добрі. Єзуїтська шкільна система виросла на ґрунті схолястичної школи, подібно зрештою як і протестантська педагогіка XVI в., з якою вона мала багато спільного, і не увільнилася від її формалістичного характеру аж до новіших часів. Вона давала зверхню дресуру ума, але не розвивала духовних здібностей, навпаки — вся система стреміла до подавлення всякої сміливої, неспокійної мисли, самостійності в мишленню й досліді, та до безоглядного піддання авторитетові"⁵¹. Діяльність єзуїтів та загалом Католицької Церкви в Речі Посполитій у другій половині XVI ст. М. Грушевський оцінює однозначно негативно, вважаючи, що результатом їх активності було перетворення держави на початку XVII ст. на царство "темної реакції та клерикалізму"⁵².

Протестантизм викликав певні симпатії у М. Грушевського — йому імпонували принципи вільної думки та вільної критики в порівнянні з догматизмом та "темним клерикалізмом" Римо-Католицької Церкви. Крім того, протестанти певний час були союзниками православних в боротьбі з католиками та уніатами і, очевидно, ця обставина теж спричинилася до прихильності до них М. Грушевського. Втім, він все-таки змушений був визнати, що попри зовнішню масштабність поширення протестантських ідей в польсько-литовській державі, вони лишилися предметом захоплення вищих шарів суспільства — переважно магнатів і шляхти. Але і в цьому середовищі протестантський дух домінував відносно недовго, програвши на початку XVII ст. ідеологічну конкуренцію "темному єзуїтському католицтву". З цього приводу М. Грушевський писав: "Протестантський рух, такий, здавалося, сильний і повний життєвих сил, ледво дожив до початків XVII в.; він не пройшов в глибину народніх мас, зіставшись вірою екзотичною (німецькою), велико-панською, а і в сих панських кругах теж не запустив глибшого коріння і переважно скінчив своє існування з тим поколінням, що тим нововірством запалилося"⁵³. Скороминущим, "солом'яним вогнем"⁵⁴ бачив протестантський рух М. Грушевський з історичної ретроспективи.

Значне поширення протестантизму серед української людності М. Грушевський заперечував, пояснюючи це відсутністю об'єктивних та суб'єктивних передумов для поширення "нововірства". До того ж Православна Церква усвідомлювалася як одинока національна інституція, і відриватися від неї означало відриватися від свого народу. Захоплення протестантизмом, якщо і було, то мало поверховий характер. "Православні пани, — писав з цього приводу М. Грушевський, — охоче слухали з'їдливих інвектив нововірців на римську церкву, на папу, на непобожне жите католицьких біскупів і ксьондзів, шукали помочи протестантів в своїй опозиції католицтву, коли воно почало наново підносити роги — з початком останньої чверти. Знаходилися між ними і такі, що

охоче слухали, особливо при кубку мальвазії, як описує Курбський, в веселій компанії, "з жартами и шутками" скептичних заміток про християнські догмати, про непобожне жите православного духовенства. Але відси ще далеко було до формального відступлення від православної церкви"⁵⁵.

Керуючись цими підходами, М. Грушевський у своєму фундаментальному дослідженні "Історія України-Руси" найважливішими епізодами українського національно-релігійного життя на Волині вважав діяльність Острозького наукового гуртка та опір унії місцевої православної шляхти під керівництвом князя Костянтина Острозького. Лише ця тематика, пов'язана з релігійними рухами за участю волинської шляхти, знайшла цілісне відображення на сторінках його історичних праць⁵⁶.

Робота М. Грушевського з джерелами до історії Церкви в Україні мала свою специфіку. Як вчений-позитивіст, він надавав великого значення дослідженню джерел, їх публікації та введенню у науковий обіг. Водночас, як ідеолог народницького напрямку в українській історіографії, вчений віддавав перевагу документам, що висвітлювали суспільну та економічну історію. Інші сфери історичного життя України мали підпорядковане значення щодо дослідження єдиного героя історії — народу — з його "боротьбою, поспіхами і помилками"⁵⁷. Саме народ, за думкою М. Грушевського, "повинен бути альфою і омегою історичної розвідки"⁵⁸. З цього приводу у своїй вступній лекції, виголошеній у Львові 30 вересня 1894 року, він, між іншим, зазначав: "Культура, (сюди слід зарахувати також історію Церкви та релігійних рухів — *авт.*) що розвивається у верхніх верствах народу, цікава нам головним чином не так сама в собі, як тим, що відбивається в її загальнонародного"⁵⁹. Цілком зрозуміло, що в часи козацьких рухів першої половини XVII ст. події церковного життя на сторінках "Історії України-Руси" поступово відходять на другий план, поступаючись важливішій концептуальній темі — історії народних рухів.

Отже, переважна увага М. Грушевського до джерел соці-

ального та економічного життя України диктувалася передусім особливостями схеми Народницької історіографії. Втім, на відбір документів вченим впливали також суб'єктивні фактори. Видатний вчений, один із найкращих знавців історіософії М. Грушевського Омелян Пріцак з цього приводу зазначав: "М. Г. (Михайло Грушевський — *авт.*) був дуже совісний дослідник джерел і стосував свій творчий скептицизм, коли йшлося про синтез. Але він не був вільний від упереджень, зокрема тих, що перейняв від своїх українських натхненників. В. Антонович передав йому свою нехоть до польських пансько-шляхетських порядків, а від М. Драгоманова М. Г. перейняв упередження до унії та уніатів, застереження відносно православ'я, але зате пошану до протестантських сект та увагу до ролі Західної Європи у прогресі в історії України"⁶⁰.

Таким чином, основні принципи наукового аналізу проблем історії Церкви М. Грушевським можна звести до наступних положень:

1. Надання переваги інтересам окремої конфесії (православ'ю).
2. Надання пріоритету соціальним рухам (козаччина) перед релігійними у дослідженні процесів національного розвитку українського народу.
3. Комплексний підхід до використання джерел.
4. Описово-хронологічний метод викладу матеріалу.

1.4. Державницька історіографія

Помітний внесок у наукові дослідження історії Церкви та релігійних рухів в Україні вніс основоположник державницької школи української історичної науки **В'ячеслав Липинський**. Римо-католик за віровизнанням, консерватор і монархіст за політичними переконаннями, він 1923 року сформулював тези, які пізніше побачили світ під назвою "Релігія і Церква в історії України". Погляди Липинського на згадану проблематику принципово відрізнялися від пануючих на той час концепцій в українських та польських наукових колах. Він відмо-

вився обговорювати тему істинності тієї чи іншої християнської конфесії, перевівши дискусію зовсім в іншу площину, а саме в сферу стосунків релігії та політики. Причому під політикою Липинський розумів передусім "...науку і штуку будування та зберігання держав, науку і штуку способів державної організації громадського життя"⁶¹. Отже, автор залишив в компетенції Церкви виховання вірних в дусі традиційних християнських цінностей, звернувши власну увагу на її роль у процесах націєтворення та державного будівництва України.

Саме під цим кутом зору він високо оцінив діяльність лідерів православного суспільства України першої половини XVII ст. — Єлисея Плетенецького та Петра Могили. Автор вважав, що саме завдяки їх діяльності були усунені дотеперешні причини занепаду Православної Церкви, шляхом надання духовенству і вірним належного релігійного виховання, освіти, дисциплінованої організації та незалежності від світської влади. В. Липинський вважав, що побудований на цих основах громадсько-організуючий авторитет Церкви став основою політичного та державного відродження українського народу в середині XVII ст.⁶²

Унію наприкінці XVI—на початку XVII ст. автор вважав явищем суперечливим. В. Липинський визнавав історично виправданими мотиви, якими керувалися творці Берестейської унії, коли змагалися до єдності з Римом. В їх числі він відзначив бажання шляхом заступництва в Римі досягти духовної та матеріальної незалежності від польської світської влади. Було відзначено також, що унія відкривала нові перспективи до націєтворчих процесів, адже уніати "...були без сумніву найбільше яскравими представниками тодішніх тенденцій "українських" — південно-західних руських — в протилежність до тенденцій руських північно-східних — московських"⁶³. Водночас, будучи монархістом-консерватором, В. Липинський визнав неприпустимими методи, якими унія впроваджувалася в життя. З цього приводу він писав: "Але всі ці, по суті вповні зрозумілі і оправдані мотиви ідеа-

лістичні, були викривлені недопустимим, особливо в ділах релігійних, революційним способом їх переведення, який розпалив внутрішню релігійну боротьбу, порушив духовну єдність національну і страшно ослабив сили тодішніх українських православних консерваторів, а з ними ослабив підстави і найбільше відпорні сили нації"⁶⁴. В той же час В. Липинський визнавав, що незабаром відродилася роль Уніатської Церкви як конструктивного чинника національного розвитку українського народу, особливо відзначивши в цьому сенсі діяльність митрополита Йосифа Рутського⁶⁵.

Саме з позицій націєтворчих процесів оцінював Липинський роль в історії України Римо-Католицької Церкви. З цього приводу він писав: "Серед римо-католиків на признание з боку українського заслуговують ці, що осідаючи чи вже живучи в землях не латинської культури (в данім випадку на Україні) та йдучи за лицарськими традиціями Риму і за арійськими традиціями християнства, вжили свою латинську християнську культуру і свою, цією культурою виховану, більшу дисциплінованість та активність на діло розвитку місцевих культур (націй) і місцевих земель (держав), а не на творення — по купецьким та не арійським зразкам — замкнених колоній в цих землях"⁶⁶. В цьому сенсі відзначається позитивна роль таких діячів України як Луцький біскуп Вікторин Вербицький та магнат Перемиської землі Гербурт Добромльський⁶⁷. Важливим висновком В. Липинського була можливість поєднання двох начал, які досі істориками визнавалися несумісними. Було зроблено висновок, що українець може сповідувати римо-католицизм, не втрачаючи власної національної ідентичності.

Ставлення В. Липинського до протестантів зазнало з часом помітних змін. У молодому віці він виявляв жвавий інтерес до них — у своїй статті "Арія́нський сойма́к в Киселині на Волині в маю 1638 року" В. Липинський писав про протестантів (аріан) з відвертою симпатією, і визначав необхідність глибшого дослідження історії українського протестантизму, із середовища якого згодом вийшли визначні державники⁶⁸.

Втім, у зрілому віці його погляд на цю проблему дещо змінився. Як римо-католик та переконаний консерватор, В. Липинський уже не симпатизував протестантизму і більше схильний був говорити про ступінь шкоди, яку може принести протестантизм Україні. У своїх тезах "Релігія і Церква в історії України" він висловив думку, що з числа "протестантських сект" (саме сектами він тепер називав протестантські громади) найменше зла приносять ті, "...серед яких протестантський принцип вільної думки і вільної критики не нищить корінь зв'язку з тими самотніми здержуючими та дисциплінуючими вартостями, що уявляють із себе для національної культури України традиційні єрархічні і догматичні, православна та католицька церкви."⁶⁹ В протилежному випадку протестантське вільнодумство шляхом підризу традиційних духовних цінностей призведе український народ до асиміляції.

У контексті цих історико-політичних поглядів Липинський писав свої наукові розвідки, деякі з яких стосувалися історії Церкви на Волині. У виданому 1912 році збірнику "Z dziejow Ukrainy" він опублікував з короткими коментарями кілька вже відомих документів до історії релігійних рухів в Україні, і Волині зокрема. Значнішою статтею В.Липинського, поміщеною в цьому виданні, була розвідка "Szlachta unieści"⁷⁰, в якій автор поставив питання про участь волинської шляхти у релігійній боротьбі в кінці XVI—на початку XVII ст. на боці уніатів.

Хоча з точки зору сучасної історичної науки підходи В. Липинського до історії Церкви та релігійних рухів з ряду питань видаються досить спірними, однак для свого часу вони створювали передумови для максимально об'єктивного дослідження згаданої проблематики. Позиція В. Липинського — це позиція політика-реаліста, який сприймає релігійну ситуацію в Україні такою, якою вона склалася в результаті складних багатовікових історичних процесів. Це позиція мислителя, який зумів усвідомити багатовекторність духовного насліддя України, у кожному з яких він бачив різні шляхи і форми її релігійної реалізації. На жаль, внаслідок політичних

обставин часу праці В. Липинського не змогли справити суттєвого впливу на розвиток історичної науки в Україні.

В діаспорі традиції "державницької історіографії" розвинула **Н. Полонська-Василенко**. У своїх наукових працях "Історія української церкви" та "Історія України" дослідниця розглядала історію Церкви та релігійних рухів як надзвичайно важливу складову розвитку національних та державних процесів в Україні. Незважаючи на те, що Н. Полонська-Василенко в багатьох принципових питаннях солідаризувалася з М. Грушевським, вона, на відміну від нього, визнала, що наприкінці XVI—першій половині XVII ст. українське суспільство було представлено не однією конфесією (православні), а двома (православні та уніати). Відповідно, в її дослідженнях історія Церкви в Україні представлена не одним, а двома самостійними розділами. Водночас, Римо-Католицька Церква та протестантські громади, на думку дослідниці, в зазначений історичний період лишилися поза процесом українського націєтворення.

Перебуваючи на еміграції, Н. Полонська-Василенко не мала можливості створити науково обґрунтовану концепцію історії Церкви в Україні, попри великий інтерес до цієї тематики, який вона виявляла у 40—60-х роках XX ст.⁷¹. Головною причиною тому була відсутність архівів та необхідної джерельної бази для подібних досліджень. Саме тому, історія української Церкви у її підручнику "Історія України" висвітлювалася з позицій державницької історіографії на основі творчого опрацювання матеріалу, введеного в обіг І. Власовським, М. Грушевським, Б. Куриласом, Г. Лужницьким та іншими вченими⁷².

Таким чином, попри непогані перспективи розвитку державницька історіографія аж до кінця XX ст. не могла мати своїх послідовників серед науковців та вчених в Україні. На перешкоді цьому стали політичні обставини часу. Наукові студії в діаспорі (передусім Н. Полонської-Василенко) також не сприяли розвитку згаданого історіографічного напрямку передусім через обмеженість джерельної бази та недостатній рівень фінансування наукових досліджень.

Отже, основні принципи наукового аналізу історії Церкви дослідниками державницького напрямку зводяться до наступних положень:

1. Позаконфесійний підхід до аналізу ролі Церкви та релігійних рухів в історії України.
2. Визнання пріоритету інтересів держави перед інтересами Церкви.
3. Слабка джерельна база досліджень.
4. Визнання в українській історії двох національних Церков — православної та уніатської.

Радянська історіографія

Особливістю радянської історіографії був класовий підхід до оцінки історичних явищ на основі атеїстичної світоглядної системи. Незважаючи на задекларовану в Радянському Союзі свободу совісті, релігія вважалася ідеологічно ворожою радянському способу життя, тому спеціальних досліджень з історії Церкви та релігійних рухів в Україні в часи СРСР бути не могло. Водночас, радянські історики змушені були визнати, що в добу феодалізму, коли ще не існувало робітничого класу разом з його всесвітньо-історичною роллю, національні рухи в Україні проходили у релігійних шатах. Відтак, науковцям "дозволялося" висвітлювати окремі фрагменти з історії Православної Церкви, якщо вони стосувалися боротьби з "католицькою експансією" Польщі, а також неперервних братніх зв'язків України з Росією. Проте особливості духовного та релігійного життя православних, а тим паче представників "ворожих" християнських конфесій, могли бути об'єктом досліджень лише викривально-таврувального змісту. В такий спосіб радянська атеїстична наука охоче взяла на озброєння антикатолицьку та антиунійну риторику найреакційніших істориків Церкви православної традиції, химерно поєднавши її з критикою релігії як світоглядної системи.

За таких політичних реалій предметом досліджень стала історія православних братств, причому акцентувалася увага

на їх антикатолицькій діяльності, часто підкреслювався економічний, а не релігійний характер братських інституцій. Визнаним спеціалістом у цій сфері, який в умовах радянської тоталітарної системи зумів зробити все для максимально можливого об'єктивного висвітлення згаданих проблем, став **Я. Ісаєвич**⁷³. Проблеми історії православних братств розглядали у своїх дослідженнях також інші дослідники — **Е. Мединський**⁷⁴, **П. Сас**⁷⁵ та ін.

Спосіб використання та аналіз джерел за правилами радянської історіографії був дуже специфічним. Передусім вважалося, що основи радянської історичної науки були закладені В. Леніним, який у своїх роботах дав основоположні оцінки історичним явищам⁷⁶. Саме тому будь-які дослідження, в тому числі і ті, що стосувалися історії релігійних рухів литовсько-польської доби, мали попередньо спиратися на висновки класиків марксизму-ленінізму та на матеріали з'їздів КПРС. Подібний підхід фактично давав попередні ідеологічні установки про характер висновків майбутнього дослідження, а науковці мали працювати з тими джерелами, використання яких давало можливість їх підтвердити. Зрозуміло, що за подібних обставин коло документальних джерел дозволених до опрацювання вченими було надзвичайно вузьким. Це в свою чергу створювало для них надзвичайно складні умови у справі об'єктивного висвітлення історичних подій.

Спроби переосмислити роль і значення Церкви в житті українського народу стали можливими лише з середини 80-х років ХХ ст. після початку в Радянському Союзі політики "Перебудови". Важливою подією для висвітлення історії Церкви і релігійних рухів на Волині був вихід в світ книги **І. Мицька**, присвяченої історії Острозької академії⁷⁷. Автор відійшов від жорсткого радянського ідеологічного канону у висвітленні історичних подій, та продемонстрував приклад об'єктивного і неупередженого дослідження згаданої проблеми. Водночас І. Мицько змушений був визнати, що ні статуту, ні будь-яких інших програмних документів острозького учбового закладу не збереглося. Відтак важливі висновки про

його діяльність автор часто робив на основі не прямих, а опосередкованих даних, до того ж дуже неясних і дискусійних. Втім, хоча більшість питань пов'язаних з діяльністю Острозької академії так і лишилася нез'ясованою, книга І. Мицька досі лишається єдиним дослідженням з історії цього навчального закладу та наукового центру, який існував при ньому.

Знаковою подією української історичної науки став також вихід у світ дослідження **С. Плохія**, присвяченого політиці папської курії щодо українських земель⁷⁸. За влучним висловом С. Гуркіної, цю книгу можна вважати "...першою спробою "тихої" деконструкції радянського ідеологічного й методологічного канону антикатолицької полеміки у рамках самої радянської парадигми"⁷⁹". Проте ця перша масштабна спроба виявилася, по суті, і останньою. Розвинути експеримент трансформації марксистських поглядів на релігійні рухи крізь призму модернізованої радянської ідеологічної системи не вдалося — незабаром розпався Радянський Союз і разом з ним відійшла в історію радянська історіографія.

Таким чином, основні принципи наукового аналізу радянської історіографії (до середини 80-х років XX ст.) при дослідженні історії Церкви та релігійної думки в Україні можна звести до наступних положень:

1. Надання переваги інтересам окремої конфесії (православ'ю).

2. Визнання пріоритету класової боротьби перед релігійними рухами в процесі становлення української народності литовсько-польської доби.

3. Вибірковий принцип роботи з джерелами, намагання використати документи задля обґрунтування заздалегідь сформульованих висновків.

4. Атеїстичний погляд на проблеми історії Церкви та релігійних рухів.

Польська історіографія

Початок досліджень польськими науковцями історії Церкви та релігійних рухів на Волині слід віднести на середину

XIX ст. Саме тоді побачив світ чотирьохтомник "Starozytna Polska" авторами якої були **М. Балінський** та **Т. Ліпінський**. У цьому виданні на основі великої кількості джерел — як письмових так і усних — систематизовано та подано історію фундацій більшості римо-католицьких монастирів (в тому числі волинських), визначено їх мережу та висвітлено деякі аспекти їх функціонування⁸⁰. Ці автори започаткували окремий напрям вивчення регіональної історії, в основі якого лежав порівняльно-статистичний метод досліджень. До цієї школи зараховують також інших двох дослідників — **Т. Стецького** та **Я. Гіжицького**. Т. Стецький вважав історію Церкви важливим компонентом регіональної історії, тому в своїх краєзнавчих дослідженнях приділяв велику увагу сакральним спорудам, реліквіям, що в них зберігалися, бібліотекам, тощо. У додатках автор публікував важливі на його думку документи, деякі з яких на сьогодні вже втрачені⁸¹. Я. Гіжицький працював над питаннями церковної історії. Серед його досліджень варта уваги монографія, присвячена історії Руської провінції ордену оо. домінікан⁸². Користуючись архівними матеріалами та працями орденських істориків, автор створив реєстри всіх існуючих домініканських кляшторів, подав інформацію про час їх заснування та касації, ступінь матеріального забезпечення, склав описи архітектурних споруд, тощо. Праці обох вищезгаданих дослідників об'єднує пропольська та прокатолицька традиція, ґрунтовна обізнаність з попередньою історіографією та багатий фактичний матеріал, частково почерпнутий з приватних, частково з церковних архівів. Разом з тим, аналітична частина їх наукових студій витримана в дусі позитивізму: прагнучи дати всебічну картину досліджуваного питання, автори, спираючись на джерело, намагаються підтвердити або спростувати уже існуючі відомості, уникаючи ширших узагальнень та висновків.

Одночасно з краєзнавцями інтерес до історії Церкви в Україні виявили польські історики-концептуалісти — як духовні так і світські. Проте на оцінку подій суспільно-релігійного життя кінця XVI—першої половини XVII ст. впливали

трагічні для польської держави події пізніших часів. "Каменем спотикання" в цьому сенсі стала історія Берестейської унії та політика польського уряду щодо православних. Значну увагу цій проблематиці приділяли **Ю. Бартошевич, Е. Ліковський, М. Малиновський, А. Прохазка** та ін.⁸³

Частина з дослідників, які належали переважно до польської історіографії XIX—поч. XX ст., виступила апологетами унії. Класичною в цьому сенсі є робота біскупа Е. Ліковського "Unia Brzeska", що побачила світ 1907 р. у Варшаві. Ліковський визнавав, що уряд Речі Посполитої був зацікавлений у введенні унії з релігійних та політичних міркувань, але рушійні сили з'єднання вбачав перш за все в середовищі українського суспільства, а не в інтригах єзуїтів. Понад те, автор приходить до висновку, що урядові кола Речі Посполитої занадто мало доклали зусиль для підтримки і впровадження в життя цілком законних рішень Берестейського Собору. Він наголошував, що слабкість польської влади, а не позиція діячів унії, призвела до спалахів релігійної боротьби в державі. У єпископа Ліковського не було сумніву у життєздатності Уніатської Церкви та її широких перспективах в майбутньому, про що переконливо свідчить досвід історії⁸⁴. Дослідження єпископа Ліковського базувалися на досить ґрунтовному вивченні фондів римських архівів та інших важливих джерел. Втім, автору була притаманна певна тенденційність у підборі документів для аналізу історичних подій. Так, знаючи про публікації документів щодо унії в "Архиве Юго-Западной России", він дуже мало скористався з них⁸⁵.

Згадані підходи певною (хоч і не вирішальною) мірою вплинули на наукові праці польських істориків наступних поколінь, які працювали над проблемами релігійних рухів, пов'язаних з волинським регіоном. Традицію єпископа Е. Ліковського продовжили інші науковці, зокрема кс. К. Кулак. Його дисертацію, захищену 1927 року, було перевидано у Білостоку 1984 року, саме з огляду на актуальність висновків автора⁸⁶. Незважаючи на те, що вона була присвячена проблемі навернення до унії Мелетія Смотрицького, кс. Кулак

коментував досить широкий спектр проблем суспільно-релігійного життя українського суспільства XVI—XVII ст. Зробивши у вступі загальний огляд унійних рухів серед "русинів" XI—XVI ст., автор переходить до подій кінця XVI ст., розрізняючи уніатів щирих або "правдивих" та "фальшивих". До перших автор зараховує волинських єпископів — Іпатія Потія та Кирила Терлецького, які приступили до з'єднання з мотивів надприродних, або ідеальних. До "фальшивих" уніатів автор долучає передусім єпископа Гедеона Балабана, який шляхом унії прагнув вирішити особисті проблеми, а також князя Костянтина Острозького. В зв'язку із цим автор робить висновок про причини обмеженого успіху унії в перші десятиліття XVII ст. та про підгрунття опозиційних до неї настроїв серед православних. На його думку, православні під впливом князя К. Острозького змагалися до церковної унії, маючи на меті досягти політичних цілей та економічних вигод, а не вічного спасіння. Коли ж унія з Римом була досягнута на засадах церковної єдності, а не політичного чи економічного розрахунку, князь Острозький та його однодумці почали боротися з нею⁸⁷.

Важливе місце в дослідженні кс. Кулака відведено аналізу релігійних поглядів князя Костянтина Острозького. Автор не сумнівається, що князь в кінці XVI ст. щиро прагнув унії, але його погляди на єдність Церкви були хибними. З цього приводу він писав: "На нашу думку головна помилка унійних планів князя Костянтина полягала в тому, що він старався досягти єдності Східної та Західної Церкви на засаді *"aequales cum aequalibus"*, або як рівний з рівними, як вільний з вільними. Тільки в такому сенсі, спираючись на ці засади, Острозький дав свою згоду на політичну унію між поляками і русинами в 1569 році, і в цьому значенні, — не відрізняючи ясно земних справ від справ божих, — бажав унії релігійної. ... Не розумів він того, що є суттю з'єднання з католицизмом, а саме правдивого навернення, яке полягає пізнання — і то з мотивів надприродних — примату та зверхності Папи Римського"⁸⁸.

Друга причина, яка зробила неможливим реалізацію унійних планів князя, на думку кс. Кулака полягала в тому, що ідеї єдності Церкви він поєднував з намаганнями провести реформу Православної Церкви в дусі протестантизму⁸⁹. При цьому автор покликається як на відомий лист К. Острозького до Іпатія Потія від 21 липня 1593 року, так і на його пізніші плани тісного союзу з протестантами⁹⁰. Третя, і головна причина неможливості реалізації унійних планів князя, полягала у політичному та особистому егоїзмі Костянтина Острозького, який, за думкою автора, хотів підпорядкувати "божі справи" політичним інтересам свого народу⁹¹.

Втім, слід віддати належне автору: будучи відносно об'єктивним, він фактично звинувачує в національному егоїзмі не тільки українців (русинів) та їх лідера — князя Костянтина Острозького, але і сучасне їм польське римо-католицьке суспільство, яке не використало усіх своїх можливостей для захисту унії на рівні сейму та сенату, а також несправедливо звинувачувало з'єднаних у дестабілізації ситуації в державі⁹².

Менш оригінальні оцінки зробив кс. Кулак при висвітленні основної теми свого дослідження — проблеми переходу до унії архієпископа Полоцького Мелетія Смотрицького. Автор зробив спробу дослідити морально-психологічні аспекти навернення Мелетія Смотрицького в контексті загальних релігійних рухів в Україні та Білорусі. Втім, наслідуючи концепцією Е. Ліковського, основний матеріал про життя та діяльність Смотрицького автор брав переважно взято з його власних свідчень і творів, а також із життєпису свого героя, складеного єпископом Я. Сушею. Відповідно, висновки кс. Кулака мало чим відрізнялися від оцінок першого біографа Смотрицького.

Серед інших дослідників довоєнного періоду, які працювали над історією Церкви та релігійних рухів в Україні, заслуговує на увагу ґрунтовна наукова праця **К. Левіцького** присвячена князю Костянтину Острозькому⁹³. Слід зазначити, що дослідження автора виглядає досить виваженим — він відмовився від відвертого "оскарження" православного собору в Бресті, яке було характерне єпископу Е. Ліковському, і

дав об'єктивніші оцінки його учасникам. Крім того, К. Левіцький проаналізував новий документальний матеріал — саме він вперше звернув увагу на анонімну реляцію, що повідомляла про кількість учасників собору, та на рескрипт екзарха Никифора від 11.10.1596 року, який встановлював новий канонічний порядок у митрополії після скинення православними уніатського митрополита⁹⁴.

Автор підтвердив вже встановлену в польській історіографії думку про політичні мотиви підтримки унійних планів князя Костянтина Острозького у 90-х роках XVI ст⁹⁵. Водночас К. Левіцький не погодився з Е. Ліковським, який в його пізнішій опозиції уніатам схильний був бачити фанатизм та нездорову амбітність на противагу українським ієрархам, які шляхом укладення унії з Римом намагалися налагодити стосунки в Церкві. З цього приводу він писав: "Історична література (польська — *прим. авт.*) не зрозуміла, що ініціатори унії з агітаційних мотивів висували на перший план важливість наведення ладу в Церкві, ніж момент політичний, який мав бути зреалізований завдяки унії. Можна навіть припустити, що ініціаторам унії було вигідно підтримання суперечностей в православному таборі, наприклад боротьби братств з православним єпископатом, щоб за рахунок цієї боротьби отримати в своїх інтересах якнайбільше користі"⁹⁶.

К. Левіцький був чи не першим польським дослідником, який пов'язав події Берестейської унії з політичними планами Варшави та Риму щодо східних християн України, Білорусії та Молдавії. Він же акцентував увагу на зацікавленості католицького кліру Польщі у ліквідації бенефіцій православного духовенства для зміцнення своїх позицій. В цілому попри деякі недоліки наукова праця К. Левіцького є важливим етапом розвитку польської історіографії, об'єктом дослідження якої є історія Української Церкви. Вихід в світ згаданого дослідження засвідчив початок формування нового напрямку серед польських науковців, які, досліджуючи історію Церкви та релігійних рухів в Україні, відійшли від католицького конфесійного принципу аналізу подій, закладеного Е. Ліковським.

Втім, ідеї Е. Ліковського лишалися досить популярними серед польських вчених міжвоєнної доби. Прикладом цього є наукова діяльність **Казимира Ходніцького**, який у своїй праці, присвяченій історії Православної Церкви⁹⁷, стояв на різних прокатолицьких позиціях. Особливо це відчувалося при висвітленні ним подій Берестейської унії. Автор, наприклад, підкреслював добровільний характер прийняття церковної єдності з Римом з боку єпископів, протиставляючи їм позицію князя Костянтина Острозького, який спирався на силу власного надвірного війська. В цілому, автор явно перебільшував сили православних, які, на його думку, становили збройну загрозу уніатам. К. Ходніцький зробив першу, на наш погляд, спробу виділити головні регіони антиунійної активності православних в часи і після Берестейського собору. Такими центрами, як він вважав, були Вільно та Волинське воєводство. Втім, подібні висновки ґрунтувалися на підрахунках лише окремих документів (передусім на основі списків учасників православного собору в Бресті), тому вони на сьогодні є досить спірними.

В період післявоєнної (комуністичної) Польщі спостерігалось пожвавлення інтересу до проблем історії Церкви, які безпосередньо стосуються нашої теми, хоча існуюча цензура в країні (1945—1989рр.) накладала певні обмеження на подібні дослідження⁹⁸. Саме в цей час побачили світ підручники з історії Церкви в Польщі, в яких була зроблена спроба викласти науково обґрунтовану концепцію її історії.

Зі згаданих праць в контексті нашого дослідження представляють інтерес "Історія Церкви в Польщі" під редакцією о. **Б. Кумора** та о. **З. Обертинського**⁹⁹. Особливу зацікавленість для нас викликає розділ, присвячений історії Уніатської Церкви, автором якого був **О. Сливка**. Його дослідження базується на ґрунтовному опрацюванні наукових праць усіх визнаних вчених в цій галузі, а також на широкому використанні документів, виявлених та опублікованих оо.василіанами у Римі. Автор запропонував нову концепцію історії Уніатської Церкви та висунув власну, науково обґрунтовану періоди-

зацію її історії. Крім того, він простежив правову ситуацію у З'єднаній Церкві в контексті її історії у складі Речі Посполитої, Австрії та Росії, визначивши її статус в якості "Церкви пограниччя" між православною Росією та католицькою Європою. Найважливіші концептуальні висновки О. Сливки щодо нашого періоду дослідження (згідно з його періодизацією, часи кінця XVI—першої половини XVII ст. входять до складу першого періоду історії унії, загальні хронологічні межі якого визначені 1596—1696 рр.) наступні:

1. Права Уніатської Церкви були формально визнані в Речі Посполитій, але фактично не були дотримані в реальному житті ні урядом, ні римо-католицьким єпископатом. В результаті Уніатська Церква сприймалася в польсько-литовській державі як Католицька Церква "другого сорту".

2. Уряд Речі Посполитої так і не зумів розробити далекоглядну релігійну політику щодо східних християн. В результаті модель унії, яка могла сконсолідувати багатонаціональну та багато релігійну державу не тільки не досягнула своєї мети, але навіть призвела до зворотного ефекту — дестабілізації внутрішнього життя Речі Посполитої.

Варті уваги також спроби автора дослідити особливості внутрішнього життя Церкви, важливим елементом якого була латинізація. О. Сливка, аналізуючи це вельми складне і суперечливе явище, відзначив його основні причини, які полягали у занепаді релігійного життя і родинної греко-української культури, переважаючий вплив у суспільстві польсько-латинської культури, схильність до впровадження латинських практик з боку уніатської інтелектуальної еліти — оо. василіан тощо. Для дослідження О. Сливки характерна фактографічність, логічна та науково обґрунтована побудова. На наш погляд, ця наукова праця стала найґрунтовнішою у післявоєнній Польщі з числа тих що були присвячені історії Уніатської Церкви.

В цей же період в Польщі продовжували працювати над проблемами історії Церкви в Україні також інші науковці. **С. Літак** і **В. Мюллер** у своїх дослідженнях дійшли висновку

про те, що Православна Церква, як і все християнство, у другій половині XVI ст. потребувала реформ. І саме в контексті цієї необхідності виникла ідея про унію, причому цей варіант вирішення кризи був не єдиним, але єрархія обрала саме цей шлях. Великий вплив на такий вибір автори приписують єзуїтам, зокрема Б. Гербесту та П. Скарзі¹⁰⁰.

Крім проблем унії, польські науковці приділяли також помітну увагу історії некаатолицьких віросповідань, в тому числі православ'ю. В цьому сенсі є цінним дослідження **Я. Дзігілевського**, присвячене проблемі міжконфесійних стосунків в Речі Посполитій в часи короля Владислава IV. Проаналізувавши широкий спектр проблем, пов'язаних з політикою польських правлячих кіл щодо християнських некаатолицьких конфесій (передусім православних та протестантів), автор підкреслив суперечливість міжконфесійних стосунків в державі. Передусім, Я. Дзігілевський встановив прямий зв'язок між толеранційними заходами короля щодо дисидентів та зовнішньополітичними загрозами Польщі, які вимагали зміцнення внутрішньої ситуації в державі¹⁰¹. Водночас, автор визнав такий, хоч і нещирий, спосіб міжконфесійної толеранції великим здобутком польської державності в порівнянні з країнами Європи, де точилися криваві релігійні війни¹⁰².

Проблеми розвитку конфесійної та національної свідомості української шляхти кінця XVI—першої половини XVII ст. досліджувалися у наукових розвідках **Генріка Литвина** та **Терези Хінчевської-Геннелъ**. Так, у статті Г. Литвина взято під сумнів поширений в польській та українській історіографії погляд про масове покатоличення та наступну колонізацію української шляхти наприкінці XVI—XVII ст. На думку автора, цей процес найвірогідніше слід віднести до другої половини XVII ст.¹⁰³ У ґрунтовних дослідженнях **Т. Хінчевської-Геннелъ** вперше в польській історичній науці розглядалися проблеми розвитку національної, релігійної та політичної свідомості української шляхти. Висновки авторки, яка розрізняла національну та політичну свідомість українських магнатів і шляхти і давала високу оцінку князю Костянтину

Острозькому, як лідеру українського суспільства Речі Посполитої, викликали гостру критику з боку польських патріотично настроєних істориків.

У другій половині ХХ ст. в Польщі побачили світ чимало досліджень з історії Римо-Католицької Церкви. Характерно, що польські науковці розглядали історію католицизму латинського обряду в контексті історії польської духовності та культури, не акцентуючи уваги на специфіці регіональної історії Римського Костелу. Винятком з цього правила є праця кс.Людвіка Круліка "Organizacja dekanalna diecezji Łuckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku". Це єдине на сьогодні дослідження історії римо-католицької Луцької єпархії. У науковій розвідці, хоч і коротко, але досить змістовно висвітлено становлення та функціонування деканальної організації єпархії, встановлено її адміністративно-канонічну структуру, подано статистику парафій по деканатах, визначено права і обов'язки деканів тощо¹⁰⁴.

Варто зазначити також, що у другій половині ХХ ст. в польській історіографії окреслився новий в порівнянні з попереднім періодом погляд на роль і місце Уніатської та Православної Церков у подіях кінця XVI—першої половини XVII ст. Частина науковців вбачала в унії джерело багатьох нещасть, які спіткали польсько-литовську державу, і тому давали унії, як історичному явищу, негативну оцінку. В зв'язку з цим піддається критиці релігійний фанатизм короля Сигізмунда III та єзуїтів, чия позиція зіграла велику роль у процесі становлення з'єднання. В цьому історики Польщі нерідко солідаризуються з російськими та українськими дослідниками православної традиції.

Так, польський історик **Збігнев Вуйцік** висловив думку, що в інтересах польського суспільства в XVII ст. було намагання підтримувати створення в Києві православного автокефального патріархату, а не уніатського. Він вважав, що встановлення патріархату вберегло б Польщу від багатьох поразок у східній політиці, а, можливо, навіть від катастрофи кінця XVIII ст., коли Річ Посполита більш ніж на століття зникла з

політичної карти Європи¹⁰⁵. Близькі погляди висловлював інший польський вчений — **Павло Ясениця**, який у своїх дослідженнях підкреслював роль у політичному житті Речі Посполитої православної "Русі", натомість про "Русь уніатську" практично не згадував¹⁰⁶.

У другій половині ХХ ст. серед науковців Польщі спостерігалось підвищення інтересу до історії протестантських рухів в Речі Посполитій. В цей період Інститут Історії польської Академії Наук випускав наукове періодичне видання "Odrodzenie i reformacja w Polsce", яке з 1965 року редагував видатний польський історик **Я. Тазбір**. На його сторінках було опубліковано численні статті, присвячені проблемам зародження та розвитку протестантських рухів в польсько-литовській державі, а також у Західній та Центральній Європі. На жаль, польські науковці, що працювали над згаданою тематикою, у своїх працях досліджували історію протестантизму в контексті становлення та розвитку польської нації та її культури. Відповідно, в переважній більшості вони цікавилися розвитком протестантських ідей у корінній Польщі, а також у Литві. Проблеми українського протестантизму, а також його історія на Волині, відображені у їх дослідженнях лише побіжно.

Тим не менше, деякі висновки та спостереження, зроблені ними на основі дослідження великопольського та литовського матеріалу, можуть бути корисні для усвідомлення процесів, пов'язаних з протестантськими рухами в межах Волині. Так, Я. Тазбір у своїй монографії "Reformacja w Polsce" пише про період другої половини XVII ст. як про час стрімкого падіння впливу протестантських ідей як на землях Корони, так і у Великому князівстві Литовському. Серед причин цього явища автор називає чинники, які вже давно прийняті як польською, так і українською історіографією. В їх числі називається зміна віровизнавчих переконань внаслідок активної проповідницької та освітньої діяльності оо. єзуїтів, політика Сигізмунда III по усуненню протестантів від державних посад, поступове "вимирання" старої польської

аристократії, яка в середині XVI ст. активно підтримувала протестантизм, тощо. Проте Я. Тазбір акцентує увагу також і на іншому аспекті релігійних конверсій протестантів до римо-католицизму. На його думку, успіхам Католицької Церкви сприяли обставини зовнішньополітичної ситуації, в якій знаходилася Річ Посполита з кінця XVI ст. Саме в цей час Польща опинилася в оточенні некатолицьких держав, стосунки з якими були або відверто ворожими, або недружніми. В їх числі — православна Росія, мусульманська Туреччина та її васал — православна Молдавія, протестантські Семигород, Німеччина та Швеція. Загрозлива зовнішньополітична ситуація, в якій опинилася польсько-литовська держава, сприяла прискоренню консолідаційних процесів її політичного народу — шляхти, причому саме католицизм став природнім ідеологічним підґрунтям подібної консолідації. Представники протестантських віровизнань, пов'язані тісними контактами зі своїми єдиновірцями у зарубіжних, часто ворожих до Польщі державах, могли сприйматися в образі потенційних державних зрадників. За таких обставин соціальна база протестантизму в Речі Посполитій ставала дедалі вужчою, що і стало однією з причин стрімкого падіння впливу протестантизму в польсько-литовській державі¹⁰⁷. Висновки та припущення Я. Тазбіра видаються для нас дуже важливими. Вони дають можливість пояснити причини перемоги боротьби єзуїтів над протестантами у проповіді та освіті, а також глибше усвідомити процеси релігійних конверсій до католицизму представників інших конфесій — передусім православних та уніатів.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що в польській історіографії у питаннях про дослідження історії Церкви та релігійних рухів в Україні взагалі, та на Волині зокрема, прослідковуються два характерні підходи.

Перша група дослідників, що складалася передусім з вчених XIX—початку XX ст., до складу якої входили єпископ Е. Ліковський, кс. К. Кулак, К. Ходніцький та ін., у своїх наукових студіях стояла на відверто прокатолицьких пози-

ціях. Для неї характерними були апологія унії та підкреслення культурницької і духовної місії в Україні Римо-Католицької Церкви. Питання, пов'язані з протистоянням унії і православ'я, досліджувалися поверхово, а діяльність князя К. Острозького в цьому напрямку пояснювалася передусім особистими мотивами — ображеною амбітністю, перевагою політичних інтересів перед інтересами релігійними, тощо.

Друга група в польській історіографії почала формуватися з 30-х років ХХ ст., з часу виходу у світ дослідження К. Левіцького, присвяченого князю К. Острозькому. Саме тоді намітився поступовий відхід польських дослідників від відвертого прокатолицького аналізу подій церковної історії та переходу до більш зважених їх оцінок. У другій половині ХХ ст., попри пережитий польським суспільством ідеологічний перелом, польська історіографія зробила серйозні успіхи в сфері історії Церкви. Дослідження Я. Дзигілевського, О. Сливки, Г. Литвина, Я. Тазбіра та ін. вчених виявили безпосередній зв'язок між особливостями релігійного життя в Речі Посполитій та процесами націєтворення в цій державі, впливом зовнішньополітичних факторів, соціальними та культурними стосунками, тощо. Водночас, проблемам історії релігійних рухів на Волині було приділено надзвичайно мало уваги. Участь князя К. Острозького в історії Церкви, хоч і була предметом досліджень, але принципово нових висновків щодо його діяльності зроблено не було. Так само досить поверхово і неповно вивчалася роль в релігійному житті держави та регіону інших магнатів Волині, чий вплив як на Волині, так і у державних колах Речі Посполитої, був незаперечним.

Дослідження історії Церкви та релігійних рухів в Україні на сучасному етапі

З початку 90-х років ХХ ст. сталися якісні зміни у напрямках досліджень історії Церкви та релігійної думки в Україні. Розвал Радянського Союзу та банкрутство комуністичної ідеології а також відкритість суспільства незалежної України створили передумови нового етапу розвитку історичної

думки. На рубежі ХХ—ХХІ ст. серед українських істориків спостерігалися підвищення інтересу до наукового спадку Народницької та Державницької школи та переосмислення здобутків історичної науки Заходу. Створювалися нові неформальні центри, що об'єднували вчених та дослідників навколо вирішення актуальних наукових проблем сучасної історичної науки, за відносно короткий час було видано велику кількість нової наукової літератури. Втім, попри активну наукову роботу істориків, нових шкіл в українській історіографії поки що остаточно не сформовано — більшість науковців у своїх дослідженнях керуються методами Народницької школи М. Грушевського, або (значно рідше) Державницької школи В. Липинського. Що стосується неформальних наукових центрів (які мають тенденції переростання у історичні школи), то в їх середовищі поки що триває пошук нових концептуальних схем української історії.

Ситуація, що склалася навколо питання про методи історичного дослідження, була прокоментована відомою дослідницею сучасної України Н. Яковенко в інтерв'ю газеті "Дзеркало тижня" в жовтні 2004 року. На питання кореспондента про "інструментарій", яким повинен керуватися сучасник історик, вона, між іншим, відповіла: "Сучасна історична наука не має поняття єдиного методу — загальномоделного і всіма прийнятого; нині можна все. І історик користується будь-якими методами, різноманітними шляхами йде до мети, яку перед собою поставив. Його ніщо не повинно сковувати. Розкутість і свобода — це основна прикмета сучасної історіографії. Українська історіографія ще тримається застарілих авторитетів і схем. Це легко подолати. Чекатимемо, поки наші сьогоднішні студенти виростуть, аспіранти позахищають дисертації і стануть вченими. А вони вже мислять інакше, зокрема і мої аспіранти"¹⁰⁸.

Отже, поруч зі традиційними центрами академічної науки, які, за думкою Н. Яковенко, тримаються "застарілих авторитетів і схем", в Україні існують також згадані вище неформальні наукові центри. Ми не ставимо перед собою за мету

надати всебічну характеристику згаданих центрів або наукових груп. Звернемо увагу лише на ті з них, члени яких активно досліджують проблеми історії Церкви в Україні та на Волині зокрема.

1. Група професора В. Ульяновського, м. Київ.

Об'єднує випускників та аспірантів Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Коло наукових інтересів згаданих дослідників доволі широке — до його складу входять догматичне насліддя Православної Церкви (**В. Ульяновський**¹⁰⁹), історія Києво-Печерського монастиря XV—XVI ст. (**Ю. Русакова**¹¹⁰), історія Православної Церкви на Лівобережжі у XVIII ст. (**О. Прокоп'юк**¹¹¹), історія козацьких монастирів (**О. Кузьмук**¹¹²) тощо.

У контексті нашого дослідження особливу цінність мають наукові розвідки **Н. Сінкевич**, яка вивчає практично недосліджену досі у вітчизняній історіографії тематику — діяльність ченців ордену оо. домінікан на Волині у XVI—XVIII ст. Опрацювавши численні фонди архівів України та Польщі, авторка у своїх наукових розвідках висвітлила широкий комплекс питань стосовно релігійного, духовного та інтелектуального життя оо. домінікан Волині, а також їх вплив на релігійне життя українського населення цього регіону. Найважливішим з точки зору нашої тематики є науково обгрунтовані висновки Н. Сінкевич про велику популярність ченців домінікан в середовищі волинського нобілітету в першій половині XVII ст., про що свідчать численні фундації та дарчі записи на їх користь. Важливими є також висновки авторки про активну участь ченців згаданого ордену у поширенні на Волині марійного культу, підтримці унійних проєктів, сприянні формування парафіяльної сітки Римо-Католицької Церкви на Волині, тощо¹¹³. На наш погляд, дослідження Н. Сінкевич можуть започаткувати новий напрям у вітчизняній історичній науці, представники якої досі не виявляли помітного інтересу до історії Римо-Католицької Церкви взагалі, та її впливу на розвиток українського соціуму литовсько-польської доби зокрема.

2. Група професора Н. Яковенко, м. Київ.

З числа згаданої групи над дослідженням історії Церкви працює ряд науковців, в центрі уваги яких є питання проповідництва (**Л. Довга**¹¹⁴), історія київських монастирів XVIII ст. (**М. Яременко**¹¹⁵), проблеми реформаційних рухів (**В. Зема**¹¹⁶) та ін.

Проте найважливішим дослідженням в контексті нашої тематики є стаття **Н. Яковенко**, присвячена проблемі релігійних конверсій української шляхти, переважна більшість якої походила з волинського регіону¹¹⁷. З огляду на виключну важливість згаданої проблематики, ми в ході нашого дослідження будемо повертатися до статті Н. Яковенко для детальнішого обговорення усіх "за" чи "проти" її положень і висновків. Зараз лише констатуємо, що авторка у своїй науковій розвідці вдруге, після польського історика Г. Литвина, поставила під сумнів факт масового покатоличення української шляхти. Але якщо Г. Литвин у своїй розвідці вів мову переважно про православну шляхту Київського і Брацлавського воєводств, то Н. Яковенко поширила висновки свого польського колеги також на шляхту Волинського воєводства, викликавши тим самим дискусію навколо правомірності подібного підходу.

Важливими є для нас також праці **С. Горіна**, який є провідним спеціалістом групи Н. Яковенко з історії православних монастирів Волині. Характерно, що у методології його досліджень відчувається вплив радянської історіографії з притаманним їй атеїстичним підходом до проблем історії Церкви. Автор, наприклад, заперечує помітну роль монастирів у духовному та релігійному житті регіону, акцентує увагу на неморальному житті чернецтва тощо¹¹⁸. Втім, безумовною заслугою С. Горіна перед історичною наукою є введення ним в науковий обіг нових документів, хоча аналітична частина його статей є досить слабкою¹¹⁹. До числа безсумнівних наукових успіхів С. Горіна слід зарахувати вихід в світ книги, присвяченої історії монастирів західної Волині, в якій подані цінні матеріали до історії 25 православних, уніатських та

римо-католицьких обителей Володимирського повіту Волинського воєводства¹²⁰. Багата інформація про чисельність ченців, фундації та згадані обителі, наявність поховань при них представників місцевого шляхетства можуть в майбутньому стати базою для ґрунтовних аналітичних досліджень з історії чернецтва Волині.

3. Група професора Л. Тимошенка, м. Дрогобич.

Об'єднує випускників, аспірантів та викладачів Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. Членами цієї групи проведено велику роботу щодо дослідження історіографії історії унії в Перемиській та Львівській єпархіях (**С. Біла**¹²¹), історії монастирів Прикарпаття (**Ю. Стецик**¹²²), а також проблем історії підготовки та проведення Берестейської унії і в її контексті — діяльності перших уніатських єпископів Волині — Іпатія Потія та Кирила Терлецького (**Л. Тимошенко**¹²³).

Поза згаданими науковими групами результативно працюють над проблемами історії Церкви на Волині також інші дослідники. З їх числа слід виділити **Т. Вихованця**, який є автором біографічного дослідження про життя та діяльність князів Костянтина та Януша Олександровичів Острозьких¹²⁴. Значну увагу у цій розвідці присвячено питанню конверсії князів до римо-католицизму, а також загальним проблемам релігійних стосунків у родині Острозьких. Вагомий внесок у дослідження історії римо-католицького Костелу в Луцьку у XVI-першій половині XVII вніс **П. Рудецький**¹²⁵. У наукових розвідках **І. Ворончук** на основі актового матеріалу досліджено особливості міжконфесійних стосунків в середовищі українського та польського шляхетства¹²⁶ тощо.

Характерною особливістю сучасної історичної науки є поява великої кількості краєзнавчих досліджень. Побачили світ численні статті, присвячені видатним особистостям Волині, відомим шляхетським родинам, історії культових споруд цього регіону. В переважній своїй більшості написані вони на основі творчого осмислення уже існуючих досліджень і мають описовий, науково-популярний характер. Втім, в їх

числі є ряд наукових праць, написаних на основі нових архівних даних, а також за матеріалами археологічних розкопок, які дають цінний фактичний матеріал до історії Церкви та релігійних рухів на Волині. В їх числі варто згадати статті та дослідження **Б. Колоска**¹²⁷, **Ф. Манзюка**¹²⁸, **О. Панасенка**, **Л. Якубця**¹²⁹, **С. Терського**¹³⁰ та ін.

Отже, як згадувалося вище, на сучасному етапі спостерігається процес деідеологізації історії Церкви в сучасній українській історіографії. Тим не менше, дослідження, сперті на конфесійні чи політичні уподобання авторів, продовжують виходити в світ. Стосується це передусім істориків Церкви православної традиції. Пояснюється це двома причинами.

1. Православна ідея лишається потужним чинником формування нової російської державності, вона ж лишається також вагомим чинником впливу Москви на Україну. Саме тому перевидання в Росії творів митрополита **Макарія (Булгакова)** та протоієрея **К. Зноски**, дослідження **А. Григоренка**¹³¹ є цілком природнім явищем, яке свідчить, що в цій країні антикатолицькі та антиуніатські дослідження таврувально-викривального характеру вважаються актуальними передусім з політичної точки зору.

2. Інший чинник, який сприяє подальшому існуванню в Україні групи дослідників, що оцінюють історію Церкви з вузькоконфесійних позицій, полягає у кризовій ситуації навколо українського православ'я. Розкол Православної Церкви на три складові частини — УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ — прямо або опосередковано впливає на симпатиків цих конфесійних груп з числа дослідників у їх наукових пошуках і висновках.

Характерними в цьому сенсі є дослідження **В. Рожка**. Цей науковець відрізняється надзвичайною працездатністю — з-під його пера вийшло півтора десятка ґрунтовних праць, присвячених історії православ'я на Волині. Цінність цих досліджень має передусім інформаційний характер — творчо опрацювавши всю дотеперешню краєзнавчу літературу та залучивши документи обласних архівів, В. Рожко навів цінні історичні дані до історії церков, монастирів, чудотворних ікон та

стародруків Волині. Водночас, аналітична частина його наукової продукції консервує в собі архаїчні форми православної апологетики з антикатолицькими та антиуніатськими випадками, характерними для російської історіографії XIX ст. Автором активно мусується тема "колонізаційної політики" римо-католицького духовенства на Волині¹³², його "шаленого наступу" після підписання Берестейської унії¹³³. Згадуючи про занепад православних церков та монастирів, В. Рожко перекладає відповідальність за це на плечі римо-католиків та уніатів¹³⁴. Унію В. Рожко характеризує як "...хитросплетений витвір римського папи, польських ксьондзів і магнатів"¹³⁵, яка була придумана "...з однією ціллю ополчення, окатоличення нашого народу..."¹³⁶. Переповідаються історії про "море сліз і ріки крові"¹³⁷, які принесла з собою унія; читач дізнається про те, як митрополит Іпатій Потій за допомогою королівських гайдуків силоміць заганняв православних вірних до уніатських церков¹³⁸. Подібних прикладів упередженості автора можна наводити багато, які вкупі з суттєвими фактологічними неточностями значно послаблюють наукову вартість досліджень В. Рожка.

Продовжує активну наукову діяльність група дослідників в особі духовних та світських осіб Греко-Католицької Церкви. В їх числі — наукові співробітники Інституту історії Церкви, Львівської Богословської академії та ін. Вони є логічними спадкоємцями та продовжувачами традицій істориків Церкви уніатської традиції, хоча наукові погляди та методологія досліджень цих науковців помітно відрізняються від попередників. В їх особах ми маємо представників української католицької інтелігенції, наукові погляди яких формувалися в епоху після II Ватиканського собору, який започаткував курс Римо-Католицької Церкви на релігійну толеранцію та міжконфесійний діалог.

Характерним прикладом відходу сучасних науковців "уніатської групи" від вузькоконфесійної апологетики є діяльність львівських видавництв "Свічадо" та "Місіонар". Саме їх зусиллями за останнє десятиріччя вийшло в світ цілий ряд видань, присвячених питанням духовного та релігійного спадку православного світу, в тому числі українського православ'я. В їх

числі — твір св. Димитрія Ростовського "Лік духовний", а також "Києво-Печерський патерик", "Древній патерик", "Поучення" Теодора Студита тощо.

Науковим центром, який об'єднує на сьогодні істориків Церкви уніатської традиції, є Інститут Історії Українського Католицького Університету у Львові. З числа науковців, що досліджують історію Церкви кінця XVI—першої половини XVII ст., слід згадати о. **Б. Гудзяка**, ґрунтовне дослідження якого "Криза і реформа" було спробою переосмислити одну з найбільш контроверсійних подій церковної історії в Україні — Берестейську унію¹³⁹. Особливий інтерес для сучасної історичної науки мають наукові дослідження **І. Скочиляса**, який провів величезну роботу щодо дослідження широкого кола проблем історії Уніатської та Православної Церкви XVI—XVIII ст.¹⁴⁰. На основі детального дослідження унікальних нововиявлених джерел (візитацій парафій, актів єпархіальних синодів, статутів навчальних закладів, тощо) автор вперше в українській історичній науці запропонував тезу про "руське унійне відродження", що відбулося у другій половині XVII—на початку XVIII ст. на землях України та Білорусі, що входили до складу польсько-литовської держави. Під згаданою тезою розуміється сукупність культурних, релігійних та соціальних процесів, внаслідок яких формувалася нова етноконфесійна спільність — "Унійна Русь-Україна", яка досі не була об'єктом наукового дослідження. Згаданий напрям досліджень є дуже перспективним, оскільки дає можливість з нових позицій оцінити історію Церкви та релігійних рухів в Україні доби Руїни, а також провести порівняння соціокультурного та релігійного розвитку "Унійної Русі-України" та православного гетьманату часів гетьмана Івана Мазепи.

Дослідження історії Церкви та релігійних рухів в Україні за кордоном

Дослідження науковців Росії

З початку 90-х років XX ст. в Росії впевнено заявила про себе група молодих вчених — спеціалістів з історії Церкви та

релігійних рухів в Україні та Білорусі литовсько-польської доби. В їх числі — **М. Дмитрієв**¹⁴¹, **М. Корзо**¹⁴², **Т. Опаріна**¹⁴³, **Б. Флоря**¹⁴⁴, **С. Яковенко**¹⁴⁵ та ін. Темою їх досліджень стали проблеми Берестейської церковної унії та питання поширення неправославних християнських конфесій на українських землях — католицизму, унії та протестантизму. Характерною рисою досить численних досліджень згаданих науковців є об'єктивний, вільний від політичних чи конфесійних симпатій, погляд на складні та суперечливі процеси в релігійному житті України зазначеного періоду. Подібна тенденція є знаковою для російської історичної науки — нарешті тема ролі унії та католицизму переходить з лицемірного моралізаторства в русло наукової дискусії. На жаль, поки що в середовищі згаданих вчених не було досліджено тем, які б безпосередньо стосувалися нашої тематики.

Дослідження науковців Польщі.

З 80-х років ХХ ст. в середовищі польських науковців спостерігається посилення інтересу до проблем історії Церкви в польсько-литовській державі взагалі, та на українських землях зокрема. Одним із найважливіших центрів, в якому історія Церкви та релігійних рухів досліджується на високому професійному рівні, став Інститут Центральної та Східної Європи в Любліні, який працює під керівництвом визначного вченого сучасності **Є. Ключовського**. За його діяльною участю керований ним Інститут проводить міжнародні конференції, присвячені згаданим тематичі. Наукова продукція його працівників, а також статті дослідників з України, Білорусії та ін. держав, публікується у періодичному виданні "Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej" (на 2007 рік було вийшло в світ 7 випусків). Підкреслена увага керівництва Інституту до історії православ'я та унії виявилася у започаткуванні ним нового видання "Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej" (у 2008 році побачило світ 4 випуски). Важливим, на нашу думку, є новий напрям наукових студій, заявлений вченими інституту, який полягає у підвищеній увазі до регіональної історії Церкви, а

також до проблем взаємного впливу західного та східного християнства на прикладі історії релігійних рухів в Речі Посполитій. Характерно, що Є. Ключовський був першим, хто заявив про актуальність подібних досліджень¹⁴⁶.

Перспективи, окреслені Є. Ключовським, починають поступово реалізовуватися в працях польських вчених. Ґрунтовні дослідження з історії Православної та Уніатської Церкви на Холмщині, а також про зв'язки цього регіону з Волинським воєводством підготував провідний науковий співробітник Інституту Центральної та Східної Європи **А. Гіль**¹⁴⁷, фундаментальний аналітичний опис Холмської греко-католицької консисторії підготувала **М. Трояновська**¹⁴⁸, над проблемами коляторської опіки церквами Холмщини працює **П. Ситовський**¹⁴⁹. Відносно нечисленні, але важливі дослідження, дотичні до історії Церкви на Волині, належать **Г. Гмітереку** (навчання волинської шляхти в Замойській академії)¹⁵⁰ та **Б. Шипці** (викладання професури Замойської академії в Олицькій колегіаті на Волині)¹⁵¹.

Над проблемами історії Церкви в Україні працюють історики також в інших наукових центрах Польщі. Так, в розвідках К. Яворської та Т. Кемпи досліджується роль і значення князя Костянтина Острозького у суспільно-релігійних рухах в Україні, справах Київської митрополії та його ставлення до Берестейської унії¹⁵². Їх праці цікаві з точки зору авторського бачення проблеми, однак висновки щодо ролі Острозького в цілому співпадають з попередниками — стверджується, зокрема, що причиною опозиційності князя до унії було свідоме вилучення його з переговорного процесу щодо єдності Церкви та захоплення ним кальвінізмом. Знаковою подією в науковому житті Польщі став вихід в світ книги Т. Кемпи "Wobec kontrreformacji", в якій на основі нових джерел було ґрунтовно досліджено історію боротьби православних і протестантів за свої релігійні права в кінці XVI-першої половини XVII ст.¹⁵³

Сучасні польські науковці також ґрунтовно працюють над висвітленням теми, яка досі лишається поза увагою вітчиз-

няних науковців. У працях **Е. Фляги** та **С. Літака** знайшла відображення історія римо-католицьких марійних братств. Порушене широке коло питань, пов'язаних з їх заснуванням та діяльністю: правові підстави заснування братств, устрій та структура, рекрутація нових членів, релігійні практики тощо¹⁵⁴.

Серед наукових розвідок дослідників — представників польського римо-католицького духовенства — варта уваги стаття кс. **Б. Кумора**, присвячена ставленню римо-католицького єпископату до Берестейської унії в період 1596—1637 рр.¹⁵⁵ Незважаючи на те, що автор занадто оптимістично оцінює стосунки уніатів та римо-католиків у зазначений період, його стаття містить цінну інформацію про підтримку з'єднаних з боку окремих представників вищої католицької ієрархії Речі Посполитої.

Отже, підбиваючи підсумок вищевикладеному, слід зробити наступні висновки:

1. Тривалий час історія Церкви та релігійних рухів в Україні, та на Волині зокрема, не могла бути об'єктивно досліджена. На заваді цьому стояли національні, релігійні та політичні чинники, які впливали на розвиток історичної науки протягом XIX—XX ст. У результаті майже всі дослідники історії Церкви зазначеного періоду працювали в ідеологічних або національно-конфесійних групах, що само по собі призводило до значного пониження наукової якості досліджень.

2. Незважаючи на безумовні успіхи сучасних істориків в сфері Історії Церкви (передусім польських та українських), на сьогодні поки що не існує комплексного дослідження історії Церкви та релігійних рухів на Волині, в якому б вичерпно, всебічно та неупереджено було висвітлено роль місцевої шляхти у складних та суперечливих міжконфесійних стосунках литовсько-польської доби.

3. На сучасному етапі розвитку історичної науки актуальним завданням перед науковцями є дослідження регіональної історії Церкви, яка може прояснити багато "прихованих механізмів" розвитку релігійного, духовного та національного життя народів польсько-литовської держави. У контексті

нашої тематики особливого значення набуває дослідження релігійної діяльності волинських магнатів (Острозьких, Корецьких, Чарторийських, Радзивіллів та ін.), вплив яких на перебіг суспільно-політичного та релігійного життя, як в загальнодержавному масштабі, так і на рівні Волинського воєводства, важко переоцінити.

4. Ефективне розв'язання вищепоставлених завдань можливе за наступних передумов. По-перше, необхідно проводити пошук якісно нових джерел, які б безпосередньо відповідали згаданим тематичі. Практика показує, що навіть такі талановиті дослідники, як Т. Кемпа, спираючись на старий документальний масив із залученням невеликої кількості нових знахідок, приходять до висновків, які мало відрізняються від тих, які були зроблені нашими попередниками на рубежі ХІХ—ХХ ст. По-друге, численний матеріал, введений на сьогодні до наукового обігу, потребує комплексного та всебічного дослідження. Деякі сучасні науковці, які досліджують історію Церкви на Волині, часом "грішать" банальним незнанням корпусного видання документів — АЮЗР, — який є базовим для наукових студій зі згаданої проблематики. Ті ж документи, які з тих чи інших мотивів обігруються в дослідженнях, часто сприймаються односторонньо — без урахування часу і обставин, за якими вони створювалися. По-третє, дослідження історії Церкви на регіональному рівні необхідно проводити з урахуванням багатоконфесійності українсько-білоруського суспільства кінця ХVІ—першої половини ХVІІ ст. Досвід дотеперішніх наукових студій свідчить, що вузькоконфесійний підхід, який не враховує процесів, що відбувалися серед представників інших віросповідань в межах одного соціуму, може привести до половинчатих, або відверто упереджених висновків.

2. Джерельна база та методологія дослідження

Джерельна база дослідження складається з двох блоків.

1. Опубліковані документи (матеріали до історії Церкви, підготовлені та видані археографічними комісіями ХІХ—поч. ХХ ст. та в дослідженнях окремих вчених).

Найбільша кількість матеріалів стосовно заявленої тематики міститься у багатотомному виданні Тимчасової комісії для розгляду давніх актів "Архив Юго-Западной России". Частину матеріалів опрацювали та опублікували у своїх дослідженнях також С. Голубев, М. Коялович, М. Теодорович, Т. Стецький та ін. Ці документи складаються головним чином з актового матеріалу та творів полемічної літератури — як православної так і уніатської. Пошукову роботу та публікацію документів проводили співробітники археографічних комісій, які дотримувалися православної традиції. Ця обставина пояснює помітну тенденційність їх підбору. Проте, незважаючи на цей недолік, цінність згаданих вище матеріалів лишається високою і зараз.

Певну частину документів, що стосуються історії унійних рухів на Волині, було опубліковано у деяких регіональних наукових журналах. Маються на увазі передусім "Волынские епархиальные ведомости" та "Вестник Западной России". Оригінали деяких із цих документів на сьогодні не збереглися, і ця обставина підвищує наукову вартість цих досить рідкісних видань.

Серед опублікованих джерел важливими є документи з фондів архівів Ватикану. Складаються вони з двох корпусних видань — "Analecta Sancti Basilii Magni" та "Monumenta Ucrainae Historica". Обидва видання фактично дублюють одні й ті самі документи, відрізняючись лише способом їх комплектації. Так, в основу видання "Analecta" покладено ієрархічний принцип — окремо публікувалися послання Римських Пап, листи Св.Конгрегації Пропаганди Віри, звіти нунціїв, документи уніатських митрополитів, єпископів та ченців-василіян. Що стосується видання "Monumenta", то воно містить ті самі документи, які розміщені за хронологічним принципом.

Матеріали вищезгаданих видань містять виключно цінну інформацію з історії релігійних рухів на Україні та Білорусі. Серед них — звіти до Рима уніатських митрополитів про стан митрополії та єпархій, описи візитацій, повідомлення про

вплив на розвиток релігійних відносин політичних факторів тощо.

2. Комплекс неопублікованих документів (переважно матеріали Центрального державного історичного архіву України, м. Київ та Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)

Передусім слід зазначити, що базові джерела з історії Церкви на Волині — Православної, Уніатської та Римо-Католицької — дійшли до нас лише в окремих фрагментах. На сьогодні повністю втрачено єпархіальні архіви, що зберігалися при Луцькій та Володимирській кафедрах. В їх числі актові книги єпископських судів, документи братств та кореспонденція єпископів. Відносно кращою є ситуація з монастирськими архівними фондами. Так, у фондах Жидичинської та Дерманської архімандрії лишилися численні документи, що стосуються майнових справ цих монастирів. Це переважно виписи з актових книг повітових судів Волинського воєводства, а також оригінали документів про право власності на майно, написані польською, староукраїнською та латинською мовами. Їх детальний аналіз дає цінні відомості з історії згаданих чернечих осідків. На жаль, цього не можна сказати про інші волинські монастирі, зокрема, про архімандрію у Дубні та Дорогобужі — документів, які б стосувалися їх уніатської історії до середини XVII ст., лишилося дуже мало.

У цій ситуації при вивченні історії Церкви та релігійних рухів на Волині першої половини XVII ст. особливу увагу було приділено актовому матеріалу — документам повітових судів Луцька, Володимира та Кременця. Акти згаданих установ складають на сьогодні близько 200 томів. В них зафіксована величезна кількість документів щодо цивільних і кримінальних справ (в основному майнового характеру), які вели представники духовенства усіх представлених на Волині конфесій. Крім того, до актових книг вписувалися інші документи, що мають виключне значення для історії Церкви. В їх числі — копії фундацій та дарчих записів на

користь церков, костелів, монастирів, кляшторів та шпиталів, оригінали яких зберігалися в єпископських та монастирських архівах. Зрозуміло, що в умовах відсутності останніх актові книги мають для нас надзвичайно важливе значення. Під час роботи над монографією було опрацьовано всі згадані 200 томів актового матеріалу, внаслідок чого виявлено декілька тисяч документів до історії Церкви на Волині.

Важливі документи до історії заявленої тематики зберігаються також у фондах Інституту Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. На жаль, вони розпорошені по різних справах і колекціях, тому процес їх виявлення є досить складним. Серед цілісних колекцій, які містять документи до історії Церкви, особливе значення має фонд Почаївського монастиря (№ 231), в якому відклалися документи до історії інших обителів та шляхетських родів, представники яких виявили себе в якості фундаторів та жертводавців.

У цілому, слід зазначити, що характерною особливістю документів з історії Церкви на Волині є їх різномовність та розпорошеність. Саме тому для їх об'єктивного аналізу необхідно дотримуватися комплексного підходу, характерного для українознавчих досліджень.

Методологія дослідження обумовлюється метою, поставленою автором монографії — дослідити участь волинської шляхти у релігійних рухах кінця XVI—першої половини XVII ст. як на Волині, так і за межами цього регіону та визначити процеси її релігійно-національної ідентифікації.

Передусім слід зазначити, що предметом нашого зацікавлення є місце у суспільно-релігійному житті регіону і держави представників волинської шляхти усіх присутніх на Волині чотирьох християнських конфесій — православних, уніатів, римо-католиків та протестантів (включно з аріанамі). Подібний комплексний підхід є першою передумовою максимально об'єктивного дослідження ролі і значення волинської шляхти у релігійних рухах згаданої історичної доби.

Одним із найважливіших завдань, поставлених автором у

дослідженні, є ідентифікація представників волинського нобілітету, без якої було б практично неможливо проводити подальші дослідження згаданої тематики. З цією метою було опрацьовано понад 200 актових книг повітових судів Волинського воєводства, в яких виявлено заповіти 899 осіб шляхетського походження. На цій базі проведено аналіз релігійних симпатій різних прошарків волинського нобілітету встановлено загальну картину конфесійної ситуації на Волині наприкінці XVI—першої половини XVII ст. Анотації виявлених заповітів подано в додатках до цього дослідження.

Важливою складовою релігійних рухів литовсько-польської доби була діяльність шляхти, спрямована на матеріальну підтримку Церкви. При дослідженні згаданої проблеми було взято на облік кілька сотень заповідальних записів на церкви, костели, монастирі, кляштори та шпиталі у тестаментях, фундаціях та нотаріально завірених дарчих записах. Систематизація цієї інформації знайшла відображення у додатках, де подано списки храмів (476 об'єктів) із зазначенням їх настоятелів, наявності фундацій, дарчих записів, фамільних усипальниць тощо.

Дослідження велося за інституціональним принципом — участь у релігійних рухах волинської шляхти аналізувалася в контексті історії християнських Церков та конфесійних груп на Волині, а саме Православної, Уніатської, Католицької Церков, а також протестантів з аріанами включно. В межах кожної з них аналізувалася діяльність шляхти Волинського воєводства на користь тієї чи іншої конфесії в сфері політичної боротьби, фундаторської діяльності, участі в релігійному житті тощо. Винятком із цього правила є розділ, присвячений протестантам і аріанам, який має оглядовий характер внаслідок вкрай низької чисельності прихильників цієї релігійної групи на Волині.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

¹ *Бантиш-Каменский Н.* Историческое известие о возникшей в Польше унии. – СПб., 1805.

² *Коялович М.* Литовская церковная уния. – СПб., 1859-1861. – Т.1-2.

³ *Булгаков М.* История русской церкви. – Т. IV. – М., 1866.

⁴ *Гумилевский Ф.* История русской церкви. – Т. IV. – М., 1888.

⁵ *Зноско К.* Исторический очерк церковной унии. – Варшава, 1933.

⁶ *Гумилевский Ф.* История русской церкви. – Т. IV. – М., 1888. – С.106.

⁷ *Коялович М.* Литовская церковная уния. – СПб., 1861. – Т. 2. – С. 27.

⁸ *Антонович В.* Що принесла Україні унія. Стан української православної церкви від половини XVII до кінця XVIII ст. – Вінніпег, 1952.

⁹ *Біднов В., Антонович Д.* Українська церква // Українська культура. Лекції за редакцією Д.Антоновича. – К., 1993. – С.197-221.

¹⁰ *Огієнко І.* Поділ єдиної христової Церкви і перші спроби поєднання її // Із праць митрополита Іларіона. – Нью-Йорк, 1986. – С. 5-381.

¹¹ *Кудрик В.* Життя Йосафата Кунцевича. – Вінніпег-Манітоба, 1948.

¹² *Левицький О.* Внутрішній стан західно-руської церкви в Польсько-литовській державі в кінці XVI ст. та Унія // Руська історична бібліотека. – Т. VIII. – Львів, 1900. – С. 1-80.

¹³ Цит. за виданням: *Огієнко І.* Берестейська унія, її генеза, теорія, практика. – Вінніпег, 1993.

¹⁴ *Кудрик В.* Життя Йосафата Кунцевича. – Вінніпег, Манітоба, 1948. – С.102.

¹⁵ *Огієнко І.* Фортеця православ'я на Волині – свята Почаївська лавра. – Вінніпег, 1961; Його ж. Преподобний Іов Почаївський.

<http://www.hram.kiev.ua/index.php?mode=books@cat=13>

¹⁶ В їх числі: Архив Юго-Западной России (далі – АЮЗР). – Ч. 1-8. – К., 1859-1914; Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – Т.1-4. – К., 1845-1859; Вид. 2. – Т.1-3, К., 1897-1898; Древности, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – Т.1-3. – К., 1846. Крім того, членами комісії було опубліковано літописи, збірник документів до історичної типографії Києва та ін. праці.

¹⁷ *Антонович В.* Моя сповідь. – К., 1995. – С. 59.

¹⁸ АЮЗР. – Ч. 2. – Т. 1. – К., 1861. – С. XVI.

¹⁹ *Левицький О.* Луцкая старина. – К., 1891. – С.17-19.

²⁰ *Теодорович Н.* Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Т.1-5. – Почаев, 1888-1903.

²¹ *Трипольский Н.* Униатский митрополит Ипатий Поцей и его проповедническая деятельность. – К., 1878.

²² *Жукович. П.* Сеймовая борьба православного западно-русского дворянства с церковной унией (до 1608 г.) – СПб., 1901.

- ²³ *Викторовский П.* Западно-русские дворянские фамилии, отправшие от православия в конце XVI и в XVII вв. – К., 1912.
- ²⁴ *Карашевич П.* Очерки истории православной церкви на Волыни. – СПб., 1855; Петров Н. Волынь. Исторические судьбы юго-западного края. – СПб., 1888.
- ²⁵ *Макаревич А.,* архиепископ Львовский и Галицкий. Униатство: богословские аспекты. Автореферат на соискание ученой степени кандидата богословия. – Сергиев Посад, 2007. – С.14.
- ²⁶ *Pelesch J.* Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. – Vol.I-II. – Wien, 1888.
- ²⁷ *Студинський К.* Причинки до історії унії. – Б.м., 1895.
- ²⁸ *Сушко О.* Єзуїти в заведенні унії на Русі. – Л., 1902.
- ²⁹ *Бучинський Б.* Змагання до унії руської церкви // Записки НТШ. – Т. IV-VI. – К., 1910-1911.
- ³⁰ *Чубатий М.* Митрополит Іпатій Потій, апостол церковної єдності. – Л., 1914.; Історія унійних змагань в Українській Церкві. – Львів, 1935; Історія Християнства на Русі-Україні. – Т.I-II – Рим-Нью-Йорк, 1965-1976.
- ³¹ *Великий А.* З літопису християнської України. – Кн. III. – Рим-Львів, 1999. – С. 236.
- ³² Там само. – С. 243.
- ³³ *Великий А.* З літопису християнської України. – Кн. IV. – Рим-Львів, 1999. – С. 31.
- ³⁴ *Федорів Ю.* Історія Церкви в Україні. – Львів, 2001. – С.159-160, 153-154.
- ³⁵ *Курилас Б.* З'єдинення архієпископа Мелетія Смотрицького в історичному і психологічному навітленні. – Вінніпег, 1962.
- ³⁶ *Соловій М.* Мелетій Смотрицький як письменник // Записки ЧСВВ. – Т. 36-37. – Рим-Торонто, 1977-1978.
- ³⁷ *Мудрий С.* Нарис історії церкви в Україні. – Рим-Львів, 1995.
- ³⁸ *Панас К.* Історія української церкви. – Львів, 1992.
- ³⁹ *Федорів Ю.* Історія Церкви в Україні. – Львів, 2001.
- ⁴⁰ *Ульяновський В.* Релігія та Церква в житті й творчості Михайла Грушевського // Грушевський М. Духовна Україна. – К., 1994. – С. 527.
- ⁴¹ Там само. – С. 533.
- ⁴² Там само. – С. 533.
- ⁴³ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Т.VI. – К., 1995. – С. 498.
- ⁴⁴ Там само. – С. 538.
- ⁴⁵ Там само. – Т.VII. – К., 1995. – С. 388.
- ⁴⁶ *Тельвак В.* Християнство в історіософії Михайла Грушевського // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. IV. – Дрогобич, 2000. – С. 217.
- ⁴⁷ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Т.VIII. – К., 1995. – С.10.
- ⁴⁸ Там само. – Т. VI. – К., 1995. – С.569, 666.

- ⁴⁹ Там само. – С. 581.
- ⁵⁰ Там само. – С. 581-582, 666.
- ⁵¹ Там само. – С. 451.
- ⁵² Там само. – С. 418.
- ⁵³ Там само. – С. 417.
- ⁵⁴ Там само. – С. 418.
- ⁵⁵ Там само. – С. 422.
- ⁵⁶ Там само. – Т.V. – К., 1994. – С. 581-583, 590-594; Т.VI. – К., 1995. – С. 479-498.
- ⁵⁷ *Пріцак О.* Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – Київ - Кембрідж, 1991, - С. 16.
- ⁵⁸ Там само. – С. 16.
- ⁵⁹ Там само. – С. 16-17.
- ⁶⁰ Там само. – С. 27-28.
- ⁶¹ *Липинський В.* Релігія і Церква в історії України. – Нью-Йорк, 1956. – С. 9.
- ⁶² Там само. – С. 34.
- ⁶³ Там само. – С. 46.
- ⁶⁴ Там само. – С. 46-47.
- ⁶⁵ Там само. – С. 61.
- ⁶⁶ Там само. – С. 61-62.
- ⁶⁷ Там само. – С. 62.
- ⁶⁸ *Липинський В.* Аріянський соймик в Киселині на Волині в маю 1638 року // Записки НТШ. – Т. 96. – С. 41-57.
- ⁶⁹ *Липинський В.* Релігія і Церква в історії України. – Нью-Йорк, 1956. – С. 62-63.
- ⁷⁰ *Lipiński W.* Szlachta unici. Z dziejów Ukrainy. – Kijów, 1912. – S. 111-120.
- ⁷¹ *Полонська-Василенко Н.* Українська академія наук. Нарис історії. – К., 1993. – С. 18-19.
- ⁷² *Полонська-Василенко Н.* Історія України. – Т. I. – К., 1992. – С. 469-499.
- ⁷³ *Ісаєвич Я.* Братства та їх роль в розвитку української культури XVI – XVIII ст. – К., 1966.
- ⁷⁴ *Медынский Е.* Братские школы Украины и Белоруссии в XVI-XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией. – М., 1954.
- ⁷⁵ *Сас П.* Формування ідейних основ братського руху на Україні в кінці XVI – першій половині XVII ст. – К., 1989.
- ⁷⁶ Історіографія історії Української ССР. – К., 1987. – С. 3.
- ⁷⁷ *Мицько І.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К., 1990.
- ⁷⁸ *Плохий С.* Папство и Украина: политика Римской курии на украинских землях в XVI – XVII вв. – К., 1989.
- ⁷⁹ *Гуркіна С.* Роль сзуїтів в укладанні Берестейської унії: огляд сучасної історіографії // Ковчег. - № 4. – Львів, 2003. – С. 286.

⁸⁰ *Baliński M.* Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. – Warszawa, 1844. – T. 2. – Cz. 1; 1845. – T. 2. – Cz. 2.

⁸¹ *Stecki T.* Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. – Lwów, 1864. – T. 1; 1871. – T. 2; *Stecki T.* Łuck starożytny i dzisiejszy. – Kraków, 1876.

⁸² *Wołyński [Giżycki J.]* Wykaz klasztorów Dominikańskich prowincji Ruskiej. – Kraków, 1923. – Cz. 2.

⁸³ *Bartoszewicz J.* Z dziejów unii. — Tydzień, 1877; *Grabowski T.* Z dziejów literatury unicko-prawosławnej w Polsce 1630–1700. — Poznań, 1922; *Likowski E.* Unia Brzeska. — Warszawa, 1907; *Malinowski M.* O unii kościoła greko-katolickiego ruskiego. — Łwów, 1862.

⁸⁴ *Ліковський Е.* Берестейська унія. — Жовква, 1916. — С. 5-6.

⁸⁵ *Тимошенко Л.* Берестейські собори у жовтні 1596 р.: історіографічний досвід // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич, 2004. – С. 81.

⁸⁶ *Kulak K.* Psychologia nawrócenia z prawosławia na katolicyzm Melecjusza Smotrzyckiego. – Białystok, 1984.

⁸⁷ «Rusini pod wpływem księcia Ostrońskiego pragnęli unii kościelnej na Rusi i do niej dążyli, lecz tylko z motywów doczesnych, nie nadprzyrodzonych. W unii kościelnej szukali nie środków do wiecznego zbawienia, a środka dla zabezpieczenia praw ekonomicznych, społecznych, politycznych, - jednym słowem szczęście doczesne było u nich celem głównym. Rzecz jasna, że zrealizowania swego fałszywego pojęcia dyzunii nie widzieli w Unii Brzeskiej, która przedstawiała prawdziwe zjednoczenie. Stąd wyciągali wniosek, że Unię Brzeską należy zniszczyć i dlatego ją zawzięcie prześladowali.» (*Kulak Kazimierz.* Psychologia nawrócenia z prawosławia na katolicyzm Melecjusza Smotrzyckiego. – Białystok, 1984. – S. 40).

⁸⁸ «Główny błąd unijnych planów księcia Konstantyna tkwił – jak myślimy w tym, że on starał się zawrzeć Unię Kościoła Wschodniego z Kościołem Rzymskim, na zasadzie - «*aequales cum aequalibus*», czyli jak równi z równymi, jak wolni z wolnymi. Tylko w takim sensie, opierając się na tej zasadzie, Ostroński dał swoją zgodę na Unię polityczną między Polakami a Rusinami w 1569 roku, i w takim znaczeniu nie odróżniając jasno spraw ziemskich od spraw Bożych – chciał unii religijnej. ... Nie rozumiał więc tego, co stanowi istotę zjednoczenia z katolicyzmem, a mianowicie prawdziwego nawrócenia, które polega na uznaniu i to z motywu nadprzyrodzonego – prymatu, zwierzchnictwa Papieża Rzymskiego.» (*Kulak Kazimierz.* Psychologia nawrócenia z prawosławia na katolicyzm Melecjusza Smotrzyckiego. – Białystok, 1984. – S. 26).

⁸⁹ *Kulak K.* Psychologia nawrócenia z prawosławia na katolicyzm Melecjusza Smotrzyckiego. – Białystok, 1984. – S. 27.

⁹⁰ *Ibidem.* – S. 27-28.

⁹¹ «Książę Ostrogski, jako polityk, nie chciał wierzyć w zapewnienia zachowania obrządku i w obietnice o zrównaniu w prawach katolików obrządku łacińskiego i greckiego. Nie rozróżniał on – jak to wyraźnie wyjaśnił w przytoczonym już liście Papież Klemens VIII – spraw Boskich od spraw ludzkich, a przeciwnie – mieszał je, a nawet chciał podporządkować sprawy Boskie sprawom ludzkim. Pragnął Unii, lecz przede wszystkim z motywów naturalnych, - mianowicie z egoizmu narodowościowego i co jest najgorsze – ze swego osobistego.» (Kulak Kazimierz. Psychologia nawrócenia z prawosławia na katolicyzm Meleciusza Smotrzyckiego. – Białystok, 1984. – S. 29).

⁹² Ibidem. – S. 29.

⁹³ Lewicki K. Książę Konstanty Ostrogski a Unja Brzeska 1596 r. – Lwów, 1933.

⁹⁴ Тимошенко Л. Берестейські собори у жовтні 1596 р.: історіографічний досвід. //Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич, 2004. – С. 83.

⁹⁵ «Książę Ostrogski wyobrażał sobie unję jako porozumienie całego kościoła greckiego z łacińskim i widział też w tem połączeniu przedewszystkiem korzyści natury politycznej a nie religijnej.» (Lewicki Kazimierz. Książę Konstanty Ostrogski a Unja Brzeska 1596 r. – Lwów, 1933. – S. 4).

⁹⁶ «Literatura historyczna nie zrozumiała, że inicjatorowie unji ze względów agitacyjnych wysuwali raczej moment naprawy stosunków w cerkwi niż moment polityczny, jaki miał być zrealizowany dzięki unji. Można przypuścić nawet, że inicjatorom unji zależało na podsyceniu zamętu w obozie prawosławnym, aby w tej walce wyciągać dla swych celów jak najnajwięcej korzyści.» (Lewicki Kazimierz. Książę Konstanty Ostrogski a Unja Brzeska 1596 r. – Lwów, 1933. – S. 3).

⁹⁷ Chodynicki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny. 1370-1632. – Warszawa, 1934.

⁹⁸ Згадані обмеження стосувалися, передусім, досліджень з історії Уніатської Церкви. Виявом подібного ставлення була заборона, розповсюджена польським Головним Управлінням Контролю над публікаціями у пресі і видовищами 1977 року. В ній, зокрема, йшлося: «Слід вилучати будь-які інформації про існування в наш час, у Польщі – греко-католицького обряду, про його підпорядкування о.Вишинському, як також, про яку б там не було діяльність уніатів в нашої країні.» (Мельник М. Синтезоване опрацювання історії Греко-Католицької Церкви в польських піручниках історії Церкви (1945-1989). // Православ'я-наука-суспільство: питання взаємодії. Матеріали П'ятої Міжнародної наукової конференції (24-25 травня 2007). – К., 2008. – С. 44).

⁹⁹ Historia Kościoła w Polsce / Red. B. Kumor, Z.Obertyński. – Poznań-Warszawa, 1974.

¹⁰⁰ *Litak S.* Czas wielkich reform // *Chrześcijaństwo w Polsce.* – Warszawa, 1984. – T. 5. – S. 131; Müller W. Trudne stulecie. *Chrześcijaństwo w Polsce.* – Lublin, 1981. – S. 148.

¹⁰¹ *Dziegielewski J.* O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV. – Warszawa, 1986. – S. 208.

¹⁰² У цьому зв'язку автор писав: «Mimo to w żadnym z państw ówczesnej Europy, położenie wyznań niepanujących nie było tak korzystnie, jak w Rzeczypospolitej. Gdy poza tym państwem toczyły się wojny religijne pochłaniające olbrzymie ofiary, a w imieniu prawa skazywano wierzących inaczej niż panujący na śmierć lub wygnanie, za wielką zaś łaskę uznawano zapewnienie im spokojnej egzystencji, bez jakichkolwiek uprawnień, polsko-litewska szlachta niekatolicka w swym kraiu posiadała pełne prawa polityczne.» (Dziegielewski Jan. O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV. – Warszawa, 1986. – S. 209).

¹⁰³ *Litwin H.* Katolizacja szlachty ruskiej 1569-1648. Stosunki wyznaniowe na Kijowszczyźnie i Bracławszczyźnie // *Przegląd Powszechny.* – 10. – 1985. – S. 58-70.

¹⁰⁴ *Królik L.* Organizacja dekanalna diecezji Łuckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. – Lublin, 1981.

¹⁰⁵ *Wojcik Z.* The Orthodox Church and the Polish Reason of State in the Seventeen Centry // *Le origini e lo sviluppo della Cristianità Slavo-Bizantina.* — Roma, 1992. — S. 425-435.

¹⁰⁶ *Jasienica P.* Rzeczpospolita obojga narodów. Srebrny wiek. – Kraków, 2007.

¹⁰⁷ Детальніше див.: J.Tazbir. Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach i doktrynie. – Warszawa, 1993. – S. 238-239.

¹⁰⁸ *Яковенко Н.* «Історик є невільник джерела» // *Дзеркало тижня.* - № 42 (517) – 16 жовтня 2004. – С. 20.

¹⁰⁹ *Ульяновський В.* Київський митрополит Спиридон та його догматичний твір «Изложение о православной истинне нашей вере» // *Просемінарії. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури.* – Випуск 2. – К., 1998. – С. 64-179; Вип. 3. – К., 1999. – С. 80-155.

¹¹⁰ *Русакова Ю.* «Грамоти» Андрія Боголюбського та Романа Галицького в контексті землеволодіння Києво-Печерського монастиря // *Просемінарії. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури.* – Випуск 5. – К., 2003. – С.79-115.

¹¹¹ *Прокоп'юк О.* Бібліотека монастиря св.Софії як вияв духовно-інтелектуальних потреб і можливостей монастирської братії // *Просемінарії. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури.* – Випуск 5. – К., 2003. – С. 147-164.

¹¹² Кузьмук О. Ставропігія Межигірського монастиря: спроба компаративного аналізу // Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. – Випуск 5. – К., 2003. – С. 165-191.

¹¹³ Сінкевич Н. Католицькі монастирі Волині: потенційні можливості джерел // Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. – Випуск 5. – К., 2003. – С.116-146.; Сінкевич Н. Ікона Богородиці луцького домініканського монастиря: історія та особливості поширення культу // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Випуск IX. – Дрогобич, 2005. – С. 225-233; Сінкевич Н. Духовне та інтелектуальне життя волинських домінікан XVI - поч. XVII ст. через призму монастирських бібліотек: реконструкція та аналіз книгозбірень // Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. – Випуск 6. – К., 2007. – С. 186-119; Сінкевич Н. Домініканські монастирі Волині кінця XVI – початку XIX ст.: інституційні засади, соціосередовище та основні напрямки діяльності. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2007.

¹¹⁴ Довга Л. Уявлення про «честь» у трактаті Інокентія Гізеля «Мир з Богом чоловіку» // Соціум. – Вип. 5. – 2005. – С. 249-259.

¹¹⁵ Яременко М. Поменник Київського Пустинно-Миколаївського монастиря: історія обителі через його призму // Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. – Випуск 3. – К.,1999. – С.170-189; Яременко М. Формування складу київських чоловічих неставропігійних монастирів упродовж 1740-1785 рр.: постриг послушників // Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. – Випуск 5. – К., 2003. – С. 192-202.

¹¹⁶ Zema W. Reformacja w Europie Środkowej i Wschodniej i herezja Feodosja Kosoja: sprostowanie mitu historiograficznego // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – Lublin, 2005. – S. 222-238.

¹¹⁷ Яковенко Н. Релігійні конверсії: спроба погляду з середини // Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. – К., 2002. – С. 14-54.

¹¹⁸ Горін С. Чернецтво Східного обряду на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст.: ідеал і реалії (на прикладі волинських монастирів) // Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku. Zbiór studiów. – Т. 3. – Lublin, 2005. – S.73-92.

¹¹⁹ Так, опублікувавши віднайдені ним досить цікаві документи до історії невідомих досі волинських монастирів, автор водночас, розвівши руками, щиро визнав, що не може зробити на їх базі жодних ґрунтовних висновків. – Див.: Горін С. Невідомі волинські монастирі XVI – першій половині XVII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Випуск VIII – Дрогобич, 2004. – С. 164-173. На жаль, такою ж малорезультативною з точки зору висновків на фоні наведених ним

цікавих та змістовних фактів була стаття, присвячена історії римо-католицьких монастирів на Волині. = Див.: Horin Serhij.

Rzymskokatolickie zakony na Wołyniu w końcu XVI – pierwszej ćwierci XVII wieku w materiałach archiwalnych // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – Lublin, 2005. – S. 113-128.

¹²⁰ Горін С. Монастирі західної Волині. – Львів, 2007.

¹²¹ Біла С. Перехід перемиської і львівської єпархій до унії (кінець XVII- початок XVIII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. IV. – Дрогобич, 2000. – С. 96-120; Біла С. Перехід Перемишльської єпархії до унії в сучасній польській сторіографії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VI. – Дрогобич, 2002. – С. 209-221; Біла С. Унійні процеси в західноукраїнських єпархіях Київської митрополії в історіографії української діаспори // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VII. – Дрогобич, 2003. – С. 398-407; Біла С. Унійні процеси в Перемишльській єпархії в українській історіографії другої половини XIX – початку XX ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич, 2004. – С. 247-255.

¹²² Стецук Ю. Із життя чернецтва у монастирях Дрогобича XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. IV. – Дрогобич, 2000. – С.128-133; Стецук Ю. Візитаційні описи василіянських монастирів дрогобицького краю (1763-1764 рр.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VI. – Дрогобич, 2002. – С.512-520; Стецук Ю. Нагуєвицький монастир св.Миколая (XVI-XVII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VII. – Дрогобич, 2003. – С.182-192; Стецук Ю. Василіанський монастир Успення Пресвятої Богородиці в Біліні Великій (XVII-XVIII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич, 2004. – С. 208-218.

¹²³ Тимошенко Л. Справа про фальшування документів Берестейської унії: нові джерельні матеріали // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. IV. – Дрогобич, 2000. – С. 337-347; Тимошенко Л. Берестейські собори в жовтні 1596 р.: історіографічний досвід // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич, 2004. – С.77-93. Тимошенко Л. Берестейська унія 1596. Навчальний посібник. – Дрогобич, 2004; Тимошенко Л. Єпископ Кирило Терлецький: родовід і початок духовної кар'єри // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. IX. – Дрогобич, 2005. – С. 202-213.

¹²⁴ Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – Острог, 2001.

¹²⁵ Рудецький П. Римо-католицька церква в Луцьку XVI - першої половини XVII ст. // Замосцько-волинські музейні зошити. – Т.1. – Замостя, 2003. – С. 97-108.

¹²⁶ Ворончук І. Українська родина XVI-XVII ст. у світлі міжконфесійних стосунків (на матеріалах Волині) // Релігія і церква в історії Волині. – Кременець, 2007. – С. 69-85.

¹²⁷ *Колосок Б.* Дмитрівська церква в Луцьку // Волинь. - № 6. - Луцьк, 2004. - С. 63-82; Успенський собор і влох Францишек // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край (матеріали ІХ історико-краєзнавчої міжнародної конференції) - Луцьк: Надстир'я, 1998. - С. 107-108.

¹²⁸ *Манзюк Ф.* Володимир-Волинський свято-успенський собор. - Луцьк, 2001.

¹²⁹ *Панасенко О.* Якубець Л. Корець і Кореччина: історія. - Луцьк, 2000.

¹³⁰ *Терський С.* Персопниця. Краєзнавчий нарис. - Рівне, 2003.

¹³¹ *Григоренко А.* Унія в истории Украины - Руси: краткий исторический очерк. - Новосибирск, 1991.

¹³² *Рожко В.* Духовні православні освітні заклади Волині Х-XX ст. - Луцьк, 2002. - С. 32.

¹³³ Там само. - С. 48.

¹³⁴ *Рожко В.* Православні монастирі Волині. - Луцьк, 1997. - С.15, 26, 68.

¹³⁵ *Рожко В.* Древні святині Полісся. - Луцьк, 1995. - С.11.

¹³⁶ *Рожко В.* Українські православні святі історичної Волині ІХ-XX ст. - Луцьк, 2003. - С. 68.

¹³⁷ Там само. - С.70.

¹³⁸ *Рожко В.* Нарис історії Української Православної Церкви на Волині. - Луцьк, 2001. - С.139.

¹³⁹ *Гудзяк Б.* Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. - Львів, 2000.

¹⁴⁰ *Скочилас І.* Собори Львівської єпархії XVI-XVIII ст. - Львів, 2006; *Скочилас І.* Сучасний стан української історіографії та перспективи студіювання києвохристиянської традиції // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип. VIII. - Дрогобич, 2004. - С. 401-413; *Скочилас І.* «Дар любові», фіскальний обов'язок і єрархічна підлеглість: катедрик у системі фінансово-корпоративних відносин духовенства Київської митрополії XII-XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип. IX. - Дрогобич, 2005. - С. 431-460; *Скочилас І.* Релігія та культура західної Волині на початку XVIII ст. За матеріалами Володимирського собору 1715 р. - Львів, 2008; *Skoczylas Igor.* Sobory eparchii Chełmskiej XVII wieku. Program religijny Sławia Unita w Rzeczypospolitej // Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej - T. 4. - Lublin, 2008. - S. 5-167.

¹⁴¹ *Дмитриев М.* Православие и реформация. - Москва, 1990; *Дмитриев М.* Брестская уния 1596 г. как форма революционного движения в славянских странах // Материалы школы молодых славистов и балканистов. - Москва, АН СССР, 1990. - С. 76-86; *Дмитриев М.* Религиозно-культурная и социальная программа греко-католической церкви в Речи Посполитой в конце XVI - первой половине XVII ст. // Славяне и их соседи. - Вып.3. - М.,1991. - С.76-78

95; *Дмитрієв М.* Концепції унії в церковних і державних колах Речі Посполитої кінця XVI ст. // Історичний контекст, укладення берестейської унії і перше поунійне покоління. – Львів, 1995. – С. 39-73.

¹⁴² *Корзо М.* Порівняльний аналіз польської католицької та української православної церковно-учительної літератури XVI-XVII ст.: концепція гріха та уявлення про природу людини // Ковчег. - №2. – Львів, 2000. – С. 64-84.

¹⁴³ *Опаріна Т.* Сприйняття унії в Росії XVII ст. // Держава, суспільство і Церква в Україні у XVII ст. – Львів, 1996. – С.131-163.

¹⁴⁴ *Флоря Б.* Брестские синоды и Брестская уния // Славяне и их соседи. – Вып. 3. – М.,1991. – С. 59-75; *Флоря Б.* Унійна церква на Смоленщині в 20-х – на початку 30-х років XVII ст. // Ковчег. - №2. – Львів, 2000. – С. 85-98.

¹⁴⁵ *Яковенко С.* Римская Курия и планы церковной унии на восточнославянских землях (60-е годы XVIв.) // Церковь, общество и государство в феодальной России. – М.,1990. – С. 253-260; *Яковенко С.* Православная иерархия Речи Посполитой и планы церковной унии в 1590-1594 гг. // Славяне и их соседи. – Вып. 3. – М., 1991. – С. 41-58.

¹⁴⁶ Ця наукова перспектива була окреслена на прикладі окремого вивчення історії домініканських монастирів, які діяли на території України та Білорусі. - Див.: Kłoczowski J. Kontrata ruska w polskiej prowincyi dominikańskiej XIV-XVI wieku // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 5. – Львів, 1998. – С. 301-307.

¹⁴⁷ *Gil A.* Łącość terytorialna Wołhinia a Lubelszczyzny na przykładzie rozwoju przestrzenno Chelmskiej eparchii prawosławnej od XIII do XVI wieku // Zamojszczyzna I Wołyń w minionym tysiącleciu: historia, kultura, sztuka. – Zamość, 2000. – S.68-76; *Gil A.* Testament unickiego biskupa chełmskiego i bełskiego Atanazego Pakosty z 1625 // Zamojsko-wołyńskie zeszyty muzealne. – Zamość, 2003. – S.119-122; *Gil A.* Opis unickiej cerkwi p.s. św. Mikołaja w Zamościu z 1828 r. Na tle dziejów tamtejszych bazilianów // Zamojsko-wołyńskie zeszyty muzealne. – Zamość, 2003. – S. 151-160; *Gil A.* Pomianyk chełmski. Z dziejów zaginionego źródła do dziejów ziemi chełmskiej // Rocznik instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – 2005. – Lublin, 2005. – S. 101-112.

¹⁴⁸ *Trojanowska M.* Chełmski konsystorz Greckokatolicki [1525] 1596-1875 [1905]. – Warszawa, 2003.

¹⁴⁹ *Sygowski P.* Z problematyki opieki kołatorskiej nad cerkiewiami unickiej eparchii Chełmskiej w XVIII wieku, na przykładzie murowanej cerkwi pw. św.Jana Ewangelisty we wsi Sztuń, w dekanacie Lubomelskim (na podstawie akt z Archiwum Państwowe w Lublinie) // Rocznik instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – 2005. – Lublin, 2005. – S. 198-205.

¹⁵⁰ *Gmiterek II.* Wołynianie w murach akademii Zamojskiej w XVI-XVIII wieku // *Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu: historia, kultura, sztuka.* – Zamość, 2000. – S.77-83.

¹⁵¹ *Szyska B.* Profesorowie akademii Zamojskiej w kolegium akademickim w Ołyce // *Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu: historia, kultura, sztuka.* – Zamość, 2000. – S. 95-100.

¹⁵² *Jaworska K.* Książę Konstanty Wasyl Ostrogski wojewoda kijowski a Unia Brzeska // *Дрогобицький краєзнавчий збірник.* – Вип. IV. – Дрогобич, 2000. – С. 83-95.

¹⁵³ *Kempa T.* Wobec kontrreformacji. Protestanci i prawosławni w oboronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku. – Toruń, 2007.

¹⁵⁴ *Flaga J.* Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku. – Lublin, 2004; *Litak Stanisław.* Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII-XVIII wiek. Rozwój i problematyka // *Przegląd Historyczny.* – 88 – 1997. – Z. 3-4. – S. 499-523.

¹⁵⁵ *Kumor B.* Episkopat łaciński wobec Unii Brzeskiej (1590-1637) Warszawskie zestyty ukrainoznawcze. - № 4-5. – Warszawa, 1997. – S.77-78.

РОЗДІЛ II. ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

2. 1. Суспільно політична діяльність волинського нобілітегу на підтримку православ'я

Православна шляхта Волині, як складова частина політичного народу Речі Посполитої, наприкінці XVI—першій половині XVII ст. виявляла особливу активність у захисті своїх релігійних інтересів шляхом парламентської боротьби, зокрема під час роботи сеймиків і сеймів. Подібна діяльність була у зазначений період надзвичайно важливою, адже йшлося про саме існування Православної Церкви, яка після проголошення унії в Бресті тривалий час не визнавалася польським урядом. За існуючих в той час історичних умов саме на рівні сеймової боротьби можливо було в легітимний спосіб захистити права православних. Тому волинська шляхта, зберігаючи лояльність Речі Посполитій, активно і результативно реалізовувала цю можливість, створюючи тим самим умови для інституціонального відновлення та духовного відродження Православної Церкви в польсько-литовській державі.

Отже, політичну боротьбу волинської шляхти на сеймах і сеймиках та пов'язані з нею інші політичні акції можна умовно поділити на чотири етапи.

Перший етап: 1597—1609 рр.

Цей етап безпосередньо пов'язаний з діяльністю князя Костянтина Острозького. В свою чергу, у ньому можна виділити два періоди — 1597—1600 рр. та 1601—1609 рр.

Період перший: 1597—1600 рр.

Підготовку до політичної боротьби проти унії князь Острозький розпочав одразу після завершення собору в Бресті. Із союзниками у цій боротьбі він уже визначився — це мали бути протестанти, які володіли досвідом захисту своїх релігійних інтересів в сеймі. З ними князь завжди підтримував

лояльні стосунки. За думкою сучасного польського вченого Т. Кемпи в основі православного патріотизму Костянтина Острозького лежала передусім його щира прив'язаність до східного обряду. Питання ж догматичного богослов'я князя цікавили мало. Крім того, Острозькі були тісно пов'язані з протестантами на родинному рівні. Так, доньки Костянтина Острозького — Катерина та Єлизавета — були видані заміж відповідно за князя Криштофа Радзивілла (кальвініста) та Яна Кішку (аріанина). Як стверджує Т. Кемпа, стосунки з обома зятями у князя, як лідера православних Волині, були досить добрими, незважаючи на те, що Ян Кішка у своїх маєтностях обертав православні церкви на аріанські святилища¹.

Отже, ще наприкінці жовтня 1596 року Костянтин Острозький зустрівся зі своїм родичем та лідером протестантів Литви — віленським воєводою князем Криштофом Радзивілом у своєму маєтку Дятлів на Білорусі. Саме на ній, як свідчить П. Жукович, була досягнута домовленість про взаємну допомогу в боротьбі за релігійні права на найближчому сеймі². Т. Кемпа зазначав, що на сеймі 1596 року князь Криштоф Радзивілл не відзначався в якості захисника прав православних, як власне і протестантів. Цю обставину варто пам'ятати в контексті його майбутньої позиції на сеймі 1597 року. На думку Т. Кемпи, готовність віленського воєводи активізувати свою позицію в релігійному питанні слід пов'язувати з остаточним врегулюванням маєткових справ із синами Костянтина Острозького³.

Про подробиці переговорів у Дятлові не збереглося докладних відомостей. Нам невідомо, які саме заходи планували вжити віленський та київський воєводи для захисту прав православних. Але можна припустити, що першим реальним результатом "дятлівських переговорів" була плідна співпраця православних і протестантів на повітових сеймиках Литви, на діяльність яких мав вплив князь Криштоф Радзивілл. Як відомо, більшість шляхетських зібрань князівства у своїх інструкціях на сейм виступала на захист прав релігійних громад — як православних, так і протестантських⁴.

На думку Т. Кемпи, одразу після повернення з Дятлова князь Костянтин Острозький провів в Острозі зустріч з ще одним лідером протестантів Речі Посполитої — брестсько-куявським воєводою Андрієм Лещинським, який мав стати важливим партнером православних на майбутньому сеймі. Як вважає вчений, князь сподівався, що Лещинський зможе використати свій вплив на шляхетські сеймики Великої і Малої Польщі, щоб зацікавити тамтешній нобілітет проблемами православних⁵. Цілком можливо, що саме завдяки його зусиллям, а також зусиллям старшого сина Костянтина Острозького, краківського каштеляна римо-католика за віросповіданням Януша Острозького, — в ряді випадків сеймики корінних польських земель приймали рішення, сприятливі для православних⁶.

У грудні 1596 року князь Острозький вживав також заходів для забезпечення на майбутньому сеймі виразної антиунійної позиції шляхти Червоної Русі (Галичини). З цією метою він підтримував жваві контакти з православним Львівським єпископом Гедеоном Балабаном, якому доручив вплинути в потрібному напрямку на рішення сеймиків в Кам'янці, Галичі та Вишні. Водночас князь докладав зусиль для найшвидшого владнання суперечок між львівським владикою та львівським братством з метою створення єдиної антиунійної коаліції в Галичині. Діяльність князя Острозького в цьому напрямі мала частковий успіх: братство хоч і не погодило всіх своїх суперечностей з єпископом, однак все-таки вислало повноважних представників на шляхетські сеймики із закликами захистити права православних. Галицька шляхта у Галичі та Вишні внесла ряд вимог братчиків до своїх інструкцій⁷.

Про позицію шляхти Волині на грудневому сеймику 1596 року досі нема вичерпної інформації. Відомо, що більша частина нобілітету східного обряду цього регіону підтримувала князя Костянтина Острозького, але немає сумнівів, що на Волині була помітною кількість його опонентів, які мали відмінну від князя думку щодо церковної унії. Ситуація ця знайшла своє відображення на сеймику в Луцьку, який фак-

тично був розколотий за принципом відношення до релігійного питання. На першому з них, де був присутнім особисто князь Острозький, була прийнята інструкція з вимогами до короля про виконання *роста conventa*, а також гарантій виконання умов Варшавської конфедерації та забезпечення прав православних. Без виконання цих вимог послы не мали права приступати до дальших сеймових нарад. Окрім того, в інструкції була висловлена вимога до короля позбавити єпископських кафедр тих владик, які прийняли унію, а якщо король на це не піде, протестувати на рівні всіх судових інстанцій Речі Посполитої. Характерно, що серед учасників Луцького сеймику крім православних були представлені волинські протестанти — члени родин Гулевичів, Чаплич-Шпановських та Гойських. Одного з них — аріанина Дем'яна Гулевича — було обрано до числа послів на сейм. Водночас, лишилися згадки (хоч і не дуже виразні) про діяльність альтернативного сеймику, учасники якого намагалися відстояти якісь інтереси Луцького уніатського владики Кирила Терлецького⁸. Тим не менше, політична вага проправославного сеймику, скріпленого авторитетом князя Костянтина Острозького, важила в даній політичній ситуації значно більше, ніж рішення сеймику їх конкурентів.

Вищезгадані політичні акції князя Острозького слід розглядати в контексті його загального негативного ставлення до питання про унію, яке остаточно сформувалося влітку 1595 року. Нагадаємо, що у своєму окружному посланні від 24 липня 1595 року князь оголосив єпископів, що дали згоду на унію, — зрадниками, і закликав православне населення не відступати від віри. Про себе Костянтин Острозький писав як про особу, яку "...в здъшнимъ краю за начальника в православію менять", і саме в цій якості висловив готовність до кінця стояти "при благочестию". В серпні того ж 1595 року князь надіслав свого посланця на протестантський з'їзд у Торуні, де його позиція як "начальника в православію" набула несподівано-радикальних форм. Костянтин Острозький задекларував свою прихильність до протестантів, підкрес-

ливши спільність інтересів православних і протестантів як в політичних, так і в релігійних питаннях та виявив готовність силою зброї захищати згадані вище спільні інтереси. Так, він погодився виставити 15—20 тис. власного надвірного війська і очікував значних військових сил також від протестантів¹⁰. Фактично, Костянтин Острозький заявив про готовність розпочати громадянську війну в Речі Посполитій заради захисту релігійних інтересів свого народу. І хоча від часу з'їзду в Торуні до сейму 1597 року минуло 1,5 роки, позиція князя Острозького щодо унії, за думкою польського вченого Казимира Левіцького, не тільки не пом'якшилася, але стала ще більш непримиренною¹¹. З огляду на це стає зрозумілим, що енергійна діяльність князя Острозького з підготовки антиунійних заходів на сеймі мала викликати велике занепокоєння у державних колах Речі Посполитої.

10 лютого 1597 року у Варшаві розпочався сейм, який мав розглянути питання про участь Речі Посполитої у Християнській лізі. На його відкритті князі Костянтин Острозький та Криштоф Радзивілл присутні не були. Припускаємо, що своїм запізненням союзники намагалися підігріти атмосферу напруги і нервозності в стані своїх політичних противників, адже всім було добре відомо, що православні і протестанти готуються до політичних акцій. Про це князь Криштоф Радзивілл дав ясно зрозуміти у своєму листі до канцлера Яна Замойського від 13 січня 1597 року. В ньому йшлося про велике невдоволення шляхти Великого князівства Литовського подіями Берестейської унії, внаслідок чого виникала загроза ускладнень в роботі наступного сейму. Князь висловився з цього приводу досить відверто: "...хто ж захоче жертвувати своїм здоров'ям в боротьбі проти іноземного ворога, не маючи певного спокою у власному домі? Адже внутрішня війна завжди є гіршою від зовнішньої"¹². Бажання провести політичну демонстрацію у Варшаві не приховував сам князь Острозький. У своєму листі до князя Криштофа Радзивілла від 13 лютого 1597 року він підкреслював, що спільний з ним в'їзд до польської столиці мав би продемонструвати солідар-

ність "різновірців" — православних і протестантів — а також підкреслити згоду між тестем і зятем на фоні недавніх маєткових суперечок між ними¹³.

Цілком зрозуміло, що в такій ситуації сейм працював у неспокійній обстановці: ширилися чутки що Костянтин Острозький рухається до Варшави на чолі 5-тисячного війська, а король та його однодумці змушені були активно впливати на позицію нейтрально настроєної щодо унії католицької частини сейму, переконуючи її у злих намірах князя¹⁴. Нарешті, через 10 днів після початку роботи сейму (20 лютого) до міста "з великим тріском" у супроводі ескорту, що нараховував 2 тисячі вершників, прибули два впливові сенатори — київський воєвода князь Костянтин Острозький та віленський воєвода князь Криштоф Радзивілл¹⁵. З моменту їх прибуття число сенаторів некатолицького віросповідання (протестантів і православних) що були присутні на сеймі складало 20 осіб. Таке представництво було досить поважим, і князь Острозький разом зі своїми прихильниками міг розраховувати на дієву підтримку своїх вимог.

Втім, у своїй сеймовій промові від 22 лютого 1597 року Костянтин Острозький виявив несподівано поміркований тон у дуже дражливого релігійного питанні. Знаючи, що більшість сенаторів не підтримують ідею участі Польщі у Християнській лізі, князь заявив про солідарність з ідеєю вступу Польщі до неї і висловив жаль, що з політичних причин цей задум не вдається реалізувати. Подякувавши королю за його внесок у цю справу, князь тим самим підтвердив свою лояльність до нього та підтримку його зовнішньої політики. Лише після цього Острозький обережно зачепив релігійну проблему. Князь підійшов до цього питання здалеку — в контексті падіння авторитету сеймів, рішення яких не виконувалися. Першу причину цього явища Острозький бачив вірну, але вкрай неконкретну — у "гріхах наших". Друга причина — порушення законів владою, зокрема недотримання гарантій, даних Православній Церкві польськими королями, внаслідок чого "грецька віра" виявилася "розірва-

ною владиками". Втім, ніяких конкретних вимог князь тоді не висунув, висловивши сум з цього приводу, і наголошуючи на своїх власних заслугах перед державою та заслугах своїх предків, які були вірними Православної Церкви¹⁶. Союзник Острозького — князь Христофор Радзивілл — ще поміркваніше прокоментував релігійну проблему. Він висловив думку, що неврегульованість релігійного питання породжує протестації, які розпалюють пристрасті серед людей та провокують безпорядки на сеймах і сеймиках¹⁷.

Обережний тон сеймової промови лідерів православно-протестантського крила сейму виглядає дивно на фоні масштабних політичних приготувань до сейму та недавніх заяв про готовність застосувати силу для захисту своїх прав та інтересів. Складається враження, що обережні заяви Острозького та Радзивілла були, свого роду, розвідкою настрою сенаторів та короля на предмет їхньої реакції на релігійну проблему. Беручи до уваги дані езуїта Велевицького, можна зробити висновок, що у найближчі дні після свого виступу князь Острозький активно працював з депутатами від "руських" воєводств, переконуючи їх підтримати антиунійні вимоги, які готувалися на розгляд сейму у найближчі дні¹⁸. За два тижні союзники, очевидно, відчули себе достатньо впевненими та підготовленими для гучної політичної акції. 7 березня православні заявили, що не бажають розглядати жодних державних справ, поки в країні не буде відновлена православна ієрархія. Кілька православних і протестантських делегатів пішли на прийом до короля. Старшим серед них був депутат від Волині Дем'ян Гулевич — протестант за віровизнанням. Він у жорсткій формі зажадав від короля відновлення православної ієрархії та усунення з кафедр уніатських владик. Того ж дня на сеймі як православні, так і протестанти відверто звинувачували короля у насильницькому примушенні до унії православних¹⁹.

Заяви Гулевича піддав гострій критиці канцлер Великого князівства Литовського Лев Сапега, який заперечив право депутата-протестанта втручатися у справи церковної унії. Його

енергійно підтримав коронний канцлер Ян Замоєський, який пригадав Гулевичу участь його сина у недавньому повстанні під проводом Северина Наливайка, і таким чином переклав на батька відповідальність за дії сина. Активно виступив проти заяв православно-протестантської коаліції також воєвода новогрудокський Федір-Скумін Тишкевич, уніат²⁰. Позиція цього сенатора мала особливе значення, адже в його особі князь Костянтин Острозький отримав впливового опонента з середовища "Русі", яка прийняла унію з Римом. Федір Тишкевич передусім піддав гострій критиці протестантсько-православний союз, не без сарказму зазначивши, що вірних східного обряду "...пани євангеліки і всі єретики більше люблять ніж самих себе, які самі як завгодно вірують, але нашу старожитну грецьку релігію пильно захищають"²¹. При цьому новогрудокський воєвода відзначив залежність православ'я на Сході від турецького султана та критично висловився на адресу патріархів. Остання теза за свідченням одного з католицьких очевидців викликала сильне обурення як особисто князя Острозького, так і "всього єретицтва"²². На підтримку унії висловлювалися також інші депутати, імена яких поки-що невідомі. Так, Томаш Кемпа подає дані про дискусію з Дем'яном Гулевичем одного з волинських депутатів, обраного на сейм "проуніатським" сеймиком²³. Казимір Левіцький згадує депутата від Київського воєводства, який також виступив на захист церковної єдності з Римом²⁴.

В свою чергу, король висловив позицію з цього питання жорстко: він заявив, що переглядати справу церковної унії немає ніяких підстав, вона проголошена законно і жодного насильства над сумлінням православних з його боку не було. Попри те, на закритому засіданні сенату ввечері 7 березня він зажадав від князя Костянтина Острозького видати учасника православного собору в Бресті патріаршого екзарха Никифора, якого підозрювали у шпигунстві. Після деяких вагань та консультацій з послами князь Костянтин Острозький видав екзарха, над яким 11 березня розпочався суд, і того ж дня його було взято під варту. Ймовірно, князь не очікував такого повороту

подій (він добивався, щоб навіть у випадку суду над Никифоровим останній лишався під його охороною та захистом) і наступного дня (12 березня) несподівано для всіх виїхав з Варшави. Подібний демарш Костянтина Острозького нічим не допоміг екзарху — його, врешті, засудили і кинули до в'язниці. Крім того, виїзд князя остаточно дезорганізував православну опозицію, яка, залишившись без свого лідера, після невдалих спроб повернутися до питання щодо унії, невдовзі припинила опір.

Таким чином, антиунійна акція православних на сеймі 1597 року зазнала повної невдачі. В українській та зарубіжній історіографії результати першого епізоду сеймової боротьби проаналізовані поверхово або фрагментарно. Ми ж спробуємо на основі вищевикладених фактів визначити основні причини, які призвели до подібного, досить невтішного для православних, фіналу сейму 1597 року. На нашу думку в їх основі лежать серйозні прорахунки, яких припустився Костянтин Острозький, обираючи стратегію політичної боротьби.

По-перше, князь явно переоцінив досвід сеймової боротьби протестантів у боротьбі за визнання релігійних прав. Крім того, погодившись на призначення протестанта Гулевича в якості представника православних, Острозький дав у руки опонентів зручні козири щодо дискредитації православної опозиції в сеймі.

По-друге, помилка в призначенні Дем'яна Гулевича полягала не тільки в його протестантському віровизнанні. Він належав до родини, яка скомпрометувала себе участю у недавньому повстанні під проводом Северина Наливайка. Це дало можливість опонентам перевести дискусію з релігійної проблеми на критику особистостей.

По-третє, Костянтин Острозький не продумав схеми захисту патріаршого екзарха Никифора. Князь, попри всі зусилля, не зумів "зам'яти" справу екзарха, змушений був віддати його під королівську варту і, насамкінець, піддавшись емоціям, виїхав з Варшави. Тим самим у вирішальний момент він залишив екзарха без допомоги, а православну опозицію — без лідера і фактичного керівництва. Нервозність

князя зрозуміти можна: суд над Никифором, попри безсумнівну упередженість та необ'єктивність, був дуже небажаним для православних. Справа в тому, що листи шпигунського змісту, представлені на його розгляд, були визнані екзархом та його адвокатом фальшивками лише в сенсі їх авторства. На їхню думку, справжнім автором послань розвідувально-аналітичного характеру був не екзарх Никифор, а грецький митрополит Пафнутій. Останній дійсно певний час перебував на території Речі Посполитої, але на час суду вже виїхав до Москви. Втім, пікантність ситуації полягала в тому, що владику Пафнутій, як і екзарх Никифор, був певний час гостем Костянтина Острозького і ця обставина не могла не зашкодити репутації князя.

По-четверте, Костянтин Острозький як лідер православної шляхти Волині явно недооцінив потенційних можливостей своїх опонентів — католиків та уніатів — в якості політичних противників. Останні зуміли надати справі політичної барви, опосередковано пов'язавши діяльність антиунійної коаліції з інтригами та підступами іноземної держави — Туреччини. Справа протосинкела Никифора (без сумніву сфабрикована) була складовою частиною цієї політичної комбінації. Крім того, рішучі виступи на захист унії новогрудокського воєводи Федора Тишкевича (уніата) і, можливо, інших депутатів сейму "руського" походження, поставили під сумнів моральну легітимність Костянтина Острозького, як лідера усього народу Речі Посполитої, що дотримувався "грецької релігії".

Після лютневого сейму 1597 року князь Острозький продовжував підтримувати жваві стосунки з князем Криштофом Радзивіллою. Не довіряючи після справи екзарха Никифора листам, він підтримував контакти зі своїми союзниками-протестантами за допомогою своєї довіреної особи — шляхтича Мартина Броневського. Крім того, в окремих питаннях Острозький користувався послугами панів Котельницького, Кандиби і Линевського²⁵. Водночас зберігалися контакти князя зі Сходом — 4 серпня 1597 року патріарх Мелетій Пігас надав Костянтину Острозькому звання екзарха²⁶.

Очевидно, певні висновки із сеймових подій 1597 року були зроблені, внаслідок чого князь Острозький разом зі своїми однодумцями змінив тактику боротьби з уніатами. 1598 року ідеологів церковної єдності — Володимирського та Луцького єпископів — було позвано на сеймовий суд. Їх звинувачували у самоправному проголошенню себе представниками православних вірних у переговорах з папою у справі проголошення церковної унії. Волинська православна шляхта стверджувала, що жодних подібних доручень згадані владики від них не отримували, а відтак не мали права вирішувати це питання. Крім того, прийнявши унію, єпископи порушили присягу бути під послушенством Константинопольського патріарха, за що мали бути позбавлені єпископських кафедр та духовного сану. Другим пунктом звинувачення була поведінка єпископів на соборі в Бересті, де вони, всупереч виразній волі патріарха, присутніх у Бресті екзархів і представників православної шляхти усіх воєводств Речі Посполитої, створили "інший синод", на якому справа унії була довершена. Згаданими діями єпископи порушили права і привілеї Православної Церкви, надані польськими королями. За ці дії вони повинні були бути позбавленими маєтків та понести покарання, передбачене законом²⁷. Згадані позови були внесені до актових книг повітових судів Волинського воєводства в кінці лютого — на початку березня 1598 року. Цього разу князь Острозький мав намір вдаватися до значно жорсткіших заходів політичної боротьби. У своєму листі до князя Христофора Радзивілла від 13 лютого 1598 року він припускав можливість зриву роботи сейму в разі небажання вирішувати справу унії²⁸.

Варшавський сейм провадив свою роботу з 2 березня по 13 квітня 1598 року. Основне питання, що піднімалося на ньому, стосувалося шведської політики короля Сигізмунда-III. Незважаючи на підготовку рішучих акцій з боку православної шляхти Волинського воєводства, які передбачали притягнення до суду Володимирського та Луцького єпископів, реальні заходи православної опозиції на сеймі були досить

млявими. Костянтин Острозький запізнився на сейм (прибув до Варшави 2 квітня) через хворобу та весняний розлив рік. Крім того, у своїх листах він змушений був визнати, що у справі захисту православ'я не може покластися на підтримку значної кількості сенаторів і, можливо, ця обставина спровокувала у старого князя певну політичну апатію. В посланні від 29 березня князь навіть висловив сумнів у доцільності своєї присутності на сеймі, доручивши остаточно вирішити це питання своєму протестантському союзнику — Христофору Радзивіллю і повідомити про своє рішення через пана Броневського²⁹. Вчасно на сейм не прибув і син Костянтина Острозького — князь Олександр Острозький³⁰. Подібна недисциплінованість в умовах політичної боротьби навряд чи могла створити передумови для успішного захисту інтересів Православної Церкви в сеймі.

Перебуваючи у Варшаві, Костянтин Острозький передусім зайнявся з'ясуванням своїх стосунків з канцлером Янушем Замойським, маючи на меті припинити на певних умовах взаємну ворожнечу. В ролі посередника між ними виступив князь Криштоф Радзивілл. Домовленості було досягнуто, і однією з умов було сприяння канцлера у справі звільнення з ув'язнення екзарха Никифора. Але чи з вини Замойського, чи в силу обставин, що не залежали від його волі, екзарх так і не вийшов на свободу і не пізніше 1605 року помер у Марієнбурзькій фортеці. Ситуацію навколо екзарха Никифора князь Острозький переживав дуже болісно, очевидно усвідомлюючи власну відповідальність за його долю, про що свідчать його листи до зятя — Криштофа Радзивілла³¹.

Після прибуття на сейм Костянтина Острозького питання про церковну унію все-таки було підняте. 11 квітня 1598 року посольська депутація на чолі з протестантом Мартином Броневським подала до сенату вимогу позбавлення єпископських кафедр владик Іпатія Потія та Кирила Терлецького. Втім, проти розгляду цієї справи рішуче виступив примас Польщі архієпископ Гнезненський Станіслав Карнковський, якого підтримали коронний підканцлер Ян Тарновський та біскуп

Хельмінський Петро Тиліцький. Єпископ Володимирський Іпатій Потій який був присутнім в сенаті використав цю нагоду для звернення до короля з проханням взяти під захист Уніатську Церкву.

Князь Костянтин Острозький був неприємно вражений реакцією сенаторів на позов волинської шляхти. Взявши слово, він звинуватив примаса у порушенні шляхетських вольностей (архієпископ перервав промову Мартина Броневського), а пізніше висловив обурення закликами владики Потія до короля взяти під захист уніатів. Князь емоційно висловлювався в тому дусі, що не уніати, а православні потребують королівського захисту. Зрештою, Костянтин Острозький втратив над собою контроль, вибухнув гнівом, так що його сини Януш та Олександр Острозькі а також зять Криштоф Радзивілл змушені були втрюх його заспокоювати³². Втім, на короля ця сцена не справила потрібного враження. Він рішуче заявив, що з огляду на політичну ситуацію що склалася в державі, питання пов'язані з релігійними суперечками мають бути відкладені до наступного сейму. Волинська шляхта, очевидно не без впливу Костянтина Острозького, зробила спробу зірвати сейм. Як повідомив королю делегат посольської ізби протестант Павло Ожеховський, волинські депутати заявили про відмову розглядати поточні питання, що були винесені на розгляд сейму. Втім, їх позиція на знайшла підтримки у депутатів від інших воєводств — православних і протестантів, — які готові були йти на компроміс з королем, поставивши інтереси держави вище релігійних проблем³³.

Отже, намір зірвати сейм, про що згадував в листах Костянтин Острозький, не було реалізовано. Врешті-решт, за згодою православних та інших членів сейму було прийнято рішення про призупинення усіх судових справ, що виникли в зв'язку із проголошенням унії через від'їзд короля до Швеції. Це рішення і було юридично закріплене у згаданому вище універсалі від 13 квітня³⁴. Відповідно, спроба притягнути до суду Володимирського та Луцького єпископів не вдалася.

Результати сейму 1598 року були для православних незначними: король визнав існування проблеми і лише пообіцяв зайнятися вирішенням протиріч між уніатами і православними на майбутньому сеймі. Причини цієї невдачі слід, на нашу думку, шукати в наступних причинах:

По-перше, лідер православної коаліції на сеймі князь Костянтин Острозький з невідомих причин (можливо, за станом здоров'я) відмовився від активних політичних акцій, до яких ще нещодавно готувався. На сейм він прибув з великим запізненням, а прибувши до Варшави, займався, передусім, владнанням з канцлером Замойським особистих стосунків, які лише епізодично стосувалися релігійного питання (справа екзарха Никифора).

По-друге, православна шляхта, дезорієнтована непослідовною позицією свого лідера, піддалася на патріотичні заклики тимчасово відмовитися від обговорення другорядних державних проблем в час, коли король збирався за кордон рятувати свою шведську корону.

По-третє, сейм 1598 року виразно продемонстрував внутрішню слабкість православно-протестантської коаліції та незадовільну організацію її діяльності з боку лідерів — князя Костянтина Острозького та Криштофа Радзивілла.

Гнітюче враження, яке мав справити результат сейму 1598 року на православних, підсилювалося черговим гучним успіхом Католицької Церкви. В час, коли депутати сейму ще перебували у Варшаві, вмирав один із впливових лідерів протестантської коаліції в Речі Посполитій — соратник князя Острозького по релігійній опозиції Миколай Казимірський. Останній, завдяки зусиллям кс. Петра Скарги, перед смертю († 22 квітня 1598 р.) зрікся аріанства і помер католиком³⁵. Зрозуміло, що для католиків і, передусім, для єзуїтів, подібний успіх мав велике значення оскільки давав вагомі козирі для подальшої пропагандистської діяльності, в тому числі проти православних.

Безрезультатність сейму 1598 року була в певний спосіб "компенсована" активними заходами князя Костянтина Ост-

розького на Волині, коли він вдався до експропріації маєтків Луцького уніатського єпископа. При цьому слід зазначити, що початок конфронтації між ними із використанням економічного фактора почався ще до офіційного проголошення унії в Бересті. Князь Острозький погрожував позбавити З'єднану Церкву значної частини її маєтностей відразу після свого конфлікту з проуніатськи настроєними владиками влітку 1595 р. Очевидно, мова йшла про ті володіння, які в свій час Церква отримала в дар від Острозьких. З цього приводу уже 10 вересня 1595 року литовський канцлер Лев Сапега у своєму листі до князя Костянтина застерігав його від подібних кроків: "А що теж Ваша кн. Милість розгнівавшись на руських владик, і особливо на Луцького і Володимирського, погрожувати їм зволиш маєтності відібрати, і розправу їм учинити, то я ради Пана Бога вас прошу, раджу і застерігаю, щоб Ваша кн. Милість залишив це і дав їм спокій"³⁶.

Ймовірно, деякий час князь Костянтин з невідомих причин утримувався від подібних заходів і лише влітку 1598 р. провів масштабну акцію щодо захоплення церковних маєтностей. Як дізнаємося зі скарги Луцького єпископа Кирила Терлецького від 27 липня цього року, загони надвірної міліції князя Острозького захопили село Будораж, до якого належало 6 маєтків, а також єпископський двір в Острозькому замку. Як впливає з протестації, Уніатська Церква зазнала великих збитків. Лише вартість захопленої худоби, збіжжя, пасік та ін. рухомого майна становила близько 5400 злотих³⁷. Єпископ Терлецький протестував, князя Костянтина Острозького позивали до суду, але ні маєтності, ні майно Церкві так і не було повернено. Не допомогла уніатам навіть підтримка у цій справі з боку авторитетної шляхти Волині, представники якої під присягою свідчили, що захоплені маєтки здавна належать Церкві³⁸.

Захоплення князем Острозьким церковних маєтностей супроводжувалося актами індивідуального терору проти уніатського духовенства і вірних. Так, того ж 1598 р. члени Луцької уніатської капітули скаржилися, що слуги князя Костянтина

під час захоплення єпископських маєтків схопили і незаконно ув'язнили клірика Дем'яна та єпископського підданого Кліма Силу³⁹.

За таких обставин уніатська сторона не змогла чинити ефективного опору діям князя Костянтина Острозького. На відміну від магнатів, єпископи не мали значних відділів надвірної міліції і тому шукали захисту в судах. Та судові процеси не принесли з'єднаним ніякої користі і повернути втрачене вони так і не змогли.

Очевидно, радикальні кроки князя Костянтина Острозького щодо церковних маєтків дали підставу його однодумцям діяти подібними методами. Припускаємо, що саме під його впливом близько 1603 року стався політичний дебют в якості захисника православ'я майбутнього фундатора Луцького православного братства пана Лаврентія Древинського. Нагадаємо, що одним із закидів на адресу уніатів з боку православних було запечатання церков, настоятелі яких не бажали визнати духовної влади уніатських єпископів. Слід зазначити, що подібні закиди мали під собою ґрунт — документально підтверджено кілька подібних випадків. Втім, іноді запечатання церков проводилося свідомо з провокативною метою. Як це могло статися, спостерігаємо на прикладі ситуації навколо Лаврентія Древинського. Отже, 1603 року Луцька уніатська капітула порушила справу диякона Федора, який служив при кафедральному соборі в Луцьку. Одного разу він самочинно оголосив себе архідияконом і почав їздити по парафіях Луцької єпархії. Під час своєї поїздки о. Федір від імені єпископа Кирила Терлецького збирав гроші з парафій та на власний розсуд запечатував церкви. Після цього він, захопивши гроші, втік під захист пана Лаврентія Древинського. Останній не тільки прийняв його, але навіть надав йому парафію у церкві с. Пашів⁴⁰.

У той час звичайний диякон міг дозволити собі від імені владики обікрасти церкви лише за однієї умови — негайної втечі подалі від Волині, в ті краї, де його ніхто не знав. В іншому випадку він, потрапивши до рук єпископських чи

старостинських слуг, мав би скінчити життя на шибениці. І лише попередня домовленість з Древинським — людиною, наближеною до Острозького — дозволяла о. Федору відчувати себе цілком спокійно і комфортно і навіть отримати "підвищення" — стати настоятелем церкви у Пашеві. Невідомо, правда, на якій підставі, адже дияконство належить до того ступеня священства, який не передбачає проведення літургій, сповіді та причастя. На наш погляд, історія з дияконом Федором є типовим прикладом провокації з арсеналу інформаційної війни, яка мала на меті дискредитацію політичних противників.

Невдалі спроби ліквідувати унію на сеймах 1597—98 рр., а також поступове поширення з'єднання в середовищі нобілітету змушували лідера православних Волині князя Костянтина Острозького йти на тісніший союз з протестантами. Досягти його було неважко — протестанти також шукали союзу з православними. З цією метою в травні 1599 року було проведено спільний з'їзд православних та протестантів, на якому було розглянуто поточний політичний момент в державі та перспективи союзу для захисту релігійних інтересів.

Князь Костянтин Острозький був одним з ініціаторів та ідеологів Віленського з'їзду. Він усвідомлював, що для легітимації подібного акту була вкрай важливою участь у нарадах православних владик зі Львова та Перемишля. Останні отримали запрошення прибути до Вільни, але Острозький передбачав, що єпископи, найвірогідніше, не захочуть вести переговори з протестантами. Тому князь вирішив спертися на підтримку православного духовенства у своїх власних маєтностях. З цією метою він їх зібрав у Степані, де заохочував до поїздки на з'їзд⁴¹. Як буде видно з подальших подій деякі з духовних прийняли пропозицію князя і виїхали до Вільни.

Найважливіші рішення Віленського з'їзду що проводив роботу в травні—червні 1599 року були такі. Передусім, вдалося досягнути угоди про політичний союз (конфедерацію) світського характеру, за допомогою якої обидві сторони домовилися скрізь виступати солідарно супроти прокатолиць-

кої політики уряду, "...боронячи силами протестантів справи й інтереси православних і навпаки"⁴². Для більшої зручності у взаємних контактах протестанти та православні обрали генеральних провізорів, які мали опікуватися православними церквами та протестантськими зборами. Загальна кількість провізорів складала 121 осіб, з них лише 19 представляли православну коаліцію, більше половини яких було із волинської шляхти. В їх числі три сенатори — київський воєвода князь Костянтин Острозький, волинський воєвода князь Олександр Острозький та брацлавський каштелян князь Григорій Сангушко-Коширський⁴³. Крім згаданих осіб в число провізорів були включені інші впливові православні князі та магнати Волині. В їх числі: князі Адам і Миколай Вишневецькі, Йоаким Корецький, Богдан Ружинський, Юрій Пузина та ін⁴⁴. Це був перший, так би мовити, "політичний проект", який був складений та узгоджений на Віленському з'їзді.

Союз з протестантами відкривав широкі перспективи для політичної боротьби з уніатами. Як впливає зі списку провізорів протестантського віросповідання (102 особи), лише одних сенаторів (воєвод і каштелянів) було 19 осіб. Крім того, до їх складу входили старости, члени земських та підкоморних судів, які разом із сенаторами мали потужний адміністративний ресурс для лобіювання інтересів православних практично в усіх регіонах Речі Посполитої. Проте ефективно реалізувати уже складений багатообіцяючий союз практично не вдалося. На заваді цьому стала спроба укладення іншого — "релігійного проекту" — православних і протестантів.

Суть його полягала в ідеї релігійної унії Православної Церкви з протестантами Речі Посполитої шляхом узгодження релігійно-догматичних суперечностей. Зрозуміло, що реалізація цієї перспективи несла пряму загрозу і без того послабленим Православній Церкві, оскільки відкривала двері протестантській агітації в середовищі православних вірних. Однак, князь Костянтин Острозький, який давно був під сильним впливом протестантських ідей, на це не зважив. Він, за словами Михайла Грушевського, "...відкликнув ся на сей

плян дуже симпатично, намовив дійсно кількох духовних осіб, Греків і Українців, поїхати на з'їзд, і на з'їзді виступив з промовою, де висловив гаряче бажання злуки Церкви Протестантської та Православної⁴⁵. Однак, православне духовенство виявило більше поміркованості і не пішло на таку "унію". Як і очікувалося, запрошені на з'їзд православні єпископи Львова та Перемишля до Вільни не прибули. Присутні на з'їзді православні духовні були клієнтами князя Острозького (ігумен Дубенського монастиря о. Ісаак та дубенський архідиякон о. Гедеон), а митрополит Білгородський Лука взагалі невідомо кого представляв на цьому зібранні⁴⁶. Цілком зрозуміло, що троє духовних осіб — мандрівний митрополит, ігумен та архідиякон — не мали жодних прав і повноважень вирішувати подібні доленосні питання майбутнього українського православ'я.

Тим не менше, незважаючи на нечисленність православних духовних та їх сумнівну компетентність в догматичних питаннях, дискусії про релігійне об'єднання все-таки розпочалися. Відомо, що обговорення цього питання проходило в період з 24 по 27 травня 1599 року за особистою участю князя Костянтина Острозького. Останній у своїй вступній промові наголосив, що нічого в житті більше не прагне ніж єдності ширих християн, як того навчає св. Письмо. Саме ця єдність є гарантією загального спокою та захистом від підступів антихриста. Втім, в ході предметних розмов на цю тему виявилось, що православні духовні не поділяють оптимізму князя у справі єдності з протестантами. На нашу думку прибули вони до Вільни не з власної волі, а в силу обставин, адже всі вони були чимось забов'язані Костянтину Острозькому.

На нарадах православні вибрали безпрограшну для себе схему поведінки, наголошуючи, що жодних остаточних рішень у справах віри вони не можуть приймати без консультацій з Константинопольським патріархом. Така обережність духовенства часом дратувала Костянтина Острозького, який іноді чинив тиск на них з метою прийняття тих чи інших рішень. Наприклад, князь настійливо рекомендував право-

славним приєднатися до Сandomirської угоди, а також намагався стримати їх від висловів, які могли образити протестантів. Так, Білгородський митрополит Лука, який на початку нарад застеріг євангеліків від надій на те, що православні зречуться свого обряду, отримав від Острозького зауваження⁴⁷. Одного з православних духовних (ім'я невідоме) князь вилаяв за те, що він під час нарад висловив надію на перехід протестантів під духовну зверхність Константинопольського патріарха⁴⁸.

У цілому, дискусії православних і протестантів про унію по суті закінчилися нічим. Такий результат неважко було спрогнозувати, без відповіді лишається тільки питання про те, наскільки сам князь Острозький вірив в успіх цієї справи. Занадто багато роз'єднувало віруючих людей "Релігії Грецької" і протестантів, набагато більше довелося б зробити поступок православним в унії з ними, ніж з римо-католиками. Втім, поважне представництво на Віленському з'їзді православної мегатерії спонукає до певних роздумів і висновків. Це свідчить, з одного боку, про її рішуче бажання захищати права Православної Церкви, а з іншого — призводить до думки про неабиякий вплив на них ідей протестантизму та слабе релігійне виховання ревнителів православ'я. Адже лише нерозуміння глибинної сутності православного віровчення, може привести православного до очевидної авантюри та еклезіологічного абсурду — дискусії про можливість церковної унії з протестантами. Ймовірно, невдача "релігійного проекту" у Вільні викликала певне охолодження стосунків між потенційними союзниками. А це, в свою чергу, не дало можливості православним ефективно використати на свою користь потенціал конфедерації.

Таким чином, Віленський з'їзд, який міг дати шанс православним швидко та ефективно скасувати унію, в реальності обернувся проти православної аристократії, представники якої були скомпрометовані спробою релігійної унії з протестантами. Російський історик М. Коялович з цього приводу писав: "Дряхлые, деморализованные веками силы этой аристократии обнаружили здесь всю свою немочь, и сознание этой

немочи було так убийственно, що эти аристократи скоро почти все исчезли с лица западно-русской Церкви и разсеялись в латинство — результат громадный, могущественно подействовавший силою примера на всю массу православного литовско-русского народа. Таким образом, уния приобрела себе поддержку в том, что ей повидимому больше всего должно было принести зла. Но, что всего важнее, православные литовско-русские не только увидели в этом союзе тщету своїх надежд на свою аристократию, но должны были долго нести ответственность за этот союз. Сближение с протестантами, так громко засвидетельствованное Виленским съездом, подвергло их новому позору от латинян, которые не пропускали ни одного случая кольнуть их связью с еретиками и тем более считали себя вправе преследовать их за отказ принять унию¹⁴⁹.

Проте подібні висновки можна зробити, лише враховуючи подальший історичний досвід, а на той час князь Костянтин Острозький мав великі надії на ефективність Віленської угоди. Готуючись до наступного сейму, він особисто взяв участь у роботі Луцького сеймику і, попри проуніатську опозицію деяких її членів, добився внесення в інструкцію послам вимоги захисту прав людей "релігії грецької", що перебувають під послушенством патріархів. Крім того, послі не повинні були приступати до сеймових нарад без вирішення цього питання. Під впливом князя Острозького послами на сейм були вибрані особи, прихильні до православно-протестантському альянсу. Серед них були князь Йоаким Корецький (православний), Гаврило Гойський (православний), Юрій Кирдей-Мильський (православний), Дем'ян Гулевич (аріанин), Павло Дорогостайський (кальвініст). Релігійну належність шостого посла — Ледоховського — встановити поки що не вдалося⁵⁰. Польський вчений Томаш Кемпа припускає діяльний вплив Костянтина Острозького на роботу сеймиків Київського та Брацлавського воєводств. Дослідник, зокрема, звертає увагу на те, що серед вибраних послів на сейм були особи, тісно пов'язані з князем. В їх числі згадуються Юрій

Друцький-Гроський (Київське воєводство), князь Кірик Ружинський (Київське воєводство), Вацлав Вільгорський (Київське воєводство) та Іван Мелешко (Брацлавське воєводство)⁵¹.

Сприятливий для православно-протестантського альянсу підбір послів на сейм створював передумови для проведення масштабної політичної акції. Втім, лідери православних і католиків на сеймові наради не поспішали. Цього разу їм на заваді стали проблеми сімейного характеру. Незадовго до відкриття роботи сейму князь Криштоф Радзивілл перебував у Вільні де 6 лютого 1600 року мав відбутися шлюб його сина Януша з Софією Олешкевичівною. Там же очікувалося остаточне з'ясування суперечок між віленським воєводою та родиною Ходкевичів, які претендували на маєтності Слуцького князівства. Ніхто з дійових осіб конфлікту не був певен, що справу буде полагоджено миром, тому про всяк випадок у Вільні були зосереджені надвірні війська Криштофа Радзивілла, туди ж були скеровані війська інших магнатів, що симпатизували Радзивіллам, в тому числі підрозділ від князів Острозьких, що нараховував 1300 бійців. Готувалися до збройної боротьби також Ходкевичі, але, врешті, сторони конфлікту утрималися від зіткнень і звернулися за посередництвом до сейму, куди і прибули на самий кінець його роботи.

Зрозуміло, що за таких обставин ні Радзивілли, ні Острозькі не могли зосередитися на проблемах захисту релігійних інтересів православних і протестантів — ця місія була покладена на послів. Останні (з числа православних) свої претензії до уніатів вклали у позов до Володимирського та Луцького єпископів, які готували ще 1598 року. Сеймовий суд над владиками проходив публічно в самому кінці засідань — 15—16 березня. Православні послы від Волинського та Київського воєводств звернулися до короля з проханням вирішити їх суперечку. У відповідь Іпатій Потій та Кирило Терлецький заявили, що у згаданій справі вони не підлягають не тільки сеймовому, але і будь-якому іншому суду. Подібні питання, стверджували вони, є прерогативою лише суду духовного.

Тим не менше, уніатські владики "не за обов'язком, а за доброю волею" виклали власне бачення цієї проблеми. Митрополит Іпатій Потій виступив з розлогою промовою, яка стала апологією унії. Він звернувся до історії, доводячи, що Київська митрополія, хоч і була під зверхністю Константинопольського патріарха, але водночас тривалий час перебувала в єдності з Римом. Митрополит наводив численні приклади, які мали довести справедливість його слів, особливо наголошуючи на історичних подіях Флорентійської унії, до якої приєдналася Руська Церква. Таким чином, акт церковної унії в Бресті, на думку Іпатія Потія, не вніс ніяких новин в Церкву, а лише повернув її до природної єдності з Римом, яка була в давнину.

Члени сеймового суду не мали питань до владик. Позивачам (православним) було запропоновано висловити власну думку, але вони утрималися від цього. Взагалі поведінка православних на суді викликає подив. Суд проводився публічно, під час роботи сейму, але лідера православної опозиції — князя Костянтина Острозького — на ньому не було. Ті представники православної шляхти, які були присутні на засіданнях, вели себе пасивно, внаслідок чого процес блискуче виграли уніати. Після цього православні більше не поверталися до ідеї публічного суду над з'єднаними владиками і дискусії з ними.

Таким чином, на перших сеймах після проголошення унії в Бресті (1597, 1598, 1600 роки) православні в боротьбі за свої права зазнали цілковитої невдачі. Пояснювалося це відсутністю досвіду політичної боротьби православної шляхти, нездатністю старого та хворого князя Острозького сформувати послідовну програму політичної боротьби на сеймі на захист прав православних, а також домінування у православних делегатів сейму державно-патріотичних настроїв над національно-релігійними. Саме ця обставина давала можливість королю щоразу переконувати їх у необхідності відкласти розгляд питання унії на пізніший час, з огляду на важливі державні проблеми поточного моменту.

Період другий: 1601—1609 рр.

Підготовка князя Костянтина Острозького до сейму 1601 року відбувалася по-старому — черговими листами лідера православних до князя Криштофа Радзивілла, на якого знову покладалися особливі надії у справі захисту прав православних⁵². Здавалося, що і цього разу система захисту православних буде проводитися нерішуче. Втім, саме цього разу події розгорталися за зовсім іншим сценарієм.

З 30 січня по 13 березня 1601 року відбувався черговий сейм. Князь Костянтин Острозький планував прибути до Варшави разом зі своїм зятем Криштофом Радзивіллою, але, уражений якоюсь хворобою, так і не зміг приїхати⁵³. Втім, на сейм прибув його син Олександр Острозький, який з цього часу почав поступово перебирати на себе роль лідера православної шляхти Волині. Головна проблема, що була винесена на обговорення, стосувалася назріваючої війни зі Швецією. Здавалося, що гострота політичного моменту в черговий раз дозволить королю та сенату "відмахнутися" від набридливих домагань православних. Втім, цього разу православні та протестанти очевидно зуміли критично осмислити попередній досвід сеймової боротьби і виступили із сильною політичною акцією. Головний їх постулат полягав у наступній тезі — "захист держави від зовнішніх ворогів треба досягати шляхом встановлення внутрішнього миру". Але цей мир є неможливим без розв'язання релігійного питання, пов'язаного з порушенням прав православних та протестантів. Православні висунули конкретні претензії, що свідчили про їх утиски. Найважливішими з них були дві:

1. Порушення акту Люблінської унії 1569 року, згідно з яким король зобов'язався зберегти усі права людей "грецької" (розумілося — нез'єднаної з Римом) віри.

2. Порушення королівської грамоти від 1589 року патріарху Єремії на вільну юрисдикцію над духовенством східного обряду на території Речі Посполитої.

Крім того, православні представили перелік конкретних кривд у різних регіонах Київської митрополії — Вільні, Києві, Бресті, Львові та ін⁵⁴.

Щодо вимог православних і протестантів (останні висунули також власні претензії) точилися дискусії і, врешті, було прийнято рішення про створення окремої комісії, що мала розглянути їх заяви. Це був перший парламентський успіх православно-протестантської коаліції, коли в сеймі змушені були не тільки визнати релігійну проблему, але також створити офіційний орган, що мав її розв'язати. На час роботи комісії православні та протестанти не вдавалися до саботажу роботи сейму. Проте члени комісії не виправдали надій опозиції і не прийняли тих рішень, які від них очікувалися. Врешті, після напружених дискусій у посольській ізбі було вирішено задовольнити вимоги протестантів і православних в такий спосіб: офіційно відкласти до наступного сейму встановлення процесу конфедерації, уневажити оголошені баніції у релігійних справах та дати від імені короля гарантії, що надалі він буде надавати бенефіції лише особам "справжньої грецької віри" (*ludziom tilko Rlligiey wlasnie Greczkiy*)⁵⁵.

Однак, пропозиції посольської ізби викликали категоричне неприйняття в сенаті, більшість членів якого і особисто король рішуче відкинули можливість будь-яких поступок православним і протестантам. В ході дискусії дійшло до сварки між архієпископом Гнезненським та князем Олександром Острозьким, і лише зусиллями канцлера Яна Замойського вдалося уникнути подальшого загострення конфлікту⁵⁶. За таких обставин опозиція в останній день роботи сейму (13 березня) склала розгорнуту протестацію з приводу небажання сейму вирішувати релігійне питання. Найважливіші її позиції зводилися до наступного:

1. Сеймові конституції, які вони не підписали, визнаватися ними не будуть.
2. Православні не визнають уніатську ієрархію законною.
3. Православні та протестанти не будуть визнавати жодних декретів та постанов, які будуть суперечити Варшавській генеральній конфедерації⁵⁷.

Таким чином, хоча на згаданому сеймі православні депутати не досягли успіху, вони започаткували іншу, значно

рішучішу форму політичної боротьби. Цього разу вони не просто роз'їхалися з відчуттям безпорадності, але виступили з різкими політичними заявами та готовністю не визнавати рішення сейму на знак протесту проти ігнорування їх релігійних прав. Врешті, православні почали розуміти, що ні король, ні сейм, ні сенат ніколи не будуть поважати їх прав, якщо вони завжди ставитимуть загальнодержавні інтереси вище власних релігійних. Зміни в методах сеймової боротьби православної шляхти ми схильні пов'язувати із виходом на сцену політичного життя Речі Посполитої в якості самодостатньої дійової особи князя Олександра Острозького. Саме під його керівництвом православна опозиція в сеймі запрацювала ефективно і рішуче, змусивши опонентів рахуватися з їхніми інтересами. Політичний дебют Олександра Острозького в якості фактичного керівника православної опозиції на сеймі наочно продемонстрував, що він в майбутньому має всі шанси з успіхом замінити свого батька в якості лідера "руського" народу.

Рішучість та наполегливість православних на сеймі 1601 року справила сильне враження на їх опонентів, і, передусім, на уніатського митрополита Іпатія Потія. У своєму листі до князя Миколая Радзивілла "Сіротки" від 1 червня 1601 року він з цього приводу писав: "...вони (православні. — *Прим. авт.*) на сеймиках, на сеймах волають, хоча жодної кривди не мають, і навпаки нам кривду де можуть там і чинять. А ми небожата і губ розтулити не можемо..." І далі: "...але те нам найбільше болить, що ми не маємо тієї допомоги від панів католиків яка нам була обіцяна коли ми приступали до святої єдності..."⁵⁸.

Тривога уніатського митрополита була не безпідставною — православна шляхта (в тому числі і волинська) демонструвала ознаки консолідації навколо своїх лідерів і підкреслювала свою готовність захищати інтереси Церкви. Так, уже менше, ніж за два місяці після сейму, православна шляхта, що перебувала у Любліні з нагоди сесій місцевого Трибуналу, допомогла Люблінському братству при церкві Преображення

Господнього вирішити його земельні проблеми. Про це 5 травня 1601 року було складено офіційну заяву, в якій крім факту купівлі землі на користь Люблінського братства заявлялося про готовність надавати йому всіляку підтримку. Заяву підписало 46 осіб, які складали православну еліту Волинського воєводства. В їх числі зустрічаємо імена православних князів Костянтина Острозького, Григорія Сангушко-Коширського, Йоакима Корецького, Юрія Пузину та Григорія Четвертинського. Важливою особливістю цієї заяви є участь у ній не тільки православних, але і римо-католиків. Йдеться, зокрема, про князя на Клевані Юрія Чарторийського, який приєднався до числа протекторів Люблінського братства⁵⁹.

Наступного, 1602 року, на Волині досить бурхливо проходив місцевий повітовий сеймик. Під впливом князя Костянтина Острозького та за діяльною участю кременецького підкоморія Боговитина було прийнято інструкцію послам на сейм, в якій містилися жорсткі антиунійні вимоги. Було вирішено добиватися відновлення православної ієрархії, а також висувалася вимога до духовенства у духовних справах звертатися не до Папи, а до світських судів і Трибуналу. Було звернено увагу на незаконність посідання Іпатієм Потієм одразу двох єпископських кафедр — митрополичої та єпископської у Володимирі. Депутатам було наказано захищати ці вимоги до останньої можливості, а в разі їх неприйняття — зривати сейм⁶⁰.

Сейм 1603 року відкрився 22 січня у Кракові. Головне питання — війна зі Швецією в Лівонії. Православні та протестанти діяли енергійно та цілеспрямовано. Вони одразу заявили, що не допустять розгляду жодних державних справ, поки їх вимоги не будуть задоволені. Лідерами союзних сил виступили князі Олександр Острозький та Криштоф Радзивілл. Цього разу союзники досягли вагомого успіху, який пояснювався виробленою ними грамотною стратегією політичної гри.

По-перше, від порожніх погроз вони перейшли до реальних справ — роботу сейму було загальмовано і 3 березня

остаточно зірвано. Єдине рішення, яке вдалося прийняти на сеймі, — це згода на фінансування війни в Лівонії, бо поразка у шведській війні не входила в плани ні православних, ні протестантів.

По-друге, вперше з часів сейму 1597 року православні та протестанти в боротьбі за свої релігійні права привернули на свій бік певну частину депутатів-католиків. Було це зроблено завдяки вмілому використанню у самому католицькому таборі протиріч, які виникли між світськими католиками та їх духовенством.

По-третє, православно-протестантська опозиція вміло використала непорозуміння між королем та канцлером Замоїським на свою користь, нейтралізувавши останнього під час дебатів з релігійного питання.

Православні висунули в сеймі наступні чотири вимоги.

1. Зняття баніції з жидичинського архімандрита Гедеона Балабана в зв'язку з його конфліктом з єпископом Луцьким Кирилом Терлецьким.

2. Визнання елекції о. Єлисея Плетенецького на архімандрита Києво-Печерського монастиря.

3. Ухвала процесу конфедерації.

4. Відібрання у митрополита Іпатія Потія Володимиро-Берестейської єпархії.

Вимоги представників православно-протестантської коаліції, а також несподівана для багатьох лояльна до "іновірців" позиція частини депутатів римо-католицького віросповідання, викликали в сенаті справжній скандал. Довідавшись, що посольство до сенату і короля від православних і протестантів очолює католицький депутат Ян Свошовський, Плоцький біскуп Войцех Барановський втратив над собою контроль і публічно назвав таких католиків "виродками". У свою чергу, пан Свошовський в подібній манері вилаяв єпископа. Цей інцидент поклав початок жорсткій полеміці, яка спалахнула серед senatorів щодо вимог православних і протестантів. З боку опозиції найактивніше виступав князь Олександр Острозький, якого підтримали Андрій Лещинський, Криштоф

Дорогостайський, Криштоф Радзивілл та Ян Замойський. Їх опонентами виступили католицькі єпископи, а серед світських сенаторів — Лев Сапіга, Ієронім Гостомський та Януш Острозький, який полемізував з братом, захищаючи уніатів⁶¹.

Конфлікт на сеймі набув такої гостроти, що державні мужі польсько-литовської держави врешті зрозуміли, що ігнорувати православно-протестантську опозицію стає просто небезпечно. Саме тому король змушений був вперше після проголошення унії в Бресті піти на реальні поступки православним.

Перша поступка стосувалася головної православної святині України та Білорусі — Києво-Печерського монастиря. Полягала вона у тому, що король задовольнив вимогу послів про обрання Печерського архімандрита згідно з жалуваною грамотою короля Сигізмунда I від 1522 року. Згаданий документ передбачав, що Печерського архімандрита мали обирати ченці цієї обителі спільно з князями та шляхтою Київського воєводства. Зрозуміло, що Києво-Печерський монастир, який не прийняв унії і, підтриманий православною шляхтою Київщини, фактично виходив з-під юрисдикції уніатських митрополитів.

Крім того, православні добилися рішення про відміну рішення, згідно з яким Києво-Печерський монастир надавався Київським уніатським митрополитам. Король дійсно звернувся до Папи з проханням відмінити відповідну буллу, мотивуючи своє прохання тим, що право патронату над цим монастирем належить не королю, а певним особам з числа шляхти, і що цю юридичну норму не можна відмінити без внутрішніх ускладнень в державі. Папа видав відповідну буллу, хоч і з певними застереженнями. Він зажадав від короля відповідної компенсації митрополії за цю втрату, а також нагадав про його обов'язок ширити католицизм в державі. Відповідно, король мав сприяти призначенню на архімандрита уніатського, а не православного кандидата⁶².

Інша поступка короля полягала у припиненні процесів уніатів проти православних. На Волині від цієї постанови

виграв архімандрит Жидичинського монастиря св.Миколая Гедеон Балабан, з якого було знято баніцію у справі про незаконне заволодіння цією обителлю. Згадана постанова фактично легалізувала перебування в руках православних найбагатшої волинської архімендії⁶³.

Запорукою помітних успіхів православних на сеймі 1603 року, на нашу думку, було те, що на цей час роль лідера православної опозиції фактично перейшла до рук сина князя Костянтина Острозького — Олександра Острозького, який зумів змодельювати ефективну схему політичної гри на сеймі. Можливо, саме йому вдалося ефективніше, ніж князю Костянтину, задіяти та реалізувати потенціал православно-протестантського союзу 1599 року для успіху об'єднаної опозиції.

Успіхи православних 1603 року були хоч і неповними, проте багатообіцяючими. Набутий політичний досвід, новий енергійний лідер та дієва співпраця з протестантами давали шанси розвинути успіх та поступово зруйнувати Уніатську Церкву в Речі Посполитій. Втім, у листопаді-грудні 1603 року сталися події, які кардинально вплинули на подальший розвиток суспільно-релігійної ситуації в польсько-литовській державі взагалі, і на Волині зокрема. 19 листопада 1603 року помер надійний союзник православних у сеймовій боротьбі, лідер протестантів в Польщі та Литві, зять Костянтина Острозького віленський воєвода князь Криштоф Радзивілл. Менше ніж за місяць — 12 грудня 1603 року — під час об'їзду своїх маєтків несподівано помер воєвода волинський князь Олександр Острозький. З його смертю волинська шляхта втратила впливового та дієвого магіната православного віросповідання, який продовжував справу свого батька. Смерть Олександра Острозького стала тяжким ударом для православних Волинського воєводства. У вступі до Октоїха, що вийшов у світ в Дерманському монастирі 1604 року, з цього приводу є наступна замітка: "Въ літо 1603-е декабря 2-го дня, преставися благочестивый князь Александръ, воєвода Волынский, сын благовірнаго князя Константина; велій плачь и жалость отцу же и чадомъ остави; найпаче же хрис-

тіаномъ, вси бо бяху чающе помощь тімъ получити въ бідахъ и гонініяхъ, одержащихъ Христову церковь"⁶⁴.

Князь Костянтин Острозький надзвичайно важко переживав цю сімейну драму. Він не міг також не усвідомлювати, що втратив не тільки двох близьких людей — сина і зятя, але також двох провідних лідерів православно-протестантського альянсу, який тепер лишився фактично без керівництва. Припускаємо, що величезний стрес який пережив Костянтин Острозький, став причиною інсульту, який і призвів до часткового паралічу⁶⁵. Ймовірно, ця особиста трагедія, яка цілком могла сприйматися в очах сучасників у містичних барвах, викликала у князя сумніви про правильність його життєвого вибору. Можливо, він заново почав осмислювати досвід політичної боротьби останніх років і знову повернувся до ідеї єдності Східної Церкви та Католицького Костелу над якою він працював десять років тому. Якщо це припущення вірне, цілком логічним є обмін листами між ним та Папою Климентом VIII незабаром після смерті сина.

Як відомо, 3 квітня 1604 року від імені Папи Римського було відправлено листа до князя Костянтина Острозького із закликом прийняти унію. В посланні з цього приводу наголошувалося: "Ні до чого не хочемо примушувати проти волі: якщо зі своєї святої волі до Апостольського Престолу прийдеш, не до нас прийдеш, але до Церкви божої прийдеш, щоб ваші думки та воля у згоді з нашими були"⁶⁶. Того ж дня папські листи із закликом сприяти наверненню Костянтина Острозького були відправлені його синові Янушу Острозькому та деяким іншим впливовим особам держави. За два місяці князь дав відповідь на послання Папи. У своєму листі від 14 червня 1604 р. Костянтин Острозький високо оцінив намагання Римського понтифіка досягти єдності християн, згадав про власну працю у цьому напрямі, але зазначив, що досягти бажаного єднання можна лише на вселенському рівні. Тільки за таких умов Папа зможе бути головою Східної і Західної Церкви, якщо обидві вони, як доньки великого короля, збережуть свій статус і гідність⁶⁷. Зі згаданого листа вип-

ливає, що князь Острозький навесні 1604 року був готовий вести переговори про зміну своєї релігійної політики. Подібне враження склалося також і у деяких сучасників, зокрема у нунція та Папи, які ще принаймні протягом року вели жваве листування із впливовими державними діячами у цій справі.

Втім, існують також інші погляди на цю проблему. Польський дослідник Томаш Кемпа вбачає у заявах князя Острозького про готовність прийняти унію лише політичний маневр. Його мета полягала у намаганнях покращити свої відносини з королем, а відтак полегшити справу закріплення Києво-Печерської архімандрії за своїм кандидатом — архімандритом Єлисеєм Плетенецьким⁶⁸. Слід визнати, що наявні документи, що стосуються даного питання, не дають можливості переконливо обґрунтувати мотиви Костянтина Острозького у його переговорах про унію в 1604 році. Але якщо Томаш Кемпа у своїх припущеннях має рацію, то це свідчить про відвертий цинізм, притаманний князю в його політичній діяльності. Адже треба пам'ятати, що на весну 1604 року в православному суспільстві Волині ще була жива пам'ять про смерть Олександра Острозького, на якого покладалися великі надії як на протектора Православної Церкви. Приступаючи до переговорів про унію (нехай навіть фіктивних, але які не могли лишитися таємницею), Костянтин Острозький не міг не усвідомлювати той руйнівний вплив, який вони справлять на православних і їх союзників — протестантів.

Втрата лідерів для православно-протестантської опозиції та непевність релігійних поглядів Костянтина Острозького окреслювали для православної опозиції складні перспективи. На жаль, нам не вдалося виявити інструкцій депутатам на сейм, що мали бути складені на волинському повітовому сеймику 1604 року. Маємо лише загальні згадки про активність у цьому напрямку місцевої православної шляхти⁶⁹.

Сейм 1605 року виявив нові тенденції в політичному житті православного суспільства в Речі Посполитій та на Волині зокрема. Передусім виявлося, що після смерті Олександра

Острозького та фактичного відходу від активного політичного життя Костянтина Острозького, інтересами православних на сеймі почали опікуватися римо-католики. Дебютували в цій ролі волинські магнати — каштелян краківський Януш Острозький та воєвода волинський, князь Януш Заславський. Мотивували вони цю необхідність суто прагматичною метою — недопущенням в майбутньому зриву сеймових засідань⁷⁰. Ймовірно, під впливом їх позиції посольська ізба запропонувала проект конституції, яка фактично передбачала в майбутньому поступове відновлення православної ієрархії. В ній, зокрема, йшлося: "Заспокоюючи людей Релігії Грецької обіцяємо вакантні духовні достоїнства надавати згідно права людям того віровизнання та зверхності Релігії Грецької, так як попередники наші звиклі давати. Однак тих (єпископів. — *Прим. авт.*), які віддали послушення Костелові Римському при їх бенефіціях залишаємо до кінця життя"⁷¹.

Крім того, князь Януш Острозький наголошував на необхідності ралізації засад Варшавської конфедерації, яка є певною гарантією внутрішнього спокою в державі. На цьому ж сеймі він виступив із закликом до короля затвердити елекцію Єлисея Плетенецького на архімандрита Києво-Печерського монастиря. Нунцій Рангоні зазначав, що каштелян краківський підкреслював, що невирішення цього питання може послабити бажання князя Костянтина Острозького прийняти унію⁷². Чи був щирим у своїх поясненнях Януш Острозький, чи він просто вів з батьком спільну політичну гру, маніпулюючи унією, — невідомо.

Друга важлива тенденція, яка виразно окреслилася під час роботи сейму 1605 року, — це бажання прокоролівської партії вжити всіх заходів по розколу православно-протестантського альянсу. В цьому сенсі знаковою була позиція жарнівського каштеляна Збігнева Оссолінського. Він рішуче виступив проти домагань протестантів, однак водночас заявив: "Про Русь я думаю інакше, її привілеїв слід дотримуватися"⁷³. І хоча виразних даних про вплив на православних заяви цього сена-

тора ми не маємо, подальші події політичної боротьби будуть свідчити, що позиція жарнівського каштеляна поклала початок новій стратегії католицької більшості сейму та сенату.

Результати сейму для православних були дещо обнадійливими. Хоча вищезгадана конституція, яку підготувала посольська ізба, була відкинута королем, але вимога князя Януша Острозького про надання королівської грамоти Єлисею Плетенецькому на Києво-Печерську архимандритю була задоволена⁷⁴. Можливо цього до кінця не усвідомлювали сучасники, але з висоти історичного досвіду є безсумнівним, що саме цей акт справив величезний вплив на скріплення позицій православ'я як у самому Києві, так і на всьому українсько-білоруському просторі Речі Посполитої.

Незадоволення політикою Сигізмунда III, що виразно наросло з середини 90-х років XVI ст., поклало початок політичній кризі в Речі Посполитій, яка завершилася масштабним потрясінням для держави — рокошем 1606—1607рр. Опозиційна шляхта, очолена краківським воєводою Жебжидовським, з різних причин виступила проти короля. Сильним було незадоволення неефективною роботою сейму і бажання скликати загальний шляхетський з'їзд для обговорення ситуації в державі. На сеймі 1606 року шляхта висунула королю довгий список претензій: невиконання обіцянки про зведення замків для захисту від татарських нападів на руські воєводства, невдоволення політикою щодо Туреччини та Криму, невдачі в Прибалтиці, дискримінаційна релігійна політика тощо. Православні виступили із заявою про переслідування їх Церкви, яку король, як завжди, відкинув. В результаті сейм було зірвано.

Після цього невдоволена шляхта прибула до Любліна, де провела з'їзд. На це зібрання 12 червня прибула депутація від православного духовенства і братств з Вільни, Перемишля та Жидачева зі скаргами про утиски релігійної свободи та порушення прав⁷⁵. З'їзд сформулював королю претензії, викладені у 34 артикулах, з яких 17-й артикул був пов'язаний із порушенням прав протестантів і православних. Було прийнято

також рішення призначити на 6 серпня 1606 року рокош під Сандомиром, на який викликався король, щоб він міг виправдатися перед висунутими проти нього звинуваченнями.

25 серпня 1606 року православні делегати від Волині та Київщини, що прибули до Сандомира, винесли на розгляд рокоша власні артикули про порушення релігійних прав. В них стверджувалося, що православні митрополит та владики, прийнявши унію, внесли зміни у статус Церкви. Від короля вимагалось повернути status quo "грецькій релігії" та їх усі давні права. Для цього було необхідно усунути з кафедр митрополита та єпископів, що прийняли унію, та анулювати привілеї, видані їм на єпископські столиці. Артикули були підписані волинським хорунжим Васи́лем Семашко⁷⁶. Ці артикули були ведені в єдиний список рокошових артикулів і відправлені королю 9 вересня.

Костянтин Острозький, незважаючи на тяжкий стан здоров'я, жваво зреагував на початок рокошу. Якщо досі він і мав певні сумніви щодо свого релігійного вибору, то вже влітку 1606 року знову виявив себе лідером православної опозиції. Частково паралізований він все-таки намагався виїхати під Сандомир, хоча врешті змушений був відмовитися від поїздки. Натомість він послав на рокошовий з'їзд архімандрита Києво-Печерського монастиря о. Єлисея Плетенецького. У своєму короткому листі до князя Януша Радзивілла (свого онука) від 4 серпня 1606 року Костянтин Острозький просив надати допомогу о. Єлисею у справах захисту інтересів православних⁷⁷.

Тим часом паралельно із з'їздом під Сандомиром проходив лояльний до короля з'їзд у Вислиці. Цікаво, що, на відміну від української православної шляхти Волині і Київщини, яка в тій ситуації стала на бік рокошан, їх єдиновірці — українське панство Галичини і Поділля — підтримало короля і взяло участь у роботі Вислицького з'їзду. На ньому також були розроблені артикули — альтернативні сандомирським, причому проблема православної церкви там також була під-

нята (4 вересня 1606 року). Згідно з ними, король обіцяв надалі роздавати привілеї та маєтки "грецької релігії" згідно давнього звичаю людям шляхетського стану, руського народу, руської релігії, не порушуючи свободи совісті, не заважаючи вільній відправі богослужінь, не роблячи перепон в доступі до посад в магістраті тощо⁷⁸. Протестанти жодних поступок не отримали. Розрахунок був зрозумілим: дізнавшись про зміст вислицьких артикулів, 8 вересня 1606 року волинський князь Януш Збараський, а разом з ним — "велика купа русі і волинян", взяли сторону короля, залишили табір під Сандомиром і вирушили під Вислицю⁷⁹. Про вирішальний вплив на волинську шляхту згаданого вище князя згадує автор епіграми на позицію "волинців", що брали участь у Сандомирському рокоші:

"Волинці небожата чому вагалися? Бо боялися.

Вони ж бо в ярмі неволі князя Збараського. Того самого.

Князь Збараський людина старосвітських поглядів

Не вільно говорити з нас тепер нікому

Бо їх так в свої лежата ті князі взяли

Що чинили що їм кажуть, а не те що хотіли"⁸⁰.

Є всі підстави припускати, що активну участь у складанні "Вислицьких артикулів" брав князь Януш Острозький, який певний час вагався, на яку сторону стати — на бік короля чи рокошан. Врешті, князь вибрав найвигідніший з політичної точки зору третій шлях — роль миротворця і посередника між ворогуючими таборами. Ймовірно, не без його впливу король вирішив піти на поступки православним, натомість нічим не поступаючись протестантам, щоб в такий спосіб добитися розколу сил опозиційної шляхти. Як бачимо, план цей було успішно реалізовано.

Невдовзі після оголошення "Вислицьких артикулів" про їх зміст дізнався князь Костянтин Острозький. У своєму листі до Януша Острозького від 14 вересня 1606 року він з цього приводу з подякою писав: "Одна по другій росте в мені потіха і радість з вчинків вашої милості як у всіх взагалі, так і в сучасних справах Речі Посполитої. Про що частково я чув від

деяких, то зараз ясно почув і від пана хорунжого про всі ді-
яння і турботи благородного сенатора що пам'ятає про свій
обов'язок і присягу. [...] Який також звеселяє мою старість і
підтримує мене в моїй немочі турбуючись непорушністю ін-
ших посполитих прав, дбає також про цілісність старожитної
релігії і свободу совісті того народу з якого славу і пам'ять
предків черпаємо⁸¹."

Перехід шляхти Волинського і Київського воєводства на
бік короля став одним із переломних моментів рокошу. Не-
забаром після згаданої події королівське кварціальне військо
перейшло до рішучіших дій щодо рокошан. 4 жовтня 1606
року урядові війська оточили та змусили капітулювати час-
тину їхнього війська під Янівцем⁸². Поразка під Янівцем над-
ломила, але не знищила сили антикоролівської опозиції. З
початку наступного 1607 року рокошовий рух переживає но-
ве піднесення, але переважно на корінних польських землях.
Цього разу на боці короля виразно стала шляхта українських
земель — Руського, Подільського та Белзького воєводств⁸³.

Волинська шляхта рокош не підтримала, хоча продовжу-
вала обстоювати у релігійному питанні вимоги, висунуті 25
серпня 1606 року. Про це свідчить, зокрема, інструкція во-
линської шляхти на сейм від 27 березня 1607 року. В ній міс-
титься підтвердження вимог, висунутих в артикулах Київсь-
кого та Волинського воєводства під Сандомиром. В числі
вимог — ліквідація унії, відновлення православної ієрархії,
підтвердження права волинської шляхти обрати собі нових
(православних) єпископів та митрополита. Крім того, вима-
галось повернення земельних володінь монастирям, які були
роздані уніатами приватним особам в посесію.

При цьому православні згодні були йти на поступки: згід-
но з їх пропозиціями на місце уніатських єпископів мали бу-
ти обрані православні владики, натомість владики-уніати
отримували на пожиттєве утримання 1/3 прибутків з тих
єпископських маєтків, які досі були в їх розпрядженні. Після
їх смерті земельні володіння єпархій мали повністю перейти
до рук православних. У королівських столових маєтностях

попи мали право визначитися, чи вони є під послушенством православного, чи уніатського єпископа. Але після їх смерті новий кандидат на пароха міг бути лише православним⁸⁴. В такий спосіб православні сподівалися дати "політичний хабар" уніатським єпископам, які в обмін на позитивне володіння маєтками мали б змиритися з падінням унії.

Особливий інтерес становить для нас прохання шляхти про заснування семінарії для підготовки православного духовенства. Про це сказано наступне: "До того ж увійшло злим звичаєм та порядком до наших часів те, що людей, навчених в тій релігії (православних. — *Прим. М. Д.*) при церквах кафедральних немає. А Річ Посполита фундувала ті маєтності (церковні. — *Прим. авт.*) на те, щоб хвала божа відправувалася гідними людьми. Тому наступні владики — Луцький і Володимирський — мають фундувати семінарію, в якій би навчалася щонайменше двадцять шляхетських діток, які мають бути забезпечені харчуванням та одягом і які згодом стали би гідними церковними слугами. І це зобов'язання у кожному привілеї на владицтво має бути зазначене"⁸⁵. Інструкцію підписало 18 осіб. Цікаво, що в їх числі, крім право-славної шляхти середнього рівня, зустрічаємо римо-католицьких магнатів князів Януша Заславського та Криштофа Збаразького⁸⁶.

7 травня 1607 року розпочав роботу сейм у Варшаві. На ньому розглядалися та порівнювалися сандомирські та вислицькі артикули. Врешті-решт, остаточне рішення щодо "Грецької Релігії" зводилося до наступних положень:

1. Церковні достоїнства та маєтки надаватимуться людям шляхетського стану народу руського та справжньої Релігії Грецької (у *mere religii Greckiey*).

2. Одна особа не може отримати двох бенефіцій.

3. Церковні братства лишаються при своїх правах і привілеях.

4. Скасовувалися права церков на маєтки записані на їх користь у напрестольні євангелія.

5. Скасовувалися процеси і баніції щодо духовенства як у Короні, так і у Великому князівстві Литовському⁸⁷.

Таким чином, православні отримали значну перемогу, впритул наблизившись до ліквідації Уніатської Церкви, хоча виразної обіцянки, що наступні кандидати на ієрархів мають бути людьми "релігії грецької", нез'єднані з Римом, король не дав. Втім, нещирість короля щодо православних виявилася дуже скоро. Під час роботи сейму — 21 травня 1607 р. — помер Луцький єпископ Кирило Терлецький. Причини його смерті нам невідомі, тому ми з певністю не можемо сказати, наскільки його смерть була очікувана на Волині. Встановлено, що буквально напередодні своєї кончини він встиг висвятити кілька дияконів на попів у кафедральному соборі св. Івана Богослова — можливо, до останніх днів він був достатньо дієздатним⁸⁸. Тим не менше, 30 травня 1607 р. (на дев'ятий день по смерті владики Терлецького!) один із лідерів уніатської коаліції на Волині — Остафій Єло-Малинський, який якраз перебував на сеймі у Варшаві, уже отримав від короля Сигізмунда III привілей на Луцьку кафедру⁸⁹. Менше ніж за тиждень (5 червня 1607 року) він уже склав архієрейську присягу⁹⁰. Для подібного рішення існувала формальна підстава — трактування правила, за яким надалі мали надаватися владицтва "ludziom szlacheckim narodu Ruskiego, y mere religii Greckiey", могло бути яким завгодно, адже як православні, так і уніати вважали себе людьми справжньої Грецької релігії. Цю чисто юридичну хитрість православні недогледіли і тепер опинилися перед фактом нівеляції всіх своїх політичних завоювань.

Втім, здаватися члени православної коаліції навіть не думали. Уже 2 червня 1607 року князь Андрій Козика від імені депутатів Волинського воєводства склав протест проти надання Луцької кафедри Єло-Малинському, хоч жодних практичних результатів вона не мала⁹¹. Парадоксально, але факт: незважаючи на те, що нещирість уряду у релігійному питанні була цілком очевидною, православна шляхта Речі Посполитої все-таки зберігала вірність королю. За місяць після описаних подій (5 липня 1607 року) у вирішальній битві під Гужевим урядові війська завдали остаточної поразки війську

рокошан. Причому, в бою на боці королівського війська відзначилися "руські" підрозділи під командуванням Потоцького⁹². У їх складі билася православна шляхта українських воєводств, знищуючи війська політичних противників короля — того самого короля, який уже неодноразово ігнорував їх релігійні права.

А тим часом на Волині православна шляхта, що не бажала миритися з призначенням на Луцьку кафедру уніата, доклала усіх зусиль для касації королівського привілею Єло-Малинському та захисту прав Православної Церкви. Питання про законність передачі йому Луцької кафедри буквально розколола вересневий 1607 р. сеймик волинської шляхти. Частина нобілітету на чолі з волинським воєводою Янушем Заславським (29 осіб) заявила про неприпустимість перебування Єло-Малинського на єпископській кафедрі, мотивуючи свою позицією тим, що це є порушенням церковних канонів, бо він досі не прийняв чернечого постригу. Інша частина депутатів сеймику на чолі з луцьким підкоморієм Яном Харлинським (35 осіб), навпаки, заявила про повну довіру Єло-Малинському і виявила бажання бачити його Луцьким владикою. Обидві групи оформили свої позиції офіційними заявами і внесли їх до актових книг Луцького гродського суду⁹³. Ще раніше, 8 серпня 1607 року, була складена окрема інструкція, в якій православна шляхта в черговий раз ставила питання про захист прав та інтересів Православної Церкви⁹⁴.

Важливим союзником православних у цій боротьбі став князь Януш Острозький. Останній неодноразово підтримував вимоги православних як на повітових сеймиках, так і у Варшаві. Крім того, він вів жваве листування з Римом та особисто з митрополитом Іпатієм Потієм, намагаючись добитися зневаження королівського привілею на Луцьку кафедру уніату Єло-Малинському. Офіційні претензії, висунуті князем єпископу-номінату, мали суто канонічний характер. Остафій Єло-Малинський протягом життя був двічі (за іншими версіями — тричі) одружений і ця обставина унеможливлювала його висвячення.

Отже, проблема троеженства номінованого владики призвела з ініціативи князя Януша Острозького до затяжної дискусії про доцільність його посвяти, яка зав'язалася між митрополитом Потієм, представниками Апостольського Престолу та державними мужами Речі Посполитої, і тривала до весни 1609 р. У своєму листі до нунція Сімонетто від 26 липня 1608 р. князь підтвердив свою прихильність унії і дав високу оцінку митрополиту Іпатію Потію. Водночас, щодо кандидатури Єло-Малинського краківський каштелян висловився дуже різко, заявивши, що останній не гідний отримати свячення, бо своїм неморальним життям розпалив до себе ненависть серед народу. Януш Острозький не шкодував дошкульних виразів на адресу єпископа-номіната, підкреслюючи темні сторони його характеру. У його версії Єло-Малинський постає людиною підступною, мало не безбожником, троеженцем, вбивцею, розпусником, фальсифікатором публічних актів і т. д.⁹⁵ В подібному тоні заперечує Януш Острозький проти цієї кандидатури також у листі до митрополита Іпатія Потія від 23 серпня 1608 р. Нагадавши згадані вище перешкоди до свячень Єло-Малинського, він, посилаючись на XI канон Сардинського синоду, вкотре підкреслив негативне ставлення до нього суспільства Волинського краю: "Шляхта майже з усього воеводства однодушно протестує проти нього, бо про нечестивість та про зlodійства цієї людини є найясніші свідчення"⁹⁶.

Варто зазначити, що князь рекомендував митрополиту не висвячувати Єло-Малинського і висунути іншого, достойнішого кандидата. На це Іпатій Потій піти не міг, хоч явно не був його гарячим прихильником. Представлення нового кандидата на Луцьке владицтво незворотно вело за собою уневаження королівського привілею від 30 травня 1607 р., а це, в свою чергу, призвело б до нового туру поєдинку між уніатами і православними в боротьбі за Луцьку кафедру. Результат його в умовах нестабільної політичної ситуації, яка на даний час була в Речі Посполитій, був непередбачуваний, тому митрополит не міг дозволити собі йти на такий ризик.

Невідомо, наскільки щирим був князь Януш Острозький у своїх турботах про моральність майбутнього Луцького владики. Нам видається, що більш рішучими чинниками у цьому конфлікті були маєткові суперечності між князями Острозькими та панами Єло-Малинськими, які виховали у представників обох родин взаємну антипатію. Саме в ці роки тривав давній конфлікт між князем Янушем Острозьким та братом іменованого владики — Василем Єло-Малинським — за глуські грунти. Зрозуміло, що Остафій Єло-Малинський, як недавній луцький гродський суддя, цілком міг протегувати справи свого брата в несприятливому для Острозьких напрямі. Крім того, фактична підтримка на сеймах і сеймиках православної опозиції свідчить, що за дискусіями про канонічне право стояв також політичний розрахунок — не акцентуючи уваги на конфесійній стороні питання, усунути з Луцької кафедри уніата, щоб дати шанс православним добитися королівського привілею своєму кандидату.

Не вірив у щирість краківського каштеляна також митрополит Іпатій Потій. Втомлений лекціями князя з канонічного права та його настійливими рекомендаціями висунути іншого кандидата на єпископа Луцького, він у своєму листі до нунція Франциска Симонетто від 8 вересня 1608 р. писав: "Нещодавно отримав лист від ясновельможного пана каштеляна краківського, в якому він нічого іншого не домагається, як лише того, щоб я утримався від посвяти Малинського. В іншому разі погрожує не тільки руку відвести від підтримки святої унії, але також відверто заявити про свою ворожість до неї⁹⁷". Втім, митрополит Іпатій Потій був людиною, з якою не можна було розмовляти мовою ультиматумів — навіть таким впливовим можновладцем, яким був князь Януш Острозький. Переконавшись у неможливості досягнення компромісу, Потій невдовзі після написання цього листа, нарешті, висвятив Остафія на єпископа Луцького. Останній, прийнявши свячення, взяв собі нове духовне ім'я — Євгеній.

Тим часом, 20 листопада 1608 року на повітовому сеймику

в Луцьку була складена інструкція волинської шляхти на майбутній сейм. Православні, як і раніше, наполягали, щоб митрополит та єпископи обиралися з числа православних. Поступки, на які готові були йти православні, полягали в тому, що владикам-уніатам дозволялося лишатися при своєму віровизнанні як приватним особам, але при цьому вони були зобов'язані звільнити єпископські столиці та передати їх православним єпископам⁹⁸. В інструкції знову було піднято питання про семінарію: "Семінарію митрополит, владики і архімандрит Печерський для навчання убогих шляхетських діток згідно своєї обітниці щоб фундували"⁹⁹. Інструкцію підписали 13 осіб, в тому числі впливові на Волині магнати римо-католицького віросповідання — князі Януш та Олександр Заславські¹⁰⁰.

Саме на час протистояння між прихильниками і противниками унії у питанні про право на Луцьку кафедру пішов з життя духовний лідер православних Костянтин Острозький. Сталося це 13 лютого 1608 року. Незважаючи на те, що князь останні роки фактично відійшов від керівництва православною опозицією, він все ж лишався її духовним лідером, знаковою особою, що представляла традиції давньої благочестивої Русі. Смерть Острозького справила гнітюче враження на православне шляхетство Волині і вкупі з відвертим небажанням уряду задовольнити вимоги православних стала однією з причин розчарування та апатії в православному таборі. Тим не менше, в перші роки після смерті князя — 1608—09 рр. — православна шляхта Волині продовжувала боротися за свої права і, слід сказати, не безрезультативно.

Сейм 1609 року також проходив в умовах жорсткої релігійної полеміки. Як і в минулі роки, король, посиляючись на нагальні політичні справи, намагався проігнорувати вимоги православних. Формально так воно і сталося, але не фактично. Конституція сеймова містила постанову про замирення православних і уніатів до наступного сейму. Підтверджуючи попередню конституцію (1607 р.), сейм постановив, аби духовенство, яке прийняло унію з Римським Костелом,

тим, хто не бажає з'єднуватись з ними, а ці взаємно тим, що знаходяться в унії, не робили один одному, ніяким способом і під жодним приводом, утисків і дратування. При залишаючись в спокої на владицтвах, при монастирях, церквах, в церковних маєтках як в Короні, так і в князівстві Литовським. Хто вчинить що противне цьому, карається штрафом в 10 тисяч злотих по суду, який відбувається в трибуналі¹⁰¹.

Згадана постанова лише на перший погляд може здатися малозначущою і тимчасовою. Слід пам'ятати, що затверджуючи її, сейм вперше з 1597 року не тільки визнав фактичне існування в Речі Посполитій двох християнських конфесій східного обряду, але і підтвердив непорушність прав її представників, законсервувавши на невизначений термін *status quo*, який склався на 1609 рік. А ситуація ця була для православних далеко не безнадійна — переважна більшість парафій та монастирів Київської митрополії разом з духовним центром України — Києво-Печерською обителлю — унії не прийняли. Саме ця обставина аж до кінця правління короля Сигізмунда III давала можливість православним у будь-якій конфліктній ситуації з уніатами апелювати до конституції 1609 року.

Подіями 1609 року завершується перший етап політичної боротьби православної шляхти Волині за визнання прав своєї Церкви, яка проходила під керівництвом дому Острозьких — найбагатшої і найвпливовішої магнатської родини Речі Посполитої. Не підлягає сумніву та обставина, що саме позиція Костянтина Острозького в час підписання унії в Бресті та в перші роки після цієї події зіграла вирішальну роль у консолідації православного суспільства в боротьбі за права і статус своєї Церкви. Адже саме волинська шляхта, пов'язана з Острозькими патронально-клієнтарними стосунками, стала серцевиною православної коаліції як на альтернативному синоді в Бресті, так і на сеймах. В разі, якби з формуванням цієї коаліції було згаяно час, то в недалекому майбутньому шанси врятувати Православну Церкву в Речі Посполитій були б мінімальними.

Характерною особливістю цього етапу боротьби була активна участь у протиунійних заходах представників впливових православних магнатських родин Волині — Острозьких, Корецьких, Сангушок та ін., що створювало сприятливі передумови для досягнення поставлених ними політичних завдань. Другою ознакою цього періоду є тісна співпраця православної шляхтської опозиції Волині з протестантами Речі Посполитої. Проводилася ця співпраця за ініціативи князя Костянтина Острозького і охоплювала широкий спектр питань взаємної на арені політичної боротьби — від солідарної позиції у релігійних питаннях на повітових сіймиках, сеймі та в сенаті до проекту унії Православної Церкви та протестантських громад. Подібна співпраця мала збільшити і без того цілком реальні шанси православних досягнути успіху в боротьбі з унією.

Втім, реальні результати політичної боротьби православно-протестантського альянсу у перші 13 років після проголошення унії в Бресті були значно скромнішими, ніж можна було очікувати. Головним здобутком православної опозиції Речі Посполитої (у складі якої волинська шляхта грала надзвичайно важливу роль) було визнання королівським урядом нез'єднаної з Римом "релігії грецької", та фактичне закріплення її юридичних прав в польсько-литовській державі. Другим за значущістю результатом політичної боротьби православного нобілітету було закріплення за православними Києво-Печерського монастиря, що справило вирішальний вплив у зміцненні позицій Православної Церкви на Київщині а також у ряді інших регіонів Київської митрополії.

Водночас, головної мети — ліквідації Уніатської Церкви — православна шляхта Волині разом зі своїми союзниками з інших регіонів Речі Посполитої досягти не змогла. На заваді цьому стали причини об'єктивного та суб'єктивного характеру, які ми нижче спробуємо проаналізувати.

Перша причина була пов'язана зі специфікою політичної та релігійної свідомості представників дому Острозьких — Костянтином, Олександром і Янушем, які більшою чи мен-

шою мірою впливали на формування стратегії політичної боротьби. Звичайно, центральною фігурою цього тріумвірату був князь Костянтин Острозький, який фактично виконував роль лідера православної шляхти Волині, а також ряду інших регіонів Речі Посполитої. Безсумнівним є факт, що саме ним у цей період формувалася стратегія антиунійної боротьби, тому на її перебіг значною (якщо не вирішальною) мірою впливали особисті якості князя. Ми не маємо наміру в даному дослідженні моделювати психологічний портрет Костянтина Острозького — це тема окремих студій. Втім, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на певних рисах характеру та особливостях його світосприйняття, які безпосередньо спричинилися до прийняття ним тих чи інших рішень.

Отже, за нашими спостереженнями Костянтин Острозький дійсно був людиною, відданою православ'ю. Думки деяких дослідників, які настоюють на його релігійній індиферентності, або навіть прихованим протестантом, здається нам помилковими. Інша річ, що відданість ця мала дещо специфічний характер. Полягала ця специфіка в тому, що князь був щиро прив'язаний до східного обряду, але виявляв відносну байдужість до догматичного вчення Православної Церкви. Друга риса князя — це жвавий інтерес до духовного, інтелектуального та релігійного життя тодішньої Європи, бажання виокремити все цінне зі здобутку тодішньої суспільно-релігійної думки для духовного та інтелектуального піднесення Православної Церкви в Речі Посполитій. Зрозуміло, що з цієї причини він був відкритою людиною для обговорення нових ідей у справі зміцнення та відродження православ'я на українсько-білоруських землях. Поєднання цих двох якостей витворили своєрідний світогляд Костянтина Острозького — православного володаря, який щиро дбаючи про добро своєї Церкви міг водночас вдаватися до ризикованих для православ'я проектів по зближенню з католицизмом чи протестантизмом. Ми не сумніваємося, що в подібний спосіб князь шукав істину, але пошуки істини

навіть чи доречні для лідера народу, який в екстремальних умовах політичної боротьби має сформулювати чітку і зрозумілу програму дій, розраховану на стратегічну перспективу, яка могла бути підтримана переважною більшістю суспільства.

Не дивно, що такої програми князь Острозький так і не зміг представити. Його спроба поєднатися з протестантами на рівні церковної унії викликала заперечення не тільки православних єпископів Львова та Перемишля, але і з боку духовенства в його власних маєтностях. Натомість політичні противники отримали прекрасні козирі проти князя та очоленої ним православної опозиції у пропагандистській роботі. Інший маневр князя — переговори про умови прийняття унії з Римом у 1604 р. — також не міг не привести до дезорієнтації православних незалежно від того, чи щирим був в цій ситуації Костянтин Острозький, чи не щирим.

Суперечливість характеру князя, який і після проголошення унії в Бресті вагався у своїх симпатіях між протестантами і католиками, була не єдиним чинником, який ускладнював його політичну діяльність. Як лідеру "руського народу" Костянтину Острозькому шкодила також така риса характеру як непослідовність у своїх планах і вчинках. Він міг гаряче захопитися певною ідеєю, але з часом втратити до неї інтерес, не реалізувавши повною мірою той потенціал, який в ній було закладено.

Наприклад, вище вже згадувалося, що на початку XVII ст. перед православними гостро постало питання заснування на Русі семінарії для підготовки освіченого та професійно підготовленого духовенства. Це розуміли патріархи, які закликали князя зайнятися вирішенням цієї проблеми, це розуміла волинська шляхта, яка у своїх зверненнях закликала покласти це завдання на плечі єпископів, зрештою це розуміли з'єднані з Римом православні (уніати), які незадовго після Берестейського собору заснували свою першу семінарію у Вільні. На жаль, нема жодних згадок, що цим переймався сам Костянтин Острозький. І це в той час, коли в

Острозі функціонувала заснована ним колегія! Звичайно, вона не готувала священників, але в її стінах отримували освіту студенти, які в перспективі могли прийняти духовний сан. Зрештою, при колегії, яка на початку XVII ст. була добре забезпечена фінансами і викладацьким складом, могла бути заснована семінарія, як це пізніше робили у своїх маєтностях магнати католицького віросповідання — Радзивілли та Чарторийські. Але князь Острозький, який мав у своєму розпорядженні колосальні матеріальні ресурси, так і не вирішив цієї проблеми, яка для Православної Церкви була однією з найболючіших та найактуальніших на той час.

Нездатність князя Костянтина Острозького забезпечити своїм проектам стратегічну перспективу яскраво виявилася у долі згаданої вище Острозької колегії та типографії. Наприкінці XVI ст. як католики, так і протестанти, добре усвідомлювали роль і значення друкованого слова у місіонерській діяльності та полемічній боротьбі. Проте наприкінці XVI—початку XVII ст. Острозька друкарня простоювала, і лише епізодично друкувала окремі видання. Острозька колегія, яка в кінці XVI ст. була найважливішим центром православної освіти в Речі Посполитій, не мала гарантій своїх прав від князя Острозького на випадок переходу її під патронат католицького володаря. А така перспектива після смерті Олександра Острозького ставала цілком виразною, і князь Костянтин не міг цього не усвідомлювати. До речі, саме відсутність подібних гарантій дала можливість в майбутньому Анні Острозькій фактично знищити цей навчальний заклад.

На особливості політичної діяльності Костянтина Острозького значною мірою впливав також його неврівноважений характер. Напади гніву, які мінялися апатією (можливо навіть депресією), ніяк не сприяли веденню зваженої політичної гри на сеймах, де від Острозького вимагалися витримка і хист дипломата. Зрештою, слід пам'ятати про поважний вік князя, який поклав на себе важку ношу суспільної та релігійної боротьби в той час, коли фізичні сили його невблаганно покидали.

Проте, попри свій вік, стан здоров'я та особливості характеру князь Костянтин Острозький міг розраховувати на допомогу своїх нащадків — Олександра та Януша Острозьких. Відносно молоді та енергійні, вони могли скорегувати політичний курс свого батька в напрямку його оптимізації. Особливі надії покладалися на Олександра, який, на відміну від Януша, лишився православним. Дійсно, Олександр Острозький уже з 1601 року почав фактично перебирати на себе функції лідера православної опозиції, демонструючи при цьому цілеспрямований та рішучий характер. Саме під керівництвом цього князя антиунійна опозиція запрацювала як добре налагоджений годинник. Але передчасна смерть Олександра Острозького позбавила православних лідера, який поступово набирив рис харизматичності. Що стосується Януша Острозького, то він, як римо-католик, навряд чи мав особисту зацікавленість в перемозі православних в боротьбі проти унії. На посаді сенатора Януш в залежності від політичної ситуації підтримував або уніатів, або православних, хоча найвагомішу протекцію князь надавав якраз останнім.

Якщо йдеться про можливість підтримки антиунійної політики князя Костянтина Острозького з боку синів, то слід також мати на увазі, що цьому певною мірою заважали внутрішньосімейні стосунки в родині Острозьких. Як відомо, Януш та Олександр відверто ненавиділи один одного і на певному етапі своїх стосунків почали відкрито готуватися до війни. Саме ця обставина змусила князя Костянтина Острозького терміново перейти до поділу своїх володінь між синами, що і сталося 1603 року. З огляду на це, для нас лишається відкритим питання: суперечка двох сенаторів на сеймі 1603 року (Януш захищав права уніатів, Олександр — православних) мала принциповий характер, чи в даному випадку ми маємо справу з банальним зведенням рахунків двох розсварених братів?

Другою причиною, яка ускладнила досягнення повної перемоги в боротьбі з унією, була специфіка світосприйняття "руської" православної шляхти того часу. Вона полягала у

незавершеності процесу націєтворення, внаслідок чого "руський" нобілітет на кінець XVI—початок XVII ст. опинився на роздоріжжі ціннісних орієнтирів. Православна шляхта мусила вибирати між остаточно не окресленими національними, релігійними, становими, регіонально-корпоративними, загальнодержавними та іншими інтересами, які могли існувати в свідомості паралельно, майже не пересікаючись між собою. Яскраво ця дилема виявилася під час подій 1606—1607 рр. Систематичне ігнорування Сигізмундом III вимог православних мало їх привести до логічного висновку, що лише перемога рокошу та інтронізація короля гарантуватиме їм успіх в боротьбі з унією. Тим не менше, не раз обдурена королем православна шляхта героїчно билася з рокошанами, рятуючи уряд Сигізмунда III та його прокатолицьку політику. Пояснити цей факт можна лише тим, що в даній ситуації в свідомості української шляхти пріоритет мали не національно-релігійні, а станові та державницькі інтереси. За таких обставин повна перемога над уніатами була неможлива в принципі.

Невдачі православної коаліції пояснюються також певною інертністю її членів, бажанням досягти перемоги, але не власним коштом. Яскраво ця риса прослідковується в інструкціях шляхти від 1607 та 1608 р.р., в яких ставиться дуже актуальне питання про заснування на Русі семінарії. Визнаючи цю проблему давно назрілою, шляхта просить короля зобов'язати майбутніх православних ієрархів фінансувати цей заклад з прибутків церковних маєтностей. Звертаємо увагу: це прохання прозвучало в той час, коли православна ієрархія ще не була відновлена, і невідомо, коли це взагалі могло статися! На жаль, православний нобілітет на той час ще не перейняв освітній досвід католиків та протестантів і не став фінансувати навчальні заклади за рахунок власних ресурсів.

Другий етап: 1610—1631 рр.

Успіх православної коаліції на сеймі 1609 року вніс певну стабілізацію у релігійне життя на Волині. В найближчі роки "конфліктні зони" сформувалися в інших регіонах Київської

митрополії — Києві, Вільні та Перемишлі, де йшла боротьба за єпископські кафедри та престижні монастирі. Відносний релігійний спокій на Волині у перше десятиліття після сейму 1609 року пояснюється тим, що православна шляхта Волині завдяки його конституції забезпечила права своєї Церкви в регіоні від можливих зазіхань уніатів. Крім того, більшість магнатів Волинського воєводства римо-католицького віросповідання — Острозькі, Корецькі, Заславські, Збараські — вперто ігнорували настійливі рекомендації Риму і не поспішали вводити у своїх маєтках унію за правом патронату. Уніатам вдалося укріпитися передусім в кололівщинах, у володіннях князя Ольбрихта-Станіслава Радзивілла, панів Єло-Малинських та в маєтках інших, менш заможних родин. Проте на фоні загальної ситуації ці успіхи мали локальний характер і в цілому не міняли загальну розстановку сил у регіоні, де абсолютна більшість церков східного обряду лишалися нез'єднаними з Римом.

Саме ці обставини, на наш погляд, пояснюють відносно низьку активність волинського нобілітету на більшості сеймах і сеймиках в період 1610—1631 рр. Зокрема, волинська шляхта практично не виявила себе в якості захисниці православ'я на сеймах 1611, 1613 та 1615 років. Повернення її на політичну арену у згаданий якості спостерігається пізніше — в час роботи Луцького сеймика 1616 року. Саме тоді за участю магнатів римо-католицького віросповідання (князів Януша Острозького та Юрія Заславського) було прийнято інструкцію на сейм. В ній, вперше після 1609 року, волинський нобілітет ставив питання про відновлення прав Православної Церкви. Втім, вимоги, висунуті православними, уже були дуже пом'якшені. Загально згадується про необхідність припинити релігійні переслідування, висловлюється незгода з наданням Володимирської єпископії Мораховському, вимагається повернути православним володіння Жидичинського та Києво-Печерського монастирів, які опинилися в руках уніатів. Під документом стоїть 19 підписів¹⁰².

На сеймі 1616 року православні виступили зі скаргами про

порушення їхніх прав. Було заявлено про неможливість відправ служб божих у багатьох королівщинах та примушення до унії як духовних, так і світських осіб. На захист прав православних рішуче виступив один з волинських магнатів римокатолицького віросповідання — конюший коронний князь Криштоф Збараський. Будучи людиною гуманістичних поглядів, він нагадав, що свобода віросповідання є основою шляхетських вольностей і сам він завжди готовий стати на боці тих, хто терпить кривду і несправедливість. Втім, спроби добитися поступок православним були нейтралізовані опором сенаторів з числа римокатолицького духовенства та особисто канцлера Лева Сапєги¹⁰³.

Невдача православних на сеймі 1616 року була лише початком великої політичної кампанії після паузи 1610—1615 рр. На Луцькому сеймику, який передував сейму 1618 року, волинська шляхта прийняла ухвалу, що виділялася серед інших своєю толерантністю в дусі поглядів Криштофа Збараського. В ній, зокрема, йшлося: "...поки сам Пан Бог своєю святою ласкою до єдинодушної прослави хвали своєї і релігії не приведе, до того часу щоб нікому насильства і утиски в богослужінні не чинилося, і щоб ніхто за своє віровизнання до суду під будь-яким приводом не був притягнений"¹⁰⁴. Втім, крім завдань філософського характеру, посли на сейм отримали також цілком конкретні доручення. Вони, зокрема, були зобов'язані добитися повернення Жидичинському монастирю переданого уніатам маєтку Торокани, "бо ченцям їсти нічого", покарання винних за напади на протестантські святині в Познані та ін¹⁰⁵. Посли на сейм були обрані з представників різних конфесій — князі Януш і Костянтин Острозькі (сини Олександра Острозького, римокатолики), князь Олександр Пузина та Лаврентій Древинський (православні), Аврам Сенюта (аріанин) та Михайло Хрінницький (конфесія не встановлена)¹⁰⁶.

Сейм 1618 року проходив в нових, відмінних від попередніх, умовах політичної боротьби. Передусім, в посольстві на сейм була відображена нова розкладка сил у суспільно-релі-

гійній ситуації на Волині, що остаточно склалася в останні роки. Саме в цей час в середовищі православного волинського нобілітету сформувалася нова політично активна група, навколо якої 1617 року було сформовано Луцьке братство. Лідери нового братства — князь Олександр Пузина та Лаврентій Древинський — були обрані послами на сейм. Саме цим особам в числі деяких інших випаді історична місія представляти інтереси православних вірних Волині протягом найближчих десятиліть. Друга особливість сейму — зміцнення фактичної співпраці православної опозиції з римо-католиками. Зокрема, активну підтримку православним на сеймі надав волиський магнат римо-католицького віросповідання князь Януш Збараський. І, нарешті, третя особливість сеймових нарад 1618 року полягає у поступовому виході на арену сеймової боротьби запорозького козацтва. Хоча нема певних відомостей про те, що козаки мали доручення підтримати на сеймі православних, але не підлягає сумніву що саме в цей час козацтво починає систематично виступати в якості оборонці прав своєї Церкви. Якраз в дні сеймових нарад (22 лютого 1618 року) запорозькі козаки втопили в Дніпрі уніатського намісника в Києві о. Антонія Грековича. Чи мало це вбивство спонтанний характер, чи йшлося про сплановану акцію з метою дестабілізувати ситуацію на сеймі, — невідомо. Але фактом є те, що лютневий інцидент в Києві поклав початок цілій серії терористичних актів проти уніатів, до яких вдавалися козаки в період 1618—1625 рр. До речі, підвищенню релігійної свідомості козацтва, які в подібний спосіб виступили на захист православ'я активно сприяв волинський князь, архімандрит Трахтемирівського монастиря о. Єзекіль Курцевич. На думку Н. Яковенко, саме завдяки князю Курцевичу козацтво поступово вступило на шлях боротьби релігійних, а в ширшому розумінні — суспільних інтересів Русі¹⁰⁷.

Втім, на цьому сеймі успіхи православних виявилися незначними. Проти їх вимог виступили в посольській ізбі депутати від Мазовії, а в сенаті римо-католицькі єпископи, двоє

воевод, а також канцлер Лев Сапіга з сином — надворним маршалком Яном-Станіславом Сапігою. Крім того, були присутні уніатський митрополит Йосиф Рутський та Перемиський єпископ Атанасій Крупецький яким було дано право виступити на захист своєї Церкви¹⁰⁸. Врешті, сейм видав з цього приводу постанову, яка, по суті, нічого не міняла в існуючій релігійній ситуації в державі: "Оскільки через нагальні справи Речі Посполитої не прийшло до заспокоєння Релігії Грецької на цьому сеймі, тоді відкладаємо цю справу до найближчого сейму. А на той час людей Релігії Грецької як духовних так і світських забезпечуємо спокоєм та гарантуємо дотримання ними вільного та звиклого набоженства, до якого не мають бути жодним правом примушені"¹⁰⁹. Саме у згаданих гарантіях спокою та права на "звикле богослужіння" і полягала єдина поступка королівської влади на користь православних.

Сейм 1619 року не приніс православним Речі Посполитої помітних успіхів. Недавнє вбивство в Києві о. Антонія Грековича та процес Полоцького архієпископа св. Йосафата Кунцевича з жителями Могилева створювали несприятливу для православних атмосферу в сеймі. Попри вимоги послів від сеймику в Орші нова конституція "про релігію грецьку" так і не була схвалена. Єдиним успіхом православних під час сеймових нарад 1619 року було успішне клопотання перед королем депутатів від Волині про затвердження православного братства в Луцьку. Королівський привілей з цього приводу був виданий 20 лютого 1619 року¹¹⁰. Легалізація Луцького братства (засновано не пізніше 1617 року) стала надзвичайно важливою подією у суспільно-релігійному житті Волинського воєводства. Відтоді і до середини XVII ст. включно братство грало роль головного політичного центру православної шляхти Волині, вплив якого виходив далеко за межі цього регіону.

Політична боротьба православного нобілітету Волині, поживавлення якої спостерігалася з 1616 року, набула особливого піднесення в період 1620—1623 рр. Пов'язувалося це з

радикальними змінами у зовнішній та внутрішній ситуації в польсько-литовській державі. Як відомо, після поразки польського війська під Цецорою, Річ Посполита стала перед фактом масштабної війни з Туреччиною. Перед польським урядом постало завдання мобілізації сил і ресурсів держави для організації оборони. За таких умов православні отримали нагоду використати ситуацію для додаткового тиску короля з метою захисту інтересів своєї Церкви. Восени цього ж 1620 року православна шляхта Київщини за участю запорозького козацтва вдалася до рішучого політичного кроку, який мав надзвичайно важливі наслідки для історії Православної Церкви на українсько-білоруських землях. Скориставшись тимчасовим перебуванням в Києві патріарха Теофана, шляхта і козацтво виступили ініціаторами канонічного відновлення православної ієрархії в Речі Посполитій, яка була очолена митрополитом Йовом Борецьким. Це був дуже сильний стратегічний хід православних у їх політичній боротьбі з католицькою Польщею та королем Сигізмундом III. В такий спосіб православна опозиція досягала принаймні двох значущих цілей. По-перше, православне суспільство Речі Посполитої отримало законних (з канонічної точки зору) єпископів, без яких Церква не могла нормально функціонувати. По-друге, уряд польсько-литовської держави який досі вперто "відмахувався" від вимог православних, був поставлений перед фактом самостійного з їх боку вирішення проблем своєї Церкви. За таких обставин польський король та прокатолицьки настроєні члени сейму і сенату попри свої симпатії чи антипатії змушені були рахуватися з фактичним станом речей який склався на осінь 1620 року.

Цілком зрозуміло, що на сеймі 1620 року (розпочав роботу 3 листопада) який мав передусім вирішити питання про оборону держави, православні депутати настійно домагалися забезпечення прав своєї Церкви, акцентуючи увагу на обставинах політичного моменту. Так, шляхта, що представляла Берестейське воєводство, ставила це питання з граничною відвертістю. В її заяві, зокрема, зазначалося, що "...релігія грецька

має бути забезпечена спокоєм, оскільки козаки та багато людей шляхетних взяли її під свій захист і присягнули від того не відступати. Тому слід боятися заколоту, якщо ця справа не буде залагоджена"¹¹¹.

На цьому ж сеймі з темпераментною промовою на захист прав Православної Церкви виступив один із лідерів Луцького православного братства волинський чашник Лаврентій Древинський. Він вміло обіграв ситуацію, спрямувавши дискусію у потрібне для православних русло, акцентуючи увагу на військовому аспекті релігійної проблеми в Речі Посполиті. З цього приводу він, зокрема, говорив: "Сміливо можу сказати, що для експедиції проти головного ворога святого хреста ваша королівська милість може потребувати чи не більшу частину ратників з нашого руського народу. Якщо бачиш останній ще невдоволеним у його хвилюваннях і просьбах, то як може він грудьми своїми боронити в окопах державу вашої королівської милості, як може він старатися про вищий мир, не маючи внутрішнього миру, гасити стіни вітчизни, що горять, не бачачи, щоб гасився внутрішній вогонь горящих домашніх стін?"¹¹².

Втім, незважаючи на голосні виступи православної опозиції суттєвих поступок від короля і сенату на сеймі 1620 року не було досягнуто. Річ Посполита стояла на порозі масштабної війни з Туреччиною, і православна шляхта в даному випадку не пішла на зрив сейму перед лицем зовнішньої небезпеки. Слід також пам'ятати, що на сеймі 1620 року ще не було відомо про висвячення нової православної ієрархії — цей факт тримався в глибокій таємниці, і як фактор політичної боротьби не використовувався. Лише через певний час після завершення роботи сейму про цю подію дізнався король і сенатори. Документи, що є в нашому розпорядженні, не дають нам відповіді на питання про причини, які змусили православних утриматися від оголошення про висвячення православних владик під час сеймових нарад. Невідомо також, хто з православних депутатів на сеймі мав інформацію про події, які в той час відбувалися в Києві, і чи були при-

четні до висвячення нової ієрархії представники волинської шляхти.

Припускаємо, що "витік інформації" (про події в Києві, напевно, знала козацька делегація, яка прибула на сейм) не стався знову-таки від небажання провокувати гострий конфлікт у державі в умовах війни, що насувалася. Адже слід пам'ятати, що цілком законна з канонічного боку православна ієрархія була водночас абсолютно незаконною з точки зору існуючого права — єпископські кафедри в Речі Посполитій міг надавати лише король. Оголошення інформації на сеймі про висвячення православної ієрархії патріархом Теофаном (турецьким підданим напередодні війни з Туреччиною!) могло привести до непередбачуваної реакції депутатів і сенаторів, що напевно зірвало би прийняття рішень стосовно набору та фінансування війська. А подібного сценарію навряд чи хотіли досягти православні депутати, які були кровно зацікавлені у захисті своїх володінь від можливого спустошення з боку татарських і турецьких військ. Саме тому вони обмежилися голосними заявами про утиски, які терпить Церква, але задовольнилися досить скромними результатами сейму, який, по суті, підтвердив конституцію щодо "релігії грецької" від 1607 року¹³.

Як згадувалося вище, король і члени сенату дізналися про висвячення православної ієрархії незадовго після закінчення роботи сейму. Реакція короля була різкою — патріарха Теофана було оголошено турецьким шпигуном і видано наказ взяти під варту митрополита Йова Борецького та архієпископа Мелетія Смотрицького. Втім в умовах військового часу коли держава вкрай потребувала активної участі в бойових діях православної шляхти та козацтва, практичних кроків, спрямованих на нейтралізацію православних ієрархів, вчинено не було. Понад те, необхідність заручитися підтримкою козацького війська змусила короля вступити в контакт з новою ієрархією. Відомо, наприклад, що 20 липня 1620 року до Варшави прибула козацька делегація, у складі якої був волинський князь, нововисвячений православний єпископ

Володимиро-Берестейський Іезекіль Курцевич. Останній від імені всіх владик дав королю гарантії, що ніхто з нововисвяченої ієрархії не проводить ніякої шпигунської діяльності проти польсько-литовської держави. Сигізмунд III, який тоді потребував негайного виступу козацького війська під Хотин, зробив вигляд, що повірив владиці, допустив його до цілування руки і запевнив, що обдарує ласками інших православних єпископів¹¹⁴.

Сейм наступного, 1621, року відкрився 23 серпня — в час, коли під Хотином уже велися бойові дії між армією Речі Посполитої та Туреччини. І хоча завданням сейму було затвердження нових податків на військові потреби, православні все-таки спробували поставити на порядок денний питання про захист інтересів своєї Церкви. Було поставлене питання про юридичне визнання нововисвяченої ієрархії польським урядом. Про це у своєму традиційно емоційному тоні говорив один із лідерів Луцького православного братства пан Лаврентій Древинський. Як і на минулому сеймі, він гостро критикував уніатів, звинувачуючи їх у переслідуванні православних, і закликав короля в ім'я справедливості та спокою в державі визнати православну ієрархію та усунути з єпископських кафедр уніатів¹¹⁵.

Але, незважаючи на прихильне ставлення до цих вимог протестантів та деяких католиків, король зумів нейтралізувати заходи православної опозиції, акцентуючи увагу на несвоєчасності поставлених проблем з огляду на воєнний час. На боці короля несподівано виступив традиційний союзник православних — волинський князь Криштоф Збараський, який повірив у версію шпигунської місії Єрусалимського патріарха Теофана та змову з ним православних. Очевидно, зіграла роль також промова на сеймі уніатського митрополита Йосифа Рутського, який вступив в полеміку з Древинським із запереченням фактів переслідування православних з боку уніатів. Понад те, митрополит звернув увагу присутніх на те, що в тих регіонах Речі Посполитої, де унія міцно вкорінилася, панує мир і згода, а неспокій — там, де домінує вплив

нез'єднаних¹¹⁶. Врешті, православна опозиція змушена була відступити, задовольнившись рішенням короля перенести розгляд цього питання на наступний сейм.

Перемога військ Речі Посполитої над турецькою армією в битві під Хотином та велика роль у цих подіях козацького війська сприяли піднесенню радикальних антиунійних настроїв серед козацтва. Незабаром після закінчення Хотинської війни козаки провели дві гучні політичні акції. В травні-червні 1622 року вони вбили шаргородського протопопа о. Матея, а в серпні цього ж року розгромили нещодавно заснований василіанський монастир при соборі св. Софії в Києві. Чотирьох київських монахів було ув'язнено у Трахтемирівському монастирі, які лише після тривалих переговорів та за посередництвом впливових осіб були відпущені на волю.

Вихід на арену політичної боротьби українського козацтва, представники якого з 20-х років XVII ст. почали виступати на захист прав Православної Церкви солідарно зі шляхтою, ознаменував собою новий етап суспільно-релігійних рухів в польсько-литовській державі. Уніатська Церква отримала в особі козацтва нового сильного противника і ця обставина значно ускладнювала для з'єднаних владик справу захисту інтересів унії на сеймах. Втім, аж до початку Визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, уніати відмовлялися бачити в козаках самостійну політичну силу. Так, у своєму листі до кардинала Барберіно від 16 лютого 1623 року митрополит Йосиф Рутський повідомляв, що православні в боротьбою з уніатами останнім часом застосовують нову силу — козаків. "Їх нацьковує проти нас — писав далі Рутський — псевдомитрополит та його псевдоепископи які три роки тому були висвячені якимось бродягою"¹¹⁷. Причому, рівень релігійної свідомості козацтва митрополит оцінював дуже низько. У своєму розгорнутому посланні до Риму про перешкоди поширенню унії він з цього приводу зазначав: "Адже козаки мало не безбожники, і не дбають про релігію, і ніколи не дбали. Щойно два роки тому почали турбуватися, коли їх до того стали підбурювати ново-

висвячені"¹¹⁸. Якби козаків не підштовхували до протистояння — висловлював переконання Рутський — вони лишилися б спокійними.

Офіційну позицію уніатів щодо козаків висловив у своїй праці "Antelenchus" Полоцький архієпископ Антоній Селява. Відповідаючи на закиди православних, які твердили, начебто з'єднані зневажають козацтво, він, зокрема, зазначив: "Ми про козаків говоримо, як про людей лицарських, що у цій справі добре знаються, і які у волоській експедиції (битва під Хотиним. — *Прим. авт.*) стіною стали за милу вітчизну, стіною, яку сили поганські за божою ласкою не проломили. За це гідні вони похвали від короля його милості та усього християнства, гідні безсмертної слави на віки — то не огида. Але про віру диспутувати, а тим більше дізнаватися, хто між нами правий, хто кривий, або досліджувати справи, нам доручені, — не їх то покликання, не їх забава ... Якщо все коронне воїнство, хоч і в школах навчалось, та добре духовне виховання з молодих літ мали (бо ці дві передумови до розуміння віри потрібні) до цих справ не втручаються, і не привласнюють їх собі, і хоч би хто їм це приписував, не приймуть їх на себе, то козаки низові, які ні такого виховання, ні освіти не мали, до питань віри втручатися як можуть?"¹¹⁹

На наш погляд, єпископ Антоній Селява мав рацію: у 20-х роках XVII ст. козацтво навряд чи могло сформувати власну національно-релігійну програму — для цього в середовищі козацької старшини просто не було достатньої кількості освічених людей. Саме тому тривалий час позиція козацтва значною мірою залежала від впливу з боку радикально настроєних кіл київського православного духовенства. Тим не менше, тривалий час союз абсолютно різних соціальних верств населення — шляхти та козацтва — вдавалося утримувати, і саме цей союз став гарантією безпеки нової православної ієрархії.

Отже, успішне для Польщі закінчення Хотинської війни та внесок у справу спільної перемоги православної шляхти і козацтва давали підстави представникам опозиції сподіватися

на поступки з боку короля у справі вирішення проблеми "релігії грецької". Волинський сеймик 1623 року дав своїм депутатам на сейм відповідні інструкції¹²⁰.

Як і передбачалося, сейм 1623 р. проходив у гострих релігійних дебатах, в ході яких уніати і православні звинувачували один одного у насильствах. Останні представили перелік кривд, серед яких, між іншим, згадувалося про захоплення церков на Волині уніатськими єпископами Мораховським та Почаповським. Згадувалося, що у Кременці, Луцьку, Рівному та інших містах в руках уніатів знаходяться всі церкви¹²¹. На сеймі з емоційною промовою на захист руського (православного) народу виступив князь Криштоф Збараський. Він практично дослівно цитував знаменитий твір іншого римо-католика Гербурта Добромльського "Zdanie o narodzie ruskim", в якому йшлося: "Бо якщо того хочуть, щоб Русі не було на Русі, то це є річ неможлива. [...] Того жоден розум, жоден гвалт осилити не зможе. [...] Той завдає рану в серце нашої вітчизни, хто право ламає, згоду між народами з яких Річ Посполита складена розриває, той серце вітчизни забиває. Такою є колотнеча, яку почали з народом руським, братами і кров'ю нашою"¹²².

Уніати з тривогою відзначали, що затяжний релігійний конфлікт між ними та православними починає переконувати деяких католицьких сенаторів — як духовних так і світських — у неможливості розв'язання проблем "релігії грецької" на користь з'єднаних. З'явилися пропозиції від римо-католицького духовенства включити уніатських вірних до складу Латинської церкви, що фактично призвело б до ліквідації унії. Деякі світські сенатори, такі як канцлер Лев Сапіга, втомлені сеймовими скандалами між противниками і прихильниками церковної єдності, ладні були піти на суттєві політичні поступки православним, бо не бачили іншого способу нормалізації релігійного життя в країні. Певні фактичні поступки православним був змушений зробити король. Він, зокрема, дав гарантії безпеки митрополиту Йову Борецькому та архієпископу Мелетію Смотрицькому, які прибули на сейм і фактично взяли участь у його роботі.

Намагаючись знайти вихід із складної ситуації, король запропонував створити комісію на чолі з польським при-масом Гембицьким для досягнення компромісу між уніатами і православними шляхом проведення спільного синоду. Проте ця пропозиція була відкинута православними. Михайло Грушевський так прокоментував цю ситуацію: "Православні владики заявили, що Собор не потрібний, бо ніяких диспут релігійних бути не може, та й мусів би відбутися під проводом царгородського патріарха. З становища православних се було льогічно, але сойму се не могло здатися нічим иньшим, як тільки прикрою упертістю. Потрібний був по його гадці компроміс, а він не міг обійти ся без уступок обосторонніх"¹²³.

Зрештою, незважаючи на гострі демарші православних, сейм не приніс їм жодних реальних успіхів. Його конституція передбачала лише окремі поступки, пов'язані з касаціями затворних та комісарських декретів у їх справі¹²⁴. За словами уніатського митрополита Йосифа Рутського, лідер православних Волині пан Лавренцій Древинський говорив йому з цього приводу прямо: "Бачимо, що нічим ми не осягнемо проти вас, поки сей король живий, але під час безкоролів'я ми всіма силами піднімемося на вас. Ми посміялися з сього, — писав далі Рутський, — бо ж справді тільки сміятися з сього. Королеві Бог дасть довге жите; зросте й наших число; не забракне і ласки престолу апостольського, що своїми впливами подвигне проводирів нашої держави; і те що від Бога — поміч його свята"¹²⁵.

Подальші події політичної активності православної шляхти Волині були пов'язані із подіями суспільно-релігійного життя, що склалися в Речі Посполитій в першій половині 20-х років XVII ст. В цей час радикальні елементи православного суспільства вдалися до актів індивідуального терору проти представників уніатського духовенства та вірних. Вище вже згадувалося, що 1618 року в Києві козаками було вбито уніатського намісника о. Антонія Грековича, а через 4 роки розгромлено василіанську місію при соборі св. Софії. 1622 року

козаками у Шаргороді було вбито протопопа о.Матея, приблизно в цей же час на Галичині невідомими особами було вбито під час служби ченця-василіанина о. Антонія Будкевича. Незважаючи на протести і судові позови уніатів, жоден із згаданих інцидентів не був належним чином розслідуваний, а винуватців не було покарано. Зрештою, без наслідків для православних лишилося відновлення православної ієрархії — цілком законне з канонічного боку і незаконне з точки зору діючого в Речі Посполитій законодавства.

Результативність силових заходів при безрезультатності сеймової боротьби штовхали радикальні групи православних на продовження терору. Його піком стало вбивство в листопаді 1623 року у Вітебську Полоцького архієпископа св. Йосафата Кунцевича. Ця подія мала стати для радикалів виразною відповіддю на питання — наскільки далеко можна заходити у своєму прагненні фізично усунути впливових уніатів зі сцени суспільно-релігійного життя Русі. Втім, на відміну від вищезгаданих інцидентів, випадок з Полоцьким владикою не лишився без наслідків. Папа Урбан VIII та король Сигізмунд III зреагували миттєво, вимагаючи суворо покарати учасників замаху. Спеціальна слідча комісія жорстоко покарала причетних до вбивства осіб, а місто Вітебськ надовго було позбавлено економічних привілеїв.

Загострення протистояння на осінь 1623 року між православними та уніатами, а також кривава розв'язка у Вітебську, змусили обидві сторони конфлікту переглянути своє відношення до опонентів. Навряд чи було в інтересах нововисвяченої православної ієрархії бути причетною (фактично чи морально) до вбивств уніатського духовенства — тими методами боротьби, які рішуче засуджує християнство. Крім того, реалістично мислячі представники православної еліти не могли не усвідомлювати того факту, що з часу проголошення унії в Бресті сформувалося покоління, яке прийняло ідеї церковної єдності з Римом, і не рахуватися з цим було уже неможливо. В свою чергу, уніати остаточно зрозуміли, що попри їх зусилля церковне з'єднання поширюється вкрай повільно,

а православ'я виявляє перші ознаки відродження. В обох таборах також визрівало усвідомлення безперспективності протистояння Русі православної з Руссю уніатською, і на цьому ґрунті міцніло переконання про необхідність міжконфесійного діалогу для виходу із затяжної релігійної кризи.

Гучні конфлікти, що мали місце в Галичині, Білорусі та в Києві, оминули Волинь — цей регіон в першій половині у 20-х роках XVII ст. лишався відносно спокійним. Більше того, саме на Волині в період 1627—1629 рр. знаходився один із центрів переговорного процесу між православними та уніатами про об'єднання українських Церков. Відомими учасниками його були о. Мелетій Смотрицький (архімандрит дерманський) та о. Йосиф Баковецький (архімандрит жидичинський) з уніатської сторони, та Лаврентій Древинський і князь Юрій Пузина (члени Луцького братства) — з православної. Про стабілізацію суспільно-релігійної ситуації на українсько-білоруських землях в цілому виразно писав уніатський митрополит Йосиф Рутський в листі до Риму від 1628 року. З приводу пом'якшення позиції православних щодо уніатів він між іншим зазначав: "Припустили вони чималенько із давньої своєї люті, направду диявольської. Припинили видавати на нас ущипливі писання. Складають візити нашим і запрошують в гості до себе, де тільки живемо в однім місті. Самі вчені їхні тримають глибоку мовчанку про спірні точки віри, за винятком Папського примату. Однак і про це балакають куди скромніше, ніж будь-коли раніше. Панує загальне гидування розколом і прагнення єдності. Про це висловлюються не лише на їх зібраннях, але й публічно кажуть, що усіма способами хочуть з'єднатися з нами"¹²⁶. І, незважаючи на те, що єдності в цей час досягти все-таки не вдалося, до початку 30-х років XVII ст. стосунки між православними та уніатами на Волині лишалися хоч і не дружніми, але принаймні стабільними і не відверто ворожими.

Такий досить складний і суперечливий розвиток стосунків між православними і уніатами не міг не вплинути на перебіг сеймової боротьби. Так, на сеймі 1624 року, на який серед

депутатів від Волині зустрічаємо енергійного захисника православ'я Лаврентія Древинського, важко було сподіватися на позитивний розгляд питання про "заспокоєння релігії грецької". На той час була свіжою пам'ять про недавнє вбивство православними Полоцького владика, тому загальна атмосфера на сеймі була неприхильною до них. Не лишилося свідчень про активність православної волинської шляхти також на сеймах 1625, 1626, 1627 та 1629 років, хоча відомо, що питання про захист прав православних ставилося в порядок денний, але до практичного його вирішення, як правило, не доходило. Коли ж домагання послів звернути увагу на цю проблему ставали занадто настійними, король відповідав у тому дусі, що проблеми уніатів і православних слід вирішувати на спільному синоді, а не на сеймі.

Усвідомлення частиною шляхти необхідності досягнення компромісу знайшло своє втілення у постанові волинського сеймику 1630 року. В ньому вперше після проголошення унії в Бресті доручалося послам на сейм досягти гарантії прав "релігії грецької", як уніатської, так і тієї, що унії не прийняла. І хоча далі по тексту видно, що сеймик переймався передусім інтересами православних, зміна настроїв волинської шляхти була очевидною¹²⁷. Сейм 1631 року подібні петиції прийняв до розгляду і дав на них позитивну відповідь. Традиційно відклавши остаточне врегулювання проблем "релігії грецької" на наступний сейм, конституція тим не менше підтвердила права як православних, так і уніатів і гарантувала їх недоторканість¹²⁸.

Отже, політична боротьба 1610—1631 рр. православної шляхти проходила у нових, принципово відмінних від попереднього періоду історичних обставинах. Послідовна політика князя Януша Острозького, спрямована на обмеження впливу уніатів на Волині, та байдужість до справи унії більшості представників наймогутніших католицьких магнатів Волині — Корецьких та Заславських — створювали в регіоні досить сприятливу ситуацію для православних, під контролем яких продовжувала знаходитися переважна більшість церков та

монастирів східного обряду. Це, на нашу думку, було першою причиною відносно низької політичної активності православної шляхти. Друга обставина, яка сприяла зниженню її політичної активності, полягала у процесі політичних переговорів уніатів та православних у справі об'єднання українських Церков. Третя обставина, внаслідок якої православні в середині—другій половині 20-х років XVII ст. відійшли від активної політичної боротьби, пояснювалася їх невдачами на сеймах 1620—1623 рр., і як наслідок, — очікування часів міжкоролів'я, коли при виборах нового монарха можна було отримати нові можливості для захисту своїх релігійних прав. Четвертою причиною послаблення політичної активності православної волинської шляхти був, на наш погляд, занепад її співробітництва з протестантською опозицією Речі Посполитої, внаслідок чого "різновірці" так і не спромоглися на спільні політичні акції, які б були спроможні змінити релігійну ситуацію в державі.

Тим не менше, короткий спалах високої політичної активності волинського нобілітету у 1620—1623 рр. мав для Православної Церкви важливі результати. Її представники, і передусім нові лідери — Лаврентій Древинський та Юрій Пузина — зіграли важливу роль у захисті нововисвяченої православної ієрархії від можливих репресій уряду. Саме рішуча позиція українського козацтва та православної шляхти (передусім волинської), які солідарно виступили на захист прав своєї Церкви, змусила уряд Речі Посполитої рахуватися з православною ієрархією, як з реальністю політичного та суспільно-релігійного життя держави. Канонічно законна, хоч і не визнана урядом, вона поклала початок відродженню Православної Церкви в Україні та Білорусі.

Третій етап: 1632—1638 рр.

Вранці 30 квітня 1632 року помер король Сигізмунд III, який правив польсько-литовською державою 45 років. В країні, де виборний монарх укладав угоду зі шляхтою про основні напрямки зовнішньої і внутрішньої політики, зміна керів-

ництва завжди мала велике значення для опозиції. Ймовірно, до цих подій готувалися заздалегідь як православні так і протестанти, саме тому їх реакція була швидкою та ефективною. Особливу роль у цих подіях зіграв лідер протестантів — гетьман польний литовський, князь Криштоф Радзивілл. Останній одразу по смерті короля почав вживати заходи, спрямовані на реалізацію підготовленого ним політичного плану. В його основі було створення коаліції, яка мала добитися гарантії прав "іновірців" з одночасною підтримкою королевича Владислава в його намірах зайняти польський престол. Князь Радзивілл зумів нав'язати тісні контакти з протестантами різних регіонів Речі Посполитої, і в тому числі Волині де з ним підтримували тісний контакт Криштоф Сенюта та Гаврило Гулевич¹²⁹.

Проте не менш важливим було для нього зав'язати тісні контакти з православними для узгодження і координації політичних заходів в найближчій перспективі. До вирішення цього питання Криштоф Радзивілл приступив як досвідчений політик. Уже в травні 1632 року він відправив посольство Григорія Куницького (православного) на Київщину для встановлення контактів з архімандритом Києво-Печерського монастиря св. Петром Могилою та запорозькими козаками. Результатом цієї місії була домовленість з печерським архімандритом про взаємну підтримку на сеймиках, а також рішення козацької ради про підтримку кандидатури королевича Владислава на польський престол із одночасними вимогами скасування унії в Речі Посполитій¹³⁰.

Можливо, саме в контексті політичних домовленостей князя Криштофа Радзивілла та архімандрита св. Петра Могилы слід розглядати роботу червневого 1632 р. сеймику волинської шляхти, що проходив в Луцьку. На жаль, про його перебіг лишилися тільки окремі розрізнені згадки. Відомо, наприклад, що нунцій у своєму листі до Риму висловлював обурення тим, що антиунійні артикули, внесені у його постанову, підтримали, крім православних, також римо-католики¹³¹. Аріанин Криштоф Сенюта у своєму листі до Криш-

тофа Радзивілла від 12 червня 1632 року писав, що сеймик у Луцьку виявився надзвичайно велелюдним, на якому присутня шляхта однодушно виступила за захист своїх вольностей¹³². Водночас збереглися відомості, що представлені на розгляд сеймику артикули щодо "релігії грецької" (над ними працювали князь Юрій Пузина та Адам Кисіль), викликали опозицію з боку частини волинського шляхетства і, зокрема, маршалка сеймику князя Юрія Заславського¹³³.

Тим не менше, в кінцевому результаті перемогла позиція антиунійної коаліції, яка внесла до інструкції депутатам на сейм важливі вимоги, що стосувалися релігійних прав православних. Зводилися вони до наступних позицій:

1. Митрополит та єпископи мають бути обрані зі шляхти православного віросповідання.

2. Священики та церкви мають бути звільнені від податків.

3. Свобода віросповідання має бути гарантована законом та підтверджена присягою.

4. Депутати від Волині¹³⁴ мали доручення захищати інтереси як Православної Церкви, так і протестантів¹³⁵.

Окремо було винесено вимоги щодо проблем Церкви східного обряду (які стосувалися як православних так і уніатів) волинського регіону. В їх числі:

1. Церква св. Дмитра в Луцьку має бути повернена під патронат родини Гулевичів що дотримуються православ'я.

2. Визнати незаконним передачу вакантної Володимирської кафедри в адміністративне управління уніатському митрополиту Йосифу Рутському.

3. Анна Острозька має мати право подавання Туровських єпископів та ін. духовних осіб.

Документ підписав маршалок сеймику кн. Юрій Заславський¹³⁶. Як бачимо, православні висунули жорсткі політичні вимоги, намагаючись максимально використати на свою користь політичний момент, а доручення волинським депутатам захищати інтереси крім православних, ще й права осіб інших "nabozenstw", виразно свідчило про відновлення політичного союзу з протестантами.

Прогнози нунція щодо вимог православних справдилися. Із самого початку роботи конвокаційного сейму (22 червня—17 липня 1632 року) встановилася атмосфера, що свідчила про рішучу поставу православно-протестантської опозиції. Знаковим був той факт, що вперше після 1600 року маршалком сейму було обрано протестанта — князя Криштофа Радзивілла.

На засіданнях конвокаційного сейму від 10 липня 1632 року православні та протестанти, виступивши у тісній коаліції, подали 14 спільних пунктів для вирішення релігійного питання в державі. Найважливіші з них:

Пункт №3 — гарантія недоторканості осіб, православних церков та протестантських зборів від насильницьких дій під карою штрафу. Комісії, які мали розслідувати подібні конфлікти, мали складатися з представників православних, протестантів та римо-католиків¹³⁷.

Пункт №4 — Православним має бути повернуто митрополію, єпископії, архімандрицтва, ігуменства, типографії, колегії, — словом все, чим на цей час володіли уніати¹³⁸.

Пункт №5 — існуючі на 1632 рік християнські храми — церкви, протестантські молельні та костели — не мають права обертати на іншу конфесію¹³⁹.

Пункт №10 — як православні так і протестанти мають мати вільний доступ до державних посад в Речі Посполитій¹⁴⁰.

Католики були явно не готові зустріти добре продумані вимоги злагодженої православно-протестантської опозиції Їх відповідь була неконкретна і явно слабка. В ній висловлювалося бажання зберегти мир, але вже на основі існуючих законодавчих актів та сеймових конституцій¹⁴¹.

Того дня претендент на королівство польське королевич Владислав, який вже встиг взяти успадковану від батька шведську корону, з 4 до 9 години безрезультатно намагався добитися компромісу між православними "...бо обидві сторони сильно розсварилися і розійшлися"¹⁴². Однак, певного успіху католики все-таки досягли. Вони запропонували ство-

рити дві комісії, кожна з яких окремо мала розглянути вимоги православних і протестантів. Протестанти рішуче заперечили проти подібного підходу, справедливо вважаючи, що в подібний спосіб сила політичного тиску об'єднаної опозиції на сеймі буде значно послаблена. Тим не менше, політичні союзники протестантів — православні — погодилися на цю пропозицію, тим паче що комісією для вирішення претензій православних зголосився керувати королевич Владислав, який уже тоді сприймався на сеймі, як найвірогідніший кандидат на польський престол. Цей політичний маневр дав можливість "католицькій партії" на сеймі грати на протиріччях в середовищі опозиції. Наприклад, комісія, яка розглядала вимоги протестантів, складалася лише з католиків, які не бажали йти на жодні поступки. Навпаки, в комісію, що займалася вирішенням справ православних, було введено двох впливових протестантів, а католицька частина комісії виразно стала на шлях пошуку компромісу¹⁴³. Ознаки цього компромісу з'явилися вже найближчим часом.

На сеймових засіданнях 13 липня 1632 року уніати заявили про готовність піти на певні поступки. Вони погодилися на передачу православним владицтва Львівського, архімандритств — Печерського і Жидичинського, а також кількох церков у Києві та Могилеві. Крім того, було узаконено будівництво церкви Св. Духа у Вільні та дана згода на касацію усіх процесів проти православних. Фактично, майже у всіх випадках ці поступки лише узаконювали володіння православними тих єпархій, храмів та монастирів, якими уніати фактично ніколи не володіли і, очевидно, уже втратили надію в ближчій перспективі поширити там свою духовну владу. Цілком зрозуміло, що православних зазначені поступки не задовольняли — вони розуміли суть взаємних поступок інакше, і вимагали надання їм половини усіх владицтв Київської митрополії¹⁴⁴.

Наступного дня — 14 липня — сейм мав закінчити свою роботу. Втім, як зазначає сеймовий щоденник, коли було оголошено пункти про дисидентів в католицькій редакції

"...крик, галас постав від схизматів і єретиків незадоволених з того, в чому їм католики поступалися. Ті також більшого дозволяти не хотіли. Бачачи цей заколот, маршалок сеймовий князь Радзивілл просив, щоб наради на наступний день відклали, оскільки вже було близько дев'ятої вечора, і ледве умовив..."¹⁴⁵.

Наступного дня, 15 липня, скандал на сеймі тривав. Протестанти вимагали права мати своїм міністрам акторат у Люблінському трибуналі та проповідувати у Варшаві. Тим часом православні та уніати, нарешті, дійшли компромісу і попередньо домовилися про розподіл митрополії, про що остаточно склали угоду наступного дня¹⁴⁶. Отже, 17 липня 1632 року між уніатами і православними було досягнуто попередньої угоди про розподіл сфер впливу у Київській митрополії. Православні отримували:

1. Свободу правити службу на всьому просторі Київського, Брацлавського та Подільського воєводств за виключенням собору св.Софії в Києві та Видубецького монастиря, які мали лишатися під юрисдикцією уніатського митрополита.

2. Уніати зрікаються прав на монастир св. Михайла Золотоверхого в Києві.

3. В Могилеві православні отримують 4 церкви.

4. В Орші — 2 церкви.

5. У Вільні православні отримують право добудувати церкву Св. Духа.

6. Львівське владицтво з Унівською архімандрією мало назавжди лишатися за православними.

7. Києво-Печерська архімандрія мала назавжди лишатися православною.

8. Жидачевська (Жидичинська?) архімандрія має бути передана православним.

9. Підтверджувалися права православних братств.

Крім того, православні отримали право вільного сповідання своєї конфесії як у королівських маєтках, так і у своїх власних, а також право будувати школи, семінарію, шпиталі та мати вільний доступ до міських урядів¹⁴⁷.

Цікаво, що під час нарад у короля точилися дискусії між уніатами і православними про унію, її походження і права. З боку з'єднаних виступав митрополит Йосиф Рутський, який відстоював тезу про те, що батьком унії слід вважати князя Костянтина Острозького, попри те, що той згодом змінив до неї ставлення. Цю тезу заперечували волинські депутати — ловчий волинський князь Юрій Пузина та волинський чашник Лаврентій Древинський. Останній з цього приводу заявив сміливо, хоч явно покривив душею: "Ще ваша милість ксьондз Рутський в школі на науках був, коли вже я вже виконував послуги при дворі князя святої пам'яті вами згаданого. І я краще знаю, що того (унійних планів. — *Прим. авт.*) і в думку в Бозі померлому пану не приходило"¹⁴⁸.

Отже, на сеймі, що проходив влітку 1632 року, православні досягли безсумнівного успіху. Влада та уніати не тільки визнали факт існування Православної Церкви, але також чітко окреслили межі її юрисдикції на землях України та Білорусі. І хоча православна ієрархія поки що не була легалізована, тим не менше, визнання належності Львівської єпископської кафедри православної юрисдикції було важливим кроком до її визнання. Згаданий успіх був забезпечений двома чинниками:

1. Набутим політичним досвідом православної опозиції, який дозволив їй обрати вірну стратегію політичної боротьби на сеймі.

2. Добре скоординованим союзом з протестантами.

Незважаючи на те, що успіх православних на конвокаційному сеймі 1632 року був цілком очевидним, волинська православна шляхта лишилася його наслідками невдоволеною. Припускаємо, що місцеве панство не влаштовувало те, що у його регіоні Православна Церква не отримала практично ніяких нових поступок. Саме тому волинський сеймик 21 серпня 1632 року заявив про невизнання досягнутої угоди між уніатами і православними та доручив депутатам заново поставити на сеймі питання про права Православної Церкви в Речі Посполитій¹⁴⁹.

Подібна новина стала неприємним сюрпризом для уніатів. 4 вересня 1632 року уніатський митрополит Йосиф Рутський та Володимирський єпископ Йосиф Баковецький внесли до актових книг Володимирського гродського суду протестацію проти одностороннього зриву домовленостей з боку православних угод про вирішення релігійних проблем в державі, досягнутих на конвокаційному сеймі¹⁵⁰. Ця інформація викликала занепокоєння також у нунція, який в листі до Риму від 20 вересня 1632 року повідомляв про рішення волинської православної шляхти масово прибути на сейм і не приступати до розгляду жодних питань, доки не будуть задоволені їх вимоги¹⁵¹.

27 вересня 1632 року розпочав роботу елекційний сейм, на який численно прибула православна шляхта та духовенство з твердим наміром сприяти вирішенню проблем Православної Церкви. Водночас, православні духовні активно працювали з козацтвом, намагаючись залучити його до політичного тиску на польський уряд. Фактично, створювалася ситуація, коли вперше після проголошення унії в Бресті православна опозиція набувала виразних форм загальнонаціональної коаліції, включаючи в себе практично всі політично активні стани України та Білорусі. Це, без сумніву, збільшувало шанси православних на успіх. Крім того, вторгнення в межі Речі Посполитої військ Росії змушувало короля шукати згоди як зі шляхтою, так і з козацтвом для організації відсічі агресору. За таких умов йти на виразний конфлікт із силами, від яких залежала обороноздатність держави, було для Польщі надзвичайно ризиковано. Це добре розуміли лідери православної коаліції, тому вимоги свої висували рішуче і не бажали йти на жодні компроміси.

27 вересня—15 жовтня 1632 року сейм був фактично паралізований безкінечними дискусіями з релігійного питання та взаємними звинуваченнями у порушенні свободи совісті. В ці дні енергійно виступили на сеймі на захист Православної церкви Лаврентій Древинський, Адам Кисіль, луцький писар Гулевич-Воютинський та пан Воронич. Православні заявили,

що не будуть розглядати жодних державних питань до того часу, поки не буде вирішена проблема "Релігії грецької"¹⁵². В ці ж дні активно підтримала православних послів на сеймі козацька делегація. Про це в листі до Риму від 15 жовтня 1632 року апостольський нунцій з тривогою писав: "В понедельник козаки на сейме говорили об унии с презрением, делая тысячи протестов и угроз, и при этом заявили: пусть Речь Посполитая не доводит их до отчаяния ... Здесь есть множество попов и других схизматиков, которые возбуждают враждебные партии. Мы употребляем против них все наши старания, но до сих пор положение весьма трудное"¹⁵³.

15—19 жовтня 1632 року дебати на сеймі з приводу прав Православної Церкви набули своєї кульмінації. Один із лідерів уніатів Речі Посполитої кухмістр Великого князівства Литовського пан Тризна на засіданні сейму 16 жовтня висловив думку, що проблеми православних слід вирішувати не на сеймі, а на спільному синоді з уніатами¹⁵⁴. Проте православні, які ще кілька років тому визнавали цей шлях як можливий та цілком реалістичний, цього разу рішуче відкинули цю пропозицію. Адам Кисіль заявив, що православні не бажають вступати в жодні теологічні суперечки, але вимагають повернути собі привілеї згідно історичних та юридичних прав. В подібному сенсі висловлювався і Лаврентій Древинський, який стверджував: усі привілеї, видані руському народу, стосуються лише православних, а унії до кінця XVI ст. на Русі не було. 18 жовтня 1632 року православні в котрий раз поставили сейм у неприємну ситуацію, яка погрожувала дипломатичними неприємностями — вони не бажали брати до розгляду лист від шведського посла, поки не буде вирішене їх питання¹⁵⁵. Ця заява прозвучала під акомпанемент жорсткої дискусії пана Тризни з Лаврентієм Древинським та паном Володкевичем з приводу взаємних претензій про утиски і насильства¹⁵⁶. Весь цей час — аж до 19 жовтня включно — православні депутати Волині та інших регіонів Речі Посполитої витримували жорстку позицію: не розглядати жодних державних питань до вирішення проблем "Релігії Грецької"¹⁵⁷.

Нарешті, 20 жовтня 1632 року у протистоянні на сеймі стався перелом. Було сформовано посольство до короля з проханням вирішити нарешті справу "Релігії Грецької". До складу цієї делегації увійшли впливові особи, більшість яких представляло Волинське воєводство. Серед них: князь Януш Вишневецький староста кременецький, князь Миколай Чарторийський, підкоморій сандомирський пан Оссолінський, хорунжий волинський Данило Єло-Малинський, війський мстиславський пан Мадалинський¹⁵⁸. Створення цього посольства поклато початок важким, але предметним переговорам, які завершилися історичними для Православної Церкви рішеннями.

Тим часом православні, перехопивши політичну ініціативу, нарощували свої вимоги до польського уряду, підтримуючи тепер інтереси своїх союзників. Ще 16 липня 1632 року члени конвокаційного сейму католицького віровизнання виступили з маніфестацією. В ній було заявлено, що сеймові постанови на користь дисидентів ні в якому разі не можуть поширюватися на послідовників тих релігійних груп, які не визнають божества Ісуса Христа. До числа останніх було зараховано аріан (соцініан), новокрещенців, сабатистів та ін., які оголошувалися сектантами. Тепер, 29 жовтня 1632 року, коли католики змушені були під політичним тиском іти на поступки, протестанти і православні солідарно виступили з протестацією, в якій рішуче виступили на захист прав сектантів. В числі підписантів протестації знаходимо знаних і поважних захисників православ'я на Волині — князя Юрія Пузину, князя Миколая Четвертинського та пана Лаврентія Древинського¹⁵⁹.

Нарешті, 1 листопада 1632 р. король Владислав IV затвердив знаменитий документ, відомий в історії під назвою "Пункти заспокоєння народу руського". Згідно з ним, Православна Церква в межах Речі Посполитої одержувала офіційне визнання разом зі своїми правами, привілеями та ієрархією. В ряді регіонів уніати мусили потіснитися, а три кафедри (Луцьку, Перемишльську та Мстиславську) мусили здати нез'єд-

наним. Зокрема, пункт стосовно Луцько-Острозької єпархії проголошував: "Єпископія Луцька з кафедрою та усіма маєтками, що належать до тієї єпископії, має бути відступлена сучасним кс. Почапівським православному Луцькому владіці, що був обраний волинськими обивателями Релігії Грецької, які не є в унії. Передача має здійснитися одразу після видачі привілею по закінченні коронаційного сейму. А теперішній кс. Почапівський, відступивши кафедру, єпархію та маєтки, має надалі лишати за собою титул владика Луцького (до часу або довічно) і перейти до монастиря Жидичинського. Цей монастир він має тримати також до часу або довічно. Той же, хто прийде після нього, ніколи не зможе носити титул єпископа Луцького"¹⁶⁰.

Це був дуже тяжкий удар для з'єднаних. Хоча наявність в майбутньому уніатських парафій в межах Луцько-Острозької єпархії не заперечувалася, однак було ясно, що без власного єпископа, кафедри та маєтків Церква не зможе розгорнути активної релігійної та суспільної діяльності.

Після прийняття "Пунктів" відбулася зустріч апостольського нунція в Польщі з королевичем Владиславом. Розмова між ними була важка. Нунцій намагався переконати майбутнього монарха не робити поступки православним, які, по своїй суті, були фатальними для унії. При цьому апостольський легат апелював до католицького сумління Владислава і закликав виявити покровительство уніатам¹⁶¹. Королевич Владислав, вислухавши нунція, дав відповідь, в якій чітко висловив причини, які змусили дати диплом з великими поступками православним. Їх можна звести до наступних позицій:

1. Унія була проголошена і введена без згоди більшості православного суспільства, і це є першою причиною усіх наступних проблем, пов'язаних з нею.

2. Православні мають отримати поступки, оскільки цього вимагає політика — вони беруть участь у виборах короля.

3. В умовах війни з Москвою вкрай потрібна допомога козаків, які також вимагають поступок у релігійному питанні.

На закінчення королевич Владислав, за словами нунція, запевнив, що Річ Посполита після коронації відправить посольство до Риму, який дасть звіт Папі про події останнього сейму. Останній, зваживши на політичні обставини часу, визнає зроблені поступки православним необхідними¹⁶².

Тим часом королевич Владислав в підкріплення "Пунктів" 10 листопада видав лист, в якому було затверджено список міст та містечок, де православні повинні були отримати храми. До їх числа були зараховані волинські міста — Володимир, Кременець і Ковель¹⁶³.

13 листопада 1632 відбулося обрання Владислава на польського короля, який того ж дня приніс присягу на виконання складених сеймом умов "*pacta conventa*", в числі яких була обіцянка заспокоїти людей "Грецької релігії".

Під час роботи коронаційного сейму (січень 1633 року) "католицька партія" намагалася знайти юридичні підстави для невиконання даних королем привілеїв для православних. Так виникла суперечка навколо тексту присяги короля, де король, беручи на себе зобов'язання захищати права і привілеї "костелів", було додав уточнення "католицьких римського обряду" (*catholicis romanis*). Проти подібних маніпуляцій з текстом присяги, які могли в майбутньому привести до правових колізій, солідарно виступили як протестанти, так і православні, в тому числі з Волині. В їх числі згадувалися Адам Кисіль (православний) та Юрій Чаплич (аріанин). Справа дійшла до протестацій і контр протестацій, в яких частина католицьких сенаторів заявила про неможливість визнати православним поступки, зроблені на останньому сеймі з огляду на своє католицьке сумління. Суперечки на цю тему затягнулися, перейшли в площину дискусій теологів, і, врешті, православні дали згоду на відкладення повної реалізації "Пунктів заспокоєння" на наступний сейм¹⁶⁴.

Тим часом король Владислав IV, маючи на меті заспокоїти православну шляхту і козаків, видав документи, які справили значний вплив на подальший розвиток релігійної ситуації на Волині. 14 березня він підписав диплом, згідно з яким пра-

вославна ієрархія на чолі з митрополитом Петром Могилою і трьома єпископами одержала офіційне визнання польським урядом¹⁶⁵. 18 березня окремою королівською грамотою Луцька єпископія передавалася під владу православному єпископу князю Атанасію Пузині¹⁶⁶.

Видача королівської грамоти Атанасію Пузині на Луцьку кафедру ознаменувала завершення сеймової боротьби православного шляхетства Волині за права своєї Церкви 1632—1633 рр. Боротьби, в якому православне шляхетство Волині досягло максимально можливої на той час перемоги — відновлення Київської православної митрополії, та Луцької православної єпархії у її складі. Перемога ця стала можливою внаслідок поєднання кількох сприятливих чинників, а саме:

1. Вперше після проголошення унії в Бресті православна опозиція в Речі Посполитій виступила в якості загальнонаціональної коаліції, ефективно сконцентрувавши у сеймовій боротьбі зусилля трьох найвпливовіших станів Русі — шляхти, духовенства та козацтва.

2. Хоча першу причину успіху православної опозиції слід віднести на рахунок її внутрішньої єдності, перемозі православних русинів без сумніву сприяв також союз з протестантами.

3. Задоволенню вимог православної опозиції сприяла також війна з Росією, яка змусила польський уряд до ширших поступок.

Однак, від видачі князю Пузині привілею на Луцьке владництво до реального заняття ним єпископської кафедри було ще далеко. Не слід забувати, що в Луцьку єпископський престол займав уніатський владика Єремія Почаповський, який, незважаючи на сеймові постанови, королівські дипломи та привілеї, категорично відмовлявся передати його православним. А силою вигнати католицького єпископа з його осідку влада не наважувалася. Саме тому між православними та уніатами Волині за посередництвом уряду було досягнуто тимчасового компромісу. Було, зокрема, вирішено, що аж до остаточного з'ясування релігійної проблеми в Речі Поспо-

литій Єремія Почаповський продовжуватиме обіймати Луцьку кафедру. Натомість, православний єпископ Атанасій Пузина одержував Жидичинський монастир св. Миколая разом з його маєтностями, а також церкву Пресвятої Богородиці (Пречистенський монастир) у передмісті Луцька. Це рішення було закріплене листом короля Владислава IV від 15 березня 1633 р.¹⁶⁷ Уніатський архімандрит Жидичинського монастиря о. Пахомій Оранський отримав солідну компенсацію за цю втрату. Листом короля Владислава IV від 16 березня 1633 р. йому призначалася щорічна пенсія з державної скарбниці в розмірі 2 тисяч злотих¹⁶⁸.

Православні Волині негайно скористалися цим рішенням. Не чекаючи закінчення торжеств, пов'язаних з коронацією короля Владислава IV, князь Олександр Пузина наказав своїм слугам негайно зайняти Жидичинський монастир і видворити звідти уніатських ченців. Тому, коли архімандрит Пахомій Оранський прибув на початку квітня з Кракова, він виявив, що його монастир вже перебуває в руках православних. Монастир було відібрано без дотримання юридичних формальностей, і це дало можливість о. Пахомію Оранському оскаржувати їх дії в судовому порядку¹⁶⁹. Приблизно в цей же час (5 квітня 1633 року) гайдуки та слуги Олександра Пузини відібрали у з'єднаних Пречистенський монастир у Луцьку, а також маєтки Терники і Теремне. 27 червня 1636 р. Люблінський трибунал визнав дії єпископа Пузини незаконними і зобов'язав його повернути церкви та маєтності уніатам. Проте православний владика рішення трибуналу проігнорував¹⁷⁰.

Таким чином, ситуація навколо належності Луцької єпископії, незважаючи на сеймові рішення 1632-1633 років лишалася до кінця нез'ясованою. Лише на сеймі 1635 року вдалося домогтися остаточного врегулювання правового статусу Православної Церкви в Речі Посполитій взагалі, і на Волині зокрема. Так, 16 березня король Владислав IV підписав грамоту, в якій йшлося про майбутнє Луцької єпархії. Згідно з цим документом, уніатський владика Єремія Почаповський аж до своєї смерті мав займати Луцьку кафедру. Потім вона

мала перейти до рук православного єпископа Атанасія Пузини. В разі, якщо Пузина помер би раніше, то Почапівського все одно мусив в перспективі змінити саме православний, а не уніатський владика. Натомість Жидичинська архимандрия св. Миколая разом з приписаною до неї Луцькою церквою св. Трійці мала бути повененна уніатам¹⁷¹.

Втім, хоч із зайняттям кафедри єпископу Пузині все-таки довелося зачекати до часу поки Єремія Почапівський звільнив би її природнім шляхом, але право (хоч і спірне з точки зору уніатів) на відсудження у з'єднаних деяких луцьких церков у нього лишилося. В жовтні 1635 року на виконання декрету короля Владислава IV до Луцька прибула комісія, яка, взявши за основу число православних та уніатських вірних, мала розподілити церкви в місті. До складу комісії входили: Станіслав-Габріель Зборовський, староста городельський (римо-католик), князь Григорій Четвертинський (православний), Ян Станішевський, ключник луцький (римо-католик), Андрій Загоровський, війт луцький (православний). Як бачимо, комісія не мала жодного члена уніатського віросповідання, що підсилювало шанси на успіх православного єпископа у справі підрахунку вірних. Міг розраховувати єпископ Пузина також на впливових членів Луцького православного братства кн. Юрія Пузину, Лаврентія Древинського, Семена Гулевича-Воютинського та інших які, за даними уніатів, сприяли йому в отриманні королівського універсалу на владитство Луцьке.

Саме на цих осіб, як і на православних райців м. Луцька, вніс протестацію уніатський єпископ Єремія Почапівський з приводу жовтневих подій 1635 року. Згаданий документ є практично єдиним цілісним свідченням про обставини повернення до столиці Волині православного ієрарха, тому зупинимося на ньому ширше. Передусім уніатський владика заявив про незаконність видачі королівського привілею щодо розподілу церков у місті. На його думку, при цьому було порушено положення "Коронного статуту" (світські особи не можуть мати влади над церквами, костелами та їх маєтками)

та "Волинського статуту" (комісії уповноважені вирішувати лише питання земельних меж королівських столових маєтностей та маєтками світських осіб і Церкви, про що йдеться у 57 артикулі 4 розділу Волинського статуту. У такий спосіб єпископ Пузина незаконно захопив майно Уніатської Церкви, в тому числі маєтки Тернки, Седмярки, Теремне, уніатський шпиталь біля мосту на р. Глушець. При цьому було порушено королівський декрет від 1609 року, який забороняє взаємні кривди між уніатами і православними під штрафом в 10 тис. злотих. Було порушено також рішення короля Владислава IV, який підтвердив право єпископа Почаповського доживотно тримати Луцьку кафедру разом з церквами.

У протестації уніатського владики вступ єпископа Атанасія Пузини до Луцька описується дуже яскраво. Останній під приводом провадження якогось богослужіння в супроводі численних озброєних слуг та прихильників урочисто увійшов до міста. Одразу в Луцьку почалася посилена антиунійна агітація між "поспольством". Тим часом єпископ, ходячи з процесією по місту, наказав попереду себе нести хрест — привілей, на який мав право лише митрополит, а не єпископ. Врешті, зупинившись у домі пана Косацького, о. Атанасій Пузина наказав возному зібрати на площі людей. Коли площа була наповнена народом — як католиками, так і уніатами, єпископ Пузина з вікна дому Косацького заявив старості городельському та королівським комісарам, що ці люди не є уніатами, але вірними східного обряду під послушенством Константинопольського патріарха.

Ми схильні брати під сумнів свідчення владики Почаповського, що площа була наповнена лише уніатами та католиками. Добре відомо, що в Луцьку активно діяло православне братство, та й самі уніати не раз згадували, що в столиці Волині є багато "схизматиків". Так що в цьому місті Атанасія Пузину було кому зустрічати. Водночас, факт зловживань ним духовною владою підтвердили також представники римокатолицького духовенства. Так, вікарії Луцької кафедри, луцький пріор та ректор Луцької єзуїтської колегії склали з

цього приводу протестацію. Останні заявили про те, що єпископ Пузина бунтує їх підданих-уніатів, яких є кілька сотень осіб у Луцьку та в його околицях і для чогось наказує вписувати їх імена в реєстри, не маючи жодного на те права. Протестація Почаповського була вписана в консисторські акти Луцької римо-католицької капітули¹⁷².

Додаткову інформацію про ці події знаходимо в протестації Луцької уніатської капітули від 7 січня 1636 року, яка, на жаль, збереглася лише частково. З неї дізнаємося, що 16 жовтня 1635 року єпископ Атанасій Пузина в супроводі озброєного гурту людей почергово прибував до трьох луцьких церков — Михайлівської, Рождественської та П'ятницької, вимагаючи передати їх під свою духовну владу. Для уніатів цей похід не був несподіванкою — настоятелі церков стояли біля дверей своїх храмів і відмовили у передачі православному владиці церковних ключів. До відвертих конфліктів та зіткнень не дійшло — православні лише повісили додатково власні замки на двері згаданих храмів. Лише 27 жовтня єпископ Пузина разом зі своїми прихильниками зламав ці замки, після чого згадані церкви остаточно перейшли під його духовну владу¹⁷³.

Комісії щодо розподілу церков працювали також в інших повітових центрах Волині. Збереглися непрямі дані про те, що комісари з Луцька виїхали до Володимира. Проте там позиції православних виявилися значно слабкішими, ніж у Луцьку, тому вони отримали у цьому місті одну, максимум дві церкви¹⁷⁴. В лютому наступного, 1636 року комісари прибули до Кременця. В цьому місті храми були поділені у співвідношенні 4:3 на користь уніатів¹⁷⁵.

Діяльність комісій щодо розподілу церков, які мали відновити релігійну справедливість, призводила до сварок і конфліктів між уніатами і православними в різних регіонах Речі Посполитої, в тому числі і на Волині. Зараз уже важко сказати, наскільки об'єктивними були комісари у своїх рішеннях, особливо тоді, коли до складу комісій не входили представники від уніатів. Втім, численні скарги, що надходили до

короля від з'єднаних, змусили останнього 8 квітня 1636 року видати універсал щодо ситуації, що склалася навколо їх роботи. У ньому король повідомив, що з різних регіонів до нього надходять листи авторитетних осіб про зловживання, допущені комісарами при розподілі церков, внаслідок чого уніати втрачають храми, на які мають законне право. Наводилися приклади подібних зловживань у Красноставі, Грубешові, Більську. У даних випадках комісії прибували до міст без попереднього повідомлення про це уніатів, які не встигали вчасно представити свої права на храми. Крім того, при передачі церков православним релігійна ситуація в даних містах до уваги не бралася. У м. Камінь (Литва) комісари віддали православним церкву, фундовану після 1596 року уніатами. На підставі цього король вимагав переглянути рішення комісій у згаданих містах і повернути храми уніатам, і надалі не вдаватися до подібних зловживань¹⁷⁶.

Як бачимо, православна шляхта Волині, досягнувши перемоги на сеймах 1632—1633 рр., досить енергійно реалізовувала свої здобутки в межах свого воєводства. Втім, скоро в її середовищі намітилися тенденції суспільно-релігійного характеру, які поставили під сумнів реальність перемоги православних над уніатами. Річ у тому, що, незважаючи на тріумф сеймових перемог, православні мусили брати до уваги реалії суспільно-релігійного життя України та Білорусії, що об'єктивно склалися на той час. За час від проголошення церковного з'єднання з Римом на Русі встигло сформуватися покоління вірних східного обряду, які сприйняли ідеї церковної унії. Саме тому реалізація ідеї цілковитої ліквідації Уніатської Церкви (цей варіант вирішення релігійної проблеми був для православних найбажанішим) була на той час навряд чи можлива. Ця ситуація сприяла повернення православних до обговорення ідеї релігійного миру з католицьким світом, одним з варіантів якого було укладення нової унії. Одним із ідеологів цієї релігійної політики в середовищі православного духовенства був Київський митрополит св. Петро Могила.

Відгуки цих ідей знайшли своїх послідовників також на Волині, і це не могло не вплинути на обставини релігійної боротьби місцевого православного нобілітету. Справа тут передусім полягала у особистості Луцького єпископа Атанасія Пузини та інтересах тих шляхетських сил, які його підтримували. На наш погляд, новий православний владика виявився добрим політиком, але його якості ієрарха і пастиря виявилися вельми сумнівними. Документи, що були в нашому розпорядженні, свідчать, що він був типовим шляхтичем авантюрно-свавільного типу. Про це дізнаємося не тільки від уніатів, що терпіли від нього кривди, але навіть від самого православного митрополита св. Петра Могили. Так, у своїй протестації від 16 жовтня 1638 року він свідчив, що Афанасій Пузина вдався до сумнівних фінансових оборудок. Ще не отримавши від короля привілей на Луцьку єпископію, він уже встиг укласти угоду з паном Федором Білостоцьким про передачу йому в оренду єпископських маєтків Тернки і Седмярки на дуже низьку суму і на вдвічі довший термін, ніж дозволяє закон — на 6, а не на 3 роки. Тим самим, на думку св. Петра Могили, Церква зазнала великої шкоди¹⁷⁷. Будучи висуванцем шляхти, що входила до складу Луцького православного братства, Пузина в подальшому щедро роздавав його членам в посесію на пільгових умовах багаті єпископські маєтки. Врешті, на 1648 рік практично всі володіння однієї з найбагатших єпископій Київської митрополії опинилися під контролем Луцького братства.

На наш погляд, саме мотиви економічного характеру 1636 року штовхнули єпископа на політичні маневри, вельми неоднозначні для православних. Як впливає з листів пана Фрика та уніатського єпископа Корсака, Атанасій Пузина звернувся до князя Владислава Заславського з проханням надати йому Дерманський монастир, в якому по смерті Мелетія Смотрицького не було архімандрита¹⁷⁸. При цьому слід пам'ятати, що згадана архімандрія належала до числа найбагатших на Волині. Але князь Заславський відповів, що може надати цей монастир лише католику. Єпископ Пузина

у приватній розмові з князем дав згоду на унію. Проте Заславський цим не задовольнився. Він запросив митрополита Йосифа Рутського і влаштував їх зустріч. Очевидно, князь підозрював якусь інтригу з боку Луцького єпископа і вирішив спочатку добитися від нього письмового підтвердження про готовність прийняти унію. Проте, до остаточного порозуміння між ними не дійшло. Про поведінку Атанасія Пузини на цій зустрічі митрополит Рафаїл Корсак згодом писав: "Однак іророва лисиця шипіла з кутка і втекла до Цитаха, не бажаючи відкрито приєднуватися до католицизму. І вже цими хитрощами показала, що Дерманський монастир просила не заради Христа, а заради Лазаря"¹⁷⁹.

Вважаємо вірогідним, що саме політичні маневри Луцького єпископа Атанасія Пузини, в яких він намагався видати себе за прихильника унії, дали можливість з'єднанням зробити спробу відіграти практично програну на сеймах 1632—33 рр. ситуацію на Волині. В кінці жовтня 1637 року помер уніатський єпископ Єремія Почапівський. Після цієї події у Луцьку стався переполох: озброєні загони сформовані зі слуг та прихильників єпископа Атанасія Пузини 30—31 жовтня негайно захопили маєтки Луцької єпархії, які лишалися у володінні уніатів. Кількома днями раніше Володимирський єпископ Йосиф Баковецький терміново прибув зі своїми слугами до Луцька і вивіз все майно з Луцького кафедрального собору та єпископського двору — аж до кухонного посуду включно — не бажаючи, щоб воно попало до рук православних¹⁸⁰.

Тим не менше, єпископ Атанасій Пузина, маючи згідно королівського універсалу від 16 березня 1635 року всі права зайняти по смерті уніатського владики Луцьку кафедру, виявив непритаманну йому нерішучість. Задовольнившись захопленням єпископських маєтків, він на цьому і зупинився, хоча мав достатньо прихильників у Луцьку, щоб цілком законно зайняти єпископську кафедру та церкви, що ще лишалися під владою уніатів. Тим часом, 30 жовтня 1637 року король Владислав IV, порушуючи власний універсал від 1635 року, направив листа до духовенства Луцько-Острозької

єпархії, в якому повідомив про передачу Луцької кафедри в адміністративне управління Володимирському уніатському єпископу Йосифу Баковецькому. Окремим універсалом король повідомив Атанасія Пузину про заборону йому втручати-ся в межі уніатської юрисдикції Луцько-Острозької єпархії¹⁸¹. Через тиждень після цього — 7 листопада 1637 року — митрополит Рафаїл Корсак особисто прибув до Луцька, де в присутності возних, місцевої шляхти та представників уніатського духовенства ввів єпископа Баковецького у володіння Луцькою кафедрою. Характерно, що при наявності значної кількості православних в місті дії уніатів не було опротестовано¹⁸².

Дивна на перший погляд поведінка луцького православного владики та його численних прихильників стає зрозумілою, якщо взяти до уваги, що в цей час Атанасій Пузина продовжував вести переговори про умови прийняття ним унії, що мало відкрити перед ним значно ширші перспективи та можливості. Адже на Волині все ще лишалося чимало церков та кілька монастирів (в тому числі багата Дерманська архімандрія, на яку він претендував), що продовжували визнавати унію та перебували під патронатом католицьких магнатів. Крім того, одне з найголовніших своїх завдань — зайняття єпископських маєтків — владики Атанасій уже осягнув, а стара кафедральна церква у Луцькому замку "могла почекати" закінчення політичних переговорів.

Втім, до досягнення згоди так і не дійшло, внаслідок чого питання про передачу Луцької кафедри православним скоро знову стало актуальним. Так, уже 26 січня 1638 року резолюцію з вимогою передати єпископу Атанасію Пузині Луцької кафедри прийняв шляхетський сеймик Волинського воєводства¹⁸³.

Сейм 1638 року увійшов в історію релігійних рухів в Речі Посполитой гучною справою Раківської аріанської академії. Як відомо, під приводом вчиненого її студентами блюзнірства (ними було знищено придорожній хрест) католицька частина сейму добилася закриття академії та вигнання з Ракова аріан. У цій ситуації майже всі православні депутати

зайняли нейтральну позицію. Намагаючись домогтися остаточного втілення в життя "Пунктів заспокоєння", вони тепер все більше покладалися на лояльність до православних короля Владислава IV, ніж на політичну допомогу своїх протестантських союзників¹⁸⁴. Подібна тактика дала певні результати — зусиллями впливових волинських депутатів (Адама Киселя та князя Григорія Четвертинського) на цьому сеймі вдалося остаточно поладнати справу Луцько-Острозької єпархії. 20 квітня 1638 року за їх настійними проханнями король підписав низку документів, які остаточно розмежовували сфери впливу уніатів і православних на Волині. Православні отримували Луцьку кафедру та легалізовували захоплені 1637 року церковні маєтки, натомість відступали уніатам багату Жидичинську архімандрию. 22 травня цього року Жидичинський монастир було офіційно передано митрополиту Рафаїлу Корсаку і приблизно в цей же час православні зайняли Луцьку кафедру¹⁸⁵. Остання подія завершилася символічним актом — православний митрополит св.і Петро Миогила, який прибув з цієї нагоди до Луцька, викинув на вулицю св. Дари, що зберігалися в кафедральному соборі, і були свого часу освячені уніатськими священиками¹⁸⁶.

Цим символічним жестом Київського митрополита завершився черговий етап політичної боротьби православної шляхти Волині за права своєї Церкви. Водночас православна опозиція Речі Посполитої взагалі, та на Волині зокрема, досягла блискучої політичної перемоги на сеймах 1632—33 років, завдяки якій була юридично відновлена православна ієрархія в польсько-литовській державі. Перемога ця значною мірою стала можливою завдяки вдалому для православних співпадінню політичних обставин — смерті короля та війни з Росією. Але передусім цей успіх обумовлювався солідарністю у самому православному таборі, який вперше після 1596 року виступив в ролі консолідованої національної опозиції, в якій об'єдналися шляхта, духовенство та козацтво. Завдяки рішенням сеймів 1632—33 років та подальшій боротьбі за їх реалізацію в життя православна шляхта Волині

домоглася максимально можливого на той час результату — відновлення Луцької православної єпископії, що стало запорукою легального та канонічно правного суспільно-релігійного життя православних цього регіону України.

Четвертий етап: 1639—1648 рр.

Успіх православної шляхти Волині в боротьбі за права своєї Церкви, який виразно окреслився на 1638 рік, справив суттєвий вплив на подальшу її роль у суспільно-релігійному житті України. Після заняття єпископської кафедри у Луцьку місцеве православне суспільство досягло майже усіх завдань у боротьбі зі з'єднаними яке, за тих політичних умов, могло поставити перед собою. І хоча Уніатська Церква продовжувала займати помітні позиції в регіоні, православний нобілітет фактично вичерпав можливості боротьби з нею. Причиною цього полягала в тому, що ті протопопії та монастирі що визнавали унію перебували під патронатом католицьких магнатів, і в їх конфесійну політику щодо власних підданих не мав права втручатися ніхто — ні король, ні сейм, ні сенат і, тим паче, сусіди-дідичі. Крім того, на заході Волині (Володимирський повіт) унія знайшла досить багато прихильників серед місцевого нобілітету, і, мабуть, тому православні на сеймах 1632—33 рр. навіть не намагалися серйозно боротися за опанування Володимирською кафедрою.

Втім, це зовсім не означає, що в суспільно-релігійному житті православної шляхти Волині наступило затишшя. Активність поборників православ'я не зменшилася, але набула нового змісту, форм і напрямків. Політично та релігійно активна шляхта отримала шанс скерувати свою вивільнену енергію на поборення унії в інших єпархіях. Початок цього процесу слід віднести до часів сеймів 1632—33 років, коли перед православними гостро стояло питання про майбутнє Перемишльської єпархії, яку на той час очолював уніатський владики Атанасій Крупецький. Ситуація в цьому краї була унікальною — незважаючи на рішучий опір унії з боку місцевого дрібного нобілітету, єпископ Крупецький більше сорока

років з фанатичною відданістю боровся за впровадження з'єднання в своїх єпархіях і навіть організовував місії на Закарпаття. Цілком зрозуміло, що в якості опонента православні мусили висунути не менш енергійного та рішучого кандидата. Вибір впав на перевірену людину — члена Луцького православного братства писаря земського Луцького суду Семена Гулевича-Воютинського.

20 березня 1633 р. відбулася елекція Гулевича-Воютинського на єпископа Перемишльського і Самбірського, яка засвідчила масову підтримку та високий ступінь довіри Гулевичу з боку православної громадськості Галичини. Акт його обрання, крім Київського митрополита Петра Могили та єпископа Йосифа Борисковича, підтримало близько 80 православних ченців та священників Перемишльської єпархії, а також більше 100 світських шляхтичів того краю — разом близько 200 осіб¹⁸⁷. Новий єпископ домігся від польського уряду передачі йому трьох монастирів на Прикарпатті — у Лаврові, Спасові та Смольниці разом з їх маєтками і прибутками. Як і очікувалося, це рішення не визнав уніатський владики, який разом зі своїми прихильниками засів у монастирі Св. Спаса, не бажаючи їм поступатися. З метою виконання своїх прав, Сильвестр Гулевич пішов на безпрецедентний крок — на Зелені Свята 1636 року зібрав 10-тисячне православне шляхетське ополчення Перемишльської землі і на його чолі вирушив проти свого конкурента. У його складі були представники відомого на Волині шляхетства, які разом зі своїм земляком-єпископом прибули на Галичину боротися за права православних. Серед них згадувалися рідні брати Семена Гулевича — Олександр і Данило Гулевичі, Андрій Загоровський, Семен Мишка-Холоневський та інші¹⁸⁸. Незабаром сталася драматична подія в історії Української Церкви: загони єпископа Сильвестра Гулевича під його особистим керівництвом взяли штурмом резиденцію уніатського владики — монастир Св. Спаса біля м. Самбора. Дійшло до справжнього бою — обидві сторони відкрили вогонь з рушниць, а монастир був підданий артилерійському обстрілу. В резуль-

таті — у сутичці загинув брат єпископа Крупецького, кільканадцять учасників зіткнення зазнали серйозних поранень¹⁸⁹. Невдовзі після цих подій в руки православних перейшли також монастирі у Лаврові та Смольниці.

Отже, рішуче вирішення релігійних справ владикою Сильвестром дало можливість православним фактично повністю зайняти Перемишльську єпархію разом з її маєтками, звівши вплив уніатського єпископа до мінімуму. Але остаточної перемоги у цій боротьбі Сильвестр Гулевич так і не досяг. Його конкурент — владика Атанасій Крупецький — виявив неабияку енергію та наполегливість і домогся в судах визнання дій свого опонента незаконними. На православного єпископа та багатьох учасників штурму монастиря Св. Спаса було кинута інфамія і 1638 р. Крупецький зробив спробу повернути втрачені монастирі та маєтки. Спроба була невдала: прихильники Сильвестра Гулевича вчинили збройний опір. Врешті, 1641 р. справу було полагоджено компромісом: в обмін на зняття інфамії Сильвестр Гулевич відступив Атанасію Крупецькому Лаврівський монастир, лишивши за собою обителі з маєтками у Спасові і Смольниці¹⁹⁰.

Втім, владика Гулевич у своїй боротьбі з уніатами не обмежувався власною єпархією. Він активно втручався у справи сусідньої Холмщини, де єпископську кафедру займав уніатський єпископ Мефодій Терлецький. Близько 1636 року останній скаржився на Сильвестра Гулевича та православного митрополита Петра Могилу за підбурення вірних проти його, Терлецького, духовної влади та втручання в межі його єпископії. Лишилися наприклад згадки, що Перемишльський владика активно діяв у Белзі та Сокалі¹⁹¹. Втім, в межах тієї самої Холмської єпархії у 30—40-х роках активно підтримував православ'я також відомий нам Луцький єпископ Атанасій Пузина, який, на відміну від Сильвестра Гулевича, виконував в цьому регіоні функції адміністратора цілком легально — за королівським привілеєм¹⁹².

Перенесення представників політично активної та впливової волинської шляхти до Галичини та Холмщини для під-

тримки у цих краях православ'я обумовило специфіку суспільно-релігійної позиції волинського нобілітету в цілому. З кінця 30-х років XVII ст. волинське православне панство на місцевих сеймиках поступово втрачає інтерес до конфесійної ситуації у власному регіоні. Так, сеймик 1639 року ще вимагав повернути до Луцької кафедральної церкви реліквії, вивезені свого часу уніатським Володимирським єпископом Баковецьким, в числі яких були дерево св. Хреста, мощі св. Пантелеймона, церковне начиння, хрести та стародавні келихи. Але поруч із цим в інструкції містилося доручення депутатам зайнятися захистом прав православних Холмської єпархії, які терплять утиски у Любліні, Красноставі, Сокалі, Белзі та ін.¹⁹³ Інструкція послам, складена 1641 року, свідчить про занепокоєння ситуацією, в якій опинився Перемишльський єпископ Сильвестр Гулевич — солідарне з ним волинське панство доручало депутатам на сейм добиватися повернення йому відібраних церковних маєтків. Але особлива увага православного шляхетства була прикута до Холмщини. Інструкції 1641, 1645 та 1646 років мали незмінну і досить жорстко сформульовану вимогу повернення православним церков у Любліні, Красноставі, Белзі та Сокалі¹⁹⁴. Позиція ця послідовно витримувалася православною шляхтою Волині аж до початку Визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького у 1648 році.

Втім, наскільки б активною не була участь православного нобілітету Волинського воєводства у боротьбі з уніатами в період 1639—1648 рр., вона однак не охоплювала усіх аспектів і напрямків її суспільно-релігійного життя. Поруч з боротьбою з уніатами за церкви та монастирі православні не полишали ідеї досягнення порозуміння з Римом, проте форми діалогу обиралися інші, ніж досі. Це і зрозуміло: події на сеймах 1632—33 років, робота комісій по розподілу церков, які призводили до сварок і конфліктів, породжували взаємну недовіру між прихильниками та противниками з'єднання. Крім того, ідеологів міжрелігійного замирення з боку православних, і передусім Петра Могили, не влаштовувала цер-

ковна єдність з Римом, складена за "Берестейською формулою". Ця ситуація призвела до зміну формату переговорів. Якщо у 20-х роках XVII ст. волинська православна шляхта шукала порозуміння з уніатами передусім шляхом переговорів, намагаючись сприяти поєднанню "Русі з Руссю", то у 30—40-х роках XVII ст. було взято курс на безпосередні контакти православних з Римом, "обходячи" Уніатську Церкву. Подібна концепція була викладена у листі маршалка волинського сеймику 1646 року князя Михайла Чарторийського, текст якого наводимо повністю:

"А коли то все ґрунтовно та надійно буде заспокоєне, щоб кілька духовних, які унію прийняли, усім народом не керували, мир та спокій Речі Посполитої не порушували, тоді вже ми самі добровільно хочемо мати з їх милостями панамі католиками латинського обряду братерську розмову про релігійний мир. Але не з тими кількома особами, які самі без ґрунтовної основи унію учинили, і тим самим неспокій в державу принесли. Тому з цього приводу ми заявляємо, щоб до тієї згоди, яку б дав Пан Бог через нас і духовенство наше, ті з їх милостей, які зараз відійшли від нас, мали або приступити до нас, або звільнити усі маєтки, церкви, монастирі і кафедри. Застерігаючи цю умову дозволяємо панам, послам нашим, визначити певний час на такий колоквіум і місце його проведення призначити в Луцьку. А якщо на тому з'їзді, стережи Боже, до згоди не прийшло, тоді ми (православні. — *Прим. М. Д.*) при наших давніх правах лишаємося.

Михайло, князь Чарторийський, маршалок кола лицарського"¹⁹⁵.

Зрозуміло, що реалізація "плану Чарторийського" навряд чи була можлива, оскільки обов'язковою умовою врегулювання відносин з Римом — неконкретного по суті — ставилася самоліквідація Уніатської Церкви. На цю умову ні з'єднані, ні Рим, ніколи б не дали згоди. Тим не менше, цей проект добре відображає настрої волинського православного нобілітету цього часу. Православне панство цього регіону після успіхів 1632—1638 рр. відчувало себе настільки впевнено, що могло

собі дозволити відверто ігнорувати уніатів і виступати з ініціативою проведення з'їзду в Луцьку для обговорення питань міжконфесійного порозуміння безпосередньо з римокатоликами. Дійсно, на кінець 40-х років XVII ст. успіхи православного нобілітету на Волині були незаперечні і виглядало, що Православна Церква, оновлена реформами Петра Могили, має широкі перспективи свого подальшого розвитку у багатонаціональній Речі Посполитій. Втім, події Визвольної Війни під проводом Богдана Хмельницького скерували вектор історії України, і разом з ним — історії Української Церкви, зовсім в інший напрямок.

Отже, парламентська боротьба українського шляхетства мала надзвичайно важливе значення у справі захисту прав Православної Церкви кінця XVI—першої половини XVII ст. Тільки в цей спосіб — використовуючи роботу регіональних сеймиків та загальнодержавних сеймів — можливо було добитися легітимізації Православної Церкви в Речі Посполитій в післяберестейську добу та створити передумови для її подальшого відродження. Вважаємо, що відновлення православної ієрархії 1620 року зусиллями українського козацтва ніколи б не набуло тієї історичної ваги для України та Білорусі, якби цей політичний крок не підтримала на сеймах українська шляхта. Події 1632—1633 років, коли Православна Церква в Речі Посполитій була не тільки відновлена з канонічної точки зору, але і легітимізована в правовому полі цієї країни, свідчили, що головне історичне завдання у справі захисту релігійних та духовних прав православного населення польсько-литовської держави українська шляхта виконала. Успіх православних в історичні для їх Церкви часи (1620–1623, 1632—33 рр.) став можливим внаслідок консолідації в єдину опозицію усіх впливових станів України та Білорусії — шляхти, духовенства та козацтва. Цей факт виразно свідчив про формування навколо цінностей православ'я опозиції не тільки релігійного, але й національного типу. Тісна співпраця з протестантами Польщі і Литви у 1632—33 роках також сприяла успіхам православної опозиції, а виважена позиція її

лідерів, які розмежовували релігійний та політичний аспект співпраці з протестантськими Церквами, свідчила про зростаючий досвід суспільно-політичної діяльності православної еліти.

Особливе місце у згаданих вище подіях належало представникам шляхетських родин Волинського воєводства. Як українська, так і зарубіжна історіографія давно визнали вирішальну роль князівської родини Острозьких у справі захисту прав православних Волині та інших регіонів України і Білорусі у перше поунійне десятиліття. Не викликає сумніву, що саме активна позиція князя Костянтина Острозького в час підготовки унії в Бресті та в перші роки після її проголошення дозволила мобілізувати сили православного суспільства польсько-литовської держави в боротьбі за свої релігійні права. Відтермінування у часі цих заходів ставило б під великий сумнів саму можливість розгортання подібної боротьби в майбутньому, не кажучи вже про її результати. Роль і значення волинського нобілітету у сеймовій боротьбі за визнання прав Православної Церкви лишалися надзвичайно важливими також і після смерті Костянтина Острозького. Достатньо згадати, що переважна більшість послів, яких православні обирали на сеймах в якості своїх повноважних представників, походила саме із середовища волинського панства. Зокрема, Лаврентій Древинський, Семен Гулевич-Воютинський, Адам Кисіль належали до числа тих православних лідерів Речі Посполитої, які формували тактику і стратегію сеймової боротьби у 20—40-х роках XVII ст.

Якщо мова йде про захист прав Православної Церкви волинським нобілітетом у згаданий період, необхідно відзначити участь у цих процесах волинської шляхти римокатолицького віросповідання. Януш Острозький, Криштоф Збараський, Юрій та Януш Заславські, а також інші впливові католицькі магнати Волині, часто діяли всупереч настійним рекомендаціям Риму і під час сеймових засідань лобіювали інтереси передусім православних, а не уніатів. Цей факт дає нам підстави зробити висновок, що впливові вірні Римо-

Католицького Костелу на Волині не мали спільної позиції щодо подій, пов'язаних з унією в Бресті. Більше того, значна частина представників волинської шляхти римо-католицького віросповідання зробила великий внесок у справу поборення унії на сеймах і сеймиках.

Водночас, сеймова боротьба була по своїй суті складним політичним процесом, і на цьому шляху православна шляхта Волині часом зазнавала серйозних невдач та прорахунків. Зокрема, суперечливою та неоднозначною була практика антиунійного союзу православних і протестантів, який в різні періоди політичної боротьби набував різних форм. Без сумніву, досвід політичної боротьби "дисидентів" був корисним для православних, а солідарна з ними боротьба на сеймах збільшувала шанси добитися своїх політичних цілей. Водночас, відверто авантюрні форми співробітництва (ідея церковної унії православних і протестантів 1599 року) не могли не привести до дискредитації лідерів православ'я, в результаті чого досягнені здобутки могли бути зведені нанівець. Результативність сеймової боротьби православного нобілітету (в тому числі волинського) помітно знижувалася також внаслідок незавершеності процесу національної консолідації "руської" (українсько-білоруської) еліти. Ця проблема є цілком зрозумілою, оскільки в умовах відсутності власної державності український нобілітет виявився інкорпорований у державну та політичну систему Речі Посполитої. Саме тому дуже часто на сеймах волинська шляхта не виявляла достатньої наполегливості у реалізації релігійно-національних вимог з огляду на пріоритет загальнодержавних або станових інтересів.

2.2. Підтримка православ'я за правом патронату

У польсько-литовській державі в основі права патронату лежав обов'язок дідичів усіх рівнів (приватних осіб, духовенства, короля) опікатися церквами, костелами, монастирями та кляшторами у своїх володіннях, дбати про їх благоустрій та матеріальне забезпечення. В умовах XVI—першої полови-

ни XVII ст. право патронату було явищем об'єктивно необхідним і єдино ефективним для матеріального забезпечення функціонування Церкви. В той час лише в подібний спосіб можна було гарантувати права тисяч парафіяльних церков на маєтки та встановити контроль за поданням до них достойних священників, а монастирям — настоятелів. За тодішніх історичних умов Церква в особі єпископів без існування права патронату просто не справилася б з тим об'ємом щоденних рутинних проблем, які були пов'язані зі стосунками парафією (церквою, костелом) та землевласником, у володіннях якого знаходився храм.

Втім ця в теорії досить раціональна схема опіки над церквами в реальному житті дуже часто призводила до зловживань, в результаті яких храми не тільки не процвітали, а зазнавали збитків та занепаду. Найпоширенішою формою зловживань було надання дідичами церков та монастирів особам, які не мали покликання до релігійного життя. Це явище диктувалося необхідністю забезпечення магнатом або шляхтичем своїх слуг певними прибутками.

Як правило, дрібна шляхта, пов'язана з магнатами клієнтарно-патрональними стосунками, отримувала за службу не гроші, а маєтки на праві пожиттєвої посесії. В ряді випадків слуга, який відзначився перед паном, але не міг більше нести за віком чи за станом здоров'я військову службу отримував парафію. В такий спосіб слуга продовжував служити пану (тепер уже не шаблею, а молитвою) і водночас жив за рахунок церковних маєтків. Іноді монастирі, які мали пристойні прибутки, фактично ставали "будинками для престарілих", в яких старі чи скалічені слуги дідича доживали свого віку у статусі ченців. Зустрічалися також випадки, коли шляхта розглядала перспективу переходу до духовного сану як вигідний бізнес. Маючи сильних покровителів або добрих знайомих при дворі магнатів чи навіть короля, шляхтич отримував багату парафію, настоятельство в монастирі чи навіть єпископську кафедру з єдиною метою — використовувати церковні маєтки. Зарадити цьому лиху ієрархія не могла, і тому були свої причини.

По-перше, тому, що за існуючим в той час правом кандидат на священика (ігумена, архімандрита чи єпископа) спочатку отримував привілей на духовні хліби від світської особи — діди́ча, і лише потім звертався до єпископа з проханням про свячення. Відмова від свячень з боку єпископа вела до конфлікту з діди́чем, і провокувала ще гірший сценарій розвитку ситуації — не ставши священиком, шляхтич займав церковний ма́сток, у церкві не служив і внаслідок цього духовне життя парафії руйнувалося остаточно.

По-друге, у багатьох єпископів просто не було стимулу боротися з подібними зловживаннями, оскільки вони самі в подібний спосіб досягли духовних хлібів.

Але навіть в тих випадках, коли шляхтич мав намір служити Богу і Церкві, він далеко не завжди міг відповідати цій місії внаслідок відсутності відповідного виховання та профільної освіти. Наприкінці XVI ст. семінарії на Русі не було, тому не тільки священиками, але навіть єпископами світські особи ставали після свого роду "прискорених курсів", які могли тривати дуже короткий термін. Скептично оцінюючи рівень духовної освіти Перемишльського єпископа Сильвестра Гулевича-Воютинського (волиняка за походженням), дослідник історії Галичини Владислав Лозинський з цього приводу писав: "Про теологічні відомості в подібних випадках не дбали. Кілька тижнів побуту в якомусь монастирі, чернечий постриг та ознайомлення з найнеобхіднішими подробицями релігійного ритуалу — ось і все, що вимагалось від такого кандидата"¹⁹⁶.

У подальшому підтримка православ'я за правом патронату після 1596 року загострила ще одну проблему, зарадити якій годі було в тій історичній ситуації. В умовах відсутності власної ієрархії, коли було практично неможливо слідкувати за дотриманням церковної дисципліни, існувала гостра проблема висвячення нових священиків та освячення мира. Якщо додати до цих проблем давню болячку Української Церкви — відсутність семінарії, яка могла б давати майбутнім священикам профільну освіту, — загальний стан православ'я на Русі

та на Волині виглядатиме дуже сумним. За таких обставин довірливі та неосвічені поборники православ'я часто ставали жертвами різного роду шахраїв. На Русі і на Волині постійно перебували справжні чи фальшиві ченці "з Греції", які, подорожуючи від одного православного центру до іншого, продавали священикам та монахам мощі та миро — вельми сумнівної якості, і в подальшому це ставило під сумнів правність тайнств, що відбувалися у православних храмах.

Проте, навіть це, дуже недосконале правило співжиття Церкви і суспільства, відоме в історії під назвою "права патронату", мало свої приховані позитивні сторони, які стали рятівним колом для українського православ'я після проголошення Берестейської унії. Справа в тому, що в польсько-литовській державі продовжували зберігатися деякі пережитки феодальної роздробленості. Полягали вони в тому, що магнати і шляхта у своїх володіннях почувалися повними господарями, і ні король, ні сейм чи сенат не могли впливати на їх внутрішні стосунки з підданими. Тим паче, поза їх компетенцією була релігійна політика пана у своїх володіннях. Потрібна була надзвичайна ситуація в державі, пов'язана з гучними та резонансними подіями, щоб сейм міг прийняти рішення про заборону шляхті підтримувати представників певного віровизнання в межах їх дідових володінь. Подібні прецеденти були, вони стосувалися аріан, проте, як свідчать документи, виконання постанов сейму було вкрай проблематичне через слабкість виконавчої влади на місцях.

Таким чином, після проголошення унії в Бресті, коли Православна Церква втратила майже всіх єпископів, перед її захисниками постала проблема пошуку шляхів порятунку православ'я в умовах відсутності (зокрема, на Волині) власного єпископату. Єдиним способом виграти час для подальшої боротьби, а на той час не допустити втягнення тисяч парафій під духовну владу уніатських владик, була їх ізоляція від уніатів за правом патронату. Саме тому, за весь період протистояння православних та уніатів, величезну роль в успіху тієї чи іншої сторони грала позиція магнатів, які мали в

своїх маєтках десятки, а іноді до сотні і більше, парафіяльних церков.

У перші 30 років після проголошення унії на Волині ситуація в цьому сенсі для православних була сприятлива. Попри введення унії у королівщинах, а також у володіннях Радзивіллів, Єло-Малинських, частково — Заславських, володіння найбільших волинських магнатів — Острозьких, Корецьких, Заславських (частково) — лишалися закритими для уніатських єпископів. Волинські магнати керувалися в подібних рішеннях різними мотивами. Без сумніву, ті з них, хто дотримувався православ'я, не допускали уніатів до своїх володінь з ідейних міркувань. До їх числа слід зарахувати представників старої православної аристократії — князів Костянтина та Олександра Острозьких, Григорія Сангушка-Коширського, Адама та Миколая Вишневецького, Йоакима Корецького та Юрія Пузину. Проте, майже всі вони на початку XVII ст. були втрачені для Православної Церкви. Деякі з них (Костянтин та Олександр Острозькі, Григорій Сангушко та ін.) пішли з життя, деякі (Йоаким Корецький) стали римокатоликами.

Тому, починаючи з кінця першого—другого десятиліття XVII ст., в зв'язку із покатоличенням майже всіх магнатських родин Волині, саме в руках католиків латинського обряду знаходилася доля сотень православних парафій, що розташовувалися в межах їх володінь. Такий хід подій, на перший погляд, був на користь уніатам, оскільки теоретично магнат-католики мали за рекомендаціями Риму передати своїх підданих східного обряду під владу уніатських єпископів. Втім, більшість із них не поспішала сприяти з'єднанню у своїх володіннях. Причому, рації для підтримки православ'я кожен мав свої. На наш погляд, типовою особою, яка могла керуватися не одним, а одразу кількома мотивами, подібними до тих, які привели до аналогічних дій інших впливових магнатів-католиків, був князь Януш Острозький. Мотиви, викладені нижче, мають гіпотетичний характер.

Отже, ми можемо з великою долею вірогідності припус-

кати, що князь Януш Острозький у своїй позиції керувався наступними інтересами. Як уже згадувалося вище, зіткнувшись з рішучістю православних захищати права своєї Церкви на сеймах і, більше того, з готовністю йти на їх зрив, він, як прагматичний політик, вважав за корисніше для країни задовольнити їх вимоги, ніж перетворити сейм на недієздатний орган. У цьому з ним солідаризувався інший магнат католицького віровизнання — князь Януш Заславський.

За другу причину вважаємо особистісний конфлікт Януша Острозького з єпископом Остафієм (Євгенієм) Єло-Малинським, який, всупереч запереченням князя, отримав Луцьку єпископську кафедру. Їх ворожнеча мала давню історію і корінням проникала у сімейну антипатію, яку мали один до одного Острозькі та Єло-Малинські на ґрунті конфліктів за спірні маєтки.

За третю причину вважаємо небажання князя ускладнювати стосунки зі шляхтою, яка була пов'язана з його родиною клієнтарно-патрональними стосунками. Адже в їх числі було досить осіб, які поділяли релігійні погляди батька Януша — князя Костянтина Острозького. В основі цього мотиву лежало небажання йти на різку зміну релігійної політики свого батька. Подібні мотиви, ймовірно, поділяли також інші католики-магнати. Так, князь Юрій Чарторийський на Клевані у своєму тестаменті забезпечив права православних монастирів у своїх володіннях, ймовірно з огляду на православне віросповідання своїх сестер — Олени та Катерини Чарторийських, які доживали свого віку у родинному Пересопницькому монастирі. Князь Кароль Корецький також мав православну сестру-черницю у родинному монастирі (Серафиму Корецьку), і ця обставина також могла мати вплив на його релігійні позиції щодо відмови вводити унії у власних маєтках.

За четверту причину вважаємо вірогідну відсутність інтересу до ідеї унії, або навіть визнання її шкідливою для інтересів Римо-Католицької Церкви. З точки зору багатьох католиків того часу намагання уніатів створити сильну та впливову Церкву східного обряду, з'єднану з Римом, не відповідали

ідеям польського католицизму. Адже за умов цілковитої перемоги унії зріст католицьких парафій був би максимально загальмованим, оскільки уніати, як католики східного обряду, уже не підлягали місійній діяльності. За таких умов багатьом католицьким магнатам було вигідніше мати в своїх маєтках слабку Православну Церкву, вірних якої можна було вільно навертати до католицизму, ніж Уніатську, яка претендувала на рівний статус з Католицькою Церквою латинського обряду.

Сприятлива для Православної Церкви ситуація, коли наймогутніші магнати Волині протегували її у своїх маєтностях, тривала до середини 20-х років XVII ст. На початку 20-х років уніатський митрополит Йосиф Рутський звернувся до Риму з численними посланнями, в яких порушив проблему небажання підтримки унії з боку світських магнатів римокатолицького віровизнання. Він закликав Апостольський престол до безпосереднього впливу на згаданих магнатів за посередництвом їх сповідників. Останні мали спонукати своїх духовних дітей до протегування унії у своїх маєтностей в якості покути. Нам не вдалося встановити, який саме ефект мали ці рекомендації в Римі. Проте документально встановлено, що саме у другій половині 20-х років XVII ст. позиція представників волинського магнатства, які традиційно підтримували православ'я, починає змінюватися. В результаті, православні починають поступово втрачати одну протопопію за іншою, а на 1639 рік розміри втрат православних на Волині набувають загрозливого характеру. Їх динаміка виглядає наступним чином:

Середина—друга половина 20-х років XVII ст. Унія за правом патронату вводиться в маєтностях князів Заславських — Олександра та Домініка. Православні втрачають м. Дубно та парафії у волостях, в яких проживало 15% населення Волинського воєводства.

Не пізніше 30-х років XVII ст. унія була введена в маєтках князя Януша Вишневецького, в яких проживало 0,6% населення Волині.

1636 рік. Унія за правом патронату вводиться у маєтках княгині Анни Острозької. Православні втрачають м.Острог та парафії в маєтках, в яких проживало 6,2% населення Волинського воєводства.

Не пізніше 1637 року унія введена у маєтках князя Адама Сангушка. Православні втратили м. Камінь-Коширський та парафії в маєтках, де проживало 2,4% населення Волинського воєводства.

1639 рік. В маєтностях Томаша Замойського, отриманих ним в якості посагу Катерини Острозької, провадилася успішна робота щодо навернення до унії місцевих православних священиків, кількість яких склала близько 200 осіб. Загальна кількість населення, що проживала у його володіннях, складала 4% населення воєводства.

Детальніше про обставини поширення унії у другій половині 20-х—30-х роках XVII ст. ми поговоримо в наступному розділі. Зараз же тільки констатуємо, що загальна кількість втрат, яких зазнали православні внаслідок зміни релігійних симпатій католицьких магнатів Волині, була дуже серйозною. Під духовну владу уніатського митрополита було передано парафії в маєтках, де проживало 28,5% населення Волинського воєводства. На 1640-й рік вірність патронату Православної Церкви зберігала лише одна велика магнатська родина католицького віровизнання — князі Корецькі, в маєтках яких проживало 5,8% населення воєводства.

Тим не менше, незважаючи на серйозні втрати, внаслідок яких уніати мали отримати церкви у маєтках, де проживало близько 30% населення Волинського воєводства, у 30-40-х роках XVII ст. більша частина парафій та монастирів східного обряду все-таки лишалася під патронатом прихильної православ'ю дрібної та середньої шляхти, а також деяких магнатів православного, католицького та протестантського віросповідання.

Важливою в цьому сенсі була позиція римо-католицького магната князя Кароля Корецького, який, всупереч виразним рекомендаціям Риму та настійливих прохань митрополита Йосифа Рутського, так і не дозволив ввести унії у своїх

волинських володіннях, де нараховувалися три монастирі з багатими фундаціями та близько 100 парафій. Саме під захистом цього князя жив і виконував свої пастирські обов'язки визначний православний богослов, протопоп корецький о. Лаврентій Зизаній¹⁹⁷. Припускаємо, що подібна політика проводилася також у волинських маєностях іншого католицького магната — князя Єремії Вишневецького, який попри свій особистий релігійний вибір відзначився лояльністю до православних, і до того ж за материнською лінією був родичем Київського митрополита Петра Могили. Попри всі кривди, які традиційно православні пов'язують з іменем протестанта Андрія Фірлея, слід визнати, що під його патронатом Почаївський монастир лишався нез'єднаним з Римом, і саме за його дідицтва ця обитель стала найбільшим релігійним та духовним центром православної Волині.

Нарешті, крім магнатів римо-католицького та протестантського віросповідання, Православну Церкву у своїх володіннях підтримало за правом патронату численне "руське" православне панство Волині, більшість представників якого належала до дрібного нобілітету. Звичайно, кожен окремий шляхтич дрібного чи навіть середнього рівня мав незначний вплив на формування релігійної політики на Волині. Зазвичай, пан подібного достатку мав під своїм патронатом одну або декілька, максимум — десяток церков. Проте, об'єднані в національно-релігійні корпорації (братства) під керівництвом впливових лідерів ця категорія шляхти набувала помітної сили в регіоні. Про діяльність волинських братчиків мова піде далі. Зараз лише зазначимо, що на основі відомих та нововиявлених документів вдалося встановити що членами Луцького православного братства у першій половині XVII ст. були представники 4-х князівських і щонайменше 55-х шляхетських родин. Якщо взяти до уваги той факт, що не вся політично активна православна шляхта Волині була включена до братства, то стане цілком очевидно, що в цьому регіоні Православна Церква мала достатньо міцну опору в середовищі своїх вірних шляхетського походження.

Таким чином, право патронату зіграло надзвичайно важливу роль у справі підтримки Православної Церкви. Незважаючи на численні негативні сторони цього явища, саме застосування права патронату дозволило прихильникам православ'я вжити дієвих заходів для недопущення переходу сотень парафій східного обряду у волинських єпархіях під духовну владу уніатських єпископів. За існуючих історичних реалій це був єдино можливий дієвий спосіб зберегти Православну Церкву в умовах відсутності православної ієрархії. Особливу роль в цьому процесі зіграли магнати римо-католицького віросповідання, які, в умовах відходу з історичної арени православної аристократії, тривалий час — до середини 20-х років XVII ст. — протегували православ'я у своїх маєтках, де проживало близько третини населення Волинського воєводства.

2.3. Діяльність православних братств

На 1617 рік необхідність створення суспільно-релігійного центру, який би представляв інтереси православної шляхти та міщан Волині православного віровизнання, була надзвичайно актуальною. На той час Православна Церква в Речі Посполитій юридично не визнавалася, і мала всього лише одного єпископа. За таких умов зв'язки між єпархіями були порушені, порядок та дисципліна серед чернецтва та парафіяльного духовенства катастрофічно падала, богослужбові практики засмічувалися неприйнятними християнству звичаями. Було цілком зрозуміло що після смерті останнього православного владики (Львівського), який мав право освячувати миро та висвячувати священників, Православну Церкву очікував остаточний організаційний розвал і духовний хаос.

Цілком очевидно, що невіршеність внутрішніх проблем православного суспільства створювала передумови для близького успіху уніатів, які під керівництвом своїх видатних діячів (митрополита Йосифа Рутського та архієпископа св. Йосафата Кунцевича), готувалися до ґрунтовних реформ Церкви. Не могли не турбувати православних лідерів Волині також незаперечні успіхи римо-католиків у їх душпастирсь-

кій діяльності. Зусиллями католицьких чернечих згромаджень — домінікан, францискан та єзуїтів — проводилася ефективна суспільно-релігійна діяльність: функціонували навчальні заклади, регулярно проголошувалися проповіді, поширювалася релігійна література, успішно поширювався культ св. Діви Марії. На Волині зміцнювалися осередки католицького братського руху — так звані "рожанкові братства". Суть їх діяльності полягала у релігійному вихованні вірних, які під керівництвом ченців поєднували молитовну практику з розмірковуваннями про основні правди віри.

За таких історичних обставин подальша бездіяльність православного суспільства у найближчому майбутньому загрожувала йому остаточною деморалізацією, що, в свою чергу, відкривало перед православними єдино можливу перспективу — покатоличення та поповнення рядів вірних Уніатської Церкви. З огляду на це, видається цілком логічним заснування на Волині суспільно-релігійного об'єднання, яке б виконувало роль консолідуючого центру православного суспільства регіону. Саме таку роль зіграло засноване в Луцьку православне братство.

Обставини заснування Луцького братства лишаються досі до кінця нез'ясованими. Перший аркуш братського каталогу, датований 1617 роком, дає підстави зробити висновок, що саме цей рік слід вважати початком цієї організації. Про це ж свідчить тестамент одного з перших членів братства, ченця о. Григорія Микулича, від 23 серпня 1617 року, в якому згадується, що братство в Луцьку зараз "фундується", причому з контексту стає зрозуміло, що цей процес ще не завершений¹⁹⁸. Проте з невстановлених причин процес формування та юридичної легітимізації братства затягнувся на два роки. Лише 20 лютого 1619 року король Сигізмунд III підписав привілей про дозвіл православним міщанам міста Луцька заснувати братство милосердя. Завершилося формування цієї братської організації 20 червня наступного 1620 року, коли Єрусалимський патріарх Теофан соборною грамотою затвердив Луцьке братство та надав йому ставропігіальний статус.

Братство у Луцьку принципово відрізнялося від аналогічних організацій України та Білорусії. Останні формувалися переважно в середовищі православного міщанства на основі цехових корпорацій. Відповідно, найвпливовішими та найбагатшими були братства, розташовані у промислово-торгівельних центрах, передусім у Вільні, Львові та Могилеві. Що стосується Волині, то цей регіон мав економіку аграрного типу, українське міщанство у цих краях було надзвичайно слабким, тому умови для зародження тут братського руху на взірць Львова були дуже несприятливими. Саме з цієї причини Луцьке братство із самого початку було організацією, створеною за ініціативою шляхти, яка посіла в ньому привілейоване становище. Про це виразно йдеться у листі членів Луцького православного братства шляхетського походження від 1 вересня 1619 року, в якому вони уповноважують луцьких міщан опікуватися братськими установами. При цьому себе автори листа іменували "старшими" братчиками, міщан — "молодшими".

Згідно з братським статутом, затвердженим 1623 року, виконавчу владу в братстві мали виконувати четверо "старших" братів і, між ними — "яко старший" — братський пресвітер. Втім, уже наступного 1624 року ситуація в братстві міняється — виконавча влада фактично перейшла до компетенції братського ігумена, про що свідчить укладене того року "Постановление ... межи братством свецким и духовним". У ньому статус братського монастиря закріплювався як "общежительный", тобто такий, в якому члени чернечого осідку вели спільне життя згідно правил св.Василія Великого. За монастирськими правилами, визначеними того ж, 1624 року, ігумен отримав ширші повноваження. Зокрема, йому став підзвітним братський настоятель, братський ігумен з ченцями також мав обирати ректора і вчителів братської школи.

За своїм функціональним призначенням Луцьке братство було братством милосердя. З листа короля Сигізмунда III від 1619 року про його затвердження йдеться, що ініціатори

створення братства — шляхта та поспільство Луцька — звертали увагу короля на необхідність відновлення в Луцьку шпиталю "грецької релігії", який був повністю знищений під час останньої пожежі в місті. І лише в зв'язку зі зведенням шпиталю братчики отримували дозвіл збудувати церкву та школу. В такий спосіб православні хотіли надати майбутньому братству переважно благодійницьке призначення, щоб не рекламувати до певного часу його відверто опозиційний (антиунійний) характер¹⁹⁹.

Цілком природньо постає запитання: хто саме з шляхти був головним ініціатором фундації і подальшим спонсором Луцького братства? Ранні списки членів братства містяться у двох документах. Перший — аркуш братського каталогу від 1617 року²⁰⁰, другий — лист представників волинської шляхти (членів Луцького православного братства) від 1619 року, в якому вони уповноважують молодших братчиків опікуватися братськими установами²⁰¹. У цих списках виділяються кілька авторитетних шляхетських родин, членство яких виглядає дуже важливим, з огляду на захист інтересів Луцького братства. Маються на увазі представники родин **Гулевичів**, **Древинських**, **Єловицьких** та **Зубцевських**. Саме вони займали відповідальні посади в апараті місцевої влади і володіли дієвим адмінресурсом для лобювання інтересів православних. Проте, особливе місце серед братчиків належало представникам князівської родини **Пузин**. Саме князя Юрія Пузину уніатський митрополит Йосиф Рутський називав найавторитетнішим представником православного шляхетства Волині та фундатором Луцького братства. Саме Юрій Пузина користувався особливими преференціями при укладенні господарських угод про передачі в посесію братських маєтків. А якщо взяти до уваги, що 1633 року за участю членів братства було висунуто на Луцького владика одного з представників родини Пузин, який став єпископом під іменем Атанасія, то стає очевидним, що ця князівська родина мала особливу вагу у Луцькому братстві.

На сьогодні документально, встановлено що в період з 1617

по 1648 рр. до братства належало щонайменше 76 світських осіб. Вони представляли 4 князівські родини (**Пузини, Воронєцькі, Курцевичі та Святополк-Четвертинські**), а також 55 родин шляхетського походження, з числа переважно дрібного, частково середнього, нобілітету. Причому, найбільше членів братству дала родина **Гулевичів** (9 осіб). **Зубцевські** були представлені в братстві щонайменше 3 особами, **Боговитини, Гуляницькі, Древинські, Єловицькі, Кульчицькі, Смиковські, Ушак-Куликовські** дали братству по 2 особи, інші родини (45) були представлені в братстві одним представником.

Таким чином, Луцьке братство зосередило в своїх рядах більшу частину суспільно активної православної шляхти Волинського воєводства, яка мала широкі можливості для захисту інтересів православного суспільства регіону.

Створення Луцького братства покликала до суспільної активності багатьох вірних Православної Церкви на Волині. Одним із виявів цієї активності були численні пожертви на братство, як зі сторони їх дійсних членів, так і від шляхти, чия належність до братства досі не доведена. Дарували нерухомість, капітали, готівку, борги, вироби із дорогоцінних металів, богослужбові книги, тощо. Розміри дарувань коливалися від кількох злотих за молитву до десятків тисяч злотих, і це свідчило про тверде бажання шляхти різного достатку підтримати братство, яке стало головним оплотом Православної Церкви на Волині.

Найбільшим даруванням братству була фундація **Олександра Мозеллі** — грека, що проживав в Польщі та користувався покровительством польських королів. Згідно з його тестаментом, Луцьке братство та монастир мали отримати колосальну як на той час суму — в розмірі 72830 злотих, записану в якості боргу у різних осіб як у квитанціях, так і на маєтках з правом їх посесії. Крім того, пан Мозеллі подарував братству двір у м. Броди та велику кількість рухомого майна — карети, вози, зброю та ін.²⁰²

Крім заповіту Олександра Мозеллі нам відомо ще 45 заповітів волинських православних шляхтичів, які обдарову-

вали Луцьке братство. Найбільші суми (від 1 тис. злотих і вище) пожертвували **Гуляницький Ян** (1120 злотих), **Єловицький Олександр** (1530 злотих), **Жабокрицький Олександр** (2750 злотих), **Зубцевська Анастасія** (2100 злотих та двір у Луцьку), **Куликовська Олександра** (1050 злотих), **Лозчанка Варвара** (1000 злотих), **Пузина Юрій** (3000 злотих), **Русинович Павло** (2002 злотих), **Смиковська Катерина** (1100 злотих). Всього, згідно із заповідальними записами (46 testamentів), Луцьке братство в період з 1617 по 1648 рр. мало отримати величезну суму — 96649 злотих. Зазначимо при цьому, що згадана цифра не є остаточною, оскільки виявлення заповітів волинської шляхти нами ще не завершено.

Заявлені у тестаментх заповідальні записи були надзвичайно важливим, але не єдиним джерелом прибутку Луцького братства. Документи засвідчують, що значні матеріальні ресурси братчики отримували також у дарчих актах та фундаціях. Встановлено, що в такий спосіб братство отримало до 2 тис. злотих, а також значні об'єкти нерухомості — 4 двори в Луцьку, 2 пляци (Кандибівський і Сасківський, на яких розмістився монастирський комплекс), ділянки землі в с.Гуляники та при яровицькій дорозі. В числі рухомого майна найціннішою нам видається типографія, подарована братству ієродияконом **Сильвестром**²⁰³.

Щедрі пожертви на користь Луцького братства дали йому можливість розгорнути досить активну фінансово-господарську діяльність. Братство купляло і продавало нерухомість в Луцьку та в його околицях, давало великі гроші (до 3 тис. злотих) в борг, брало на зберігання капітали, тримало в посесії маєтки. Економічна діяльність братства була ефективною, і про це свідчить промовистий факт — на 1648 рік Луцький єпископ Атанасій Пузина під заклад великих сум здав в посесію луцьким братчикам практично всі маєтки своєї єпархії, а в місті Луцьку у розпорядженні братства було 6 садиб. На цей час братство мало володіти капіталом щонайменше у 100 тис. злотих, не рахуючи вартості рухомого та нерухомого майна.

Проте в організаціях, де є значний прибуток, зазвичай з'являються передумови для зловживань. На жаль, Луцьке братство не стало винятком із цього правила. Гроші, пожертвовані доброчинцями на побожні цілі, не завжди використовувалися за призначенням. Схеми сумнівних фінансових операцій з капіталами братства були прості. Впливові братчики брали в борг гроші, пожертвовані братству фундаторами, із зобов'язанням платити з них щорічний чинш, що складався, зазвичай, з 8% річних. Проте бували випадки, коли цей чинш не виплачувався, а обертався на користь впливового позичальника.

Мали місце також випадки відвертих махінацій з документами на право власності та фінансовими розписками в середині самого братства. В результаті на початку 40-х років XVII ст. спалахнула ціла низка корупційних скандалів. Так, 1642 року братський ігумен в шахрайський спосіб переписав на свій монастир маєтки братського ченця **Андрія Гулевича**. 1640 року братські старости та братський ігумен примудрилися взяти розписку у отриманні однієї суми в розмірі 1,5 тис. злотих одразу у двох осіб — князя **Юрія Пузини** та **Лаврентія Древинського**, ошукавши останнього. Того ж таки. 1640 року згаданий Лаврентій Древинський — відомий захисник православ'я та меценат Луцького братства — звернувся з листом до керівництва братства та всіх його членів. Він рішуче зажадав звіту про виконання своєї власної фундації, стверджуючи, що фундовані ним кошти на школу, ченців, жебраків та інші потреби за призначенням не доходять²⁰⁴.

Великі матеріальні ресурси та впливові симпатии відкривали широкі можливості для Луцького братства у суспільно-релігійному житті Волині. На жаль, виявлені на сьогодні документи не дають нам можливості уявити, як саме доленосні події для українського православ'я сприймалися в братському середовищі, в якій мірі їх перебіг залежав від позиції братства. Проте, активна політична позиція у справі захисту прав Православної Церкви таких його членів, як **Лаврентія Древинського**, **Єзекія Курцевича**, **Семена Гулевича-Воютин-**

ського та багатьох інших, дає підстави припускати, що гучні політичні акції на Волині, Галичині та Холмщині були заздалегідь сплановані не ними (як приватними особами), а Луцьким братством.

Важливим і відповідальним для братства був 1635 рік, коли ієродиякон **Сильвестр** подарував йому друкарню, яка досі знаходилася у Чорненському монастирі. Відтепер братчики мали можливість налагодити випуск православної друкованої продукції, розпочавши надзвичайно важливу справу для підтримки православ'я на Волині. Ідея заснувати друкарню в монастирі, як засіб "выживеня" братської спільноти, виникла ще 1624 року, але протягом більше 10 років вона не була реалізована. Винятком можна вважати лише короткотривалу співпрацю з мандрівною друкарнею Павла Лютковича у 1628 році, коли братчики профінансували вихід в світ невеликої книжки "Лямент по отцю Івану Василевичу". Отже, 1635 року братство отримало друкарське устаткування ієродиякона Сильвестра. Проте, незважаючи на наявність технічного забезпечення та необхідних матеріальних ресурсів, братство мало скористалося зі своїх видавничих потужностей. Справа обмежилася виходом в світ лише однієї книги — "Апостоли и Евангелія" (1640 рік)²⁰⁵. Можливо, випуск цієї книги не приніс братству очікуваного прибутку, внаслідок чого його члени не визнали за доцільне надалі вкладати кошти у розвиток власного видавництва.

Одним із напрямків діяльності братства було поширення освіти серед православних вірних усіх станів. Саме з цією метою при братській церкві була відкрита школа. Її другий статут, який традиційно датують 1624 роком, дає підстави зробити висновок, що братчики хотіли бачити рівень викладання у цьому навчальному закладі на рівні колегії. Втім, як фактично велося викладання в школі, і на якому рівні — досі невідомо. У нас існують певні сумніви щодо того, чи змогли діячі братства на практиці реалізувати свій задум. Передусім, звертаємо увагу на те, що колегії — навчальні заклади не з дешевих, і, зазвичай, при їх фундації закладалася солідна

матеріально-технічна база. Що стосується братської школи в Луцьку, то вона тривалий час не мала при собі навіть осібної фундації. Кошти на її утримання не були чітко визначені, та й поступати вони мали з різних джерел — членських внесків братчиків, прибутків від братських маєтків та внесків учнів. Лише 1624 року, коли ректором школи став братський ігумен о.Митрофан Дементіанович, була врешті визначена "ставка", що відповідала зазначеній посаді і складала 100 злотих²⁰⁶. Пізніше, 1632 року Лаврентій Древинський, зробивши фундацію на Луцьке братство, виділив між іншим 50 злотих на учителя братської школи — рівно стільки, скільки він пожертвував на "скринку нищенскую"²⁰⁷.

Але і після згаданої фундації щорічна платня учителю братської школи була відносно низькою — 100 злотих. Для порівняння: заснована уніатським митрополитом Іпатієм Потієм школа при кафедральному соборі у Володимирі (яка не вважається колегією) мала фундацію в розмірі 2,5 тис. злотих капіталу, яка давала 250 злотих щорічного чиншу. З цієї щорічної суми 200 злотих йшло на утримання бакалавра, 50 злотих — на інші потреби школи. 1631 року "ставка" вчителя Володимирської школи збільшилася: Володимирський уніатський єпископ Йоаким Мораховський своїм тестаментом заповів на потреби володимирської школи додаткові 600 злотих капіталу, з суми чиншу якого 48 злотих долучалося до платні викладачу.

Втім, навіть ця досить низька плата вчителю братської школи в Луцьку могла взагалі не виплачуватися. Так, з 1639 по 1643 рік у братській школі викладав о. **Павло Гроновський**, але гроші за роботу він так і не отримав. Тому не дивно, що незабаром він покинув своє місце роботи, перейшов до уніатів та отримав посаду викладача у Володимирській школі. Саме у цій якості (магістра володимирської школи) він розпочав судовий процес з Луцьким православним братством за повернення йому незаплачених 400 злотих²⁰⁸. Якщо взяти до уваги, що саме в час його викладання у братській школі Лаврентій Древинський публічно заявив про неви-

конання фундації на братську школу (1640 рік), свідчення у цій справі о. Павла Гроновського не видаються нам упевненими.

Тим не менше, незважаючи на згадані вище проблеми, Луцька братська школа виконала свою історичну місію. Вона сприяла консолідації православної молоді Луцька (як шляхетської, так і міщанської) навколо братства та цінностей православ'я, сприяла підготовці та вихованню нового покоління православних вірних, які продовжили історію православ'я на Волині у другій половині XVII ст.

Припускаємо, що православна шляхта Волині на початку 30-х років XVII ст. мала намір розширити сферу братського руху в регіоні, про що свідчить заснування у Кременці православного братства. На жаль, дані, які б прояснювали обставини його заснування та функціонування у зазначений історичний період, до кінця не з'ясовані. Встановлено, що привілей на його заснування було видано королем 18 березня 1633 року. Фундаторами нового братства виступили чашник волинський Лаврентій Древинський та волинський хорунжий Данило Єло-Малинський. Згідно з королівською грамотою у місті засновувався Богоявленський монастир з правом фундації при ньому братства, школи, шпиталю та "руської" друкарні для видавництва "побожних книг"²⁰⁹. Кременецьке братство і його школа, згідно з грамотою митрополита св. Петра Могили від вересня 1637 р., діяли за статутом Київського братства.

Втім, питання про його фундаторів вимагає ще додаткових досліджень. Не підлягає сумніву, що один із них — Данило Єло-Малинський — жив і помер уніатом, про що виразно засвідчив у своєму тестаменті. Того ж таки, 1637 року він, за дозволом уніатського митрополита Йосифа Рутського, розпочав підготовку до заснування василіанського монастиря у Шумську. Ми припускаємо, що участь Данила Єло-Малинського (уніата) у заснуванні Кременецького братства (православного!) дійсно мала місце, але цей крок міг бути продиктований наслідками особистісного конфлікту з родиною

Баковецьких та їх представником — Володимирським єпископом Йосифом. Відомо, що на сеймику, який відбувся в Луцьку 16 серпня 1632 року, було прийнято лист до уніатського митрополита Йосифа Рутського з проханням уриматися від висвячення нового Володимирського владики і дати можливість волинській шляхті самій підшукати достойного кандидата на цю кафедру. Втім, на сеймику існували також інші думки з цього приводу. Четверо членів шляхетського зібрання — Олександр Кобецький, Олександр Радзимінський, Олександр та Антоній Баковецькі — виступили на підтримку кандидатури Йосифа Баковецького на єпископа Володимирського, якого протегував митрополит Рутський. Саме проти цієї заяви рішуче виступили православні, на боці яких несподівано опинився Данило Єло-Малинський²¹⁰. Останій у своєму заповіті виразно підкреслював, що завжди був уніатом. Тому його участь у заснуванні братства в Кременці ми схильні пов'язувати саме з особистісним конфліктом, а не належністю до православ'я, як це часом подається в історичній літературі.

Отже, братство в Кременці було засноване за ініціативою членів Луцького братства з наступних причин. По-перше, в місті необхідно було створити міцний православний осередок, який міг би сприяти вигідному вирішенню на користь православних питання про розподіл церков в Кременці, згідно королівського універсалу від 10 листопада 1632 року. По-друге, православним слід було нейтралізувати вплив місцевого уніатського братства, створеного єпископом Йоакимом Мораховським при Воскресенській церкві. Ймовірно, у створенні братства зацікавлена була також православна шляхта Кременецького повіту, яка потребувала власного регіонального осередку на зразок Луцького братства.

На жаль, прямих документів, які б могли відтворити реєстр членів Кременецького братства, виявити поки що не вдалося. Втім, осіб, які гіпотетично могли входити до його складу, можна виявити за тестаменатами. Отже, крім безсумнівного фундатора братства — волинського чашника Лаврентія Древинського, його членами могли бути представ-

ники родини Єловицьких (Олександр та Філон), які пожертвували на його користь відповідно 30 та 300 злотих²¹¹. Серед жертводавців братства відомі ще дві особи (його вірогідні члени) — Ірина Боговитинівна (пожертва в 500 злотих) та Стефан Ушак-Куликовський (пожертва в 100 злотих)²¹².

Кременецьке братство відоме передусім своєю друкарнею, яка працювала досить активно, хоч і недовго. За даними історика українського друкарства І. Огієнка, 1638 року Кременецька друкарня видала три книги — "Грамматика ... языка словенского...", яка була підручником для дітей братської школи, а також дві інші книги, які до наших днів не збереглися — "О мистериях или тайнах" Сильвестра Коссова та "Синод веде звичаю дорочного в церкви Луцкой отправоуваный"²¹³. За припущенням сучасної дослідниці О. Бірюліної, вихід в світ першої з них — "Грамматики" — слід пов'язувати з діяльністю ієродиякона Луцького братського монастиря о. Давида Андреевича, який, ймовірно, був її автором²¹⁴. На жаль, інших даних про діяльність братства в Кременці до 1648 року виявити поки що не вдалося.

Отже, волинські православні братства, і передусім Луцьке, зіграли велику роль у суспільно-релігійному житті Волині першої половини XVII ст. В умовах відсутності православної ієрархії в польсько-литовській державі вони консолідували в своїх рядах політично активну православну шляхту Волинського воєводства і створили сприятливі передумови для захисту прав Православної Церкви в регіоні у нелегкому протистоянні з уніатами. Подальші успіхи православних, як на Волині, так і у сусідніх регіонах України, були досягнуті за безпосередньою участю їх активних членів. Водночас слід зазначити, що Луцьке братство на практиці реалізувало далеко не всі свої потенційні можливості. На жаль, в умовах успішної економічної діяльності братчики не устояли перед спокусами зловживань та корупції, що, в свою чергу, певною мірою може пояснити причини інших невдач братства. Так, попри потенційні можливості, Луцьк не став православним видавничим центром Волині, а братська школа — православною колегією.

2.4. Фундатори та жертводавці

Значення фундаторської діяльності православної шляхти на користь своєї Церкви в умовах її протистояння з уніатами важко переоцінити. Особливо актуальною ця проблема виглядала в перші три поунійні десятиліття, коли на Волині єпископські кафедри були зайняті уніатськими владиками, в руках яких перебували багаті маєтності Луцької та Володимирської єпархій. На часі було створення альтернативних суспільно-релігійних центрів, які в умовах відсутності православної ієрархії могли сконсолідувати сили православної опозиції. Особливо актуальною була проблема заснування навчальних закладів, де б шляхетська молодь могла отримати освіту та православне виховання.

На початку XVII ст. ця проблема виразно усвідомлювалася православним шляхетським суспільством. Автор анонімного твору "Пересторога" писав цілком відверто про меценатів минулих часів, які занадто захоплювалися фундаціями храмів, забуваючи про освіту та виховання молоді: "І так були великі ревнителі, іж много з великим коштом церквей і монастирей намурували і маєтностями опатрили, злотом, сребром, перлами і дорогим камінням церкви приоздобили, книг великое множество языком словенським нанесли, леч того, що було найпотребнійшое, школ посполитих, не фундавали"²¹⁵. На сеймиках 1607 та 1608 року православні депутати ставили перед королівським урядом вимогу санкціонувати заснування на Русі семінарії, поклавши на православну ієрархію обов'язок її фінансувати, і це яскраво свідчило про те, що позиція автора "Перестороги" відображала тривогу ширших кіл православного нобілітету.

Для реалізації православних фундаторських проектів саме цей час — кінець XVI—початок XVII ст. — був найсприятливішим. У цей період активну суспільну позицію на користь православ'я виявила стара православна аристократія Волині, про що яскраво свідчить її участь у згаданому вище Віленському з'їзді 1599 року. Князі Острозькі — Костянтин та Олександр, Вишневецькі — Адам та Миколай, а також представники інших родів, такі, як

Григорій Сангушко чи Йоаким Корецький, разом зосереджували в своїх руках колосальні матеріальні ресурси та мали великий політичний вплив. Досить буде згадати, що лише маєтності князя Костянтина Острозького на 1603 рік складали 59 міст, містечок і замків, 857 сіл та 111 фільварків, які в сумі давали щорічний прибуток в розмірі 1 мільйону злотих²¹⁶. Будь-який, навіть найдорожчий на той час, політичний проект на користь православ'я був їм під силу. На жаль, бракувало їм лише одного, а саме здатності грамотно спланувати майбутню боротьбу з уніатами на довшу перспективу і, виходячи з її завдань, вкласти гроші в ефективні політичні проекти.

Як зазначалося вище, одним із актуальних завдань православних того часу було заснування семінарії для підготовки духовенства. Причому, на Волині існували для цього непогані передумови. Нагадаємо, що з 1578 року в Острозі діяла колегія (академія), яка традиційно вважається першим навчальним закладом в Україні вищого типу. Втім, подібна оцінка її статусу поки що носить чисто гіпотетичний характер, адже не збереглися ні статут, ані будь-які інші програмні документи острозького навчального закладу. Нічого не відомо також про організаційну структуру Острозької колегії. Це визнав провідний спеціаліст з її історії І. Мицько, який намагався з'ясувати рівень викладацької діяльності "...на основі аналізу назв, під яким був відомий цей заклад, і згадок про предмети, що в ньому читались"²¹⁷. Ним було встановлено, що навчальний заклад називався сучасниками по-різному: школа, колегія, гімназія, академія. Достеменно відомо, що тут викладали грецьку, слов'янську, латинську мови, а також граматику і діалектику. Автор стверджує, хоч і без переконливих доказів, що в Острозі викладали предмети "тривіуму" (граматика, риторика, діалектика) та "квадривіуму" (арифметика, геометрія, музика, астрономія), які відповідали рівню колегії. Втім, рівень академії вимагав також викладання богословія, але доказів цього І. Мицько не знайшов²¹⁸.

Отже, питання про реальний статус Острозького навчального закладу на кінець XVI—початок XVII ст. (школа, колегія

чи академія?) лишається нерозв'язаним досі. Тим не менше, впливовий освітній осередок в Острозі без сумніву існував, а ресурси та вплив князя Костянтина були більші, ніж достатніми, щоб забезпечити його викладацьким складом та гарантувати йому фінансування і відповідний статус на подальшу перспективу. Чи була в цьому реальна потреба? На наш погляд, ця потреба була очевидною. Сам князь Костянтин Острозький у своїй фундації на Дерманський монастир від 5 липня 1602 року згадував, що Олександрійський патріарх Кирило пастирським словом настановив його, "абысмы будучи сторожми веры стое восточное соборное апостолскоа и и боронцы церквей светых и людей при них духовных для подпоры веры светое в роде нашем руском и для цвечения и науки писмъ зъ яких бы могло быт напрудшое и напереднейшее поратоване Церкви божое монастыр который ся называет киновия в маестности нашей на местцу певном надали заложили и фундовали"²¹⁹.

Як бачимо, патріарх безпосередньо пов'язував порятунок Церкви з підготовкою освіченого духовенства. Постає питання: чому цю функцію не могла виконувати Острозька колегія? Навіть якщо припустити, що вона не повинна була готувати священників за своїм статусом, то значно простіше було заснувати семінарію в Острозі, використовуючи її викладацький потенціал. На жаль, на це питання ми поки що не можемо дати відповідь. Втім, важливішою для нас є реакція на лист патріарха самого князя Костянтина. Він засвідчив, що як слухняний син Церкви приймає його рекомендації і усвідомлює потребу для православних у підвищенні побожності життя ("жития святобливого") та знанні святого Письма ("умеетности в писме святом"). З огляду на це, князь надає Дерманський монастир разом зі всіма його маєтками і прибутками "на житие и бсчее чернцам которые бы призволили на и бсчее житие" за законами св. Василя Великого. Далі після переліку основ монашого життя князь зобов'язує здібних ченців "до науки учиться писма словенъского грецкого и латинского и т особъ веры светое восточное будучих"²²⁰.

Власне, в цьому і полягає суть фундації на Дерманський

монастир від 1602 року. На наш погляд, вона не відповідає рівню завдань, поставлених перед князем патріархом Кирилом. По-перше, фундації у звичному сенсі не було. Йшлося про переформатування статусу Дерманського монастиря і уточнення потреб, які мали фінансуватися за рахунок прибутків від його маєтностей. По-друге, князь дуже неконкретно окреслив завдання фундації. Не було чітко визначено ні кількості монахів, які мали отримувати освіту в Дермані, ні коло предметів, які вони мали засвоїти, не було визначено штат та статус викладачів, тощо. Зрозуміло, що силами одного-єдиного монастиря було просто неможливо підготувати в достатній кількості освічене чернецтво, якого гостро потребувала Православна Церква в Україні та Білорусі. Чи розумів це сам Костянтин Острозький? На жаль, це питання з числа риторичних.

Тим не менше, фундація Острозького від 1602 року сприяла перетворенню Дермані на центр духовного та релігійного життя Православної Церкви Волині. Відомо, що вчені монахи мешкали тут ще наприкінці XVI ст. — саме в цьому монастирі 1599 року було перекладено з грецької мови збірник афоризмів "Пчела". Після 1602 року діяльність "дерманського гуртка" пожвавлюється — тут працювала типографія, якою керував Дем'ян Наливайко. У 1604—1605 рр. вона видала "Октоїх" та полемічний твір "Лист Мелетія...до Іпатія Потія...". 1603 року зусиллями місцевих монахів було перекладено з грецької мови твір "Сигматикон". На жаль, спалах духовного та інтелектуального життя в Дермані був дуже коротким. З невідомих причин 1605 року (ще за життя Острозького!) діяльність місцевого осередку була згорнута, а типографія перевезена до Острога²²¹.

Дерманська фундація 1602 року була, по суті, єдиним практичним заходом Костянтина Острозького, спрямованим на піднесення освіти православного духовенства після 1596 року. Мав він мізерні наслідки в порівнянні з тими глобальними завданнями, які мав вирішити. Доводиться констатувати, що "стратегічні об'єкти" православних у їх боротьбі з унією —

Острозька школа та друкарня, які мали потенційну можливість об'єднати православну опозицію та скріпити її з пропагандистської, ідеологічної та кадрової точки зору, так і лишилися без правових гарантій на майбутнє та без додаткових фінансових інвестицій з боку князя Костянтина Острозького. Зрозуміло, що за таких обставин в ближчому майбутньому їм був гарантований занепад. Слід також визнати, що інші впливові та заможні соратники князя Костянтина по анти-унійній коаліції — магнати Вишневецькі, Корецькі та Сангушки — взагалі ніяк не виявили себе у вирішенні подібних проблем. На нашу думку, саме нездатність організувати боротьбу за права православних, спираючись на власні сили і власні фінансові ресурси (більш ніж достатні для цього!), була однією з причин, яка привела православну аристократію до ідеї тісного союзу з протестантами, та відверто авантюрного проекту релігійної унії з ними. Остання ідея нічого, крім дискредитації, православним лідерам не дала.

Отже, історичний шанс використати величезні фінансові ресурси православної аристократії для боротьби з уніатами на рубежі XVI—XVII ст. було втрачено. Дуже скоро припинила існування і сама магнатсько-князівська аристократія — хтось пішов з життя природнім шляхом, а хтось перейшов до католицизму. В подальшому нерозв'язані проблеми православ'я на Волині лягли на плечі дрібної та середньої шляхти, матеріальні ресурси якої були обмеженими. В контексті діяльності православних братств ми вже згадували про спроби заснування православною шляхтою школи в Луцьку, яка мала досягти рівня колегії. Втім, школа так і лишилася школою, а волинський православний нобілітет в часи гучних сеймових перемог 1632—33 років навіть не ставив питання про піднесення її статусу.

Як це не парадоксально, але давню проблему православної Церкви на Волині — відсутність власної колегії, — яку через недбальство, байдужість та інертність не могло вирішити все православне панство цілого воєводства, вирішила одна-єдина шляхетна жінка — Раїна Гойська (у шлюбі Соломирецька). Са-

ме вона 1638 року фундувала у родинному маєтку Гощі монастир св. Архістратига Михаїла і забезпечила його маєтком Курозвони. При цьому фундаторка поставила умову, щоб при цій обителі була заснована школа. У фундації Гойської було записано, що "ректор-ігумен" серед інших прав економічного характеру отримав право "...школами такъ же молодижею у них найдуючоюсе прикладомъ инъших академий и коллеювъ рядити..."²²². На відміну від своїх сучасників, Раїна Гойська подбала про перспективу свого дітища — монастиря і школи, віддавши їх під опіку київського православного духовенства. Наступного, 1639 року православний митрополит св. Петро Могила за погодженням із фундаторкою переніс з Вінниці до Гощі школу, поклавши таким чином початок Гойській колегії. Про достойний рівень викладання в цьому навчальному закладі видно хоча б з того, що її ректорами були такі високовчені професори, як Ігнатій Оксенович Старушич та Інокентій Гізель. В цьому сенсі, варті також уваги слова письменника-полеміста Касіяна Саковича, який, критикуючи уніатські школи, стверджував, що вони "нічого не варті не тільки порівняно з латинськими, а й порівняно з школами Петра Могили — Київською та Гойською"²²³. В такий спосіб Волинь, хоч і з великим запізненням, але отримала-таки колегію, в якій студенти, крім ґрунтовних знань, отримували також православне виховання.

Як видно, освітні проекти не дуже цікавили волинських православних меценатів. Документи свідчать, що їх благодійницька діяльність скеровувалася в основному у двох інших напрямках — на підтримку Луцького братства (про це йшлося вище) та на обдарування церков і монастирів. Останній напрямок фундаторської діяльності має для нас особливий інтерес. У ній відобразилася складна та суперечлива картина суспільно-релігійної та національної свідомості волинського нобілітету, яка виявлялася у різному розумінні своїх завдань як синів Церкви. Цікаву в цьому сенсі картину подають тестаменти, на сторінках яких було занотовано абсолютну більшість виявлених нами фундацій та дарчих записів.

Нами було виявлено близько 300 заповітів волинської

шляхти — православної та східного обряду, конфесію якої встановити не вдалося. Майже всі вони мають виразні ознаки певного рівня релігійної та національної свідомості їх авторів, і дають можливість поділити їх на певні групи.

1. Група "*православ'я київської традиції*". Згадана група є найменшою з числа усіх інших, до її складу входить до десятка осіб. Були це переважно вірні, які усвідомлювали духовну єдність православного простору Русі в межах Корони Польської — території, яку ми нині розуміємо під Україною. Характерною особливістю їх релігійно-національної свідомості було також визнання місця Києва як центра духовності. Це усвідомлення безпосередньо вплинуло на специфіку їх фундаторської діяльності.

Про усвідомлення волинською православною шляхтою духовної ролі Києва ще в кінці XVI ст. свідчить видатна пам'ятка української віршованої полемічної літератури, відома під назвою "Загорівський збірник". Родина Загорівських традиційно підтримувала Православну Церкву на Волині, мала тісні контакти з князем Андрієм Курбським. Тому поява рукописного збірника полемічного змісту саме в Загорівському монастирі не видається нам випадковою. Втім, в даному випадку нас цікавлять ті вірші зі згаданої пам'ятки, які свідчать про уявлення його автора про історичне минуле свого народу. Так, у вірші "Како Андрей св[ятий] апостол пришел въ Киев-град къ невірным" переповідається літописна легенда про благословення київських гір апостолом св. Андрієм Первозванним, а вірш "О крещеніи русском" відзначає роль київського князя св. Володимира у справі поширення християнства на Русі. Особливе значення Києва для православних підкреслюється у поезії "О святых тілах печерских". Чудеса, пов'язані з мощами святих у "славному Києві", за думкою автора, є для Русі "печаттю християнства", наукою, яку лишив Господь для духовного вдосконалення нащадків печерських подвижників²²⁴.

Усвідомлення центральної ролі київських святинь для православ'я в польсько-литовській державі сприяло поступовій

кристалізації релігійної свідомості волинського православного панства, основою якої була киевохристиянська традиція. Це, в свою чергу, відкривало перспективи подальшого розвитку національно-релігійної свідомості "руського народу" Речі Посполитої на основі його консолідації навколо Києва, як духовної столиці.

Яскравими виразниками цієї групи на Волині були представники шляхетської родини Єловицьких. Так, Олександр Єловицький у трьох своїх тестаментів, складених у 1644—1647 рр., щедро обдарував 12 найвідоміших православних монастирів тогочасної України — від Крехова до Лубен. При цьому, особлива увага була приділена київським обителям — Єловицький відзначив своєю увагою Києво-Печерський, Києво-Братський та Межигірський монастирі²²⁵. Подібні мотиви зустрічаємо в тестаменті далекого родича Олександра — Філона Єловицького. Останній також обдарував монастирі в різних регіонах України, а також особіно виділив 1 тис. злотих на всі київські церкви та особіно виділив гроші на Межигірську обитель²²⁶. Схожі релігійні погляди з Єловицькими мала Регіна Гойська (Соломирецька), яка засновану нею колегію в Гощі віддала під адміністративне управління та нагляд Київському митрополиту Петру Могилі та Київському братству²²⁷. У фундації Семена Гулевича-Воютинського на монастир Св. Духа у Білому Стоці міститься дозвіл ченцям цієї обителі обирати з-поміж себе з відома Луцького братства, але за благословенням архімандрита Києво-Печерського монастиря. Остання обставина виразно свідчить про усвідомлення фундатором духовної ролі Києва та Печерської обителі²²⁸. Тестаментом від 1634 року на ремонт собору св. Софії в Києві один із лідерів православної опозиції на Волині пан Адам Кисіль заповів 500 злотих²²⁹.

І хоча свідомих послідовників "загальноукраїнського православ'я" серед волинського нобілітету було надзвичайно мало, активність їх представників свідчить про поступове формування в середовищі православної шляхти цього регіону загальноукраїнської духовно-релігійної спільності.

2. Численну групу православного суспільства Волині

(близько половини усіх тестаментів) складали шляхтичі, національно-релігійна поведінка яких може бути умовно визначена як "*регіональний православний патріотизм*". Для її представників характерним було шанування суто місцевих — волинських — святинь, інколи — більш-менш активна підтримка місцевих братств — передусім Луцького та значно рідше — Кременецького. Такий підхід можна пояснити двома причинами. По-перше, переважна більшість незаможної православної шляхти у складних комунікаційних умовах XVII ст. просто не мала можливості жертвувати порівняно незначні кошти на храми далекого Києва. По-друге, серед волинського нобілітету того часу був дуже поширений регіональний патріотизм, в тому числі і релігійно-конфесійний. Волинські шляхтичі були більшою мірою духовно та емоційно прив'язані до церков та монастирів зведених ними або їхніми родичами у їх власних маєтках, що сприяло витворенню певного виду "*містечкового православ'я*". Саме під таким кутом зору слід розуміти той факт, що навіть багаті та впливові представники православного суспільства Волині (в тому числі князі Григорій Сангушко²³⁰, Серафима Корецька²³¹, Юрій Пузина²³² та ін.) офірували кошти — і часом дуже великі — переважно на храми у власних маєтностях або на Луцьке братство. Загальні проблеми православ'я, і в тому числі Києва, їх практично не цікавили.

3. Не менш численною (до половини усіх тестаментів) складала "*група вірних східного обряду*" невстановленої конфесії. Автори цих заповітів не виявляли своїх релігійних симпатій, обмежуючись самоідентифікацією себе як людей "*набожества грецького*". Не допоміг визначити їх конфесійну належність також принцип місця поховання — церковно-адміністративне підпорядкування храмів, при яких вони заповідали поховати свій прах, досі лишається невизначеним. Тому у цій категорії вірних напевно знаходилися як православні, так і уніати. Втім, при можливій різноконфесійності більша їх частина була об'єднана релігійною індиферентністю та відсутністю інтересу до проблем Церкви. Наведемо приклад.

Якщо у заповітах групи "*регіонального православ'я*" пожертви на церкви та монастирі в грошах складали близько 220 тис. злотих, то "*група вірних східного обряду*", що чисельно дорівнювала "регіоналам", мала аж занадто скромні пожертви — бл. 1,8 тис. злотих. Понад те, близько половини тестаментів "східних" взагалі не мали ніяких пожертв. На наш погляд, саме ця категорія вірних була головним об'єктом "боротьби за душі" між уніатами, православними, католиками та протестантами.

Отже, типологія дарчих актів за заповітами дає нам можливість певною мірою зрозуміти мотивацію їх авторів. З огляду на це стає цілком зрозуміло, що наймасштабнішим фундаційним проектом православної шляхти Волині стало Луцьке братство, про діяльність якого йшлося вище. Засноване зусиллями князя Юрія Пузини та представниками інших шляхетських родин Волині, воно отримало солідну матеріальну підтримку з боку православних цього регіону. Досить зазначити, що з числа виявлених нами фундацій і дарчих записів православного шляхетства кінця XVI—першої половини XVII ст. близько 1/3 виділених фінансових ресурсів (близько 100 тис. злотих) було скеровано саме на його користь.

Якщо йдеться про фундації на користь церков і монастирів з боку волинської шляхти, буде доцільно згадати найбільші з них, а також ті надання, завдяки яким на Волині постали відомі центри релігійного та духовного життя православних. Так, відзначилася у фундаторській діяльності представниця православного шляхетського жіноцтва Волині — **Анна Козинська** (у шлюбі **Гойська**). Саме вона незабаром після проголошення унії в Бресті (1597 року) заснувала у своєму родинному маєтку Почаїв монастир при церкві Успіння Пресвятої Богородиці. Згадана обитель отримала значні маєтки і прибутки: 10 волок орної землі (бл. 210 га.), ліс і сінокоси при монастирі, 10 кіп литовських грошей щорічного чиншу, 6 родин селян на подаровані землі для управи її, десятину зі збіжжя Почаївського маєтку²³³.

Втім, не розміром маєностей увійшла в історію Почаївська обитель. Саме цей монастир в короткому часі став найбільшим духовно-релігійним центром православної Волині. Сталося це задяки успішному поширенню культу чудотворної ікони Пресвятої Богородиці, що зберігалася в монастирі, та подвижництву його настоятеля — о. Йова Заліза († 1651). На короткий час обитель стала центром книгодрукування — саме перебуваючи у Почаєвському монастирі, о. Кирило Танквіліон-Ставровецький видав у своїй мандрівній друкарні книгу "Зерцало Богословія" (1618).

Переконливим свідченням духовного авторитету Почаївської обителі та її настоятеля — ігумена Йова Заліза — є значна кількість пожертв на користь монастиря з боку волинського нобілітету. Встановлено, що монастир отримав матеріальну підтримку від представників родин волинського нобілітету, деякі з яких за авторитетом та рівнем багатства стояли вище за патронів Почаївського монастиря. На сьогодні встановлено, що добрودіями цієї обителі стали представники 20 родини. В їх числі — Вишневецькі, Долинські, Домашевські, Єловицькі, Єло-Малинські, Жабокрицькі, Зубцевські, Карачевські, Красносельські, Куликовські, Ледоховські, Окорські, Пузини, Сташкевичі, Урсул-Рудецькі, Ушак-Куликовські, Ушковські, Хрінницькі, Червінські, та Ясногорські²³⁴. Жоден інший монастир Волині не отримав подібної уваги жертводавців, як обитель в Почаєві.

Заслуговує також уваги фундаторська діяльність впливового діяча Луцького православного братства пана Олександра Єловицького. Останній з кінця 30-х років XVII ст. у своєму родинному селі Мільче зводив один з найбільших монастирів Кременецького повіту. Про його значення свідчать привілеї, які він отримав від православної ієрархії. Так, 2 вересня 1638 року, ще до надання офіційного фондушу на Мілецький монастир, Луцький православний єпископ Атанасій Пузина дав грамоту, в якій благословив намір Олександра Єловицького заснувати нову православну обитель. Владика досить ґрунтовно виклав суть спільножитного життя, яке

мали вести мілецькі ченці, і надав монастирю ставропігіальний статус²³⁵. В січні наступного, 1639 року, подібну грамоту надав Олександру Єловицькому Київський митрополит Петро Могила²³⁶, а 1644 року грамоту на ставропігію надав Мілецькому монастиреві Костянтинопольський патріарх Парфеній²³⁷.

Офіційна фундація на монастир Різдва Богородиці була складена 24 липня 1640 року. Мілецький монастир отримав значні маєтності — ґрунти і сіножаті біля мілецького ставу та під мілецьким лісом, щорічний чинш в розмірі 100 злотих, а також забезпечення збіжжям²³⁸. Крім того, окрему фундацію на обитель зробила дружина Єловицького — Єфросинія Потіївна, яка пожертвувала на її користь 2 тис. злотих капіталу²³⁹. В подальші роки свого життя Олександр Єловицький не припиняв удосконалювати фундацію на Мілецький монастир. 30 вересня 1641 року записав додаткову фундацію на обитель, надавши їй щорічну десятину з усіх ланів сіл Пирятин та Загірці²⁴⁰. Того ж дня з-під пера Єловицького вийшла ще одна фундація — цього разу на заснування при монастирі шпиталю. Останній був розрахований на утримання шести осіб. Шпиталь отримував 30 злотих щорічного чиншу, забезпечувався продуктами харчування, одягом і паливом²⁴¹.

Протягом 1644—1647 рр. ним було написано три тестиamenti, в яких Олександр Єловицький, знову повертався до питання про забезпечення після своєї смерті Мілецького монастиря. Оскільки на 1646 рік (час написання другого тестаменту) будівництво обителі ще не було завершено, ним було виділено додаткові кошти на його зведення — 6,5 тис. злотих. Крім того, на благоустрій Мілецького монастиря було додатково записано 20 тис. злотих. Не забув він також про щедре забезпечення продовольством робітників, що працювали на будівництві монастирського комплексу та укріплень навколо нього. Останні щороку на харчування мали отримувати 30 мац збіжжя, 6 фасок масла, 6 кіп сиру та 12 полтей солонини.

В цілому Мілецький монастир був одним із найбагатших

православних монастирів Кременецького повіту. Лише грошей (не рахуючи прибутків від маєтків та десятини) у його будівництво та облаштування було вкладено не менше 28,5 тис. злотих. На 1648 рік він уже представляв собою досить потужний фортечно-монастирський комплекс, здатний виконувати роль не тільки духовної, але й цілком реальної військової фортеці.

Варто також згадати найбільшу православну фундацію, зроблену на Волині наприкінці XVI—першої половини XVII ст. Авторство її належить черниці Корецького монастиря княгині Серафимі Корецькій. Тестаментом від 1633 року вона все своє рухоме та нерухоме майно заповіла на користь православного монастиря в Олександрівській маєтності Овруцького повіту Київського воєводства. В його числі згадується містечко Олександрів Клинці, "деякі села", суми в розмірі 18,8 тис. злотих та 45 тис. злотих (посаг), коштовності та худоба — без уточнення кількості. Сума, як на той час, величезна — лише грошові суми без урахування вартості міста, сіл та рухомого майна складали 63,8 тис. злотих²⁴². Подібне дарування на користь Православної Церкви є найбільшим з усіх на сьогодні відомих, і з урахуванням вартості нерухомого майна значно перевищує знамениту фундацію на Луцьке братство Олександра Мозеллі.

Водночас фундація черниці Серафими яскраво свідчить про обмеженість її світогляду улюбленим монастирем, і, як наслідок, — абсолютно неадекватним даруванням на його користь. Це стане зрозумілим, якщо щедрю фундацію Корецької порівняти з масштабним проектом її сучасниці та сусідки по маєтностям — світської черниці княгині Анни Острозької. Остання, перетворюючи православний Острог на bastion католицизму, 1624 року розпочала зведення в цьому місті єзуїтської колегії. Протягом 1624—1627 рр. на реалізацію цього надзвичайно дорогого задуму було використано 30 тис. злотих, а на утримання навчального закладу записано 17 маєтків. Стає цілком зрозумілим, що фундація Серафими Корецької була чи не вдвічі більшою від тої, яку

зробили її сусідка та добра знайома Анна Острозька. Однак, ступінь ефективності обох фондаций — з точки зору користі для православ'я та католицизму — були далеко не рівнозначні.

Ми згадали лише про найкоштовніші фундаторські проекти на користь Православної Церкви кінця XVI—першої половини XVII ст. Крім них, середня та дрібна шляхта активно жертвувала скромніші суми та маєтки які, однак, часом давали значно більший ефект, ніж багаті надання. Наприклад, потужні фінансові ін'єкції Серафими Корецької на користь православного монастиря в Олександрівській волості лишилися без помітних наслідків для Православної Церкви, водночас як середня за обсягом фундація Анною Гойською монастиря в Почаєві²⁴³ поклала початок формуванню найвпливовішого центру православної духовності і культури Волині. Подібних фондаций на сьогодні зареєстровано нами близько 300, вони представлені в додатках у вигляді коротких анотацій.

Підбиваючи підсумки огляду фундаторської діяльності православного волинського нобілітету, вважаємо за необхідне зробити наступні висновки.

1. Фундаторська діяльність православного нобілітету кінця XVI—першої половини XVII ст. мала надзвичайно важливу роль для Православної Церкви. Саме завдяки фундаторам і жертводавцям вдалося профінансувати важливі політичні проекти, які дали можливість ефективно захищати права православних вірних Волині. Йдеться, передусім, про Луцьке та Кременецьке братства, які зіграли роль дієвої опозиції проти унії. Важливим в цьому сенсі було також заснування Гойської колегії, яка стала першим навчальним закладом на Волині подібного рівня.

2. Незважаючи на відсутність власної ієрархії, православні шляхом посильних фондаций підтримували православ'я на Волині шляхом зведення нових церков та монастирів і матеріального їх забезпечення.

3. Водночас слід визнати, що православний нобілітет

далеко не повністю реалізував потенційні можливості для підтримки своєї Церкви. Найбільші православні магнати — Острозькі, Корецькі, Вишневецькі та ін., — володіючи великими матеріальними ресурсами та політичним впливом, не спромоглися ефективно підтримати антиунійну опозицію шляхом створення колегій, семінарій та друкарень. Ця обставина значно понизила ефективність політичної та релігійної боротьби православних проти унії.

4. До пониження ефективності фундаторської діяльності православного нобілітету Волині призводив недостатній рівень розвитку національно-релігійної свідомості значної частини українського шляхетства. Його представники у своїй більшості переймалися проблемами православ'я власного регіону або навіть лише власних володінь, і лише невелика частина шляхетського суспільства здатна була усвідомлювати загальнонаціональні інтереси Церкви і народу.

2.5. Релігійне життя православної шляхти Волині

Релігійне життя є найскладнішою темою наукового дослідження. На відміну від гучних скандалів, кримінальних та цивільних справ, побожне життя монаха, священика чи світської людини неможливо задокументувати та покласти в архів. Навіть пастирська діяльність єпископів, яка так чи інакше мала відкlastися бодай у епістолярних джерелах (при втраті єпархіальних архівів), майже не відкlastася у документах. Ще менше шансів знайти свідчення про релігійні практики світських осіб, а надто середньої чи дрібної шляхти, представники якої "розчинилися" у великій історії. Тим не менше, обійти мовчанкою цю проблему не можна, з огляду на її важливість в контексті нашої теми.

Отже, на наш погляд релігійне життя волинської шляхти зазначеного історичного періоду необхідно розглядати передусім в контексті історії духовного життя в монастирях. Подібний висновок зроблено на таких підставах. По-перше, в історії як східного, так і західного християнства надзвичайну роль у справі скріплення релігійності та духовності вірних

грало чернецтво. Загальновідомим є факт прямого взаємозв'язку між релігійністю духовенства і вірних (і в Церкві в цілому) та рівнем духовного подвижництва в монастирях. Встановлено, що занепад чернечого подвигу в монастирях є свідченням загального занепаду релігійності вірних, і навпаки. По-друге, в умовах тривалої відсутності на Волині православної ієрархії саме монастирі, що розміщувалися у володіннях волинських шляхти та магнатів, були зосередженням чорного духовенства, яке, на відміну від світських священиків, мало все своє життя і весь свій час присвячувати молитві та духовним практикам. Відповідність чи невідповідність цьому покликанню (якщо це можливо встановити) свідчило про рівень релігійності патронів згаданих монастирів та їх клієнтарної шляхти.

Роль чернецтва у релігійному житті волинського суспільства стала темою жвавої дискусії на науковій конференції в Любліні (2005 р.), яка була присвячена історії та духовній традиції Східної Церкви. Підставою для неї був виступ спеціаліста з історії волинських монастирів С.Горіна. Останній у своїй доповіді зробив ряд висновків, які і стали темою згаданої дискусії. Дослідивши документи до історії 70-ти монастирів східного обряду, що знаходилися на території Волинського воєводства, він наголосив на наступному:

1. Чернечі обителі зазвичай засновувалися як родинні і мали забезпечити спасіння душ членів родин патронів та їх клієнтів, але ширший загал населення до згаданих монастирів уваги та інтересу не виявляв²⁴⁴.

2. Значення монастирів "було суто локальним", оскільки автору невідома жодна чудотворна ікона чи інша монастирська святиня, "релігійний авторитет" яких поширювався б поза межі Волині²⁴⁵.

3. Більшість монастирів взагалі були "малопомітними" для широкого загалу (шляхти). За думкою С. Горіна; свідченням цьому є низький рівень зацікавленості шляхти, висловленою нею у тестаментях, щодо пожертв на монастирі або бажання бути похованою в обителі. Автор навів конкретні дані — з

560 відомих йому заповітів шляхти східного обряду подібні побажання прослідковуються "лише" (sic!) у 130 тестаментях або у 23,2% від їх загальної кількості²⁴⁶.

4. Монахи вели неморальне життя і така поведінка "була звичайним явищем серед представників духовенства взагалі, й чернецтва зокрема". Внаслідок цього чернецтво для більшості людей "майже нічим не відрізнялося від духовенства взагалі"²⁴⁷.

Ми не ставимо під сумнів об'ємність та вартісність пошукової роботи в архівах, яку провів С. Горін, проте вважаємо, що дослідник керувався хибною методологією, яка завадила йому провести до кінця об'єктивний аналіз виявлених ним фактів. Детальніше про це буде йти мова далі, при розгляді ролі монастирів у духовному та релігійному житті волинського православного нобілітету.

Розглядаючи це питання, мусимо повернутися до першого висновку С. Горіна, який вважав, що більшість монастирів Волині (за винятком тих, що перебували у межах королівських столових маєтностях чи у єпископських володіннях) засновувалися як родинні і задовольняли релігійні потреби своїх патронів та їхньої клієнтурної шляхти. З цим висновком не можна не погодитися. Подібний стан справ відображав реалії соціальної системи, яка панувала на Волині в литовсько-польську добу. Шляхетське суспільство було поділене на певні кланові корпорації під патронатом магнатів — Острозьких, Корецьких, Вишневецьких, Чорторійських, Радзивиллів та ін., які конкурували між собою. Цілком природно, що кожна магнатська чи шляхетська родина бажала мати у своїх володіннях фамільні храми. Найзаможніші могли собі дозволити утримувати монастир, шляхта меншого достатку зводила парафіяльні церкви, зовсім бідні обмежувалися домовими каплицями. Саме при цих храмах і задовольняли свої духовні потреби шляхтичі.

Втім, точка зору С. Горіна про "малопомітність" згаданих монастирів для "широкого загалу" (на підставі їх сімейної належності) видається нам хибною. Відомо, наприклад, що

дружина Олександра Єловицького — Єфросинія Потіївна — під кінець життя перейшла з унії до православ'я саме завдяки релігійним практикам у Мілецькому монастирі (знаходився у маєтку її чоловіка), де вона отримала "wiele dobrodzieństw pan-skich"²⁴⁸. Натомість у тестаменті вона обдарувала також інші храми та монастирі (уніатські) у Володимирі, Дубні, Жировичах та Хмелеві²⁴⁹. Це наводить на думку про те, що Єфросинія Потіївна не замикалася на почитанні родинної обителі, а відвідувала також інші храми та монастирі Волині та Білорусі (Жировичі) і обдарувала ті з них, де вона отримувала згадані вище "добродійства господні". Є багато інших тестаментів шляхтичів православного віросповідання та східного обряду невстановленої конфесії, автори яких жертвували гроші на два і більше монастирів. В їх числі: Олександр та Філон Єловицькі, Ірина-Параскева Боговитинівна, Гальшка Внуківна, Василій Германович, Гальшка Гулевичівна, Олександр Жабокрицький, Христина Зободневська, Анастасія Зубцевська, Феодора Карачевська, Овдотія Кашевська, Варвара Лозчанка, Анастасія Новоселецька, Олександра Околовна, Маруша Павловичівна, Потенція Патрикіївна, Григорій Промчейко, Адам Урсул-Рудецький, Стефан Ушак-Куликовський, Ян Хрінницький, Софія Черневська та інші. Згадані тестаменти відомі С. Горіну, але він не зробив на їх основі жодного висновку. Нам же видається, що шляхта ні за яких обставин не жертвувала б гроші на "незнайомі" монастирі. Найвірогідніше, це були обителі, які вони відвідували з користю для свого релігійного життя. І подібні мандрівки (можливо навіть паломницькі) ніяк не можуть свідчити про "локальність" або "малопомітність" монастирів.

Про ступінь популярності чернечих обителей у шляхти свідчать надання пожертв на їх користь, а також висловлення бажання бути похованим при монастирі. За даними С. Горіна, подібні записи були виявлені у 23,2% від усіх відомих йому тестаментів. За досить дивною логікою він вважає цю цифру низькою. Навпаки, ми вважаємо це співвідношення досить високим на користь монастирів, адже підвищеної релігій-

ності годі чекати від широкого загалу вірних. І якщо кожен четвертий шляхтич на порозі Вічності вважав за необхідне офірувати щось на користь монастиря, то це все-таки свідчить про їх суттєвий авторитет в середовищі нобілітету. 23,2% вірних — це той рівень довіри вірних до монастирів, яким не може похвалитися жодна з існуючих нині Православних Церков в Україні. Натомість, ніхто нині не поставить під сумнів роль монастирів в сучасній історії Православ'я.

С. Горін у своїй статті особливо наголошує на відсутності авторитету монахів в очах вірних, які, начебто, майже не відрізняли їх від білого духовенства. При цьому автор щедро наводить розлогі цитати, які доводять факти неморального життя ченців, чим фактично заперечує їх роль у духовному та релігійному житті суспільства. На наш погляд, подібний висновок було зроблено внаслідок наступних обставин.

По-перше, С. Горін свідомо чи несвідомо продовжує в науці традиції радянської історіографії в сенсі її атеїстичного підходу до оцінки явищ і подій. Нема жодних сумнівів у тому, що частина ченців була замішана у скандалах чи навіть злочинах. Нема підстав заперечувати факт занепаду чернецого подвигу в монастирях тогочасної України та Білорусі — про це є більш, ніж достатньо даних. Але історія Церкви свідчить, що в усі часи монахів-подвижників було надзвичайно мало на фоні загальної кількості чернецтва, і ситуація в Україні першої половини XVII ст. не відрізняється в цьому сенсі особливою оригінальністю. Причому, саме із цієї невеликої когорти подвижників з'являлися святі, які започатковували певну духовну та релігійну традицію наступних поколінь. В цьому контексті значно важливіше поставити питання: чи існували на Волині подібні особи, які в даний історичний період, набувши релігійний авторитет, були зараховані до святих і вплинули на подальший духовний розвиток православ'я? На це питання мусимо дати ствердну відповідь. Найяскравішим представником православних подвижників Волині цього історичного періоду став ігумен Почаївського мнастиря св. Йов Залізо, ім'я якого скоро після

смерті стало центральним в сонмі святих Волинської землі, і лишається таким на сьогодні.

По-друге, автор припустився методологічної помилки, вважаючи, що досліджуючи історію Церкви, і передусім її духовне життя, слід спиратися виключно на задокументовані свідчення. Духовне та релігійне життя є ірраціональним за своєю суттю, тому воно в принципі не може бути адекватно відображене в писемних джерелах. Тому, на нашу думку, при дослідженні згаданої проблеми слід також спиратися на дані агіографії, попри весь її суб'єктивізм. Необхідно визначити, чи існували у зазначений історичний період особи, які з часом були зараховані до святих, коли і як поширювався їх культ. Необхідно також глибше вивчати тестаменти, з яких іноді можна вилучити цінну інформацію про особливості релігійної свідомості тогочасного шляхетства.

Якщо мова йде про роль волинських монастирів в духовному житті України, не можна оминати мовчанкою також православну обитель в Загороді. Саме там було виявлено знаменитий рукопис, відомий під назвою "Загородівський збірник", який давно визнано перлиною віршованої полемічної літератури кінця XVI ст. У його віршах знаходимо критику Католицької Церкви, роздуми над історією Русі, духовні настанови православним, тощо. На жаль, ця визначна пам'ятка релігійної та історичної думки не була взята до уваги С. Горіним в його дослідженнях історії волинського чернецтва.

Отже, якими були особливості релігійного життя православного шляхетства кінця XVI—першої половини XVII ст.? Як уже згадувалося вище, в маєтностях волинського нобілітету знаходилися храми, при яких шляхта задовольняла свої релігійні потреби. Особлива роль в цьому сенсі належала монастирям, релігійний авторитет яких в очах тодішнього суспільства був достатньо високим. Ми уже згадували дані С. Горіна, згідно з якими майже чверть шляхтичів у своїх тестаментах заповідала кошти на монастирі. Також збереглися дані про мандрівки шляхти на відпуст до монастирів. Одна із найцінніших згадок подібного роду міститься у вигляді "фо-

нової інформації" у відомому конфлікті між посесором маєтку Зимне Гаврилом Іваницьким та Володимирським уніатським єпископом Йоакимом Мораховським у справі про право подавання ігумена до місцевого монастиря. Пан Іваницький, який, на думку єпископа, незаконно призначив нового настоятеля, яскраво відобразив у своїй протестації занепад монастиря. Він стверджував, що саме тяжкий стан обителі та відсутність інтересу до неї дідича — князя Юрія Чарторийського — спонукали його поселити туди православних ченців.

У контексті цього Іваницький посилався на авторитет відомих осіб, які приїздили до Зимного на богослужіння і могли засвідчити його критичний стан незабаром після вступлення його в права посесора. В такий спосіб Іваницький намагався довести свою непричетність до спустошення обителі. Згадувалося, наприклад, що в листопаді 1623 року разом з ним до монастиря прибули його гості, що забажали побувати там на службі божій. В їх числі були пани Халаїми з Київського воєводства та пан Матіяш Ласко-Чернчицький (волиняк). Останні застали монастир недіючим, а ключі від церкви знаходилися у місцевої підданої Таці Безручко. Іваницький стверджував, що гості висловили незадоволення як станом монастиря, так і тією обставиною, що церковними ключами завідує жінка²⁵⁰.

Крім того, Іваницький згадував, що "веле люди зацньи до манастира на отпуст приеждзали"²⁵¹, які були свідками сумного стану обителі. В їх числі згадувалася пані Михайлова Оранська з донькою. Останні приїхали "в мороз, в зимно великое", але застали монастир порожнім та заваленим снігом. Пані Оранська дуже нарікала як на дідича і посесора Зимного, так і на зимненських підданих за недогляд ними обителі. Щодо останніх вона говорила, не приховуючи емоцій: "ежели пан не дбает о тое местце, чому вы вжды злые люде о тую церковь и местце не дбаете, же такъ пусто стоит?"²⁵²

Іншим разом "припужоный непогодою и виялом" у монастирі зупинився луцький канонік Миколай Пешковський, який потім жалкував, що такий знаменитий монастир стоїть

пусткою без ченців і служби божої. Він же просив Іваницького посприяти у справі відновлення чернечого життя в монастирі²⁵³.

Які висновки ми можемо зробити з наведеної інформації? По-перше, є всі підстави довіряти Іваницькому (в сенсі правдивості фактів про паломників), оскільки він згадував не абстрактних осіб, а конкретних людей, які могли бути допитані в суді як свідки. По-друге, стає цілком очевидно, що вірні східного обряду з метою проведення релігійних практик відвідували монастирі, які перебували під патронатом магнатів, що належали до інших кланів. Принаймні, нам на сьогодні невідомо, щоб пани Оранські чи Ласко-Чернчицькі були пов'язані клієнтарно-патрональними стосунками з князями Чарторийськими на Клевани. По-третє, стає цілком очевидним високий авторитет монастирів в очах шляхетства. Навіть малозначущий з релігійно-духовної точки зору, порожній та спустошений монастир у Зимному викликав повагу у шляхти (Оранська з донькою їхала туди на відпуст у сильний мороз!), яка висловлювала побажання якнайскорішого відновлення там порядку та релігійного життя.

Важливою складовою релігійного життя православного нобілітету було шанування чудотворних ікон. Центральним монастирем, який цим уславився, був Почаївський монастир. Згідно з церковною традицією, ця обитель була заснована 1597 року Анною Козинською (Гойською) спеціально для утримання та ушанування чудотворної ікони Пресвятої Богородиці, яка досі зберігалася у її домовій каплиці. І хоча історія культу Богородиці Почаївської була описана уніатськими ченцями-василіанами значно пізніше — у XVIII ст., факт надзвичайної популярності Почаївської обителі в середовищі православної шляхти у першій половині XVII ст. був надзвичайно високим. Про це свідчить факт численних надань на монастир з боку нобілітету та магнатів, причому тієї шляхти і магнатів, які належали до різних, конкуруючих між собою кланових груп. Про це вже йшлося вище у розділі, присвяченому фундаторам та жертводавцям православних

монастирів. Масштабами та кількістю пожертв Почаївський монастир поступався тільки Луцькому братському монастирю. Але, на відміну від Луцького монастиря, який фінансувався православною шляхтою Волині передусім як політичний протиунійний центр, Почаївська обитель підтримувалася передусім як духовний та релігійний центр православної Волині. Очевидно, великою заслугою в цьому була особиста роль настоятеля монастиря св. Йова Заліза, який згідно з церковною традицією відзначився духовним подвигом і ще за життя в очах вірних набув слави святого.

Передбачаємо реакцію скептиків-атеїстів, які сприймають церковну традицію як звичайний ідеологічний міф, створений значно пізніше описаних подій для прослави Почаївського монастиря. В цьому сенсі варто порівняти поведінку настоятелів і монахів Луцького і Почаївського монастирів на початку Визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. В той час, коли члени Луцького братства разом зі своїми ченцями брали участь у погромах, в Почаївському монастирі розвивалися зовсім інші події. Настоятель цієї обители св. Йов Залізо надав притулок і захист деяким місцевим шляхтичам у своєму монастирі, врятувавши їх від козацького самосуду. Про це свідчить тестамент Івана Жабокрицького (його ігумен прийняв під захист разом із сином) та порятунок місцевого уніатського протопопа о. Федора Дубницького. Останній під час різанини у Кременці рятувався втечею і також на деякий час затримався в Почаївському монастирі. Незважаючи на те, що Дубницький був ідеологічним противником св. Йова Заліза (крім уряду кременецького протопопа він виконував обов'язки візитатора уніатських церков Кременеччини), почаївський ігумен взяв його під захист, врятувавши від розправи з боку єдиновірних православних козаків. Подібні факти підтверджують дані житійної літератури про св. Йова Заліза як про духовну людину, яка у своїх вчинках завжди керувалася християнськими заповідями. Чи не тому Почаївський монастир досі є популярним центром паломництва як серед українців, так і їх північних

сусідів — росіян і білорусів, а про братський монастир в Луцьку нині пам'ятають лише науковці?

У зв'язку із вищевикладеним хотілося б звернути увагу на ще одну обставину, досить важливу для нашого дослідження. Вище вже згадувалося, що визнаний спеціаліст з історії волинських монастирів С. Горін заперечував наявність на Волині обителів, значення яких сягало за межі цього регіону. З цього приводу хотілося б зазначити наступне.

1. Монастирів, які б мали не регіональне, а й загальнонаціональне значення, в кожній країні з переважаючим православним населенням не може бути багато. Більше того, можна говорити лише про окремі монастирі, які мають (або мали) такий статус. Подібний стан справ є абсолютно нормальним, і він сам по собі не свідчить про низький рівень чернечого подвигу в монастирях.

2. Вважаємо, що таким монастир на Волині існував та існує й зараз. Мова йде про вищезгадану Почаївську обитель. Адже незаперечним є факт особистого сприяння Київського митрополита Дінісія Балабана у справі віднайдення та прослави мощей св. Йова Заліза незадовго після його смерті. На нашу думку, ця обставина переконливо свідчить, що значення Почаєва не пізніше середини XVII ст. вийшло за межі волинського регіону і набуло загальноукраїнського значення.

Крім паломницьких мандрівок та поклонінням чудотворним іконам у монастирях, релігійно активна православна шляхта Волині бачила реалізацію своїх духовних та релігійних потреб у спілкуванні з монахами-відлюдниками або схимниками, які жили далеко від міст і сіл у лісах або печерах. В принципі, повага до монахів-аскетів, які присвячували своє життя молитві і посту в умовах повної або часткової самотності, є характерною для духовності Східної Церкви. Припускаємо, що інтерес до подібних ченців мав зрости серед православних після Берестейської унії, коли на довгий час їх Церква перебувала у релігійному та інституціональному занепаді. Опосередкованим свідченням цьому є значна кількість топонімів на території сучасної України, де фігурує тер-

мін "Скит" або "Скиток". Крім того, у власноручних записках Київського митрополита св. Петра Могили присутні сюжети про монахів-схимників, з яких ми дізнаємося про відношення тогочасного православного суспільства до цієї категорії духовенства²⁵⁴.

Про наявність подібних скитів на Волині свідчить заповіт схимника Григорія Микулича від 1617 року, який дає цікавий матеріал для дослідження цього маловідомого явища церковної історії України. Отже, з тестаменту випливає, що скит був фундований за волею Гневоша Гулевича-Дрозденського, який дозволив там оселитися своєму духівнику — схимнику Григорію. Останній у тестаменті виявляє міцність своїх православних поглядів, закликаючи свого духовного сина не віддавати скит уніатам. З цього приводу він пише: "Толкож тое его мл пана Дрозденского гдря моего пилно Бра ради прошу нахай то для мене убогаго богомолца своего и духовника своего учинит абы в той кели через мене у пуци его млсти коштом моим збудованой ниhto жонатый и ни теж жадная замужня не мешкали толко иноческого стану то ест черницъ албо черница а хот[я] теж и белец албо белица толко бы там хвалу божию в чистости и во благочестии а не в унеи будучие отправовали. Што если такъ учинит блгословение божие и мое духовное на его млсти нехай отпочивает"²⁵⁵. Своє майно чернець Микулич поділив між Луцьким братством (ставши одним із перших його доброчинців), монастирем Св. Спаса у Чернчицях, св. Миколая у Жидичині та його насельниками, а також між попами яровицької, дмитріївської та підгаєцької церков.

Вірний православ'ю чернець-схимник виглядає високоосвіченою людиною: серед його речей, які він розподіляє серед духовних та монастирів, згадується ціла бібліотека — близько двох десятків книг, в числі яких знаходимо твори отців Церкви — Василя Великого, Макарія Єгипетського, Ісаака Сиріна та ін. Серед книг були коштовні як на той час примірники — друкований Требник та Євангеліє, опрацьоване в перла. В лісовому скиту знаходилося шість образів, причому

один із них — Пресвятої Богородиці — крім срібної оправы був також прикрашений перлами.

З тестаменту випливає, що крім молитви і посту схимник Григорій потроху займався також видачею грошей в борг. Про це свідчить наявність в його скиту двох книг зданих йому у заставу на суми в 2 і 24 злоті. Схимник також стежив за своєю зовнішністю — мав велике кругле дзеркало і непогано одягався. В його гардеробі серед інших речей згадується ряса, підшита "лисами", та шапка, підшита "соболями". Подібні потреби не видавалися зайвими, адже схимник іноді мусив залишати свою келію в лісі, бо мав ще обов'язок сповідати черниць Чернчицького монастиря. Ймовірно, наявність у лісовому скиту дорогих речей примушувала о. Григорія Микулича покладатися не тільки на духовну, але і на цілком реальну земну зброю, тому він про всяк випадок мав при собі пару пістолетів (пулгаків)²⁵⁶.

Згаданий вище тестамент о. Григорія дає нам дуже цінну інформацію про побут і життя цієї категорії духовенства. Звичайно, на його підставі не можна робити ширших узагальнень і стверджувати, що ситуація з ченцем Микуличем є характерною для інших схимників. Тим не менше, ці свідчення дають нам картину одного з варіантів життя і побуту монаха, коли усамітнення, молитва, піст та розважання над творами отців Церкви парадоксально поєднувалися з цілком прозаїчними реаліями тогочасної епохи та породженими нею слабостями — грошовими позиками, лисячим чи соболиним одягом, дзеркалами та пістолетами.

Релігійне життя православного волинського нобілітету було пов'язане не тільки з монастирями. Яке б значення вони не мали у релігійному житті тогочасного суспільства, тим не менше монастирські обителі фізично не могли задовольнити повсякденні духовні потреби вірних. Переважна частина православного панства відбувала свої релігійні практики в парафіяльних церквах, ввіряючи свої душі білому духовенству. На жаль, ми не маємо майже ніяких достовірних даних про те, як саме працювали з вірними православні священики.

Винятком є діяльність пресвітера о. Івана Василевича, який виконував пастирські обов'язки при братській церкві в Луцьку 1620/21—1628 рр.²⁵⁷. Саме духовне подвижництво цього священика спонукало братчиків щойно після його смерті видати книжку "Лямент по отцю Івану Василевичу...". З неї, між іншим, дізнаємося про специфіку релігійного життя самого о. Івана, а також про його пастирську діяльність. Так, автор "Ляменту" відзначає його заслуги, в числі яких щоденна відправа літургії, нічні читання акафістів до Пресвятої Богородиці, турбота про хворих в шпиталі та про студентів братської школи, допомога голодуючим під час моровиці в Луцьку тощо. Постійна молитва, регулярна відправа богослужіння, піклування про ближнього поєднувалася з духовною наукою, що в сумі давало добрі плоди пастирської діяльності о. Івана. З цього приводу автор "Ляменту" ієродиякон Давид Андрієвич писав: "О, якъ много никчемныхъ круковъ убелилесь: и чистыми голубы Бгу учинилесь"²⁵⁸. Можна впевнено сказати, що в подальшій історії Луцького братства уже не було такої яскравої та авторитетної постаті з числа світського духовенства, як Іван Василевич. Про його духовний авторитет серед братчиків — як шляхти так і міщан — промовисто свідчить епіграф, взятий з Книги Чисел (глава 20, стих 29): "И виді весь сонмъ яко умрі Ааронъ, и плакася Аарона л дній весь домъ Израилевъ". Такої честі з числа братського духовенства не удостоївся більше ніхто²⁵⁹.

Про щоденні релігійні практики світської шляхти східного обряду (православних і уніатів) залишив цікаві, хоч і побіжні, свідчення Полоцький уніатський архієпископ Йосафат Кунцевич. У своїй інструкції "Правила для священиків" він докоряв парафіяльному духовенству у їх недбалому ставленні до своїх обов'язків як пастирів. Останні не відправляли регулярно богослужіння, виправдовуючись обтяженням їх обов'язками родинного та економічного характеру. З приводу цього Полоцький владика відповів, що багато світських осіб, які більше за священиків обтяжені подібними справами, все-таки знаходять час для щоденного читання церковного

правила приватним чином. І далі задавав їм риторичне запитання: Якщо світські люди знаходять час для молитви, то чому цього часу не можете знайти ви, слуги божі? За згаданим свідченням св. Йосафата можна припустити, що в певному середовищі шляхти практикувалися щоденні молитви за церковним правилом, до яких входили полунощниця, утрєня, часи, вечірня та повечір'я. На жаль, на підтвердження цього припущення поки що нема прямих підтверджень, є лише опосередковані свідчення на його користь. В їх числі — тестамент Федора Костенецького, в якому автор серед речей, дарованих на церкву в Блудові, згадує свою "улюблену книгу" — Псалтир²⁶⁰.

Таким чином, православна шляхта та шляхта східного обряду в умовах відсутності православної ієрархії та загального інституціонального занепаду Церкви зберігала традиції духовного та релігійного життя українського православ'я. Ключова роль у цьому процесі належала монастирям, які за обставин тодішнього політичного життя аж до 30-х років XVII ст. лишалися останніми і єдиними осередками, які зв'язували в єдину духовну цілість релігійно активну православну спільноту Волині.

2.6. Шляхта в середовищі православного духовенства Волині

В середовищі православного духовенства волинських єпархій помітне місце посідали представники місцевого нобілітету. Цьому сприяла специфіка зв'язку існуючої клієнтарно-патрональної системи та Церкви Східного обряду — як православної так і уніатської. Суть її полягала у прямій участі дідича у формуванні кадрів парафіяльного духовенства та чернецтва в монастирях. Крім спадкових родин священників, парафії у містах та селах тримали також шляхтичі за поданням своїх патронів. Явище це було неоднозначне. Немає сумніву, що певна їх частина приймала сан маючи духовне покликання, але більшість (можливо, навіть переважна) розглядала подібні надання як продовження служби патрону —

тепер уже не шаблею, а постом і молитвою. Подібним чином комплектувалися також монастирі, де архімандритами, ігуменами та ченцями були зазвичай служебники тих магнатів, на землях яких розміщувалися обителі.

У цьому сенсі можна припустити, що найбільший контингент відданих православ'ю священників шляхетського походження знаходився при церквах та монастирях у володіннях князів Острозьких, а також інших визначних протекторів православ'я — князів Четвертинських, Пузин, панів Древинських, Киселів, Гулевичів та ін. Дані, наведені нами в додатках, підтверджують наявність представників волинського нобілітету у православних монастирях в Білому Стоці, Гощі, Дермані, Дубищах, Дубні, Жидичині, Корці, Луцьку, Мильцях, Миньківцях, Почаєві, Смородові, Чернчицях, Четвертні, Чорній а також у ряді парафіяльних церков. Були це переважно представники мало- або безземельної служебної шляхти. Одним з рідкісних винятків може бути настоятелька Пречистенського монастиря в Луцьку сестра Анастасія, що походила з князівської родини Пузин. На жаль, ширших даних про їх позицію у суспільно-релігійних рухах виявити поки-що не вдалося.

Значно більше інформації збереглося про діяльність двох інших представників волинського нобілітету, що прийняли духовний сан, та їх значення для православ'я. Йдеться про двох членів Луцького православного братства — князя Олександра Пузину та пана Семена Гулевича-Воютинського. Перший із них 1633 року за поданням православної шляхти Волинського воєводства став Луцько-Острозьким єпископом (взявши духовне ім'я Атанасій) з правом адміністрації на території Володимирської та Холмської єпархії. Водночас інший лідер православного нобілітету Волині — Семен Гулевич-Воютинський, прийнявши духовне ім'я Сильвестр, став Перемишльким єпископом. Про політичну діяльність згаданих владик та їх боротьбу з уніатами вже йшлося вище.

Отже, роль волинського православного духовенства шляхетського походження в суспільно-релігійних рухах кінця

XVI—першої половини XVII ст. вимагає окремого наукового дослідження. Документи та матеріали, що були в нашому розпорядженні, поки що дозволили окреслити лише окремі аспекти цієї проблеми. Можна лише припускати, що відносно повільне поширення унії у володіннях князів Острозьких і Заславських у 30—40-х роках XVII ст. (про це буде йти мова в наступному розділі) була наслідком пасивного опору духовенства, вихованого в традиціях відданості православ'ю за князів Костянтина та Януша Острозьких. Причому ключову роль в цьому опорі могли грати представники духовенства шляхетського походження, як представники соціальної групи, які офіційно користувалися правами "політичного народу" Речі Посполитої. Видається також цілком можливим, що анонімні твори волинського походження — Острозький літописець, Лямент, поучення та вірші із Загорівського збірника, що мають виразно православний характер, вийшли з-під пера освіченої верстви волинського суспільства, більша частина якої належала до шляхетського стану.

Участь православного нобілітету Волині у релігійних рухах кінця XVI—XVII ст. мала яскравий, але водночас складний і суперечливий, характер. Цей час пройшов під знаком суперництва та ідеологічного протистояння з уніатами, і саме цій місії було приділено увагу і зусилля православних. Православна шляхта під керівництвом своїх лідерів — князів Костянтина та Олександра Острозьких, князя Юрія Пузини, панів Адама Киселя, Лаврентія Древинського та ін. — зуміла у складних політичних обставинах домогтися шляхом сеймової боротьби визнання юридичних прав православних (1609 рік), а в подальшому змусила уряд легалізувати на Волині власного ієрарха — владики Луцького (1632—33 роки) з передачею йому єпископської кафедри (1638 рік). На початок 40-х років XVII ст. зусиллями нобілітету позиції Православної Церкви у різних регіонах Волині були повністю або частково відновлено.

Водночас, слід зазначити, що в боротьбі проти унії православне шляхетство Волині припустилося кроків, які з висоти

історичного досвіду видаються такими, які мали неоднозначні, або навіть взагалі негативні, наслідки для українського православ'я. Мається на увазі їх тісний союз не тільки з "класичними" протестантами — кальвіністами, але й тими їх представниками, які навряд чи взагалі можуть називатися християнами — аріанами (соцініанами). Політична доцільність звела православних, калівіністів і аріан в один антикаталицький та антиунійний табір, але ціна за цю політичну підтримку була для православних немалою.

По-перше, в результаті цієї спілки політичні противники отримали козир у політичній грі проти православних, звинувачуючи їх у зносінах з "єретиками", ставлячи під сумнів їх правовірність. І слід визнати, що для цього були підстави: з'їзд 1599 року православних і протестантів з метою укладення між ними церковної унії на противагу Берестейської, підтримка православними релігійних прав сектантів на сеймі 1632 році були яскравими, але далеко не єдиними фактами, які вели до їх дискредитації.

По-друге, покладаючись на союз з протестантами і аріанами, православні змушені були з політичних міркувань "заплющувати очі" на відверту місійну діяльність останніх в середовищі православних вірних. Особливо ця проблема загострилася у 30-х—40-х роках XVII століття, коли після розгрому академії в Ракові багато аріан знайшли захист на Волині. З мовчазної згоди православних, які в ряді випадків надавали їм захист, аріани з новою силою розгорнули свою діяльність серед місцевого православного населення і навіть духовенства, маючи в місійній справі тимчасовий успіх.

Зрозуміло, що за даних обставин українська шляхетська молодь, яка представляла нове покоління православного суспільства Волині, мала дуже серйозні сумніви у вірності релігійного вибору батьків. В цьому, на наш погляд, варто шукати одну з головних причин релігійних конверсій та відходу від православ'я значної частини православного волинського нобілітету.

Важливим епізодом участі волинського нобілітету в релі-

гійних рухах було створення православних братств у Луцьку та Кременці, які успішно виконували функції сильних анти-унійних центрів у регіоні. Саме вони сприяли консолідації політичноактивного православного шляхетства, і виховали нове покоління нобілітету, завдяки якому православ'я на Волині протрималося ще половину століття. Водночас волинські братства (передусім Луцьке) не реалізували усіх своїх потенційних можливостей, які можна було ефективно застосувати на користь зміцнення православ'я на Волині. Попри реальні можливості, у Луцьку не було створено навчального закладу рівня колегії, а братська друкарня так і не розвинула ширшої діяльності.

Важливим елементом релігійного та духовного життя православної волинської шляхти була підтримка в умовах інституційної та духовної кризи традиційних релігійних практик, притаманних православній традиції. В деяких монастирях, фундованих волинським нобілітетом (передусім в Почаєві), поширювався культ чудотворних ікон, а вірні продовжували прибувати до чернечих обителів на прощі. Попри загальний занепад чернечого життя, який спостерігався наприкінці XVI—початку XVII ст., певна частина православних монастирів за діяльною підтримкою своїх патронів поступово долали внутрішню кризу і лишалися важливими центрами духовного життя православного суспільства Волинського воєводства.

¹ Кетра Т. Wobec kontrreformacji. – Toruń, 2007. – S. 66.

² Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – СПб., 1901. – С. 244-245.

³ Кетра Т. Wobec kontrreformacji. – S. 113.

⁴ Ibidem. – S. 115.

⁵ Ibidem. – S. 116.

⁶ Ibidem. – S. 116-117.

⁷ Ibidem. – S. 117.

⁸ Ibidem. – S. 119.

⁹ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.V. – К., 1994. – С. 593.

¹⁰ Там само. – 593-594.

¹¹ Lewicki K. Książę Konstanty Ostrogski a unią brzeska 1596 r. – Lwów, 1933. – S. 145.

¹² «...komusz się będzie chciało przeciw postronnemu nieprzyjacielowi chętnie zdrowie swe wynosić, niemając pewnego pokoju w domu, gdisz zawsze szkodliwsza wewnętrzna niż postronna woja bywa...» (Lewicki K. Książę Konstanty Ostrogski a unią brzeska 1596 r. – Lwów, 1933. – S.188).

¹³ Kempa T. Wobec kontrreformacji. – S. 120.

¹⁴ Ibidem. – S. 120.

¹⁵ Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – СПб., 1901. – С. 248.

¹⁶ Там же. – С. 260-261.

¹⁷ Там же. – С. 259.

¹⁸ Там же. – С. 266.

¹⁹ Там же. – С. 264-265.

²⁰ Там же. – С. 265-267.

²¹ «...panowie ewangelicy i wszyscy heretycy więcey miłuią niżby sami siebie, gdyż sami lada jako wierząc, naruszenia naszej starożytnej religii ruskiej pilnie bronią.» (Kempa T. Wobec kontrreformacji. – Toruń, 2007. – S. 122). Після сейму у своєму листі до князя Миколая Радзивілла Федір Скумін-Тишкевич з цього приводу висловлювався в подібному тоні: «Alie to rzecz dziwna, że się na Rusi wiary naszej heretycy tak bardzo zmiłowali że więcey o naszą niżli o swojey Religii mówią że się nam Rusi wielką krzywdę i naruszenie wolności naszej z strony odmiany posłuszeństwa dziecie.» (Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.1. – К., 1883. – С. 63).

²² Kempa T. Wobec kontrreformacji. – S. 122.

²³ Ibidem. – S. 122.

²⁴ Lewicki K. Książę Konstanty Ostrogski a unią brzeska 1596 r. – Lwów, 1933. – S. 195.

²⁵ Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С. 330-331.

- ²⁶ Там же. — С. 316.
- ²⁷ Там же. — С. 318; АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — К.,1883. — С. 218-220.
- ²⁸ Там же. — С. 318; АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — С. 341.
- ²⁹ Там же. — С. 318; АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — С. 339-340.
- ³⁰ *Кетра Т.* Wobec kontrreformacji. — S. 145.
- ³¹ *Жукович П.* Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). — С. 318; АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — С. 347.
- ³² *Кетра Т.* Wobec kontrreformacji. — S. 147.
- ³³ *Ibidem.* — S. 148.
- ³⁴ АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — С. 221-223.
- ³⁵ *Кетра Т.* Wobec kontrreformacji. — S.148.
- ³⁶ «A iz tez snac W. ks. Mc zwasniwszy się na władzyki te ruskie zwlaszcza Luckiego i Włodimirskiego grozić im raczysz majetnosci odbierac i o zdrowie ich stac, dla pana Boga prosze, radze i przestrzegam, abys W. ks. Mc tego zaniechac i dac im pokoj raczyl.» (ADS. — Т. I. — Львів, 1892. — S. 115).
- ³⁷ АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — С. 225.
- ³⁸ Пам'ятки. — Т. 3. — Вип.1. — К., 2001. — С. 99-100.
- ³⁹ АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — С. 223-224.
- ⁴⁰ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.68. - Арк.171зв.-172 зв.
- ⁴¹ *Кетра Т.* Wobec kontrreformacji. — S. 155.
- ⁴² *Грушевський М.* Історія України-Руси. — Т. VI. — К., 1995. — С. 569.
- ⁴³ *Жукович П.* Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). — С.318; АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — С. 368.
- ⁴⁴ *Коялович М.* Литовская церковная уния. — СПб.,1861. — Т. 2. — С. 281-282.
- ⁴⁵ *Грушевський М.* Історія України-Руси. — Т. VI. — К., 1995. — С. 568.
- ⁴⁶ *Коялович М.* Литовская церковная уния. — Т. II. — С. 287.
- ⁴⁷ *Кетра Т.* Wobec kontrreformacji. — S. 158.
- ⁴⁸ *Ibidem.* — S.159.
- ⁴⁹ *Коялович М.* Литовская церковная уния. — Т. II. — С. 51-52.
- ⁵⁰ *Кетра Т.* Wobec kontrreformacji. — S. 176.
- ⁵¹ *Кетра Т.* Wobec kontrreformacji. — S.177.
- ⁵² У листі від 1 грудня 1600 року він з цього приводу писав: «...a mianowicze prozse w tey spolney sprawie albo raczey utrapieniu naszym racz w.x.m. moy m. Pan i Syn tak się teraz stawicz iako tego zawzdi doznawali czy utrapieny bracia naszy religiey Greczkiey wiznawczy aby wzdy w swym uczisku bez przekazy od niezadliwych pokoіu chrzescianstwu liudzi iuz będącz ucziszionymy, od opowiedzenia gwałtow i doległosczy swoich odepchnieni nie bili.» (Жукович П.

Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года): – С. 394).

⁵³ *Кемпа Т. Wobec kontrreformacji.* – S.186.

⁵⁴ *Жукович П.* Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С.402-403.

⁵⁵ Там же. – С.405.

⁵⁶ *Кемпа Т. Wobec kontrreformacji.* – S.188-189.

⁵⁷ *Жукович П.* Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С.406-407.

⁵⁸ «...oni na sejmikach, oni na sejmach wołają, chociaż żadnej krzywdy nie mają i owszem nam ją, gdzie mogą czynią. A my niebożęta i gęby otworzyć nie umiemy. ... A to nas najwięcej boli, że takiej obrony od panów katolików, jaka nam była obiecana, gdyśmy do jedności świętej przystępowali, nie mamy.» (*Kempa T. Wobec kontrreformacji.* – S.189).

⁵⁹ Документ підписало 46 осіб. Серед них: кн. Костянтин Острозький, кн. Григорій Сангушко-Коширський, кн. Йоаким Корецький, кн. Юрій Друцький-Горський, Юрій Кирдей-Мильський, Якуб Жабокрицький - суддя гродський кременецький, Гаврило Гойський, Федір Сурин-Рудецький, Олександр Загоровський, Дем'ян Павлович - суддя гродський володимирський, Самійло Горностай - депутат від воєводства Київського, Василій Семашко - хорунжий волинський, Іван Хрінницький - земський підсудок Луцький, Юрій Овлочимський, кн. Юрій Пузина, Марек Жоравницький, Лаврентій Древинський, Єрофій Гойський, Іван Яковицький, Ян Курцевич-Булига - підстароста Черкаський, кн. Юрій Чарторийський, Олександр Хрінницький - ловчий волинський, Фрідріх Тишкевич з Логойська, Захарій Ставецький, Богдан Туминський - підсудок землі Берестейської, Миколай Ярмолинський, Григорій Колмовський, Андрій Загоровський, Матвій Немирич, Дем'ян Павлович - суддя гродський володимирський, Прокіп Павлович, Іван Мелешко, Федір Балабан, Андрій Гулевич, Михайло Янушевич-Гулевич, Миколай Єловицький, Адам Балабан, кн. Григорій Четвертинський, Іван Микулинський, Прокіп Хрінницький, кн. Павло Друцький-Любельський, Шимон Павлович, Юрій Гулевич, Мартин Бутович, Михайло Гулевич-Воютинський - писар земський луцький, Політан Чеконський-Данискевич (АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – К.,1861. – С.37-39)..

⁶⁰ *Жукович П.* Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – СПб.,1901. – С. 422-423; ADS. – Т.1. – Lwów, 1892. – S. 352.

⁶¹ *Кемпа Т. Wobec kontrreformacji.* – S. 196.

⁶² *Жукович П.* Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С. 426-429.

⁶³ Там же. – С. 430-431.

⁶⁴ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.1. – К., 1883. – С. 182.

⁶⁵ Kempa T. Wobec Kontrreformacji. – S. 527.

⁶⁶ «Nihil ab invito volumus extorquere: tua si quid voluntate sanctae huic accedet Sedi, non nobis, sed Dei accedet Ecclesiae. Ut vestrae mentes et cognitionis cum nostra consentient ...» (МУН. — Vol. IX–X. — Romae, 1971. — P. 275).

⁶⁷ МУН. — Vol. IX–X. — P. 282.

⁶⁸ Kempa T. Wobec kontrreformacji. – S. 200-201.

⁶⁹ Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С.452.

⁷⁰ Там же. – С. 454-455.

⁷¹ «Ludzie Religii Greckiej uspokajając, obiecuiemy vacantnie duchownych dostoeństw wedle prawa ludziom tego wyznania i zwierzchności Religii Greckiej dawać, tak jako antecessorowie nasi dawać zwykli. Tych jednak, ktorzy posłuszeństwo Rzymskiemu kościołowi oddali, przy tych beneficiach zostawując do żywotow ich.» (Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С. 458).

⁷² Kempa T. Wobec kontrreformacji. – S. 206.

⁷³ «О Руси я думаю иначе, ее привилегии нужно соблюдать» (Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С.453).

⁷⁴ Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С.459.

⁷⁵ Там же. – С. 488-489.

⁷⁶ Там же. – С. 497.

⁷⁷ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.1. – К.,1883. – С.40.

⁷⁸ Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С.508.

⁷⁹ Там же. – С. 511, 513.

⁸⁰ «Wołyńscy niebożęta czemuż się wahali? – Bali.
To są w jarmie niewoli kniazia Zbaraskiego. – Tego.
Kniaź Zbaraski człowiek my kpi po staromu,
Nie wolno howoriti z nas teraz nikomu.
Bo ich tak w swoją klubę ci kniaziowie wzięli,
Że czynili co każą, nie co sami chcieli...»

(Яковенко Н. Українська шляхта. – К., 1993. – С. 76).

⁸¹ «Jedna po drugiej roście mi pociecha i radość z postępku WMści jako we wszystkich innych, tak w terażniejszych Rzeczypospolitej sprawach. A co od części naprzód wiedziałem od niektórych, to teraz zupełnie i przez pana chorążego o wszystkich pracach, o czołości i prawego senatora, pnnącego na powinność i przysięgę swoją ... który też tak uweselasz

starość moje i nadstarczasz niedołężności mej, mając na pieczy przy innych pospolitych praw całości i religiej starożytnej całość a onego narodu, z którego sławę i pamięć przodków czerpamy ... » (Kempa T. Wobec kontrreformacji. – Toruń, 2007. – S.231).

⁸² Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С. 518-519.

⁸³ Там же. – С. 520.

⁸⁴ ЛЮЗР. – Ч. 2. – Т. 1. – К., 1861. – С.73.

⁸⁵ «К temu po te czasy, złym zwyczaiem y porządkiem weszło, że ludzi nauczonych tey religiej, przy cerkwiach ile katedralnych, nie masz, a Rzeczpospolita naywięcey te dobra na to, żeby się chwala Boża przes godne ludzie odprawowała, fundowała, mają Władykowie Łucky y Włodzimirsky, potem nastempuiący, seminaria fundować, w których by się namnicy dwadzieścia dziełek slacheckich uczęło, żywność y odzienia mieli, s którychby zaś potym godni słudzy cerkiewni byli, co ma byдь w każdym przywileiu, na Władystwo danem, warowano.» (АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – К.,1861. – С.75).

⁸⁶ В їх числі: кн. Януш Заславський - воєвода волинський, Миколай Семашко - каштелян брацлавський, староста луцький, кн. Криштоф Збарзький, кн. Костянтин Заславський, Криштоф Палуцький - підчаший волинський, Януш Жабокрицький, Андрій Боговитин, Богуш Гораїн - підсудок кременецький, Лаврентій Древинський - чашник волинський, Іван Яковицький, Ян Сло-Малинський, Ян Боговитин, Миколай Хрінницький, Григорій Ушак-Куликовський, Іван Сербинович-Кобецький, Політан Чеконський-Данилевич, Олександр Хрінницький - ловчий волинський (АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – К.,1861. – С.8).

⁸⁷ «Uspokoiając religią Grecką, która zdawna ma swoje prawa, waruiemy: iż dostoićstw y dobr duchownych inakszym prawem nie mamy rozdawać, iedno wiedle ich fundacyi, y dawnego zwyczaiu Prodkow naszych im nadanych: to iest, ludziom szlacheckim narodu Ruskiego, y mere religii Greckiej, nie czyniąc im praeiudicium w sumnieniu y prawie ich, ani wolnego odprawowania nabożeństw, według dawnych obrzędow ich, zabraniając y przeszkadzając: beneficyi też cerkiewnych dwoyga, osobie iednej konferować nie mamy: ale metropolią metropolitowi, władystwa władynom, archimandryctwa archimandrytom, y tak subsequenter o drugich rozumieć się ma, iako szerzey o tym przywilej od Nas na tym Seymie dany, obmawia. A ktoby dwoie beneficia na ten czas trzymał, takowy nadaley od roku iedno puścić ma, pod zapłaceniem winy tysiąca grzywien delatorowi, o co forum na Seymie ad instantiam Posłow ziemskich. A dobr cerkiewnych od cerkwi alienowanych, według konstytucyi anni 88 o tym opisaney, którateraz reassumuiemy, dochodzić mają. Dzierzawcy iednak Kwasowa, tarnkow, Ianiewicz, Liplan, Buremca, Woderady, Teremne, przy prawie swym zostawać mają. Bractwa też

cerkiewne religiey Greckiey, przy prawach y przywileiach ich zostawuiemy, a napisani przy Ewangeliach, dobr ziemskich szlacheckich dochozić y pozyskiwać nie mają, te cerkwie, ktore teraz nie mają w tych dobrach possesyi. Processy przy tym, y postęпки prawne, y bannicye, ktore na osobach duchownych w ktorymkolwiek sądzie zaszły, otrzymane są tak w koronie iako y W.X.Litewskim kassuiemy, y pozwanych od nich wolnemi czyniemy.» (АЮЗР. – Ч.1. – Т.VII. – К., 1887. – С.317-318).

⁸⁸ Про останні дні життя Кирила Терлецького згадували члени Луцької уніатської капітули у своїй протестації щодо захоплення майна єпископа одразу після його смерті. - Див. : Пам'ятки. – Т.3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 129.

⁸⁹ Див. : АЮЗР. – Ч. 1. – Т. VI. – К., 1883. – С. 368-370.

⁹⁰ Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К., 2001. – С.128-129.

⁹¹ АЮЗР. – Ч.1. – Т.VI. – К.,1883. – С. 370.

⁹² Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 года). – С.546.

⁹³ Див. : Пам'ятки. – Т. 3. – Вип. 1. – С. 132-134.

⁹⁴ В їх числі: кн. Януш Збаразький, Ян Харлинський - підкоморій луцький, Василій Семашко - хорунжий волинський, Іван Хрінницький - луцький земський суддя, Андрій Боговитин - стольник волинський, Олександр Хрінницький - ловчий волинський, Ян Єло-Малинський - маршалок сеймику (АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – К.,1861. – С. 84).

⁹⁵ МУН. – Vol. I. – Romae, 1964. – P. 284.

⁹⁶ «Nobilitas etiam universa, ad extremum totus fere palatinatus unanimi consensus reclamationat. Nam de impietate deque facinoribus istius hominis clarissima sunt testimonia.» (МУН. – Vol.I. – Romae, 1964. – P. 286).

⁹⁷ «Binas nuper accepi ab Ill.mo Domino Castellaneo Cracoviensi, quibus nihil aliud contendit quam ut a Malinscii consecratione abstineam, alioquin non solum manus amovere ab hoc sancto proposito promovendi ss.mam Unionem minatur, verum etiam hostem se manifestum fore profitetur.» (МУН. – Vol. I. – Romae, 1964. – P. 286).

⁹⁸ АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – К., 1861. – С.91.

⁹⁹ «Seminaria mitropolitae, władykowie y archimendryta Picczersky, dla ćwiczenia dziatek ubogich slacheckich, wedle obietnicy swej, żeby fundowali.» (АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – К.,1861. – С.92).

¹⁰⁰ В їх числі: кн. Януш Заславський, кн. Олександр Заславський, Андрій Загоровський, Лаврентій Древинський - чашник волинський, Олександр Загоровський, Криштоф Сенюта, Аврам Сенюта, Михайло Гулевич - маршалок луцького сеймику, Марек Жоравницький, Ян Жоравницький, А. Гулевич, Ян Загоровський, Петро Загоровський (АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – К.,1861. – С.101-102).

¹⁰¹ Volumina legum. – Т.II. – Petersburg, 1859. – S. 465.

¹⁰² В їх числі: кн. Януш Острозький - воєвода волинський, кн.Юрій Чарторийський, кн. Юрій Заславський, Гаврило Гойський - київський хорунжий, Ян Жоравницький- підкоморій кременецький, Іван Хрінницький - луцький земський суддя, Юрій Овлочимський - писар зсмський володимирський, Андрій Гулевич, Адам Урсул-Рудецький, Олександр Зубцевський, Василій Бабінський, Мартин Чаплич-Шпаноський, Ілля Бабінський, Федір Гулевич-Воютинський, Адам Хом'як, Микола Свенцицький, Михайло Хрінницький - маршалок кола лицарського, Лаврентій Древинський - чашник воєводства Волинського (АОУЗР. – Ч. 2. – Т. I. – К., 1861. – С. 103-115).

¹⁰³ *Kempa T. Wobec kontrreformacji.* – S. 295-296.

¹⁰⁴ «...póki sam Pan Bóg łaską swoją świętą do jedynomyślnego oddawania chwały swej i religiej przywieść nie będzie raczył, aby się nikomu gwałt i opresja w nabożeństwie ich nie działa i aby nikt in causa religionis do prawa pociągany, jakimkolwiek pretekstem nie był.» (*Kempa T. Wobec kontrreformacji.* – S. 301).

¹⁰⁵ *Kempa T. Wobec kontrreformacji.* – S. 301-302.

¹⁰⁶ *Ibidem.* – S. 302.

¹⁰⁷ *Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та модерної України. – К., 2005. – С. 241.

¹⁰⁸ *Kempa T. Wobec kontrreformacji.* – S. 306.

¹⁰⁹ «Iż dla nawalnych spraw Rzpltey, nie przyszło do uspokojenia doskonałego religii Greckie y na terazniejszym Seymie: tedy to odkładamy do przyszłego bliższego Seymu; pod który czas ludzie religii Greckiey, duchowne y świeckie, zachowuiemy w pokoiu, y w wolnym y zwykłym nabożeństwie, do ktorego nie mają być przymuszani, ani prawem pociągani.» (*Volumina legum – T.III. – Petersburg, 1859. – S. 158.*)

¹¹⁰ Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. I-II. – К., 1898. – С. 4-6.

¹¹¹ «...religia grecka winna być pokojem asekurowana, albowiem kozacy i wiele ludzi znacznych wzięło ją pod obronę swoją I przysięgli w tym nie odstępować, zaczyn by łącno do tumultu przyszło, gdyby w tym asekuracyjej nie mieli.» (*Kempa T. Wobec kontrreformacji.* – S. 319).

¹¹² Історія України в документах і матеріалах. — Т. III. — К., 1941. — С. 55-56.

¹¹³ Рішення з цього приводу звучало так.: «Uspokaiąc religią Grecką, konstytucją roku 1607 reassumuiemy, y według niey w rozdawaniu beneficyi cerkiewnych, in futurum zachować się mamy.» (*Volumina legum. – T.III. – Petersburg, 1859. – S.184.*)

¹¹⁴ *Kempa T. Wobec kontrreformacji.* – S.324-325; Петров М. Волинь. — СПб., 1888. — С. 152.

¹¹⁵ *Kempa T. Wobec kontrreformacji.* – S. 332.

¹¹⁶ *Ibidem.* – S. 331-332.

¹¹⁷ «...hos in nos instigant Pseudometropolita eique similes Episcopi, ab Errone quodam ante triennium consecrati.» (EM. – Vol. I. – Romae, 1952 - P. 82).

¹¹⁸ «Cosaci enim fere sunt Athei, et non curant religionem et antea nunquam curabant; unum ante biennium curare coeperunt; quanto noviter Consecrati eos subinde instigare coeperunt.» (EM. – Vol. I. – Romae, 1952. - P.134).

¹¹⁹ «My o kozakach to mowiemy, że ludźmi są rycerskimi, y w tym dziele dobrze biegłymi, y w tey expedycyi Wołoskiey stawili się murem za oyczyznę miłą, a murem ktorego wszytkie siły pogańskie za łaską Bożą nie przełomili, zkąd godni y niesmiertelney sławy na wieki potomne u tych, którzy po nas będą (to nie ohyda). Ale o wierze disputować, a tym barzieszy uznawać, kto wiedzy nami praw, kto rzyw, abo exequować rzeczy, od was osądzone, nie ich to wezwanie, nie ich zabawa. ... Kiedy wszystko żołnierstwo Koronne, chociaż y w szkołach się uczyli y dobrze ćwiczenie duchowne z młodszych lat mieli, czego obojga do spraw w wierze potrzeba, do tego nie należy, y nie przywłaszczają tego sobie, y, choć by im to kto przypisywał, nie przymą, a kozacy nizowi, którzy ani takiego ćwiczenia, ani nauk nie mieli, należeć do spraw wiary iako mogą?» (АЮЗР. – Ч. 1. – Т.VIII. – Вып. I. – К., 1914. - С. 718-719).

¹²⁰ АЮЗР. – Ч. 2. – Т. 1. – К., 1861. – С. 130-149.

¹²¹ Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. VII. — К., 1995. — С. 501.

¹²² «Bo jeśli tego chcą, żeby Rusi nie było w Rusi, to jest rzecz niepodobna [...] Żaden tego rozum, żaden gwałt przemóc tego nie może [...] Ten zadaje ranę w serce ojczyźnie naszej, ktokolwiek prawie łamie, zgodę między narody, z których jest Polska Rzeczpospolita złożona, rozrywa, ten w sercu ojczyznę zabija. Taka jest klótnia, którą zaczęli z narodem ruskim, bracią i krwią naszą.» (Jasienica Paweł. Rzeczpospolita obojgą narodów. – Kraków, 2007. – S. 413).

¹²³ Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. VII. — С. 506.

¹²⁴ «Uspokoienie ludzi w religii Greckiey rozroźnionych, dla nawalnych Rzeczypospolitey spraw, na przyszły Seym odkładamy: a teraz pokoy ab utrinque tak duchownym, iako I świeckim ludziom, cujuscunque status et conditionis zachowamy. Processy iednak wszelakie zadworne y Komissarskie, decreta, bannicze sekwestry, suspensy, ratione rozroźnienia w religii, ieżeliby się iakie ab utrinque pokazały, kassuiemy.» (Volumina legum – Т.III. – Petersburg, 1859. – S. 217).

¹²⁵ Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. VII. — С. 508.

¹²⁶ «Demiserunt multum de pristino furore suo, qui plane erat diabolicus. Scripta contra nos, que fuerunt virulenta cessarunt, visitant nostros et invitant ad se, ubi sumus in eadem civitate cum illius; inter omnes doctores de articulis fidei controversis altum silentium, excepto Primatu Papae, sed et de hoc modestius loquuntur, quam nunquam antea, taedium

universale disunionis et desiderium unionis, quod non tantum proponunt in conventiculus suis, sed etiam publice loquuntur, ut uniantur nobiscum quibuscumque modis.» (AOSBM. EM. – Vol.1. – Romae, 1956. – P. 221).

¹²⁷ З цього приводу в інструкції йшлося: «Religia graecka, tak uniatów iako y nieuniatów, aby według dawnego prawa y constitutii przeszłych zachowana była. A iż nieuniaci // praepediciam (перепони) na różnych mieyscach cierpią: starać się mają Panowie posłowie naszy, aby pokóy wcale warowany był, bez naruszenia praw dawnych, aby tak uniaci iak y nieuniaci, w pokoju suedząc, w iurisdiciae iedni drugich, według dawnych constituty, nie wrywali się». Сейм 1631 року подібні петиції прийняв до розгляду і дав на них позитивну відповідь. З цього приводу у сеймовій конституції було зазначено: «Acz zawsze tego życzymy, aby ludzie w religij Greckiej rozroźnieni, kiedykolwiek uspokoić się mogli: iż iednak na tym Seymie, dla walnych Rzptej spraw, przyiść do tego nie mogło, na przyszły Seym da Pan Bog odkładamy. A teraz reassumuiąc przeszłe konstytucye, pokoy ab utrinque tak duchownym iako u świeckim ludziom, tak w Koronie, iako y w W.X.L. cujuscunque status et conditionis, terazniejsza konstytucyą waruiemy.» (AIO3P. – Ч.2. – Т.1. – К.,1861. – С. 153-154).

¹²⁸ «Acz zawsze tego życzymy, aby ludzie w religij Greckiej rozroźnieni, kiedykolwiek uspokoić się mogli: iż iednak na tym Seymie, dla walnych Rzptej spraw, przyiść do tego nie mogło, na przyszły Seym da Pan Bog odkładamy. A teraz reassumuiąc przeszłe konstytucye, pokoy ab utrinque tak duchownym iako u świeckim ludziom, tak w Koronie, iako y w W.X.L. cujuscunque status et conditionis , terazniejsza konstytucyą waruiemy.» (Volumina legum. – Т. III. – Petersburg,1859. – S. 320).

¹²⁹ *Kempa T.* Wobec kontreformacji. – S. 380-381.

¹³⁰ Ibidem. – S. 383-384.

¹³¹ Ibidem. – S. 387. Про рішучі наміри православних нунцій свідчив у своєму листі до Риму від 23 червня 1632 року. З цього приводу він, між іншим, писав: «Схизматики на частных сеймиках наделали много шума против униатов; они намерены разорить их своими безобразными претензиями, требуя в особенности обратного' возвращения всех имений; преимущественно же меня сильно оскандализировало то, что в Волы́нском воеводстве, где находится большое число католической шляхты, все предложения схизматиков прошли без противоречия, что служит доказательством того отвращения (о чем я несколько раз писал святой конгрегации), какое вообще питают здесь к униатам и их пропаганде.» (Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.І. – К.,1888. – С. 429).

¹³² *Kempa T.* Wobec kontreformacji. – Toruń, 2007. – S.387- 388.

¹³³ Ibidem. – S.388.

¹³⁴ В їх числі: ловчий волинський кн.Юрій Пузина, Мартин Чаплич-Шпановський, Матіяш Іваицький, кн.Томаш Козика, стольник волинський Петро Стемпковський, чашник волинський Лаврентій Древинський. – Див.: АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – К., 1861. – С.183.

¹³⁵ «...zborny rozmaite tych nabożństw po różnych miejscach wielkie krzywdy y gwałty cierpieli...» (АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – С.190).

¹³⁶ Там же. – С. 181-200.

¹³⁷ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.І. – С.410.

¹³⁸ Там же. – С.410.

¹³⁹ Там же. – С.410-411.

¹⁴⁰ Там же. – С. 412.

¹⁴¹ Там же. – С. 414.

¹⁴² «...bo strony sobie przeciwne, bardziej się rozwasniwszy, rozeszły się...» (Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.І. – С.427).

¹⁴³ Кетра Т. Wobec kontntreformacji. – S. 394-395.

¹⁴⁴ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т. І. – С. 419.

¹⁴⁵ «...krzyk, hałas, powstał od schysmatyków i heretyków nie kontentujących się z tego, co im katolicy dopuszczali. Ci też więcej im pozwalać nie chcieli: widząc ten tumult książę Radziwiłł marszałek sejmowy, prosił, aby obrady na jutrzejszy dzień odłożyli, gdyż iuszek około dziewiątej było nocnej, i ledwo uprosił...» (Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.І. – К.,1888. – С. 428).

¹⁴⁶ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.І. – К.,1888. – С.428.

¹⁴⁷ Там же. – С.425-426.

¹⁴⁸ «Jeszcześ w.m. xiądze Rucki w szkole na naukach był, gdym ja iuszek posługi moje ronił na dworze xiezcia s.pamięci od w.m. wspomnianego, że in mentem to nigdy w Bodzie temu panu zmarłemu nie przychodziło, lieberu wiem». Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.І. – К.,1888. – С.438.

¹⁴⁹ АЮЗР. – Ч.2. – Т.1. – К.,1861. – С.200-207.

¹⁵⁰ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Т.І. – К.,1883. – С.447-449.

¹⁵¹ Там же. – С.501-502.

¹⁵² Там же. – С.454-456.

¹⁵³ Там же. – С.505.

¹⁵⁴ Там же. – С.485.

¹⁵⁵ Там же. – С.486.

¹⁵⁶ Там же. – С.488-489.

¹⁵⁷ Там же. – С.494.

¹⁵⁸ Там же. – С.495-496.

¹⁵⁹ АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — К.,1883. — С.649-652. Kempa T. Wobec kontrreformacji. — S. 407-408.

¹⁶⁰ «Władcystwo Łuckie z katedra y wszystkiemi dobrami do tego władcystwa należacemi ma bydz ustapione od terazniejszego xedza Poczapowskiego władcyki Luckiego władcyce nieunitowi, od obywateli Wolynskich nieunitow religiey Greckiey obranemu, zaraz po daniu przywileiu, który ma na seymie, da Pan Bog, koronacyi bydz wydany. A terazniejszy xiadz Poczapowski katedry, władcystwa a dobr ustapiwszy, ma przecie zostawac w tytule władcyki Luckiego, ad cessum aut decessum, a do monastera Zydyczyckiego ma sie przeniesc, który ze wszystkiemi dobrami ma trzymac, takze ad cessum aut decessum. Ten zas który nastapi po nim już zazywac niema tytułu władcyki Luckiego nigdy.» (МУН. — Vol. II. — Romae, 1965. — P. 146-147).

¹⁶¹ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. — Т.I. — С. 504.

¹⁶² Там же. — С. 504.

¹⁶³ АЮЗР. — Ч. 1. — Т.VI. — К., 1883. — С. 656-658.

¹⁶⁴ Kempa T. Wobec kontrreformacji. — S. 416-419.

¹⁶⁵ МУН. — Vol. II. — Romae, 1965. — P. 168-170.

¹⁶⁶ АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 662-664.

¹⁶⁷ Там же. — С. 660-661.

¹⁶⁸ Пам'ятки. — Т.3. — Вип.1. — К., 2001. — С. 209.

¹⁶⁹ Там само. — С. 209-210.

¹⁷⁰ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп. 1. - Спр. 201. - Арк. 117-119.

¹⁷¹ АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 694-696.

¹⁷² При цьому владика-уніат називає римо-католицьке духовенство духовенством «kościola świętego Rzymskiego Catholickiego, narodu Polskiego y Ruskiego» (Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. — Т.II. — К.,1898. — С.92-97).

¹⁷³ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп. 1. - Спр. 199. - Арк. 41 зв. — 43.

¹⁷⁴ Неясні згадки про роботи якоїсь комісії знаходимо у протестації володимирських міщан на слуг Володимирського єпископа Йосифа Баковського про напад на обози з товарами, що прямували в Торунь. Крім того, 1642 року П'ятницька церква у Володимирі згадується як православна, хоча документально встановлено, що принаймні до 1620 року вона ще була уніатською. Припускаємо, що саме цей храм був переданий православним комісією у жовтні 1635 року. — Див.: АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — К.,1883. — С. 700-703; Пам'ятки. — Т.3. — Вип.1. — К., 2001. — С. 392.

¹⁷⁵ АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — К.,1883. — С.718-721.

¹⁷⁶ ЦДІАК України: Ф. 28. - Оп.1. - Спр.71. - Арк. 448-449.

¹⁷⁷ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. — Т.II. — К.,1898. — С.157-159.

¹⁷⁸ Після смерті Смотрицького настоятелем Дерманського монастиря було призначено ченця-василіанина о. Івана Дубовича, який, однак, не мав сану архімандрита.

¹⁷⁹ «Sed vulpes herodiana strepebat duntaxat in angulo et ad Cyathos pedem pedi conferre catholico noluit in propatulo, et iam hos iam illos modos tergiversatus re ipsa demonstravit, quia Dermanense monasterium ambiebat non propter Iesum, sed propter Lazarum» (МУН. — Vol. XI. — Romae, 1974. — P. 208).

¹⁸⁰ Пам'ятки. — Т.3. — Вип.1. — С. 240-243.

¹⁸¹ Там само. — С. 244-245.

¹⁸² Там само. — С. 247-249.

¹⁸³ АЮЗР. — Ч.2. — Т.I. — К., 1861. — С. 234.

¹⁸⁴ *Kempa T.* Wobec kontrreformacji. — S. 450.

¹⁸⁵ Пам'ятки. — Т.3. — Вип.1. — К., 2001. — С. 251-254.

¹⁸⁶ АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — К., 1883. — С. 740-741.

¹⁸⁷ Акт елекції Сильвестра Гулевича-Воютинського див.: ЦДІАК України: Ф.26. - Оп.1. - Спр.38. - Арк.764зв.-768зв.

¹⁸⁸ *Łoziński W.* Prawem i lewem. — Warszawa, 2005. — S. 247.

¹⁸⁹ *Rechuwicz M.* Hulewicz-Wojutynski Sylwester // *Polski słownik biograficzny.* — Tom X. — Wrocław, 1962-64. — S. 97.

¹⁹⁰ Ibidem. — S. 97.

¹⁹¹ *Gil A.* Chełmska diecezja unicka 1596-1810. Dzieje i organizacja. — Lublin, 2005. — S. 73.

¹⁹² Ibidem. — S. 139.

¹⁹³ АЮЗР. — Ч.2. — Т.I. — К., 1861. — С. 254-255.

¹⁹⁴ Там само. — С. 270, 287-288, 319-320.

¹⁹⁵ «A gdy to wszystko gruntownie y realiter uspokoiiono będzie, aby więcy iuż kilka duchownych, którzy unią przyieli, nad wszystkim narodem nie przewodzili, pacem et tranquillatē Rei Publicae nie trudnili; my sami dobrowolnie chcemy mieć z ich Mościami Pany katolikami ritus Latini fraternum colloquium o uspokoieniu pożądanym traktować, a nie s temi, którzy te unią sami, telko osób kilka, bez fundamentu uczyniwszy, turbas in Re Publica motus przynieśli; idque tali declaratione, aby do tey zgody, którądby dał Pan Bóg, przez nas y duchowieństwo nasze, ich mościowie ci, którzy teraz odłonczyli sie od nas, albo przystompić do nas, albo dóbr wszystkich, cerkwiey, monasterów y katedr ustompić powinni byli. His praemissis et praecustoditis, pozwalamy Panom posłom naszym wziąć na takowe colloquium czas pewny a mieysce tu w Łucku naznaczyć; a ieśliby na tym ziezdzie do zgody, strzeż Boże, przyść nie miało, tedy my przy dawnych naszych prawach zostawamy. Michał xiaże Czartoryski, marszałek koła rycerskiego.» (АЮЗР. — Ч.2. — Т.I. — К., 1861. — С. 288).

¹⁹⁶ «O teologiczne wiadomości w takich wypadkach nie dbano; kilka tygodni pobutu w jakimś monasterze, postrzyżony zakonnie i obznajomienie się z najniezbędniejszymi szczegółami rytuału — oto i

wszystko, czego wymagano od takiego kandydata.» (Łoziński Władisław. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. – Warszawa, 2005. – S. 247).

¹⁹⁷ Довбищенко М. Уніатська церква на Волині кінця XVI-першої половини XVII ст. // Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К., 2001. – С. 30.

¹⁹⁸ ЦДІАК України: Ф.25. – Оп.1. – Спр. 108. – Арк. 310 а

¹⁹⁹ Документи про заснування братства див.: Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. I-II. – К., 1898. – С. 4-11.

²⁰⁰ Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. I-II. – К., 1898. – С. 3-4.

²⁰¹ Там же. – С. 6-8.

²⁰² Там же. – С. 88-95.

²⁰³ Про згадані надання див.: АЮЗР. – Ч.1. – Т.VI. – К., 1883. – С. 607-610, 678-680, 743-748; Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т.I-II. – К., 1898. – С. 59-60, 64-66; ЦДІАК України: Ф.25. – Оп.1. – Спр.134. – Арк.180-182; Спр.138. – Арк. 807-808; Спр. 216. – Арк. 801-804; Спр.236. – Арк.83в.-9; Спр. 238. – Арк. 83зв.-85зв., 484зв.-486, арк.1016зв.-1019зв.

²⁰⁴ Про згадані події див.: АЮЗР. – Ч.1. – Т.VI. – К., 1883. – С. 756-757; Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. I-II. – К., 1898. – С. 76-77; ЦДІАК України: Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 222. – Арк. 42зв.-43; Ф.26. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 1338-1338 зв.; Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 431-431зв.

²⁰⁵ Огієнко І. Історія українського друкарства. – К., 1994. – С. 236.

²⁰⁶ Бірюліна О. Творці Луцького першодруку // Лямент по отцю Іоану Василевичу написаний в Луцьку року 1628. – Луцьк, 2008. – С. 98.

²⁰⁷ Документи до історії братської школи в Луцьку див. : Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. I-II. – К., 1898. – С. 31-32, 47-54.

²⁰⁸ Позов о.Павла Гроновського Луцькому братству див.: Пам'ятки. – Т. 3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 280.

²⁰⁹ ЦДІАК України: Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 187. – Арк. 909-911 зв.

²¹⁰ ЦДІАК України: Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 184. – Арк. 531зв.-533.

²¹¹ ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. – Арк. 163-165; ЦДІАК України: Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 502-508зв.

²¹² ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 54. – Арк. 1-5; ЦДІАК України: Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 225. – Арк.67зв.-70зв.

²¹³ Огієнко І. Історія українського друкарства. – С. 245.

²¹⁴ Бірюліна О. Творці Луцького першодруку. //Лямент по отцю Іоану Василевичу написаний в Луцьку року 1628. – С. 99.

²¹⁵ Хрестоматія з давньої української літератури. – К., 1967. – С. 156.

²¹⁶ Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К., 1990. – С. 23.

- ²¹⁷ Там само. – С. 25.
- ²¹⁸ Там само. – С. 26.
- ²¹⁹ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп. 1. - Спр. 131. - Арк. 35.
- ²²⁰ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп. 1. - Спр. 131. - Арк. 35-35зв.
- ²²¹ Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 37-38.
- ²²² ЦДІАК України: Ф. 26. - Оп. 1. - Спр. 42. - Арк. 1088-1090зв.
- ²²³ Історія української культури. – Т.2. – К., 2001. – С. 568.
- ²²⁴ Добротворский А. Загоровский монастырь, его библиотека и сохранившийся в ней западнорусский литературный памятник XVII столетия // Вестник Юго-Западной и Западной России. – Год 2-й. – Т. 1. – 1863. – Июль. – С. 1-17.
- ²²⁵ ІР НБУВ: Ф. 231. - Спр. 38. - Арк. 163-165, 252-254зв., 256-259.
- ²²⁶ ЦДІАК України: Ф. 28. - Оп.1. - Спр. 87. - Арк. 502-508зв.
- ²²⁷ ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 71. - Арк. 1-14зв.
- ²²⁸ ЦДІАК України: Ф. 26. - Оп. 1. - Спр. 38. - Арк. 777-780зв.
- ²²⁹ ЦДІАК України: Ф. 27. - Оп. 1. - Спр. 33. - Арк. 7-12
- ²³⁰ Там само. - Спр. 14. - Арк. 297-301.
- ²³¹ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп. 1. - Спр. 178. - Арк. 355-362
- ²³² Там само. - Спр. 262. - Арк. 542-544 зв.
- ²³³ Огієнко І. Свята Почаївська лавра. – К., 2004. – С. 68-71.
- ²³⁴ Троцкий П. Почаевская свято-успенская лавра // Киевские епархиальные ведомости. – №4. – 1865, – С.139.
- ²³⁵ ЦДІАК України: Ф. 21. - Оп. 1. - Спр. 169. - Арк. 84зв.
- ²³⁶ ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. - Арк. 55-55зв.
- ²³⁷ ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. - Арк. 235-239.
- ²³⁸ Згідно з фундацією Олександра Єловицького монастир щороку мав отримувати 8 луцьких мір жита, 2 луцькі міри пшениці, 4 луцькі міри солоду. - Див.: ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. - Арк. 93-98зв.
- ²³⁹ Згадана сума була пожертвована згідно з тестаментом Єфросиніє Потіївни від 6 жовтня 1639 року. Капітал в розмірі 2 тис. злотих на той час міг давати від 160 до 200 злотих щорічного чиншу. – Див.: ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. - Арк. 58-59.
- ²⁴⁰ ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. - Арк. 99-100.
- ²⁴¹ Шпиталь, крім чиншу, щорічно отримував: 6 сермяг та 12 сорочок, 4 маці жита, 1 мацу пшениці, 0,5 маці гороху, 0,5 маці круп, 1 бочку солі, 1 фаску масла, 1 копу сиру, 2 полті солонини, 8 бочок пива та 20 возів дров. – Див.: ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. - Арк. 101-103зв. Пізніше, у своєму тестаменті Єловицький зробив доповнення до фундації на мілецький шпиталь, згідно з яким його утриманці мали отримувати по дві пари взуття щорічно. – Див.: ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. - Арк. 163-165.
- ²⁴² ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп. 1. - Спр. 178. - Арк. 355-362.
- ²⁴³ Анна Гойська 14-го листопада 1597-го року записала на Почаївський монастир навечно такі свої маєтки: десять волоків орної

землі (бл. 210 га); ліс і сінокос при монастирі на схід від нього по дорозі до Крем'янця; десять кіп литовських грошей щорічно; шість родин селян на подаровані землі для управи її; десятина зі всякого збіжжя свого Почаївського маєтку. – Див.: Огієнко І. Свята Почаївська лавра. – К., 2004. – С. 68-71.

²⁴⁴ Горін С. Чернецтво східного обряду на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст.: ідеал і реалії (на прикладі волинських монастирів) // *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku. Zbiór studiów.* – Tom 3. – Lublin, 2005. – S. 77, 79.

²⁴⁵ Там само. – С. 78.

²⁴⁶ Там само. – С. 79.

²⁴⁷ Там само. – С. 85, 90.

²⁴⁸ ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. – Арк. 58.

²⁴⁹ ІР НБУВ: Ф. 231. – Спр. 38. – Арк. 58-59.

²⁵⁰ АЮЗР. – Ч.1. – Т.VI. – К., 1883. – С. 537.

²⁵¹ Там же. – С. 538.

²⁵² Там же. – С. 538.

²⁵³ Там же. – С. 539.

²⁵⁴ АЮЗР. – Ч.1. – Т.VII. – К., 1887. – С. 49-132.

²⁵⁵ ЦДІАК України: Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 108. – Арк. 110 б – 110 б зв.

²⁵⁶ ЦДІАК України: Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 108. – Арк. 310а-310б зв.

²⁵⁷ Іван Василевич тривалий час був настоятелем однієї з парафіяльних церков у Красному Ставі на Холмщині. Після гонінь на православ'я в цьому місті (очевидно, малося на увазі переведення православних церков в унію) він залишив місце свого служіння і перебрався до Луцька, де став пресвітером братської церкви. Служив у братській церкві 7 років (1620/21-1628). Помер у віці 55 років, з яких 29 років був священиком.

²⁵⁸ Лямент по отцю Іоану Василевичу написаний в Луцьку року 1628. – Луцьк, 2008. – С. 28.

²⁵⁹ Там само. – С. 22.

²⁶⁰ ЦДІАК України: Ф. 28. – Оп.1. – Спр.93. – Арк. 531зв.-533зв.

РОЗДІЛ ІІІ. УНІАТСЬКА ЦЕРКВА

3.1. Суспільно-релігійна діяльність волинської шляхти на підтримку церковної унії

Як зазначалося у попередньому розділі, проголошення унії викликало потужний рух опору волинського нобілітету, який очолив князь Костянтин Острозький. До подібного розвитку подій уніатська ієрархія не була готова. І якщо єпископ Володимиро-Берестейський Іпатій Потій робив все можливе для захисту інтересів своєї Церкви (як шляхом політичної діяльності, так і участю в релігійній полеміці), то Луцько-Острозький владика Кирило Терлецький виявив після Берестейського Собору повну пасивність у впровадженні унії.

За таких обставин саме світська шляхта Волині була за ту силу, котра перша в межах Речі Посполитої вжила практичних кроків для скріплення з'єднання. Збереглися згадки (хоч і дуже неясні), що попри жорстку антиунійну позицію князя Костянтина Острозького, вже на грудневому 1596 року сеймику в Луцьку частина волинського панства виступила на захист інтересів з'єднаних. Відомо, що її представники обрали на сейм 1597 року альтернативну групу депутатів, які мали відстоювати відмінну позицію від тієї, яка була заявлена князем Острозьким та його однодумцями. На жаль, докладніших відомостей про перебіг подій на сеймику 1596 року виявити поки що не вдалося, тому ми не можемо визначити, хто саме входив до складу згаданої делегації. Нам невідомо також, хто з магнатів Волинського воєводства протегував інтереси з'єднаних безпосередньо після проголошення унії в Бресті¹.

Більше інформації маємо про події сеймику, що провадив роботу в Луцьку 14 вересня 1598 року в Луцьку. Основне його рішення — вибори депутатів на Люблінський Трибунал — було схвалено окремим листом і внесено до актових книг Луцького гродського суду. Одне із завдань, на якому акцентувалася увага у сеймиковому листі, полягало в участі депутатів у

розгляді справ Церкви. Підписи під цим документом починалися прізвищем князя Костянтина Острозького, тому навряд чи є сумніви, інтереси якої Церкви мали лобіювати в Трибуналі волинські депутати².

Ймовірно, що під час роботи сеймику, або невдовзі після нього, було складено в Луцьку лист-звернення волинського нобілітету, чиї погляди на перспективи розвитку релігійного життя держави та Волинського воеводства відрізнялися від поглядів князя Острозького. На жаль, цей лист має лише одну дату — 1598 рік, тому наше припущення щодо зв'язку згаданого листа і волинського сеймику ґрунтується на таких підставах. По-перше, виглядає майже неможливим, щоб шляхта з'їхалася з різних кінців Волині до Луцька лише для того, щоб обговорити питання суспільно-релігійної ситуації в державі. Проведення сеймику було найзручнішим моментом для розгляду усіх поточних питань, в тому числі і релігійних. По-друге, документально підтверджено перебування на Волині у вересні 1598 року одного з головних підписантів заяви — князя Станіслава Радзивілла, який саме в цей час перебував на Волині³.

Отже, у "Луцькій заяві" 1598 року було заявлено, "... што діються немалые а непотребные васни и замешаня въ речахъ светыхъ, благословенных, от Пана Бога нам и всему христианству ку збавеню даных, что продкове наши здавна жадали, и мы потомкове их давно прагнули тоє міти. А ижъ самъ Панъ Богъ, за щасливого панованя и стараньемъ и тую светую єдність, єго королевской милости, пана нашего милостивого, здарити рачил зъєдночєніє церкви светое восходнее, грєческоє религии нашеє, с костеломъ римскимъ, не только, иж намъ Панъ Богъ всемогучий того дочекати тоє святое єдности и згоды дати рачилъ, всі єдностайне вшехмоцность Откупителя нашего хвалимъ и хвалити за то непрестанно винисмы"⁴. Далі шляхта висловлює подяку єпископам, які "здоровя, праці и утратъ своих не жалуючи", змагалися за впровадження унії. Заявляють вони також про згоду прийняти новий календар. В кінці заяви міститься прохання до

короля і Сенату підтримати з'єднання. "Мы теды, яко послушные сынове церкви Божое, милуючи тую светую згоду, єдність, и о неї хотечи трвати просим ваше королевское милости всего Сенату, абы тая светая унія, єдність, не была ни в чомъ нарушана ... а противници тое светое згоды, ижъбы примованы и слуханы не были, просим"⁵.

Заяву підписало сорок шляхтичів, причому тридцять вісім із них були світські особи. Найбільш впливові з них були: жмудський староста князь Станіслав Радзивіл, каштелян волинський Михайло Мишка, князь Юрій (Михайлович) Чарторийський, овруцький староста Аврам Мишка, луцький підстароста Якуб Лисаковський, королівський секретар Захарій Єловицький, а також королівський коморник Іван Волинець-Чернчицький. Останній, можливо, був той Іван Чернчицький, що двома роками раніше, будучи за луцького городничого, брав участь у Берестейському православному Соборі й підписав протиунійні документи. Характерно, що серед підписантів заяви помітна частина шляхтичів була пов'язана з Радзивіллами родинними або клієнтарно-патрональними стосунками. В їх числі — Войтех Ключовський, Адам Сопотко, Войтех Станішевський, протопоп Гаврило Савицький, а також згадані вище члени родини Мишок⁶. Луцька заява 1598 року була першою і водночас останньою публічною акцією князя Станіслава Радзивілла на підтримку унії. Восени цього року він виїхав на лікування за кордон і навесні наступного 1599 року помер.

Після смерті князя Станіслава Радзивіла 1599 р. за лідера волинських уніатів на котрийсь час став князь Юрій (Михайлович) Чарторийський. Намагаючись у самий розпал релігійної полеміки нейтралізувати антиунійну діяльність князя Костянтина Острозького, він 1603 р. разом зі своїми однодумцями вдався до чергової акції на підтримку З'єднаної Церкви. Перебуваючи у Любліні з нагоди чергової сесії Люблінського Трибуналу, князь став ініціатором чергового звернення до короля і сенату від 13 травня, що за текстом майже повністю співпадало з Луцькою заявою 1598 року. Цього разу документ

підписало близько 60 осіб, в тому числі досить впливові особи на Волині — луцький гродський суддя Остафій Єло-Малинський, луцький земський суддя Іван Хрінницький, володимирський земський писар Юрій Овлочимський. Однак абсолютна більша підписантів належала до числа дрібної шляхти, помітна частина якої була пов'язана з Чарторийським клієнтарно-патрональними або особистими зв'язками. В їх числі — князь Григорій Четвертинський, Бенедикт Гулевич, представники родин Колпитовських, Лепесовицьких та Довгирдів⁷. Про те, що Люблінська заява справила помітний вплив на українське суспільство, опосередковано може свідчити лист нунція Рангоні до кардинала Альдобрандіно від 31 травня 1603 р. В цьому листі сповіщається про діяльність на користь з'єднання князя Юрія Чарторийського, внаслідок чого разом з ним до унії приєдналося 200 волинських шляхтичів⁸.

Наступним політичним виступом уніатської шляхти Волині на захист З'єднаної Церкви була її участь у Сandomirській протестації від 28 серпня 1606 р. Тоді 8 представників католицько-уніатського крила рокошан протестували проти антиуніатських артикулів, які були схвалені більшістю делегатів рокошового сеймика. Серед них було двоє волинських депутатів — князь Януш Козика та Андрій Підгороденський⁹.

"Уніатська волинська коаліція" проявила активність також під час передачі Луцької єпископської кафедри Євстафію Єло-Малинському. На початку вересня 1607 р. у Луцьку проходив сеймик, на якому розгорілися суперечки про легітимність нового єпископа-номіната. З цього приводу голоси поділилися майже порівну. Перша шляхетська група (29 осіб), яку очолив волинський воєвода князь Януш Заславський, 10 вересня внесла до Луцького гродського суду протестацію, в якій стверджувалося, що перебування Євстафія Єло-Малинського на Луцькій кафедрі є порушенням церковних канонів. Підписанти стверджували, що Євстафій Єло-Малинський досі не прийняв чернечого постригу і є, по суті, світською людиною¹⁰.

В свою чергу, прихильники нового єпископа в числі 35 осіб того ж дня подали репротестацію до Луцького гроду, в якій заявили про повну підтримку нового єпископа. Серед підписантів репротестації були досить впливові шляхтичі Луцького повіту — луцький підкоморій Ян Харлінський, волинський підстолий Криштоф Єловицький, луцький підстароста Матей Стемпковський та ін.¹¹

В обох протестаціях йшлося лише про суто канонічний бік "справи Малинського". Однак, беручи до уваги загальне загострення релігійної ситуації в Речі Посполитій, можна зробити висновок, що за канонічними суперечками в дійсності стояло бажання "православної" шляхетської коаліції на чолі з князем Заславським не допустити на Луцьку кафедру уніатського єпископа.

Серія заяв представників волинського нобілітету на підтримку унії, у підписанні яких було задіяно більше ста осіб, переконливо свідчить, що давно встановлена в історичній науці думка про вирішальний вплив князя Костянтина Острозького на позицію волинської шляхти є перебільшеною. Документи свідчать, що паралельно з існуваннями "православної" шляхетської коаліції, яку він очолював, існувала також досить впливова група нобілітету, яка рішуче підтримала Уніатську Церкву. Проте, на відміну від князя Острозького, лідери "уніатської" коаліції — князь Станіслав Радзивілл, князь Юрій Чарторийський та Остафій Єло-Малинський — не володіли тими потужними матеріальними ресурсами, які були в розпорядженні їх опонентів. Відповідно, можливості впливу на роботу повітових сеймиків, а також лобювання інтересів унії на рівні сейму і сенату, були у них досить обмеженими.

Луцька заява волинської шляхти від 1607 року на підтримку єпископа Єло-Малинського є останньою відомою на сьогодні акцією подібного роду. Проте це не означає, що З'єднана Церква незабаром втратила на Волині нобілітет, який був готовий надавати їй публічну підтримку. Просто змінилася загальна політична ситуація в державі, в результаті чого

подібні заяви виявилися вже неактуальними. У 1608—1609 роках в Речі Посполитій спостерігалася поступова стабілізація суспільно-релігійного життя. Вона пояснювалася поразкою рокошу Жебржидовського, який висував радикальні вимоги щодо унії, смертю харизматичного лідера православних Костянтина Острозького, послабленням позицій союзників православного табору — протестантів, та ін. За таких умов Уніатській Церкві вже не загрожувала ліквідація і вона поступово вступала в період відносно спокійного політичного життя. Тому саме для православних, які були позбавлені власної ієрархії, актуальними лишалися заяви на підтримку прав своєї Церкви від представників політичного народу Речі Посполитої — шляхти, в той час як інтереси З'єднаної Церкви офіційно представляли на державному рівні митрополит та єпископи, які, в свою чергу, покладалися на підтримку вищих посадових осіб держави.

Особливу роль в цьому сенсі грав канцлер Великого князівства Литовського, великий волинський магнат князь на Олиці **Ольбрихт-Станіслав Радзивілл** — син відомого нам жмудського старости Станіслава Радзивілла. Вихований в традиціях свого батька, Ольбрихт Радзивілл зіграв особливу роль у захисті інтересів Уніатської Церкви в драматичні часи міжкоролів'я. Переконалий католик, він був одним із небагатьох вищих достойників країни, який принципово заперечував саму можливість досягнення політичної стабільності в державі шляхом політичних торгів з православними коштам унії. Врешті, дійшло до відкритого конфлікту з королем, коли 17 березня 1633 року канцлер відмовився прикласти печатку до диплому про права Православної Церкви. Солідарно з князем Радзивіллою виступив також інший волинський магнат — коронний підканцлер **Томаш Замойський**, який також відмовився візувати диплом, стверджуючи що так диктує йому католицьке сумління.

Лише під відвертим політичним тиском короля та під враженням байдужості більшості католиків — депутатів сейму — Ольбрихт Радзивілл та Томаш Замойський скріпили печатками документ. При цьому князь Альбрихт-Станіслав Радзивілл

виступив із публічною заявою з цього приводу. Князь заявив про незгоду з поступками православним і відзначив, що візував документ лише як посадова особа. У своєму щоденнику канцлер відзначив цей документ як надзвичайно шкідливий для католицизму. З цього приводу він писав: "Бо зараз тим способом пихою та гордістю піднеслися схизмати, багато церков відібрали вони у з'єднаних. Втратили совість католики, в тому числі і духовні, яким надія на багатші бенефіції рота закрила. Всі часи підлабузництвом були уражені, в яких, бажаючи подобатися королям, публічно говорили, маючи на увазі власні інтереси, а не честь божу, добро Речі Посполитої та Костелу божого. Стерегтися треба, щоб за це помста божа не наступила"¹².

Підтримку унії в сеймі князь Альбрехт-Станіслав Радзивілл продовжив і надалі. 8 березня 1635 року він публічно висловив незгоду з рішенням сейму про рівне право відправи богослужінь між уніатами та православними. З цього приводу він зробив досить емоційний запис у щоденнику: "Того ж дня всі стани працювали про погодження справ Релігії Грецької. Всі згодилися на те, щоб унія і схизма змішано (permissive) відправляли своє набоженство. Не знаю, чи небо ствердить цей термін — permissive. Я, протестуючи, один переломити того не міг, і переказав це на совість духовним. Боятися треба цього терміну — permissive — щоб страшний Суддя не допустив таких до неба змішано (prohibitive), а не відіслав їх до пекла змішанно (permissive)"¹³.

Інтересами Уніатської Церкви Ольбрехт-Станіслав Радзивілл переймався і в подальшому. В травні 1641 року він докоряв Львівському римо-католицькому єпископу Станіславу Гроховському за те, що після смерті православного Львівського єпископа Єремії Тиссаровського він не протегував на його місце уніатського кандидата¹⁴. Шану Уніатській Церкві князь висловив також двома роками пізніше, коли 29 листопада 1643 року був особисто присутнім на урочистій беатифікації св. Йосафата Кунцевича, яка проходила у віленському василіанському монастирі Св. Трійці¹⁵.

Втім, не лише Радзивілл та Замойський готові були підтримати Уніатську Церкву в часи правління лояльного до православних короля Владислава IV, про що свідчать події липня 1641 року. Зауважимо, що підтримка уніатам була потрібна не тільки проти Православної, але, як це не парадоксально, й проти Римо-Католицької Церкви. А почалося все зі звичайного, на перший погляд майже побутового, конфлікту. Володимирський плебан Станіслав Урбанович подав скаргу від імені Луцького римо-католицького біскупa Андрія Гембицького на Володимирського уніатського єпископа Йосифа Баковецького. Останній звинувачувався у розгромі та пограбуванні двору у Володимирі, який був власністю Луцького католицького єпископа. У відповідь уніатське духовенство Володимирського повіту подало 26 березня 1641 р. до Володимирського гроду різку протестацію на плебана Урбановича. В документі стверджувалося, що ніякого двору, який би належав Луцькому єпископові у Володимирі, нема, а є тільки халупа, де варять горілку та інші спиртні напої. Підписанти заявили також про непричетність Володимирського єпископа до будь-яких інцидентів, пов'язаних зі згаданою халупою¹⁶.

На перший погляд, ця справа не виходила за рамки звичайних маєткових конфліктів, які постійно супроводжували економічну діяльність єпископа Йосифа Баковецького. Дивним видавалося лише поважне представництво уніатських духовних, які підписали протестацію. У подібних випадках такі документи подавали до гроду під своїм підписом двоє представників від капітули. В даному випадку протестацію до Володимирського гродського суду подали 14 священиків, і один лише цей факт свідчить про неординарність події.

У липні того ж року до Володимирського гроду була подана атестація волинської шляхти, яка давала зрозуміти, що розгромлена халупа у Володимирі — лише привід для з'ясування стосунків між біскупом Гембицьким та єпископом Баковецьким. У документі йшлося про захист честі і гідності Володимирського уніатського єпископа від неправдивих звинувачень володимирського плебана Станіслава Урбановича.

вича, який, у свою чергу, виступав від імені біскупa Гембицького. Відзначаючи надзвичайну побожність та численні заслуги єпископа Баковецького перед Церквою та державою, підписанти цієї атестації запевняли, що за його діяльністю з великою втіхою спостерігає не тільки населення Волинського воєводства, але й сусідніх земель. Документ підписало 97 осіб. У їх числі: волинський воєвода **Адам-Олександр Сангушко**, волинський мечник **Валеріан Підгороденський**, луцький земський суддя **Криштоф Шимкович-Шкленський** та ін. Цікаво, що серед союзників Володимирського уніатського єпископа, які підписали атестацію, був один із лідерів православної шляхти Волині — князь Григорій Четвертинський¹⁷.

Значення цього документа важко зрозуміти без урахування тієї суспільно-релігійної ситуації, яка склалася на Волині та в інших регіонах Речі Посполитої на початок 40-х рр. XVII ст. На той час стосунки Уніатської Церкви та Римо-Католицького Костелу на Волині в першій половині XVII ст. були складними. На початок 40-х рр. вони, внаслідок нелояльного ставлення до унії біскупa Гембицького, загострилися до краю. За його сприянням відбувся демонстративний перехід до римо-католицизму колишнього дубенського архімандрита о. Касіяна Саковича, а 1643 р. у Римі вже розглядали скаргу уніатів на волинських католиків, які намагалися добитися від князя Владислава Заславського передачі Ордену Босих Кармелітів василіанських монастирів у Дермані та Дубні. Подібні суперечки між уніатами та римо-католиками спостерігалися також у інших регіонах Речі Посполитої. Наприклад, в Холмі у 1644—1645 рр. протистояння між уніатами та римо-католиками переросло у вуличні зіткнення, які супроводжувалися напруженою "дипломатичною війною" між польською Римо-Католицькою та українською Уніатською Церквою. Справа надійшла на розгляд до Риму, який взяв сторону з'єднаних, внаслідок його Холмського біскупa Пясецького, що активно діяв проти холмських уніатів, було переведено в іншу єпархію.

Саме в контексті цієї суспільно-релігійної ситуації, яка

невпинно розгорталася на поч. 40-х рр., слід, на наш погляд, розглядати атестацію волинської шляхти від 1641 р. Зрозуміло, що розгромлена халупа у Володимирі не могла бути дійсною причиною, яка змусила сотню волинських шляхтичів на чолі з волинським воєводою вступити в конфлікт з Луцькою римо-католицькою капітулою. Найвірогідніше, дрібний інцидент у Володимирі був використаний для влаштування демонстрації проуніатськи настроєного волинського нобілітету на користь З'єднаної Церкви у її суперечках з біскупом Гембицьким¹⁸. За рівнем представництва (майже 100 осіб) атестація 1641 р. була найавторитетнішим актом підтримки З'єднаної Церкви волинським нобілітетом у першій половині XVII ст.

Таким чином, наприкінці XVI—першій половині XVII ст. волинська шляхта виявила достатньо високу активність у справі підтримки інтересів Уніатської Церкви. На сьогодні відомо п'ять заяв (1598, 1603, 1606, 1607 та 1641 рр.), які підтримали своїми підписами близько 200 представників нобілітету. І хоча "уніатська коаліція" Волині суттєво поступалася православним в забезпеченні матеріальними ресурсами та організації, вона все ж зіграла свою роль у справі поширення та зміцнення позицій унії на Волині.

Суспільно-політична активність волинського уніатського нобілітету і, в першу чергу, Луцька та Люблінська заяви були вельми підставові для утвердження своєї моральної легітимності під час переговорів з православними щодо з'єднання. Перший історик Уніатської Церкви Яків Суша в своїй роботі "Jura Sanctae Unionis in Russia" 1664 р. згадував про ці заяви як вкрай важливі для з'єднаних¹⁹. Дещо пізніше, 1680 р., за часів уніатського митрополита Кипріяна Жоховського в тому ж Любліні відбулася конференція уніатів і православних щодо об'єднання обох Церков. Уніатська сторона представила в ході переговорів тексти Луцької та Люблінської заяв, як доказ прихильності до унії русинської шляхти, після чого вона разом з іншими документами цієї зустрічі була надрукована в латиномовній версії.

3.2. Поширення унії за правом патронату

Простежити динаміку поширення унії на Волині за правом патронату доволі складно, оскільки подібні заходи далеко не завжди оформлювалися документально. Юридично після 1596 року до з'єднання належало духовенство і вірні, які продовжували визнавати над собою духовну владу єпископів, що на соборі в Бресті дали згоду на унію. Спеціальних публічних заяв з цього приводу не вимагалось. Лише в тих випадках, коли визнання влади місцевого уніатського владики могло бути поставлено під сумнів, магнати і шляхта, які симпатизували з'єднанню, в письмовій формі забов'язували духовенство, що перебувало під їх патронатом, перебувати в єдності з Римом. Лише тоді ми маємо шанс виявити документально зафіксовані рішення про введення унії з волі пана. В інших випадках доводиться задовольнятися окремими згадками про наявність в тих чи інших парафіях уніатських священників і звідси робити висновки про конфесійні симпатії їх патронів.

Відповідно, в цьому дослідженні нас цікавитиме позиція трьох умовних груп — суб'єктів права, які мали різні можливості впроваджувати унію на Волині. Першим суб'єктом права був король — патрон Церкви, якому належало право подавання священників у королівських столових маєтностях. Другим суб'єктом права була найвпливовіша соціальна група Речі Посполитої — магнати, які зосередили в своїх руках більшу частину земельного фонду Волинського воєводства. Саме в їх володіннях знаходилася переважна частина церков та монастирів Волині. Третім суб'єктом права виділяємо середню та та дрібну шляхту, можливості якої впливати на конфесійну ситуацію в регіоні були значно скромніші — у їх володіннях знаходилася одна, максимум кілька церков.

Отже, королівська влада 1596—1632 рр. виразно стояла на боці уніатів. Незважаючи на протести православної шляхти Волині, король Сигізмунд III, як патрон Церкви, послідовно надавав єпископські кафедри у Луцьку та Володимирі з'єднанням — Остафію Єло-Малинському (єпископ Луцький, привілей від 1607 р.), Йоакиму Мораховському (єпископ Володимир-

ський привілей від 1613 р.), Єремії Почаповському (єпископ Луцький, привілей від 1620 р.), Йосифу Баковецькому (єпископ Володимирський, привілей від 1632 р.). Зміна політичної ситуації в Речі Посполитій за короля Владислава IV, який пішов на великі поступки православним, змінили ситуацію для уніатів на гірше — 1638 року вони втратили Луцьку кафедру. Проте навіть за таких обставин король визнав повноваження на території Луцько-Острозької єпархії уніатських адміністраторів, функції яких в різний час виконували Йосиф Баковецький (єпископ Володимирський), Павло Овлочимський (єпископ Самборський) та Никифор Лосовський (єпископ Вітебський).

Подібна політика гарантувала Уніатській Церкві на Волині канонічну легітимність, яка була першою передумовою унійної діяльності в регіоні. Королівська влада мала також можливості для впровадження унії за правом патронату у королівських столових маєтностях. Перший відомий документ подібного змісту було видано не пізніше 10 лютого 1598 року. В ньому королева Анна звернулася з листом до протопопів та священників Володимиро-Берестейської єпархії, що проживали в королівських столових маєтностях. Вона рішуче вимагала від них не піддаватися на антиунійну агітацію і віддавати послух єпископу Іпатію Потію під загрозою покарання та відібрання парафій²⁰. Цей лист є документальним підтвердженням рішучості королівської влади наприкінці XVI ст. підтримати духовну владу уніатського митрополита у державних маєтностях на Волині.

Втім, в умовах слабкості королівської влади подібна позиція часто могла бути лише декларацією про наміри. Адже королівські столові маєтності перебували в посесії місцевих старост, і від них в кінцевому випадку залежало, чи будуть виконані подібні королівські розпорядження, чи ні. Крім того, на Волині частка державних маєтків у складі загального земельного фонду була незначною, тому введення унії у цих володіннях за правом патронату не могло суттєво вплинути на загальну конфесійну ситуацію в регіоні.

Так, у Луцькому повіті (де крім міста Луцька, в якому всі церкви, крім св. Дмитра²¹ знаходилися під духовною владою уніатів) в межах королівщин знаходилося всього вісім сіл²². Більше королівських володінь знаходилося у Володимирському повіті. Власне, у центрі повіту — місті Володимирі — всі церкви перебували під владою місцевого уніатського владики. Як і у випадку з Луцьком, після проголошення унії в межах міста, православними лишалися тільки ті церкви, які знаходилися в межах юридик православних шляхтичів — св. Василя (дідичі — Андрій та Олександр Загоровські)²³ та св. Іллі (дідичка — Маруша Збаразька)²⁴. Крім того, у Володимирському повіті знаходилося Ковельське староство з трьома містами та 29 селами²⁵. Документально встановлено, що у 20—40-х роках XVII ст. Ковельську протопопію почергово займали уніати — Кузьма та Григорій Жаби-Городиські²⁶. У Кременецькому повіті в межах староства знаходилося одне місто та 19 сіл²⁷. Встановлено, що з 1602 року і до початку Національно-визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, Кременецьку протопопію очолювали уніати — Федір Турський та Федір Дубницький²⁸. Як і в інших королівщинах, перша православна церква — братська — з'являється в Кременці не на королівській, а на приватній землі.

Передача церков православним у Луцьку, Володимирі та Кременці 1635—1638 рр. з числа тих храмів, що знаходилися в межах королівських столових маєтностей, була результатом політичного компромісу короля Владислава IV з православним суспільством Волині. Питанням про розподіл церков у королівщинах займалися спеціальні створені урядом комісії, які брали за основу співвідношення уніатських і православних вірних у тих чи інших населених пунктах, в королівських столових маєтностях. Внаслідок їх роботи 1635 року уніати втрачають в Луцьку церкви св. Михайла, св. П'ятниці та Рождественську, а невдовзі по смерті єпископа Єремії Почапівського православні перебрали майже всі храми разом з кафедрою св. Івана Богослова. Фактично, з 1638 року уніатською в Луцьку лишалася тільки одна церква (Св. Трійці), і то лише завдяки тому, що вона належала Жидичинській архі-

мандриї, яка в той час знову була повернута з'єднаним²⁹. Менших втрат зазнали уніати в Кременці. Тут королівська комісія передала православним три церкви, але соборна церква — Воскресенська, — а також храми св. Трійці, св. Спаса та монастир св. Духа, лишилися в руках з'єднаних³⁰. Ще менших втрат (одна або дві церкви), зазнали уніати у Володимирі, завдяки високому представництву з'єднаних в середовищі місцевих міщан³¹. Можливо, православні отримали також деякі інші церкви в населених пунктах королівщин Волині, наприклад, у Ковелі, але документальних свідоцтв, які підтверджують це припущення, розшукати поки що не вдалося.

Легітимізація королем канонічної влади уніатських владик у Луцькій та Володимирській єпархіях була дуже важливою, але не вирішальною умовою поширення з'єднання на Волині. Досвід інших єпархій, зокрема Перемиської, підтверджує, що законно висвячений владика з королівським привілеєм на кафедрі може опинитися в статусі "пастиря без овець", якщо не знайде порозуміння в своїй унійній діяльності з місцевим шляхетським суспільством. Адже саме шляхта, як єдиний повноправний суб'єкт права в Речі Посполитій, мала право патронату над монастирями і парафіяльними церквами у своїх дідових маєтках. Тому від вибору шляхти залежало, православним чи уніатським священикам будуть надаватися церкви, і чи будуть чинні пресвітери визнавати канонічну владу місцевого уніатського єпископа. В цьому сенсі слід зазначити, що специфіка Волині полягала у наявності в цьому регіоні потужних магнатських родин, які, зосередивши в руках більшу частину земельного фонду воєводства, пов'язали клієнтарно-патрональними зв'язками значну частину місцевого нобілітету. Наприкінці XVI ст. найвпливовіші магнатські родинні клани представляли князі Острозькі та Корецькі, з 20-х років XVII ст. їх рівня досягли князі Заславські. Дуже впливовими були також родини князів Сангушок, Вишневецьких, Радзивіллів, Чарторийських та деяких інших. Саме взаєморозуміння уніатських владик з цими магнатами було ключем до поширення унії у сотнях парафій Волинського воєводства.

Однією з магнатських сімей, які послідовно підтримували церковне з'єднання з Римом у своїх посіlostях, була родина князів Радзивіллів. Маються на увазі відомий нам **Станіслав Радзивілл** "Побожний" та його син — канцлер Великого князівства Литовського — **Ольбрихт-Станіслав Радзивілл** з прізвиськом "Страж права". Хоча окремого акту Радзивіллів про переведення в унію своїх підданих виявити поки що не вдалося, факт поширення з'єднання у їх володіннях навряд чи можна поставити під сумнів. Так, уже під згаданою заявою 1598 року стоїть підпис дідицького протопопа Гаврила Савицького — пресвітера з володінь Радзивілла "Побожного"³². Лишилися також згадки про підлеглисть священків східного обряду у володіннях Радзивіллів духовному суду Луцького уніатського єпископа³³. Нарешті, переконливе підтвердження утвердження з'єднання у маєтках цієї родини знаходимо у фундації Ольбрихта-Станіслава Радзивілла на уніатську церкву Св. Трійці в Олиці від 9 травня 1634 року. Князь зазначив, що цей храм був зведений ще його батьком (Станіславом "Побожним") та забезпечений прибутками, але надані церкві володіння не були зафіксовані окремою фундацією. Тому він завершує цю справу, і за проханням олицького уніатського протопопа о. Василя Львовича юридично підтверджує володіння церкви Св. Трійці. Важливою для нас є згадка у фундації про традиційну підтримку унії ним та його батьком³⁴. Таким чином, проунійна позиція князів Радзивіллів дала можливість поширити унію у їх маєтностях, які згідно з подимним тарифом 1629 року складалися з двох волостей — Олицької та Казимирівської. До їх складу входило 2 міста та 44 села³⁵. Того ж таки 1629 року (уже після складання подимного тарифу) князь Ольбрихт-Станіслав Радзивілл придбав у Христини Вишеневецької ще 6 сіл³⁶, довівши їх загальну чисельність на Волині до 50.

Підтримував унію у своїх маєтностях також сучасник Станіслава Радзивілла — князь **Юрій (Михайлович) Чарторийський** (уніат за віровизнанням), підписант згаданих вище заяв від 1598 та 1603 рр. Про це свідчить фундація ним 1608 року

монастиря у с. Серни з умовою його перебування під юрисдикцією Луцького уніатського єпископа³⁷. Наприкінці XVI ст. князь Юрій Михайлович Чорторийський належав до числа великих землевласників Волинського воєводства. Основу його володінь складали Чорторийська та Володимирецька волості у Луцькому повіті, до складу яких входило 2 міста та 57 сіл. Однак, на початок XVII ст. князь виявився фінансовим банкрутом і змушений був продати обидві волості мінському воєводі Пацу. Після того Юрій Чорторийський проживав у селі Серни — глухому закутку Волині, зберігши в руках лише кілька невеликих маєтків. У Сернах продовжував існувати заснований ним уніатський монастир, але чи утрималася унія у Чорторийську та Володимирці при нових власниках, — невідомо. Одиною згадкою щодо продовження унійної традиції в колишніх маєтностях князя є інформація про належність до з'єднання монастиря св. Онуфрія у с. Мульчицях 1617—1619 рр.³⁸. Але, чи стосувалося це лише окремо взятого монастиря, чи також інших парафіяльних церков у колишніх володіннях Чорторийського, встановити не вдалося.

—

Незабаром, після проголошення унії в Бресті, спостерігалися перші кроки з підтримання З'єднаної Церкви католицькою родиною князів Заславських. 1599 року **Януш Заславський**, надаючи фундацію на костел у Старому Заславі, зобов'язав своїх підданих східного обряду триматися унії³⁹. Вище вже згадувалося, що незабаром цей князь став опонентом уніатів і надав суттєву підтримку православній шляхетській опозиції на Волині. Але, чи це призвело автоматично до уневаження духовної влади уніатського митрополита у його володіннях, лишається не в'ясненим. За даними подимного тарифу 1629 року, у Заславській волості, де в кінці XVI ст. була введена унія, знаходилося 3 міста та 92 села⁴⁰.

Значно суттєвіша та масштабніша підтримка Уніатської Церкви князями Заславськими розпочалася пізніше — з середини 20-х років XVII ст. і була пов'язана з політичною підтримкою з'єднання **Олександром Заславським** та його

сином — **Владиславом Заславським**. Перший із них тривалий час провадив підготовку православного духовенства до прийняття єдності з Римом, тому унія в його розлогих володіннях поширювалася поступово, з огляду на готовність до цього кроку конкретних монастирів та протопопій. 1627 року Дерманська архімандрія була передана Мелетію Смотрицькому (відкрито оголосив про перехід до унії наступного 1628 року), 1628—29 рр. до унії приєдналася Дубенська архімандрія з трьома монастирями, а також деякі парафії в цьому місті. Остаточне проголошення з'єднання з Римом у цих володіннях сталися уже після смерті Олександра Заславського († 1629 року). 16 лютого 1630 року його син — Владислав-Домінік Заславський — видав лист про підпорядкування у своїх волинських маєтностях священників східного обряду духовній владі уніатського митрополита⁴¹. 1637 року він видав другий лист на підтвердження прав З'єднаної Церкви в Острозі, Межирічі та навколишніх маєтках з визначенням покарань за опір унії⁴². Те, що поширення унії не обмежувалося Острозькою та Межиріцькою волостями, свідчить протестація Луцької уніатської капітули від 1630 року про незаконне ув'язнення пресвітера Атанасія степанським старостою Рафаїлом Зброжком⁴³. Таким чином, ми маємо документально підтверджені відомості про введення унії у Степанській (3 міста та 56 сіл)⁴⁴, Дубенській (2 міста та 49 сіл)⁴⁵ та Острозько-Межичіцькій (2 міста та 37 сіл)⁴⁶ волостях.

Унія була підтримана також родиною князя **Януша Вишневецького**. Останній відзначився, передусім, в якості фундатора — за власний кошт звів уніатську муровану церкву Св. Спаса у Кременці (про це мова йтиметься нижче), а про поширення унії у маєтностях його сім'ї свідчать листи дружини князя — **Євгенії-Катерини Тишкевич** від 4 та 12 липня 1637 року. В них авторка повідомляла про звільнення від податків уніатських священників, які проживали у Тилявецькій (11 сіл, 3 парафії) та Ямпольській (1 місто, 10 сіл, 4 парафії) волостях Кременецького повіту⁴⁷.

Про поширення унії за правом патронату в маєтностях

іншого магната — князя **Адама Сангушка** — свідчить його фундація від 1637 року на домініканський монастир в Камені. В цьому документі фундатор накладав на себе і своїх наступників обов'язок не допускати поширення у Каменській волості релігійних громад (протестантських та православних), зауважуючи на необхідність підтримки римо-католицизму та унії⁴⁸. У згаданій волості на 1629 рік нараховувалося 1 місто та 9 сіл⁴⁹.

У 30-х роках XVII ст. унія була діяльно підтримана в маєтностях нащадків князів Острозьких. На відміну від Костянтина, Олександра та Януша Острозьких, які з різних рацій чинили опір Уніатській Церкві, їх нащадки дотримувалися інших конфесійних симпатій. Зміни у ставленні до уніатів в сім'ї Острозьких стали помітні незабаром після смерті князя Януша Острозького. Його сестра — **Анна-Алоїза Острозька** — переглянула стосунки своїх родичів з уніатами в бік їх покращення. Зокрема, нею було фактично визнано незаконність захоплення церковного майна Костянтином Острозьким і 1622 року розпочато процес його повернення⁵⁰. Очевидно, саме тому митрополит Йосиф Рутський покладав на неї певні надії у справі поширення церковного з'днання у її розлогих маєтностях. Під час візитації Волині 1628/29 рр. він відвідав княгиню і мав з нею розмову щодо цієї проблеми. Анна Острозька поставилася до унійних планів митрополита цілком прихильно, окрім того, на той час в Острозі з її подання уже діяла одна церква, в якій служив священник-уніат. Однак, остаточне навернення до з'єднання своїх підданих вона відклала на майбутнє з огляду на невирішеність проблем із поділом спадщини Януша Острозького⁵¹.

Зважилася на цей крок княгиня лише після відомої "Острозької трагедії", яка сталася на Великдень 1636 року. Документи, які б висвітлювали конкретні обставини переведення в унію підданих у її володіннях, розшукати поки що не вдалося. Дослідники Церкви православної традиції стверджують, що після введення з'єднання в Острозі замкова кафедральна церква стояла пустою, богослужіння в ній не провадилися,

оскільки острозькі міщани не бажали відвідувати уніатських церков⁵². Ми беремо це твердження під сумнів, оскільки виявлені нами архівні документи виразно свідчать, що уніатська капітула при згаданій церкві почала функціонувати не пізніше осені 1637 року, і не пізніше 1639 року в Острозі уже відбувалися синодики уніатського духовенства Луцько-Острозької єпархії під кервіництвом митрополита Рафаїла Корсака⁵³. У згаданих маетках княгині, де уніати з кінця 30-х років XVII ст. розгорнули активну діяльність, знаходилася половина міста Острога та 56 сіл⁵⁴.

Працювала над поширенням унії за правом патронату також родина княгині **Катерини Острозької** (сестри Анни Острозької). Про це дізнаємося з листа до неї митрополита Рафаїла Корсака від 22 липня 1639 року. В ньому автор дякує за працю (хоч поки до кінця і незавершену) щодо навернення до єдності з Римом 200 священиків у її посіlostях. Те, що подібна робота не обмежувалася з її боку лише наставленням, свідчать листи до Катерини Острозької уніатського духовенства. З них дізнаємося про надання княгинею з'єднаним Сатівської протопопії, про навернення до унії жителів містечка Жорнів, про необхідність заміщення вакантної парафії в с. Котів тощо⁵⁵. Позицію Катерини Острозької щодо скріплення унії на Волині підтримував також її чоловік — канцлер **Томаш Замойський**. На користь цього висновку свідчать листи до нього Володимирського уніатського єпископа, який подавав йому на затвердження кандидатів на Дорогобузьку архімандрию, листи самих архімандритів у різних потребах, а також звернення православних вірних міста Рівного з проханнями не примушувати їх до унії⁵⁶.

Аналіз згаданих документів приводить до висновку, що робота Катерини Острозької та Томаша Замойського з впровадження унії велася у всіх їх володіннях, що розміщувалися в Луцькому повіті. Склалися вони з трьох волостей — Рівненської, Дорогобузької та Жорнівської, — на території яких розміщувалося 5 міст та 55 сіл⁵⁷.

Знаходилися протектори унії також в середовищі магнатів

некнязівського походження. Мається на увазі передусім впливова на Волині родина Єло-Малинських, предстаники якої зіграли помітну роль в історії Уніатської Церкви на Україні. Першим представником родини, про якого із впевненістю можна говорити як про поширювача унії у своїх володіннях, був луцький гродський суддя **Остафій Єло-Малинський**. Хоча жодних документів щодо подібних заходів виявити не вдалося, сумніватися в патронаті з'єднання в маєтностях цього магната не доводиться — з 1607 по 1620 рік він був Луцько-Острозьким уніатським владикою. Традиція підтримки церковного з'єднання була продовжена іншими членами родини. Відомо, що парафії східного обряду на початку 20-х років XVII ст. були заміщені уніатськими пресвітерами у володіннях сина Луцького владика — **Миколая Єло-Малинського**⁵⁸. Згадки про обсадження парафій уніатськими священниками у маєтностях іншого представника родини — **Данила Єло-Малинського** — зустрічаємо з другої половини 30-х років XVII ст.⁵⁹ Маєтки родини Єло-Малинських, де впроваджувалася унія у першій половині XVII ст., були згруповані у п'ять невеликих волостей, в яких разом нараховувалося 3 міста та 30 сіл⁶⁰.

Дослідження питання про підтримку з'єднання магнатами Волині є ключовим моментом для встановлення ступеня поширення Уніатської Церкви в цьому регіоні. Втім, важливим для нас є також питання про позицію щодо унії в середовищі середнього та дрібного нобілітету. Хоча в руках цієї категорії шляхти зосередилося приблизно 30% всього земельного фонду Волинського воєводства, а у їх володіннях розміщувалося, як правило, не більше кількох парафій східного обряду (тому своєю позицією вони не могли вирішальним чином вплинути на загальну конфесійну ситуацію в регіоні), однак їх участь у підтримці тієї чи іншої конфесії дає ширше уявлення про релігійні симпатії у шляхетському середовищі в цілому.

Розкриття цієї тематики є дуже складною справою. На відміну від магнатів, більшість представників дрібних та середніх шляхетських родин не лишили після себе сімейних

архівів, тому інформацію про їх позицію в релігійному питанні доводиться збирати буквально "по крихтах". Тому зрозуміло, що скласти загальну репрезентаційну картину статистичного характеру, яка б віддзеркалювала ставлення цієї категорії нобілітету до протекції унії у своїх володіннях, навряд чи можливо. Тим не менше, виявлені нами документи проливають додаткове світло на проблему участі в унійних рухах середнього і дрібного нобілітету та дають можливість зробити певні, хоч і обережні, висновки.

Отже, виявлені нами документи дають можливість окреслити групу шляхетських родів згаданої категорії, які надали підтримку унії у своїх посіlostях за правом патронату.

Передусім мова йде про католицьку родину панів Буркацьких, яка традиційно виявляла симпатії до унії та надавала їй діяльну підтримку. Цікавим у цьому сенсі є тестамент одного з підписантів Люблінської заяви 1603 року — **Адама Буркацького** († 1617 року). Ставлення до унії у цій родині виявилось крізь призму згаданого документу досить яскраво та неординарно. Звертаємо увагу, що пан Буркацький висловив волю, щоб тіло його дружини (Маріани Линевської), яке покоїлося в церкві містечка Локачі, було перенесено до костелу, де мала бути його власна усипальниця. Подібні прохання історики Церкви православної традиції зазвичай вважають святотатством і наводять їх в якості прикладу релігійного фанатизму католиків. Втім, пояснення, які дав автор тестаменту щодо подібного рішення, дають нам підстави змінити акценти щодо його оцінки. Виявляється, що дружина Буркацького перед самою смертю навернулася до католицизму і просила сповіді у ксьондза. Але його син (теж Адам), який займався похоронами, вважав, що нема різниці, де знайде вічний спочинок його мати — чи у костелі Римської церкви, чи у храмі грецького обряду, який є в унії з Римом. З приводу останнього варіанту він вважав, що і там їй буде дуже добре⁶¹. За таких обставин тіло Маріани Линевської, фактично уже римо-католички, було поховано в уніатській церкві м. Локачі.

У цій ситуації цікавими є не тільки самі обставини перепо-

ховання, які, на наш погляд, звільняють Адама Буркацького від звинувачень у святотатстві, але й "фонова інформація" про повагу і навіть симпатії його сина — римо-католика — до Уніатської Церкви. Ці обставини будуть для нас важливими при розгляді ситуації про право патронату в маєтностях Буркацьких, які несподівано виявилися під час їх маєткових суперечок з відомим протектором православ'я Адамом Киселем на початку 40-х років XVII ст., коли останній придбав у Адама (Адамовича) Буркацького маєтки Тумін і Губін. Нам не вдалося встановити конкретні умови контракту про продаж згаданих маєтків, тому логіку протестації Буркацького пояснити важко. Втім, в даному випадку це неважливо. Для нас цікавішим є її зміст, ніж юридична обґрунтованість. Отже, Адам Буркацький звинуватив Адама Киселя у незаконному зведенні у с. Туміні православної церкви, що сталося на шкоду Римського Костелу та на кривду "...единицы святое которая од давного часу в tych маєтностях квітнула...", в результаті чого піддані відриваються від унії⁶². Це — друга "фонова інформація" про сталу традицію підтримки родиною Буркацьких Уніатської Церкви у своїх посілостях наприкінці XVI—XVII ст.

Родина Буркацьких не була єдиною з числа дрібної та середньої шляхти, яка підтримувала унію у своїх володіннях за правом патронату. Так, у тестаменті пана **Станіслава Вольського** (римо-католика за віровизнанням) від 1620 року згадується настанова духовенству східного обряду в його маєтках (Пузів, Литва та Рогачі) завжди триматися унії⁶³. Про перебування церков у с. Овлочим під юрисдикцією Володимирського уніатського єпископа згадується у тестаменті **Анни Овлочимської** (уніатського віровизнання) від 1626 року⁶⁴. Крім цього, знаходилася також уніатська церква в маєтку Колпитов, який був власністю уніатської родини панів **Колпитовських**⁶⁵.

До числа дрібної шляхти слід додати також представників уніатського духовенства Волині, які володіли на території цього воєводства маєтками, в межах яких знаходилися парафіяльні церкви. В їх числі — єпископ Володимиро-Берестейсь-

кий **Йосиф Баковецький**, якому в Луцькому повіті належав маєток Порванче з церквою⁶⁶, єпископ Луцько-Острозький **Кирило Терлецький**, який володів маєтком Перкович, де його коштом була зведена церква⁶⁷, настоятелі церкви у власному дідичному селі Городищі — **Кузьма** та його син **Григорій Кузьмович Городиські**⁶⁸.

Маємо також опосередковані дані, які дають нам можливість з високою долею вірогідності припускати поширення унії за правом патронату в маєтностях інших шляхетських родин. Наприклад, тестамент із даруваннями на церкву в Микуличах (дідич — **Михайло Мелешко-Микулицький**, уніат, тестамент від 1603 року⁶⁹) був завірений Київським уніатським митрополитом та Володимирським єпископом Іпатієм Потієм, а екзекутором тестаменту **Михайла Оранського** (1644 рік), який заповів поховати своє тіло у церкві родинного маєтку Орани, став його син, Пінський уніатський єпископ Пахомій Оранський⁷⁰. Ймовірно, були уніатські парафії у волинських маєтностях ченця Віленського уніатського монастиря Св. Трійці князя **Софронія Сокольського** — Міхлін та Божів⁷¹.

Отже, наприкінці XVI—першій половині XVII ст. частина волинських магнатів, а також представники середньої та дрібної шляхти вдавалися до активних заходів із запровадження унії за правом патронату у своїх маєтностях. Особлива роль у цьому процесі належала великим землевласникам, які мали можливості суттєво вплинути на конфесійну ситуацію в регіоні. Переважна більшість із них належала до числа вірних латинського обряду українського походження — Вишневецькі, Єло-Малинські, Заславські, Острозькі, Сангушки та ін. Підтримували унію також католики польського та литовського походження (Замойські, Радзивілли), а також волинські уніати — Єло-Малинські, Чорторийські. Встановлено, що церковне з'єднання в різний час впроваджувалося в межах королівських столових маєтностей, а також у приватновласницьких володіннях магнатів, які охоплювали територію 22 волостей, в яких розміщувалося 31 місто та містечко,

а також 573 села. Подібна підтримка забезпечила функціонування Уніатської Церкви на Волині в усіх трьох повітах воєводства.

3.3. Фундатори та жертводавці

Роль фундаторів та жертводавців у суспільно-релігійному житті Церкви зазначеного періоду була надзвичайно високою. Вони користувалися пошаною, імена добродійників вносилися у пом'яники, а для найвизначніших з них, котрі вже пішли з життя, священники впродовж десятиліть відправляли заупокійні служби. Благодійництво на користь Церкви в усі часи вважалося почесним виявом християнського благочестя. Але особливу увагу фундаторам традиційно виявляють історики Церкви православної традиції, коли мова йде про суперництво Унії і Православ'я в Україні та Білорусі. На їх думку, наявність значного числа жертводавців свідчить, що Православна Церква навіть в часи неприхильного ставлення до неї польського уряду, продовжувала користуватися пошаною та підтримкою українського суспільства. Натомість, існування жертводавців на користь Уніатської Церкви або заперечується зовсім, або визнається рідкісним явищем, котре було винятком із правила. Це, в свою чергу, зайвий раз подається як доказ духовного зубожіння Уніатської Церкви, її штучності та нежиттєздатності. Не раз дослідники православної традиції наголошували, що уніатські храми стояли спустошені та порожні. Пояснювалося це просто: православні вірні, насильством і терором примушені до Унії, не бажали турбуватися збезчещеними з'єднанням храмами. Характерною з цього приводу є думка видатного російського історика С. Голубева, котрий писав: "...уния была делом весьма незначительной части южно-русского общества, преимущественно из высшего духовенства, и вводима была мерами репрессивными, **а потому насильями возвращаемая униатская паства таковою (униатскою) была только по имени и, естественно, не несла своих лепт на украшение чуждых ей (оскверненных по ее мнению) храмов**"⁷² (виділено нами. — Авт.).

Як бачимо, позиція С. Голубева виглядає досить однозначною і, водночас, абсолютно безапеляційною. Дослідник не визнав за необхідне пояснити, з якими джерелами, крім полемічної літератури, він працював, щоб зробити такий важливий висновок. Видається, що у згаданому випадку емоції Голубева-ідеолога, який не сприймав унії, переважили здоровий глузд Голубева-науковця. А його висновки, як вельми авторитетного історика Церкви, некритично сприймалися наступними поколіннями дослідників. Опрацьований нами опублікований матеріал, а також документи з актових книг повітових судів Волинського воєводства, дали можливість виявити значну кількість представників місцевого нобілітету, які надали матеріальну підтримку Уніатській Церкві, виступивши в якості фундаторів та жертводавців. Їх можна загалом поділити на чотири групи.

1. Фундатори та жертводавці з числа уніатського духовенства Волині.

Всього на сьогодні виявлено вісім осіб цієї категорії. Найважливішими з точки зору майбутнього Уніатської Церкви на Волині були фундації Володимиро-Берестейських єпископів Іпатія Потія та Йоакима Мораховського.

Так, єпископ Володимирський (одночасно митрополит Київський) **Іпатій Потій** на відміну від своїх сучасників з "православного табору" не тільки добре розумів необхідність розвитку освіти для майбутнього Церкви, але і вживав активних заходів, спрямованих на заснування нових учбових закладів для духовенства і мирян. Так, саме його зусиллями була заснована у Вільні перша уніатська семінарія, яка, однак, профункціонувала недовго — з 1601 по 1604 роки⁷³. Така короткочасна історія першої в Україні семінарії пояснюється важким фінансовим станом Уніатської Церкви та відсутністю в середовищі її вірних достатньої кількості заможної шляхти, яка б могла профінансувати цей дорогий освітній проект.

Друга фундація митрополита Потія була значно успішнішою і мала довге життя. 1609 року він виділив 2,5 тис. злотих капіталу на заснування школи при кафедральному соборі у

Володимирі. Ця сума щорічно давала 10% прибутку в розмірі 250 злотих. З них на утримання бакалавра виділялося 200 злотих, на інші видатки школи — 50 злотих⁷⁴. Завдяки заснуванню школи, місто Володимир перетворилося на головний центр уніатського шкільництва на Волині. Тут в різний час викладали Федір Мелешко (майбутній єпископ Холмський), Прокопій Хмелевський (майбутній єпископ Перемиський) та Павло Гроновський (колишній викладач братської школи в Луцьку). І хоча у зазначений історичний період Володимирська школа не досягла рівня колегіуму, в ній все ж отримала початкову освіту певна кількість міщан і незаможних шляхтичів, вихованих в унійному дусі⁷⁵. Роком раніше (1608 р.) митрополит Іпатій Потій склав іншу фундацію, маючи на меті скріпити матеріальний стан Володимирської капітули. Згідно з цим документом капітула отримала маєток Русовичі, який досі був власністю володимирських єпископів⁷⁶.

Великий внесок в якості фундатора зробив наступник Іпатія Потія на Володимирській кафедрі, владика **Йоаким Мораховський**. Своїм тестаментом від 1631 року він виділив на благодійницькі цілі 9,3 тис. злотих. Значна частина цих коштів (3 тис. злотих) була спрямована на потреби кафедрального собору у Володимирі, а також на оздобу та окрасу чудотворного образу Пресвятої Богородиці, який там зберігався. Саме за часів єпископа Мораховського цей образ став широко відомий своїми чудесами, внаслідок чого до кафедрального собору у Володимирі прибували численні паломники як східного, так і латинського обряду. Тому виділені кошти владикою Мораховським об'єктивно сприяли розвитку марійного культу на Волині. Крім того, помітну допомогу отримала місцева уніатська школа (600 злотих), монастирська церква Св. Спаса (500 злотих), володимирські шпиталі (1 тис. злотих) тощо⁷⁷.

Велику фінансову підтримку отримала Уніатська Церква на Волині, зокрема з рук Луцько-Острозького єпископа **Єремії Почаповського**. Останній в 1637 р. склав тестамент, за яким монастир св. Миколая у Жидичині, в якому єпископ

знайшов вічний спочинок, мав отримати 7,5 тис. злотих, срібне начиння та дідичний маєток Чернчиці. По 500 злотих отримали також уніатські монастирі у Битені та Жировицях в Білорусі⁷⁸.

Посильну допомогу З'єднаній Церкві на Волині надали також єпископ **Кирило Терлецький**⁷⁹, чернець Віленського монастиря Св. Трійці князь **Себастьян Сокольський**⁸⁰, священник Пречистенської церкви у Городищі **Кузьма Городиський**⁸¹, диякон кафедрального собору у Володимирі **Федір Мелешко**⁸² та кременецький протопоп **Федір Турський**⁸³. Були це переважно невеликі пожертви на церкви, монастирі та Володимирську школу.

Світські фундатори — уніати

На сьогодні встановлено 18 фундацій, наданих представниками уніатських вірних шляхетського походження. Були це переважно надання дрібної та середньої шляхти, заявлені у тестах на користь окремих уніатських церков та монастирів. У їх числі — **Груя Михайло, Мелешко-Микулицький Михайло, Волк-Ланевський Михайло, Кидринський Микола, Овлочимська Анна, Олдапівська Гальшка, Вітонізький Михайло, Путошинський Іван, Хмелевська Катерина, Линевська Маруша, Черкаський Іван, Обухівна Маруша, Підгороденська Магдалена, Оранський Михайло, Вербський Григорій**⁸⁴, **Оранський Ілля**⁸⁵. Як правило, згадані храми знаходилися в межах дідичних володінь жертводавців і подібна матеріальна допомога надавалася за відправу сорокоустів, на матеріальну підтримку духовенства, ремонт храмів тощо. Відповідно, їх розмір обмежувався кількома десятками, рідко — сотнями злотих. Тим не менше, згадані фундації свідчать про ступінь посильної підтримки унії з боку представників окремих, переважно незаможних, шляхетських родин Волині.

Серед найважливіших надань, які мали суттєвий вплив на розвиток суспільно-релігійної ситуації в регіоні, слід згадати фундацію на уніатський монастир Св.Трійці у місті Шумськ від 1637 року. Згадана фундація належала подружжю — волинському хорунжому **Данилу Єло-Малинському** та його

дружині **Гальшці Вільгорській**. На час фундації на місці майбутнього монастиря була лише дерев'яна уніатська церква. Новий мурований храм фундатори забов'язалися звести повністю своїм коштом. Були йому надані також маєтності, але внаслідок втрати інвентаря локалізувати їх поки що не вдалося. Точно не відомо, які саме кошти вклав пан Єло-Малинський у будівництво монастиря. Відомо лише, що в 1643 р. він виділив 100 злотих на придбання каміння для продовження будівництва цієї обителі. Через 19 років після написання фундації, в часи розпалу козацьких воєн в Україні, Єло-Малинський у своєму тестаменті урочисто підтвердив вірність унії і заповів шумським василіанам 8 тис. польських злотих та 4 тис. злотих окремо записав на закінчення будівництва цього монастиря⁸⁶. Згідно з фундацією настоятель Шумського монастиря отримав досить широкі повноваження. Він фактично виконував функції протопопа з правом візитації пресвітерів в усіх маєтностях Єло-Малинських з правом усунення з парафій та подачі нових священиків⁸⁷. Таким чином, заснування Шумського монастиря було важливим кроком по скріпленню досить слабких позицій Уніатської Церкви в Кременецькому повіті.

Важливою була також спонсорська діяльність іншого впливового уніата Волині — **Юрія Чарторийського**, князя на Чорторийську та Сернах. В 1608 р. він заснував монастир Св. Трійці у своєму маєтку Серни. У фундації на користь монастиря князь записав 3 волоки поля (63 гектари) "з сеножатми и бортным деревом", острів Молодієв, 2 млини з "вымелками, з ставами и их спустами". Зазначалося також, що у власність монастиря переходили лісові угіддя. Крім того, усі серненські піддані Юрія Чарторийського мали виплачувати десятину від збіжжя, а четверо підданих платили чинш і податки⁸⁸.

Світські фундатори — православні

Цей факт може видатися парадоксальним, але серед жертводавців на користь уніатських храмів зустрічаються також православні. Фактів подібних надань дуже мало (на сьогодні

відомо лише 3 подібні дарчі акти), але вони досить промовисто свідчать про специфіку міжконфесійних стосунків в середовищі волинського нобілітету у згаданий історичний період. У кожному з трьох випадків була присутня своя мотивація для надання, тому ми вважаємо за доцільне розглянути кожен випадок окремо.

1608 року княгиня **Маруша Збаразька** надала фундацію на церкву св. Іллі у Володимирі. Згідно з її розпорядженням, цей храм отримав величезні маєтності: "на выживене священника на три руки поля, то есть в каждую руку по три ланы". Отже, церква отримала 9 ланів (що дорівнює 144 гектарам), десятину з ріллі, 20 кіп жита (1200 снопів), 20 кіп вівса і гречки (1200 снопів), город біля церкви та сіножать. Крім того, згадувалися повинності, котрі піддані зобов'язані були відробляти на храм, підтверджувалося право священників Іллінської церкви мати корчму, а сама княгиня обіцяла щороку їм давати сукно.

Слід відзначити, що до 1608 року княгиня Маруша Збаразька була принциповою противницею унії та особистим ворогом митрополита Іпатія Потія. Саме суперечка про право патронату над Іллінською церквою була вузлом їх гострих конфліктів та тривалих судових процесів. Сам митрополит називав її "схизматичкою" та великою противницею "святої єдності". Нам видається сумнівним, щоб Маруша після довгих років протистояння з Іпатієм Потієм раптово "прозріла", прийняла унію та ще й передала йому храм разом з немалими володіннями. Якби це було дійсно так, літописці унії не пропустили б такої яскравої духовної перемоги З'єднаної Церкви.

Ми припускаємо, що ситуація з фундацією Збаразької мала прозаїчніший характер. Відомі нам документи про судову суперечку між нею і Потієм за церкву св. Іллі свідчать, що всі юридичні права на цей храм були на боці митрополита, а емоції та темперамент — на боці Збаразької. Остаточоно програвши справу в судах усіх інстанцій, княгиня "зберегла обличчя" — замість виплати судових штрафів та відібрання

церкви в судовому порядку вона, в порозумінні з митрополитом, статечно склала фундацію. Виглядало це красиво — маєтки вона все одно втрачала разом із церквою, так чому б їх належність до Іллінського храму не підтвердити окремою фундацією? Тим самим вона достойно вийшла з неприємної ситуації та ще й забезпечила собі вічне поминання в церкві як фундаторки⁸⁹.

В 1634 р. **Адам Кисіль**, виступаючи в похід проти Москви, склав тестамент на випадок своєї загибелі на війні. Про своє віровизнання він лишає дуже цікаві відомості: "... у вірі святій, в якій зі старожитніх предків моїх народився, жив, і померти хочу. Сучасний розкол в набоженстві Грецькому, хоч і оплакую, але вважаю за святість і унію"⁹⁰. З цих міркувань Адам Кисіль заповів на православний собор св.Софії в Києві та на уніатський Успенський собор у Володимирі по 500 злотих польських⁹¹. Цей запис представляє Адама Киселя людиною з неподоланим внутрішнім духовним конфліктом: вірність православ'ю у нього поєднувалися з симпатіями до ідеалів єдності Церкви, які проповідували уніати. Оплакуючи розкол Української Церкви, він солідаризується з обома фігурантами розколу. Цю суперечність Адам Кисіль так і не зміг розв'язати до кінця свого життя.

Зовсім іншими мотивами керувалася православна шляхтянка **Раїна Богуринська**, обдаровуючи уніатські церкви. У тестаменті від 1609 року вона змішала в одному списку як православні (Четвертинський монастир та Хлопневська церква), так і уніатські святині (церква св. Миколая та Пречистенський монастир в Луцьку), які по її смерті мали отримати пожертви грошима та худобою. Відсутність у тестаменті будь-яких згадок про свою конфесійну належність (православне віровизнання Богуринської встановлено нами за місцем поховання) дає підстави припустити, що Раїна Богуринська належала дої числа вірних східного обряду з індіферентним відношенням до проблем церковного розколу. Для цієї категорії вірних належність до унії чи православ'я визначалася випадковими обставинами життя⁹².

Світські фундатори латинського обряду

Уніатська Церква отримувала помітну підтримку також з боку волинської шляхти латинського обряду. Були це переважно симпатики унії з числа місцевих римо-католиків, які готові були підтримати З'єднання не тільки морально, але й матеріально. Таких фундацій на сьогодні відомо 12. Найважливішими з них були надання, зроблені каштеляном краківським **Юрієм Збараським** та **Янушем Вишневецьким**. Ці магнати надали суттєву допомогу у скріпленні унії в Кременецькому повіті Волинського воєводства, відзначившись серед іншого також в якості фундаторів. Відомо, що у 20—30-х роках XVII ст. князь Юрій Збараський розпочав будівництво у Кременці уніатської мурованої церкви Св. Духа. За свого життя він не встиг закінчити розпочату справу, тому його племінник — Януш Вишневецький, — наслідуючи приклад родича, заповів тестаментом від 1636 року 2 тис. злотих на завершення будівництва та забезпечення майбутнього храму церковним начинням⁹³. 1637 р. **Євгенія-Катерина Тишкевична** двома своїми листами звільнила від податків уніатських священиків, які проживали у її ямпольських та тилявецьких маєтностях на Кременеччині⁹⁴. 1642 р. вона дала чергову фундацію в сумі 15 тисяч злотих капіталу на Віленський уніатський монастир Св. Трійці, зобов'язавши проводити щоденні заупокійні служби за її померлих родичів⁹⁵.

Відзначилися магнати-католики в підтримці унії також у Луцькому повіті. Як свідчать акти Дерманського монастиря, не пізніше 1633 р. князь **Владислав Заславський** за правом патронату надав уніатським черницям-василіанкам монастир у Розважеві (в околицях Острога)⁹⁶. 1634 року надав фундацію на уніатську церкву Св. Трійці в м. Олика князь **Ольбрихт-Станіслав Радзивілл**, затвердивши її володіння двома волоками землі (42 га). У фундації згадувалося, що цей храм було зведено його батьком — Станіславом Радзивіллом, але без уточнення її конфесії на час побудови⁹⁷.

У Володимирському повіті в якості фундатора відомий князь **Адам-Олександр Сангушко**. У тестаменті єпископа Йоакима

Мораховського (1631 р.) згадується подарувана ним велика срібна лампада до Володимирського кафедрального собору для чудотворної ікони Пресвятої Богородиці⁹⁸.

В різний час посильну допомогу Уніатській Церкві надали також інші представники волинського нобілітету. Так, 1620 р. **Станіслав Вольський** своїм тестаментом пожертвував на уніатську церкву в Пузові 0,5 волоки поля (бл. 10 га) та 50 злотих на придбання церковного начиння⁹⁹. 1629 р. **Симон Харлинський**, відчуваючи наближення смерті, достроково зрікся орендних прав на села Тернки і Седмярки на користь Луцької уніатської капітули, якими він володів ще з часів короля Стефана Баторія¹⁰⁰. 1635 р. **Ян Заблоцький** пожертвував на Володимирське уніатське братство 85 злотих (бл. 25 талерів)¹⁰¹. 1648 року **Куровська Марина** своїм тестаментом заповіла на уніатську церкву св.Трійці в Луцьку свої рухомі речі¹⁰².

Таким чином, Уніатська Церква на Волині з кінця XVI—XVII ст. отримала значну підтримку з боку фундаторів та жертводавців. На сьогодні відомі 42 фундації та інші види надань на церкви та монастирі Волинського воєводства. Авторство 9 з них належало представникам уніатського духовенства, 18 фундацій та надань склали вірні-уніати, 3 дарчі акти надали представники православного нобілітету, 12 фундацій та надань належать католикам латинського обряду. В результаті цієї добродійницької діяльності на Волині була заснована школа у Володимирі, монастирі у Сернах, Шумську і, можливо, в Розважеві. Крім того, більше двадцяти уніатських церков та монастирів отримали фінансову допомогу, або були забезпечені маєтками. Водночас, слід зазначити, що доволі скромне матеріальне становище переважної більшості фундаторів та жертводавців (передусім світських шляхтичів-уніатів), дозволило вирішити лише обмежене коло завдань з численних проблем, які стояли перед Уніатською Церквою на Волині у зазначений історичний період.

3.4. Шляхта в середовищі уніатського духовенства Волині

Православні полемісти намагаючись довести духовну недієздатність своїх конкурентів у "боротьбі за душі" — уніатів, —

заявляли про відсутність гідних представників шляхетства в середовищі з'єднаного духовенства. Хрестоматійною в цьому сенсі стала промова на сеймі 1620 року, яку традиційно приписують волинському чашнику Лаврентію Древинському. У ній містяться гострі звинувачення на адресу уніатів, які виявляються винними мало не у всіх бідах Речі Посполитої. Одним із головних закидів на адресу З'єднаної Церкви, сформульованих у промові, була відсутність представників політичної еліти тогочасного суспільства — відомих шляхтичів — на єпископських кафедрах¹⁰³. Цей погляд був некритично прийнятий істориками Церкви православної традиції у ХІХ—ХХ ст., які механічно цитували у своїх дослідженнях витяги із цього документу, що має дуже сумнівне походження.

Втім, заяви, приписувані Лаврентію Древинському, не мали під собою достатніх доказів і були витвором виключно політичної та релігійної полеміки. Немає сумніву, що більшість уніатських єпископів першої половини ХVІІ ст. походила зі шляхетських родів України та Білорусі. Були це переважно представники нобілітету дрібної та середньої ланки. Причому представники волинського нобілітету займали в середовищі з'єднаного єпископату гідне місце. Так, із 31 єпископа (включаючи митрополитів) Уніатської Церкви, що очолювали кафедри у різних регіонах Речі Посполитої з 1596 по 1655 рр., 9 належало до числа волинської шляхти. Це, перш за все, Володимиро-Берестейські єпископи Іпатій Потій, Йосиф Баковецький та Михайло Потій, Луцько-Острозький владика Євгеній Єло-Малинський, Холмські Федір Мелешко та Атанасій Фурс, Пінський Пахомій Оранський, Самборський Павло Овлочимський, Полоцький св. Йосафат Кунцевич.

У межах самої Волині зустрічаємо значну кількість нобілітету в середовищі як білого клиру, так і серед чернецтва. Встановлений нами на сьогодні поіменний список уніатського духовенства свідчить, що в його середовищі знаходилися представники близько 50 шляхетських родин Волині та інших регіонів Речі Посполитої¹⁰⁴. Причому, цілий ряд родин, таких, як Потії, Терлецькі, Оранські, Баковецькі, Гараїни,

Залузькі, Єло-Малинські, Лозовицькі та інші, висунули зі свого середовища згідно зі списком двох і більше уніатів. Це, на наш погляд, дає підставу з великою долею вірогідності припустити, що належність цих осіб до унії була не тільки їх особистою позицією, але й наслідком родинної традиції. З огляду на це, показовим є факт релігійної діяльності в 20—40 рр. XVII ст. на Волині представників роду Смотрицьких, що походили з подільської шляхти. Як свідчать архівні документи, крім відомого вченого та письменника, архієпископа Гієрополітанського Мелетія, тут вели пастирську діяльність його родичі: Єремія Смотрицький (чернець Дерманського монастиря), Стефан Смотрицький (протопоп Острозький) та Митрофан Смотрицький (архімандрит Шумського василіанського монастиря).

3.5. Уніати в середовищі світського нобілітету Волині

Виявлення уніатських вірних в середовищі світського нобілітету є надзвичайно важливим елементом дослідження ролі і значення З'єднаної Церкви в суспільно-релігійному та духовному житті українського суспільства. Наявність або відсутність уніатів в середовищі світської частини "політичного народу" Речі Посполитої якнайкраще свідчатиме про успіх або провал ідеї єдності Церкви, яку запропонувала світській еліті України та Білорусії уніатська ієрархія на Берестейському соборі. Дослідження цієї проблеми пов'язане зі значними труднощами, оскільки відрізнити шляхтича східного обряду, з'єданого з Римським Костелом, від нез'єданого надзвичайно важко. Фактично, абсолютно достовірним джерелом з цього питання є тестаменти, в яких автор лишає прямі свідчення про власні релігійні переконання перед порогом Вічності. В такий спосіб нескладно відрізнити віруючого східного обряду від римо-католика чи протестанта, але розібратися в конфесійних уподобаннях віруючих східного обряду виявляється дуже непросто. Це яскраво демонструють результати опрацювання нами тестаментів з актових книг повітових судів Волинського воєводства. Нами було встанов-

лено, що співвідношення уніатів і православних складає відповідно 5,5% та 24% на користь останніх. Причому, до їх складу відносяться і ті документи, за якими релігійні уподобання особи встановлені не тільки за прямим визнанням, але також і за місцем поховання, коли точно відома конфесійна належність храму, в якому автор заповідав поховати своє тіло. Водночас велика кількість тестаментів (близько 20%) фіксує лише належність до східного обряду, а конфесійну належність церков, на цвинтарях яких бажали знайти вічний спочинок їх автори, встановити не вдалося. Таким чином, реальна кількість уніатів на практиці може виявитися значно більшою, ніж встановлено нами на сьогодні.

Отже, згідно з даними тестаментів нами встановлено 49 осіб шляхетського стану уніатського віровизнання. Вони представляли родини панів **Богущів, Вітонізьких, Волків-Ланевських, Ворон, Гноїнських, Груїв, Єло-Малинських, Кидринських, Киселів, Ключковських, Короваїв, Линевських, Лудвиських, Мелешок-Микулицьких, Мокосіїв-Новоселецьких, Ободенських, Обухів, Овлочимських, Олдапівських, Олешів, Підгороденських, Пузовських, Путошинських, Резановичів, Рокицьких, Сміловських, Хмелевських та Черкаських**. До їх числа слід додати представників родин **Гораїнів, Вільгорських, Колпитовських, Марецьких та Чарторийських**, чия належність до унії була доведена за іншими джерелами¹⁰⁵. Таким чином, нам вдалося встановити, що принаймні 33 шляхетські родини, що проживали на Волині, мали серед своїх членів віруючих Уніатської Церкви. Втім, більшість із них належала до дрібної шляхти, яка володіла дрібними маєтками, або тримала їх на ленному праві. Із названих 33-ох, лише сім родин (Вільгорські, Єло-Малинські, Киселі, Мелешки, Мокосії, Овлочимські та Чарторийські) грали більш-менш помітну роль у суспільному та релігійному житті регіону. Саме на прикладі представників вищеназваних шляхетських родів ми спробуємо простежити особливості поширення унійної ідеї в середовищі волинського нобілітету.

Передусім слід зазначити, що процес кристалізації конфесійної свідомості волинської шляхти східного обряду, з'ед-

наної з Римським Костелом, був дуже тривалим. Пояснюється це такими чинниками. Українсько-білоруські ієрархи, проголошуючи унію в Бресті, не мали на меті творити нову Церкву і разом із нею — нову конфесійну свідомість. Намагаючись відновити єдність Церкви на основі положень Флорентійської унії, ідеологи з'єднання мали твердий намір зберегти східну духовну та релігійну традицію українсько-білоруської Церкви.

З цієї точки зору, за умови переходу в з'єднання усієї Київської митрополії, змін у літургійній практиці Церкви та релігійному житті вірних взагалі не повинно було статися. Вірні просто мали визнати себе з'єднаними, причому не шляхом якихось публічних заяв, а лише фактом відвідання уніатських церков, відбування там сповіді та прийняття св.причастя. В літургії змін майже не відбулося: кожен парафіяльний священик під час виходу зі св. дарами проголошував молитву за єпископа своєї єпархії, єпископ, в свою чергу, — за митрополита, і вже митрополит від імені усієї Церкви виголошував молитву за вселенського архієрея — Папу Римського.

Подібна "м'яка" форма унії, яка для рядових вірних фактично виявлялася лише у молитовній єдності з Римом, була цілком можливою лише за умови відсутності церковного розколу. Натомість, єдності Церкви дотримати не вдалося, і більша частина парафій Київської митрополії унії не прийняла. Ситуація принципово змінилася у 20—30-х роках XVII ст., коли паралельне існування двох митрополій в межах Речі Посполитої (уніатської та православної) стало не тільки доконаним фактом, але і юридично закріпленою реальністю. Саме тоді перед уніатською ієрархією гостро постала проблема конфесійного виховання свого духовенства та вірних, які б могли себе усвідомлювати членами з'єднаної з Римом, а не "схизматичної" Церкви. Потреба глибоко і всебічно обґрунтувати необхідність церковної єдності з Римом, а також початок реформ в Церкві та Василянському Чині, об'єктивно вели уніатів до тіснішої співпраці з римо-католиками. Це, в свою чергу, не могло не відобразитися на особливостях виховання як духовної, так і світської еліти з'єднаних.

Першим серйозним кроком у цьому напрямі було створення уніатських братств за прикладом католицьких марійних товариств. У такий спосіб уніати сформували новий тип відносин між вірними та духовенством, який був відмінним від тієї системи стосунків, що існувала на той час в Православній Церкві. Лаїки, об'єднані в братства, усувалися від впливу на діяльність ієрархії та під керівництвом оо. василіан зосереджувалися на власному релігійному вихованні. До речі, пізніше історики Церкви православної традиції, порівнюючи бурхливу суспільно-релігійну активність православного світського елементу з відсутністю подібних явищ в Уніатській Церкві, робили хибний висновок про відсутність вірних у з'єднаних. Вірні були, але їх місце в Церкві було чітко обмежене молитвою, постами та побожними практиками. Подібні братства були поширені переважно на Білорусі. Що стосується Волині, то тут існувало лише одне-єдине братство подібного типу у Володимирі, члени якого були об'єднані культом чудотворної ікони Пресвятої Богородиці, що зберігалася у місцевому кафедральному соборі.

Цікаво, що, за даними тестаментів, прихильниками культу чудотворних уніатських ікон у Володимирі та у сусідньому Холмі виявили себе шляхетні жінки Волині — жодного тестаменту з даруваннями на образ Пресвятої Богородиці від світських чоловіків уніатського віровизнання виявити поки що не вдалося. Отже, в числі прихильниць марійних ікон на сьогодні відомі: **Анна Мокосіївна-Новоселецька**¹⁰⁶, **Маруша Обухівна**¹⁰⁷, **Катерина Хмелевська**¹⁰⁸, **Анна**¹⁰⁹ та **Єва Підгороденські**¹¹⁰. Всі вони походили зі шляхетських родин Володимирського повіту.

Крім організаційного, спостерігався також релігійний взаємовплив уніатів та католиків латинського обряду. Вище вже згадувалося, що членами Володимирського уніатського братства, яке практикувало східні релігійні практики, були також римо-католики, що долучалися до здобутків східної духовності. Водночас, кращий досвід західної релігійності знаходив інтерес у з'єднаних. Відомо, наприклад, що при Успенсь-

кому соборі у Володимирі зберігалася копія найшанованішої в Польщі чудотворної ікони — Богородиці Ченстоховської¹¹¹. Певні латинські практики могли прищеплювати вірним ченців-василіани, що пройшли духовний вишкіл під керівництвом оо. єзуїтів під час їх "битенської місії" 1616—1618 рр., або отримали освіту за кордоном.

Характерним представником волинського уніатського нобілітету, в особі якого органічно сплелися традиції східного і західного християнства, був волинський хорунжий, згодом — каштелян белзький **Данило Єло-Малинський**. Саме він 1637 року фундував у містечку Шумську василіанський монастир, значно скріпивши тим самим позиції Уніатської Церкви на Кременеччині. 13 жовтня 1656 року ним було укладено тестамент, який значною мірою проливає світло на релігійні погляди белзького каштеляна. В ньому він стверджував, що завжди був уніатом, як і його батьки. Своє тіло Єло-Малинський заповів тимчасово поховати у Бистрицькому костелі з тим, щоб із часом перепоховати у Шумській церкві, яка, ймовірно, була зруйнована в часи Хмельниччини. Власне, на будівництво цього храму (при якому тоді продовжував діяти монастир уніатських ченців-василіан) він заповів 4 тис. злотих. Ще 8 тис. злотих каштелян белзький записав на утримання шумських василіан, доручивши їм щоденно молитися за упокій його душі. Наступні 8 тис. злотих він заповів на користь шумських оо. францискан, доручивши за ці гроші звести костел і поклавши на них аналогічні зобов'язання, що і на оо. василіан. Не забув Єло-Малинський і храм свого тимчасового спочинку — Бистрицький костел, що отримував 6,8 тис. злотих¹¹². Таким чином, Данило Єло-Малинський, уніатське віровизнання якого не підлягає сумніву, був водночас людиною, яка у власному духовному житті рівною мірою поєднувала східну та західну релігійність.

Подібні погляди сповідував також інший видатний уніат Волині **Миколай Кисіль** — рідний брат відомого протектора православ'я на Волині Адама Киселя. У своєму тестаменті (складений між 1650 та 1651 рр.) він писав про це цілком

виразно: "А оскільки за свого життя я завжди лишався у єдності св. Костелу, і всі ті різниці, які відбулися між Східною та Західною Церквами, вважав і вважаю поверхневими, бо єдиний є Вселенський Костел і єдина віра католицька, в якій є християнське спасіння. В цьому визнанні як за життя я перебував, так і вмираю, і на страшному суді з цим же віровизнанням готовий стати"¹¹³. Релігійним переконанням Киселя відповідали також його пожертви. Так, на Нізкіницький монастир, де мало упокоїтися його тіло, він відписав 1 тис. злотих капіталу та деякі особисті речі, на костел володимирських домінікан — 500 злотих, кляштору сокальських бернардинів — 500 злотих, руському і польському шпиталю у Володимирі — по три копи збіжжя щорічно¹¹⁴. Цікаво, що Кисіль-уніат побажав бути похованим у родинній монастирській церкві в Нізкіничах, яка знаходилася під патронатом його православного брата Адама Киселя і не була в той час уніатською.

Подібні тенденції — обдаровування уніатами як власних церков, так і костелів — зустрічаємо також в тестаментях **Миколая Кидринського**¹¹⁵, **Марини Ключковської**¹¹⁶, **Анни**¹¹⁷ та **Єви Підгороденських**¹¹⁸.

Історики Церкви православної традиції, як правило, називають подібні явища латинізацією, вкладаючи в цей термін виключно негативістський, викривально-тавруючий зміст. На наш погляд, поєднання в релігійному житті Уніатської Церкви східних та західних духовних практик слід не "засуджувати" з позицій сьогодення, а сприймати як доконаний факт формування певного релігійного феномену, який ставав складовою частиною нової конфесійної свідомості. До речі, подібні тенденції (широка толеранція до римо-католицизму) спостерігалася в цей же час серед представників волинської православної шляхти, про що свідчать життя та діяльність Адама Киселя, Філона Єловицького, Маруші Боговитинівни, Варвари Лозчанки та ін. Таким чином, унійна традиція знайшла своїх прихильників серед помітної частини дрібного та деяких представників середнього нобілітету Волині. Попри відносну малочисельність світські уніати

вितворили власну конфесійну спільноту зі своїми оригінальними духовними та релігійними традиціями, що знайшли поширення переважно в середовищі дрібної, частково — середньої шляхти цього регіону.

3.6. Релігійне життя уніатської шляхти Волині

Про релігійне життя вірних Уніатської Церкви і, передусім, уніатської шляхти лишилося дуже мало відомостей. Припускаємо, що тривалий час кристалізації конфесійної свідомості уніатських вірних не спостерігалось, а відтак, суттєвих відмінностей від релігійного життя православних не могло бути. Пояснюється це двома чинниками.

По-перше, архітектори унії і, передусім, Володимирський єпископ (згодом митрополит Київський) Іпатій Потій, бажали лишити без змін духовну традицію православ'я, обмежившись лише відновленням церковної єдності з Римом. По-друге, перші десятиліття після Берестейського собору Уніатська Церква існувала на Волині у вигляді кількох більших та менших анклавів, постійний зв'язок між якими навряд чи існував. За таких умов поширити певну модель конфесійно спрямованого релігійного життя було вкрай важко.

Ситуація почала змінюватися приблизно через двадцять років після проголошення унії в Бресті, коли уніатська ієрархія почала робити перші кроки щодо організації структури Церкви та активізації її духовного життя. Важливе місце у цьому процесі зайняли уніатські братства.

Передусім слід зазначити, що практично всі історики Церкви, незалежно від релігійної чи політичної орієнтації, відзначають велику роль братств у суспільно-релігійному житті Православної Церкви. Найвищу оцінку діяльності братств дають історики православної традиції, які особливо наголошують на їх ролі як потужних антиуніатських та антикатолицьких центрів, завдяки діяльності яких Православна Церква значно скріпила свої позиції у боротьбі з уніатами. Водночас, діяльність уніатських братств по суті замовчується. Окремі згадки про них можемо лише випадково

зустріти в деяких наукових розвідках, але спеціальних досліджень, присвячених цій проблемі, поки що немає. Проте, достатньо уважно дослідити вже видані документи з історії Церкви в Україні, щоб переконатися, що братства З'єднаної Церкви незаслужено "забуті" нашими істориками. Вони свідчать, що ціла низка уніатських братств була заснована в першій половині XVII ст. переважно у містах та містечках Полоцької архієпископії в Білорусі, а саме: у Вільні, Вітебську, Пінську, Новогрудку та ін. В межах єпархій, що входили до складу Корони, братський рух мав значно слабший поступ, однак і тут він був досить помітним явищем. Так, в актах св. Конгрегації Поширення Віри збереглися документи про заснування єпископом Мефодієм Терлецьким двох братств, присвячених культу Пресвятої Богородиці у Холмській єпархії, є також дані про існування уніатського братства у Перемишлі.

Як свідчать королівські та єпископські листи, силою котрих затверджувалися їх права та привілеї, братства зберігали традиційну структуру та функції, успадковані від доунійних православних братських організацій. Крім того, згадка про участь їх відпоручників у роботі Кобринського Собору 1626 р. та письмове звернення від імені Віленського уніатського братства до василіанської капітули, що проходила 1636 р., дають підстави припускати, що вони мали, принаймні, дорадчий голос у справах управління Церквою. Водночас, документи свідчать, що уніатське духовенство тримало діяльність братств під суворим контролем і не допускало їх втручання у вирішення проблем, пов'язаних з канонами та церковним правом. В цьому полягала суттєва відмінність уніатських братств від православних.

Перша відома нам згадка про уніатське братство на Волині зустрічається у 1623 р. Саме тоді у Кременці Володимиро-Берестейський єпископ Йоаким Мораховський провів Собор місцевого духовенства. В числі інших постанов Собору, затверджених королівським листом від 29 січня 1624 р., йшлося про заснування у цьому місті двох братств: церковного

Пресвятої Богородиці та братства "шпиталю милосердя"¹¹⁹. З цими братствами були пов'язані обов'язки кременецьких міщан, об'єднаних в цехи. Вони мали ставити свічі до соборної Воскресенської церкви, ховати небіжчиків, померлих у шпиталі соборної церкви, а також виконувати інші, не названі в королівському листі, обов'язки, пов'язані з традиціями Східної Церкви¹²⁰. Таким чином, перед нами типове братство милосердя, створене на основі міщанської цехової організації. На жаль, даних про подальшу історію уніатського братства в Кременці виявити поки що не вдалося.

Більш важливе значення в історії Уніатської Церкви на Волині і, передусім, у процесі духовного виховання вірних зіграло братство у місті Володимирі. На жаль, час його заснування лишається на сьогодні невідомим. Не виявлено також його статут та інші нормативні документи, згідно з якими воно діяло. Перші згадки про нього належать до середини—другої половини 20-х років XVII ст., коли Володимиро-Берестейський єпископ Йоаким Мораховський звертався до Риму від його імені (братства) з проханням затвердити індульгенцію на відпущення гріхів при чудотворній іконі Пресвятої Богородиці в Успенському кафедральному соборі у Володимирі. Вдруге, і трохи докладніше, братство згадується у тестаменті цього ж єпископа, складеному 1631 р. Серед пожертв, офірованих владикою, 100 злотих передавалося "до братської скриньки", а 600 злотих — на братський шпиталь. Цікаво, що у своєму тестаменті Йоаким Мораховський згадував, що сам його заснував. Очевидно, що братство діяло під контролем і опікою єпископа, котрий і був його головним протектором і фундатором.

В актових книгах Володимирського гродського суду від 1635 р. збереглася згадка про пожертву паном Яном Заблоцьким на Володимирське братство 85 польських злотих. Саме тоді "старші" братчики о. Іван-Тимофій Симонович та пан Василь Ярмоген підписали квіт про отримання згаданої суми¹²¹.

Цікаві свідчення про Володимирське братство зустрічаємо

у творі єпископа Суші "De laboribus unitorum". Діяльність його автор пов'язує з культом чудотворного образу Пресвятої Богородиці у Володимирі, який успішно поширювався завдяки зусиллям владики Йоакима Мораховського. З цього приводу він писав: "В його часи (єпископа Мораховського. — *Прим. авт.*) була відомою чудотворна ікона Діви Марії, чий культ так поширив, що у братство під покровом Пап Римських записувалися шляхтичі русини та латинники, не рахуючи міщан та місцевих жителів, а також князі Заславські, з Кошер Сангушки та інші вельможні магнати"¹²².

Інформація єпископа Якова Суші є для нас дуже цінною. Опираючись на неї, ми можемо з великою долею вірогідності зробити деякі припущення. По-перше, Володимирське братство тісно пов'язувалося з культом Пресвятої Богородиці, який був важливим фактором релігійного виховання вірних. По-друге, уніатське братство мало "змішаний" характер — його членами була шляхта як грецького, так і латинського обряду. Це, на наш погляд, свідчить про вплив східної уніатської духовності на католиків латинського обряду. По-третє, належність до братств князів Заславських і Сангушків може свідчити про його вплив та авторитет в певних магнатських колах Волині.

Факти, котрі навів єпископ Яків Суша, знаходять своє підтвердження в документах. Збереглися свідчення, що єпископ Йоаким Мораховський доклав багато зусиль для піднесення статусу чудотворної ікони у Володимирі. Як згадувалося вище, ще на початку 1626 р. він клопотався про надання їй індульгенції¹²³. Однак, як зреагував на ці прохання Рим, поки що невідомо. На початку 1629 р. владику вдруге звертався до Апостольської Столиці з тим же проханням, тепер уже й від імені Володимирського уніатського братства, котре гуртувалося при Успенському кафедральному соборі. Йоаким Мораховський просив, щоб було надано індульгенцію тим вірним, котрі у свято Пресвятої Богородиці відвідують її чудотворний образ у Володимирі¹²⁴. У травні того року це звернення розглядала св. Конгрегація Пропаганди Віри, але остаточне

рішення прийняте не було¹²⁵. Мабуть тому, наступного 1630 р., єпископ черговий раз відправив до Риму аналогічну петицію¹²⁶. Цього разу Папа Урбан VIII пішов назустріч настійливим проханням єпископа і видав індульгенцію з відпустом у 20 років, про що свідчить запис у постанові № 19 засідання св. Конгрегації Пропаганди Віри від 22 листопада 1630 р.¹²⁷. Припускаємо, що згадані події сприяли популяризації володимирської чудотворної ікони та братства при ній у 30—40-х роках XVII ст., коли представники дрібного та середнього нобілітету офірували на їх користь гроші, згідно зі своїми тестаменстами та дарчими записами. В їх числі були представники родин Обухів, Підгороденських, Потіїв, Хмелевських та ін.

Окремі згадки про Володимирське братство зустрічаємо у документах 30—40-х рр. XVII ст. Так, воно згадується серед інших братств Уніатської Церкви у тестаменті уніатського митрополита Йосифа Рутського (1637 р.). На початку 1648 р. Володимирське братство згадується у документах про боротьбу за владу, котра точилася в той час у Володимирській єпархії між єпископом Йосифом Баковецьким та Афанасієм Фурсом. У скарзі єпископа Йосифа від 13 січня 1648 р. о. Афанасій звинувачується у незаконному привласненні документів єпархіального архіву, наглядачем якого він перед тим був. Серед інших документів, котрі опинилися в руках Фурса, владика Баковецький згадує документи, що забезпечували "...доходы рожъным церквам володымерским, шпиталомъ школе, и брацътву Пресвятое богородици пры церкви кафедральной володымерской будучому, належачие, такъ же sprawy, права, привилее, процеса рожные правные декрета судовые кгородские и трыбуналские до п...укое екзекуции належачые..."¹²⁸ Названі документи дають можливість зробити висновок, що уніатське братство у Володимирі продовжувало існувати аж до самої Хмельниччини.

Таким чином, братський рух в середовищі уніатських вірних, котрий набув в першій половині XVII ст. досить значного поширення в Білорусі, мав свій відгук також на Волині. Подібно до братств православних, їх члени опікалися шпита-

лями та церквами, але суттєва відмінність уніатських братських організацій полягала в їх повній підконтрольності духовенству. Головна функція уніатського братства (це видно на прикладі Володимирського братства) полягала у релігійному вихованні вірних, які об'єднувалися навколо почитання чудотворних ікон. В цьому сенсі вони були близькими до римокатолицьких братств "св. Рожанця", що певною мірою пояснює членство в них деяких віруючих латинського обряду.

Вище йшлося про фактичне перетворення міста Володимира на центр релігійного життя Уніатської Церкви на Волині, де розміщувалася знаменита в регіоні чудотворна ікона та братство, об'єднане її прославою. Проте Володимир був не єдиним містом, де уніатам вдалося оживити почитання ікон, які почали визнаватися чудотворними. Про другу волинську чудотворну ікону, котра знаходилася у Дерманському уніатському монастирі, дізнаємося із пом'яника Дерманського монастиря. З нього довідуємося, що 1 червня 1636 р. сліпий ієромонах Аврамій прозрів біля монастирської ікони Пресвятої Богородиці¹²⁹. Це є перше письмово засвідчене чудо Дерманської ікони, часи найбільшої прослави якої припадають на кінець XVII—XVIII ст. Однак інших документальних згадок про чудеса, пов'язані з нею впродовж першої половини XVII ст., поки що не виявлено. Є підстави припускати, що в зазначений історичний період на Волині були ще дві чудотворні ікони, які перебували в уніатських монастирях. Згадки про них містяться у каталозі чудотворних ікон України Григорія Лужницького. Йдеться про ікони Дорогобузького (в унії не пізніше 1619 р.) та Дубенського Хрестовоздвиженського монастирів (в унії з 1629 р.)¹³⁰. Проте, конкретних відомостей про чудеса, пов'язані з ними, та про їх культ ми поки що не маємо.

Крім поширення культу чудотворних ікон, важливим елементом релігійного життя волинської шляхти були відгуки на процес беатифікації св. Йосафата Кунцевича, що свідчило про перші ознаки конфесіоналізації релігійної свідомості уніатів. Слід зазначити, що рух за визнання святим

Полоцького архієпископа св. Йосафата Кунцевича був одним із найважливіших напрямків духовного життя Уніатської Церкви першої половини XVII ст. Виходець з дрібної шляхетської родини західної Волині, він був активним поширювачем унії у Білорусі, де з 1618 по 1623 рік очолював Полоцьку єпископську кафедру. Його ревність у справі поширення з'єднання викликала гострий спротив у представників місцевої православної опозиції і призводила в ряді випадків до гострих конфліктів. Один з них закінчився трагічно для св. Йосафата — восени 1623 р., під час візитації Вітебська, його було вбито натовпом місцевих православних міщан.

Відразу після смерті св. Йосафата Кунцевича розпочався досить сильний рух серед духовенства і мирян Білорусі за визнання його святим. Як свідчать документи беатифікаційних процесів 20—30-х рр. XVII ст., образ св. Йосафата як мученика за віру знайшов багато прихильників не тільки серед уніатів, але й серед католиків латинського обряду. Їх численні представники під присягою свідчили про святе життя Кунцевича, а також про чудеса, пов'язані з його іменем. Серед них — князі та сенатори, впливові політичні та релігійні діячі Речі Посполитої.

Події ці мали свій відгук також на Волині. І хоча в порівнянні з процесами в Білорусі "волинська частина" беатифікаційної епопеї Йосафата Кунцевича виглядає дуже скромною, все-таки вважаємо за потрібне згадати про неї. Адже слід пам'ятати, що св. Йосафат був Полоцьким архієпископом і за свого життя навряд чи був широко відомим на Волині. Ясно, що у цих краях на той час і не могло бути значного руху на підтримку його беатифікації. Натомість, сам факт його (руху) існування (хоч і в обмежених рамках) свідчить про певний вплив культу мученика Йосафата, що саме зароджувався, на релігійне життя Уніатської та Римо-Католицької Церков Волині.

Перша згадка про участь жителів Волині у беатифікаційному процесі належить до 1627 року. Саме тоді Володимиро-Берестейський єпископ Йоаким Мораховський провів у місті

Володимирі опитування міщан, котрі дали свідчення про батьків св. Йосафата Кунцевича та підтвердили законність його народження¹³¹. Наступного, 1628 р. двоє волинських князів (католики латинського обряду) дали свідчення про чудеса, пов'язані з іменем Полоцького архієпископа. Перший з них, воевода київський Олександр Заславський, оповідав про одужання від подагри після молитви до св. Йосафата. Другий свідок, князь Юрій Чарторийський, оповідав про зцілення від лихоманки. Сталося це після того, як до його голови приклали образ Полоцького владыки¹³². Наступна подія, що стосувалася процесу беатифікації св. Йосафата Кунцевича, сталася 1637 р. в селі Колодязі Луцького повіту. Мешканець цього села Карп Бунякевич прибув в супроводі уніатського протопопа до Луцька, де 14 лютого в присутності єпископа Єремії Почаповського свідчив про чудесне зцілення від хвороби. Як сам він оповідав, на другий день Великого Посту у нього розболілася права рука. Лікування не дало наслідків. Від сильного болю Карп не міг спати цілий тиждень. Весь цей час він перебував у молитві, сподіваючись на полегшення. Раптом Бунякевич почув внутрішній голос: "А чому не закликаєш владыку Полоцького на заступництво перед Господом Богом?" Не знаючи імені владыки, Карп закликав: "Владыко святий! Молися за мене!" Після цього заснув, а прокинувшись, відчув себе здоровим. Свідчення завірив своїм підписом Луцький єпископ Єремія Почаповський¹³³. Цей документ був представлений на розгляд беатифікаційної комісії. Пізніше свідчення Карпа Бунякевича було опубліковане в латиномовній версії єпископом Яковом Сушею у життєписі св. Йосафата. Це була перша згадка про початок культу св. Йосафата на Волині в середовищі селян та дрібної шляхти.

Проте, як стверджують біографи св. Йосафата Кунцевича, одним із найбільших чудес, котре сталося після його смерті, було навернення до унії Полоцького архієпископа Мелетія Смотрицького, який ніс моральну відповідальність за його вбивство (як відомо, Смотрицький приєднався до з'єднання на Волині у Дерманському монастирі). Такий погляд

на духовну зміну Смотрицького висловлювали ще його сучасники. Так, щойно прийнявши від нього католицьке визнання віри, уніатський митрополит Йосиф Рутський 10 липня 1627 р. з Дубна написав листа Папі Урбану VIII, в котрому сповіщав про цю важливу подію. З приводу цього він писав: "Через мене та свої листи передає послух Блаженству Вашому Ясновельможний Мелетій, названий Архієпископ Полоцький, котрий є першою зіркою схизматів; цю подію єдино Славі Божій та крові Мученика Йосафата я зараховую. Дійсно, ким Павло був для Стефана, тим і Смотрицький для Кунцевича. І якщо навернення Павла ми приписуємо молитвам Стефана, то таким же чином навернення Смотрицького Кунцевичу воздаємо"¹³⁴.

Отже, відразу після навернення до з'єднання Мелетія, з легкої подачі митрополита Рутського, почав поширюватися погляд на його релігійну еволюцію як на величний духовний подвиг. Смотрицький прирівнюється до апостола Павла, котрий, за євангельськими переказами, завдяки Божественному Откровенню перетворюється із гонителя християн в одного з найстійкіших апостолів та поширювачів науки Христа. І, як забитий язичником Павлом апостол Стефан молився за навернення свого гонителя, так і св. Йосафат щирою молитвою до Бога сприяв наверненню Смотрицького. Такий підхід до пояснення його навернення у з'єднання прийнятий більшою частиною істориків уніатської традиції і є на сьогодні панівним.

Подібна інтерпретація давала уніатам унікальну можливість посилення свого релігійного впливу як серед власної пастви, так і серед православних. Слід пам'ятати, що серед вірних як Католицької, так і Православної Церкви в епоху середньовіччя особливою пошаною користувалися святі мученики за віру. Будучи взірцем християнських чеснот та мужності, вони ставали могутнім фактором у справі релігійного та духовного виховання вірних. Саме тому, коли уніати доби- валися визнання Полоцького архієпископа святим, навернення до з'єднання його гонителя підкреслювало духовну

велич цього мученика і сприяло поширенню його культу. Крім того, Смотрицький прийшов до уніатів не тільки як грішник, що прагнув каяття та покути, але і як "перша зірка схизматів". З'єднані сподівалися, що його знання та літературний талант знадобляться Уніатській Церкві, а сам Смотрицький стане гідним продовжувачем справи св. Йосафата.

Щодо останнього уніати не помилилися. Прийнявши з'єднання, Мелетій з ревністю неофіта працював над планами створення "русинського патріархату", писав полемічні твори, виступав з проповідями тощо. Проте, в цей період життя Смотрицького прослідковується один малозрозумілий аспект. У своїх листах до Риму він гірко каявся за свою минулу протикатолицьку діяльність, різко критикував написаний ним "Тренос", але **жодного разу не згадав про свою роль у подіях на Білорусі 1623 р., котрі призвели до загибелі св. Йосафата Кунцевича.** І це в той час, коли проводили свою роботу беатифікаційні комісії, де сотні свідків під присягою розповідали про чудеса, пов'язані з іменем св. Йосафата, та свідчили про його праведне життя. Ситуація ця виглядає просто парадоксальною, якщо пригадати, що митрополит Йосиф Рутський мало не з першого дня навернення до унії Смотрицького відкрито пов'язував цю подію саме з ім'ям Полоцького архієпископа. У зв'язку із цим цілком природньо постає запитання: в якій мірі сам Мелетій Смотрицький визнавав роль св. Йосафата у власному наверненні до з'єднання? На жаль, документи, що були в нашому розпорядженні, не дають змоги відповісти на нього. Листів Смотрицького після переходу в унію лишилося мало, а у його творах, зокрема в "Апології", справа св. Йосафата взагалі не згадується. Можна не сумніватися, що якби Смотрицький хоч раз у письмовій формі визнав хоч якесь своє ставлення до нього як праведника або святого, то це неодмінно було б використано на беатифікаційному процесі митрополитом Йосифом Рутським або єпископом Яковом Сушою для написання його, Мелетія, життєпису. Проте цих прямих свідчень не навів ні перший, ні другий. На наш погляд, Мелетій скоріше за все взагалі не

усвідомлював своєї безпосередньої вини у загибелі Полоцького владики. Тому версію Рутського про те, яким чином він повернувся до з'єднання, — не підтверджував, але і спростовувати не вважав за необхідне.

У зв'язку із цим хотілося б висловити деякі припущення. Образ Мелетія Смотрицького, як особи, що піднялася завдяки молитвам св. Йосафата з безодні гріха мало не до святості, почав формуватися ще за його життя. Він органічно пов'язувався із життєвим шляхом першого уніатського святого, а за сприятливих для з'єднаних умов Мелетій і сам міг бути проголошений святим. Смотрицький-уніат в образі святого міг бути чи не найкращим взірцем безкінечного божого милосердя, завдяки якому навіть найлютіші вороги з'єднання мали шанс для духовного відродження. Не дивно, що після смерті Мелетія Смотрицького, як реальна людина, поступово розчинявся у міфах. А читаючи його життєпис, складений Яковом Сушею на початку 60-х рр. XVII ст., переконуєшся, що уже тоді ця яскрава та неоднозначна постать нашої історії стала легендою.

Таким чином, чудо навернення в унію Мелетія Смотрицького, хоч і сталося на Волині, проте не дало Уніатській Церкві ніяких духовних чи релігійних здобутків. Сам Мелетій навряд чи усвідомлював роль Полоцького владики у цій події, та й прихильником його культу, на відміну від інших єпископів, себе не виявив. Це навернення було використано сучасниками і наступниками Смотрицького для створення "ідеологічної легенди" про нього і, мабуть, більшою мірою — про св. Йосафата. Однак, вона не мала нічого спільного з релігійним життям дерманського архімандрита, архієпископа Гієрополітанського Мелетія Смотрицького.

Особливістю духовного та релігійного життя уніатів Волині був процес латинізації частини її прихильників в середовищі нобілітету. Вище вже згадувалося, що "архітектори унії" бажали єдності з Римом за умови збереження духовної та релігійної спадщини Православної Церкви. Згідно з цією ідеєю уніат принципово відрізнявся від православного лише

усвідомленням необхідності єдності християн Заходу і Сходу та визнанням Папського Примату. В цьому, по суті, і полягала нова, відмінна від православ'я, конфесійна свідомість. Але становлення цієї свідомості та її гармонійний розвиток були можливі лише за умови принаймні двох передумов.

1. Існування стабільної та компактної спільноти вірних, яка б дала можливість будувати нову конфесійну свідомість в умовах існування конкуруючого — не з'єданого з Римом — православного середовища.

2. Існування власного навчального закладу рівня колегії, в якому уніатська шляхетська молодь могла б отримати системну освіту, поєднану з конфесійним вихованням.

Як відомо, ні першої, ні другої передумови на Волині тривалий час не існувало. Лише з другої половини 20-х років XVII ст. унія почала вводитися на Волині за правом патронату, внаслідок чого розрізнені уніатські анклавні почали об'єднуватися у більш-менш компактний простір зі значною кількістю населення. Остаточного цей процес було завершено досить пізно — наприкінці 30-х — початку 40-х років XVII ст. Крім того, єдиний уніатський навчальний заклад — школа при кафедральному соборі у Володимирі — не мала статусу колегії, тому виконати історичну місію виховання світської еліти Волині просто не могла. Спроби з'єднаної ієрархії створити семінарії у Вільні та Мінську (де б могли навчатися також світські особи з різних регіонів Київської митрополії) виявилися невдалими через хронічні фінансові проблеми Уніатської Церкви.

За таких умов, представники освіченої частини волинського шляхетства, які прийняли ідею унії, змушені були отримувати освіту в католицьких єзуїтських колегіях, а іноді — далеко за межами батьківщини. Тривале перебування у католицькому середовищі, відвідування католицьких мес при неможливості бути присутнім на східній літургії, змушене звертання до католицьких сповідників — всі ці фактори незворотно вели до засвоєння ними певних латинських релігійних прак-

тик. В результаті, у зазначений період почала формуватися нова форма релігійності, яка поєднувала досвід релігійних практик як східних, так і західних християн. Типовим представником цієї шляхетської групи був один із лідерів волинських уніатів Данило Єло-Малинський. Останній, хоч і визнав у тестаменті себе щирим послідовником церковної єдності, але в духовному плані знаходився на порубіжжі східного та західного католицизму — фундував не тільки Шумський василіанський монастир, а й францисканський костел, щедро обдаровуючи католицьке духовенство обох обрядів. Ця унікальна гармонія двообрядової релігійності була характерна для вузького кола світських інтелектуалів українського нобілітету того часу, але вона не змогла пережити драматичні часи Хмельниччини, коли релігійні гасла стали політичним козирем у кривавій війні між вчорашніми співгромадянами.

Отже, поширення на Волині культу чудотворних ікон серед уніатських вірних, діяльність церковних братств та перші відгуки на процес беатифікації св. Йосафата Кунцевича свідчать, що З'єднана Церква, як християнська спільнота, мала повноцінне духовне та релігійне життя. Показовим є той факт, що до числа шанувальників уніатської ікони Пресвятої Богородиці у Володимирі належали представники римо-католицької шляхти, в тому числі найбільші магнати Волині — князі Заславські та Сангушки. Їх участь у релігійних практиках уніатів свідчить, що З'єднана Церква користувалася високим релігійним авторитетом серед значної частини католицького нобілітету Волині, що дотримувалася латинського обряду.

3.7. Проблеми релігійних конверсій

Проблема релігійних конверсій для уніатів Речі Посполитої першої половини XVII ст. була надзвичайно болісною. Власне, одним із завдань Берестейської унії було встановлення рівноправних та партнерських стосунків між католиками латинського і східного обряду, які б сприяли виходу з духовної та релігійної кризи Української Церкви. Це, в свою чергу, мало створити умови для припинення згубного для україн-

сько-білоруського суспільства явища — переходу православних (згодом — уніатів) до римо-католицизму та протестантизму. Однак, реалії суспільно-релігійного життя в польсько-литовській державі після 1596 року підтвердили, що католицизм у цій країні є не тільки християнською конфесією, якої дотримуються польський та литовський народи, але також є невід'ємною частиною польської національної свідомості. За умов існування певних національних суперечностей між українцями та поляками встановлення насправді дружніх відносин між уніатами та римо-католиками було нелегкою справою.

На Волині ці проблеми виявилися уже незадовго після проголошення унії в Бресті. В березні 1605 року Луцький гродський суд за позовом волинського поборці Бартоломея Опралка розглянув справи проти семи уніатських священиків Луцька — о. Стефана (церква Св. Трійці), о. Григорія (церква св. Офанасія), о. Симеона (церква св. Миколая), о. Парфенія (церква Рождественська), о. Діонісія (церква Пречистенська), о. Кузьми (церква св. Михаїла Архангела) та о. Михайла (церква св. П'ятниці). Згадані отці особисто та через адвокатів заявили про відмову платити побор в розмірі 10 злотих, що був встановлений на Краківському сеймі 1603 року. Вони стверджували, що обкладання податком уніатських священиків "з особи" було б нехристиянським вчинком, бо це б прирівняло їх до жидів, які платять поголовний податок. При цьому священики покликалися на духовенство латинського обряду, яке є звільненим від подібних стягнень. Волинський поборця в суді заявив, що прирівняння в правах уніатських священиків до духовенства латинського обряду є недоречним, оскільки вони, хоч і прийняли унію, лишаяться натомість при своїх старих звичаях: "лають ляхів", дотримуються старого календаря, відмовляються прийняти celibat — не бажають покинути дітей і жінок¹³⁵. Як бачимо, у цій чисто економічній проблемі яскраво виявилися непрості та суперечливі національні відносини між поляками та українцями того часу, які накладалися на стосунки між Церквами.

Згаданий приклад має пряме відношення до проблеми ре-

лігійних конверсій. Уніати явно прорахувалися, коли поклали надію на підтримку польської Римо-Католицької Церкви у справі духовного та релігійного відродження з'єднаної з Римом Церкви східного обряду. Національні та конфесійні суперечності унія не усунула, та й не могла усунути. Більша частина керівництва Римо-Католицької Церкви в Речі Посполитій розуміла, що успіх унії припинить їх рух на схід, оскільки уніати офіційно визнавалися Римом правдивими католиками, а відтак не підлягали наверненню до латинського обряду. Лише невелика кількість польських єпископів здатна була стати вище корпоративних інтересів та поділяла погляди примаса Польщі кардинала Бернарда Мацейовського, який щиро вбачав в унії шлях до братерського єднання християн Сходу і Заходу. Саме тому, не бажаючи врятувати захопленої ініціативи у справі нарощування пастви за рахунок вірних східного обряду, духовенство польської Римо-Католицької Церкви всупереч виразним заборонам Риму продовжувало місійну діяльність серед уніатів, навертаючи їх до латинського обряду.

Вище йшла мова про уніатів, які поєднували в своїй особі традиції східної та західної релігійності. Проте в дійсності така крихка гармонія двообрядової духовності була доступна лише освіченим інтелектуалам-ідеалістам, яких, звичайно, було небагато. Для того, щоб ідеї Єло-Малинських та Киселів набули масового поширення серед з'єднаних віруючих, необхідним було створення уніатських освітніх закладів для світської молоді на зразок Холмської гімназії, але на Волині цього зроблено не було. Одна-єдина уніатська школа у Володимирі справитися з цим завданням звісно не могла. В такій ситуації уніати зайняли другорядні позиції в інформаційному просторі Волині — саме Римо-Католицька церква зберігала панівний вплив в освітньому процесі у регіоні, і разом з тим мала потужний вплив на духовне формування нового покоління волинської шляхти.

Наслідки подібної "недружньої" діяльності католицького кліру далися взнаки на початку 20-х років XVII ст., коли уніатський

митрополит Йосиф Рутський у своєму посланні до Риму, змальовуючи загальну ситуацію в митрополії, змушений був вдатися до відвертих звинувачень польського римо-католицького кліру у свідомому нищенні унії. З цього приводу він, зокрема, писав: "В латинських школах близько 200 молодих русинських шляхтичів за чотири роки перейшло до латинського обряду, майже стільки ж при дворі та війську. Постає питання: якщо так буде тривати далі, хто зі шляхти через десять років лишиться серед русинів? За рахунок чого утримається унія, якщо не буде тих, хто служить та захищає її? Кажуть, лишаться селяни. Навпаки, унія впаде, оскільки селяни не захистять її від схизматів. Дійсно, вони мало що означають, оскільки, перебуваючи під необмеженою владою панів, терплять у цьому королівстві утиски, яких нема ніде в світі¹³⁶." В іншій частині свого послання митрополит висловлюється з цього приводу ще рішучіше: "Досі ми мовчали на всі ті лиха, щоб не порушувати миру та братньої любови. Ми сподівалися, що все направить час, котрий є найліпшим лікарем. Але ми побачили, що, втративши свій шляхетський стан внаслідок його переходу до латинства, позбавлені всіх оздоб, ми опинилися без усякої людської допомоги, що коріння зла розростається і день у день поширюється. Ніби прокинувшись, ми бачимо своє глибоке падіння і, зіставляючи свій колишній стан із теперішніми умовами, відчуваємо біль при одному лише спогаді про те, що сталося, і примушені протидіяти дальшому поширенню зла¹³⁷."

На Волині заявлені митрополитом Йосифом Рутським проблеми виявилися у найдошкульнішій для уніатів формі, а саме у спробі ченців-василіан двох архімандрій — Дубенської та Дерманської — перейти до латинського обряду. Вище вже йшла мова про "дипломатичну війну" між волинськими уніатами та римо-католиками на початку 40-х років XVII ст., спричинену спробами князя Владислава Заславського передати монастирі згаданих архімандрій латинському Чину Босих Кармелітів, та про роль у цих подіях Луцького римо-католицького єпископа Андрія Гембицького. Згадані плани виникли не на порожньому місці — приблизно з кінця 30-х років XVII ст. відверті пролатинські погляди почав виявляти дубенський

архімандрит о. Касіян Сакович. Останній настоював на широкому впровадженні латинських практик в Уніатську Церкву, подаючи в цьому сенсі особистий приклад. Так, він демонстративно дотримувався суботнього посту, регулярно відвідував меси в костелах тощо. Подібна лінія поведінки дубенського архімандрита призвела до наростання конфлікту між ним та уніатською ієрархією. 1639 року о. Касіян Сакович змушений був зректися дубенської архіадриї, а наступного, 1640 року видав у Вільні брошуру "Kalendarz stary...", в якій відкрито закликав відмовитися від юліанського календаря та перейти на григоріанський, прийнятий в католицькому світі. Цей крок був зроблений без схвалення уніатської ієрархії, тому, звісно, призвів до крайнього загострення конфлікту навколо особи о. Саковича. Розв'язка цієї ситуації наступила наступного, 1641 року, коли колишній дубенський архімандрит на соборі католицького духовенства в Луцьку урочисто оголосив про свій перехід до латинського обряду. Хоча подібні переходи були офіційно заборонені Римом, уніати, що давно мали головний біль від дій вченого, але неспокійного монаха, не виявили особливого бажання повертати його до лона З'єднаної Церкви. Тому св. Конгрегація Поширення Віри після кількох невдалих спроб "напоумлення" о. Саковича і при явному небажанні уніатів активно домагатися його повернення прийняла його до числа вірних Римо-Католицької Церкви.

Перехід о. Касіяна Саковича до латинського обряду не припинив напруження навколо його поглядів в середовищі римо-католиків та уніатів Волині. 1642 року він видав у Кракові свій черговий твір "Perspektywa...", в якому стверджував, що ідеальна релігійна унія, до якої змагалися перші ієрархи З'єднаної Церкви, втратила свій внутрішній характер — уніати з'єднані з Римом лише формально, оскільки вони своїм прискіпливим дотриманням східного обряду вперто зберігають у своїй практиці багато забобонів, притаманних Православній (схизматичній) Церкві. Перспективу "спасіння душ" для вірних східного обряду кс. Сакович бачив лише у переході до латинського обряду.

Погляди Касіяна Саковича мали вплив серед певної частини ченців-василіан Волині. Збереглися згадки про наявність пролатинських поглядів у архімандрита Дерманського монастиря о. Івана Дубовича. В актах св. Конгрегації Поширення Віри 1643—1645 рр. збереглися документи про його перехід до латинського обряду¹³⁸, але, очевидно, дозвіл на це Рим так і не дав. 1645 року вийшов в світ його твір "Obraz prawoslawney cerkwi wschodniey...", в якому автор уже відстоював інші погляди — гостро критикував кс. Касіяна Саковича та його книгу "Perspektiwa...". Мала проблеми Уніатська Церква на Волині також з деякими іншими монахами — Климентієм Шуйським (ймовірно, чернець Дубенського монастиря) та Атанасієм Фурсом-Білецьким, проте чим конкретно закінчився розгляд їх справи, встановити поки що не вдалося¹³⁹.

Латинізаційні тенденції серед духовної еліти Уніатської Церкви — ченців-василіан, — які яскраво проявилися на Волині наприкінці 30-х—середині 40-х років, не могли не справити враження також на вірних, які перебували під їх релігійною опікою. В актах св. Конгрегації Поширення Віри від 20 листопада 1643 року міститься інформація від Луцького римо-католицького біскупa Андрія Гембицького, який просив роз'яснення про можливість надання диспензи двадцятьом русинським уніатам, які звернулися до нього з проханням про перехід до латинського обряду¹⁴⁰. На жаль, в актах немає докладнішої інформації про цих осіб та про родини, які вони представляли.

Процес латинізації представників визначних шляхетських родин, члени яких в одному—двох поколіннях дотримувалися унії, яскраво простежується на прикладі родини Єло-Малинських. Так, син Луцького уніатського єпископа Євгенія Єло-Малинського (Малинська гілка) Матвій Єло-Малинський уже був католиком латинського обряду. Донька Матвія Єло-Малинського (Глухівська гілка) Єва Єло-Малинська (за чоловіком — Лагодовська) була римо-католичкою¹⁴¹. Син белзького каштеляна Данила Єло-Малинського (Глухівська

гілка) Казимір Єло-Малинський також був римо-католиком¹⁴².

Латинізаційні процеси, які призводили до фатального послаблення Уніатської Церкви шляхом виходу з її складу світської та духовної еліти, мали наступні причини.

1. В умовах триваючої конкуренції в боротьбі "за душі" між римо-католиками та уніатами Волині, останні не змогли створити навчальні заклади (на зразок Холмської гімназії) для виховання своєї молоді в традиціях відданості унії. В результаті на Волині інформаційний та навчальний простір лишився переважно під впливом римо-католиків, які шляхом навчання та виховання успішно "прив'язували" молодих шляхтичів східного обряду (як уніатів, так і православних) до релігійних та духовних традицій своєї Церкви.

2. Закиди кс. Касіяна Саковича в багатьох питаннях були справедливими — богослужбова практика Української Церкви (як Уніатської, так і Православної) потребувала серйозної перевірки на предмет уніфікації та очищення від численних недоречних звичаїв, — в тому числі явно язичницького походження. В час, коли побачила світ його "Perspektiwa ...", наукові сили Києва під керівництвом православного митрополита св. Петра Могили вели ґрунтовну роботу над складанням нового Требника, вихід в світ якого розв'язав згадані проблеми. В свою чергу, діячі Уніатської Церкви основну увагу приділяли проведенню реформ та скріпленню Василянського Чину, але на цей час так і не приступили до ґрунтовної перевірки та виправлення требників. Цілком природньо, що виховані в дусі відданості католицьким догматам ченці-василяни часом схильні були впровадити у богослужбову практику латинські звичаї, якщо вважали, що аналогічні практики в східному обряді не до кінця відповідають католицькому віровченню.

З огляду на вищенаведене можна зробити наступні висновки.

1. Участь волинського нобілітету в унійних рухах була досить активною. Важливо відзначити, що у підтримці З'єд-

наної Церкви як на рівні політичному, так і у її поширенні за правом патронату, вирішальну роль зіграли місцеві українські магнати — римо-католики за віросповіданням. У їх числі — Януш, Олександр та Владислав Заславські, Адам Сангушко, Анна та Катерина Острозькі, Януш Вишневецький. З числа місцевих магнатів польського та литовського походження відзначилися у дієвій підтримці унії Томаш Замойський, Станіслав та Ольбрихт Радзивілли.

2. Безпосередньо унію як християнську конфесію прийняли представники дрібного і частково середнього нобілітету Волинського воєводства, які представляли більше 60 родин згаданого регіону. Саме з їх середовища формувалася більша частина з'єднаного духовенства шляхетського походження Луцько-Острозької та Володимиро-Берестейської єпархій, саме предстваники цих соціальних груп склали більшість фундаторів та жертводавців на користь уніатських церков та монастирів Волині.

3. У середовищі волинського нобілітету, представники якого були вірними З'єднаної Церкви, у 30—40-х роках XVII ст. починає формуватися специфічна етноконфесійна свідомість уніатів, яскравими носіями якої були Данило Єло-Малинський, Миколай Кисіль, Анна та Єва Підгороденські та ін. Її характерною рисою було усвідомлення свого українського, руського походження, а також свідоме належність до унії, поєднана з підкресленою повагою до духовної традиції Римо-Католицької Церкви, що межувала із двообрядовістю.

4. Суттєвою обставиною яка шкодила розвитку унійних рухів на Волині, була латинізація місцевого уніатського нобілітету. Найважливішою причиною цього явища була неспроможність уніатської ієрархії заснувати власні конкурентно спроможні школи для виховання нового покоління послідовників унії в середовищі шляхетства.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ :

¹ Кетра Т. Wobec kontrreformacji. – Toruń, 2007. – S. 119.

² ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп. 1. - Спр. 53. - Арк. 268зв. - 270.

³ ЦДІАК України: Ф. 26. - Оп. 1. - Спр. 12. - Арк. 289зв. - 290.

⁴ АЮЗР. – Ч. 1.-Т. X.- К., 1904. – С. 500.

⁵ Там само. – С. 500.

⁶ Polski słownik biograficzny. – Wrocław, 1987. – Т. XXX/2, zeszyt 125. – S. 364; ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп. 1. - Спр. 53. - Арк. 299-300; Спр. 89. - Арк. 425-427 зв.

⁷ Colloquium Lubelskie. – [Lwów, 1680] – S. 37-38; Пам'ятки. – Т. 3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 118-119; Довбищенко М. Розгадані таємниці князів Чарторийських // Історичний журнал. – 2004. – № 10-11. – С. 9-16.

⁸ МУН. — Vol. IX–X. — Romae, 1971. — P. 261.

⁹ РГИА СПб.: Ф. 823. - Оп. 1. - Д. 283. - Л. 1-2.

¹⁰ Пам'ятки. – Т. 3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 129-130.

¹¹ Там само. – С. 130-132.

¹² «Bo teraz tym sposobem w pychę i hardość się podnieśli Schyzmatycy, wiele kościołom Unitom odebrali. Zadrętwieli katolicy, a podobno i duchowni, którym nadzieja bogatszych beneficjów gębę zawarła. Całe czasy pochlebstwem zarażone były, w których inaczej prywatnie, inaczej chcąc się królów podobać, publicznie mówili, zapatrując się tylko na prywatne pożytki, a nie na honor boski i dobr Rzptej i Kościoła Bożego. Bać się, zeby pomsta boska nie nastąpiła.» (Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – Т. 1. – Poznań, 1830. – S. 152).

¹³ «Tegoż dnia wszystkie stany pracowali o pogodzeniu religii greckiej, i zgodzili się wszyscy na to, aby permissive i unia i schizma swoje nabożeństwo odprawowała. Nie wiem czy niebo stwierdza ten termin permissive. Ja jeden przełamać tego nie mogłem, protestując się i skrupuł duchownym przekładaiać, iż bać się tego terminu permissive trzeba, aby straszny Sędzia nie dopuścił takich do nieba prochibilitive, a nie odesłał do piekła permissive» (Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – Т. 1. – Poznań, 1830. – S. 239).

¹⁴ Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – Т. II. – Poznań, 1830. – S. 35.

¹⁵ Ibidem. – S. 114.

¹⁶ Пам'ятки. – Т. 3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 264-266.

¹⁷ Там само. – С. 266 - 268.

¹⁸ Ця версія стане тим більш вірогідною, якщо взяти до уваги, що організатор цієї акції волинський воевода князь Адам Сангушко зарекомендував себе протектором волинських уніатів. Понад те, разом з іншими католиками латинського обряду він брав участь у молитовних практиках уніатського братства, членів якого об'єднував

культ чудотворної ікони Пресвятої Богородиці у Володимирському кафедральному соборі.

¹⁹ AOSBM.LE. — Vol. II. — Romae, 1973. — P. 355.

²⁰ Пам'ятки. — Т.3. - Вип. 1. — К., 2001. — С. 97-98.

²¹ Стояла на землі панів Гулевичів, а не на королівській.

²² Баранович О. Залюднення Волинського воєводства. — К., 1930. — С. 30.

²³ АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — К., 1883. — С. 306-308, 311-313, 320-324, 326-327, 338-340.

²⁴ ADS. — Vol. I. — Lwów, 1892. — S. 320-322, 323-324, 336-337, 351-353, 365-369, 375-376.

²⁵ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства. — С. 75-76.

²⁶ Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 422.

²⁷ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства. — С. 90.

²⁸ Пам'ятки. — Т.3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 423, 433.

²⁹ АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — К., 1883. — С. 727-729, 733-735, 740-741; Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 251-254; Довбищенко М. Реалії та міфи релігійного протистояння на Волині в кінці XVI - першій половині XVII ст. // Соціум. — Вип. 2. — К., 2003. - С. 71-73.

³⁰ Пам'ятки. — Т.3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 718-721.

³¹ Довбищенко М. Реалії та міфи релігійного протистояння на Волині в кінці XVI - першій половині XVII ст. // Соціум. — Вип. 2. — С. 71-72. Припускаємо, що православні отримали у Володимирі крім П'ятницької ще й Введенську церкву. - Пам'ятки. — Т.3. — Вип.1. — К., 2001. — С. 391-392.

³² Пам'ятки. — Т.3. - Вип. 1. — К., 2001. — С. 102.

³³ Там само. — С. 163-165.

³⁴ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп. 1. - Спр. 192. - Арк. 297-298 зв.

³⁵ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства. — К., 1930. — С. 47-48.

³⁶ Бірюліна О. Довбищенко М. Забуті імена української історії: шляхетська родина Єло-Малинських // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Вип. IX. — Дрогобич, 2005. — С. 484.

³⁷ Див. : АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 374-377.

³⁸ Горін С. Невідомі волинські монастирі XVI — першої половини XVII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Вип. VIII. — Дрогобич, 2004. — С. 166-168.

³⁹ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп.1. - Спр.56. - Арк. 299-304зв.

⁴⁰ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства. — К., 1930. — С. 93-96.

⁴¹ Пам'ятки. — Т.3. - Вип.1. — К., 2001. — С. 29-32; АЮЗР — Ч.1. — Т.VI. — К., 1883. — С. 611-612.

⁴² Пам'ятки. — Т.3. - Вип. 1. — К., 2001. — С. 327-328.

⁴³ Там само. — С. 189-190.

- ⁴⁴ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства. – К., 1930. – С. 33-34.
- ⁴⁵ Там само. – С. 35-36.
- ⁴⁶ Там само. – С. 37-38.
- ⁴⁷ В листах Євгенії Тишкевич згадується, що священники у її маєностях знаходяться під духовною владою Володимирського єпископа. – Див: Пам'ятки. – Т.3.-Вип. 1. – К., 2001. – С. 236-237; Баранович О. Залюднення Волинського воєводства. – С. 100.
- ⁴⁸ Archiwum oo. Dominikanów w Krakowie. Acta fundacji i uposażenia klasztoru. – К. 1-6.
- ⁴⁹ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства. – С. 80.
- ⁵⁰ ЦДІАК України: Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 222 зв. – 223 зв.
- ⁵¹ Пам'ятки. – Т.3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 29-30.
- ⁵² Подібний погляд встановився внаслідок некритичного сприйняття даних про обставини введення унії в Острозі, які виклав анонімний автор Острозького літопису. – Див.: Бевзо О. Львівський літопис та Острозький літописець. – К., 1970. – С. 137-138.
- ⁵³ Пам'ятки. – Т.3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 248 - 249, 257.
- ⁵⁴ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства. – С. 39-40.
- ⁵⁵ Пам'ятки. – Т.3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 256-258.
- ⁵⁶ Там само. – С. 168, 183, 179-180, 197-198.
- ⁵⁷ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. – С. 44 - 45.
- ⁵⁸ Див.: АЮЗР. – Ч.1. – Т.VI. – К., 1883. – С. 484 – 485; Пам'ятки. – Т. 3.- Вип.1. – К., 2001. – С.148-150.
- ⁵⁹ Stecki. T. «Wołyń». – Т.2. – Lwów, 1871. – S. 428 – 430; Пам'ятки. – Т. 3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 233, 279.
- ⁶⁰ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. – С. 51 - 52, 104. За даними подимного перепису 1631 року в маєтках Данила Єлю-Малинського згадувалися діючі священники у шести селах - Вербне, Глицьк, Кутів, Лаговське, Шумськ, Яцкове. – Див.: Пам'ятки. – Т.3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 413 - 414.
- ⁶¹ «...acz iesli dali Bog w cerkwi lokackiey będzie nabozenstwo bądź katolickie, bądź tez greckie w uniey Kosciola s. tedy y tam bardzo dobrze» (ЦДІАК України: Ф.27. – Оп.1. – Спр.25. – Арк. 512).
- ⁶² Пам'ятки. – Т. 3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 277.
- ⁶³ ЦДІАК України: Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 217.
- ⁶⁴ Пам'ятки. – Т. 3. – Вип. 1. – К., 2001. – С. 177-178.
- ⁶⁵ Див.: АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. III. – К., 1909. – С. 542.
- ⁶⁶ Придбано у Івана Колпитовського 1644 року. – Див.: ЦДІАК України: Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 238. – Арк. 280 - 283.
- ⁶⁷ АС. — Т. 1. — Вильна, 1867. — Док. 67. — С. 217 - 219.
- ⁶⁸ Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К.,2001. – С.411, 422.
- ⁶⁹ Там само. – С. 119 - 121.

⁷⁰ Там само. — С. 275 - 276.

⁷¹ Там само. — С. 87.

⁷² Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. — К., 1898. — Т. II — С. 405.

⁷³ Патрисио І. Нарис історії василіан 1743-1839 // *Analecta OSBM.* — Vol.XIII(XIX) — Fask. 1 - 4. — С. 243.

⁷⁴ Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 135-136; АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 388-391.

⁷⁵ Про інші пожертви Церкві уніатського митрополита Іпатія Потія дізнаємося з його тестаменту. Згідно з ним, Володимирському кафедральному собору передавалася значна кількість церковного начиння, в тому числі коштовний хрест з частинками дерева животворящего Хреста Господнього, велика срібна кадильниця, Євангеліє у срібному окладі, саккоси, омофори та ін. Крім того, Іпатій Потій пожертвував кафедральному собору всі «руські книги» зі своєї власної бібліотеки. - Див.: АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 388-391.

⁷⁶ Пам'ятки. — Т.3. — Вип.1. — К.,2001. — С. 136.

⁷⁷ АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 623-630.

⁷⁸ Пам'ятки. — Т.3. — Вип.3. — С. 238-240.

⁷⁹ АС. — Т. 1. — Вильна, 1867. — Док. 67. — С. 217-219. У своєму тестаменті від 1607 р. він заповів на побудову Пречистенської церкви в однойменному жіночому монастирі у Луцьку 150 злотих. Крім того, у тестаменті згадується зведена коштом Терлецького церква у селі Перкович. Втім, варто зазначити, що пожертви єпископа Кирила Терлецького на користь Церкви складали незначну частку його майна. В його числі згадуються шість сіл, кілька дворів, а також рухоме майно, не оцінене в грошах: золото, срібло, хутра, перли, коні, зброя та ін. Згадуються також численні боржники єпископа, в числі яких були міщани, купці, християни та євреї. Лише борг жомойтського старости складав 14 тис. злотих. А якщо пригадати, що у своєму першому тестаменті від 1598 року Кирило Терлецький не заповів церкві жодного пенязя, то стає цілком очевидно, що він не надав належної допомоги Церкві, яку здатен був надати, не обділивши своїх родичів.

⁸⁰ Приймавши чернецтво, він заповів Віленському монастирю, в якому і сам проживав, свої маєтності у селах Міхліна та Божова, що розташовувалися у Луцькому повіті. Текст цього дарування був внесений до актів Володимиро-Берестейської єпископії 1617 р. - Див.: *Wolf. Kniaziowie Litewsko-ruscy.* — Warszawa, 1895. — S. 491-492.

⁸¹ 1624 р. він своїм тестаментом заповів на користь свого храму срібний хрест, який виготовляли на той час у Володимирі. — Див.: Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 172 - 174.

⁸² Очолюючи в якості ректора засновану митрополитом Іпатієм Потієм школу у Володимирі, він близько 1620 р. склав заповіт, в котрому розпоря-

дився передати школі після своєї смерті книги богословського змісту. — Див.: МУН. — Romae, 1971. — Vol. IX-X. — Doc. 736. — P. 857-858.

⁸³ В королівському листі від 1624 р. про затвердження постанов уніатського Собору в Кременці згадуються три міські церкви, збудовані Турським. Відомий краєзнавець М. Теодорович децю інакше представляє благочинність о. Федора. Спираючись на документи, поки що нами не виявлені, він пише, що власні кошти кременецький протопоп витратив на ремонт храмів, але про заснування ним нових церков (як це можна було б припустити, виходячи з тексту королівського листа) нічого не згадує. — Див.: Пам'ятки. — Т.3. — Вип. 3. — К., 2001. — С. 170 - 171.

⁸⁴ Докладніше про ці надання див. у додатках.

⁸⁵ Дані про дарчий акт Іллі Оранського див.: Пам'ятки. — Т.3. — Вип.3. — К., 2001. — С.111.

⁸⁶ *Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym, i archeologicznym.* — Serya 2. — Lwów, 1871. — S. 431-435.

⁸⁷ Подібні кроки мали бути узгоджені з патроном та Луцьким уніатським єпископом.

⁸⁸ АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 374-377.

⁸⁹ Там само. — С. 386-388; ADS. — Т. 1. — Lwów, 1892. — S. 320 - 322, 336 - 337, 353, 369, 373, 375 - 376.

⁹⁰ «... w wierze świętey w ktorey z starozytnych przodkow moich urodziłem się i żyłem y chce umierac. Rozdziwienie teraznieysze w nabozenstw[ie Gr]aieckim, // lubo oplakiwam ale mam za świętą i iednesc.» (ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 7зв.-8).

⁹¹ ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 7 - 12.

⁹² ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 68зв. - 72.

⁹³ На жаль, поки що не вдалося виявити тексту фундації Юрія Збаразького. Про розпочате ним будівництво дізнаємося з тестаменту Януша Вишневецького. — Див.: ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 1428.

⁹⁴ Див.: Пам'ятки. — Т.3. — Вип. 3. — К., 2001. — С. 236-237.

⁹⁵ Див.: АС. — Т. 10. — Вильна, 1874. — С. 283-285.

⁹⁶ Див.: Пам'ятки. — Т.3. — Вип.3. — К., 2001. — С.224. Однак, з документа не ясно, чи мало місце заснування нового монастиря, чи уніатам передали якийсь давній православний монастир. Поки що не вдалося встановити, які маєтності він мав. Відомо лише, що Розважівський монастир входив до складу Дерманської архімандрії.

⁹⁷ ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 297 - 298зв.

⁹⁸ АЮЗР. — Ч.1. — Т.VI. — К., 1883. — С. 623-630.

⁹⁹ ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 217 - 217зв.

¹⁰⁰ ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 166. — Арк. 367-369.

¹⁰¹ Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 3. — К., 2001. — С. 228.

¹⁰² ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 428-431.

- ¹⁰³ Історія України в документах і матеріалах. — Т. III. — К., 1941. — С. 55-57.
- ¹⁰⁴ Див. у відповідних місцях додатків.
- ¹⁰⁵ Див. у відповідних місцях додатків.
- ¹⁰⁶ ЦДІАК України: Ф. 28. - Оп. 1. - Спр. 89. - Арк. 991зв. - 994зв.
- ¹⁰⁷ Пам'ятки — Т.3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 272-273.
- ¹⁰⁸ Там само. — С. 233 - 236.
- ¹⁰⁹ ЦДІАК України: Ф. 28. - Оп. 1. - Спр. 90. - Арк. 646зв. - 649.
- ¹¹⁰ Там само. - Арк. 719 - 720зв.
- ¹¹¹ Пам'ятки — Т.3. — Вип.1. — К., 2001. — С. 234.
- ¹¹² Тестамент Данила Сло-Малинського див. : Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym, i archeologicznym. — Serya 2. — Łwów, 1871. — S. 431-435.
- ¹¹³ «A ze za zywota mego zawsze zostawałem w iednosci Kosciola świętego y wszytkie te ruznice ktore pozachodziły miedzy Wschodnym y Zachodnim Kosciółem rozumiałem y rozumiem bydz powierzchowe, a ieden Kosciół Powszechny y iedne tylko wiare catholicką w ktorey samey rozumiem y wierze bydz zbawienie chrzescianskie. W tym tedy wyznaniu iako za zywota mego zostawałem tak umiram y na onym straszliwym sędzie tym ze wyznaniem gotowe stanąć.» (ЦДІАК України: Ф. 28. - Оп. 1. - Спр. 87. - Арк. 734).
- ¹¹⁴ ЦДІАК України: Ф. 28. - Оп. 1. - Спр. 87. - Арк. 732зв. - 734зв.
- ¹¹⁵ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп. 1. - Спр. 131. - Арк. 134 - 138
- ¹¹⁶ ЦДІАК України: Ф. 28. - Оп. 1. - Спр. 95. - Арк. 1079 - 1082.
- ¹¹⁷ Там само. - Спр. 90. - Арк. 646 зв. - 649.
- ¹¹⁸ Там само. - Арк. 719 - 720зв.
- ¹¹⁹ Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 170.
- ¹²⁰ Там само. — С. 170 - 171.
- ¹²¹ Див.: Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 228.
- ¹²² «Cujus temporis miraculosissima ibi extitit Icon Virginis, cuius devotionemita promovit, ut it confraternitatem a Summi Pontificibus Romae obtentam inscreberent sese nonmodo nobiles Rutheni et Latini praeter cives et populares homines, sed etiam principes et duces Zaslauscii a Koszer Sanguscii aliisque magnates nobilissimi» (AOSBM. LE. — Vol. II. — Romae, 1973. — P. 312).
- ¹²³ МУН. — Vol. IX — X. — Romae, 1971. — P. 505.
- ¹²⁴ Ibidem. — P. 705.
- ¹²⁵ Ibidem. — P. 707.
- ¹²⁶ Ibidem. — P.783.
- ¹²⁷ Ibidem. — P. 786.
- ¹²⁸ Пам'ятки. — Т. 3. — Вип.1. — К., 2001. — С. 284.
- ¹²⁹ Памятники. — Т. 4. — К., 1859. — С. 111.
- ¹³⁰ Лужницький Г. Словник Чудотворних Богородичних Ікон України // «Interpido Pastori». — Т. 62. — Рим, 1984. — С. 163.

¹³¹ AOSBM. SJH. – Vol. I. – Romae, 1952. – P. 120-121.

¹³² Ibidem. – P.293-294.

¹³³ Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К.,2001. – С.236.

¹³⁴ AOSBM. EM. – Vol.I. – Romae, 1952. – P.195.

¹³⁵ Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К.,2001. – С.125-127.

¹³⁶ «In scholis Latinorum 200 fere iuvenes nobiles Rutheni quatuor annis transeunt ad Ritum Latinum, in aulis et militia fere totidem. Iam quero: post decennium quid remanebit ex Nobilitate apud Ruthenos? Quomodo ergo non interibit Unio, si non erunt qui servant et defendant Unionem? Dices: Manebunt Rustici. Contra. Ruet nihilominus Unio, quia Rustici non defendant Unionem a Shismaticis; viles enim sunt, et mancipiorum instar maiorem deprecationem a suis Dominis sustinentes in hoc Regno, quam alibi in toto Orbe terrarum» (AOSBM. EM. – Vol.1. – Romae,1952. – P.143).

¹³⁷ «De omnibus his miseriis siluimus hactenus, tum ut paci ac fraternae charitati consuleremus, tum ut committeremus tempori ipsi, optimo magistro ut emendat. Sed demum praecipuis quibusque amissis per transitum ad Latinos et spoliatum omnibus ornamentis, caepimus advertere omni humano auxilio nos destitui, radices malorum pullulare, et incrementum in dies accipere. Unde veluti veterano experrecit sentimus unde exeidimus, et praeteritum statum cum praesenti conditione, ipsa recordatione conturbamur, et compellimur obviare, ne ulterius malum serpat.» (AOSBM. EM. – Vol.I. – Romae,1954. – P.154).

¹³⁸ МУН. – Vol. XI. – Romae,1974. – P. 360, 385.

¹³⁹ Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К., 2001. – С.73-74.

¹⁴⁰ МУН. – Vol. XI. – Romae,1974. – P. 360.

¹⁴¹ Бірюліна О., Довбищенко М. Забуті імена української історії: шляхетська родина Єло-Малинських. //Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. IX. – Дрогобич,2005. – С.488-497; ЦДІАК України: Ф.27. - Оп.1. - Спр.18. - Арк. 6 зв.-8.

¹⁴² Бірюліна О., Довбищенко М. Забуті імена української історії: шляхетська родина Єло-Малинських. – С.488-497.

РОЗДІЛ IV. РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА

4.1. Релігійні конверсії. Волинська шляхта римо-католицького віросповідання

Досліджуючи суспільно-релігійну діяльність римо-католицького нобілітету кінця XVI—першої половини XVII ст., необхідно перш за все окреслити коло родин, представники яких у зазначений період належали до числа вірних Римо-Католицької Церкви. В свою чергу, це завдання не може бути вирішене без дослідження проблеми релігійних конверсій, адже саме в цей період католицька паства Волині поповнювалася за рахунок новонавернених — переважно колишніх православних вірних. Питання це завжди було надзвичайно дражливим для російської та української історіографії, оскільки до недавнього часу воно мало не так науковий, як ідеологічний характер. Можливо саме тому з середини XIX ст. історики Церкви в Росії та Україні писали про релігійні конверсії без глибшого аналізу цього процесу. Проблема, як правило, зводилася до "зради" українського нобілітету, який, прийнявши католицизм, полонізувався і фактично втратив історичний зв'язок зі своїм народом. Подібний підхід сформував у вітчизняній науці стійкий стереотип, згідно з яким український народ на середину XVII століття фактично втратив свою аристократію, що цілковито злилася з аристократією польською. Подібний погляд виявився зручним для істориків різних наукових шкіл.

Наприклад, в народницькій концепції М. Грушевського використовувався згаданий погляд для легітимізації виключної ролі українського козацтва в національно-релігійному житті України XVII—XVIII ст. Польська історіографія, "прибравши до рук" українську шляхту, отримала всі підстави говорити про цивілізаційно-культурницьку місію польського нобілітету на українських землях. В радянській історіографії ця ж сама теза використовувалася з метою підсилення ролі народних мас у

національно-визвольних рухах в Україні. На наш погляд, саме тому тривалий час більшість науковців просто не вважали за необхідне глибше досліджувати цю проблематику, оскільки усталений стереотип в принципі влаштував всіх.

Перші серйозні спроби переосмислити складні та суперечливі процеси в українському шляхетському середовищі були зроблені лише на початку 90-х років XX ст. Знаковою подією у цьому сенсі був вихід в світ книги Н. Яковенко "Українська шляхта", в якій авторка на основі джерел та наукової літератури зробила ґрунтовне дослідження соціальної структури української знаті Волині і Київщини литовсько-польської доби¹. Вихід цієї книги в світ мав надзвичайно важливе значення — праця Н. Яковенко поклала початок формуванню цілого покоління молодих істориків України, об'єктом дослідження яких стали вищі суспільні стани України XVI—XVII ст. З великою зацікавленістю було сприйнято науковою спільнотою України також вихід в світ другої книги Н. Яковенко — "Паралельний світ", яка являє собою збірник статей, присвячених різноманітним проблемам суспільного, політичного та національно-релігійного життя української еліти ранньомодерної доби².

Власне, в контексті нашого дослідження найбільший інтерес становить стаття з наукового збірника "Релігійні конверсії: спроба погляду зсередини", в якій авторка спробувала зламати черговий стереотип вітчизняної історіографії про масове покатоличення української шляхти в період кінця XVI—першої половини XVII ст. Цей стереотип, за думкою Н. Яковенко, витворився внаслідок некритичного сприйняття істориками даних полемічної літератури, де масштаби конверсій були дуже перебільшені. Особливу увагу в цьому сенсі було приділено твору видатного письменника-полеміста Мелетія Смотрицького "Тренос", в якому подавався довгий список шляхетських родин, що на початок XVII ст. залишили православ'я.

Проте, уважне опрацювання статті Н. Яковенко привело нас до думки як про необґрунтованість багатьох її сенсацій-

них висновків, так і самої методології досліджень, яку застосувала авторка статті. А оскільки книга "Паралельний світ" офіційно визнана видатним досягненням сучасної української історичної науки, ми вважаємо за доцільне запропонувати власну версію досліджень релігійних конверсій, принципово відмінну від тої, яку висунула Н. Яковенко. Тому, перш ніж перейти до висвітлення заявленої нами тематики, ми вважаємо за необхідне приділити увагу методу досліджень, який був застосований авторкою "Релігійних конверсій".

Отже, обґрунтовуючи у статті недостовірність даних "Треносу" щодо конверсій, Н. Яковенко пише "За Мелетієм Смотрицьким, від осиротілої Матері Церкви вже на 1610 р. відступилося 48 найпотужніших православних, у тому числі княжих родів. Проте вибіркова перевірка показує, що й тут є суттєві перебільшення. Наприклад, серед згаданих автором князів Чорторийських католиків на цей час іще взагалі не було, коли не рахувати симпатика унії (але не римо-католика!) кн. Юрія Івановича. Серед Вишневецьких одна гілка, пройшовши в другій половині XVI ст. фазу кальвіністських захоплень, справді стала поступово католизуватися, але друга залишалася, за єдиним винятком, православною, а конверсія у 1606 р. київського каштеляна Юрія Михайловича († 1618) теж стосувалася унії, а не римокатолицизму. Не розглядаючи докладно кожної з персоналій, зазначу лише, що так само перебільшено "оплакує" Смотрицький Сангушків, Ружинських, Пузин (пор. луцького й острозького владика 1634—50 рр. князя Афанасія Пузину та його помітних в обороні православ'я братів — володимирського підкоморія 1638—49 рр. Юрія і кременецького земського підсудка 1633—48 рр. Михайла), Тишкевичів (пор. Германа Тишкевича — конкурента Петра Могили за Києво-Печерську архімандрію), Гулевичів (досить згадати побожну фундаторку Київського братства Галшку Гулевичівну) та багатьох інших"³.

Аналізуючи вищенаведений абзац, доходимо до наступних висновків.

1. Авторка припустилася методологічної помилки, коли

взяла під сумнів дані Мелетія Смотрицького на основі "вибіркової перевірки". За допомогою так званої "вибіркової перевірки" можна довести будь-що, особливо в разі, коли дослідник керується принципом: "Якщо факти не підтверджують нашу концепцію — тим гірше для фактів". Не вибіркова, а лише докладна перевірка кожної із заявленої Смотрицьким родини може привести нас до обґрунтованих висновків про масштаби релігійних конверсій українсько-білоруського нобілітету на рубежі XVI—XVII ст. взагалі, та ступінь фактологічної достовірності "Треносу" зокрема.

2. Кожен твір в тому числі і полемічний є історично обумовленим. Тому, якщо ми ведемо мову про достовірність даних Смотрицького щодо позиції української шляхти в релігійному питанні, ми маємо висувати свої "за" і "проти" на основі тих фактичних подій, які сталися до моменту виходу "Треносу", а саме на 1610 рік. Факти, що мали місце в суспільно-релігійному житті пізніше, можуть бути використані, але вони матимуть допоміжне значення. З їх допомогою ми можемо прослідкувати тенденції розвитку суспільства, але вже в нових після 1610 року реаліях. Заперечувати достовірність даних Мелетія Смотрицького лише на підставі подій, які мали місце від 10 до 40 років після виходу в світ цієї книги, видається нам з наукової точки зору некоректним.

3. Наведені вище дані значною мірою або не відповідають дійсності, або є спірними. Наприклад, віднайдений нами тестамент згаданого вище князя Юрія Івановича Чарторийського від 1603 року однозначно свідчить, що він таки був католиком латинського обряду. Про це ж свідчить і текст його фундації на Клеванський костел від 1598 року. Сучасником побожної православної фундаторки Гальшки Гулевичівни був не менш побожний уроджений представник цієї фамілії — чернець-домініканин Дмитро-Іполіт Гулевич. Підтримуючи матеріально свій рідний Луцький монастир, він фундував на його користь не тільки маєток Коршовець, але і православну церкву св. Дмитра, спровокувавши цим кроком багаторічну колотнечу між православним та като-

лицьким крилом своєї родини, яка луною відгукувалася на волинських сеймиках. І вже зовсім недоречною була спроба авторки зарахувати до числа свідомих прихильників православ'я представників родини Тишкевичів. Загальновідомо, що згаданий Н. Яковенко Герман Тишкевич був конкурентом Петра Могили на становище архімандрита Києво-Печерського монастиря в якості таємного кандидата від уніатського митрополита Йосифа Рутського. Коли ж боротьба за монастир закінчилася не на його користь, Герман Тишкевич відкрито приєднався до уніатів і отримав в управління Лещинську архімандрию на Білорусі, якою і володів до кінця життя. А хіба невідома Н. Яковенко активна унійна діяльність на Білорусі інших представників родини Тишкевичів — Федора, Януша, Фрідріха та ін.?

Реєстр фактологічних помилок та прикладів методологічних прорахунків авторки "Релігійних конверсій" можна продовжувати далі, проте комплексна критика даного дослідження не є нашим завданням. Ми переконані: подібна критика може бути корисною і конструктивною лише у випадку висунення альтернативної версії наукового дослідження невдало висвітленої проблеми. Фактичний матеріал, який на сьогодні є в нашому розпорядженні, не дає можливості всебічно дослідити загальну картину релігійних конверсій українсько-білоруського нобілітету. Натомість, досвід роботи з актовим матеріалом повітових судів Волинського воєводства дає нам підстави зробити певні узагальнення щодо особливостей цього процесу в середовищі волинської шляхти на рубежі XVI—XVII ст.

Досліджуючи проблеми конверсій волинської шляхти, ми використовували наступні методологічні принципи:

1. Найавторитетніші дані про релігійну належність тієї чи іншої особи надають заповіти (тестаменти).

2. За відсутності testamentів другим за авторитетністю свідченням про релігійні погляди є місце поховання при костелі чи церкві. І хоча в певних випадках існують винятки з цього правила (за певних обставин померлого могли

поховати при храмі конфесії, відмінної від тієї, яку він сповідував), в цілому цей метод є ефективним.

3. Свідчення сучасників.

При висвітленні теми поширення римо-католицизму в середовищі різних прошарків волинського нобілітету ми будемо досліджувати цю проблематику в межах окремих шляхетських груп. Поділ на ці групи було проведено передусім з огляду на їх майновий стан, згідно з яким шляхту прийнято ділити на магнатів, середній та дрібний нобілітет. За даними Н. Яковенко, подібний поділ пов'язаний з кількістю оподаткованих господарств підданих (димів). При цьому до числа магнатів зараховуються землевласники, що володіли від 500 димів і вище, середня шляхта — 100—500 димів, дрібна шляхта — 1—100 димів⁴. Проте, у подібний поділ нами було внесено суттєві корективи. Зважаючи на велике значення, яке в литовсько-польську добу мала князівська верства, ми в першу чергу розглянемо питання конверсій до римо-католицизму саме цієї групи, незалежно від того, чи належали її представники до магнатської групи, чи ні⁵. Крім того, деякі родини, особливо розгалужені, можуть представляти в окремих лініях як магнатів, так і середню чи навіть дрібну шляхту. Класичним прикладом є родина Гулевичів, яка ділилася на шість родинних гілок. Із них лише представники гулевичівської лінії належали до числа магнатів, усіх інших можна зарахувати до числа дрібного нобілітету. В подібних випадках одна і та ж родина може бути представлена в різних майнових групах.

Волинські князі та магнати

Князі

Вишневецькі (магнати)

Наприкінці XVI — першій половині XVII ст. родина князів Вишневецьких була представлена двома лініями — "старшою" і "молодшою". З числа їх представників встановлено належність до католицизму таких осіб:

1. "Старша" лінія. За даними Н. Яковенко, першими наверненими до католицизму слід вважати доньок Андрія Іва-

новича Вишневецького (†1584) — **Анну** (†1594) та **Гальшку-Єфвимію** (†1596), які перед тим сповідували кальвінізм⁶. Наприкінці XVI ст. (бл.1595) навернувся з православ'я до католицизму черкаський староста, згодом — белзький та руський воєвода **Костянтин Костянтинович Вишневецький**⁷ — двоюрідний брат Анни та Гальшки. Відповідно його діти чоловічої статі — **Януш** (†1636) та **Єжи** (†1641) Вишневецькі також були виховані католиками⁸. Наведена інформація за нашими даними відповідає дійсності.

2. "Молодша" лінія. Як уже згадувалося вище, у статті Н. Яковенко "Релігійні конверсії" стверджується, що представники цього відгалудження роду наприкінці XVI—на початку XVII ст. лишилися православними, за винятком Юрія Михайловича Вишневецького, який став уніатом. Втім, у цій же статті авторка навела дані про шлюби представників цієї родини із зазначенням конфесійної належності їх членів, які суперечать її власним висновкам. За наведеними авторкою даними виходить, що родина, яка складалася з трьох визнавців православ'я, одного уніата, однієї римо-католички та двох протестанток є... "за єдиним винятком" православною⁹. Спробуємо розібратися у цій ситуації.

Отже, за думкою Н. Яковенко наприкінці XVI—на початку XVII ст. "молодша" лінія князів Вишневецьких була представлена двома окремими родинами, що представляли нащадків православних князів — Михайла (†1584) та Олександра (†1577) Вишневецьких. Слід погодитися з авторкою, що вірним православ'ю лишився син князя Олександра — Адам (†1622), але **Єва Вишневецька** (†1618), за переконанням Н. Яковенко, була навернена у католицтво разом зі своїм чоловіком — Петром Збараським¹⁰. Не підлягає сумніву, що серед дітей Михайла Вишневецького православ'я дотримувалися Михайло Михайлович (†1615) та Олександр Михайлович (†1594).

Проте, з релігійними уподобаннями князя Юрія Михайловича Вишневецького у статті "Релігійні конверсії" було напущено дуже багато густого туману. Так, Н. Яковенко пише:

"син Михайла Олександровича, охрещений у православному обряді, якийсь час протестант (кальвініст?); бл. 1606 р. навернувся в унію; перед смертю, можливо, став римо-католиком"¹¹. При цьому авторка на сторінках того ж самого дослідження, всупереч власному припущенню про католицьке віровизнання князя, поширений в історичній науці погляд про його перехід до римо-католицизму пояснила звичайним непорозумінням. З її точки зору свого часу російський дослідник П. Г. Вікторовський невірно витлумачив лист нунція Франческо Симонетти до кардинала Боргезе від 2 IX 1607. Насправді, за переконанням Н. Яковенко, з нього випливає, що князь навернувся до унії¹². На наш погляд, для подібного висновку недостатньо витлумачити один-єдиний нечіткий вираз італійською мовою. З цього приводу зазначимо, що у добре відомому Н. Яковенко виданні "Monumenta Ucrainae Historica" опубліковано лист Папи Павла V, в якому він поздоровляє князя з наверненням до католицизму. З тексту листа випливає, що **Юрій Михайлович Вишневецький** став католиком не східного, а латинського обряду¹³. До того ж віднайдений нами тестамент князя від 1618 року остаточно ставить все на свої місця. Його автор визнав себе римо-католиком, хоча і зазначив, що охрещений він був у православ'ї. Навернення до католицизму сталося, за його власним визнанням, під час мандрівки по Італії, де він пізнав "...істинний Костел Римо-Католицький і намісника в ньому, що ключі Царства Небесного істинно від Христа-Господа тримаючого — єпископа Римського наступника святого Петра..."¹⁴. Ні в цьому, ні в інших місцях тестаменту, Юрій Вишневецький не згадав ні про унію, ні про колишні захоплення кальвінізмом. Натомість, князь з ревністю неофіта обдарував 7 костелів, підтвердив дві свої фундації на білокаменську і тайкурську плебанії, а також виділив кошти для змурування костелу зі шпиталем для утримання 12-ти католиків.

Тестамент князя Вишневецького заперечує також інші, наведені Н. Яковенко, дані щодо віровизнання його родичів. Так, мати Юрія Вишневецького (Гальшка Юріївна Зенов'є-

вичівна) не була кальвіністкою — князь чітко і недвозначно пише, що вона належала до числа вірних Римо-Католицької Церкви¹⁵. Не сповідувала кальвінізму (принаймні під кінець життя) також його дружина — Феодора Чапличівна. В тестаменті згадується, що її тіло було поховане в буськім кляшторі у "білих монахів"¹⁶. Втім, Н. Яковенко заперечує авторитетність свідчень про релігійні переконання осіб, отриманих за місцем їх поховання. В зв'язку із цим важливою є згадка Юрія Вишневецького про волю своєї покійної дружини щодо виховання їх спільної доньки — Галшки Вишневецької. Остання мала сім років виховуватися у Львівському кляшторі черниць-бернардинок, а цього ніяк не могла бажати мати-кальвіністка¹⁷. Сумнівними видаються, з огляду на ці дані, твердження Н. Яковенко про кальвіністське віровизнання двох сестер Юрія Вишневецького — Марини(†1629) та Софії (†1613), батько яких, як виявляється, був православним, а мати — католичкою.

Таким чином, висновок Н. Яковенко про те, що "молодша" лінія князів Вишневецьких лишилася переважно православною, потребує суттєвого уточнення. З точки зору загальних підрахунків співвідношення католиків та представників інших конфесій наприкінці XVI—на початку XVII ст. складає: троє православних, двоє католиків та двоє осіб невстановленого віровизнання — можливо, вони також належали до числа вірних Римо-Католицької Церкви. Православною, хоч і за "єдиним винятком", таку родину назвати ніяк не можна.

Воронецькі

Вважається, що у другій половині XVI ст. Воронецькі були представлені двома родинними лініями, які походили від Федора Збаразького Юрія зі Збаража та Войни зі Збаража Воронецьких¹⁸. Представники першої "юр'євської" гілки досить рано перейшли до католицизму. Відомо, що троє із п'яти відомих дітей князя Юрія Воронецького зробили кар'єру в Римо-Католицькій Церкві **Якуб Юр'евич Воронецький** був у 1585—1588 рр. єпископом-номінатом Київським, **Андрій Юр'евич Воронецький** — каноніком Ленчин-

ським з 1578 р. , **Олександр Юр'евич Воронецький** — каноніком в Дуді зг. 1582 р.¹⁹

Подібний процес спостерігався також у "войнівській" лінії цієї родини. На користь цього свідчить той факт, що один із двох синів Войни Воронецького мав ім'я Станіслав. Його син **Томаш Воронецький** у тестаменті від 1598 року визнав себе римо-католиком²⁰. Другий син Войни Воронецького — Лев Воронецький — лишився православним, власним коштом збудував церкву Св. Трійці у своєму маєтку і тестаментом від 1601 року обдарував її маєтностями. Є підстави припускати, що після 1596 року князь став уніатом²¹. Але Лев Воронецький не лишив нащадків, тому можна припустити, що це був останній представник князів Воронецьких чоловічої статі, який належав до східного обряду.

Заславські (магнати)

Наприкінці XVI ст. князі Заславські були представлені на Волині родиною підляського воєводи Януша Янушевича Заславського²². В цей час він постає свідомим католиком, а після 1596 року виявляє симпатії до Уніатської Церкви, надаючи їй підтримку у своїх маєтностях. Про це дізнаємося з його фундації на користь Заславського костелу від 1599 року. Князь надав на храм село Лютерівку, а щодо своїх підданих, які належали до східного обряду, зауважив "А піддані наші, які дотримуються Релігії Грецької, після тієї святої унії, яка три роки тому була досягнена, непорушно і святобливо в любові і покою вічно мають перебувати з католиками"²³. Януш Заславський у своїй фундації заявляє про усунення своїх нащадків від права патронату на Заславський костел у разі відходу їх від католицизму. Це дає підстави зробити висновок, що його діти виховувалися римо-католиками. Таким чином, родина Заславських наприкінці XVI ст. була покатоличена, а її голова — Януш Заславський — також виразно виявляв симпатії до Уніатської Церкви.

Збаразькі (магнати)

Достовірних даних про особливості релігійного життя князів Збаразьких лишилося небагато. Пояснюється це як

браком джерел, так і наявністю певних "білих плям" в генеалогічних схемах цієї родини. На сьогодні вважається, що у другій половині XVI ст. існувало чотири родинні лінії Збараських, які започаткували сини князя Андрія Збараського Миколай, Стефан, Юрій та Владислав. Власне, ім'я останнього з братів наводить на думку, що перші впливи католицизму проявилися в родині Збараських ще за часів князя Андрія, коли він взяв шлюб з Анною Гербуртівною, католичкою. На користь цього висновку свідчить також тестамент **Яна Збараського** від 1615 року. Був це онук Андрія Збараського по "юр'ївській" лінії родини, в якому він засвідчив, що є католиком латинського обряду з народження²⁴. Прохання князя поховати його тіло в Оприловському костелі який називає "моїм", дає можливість припустити, що він був фундатором цього храму²⁵. Тестамент **Лева Збараського** ймовірно, він був онуком Андрія Збараського по "владиславівській" лінії родини від 1621 року також засвідчує належність до римо-католицизму²⁶. Надійних даних про особливості релігійних уподобань "стефанської" лінії Збараських відшукати поки що не вдалося. У промові пана Собеського на похоронах князя Збараського (каштеляна краківського) згадувалося, що вся фамілія Збараських в особі її останніх представників — каштеляна краківського та його брата — знайшла вічний спочинок в одній могилі у неназваному костелі²⁷.

Отже, на початку XVII ст. належність до римо-католицизму виразно прослідковується у представників двох із чотирьох родових гілок князів Збараських. На сьогодні відома лише одна особа цієї родини — Маруша Збараська, яка належала до вірних Православної Церкви і надавала їй посильну підтримку.

Козики

Князі невстановленого походження — Козики — наприкінці XVI—на початку XVII ст. були представлені на Волині нащадками князя Дмитра Замлицького-Козики (†1583). На жаль, про їх сімейні зв'язки відомо на сьогодні досить мало, тому нам не у всіх випадках вдалося пов'язати всіх відомих

нам Козик з конкретними родинами, а тим більше — простежити динаміку їх релігійних конверсій. Тим не менше, відомі нам факти дають підстави для певних висновків. Так, князь **Петро Козика** у тестаменті 1628 року виявляє себе римо-католиком. Очевидно, цієї ж конфесії дотримувався його брат **Вацлав Козика**, якому Петро у тестаменті доручив від свого імені обдарувати шпиталі²⁸. У тестаментах інших представників родини — **Анни** (1651) та **Гальшки** (1635) **Козичанок** також визнається їх належність до католицизму, причому обидві вони бажали бути похованими у родинному склепі в костелі оо. домінікан м. Володимира²⁹. Ця оставина дає нам право зробити висновок, що йшлося таки про родинний склеп Козик, а не про усипальницю іншої родини, з якою вони були пов'язані шлюбними зв'язками. Таким чином, три відомі на сьогодні тестаменти князів Козик свідчать, що їх автори належали до вірних Римо-Католицької Церкви, а також містять відомості про тяглість католицької традиції в родині. Тестаментів, які б свідчили про належність цих князів до інших конфесій, поки що не виявлено.

Корецькі (магнати)

Родина князів Корецьких була однією з найбагатших та найвпливовіших родин Волині. Зосередивши в своїх руках великі володіння, які сучасники іноді називали "Корецьким князівством", вони мали великі можливості реально впливати на розвиток суспільно-релігійної ситуації в регіоні.

Співпраця князів Корецьких з Римо-Католицькою Церквою намітилася доволі рано. Ще 1533 року Кароль Корецький фундував костел у Корці³⁰. Тим не менше, аж до рубежу XVI — XVII ст. найвпливовіші представники у цій цієї родини продовжували сповідувати православ'я. Наприкінці XVI — початок XVII ст. Корецькі були представлені на Волині родиною Юхима Корецького (†1612) та Анни Ходкевичівни, що мали вісім дітей — двох хлопців та восьмеро дівчат. Традиційно вважається, що конверсії в бік римо-католицизму у цій родині відбулися на початку XVII ст., в результаті яких католиками стали Самійло та Кароль Корецькі.

Втім, у своєму дослідженні "Релігійні конверсії" Н. Яковенко з притаманною їй енергійністю зробила спробу переглянути усталені погляди щодо цієї проблеми. Як і у випадку з князем Романом Ружинським, авторка, посилаючись на Шимона Окольського, визнає князя Самійла Корецького не римо-католиком, а уніатом. Які аргументи висунула на користь цього висновку Н. Яковенко? Фактично ніяких — цитовані нею автори (Окольський та анонімний автор "Острозького літопису") визнають Самійла Корецького римо-католиком, навернення якого сталося за екстремальних умов — в турецькому полоні. Різниця у свідченні авторів полягала лише в позитивному чи негативному ставленні до цього кроку.

Але це ніскільки не засмучує Н. Яковенко — вона будує свою логіку доказів, маніпулюючи суперечностями — явними чи надуманими — в тексті життєпису князя. Дамо слово авторці: "Проте, читаючи в Окольського життєпис князя Самійла далі, натрапляємо на суперечність: свою жінку, Катерину Могилянку, він, "як взірцевий чоловік відтягнув від схизми і залишив її з'єднаною з ортодоксальною римською вірою" [*quam optimus maritus a schismate retraxit et unitam fidei Romanae orthodoxae reddidit*; t.1, p. 550]. Тобто, як бачимо, йдеться про те, що князь Самійло навернув жінку з ортодоксального православ'я на "з'єднаний" обряд, тобто до Унійної Церкви, до якої належав сам"³¹.

Тут треба зробити паузу. Н. Яковенко, як фаховий філолог, є незаперечним авторитетом з латинської мови, тому нас дивує неточний переклад наведеної цитати, до того ж дуже простої з граматичної точки зору. На наш погляд, коректний переклад цитати, наведеної авторкою, має звучати так: "Як взірцевий чоловік, відтягнув від схизми та повернув до єдності з ортодоксальною римською вірою". Як бачимо, дієслово *reddere*, (перекладається в сенсі "повертати", а не "лишати") сполучається з дуже нечітким терміном "*unitas*", який можна перекласти як "єдність" у звичайному сенсі, так і як "єдність" в сенсі унії. Не обґрунтовуючи свого рішення, ав-

торка інтерпретує переклад саме в останній — церковній версії. Далі. Термін "orthodoxa" в перекладі авторки подано вірно (стосовно римо-католицизму), але у наступному (sic!) реченні, де йдеться про інтерпретацію наведеної цитати, Н. Яковенко з'єднує його зовсім з іншим поняттям — з православ'ям. На наш погляд, переклад цієї фрази у версії Н. Яковенко, м'яко кажучи, є спірним.

Втім, всі ці дані стосуються лише Катерини Могилянки. Природньо, постає запитання: до чого тут релігійні погляди самого Корецького? Про його належність до унії в цитаті Шимона Окольського нема навіть натяку. На жаль, на це питання в дослідженні немає чіткої відповіді. Впливає, що факт особистого впливу Самійла Корецького на процес навернення Катерини Могилянки (на думку авторки — до унії) дає підстави Н. Яковенко зарахувати до числа уніатів самого Корецького — на підставі родинної солідарності. Але подібний підхід є недоказовим (навіть якщо Катерина Могилянка дійсно була з'єднаною) згідно з поглядами самої Н. Яковенко, адже у цій самій статті вона неодноразово наголошувала на можливості співжиття в одній родині осіб, які дотримувалася різних релігійних конфесій.

Ми приділили чимало уваги розбору методологічних підходів авторки "Паралельного світу", щоб черговий раз підкреслити надзвичайний ризик концептуальних висновків, отриманих шляхом довільного тлумачення нечітких виразів у свідченнях пізніших авторів. Врешті, слід надати слово самому Корецькому у справі з'ясування його релігійних уподобань. Отже, опинившись вдруге у турецькому полоні (після поразки польських військ під Цецорою), він 4 січня 1621 року написав лист-фундацію. Очікуючи страти чи вічного ув'язнення князь, бажаючи подякувати Богові за своє звільнення з минулого турецького полону, дарує монастирю оо. францисканців в Корці маєток Дуплінки. Самійло Корецький висловив прохання про щоденну молитву в кляшторі за його визволення з полону (поки буде живий), а в разі смерті — за упокій душі. Згадки про належність князя до

Церкви східного обряду чи надання на її храми пожертв у листі відсутні³². Таким чином, у нас немає підстав сумніватися у свідченнях Шимона Окольського та анонімого автора "Острозького літопису" — князь **Самійло Корецький** таки був католиком латинського обряду.

Про віровизнання його брата — **Кароля Корецького** — у істориків практично немає сумнівів. Охрещений за православним обрядом, він був навернений у католицизм між 1608—1613 рр. під час перебування у шведському полоні³³. Про належність князя до римо-католицизму чітко і виразно свідчить також його тестамент від 1633 року, в якому він заповів поховати своє тіло у каплиці Корецького костелу, та пожертвував значні кошти на користь своєї Церкви³⁴.

Таким чином, на початку XVII ст. — між 1608—1617 рр. — представники чоловічої лінії князів Корецьких залишили православ'я та поповнили ряди вірних Римо-Католицького костелу. Православ'я продовжували сповідувати лише представники жіночої половини роду. Ймовірно, останньою їх представницею слід вважати черницю Корецького православного монастиря Серафиму (†1633).

Курцевичі

У нашому дослідженні вже згадувалося, що досить численна, але збідніла сім'я Курцевичів наприкінці XVI— першій половині XVII ст. відома в числі небагатьох православних князівських родин Волині. Втім, релігійні конверсії частково зачепили також і її членів. Про це свідчить тестамент кн. **Раїни Курцевичівни** від 1641 року, в якому вона визнала себе католичкою³⁵. На жаль, брак тестаментів (виявлено всього два документи) не дає нам можливості в'яснити, чи був це поодинокий випадок навернення до католицизму Курцевичів, чи родина на середину XVII ст. мала більше членів римо-католицького віросповідання.

Острозькі (магнати)

Князі Острозькі належали до числа найбагатших магнатів Волинського воєводства, що володіли величезними маєтностями у цьому регіоні. Найяскравіший представник родини —

князь Костянтин Острозький — у другій половині XVI ст. виявив себе меценатом Православної Церкви, фундатором знаменитої Академії в Острозі та типографії. Не дивно тому, що Католицька Церква виявляла особливий інтерес до питання про навернення до числа своїх вірних представників цієї родини. І треба зазначити, що досягла в цьому напрямку помітних успіхів.

Конверсії до римо-католицизму в родині князів Острозьких розпочалися у другій половині XVI ст. Першим започаткував цей процес (з представників чоловічої статі цієї сім'ї) **Януш Костянтинович Острозький** (†1620) — син протектора православ'я князя Костянтина Острозького. Сталося це 1579 року, саме в час активної діяльності його батька на ниві відродження православ'я. Цей факт свідчить якщо не про відвертий світоглядний конфлікт між батьком та сином, то принаймні про відсутність між ними спільних поглядів у релігійному питанні. Причиною навернення до католицизму князя Януша, на нашу думку, слід пояснити великим впливом на нього матері Софії Тарнавської, католички, і недостатньою увагою батька вихованню свого сина. Сам Януш Острозький дуже любив і поважав свою матір, котрій був безмежно вдячний за опіку і своє католицьке виховання, натомість, з батьком у нього були досить складні стосунки. Можливо, подібні мотиви спонукали наверненню до католицизму також другого сина Костянтина Острозького — **Костянтина Костянтиновича Острозького** (†1588), після чого з його синів в лоні Православної Церкви лишився тільки Олександр Острозький. Католичкою була також донька князя Костянтина Острозького — **Гальшка Острозька** (†1599), але чи відбувся факт її конверсії, чи вона була охрещена за латинським обрядом при народженні — невідомо³⁶.

Не оминули конверсії також нащадки православного князя Олександра Костянтиновича Острозького — **Костянтина-Адама** та **Януша-Павла Острозьких**. Обставини навернення їх до католицизму лишаються досі до кінця не з'ясованими. Відомо, що родина Олександра Острозького постійно проживала в

Ярославі, на Галичині. За версією Т.Вихованця, поки жив їх батько, брати трималися віри предків, а їх вихованням займався настоятель Ярославської православної парафії о. Лаврентій Зизаній Тустановський. Щойно після передчасної смерті князя Олександра, його вдова Анна Костчанка почала докладати зусиль до їх навернення в бік католицизму. Вдалося це лише після смерті їх діда — Костянтина Острозького, який начебто лишався єдиною перешкодою для здійснення цього задуму. Саме після цього з маєтностей Анни Костчанки було видалено православного вихователя Острозьких — о. Лаврентія Зизанія Тустановського, а Костянтина та Януша "примусили" прийняти конфірмацію з рук Перемишльського римо-католицького біскупa Станіслава Сієцінського. Сталося це, за думкою Т. Вихованця, 1608 року³⁷.

У нас є певні сумніви щодо точності цієї версії. По-перше, навряд чи міг бути Костянтин Острозький в останні роки свого життя "потужним противником" Анни Костчанки у справі виховання її дітей. Старий, немічний князь доживав свій вік в далекому від Ярослава Острозі, тому дуже сумнівно, що він міг фізично слідкувати (не те що впливати!) на виховання своїх онуків. По-друге, судячи з листа Перемишльського біскупa Станіслава Сієцінського від 1613 року, який давав конфірмацію Костянтину та Янушу, навернення братів сталося три роки тому (*ante triennium*), отже, близько 1610, а не 1608 року³⁸. В такому випадку перехід братів до римо-католицизму слід пов'язувати не зі смертю їх діда, а з впливом єзуїтів під час їх навчання у Ярославському єзуїтському колегіумі. Таким чином, останні представники родини Острозьких були втрачені для православ'я, поповнивши ряди вірних Римо-Католицької Церкви.

Радзивілли (магнати)

Радзивілли представляли одну із двох князівських родин Волині, які за своїм статусом суттєво відрізнялися від інших князівських родин регіону. По-перше, Радзивілли були князями не за родовим походженням, а за наданням імператора Священної Римської імперії Максиміліана (1515 рік). Як

свідчить Н. Яковенко, "неприродний", з точки зору шляхетського загалу, князівський титул приживався поступово і ще у першій половині XVII ст. нерідко ігнорувався в офіційних актах місцевих повітових судів³⁹. По-друге, Радзивілли мали литовське походження і етнічно не належали до "руського" народу.

Тим не менше, наприкінці XVI—першій половині XVII ст. родина Радзивіллів була інтегрованою частиною волинського шляхетського суспільства, яка дуже активно проявила себе у суспільно-релігійному житті регіону. У зазначений період всі її представники належали до числа вірних Римо-Католицької Церкви. Князь **Станіслав Радзивілл "Побожний"**, переживши в ранній юності фазу протестантських захоплень, навернувся до католицизму, зробивши родинне містечко Олику одним із центрів діяльності оо. єзуїтів на Волині. Активну підтримку католицизму надавав також його син — **Ольбрихт-Станіслав Радзивілл "Страж права"**, завдяки чому його родина може по праву вважатися однією з найревніших з числа католицьких родин регіону.

Ружинські

Наприкінці XVI ст. князівська родина **Ружинських** була дуже численною, але водночас досить бідною — значними маєтностями її представники не володіли, а відтак не могли суттєво вплинути на розвиток суспільно-релігійної ситуації на Волині. Втім, релігійні погляди одного з Ружинських — князя Романа, що відзначився в якості сподвижника Лжедмитрія, стали об'єктом наукових дослідів Н. Яковенко. Для нас вони цікаві тим, що за їх висновками фактично заперечувався усталений в науці огляд про конверсію цього князя до римо-католицизму. Зокрема, у статті "Релігійні конверсії" Н. Яковенко зробила висновок про його ймовірне уніатське віровизнання, анонсувавши свої аргументи як такі, що ґрунтуються на добре задокументованих свідченнях. Отже, свій висновок авторка обґрунтувала на основі роздумів щодо даних про місце поховання князя, дарма що в інших епізодах свого дослідження вона заперечувала подібні свідчення як

такі, що заслуговують на довіру. Отже, було наведено дані Шимона Старовольського (поховання у Павлоччі за обрядом грецької церкви), та Шимона Окольського і Станіслава Кобержицького (поховання після навернення до римо-католицизму у костелі оо. домінікан м. Києва). За логікою наукового дослідження, в подібних випадках історик має визначити, яка із наведених версій поховання є достовірною. Проте Н. Яковенко висунула свій, дуже оригінальний метод аналізу. Вона просто "змішала" інформацію обох версій в одному казані і зробила висновок: "Так якого ж церковного обряду дотримувався "гетьман" загонів Лжедмитрія? Поховання у домініканців показує, що найвірогідніше — унійного, бо "з'єднане" православ'я мало би наближати згадану в Старовольського "грецьку релігію" до католицької. Втім, інтонація сумніву в книжці Шимона Окольського залишає простір для припущення, що й це — не достеменно і що князь помер як ортодоксальний православний. А поховання не в "своєму" храмі були на той час явищем доволі поширеним, до чого ми далі повернемося"⁴⁰. Цікаво, що авторка, висловлюючи свої погляди щодо релігійної належності князя, допускає (в інших епізодах статті — стверджує⁴¹) його унійне віровизнання (про яке немає жодних виразних згадок), але взагалі не допускає його належності до римо-католицизму, про яке свідчать принаймні двоє авторів.

Як бачимо, висновки Н. Яковенко у цьому питанні дуже непереконливі. На нашу думку, поки не буде достовірно встановлене місце поховання Романа Ружинського, або не буде виявлено його заповіт, вести розмову про конфесійну належність князя є безперспективною справою.

Що стосується інших представників родини, то ми володіємо досить обмеженим документальним матеріалом, який би міг дати нам інформацію про їх релігійні уподобання. Так, князь **Миколай Ружинський-Наримунт** тестаментом від 1629 року визнав себе римо-католиком, не зазначивши місця свого поховання⁴². Католичкою виявила себе також його родичка — **Анна Ружинська**, яка тестаментом від 1637 року

заповіла поховати своє тіло у Овруцькому монастирі оо. домінікан. Таким чином ми можемо констатувати документальне підтвердження належності до католицизму принаймні двох осіб із середовища цієї князівської родини.

Сангушки (магнати)

У своїй статті "Релігійні конверсії" Н. Яковенко зарахувала Сангушок до числа родин, яких автор "Треносу" "перебільшено оплакує" в зв'язку з їх відходом від православ'я. Дозволимо собі не погодитися з цією думкою. Отже, родина Сангушків у другій половині XVI ст. була представлена такими родинними лініями:

1. Коширська лінія. Являла собою родину Григорія Сангушка, одруженого з Софією Головчинською. Сам князь Григорій справді послідовно дотримувався православ'я, активно підтримував антиунійну політику князя Костянтина Острозького наприкінці XVI—на початку XVII ст. А у своєму тестаменті (1601 р.) він застеріг дружину — католичку від спроб змінити конфесію в церквах східного обряду у своїх родових помістях⁴³.

Втім, діти Григорія Сангушка не поділяли релігійних ідеалів свого батька. Син **Адам-Олександр Сангушко** (†1653) виявив себе переконаним католиком і уже в першому тестаменті (1613) у випадку своєї смерті готовий був щедро обдарувати численні кляштори та костели⁴⁴. Ще далі у справі відданості Римському Костелу пішла донька князя Григорія Сангушка — **Олександра Сангушківна** (†1625). Не пізніше 1613 року вона стала черницею чину св.Клари (чернече ім'я **Магдалена**), присвятивши себе духовному подвигу і, за переказами, померла смертю святої⁴⁵. Релігійні уподобання третьої дитини Григорія Сангушка — доньки Ганни — встановити поки що не вдалося.

2. "Андріївська" лінія родини, представники якої походили від князя Андрія Сангушка (†1534), на кінець XVI ст. уже фактично вигасла. При цьому остання відома представниця родини — **Олександра Сангушко** (у шлюбі Заславська) (†1602) тестаментом визнала себе католичкою⁴⁶.

Таким чином, після смерті князя Григорія Сангушка з Коширської лінії представники цієї родини майже в повному складі належали до числа вірних Римо-Католицької Церкви. Нез'ясованою лишається тільки релігійна належність представника третьої — "Михайлівської" гілки родини — вітебського воєводи Семена Андрійовича Сангушка.

Чарторийські (магнати)

Наприкінці XVI ст. родина князів Чарторийських на Волині була представлена двома гілками — Чорторийсько-Сарненською та Клеванською. Саме представники Клеванської гілки з кінця XVI—початку XVII ст. стають свідомими католиками. Власне вирішальним в цьому сенсі був релігійний вибір князя **Юрія Івановича Чарторийського** — єдиного представника чоловічої статі Клеванської гілки в цей час. І хоча князь скоро помер (між 1603—1604 рр.), так і не встигнувши зробити рішучих кроків щодо впровадження католицизму у своїх маєтностях, цю місію за нього виконали нащадки. Обидва сини князя — **Андрій** та **Миколай Чарторийські** — були виховані щирими католиками і багато потрудилися для свого Костелу.

Перший із них, прийнявши постриг під ім'ям Адріан, став ченцем Чину оо. бернардинів, присвятивши своє життя духовному подвигу. Другий син — Миколай Чарторийський — зробив вдалу світську кар'єру (був волинським каштеляном, згодом — Подільським та Волинським воєводою), маючи на меті посилити позиції Католицького Костелу як у своїх маєтках, так і на Волині в цілому, запросив до Клевані єзуїтів.

Таким чином, уже наприкінці XVI ст. в Клеванській гілці родини Чарторийських лише сестри князя Юрія Івановича продовжували сповідувати православ'я, а після їх смерті (початок XVII ст.) це відгалуження роду стало цілком католицьким⁴⁷.

Отже, наприкінці XVI—першій половині XVII ст. до числа вірних Римо-Католицької Церкви належали представники 12 князівських родин Волині. Належність до римо-католицизму представників інших 7 родин (Друцьких, Масальських, Полубенських, Порицьких, Пузин, Сокольських та Четвертин-

ських) не встановлена. Втім, з числа представників згаданих родів було мало осіб впливових та заможних, а в суспільно-релігійному житті інших конфесій Волині (передусім православ'я) виявляли активність лише Пузини і Четвертинські. Цей факт яскраво свідчить про неабиякий успіх Римо-Католицької Церкви у справі залучення до числа своїх вірних представників найавторитетніших та найбагатших родин Волині.

Волинські магнати не князівського походження

За даними Н. Яковенко, на Волині нараховувалося 7 магнатських родин не князівського походження, у володінні яких знаходилося від 500 димів і більше. Йшлося саме про магнатів, які, за думкою авторки, мають українське ("руське") походження. В їх числі — Гойські, Гулевичі, Єловицькі, Єло-Малинські, Загоровські, Сенюти та Чапличі⁴⁸. На жаль, в більшості випадків родинні зв'язки у згаданих сім'ях поки що не вдалося зв'язати в єдині генеалогічні системи, тому в подібних випадках ми змушені будемо обмежитися лише фіксацією наявності конкретних їх представників, що сповідували католицизм.

Родина **Гойських**, яка вигасла у 30-х роках XVII ст., мала у своєму складі принаймні одного католика. Йдеться про **Криштофа Гойського**, який у 1620 році склав тестамент, де визнав себе католиком латинського обряду, надавши щедрі пожертви на користь Католицького Костелу⁴⁹.

Родина **Гулевичів** — дуже численна та znana на Волині — відома сучасникам передусім завдяки знаменитій Галшці Гулевичівні — фундаторці Київської братської школи, на основі якої пізніше постала Києво-Могилянська академія. Образ цієї видатної жінки цілковито "витіснив" діяльність інших Гулевичів, надавши всій родині імідж послідовних захисників православ'я. Так, у статті "Релігійні конверсії" Н. Яковенко стверджує, що Смотрицький у своєму творі "Тренос" "перебільшено оплакує" конверсії Гулевичів, наводячи приклад суспільно-релігійної діяльності Гальшки Гулевичівни⁵⁰.

Ми не вважаємо подібний підхід науково обґрунтованим, оскільки приклад однієї-єдиної особи не може бути підставою для висновку про загальну ситуацію в родині, тим паче такої численної як Гулевичі. Проведені нами дослідження підтвердили, що з початку XVII ст. конверсії до католицизму не оминули впливових представників цієї сім'ї.

Отже, наприкінці XVI—початку XVII ст. Гулевичі, що проживали на території Волинського воєводства, поділялися на шість родинних ліній — Гулевичівську, Воютинську, Дрозденську, Должецьку, Затурецьку та Перекальську. З їх числа найбагатшими були представники Гулевичівської (магнатської) лінії, які, згідно з подимним переписом на 1629 рік, володіли 19 поселеннями з 529 димами на території Волинського воєводства. В перші два десятиліття XVII ст. доволі заможною (точна кількість димів не встановлена) була Затурецька лінія, але після прийняття чернецтва останнім її представником Дмитром (Іполітом) Гулевичем цю лінію можна вважати фактично вигаслою. Майновий статус решти представників роду (27 осіб, які володіли 26 поселеннями) був доволі скромним⁵¹.

Саме в середовищі заможної частини родини на початку XVII ст. з'явилися католики-конвертити. Нами встановлено, що не пізніше 1610 року на вернувся до римо-католицизму найбагатший представник родини — **Юрій Гулевич** (Гулевичівська лінія роду), який зарекомендував себе щедрим меценатом Католицького Костелу. Його діти були виховані католиками, відомо, наприклад, що одна з його доньок — **Анна Гулевичівна** — стала черницею монастиря св. Бригіди в Луцьку.

Родина **Єловицьких** була досить впливовою на Волині, і особливо в Кременецькому повіті, де її представники займали відповідальні посади в апараті місцевої влади. Представлена вона була двома родинними лініями — Савинською та Антонівською, які остаточно кристалізувалися на початку XVII ст. Саме в цей час спостерігаються перші конверсії представників родини до римо-католицизму. Не виключено, що першими католиками-конвертитами в цій сім'ї могли

бути Савин та Дмитро Єловицькі. — діти Гнівоша Єловицького. Адже документально встановлено, що деякі їх нащадки ревно сповідували католицизм. Так, син Савина **Якуб Єловицький** зрікся світу і став ченцем ордену оо. францискан. Традицію духовного подвигу в Католицькій Церкві продовжила онука Савина — **Софія Єловицька**, ставши черницею невстановленого ордену.

На нашу думку, покатоличеною слід вважати всю родину сина Савина Єловицького — кременецького підкоморія **Данила Єловицького**. У своєму тестаменті від 1652 року він виявив себе римо-католиком, заповівши поховати своє тіло в монастирі оо. францискан у Межирічі⁵². Трьома роками пізніше (1655 року) донька Данила **Анна Єловицька** склала тестамент, в якому, як і батько, побажала знайти вічний спочинок у Межиріцькому костелі⁵³. Визнала себе католичкою також ймовірна донька Савина **Дорота Єловицька**, хоча і не назвала конкретного місця, де має бути поховано її тіло⁵⁴. Відданість католицизму засвідчила донька Дмитра Єловицького (син Гнівоша Єловицького) **Катерина Єловицька**⁵⁵.

Даних про навернення до католицизму представників Антонівської гілки родини Єловицьких у першій половині XVII ст. виявити поки що не вдалося. Як згадувалося вище, найвідоміший представник цієї родини — війський кременецький Олександр Єловицький — свідомо дотримувався православ'я, а конверсію до католицизму його сина **Мартина-Михайла Єловицького** найвірогідніше слід віднести до часів Хмельниччини⁵⁶.

Родина **Єло-Малинських** наприкінці XVI—першій половині XVII ст. розподілялася на дві родинні лінії, які мали маєтності у Луцькому та Кременецькому повітах Волинського воєводства. Тестаменти та фундації представників родини дають можливість зробити висновок, що навернення до римо-католицизму в їх середовищі розпочалося не пізніше кінця XVI ст. Так, свою належність до католицизму визнала у своєму тестаменті від 1607 року **Єва Єло-Малинська** (Глухівська гілка

родини). Проте у Глухівській лінії родини остаточне покатоличення Єло-Малинських сталося пізніше — в середині—другій половині XVII ст., до тих пір ця родина лишалася переважно уніатською. Раніше стався перехід до католицизму у іншій, Малинській лінії цієї сім'ї. Фактично, після смерті Луцького єпископа Євгенія Єло-Малинського уніатів серед її представників уже не було. А син владики — **Миколай Єло-Малинський** — разом зі своїми дітьми належав до числа вірних Римо-Католицької Церкви⁵⁷.

Менше даних про конверсії маємо щодо родин **Загоровських** та **Чапличів**. Встановлено, натомість, що вже на початку XVII ст. серед традиційно православної родини були переконані послідовники католицизму. Так, 1608 року **Ян Загоровський** фундував у родовому маєтку Загорів домову каплицю, на що отримав "indult" з Риму⁵⁸. Належність до католицизму у своєму тестаменті від 1651 року підтвердила також **Олександра Загоровська**⁵⁹. Встановлено також, що вірні Римо-Католицької Церкви були в числі родини Чапличів, яка традиційно вважається протестантською. Про це у своїх тестаментах засвідчили у першій половині XVII ст. католицизм сповідували **Криштоф Чаплич** та **Катерина Чаплянка**⁶⁰.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що майже всі (6 із 7) українські магнатські родини не князівського походження наприкінці XVI—першій половині XVII ст. були включені в процес навернення до римо-католицизму. Найбільшого розмаху цей процес набув у середовищі родин Гулевичів та Єловицьких і лише одна родина — Сенюти — лишилася практично поза духовним впливом Римо-Католицької Церкви.

Крім магнатів-українців на Волині проживали також магнати польського або невстановленого походження. І хоча певна їх частина належала до числа протестантів (про це мова буде йти у наступному розділі), були також три родини, члени яких належали до числа вірних Римо-Католицької Церкви.

Наприклад, загальновідомим є, що ревним католиком був

чоловік княгині Катерини Острозької, коронний канцлер **Томаш Замойський**. Встановлено, що католицизм сповідувала родина Харлинських. Про це своїм тестаментом від 1651 року визнала **Христина Харлинська**⁶¹. Лишилися згадки про пожертвувані 2 тис. злотих луцьким єзуїтам від 1641 року на заупокійні служби **Єроніму Харлинському** (луцький староста) та його батьку **Яну Харлинському** (каштелян брацлавський)⁶². Паці — третя родина, члени якої сповідували римокатолицизм. Про це виразно свідчив у своєму тестаменті **Ян Пац**, ймовірно, католиком був також його син **Казимір**⁶³.

Середня та дрібна шляхта між конфесійними переконаннями та релігійним авторитетом "людей великих"

Вище ми розглянули основні тенденції релігійних конверсій в середовищі волинських князів та магнатів. Як зазначалося вище, факт масового їх навернення до католицизму на рубежі XVI—XVII ст. є цілком очевидним. Проте в історичній науці лишається відкритим питання про вплив релігійного вибору "людей великих" на конфесійну ситуацію в середовищі дрібного та середнього нобілітету Волинського воєводства. Як уже зазначалося, автор статті щодо проблем релігійних конверсій — Н. Яковенко — взяла під великий сумнів факти масового відходу від православ'я представників князівсько-магнатської верстви українсько-білоруського суспільства. В іншому місці свого дослідження, розвиваючи цю думку, вона робить досить несподіваний висновок. Дослідниця, зокрема, пише "Свого роду "речовим доказом" досягнень/втрат для кожної з Церков були душі "людей великих" — князів та магнатів, і саме тут створювалося широке поле для перебільшень, які з часом набули статусу достовірного свідчення, а, крім того, були ретроспективно перенесені з вузького магнатського прошарку на весь шляхетський загал" (виділено. — М. Д.)⁶⁴.

Ми погоджуємося з Н. Яковенко, що механічно ототожнювати релігійні погляди магнатів з віровизнанням широкого шляхетського загалу не можна⁶⁵. Водночас вплив магнатів-католиків на конверсії середньої та дрібної шляхти був,

на наш погляд, вирішальним. Адже католицьке віровизнання магната на рубежі XVI—XVII ст. — це не тільки справа його сумління. Це також кляштори і костели в його володіннях, нерідко — католицькі школи, колегії та місійні центри. Без потужної інфраструктури Римо-Католицької Церкви, яка була створена коштом магнатів, масштабні навернення до католицизму були просто неможливі.

Отже, якою мірою процеси релігійних конверсій торкнулися представників середньої та дрібної шляхти Волині?

Середній нобілітет

За даними Н. Яковенко, до числа шляхтичів середнього достатку слід зараховувати землевласників, у чиїх володіннях нараховувалося від 100 до 500 оподаткованих господарств (димів). Як випливає з її книги "Українська шляхта", на 1629 рік у Волинському воєводстві проживало 6 шляхетських родин українського походження, які підпадали під цей критерій. Йдеться про Бокіїв, Вільгорських, Козинських, Линевських, Хом'яків-Смордовських та Хрінницьких⁶⁶. Нам невідомо, які саме національні критерії були покладені в основу при формуванні цієї групи. На наш погляд, до неї слід залучити ще принаймні вісім родин, які володіли спадковими маєтками на Волині, від яких сформувалися їх прізвища, а також ті родини, представники яких наприкінці XVI—початку XVII ст. були християнами східного обряду. Це такі роди: Гораїни⁶⁷, Ледоховські, Лосятинські, Олеші, Підгороденські, Ушак-Куликовські, Хом'яки та Чаплич-Шпановські. Крім того, до цієї групи ми долучаємо представників Затурецької лінії родини Гулевичів, які, на наш погляд, належали до числа середнього нобілітету⁶⁸. Отже, разом — 15 родин.

Виявлені нами документи засвідчують: у 7 із 15 згаданих родин (Ледоховські, Лосятинські, Олеші, Ушак-Куликовські, Хомяки, Хрінницькі та Хомяки-Смордівські) не виявлено поки що католиків. Ситуація по інших восьми сім'ях виглядає таким чином:

Бокії — тестаменти двох осіб, обидва католики (**Вацлав Бокій** та **Маруша Бокіївна**)⁶⁹; Гораїни — тестаменти трьох

осіб, всі визнали себе католиками (**Криштоф Гораїн, Ян Гораїн, Анна Гораїн**). До цього числа слід додати ще **Стефана Гораїна** — молодшого сина Яна Гораїна — тестамент якого поки що не виявлено, але належність до католицизму незаперечна, адже він був ченцем ордену домінікан⁷⁰. Козинські — тестаменти шести осіб, з яких троє католики (**Матей Козинський, Костянтин Козинський, Козинська** (ім'я невідоме)⁷¹; Линецькі — тестаменти п'яти осіб, троє визнали себе римо-католиками (**Линецький Криштоф, Линецька Гелена, Линецька Софія**)⁷²; Підгороденські — тестаменти п'яти осіб, з яких двоє визнавали себе римо-католиками (**Підгороденський Станіслав та Підгороденський** (ім'я невідоме)⁷³; Чапличі — тестаменти п'яти осіб, з яких один визнав себе римо-католиком (**Криштоф Чаплич**)⁷⁴; Вільгорські — тестамент не виявлено, натомість маємо свідчення Луцького біскупa Андрія Гембицького та Луцького православного єпископа Атанасія Пузини про належність до римо-католицизму покійного **Олександра Вільгорського** та його сина **Киліяна Вільгорського** від 1643 року⁷⁵.

Не пізніше початку 20-х років XVII ст. спостерігаються процеси конверсій в Затурецькій лінії родини Гулевичів. Саме тоді прийняв постриг в Луцькому монастирі оо.домінікан син відомого захисника прав Православної Церкви Андрія Гулевича — **Дмитро (Іполіт) Гулевич**. Його перехід до римо-католицизму супроводжувався гучним скандалом в родині, адже кс. Гулевич приніс в дар оо.домініанам не тільки свою долю, але й усі розлогі маєтності, які досталися від батька, і що найголовніше — родинний храм св. Димитрія у Луцьку. Принагідно згадаємо про конверсії інших Гулевичів, належність яких до конкретних родинних ліній поки що не з'ясована. Так, своїми тестаменами підтвердили належність до католицизму **Павло Гулевич** (тестамент від 1620 року), **Філон Гулевич** (тестамент від 1639 року), **Анна Гулевичівна** (тестамент від 1616 року), **Олена Гулевичівна** (тестамент від 1618 року), **Марина Гулевичівна** (тестамент не пізніше 1639 року). Той факт, що три тестаменти було складено з 1618 по

1620 рр., наводить на думку, що навернення згаданих осіб до католицизму найвірогідніше мало місце наприкінці XVI ст.⁷⁶

Крім середнього нобілітету українського походження, на Волині проживала досить численна група волинської шляхти польського, литовського, тюркського, або невстановленого походження — всього 19 родин. Цілком зрозуміло, що в цьому середовищі позиції Римо-Католицької Церкви були значно міцніші. Нам вдалося виявити тестаменти представників 9 родин із цієї групи і встановити, що вони майже всі були вірними Римо-Католицької Церкви, на відміну від українських родин, які зазвичай відрізнялися багатоконфесійністю.

Так, загальна картина по особах цієї групи виглядає наступним чином: Шимкович-Шкленські — тестаменти трьох осіб, всі визнали себе католиками (**Фредерік Шимкович-Шкленський**, **Теофіла Шимкович-Шкленська**, **Анна Шимкович-Шкленська**)⁷⁷; Стемпковські — тестаменти трьох осіб, всі визнали себе католиками (**Петро Стемпковський**, **Лукаш Стемпковський** та **Софія Стемпковська**)⁷⁸; Люшковські — один тестамент, автор католик (**Люшковський Ян**)⁷⁹; Станішевські — два тестаменти, в обох випадках автори визнали себе католиками (**Ян Станішевський** та **Катерина Станішевська**)⁸⁰. Лисаковські — чотири тестаменти, автори католики (**Анна Лисаковська** (у шлюбі Коморовська), **Анна Лисаковська** (у шлюбі Глембоцька), **Катерина Лисаковська**, **Марета Лисаковська**)⁸¹. Болбас-Ростоцькі — один тестамент, автор католик (**Єреміяш Болбас-Ростоцький**)⁸². Глембоцькі — два тестаменти, автори католики (**Юрій Глембоцький** (похований в Острозі), **Юрій Глембоцький** (похований в Дубні)⁸³; Суходольські — один тестамент, автор католик (**Мацей Суходольський**)⁸⁴. Кашевські — тестаменти п'яти осіб, троє католиків (**Анна Кашевська**, у шлюбі Чолганська, **Анна Кашевська**, у шлюбі Шимкович-Шкленська, **Анна-Софія Кашевська**, у шлюбі Гулевич)⁸⁵. На жаль, дані про релігійні симпатії в 10 інших родинах цієї групи (Аксаки, Вилежінські, Лагодовські, Лешневські, Менківські, Прусиновські, Пясочинські, Цетнери, Цимінські, Ярмолинські) встановити поки що не вдалося.

Отже, виявлені на сьогодні документи переконливо свідчать про великий вплив римо-католицизму в більшості родів волинського нобілітету середнього рівня. І хоча українська частина цієї соціальної групи дала значно менше католиків ніж українські князі та магнати, проте і тут їх відсоток був досить значним. А якщо взяти до уваги що на Волині проживала значна кількість шляхетських родин польського походження які, як бачимо, були переважно католицькими, в цілому вплив Римо-Католицької Церкви в середовищі середнього нобілітету слід визнати якщо не переважаючим, то принаймні дуже високим.

Дрібний нобілітет

Крім магнатів та середньої шляхти, на Волині проживало близько сотні родин дрібного нобілітету — як українського, так і польського походження. За теорією Н. Яковенко, до числа цієї категорії шляхти слід зараховувати родини, які володіли від 1 до 100 оподаткованих господарств⁸⁶. Про релігійні симпатії цієї категорії нобілітету говорити значно складніше ніж про релігійних вибір князів, магнатів і навіть середнього нобілітету. Ще важче говорити про релігійну належність сімей дрібного нобілітету, які на кінець XVI ст. володіли невеликими земельними володіннями, але на середину XVII ст. втратили її, поповнивши ряди шляхти-голоти. Представники більшої частини цих сімей не лишили по собі жодних згадок про власні релігійні симпатії, тому ми не можемо на сьогодні робити ширші узагальнення про ступінь належності її представників до числа вірних Римо-Католицької Церкви. Втім, для певних припущень підстави у нас все-таки є.

Отже, нами встановлено, що в середовищі дрібного українського нобілітету Волині відбувалися процеси релігійних конверсій, аналогічні тим, які спостерігалися у інших шляхетських групах цього регіону. Причому часом вони набували досить драматичних форм — до католицизму наворачталися діти відомих захисників православ'я. Так, син Лаврентія Древинського **Ян Древинський** не тільки перейшов до като-

лицизму, але й став його служителем, прийнявши духовний сан. Понад те, дуже скоро після смерті батька він порушив його фундацію на Луцьке братство, переписавши значні суми (7 та 8 тис. злотих капіталу) на римо-католицьку колегіату в Олиці. Як виявилось, частина цього капіталу за волею Лаврентія Древинського мала давати чинш на братство, але син знехтував волею батька⁸⁷. Не знайшла втіхи у своєму нащадкові і фундаторка Київської братської школи та ктиторка Луцького братства Гальшка Гулевичівна. Її син **Михайло Лозка**, хоч і вчився у фундованій матір'ю київській школі, врешті, став католиком, а Луцьке братство ще довго вело проти нього справи в суді за небажання виконувати тестамент матері з пожертвами на його користь⁸⁸. На Волині поступово покатоличувалися представники родин, які свого часу дали Православній Церкві відомих ієрархів. В їх числі варто згадати **Красенських, Копистенських та Гулевичів**. Документально встановлено, що наприкінці XVI—першій половині XVII ст. процеси конверсій до римо-католицизму торкнулися п'ятнадцяти українських дрібношляхетських родин Волині⁸⁹. Якщо долучити до їх числа представників родин дрібної шляхти польського походження (Марцишевських, Піотровських, Фальчевських, Ясеницьких та ін.), то вплив Римо-Католицької Церкви в середовищі цієї групи нобілітету виглядатиме досить помітним.

Обставини та причини конверсій,
або про що промовчав автор "Треносу"

Обставини конверсій, які могли б авторитетно свідчити про їх причини, зазвичай не фіксувалися в історичних документах, лишаючись внутрішньою сімейною справою. Лише в поодиноких випадках автори тестаментів на порозі Вічності лишали згадки про обставини зміни своїх релігійних уподобань. Класичним прикладом є в цьому сенсі свідчення князя Юрія Вишневецького, який про себе писав: "Оскільки хоч і був народжений матір'ю католичкою, але, маючи батька русина, був охрещений у руській вірі. Однак, за допомогою

найвищого Господа, приїхавши до Італії, пізнав правдивий Костел Римський Католицький і намісника в ньому істинно від Господа Христа, ключі від Царства Небесного тримаючого, єпископа Римського, що від св. Петра неперервним є наступником. В жодній іншій Церкві, лише в цій, кожний вірний може отримати спасіння своєї душі"⁹⁰. В даному випадку маємо свідчення людини, чиє навернення до католицизму було результатом свідомого життєвого вибору і відкрито не зачіпало релігійних інтересів членів родини та шляхетського суспільства. Втім, релігійні конверсії часом набували драматичного, іноді — скандального характеру, коли релігійний вибір впливової особи в силу обставин зачіпав родинно-кланові інтереси, або реалізовувався у занадто екстравагантний спосіб.

Наприклад, голосною та скандальною була історія навернення до католицизму Дмитра Гулевича — сина активного захисника православ'я Андрія Гулевича-Затурецького. Сталося так, що поки Андрій Гулевич боровся з уніатами в Луцьку, його син — Дмитро Гулевич — непомітно зростав під пильним оком католиків. В результаті між батьком і сином стався, ймовірно, типовий для тих часів конфлікт поколінь. Дмитро Гулевич не поділяв релігійних уподобань свого батька, і настільки пройнявся потягом до католицизму, що зовсім у молодому віці вступив до ордену оо. домініканців, прийнявши чернече ім'я Іполит. Цілком ймовірно, що на цей час він був останнім представником Затурецької гілки родини Гулевичів чоловічої статі. До цього припущення нас підводить факт зосередження в його руках більшої частини володінь родини у Волинському та Брацлавському воєводствах, які 1601 року ділив між своїми дітьми його дід — Василій Гулевич, а також відсутність у подимному переписі Волинського воєводства від 1629 року Гулевичів-Затурецьких.

Отже, вступ Дмитра Гулевича до лав домініканського ордену визначив не тільки його долю, але також долю його маєтків. 9 жовтня 1623 р. він склав фундацію на Луцький кляштор, в якому мешкав. Ця фундація, без сумніву, була найба-

гатшою з усіх надань, які отримала Церква від цієї родини. Згідно з нею в розпорядження луцьких домінікан переходили волинські села Коршовець, Верб'яїв, Полганов, Голешів, неназваний фільварок з двором на луцькому передмісті, а також двір в Луцькому замку з церквою св. Дмитра. Крім того, оо. домінікани отримували права на дев'ять маєтків у Вінницькому повіті Брацлавського воєводства. В їх числі були: Сутиски, Ворошиловці, Вітава, Шеринів, Борсуків, Яцків, Маснів, Жуківці та Джунків⁹¹.

Таке щедре дарування Церкві маєтностей звісно не могло викликати захоплення у родичів ксьондза Іполита. Але якщо опротестувати в суді дарування маєтків було практично неможливо, то ситуація з церквою св. Дмитра і двором в Луцькому замку давала шанс на успіх, і Гулевичі ним скористалися. При цьому навряд чи сам фундатор до кінця усвідомлював, який скандал спровокує своїм рішенням передати кляштору православний храм.

По-перше, його православні родичі (передусім з Воютинської лінії) заявили, що церква св. Дмитра знаходиться під опікою всього роду Гулевичів і є їх родовою усипальницею, тому ксьондз Іполит не мав права самочинно віддавати її домініканам.

По-друге, в храмі зберігалися коштовності⁹² і передача їх в руки чужих людей, природно, викликала обурення.

По-третє, у розпаленні конфлікту зіграв роль, на нашу думку, і чисто психологічний аспект справи. Нагадаємо, що передана оо. домініканам церква мала посвяту св. Дмитра — ім'я, яке отримав при хрещенні майбутній Гулевич-домініканець, і яке було ним змінено при отриманні постригу на чернече ім'я Іполит. Навряд чи полум'яні захисники православ'я не вбачали в цьому для себе зловісного символізму. Ситуація навколо фундації ксьондза Іполита Гулевича вкрай ускладнилася, коли в суперечку за церкву св. Дмитра вступив у якості третьої сили уніатський єпископ Єремія Почапівський, відновлюючи претензії Луцької єпископії на цей храм і маєток Коршовець⁹³.

Цілком природно, що події навколо церкви св. Дмитра невдовзі вийшли поза межі суто родинного конфлікту і набули широкого розголосу серед шляхетського суспільства Волині. І хоча храм не був обернений домініканцями на костел (вони отримали лише право патронату над церквою та фактично заволоділи маєтком Коршовець), Гулевичі підкреслювали релігійний аспект цієї проблеми. Незважаючи на те, що вони програвали один судовий процес за одним, позивачі не втомлювалися відновлювати справу у судах різних інстанцій. Боротьба за храм тягнулася кілька десятиліть і закінчилася невдачею для Гулевичів — церква та її маєтки лишилися під патронатом домініканців⁹⁴.

Проте найгучнішого резонансу набуло навернення до католицизму луцького войського Олександра Вільгорського, чия діяльність призвела до безпрецедентних заходів Римокатолицької Церкви у справі його покути. Отже, релігійна ситуація навколо цієї особи була тісно пов'язана з його стосунками із впливовим на Волині магнатом, князем Адамом Сангушком. В цей історичний період магнати в нагороду за надані послуги або в заклад за позичені гроші нерідко віддавали шляхті деякі свої маєтки. Ми не знаємо, чим був зобов'язаний Адам Сангушко Олександрові Вільгорському, але останній близько 1630 року отримав від нього в посесію цілу Горохівську волость і разом із нею — щедро обдарований князем Горохівський костел. Саме зловживання посесора стосовно згаданого храму та місцевої церкви дають можливість простежити динаміку зміни його релігійних уподобань.

Припускаємо, що раніше Олександр Вільгорський був християнином східного обряду, ймовірно, уніатом. Такий висновок робимо з факту вигнання ним уніатського священника з місцевої церкви та подання на його місце православного. З приводу цього місцевий плебан скаржився: "А над то есче попа без даня жадное причины унита от всего выгнал и другого неунита в там тую церковь впустил. До которое церкви перед тым такъ повод теперешний яко и анътецесорове его с процессиею хожовали, а тепер набоженъства

люде которые в унии будучие не мают где отпраовати"⁹⁵. Отже, раніше Вільгорський ходив з процесією до уніатського храму, тому міг бути членом її пастви, але тепер його погляди змінилися.

Втім, симпатії до православних ще не означали належність войськового луцького до православ'я, і ось чому. Олександр Вільгорський чинив постійні прикrostі місцевому плебану та католикам як з економічних, так і з релігійних мотивів. Причому в методах, які він застосовував, відчувалися не православна, а протестантська мотивація. Вільгорський не тільки не виплачував щорічний чинш на костел, який заповів князь Сангушко, але дозволяв собі примушувати місцевих підданих католицького віросповідання до робіт у святкові дні, не даючи їм в такий спосіб відвідувати костел. Одного разу його слуги жорстоко побили дзвонника і закривавленого замкнули в костелі, осквернивши святиню. Але найкраще протестантські погляди Олександра Вільгорського засвідчує його поведінка в костелі під час меси. Одного разу войський луцький увійшов до Горохівського костелу в час, коли ксьондз Ян (вікарій) виголошував проповідь, в ході якої в негативному світлі згадав кальвінізм. Це обурило Вільгорського, який тут же вигукнув: "Стережисе ты поганине, бо тебе шаблею и в костеле губу вытну!"⁹⁶

Князь Сангушко був дуже незадоволений діями Олександра Вільгорського, але підстав для одностороннього розриву контракту було замало. Формально чи фактично — точно невідомо — Горохівська волость була передана Вільгорському в заклад за велику грошову позику, і порушення контракту загрожувало князю тривалою судовою тяганиною та великими штрафами. Крім того, Олександр Вільгорський, хоч і не був рівним Адаму Сангушку за соціальним положенням, все ж користувався на Волині певним авторитетом в шляхетських колах. Тому до часу князь утримувався від конфлікту з ним. Лише горохівський плебан оббивав пороги судів, шукаючи правди у справі з неспокійним посесором.

Нагода поквитатися з Олександром Вільгорським випала

щойно після його смерті. Виявилося, що перед смертю він відбув сповідь та прийняв з рук католицького священника святе Причастя. Ймовірно, навернення до католицизму Вільгорського сталося незадовго до смерті і князь Сангушко дізнався про це запізно. За такого припущення стає зрозумілою подальша логіка дій князя. Щойно по смерті войського луцького Адам Сангушко звернувся до духовного суду Луцької римо-католицької єпархії зі скаргами на покійного морально-релігійного характеру. На жаль, нам не вдалося виявити документи духовного суду, які б могли прояснити конкретні претензії до покійного і зрозуміти, за яким принципом судили мертву людину, яка до того ж перед смертю сповідалася і причащалася і, за логікою, мала б отримати відпуст. Маємо лише відповідні розпорядження Луцького біскупа Андрія Гембицького, а також (на прохання Адама Сангушка) православних владик — єпископа Атанасія Пузини та митрополита Петра Могили.

З них дізнаємося, що римо-католицьке духовенство отримало заборону ховати тіло Олександра Вільгорського до того часу, поки князь Адам Сангушко не отримає сатисфакцію. Відбувати покуту за батька мав його син — Киліян Вільгорський. Заборону на поховання тіла войського луцького у православних церквах Волині дав Київський митрополит Петро Могила, а Луцький єпископ Атанасій Пузина висловив сувору догану священнику Горохівської церкви, який дозволив тимчасово поставити труну з тілом Вільгорського у своєму храмі. Документи свідчать, що тіло небіжчика стояло непохованим в труні щонайменше три місяці, а Киліян Вільгорський відновив нормальні ділові стосунки з князем лише через рік після смерті батька⁹⁷.

Проте, незважаючи на скандальний характер навернень до католицизму деяких відомих представників волинського шляхетства, вони не загальмували успіху католицького духовенства у справі "ужинку душ" нових вірних. Наприкінці XVI—першій половині XVII ст. Римо-Католицька Церква досягла вражаючих успіхів у справі навернення волинської

шляхти. Документально встановлено, що на середину XVII ст. щонайменше 56 волинських шляхетських та князівських родин мали в своєму середовищі римо-католиків. При цьому вірними Католицької Церкви були найбагатші магнати Волинського воєводства — князі Острозькі, Корецькі, Заславські та Радзивілли. Останні володіли більшою частиною земельних ресурсів регіону та займали відповідальні державні посади, а отже, мали широкі матеріальні можливості та потужний адмінресурс для сприяння поширенню католицизму як у своїх володіннях, так і поза ними. Саме цю тенденцію — поступовий перехід до лона католицизму представників української аристократії — побачив на початку XVII ст. Мелетій Смотрицький і виклав свою біль і тривогу у знаменитому "Треносі". Значення і роль шляхти у суспільно-релігійному житті Русі автор добре розумів, тому у нас немає сумніву в тому, що автор "Треносу" добре знав, про що пише.

Які ж були причини релігійних конверсій? Передусім, слід пам'ятати, що головні чинники, які безпосередньо вплинули на цей процес — поширення протестантизму та контрреформація в Європі — не можна розглядати лише в релігійній площині. Бурхливий розвиток економіки, вихід на історичну арену третього стану, буржуазна революція в Європі породили жорстку ідеологічну боротьбу, яка зовні набула рис протистояння протестантів та католиків. Проте в його основі лежав не стільки релігійний, скільки світоглядний конфлікт, який постав в результаті бурхливих націєтворчих процесів у Центральній та Західній Європі.

За таких обставин Русь (українсько-білоруський національно-культурний простір), як інтегрована частина тодішньої європейської цивілізації, опинилася у вкрай складній історичній ситуації. Вона і надалі лишалася аграрним регіоном, в якому національна еліта — князі та шляхта — вела патріархальний спосіб життя, притаманний часам пізнього середньовіччя. Русь, яка не мала власної державності, впливового "третього стану", освітніх та видавничих центрів, що відповідали вимогам часу, спочатку виявилася безпорадною

перед потужним вітром змін, який принесли з Європи Реформація та Тридентський Собор.

Цілком зрозуміло, що велика кількість руської православної молоді, навчаючись за кордоном, опинялася в епіцентрі європейських та світових подій. Нащадки могутніх волинських православних родів — Вишневецькі, Збараські, Острозькі — ставали свідками буржуазної революції в Голландії, великих географічних відкриттів, мали можливість спілкуватися з видатними вченими свого часу, брали жваву участь у гарячих дискусіях між католиками та протестантами. Для більшості з них Католицька Церква відкрила новий світ, дала відповіді на питання, на які не могла відповісти сонна, патріархальна православна Русь. Отже, перша причина конверсій, на наш погляд, полягала у цивілізаційно-культурних впливах Європи на волинський нобілітет.

Друга причина конверсій полягала у відсутності на Русі освіти, яка відповідала потребам часу. Православна шляхта нерідко відправляла своїх дітей на навчання до єзуїтських колегіумів як на батьківщині, так і за кордоном. І хоча відвертого тиску на православних у справі навернення до католицизму оо. єзуїти не чинили, проте їх система освіти та виховання сприяла формуванню симпатій православних учнів до римо-католицизму. Ця проблема усвідомлювалася в православному суспільстві ще в кінці XVI ст. Автор анонімного твору "Пересторога" писав про це цілком виразно: "Русь, сполучившись з ними [поляками], позаздрила їх звичаям, їх мові та наукам і, не маючи своїх наук, почала віддавати своїх дітей в науки римські, а діти разом з науками призвичаїлись і до їх віри, і так мало-помалу своїми науками [поляки] все панство (державу, землю) руське довели до римської віри, довели настільки, що нащадки руських князів з православної віри перехрестилися на римську й перемінили собі імення, нібито вони ніколи й не були нащадками благочестивих (православних) прародителів своїх"⁹⁸.

Третя причина конверсій полягала у внутрішніх суперечностях та проблемах руського (православного та уніатського)

супільства. Починаючи з кінця XVI ст., між прихильниками і противниками церковної унії спалахнуло жорстке протистояння, в якому волинська шляхта взяла діяльну участь. В той час, як Римо-Католицька Церква діяльно працювала на ниві проповідництва, душпастирства, освіти та благодійності, православні та уніати більшу частину своєї енергії скеровували на взаємне поборювання. Силowe захоплення храмів з подальшим відмиттям їх "від скверни", демонстративне викидання з церков святих Дарів, які освячували священники конкуруючої конфесії, та інші вияви релігійної нетерпимості сприяли дискредитації обох руських Церков — як Православної, так і Уніатської. До того ж, апологети православ'я з числа світської шляхти не завжди виявлялися на висоті свого історичного покликання — серія корупційних скандалів в Луцькому братстві, пов'язаних із розкраданням коштів, спрямованих на благодійницькі цілі, є тому яскравим прикладом. Часом бувало, що шляхта, яка активно захищала права православ'я на сеймах, водночас без належної пошани ставилася до православного парафіяльного духовенства. З цього приводу уніатський митрополит Іпатій Потій виразно писав: "Ну жъ, какое ушанованье поповъ рускихъ од пановъ их власныхъ, а снасть большей которые ся Русю быти озывають: же у некоторыхъ у подводу ездити, и с плутом на роботу до пановъ своихъ ходити мусятъ! О тые вси кривды и утиски помененые (не вспоминаючи боев; везенья — што ся тежъ у некоторыхъ найдуетъ!) — где коли о то православные наши малеваные мовили? На которомъ коли зезде або сейме о то ся заставили?"¹⁹⁹

А як відомо, молодь часто є носієм максималістських поглядів, тому вона дуже гостро реагує на лицемірство і несправедливість. Чи є в цьому сенсі випадковим, що діти деяких полум'яних захисників православ'я, які в боротьбі за світлі ідеали не зупинялися перед будь-якими методами досягнення мети, саме в молодості приймали католицизм, а часом і духовний сан?

4.2. Суспільна діяльність волинського нобілітету на захист інтересів Католицької Церкви

В органах державної влади Речі Посполитої — сеймі та сенаті — було більш ніж достатньо державних мужів, які мали потенційні можливості для лобювання інтересів Римо-Католицької Церкви. Тим не менше, в часи політичної нестабільності, коли релігійний чинник ставав фактором суспільного неспокою у цій багатоконфесійній державі, для захисту інтересів католицизму доводилося докладати чимало зусиль

Під час роботи волинських сеймиків представники римо-католицького духовенства та місцевої католицької шляхти пильно слідкували, щоб прийняті рішення не шкодили інтересам Костелу. Характерною в цьому сенсі була протестація луцьких каноніків проти рішення сеймика, що проходив 27 березня 1607 року. На ньому було внесено в інструкцію положення, які порушували права і вольності як Римо-Католицької, так і Уніатської Церкви. Які саме права були порушені, каноніки не уточнювали — у протестації (внесена до актових книг 3 квітня 1607 року) заявлялося, що що вони вдалися до цього кроку "...для охороненя сумнення свого ет дикгнитатис Седис Апостолице..."¹⁰⁰

Особливо важливою була підтримка католицизму з боку магнатів в часи безкоролів'я 1632—1633 рр., коли православні та протестанти розгорнули активний політичний наступ для забезпечення в державі своїх релігійних прав. Причому підтримка волинського панства зіграла в цих подіях дуже важливу роль. Так, високою активністю у цій справі відзначився канцлер Великого князівства Литовського, князь на Олиці **Ольбрихт-Станіслав Радзивілл**. Вихований у традиціях свого батька — Станіслава Радзивілла на ім'я "Побожний", — князь Ольбрихт будь-яке державне рішення, яке він мав візувати, обов'язково обговорював зі своїм сповідником, в разі, якщо воно стосувалося інтересів католицизму. В деяких випадках (наприклад, коли мова йшла про долю унії) канцлер йшов на відкритий конфлікт з королем, якщо зміст документів, котрі він, як посадовець, мав скріпити печаткою, суперечив його

релігійному сумлінню. Зокрема, це сталося під час роботи сейму 1632—1633 рр., коли князь виявив себе одним із най-послідовніших захисників Католицької Церкви перед лицем політичних вимог протестантів. Характерною в цьому сенсі була його дискусія з воєводою белзьким (протестантом), що мала місце 16 березня 1633 року — перед самим закриттям сейму. Ольбрихт Радзивілл рішуче заперечував можливість надання протестантам більшу свободу віровизнання, ніж вони мали досі, і за підтримкою інших депутатів сейму католицького віровизнання зумів зняти це питання з порядку денного¹⁰¹.

Як це не парадоксально, але на сеймі князь змушений був захищати інтереси Католицької Церкви не тільки від наступу протестантів, але і від претензій своїх єдиновірців — світських католиків латинського обряду. Останні вимагали юридично заборонити латинському духовенству купувати маєтки, а також приймати фундації. З цього приводу князь писав у своєму щоденнику: "Католики були гірші за єретиків, вимагаючи ухвали конституції, щоб більше фундацій не чинили. Вони бо кажуть що треба стерегтися, щоб Польща не обернулася в капланське королівство"¹⁰². Крім князя, на захист маєткових прав Католицького Костелу енергійно виступив інший депутат від Волині — Луцький біскуп **Ахатій Гроховський**. На сесії від 9 листопада 1632 року він після розгорнутої промови на цю тему заявив: "Дозволяють земські маєтки обертати на інші речі, навіть на непристойні, а на відпущення гріхів забороняють!"¹⁰³". Позицію Луцького біскупа підтримали інші не-встановлені депутати, в числі яких був волинський шляхтич пан **Харлинський**¹⁰⁴.

Проте наймасштабнішу акцію у справі підтримки католицизму латинське духовенство розпочало 1640 року. Саме тоді Луцький римо-католицький біскуп **Андрій Гембицький** разом з володимирським плебаном Станіславом Урбановичем розпочали процес проти родини Чапличів, яких було звинувачено у поширенні на Волині аріанства. Процес був тривалим і мав частковий успіх — найактивніші поширю-

вачі цієї протестантської течії змушені були залишити регіон, а їх покровителі заплатили великі штрафи. Луцький єпископ і надалі ревно слідкував за охороною інтересів католицизму на Волині і в разі потреби виступав з публічними заявами з цього приводу. Прикладом цієї позиції була його протестація проти рішень Луцького шляхетського сеймика, що проходив 1645 р.¹⁰⁵.

Є підстави припускати, що представники римо-католицького шляхетства надавали підтримку католикам, які опинилися у володіннях протестантських дідичів. Наприклад, нами було встановлено, що князь **Адам-Костянтин Острозький** записав на домініканський монастир в Ляхівцях 7200 злотих, забезпечивши їх маєтком Клепачів в Острозькій волості. Цим маєтком оо. домінікани тривалий час володіли за правом посесії і після смерті князя (до 1626 року), аж поки його спадкоємиця Анна-Алоїза Острозька не викупила у них це володіння¹⁰⁶. Поки ми не можемо стверджувати з певністю, що ця угода мала фундаторський, а не комерційний характер. Але беручи до уваги складну ситуацію, в якій на той час опинилися ляховецькі домініканки (їх монастир діяв у володіннях неприхильних до них панів Сенют що сповідували аріанство), запис князя Острозького цілком міг мати на меті допомогу католицькому конвенту, що опинився у скрутній економічній ситуації.

4.3. Поширення римо-католицизму.

Фундатори та жертводавці Католицької Церкви на Волині

Роль фундаторів та жертводавців в історії католицизму на Волині кінця XVI—першої половини XVII ст. є надзвичайно важливою. Саме з кінця XVI ст. під керівництвом Луцького єпископа Бернарда Мацейовського розпочався процес реорганізації Луцької римо-католицької єпархії, саме в цей історичний період ми спостерігаємо найбільший "ужинок душ" Католицької Церкви на Волині, що призводило до стрімкого збільшення її пастви. У цій ситуації поява нового костелу, кляштору чи навчального закладу слід розцінювати не тільки

як факт матеріальної підтримки Церкви, але, передусім, як внесок у розбудову Костелу та у формуванні його парафіяльної структури. Саме тому у нашому дослідженні ми будемо в одному розділі розглядати фундаторську діяльність волинського нобілітету разом з процесом поширення католицизму в регіоні.

Величезне значення у справі скріпленні позицій Римо-Католицької Церкви на Волині в другій половині XVI—першій половині XVII ст. зіграла магнатська родина князів **Радзивілів**. Особливу роль у виконанні цієї місії належала жмудському старості **Станіславу Радзивілу**. Народився він 1559 р. і був наймолодшим сином в родині Миколи Радзивілла "Чорного" та Єлизавети Шидловської. Його рідні брати були визначними суспільно-політичними діячами польсько-литовської держави. В їх числі — Микола-Криштоф Радзивілл "Сіротка", кардинал Юрій Радзивілл та маршалок Великого князівства Литовського Ольбрихт Радзивілл. Дитячі роки князя Станіслава співпали з великим поширенням в Польщі та Литві ідей протестантизму, які не оминули і його родину. В дитинстві його вихованням займалися педагоги-кальвіністи, пізніше близько трьох років він продовжував навчання за кордоном. Проте протестантські погляди не вкорінилися глибоко в його свідомості. Повернувшись із закордонних студій, Станіслав Радзивілл попадає у Вільні під вплив оо. єзуїтів, які вели жорстку полемічну боротьбу з протестантами.

Нові духовні наставники рішуче вплинули на його власні релігійні переконання та його братів. Це виявилось в тому, що перед Великоднем 1574 року Станіслав Радзивілл разом із братами Юрієм та Ольбрихтом склав католицьке визнання віри. Відтоді і до кінця життя єзуїти грали велику роль в його духовному та релігійному житті¹⁰⁷. Після досягнення повноліття (1577 р.) князь Станіслав отримав свою частку зі свого родового спадку. До її складу входили володіння: Олика, Хорлуп, Радзивіллів з Немировим, Яблонне (Волинь); Некневичі, Налибоки, Даниловичі (Білорусь). Тепер, будучи повноправним володарем цих маєтностей, Станіслав Радзивілл повною

мірою міг втілити у їх межах свою енергію — як господарську, так і релігійну. Без перебільшення можна сказати, що він став одним із перших магнатів, який у другій половині XVI ст. повів рішучу боротьбу з протестантизмом на Волині усіма доступними йому шляхами, докладаючи багато сил і енергії для зміцнення в цьому регіоні позицій та впливу Римо-Католицької Церкви.

Першим кроком молодого князя, який з реіністю неофіта став на захист католицизму, було видалення кальвіністських пасторів з усіх своїх маєтків, в яких останні вже впевнено закріпилися, і передусім — з Олики. Він також забезпечив Олицький костел від можливих протестантських впливів в майбутньому, зазначивши, що коляторство над ним має перейти луцьким біскупам в разі, якщо його наступники не будуть сповідувати католицизм¹⁰⁸.

Втім, Станіслав Радзивілл не обмежився лише адміністративним ресурсом для зміцнення позицій католицизму у своїх володіннях. Передусім, він подбав про ідеологічну підтримку Католицької Церкви і з цією метою запросив у свої володіння оо. єзуїтів, які на той час уже мали солідний досвід полемічної боротьби з протестантами. Розуміючи роль і значення цього ордену у справі протидії протестантським ідеям, князь взяв єзуїтів під свою особливу опіку, забезпечивши їх усім необхідним у їхній полемічній та пастирській діяльності. Фундація маєтку Лукишки на користь Віленської єзуїтської академії від 1584 р. була найяскравішим, але далеко не єдиним актом матеріальної підтримки князем ордену єзуїтів.

Як глибоко віруюча людина, Станіслав Радзивілл дбав не тільки про ідейний успіх, але також про духовне зміцнення Католицької Церкви, релігійний авторитет якої на той час був значно послаблений. З цією метою князь вирішив пожвавлювати парафіяльне життя у своїх володіннях, зробивши ряд фундацій на заснування костелів та забезпечення їх земельними володіннями. В їх числі були костели в Олиці (Св. Трійці та св. Хреста), Налибоках (Діви Марії), Даниловичах (св.

Якова), Радзивіллові (св.Франциска) та Некневичах (св. Івана Хрестителя).

Підтримка Римо-Католицької Церкви не була для князя виконанням формального обов'язку християнина-магната. Він справді жив релігійними цінностями, постійно працюючи над своїм духовним вдосконаленням. Військова та цивільна служба були тільки короткими епізодами в його недовгому житті. Більше часу він проводив у мандрівках до християнських святинь Європи, вивчав іноземні мови¹⁰⁹, відбував щорічні реколекції при костелах в Олиці та Налибоках, писав твори на релігійну тематику. Один з його творів — "Oreze duchowne prawowierneho rycera chrescijanskiego", виданий в Кракові 1591 р. з викладом основних правд віри, був досить популярним в середовищі тогочасного католицького шляхетства Речі Посполитої.

Вважаючи, що на цьому світі Христос перебуває в убогих та нужденних людях, Станіслав Радзивілл охоче надавав матеріальну допомогу шпиталям. Яскраво у цьому питанні позиція князя виявилася під час фундації ним Олицького шпиталю в 1593 р. Доручивши олицьким міщанам піклуватися ним, Станіслав Радзивілл зробив його відкритим не лише для католиків, а й для представників інших християнських конфесій, і навіть для нехристиян, продемонструвавши, як для своєї епохи, рідкісний вияв релігійної толеранції¹¹⁰.

8 жовтня 1598 р. князь, відчуваючи наближення смерті, склав тестамент, в якому він зробив свої останні в житті надання. Передусім, він підтвердив усі свої попередні фундації. Крім того, Радзивілл зобов'язав своїх нащадків звести в Олиці костел св. Хреста, в якому мали зберігатися реліквії — частинки животворящего хреста, які він свого часу отримав в Римі від папи Григорія XIII, при якому мав бути заснований кляштор оо. домініканів. З цією метою князь наказав перепланувати район міста, де мав стояти храм з монастирем, тому цей фундаційний проект виявився надзвичайно дорогим — на змурування костелу, а також на його утримання князь виділив 16,8 тис. злотих. Крім того, Станіслав Радзивілл

припускав, що цієї суми може не вистачити, тому виділив додатково ще 2 тис. злотих — про всяк випадок. Осібно були виділені гроші на церковне начиння (1 тис. злотих) та на дзвони (500 злотих). Таким чином, загальний бюджет побудови та оснащення костелу склав 20,3 тис. злотих — неймовірно високу ціну, як на той час. Утримуватися костел і кляштор мали за рахунок прибутків з маєтку Носовиця. Не забув Станіслав Радзивілл і про Олицький шпиталь — при ньому мала бути збудована каплиця св. Хреста, на зведення якої князь виділив 300 злотих.

Крім Олицького храму св.Хреста та однойменної каплиці мало бути збудовано ще два костели — у Радзивиллові (св. Франциска) та у Некневичах (Івана Хрестителя). Обидва отримували на будівництво 600 злотих, на забезпечення начинням 200 злотих та 100 злотих щорічного чиншу на утримання настоятеля.

Отримали матеріальну підтримку також костели у білоруських маєтностях князя. Так, на користь храму Непорочного Зачаття св.Діви Марії у Налибоках (на Білорусі) було записано щорічний чинш в розмірі 200 злотих, костел св. Якуба у Даниловичах мав отримати село в сумі 700 злотих.

Таким чином, на порозі Вічності князь Станіслав Радзивілл вкотре увійшов в історію великим фундатором Римокатолицької Церкви, виділивши на зведення і утримання чотирьох храмів великі матеріальні ресурси — 22,4 тис. злотих готівкою, 0,9 тис. злотих щорічного чиншу та один маєток¹¹¹. Щира відданість ідеалам християнського життя, активна фундаторська та благодійницька діяльність Станіслава Радзивілла викликала повагу до нього сучасників, які, за звичаєм своєї епохи, додали до його прізвища додаток "Побожний".

Традицію підтримки католицизму на Волині підтримав син Станіслава Радзивілла — **Ольбрихт-Станіслав Радзивілл**. Найважливішим кроком в цьому напрямку було заснування в Олиці колегіати, яка стала філіалом Замойської академії. Фундацію на цей навчальний заклад князь підписав двічі — 15 вересня 1631 року та 15 січня 1632 року. Ці документи були

затверджені польським королем та сеймом 1638 року, Луцьким біскупом Гембицьким — 1639 року. Згідно з листом від 1631 року, першим ректором колегіати мав стати луцький суфраган Францішек-Ксаверій Заєрський. Втім, ксьондз Заєрський довго не прожив — уже 28 листопада того ж, 1631 року він склав тестамент, згідно з яким при майбутній Олицькій колегіаті мав бути засований Collegium Cloricolum. Для його утримання було відписано маєтки Удин та Амбуково¹¹². Колегіата, як навчальний заклад, почала функціонувати з 1637 року — саме тоді до князя Радзивілла прибула делегація професорів Замойської академії для підписання угоди про співпрацю. Відомо, що у 1638-1648 рр. в колегіаті викладали професори, прислані із Замостя: Ян Ласький, Шимон Сухінський (отримав посаду олицького схолястика), ксьондз Опатович та Василій Рудомич. 1645 року ректор Замойської академії Мартин Фолтинович та професор Ян-Криштоф Фалецький провели візитацію Олицької колегіати, знайшовши гостинний прийом, який влаштували їм князь Ольбрихт Радзивілл та схолястик Шимон Сухінський¹¹³.

Фундація колегіати в Олиці було надзвичайно важливим, але не єдиним заходом литовського канцлера у справі зміцнення позицій Католицької Церкви на Волині. Він, зокрема, діяльно долучився до заснування у Луцьку монастиря св. Бригіди. 1624 року князь надав майбутньому кляштору двір в місті біля муру¹¹⁴. Свій крок князь пояснив як наслідуванням традицій предків у поширенні "хвали божої", так і нагальною необхідністю заснування в Луцьку жіночої обителі¹¹⁵. 12 вересня 1635 року він особисто заклав перший камінь фундаменту костела Св. Трійці в Олиці, на проектування якого запросив відомого архітектора-єзуїта кс.Бенедикта Моллі, котрий перед тим зводив єзуїтський костел та колегію в Острозі¹¹⁶.

Князь Ольбрихт-Станіслав Радзивілл був, без сумніву, дуже побожною та вразливою особою і ця особливість характеру часом несподівано стимулювала його фундаторську діяльність та інші благородні вчинки. Так, одного разу канц-

леру просто стало соромно, що він мешкає у мурованому будинку, в той час як поруч стоїть дерев'яний костел. У своєму щоденнику від 1 серпня 1640 року він з цього приводу писав: "З ласки божої насолоджуючися спокоєм та в числі інших стараючись примноженням хвали Бога найвищого, костелек (так сам святобливий фундатор прекрасною базилікою називає) на честь пренайсвятшої Трійці змурував, будучи соромом залитий, оскільки я — порошок і попіл, спотворений болотом гріхів в мурованому будинку мешкаю, а Творець та Подавець всього аж до цього часу в дерев'яному будинку почитався"¹¹⁷. Цей храм було освячено Луцьким єпископом Андрієм Гембицьким 26 серпня, а наступного дня до нового костелу було перенесено прах родичів Радзивілла — матері, першої дружини та трьох братів. Згадана подія зібрала в Олиці велику кількість гостей, а сам князь обдарував 12 убогих дівчат посагом, щоб останні могли вийти заміж. Шість дівчат шляхетського походження отримали по 500 злотих, інші шість — селянки — по 100 злотих¹¹⁸.

Ініціатива допомоги бідним дівчатам у справі облаштування особистого життя належала оо.єзуїтам, під духовним впливом яких перебувала родина Радзивіллів. Відомо, що при деяких їхніх монастирях та місійних станицях знаходилися скриньки св. Миколая, пожертви з яких йшли на посаги для тих, хто в них мав потребу. Варто згадати, що підтримка таких дівчат була загальною традицією в родині Радзивіллів — як волинської, так і литовської гілки. Відомо, що віленський воєвода Миколай-Криштоф Радзивілл (Сієротка) 1598 року зробив фундацію у Несвіжі "...для порятунку убогих та осиротілих панянок, щоб ті не впадали в гріх внаслідок неможливості вийти заміж через бідність і нестатки"¹¹⁹. Подібна благодійність Радзивіллів проводилася в контексті загальної економічної політики цієї родини, спрямованої на стимулювання господарської активності своїх підданих. Відомо, наприклад, що князь Ольбрихт-Станіслав Радзивілл заохочував та підтримував кредитування своїх олицьких підданих — як християн так і іудеїв — з боку Олицької римо-католицької

капітули, з приводу чого 1637 року ним було видано спеціальний лист¹²⁰.

Показово, що коли в недалекому майбутньому розпочалася Визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького, князь Ольбрихт Радзивілл виявився одним із небагатьох аристократів Речі Посполитої, який визнав, що всі нещастя, які зазнала Польща від козаків, є божою карою "за гріхи наші", і найперше — за немилосердну експлуатацію селян. Водночас селяни, що проживали у його волинських маєтностях, не дуже хотіли, щоб їх визволяли з "лядської неволі". Про це свідчить цікавий епізод: 1649 року до Олицького замку підійшли козаки Хмельницького разом зі своїми бойовими побратимами — татарами. Коли почався штурм, виявилось, що на його стінах поруч із солдатами князівської надвірної міліції завзято билися також піддані князя — озброєні українські міщани і селяни, за допомогою яких тоді вдалося відстояти родинне гніздо Радзивіллів.

Величезну підтримку Католицькій Церкві на Волині надали представники родини **Острозьких**. Серед дітей православного князя Костянтина Острозького, які дотримувалися католицького віровизнання, фундаторською діяльністю відзначився його син **Януш Острозький** — воєвода волинський, згодом каштелян краківський.

Першу відому фундацію він склав незадовго після навернення до католицизму — 1583 року під керівництвом італійських архітекторів розпочалося масштабне будівництво костелу св. Анни у містечку Полонне, яке завершилося 1607 року. Мурований храм, зведений на штучному пагорбі, мав потужні стіни — до двох метрів, внутрішні розписи на склепінні і стінах було виконано олійними фарбами, костел був майстерно прикрашений карнизами та вітражами. 1612 року князь Януш Острозький запросив до Полонного отців єзуїтів. Останні заклали при костелі св. Анни місію та школу, де діти навчалися грамоті старопольською мовою. Втім, справа князя Януша Острозького була зруйнована 1618 року, коли під час татарського нападу на Полонне костел св. Анни було

пограбовано та спалено, після чого храм протягом десятиліть стояв в руїнах.

Зусиллями князя Януша Острозького було створено католицький осередок також у Старому Костянтиніві. 1612 року князь обернув міську церкву Воздвиження Чесного Хреста (зведена його батьком 1570 р.) на фарний костел. Він був забезпечений щорічним чиншем в розмірі 20 злотих з костянтинівської оренди, десятиною з Сульженецького фільварку на утримання пробоща, 3 лани орної землі та 10 поставів фалендишу. При костелі було засновано шпиталь на 12 осіб, на утримання яких призначалася десятина з фільварку Марковець¹²¹. Того ж, 1612 року Януш Острозький при цьому костелі заснував мурований кляштор оо. домінікан, а 18 квітня наступного, 1613 р. надав на його користь фундуш. Домінікани отримали підданих за р. Случ, на Заслуцькому передмісті (Домініканська юридика), орну землю, сінокоси та десятину з кількох князівських фільварків¹²².

Подбав князь Януш Острозький також про зміцнення позицій Католицької Церкви у Володимирському повіті. На початку червня 1614 р. він склав фундацію на костел св. Ангела у своєму дідичному місті Литовиж. Храм отримав парафіяльний будинок, десятину з маєтку Грибовиця і три волоки землі. Крім того, при костелі мав бути шпиталь для сиріт та літніх людей, на утримання яких Януш Острозький виділив 400 злотих капіталу. Ця сума мала давати щорічний чинш в розмірі 30 злотих¹²³.

Отримала Римо-Католицька Церква матеріальну підтримку також з боку нащадків князя Олександра Костянтиновича Острозького — **Костянтина-Адама та Януша-Павла Острозьких**. Незважаючи на своє коротке життя і передчасну, майже містичну смерть, обидва князі встигли увійти в історію як добродійці Римського Костелу.

Відомо, що під їх патронатом перебував Острозький фарний костел, а 1615 р. князь **Костянтин-Адам Острозький** дозволив його настоятелю користуватися своїми лісовими угіддями. Крім того, після смерті Дорогобузького архімандрита

Луки Сербина подарував цьому храму його особисті речі¹²⁴. Ймовірно, князь Адам-Костянтин зробив окрему фундацію на Ляховецький домініканський монастир. Уже після його смерті домінікани дали квит княгині Анні Острозькій (сестрі Костянтина-Адама) про врегулювання питань, пов'язаних із записом на цей монастир 7,2 тис. злотих князем Адамом-Костянтином Острозьким. Ці гроші були забезпечені маєтком Клепачів в Острозькій волості і мали давати щорічний чинш невстановленого розміру. Відомо, що після смерті князя домінікани володіли маєтком на правах посесорів. Після того, як княгиня Анна Острозька повернула домініканам записану їм суму, вони, в свою чергу, зреклися прав на Клепачів¹²⁵.

Після несподіваної смерті Костянтина-Адама Острозького (†1618 р., Люблін) **Януш-Павло Острозький**, шануючи пам'ять брата, 1619 р. фундував при каплиці св. Анни у Ярославській колегіаті, де спочивав прах його родичів, колегіум мансіонаріїв. Надання було досить значним — для п'яти капланів і їх препозита було призначено щорічний чинш в розмірі 1200 злотих від суми 17 143 злотих та 30 грошей, забезпечених маєтком Новосельці¹²⁶. Дуже скоро після укладення цієї фундації Януша-Павла спіткала таємнича хвороба, а невдовзі й смерть. Містичного забарвлення ця трагічна подія набула внаслідок двох обставин. По-перше, в пам'яті родичів та сучасників були ще живі спогади про несподівану смерть його брата — князя Костянтина-Адама. По-друге, смерть обох князів сталася в Любліні — в одному і тому самому місті, з інтервалом в один рік.

Втім, на відміну від Костянтина-Адама, Януш-Павло Острозький перед самою смертю встиг скласти тестамент, в якому значне місце належало наданням на користь Костелу. Він вніс правки у свою фундацію на користь каплиці св. Анни, подарувавши їй маєток Новосельці, який досі служив лише гарантією виплати чиншу в розмірі 1,2 тис. злотих із заставної суми в 17,1 тис. злотих. На Острозький фарний костел Януш-Павло фундував село Мощаницю в Острозькій во-

лості, люблінським кармелітам заповів суму в 2 тис. злотих, люблінським бернардинам та домініканам разом — 1,5 тис. злотих, ярославським єзуїтам — 1 тис. злотих, ярославським ченцям невстановленого чину — 1 тис. злотих¹²⁷.

Отже, князі Костянтин-Адам та Януш-Павло Острозькі пішли з життя в зовсім молодому віці. Не випадково, що на надгробку їх матері — Анни Костчанки-Острозької — про синів згадувалося: "wielkie ale krotko trwale oyczyzny nadzieje"¹²⁸. Тим не менше, князі встигли щедро обдарувати Католицьку Церкву. Ярославський колегіум мансіонаріїв, який утримувався маєтком Новосельці, фундація Острозькому фарному костелу с. Мощаниця, 5,5 тис. злотих, які отримали кляштори різних чинів, можлива фундація ляховецьким домініканам в розмірі 7,2 тис. злотих, а також дрібніші надання — це те, що брати Острозькі лишили після себе на зміцнення позицій Римо-Католицького Костелу. Як на свій вік, князі встигли зробити дуже багато.

Однак, найбільше зусиль для зміцнення позицій Католицької Церкви на Волині з числа членів родини Острозьких доклала донька православного князя Олександра Острозького — **Анна-Алоїза Острозька**. Коли помер її православний батько, Анна мала близько трьох років. В зв'язку із цим сучасний дослідник В. Горобець пише, що вона "...так і не відчула на собі духовного впливу останніх стовпів православної аристократії, бо з малолітства потрапила під вплив ордену єзуїтів, оскільки її мати Анна Костчанка, будучи ревною католичкою, охоче допускала до свого дому отців-єзуїтів"¹²⁹. На наш погляд, вплив будь-яких "стовпів" навряд чи міг бути вирішальним щодо виховання юної княгині. За існуючою на той час практикою, в різноконфесійних подружжях діти дотримувалися віровизнання батьків за статевою ознакою. Двоє старших дітей — сини Костянтин та Януш Острозькі ще за життя батька Олександра Острозького, і навіть тривалий час після його смерті, дотримувалися православ'я. Цілком природньо, що молодша дитина — донька Анна-Алоїза — з народження виховувалася католичкою.

Життя Анни Острозької досі оповите легендами і міфами, але всі автори — прихильні та неприхильні до неї — визнають підвищену релігійність княгині. "Дитинство її, — писав щодо цього В. Горобець, — пройшло за читанням священних книг і житій святих, прослуховуванням духовних бесід, у постійних випробовуваннях волі та сумління, сповідях ... Анна-Алоїза з юних літ не виказувала жодних зацікавлень світськими розвагами. Складалося враження, що вона готується стати черницею"¹³⁰. Короточасний інтерес до життя княгиня відчула у 18-річному віці, внаслідок чого постало питання про видачу її заміж. Чоловіком Анни став віленський воєвода Ян-Кароль Ходкевич, старший за неї втричі. Однак "прокляття дому Острозьких" не оминуло і Анну-Алоїзу. Прямо з весілля віленський воєвода вирушив на сейм, а звідти — на Хотинську війну, з якої він живим не повернувся. За наполяганням вдови, тіло Яна-Кароля Ходкевича, який помер під Хотином, було урочисто поховано в Острозі. Княгині Острозькій на той час щойно виповнилося 20 років.

Парадоксально, але факт: дослідники, вивчаючи подальші події життя княгині, не звертають увагу, що втрата чоловіка одразу після весілля була важким, але не першим ударом, який пережила Острозька за останні кілька років. Нагадаємо, що незабаром після смерті її батька (1603 р.) почали один за одним вмирати його діти — брати Острозької: Василій (1605), Криштоф (1606), Олександр (1607). Анна в той час була ще дитиною, але уже в тому віці, щоб добре розуміти, що відбулося. Згодом, у 1618 та 1619 рр., несподівано і майже в містичний спосіб померли останні її брати — Костянтин та Януш, на яких покладалися величезні надії в продовженні вікових традицій дому Острозьких. Того ж таки, 1618 року померли її двоюрідний брат Ян-Володимир Острозький та двоюрідна сестра — Елеонора Острозька. За якихось пару років чоловік самої Анни-Алоїзи пішов життя, мало не після самого весілля. Наступного року (1622) вмирає також рідна сестра Анни Острозької — Софія. Подібна низка подій дійсно нагадувала родове прокляття і здатна була вивести з

рівноваги навіть сильну особистість, не те що молоду і слабку жінку.

На нашу думку, саме ці нещастя, а не тільки смерть чоловіка, справили вирішальний психологічний вплив на Анну Острозьку, результатом чого став фактичний відхід княгині від світу. Хоча Анна лишалася світською людиною, вона, під керівництвом оо. єзуїтів, фактично вела життя католицької черниці. В Острозькому замку було облаштовано каплицю, в який вона провадила більшу частину свого життя. Молитва, читання священних книг, майже щоденні сповіді займали фактично весь час Анни Острозької. Княгиня практикувала суворі форми покути — носила на тілі дротяний пояс, займалася самобичуванням.

Втім, відійшовши від мирського світу, Анна-Алоїза не замикалася лише на проблемах власного спасіння — вона постійно перебувала в усвідомленні свого обов'язку щодо зміцнення позицій Римо-Католицької Церкви у своїх володіннях. Мислила княгиня в цьому напрямку масштабно — бажаючи сприяти вихованню нового покоління католицької молоді, княгиня прийняла рішення про заснування в Острозі єзуїтської колегії. 1623 року на її запрошення до Острога прибули оо. єзуїти, які мали сприяти Анні Острозькій у реалізації її задумів. Початок їх діяльності досить повно описав у своєму щоденнику ксьондз Ян Велевицький, тому вважаємо за доцільне нижче навести його свідчення:

"В цьому році (1623. — *Прим. авт.*) 4 наші брати були викликані в Острог, чого бажали численні католики, і заснували тут свій осередок. Острог — це славне місто на Волині, резиденція князя Острозького. Воно досить добре захищене злиттям трьох рік, муром, укріпленням і характером місцевості. Його мешканцями були самі лише русини-схизматики, бо дідичі цієї місцевості були найактивнішими покровителями грецьких схизматиків. Тому й спорудили в цьому місті схизматицьку академію як оплот своєї релігії. Але тепер вже там проживають як католики, так і схизматики. А юдеї як цих, так і тих майже перевищують кількістю і багатством.

Останні князі Острозькі, які стали католиками, почали підтримувати в цьому місті католицьку справу. А після їхньої смерті їх рідна сестра, Ганна на Острозі (одружена з Каролем Ходкевичем, віленським воєводою, головнокомандуючим військ проти турецького султана Османа), всю турботу перебрала у свої доброзичливі руки. Після смерті чоловіка, з яким жила менше року, віддавши йому останні почесні, належні знатній людині, обтяжена великими турботами і зазнавши ударів долі, пожертвувала нашим (братам), викликаним в Острог, маєтки, достатні для фундації колегії. Подарувала і земельну ділянку під будівництво колегії. Для чого було викуплено і знесено більш ніж 18 будинків. Дуже важко було нашим після їх прибуття (до Острога) через схизматиків, які правильно передбачали, що їхні юнаки, яких покійні князі утверджували в схизмі, можуть бути відвернуті від неї нашими школами. Було важко і через юдеїв, чиїх немало будинків було викуплено заради площі під колегію. І які навіть пропонували нашим великі гроші, щоб їх з цього місця усунути. Але нічого не добилися. А наші (брати), осівши в Острозі, виконуючи звичні для Товариства обов'язки, швидко здобули собі величезну любов католиків як також і багатьох схизматиків, яка з часом, без сумніву, ще більше зростатиме"¹³¹.

Згадані ксьондзом Велевицьким надання були оформлені фундацією від 27 липня 1624 року. Згідно з цим документом в Острозі між вулицями Згнила та Звягельська виділявся квартал під забудову єзуїтського колегіуму та колегіального костелу св.Ігнатія Лойоли. Згодом, з огляду на масштабність будівництва, Анна Острозька дозволила оо. єзуїтам скуповувати у острозьких міщан пляци і будинки від вулиці Згнилої аж до міського муру. Крім того, оо.єзуїти отримали право обладнати у мурі (що примикатиме до колегії) браму та заснувати папірню для потреб свого навчального закладу. Будівництво колегії щедро фінансувалося — Анна Острозька виділила для цих потреб 30 тис. злотих, забезпечених своїми маєтками¹³².

Не менш масштабним було забезпечення колегії неру-

хомістю. 12 серпня 1624 року першого ректора цього навчального закладу — ксьондза Яна Борщинського — було введено у володіння маєтками, які фундувала Анна Острозька. В їх числі був згаданий пляц в Острозі для зведення костелу та колегії, а також земельні володіння, які мали забезпечити його побудову та майбутнє функціонування. Княгиня була щедрою — єзуїти отримали 12 маєтків — Кнегинин, Мартиновщина, Білий Берег, Заруддя, Острів, Уезд, Спасів, Бодаки, Нараїв, Шаварки, Замлин та Волиця. Крім того, вони отримали додаткові права: добувати камінь за Новим Острогом, вапно — біля с. Балогин, а також вільне паління цегли та заготовку лісу для будівництва¹³³. Для зведення монументальних споруд костелу св. Ігнатія Лойоли та єзуїтського колегіуму спеціально із Риму було запрошено відомого архітектора Бенедикта Моллі¹³⁴.

Анна-Алоїза і надалі турбувалася долею заснованої нею Острозької колегії, періодично нарощуючи її матеріальні ресурси. Так, 6 лютого 1625 вона надала колегії маєток Комгородчичі в Луцькому повіті¹³⁵. 20 грудня наступного, 1627 року, Анна Острозька склала додаткову фундацію на користь Острозької колегії, суттєво підкріпивши тим самим її земельні володіння. У фундації княгиня підтвердила попереднє надання колегії села Княгинин, а також надала їй нові володіння у Луцькому повіті, які перейшли до неї від сестер. В їх числі були села Мощаниця, Курганки, Могилянки та Волосковичі разом з церквами руськими і правом подавання до них духовних¹³⁶. Анна Острозька засвідчила, що робить це, натхненна прикладом її побожних предків, а також з метою "...поширення хвали божої та залучення більшої кількості капланів і братії до колегіуму Товариства Ісусівців в Острогу для введення нових наук та виховання молоді"¹³⁷. Надання маєтків та нерухомості з боку княгині мали місце і в подальшому. Записом від 9 січня 1630 року колегіум отримав новий будинок на вулиці Згнила біля ринку та маєток Мишківці¹³⁸. Того ж дня окремим листом Анна Острозька, надала єзуїтам великі лісові угіддя — 10 волок Тетерівського лісу (бл. 215 га), а також половину Жинківського ставу¹³⁹.

Крім єзуїтської колегії, яка стала справжнім дітищем Анни Острозької, княгиня підтримала матеріально фарний костел в Острозі, який перебував під її патронатом. 25 жовтня 1624 року нею була складена фундація, яка починалася розлогим вступом. В ньому Острозька засвідчила, що її фундуш складений під впливом побожного та добродісного життя родичів — чоловіка, віленського воєводи Яна-Кароля Ходкевича, та своїх братів — князів Костянтина та Яна Острозьких. Особливо теплі слова були присвячені матері, яка дала натхнення на побожні вчинки. У цьому зв'язку Анна Острозька писала, що фундація складається з огляду "... на похвальні вчинки родительки моєї ясновельможної пані Анни з Штемберку княгині її милості Острозької воєводи волинської яка, щиро служачи поширенню хвали божої, з того що з щедрої руки божого маєстату взяла, костелам, кляшторам, шпиталям надала..."¹⁴⁰.

Окрилена такими взірцями добродісності та побожності, княгиня надала Острозькому фарному костелу щорічний чинш в 600 злотих, забезпечила його плебанів правом безплатно молоти збіжжя у своїх млинах, заготовляти дерево для різних потреб (ремонт церковних будівель та костелу, рубка дров) та ловити рибу в озерах княгині. За це Анна Острозька поклала на настоятелів костелу ряд заборон, найважливішим з яких було утримання школи. "Іще додаю, — писала з цього приводу княгиня, — щоб для виховання діток в християнській побожності та науках, не відступаючи від волі святої пам'яті князя Костянтина на Острогу воєводи київського, мого діда, з фундації, вчиненої на Суражу на школу грецьку і латинську за дозволом усіх дідичів ясновельможних князів Острозьких, дозволяю, щоб на костельну католицьку школу половину цієї фундації, а саме сто вісімдесят злотих приходило. З цієї суми кс. плебан острозький має утримувати старанного бакалавра, який від дітей своїх іншої винагороди жадати не повинен, а також кантора, органіста та трьох млоденців співу добродісного життя до костельного"¹⁴¹.

Як бачимо, побожність Анни Острозької мала досить специфічний характер. Бажаючи прищепити католицьку доброчесність та освіту, вона виділила на утримання школи при Острозькому костелі невелику, як для неї, суму — 180 злотих, причому з ніяких інших джерел, як з прибутків знаменитої Острозької греко-латинської школи, заснованої її дідом. І хоча Анна Острозька запевняла, що вона це робить "...не відступаючи від волі святої пам'яті князя Костянтина на Острогу...", лишається малозрозумілим, як можна було не порушити волю фундатора, вдвічі зменшивши призначеного ним фінансування школи. Пізніше, вона зробила ще принаймні два заходи, які викликали супротив і роздратування вірних східного обряду. Перший — перепоховання тіла свого батька Олександра Острозького, що спровокувало виступ православних в Острозі на Великдень 1636 року. Другий — віддача в посесію Суразької волості оо. єзуїтам, яка формально перебувала у власності Острозької церкви св. Миколая та його шпиталю. Проти цього протестували як православні, так і уніати, які з 1636 року встановили свою духовну владу в Острозі.

Останню і наймасштабнішу фундацію княгиня Острозька зробила на порозі Вічності при складанні тестаменту (1651 рік). Загальна сума, яка виділялася на потреби Костелу та його служителів, перевищувала 150 тис. злотих, переважна більшість якої (бл. 100 тис.) заповідалася оо.єзуїтам. Особливу увагу виявила княгиня до відновлення діяльності свого дітища — єзуїтської колегії в Острозі, на відбудову якої (1648 року зруйнована козаками гетьмана Богдана Хмельницького) було виділено 20 тис. злотих¹⁴².

Таким чином, Анна Острозька відзначилася особливою активністю у справі поширення католицизму на Волині. Немає сумніву, що ця справа була головним сенсом її життя, заради якої вона не шкодувала ні коштів, ні родинних маєтків. Водночас слід визнати, що реалізація її планів часто проводилася некоректними методами, без належної толеранції прав її підданих — християн східного обряду. Не дивно тому,

що в недалекому майбутньому під час Визвольної війни українського народу у володіннях Анни Острозької активно формувалися повстанські загони, які надавали енергійну підтримку козацьким військам.

Важливий внесок у поширення католицизму на Волині зробили представники князівської родини **Заславських**. Цю традицію започаткував підляський, згодом волинський, воевода **Януш Заславський**, який перший зі своєї родини навернувся до римо-католицизму в кінці XVI ст. 1599 року він заснував у родинному місті Старий Заслав костел і плебанію, забезпечивши їх маєтками та прибутками¹⁴³. Свій крок князь пояснював необхідністю "...старатися про спасіння своєї душі, і також спасіння душ діток, слуг і підданих наших, нам від Пана Бога даних і довірених..."¹⁴⁴. Такими ж мотивами керувався князь 1607 року, коли фундував костел на честь свого небесного патрона — св. Івана Хрестителя — у містечку Красний Корець. У фундації він, між іншим, закликав підданих шанувати ксьондзів: "А що стосується ухвалення звичаїв людей католицьких як овечок до своїх пастерів, бажаю, щоб виявляли їм свою любов, але це до фундації не належить, оскільки кожна побожна людина сама почуватиме в собі цей обов'язок"¹⁴⁵.

На початку 40-х рр. XVII ст. онук Януша Заславського — **Владислав-Домінік Заславський** — вирішив підтримати Католицьку Церкву у своїх маєтностях у досить незвичний спосіб. На той час він, як протектор з'єднання, почав виявляти сумніви стосовно перспектив Уніатської Церкви. Мабуть, з цієї причини у нього з'явився план ліквідації василіанських архімандрій у Дермані та Дубні і передачі їхнього майна латинському Чинowi Босих Кармелітів. В разі реалізації цих планів уніати могли втратити чотири василіанських монастирі (три чоловічі та один жіночий). Це нанесло б непоправного удару і без того вкрай послабленим позиціям З'єднаної Церкви у цьому регіоні. Позиція князя Владислава Заславського не буде нам видаватися занадто дивною, якщо взяти до уваги загальне погіршення стосунків між уніатами і римо-

католиками, котре спостерігалось на той час у багатьох регіонах Речі Посполитої. Із актів св. Конгрегації в Римі та кореспонденції митрополита Антонія Селяви дізнаємося, що в той час на Волині активно сприяв латинізації уніатів Луцький єпископ Андрій Гембицький. Можна припустити, що князь Владислав Заславський діяв безпосередньо під його впливом.

Ситуація, що склалася у волинських єпархіях, викликала занепокоєння у митрополита Антонія Селяви. Саме за його настиглими проханнями позиція єпископа Андрія Гембицького та князя Владислава Заславського була винесена на розгляд св. Конгрегації в Римі на засіданні від 20 листопада 1643 р. Як і сподівалися уніати, її члени поставилися з повним розумінням до проблем З'єднаної Церкви. Князю Заславському нагадали, що без згоди Апостольської Столиці він не повинен відбирати у василіан монастирі (а дозволу на це Рим не дав). Відповідно, і керівництву Чину Босих Кармелітів св. Конгрегація не дозволила приймати монастирі, що перебували під патронатом цього князя. На щастя для уніатів, князь Заславський виявився слухняним католиком і залишив свої плани латинізації монастирів у Дубні та Дермані¹⁴⁶.

Діяльно підтримали на початку XVII ст. Римо-Католицьку Церкву також представники магнатської родини князів **Вишневецьких**. Яскраво відзначився у цій місії князь **Юрій Вишневецький**, з народження православний, пізніше — католик-конвертит. З ревністю неофіта Юрій Вишневецький турбувався про католицьке виховання своєї єдиної доньки — Гальшки Вишневецької. Остання мала протягом семи років мешкати у львівських бернардинок, а на її утримання і виховання князь призначив прибутки з маєтку Білий Камінь. Подбавши про спасіння своєї душі та душі доньки, князь не забув і про спасіння душ підданих — в тестаменті згадуються фундації принаймні двох плебаній у володіннях Вишневецького — в Білому Камені і Тайкурах¹⁴⁷. Разом зі своїм чоловіком (кн. Юрієм Чарторийським) зробила щедрі фундації на парафіяльний костел у Клевані також інша представниця цієї родини — кн. **Олександра Вишневецька**. Остання

підтвердила надання на цей храм маєтків, які знаходилися у їх спільній власності¹⁴⁸.

У 1640 році князь **Єремія Вишневецький** розпочав будівництво великого замку у родинному містечку Вишневець. Він значно модернізував замкові укріплення та збудував оборонний монастир оо. Кармелітів, який входив у єдину оборонну систему Вишневецького замку. Додаткове поле для фундаторської діяльності князів Вишневецьких відкрилося після переходу до їх володінь нових маєтків, які раніше були власністю родичів — князів Збараських. Їх нащадок — **Януш Вишневецький** — завершив 1637 року розпочате Юрієм Збараським будівництво костелу та кляштору оо. бернардинів у Збаражі, тим самим значно зміцнивши позиції Римо-Католицької Церкви на Кременеччині.

Велике значення для Римо-Католицької Церкви на Волині і в Речі Посполитій мала матеріальна підтримка з боку князівської родини **Сангушок**, яка на початку XVII ст., була представлена на Волині сім'єю князя **Адама Сангушка** та Катерини Уханської. Син відомого захисника православ'я Григорія Сангушка, князь Адам не поділяв релігійних ідеалів свого батька. Відомо, що ще в молодому віці (1613 року) він склав перший заповіт, в якому виявив свою глибоку католицьку релігійність та готовність щедро підтримати Католицьку Церкву. В разі своєї смерті князь виділяв на обдарування кляшторів та костелів величезні, як на той час, ресурси — 6 маєтків, близько 21 тис. злотих, та 1 тис. злотих щорічного чиншу. В цьому ж тестаменті згадувалася його фундація на костел в Горохові¹⁴⁹.

Проте, очікування на близьку смерть виявилися передчасними — Адам Сангушко продовжував жити і робити успішну політичну кар'єру. В різний час він був воєводою подільським, згодом — волинським, а також старостою володимирським. Втім, про підтримку католицизму у своїх маєтках князь також не забував — 1619 року ним була зроблена додаткова фундація на пробоштво в Горохові. Згідно з нею місцевий костел св. Діви Марії отримав три

села (Деречин, Завидів, Підлеське), п'ять ланів у маєтку Старий Горохів разом з десятиною та іншими прибутками з маєтків князя¹⁵⁰.

Особливі симпатії Адам Сангушко виявляв до ченців ордену оо. домінікан. Так, 1625 року, будучи володимирським старостою, він сприяв захисту економічних інтересів Володимирського домініканського кляштору¹⁵¹. Наступного, 1637 року, князь склав фундацію на заснування домініканського монастиря у містечку Камінь. Згідно з нею, новозаснована обитель забезпечувалася значними прибутками. Зокрема, Каменецький конвент отримував село і фільварок Цер у Холмському повіті, село Обле Руське у Володимирському повіті, 500 злотих щорічного чиншу, млини на р. Черей та інші угіддя. Фундуш визначав порядок богослужіння в монастирі, а фундатор накладав на себе і своїх наступників обов'язок не допускати поширення у Каменській волості релігійних громад (протестантських та православних), зауважуючи про необхідність підтримки римо-католицизму та унії¹⁵².

Проте, наймасштабніше дарування на користь Католицької Церкви князь зробив напередодні своєї смерті. 1653 року він склав тестамент, в якому щедро обдарував костели і кляштори Волині та Польщі, скерувавши на це величезні ресурси — 50,6 тис. злотих, не рахуючи нерухомості та 15 тис. злотих, які він відписав на організацію свого похорону¹⁵³.

Відзначилася у справі поширення католицизму також родина **Чарторийських**. Перший католик-конвертит з родини, князь **Юрій Іванович Чарторийський** в кінці XVI ст., фундував у Клевані парафіяльний костел св. Діви Марії¹⁵⁴. Згодом один із синів Юрія Чарторийського — **Андрій Чарторийський**, прийнявши чернече ім'я **Адріан**, присвятив себе духовному подвигу в Чині оо. бернардинів. Другий його син — **Миколай-Юрій Чарторийський** — спонукуваний ревністю до римо-католицизму, заснував у Клевані колегію для світських священиків латинського обряду. В зв'язку із цим 1630 року він склав фундацію, згідно з якою на утримання згаданого вище колегіуму мансіонаріїв був призначений

Пересопницький монастир (ймовірно, на той час уніатський) разом зі всіма своїми маєтками і прибутками¹⁵⁵. Подібна доброчинність коштувала йому скандалу з уніатами, який сягнув до Риму, але князь, здається, жодних серйозних неприємностей за свої дії так і не зазнав. Згодом, будучи опікуном князя Самійла Корецького, Миколай Чарторийський сумлінно слідкував за дотриманням фундації на Луцький костел Св. Трійці, надану його предками — Самійлом та Каролем Корецькими¹⁵⁶.

Вище ми згадали про фундаторську діяльність представників наймогутніших на Волині магнатських родів, чия суспільно-релігійна позиція мала дуже суттєвий (якщо не вирішальний) вплив на розвиток релігійної ситуації в регіоні. Проте, крім згаданих магнатів Римо-Католицьку Церкву активно підтримали представники середнього та дрібного nobilitetu. В актових книгах повітових судів Волинського воєводства нами виявлено сотні заповідальних записів та дарчих актів на костели і кляштори Луцької римо-католицької єпархії, реєстр яких ми наводимо в додатках.

Найбільшу кількість надань знаходимо у заповітах. Нами було встановлено, що переважна більшість виявлених нами тестаментів мають заповідальні записи на користь костелів та кляшторів. Згідно з ними Римо-Католицька Церква наприкінці XVI—першій половині XVII ст. отримала пожертву понад 743 тис. злотих пожертв. До цієї суми не зараховано надання костелам і кляшторам католиками східного обряду (уніатами), а також подаровані маєтки, вартість яких встановити неможливо.

Крім тестаментів, волинська шляхта католицького віросповідання¹⁵⁷ підтримувала свою Церкву фундаціями та різного роду дарчими актами. Крім згаданих вище фундаторів — Острозьких, Радзивіллів та Чарторийських, зусиллями яких постали єзуїтська колегія в Острозі, колегіата в Олиці та колегія мансіонаріїв в Клевані, відзначилися благодійністю також інші представники шляхетських родин. Так, зусиллями родини були зведені францисканські кляштори у Яневі

та Шумську, могутня князівська **родина Корецьких** постійно та послідовно підтримувала Корецький монастир оо. францискан. Щедрі надання отримали від жертводавців також монастир св. Бригіди в Луцьку та кляштори оо. домінікан в Луцьку та Володимирі.

В окремих випадках Католицьку Церкву на Волині підтримували її найзатятіші конкуренти — протестанти. Пов'язане це було з обставинами особистого характеру. Наприклад, відомий дисидент (кальвініст) воєвода дорпацький **Андрій Лещинський** був одружений з ревною католичкою Анною Корецькою. Після смерті дружини (†1640) він, поважаючи її пам'ять, звів у Чарторийську костел (ймовірно, будуватися він почав ще за життя Корецької) де упокоїлося її тіло¹⁵⁸.

Коли йде мова про фундаторську діяльність волинської шляхти на користь Римо-Католицької Церкви, слід окремо відзначити участь її представників у фінансуванні благодійницьких проєктів католицького духовенства. Найяскравішим епізодом благодійницької активності подібного роду на Волині була діяльність в Луцьку у 20—30-х роках XVII ст. каноніка **Балтазара Тишки**, яку ми вважаємо за доцільне висвітлити детальніше. Отже, нам не вдалося встановити, звідки походив луцький канонік — в числі відомих на сьогодні шляхетських родин Волині прізвища Тишки немає. Він, як луцький канонік, згадується у 20-30-х роках XVII ст. в численних маєткових суперечках Луцької римо-католицької капітули з представниками волинського нобілітету¹⁵⁹. На перший погляд, він нічим не відрізнявся від своїх колег — капітульних отців, які сумлінно і невідступно захищали маєтки та статки костелу від зазіхань світських осіб. Лише іноді зустрічаються нетипові для католицького духовенства правові ситуації — придбання в різний спосіб (купівля, дарування, фундації) на ім'я Балтазара Тишки нерухомості, зокрема кількох маєтків у Луцькому повіті.

Так, шляхтич **Михайло Мишка** 1626 року склав фундацію в розмірі 5 тис. польських злотих на користь луцького каноніка Балтазара Тишки. Згадана сума, покладена на видеркаф,

давала щорічний прибуток (чинш) в розмірі 400 злотих¹⁶⁰. Відзначився канонік також нетиповою для свого часу турботою щодо економічних прав підданих. Укладаючи 1634 року з паном Петром Довгірдом угоду про посесію одного з маєтків, Тишка окремим актом обумовив повинності підданих і зазначив, що панщина не повинна перевищувати три дні на тиждень¹⁶¹. Причини подібної господарської активності луцького каноніка, його гуманізму щодо селян та прихильності до нього ряду представників волинського нобілітету цей актовий матеріал не розкрив. З'ясовуються вони пізніше, коли накопичені матеріальні ресурси дали Тишці можливість реалізувати свої добродійні плани.

1632 року в день св. Люції канонік Балтазар Тишка склав свою першу фундацію. Написана вона живою (а не сухою діловою) мовою, дає ширше уявлення про мотивацію вчинків автора та проливає світло на його внутрішній світ. У вступній частині цього документу канонік зазначив, що "...здавна хотів і прагнув зробити якийсь милосердний вчинок для людей нещасних, гідних християнського співчуття у місті Луцьку, де моє перебування хотів бачити Господь Бог, і де часто знаходив хворих, що лежали по вулицях, на землі і по гноях, позбавлені догляду та ґрунтовної провізії"¹⁶². Не маючи можливості одразу реалізувати цей задум, Балтазар Тишка чекав слушної можливості придбати маєтність, яка б дала можливість фінансувати його благодійницький проект.

Така нагода сталася, коли волинські магнати надали йому для цього необхідні матеріальні ресурси. Так, князь **Кароль Корецький** подарував Балтазару Тишці двір у Луцьку, а **Ян-Казимір Пац** з дружиною Єленою Стецкевичівною надав села Довга Воля та Половели з присілками Липішки та Зелениця. Ці маєтності і були обернені на утримання шпиталю, який розмістився у згаданому будинку на вулиці Жидівській. Виходячи з переконання, що на цьому світі Христос живе в убогих та нужденних людях, канонік Тишка зробив свій шпиталь відкритим для представників всіх релігій без огляду на вік, стать та суспільні стани. У своїй фундації він зазначав та-

кож, що шпиталь прийме не тільки хворих, але всіх, хто буде перебувати в будь-якій важкій потребі.

Канонік Тишка писав, що за це люди, яким шпиталь дасть притулок, "...як за мого життя, так і після моєї смерті, повинні вічними часами благодіяти Пана Бога за відпущення моїх гріхів та гріхів усіх людей, що ображають Бога, особливо за тих, які живуть нерозкаянними, щоб Господь їх напоумив. А також за душі моїх братів і сестер та інших дальших родичів, а скоріше усіх померлих, чиї душі затримані в чистилищі, і передусім за тих, які без родичів і знайомих на війнах, в дорозі, на водах, в ув'язненні невідомо або несподівано без рятунку вмирають, або сходять зі світу за свої вчинки через справедливість суду, і там відповідають перед божою справедливістю, сподіваючись на милосердя"¹⁶³.

Заснуванням шпиталю не завершилася фундаторська діяльність Балтазара Тишки. Каноніка турбувало майбутнє його благодійницького проекту, тому він на Різдво 1637 року склав доповнення до своєї фундації від 1632 року. Цей документ є дуже цікавим, оскільки він проливає додаткове світло на особисті якості каноніка, а також на деякі особливості церковного життя того часу.

Отже, ксьондз Тишка у своєму звичному стилі розмірковує над проблемою власного покликання. Канонік наголошує, що Бог потребує від людини не так своєї прослави, скільки милосердя до ближнього. Продовжуючи свою думку, він свідчив, що насіння любові до ближнього та бажання допомогти нужденним Бог посіяв у його душі ще в юності, але тільки у старості дав нагоду їм прорости. Ставлення до цього факту у ксьондза Тишки філософське: "Адже і ковчег перед потопом, до якого люди в останній своїй потребі тікали мусили, хоч за волею Божою, але не одразу був збудований. Також зерно гірчичне, під яке в негоду убогі пташки тікали, не одразу деревом стало"¹⁶⁴. У зв'язку з цим, останньою працею свого "вечірнього віку" у "господньому винограднику" канонік вважає дарунок убогим, що мешкають при шпиталі (а в їх особі Христу) чергової, придбаної для цієї мети,

маєтності — села Вичолків. Ксьондз Балтазар Тишка наводить розлоге звернення до Христа з проханням прийняти цей скромний дар, лишаючи поле своєї роботи "у винограднику" молодшим робітникам, покликаним Господом.

Вважаючи, що його життя добігає кінця, канонік потурбувався про опікунів його благодійницького проекту, які мали продовжити започатковану ним справу після його смерті. Ксьондз Тишка висловив побоювання, щоб його шпиталь не спіткала доля інших сучасних йому благодійних установ, коли прибутки від подібних фундацій шахрайським шляхом перекочувували до кишень приватних осіб. Називаючи згадані прояви любові до ближнього фарисейством, канонік застерігав можливих порушників своєї фундації постановами Тридентського Собору, який суворо карав за такі вчинки. З огляду на це ксьондз Балтазар Тишка визнав за найдоцільніше довірити долю свого шпиталю канонікам Луцької римокатолицької капітули, а не приватним особам¹⁶⁵.

"*Номо proponit, sed Deus disponit* — Людина припускає, але Бог вирішує" — свідчить латинська приказка. Хоча 1637 року ксьондз Тишка писав, що вже "йде до гробу", але поперед у нього лишався ще певний відрізок життя, який не минув безслідно для омріяної ним справи. Достеменно відомо, що 1639 року канонік вже важко хворів. Через погане здоров'я та поважний вік він навіть змушений був зректися опікунства нащадками Войтеха Мстиславича, а ведення судових справ щодо оренди капітульних маєтків велів передати своєму родичу — ксьондзу Стефану Тишці¹⁶⁶. Тим не менше, він не шкодував своїх згасаючих сил для продовження благодійницької праці на користь бідних.

12 березня 1639 року Тишка склав свою наступну фундацію. В ній ксьондз Балтазар свідчив, що "не без волі божої" дійшов до думки довірити в майбутньому реалізацію своїх харитативних планів ченцям, які б найбільше відповідали цій місії за своїм духовним покликанням. З цією метою він частково переформатував свою фундацію, заново розподіливши частину майна та прибутків від маєтностей, запи-

саних на шпиталь. Так, з волі ксьондза Балтазара Тишки в Луцьку постав монастир отців боніфратріїв — ченців, покликанням яких стали опіка та лікування хворих. Монахи отримували двір, подарований свого часу князем Корецьким для утримування недужих, щорічний чинш в 600 злотих від капіталу в розмірі 8 тисяч злотих, а також 5 тисяч злотих з щорічним чиншем в 400 злотих, внесених Михайлом Мишкою і забезпечених його маєтком Мирків. За це Балтазар Тишка традиційно просив про молитву за себе, своїх родичів та за всі душі, які спокутують гріхи в чистилищі¹⁶⁷.

Ймовірно, під кінець 1639, або на початку 1640, року канонік Тишка, бажаючи залучити до започаткованої ним справи католицьких вірних, складає останню в своєму житті фундацію. Згідно з нею, в Луцьку при костелі отців єзуїтів постало братство милосердя, яке, ймовірно разом з оо. боніфратріями, опікувалося вищезгаданим шпиталем. Тексту цієї фундації виявити поки що не вдалося, вдалося лише частково відновити її зміст за іншими, дещо пізнішими, документами, що стосувалися діяльності братства. Отже, нами було встановлено, що на той час маєтки Довга Воля, Половле та Витягів (Ви-чолків?) уже належали не шпиталю, а братству. З їх прибутків на користь братства мало щороку йти 1 тис. злотих¹⁶⁸. Крім того, на його користь були записані інші маєтки та грошові суми. Братству, зокрема, належали села Рикані і Тополя, які воно тримало від пана Олександра Красинського заставним правом в якості гарантії наданої йому позики покійним Балтазаром Тишкою в розмірі 7 тис. злотих¹⁶⁹. Канонік також придбав у Яна Харленського для братства щорічний чинш в розмірі 250 злотих за суму 3300 злотих, забезпечений маєтками міста і замком Новий Острів¹⁷⁰.

Канонік Балтазар Тишка пішов з життя на початку 1640 року, ймовірно в березні місяці. Його тестамент було внесено до актових книгах Луцького гродського суду 2 квітня 1640 року, коли Тишки вже не було серед живих. Цей документ дійшов до нас у дуже пошкодженому стані, тому нам не вдалося встановити цілої низки його важливих позицій, навіть

дати написання. Проте згасаючий текст тестаменту, пошкоджений грибком, доніс нам головну думку автора — канонік Тишка підтвердив свої фундації, щедро обдарував костели і кляштори Луцька та попросив про молитву за свою душу¹⁷¹.

Без перебільшення можна сказати, що постать Балтазара Тишки є однією з найяскравіших в історії Церкви на Волині ранньомодерної доби. З усіх відомих на сьогодні представників духовенства різних конфесій цього регіону не було жодного, хто б впроваджував ідею харитативної діяльності з такою послідовністю та наполегливістю, як Балтазар Тишка¹⁷². Не володіючи значними посіlostями, луцький канонік фінансував власні благодійницькі проекти, залучаючи кошти "спонсорів", які виділяли дуже солідні матеріальні ресурси, покладаючись на його духовний авторитет. Варто зазначити, що на створення та утримання благодійницьких структур (шпиталю, монастиря та братства) Балтазар Тишка задіяв двір у Луцьку, три села з присілками та не менше 23300 польських злотих. Ці маєтки та капітали давали щорічний чинш в розмірі 2250 злотих і забезпечували право на посесію ще двох маєтків. Для порівняння: за цей чинш тоді можна було придбати пристойний двір в Луцькому замку. Благодійність подібного масштабу на той час була під силу хіба-що магнатам, тому активність луцького каноніка щодо збору коштів на користь нужденних заслуговує на найвищу оцінку.

Діяльність Балтазара Тишки є цікавою і важливою також з огляду на її інтернаціональний та позаконфесійний характер. В той час, як у Луцьку функціонували "польські", "руські" та "вірменські" шпиталі, луцький канонік, який вірив, що на цьому світі Христос живе в нужденних людях, відкрив двері своєї лічниці для всіх, хто потребував лікування та допомоги — без огляду на релігійну належність, стать, вік чи соціальний статус. Подібний підхід в умовах непростої релігійної ситуації в Речі Посполитій був великою рідкістю.

В цілому, загальна кількість коштів, виділених волинськими фундаторами на користь Римо-Католицької Церкви, перевищує 77 тис. злотих окрім вартості подарованих маєтків

та прибутків від них. З урахуванням грошей, які поступали згідно заповідальних записів у тестаментях (743 тис. злотих), загальна сума, пожертвована на Костел, складатиме щонайменше 820 тис. злотих в період з 1596 по 1648 рік. Сума ця виглядає просто колосальною, якщо взяти до уваги, що на сьогодні взято на облік лише 110 костелів, каплиць і кляшторів, існування яких на Волині у зазначений період вдалося довести документально.

4.4. Релігійне життя католицької шляхти Волині

Коментуючи внутрішню ситуацію, що склалася в Римо-Католицькій Церкві в кінці XVI ст., відомий спеціаліст з історії Церкви о. Борис Гудзяк писав: "Характерною рисою Католицької Реформи був особливий дух боговідданості та душпастирського служіння. Оновлювалися старі католицькі монаші ордени, засновувалися нові; багато знатних людей, зокрема жінок, прилучалися до контемплативного чернечого життя; в єпископські лави влилося нове покоління ревних єрархів, що взялися зміцнювати єпархіальні структури та побожність своїх віруючих. Проповіді, великопісні місії, прощі, літургичні процесії, інші релігійні треби, в яких міг брати участь кожен, а ще друкована література, — всього цього стало більше, й усе це, краще за якість, доходило до розуму, заторкувало серця та душі посполитих мирян"¹⁷³. І далі про особливості релігійної свідомості католицького нобілітету польсько-литовської держави: "Під кінець XVI ст. характерним для польсько-литовського католицизму був не так інквізиторський дух, як глибокий релігійний пієтизм. Крім того, непорушний принцип шляхетських вольностей наперед виключав можливість утискування будь-якої конфесії, де значну частину становила шляхта"¹⁷⁴.

Релігійне життя римо-католицького нобілітету, як і шляхтичів інших християнських конфесій Волині, відображено в документах лише фрагментарно. Це цілком зрозуміло з огляду на специфіку духовного та релігійного життя людини згаданого історичного періоду, яке майже не піддається доку-

ментальній фіксації. Втім, виявлені документи дають нам можливість в головних рисах окреслити її специфіку, і вона в цілому співпадає з оцінкою загального духовного та релігійного життя католицької шляхти, яку дав о. Борис Гудзяк.

Так, однією з найважливіших складових релігійного життя католицького нобілітету було шанування культу Діви Марії. В цьому сенсі визначною подією на Волині була урочиста передача 1598 року луцьким домініканкам чудотворного образу Пресвятої Богородиці. Подарований він був єпископом Луцьким Бернардом Мацейовським, який в свою чергу отримав його в дар від Папи Климента VIII. Луцький образ невдовзі став славитися чудесами. З 1614 по 1650 рік вдячні вірні, які отримували зцілення від ікони Богородиці, видряпували на стінах домініканського костелу свідчення про її чудеса. В числі волинської шляхти — шанувальників чудотворної ікони, які отримали від неї чудотворні дари, зустрічаємо волинського каштеляна князя **Миколая Чарторийського** (запис від 1622 року)¹⁷⁵. В майбутньому "Богородиця домініканська" була коронована і у широких верствах вірних визнавалася покровителькою Волині.

Основним видом активного почитання Діви Марії серед католицьких вірних зазначеного періоду були Розарії — молитовні братства, що створювалися при монастирях. У них відбувалося релігійне виховання світських осіб під керівництвом ченців — переважно домінікан, францискан та єзуїтів. Його суть полягала у молитовній практиці вірних, базованій на поєднанні молитов та розмірковувань про основні правди віри. Перші згадки про братства Розарію на Волині з'являються на початку XVII ст., але безсумнівним є факт їх більш раннього існування. Так, Галышка Фальчевська у своєму тестаменті від 1602 року визнала себе членом братства св. Діви Марії при Луцькому домініканському монастирі¹⁷⁶. 1619 року аналогічне визнання зробив Ян Бонецький, зазначивши, що є членом братства уже кільканадцять років¹⁷⁷.

Документально встановлено, що братства Розарію існували принаймні у чотирьох містах Волині — Володимирі (при

домініканському монастирі), Корці (при францисканському монастирі), Луцьку (при домініканському монастирі) та Олиці (при місцевій єзуїтській колегіаті)¹⁷⁸. З документів, які були в нашому розпорядженні, випливає, що членами згаданих братств були представники волинських шляхетських родин, що мали переважно польське походження. В їх числі були Бонецькі, Длутопольські, Заленські, Коблинські, Конопчанські, Любецькі, Марцишевські та Фальчевські. Даних про належність до числа братств Розарію світських представників українських шляхетських родин поки що не виявлено.

Крім рожанкових братств, існували також на Україні римокатолицькі братства милосердя. Основною їх функцією був догляд за хворими і немічними у шпиталях. На Волині нам відоме одне таке братство, засноване згаданим вище каноніком Балтазаром Тишкою при єзуїтському костелі у м. Луцьку. Згідно з волею фундатора, його члени мали опікуватися хворими у шпиталі при кляшторі оо. боніфратрій в Луцьку. Документи, що були в нашому розпорядженні, дають можливість зробити висновок, що його членами були переважно луцькі міщани римокатолицького віросповідання польського походження. В їх числі — аптекар Войтех Ліпчик, Адам Гоголя-Шмуклеж та ін.¹⁷⁹

Культ св. Діви Марії був дуже популярним в середовищі волинського католицького нобілітету, який посилено поширювався оо. домініканами, францисканами та єзуїтами. Виявлялося це у жертвах на марійні костели, зведенні каплиць та вівтарів на її честь, дарчих записках рожанковим братствам та прикрашенні коштовностями марійних ікон у католицьких храмах Волині. Часом пієтет до Пресвятої Богородиці виявлявся у досить незвичний спосіб. Так, великий шанувальник її культу **Криштоф Гойський** бажав прищепити шанобливе ставлення до св.Діви Марії вихованцям луцької бурси. З цією метою він зробив невелику фундацію (20 злотих) на виконання пісні в її честь для студентів перед початком лекцій¹⁸⁰. Родина Ласинських (**Миколай Ласинський** та його дружина **Олександра Загоровська**) замовила маляру на-

писати образ св. Діви Марії. Коли він був готовий, подружжя оплатило роботу майстра та подарувало його домініканському костелу в Луцьку. Цікаво, що цей образ ще за їх життя уславився чудесами і пізніше став одним із знаних на Волині образів, що прославився даром зцілення¹⁸¹.

Про приватні релігійні практики волинської шляхти можемо судити передусім за життєписами деяких волинських магнатів. Відомо, що деяка їх частина практикувала досить суворі форми релігійного життя.

Вище вже згадувалося, що княгиня **Анна Острозька** після смерті братів та чоловіка присвятила своє життя молитві та релігійному самовдосконаленню. Під керівництвом своїх духовних наставників — оо. єзуїтів — вона більшу частину свого часу проводила в каплиці Острозького замку, майже щоденно відбуваючи сповідь, покути та молитву. Княгиня носила дротяний пояс, займалася самобичуванням. По суті, Анна Острозька жила чернечим життям, хоча й лишалася формально світською людиною¹⁸².

Строге, хоч і не чернече, життя практикував князь **Станіслав Радзивілл**. Проживши лише 40 років, він встиг отримати серед своїх сучасників ймення "Побожний". Для цього були цілком реальні підстави — князь майже не цікавився перспективами світської кар'єри, присвятивши життя духовному покликанню. Станіслав Радзивілл щороку відбував реколекції у Олиці та Налибоках, мандрував на поклоніння до католицьких святинь Європи, писав твори релігійно-догматичного характеру. Один з них — "Oreze duchowne prawnowiernego gyscera chrescijanskiego", виданий у Кракові 1591 року з викладом головних правд віри, був досить популярним в середовищі тогочасного католицького нобілітету¹⁸³.

Син Станіслава Радзивілла — князь **Ольбрихт-Станіслав Радзивілл** — на відміну від батька брав активну участь у політичному житті Речі Посполитої. Втім, і він виявився людиною побожною, яка практикувала суворі форми релігійного життя та покути. Про це історик Т. Лопалецький писав: "Щодень слухав служби Божої, стоячи на колінах просто на твер-

дій камінній долівці, від чого поробились йому на колінах виразки. Всілякими способами мучив своє грішне тіло. Нарешті винайшов клітку виконану з дерева та заліза і казав у ній себе замикати. Ця штукенція була так хитро зроблена, що сидячи в ній, не міг він поворухнути ані рукою ані ногою. Та й його самого не було видно, а тільки голий хребет виставав назовні для шмагання бичем. Слuzі, котрий його шмагав щоп'ятниці, платив за ті муки. А чим сильнішою та мука була, тим більшу той отримував платню"¹⁸⁴.

Практикував Ольбрихт Радзивілл також інші форми покути, які передбачали спасіння ближнього та допомоги бідним. Намагаючись ширше залучити своїх підданих до релігійного життя, Ольбрихт Радзивілл фундував при Олицькому костелі відправу до причастя щочетверга з публічною процесією. Після відправи убогі йшли до замку, де їх добре годували та щедро обдаровували. При цьому іноді сам князь особисто обслуговував по 200 чоловік¹⁸⁵.

Якщо особливості релігійного життя деяких католицьких магнатів (внаслідок відносної дослідженості їх біографій) в головних рисах нам відомі, то про релігійні практики середньої та дрібної шляхти збереглося дуже мало документів (це не стосується культу св.Діви Марії, про що йшлося вище). Втім, навіть розрізнені дані дають можливість окреслити певні аспекти релігійного життя згаданої шляхетської групи.

Так, встановлено, що на Волині існував Третій чин ордену бернардинів, члени якого бажали вести поглиблене духовне життя та апостольську працю, але не могли вступити до Першого (чоловічого) чи Другого (жіночого) Ордену через обов'язки — професійні чи сімейні. Належність до нього виразно окреслили своїми тестаментом **Яковицький Криштоф** та **Ясманецька Катерина**. До того ж пан Криштоф Яковицький заповів поховати своє тіло у габіті при Дубенському кляшторі¹⁸⁶.

Полоцький уніатський архієпископ св. Йосафат Кунцевич у своїх "Правилах для священників" наголошував на необхідності постійної молитви та вчасної відправи богослужінь. В

приклад священикам владики ставив деяких світських осіб, які, незважаючи на зайнятість, щодня знаходять час для молитви та читання Часослова. Свідчення Полоцького архієпископа підтверджуються фактом інтенсивного будівництва волинськими католицькими шляхтичами у своїх володіннях каплиць, які водночас грали роль родових усипальниць. Так, актовий матеріал фіксує наявність каплиць у дідичних маєтках панів **Гораїнів, Лисаковських, Петровських, Стемповських, Харлинських**, та ін¹⁸⁷.

4.5. Конфлікти римо-католицької шляхти і духовенства, їх причини

Вище писалося про результати плідної співпраці волинської шляхти з католицьким духовенством у справі поширення католицизму, у виконанні релігійних практик та у реалізації благодійницьких проєктів. На перший погляд може скластися враження існуванні певної ідилії у їх стосунках. Втім, такий висновок був би помилковим. Документи свідчать, що стосунки католицького нобілітету зі своїми духовними отцями не завжди були дружніми — ціла низка конфліктів, зафіксованих в актових книгах, є тому переконливим підтвердженням. Лишаючи поза увагою суто економічні суперечки, спробуємо розібратися з тими випадками, суть конфліктів яких лежала поза матеріальними інтересами.

Отже, нами встановлено, що більша частина документів, які фіксують конфлікти між шляхтою латинського обряду і римо-католицьким духовенством, має побутовий характер. В їх основі часто лежало банальне хуліганство гордих панів, які звикли вести розгульне життя. Життєве "credo" цієї категорії волинського нобілітету недоброзичливці князя Януша Заславського вклали йому в уста: "Горілку пий, баламутнею жий, правди не кажи"¹⁸⁸. Втім, ці, навіть побутові, свідчення важливі, оскільки яскраво ілюструють вияви типової поведінки певної частини шляхетського загалу щодо власного Костелу та духовенства. Стає очевидно, що притаманна шляхті гоноровитість часом виходила за межі пристойності,

коли "урожені пани" не бажали рахуватися ні зі святістю місця, ні з авторитетом католицького священика.

Характерна в цьому сенсі подія сталася 1623 р. у м. Литовиж. В неділю 7 травня плебан Каспер Кубаля правив месу у місцевому костелі. З великим запізненням (аж на час проголошення проповіді) до храму прибув шляхтич Ярош Хохоль. Зайнявши своє місце, він, не зважаючи на плебана, почав вести світські розмови із сусідами, супроводжуючи їх сміхом. Врешті, плебан змушений був зробити пану Ярошу зауваження, яке останнього не на жарт роздратовало. Після закінчення меси він довго чекав на цвинтарі ксьондза Каспера, маючи на меті з'ясувати з ним стосунки. В присутності багатьох шляхтичів, що виходили з костелу, він нахвалявся розправитися з плебаном, самовпевнено вигукуючи: "Не таких ксьондзів я із казальниці скидав"¹⁸⁹! Не дочекавшись плебана, який ховався від нього в костелі, Ярош Хохоль з погрозами відійшов. Ксьондз Каспер Кубаля тим не менше вирішив владнати конфлікт зі скандальним шляхтичем. Побояючись особисто прийти до нього додому, він написав примирливу записку пану Хохолу і доручив "діду старому, шпитальному" доставити її за адресою, що той і виконав. Втім, це не розв'язало проблеми. Як особисто Ярош Хохоль, так і його дружина — Богуміла Мелешківна, і надалі приходили до костелу з погрозами на адресу плебана. Врешті, останній змушений був покликати возного, який офіційно засвідчив в суді нав'язливе бажання Яроша Хохолу "скинути з казальниці" ксьондза Каспера¹⁹⁰.

Бували також випадки, коли шляхта в костелах влаштовувала з'ясування між собою стосунків, що призводило не тільки до зневаги духовенства, але і до осквернення святині. Наприклад, набув розголосу скандал, що стався під час роботи Луцького сеймику 1647 року, засідання якого проходили в Луцькому кафедральному костелі. Суперечка, яка виникла там, переросла в бійку, в ході якої в хід пішли шаблі. Фінал сварки був сумний — луцького гродського писаря Станіслава-Казимира Беневського було тяжко поранено, скри-

вавлено великий вівтар. І хоча нам не вдалося точно встановити, хто саме перший вихопив із піхов зброю (вірогідно, конфлікт спровокувала шляхта некатолицького віровизнання), проте присутність у "лицарському колі" католицької шляхти, яка, напевно, складала більшість присутніх, також покладає на неї відповідальність за те, що сталося¹⁹¹.

Значно серйознішими були протиріччя між римо-католицьким духовенством та шляхтою, які стосувалися ідеологічних питань, а саме шляхів та методів поширення католицизму. Те, ще вони мали місце, ми бачили на прикладі неоднозначного ставлення волинського нобілітету до питання про введення у своїх володіннях унії (католицизму східного обряду) за правом патронату. Втім, методи поширення католицизму латинського обряду також часом викликало гострі дискусії. Свідченням цього є приватний лист князя Юрія Збараського до невстановленого адресата, отця ордену єзуїтів. Хоча згадане послання вилучено із загального контексту ймовірного листування між ними, і до того ж є недатованим, все-таки лист дає уявлення про суть головної проблеми.

Отже, князь Збараський писав лист до свого адресата в стані явного невдоволення. Він стверджував, що не давав йому ніяких підстав для написання листів на свою адресу і, більше того, "...рад був би прийти до того блаженства, за якого ні ваша милість про мене, ні я про вашу милість не знав"¹⁹². Але що все-таки змусило князя Збараського, який бажав би зберігати "глибоку мовчанку" в стосунках з єзуїтами, все-таки взятися за перо? З тексту листа випливає, що єзуїт був невдоволений релігійною працею, яку провадив у своїх маєтностях Юрій Збараський. З цього приводу князь відповідає: "...якщо погані ксьондзи в маєтностях моїх, не моя то провина (*łasno je odmienic*), хоч бачу, що до того краю важко привести доброго ксьондза, тому я бажаю терпіти поганих, бо не знаю, де тут брати кращих"¹⁹³. Згадуючи свій лист до луцького суфрагана, якому він писав у цій же справі, Юрій Збараський далі робить важливе зізнання: "...про що писав я до кс. суфрагана луцького, що скоріше бажав би, щоб

ті краї лишалися у старих звичаях (православними. — *Прим. авт.*), ніж щоб ви мені мали подавати свої методи. Волів би я покласти на час у релігійній праці, ніж на вогонь, щоб потім згоріти у ньому"¹⁹⁴. Останні слова князя були відвертим викликом єзуїту: "В Польщі, не в Римі чи в Іспанії живу, інквізиції не боюся"¹⁹⁵.

Згадані факти свідчать, що в римо-католицькому суспільстві Волині існували певні проблеми по лінії стосунків вірні — духовенство. Породжувалися вони різними факторами. В першому випадку католицьке духовенство стикалося з виявами відвертої шляхетської сваволі, притаманної не тільки магнатам, але навіть бідним, безземельним, але гоноровитим панам. В іншому випадку ми фіксуємо опозиційні настрої в середовищі гуманістично настроєної частини католицького шляхетства, представники якої не поділяли методів релігійної праці в Україні ордену єзуїтів.

4.6. Волинська шляхта в середовищі римо-католицького духовенства

Як згадувалося вище, Римо-Католицька Церква на Волині наприкінці XVI—першій половині XVII ст. отримала потужну матеріальну підтримку з боку місцевого нобілітету — як українського, так і польського походження. Водночас, в порівнянні зі шляхтою східного обряду, волинські римо-католики виділили зі свого середовища порівняно невелику кількість осіб, які, прийнявши духовний сан, займалися пастирською діяльністю у регіоні. Документи свідчать, що настоятелями костелів та ченцями у кляшторах були особи переважно польського походження. Втім, цей факт не слід пояснювати браком духовного покликання місцевих католиків. На наш погляд, справа полягає в іншому.

Передусім, слід звернути увагу, що на відміну від Церкви східного обряду Римо-Католицький Костел відрізнявся значно більшою мобільністю у розподілі своїх кадрів. Ксьондзи, а особливо чернецтво, рідко осідали надовго в костелах і кляшторах того регіону, звідки були родом. За волею духовного

керівництва своїх єпархій та орденів, чия влада поширювалася далеко за межі Волинського воєводства, ксьондзи та ченці могли виконувати свої пастирські обов'язки і в інших регіонах Речі Посполитої, а то і за кордоном. Втім, представники заможних волинських родів могли і з власної волі шукати собі перспективні місця в структурі Римо-Католицької Церкви, осідаючи у Варшаві, Кракові, Львові та ін.

Відомо, наприклад, що один із синів волинського магната, князя **Юрія Чарторийського** — (Адріан?) **Чарторийський** — прийняв духовний сан і з часом став краківським каноніком. Очевидно, він був відомим проповідником, якщо 24 лютого 1645 р. король Владислав IV особисто був присутнім на виголошенні ним проповіді. Цікаво, що ксьондз Чарторийський не забував своєї історичної батьківщини — одного разу він прибув до Клевая і урочисто вніс до родинного костелу мощі св. Боніфация¹⁹⁶. Донька волинського Григорія Сангушка — **Олександра Сангушко**, — вихована матір'ю-католичкою (Софією Головчинською), також присвятила своє життя Костелу. 1612 р. вона стала черницею чину св. Клари у Львові, прийнявши ім'я Магдалена, і, за переказами, згодом померла смертю святої¹⁹⁷.

Другою причиною низького представництва волинського шляхетства в середовищі місцевого римо-католицького духовенства вважаємо відносну нечисленність костелів та кляшторів на території Волинського воєводства — на сьогодні документально доведено існування 110 костелів, каплиць та кляшторів в цьому регіоні. Ми згадували, що в цьому ж регіоні знаходилося 2—2,5 тис. церков східного обряду (православних та уніатських), причому в багатьох із них настоятелями були представники дрібної шляхти, які, не маючи інших засобів існування, з волі своїх панів виконували функції парафіяльних священиків і жили з прибутків церковних маєтків. Крім того, численні монастирі східного обряду, що перебували під патронатом місцевої шляхти, виконували функції шпиталів або пенсійних будинків для шляхетських слуг — православних та уніатів. Саме ці обставини

уввели велику кількість дрібної шляхти в середовище духовенства Церкви східного обряду. Ні костели, ні кляштори Римо-Католицької Церкви (крім, можливо, монастиря св. Бригіди в Луцьку) подібних функцій не виконували, а відтак представництво волинської римо-католицької шляхти серед ченців та ксьондзів не могло бути численним.

Серед духовних осіб Римо-Католицької Церкви волинського походження які вели пастирську діяльність у рідному воєводстві, варто згадати сина визначного захисника православ'я Лаврентія Древинського — добродчинця Олицької колегіати, каноніка **Яна Древинського**. У Луцькому кафедральному костелі служив брат волинського підчашого Мацея Стемпковського — канонік **Бартоломей Стемпковський**¹⁹⁸. Принаймні двоє представників шляхти — **Матеуш-Домінік Шанявський** та **Іполіт Гулевич** — обрали шлях чернечого подвигу у волинських кляшторах оо.домінікан. Представники шляхетського жіноцтва Волині, які шукали чернецтва, ставали монахинями кляштору св.Бригіди у Луцьку. В їх числі згадуються **Сузанна Станішевська** (пріориня), **Христина Мелешківна** (черниця), **Анна Гулевич** (черниця) та ін.

Отже, волинська шляхта виявила надзвичайно високу активність у справі підтримки інтересів Римо-Католицької Церкви як у власному регіоні, так і поза його межами. Стрімко зростаючи чисельно за рахунок конверсій православних до католицизму, волинський католицький нобілітет на середину XVII ст. досяг значних результатів, а саме:

1. На Волині були створені навчальні центри (Острозька єзуїтська колегія, Олицька колегіата, семінарія у Клевані), які стали дієвим засобом поширення католицької освіти та виховання в середовищі місцевої шляхетської молоді.

2. За активної участі волинського нобілітету наприкінці XVI—першій половині XVII ст. спостерігався процес релігійного піднесення в Католицькій Церкві. Виявлялося це передусім у зростаючому почитанні культу чудотворних ікон (передусім Луцької домініканської), створенні братств св. Рожанця та сприянні реалізації благодійницьких проектів.

3. Римо-Католицька Церква, попри відносну невелику чисельність монастирів та парафій, отримала величезні матеріальні ресурси, які дозволяли розгорнути активну душпастирську, освітню та економічну діяльність в регіоні. Встановлено, що упродовж 1596—1648 рр. лише готівкою (не рахуючи маєтків, вартість яких оцінити надзвичайно складно) Католицька Церква отримала бл. 820 тис. злотих. Сума ця втричі переважає аналогічні надання на користь своїх Церков уніатами і православними разом узятих.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

¹ Яковенко П. Українська шляхта. – К., 1993.

² Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. – К., 2002.

³ Там само. – С.16.

⁴ Яковенко Н. Українська шляхта. – С.186.

⁵ Про роль і значення князів в ментальності українського соціуму литовсько-польської доби див.: Яковенко Н. Українська шляхта. – С. 74-120.

⁶ Яковенко Н. Паралельний світ. – С.76-77.

⁷ Там само. – С.77.

⁸ Там само. – С.77.

⁹ Там само. – С.16, 78-79.

¹⁰ Там само. – С.79.

¹¹ Там само. – С. 78.

¹² Там само. – С.16.

¹³ MUII. – Vol. IX-X. – Romae, 1971. – P. 294-296.

¹⁴ «...prawdziwy Kosciol Rzymsky Catholicky y namiestnika w nim klucze Krolewstwa Niebieskiego prawdziwie od Christusa Pana trzymajacego biskupa Rzymskiego od Piotra swietego porzadniey nierozzerwanie nastepuiacego...» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.109. - Арк.145).

¹⁵ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.109. - Арк.145.

¹⁶ Там само. – Арк.145зв.

¹⁷ Там само. – Арк.145зв.

¹⁸ Яковенко Н. Українська шляхта. – С. 302-303.

¹⁹ Там само. – С. 302.

²⁰ ЦДІАК України: Ф. 26. - Оп.1. - Спр.12. - Арк. 461-462зв.

²¹ Детальніше обґрунтування гіпотетичної належності князя Лева Воронцького до унії див. : Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К., 2001. – С. 418.

²² Яковенко Н. Українська шляхта. – С. 278.

²³ «A poddani terz naszi krorzi Greczkiei religiei po thei swietei uniei ktora przed trzema liaty dosla nienaruszenie swiatobliwiwe w milosci w pokoju wiecznie zachowana byla z katolikami.» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.56. - Арк. 232).

²⁴ ЦДІАК України: Ф.22. - Оп.1. - Спр. 23. - Арк. 1.

²⁵ Буквально це прохання звучить так: «...aby siostra moja rodzona iei msc pani Bar[bara] Zbarazska z Woronczyna Fursowa pochowala w Opriłowie [w kosciiele moim wedle porzadku kosciola krzescianskiego...» (ЦДІАК України: Ф.22. - Оп.1. - Спр.23. - Арк. 1 зв.).

²⁶ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.124. - Арк. 669-671.

²⁷ ІР НБУВ: Ф. VIII. - Спр.108/152. - Арк. 65.

²⁸ ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр.62. - Арк.1090-1092.

- ²⁹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.196. - Арк.1113-1115; Ф.28. - Оп.1. - Спр. 87. - Арк. 488-489.
- ³⁰ Див.: Słownik geograficzny królestwa Polskiego. – T.IV. – Warszawa, 1883. – S. 433.
- ³¹ Яковенко Н. Паралельний світ. – С.20.
- ³² ЦДІАК України: Ф.26. - Оп.1. - Спр.44. - Арк.1423-1423зв.
- ³³ Яковенко Н. Паралельний світ. – С.19.
- ³⁴ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.178. - Арк. 456-468
- ³⁵ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.225. - Арк. 963-964зв.
- ³⁶ Про належність Гальшки Костянтинівни Острозької до католицизму див. її тестамент: ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.61. - Арк. 524зв.-525зв.
- ³⁷ Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – Острог, 2001. – С.18-19.
- ³⁸ МУН. – Vol. I. – Romae, 1964. – P. 320.
- ³⁹ Яковенко Н. Українська шляхта. – С.74.
- ⁴⁰ Яковенко Н. Паралельний світ. – С.18.
- ⁴¹ Там само. – С.18.
- ⁴² ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр. 64. - Арк. 54-56.
- ⁴³ ЦДІАК України: Ф.27. - Оп.1. - Спр. 14. - Арк. 297-301.
- ⁴⁴ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр. 95. - Арк. 364-371зв.
- ⁴⁵ Про свою сестру, черницю чину св. Клари, князь Адам-Олександр Сангушко згадував у тестаменті від 1613 року. На той час їй було 19 років. Див. : ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.95. - Арк. 364-371зв. Про добродієсне життя і смерть Олександри (у чернецтві Магдалени) Сангушко див.: Wołyniak (Gyzycki M.) Wykaz klasztorow dominikańskich prowincyi Ruskiej. – Część II. – Kraków, 1923. – S.68.
- ⁴⁶ ЦДІАК України: Ф.27. - Оп.1. - Спр.14. - Арк. 582-584зв.
- ⁴⁷ Детальніше про релігійний вибір князів Чарторийських див.: Довбищенко М. Розгадані таємниці князів Чарторийських // Історичний журнал. – 2004. - №15-16. – С. 3-16.
- ⁴⁸ Яковенко Н. Українська шляхта. – С.186.
- ⁴⁹ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп.1. - Спр.112. - Арк. 502зв.-507.
- ⁵⁰ Яковенко Н. Паралельний світ. – С.16.
- ⁵¹ Там само. – С.139.
- ⁵² ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр. 272. - Арк.521-525.
- ⁵³ Там само. - Спр. 280. - Арк. 581-584зв.
- ⁵⁴ ЦДІАК України: Ф. 26. - Оп.1. - Спр. 31. - Арк.286-287зв.
- ⁵⁵ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп.1. - Спр.109. - Арк. 61зв.-63зв.
- ⁵⁶ Довбищенко М. Шляхетська родина Єловицьких у громадському та релігійному житті Волині середини XVI – першої половини XVII ст. // Просемінарії. – Вип.7. – К., 2008. – С. 83-91.
- ⁵⁷ Там само. – С. 83-91.
- ⁵⁸ ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр.54. - Арк.57зв.-58.

- ⁵⁹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.269. - Арк.814-818зв.
- ⁶⁰ Там само. - Арк.814-818зв., 654-657зв. ф.25, оп.1, спр.204. - Арк.133-134а.
- ⁶¹ Там само. - Арк.754-755зв.
- ⁶² Там само. - Спр.225. - Арк.446-447.
- ⁶³ Відомо також, що 1603 року Ян Пац звернувся до керівництва Ордену домініканців з ініціативою фундації кляштору для їх братів в Чорторийську на Волині.
- ⁶⁴ Яковенко Н. Паралельний світ. - С.14.
- ⁶⁵ Звертаємо увагу: подібне твердження суперечить власним висновкам Н. Яковенко про високий рівень впливу в суспільному житті України князівської верстви (хоч і вузької!), яке вона висловила у своїй книзі «Українська шляхта». - Див.: Яковенко Н. Українська шляхта. - С.74-83.
- ⁶⁶ Яковенко Н. Українська шляхта. - С.186.
- ⁶⁷ Яковенко Н. у своєму дослідженні «Українська шляхта» визнає Гораїнів шляхтою українського походження, але до списку української шляхти за майновим статусом не включає. - Див. : Яковенко Н. Українська шляхта. - С.186, 243.
- ⁶⁸ Про те, що Гулевичі-Затурецькі за майновим статусом належали до середньої шляхти, яка, можливо, навіть наближалася до категорії магнатів, свідчить масштаб надань кс. Іполіта Гулевича-Затурецького на користь Луцького домініканського монастиря. 1623 року він подарував згаданому кляштору 13 сіл та маєтків у Волинському та Брацлавському воєводствах. - Див.: ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.135. - Арк.236-237зв.
- ⁶⁹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.149. - Арк.798-799; Ф.27. - Оп.1. - Спр.29. - Арк. 673-675.
- ⁷⁰ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.112. - Арк.33-35; Спр.149. - Арк.1145-1148; Спр.282. - Арк.184-185зв.
- ⁷¹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.183. - Арк.669зв.-671зв.; Спр.269. - Арк.32-33зв.; Ф.28. - Оп.1. - Спр.93. - Арк.514-515зв.
- ⁷² ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр.87. - Арк.790-793; Спр.95. - Арк.755-761; Ф.25. - Оп.1. - Спр.221. - Арк.14зв.-16.
- ⁷³ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.269. - Арк.370-371зв.; Спр.272. - Арк.265-274зв.
- ⁷⁴ Там само. - Спр.269. - Арк. 654-657зв.
- ⁷⁵ Там само. - Спр.236. - Арк.130-135зв.
- ⁷⁶ Dowbyszczenko M. Na rozdrożu religijnego wyboru: dramat rodziny Hulewiczów. Hulewiczowie w religijnych ruchach końca XVI – pierwszej połowy XVII wieku // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. - Lublin, 2005. - S. 65-87.
- ⁷⁷ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.242. - Арк.362зв.-365зв.; Спр.273. - Арк.954-955зв.;

- ⁷⁸ Там само. - Спр.103. - Арк. 626-629, 929-931; Спр.204. - Арк.386-391.
- ⁷⁹ Там само. - Спр.82. - Арк. 558зв.-561зв.
- ⁸⁰ Там само. - Спр.221. - Арк. 663-665зв.; Спр.255. - Арк.397зв.-399зв.
- ⁸¹ Там само. - Спр.72. - Арк.287-290; Спр.272. - Арк.126зв.-130.; Ф.28. - Оп.1. - Спр.87. - Арк.609-613; Спр.52. - Арк.832-834зв.
- ⁸² Там само. - Ф.25. - Оп.1. - Спр.216. - Арк.715зв.-717зв.
- ⁸³ Там само. - Спр.282. - Арк.68зв.-71; арк.209-212.
- ⁸⁴ Там само. - Ф.27. - Оп.1. - Спр.26. - Арк.1336-1338
- ⁸⁵ Там само. - Ф.25. - Оп.1. - Спр.204. - Арк.495зв.-496зв.; Спр.242. - Арк.799-800зв.; Спр.280. - Арк.450-454зв.
- ⁸⁶ Яковенко Н. Українська шляхта. - С.186.
- ⁸⁷ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.159. - Арк.585зв.-586зв.; спр. 238. - Арк. 544-545 зв.
- ⁸⁸ Там само. - Спр.159. - Арк.585зв.-586зв.
- ⁸⁹ В їх числі – Боговитини, Вітонізькі, Городиські, Гулевичі, Древинські, Іваницькі, Калусовські, Кендзерські, Копистенські, Красинські, Куликовські, Лепесовицькі, Мелешки, Оборські, Семашки.
- ⁹⁰ «A izem sie z matky katoliczky ale z oica rusina urodzil za czym y w wierze ruskiey bylem ohrzczony lecz za pomoca naiwyzszego Pana we Wloszek wpad... poznawszi prawdziwy Kosciol Rzimsky Catholicky y namiestnika w nim klucze Krolewstwa Niebieskiego prawdziwie od Christusa Pana trzimaiacego biskupa Rzimskiego od Piotra swietego porzadniey nierozerwanie nastepuiacego gdzie w zadnym kosciele inszim tylko w tym kozdy wierny duszy swey zbawienia dostapic moze.» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.109. - Арк.145).
- ⁹¹ Див. : ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.135. - Арк. 236-237зв.
- ⁹² За фундацією кс. Іполіта Гулевича оо. домінікани заволоділи церковним начинням храму. До їх рук перейшли золоті і срібні хрести та келихи, церковні дзвони, богослужбові книги тощо. - Див.: *Троневиц П.О., Хілько М.В., Сайчук Б.Т.* Втрачені християнські храми Луцька. – Луцьк, 2001. – С.16.
- ⁹³ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.183. - Арк. 547зв.-549.
- ⁹⁴ *Троневиц П., Хілько М., Сайчук Б.*, Втрачені християнські храми Луцька. – С.16.
- ⁹⁵ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.194. - Арк.489.
- ⁹⁶ Там само. - Арк.492.
- ⁹⁷ Там само. - Спр.236. - Арк.130зв.-135зв.
- ⁹⁸ Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К.,1993. – С.50.
- ⁹⁹ Памятники полемической литературы. – Кн.3, - СПб.,1903. – С.680.
- ¹⁰⁰ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп.1. - Спр.78. - Арк.279зв.
- ¹⁰¹ *Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego.* – T.1. – Poznań, 1830. – S.150.

¹⁰² «Katolicy gorsi byli od heretyków, nalegał, aby konstytucją uchwalili, żeby więcej fundacyi nie czynili, bo się (mówili) bać trzeba, żeby Polska nie obróciła się w kapłańskie królestwo.» (Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – T.I. – Poznań, 1830. – S. 58).

¹⁰³ «Dopuszczają dobra ziemskie na insze rzeczy, nawet na nieprzystojne obracać, a na odpuszczenie grzechów zakazują!» (Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – T.I. – S. 98).

¹⁰⁴ Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – T.I. – S. 90, 99.

¹⁰⁵ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.241. - Арк.130-130зв.

¹⁰⁶ Там само. - Спр.149. - Арк.49-50.

¹⁰⁷ Lulewicz H. Radziwiłł Stanisław. Polski słownik biograficzny. – T.XXX/2 – Zeszyt 125. – Wrocław, 1987. – S.364.

¹⁰⁸ Albrycht Stanisław Radziwiłł. Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632-1656. – T.I. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968. – P.XIV.

¹⁰⁹ Князь Станіслав Радзивілл знав більше десяти мов. В її числі: польська, староукраїнська, латинська, грецька, єврейська, іспанська, німецька, італійська, угорська, турецька, татарська. – Див.: Lulewicz Henryk. Radziwiłł Stanisław. Polski słownik biograficzny. – T.XXX/2 – Zeszyt 125. – Wrocław, 1987. – S.365.

¹¹⁰ Albrycht Stanisław Radziwiłł. Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632-1656. – T.I. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968. – P. XIV.

¹¹¹ Детальніше про згадані надання князя Станіслава Радзивілла див.: ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.82. - Арк.308зв.-320.

¹¹² Szyszka B. Profesorowie akademii Zamojskiej w kolegium akademickim w Olyse. // Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu: historia, kultura, sztuka. – Zamość, 2000. – S. 95.

¹¹³ Ibidem. – S. 95-96.

¹¹⁴ ЦДІАК України: Ф.26. - Оп.1. - Спр.23. - Арк. 221-222зв.

¹¹⁵ «Jz ia chcąc rozmnozyc zwyczaiem przodkow moich chwałę boza a upatrując to yz w tych kraiach zadnego klasztoru panienskiego dotąd założonego niemasz ktory iest bardzo potrzebny do rozmnozenia chwały bozey.» (ЦДІАК України: Ф.26. - Оп.1. - Спр.31. - Арк.221зв.).

¹¹⁶ Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – T.I. – Poznań, 1830. – S. 267.

¹¹⁷ «Pokoju z łaski bożej zażywaiąc, a o pomnozeniu chwały Boga najwyższego, między innymi i ja się też starając, kościółek (tak sam świętobliwy fundator wspaniałą Bazylikę zowie) na cześć przenaświętszej Trójcy, wystawiłem z muru, będąc wstydem zalany, że ja proch i popiół, błotem grzechów zeszpecony, w domu murowanym mieszkam, a Stworca i Dawca wszystkiego, w drewnianym do tych czas budynku czczonym był.» (Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – T.II. – Poznań, 1830. – S.23-24).

- ¹¹⁸ Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – Т.ІІ. – S.24.
- ¹¹⁹ *Kempa T.* Mikołaj Kezysztof Radziwiłł Sierotka (1549-1616) woiewoda wileński. – Warszawa, 2000. – S.142.
- ¹²⁰ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.225. - Арк.1094зв.-1095зв.
- ¹²¹ *Теодорович Н.* Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Т. 4. – Почаев, 1899. – С. 51.
- ¹²² Там же. – С. 52.
- ¹²³ ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр.59. - Арк.1169-1169зв.
- ¹²⁴ *Вихованець Т.* Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – Острог, 2001. – С. 32.
- ¹²⁵ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.149. - Арк. 49-50.
- ¹²⁶ *Вихованець Т.* Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – Острог, 2001. – С. 34.
- ¹²⁷ Там само. – С.35.
- ¹²⁸ Там само. – С. 37.
- ¹²⁹ *Горобець В.* Життя праведне і грішне Анни-Алоїзи Острозької-Ходкевичт // Війни і мир або українці-поляки: брати/вороги, сусіди. – К., 2004. – С. 56.
- ¹³⁰ Там само. – С.56.
- ¹³¹ *Мицько І.* Острозька слов'яно-греско-латинська академія. – К.,1990. – С.66.
- ¹³² ЦДІАК України: Ф.26. - Оп.1. - Спр.34. - Арк.923-925зв.,957зв.-961зв.
- ¹³³ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.140. - Арк.398-399; Ф. 26. - Оп.1. - Спр.31. - Арк. 318зв.-321зв.
- ¹³⁴ Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. – Т.1. – Poznań, 1830.– S.267.
- ¹³⁵ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.142. - Арк. 244-245 зв.
- ¹³⁶ «...z cerkwiami ruskiemi y podawaniem do nich duchownych...» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.154. - Арк.1540).
- ¹³⁷ «...dla rozszerzenia chwały bozey y przyczynienia więcsy kapłanow y braciey do collegium Societatis Jezu Ostrogskiego na rozmnozenie nauk więcszych y cwiczenia ludzi młodych...» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.154. - Арк.1540).
- ¹³⁸ ЦДІАК України: Ф.26. - Оп.1. - Спр.34. - Арк.914зв.-917.
- ¹³⁹ Там само. - Арк.929зв.-931.
- ¹⁴⁰ «...patrząc tesz na chwalebne postęпки rodzicielki moiey jasnie oswieconey paniey Anny z Sztemberku więcsny jey mci Ostrogskiej woiewodziney wołynskiej ktora uprzecimuie pomnozeniu chwały bozey służąc s tego w ręki boskiego maiestatu hoinie wzięła kosciolem, klasztorom, szpitalom ebętnie udziela ...» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.142. - Арк.221зв.).

¹⁴¹ «То ieszcze dokładam aby dla cwiczenia dziatek w pobożności chrześcijańskiej y naukach wyzwolonych nie odstępuiąc woli świętej pamięci xcia Constantego na Ostrogu wojewody kirowskiego dziada moiego z fundacye na Surazu uczynionej na szkołę grecką y łacińską za pozwoleniem wszystkich dziedziców jasnieoswieconych xiążat Ostrogskich pozwalam aby na szkołę kościelną katolicką połowice tej fundacye to iest sto osmdziesiąt złotych przychodziło. Z czego xiążdz pleban ostrozki bakatara pilnego powinien będzie chowac który od dzieci swoich inszego sulavium wyciągac nie ma. Kantora, organistę y trzech młodzieńców do kościelnego śpiewania sposobnych dobrego żywota.» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.142. - Арк. 223).

¹⁴² ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр. 441. - Арк.137-151.

¹⁴³ Там само. - Спр.56. - Арк.299-304зв.

¹⁴⁴ «...staracz się o zbawienie dusze swej y zbawienie terz dusz dziatek, sług y poddanych naszych nam od Pana Boga danych y powierzonych...» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.56. - Арк.299зв.).

¹⁴⁵ «А co szie tycze uchwalonych obyczaiow ludzi katolickich iako owieczek do swych pasterzow aby znak miłości im pokazywali, to do fundatyie nie nalezy gdysz się kazdy pobożny w tem poczuwac będzie.» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.79. - Арк.626зв.).

¹⁴⁶ Пам'ятки. - Т.3. - Вип.1. - К.,2001. - С.72.

¹⁴⁷ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.109. - Арк.144 зв.-150.

¹⁴⁸ Там само. - Ф.26. - Оп.1. - Спр.12. - Арк.218 зв.-219зв.

¹⁴⁹ Там само. - Ф.25. - Оп.1. - Спр.95. - Арк.364-371зв.

¹⁵⁰ Там само. - Спр.112. - Арк.87-96зв.

¹⁵¹ Там само. - Ф.220. - Оп.1. - Спр.106. - Арк.1.

¹⁵² Archiwum oo.Dominikanów w Krakowie. Acta fundacji i uposażenia klasztoru. - K.1-6.

¹⁵³ ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр.89. - Арк.1021-1025зв.

¹⁵⁴ Довбищенко М. Розгадані таємниці князів Чарторийських // Історичний журнал. - 2004. - №10-11. - С.13.

¹⁵⁵ Пам'ятки. - Т.3. - Вип.1. - К., 2001. - С.188-189.

¹⁵⁶ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.213. - Арк.624зв.-627зв.

¹⁵⁷ В це число включаємо також уніатів.

¹⁵⁸ Wołyniak (Gyzycki M.). Wykaz klasztorow dominikańskich prowincji Ruskiej. - CzęśćII. - Kraków,1923. - S. 38.

¹⁵⁹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.216. - Арк.621-621зв.,799зв.-800зв.; Спр.217. - Арк.399зв.-400зв., 421зв.-423зв. 490-490зв.; Спр.218. - Арк.724зв.-728зв.; Спр.219. - Арк.444-446.; Спр.222. - Арк.69зв.-72зв.

¹⁶⁰ ЦДІАК України: Ф.26. - Оп.1. - Спр.47. - Арк.43зв.-45.

¹⁶¹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.192. - Арк.487зв.-488зв. У зазначений історичний період здача в оренду чи в посесію маєтків було звичною справою – багато дідичів не хотіли особисто займатися

господарством і доручали цю турботу орендарям чи посессорам. Водночас при укладанні контрактів сторони, як правило, документально не обумовлювали повинності підданих. Ця обставина не була випадковістю. Як дідич, так і тимчасовий власник бажали отримати якнайбільший прибуток від експлуатації маєтку. Зрозуміло, що чітка регламентація повинностей підданих обмежувала можливості економічного визиску посессора, а це, в свою чергу, незворотно вело до зменшення щорічної орендної плати, яку отримував дідич. Тому дуже часто власник маєтку в погоні за вищим прибутком волів «закривати очі» на зловживання посессора і лише у випадку розорення господарства порушував карну справу про незаконне збільшення повинностей селян. З цієї точки зору внесення кс.Тишкою до актових книг Луцького гродського суду переліку повинностей селян видається нам промовистим.

¹⁶² «...zdawna myślił y pragnął uczynić miłosierdny iaki uczynek nad upadłemi y politowaniam chrześcianskiego godnemi ludźmi w mieście Luckim gdzie przebywanie moie chciał mieć Pan Bog y gdzie często znajdował ludzi chorych po gnojach, ulicach y na zimnie leżących bez commiseratiey słuszney y prowisiey gruntowney...» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.187. - Арк.28).

¹⁶³ «...tak za żywota mego iako y po śmierci wiecznymi czasy będą powinni modlitwami swemi Pana Boga błagać za grzechi moie ynszych wszystkich ludzi grzesznych Pana Boga obrażających zwłaszcza którzy się instatu peccatorum znajdują aby im Pan Bog dał upamięntanie a przy tym za dusze moie rodziców braciey y siostr y inszych dalszych albo raczey wszystkich ludzi zmarłych w mękach czyscowych zatrzymanych a zwłaszcza tych którzy bez powinnych y znaiomych po wojnach, drogach, wodach, więzieniach, niewiadomie albo nagle bez ratunku od kogo inszego umierają albo za uczynki swoje przez sądową sprawiedliwosc z tego świata schodzą y tam sprawiedliwosci bozey dosyć czyniąc zmiłowania pragną...» (ЦДІАК України, ф. 25, оп.1, спр.187. - Арк. 29 зв.).

¹⁶⁴ «Wszak ci y okręt potopowi do którego się ludzie w ostatnicy swey potrzebie uciec mieli, choc go sam P.Bog rozkazywał nie zaraz był zbudowany y ono ziarno gorczyenc pod które by przed niepokodą ubogie ptaszenta uciekali nie zaraz się drzewem stało.» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.204. - Арк.304 зв.).

¹⁶⁵ Повний текст документу див.: ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.204. - Арк.303зв.-307зв.

¹⁶⁶ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.217. - Арк.169-170, Спр.222. - Арк.71зв.-72зв.

¹⁶⁷ Там само. - Спр.216. - Арк.471-473.

¹⁶⁸ Там само. - Спр.221. - Арк.16-18зв.

¹⁶⁹ Там само. - Спр.226. - Арк.87зв.-88зв.

¹⁷⁰ Там само. - Спр.226. - Арк.71зв.-73зв.

¹⁷¹ Там само. - Спр.221. - Арк.16-18зв.

¹⁷² Стверджуємо це, опрацювавши практично всі актові книги повітових судів Волинського воєводства з 1595 по 1648 рр.

¹⁷³ Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. - Львів, 2000. - С.110.

¹⁷⁴ Там само. - С.110.

¹⁷⁵ *Wołyniak (Gyzycki M.) Wykaz klasztorow dominikańskich prowincyi Ruskiej. - Część II. - Kraków, 1923. - S.141-142.*

¹⁷⁶ ЦДІАК України: Ф.27. - Оп.1. - Спр.14. - Арк.379-380зв.

¹⁷⁷ Там само. - Ф.25. - Оп.1. - Спр.112. - Арк.127-129зв.

¹⁷⁸ Там само. - Спр.187. - Арк.1050-1055; Спр.230. - Арк.650-652; Спр.230. - Арк.770зв.-772зв.; Спр.238. - Арк.931-933; Спр.269. - Арк.597зв.-599; Ф.28. - Оп.1. - Спр.89. - Арк.548- 557зв.; *Szyszka B. Profesoremie akademii Zamojskiej w kolegium akademickim w Olyce // Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu: historia, kultura, sztuka. - Zamość, 2000. - S. 96.*

¹⁷⁹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.230. - Арк.111-115зв.

¹⁸⁰ Там само. - Спр.112. - Арк.502зв.-507.

¹⁸¹ Там само. - Спр.262. - Арк.212-214зв.

¹⁸² *Горобець В. Життя праведне і грішне Анни-Алоїзи Острозької-Ходкевич // Війни і мир або українці-поляки: брати/вороги, сусіди. - К., 2004. - С.56.*

¹⁸³ *Ворончук І. Життєві пріоритети князя Станіслава Радзивілла // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України. - Вип.18. - Луцьк, 2006. - С.31-36. Довбищенко М. Забуті імена української історії: князь Станіслав Радзивілл «Побожний» у подіях релігійного життя Волині другої половини XVI ст. // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України. - Вип.18. - Луцьк, 2006. - С.30-31.*

¹⁸⁴ *Сулік А. Деякі цікаві легенди та факти з історії князівського роду Радзивіллів // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України. - Вип.18. - Луцьк, 2006. - С.62.*

¹⁸⁵ *Любецька Н. Видатний рід князів Радзивіллів в історії Волині // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України. - Вип.18. - Луцьк, 2006. - С.53. Слід зазначити, що поведінка та спосіб життя князя Ольбрихта Радзивілла не можна назвати типовими для осіб його соціальної групи. Наприклад, інші магнати також часом сприяли облаштуванню особистого життя бідних селянок з числа своїх підданих, але робили це скоріше з господарських міркувань, ніж з мотивів християнського милосердя. Адже кожна нова селянська сім'я – це нова господарська одиниця, яка приносить прибуток і нових підданих. Для князя Радзивілла подібне відношення диктувалося передусім обов'язком християнина і піддані це розуміли. На наш погляд (можливо, досить суб'єктивний), про це*

опосередковано свідчать близькі події Визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Так, у володіннях Ольбрихта Радзивілла процес покаяння підданих майже не прослідковувався, в той час як піддані Анни Острозької та Владислава Заславського брали в повстанні активну участь. Більше того, обложений козаками Олицький замок завзято боронили від козаків і татар не тільки загони надвірної міліції Радзивілла, але також його піддані – міщани і селяни, які не прийняли ідеалів козацької революції.

¹⁸⁶ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.242. - Арк.268-271 зв.; Спр.221. - Арк.1202-1204.

¹⁸⁷ Там само. - Спр.97. - Арк. 46-47; Спр.103. - Арк. 929-931; Спр.166. - Арк.395-397; Спр.112. - Арк. 33-35; Спр.124. - Арк.669-671; Ф.27, оп.1. - Спр.22. - Арк.315зв.-317зв.

¹⁸⁸ Яковенко Н. Українська шляхта. - К.,1993. - С.75.

¹⁸⁹ «Не таких я ксенъдзовъ з казалници скидал!» (ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр.56. - Арк.27зв.).

¹⁹⁰ ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр.56. - Арк.27зв.-28зв.

¹⁹¹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр. 260. - Арк.581зв.-583, 863зв.-864зв.

¹⁹² «...rad bym do tey beatitudinem przyszedł abyscie ani wmc o mnie ani ja o wmcw nie wiedział.» (IP НБУВ: Ф.VIII. - Спр.108/152. - Арк.262).

¹⁹³ «...jesli zli xięza w mattch moich nie moja to wina łączo je odmienic choc widzi mi się ze do tamtego kraiu trudno dobrego zawiesc, a ja zas wole złych cierpiec bo niewiem gdzie tu lepszych brac.» (IP НБУВ: Ф.VIII. - Спр.108/152. - Арк.262).

¹⁹⁴ «O czym pisałem do jx sufragana łuckiego ze raczey to będą widział aby in prisco te kraie zostawały; nizli zebyscie mi mieli wmc swoje instrumenta podawac, wole ja ...tam religionem długo nizli ferventem a zgerzec przy niey.» (IP НБУВ: Ф.VIII. - Спр.108/152. - Арк.262; Спр.108/152. - Арк.262).

¹⁹⁵ «W Polsce nie w Rzymie mieszkem ani w Hispanij jnkwizycycy się nigdy nie boie.» (IP НБУВ: Ф.VIII. - Спр.108/152. - Арк.262).

¹⁹⁶ Pamiętniki Albrychta Stanisława x.Radziwiłła kanclerza w. litowskiego. - T.1. - Poznań, 1830.- S.81, 159.

¹⁹⁷ *Wołyniak (Gyzycki M.) Wykaz klasztorow dominikańskich prowincyi Ruskiej.* - Część.II. - Kraków,1923. - S.68.

¹⁹⁸ ЦДІАК України: Ф.26. - Оп.1. - Спр.23. - Арк.262.

РОЗДІЛ V. ПРОТЕСТАНТИ

З другої чверті XVI ст. більшість країн Європи увійшли в епоху Реформації – соціально-політичних та релігійних рухів, що виникли в результаті глибокої кризи Католицької Церкви та феодальної політико-економічної системи європейських держав. Під гаслами Реформації розгорнулася Селянська війна в Німеччині, національно-визвольна війна в Нідерландах, революція в Англії, релігійні, політичні та національні рухи в Чехії, Угорщині, Франції, Швейцарії та Швеції.

В результаті Реформації від католицизму відділилася велика кількість вірних, які увійшли до складу пастви нових Церков – лютеранської, кальвіністської та англіканської, а також релігійних згромаджень та сект (анабаптисти, антитринітаристи), що отримали назву протестантських. Протестанти висунули доктрину спасіння людини однією вірою та запропонували радикальне оновлення догматів, намагаючись наблизити Церкву до духу раннього християнства. Було також переглянуто сутність церковних таїнств, відкинуто авторитет церковної традиції, визнано єдиним джерелом істини Біблію. Важливою рисою протестантизму було надання провідної ролі у церковному житті мирянам і заперечення ролі Церкви та священників в якості посередників між Богом і людиною.

З числа згаданих протестантських Церков і течій в Україні, зокрема на Волині, поширення отримали кальвінізм, аріанство та лютеранство.

5.1. Кальвінізм

Кальвінізм виник в середині XVI ст. на основі вчення французького богослова, активного діяча Реформації Жана Кальвіна († 1564). Ним було висунуто і розвинено вчення про “абсолютне приречення”, згідно з яким Бог визначив долю людей ще до створення світу. Тобто, ще до народження лю-

дини було визначено, чи спасеться вона, чи потрапить у пекло. Втім, на думку Кальвіна ця обставина не повинна штовхати людину на пасивний шлях життя. Хоча людині невідомо, чи буде вона врятована, чи ні, вона тим не менше повинна своїм життям і діяльністю заслужити милість Бога і довести, що є Божим обранцем. При цьому успіх у справах може служити опосередкованим доказом того, що віруюча особа обрана для спасіння, а невдача — ознака приреченості. В такий спосіб кальвінізм освячував підприємницьку заповзятливість молоді буржуазії. Послідовники Кальвіна поглибили це вчення, підкреслюючи, що успішне підприємництво, побожність, працьовитість та покірність владі є проявами божої обраності.

На ґрунті кальвінізму виникала Кальвіністська Церква, характерними особливостями якої стали простота, загальнодоступність та дешевизна. Кальвіністи відмовилися від церковної ієрархії та запровадили виборність церковного керівництва. Основною ланкою Церкви стала релігійна громада з пасторами і пресвітерами на чолі. З релігійного культу було усунено розкіш, а сам він зазнав радикального спрощення. У кальвіністських храмах нема ікон, хрестів, органної музики та літургії. Богослужіння провадиться у формі спільних молитов, співу псалмів та читання Біблії.

Отже, в Європі ідеї кальвінізму знайшли жвавий відгук в середовищі ранньої міської буржуазії, яка була зацікавлена у глибоких соціально-політичних та релігійних перетвореннях. Зрозуміло, що в Україні взагалі, та на Волині зокрема, де панували феодальні відносини на селі, а промисловість перебувала в зародковому стані, не існувало стабільної соціальної бази для ідей кальвінізму. Тим не менше, невелика кількість прихильників цієї релігійної течії виявилася в середовищі волинської шляхти. З молодією буржуазією їх об'єднали невдоволення особливими економічними привілеями та надмірним впливом Католицької Церкви. З цього приводу спеціаліст з історії протестантизму В. І. Любашенко зазначає: "... боротьба шляхти за свої соціальні права так чи інакше пов'язувалася і з релігійною, а точніше, з боротьбою за право влади над

Церквою. Найбільше можливостей у цьому давав кальвінізм з його демократизацією релігійного інституту, виборністю пастирів, їхньою підпорядкованістю світському елементу. Шляхту приваблювали кальвіністські вимоги секуляризації церковних земель, встановлення контролю за діяльністю духовенства і церковної адміністрації, ідея помісної, незалежної від будь-якого вищого органу, Церкви, що відповідало меті шляхетського самоврядування¹.

Кальвінізм в Європі поруч із лютеранством став потужним фактором націєтворчих процесів. Подібні тенденції спостерігалися також в Україні, хоча і в дуже слабких, у порівнянні з європейськими країнами, формах. Носієм національних ідеалів в середовищі кальвіністів українського походження був, наприклад, син православного священика з Галичини Андрій Добрянський, який став протестантом, щоб стати "слугою Божим народу руському"². Учень кількох європейських університетів, поет, перекладач, професор філософії, пастор зборів у Яблунові та Бучачі, він написав кілька праць, що вийшли друком у Базелі, та розпочав переклад "Послань апостолів", який, однак, так і не встиг закінчити. Саме кальвіністськими авторами було написано перші віросповідні твори слов'яно-руською мовою. В їх числі твори Симеона Будного — "Катехізис", "Оправданне грішного чоловіка перед Богом", "Про святе хрещення і вечерю сина Божого". Дві останні книги, на жаль, втрачені. Цінною пам'яткою української Реформації вважається також "Крехівський Апостол" (знайдений у 20-х роках ХХ ст. у Крехівському монастирі), перекладений невстановленим автором на мову, наближеної до народної, з примірника Берестейської Біблії, яка була видана на кошти покровителя протестантів князя Миколая Радзивілла (Чорного). Втім, ці паростки національного відродження на кальвіністському ґрунті так і не розвинулися. Причиною цьому стала надзвичайна вузькість соціальної бази кальвінізму на Україні, внаслідок чого національний розвиток в Україні на основах кальвінізму в тих історичних умовах був неможливим.

Найбільші успіхи у справі поширення свого віровчення в польсько-литовській державі кальвіністи зробили в середині — другій половині XVI ст. В часи Тридентського собору (1544—1566 рр.), який оголосив протестантів поза законом, Польща і Литва лишалися відносно ліберальними країнами у сфері релігійної політики. Це дозволило численним протестантським проповідникам розгорнути агітацію за фактичної їх підтримки королем Сигізмундом II, який відверто симпатизував Реформації. Недаремно Лютер присвятив йому свій переклад Біблії, а Кальвін — своє тлумачення на послання апостола Павла до євреїв³. Саме у 50-х роках XVI ст. почалося активне проникнення протестантизму кальвіністського спрямування на територію польсько-литовської держави. Причому найбільшого успіху вони досягли на території Великого князівства Литовського. Цьому сприяла позиція литовського канцлера та віленського воєводи князя Миколая Радзивілла (Чорного), який на початку 1550-х років разом зі своєю родиною та слугами прийняв кальвінізм. Його зусиллями були створені кальвіністські громади у Вільні, Несвіжі, Бресті, Клецьку, Орші, Мордах і Кейданах⁴. Саме князь Радзивілл закликав до князівства відомих кальвіністських пасторів і проповідників (М. Чеховица, С. Будного, Л. Кришковського, С. Заціуса), були відкриті друкарні у Несвіжі та Бересті, які одразу розпочали активну видавничу діяльність. Поруч із друкарнями відкрилися протестантські школи у Кейданах, Слуцьку, Новогрудку, Заславі, Меречі, Ковні та Вітебську⁵. Невдовзі — у 60-ті роки XVI ст. — кальвінізм почали приймати представники магнатських та впливових шляхетських родин Литви та Білорусі. В їх числі — Радзивілли, Кішки, Сапіги, Ходкевичі, Тишкевичі та ін⁶.

Стрімкий успіх кальвінізму в польсько-литовській державі, який спостерігався у 50-60-ті роки XVI ст., був невдовзі загальмований, а на кінець XVI ст. почав помітно здавати позиції. На те було декілька причин. Масове захоплення шляхти кальвінізмом пояснювалося передусім фактом глибокої кризи Римо-Католицької Церкви, але для його глибокого

вкорінення бракувало суспільно-економічної бази. Саме тому, коли Католицька Церква, оновлена та скріплена реформами Тридентського собору, висунула протестантизму протидію в особі талановитих проповідників та пастирів — оо. єзуїтів, позиції кальвінізму одразу захиталися. Поступовому занепаду кальвінізму сприяла також криза, яку пережили кальвіністські громади на рубежі 50—60-х років XVI ст., внаслідок якої утворилося окреме угруповання під назвою "Молодша церква". Остання остаточно відкололася від кальвінізму 1573 р., започаткувавши нову протестантську течію, відому під назвою аріан або соцініан.

Перспективи поширення кальвінізму на Волині окреслилися досить виразно ще в середині XVI ст., коли це віровизнання прийняв впливовий магнат України та Литви, власник Олицької волості князь **Миколай Радзивілл (Чорний)**. Саме за його життя кальвіністи створили досить міцний осередок у містечку **Олика** (Луцький повіт), який став першим протестантським центром на Волині. Проте наступник Миколая Радзивілла — князь Станіслав Радзивілл (Побожний) — недовгий час був протестантом і уже в досить юному віці прийняв католицтво. Досягнувши повноліття (1577) і перейнявши під свою владу родові маєтки на Волині, він рішуче змінив релігійну політику свого батька. Молодий князь з ревністю неофіта став на захист католицизму, негайно видалив кальвіністських пасторів з усіх своїх маєтків, в яких останні вже впевнено закріпилися, і передусім — з Олики. Він також забезпечив Олицький костел від можливих протестантських впливів в майбутньому, зазначивши, що коляторство над ним має перейти луцьким біскупам в разі, якщо його наступники не будуть сповідувати католицизм⁷.

Надав підтримку волинським кальвіністам також лідер православного суспільства князь Костянтин Острозький. Маючи дуже специфічну релігійну свідомість, він покровительствував мало не всім представникам християнських конфесій, сект і навіть нехристиянських віровизнань, які існували в Речі Посполитій. Як свідчить польський дослідник Т. Кемпа,

серед представників інших конфесій у володінні мали свою святиню також кальвіністи⁸.

Іншим протектором кальвінізму на Волині був князь **Октавіан Пронський**. Він в кінці XVI ст. перетворив **Берестечко** (Луцький повіт) на значний центр, в якому розміщувалася кальвіністська школа. На жаль, про її діяльність (між 1585 і початком 1640-х рр.) не лишилося достовірних відомостей. Н. Яковенко припускає, що згаданий навчальний заклад міг досягнути рівня "trivium'y" — зі скороченим викладанням поетики і риторики⁹. Сам князь Пронський до кінця життя лишився вірним кальвінізму і тестаментом від 1631 р. заповів поховати своє тіло в полі¹⁰. Під 1599 р. згадується кальвіністський (євангелицький) пастор (міністр) "криловський"¹¹, але ширших даних про громаду в **Крилові** виявити поки що не вдалося.

У другій половині XVI ст. тимчасовий успіх кальвіністів спостерігався також в родинах інших волинських магнатів. В їх числі був князь **Януш Заславський**, який, на думку Н. Яковенко, народився православним, прийняв кальвінізм, але врешті навернувся до католицизму¹². Нам видається досить символічним той факт, що, фундуєчи 1599 р. у Старому Заславі парафіяльний костел, князь призначив на його утримання село Лютерівка, назва якого явно свідчила про колишні протестантські захоплення Заславських¹³. Тривалий час сповідники кальвінізму були присутні в родині князів Збаразьких. В їх числі слід згадати **Стефана Збаразького** та його сина **Петра Збаразького**¹⁴. Втім, за даними Н.Яковенко, Стефан Збаразький перед смертю (†1585) навернувся до католицизму, після чого згадок про кальвіністські захоплення представників цієї родини ми не маємо. Фаза кальвіністських захоплень була характерною також для представників родини Вишневецьких. В їх числі були представники "старшої лінії" роду — князь **Андрій Вишневецький** та його доньки **Анна, Софія, Гальшка і Олександра Вишневецькі**¹⁵. Проте в жодному із цих впливових магнатських родин кальвінізм не знайшов глибшого зацікавлення. Наприкінці XVI ст. майже

всі вони втратили інтерес до євангелізму та навернулися до католицизму.

Загалом слід зазначити, що в досліджуваний нами період (кінець XVI—перша половина XVII ст.) серед волинського нобілітету сповідників кальвінізму була незначна кількість. Майже всі послідовники цього віровизнання, які зустрічалися в цей час на Волині, представляли шляхту корінних польських земель, і лише одиниці — нобілітет з родин **Гулевичів, Вільгорських, Мондвіг-Дорогостайських, та Черневських** — представляли родини, що походили з Волині або постійно там проживали.

5.2. Аріанство (Соцініанство)

Коріння згаданого вчення сягає кальвінізму, точніше його радикальної течії — антитринітаризму, послідовники якого виступили проти основних догм християнства. Основоположником цієї течії був М. Сервет, який заперечував догмат про трипостасність Божу. Звідси і пішла назва поширюваної ним науки — антитринітарство. Сервет завзято та послідовно ширив свою науку по різних землях, аж поки не був спалений 1553 р. Його однодумець та послідовник — Лелій Соцін — продовжив справу Сервета у різних країнах Європи, в тому числі і в Польщі. Племінник Лелія Соціна — Фауст Соцін — приділяв справі поширення нового вчення на землях Польщі особливу увагу. Він знайшов прихильне ставлення в оточенні королеви Бони, що значно полегшило йому виконання своєї місії. Фауст Соцін дав докладну організацію польським антитринітаріям (або унітаріям, тобто визнавцям одної Божої істоти), тому ця наука часто зветься на честь його імені соцініанством.

Соцініани навчали, що існує тільки один Бог, а Христос за своєю природою був звичайною людиною. Звідси пішла друга назва соцініан — аріани — оскільки їх погляди співпадали з ключовими моментами вчення єпископа Арія, засудженого Першим Вселенський Собором. Соцініани не визнавали кальвіністської науки про "абсолютне приречення",

відкидали священне передання, пошану святих та образів, а також всі таїнства. Хрещення вони проводили лише над дорослими, шанували суботу, заперечували силу молитви за померлих та ін. Як згадувалося вище, соцініанство народилося з кальвінізму, але крайність їх науки кинула проти соцініан навіть їх колишніх братів-кальвіністів, які скоро розірвали з ними стосунки та розпочали проти соцініанства боротьбу.

Надзвичайно важливу роль у розвитку та поширенні аріанства в Речі Посполитій взагалі, та на Волині зокрема, мала діяльність соцініанської академії в Ракові недалеко від Сандомира. Остання була започаткована 1567 р. привілеєм магната Яна Сененського, який гарантував мешканцям Ракова свободу віровизнання. Навернення до протестантизму чергового власника цього містечка Якуба Сененського перетворило його на головний осередок прибічників соцініанства. Відомо, що в період між 1600—1638 рр. тут відбулося 44 синоди, на які збиралися вірні з усіх регіонів Речі Посполитої. Завдяки перебуванню в Ракові видатних польських, німецьких, італійських мислителів (Фауста Соціна, Валентина Шмальця, Йоахима Стегмана, Йогана Крелля, Йонаса Шліхтинга, Андрія Вишоватого, Самуеля Пшипковського та ін.) тут сформувалася атмосфера пошвавленого інтелектуального життя. Саме у Ракові функціонувала одна із перших в Польщі публічних бібліотек, а 1600 р. тут почала діяти друкарня, яка відзначилася надзвичайно високою продуктивністю — за час свого існування (1600—1638 рр.) вона видала понад 200 полемічних і теологічних видань. 1602 року змінився статус Раківської школи антитринітаріїв, яка перетворилася на головний центр підготовки соцініанських пасторів та проповідників. Рівень навчання у згаданому навчальному закладі був зорієнтований на гімназії академічного типу, на зразок тих, що діяли у Гданську, Торуні, Лозанні та ін., тобто передбачав, окрім поезики і риторики, наявність ще одного вищого класу, в якому поєднувалося викладання філософії і теології.

На Волинь аріани (соцініани) почали проникати напри-

кінці XVI ст., де їм активно покровительствував лідер православних князь Костянтин Острозький. Саме за його сприянням в Острозі сформувався один із перших аріанських гуртків на Волині. Князь жваво цікавився їх віровченням і навіть доручив одному зі своїх наближених слуг - антитринітарію **Мотовилу** — написати відповідь на книгу Петра Скарги "Про єдність Церкви божої". Твір Мотовила сподобався князю і він надіслав його для ознайомлення князю Андрію Курбському. Проте князь Курбський не поділяв симпатій Острозького до протестантів і був неприємно вражений тим фактом, що під захистом православного магната "єретики" можуть вільно поширювати своє вчення. У своєму листі до князя Андрій Курбський висловлювався з цього приводу надзвичайно різко: "О беда достойная плача! О горе, злейшее всякого другого! В такую дерзость и глупость вдалися вожди христианские, что не только не стыдятся держать и кормить в своих домах этих ядовитых драконов, но берут их в защитники и помощники себе и, что еще удивительнее, этим духовным бесам поручают охранять церковь Божию и велят им писать книги против полуверных латинян. О слепота и безумие! Кто слышал, кто видел от века, чтобы волка поставлять стражем овец и ядовитого аспида делать опекуном детей? А тут делается нечто более удивительное и тысячу раз худшее: ставят защитниками православной церкви учеников Павла Самосатского, Фотина и Ария ..."¹⁶.

Втім, різка реакція князя Андрія Курбського на адресу аріан не змінила ставлення до них князя Костянтина Острозького. Він і далі надавав соцініанам всіляку підтримку (встановлено, що крім **Острога** аріанські громади існували також в **Острополі** та **Старокостянтиніві**), а також вдавався до їх послуг у своїй політичній та освітній діяльності. Так, на думку більшості вчених, автором знаменитого твору "Апокрисис", що заховався під псевдонімом Христофор Філарет, був один зі слуг князя Острозького пан **Христофор Броневський**, аріанин. Аріанського віровизнання дотримувався також інший слуга Острозького — **Станіслав Кандиба**. Останній

відзначився тим, що тримаючи певний час в посесії єпископський маєток Водиради, спустошив місцеву церкву¹⁷. Самі соцініани вважали князя Костянтина Острозького не тільки своїм покровителем, але і таємним послідовником. Один із визначних діячів аріанського руху **Еразм Отвиновський**, поділяючи цю думку, присвятив князю польськомовні віршовані притчі Христа¹⁸. Втім, поживавлена діяльність соцініан у володіннях Острозьких швидко згасла після смерті Костянтина Острозького та переходу спадщини князя до рук його покатоличених нащадків.

В останній чверті XVI ст. існував також інший центр аріанства на Волині, який розміщувався у **Заславі**¹⁹. Ймовірно, протегував йому князь Януш Заславський, який, за даними Н. Яковенко, був за віровизнанням кальвіністом. Втім, після його навернення до католицизму (не пізніше 1599 р.), даних про наявність у його маєтках аріан уже не знаходимо.

Крім дому Острозьких, соцініани знайшли покровительство в шляхетській родині Гойських. Ймовірно, захоплення ними вченням соцініан почалося завдяки впливу острозького аріанського гуртка. Адже відомо, що аріанство сповідував маршалок двору князя Острозького **Гаврило Гойський** та його родич — каштелян київський **Роман Гойський**. У у їх родовому маєтку **Гощі** була заснована соцініанська школа, яка проіснувала досить довго — з 1600 по 1639 роки. Аріани досить впевнено почувалися у Гощі аж до часу, поки не вимерла чоловіча лінія родини Гойських. Остання володарка Гощі, що походила із цієї родини — Анна Гойська (Соломирецька), — змінила дотеперішню релігійну політику у цих володіннях, маючи намір перетворити Гощу на духовну фортецю православ'я. Її зусиллями тут був зведений монастир св. Михаїла, при якому невдовзі було засновано православну Гойську колегію — філіал Києво-Могилянської академії. З того часу вплив соцініан у Гощі став швидко падати.

Впливовий центр аріанства на Волині знаходився у володіннях панів Сенют, які виявили себе відданими прихильниками цього віровизнання. Відомо, що на початку XVII ст.

аріанином став **Павло-Криштоф Сенюта**, який заклав соцініанський збір у **Ляхівцях**. З іменем цього шляхтича пов'язана досить драматична історія аріанства на Волині. Під час важкої хвороби, будучи в небезпеці смерті, він дав обітницю прийняти католицизм в разі, якщо Бог врятує йому життя. Невдовзі він одужав і, ставши католиком (не пізніше 1612 р.), заснував у Ляхівцях домініканський монастир Св. Трійці²⁰. Проте, скоро між ним і ляховецькими домініканками стався конфлікт, внаслідок чого Павло Сенюта близько 1615 р. знову повернувся до аріанства. Відтоді фундований ним кляштор опинився у ворожому релігійно-ідеологічному оточенні, внаслідок чого у Ляхівцях тривав перманентний конфлікт між домініканками і соцініанами, який фактично не припинявся аж до 1664 р. Крім ляховецької громади, Павло Сенюта створив також аріанський збір у Тихомлі, який також відіграв певну роль у поширенні соцініанства на Волині. Крім Павла Сенюти, аріанства дотримувався його син **Петро Сенюта**, якому, незважаючи на численні судові процеси проти аріан, вдалося зберегти соцініанську громаду в Ляхівцях аж до офіційної заборони соцініанства в Польщі, прийнятої на сеймах 1658—1662 рр.

Проте найважливішим центром соцініанства на Волині було містечко Киселин, який знаходився у володіннях відданих аріанству шляхтичів Чаплич-Шпановських. Відомо, що близько 1612 р. **Юрій Чаплич-Шпановський** заснував соцініанську громаду в **Киселині**, а його брат **Мартин Чаплич-Шпановський** у сусідньому **Березьку**. Чапличі виявилися енергійними поширювачами своєї нової віри. Пізніше ними були фундовані громади у **Берестечку**, **Галичанах**, **Милостові** та **Шпанові**. До Киселина з'їжджалися соцініани з усієї Волині на проведення своїх синодів, внаслідок чого саме це містечко може по праву вважатися центром волинських аріан.

Проте справжній розквіт аріанства в Киселині стався після 1638 р., коли в Речі Посполитій почався цілеспрямований та послідовний наступ проти цього віровизнання. Саме тоді після вчиненого блюзнірства студентами Раківської соцініанської

академії (школярі розбили та повалили придорожній хрест) сенат Речі Посполитої виніс вирок про закриття академії та її друкарні, а професорів скарано на вигнання з країни. Втім, останні разом зі своїми учнями отримали підтримку впливових покровителів аріан, які запросили їх до своїх приватних володінь. В такий спосіб частина раківських соцініан після 1638 р. осіла в Люславицях на території Польщі, але більшість із них подалася на Волинь до Киселина під захист Юрія Чаплича. З цього часу Киселин став головним центром соцініан Речі Посполитої, і в 1638—1640 рр. тут відбувалися їх генеральні синоди.

Незадовго після "раківської катастрофи" релігійні вигнанці, що зібралися у Киселині, провели аріанський синод і 28 травня 1638 р. прийняли звернення до князя Криштофа Радзивілла з проханням про пораду і допомогу у тій складній ситуації, в якій опинилися аріани²¹. Втім, цей лист нам цікавий передусім інформацією про ступінь представництва соцініан у Киселині безпосередньо після ліквідації їх центру в Ракові. Отже, в числі підписантів згаданого послання зустрічаємо лідера тодішнього аріанства в Речі Посполитій **Йону Шліхтинга**, широко відомого не тільки в Польщі, але і в Європі своїми теологічними працями. В майбутньому (1646) він став автором перекладеного на кілька мов аріанського "визнання віри", яке було прийнято усіма соцініанськими громадами Речі Посполитої. Вплив творів цього мислителя був настільки значним, що їх 1647 р. було наказано спалити у Варшаві, а самого автора засудили на вигнання з держави. Інший відомий аріанський "міністр" **Криштоф Любенецький** (батько історика соцініанства Станіслава Любенецького) мав європейську освіту, яку здобув у Бельгії, Англії, Франції і Німеччині. Відзначився він диспутом з єзуїтом Джубіцьким на бажання Юрія Немирича. З присутніх на киселінському з'їзді варто відзначити також **Криштофа Стоїнського**, якого В. Липинський вважав одним "...з визначніших апостолів аріанства в Україні..."²². Саме його згаданий вище Юрій Немирич щедро винагороджував за поширення науки Соціна у київсь-

кому Поліссі. Підписали лист до Радзивілла також інші аріанські міністри — **Йохим Рупенвський** (міністр з Березька) та **Криштоф Рудницький** (міністр в Суражі на Підляшші).

Крім пасторів-аріан киселинське звернення до князя Радзивілла підписали світські протектори соцініанства, на яких власне і трималося це віровчення. Найважливішою особою серед них був, без сумніву, **Юрій Немирич** — гарячий оборонець прав аріан на сеймах, сеймиках, в гродських судах та Люблінському трибуналі. Крім того, він зарекомендував себе теологом і письменником, перу якого належали такі твори, як "Periphrasis et paraphrasis Panopliae christianorum", "Komentarz na listy do Efezow", а також "Modlitwy i hymny" (аріанські), які побачили світ лише 1653 р. Як доповідав католицькому духовенству Януш Тишкевич, авторству Юрія Немирича належали також якісь полемічні листки, спрямовані проти римо-католицького духовенства²³.

Втім, Юрій Немирич був у Киселині лише гостем — він знаходився тут проїздом до Черняхова з Варшави, де щойно склав протестацію проти антиаріанської сеймової постанови. Тому не менший інтерес мають для нас світські покровителі соцініанства на Волині українського походження, які після "раківської катастрофи" продовжували трималися своїх релігійних поглядів. Найвидатнішими представниками волинських аріан були члени родини Чаплич-Шпановських. З їх числа слід передусім відзначити володаря м. Киселин **Юрія Чаплича**, його сина **Олександра Чаплича** та племінника — **Андрія Чаплича**. Киселинську заяву підписали також інші впливові представники волинського панства аріанського віровизнання — **Адам Гулевич-Воюїнський**, **Стефан Линевський**, **Товія Іваницький**, та інші шляхтичі польського походження.

Прибуття до Киселина представників інтелектуальної еліти аріанства вивело на новий етап розвиток місцевого освітнього осередку. З фрагментарних згадок можна припускати, що він досяг рівня Раківської соцініанської академії. Збереглося також декілька імен викладачів та ректорів школи,

кожен з яких відзначився в історії Реформації. В їх числі — **Євстафій Гізель, Теодор Симонід, Петро Стегман, Людвіг Голлайсен, Якуб Гриневич-Гижановський, Матис Твердохліб** та ін.

Намагаючись глибше вкорінити своє вчення, волинські соцініани покладалися не тільки на проповідь та науку. Застосовуючи право патронату, вони докладали зусиль для поширення аріанства також серед міщан і селян, застосовуючи як силу переконання, так і примус. Так, домініканці з Ляховець твердили, що дідичі цього міста пани Сенюти "підданих різними способами спонукають і змушують до єретицтва", а твердих у вірі католиків з числа своїх підданих піддають карам²⁴. Іншу, значно успішнішу тактику поширення соцініанства серед підданих застосовували у своїх володіннях Чаплич-Шпановські. Як встановив пізніше Люблінський трибунал, вони поширювали аріанство серед селян, "позволяючи їм вольність од вшеляких работ". Саме цим пояснювали сучасники те, що при прощанні селян з Олександром Чапличем, який був засуджений на вигнання, можна було почути "не плач, а ридання"²⁵.

Проте, "міграція" соцініан з Ракова в інші регіони Речі Посполитої, в тому числі і до Киселина, і тим паче їх успішна діяльність на нових теренах, не входила в плани ідеологічних противників аріанства. Зміцнившись організаційно та ідейно після невдалих сеймів 1632—33 рр., "католицька партія" в сенаті взяла твердий курс на остаточне викорінення цього найрадикальнішого крила протестантизму, представників якого інакше як сектантами не називала. З цією метою влада пішла на екстраординарні кроки, не зупиняючись перед порушенням священного для шляхти права патронату.

Так, 1640 р. Луцький римо-католицький біскуп Андрій Гембицький та володимирський декан Станіслав Урбанович розпочали процес проти представників родини Чапличів. Їх було звинувачено у поширенні забороненої сеймовими та трибунальськими постановами "аріанської секти" та наданні захисту і притулку аріанським діячам з інших міст. Процес був тривалим і лише 1644 р. за вироком Люблінського три-

буналу Чапличів було зобов'язано вигнати соцініан з Киселина і Березька, розпустити їх громади і закрити школи. Коли ж Юрій Чаплич не виконав вимог декрету, його, а також соцініанських проповідників в його маєтностях, було покарано "інфамією", що означало позбавлення громадянських прав та вигнання з держави. Крім того, на Юрія Чаплича було накладено кару в розмірі 10 тис. червонних злотих за поширення аріанства на Волині та фундацію академії в Киселині. Упродовж 1640—1644 рр. проходив процес над Олександром та Андрієм Чапличами, також звинувачених у підтримці аріанства. Ймовірно, останній з них кінець-кінцем зрікся соцініанства, оскільки суд 1644 р. виправдав його під умовою розриву зв'язків з аріанами²⁶. Дещо пізніше від соцініан відійшов також інший їх покровитель — Адам Гулевич-Воютинський, що свідчило про загальне погіршення їх становища на Волині²⁷.

В результаті проведених антиаріанських процесів трое найвідоміших соцініанських діячів змушені були покинути володіння Чапличів. Киселинський збір продовжував існувати, хоча можливості для відкритої діяльності аріан значно зменшилися. Подібним чином у Ляхівцях і Тихомлі після декрету 1644 р. продовжували існувати соцініанські громади. Правда, дідиці цих маєтків — пани Сенюти — змушені були сплатити великі штрафи за невиконання декрету, але при цьому вони лишилися вірними своєму релігійному вибору і аріанських громад не розпустили.

Скупі дані про ці події свідчать, що зацьковані соцініани з усіх сил намагалися опиратися заходам влади, яка докладала максимум зусиль для цілковитого викорінення їх віровчення. Вигнані з одних маєтків, вони мандрували до інших прихильних до себе дідичів, де намагалися заново — відкрито чи таємно — закласти нові громади. Так, 1646 р. (через два роки після декрету 1644 р.) возний подав позов пану **Веспасіану Беневському** та війтові м. Рафалівка **Данилові Бальцеровичу** за скаргою чорторийського плебана Павла Веселовського. Вони звинувачувалися в організації у с. **Собесич** "аріан-

ського збору". Цікаво, що при врученні позову був присутній їх "аранський міністр" **Андрій Вишоватий**²⁸. На жаль, поки що не вдалося встановити, чим саме закінчилася справа проти Веспасіана Беневського. Ще пізніше — 1648 р. — проходив процес над **Товією Іваницьким**, якого разом з **Яковом Любенецьким** було покликано до суду за створення аріанської общини в **Іваничах**²⁹.

5.3. Лютеранство

Згідно зі вченням Мартина Лютера, єдиним джерелом віри визнавалося Святе Письмо, яке могло тлумачитися вірними без посередництва духовенства і Папи. Лютерани були переконані, що віра надається людині Богом, а під час хрещення кожна особа набуває таїнства священства, тому Церква, як посередник, не потрібна. Звідси йшло заперечення церковної обрядовості та чернецтва. Стверджувалася внутрішня свобода віруючого, а замість "зовнішньої" релігійності пропонувалася "внутрішня". Втім, радикального перегляду католицької догматики лютерани не передбачали, визнаючи основні положення про єдність Бога, Трійцю та ін³⁰.

Хоча лютеранство проникло в Польщу ще у 20-х роках XVI ст., на українських землях перші лютеранські громади фіксуються лише на рубежі XVI—XVII ст. Вважається також, що лютеранство поширювалося в місцях компактного проживання німецького населення³¹. Документально зафіксованих свідчень про наявність лютеранських громад на Волині збереглося надзвичайно мало. Припускаємо, що перша з них існувала в кінці XVI ст. у володіннях князів Заславських, про що свідчить існування с. Лютерівка (згадується 1599 р.) недалеко від Старого Заслава³². Ймовірно, службова шляхта лютеранського віросповідання перебувала при дворах протестантських магнатів — аріан та кальвіністів. Вони могли тримати у тимчасовому володінні за службу їх маєтки, або маєтки інших шляхтичів, на орендному праві. Відомо, наприклад, що на 1603 р. села Ляхів та Щенютин тримав в посесії пан **Подорецький**, який виявив свої релігійні погляди в досить

екстравагантний спосіб — спустошив місцеву церкву, а підданих східного обряду примушував навертатися до лютеранської віри³³. За даними І. Огієнка, лютеранство сповідував також один із магнатів Кременецького повіту — **Андрій Фірлей**, який постійно конфліктував з настоятелем та монахами Почаївського монастиря. Як і у випадку з Подорецьким, якраз в зв'язку з конфліктом і виявилися його релігійні уподобання.

Підсумовуючи, слід відзначити, що сучасна історична наука намагається по-новому осмислити роль протестантизму в історії України. Часто можна знайти згадки про "українську Реформацію", вважаючи її одним із перших поштовхів до оновлення української культури та повернення її обличчям до Заходу. При цьому акцентується увага на значенні протестантського шкільництва, "яке вперше в Україні переступило за рамки загумінкового благочестя, запровадивши освітній стандарт європейської гуманістичної школи: за влучним висловом відомого дослідника культурологічного тла цього процесу Амбруаза Жобера, "русини, які нічого не знали про гуманізм еразмівський, відкрили гуманізм завдяки протестантам"³⁴.

Безсумнівним внеском аріан (соцініан) у національне та культурне життя України визнається їх науково-перекладацька діяльність, про яку вже йшлося вище. При цьому особлива увага приділяється перекладу книжною українською мовою Євангелія, здійсненого 1589 р. соцініанином Валентином Негалевським. При цьому важливим є не тільки сам факт перекладу, але і мотивація автора, який не приховував свого прагнення — переконати співвітчизників у необхідності самостійного вивчення Святого Письма як важливого кроку у пізнанні Бога.

У нас нема підстав брати під сумнів вищевикладені висновки сучасних українських науковців. Втім, на основі дослідженого нами матеріалу хотілося б внести важливі, на наш погляд, уточнення та доповнення.

1. Немає сумнівів щодо певних спроб протестантів оперти

своє віровчення на український ґрунт. Проте діяльність в цьому напрямі Андрія Добрянського, Симеона Будного, Валентина Негалевського та ін. мала місце в середині — другій половині XVI ст. Саме тоді серед протестантів дійсно зароджувався напрям, який умовно можна було назвати "Українською Реформацією". Проте наприкінці XVI—першій половині XVII ст. подібні експерименти протестантів уже не простежуються. В цей час (принаймні на Волині) ми маємо не лідерів "українського протестантизму", а впливових протестантів українського походження (переважно аріан) як інтегрованої та невід'ємної частини загальнопольської протестантської спільноти.

2. Невдачі "українського протестантського проекту" полягали в наступному.

По-перше, протестантські рухи, що виникли на Заході, мали виразний соціальний та класовий характер. Протестантизм став формою християнського віровизнання молодого європейської раціоналістично мислячої буржуазії, і саме в цьому середовищі він знайшов свою головну опору. В Україні, де буржуазії практично не було, а соціальна структура суспільства відповідала часам пізнього феодалізму, підґрунтя для вкорінення протестантських ідей просто не існувало.

По-друге, "національні мотиви" в протестантизмі на Україні зародилися в той історичний період, який М. Грушевський визначив як часи культурно-національного відродження. Це був час інституціональної та духовної кризи українського православ'я, і водночас — духовних та інтелектуальних пошуків для її подолання. За таких обставин невелика група "руських" протестантів-інтелектуалів могла певний час розвивати ідеї "руського" протестантизму. Проте реальної перспективи на успіх подібні ідеї не мали, передусім через консерватизм українського напівфеодалного суспільства. Крім того, слід пам'ятати, що проголошення Берестейської унії викликало тривалу боротьбу між її прихильниками і противниками, в ході якої точилися дебати за право на історичну спадщину Русі. За таких обставин "руські" протестанти вна-

слідок своєї нечисленності та маргіальності уже не могли витворити "третій шлях" у національно-релігійному розвитку України.

3. Причину тимчасового успіху протестантів у другій половині XVI ст. на землях України та Білорусі ми бачимо передусім у тотальній кризі, яку переживало як православне, так і католицьке суспільство. За таких обставин, протестантські погляди почали широко переймати представники "руського" (в тому числі волинського) нобілітету не так за світоглядним, скільки за протестним принципом. Саме таке розуміння ситуації може пояснити той факт, що одразу після подолання кризи в Католицькій Церкві переважна більшість недавніх протестантів-конвертитів перейшли до римо-католицизму - тієї християнської конфесії, яка була ближча для них за соціальним принципом.

4. За даними тестаментів кількість свідомих протестантів в середовищі волинської шляхти була незначною — менше 1%. Ми, однак, припускаємо, що багато представників місцевого нобілітету захоплювалося протестантизмом, можливо навіть відвідувало кальвіністські чи аріанські збори, але на порозі Вічності мало хто ризикував визнати себе послідовником Кальвіна, Лютера чи Соціна.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

- ¹ Любащенко В. Реформаційний рух // Історія української культури. – Т.2. – К., 2001. – С.493.
- ² Там само. – С.494.
- ³ Історія Церкви та релігійної думки в Україні. – Кн.2. – К., 1994. – С.191.
- ⁴ Там само. – С.191-192.
- ⁵ Там само. – С.193.
- ⁶ Там само. – С.192.
- ⁷ Albrycht Stanisław Radziwiłł. Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632-1656. – Т.1. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968. – Р. XIV.
- ⁸ Кетра Т. Wobec kontreformacji. – Toruń, 2007. – S. 526.
- ⁹ Історія української культури. – Т.2. – К., 2001. – С. 578.
- ¹⁰ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.177. - Арк. 254зв.-258зв.
- ¹¹ ЦДІАК України: Ф.27. - Оп.1. - Спр.13. - Арк. 281-282зв.
- ¹² Яковенко Н. Паралельний світ. – К., 2002. – С. 65, 66.
- ¹³ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр. 56. - Арк. 299-304 зв.
- ¹⁴ Яковенко Н. Паралельний світ. – С.74-75.
- ¹⁵ Там само. – С.76-77.
- ¹⁶ Історія Церкви та релігійної думки в Україні. – Кн.2. – С.206.
- ¹⁷ АЮЗР. – Ч.1. – Т.VI. – К., 1883. – С.257.
- ¹⁸ Історія Церкви та релігійної думки в Україні. – Кн.2. – С.206.
- ¹⁹ Kossowski A. Zarys dziejów protestantyzmu na Wołyniu. — S. 255.
- ²⁰ ЦДІАК України: Ф.22. - Оп.1. - Спр. 25. - Арк.168-169 зв.
- ²¹ Литинський В. Аріянський соймик в Киселині // Записки НТШ. – Т. ХСVI. – 1910. – С.44-45.
- ²² Там само. – С. 47.
- ²³ Там само. – С. 47.
- ²⁴ Детальніше про конфлікти ляховецьких домінікан з аріанами див. розділ «Релігійні конфлікти на Волині: реалії та міфи».
- ²⁵ Urban W. Praktyczna działalność braci polskich // Odrodzenie i Reformacja w Polsce. – 1960. – Т. 9. – S.121, 124.
- ²⁶ Литинський В. Аріянський соймик в Киселині // Записки НТШ. – Т.ХСVI. – 1910. – С.49.
- ²⁷ Приблизно в цей же час до католицизму з євангеліків навернувся інший член цієї родини – Томаш Гулевич. – Див.: ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.236. - Арк. 493-495.
- ²⁸ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп.1. - Спр. 246. - Арк. 572зв.-573зв.

- ²⁹ *Литинський В.* Аріяньський соймик в Киселині // Записки НТШ. – Т.ХСVІ. – 1910. – С.49.
- ³⁰ Історія Церкви та релігійної думки в Україні. – Кн.2. – С.189.
- ³¹ Там само. – С.189-190.
- ³² ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.56. - Арк.299зв.
- ³³ ЦДІАК України Ф.27. - Оп.1. - Спр.15. - Арк.247зв.-248зв.
- ³⁴ *Любащенко В.* Реформаційний рух // Історія української культури. – Т.2. – К.,2001. – С. 580.

РОЗДІЛ VI.

РЕЛІГІЙНІ КОНФЛІКТИ НА ВОЛИНІ: РЕАЛІ ТА МІФИ

6.1. Релігійне протистояння в Україні та Білорусі в працях українських та російських вчених: основні тенденції та проблеми

Незважаючи на існування великої кількості літератури з історії Церкви в Україні, проблема конфліктів на релігійному ґрунті до недавнього часу не знаходила всебічного дослідження в працях українських та зарубіжних істориків. Давно встановлено, що складні та суперечливі відносини між представниками чотирьох християнських конфесій (православних, римо-католиків, уніатів та протестантів) в литовсько-польську добу часом призводили до конфліктних ситуацій. Втім, дослідники історії Церкви, як правило, акцентують увагу лише на історії православно-уніатських протиріч, лишаючи на третьому плані конфлікти між католиками, протестантами і православними. Практично не розглядаються також конфлікти християн різних конфесій з представниками нехристиянських віровизнань, передусім з іудеями.

Цей факт не в останню чергу пояснюється унікальною соціалізацією в поглядах на специфіку релігійної боротьби в Речі Посполитій наприкінці XVI—першій половині XVII ст., яка була пов'язана з поширенням католицизму та проголошенням унії в Бресті. Тези російських офіційних істориків XIX ст. про виключно насильницькі методи впровадження унії були некритично сприйняті російськими та українськими дослідниками православної традиції XX ст. Теза "народ не прийняв унію" стала аксіомою, уявлення про масовий опір "широких народних мас" діям уніатської ієрархії також не потребувало жодних конкретних обґрунтувань¹. Причина подібного підходу цілком зрозуміла: для російської та української історіографії обох традицій ця проблема мала не стільки наукове, скільки релігійно-політичне значення. Згадані сторони переслідували різні, часом прямо протилежні,

ідеологічні цілі, але, як це не парадоксально, всім конче потрібен був конфлікт.

Наприклад, російські історики явно чи підсвідомо розуміли, що в XVI—на початку XVII ст. Україна та Росія розвивалися в різних політичних системах і мали різні історичні перспективи. Єдиним історичним фактором, який підтверджував духовну спільність обох народів, була православна віра. Проголошення церковної унії з Римом започатковувало новий вектор української історії, який виразно вів Україну та Білорусь до зближення з католицькою Європою. Це, в свою чергу, неминуче призвело б до послаблення духовних та релігійних зв'язків з православним Сходом взагалі та Росією зокрема. Саме тому російській історіографії потрібен був конфлікт між усім православним населенням України, з одного боку, і купкою зрадників-уніатів — з іншого. Саме такий конфлікт морально виправдовував зовнішню і внутрішню політику російського уряду, яка призвела до поділів Польщі та ліквідації Уніатської Церкви в Російській імперії.

Історики, які представляють українську історіографію православної традиції, в переважній більшості механічно повторюють антиунійну риторичку своїх російських колег. Пояснюється це як слабкістю української церковної медієвістики взагалі, так і значним впливом серед сучасних українських дослідників "козакоцентричної" концепції історії України зокрема. Розроблена М. Грушевським, вона визнавала рушійною силою історичного процесу широкі народні маси (і передусім козацтво), ідеологічно очолені Православною Церквою. В такій історії України Уніатській Церкві місця не знаходилося. В контексті цієї концепції ідея перманентного конфлікту православних з уніатами давала прості пояснення складних історичних подій: антиунійна політика гетьмана Б. Хмельницького, уніатські погроми в часи Коліївщини тощо².

Створенню картини глобального конфлікту між прихильниками і противниками з'єднання в часи першого поунійного покоління сприяли також історики Церкви уніатської традиції. Тенденція ця набула виразних рис уже в працях Холм-

ського єпископа Якова Суші у другій половині XVII ст. Акцентуючи увагу на численних змовах та підступах "схизматиків" проти з'єднання, уніатські дослідники мали на меті підкреслити святість перших сповідників унії, що прийняли вінець мучеників, та жертвний характер Церкви, яка відстоювала ідеї єдності християнства³.

Отже, історію унійних змагань досліджувало чимало науковців різних часів, шкіл та традицій. Абсолютна більшість з них вважала аксіомою тезу про глобальність суспільно-релігійного конфлікту, породженого проголошенням церковної унії. При цьому конкретні причини конфлікту, його дійові особи, ступінь впливу в середовищі різних соціальних груп та інші проблеми, пов'язані з цим історичним явищем, фактично лишалися поза увагою дослідників.

Ситуація почала змінюватися на краще лише протягом останніх десяти років, коли в дослідженнях українських та російських вчених почали спостерігатися тенденції поступового відходу від стереотипів, вироблених російською історичною наукою у XIX ст. Видатною подією в цьому напрямку був вихід у світ 1999 року статті визначного російського вченого Б. Н. Флорі, спеціально присвяченій проблемі відображення конфліктів між прихильниками і противниками унії у масовій свідомості "простого населення" України і Білорусі в першій половині XVII ст⁴. Без перебільшення можна сказати, що ця розвідка є першою спробою в російській історіографії з наукових позицій дослідити це складне і, водночас, виключно важливе питання. Цінна ця робота передусім тим, що вона засвідчила: нарешті в російській історіографії розмова про реальний вплив унії та породжені нею конфлікти переходить зі сфери лицемірного моралізаторства в русло наукової дискусії. Автор пише не про абстрактне несприйняття "простим народом" унії, а про конкретні тому свідчення. Сильною стороною цього дослідження є також широке використання матеріалів російського військового відомства XVII ст. — Розрядного приказу. Без сумніву, свідчення воевод прикордонних з Польщею і Литвою міст про події в

релігійному житті України і Білорусі є дуже цінними для дослідження цієї проблеми.

Проте, стаття Б. Н. Флорі має також слабкі сторони, на яких варто наголосити в контексті тематики нашої статті.

По-перше, автор уже на початку свого дослідження некритично сприйняв висновки російських вчених другої половини XIX ст. щодо масового характеру антиунійного руху у зазначений історичний період. З цього приводу він писав: "Сами факты активного участия широких народных масс в разного рода выступлениях против приверженцев унии, хорошо известные уже исследователям второй половины XIX в., не оставляли сомнений в их враждебности по отношению к попыткам подчинить западнорусскую православную церковь верховной власти папы. Оставалось, однако, неясным, чем эта враждебность была вызвана"⁵. Отже, Б. Флорю цікавили перш за все причини ворожості широких народних мас до унії, у самому ж факті масової ворожості "простих людей" до унії автор не сумнівався. Але, поставивши перед собою подібне завдання і лишаючись під гіпнозом тези про "масовий опір унії", вчений так і не зміг зробити жодного нового висновку. Адже головна теза статті — сприйняття простим народом конфлікту між уніатами і православними, як національного конфлікту між поляками та українцями (білорусами), була сформульована ще у XIX ст.

По-друге, автор статті вибрав для дослідження свідчення дуже специфічної категорії населення (купців та переселенців) — людей, більшість з яких була незадоволена умовами свого колишнього життя в Речі Посполитій. Ця обставина не могла не вплинути на їх розуміння ситуації в польсько-литовській державі, в тому числі релігійної.

По-третє, чутки про унію, які передавали до Москви російські воеводи, надходили переважно з прикордонних воеводств Речі Посполитої, де унії або майже не було, або вона була дуже слабкою. Однак, ставлення до унії "простого", але "осілого" населення України в регіонах, де уніати мали реальний вплив, залишилося поза цією розвідкою, звідси —

абсолютизація даних фондів Розрядного приказу, поширення висновків про настрої переселенців і купців на все населення України і Білорусі.

Але, навіть якщо ми визнаємо висновки пана Б. Н. Флорі прийнятними щодо "простих людей" Київського воєводства, без відповіді все ж залишаються питання, наскільки антиунійні настрої в цьому регіоні були сталими і наскільки глибоко вони проникали в суспільство? Якою мірою ці настрої залежали від "роз'яснювальної роботи" місцевого духовенства? Відомо, що уніатський митрополит Йосиф Рутський двічі провадив візитації Києва — у грудні 1614 р. та в грудні 1629 — січні 1630 років. Залишилися листи, в яких він та його супутники виклали враження від київських мандрівок та від спілкування з киянами. Цікавими є також листи у справі київських подій 1625 р. запорозького гетьмана Каленніка, архімандрита Києво-Печерського монастиря Захарії Копистенського, київських міщан та єпископа Рафаїла Корсака⁶. Залучення до наукового обігу цього матеріалу надає можливість для всебічного розширення та поглиблення теорії конфлікту, пов'язаної з церковною унією.

Отже, проблема релігійних конфліктів в Україні, яка на сьогодні є предметом дослідження науковців різних країн, шкіл та традицій стосується передусім стосунків православних та уніатів. Це й зрозуміло, адже саме конфлікти у цій сфері завжди мали і досі мають попит на ринку політичної боротьби. І хоча на сучасному етапі вивчення цієї проблеми поступово втрачає ідеологічне забарвлення, вона, однак, лишається далекою від свого розв'язання. Для цього необхідне комплексне дослідження суспільно-релігійних процесів в усіх єпархіях Київської митрополії першої половини XVII ст. Тільки тоді можна буде говорити про явні та приховані причини конфліктів, а також робити певні узагальнення. В даному розділі ми ставимо перед собою скромніше завдання, а саме — дослідити причини релігійних конфліктів між представниками різних християнських конфесій Волинського воєводства на фоні загальної суспільно-релігійної ситуації в регіоні.

6.2. Релігійне протистояння уніатів і православних: проблема захоплення церков та масових антиунійних виступів

У дослідженнях полемічного характеру з історії Уніатської Церкви разом з тезою про насильницький характер Брестської унії активно розігрується питання про захоплення православних церков уніатами, яке було мало не масовим явищем. При цьому використовується простий, але дуже дієвий прийом — наводиться кілька прикладів з історії протистояння уніатів і православних, звичайно, в інтерпретації останніх. Характерно, що приклади вибираються з числа найскандальніших, які сприяють породженню згаданих стереотипів. До такої практики вдаються як дослідники-краєзнавці, так і відомі вчені. При цьому автори, як правило, уникають аналізу конкретних фактів гонінь та пов'язаних із ними релігійних конфліктів. Наприклад, у роботі В. Рожка можна знайти загальні твердження, що митрополит Іпатій Потій особисто роз'їжджав з гайдуками по єпархіях і силою заганяв православних вірних до відібраних у них (тепер уже уніатських) храмів⁷. Аргументованішими є тези О. Крижановського та С. Плохія у дослідженні, присвяченому історії уніатської митрополії першої половини XVII ст. Так, на підтвердження "жахливих" методів митрополита І. Потія щодо навернення до унії православних, частково запозичених у М. Бантиш-Каменського та М. Кояловича, автори все ж наводять єдиний приклад, який може слугувати підтвердженням тези про його жорстокість. Йдеться про затримання та розстриження настоятеля православної церкви св. Василя у Володимирі, який мав місце в січні 1601 р.⁸ Однак, на нашу думку, поодинокий факт не може бути підставою для ширших узагальнень при дослідженні згаданої проблеми.

На нашу думку, перш ніж висувати твердження про масовий (або принаймні масштабний) характер захоплення церков уніатами, слід дати відповідь на наступні два запитання:

1) Чи могла в реаліях суспільно-політичного життя Речі Посполитої набути широкого поширення практика захоплення церков та церковного майна при вирішенні релігійних суперечок?

2) Як уніати могли захоплювати церкви, якщо абсолютна їх більшість знаходилася у приватновласницьких володіннях і перебувала під патронатом шляхти? У подібних випадках віра підданих залежала саме від уподобань пана, а не від позиції священника чи самих парафіян. Теоретично, уніати могли застосовувати захоплення церков як метод релігійної боротьби з православними лише у королівських столових маєтностях. Але і в даному випадку успіх подібного заходу залежав не від прихильності короля, а від позиції королівського старости, в посесії якого перебували королівські маєтності. Яскравим тому прикладом може бути діяльність Перемишльського уніатського єпископа Атанасія Крупецького. Отримавши королівський привілей на Перемишльську кафедру, він ризикнув адміністративним шляхом привести до послуху православне духовенство своєї єпархії в межах королівських столових маєтностей. Спроба була невдалою, але це не зупинило владику. Він добився проголошення баніції для духовенства і міщан Любачева, Самбора, Сянока та інших міст. Проте практичних результатів ці рішення не мали саме внаслідок відмови королівського старости виконати вирок. Безуспішними виявилися також слабкі намагання уніатських митрополитів поширити свій вплив у Київському воєводстві, де королівські столові маєтності складали близько половини загального земельного фонду. Звичайно, основною причиною цієї невдачі була несприятлива для уніатів ситуація у регіоні. Проте зіграв свою роль також той факт, що місцева королівська адміністрація не тільки не сприяла поширенню унії на Київщині, але нерідко перешкоджала нормальній господарській діяльності в тих церковних маєтностях, які у першій половині XVII ст. перебували в руках з'єднаних³⁷. При цьому слід пам'ятати, що в цілому державні землі складали невеликий відсоток від загального земельного фонду Речі Посполитої, а в межах Волинського воєводства цей відсоток був зовсім незначний.

3) Які саме події в реаліях кінця XVI—початку XVII ст. слід розуміти як захоплення церков? Питання це, яке впливає з

першого, не настільки риторичне, як може здатися на перший погляд. Адже, виходячи з логіки досліджень "a la Рожко", мимоволі робиш висновок, що під захопленням православного храму розумівся його перехід в унію, незалежно від того, чи супроводжувалася ця подія конфліктом, чи ні. Відповідно, самого поняття про захоплення православними уніатських церков не було і бути не могло: воно маскувалося під благозвучним терміном "повернення". У зв'язку з цим вважаємо за потрібне чітко визначити власне бачення цього терміну, яким ми будемо послуговуватися. Отже, захопленням (або спробою захоплення) церкви вважаємо дії, які відповідають принаймні одній із двох нижченаведених умов:

1. Зміна духовної юрисдикції (православної на уніатську чи навпаки), яка була проведена з порушенням діючих на той час правових норм.

2. Зміна духовної юрисдикції (можливо, навіть цілком законна з точки зору права), яка призвела до конфлікту між новими господарями храму, з одного боку, і духовенством згаданої церкви або парафіянами, з іншого.

Тепер спробуємо проаналізувати достовірно відомі та документально підтверджені факти конфліктів між уніатами і православними Волині, які стосувалися права володіння церквами.

Монастир св. Миколая у Жидичині

Конфлікт між настоятелем Жидичинського монастиря та єпископом Кирилом Терлецьким назрівав задовго до проголошення церковної унії. У XVI ст. ця обитель, яка володіла великими маєтностями, деякий час входила до складу володінь Луцької єпископії. Проте з середини XVI ст. король вилучив монастир з-під юрисдикції місцевого владики, долучивши його до церковних володінь королівського подання. Це суттєво підривало економічні позиції луцьких єпископів. Можливо, саме тому вони аж до 30-х років XVII ст. намагалися за будь-якої нагоди встановити контроль над прибутками з маєтностей Жидичинського монастиря.

На наш погляд, саме перспектива отримати у володіння

численні маєтки Жидичинської архімандрії підштовхнула уніатського єпископа Кирила Терлецького до відкритої боротьби за цю обитель. Підстави для цього були вагомі: Жидичинський архімандрит Гедеон-Григорій Балабан (племінник знаменитого львівського єпископа Гедеона Балабана) жив у монастирі як світська людина, відмовлявся прийняти свячення, до того ж був виклятий митрополитом Михайлом Рагозою за неприйняття унії. Єпископ заручився підтримкою короля та луцького старости Олександра Семашка (який, до речі, також не приховував інтересу до маєтків Жидичинської архімандрії), сформував загін зі своїх слуг, за допомогою якого спробував заволодіти монастирем. Врешті, у серпні—вересні 1597 року Жидичин перетворився на центр відвертого збройного протистояння між прихильниками православного архімандрита Балабана та Луцького уніатського єпископа. Конфлікт, який тривав близько двох тижнів, мав характер епізодичних перестрілок, які іноді переростали у рукопашні сутички. Уніати на деякий час навіть заволоділи монастирем, але впертий опір прихильників Балабана врешті змусив їх відступити.

Варто зазначити, що стрілянина і бійки не були інтенсивними. Як з'ясовується з протестації до Луцького гродського суду, з боку православних за весь час конфлікту було поранено трьох осіб (в тому числі самого Балабана), з боку уніатів — одну особу⁹. Власне, подіями кінця серпня—початку вересня 1597 року вичерпується фаза силового конфлікту навколо монастиря. В подальшому суперечка між єпископом та архімандритом перейшла в стадію судових процесів. Там претензії уніатів на Жидичин були успішно поховані у паперовій та бюрократичній тяганині. В результаті лише після смерті Гедеона Балабана (1620) монастир без жодного пострілу та протестацій був переданий новому настоятелю — о. Никодиму Шибинському, уніату.

Церква св. Дмитра в Луцькому замку

Суперечка між уніатами і православними за церкву св. Дмитра мала давню історію і сягала доунійних часів. Луцькі єпископи вважали, що родина Гулевичів незаконно висуває

претензії на церковний маєток Коршовець і на церкву св. Дмитра, якій цей маєток належав. До проголошення унії ця проблема не набувала критичної гостроти і була лише однією з численних маєткових суперечок Луцької єпископії зі своїми сусідами.

Ситуація навколо церкви св. Дмитра ускладнилася після проголошення церковної унії. Родина Гулевичів, яка мала складні стосунки з Луцьким владикою, рішуче виступила проти з'єднання Православної Церкви з Римом. За версією Луцької уніатської капітули, у листопаді 1600 року Василь Гулевич захопив Коршовець та приєднав до своїх володінь землю у Луцькому замку, на якому стояла церква св. Дмитра¹⁰. З цього часу маєткова суперечка поступово набуває релігійного забарвлення. Як впливає зі скарги Луцької уніатської капітули, поданої до гродського суду 19 серпня 1615 року, троє православних священиків (серед яких був і пресвітер Луцької церкви св. Дмитра о. Михайло) освячували єлей у приватному помешканні луцької міщанки Матвієвої Лецукович. Пікантність ситуації полягала в тому, що згадана міщанка офіційно належала до уніатської парафії при церкві св. Михайла. Тому, коли православні отці зібралися відправляти богослужіння, до дому завітали представники капітули у супроводі возного і зажадали пояснень. Священики відповіли, що діють за дорученням своїх панів, і заявили з граничною відвертістю: "Ми прийшли позискати загиблих і зичимо собі не тільки ваших парафіян, але й вас самих позискати". І додали багатозначно: "А ви того нам заборонити не можете і не забороните, але ледве чи самі у своїй шкурі залишитесь"¹¹. Члени капітули від імені єпископа Єло-Малинського звинуватили православних священиків у порушенні канонів (втручання до справ інших парафій) та сеймової конституції про врегулювання конфліктів між уніатами і православними.

Далі, за версією православних, події розвивалися таким чином. 9 вересня 1615 року озброєний загін під командуванням ченця Віленського монастиря Св. Трійці князя Стефана Сокольського оточив церкву св. Дмитра, де якраз правила

служба. Гайдукам було наказано нікого не випускати звідти. Тим часом єпископ Євгеній Єло-Малинський разом зі своїми прихильниками увірвався до храму. На очах присутніх там парафіян він особисто тягав за бороду священника о. Мойсея, потім виніс з церкви антимінси і заборонив йому надалі служити в цьому храмі. Православні (о. Мойсей Соловицький та дідич церкви св. Дмитра Андрій Гулевич) подали протестації до гродського суду, але, схоже, без очевидних наслідків — в актових книгах цього і наступних років жодних слідів конфлікту виявити не вдалося¹².

Фінал суперечки за церкву св. Дмитра був одночасно несподіваний, повчальний і символічний. Не пізніше 1623 р. помер Андрій Гулевич. Маєток Коршовець та право патронату над згаданою церквою перейшли представнику покатоличеної гілки родини Гулевичів — ченцю Луцького домініканського монастиря о. Іполиту — Дмитру Гулевичу. Стара суперечка за храм була вирішена просто: він був подарований разом з маєтками своєму домініканському монастирю. З цього часу проблема Луцької церкви св. Дмитра переміщується у сферу суперечок між уніатами і православними, з одного боку, і римо-католиками — з іншого¹³.

Церква св. Іллі у Володимирі

Конфлікт між єпископом (згодом митрополитом) Іпатієм Потієм та княгинею Марушею Збараською за право подання церкви св. Іллі у Володимирі стався ще до проголошення унії в Бресті. За версією владики Іпатія, княгиня Збараська незаконно вилучила з-під юрисдикції Володимирських єпископів згадану церкву, тож він у судовому порядку вимагав відновити порушені права. У серпні 1596 р. (ще до проголошення унії в Бресті) Потій, маючи на меті тимчасово припинити богослужіння у цьому храмі, виніс звідти антимінс. Ця подія трактувалася Збараською як незаконне вторгнення у церкву та її пограбування. Зрозуміло, що проголошення унії надало конфлікту релігійного забарвлення, яке між тим було лише зовнішньою декорацією чисто майнового конфлікту. Слід зазначити, що до остаточного вирішення справи у суді (1609)

митрополит Потій утримувався від будь-яких силових дій. Врешті, Маруша Збаразька змушена була визнати претензії митрополита обґрунтованими. Вона зреклася прав на церкву св. Іллі на користь Володимирських владик і склала багату фундацію на храм — очевидно, як компенсацію за багаторічні судові витрати¹⁴.

Церква св. Василя у Володимирі

Якщо конфлікт навколо церкви св. Іллі у Володимирі вдалося, врешті, полагодити, то проблеми навколо іншої православної церкви цього міста (св. Василя) тривали протягом двох десятиліть. Право патронату над церквою належало Загоровським і нам на сьогодні невідомі факти його оскарження з боку Володимирських владик. Тим не менше, Іпатій Потій заборонив настоятелю згаданого храму о. Мартину відправляти богослужіння. Оскільки заборону було проігноровано, 5 січня 1601 р. митрополичий диякон у супроводі возного з'явився до церкви і примусив о. Мартина іти разом з ним на митрополичий суд. На свою біду, возний затримався біля церкви, до якої вже прибігли піддані панів Загоровських. Гнів православних міщан вилився на возного, якого вони, побивши, замкнули у церкві.

Дізнавшись про ці події, митрополит Потій негайно зібрав юрбу "зацних людей, кнежат и панят" і у супроводі двох возних пішов до церкви, де у присутності юрби міщан збив замки з церковних дверей і звільнив возного. Оскільки храм було осквернено кров'ю, Потій виніс звідти Св. Дари і антимінси. Цим, власне, конфлікт і завершився. Обидві сторони подали до суду протестації, але нам достеменно невідомо, чи справа набула подальшого розгляду¹⁵.

У подальші роки відбулося кілька дрібних інцидентів, свідченням яких є взаємні судові скарги між панамі Загоровськими, як патронами Василівської церкви, та її духовенством — з одного боку, та уніатами Володимира — з іншого. Так, 1616 року уніати скаржилися на побиття урядником Олександра Загоровського учнів Володимирської уніатської школи¹⁶. 1619 року настоятель Введенської уніатської церкви міста

Володимира о. Богдан Залузький скаржився на втечу зарученої дівки Степаниди до шевця Івана Богдановича, який проживав на землях Василівської православної церкви під патронатом Загоровських¹⁷. 1622 року конфлікт між православним священиком Василівської церкви о. Дем'яном та володимирськими уніатами набув ще гостріших форм. Настоятель уніатської церкви св. П'ятниці о. Ісакій Богданович звинуватив о. Дем'яна у втручанні в справи своєї парафії та нападі на церкву. Бійка біля уніатського храму справді мала місце, і агресивну василівського священика у цій ситуації засвідчив возний, який якраз був присутнім при з'ясуванні стосунків між уніатами і православними. В результаті конфлікту були постраждали з обох боків. Тілесних ушкоджень зазнали обидва настоятелі (православний та уніат), було поранено єпископського слугу Павла Стрив'язького та підданого Олександра Загоровського Івана Богдановича — ймовірно, того самого, до якого три роки тому втекла дівка Степанида¹⁸.

Монастир Св. Спаса у Дубні

Про напад православних жовнірів Лубенського гарнізону на уніатський монастир Св. Спаса 1633 р. не вдалося знайти поки що жодних документальних свідчень. Про цю подію дізнаємося з дослідження М. Петрова "Волинь". В ньому автор без посилань на джерела згадує, що солдати місцевого гарнізону з ненависті до унії вчинили напад на монастир, маючи на меті розправитися з його настоятелем — архімандритом о. Касіяном Саковичем. Останньому вдалося сховатися від нападників, але двох беззбройних ченців, які намагалися захистити свого настоятеля, було скалічено шабельними ударами. За цей напад жовнірів було покарано різками в один із базарних днів на дубенському ринку¹⁹.

Підіб'ємо підсумки. Отже, документально підтверджено, що за період 1596—1648 років об'єктами силового протистояння на Волині між уніатами і православними стало п'ять церков та монастирів. У трьох випадках (Жидичинський монастир, церква св. Дмитра у Луцькому замку та церква св. Іллі у Володимирі) конфлікт назрівав ще до проголошення унії, і

релігійної барви набув лише завдяки тому, що його учасники після 1596 р. опинилися в різних конфесійних таборах. Виразно релігійний характер носили конфлікти лише навколо церков у Володимирі (св. Василя) та Дубні (монастир Св. Спаса). Звертаємо увагу: в результаті згаданих силових акцій на території Волинського воєводства уніатами не було захоплено жодної православної церкви. Принаймні, на сьогодні ми не маємо жодного такого, документально засвідченого, факту.

У спадок від старої історіографії сучасна наука отримала тезу про масовий характер опору православного населення спробам ввести унію на землях України і Білорусі. Хоча це твердження тепер починає критично переосмислюватися сучасними вченими²⁰, однак старі теорії продовжують жити у перевиданих творах істориків XIX та XX ст. Так, у дослідженні протоієрея Костянтина Зноски опір унії з боку православних набуває просто гіпертрофованих форм. На його думку, православні селяни через утиски за віру натовпами тікали в українські степи до козаків, де разом з ними силою зброї намагалися захистити віру. Далі автор переказує стару легенду про релігійний характер козацького повстання під проводом Северина Наливайка та про страшні утиски за віру в Малоросії після його придушення. Форми опору тих, хто не тікав до козаків, нагадують сюжети фільмів жахів: вірні, позбавлені православних церков, ночами таємно збиралися на молитву до куренів і звідти лунали "грозные вопли" на адресу мучителів — уніатів²¹.

Звичайно, подібні погляди належать до числа одіозних і знаходили вони послідовників серед вчених України і Росії переважно у XIX—середині XX ст²². Проте, перевидання подібних досліджень (зокрема, під авторством митрополита Макарія і самого протоієрея К. Зноски) в умовах відсутності нового комплексного дослідження з історії Уніатської Церкви свідчить, що відправляти "в архів" згадані наукові концепції поки що рано. Навіть у сучасних працях цілком поміркованих та авторитетних вчених повторюється теза про масові

виступи проти унії. Складається враження, що вона настільки увійшла "в плоть і кров" російської та української історичної науки, що навіть не потребує осмислення. Водночас, практично ніхто не спробував дослідити, що собою являли ці "масові виступи", які причини їх викликали, скільки їх було насправді, і що ми маємо розуміти під терміном "масовий виступ".

На нашу думку, масовим слід вважати виступ, внаслідок якого змінилася (або могла змінитися) релігійна ситуація в межах більш-менш значного регіону — воєводства, повіту, волості або міста. Під цим кутом зору масовий характер мали антиунійні виступи на Білорусі проти влади митрополита Іпатія Потія в регіоні Вільно—Гродно—Новогрудок, проти Полоцького архієпископа св. Йосафата Кунцевича у Могилеві, а також виступи шляхти на Перемишльщині проти єпископа Атанасія Крупецького. Чи спостерігалися подібні виступи на Волині?

Опубліковані документи та матеріали не дали нам можливості дати ствердну відповідь на це питання. Практично всі вони представляли боротьбу православних з уніатами не у вигляді масових виступів, а як серію локальних конфліктів. Робота з актовим матеріалом повітових судів Волинського воєводства дала можливість виявити невідомі досі факти конфліктів між уніатами і православними. Проте вони загалом не змінюють загального враження від форм антиунійних виступів на Волині, яке складається від знайомства з документами, опублікованими в корпусному виданні АЮЗР. Понад те, додатково виявлені документи дають можливість переосмислити ті сюжети, які досі пропонувалися як приклади релігійної боротьби.

Характерним епізодом в цьому плані може бути історія конфлікту Миколи Борейка з уніатськими священниками оо. Іваном та Василем, подана у скарзі останніх. З документу випливає, що Борейко, будучи в гостях у о. Івана на храмове свято св. Миколая (6/17 грудня 1618 р.), посварився зі згаданими священниками і, вилаявши їх обох за належність до унії,

наніс їм обом шаблею тяжкі рани²³. Цей документ, вилучений з контексту давніх стосунків Миколая Бореяка з о. Іваном, справді може викликати враження, що в даному разі маємо справу з релігійним конфліктом на рівні дрібної шляхти та рядового духовенства. Однак ситуація "малинського конфлікту" набула іншого забарвлення після знахідки в актових книгах Луцького гродського суду протестації самого Миколая Бореяка з приводу цієї ж події. Отже, 17 грудня 1618 р. він прибув до о. Івана, який був його давнім знайомим, в гості. З невідомих причин між ними спалахнула суперечка, в ході якої о. Іван наказав бити на сполох у церкві, яка знаходилася поруч з його помешканням. На той час в Малині було людно: тут зібралося багато підданих з навколишніх сіл, значна частина яких з нагоди храмового свята перебувала у нетверезому стані. Почувши дзвін як знак тривоги, селяни кинулися до церкви. З'ясувавши, що їхній піп з кимось свариться, натовп негайно почав відновлювати справедливість: селяни побили Бореяка і тих, хто його супроводжував у цій поїздки: священника Романа (як з'ясувалося пізніше — православного) та двох слуг²⁴.

Звернімо увагу на те, що Микола Бореяко не назвав конкретної причини сварки і не намагався надати цій події релігійної барви. Важливою є також інша обставина: протестацію було внесено до актових книг Луцького гродського суду 26 січня 1619 р., тобто на найближчій судовій сесії після згаданої події. Побой на тілі Миколи Бореяка, його священника та слуги було засвідчено возним 18 грудня 1618 р. Повернемося тепер до протестації уніатських попів. Ми згадували, що їхня скарга містить кілька важливих питань. Перше, що кидається в очі, — це час подачі протестації до гродського суду. Виявляється, що отці Іван та Василь заявили про побиття їх Миколаєм Бореяком 26 березня 1620 р., тобто через рік і чотири місяці після події! Чому священники так довго мовчали про факт кричущого насильства та образу їх релігійного сумління? Тяжкі рани на тілі обох отців не були освідчені возним, про них вони пишуть голослівно. Чому? І,

нарешті, як сталося, що православний Борейко довгий час був добрим приятелем о. Івана (уніата) і не раз бував у нього в гостях? Як це поєднується з його антиунійними висловлюваннями?

На наш погляд, відповідь тут проста. Миколу Борейка та його людей справді побили 17 грудня, бо факт побоїв засвідчив возний. Отці Іван та Василій постраждали значно менше (або не постраждали зовсім), інакше б вони подали скаргу до суду одночасно з паном Борейком. Лише вперте намагання останнього добитися справедливості у суді змусило їх через 16 місяців (sic!) подати репротестацію. Оскільки на той час неможливо було засвідчити наявність на їх тілі ран, вони змушені були драматизувати ситуацію, пов'язавши її ще й з образою релігійних почуттів.

Найвірогідніше, що бійка мала суто побутовий характер і виникла на ґрунті зловживання спиртними напоями. Саме тому на момент подання протестацій ні Борейко, ні всечасніші отці уже не пам'ятали конкретної причини сварки. Навряд чи факт образи Миколою Борейком уніатів (якщо він справді був) можна сприймати серйозно. Крім того, "нелюбов" Миколи Борейка до уніатів не заважала йому мати з ними спільні господарські інтереси: Борейко тривалий час орендував маєтки Луцько-Острозького уніатського єпископа Євгенія Єло-Малинського.

Далі коротко розглянемо ті нечисленні факти конфліктів між православними та уніатами на Волині, які нам на сьогодні відомі. Отже, 1616 року до Луцького гродського суду звернулися уніатські ченці — василіани Смольницького монастиря (Перемишльська єпархія), які мандрували по Волині, збираючи пожертви на свою зруйновану татарами обитель. У Луцьку вони, на свою біду, звернулися з проханням про милостиню до слуги архімандрита православного Жидичинського монастиря. Останній, мабуть, виявив неприязність у питаннях віри (а, можливо, просто мав поганий настрій), в результаті чого ченці не тільки нічого не отримали, але і втратили все, що досі назбирали²⁵.

1621 р. до актових книг Луцького гродського суду було

внесено протестацію про погрози уніатському єпископові Єремії Почаповському з боку невідомого ченця. Останній, перебуваючи у нетверезому стані, кинувся з кордом в руках до владичої карети, погрожуючи єпископові розправою. Очевидно, під впливом вжитого алкоголю у ченця загострилися релігійні почуття, внаслідок чого він вирішив за допомогою зброї з'ясувати стосунки з уніатським єпископом. Втім, далі лайки і погроз монах не пішов, а справа не набула подальшого розгляду²⁶.

1622 року селяни с. Дроздова — маєтку пана Олександра Соколовського — вчинили напад на архімандрита Дорогобузького монастиря о. Єремію Лисятицького, який разом з церковними підданими займався виловом риби в монастирському озері. В ході бійки було побито чотирьох монастирських селян, а самого архімандрита після побиття мало не втопили в ополонці. Цікава деталь: незабаром після цієї події дроздовські піддані прийшли до монастиря і просили архімандрита вибачити їм цей вчинок. Вони засвідчили, що наробили йому кривд не з власної волі, а з наказу свого пана, який хотів помститися о. Лисятицькому за його перехід в унію. Архімандрит, як і годиться доброму християнинові, пробачив їм, і засвідчив у суді, що має претензії тільки до пана Олександра Соколовського²⁷.

1629 року луцький протопоп о. Ісакій Вичинський подав скаргу до гродського суду на чотирьох луцьких міщан — кушнірів та шевців. Останні звинувачувалися у якихось злих намірах проти уніатського духовенства. Виявлялося це в тому, що згадані міщани постійно зневажали єпископського слугу Яна Метицького та дозволяли собі в непристойній формі згадувати членів Луцької капітули. Сам пан Метицький в окремій протестації звинувачував згаданих міщан в організації замаху на своє життя, але не пов'язував це з релігійним питанням²⁸.

1636 року під час приватної зустрічі у коваля Павла виникла сварка між уніатським священиком з містечка Рожищі Михайлом Сосновським та православним шляхтичем Гаври-

лом Куликом. Конфлікт стався, коли о. Михайло намагався захистити честь єпископа Єремії Почапівського, якого Кулик лаяв. В результаті у рожищанського священника постраждала борода²⁹.

3 червня 1639 року двоє уніатських священників з Жидичина (чернець о. Ісая Перецький та настоятель церкви Св. Духа о. Василь Криницький) подали до Луцького гродського суду протестацію, в якій оповіли про сумну пригоду, яка їх спіткала під час зустрічі з православним єпископом Атанасієм Пузиною. Виявляється, що обидва вони мали якусь кривду від настоятеля православної церкви св. Михайла о. Овдія. Священники не хотіли звертатися до суду і пішли шукати правду до Луцького православного владики, який на той час перебував в Рожищах. Проте прихід уніатських священників зіпсував настрій єпископу Атанасію, і тому він не був готовий до конструктивної розмови. Справа в тому, що один із гостей (ймовірно, о. Василь Криницький) був свого часу висвячений о. Атанасієм на православного священника, а той пізніше прийняв унію. Дізнавшись, хто до нього прийшов, єпископ схопив зброю, вискочив в сні і закричав своїм слугам: "Шукайте, де цей зрадник, якого я посвятив, щоб цією зброєю я його тепер розстриг"³⁰! Уніати кинулися навтіки, їх переслідували озброєні єпископські слуги, а владику, який лишився на ганку, кричав їм услід: "Забий, хто цнотливий!"³¹ На щастя, до кровопролиття не дійшло: уніатам вдалося відірватися від переслідувачів і дістатися до Луцька. Так скінчилися пошуки правди уніатів у православного єпископа.

Лише одного разу на Волині сталися події, які призвели до антиунійних виступів, в якому брала участь значна кількість мешканців цілого ключа (волості) або великого міста. Випадок цей мав місце восени 1629 р., коли уніатський митрополит Йосиф Рутський, повертаючись з Львівського собору, прибув на Волинь. Готуючись до київської мандрівки, він спочатку вирішив відвідати містечко Степань, яке знаходилося у володіннях князя Владислава Заславського. Чутки про майбутній візит митрополита швидко поширилися

серед міщан. Православне духовенство Степаня не без підстав остерігалось, що приїзд уніатського митрополита може призвести до передачі місцевих церков уніатам. Не дивно тому, що посилена антиунійна агітація серед віруючих напередодні візиту Рутського дала свої результати.

За версією уніатів, 20 листопада 1629 р., коли митрополичий ескорт під'їхав до Степаня, по всіх міських церквах ударили на сполох. Зі стін почулися постріли, а з міської брами вибіг великий гурт міщан — озброєних та розігрітих спиртними напоями. Митрополичий ескорт негайно звернув з дороги і став від'їжджати в поле. Проте натовп міщан швидко наздогнав втікачів. Захоплених зненацька гайдуків збивали з коней, священників та світських слуг зганяли з возів і били. Деякі міщани дісталися митрополичої карети, в якій перебував Рутський, і заходилися рубати її сокирами. Митрополиту вдалося уникнути розправи, але він разом зі своїми супутниками мусив тікати пішки до найближчого лісу, в якому їм довелося блукати цілу ніч. В результаті нападу було тяжко побито двох уніатських священників: митрополичого архідиякона та пресвітера, дісталось також іншим духовним та слугам.

Подію цю визнали надзвичайною: була сформована королівська комісія, яка розслідувала події у Степані. Покликані на допити мешканці міста (як духовні, так і світські) давали різні свідчення у цій справі. Степанський протопоп заявив, що місцеве духовенство не причетне до згаданої події. Міщани, у свою чергу, намагалися виправдатися, оскарживши степанського старосту Вавринця Бучайського. Останній, начебто, дав розпорядження впустити до міста архієпископа Мелетія Смотрицького, але не дав чітких розпоряджень стосовно митрополита, якого до міста справді не впустили. За їх версією, напад на ескорт Рутського вчинили сторонні люди з навколишніх сіл, яких Бучайський найняв для охорони замку. Деякі міщани, які не могли заперечувати своє перебування в часі конфлікту за міськими мурами, стверджували, що бігли не бити, а рятувати митрополита. Сам Бучайський

разом з підстаростою Юрієм Ратинським прямо звинуватив місцеве духовенство у підбурюванні міщан проти митрополита і називав конкретні імена активних учасників конфлікту. Очевидно, він мав рацію — значна частина міщан, яких звинувачували у нападі, після заяв Бучайського відмовилася приносити присягу. Чим закінчилася ця справа, досади невідомо. Комісари передали справу на розгляд Краківського єпископа, а через рік (1631) митрополит Йосиф Рутський вніс скаргу до Володимирського гродського суду на опікунів князя Владислава Заславського, які відмовилися покарати степанських міщан³².

Таким чином, з усіх відомих на сьогодні виступів православних проти унії в межах Волинського воєводства лише події у Степані 1629 р. справді мали масовий характер. В інших випадках ми маємо справу зі звичайними локальними конфліктами на релігійному ґрунті, які тісно переплітаються з побутовими суперечками. Без сумніву, релігійне напруження у стосунках між православними та уніатами існувало, конфлікти між ними дійсно мали місце, але вони не носили глобального характеру, який би свідчив про розкол суспільства.

6.3. Між Римом і Сходом: конфлікти між православними і римо-католиками

Поширення католицизму на Волині протягом XVI ст. проходило без масштабних конфліктів між православними і римо-католиками. Зазвичай, нові костели і кляштори засновувалися шляхтою та магнатами на приватній землі без порушення прав місцевих православних парафій. Обслуговували вони, як правило, духовні потреби дідичів, а також їх слуг та клієнтів, без примусового залучення до числа парафіян представників місцевого православного населення. Крім того, кількість католицьких храмів в регіоні наприкінці XVI ст. була відносно невеликою, тому підстав для виникнення "конфліктних зон" у стосунках між християнами східного та латинського обрядів було небагато. Звичайно, існування в одному соціумі двох християнських Церков, до того ж

політично нерівноправних, не могло не викликати напруження у їх відносинах. Проте, як свідчать документи, спорядичні конфлікти, які час від часу виникали між православними і католиками, не мали антагоністичного характеру.

Характерною ілюстрацією згаданої ситуації можуть бути два документи про події, що мали місце в Луцьку у 1584-1585 роках. Отже, 4 січня 1584 р. луцькі вікарії внесли протестацію до гродського суду на луцьких міщан, які лаяли римо-католицьке духовенство та погрожували костелу³³. А вже 22 червня наступного, 1685 р. возні давали свідчення у досить незвичній справі, а саме у справі шлюбу пана Бальцера Марцишевського. Виявилося, що Матей Лонський подав до суду позов, в якому стверджував, що пан Марцишевський незаконно ув'язнив родину князів Сокольських і примусив Софію Сокольську вийти за нього заміж. В присутності возних княгиня Софія та її родичі заперечили факт ув'язнення і підтвердили обопільну згоду подружжя на шлюб. Цікаво, що добровільність вибору княгині ствердив також піп Стефан, який разом з вікарієм Луцького костелу ксьондзом Бедрицьким вінчав молодих³⁴. Таким чином, на кінець XVI ст. між християнами латинського та східного обрядів склалися досить своєрідні стосунки — випадки релігійних сварок між ними поєднувалися з виявами глибокої взаємної толеранції, які нагадували сучасні ідеї релігійного екуменізму.

Проте, з кінця XVI—початку XVII ст., коли конверсії православних до римо-католицизму набули широких масштабів, передумов для виникнення конфліктних ситуацій між представниками цих християнських конфесій стало значно більше. Прикладом резонансного родинного конфлікту, в основі якого лежали суперечності між православними та римо-католиками, може служити ситуація в сім'ї Гулевичів. У попередніх розділах згадувалося про активну підтримку православ'я з боку пана Андрія Гулевича, син якого (Дмитро Гулевич) не поділяв релігійні ідеали батька. Понад те, досягнувши повноліття, він прийняв постриг у кляшторі оо. домінікан у Луцьку, прийнявши чернече ім'я Іполит. Вступ

Дмитра Гулевича до лав домініканського ордену визначив не тільки його долю, а й долю його маєтків. 9 жовтня 1623 р. він склав фундацію на Луцький кляштор, в якому мешкав. Ця фундація, без сумніву, була найбагатшою з усіх надань, які отримала Церква від цієї родини. Згідно з нею, в розпорядження луцьких домінікан переходило 13 сіл та маєтків в межах Волинського і Брацлавського воєводств, а також двір в Луцькому замку з церквою св. Дмитра³⁵.

Таке щедре дарування Церкві маєтностей звісно не могло викликати захоплення у родичів ксьондза Іполита. Але, якщо опротестувати в суді дарування маєтків було практично неможливо, то ситуація з церквою св. Дмитра і двором в Луцькому замку давала шанс на успіх і Гулевичі ним скористалися. При цьому навряд чи сам фундатор до кінця усвідомлював, який скандал спровокує своїм рішенням передати кляштору православний храм.

По-перше, його православні родичі (передусім, з Воютинської лінії) заявили, що церква св. Дмитра знаходиться під опікою всього роду Гулевичів і є їх родовою усипальницею, тому ксьондз Іполит не мав права самочинно віддавати її домініканам.

По-друге, в храмі зберігалися коштовності³⁶ і передача їх в руки чужих людей, природно, викликала обурення.

По-третє, у розпаленні конфлікту зіграв роль, на нашу думку, і чисто психологічний аспект справи. Нагадаємо, що передана оо.домініканам церква мала посвяту св. Дмитра — ім'я, яке отримав при хрещенні майбутній Гулевич-домініканець, і яке було ним змінено при отриманні постригу на чернече ім'я Іполит. Навряд чи полум'яні захисники православ'я не вбачали в цьому для себе зловісного символізму. Ситуація навколо фундації ксьондза Іполита Гулевича вкрай ускладнилася, коли в суперечку за церкву св. Дмитра вступив у якості третьої сили уніатський єпископ Єремія Почапівський, відновлюючи претензії Луцької єпископії на цей храм і маєток Коршовець³⁷.

Цілком природньо, що події навколо церкви св. Дмитра

скоро вийшли поза межі суто родинного конфлікту і набули широкого розголосу серед шляхетського суспільства Волині. І хоча храм не був обернений домініканцями на костел (вони отримали лише право патронату над церквою та фактично заволоділи маєтком Коршовець), Гулевичі підкреслювали релігійний аспект цієї проблеми. Незважаючи на те, що вони програвали один судовий процес за одним, позивачі не втомлювалися відновлювати справу в судах різних інстанцій. Боротьба за храм тягнулася кілька десятиліть і закінчилася невдачею для Гулевичів — церква та її маєтки лишилися під патронатом домініканців³⁸.

Припускаємо, що конфлікт між родиною Гулевичів за церкву св.Дмитра в Луцьку зіграв певну роль у погіршенні стосунків Луцького братства з римо-католиками, адже добре відомо, що ця родина грала не останню роль у його діяльності. Перші ознаки релігійного напруження в стосунках між братчиками та католиками виразно спостерігалися уже 1621 р. в зв'язку з пограбуванням братської церкви групою осіб. Один із злодіїв — Валентій Лонський — був взятий на місці злочину і відданий під суд. Пограбування церкви (як католицької, так і православної) за тогочасними законами вважалося тяжким злочином, за який винний ніс суворе покарання — смерть на вогнищі. Не минула ця доля і Валентія Лонського. Але обставини його страти дали привід до протесту з боку плебана Мартина Іздембського. Цікаво, що він не брав під сумнів справедливість вироку, але закидав війтам і урядникам Луцького магістрату (православним за віросповіданням) використання згаданого інциденту для образи гідності Римо-Католицького Костелу. По-перше, плебан стверджував, що в ніч перед стратою православні проникли у в'язницю, де напоїли засудженого горілкою до такого стану, в якому він на ранок уже був нездатний до сповіді. В результаті, Лонський прийняв смерть без покаяння та причастя. По-друге, спалили злочинця не на звичному місці, де зазвичай страчують засуджених, а у безпосередній близькості від костелу св. Якуба. І, нарешті, тіло Валентія Лонського не до-

палили до кінця, в результаті чого спотворений труп небіжчика лишився лежати біля костелу, аж поки ксьондз пробощ не розпорядився його поховати³⁹. Згаданий інцидент яскраво виявив відверту неприязнь між представниками обох конфесій. Якщо римо-католик Валентій Лонський дозволив собі вдатися до святотатства, то православні виявили готовність до жорстокої помсти у відповідь. При цьому ознак християнського сумління годі було шукати в діях обох сторін конфлікту.

Драматичні події 1621 року, пов'язані з пограбуванням братської церкви та стратою Валентія Лонського, стали короткою передумовою до затяжного конфлікту між братством та католицькою спільнотою Луцька в 20—30-х роках XVII ст. Виявилися вони у кривавих бійках між братськими ченцями та школярами братської школи — з одного боку, і студентами Луцького єзуїтського колегіуму — з іншого. Жорстокі зіткнення та бійки за участю від десятка до двох сотень осіб з обох боків були зафіксовані в актових книгах 1627 та 1634 років.⁴⁰ напади на братських монахів та учнів братської школи мали місце у 1627—28 та 1639 роках.⁴¹ При цьому католицька сторона конфлікту не приховувала релігійних мотивів своїх дій. Так, 1627 року пан Войтех Хелповський намагався втопити у р. Стир братського монаха Серапіона. При цьому він кричав до нього: "Тут вас всихъ, як псов, с того монастыра будем волочыти и в той воде топити"⁴². Наступного, 1628 року дзвонар Луцького кафедрального костелу Собко, перестрівши ієромонаха Луцького братського монастиря Павла Телицю, перепитав його про те, до якої конфесії він належить. Дізнавшись, що перед ним православний чернець, дзвонар образив о. Павла і, насамкінець, зняв з нього клобук⁴³. Маємо також ряд інших згадок про конфлікти братських монахів з невідомими особами, релігійна складова яких чітко не проглядається. В цілому за період 1627—1639 рр. внаслідок сутичок між православною та католицькою громадами Луцька постраждало десятки осіб з обох боків, крім того, жебрака Лук'яна Пінського, що жив

при братському монастирі, студенти єзуїтського колегіуму забили насмерть⁴⁴.

На жаль, поки що не виявлено документів, які б прояснювали внутрішні механізми згаданих вище релігійних конфліктів в Луцьку. На сьогодні маємо лише сухі актові документи, в яких фіксувалися факти зіткнень з описами тілесних ушкоджень постраждалих. Але саме в цьому випадку ми зустрічаємося з найжорстокішими формами силового протистояння на релігійному ґрунті, які мали місце на Волині наприкінці XVI—першій половині XVII ст.

Другою після Луцька "больовою точкою" у стосунках між православними та римо-католиками у першій половині XVII ст. слід вважати місто Острог. Як уже йшлося у попередніх розділах, до 1608 року це був головний антиунійний центр на Волині, навколо якого гуртувалася місцева православна шляхта. Після смерті князя Костянтина Острозького Острог разом з іншими його маєтностями перейшов у володіння його сина Януша, що був за віровизнанням римо-католиком. Втім, цей магнат зумів зберегти з православними добрі стосунки, хоча і вдавався у своїй діяльності до кроків, які несли в собі зерна потенціального конфлікту з ними. В їх числі — передача ченцям францисканцям православної церкви Св. Трійці в Межирічі, зведеної в останній третині XVI ст. Сталася ця подія 1612 року під час реконструкції Межиріцького замку⁴⁵. Того ж, 1612 року князем Янушем Острозьким була передана римо-католикам православна Воздвиженська церква у Старому Костянтинові. Отримали її ченці-домінікани, які з того часу осіли в цьому місті⁴⁶. Втім, не дивлячись на явні порушення фундацій пращурів (першу дерев'яну церкву Св.Трійці в Межирічі звів ще дід Януша — князь Костянтин Іванович Острозький, а Воздвиженська церква в Старокостянтинові була зведена його батьком — Костянтином Костянтиновичем Острозьким), православне суспільство Волині ніяк не зреагувало на дії князя. Можна припустити, що мовчання це було зумовлене високим авторитетом Януша Острозького як магната, який, з точки зору існуючого на

той час права, міг чинити у своїх маєтностях подібні перетворення. Можливо також, що для православних втрата двох церков (які переобладнали під костели) була менш значущою на фоні значно суттєвіших вигод, які вони мали від позиції князя у релігійному питанні. Адже відомо, що саме за часів Януша Острозького в його володіннях не визнавалася духовна влада Луцького уніатського єпископа, а в Острозі без перешкод продовжувала свою діяльність заснована його батьком відома Острозька православна колегія.

Саме після смерті Януша Острозького († 1620) релігійна ситуація в Острозі почала загострюватися. Оскільки він не мав нащадків чоловічої статі, розлогі володіння князів Острозьких перейшли до рук їх родичів — князів Заславських. Тоді ж, на початку 20-х рр. XVII ст. в Острозі розпочала активну діяльність щодо впровадження католицизму княгиня Анна Острозька — племінниця покійного Януша Острозького. На відміну від свого дядька, вона діяла в цьому напрямі масштабно — заснувала в Острозі єзуїтську колегію, передавши на її зведення та утримання значну частину зі своїх прибутків.

Подібна діяльність викликала спротив з боку православних. У щоденнику єзуїта Я. Велевицького у цьому зв'язку зазначалося: "Дуже важко було нашим (єзуїтам. — *Прим. авт.*) після їх прибуття (до Острога) через схизматиків, які правильно передбачали, що їхні юнаки, яких покійні князі утверджували в схизмі, можуть бути відвернуті від неї нашими школами"⁴⁷. Втім, Анна Острозька не обмежилася лише інтелектуальною конкуренцією римо-католицьких шкіл з Острозькою колегією. 22 січня 1623 р. вона видала лист, спрямований на обмеження навчальної діяльності "руських бакалаврів" в інтересах католицької школи при Острозькому фарному костелі. В ньому, зокрема, йшлося: "Йдучи за волею його милості, пана воєводи київського, діда нашого, який, бажаючи, щоб наука в римській школі як в латинській, так і в грецькій мові жодної перешкоди від руської школи не мала, на що і певну суму призначив. До

чого і ми прихилиємося та бажаємо, щоб школа римська у своїй науці від руської школи жодної перешкоди не мала. А якщо щось подібне виявиться і до нашої відомості дійде, тоді сума, призначена тій школі ("руській". — *Прим. авт.*) має пропасти"⁴⁸. На жаль, документів, які б стосувалися заснування Острозької колегії, поки що не виявлено, тому ми не можемо сказати з певністю, яку саме суму мала на увазі в даному випадку княгиня Анна. Тим не менше, в листі явно йшлося про погрозу позбавити колегію матеріальних засобів, якщо вона створить конкуренцію католицькій школі.

Звичайно, подібний спосіб поширення католицизму не міг не обурювати місцеве православне суспільство, в якому ще була жива пам'ять про захисника православ'я князя Костянтина Острозького. Напруження в місті посилювалося також внаслідок відвертого ігнорування Анною Острозькою релігійних почуттів православних. Так, 1624 року вона, за згодою уніатського єпископа Почапівського, розпорядилася розібрати церкву св. Трійці в Острозі, на місці якої єзуїти згодом звели каплицю. С. Заєрський щодо цього зазначав: "обурення українців було через це таке велике, що хроніст (єзуїтський — *І. М.*) приписує чудові, що натовп не розвалив тоді колегіум і не повбивав єзуїтів"⁴⁹.

Втім, не лише релігійні чинники спричинилися до погіршення стосунків між Анною Острозькою з православними — як у її дідових володіннях, так і поза ними. Одним із спірних питань, яке викликало ворожість православних до княгині, була проблема Суразької волості. Нагадаємо, що 1585 року князь Костянтин Острозький заснував шпиталь при церкві Св.Трійці в Острозі. У шпиталі мало утримуватися 30 хворих православного віросповідання, яких обслуговували 3 лікарі, аптекар та 13 осіб для роботи та різних послуг. На утримання хворих та обслуговуючого персоналу були виділені великі маєтності — замок і містечко Сураж та 8 сіл⁵⁰.

Варто зупинитися на питанні про особливості фінансування подібних закладів згідно з фундаціями. Теоретично, прибутки з фундованих на шпиталь маєтків мали йти на утри-

мання і лікування хворих. Розмір цих фінансових або натуральних надходжень міг бути фіксованим або фактичним. Але в будь-якому випадку маєтність потребувала управителя, який би відповідав за прибутковість господарства. Теоретично, посесорами фундованого маєтку мали бути настоятелі церков, при яких знаходилися шпиталі. Але, як правило, фінансово-господарські стосунки склалися за іншою схемою. Фундатори та їх нащадки часто передавали подібні маєтки в посесію клієнтам, родичам або друзям у винагороду за надані послуги. Передбачалося, що вміле господарювання могло дати з маєтку більший прибуток, ніж той, який був необхідним для реалізації благодійницького проекту. Саме цю різницю посесор з чистою совістю міг покласти собі в кишеню. Не дивно, що подібна схема господарювання за участю посередників створювала широке поле для зловживань, які призводили до спустошення маєтків, затримки виплати грошей на утримання хворих тощо.

Під цим кутом зору слід розуміти складну процедуру надання в посесію вищезазначеної маєтності, яку прописав у фундації князь Острозький. Майбутнім посесором мала бути людина православного віросповідання, а право його затвердження отримували дві особи — князь Олександр Острозький та Пінський єпископ. В разі, якщо між ними виникла б незгода у справі кандидатури посесора, право його призначення переходило до Київського митрополита. Цілком зрозуміло, що засновуючи шпиталь, князь мав на меті не тільки благодійницькі, але і прагматичні цілі. Посесія Суразької волості (яка давала значно більший прибуток, ніж для утримання 46 осіб) задумувалася також як гідна винагорода службникам або приятелям за надані послуги родині Острозьких.

Ситуація навколо Суразької волості несподівано стала детонатором конфлікту одразу після визнання на державному рівні Київської православної митрополії та Луцької православної єпископії у її складі. Річ у тому, що новий православний єпископ Атанасій Пузина, обійнявши владу над православними парафіями Луцько-Острозької єпархії, не отримав

власне Луцької кафедри, яку до кінця свого життя мав обіймати уніатський єпископ Єремія Почапівський. При цьому разом з кафедрою уніатський владика залишив у своїх руках прибутки від єпископських маєтків, фінансові ж надходження православної капітули були порівняно скромними. Саме пошуки нових фінансових джерел призвели Атанасія Пузину до висування ряду претензій княгині Анні Острозькій. Спробуємо прослідкувати їх стосунки за протестаціями Луцького владика.

Згідно з першою з них (внесена до актових книг Луцького гродського суду від 12 грудня 1633 року), події розвивалися в такому порядку. На запрошення князя Миколая Чарторийського єпископ Атанасій Пузина прибув до Корця на похорони ігумені Корецького жіночого монастиря, княгині Се-рафими Корецької. З нагоди цієї жалобної події там зібралася численна волинська шляхта, в тому числі Анна Острозька. Саме в Корці між Атанасієм Пузиною та княгинею відбулася неприємна розмова, під час якої Острозька заборонила єпископу візитувати православні церкви у своїх володіннях. Понад те, вона наказала священникам у своїх посіلوствах не визнавати духовну владу владика Атанасія та віддала розпорядження про запечатання церков, що перебували під її патронатом.

Подальші дії Луцького владика свідчили, що він або не боявся поглиблення конфлікту, або свідомо провокував його загострення. Замість того, щоб врегулювати свої стосунки з княгинею і, можливо, відкласти на деякий час візитацію, єпископ, попри заборону Острозької, поїхав прямо до Острога, маючи на меті відвідати кафедральну церкву та привести під свою владу місцеве православне духовенство. Реакція княгині була цілком прогнозованою. Прибувши до міста, Атанасій Пузина застав кафедральну церкву запечатану шістьма печатками і оточену піхотою з надвірного війська Анни Острозької, яка несла варту вдень і вночі. Понад те, княгиня не допустила єпископа до візитації і другої частини міста Острога, якою володів Домінік Заславський⁵¹.

Саме ці події дали привід Луцькому владичі скласти офі-

ційний протест щодо дій Острозької. З цієї протестації, однак, ще не було зрозуміло, які саме мотиви спонукали княгиню до такого радикального несприйняття православного ієрарха. Якщо спиратися на поширений у вітчизняній науці погляд на Острозьку як на гонительку православ'я, то можна зробити припущення, що вона готувалася перевести в унію православні парафії і тому не бажала, щоб благочестивий єпископ спілкувався з духовенством, що перебувало під її патронатом. Це припущення має чисто логічну природу, воно не ґрунтується на жодних документальних свідченнях і відтак є занадто суб'єктивним. Однак, Атанасій Пузина вніс ще одну протестацію у справі своєї суперечки з Острозькою, яка значною мірою прояснює суть конфлікту, який стався між ними.

Отже, друга протестація (внесена до актових книг Луцького гродського суду 18 січня 1634 р.) стосується його суперечки з княгинею за право володіння згаданою вище Суразькою волостю. Отже, як свідчить у своїй протестації єпископ Атанасій Пузина, він 1618 р., ще будучи світською людиною, отримав від князя Януша Острозького у пожиттєве володіння Суразьку волость із зобов'язанням утримувати шпиталь при церкві Св. Трійці в Острозі. Проте князь довго не прожив, а його наступниця — Анна Острозька — вирішила усунути від посесії князя Пузину. Втім, за втрату прибуткових маєтків побожна вихованка єзуїтів мусила дати достойну компенсацію. 1622 року між ними була досягнута домовленість, що за відмову від володіння Суразькою волостю княгиня буде щорічно сплачувати Олександрю Пузині кругленьку суму — 1 тис. злотих щорічно, а інші 2 тис. злотих прибутку мають йти на фінансування Троїцького шпиталю. Цікаво, що Атанасій Пузина визнав: досі Анна Острозька справно виплачувала йому щорічно 1 тис. злотих. Але тільки тепер, коли він став єпископом, владику "згадав", що весь цей час (неповних 12 років!) нещасні хворі в шпиталі як не отримували, так і не отримують 2 тис. злотих щорічно! Тому він не визнає законною посесію Суразької волості Анною Острозь-

кою, (дарма, що за цей час встиг отримати від княгині 11—12 тис. злотих!) і вимагає переглянути право власності на ці володіння на свою користь. Далі — більше. Єпископ згадує теплим словом князя Януша Острозького, який ніколи не порушував фундацій своїх побожних предків на користь Православної Церкви, і натякнув, що є немало інших фундацій на церкви та монастирі Острожчини, якими він, як законний пастир, має опікуватися⁵².

На наш погляд, завдяки цій інформації багато чого стає зрозумілим у конфлікті єпископа Пузини з Анною Острозькою, та прояснює хід подальших релігійних подій у цьому регіоні. Нагадаємо, що на 1622 р. щорічний прибуток із Суразької волості складав не менше 3 тис. злотих. Для порівняння: того ж-таки, 1622 року, за даними нунція Космо де Торреса, щорічний прибуток єпархій Київської митрополії становив: Луцька єпархія — 8 тис. злотих, Київська — 6 тис. злотих, Перемишльська — до 5 тис. злотих, Володимирська, Полоцька і Львівська — по 4 тис. злотих, Холмська і Пінська — по 3 тис. злотих⁵³. Як бачимо, цифри дуже промовисті. Цілком очевидно, що в основі конфлікту єпископа і княгині була суперечка про розподіл великих грошей, а для обох фігурантів цієї справи релігійний фактор, і тим більше доля хворих людей у шпиталі, стояли на третьому плані.

Таким чином, стосунки єпископа Атанасія Пузини з Анною Острозькою були зіпсовані одразу після зайняття ним єпископської кафедри у Луцьку. Прямолінійне бажання владики отримати Суразьку волость, відсутність гнучкості та здатності вирішувати подібні питання дипломатичним шляхом сприяли зміцненню негативних настроїв Анни Острозької щодо православних. В інтересах православної спільноти Волині було полагодження стосунків єпископа з княгинею, але цього зроблено не було. Понад те, через два роки після початку непорозумінь між ними, стався гучний релігійний конфлікт, який увійшов в історію під назвою "Острозької трагедії". У вітчизняній історіографії поширена версія цих подій, яку виклав автор "Острозького літопису". Згідно з нею,

Анна Острозька, переповнена ненавистю до православних, перед самим Великоднем 1636 р. наказала провести екстумацію тіла свого православного батька Олександра Острозького, яке покоїлося у Богоявленському соборі, маючи на меті перепоховати його в католицькому костелі. Цим вона викликала обурення православних міщан Острога, яке переросло у відкритий виступ на свято Великодня. Безпосереднім поштовхом до конфлікту стало брутальне насильство над релігійним сумлінням православних, коли княгиня, повертаючись з ранішньої месси, наказала своєму візнику їхати по пасхальних хлібах, приготовлених для свячення. Спалахнуло народне обурення, яке призвело до кровопролиття і мало не коштувало життя Острозькій⁵⁴.

У нас нема жодних підстав стверджувати про симпатії Анни Острозької до православних, скоріше навпаки. Переконана католичка, вона не дбала про виконання давніх фундацій на православні церкви та монастирі, наданих своїми предками, привласнювала і на власний розсуд використовувала їх прибутки, не рахуючись із релігійними почуттями своїх підданих, наказала перепоховати у костелі тіло батька — православного князя Олександра Острозького. Але чи дійсно вона могла дозволити собі настільки кричущий вияв зневаги сумління православних, який описав автор Острозького літопису і який прийняли на віру вітчизняні історики?

На сьогоднішній день не виявлено жодного документа, який би висвітлював згадані події, але чомусь дослідники практично не звертають уваги на анонімний твір "Лямент", написаний православним автором по гарячих слідах цієї трагедії, який дає уявлення про перебіг подій тієї трагічної ночі. Отже, за версією "Ляменту", у Великодню ніч процесія православних міщан зустрілася з ескортом княгині Анни Острозької. Сталося це, ймовірно, біля самого в'їзного мосту до Острозького замку, де знаходилася Богоявленська церква, звідки і йшла процесія. До православних вийшли князівські слуги, які зажадали, щоб міщани дали дорогу для проїзду.

Далі автор визнає:

*"Єдын мешчанин обрался зухвалый,
А для єдиного вишитки винны zostалы,
Же ся на посла панского змирыл,
Снасть го ударил"⁵⁵.*

Далі ситуація розвивалася за звичним конфліктним сценарієм. Візник княгині, опинившись з каретою у натовпі, почав бичувати людей, вимагаючи дати дорогу. Міщани у відповідь схопилися за кілки, а шляхта Острозької, "видячы же не жарт"⁵⁶, вихопила шаблі. Спалахнула кривава бійка, з обох боків з'явилися поранені, деякі міщани у тіснязі падали з мосту в рів і калічилися. Перелякана княгиня намагалася угамувати як натовп, так і власних слуг, але марно. Розуміючи, що нічого не може вдіяти, Анна Острозька вийшла з карети і, продершись крізь натовп, втекла на цвинтар. При цьому автор визнає: "Же ся в той звади и самой достало, дай ся золгало"⁵⁷. Помалу бійка скінчилася, міщан вдалося розсіяти, а князівські слуги, відшукавши Острозьку, відвезли її до замку.

Наступного дня почалося слідство. На допиті міщани всю вину переклали на православних духовних, стверджуючи, що в цій ситуації слухали саме їх. Православні священники (якщо припустити, що автор "Ляменту" адекватно навів їх свідчення) замість того, щоб захищатися, фактично стали в позу обвинувачів:

*"Єден презвытер на то оповидил:
"Мосци панове! Бы то кождый видил,
Если вам идет о своеи зелживости,
Нам теж о святости.
Для того вам з дороги не уступили,
Бо-смо ся были на тоє спорядили,
Жебы поцтивос впрод Богу отдали,
Ви не витрвали".*

Якщо цю ситуацію розглядати не в сучасному контексті понять про свободу совісті, а в системі правових та суспільних відносин того часу, позиція православного духовенства виглядатиме занадто сміливою, якщо не сказати — зухвалою.

Адже в цьому випадку відповідальність за інцидент, в якому постраждало багато міщан, шляхти і Анна Острозька особисто, покладалася якщо не на саму княгиню, то, принаймні, на шляхту, яка її супроводжувала і мала забезпечити її безпеку. Цю обставину слід пам'ятати з огляду логіки подальших дій княгині. Вердикт суду Анни Острозької був цілком прогнозованим з точки зору тогочасного права — під час ярмарку трьох міщан було стято, одного скалічено. Цікаво, що православним духовним було відмовлено понести покарання за міщан.

Які висновки можна зробити на основі дослідження "Ляменту"? По-перше, не підтверджується поширена в науковій літературі думка, що Анна Острозька у Великодню ніч зневажила релігійні почуття православних, наказавши їхати по пасхальних хлібах, підготовлених до свячення. По-друге, не княгиня, а її піддані спровокували конфлікт, що фактично змушений був визнати автор "Ляменту". В останніх рядках свого твору він її просить простити вину острозьким міщанам.

Лишається відкритим питання, чи виступ острожан був спонтанним, чи заздалегідь підготовленим. Видається дивним, що міщани, які тільки-но вийшли з церкви, при зустрічі з ескортом княгині оперативно озброїлися коліями в достатній кількості, щоб вступити у сутичку з її особистою охороною, озброєною шаблями. Крім того, автор "Ляменту" дипломатично мовчить про дії православного духовенства, які знаходилися в процесії під час бійки. За своїм статусом вони мали б сприяти припиненню конфлікту, але з тексту "Ляменту" цього не видно. Натомість наголошується, що розлючену юрбу намагалася гамувати княгиня.

Однак, чи був цей виступ спонтанним, чи спланованим, він ніяк не міг сприяти покращенню позицій Православної Церкви в маєтностях Анни Острозької. Княгиня уже давно мала зіпсовані стосунки з Луцьким православним єпископом Атанасієм Пузиною, а тепер зіткнулася з відкритим виступом проти неї власних підданих, в організації якого було змішане православне духовенство. Очевидно, ці обставини разом

підштовхнули Анну Острозьку до прискорення введення унії в своїх маєтностях. За даними Острозького літописця, вона працювала над цим досить ґрунтовно, ще за кілька років до Острозької трагедії "О преждедеченной княжні, которая у Острозі пановала, rozmaїтими способами примушувала до унії, ласкою і под утраченем ласки, і не могла до того привести. І поотбирала маєтности церковнії і ґрунти і ні при чом церкви пооставалися. І трвали так священници кілька літ, на малім преставали, яко письмо свідчить піща і одежа — сими довольні будьте, аби при православїї"⁵⁸. Введенням унії у своїх володіннях Анна Острозька могла реалізувати одразу три завдання — остаточно відкинути претензії єпископа Пузини на канонічну владу над парафіями в своїх володіннях, раз і назавжди припинити розмови про його право на посецію Суразької волості, а також замінити ненадійних православних священників на лояльних до себе — уніатських.

Взаємна неприязнь між католиками і православними на Волині часом набувала несподіваних форм. Так, клірик Луцького домініканського монастиря Антоній Мощинський за моральними якостями явно не відповідав своєму духовному сану — пристрасть до матеріальних благ штовхала його на злочини. Проживаючи деякий час у селі Красному, він обікрав господаря будинку, а потім і місцеву церкву, звідки виніс срібний келих. Коли згадані неподобства виявилися, ксьондза Мощинського було позбавлено габіту і вигнано з кляштору. Але цим справа не закінчилася, і врешті-решт колишній домініканець став перед судом. Там він визнав факт пограбування церкви, цинічно зазначивши, що зробив це "...не розумеючи абы то былъ грихъ где с руское церкви взяти"⁵⁹. Подібне "незнання" коштувало колишньому клірику життя — його, як злочинця перед Церквою, було засуджено на смерть.

Таким чином, документи, що були в нашому розпорядженні, свідчать про існування двох центрів на Волині (Луцьк та Острог), де конфлікти між православними та римо-католиками мали чітко виражений релігійний характер. Яскраво це

виявилось в Луцьку, де за бійками між школярами братської школи та студентами єзуїтського колегіуму стояв конфлікт двох провідних центрів конкуруючих християнських конфесій Волині — православ'я та католицизму. Переважав ідеологічний чинник також в конфліктних ситуаціях, що мали місце в Острозі, де Анна Острозька впроваджувала католицизм некоректними методами, руйнуючи справу своїх православних предків — Олександра та Костянтина Острозьких. В іншій гучній справі — суперечках навколо церкви св. Дмитра у Луцьку — ми схильні вбачати передусім конфлікт в середовищі дуже численної родини Гулевичів, в якому тісно переплелися як суто релігійні мотиви, так і боротьба за право патронату над фамільним храмом а також (і це, можливо, найважливіше) суперечка за право посесії маєтку Коршо-вець, яка йому належала.

6.4. Конфлікти між уніатами та римо-католиками

Проголошена в Бресті церковна єдність між християнами за своєю суттю мала покласти край будь-яким проявам антагонізму ти принциповим суперечностям між католиками і з'єднаними з Римом православними (уніатами). Понад те, ідеологи унії дуже розраховували на підтримку духовенства Римо-Католицького Костелу у справі зміцнення церковної єдності на місцях, а також для захисту інтересів християн східного обряду на сеймиках, сеймах і в сенаті. В зв'язку із цим слід зазначити, що в перші роки після укладення унії на Волині подібну допомогу з'єднаним дійсно була надано. Це стало можливим завдяки персональній позиції біскупa Луцького, згодом архієпископа Гнезненського Бернарда Мацейовського. Цей ієрарх у своїй діяльності підкреслював шанобливе ставлення до Церкви східного обряду та заохочував до цього ж католицьке духовенство у своїй єпархії.

На біду для уніатів, в Польщі було небагато католицьких єпископів, які б поділяли погляди ксьондза Мацейовського, та й зламати взаємні упередження між західними і східними християнами в короткий термін було неможливо. У попередніх розділах

уже згадувалося про конфлікт між поборцею Бартоломеем Опралком та представниками Луцької уніатської капітули у зв'язку з небажанням останніх платити податок в розмірі 10 злотих, прийнятий на Краківському сеймі 1603 року. Адвокат Луцької капітули серед інших пояснень недоцільності подібного стягнення зазначив наступне: "Была бы великая инионвенция и нехристианский учинок иж бы так великий податок з само толко особы міль быти даванный од ялмужника а мнійший з оселости и юж бы пошло на ровност з жидами в поголовном што бы с ні годило учинити духовным а зъвляща тым которы ув унией. На статок показывают ижъ католици законници ани ксенжа того побору з особы своее не дають а ониж те ж сут ув унией. И оттул просиль волности доплаченя побору"⁶⁰. У цих словах відчувається бажання з'єднаного духовенства добитися реальної рівності з римокатоликами, яку, на їх думку, мала гарантувати унія. Понад те, адвокат Луцької капітули акцентував увагу на рівності церковної єдності — як для східних, так і для західних християн. Не тільки уніати з'єднані з Римом — католицьке духовенство такою ж мірою з'єднане зі Сходом — "а ониж теж сут ув унией".

Подібна інтерпретація церковної єдності була занадто сміливою. Можливо, тому Бартоломей Опралко зреагував на ці слова з граничною відвертістю: "Не толко попи, але митрополитов владыков архимандритов игуменов так же попи уси руские которые осілые равне мают по золотому платити повинни а которые подданных и рол ні мают толко отъ обойстя своего которое при церкви мають по золотых два а протопопов по золотых чотырох платити мають. Уния до того ничого ні мають, бо хотяж ее приняли але впрод се ни стариною идуть: ляхи лають и Папежа светого не слушают и каленъдар по старому держатъ и жонки и детки мают и покинути их не хочут". Позиція Бартоломея Опралка яскраво ілюструє погляди тієї частини тодішнього польського суспільства, для якої правдива унія з Римом полягала у латинізації Української Церкви та її відмови від власної духовної традиції. Згадка про те, що уніати по-старому "лають ляхів", також переконливо свідчить про існування не лише релігійних, а й націо-

нальних суперечностей між уніатами та римо-католиками Волині.

Втім, суперечності між уніатами і римо-католиками, які носили виразний національно-релігійний характер, тривалий час не набували критичної гостроти. Лише в 30—40-х роках XVII ст., коли внаслідок культурного та ідеологічного впливу Римо-Католицької Церкви процес латинізації виразно проник в середовище духовної та інтелектуальної еліти Уніатської Церкви — оо. василіан, конфлікт спалахнув з новою силою і став доволі резонансною подією в суспільно-релігійному житті Речі Посполитої. У розділі, присвяченому шляхті уніатського віросповідання, вже йшлося про обставини переходу до римо-католицизму Касіяна Саковича, а також про бажання князя Владислава Заславського передати босим кармелітам уніатські монастирі у Дермані та Дубні. Водночас, за даними Луцького єпископа Андрія Гембицького, на 1643 рік до нього звернулося 20 волинських уніатів з проханням про перехід до латинського обряду⁶¹. Природньо, що уніати виступили з різкими протестами супроти дій римо-католицького духовенства як на Волині, так і в інших регіонах Речі Посполитої. Справа волинських уніатів стала предметом розгляду в Римі і врешті-решт Апостольська Столиця змушена була вжити заходи для обмеження впливу Католицької Церкви на процес переходу до латинського обряду волинських уніатів. Проте слід зазначити, що подібні католицько-уніатські конфлікти не проникали глибоко в середовище вірних обох конфесій. Звичайно, взаємні упередження та недовіра між ними існували, але головне "конфліктне поле" було активізоване переважно в стосунках між вищою ієрархією, що призводило до затяжних "дипломатичних воєн", залагоджувати які доводилося Апостольському Престолу та особисто Папі.

6.5. "Забуті" конфлікти: протистояння католиків і протестантів

Проблеми конфліктів на Волині між протестантами (включаючи аріан) та представниками інших християнських конфесій лишаються поки що поза увагою вітчизняних

науковців. Це і зрозуміло: у XIX—XX ст. "політичного за-
мовлення" на дослідження цієї тематики не було. Поясню-
ється це двома чинниками. По-перше, протестанти в кінці
XVI—XVII ст. були політичними союзниками православних
у їх боротьбі з католиками та уніатами, тому з політичної
точки зору такі дослідження були неактуальними. По-друге,
переважна більшість конфліктів протестантських громад
стосувалася їх стосунків з католиками — середовищем, яке
традиційно вважалося неукраїнським і тому до недавнього
часу практично не досліджувалося. Тим не менше, резонансні
релігійні конфлікти за участю протестантів мали місце на
Волині, і ми нижче спробуємо розглянути їх причини та пе-
ребіг.

Отже, центром найтривалішого релігійного протистояння
на Волині були Ляхівці, де з початку XVII ст. загострилися
протиріччя між аріанами та римо-католиками. Вище вже
згадувалося, що внаслідок невдалої політики оо. домінікан
щодо впливового волинського шляхтича — католика-кон-
вертита Криштофа Сенюти — ускладнилася ситуація у його
маєтностях. Передусім, було втрачено самого Сенюту як сина
Церкви — після конфлікту з оо. домініканами він близько
1615 р. залишив католицизм і став аріанином. Крім того, у
складній ситуації опинився фундований Сенютою (в часи
його перебування в католицизмі) домініканський кляштор
Св. Трійці у Ляхівцях, який після 1615 р. опинився у воро-
жому релігійно-ідеологічному оточенні. Склалася абсурдна
ситуація: Криштоф Сенюта, уже будучи аріанином, не міг
скасувати свою досить багату фундацію на Ляховецький
кляштор Св. Трійці, монахи якого були покликані викорі-
нювати у його родових маєтках аріанство. Зрозуміло, що за
даних обставин конфліктної ситуації у Ляхівцях уникнути бу-
ло практично неможливо.

З 1617 року між фундатором та ляховецькими домінікан-
ками розпочався тривалий конфлікт, який мав в своїй основі
як релігійну, так і майнову складову. Вести судові процеси
проти Сенюти було доручено одному з найвідоміших пред-

ставників домініканської провінції того часу ксьондзу Йоану Дамасцену Соколовському. Найгучнішим судовим розглядом, який відбувся ще за життя Павла Сенюти, став процес 1627 року в Коронному трибуналі проти соцініанського проповідника Петра Мрошковського. Останнього було звинувачено у поширенні аріанства та наверненні до нього християн як східного, так і латинського обряду. В результаті Мрошковського з Ляхівців було видалено, але соцініанська община під патронатом Сенюти продовжувала тут існувати і надалі.

Після смерті фундатора († кін. 1630-х рр.) Ляхівці перейшли до Петра Сенюти, внаслідок чого конфлікт навколо монастиря розгорівся з новою силою. Річ у тому, що Павло Сенюта у фундаційному акті висунув умову передачі своїх маєтків ордену у тому випадку, якби хтось із його спадкоємців не був католиком. Посилаючись на це, домінікани вимагали, щоб Петро прийняв католицизм і вигнав з Ляхівців аріан. Вибір між спадком та релігійними уподобаннями став болісним для Сенюти, але він вирішив його в стилі свого попередника — спочатку (під час тривалої хвороби у 1641 р.) він, як і колись Павло, дав обіцянку навернутись на католицизм, проте одужавши, не дотримав її. Це стало однією з причин чергового судового розгляду у Люблінському Трибуналі у 1641 р. Згідно з його рішенням, соцініани виганялись із Ляхівців, а Сенюта змушений був сплатити штраф 1500 злотих. Проте конфлікт продовжувався, проблема ляховецьких домінікан згадувалася на сеймі 1645 р., а соцініанську общину в Ляхівцях, за даними Н.Сінкевич, було остаточно ліквідовано аж 1664 р.⁶²

Суперечки та скандали точилися не лише в Люблінському трибуналі. Ситуація в безпосередньо в Ляхівцях також була досить складною, яка час від часу виливалася у конфлікти та відверті зіткнення між слугами Сенют аріанського віровизнання та домініканками місцевого монастиря. Свідчення про них збереглися у актових книгах Кременецького гродського та земських судів. На жаль, фізичний стан цих актів є дуже

поганим (актові книги постраждали під час Хмельниччини), тому лише в деяких із них можна хоча б пунктирно простежити сюжетну лінію згаданих конфліктів. Так, в одній із протестацій, поданій домініканками до Кременецького гроду, згадується про збройний напад на монастир слуг Сенати, що мав місце 16 липня 1623 року та супроводжувався побиттям домінікан. З цього ж документу дізнаємося про пряму заборону Криштофа Сенюти своїм підданим католицького віровизнання відвідувати костел та ув'язнення тих із них, які згадану вимогу не виконували⁶³.

Традиції Криштофа Сенюти продовжив його нащадок — Петро Сенюта. Програвши справу в Люблінському трибуналі та сплативши солідну компенсацію за порушення прав ляховецьких домінікан, він, як аріанин, не мав жодних підстав симпатизувати католикам і не втрачав можливості продемонструвати їм своє ставлення. Так, 27 травня 1647 року, під час відправи богослужіння на подвір'ї Кременецького костелу, він разом зі своєю надвірною шляхтою демонстративно проїхав на конях на небезпечно близькій відстані від вірних. При цьому коні зачепили дитину, а католицьке духовенство і вірні були покриті пилюкою⁶⁴.

Крім Ляхівців, на Волині не було подібних центрів, де б конфлікти між католиками і протестантами набували такого затяжного характеру. Натомість, мали місце окремі конфліктні ситуації. Вище ми згадували про поведінку протестанта Олександра Вільгорського, який міг дозволити собі увійти до костелу в Горохові і під час проповіді публічно погрожувати плебану. Подібні інциденти, в основі яких лежала не тільки релігійна ворожнеча, а й відверто свавільний характер деяких представників шляхетства, були переважаючими в загальній кількості конфліктних ситуацій конфесійного характеру. Втім, деякі випадки нагадували сюжети детективів або серіалів.

Так, 1646 року острозький плебан Олександр Рамульт вніс до Луцького гродського суду протестацію на дії пана Людвіка Прецлавського. Останній, будучи євангеліком за віровизнан-

ням, взяв в неволю двох дівчат-католичок. При цьому він докладав старань, щоб вони "...правдивую веру свою католицькую покинувши на его веру позъволили..."⁶⁵. Одна із цих дівчат (Гальшка Козловська, родом із Кракова) під час перебування в Острозі 18 березня 1646 р. "...уходячи блуду герътицького..."⁶⁶ втекла з-під варті і кинулася шукати захисту у місцевому костелі оо. єзуїтів. Там "побожні люди" — як духовні так і світські, дізнавшись про спроби Прецлавського повернути її до євангелізму, взяли дівчину під свій захист та надали їй притулок у шпиталі при костелі Св. Духа. Втім, Людвік Прецлавський шукав свою колишню невільницю і скоро дізнався про її місцезнаходження. Одразу після католицької Пасхи, а саме у світлий вівторок, він разом зі своєю дружиною та озброєними слугами увірвався до шпиталю. Гальшка Козловська "...для охорони здоровья своего и затримания целости веры своее правдивое..."⁶⁷ мусила тікати до костелу. Прецлавський з дружиною та слугами почав її переслідувати, але дівчина встигла добігти до храму і закрити за собою двері. Тоді слуги Прецлавського за наказом свого пана почали сокирами ламати двері костелу. Невідомо чим би скінчилася ця історія і як би склалася подальша доля Козловської, якби на шляху нападників не стала якась безстрашна "баба". Остання виявилася єдиною людиною, яка, "...боронячи кгвалту костельного..."⁶⁸ із середини храму обома руками тримала колодку, яка фіксувала двері в закритому положенні і не допустила прориву "єретиків" до храму⁶⁹.

Втім, якщо сюжет з Гальшкою Козловською виглядає комічним, то деякі випадки, пов'язані з міжконфесійними конфліктами, містять в собі глибокий драматизм, який не може приховати навіть сухий канцелярський стиль актових книг. Доля Геліаша Корсака є тому яскравим підтвердженням. Сталося так, що він помер несподівано. Відчуваючи наближення смерті, Корсак звернувся до пана Яроша Мошинського (протестанта), котрий якраз перебував поруч, з проханням покликати ксьондза. Проте останній відповів: "...волю по министра своего послать, а нижели по ксендза..."⁷⁰.

Тоді Корсак попросив хоча б передати речі до Чорторийського костелу, де, як він передбачав, мали поховати його тіло. Однак замість цього Мошинський привласнив собі майно покійного. В результаті чорторийський плебан кс. Веселовський змушений був звертатися до суду, щоб добитися виконання останньої волі Геліаша Корсака⁷¹.

Таким чином, конфлікт між католиками і протестантами на Волині мав, хоч і спорадичний, але досить гострий характер. Головним центром їх протистояння були Ляхівці, де з 1615 до 1664 р. аріанська община завдяки послідовній підтримці родини Сенют вела боротьбу за нейтралізацію впливу оо.домінікан. Боротьба ця велася із застосуванням усіх доступних методів, аж до ув'язнення підданих католицького віровизнання, яким аріани забороняли відвідувати місцевий домініканський кляштор. Виявлені нами в актових книгах факти конфліктів на Волині між католиками та протестантами не підтверджують поширену в історичній науці думку про підкреслений фанатизм католиків, які цілеспрямовано цькували дисидентів. Документи свідчать, що протестанти досить активно діяли проти католиків і, відстоюючи свої релігійні інтереси, самі демонстрували нетерпимість до опонентів.

6.6. Конфлікти між союзниками: протестанти і аріани проти православних

Вище вже йшлося про те, що православні і протестанти Волині з часу проголошення унії в Бресті і до середини XVII ст. фактично перебували у політичному союзі. Попри різницю у релігійних догматах та духовній традиції, їх міцно об'єднувала необхідність протистояти католикам і уніатам. Але це зовсім не означало, що у їх стосунках існувала ідилія. Протестанти не дуже поважали релігійні почуття своїх союзників і продовжували розглядати їх в якості об'єкту місіонерської діяльності. Відомо, що під час роботи протестантських синодів у Великому князівстві Литовському ухвалювалися канони про засудження "руського ідолопоклонства", а також приймалися рішення про заборону будівництва нових

церков в маєтностях, що належали євангелікам. При цьому в тих володіннях, де не було православних храмів, рекомендувалося проводити катехізацію протестантським проповідникам⁷². Подібні випадки ставлення до православних мали місце також на Волині. Так, 1608 року Рафаїл Лещинський звернувся до чеських братів, що зібралися на конвокацію, з питанням про те, що він має робити з руською церквою у Берестечку. Останні дали наступну відповідь: "З поважних причин, які його милість виклав, ця церква може бути передана Русі, але з тією умовою, щоб піп, якому та церква буде подана, учив людей молитві, правд віри, настанов божих та науки про святості господні за приписами тамтешнього пастора"⁷³.

Зафіксовано випадки, коли протестанти, володіючи за правом посесії маєтками, відверто зневажали храми східного обряду — як православні, так і уніатські. Характерною в цьому сенсі є скарга намісника Київської уніатської митрополії та архімандритства Жидичинського Никифора Лосовського на протиправні дії пана Яна Стремецького від 1638 р. За свідченням скаржника, під час перебування Жидичинського монастиря у володінні православних пан Стремецький володів ним та його маєтками за орендним правом. Внаслідок його господарської діяльності монастир було спустошено, а богослужіння в ньому припинено. Понад те, будучи за віровизнанням аріанином, пан Стремецький зневажив християнську святиню, перетворивши монастирську церкву Св. Духа на місце зберігання продовольчих припасів і навіть заганяв туди собак, хортів і свиней⁷⁴. Подібна ситуація склалася також у Водирадах — маєтку Луцької єпископії. 1599 року Луцька уніатська капітула подала скаргу на пана Станіслава Кандибу, який, будучи псесором Водирад (володів маєтком ще до проголошення унії) спустошив місцеву церкву⁷⁵.

Господарська діяльність протестантів у волинських маєтках іноді супроводжувалося примусом місцевого православного населення до зміни їх віровизнання. Прикладом подібної ситуації може бути конфлікт навколо маєтків Ляхів та

Щенютин у 1603 р. Документи свідчать, що посесор цих володінь — пан Подорецький — не тільки спустошив місцеву церкву, але, знищивши поховання колишніх православних володарів цих маєтків, поховав у храмі свою дружину, що за життя була євангеличкою. Крім того, згадується, що зусиллями Подорецького "...убогие подданные рели русское албо греческое до лютераний бывают притисканы и примушаны и великое се им безправе за справою твоею деет"⁷⁶.

Подібне ставлення навряд чи могло подобатися захисникам благочестя, але вони конче потребували політичної підтримки, тому, рад-не-рад, мусили миритися зі своїми своєрідними союзниками. Політична доцільність в даному випадку брала гору над релігійними почуттями. Характерною в цьому сенсі була позиція захисника православ'я князя Костянтина Острозького, який підтримував дружні стосунки зі своїм зятем Яном Кішкою, дарма що останній у власних маєтностях обертав православні церкви на аріанські збори⁷⁷. Пізніше подібне ставлення до протестантів демонстрував інший лідер православного суспільства Волині — Адам Кисіль, який у 30-х роках XVII ст. дав притулок у своїх маєтностях протестантам. В результаті в регіоні склалася ситуація, коли судові позови з приводу навернення до аріанства християн східного і латинського обряду, а також щодо фактів осквернення християнських святинь, надходили з боку римо-католиків та уніатів при дипломатичній мовчанці православних.

Єдиний резонансний конфлікт на Волині між православними та протестантами, який відобразився в історичній літературі, стосується історії Почаївського монастиря. Як свідчить у своєму дослідженні "Свята Почаївська Лавра" митрополит І. Огієнко, нащадок фундаторки цієї обителі Анни Козинської (Гойської) воєвода белзький Андрій Фірлей "...був протестантом, і Почаївська православна фундація його бабки сильно муляла йому очі. Як протестант, він ненавидів монастиря та монахів, а до того був і іконоборцем. А між тим по праву він був офіційно патроном Почаївського монастиря. Витворилася тяжка ситуація, яка незабаром і вийшла наверх"⁷⁸.

За думкою автора, саме релігійний чинник лежав в основі подальших конфліктів між монастирем і його патроном. Документи, які були в нашому розпорядженні, не дають нам можливості ні підтвердити, ні спростувати цей висновок. В актових книгах повітових судів Кременецького повіту дійсно є досить документів, з яких випливає, що настоятель монастиря св. Йов Залізо та Андрій Фірлей гостро конфліктували між собою за земельні утіддя, а також за право виготовляти і реалізовувати спиртні напої — пиво і горілку. Проте на основі цих документів визначити ступінь наявності власне релігійного чинника у численних "земельних" та "горілчаних" скандалах надзвичайно важко.

Тим не менше, І. Огієнко наполягав саме на релігійній (а не економічній) причині конфлікту. Яскравим доказом цього, за думкою автора, служить наступна подія: "...Андрій Фірлей 10-го червня 1623-го року озброїв своїх гайдуків, і зробив дикий наїзд на самого Почаївського монастиря: монахів, кого стрінули, сильно били, і вони порозбігалися, а Фірлей пограбував монастиря, вивізши з нього все, що було цінніше: ризницю, церковний Посуд і т. ін. ... Поклав свою хижацьку руку, як іконоборець, навіть на Чудотворну Ікону Божої Матері, — і її перевіз до свого Козина, і помістив у своїй палаті біля Дубно"⁷⁹. Далі автор згадує, що дружина Андрія Фірлея, яка разом з чоловіком була лютеранкою, публічно зневажала православ'я, виставивши на посміховисько захоплені в монастирі ризи та церковне начиння⁸⁰. За подібне блюзнірство її знайшла кара божа — дружина Фірлея тяжко занедужала і почала втрачати розум. Повернення в 1647 р. ікони Почаївському монастирю І. Огієнко пов'язує з тим, що Андрій Фірлей "опам'ятався", що в кінцевому результаті призвело до замирення з монастирем та його настоятелем.

Як бачимо у версії митрополита Іларіона Огієнка, ситуація навколо Почаївського монастиря витримана в православному апологетичному дусі. Втім, попри можливу гіперболізацію масштабів власне релігійної складової конфлікту, релігійно-ідеологічний фактор протистояння блюстителів

православ'я св. Йова з протестантом Фірлеєм чітко усвідомлювалося православними, що вболівали за долю Почаївського монастиря та його чудотворної ікони. Без цього усвідомлення навряд чи було можливе формування образу ігумена Почаївської обителі в тій інтерпретації, в якій ми його маємо зараз.

Крім "почаївського" конфлікту, якому митрополит Іларіон Огієнко приписує виразний ідеологічний характер, на Волині мали місце ряд дрібних конфліктів між протестантами і православними, в основі яких нерозривно перепліталися як релігійні, так і майнові протиріччя. В цьому сенсі характерним прикладом може служити справа православного пресвітера з містечка Андріїв Леонтія Івановича. Згадане містечко належало пану Андрію Лещинському, а його посесором був Веспасіан Беневський. Як дідич, так і посесор містечка були протестантами. Останній протегував євреям, які в Андріїві займалися продажем м'яса. В свою чергу, о. Леонтій ставився до іудеїв критично, тому заборонив своїм парафіянам купувати у них м'ясо. Це і послужило основою майбутньої конфліктної ситуації. Євреї заявили, що дії андріївського пресвітера завдали їм збитків в розмірі 30 злотих, і зажадали негайного їх відшкодування. Після того, як священник відмовився виплачувати гроші, пан Беневський запечатав церкву св. Миколая, де служив о. Леонтій, а вночі організував напад на його помешкання. Під час погрому хати пресвітера Веспасіан Беневський (аріанин за віросповіданням) блюзнірськи висловлювався на адресу Пресвятої Богородиці та св. апостолів, а ікону одного з них — св. Петра — пробив шаблею⁸¹.

Отже, згадки про конфлікти між православними та протестантами не належали на Волині до числа голосних та резонансних. Ситуація навколо Почаївського монастиря досі остаточно не вияснена, тому ми можемо лише умовно надати їй статус релігійного конфлікту, покладаючись на висновки І.Огієнка. Тим не менше, цілий ряд дрібних конфліктів на зразок "андріївського", а також ситуація у Берестечку, Водирадах та Жидчинському монастирі, свідчили про утиски пра-

вославних шляхтичами протестантського віровизнання з числа дідичів та посесорів. Жодного документу, який би свідчив про переслідування протестантів православними, нами поки що не виявлено.

6.7. Конфлікти християн та іудеїв

Проблеми релігійних та національних протиріч між християнським населенням України та іудеями литовсько-польської доби лишаються досі малодослідженими як у вітчизняній, так і в зарубіжній історичній літературі. Натомість, в дослідженнях єврейських авторів поширений погляд, який стверджує високий рівень антисемітських настроїв серед українців, коріння якого сягає XVII ст. Акцентується увага на вбивствах євреїв козаками Богдана Хмельницького, причому ці події прирівнюються до Холокосту XX ст., а постать гетьмана — до особи Адольфа Гітлера. При цьому висловлюється незадоволення тим фактом, що Богдан Хмельницький досі вважається національним героєм в Україні⁸².

У зв'язку із цим слід зазначити, що в даному випадку ми не ставимо перед собою завдання дати всебічний та глибокий аналіз цього складного явища. Наша мета полягає в іншому: на основі актового матеріалу прослідкувати особливості виникнення конфліктів між іудеями та християнами, а також з'ясувати їх причини в конкретному регіоні (Волинь) та в певний проміжок часу (кінець XVI — перша половина XVII ст.).

Отже, виявлені нами документи з актових книг переконливо засвідчують багатонаціональний склад волинських міст і містечок у згадану історичну епоху. Водночас, джерела підтверджують, що українське населення (християни східного обряду) перебувало у мирних національно-релігійних стосунках з представниками народів інших християнських конфесій (поляки, вірмени), а також з нехристиянами — караїмами і татарами. Проблеми, натомість, час від часу виникали саме у відносинах з іудеями, і для цього, на наш погляд, були свої причини.

1. У згаданий історичний період на Волині стрімко зростало єврейське населення, внаслідок чого змінювалася етно-

релігійна карта ряду областей цього регіону. Так, за даними єзуїта Велевицького, на 1623 рік єврейське населення Острога майже перевищило християнське як за чисельністю, так і за багатством⁸³. Подібна ситуація спостерігалася також в інших великих населених пунктах Волині. Як наслідок, почастишали конфлікти між християнами та іудеями за право володіння землею — в тому числі землями, що належали церквам і костелам.

2. Зростання єврейського населення призвело до висунення вимог з боку іудейських общин про збільшення їх прав. В ряді випадків іудеї намагалися ввести право на похоронні процесії на зразок християн, та почали будувати божниці, які висотою перевищували церкви та костели. Подібна ситуація викликала незадоволення з боку духовенства як східного, так і латинського обряду, представники якого не вітали скорочення християнського населення міст за рахунок збільшення євреїв.

3. Толерантне ставлення уряду Речі Посполитої до іудеїв дало їм можливість розгорнути на території цієї держави успішну економічну діяльність в сфері торгівлі та орендних угод. Актовий матеріал свідчить, що саме з кінця XVI ст. євреї починають досить активно займатися контрактами, пов'язаними з орендою нерухомості, і досить скоро стають монополістами у цій сфері ділової активності. Їх конкуренти (міщани що сповідували християнство) були фактично витіснені з ринку цих послуг.

4. Колонізація євреями волинських міст і містечок, їх послідовні намагання отримати більші права в національно-релігійній сфері та успішна економічна боротьба з конкурентами християнського походження — ці чинники самі по собі несли в собі передумови конфлікту. Втім, згадані фактори підсилювалися також несприйняттям більшістю тогочасних християн іудаїзму — замкнутої національної релігії з притаманною їй ідеєю вибраності єврейського народу.

Волинські магнати як католицького, так і православного віросповідання по-різному ставилися до євреїв. Так, напри-

клад, Ольбрихт Радзивілл, Єремія Вишневецький, Філон Єловицький та інші представники волинського панства у своїх володіннях протегували іудеям — сприяли їм в економічній та господарській діяльності шляхом надання привілеїв та кредитів. Згадані магнати намагалися використати ділові якості євреїв, зберігаючи водночас баланс інтересів між ними та своїми християнськими підданими.

Водночас спостерігалися і зворотні тенденції в стосунках між магнатами і євреями. Характерною в цьому сенсі склалася ситуація у згаданому вище Острозі. 1626 року княгиня Анна-Алоїза Острозька написала лист до свого управителя пана Кожуховського, якому висловила догану за невиконання ним її настанов щодо іудеїв. Княгиня нагадала про необхідність обмежити їх будівничу активність, щоб висота зведених ними божниць не перевищувала висоту костелів та церков. Крім того, Анна-Алоїза Острозька наказала вжити рішучих заходів проти інших нововведень, запроваджених євреями — проведення похоронних процесій містом за прикладом християн, а також продаж спиртних напоїв в дні великих церковних свят під час проведення служби божої — які, за недоглядом колишніх володарів Острога, з'явилися в місті⁸⁴.

Ставлення християнського духовенства (як східного, так і латинського обряду) до євреїв було неоднозначне. Дуже часто з міркувань економічної вигоди священики та єпископські капітули співпрацювали з іудеями в бізнесі. В переважній більшості це були інвестиції їх господарської діяльності за щорічний відсоток від вкладеної суми — прообраз сучасних депозитних вкладів у банки. Водночас значна частина духовенства ставилася до євреїв критично, вважаючи іудаїзм відверто ворожою християнству релігією. Подібні настрої серед християн підживлювалися традиційною закритістю єврейської спільноти та іудейським вченнями про обраність єврейського народу. Духовенство з тривогою спостерігало, як традиційно християнські міста, внаслідок збільшення єврейського населення, швидко перетворюються на іудейські населені пункти, де церкви і костели опинялися в єврейських кварталах, затиснуті будинками іновірців.

У цій атмосфері народжувалися взаємні ворожі упередження та стереотипи. Так, 1642 року горохівський пробощ звинуватив місцевих євреїв (Яковця Малого та його дружину Єнту) у зневазі християнської святині. Вони, начебто, підмовили свою кухарку Марину (католичку) винести з костелу святі Дари для якихось непристойних вчинків над ними. Проте спробу їх виносу викрив ксьондз цього храму⁸⁵. 1640 року до актових книг Луцького гродського суду Володимирська уніатська капітула внесла протестацію, в якій у непрямій формі звинуватила іудеїв у ритуальних вбивствах християн⁸⁶. Духовенство як східного, так і латинського обрядів стежило за дотриманням заборони на залучення християн на роботу до євреїв в якості прислуги та годувальниць для дітей. Так, 1646 року уніатський кременецький архіпресвітер Федір Дубницький вніс до Луцького гродського суду протестацію проти євреїв. Він стверджував, що всупереч згаданих забороні євреї вважались слуг і кухарок "веры католицькое набоженства руського инъ нумеро до кильку сотъ правомъ до хованя заказаное у себе на службу мевати ховати до послугъ вшеляких вере святое повшехное набоженства руського противныхъ заживати. С которыхъ едне з нихъ дети жыдовские покормомъ своимъ белоголовскимъ яко ведомостъ маєт корьмят и персями своими живят"⁸⁷.

Не дивно, що за подібних обставин між християнами і євреями почастишали конфлікти релігійного характеру. Так, в період з 1636 по 1642 рік у Володимирі було зафіксовано три випадки публічної зневаги іудеями християнської святині.

Перший випадок мав місце 25 червня 1636 р. Цього дня настоятель церкви св. Миколая Гордій Богданович ішов до замку, щоб причастити засуджених на смерть злочинців. Біля замкової брами його затримали володимирські євреї, які насміхалися над св. Сакраментами, які мав при собі о. Гордій. При цьому вони перепитували священика: "Постой попе, пошто тутъ идешъ с тоєю чи трутизною чи чарами"⁸⁸? Наступного разу, коли о. Гордій Богданович особисто проводжав згаданих злочинців на страту, напоумляючи їх, аби

перед смертю молилися і не впадали у відчай, володимирські євреї знову намагалися зашкодити виконанню ним пастирських обов'язків. За словами священика, "все посполу жидове неверные почавши од старшого ажъ до меншого мене знову соромотили, потручали, попыхали и чаровникомъ называли"⁸⁹. Цікаво, що в суді євреї визнали свою провину і дали сатисфакцію о. Богдановичу⁹⁰.

Інший випадок стався 2 червня 1639 року, коли володимирський еклезіарх о. Федір Дубницький, маючи при собі св. Сакраменти, йшов висповідати Петра Вертика, який був ув'язнений у вежі. По дорозі його перестрів іудей Зоволь, який не тільки не зняв шапки на знак ушанування св. Сакраментів (як це прийнято було на той час), але й разом з іншими "єретиками" намовляв тих, хто був поряд. Насамкінець, Зоволь Юскович вилаяв о. Дубницького та побожних людей, що його супроводжували, і назвав св. Сакраменти "забобонами", чим висловив зневагу християнській святині⁹¹.

Третій випадок мав місце 14 січня 1642 року, коли володимирські євреї вчинили напад на православну церкву св. П'ятниці і школу, що функціонувала при ній. Були захоплені церковні книги, підручники та особисті речі школярів. Настоятель церкви о. Ісакій Кацеревич у своїй протестації, коментуючи згаданий інцидент, говорив про іудеїв, що вони є "...церкви божой и вере хрестиянъской неприятелями..."

Подібні інциденти відбувалися і в інших регіонах Волині. Так, за свідченням ровенського плебана Шимона Бринського євреї 8 травня 1642 року організували напад на місцевий костел. В результаті було вибито камінням шибки в храмі, внаслідок чого постраждало костельне начиння⁹².

Не лишилися в боргу і християни. У вересні 1638 року євреї Мордухай Абрамович скаржився на дії священика церкви св. Миколая, який організував напад, розгром та пограбування іудейської школи у Володимирі⁹³. Інший подібний інцидент засвідчує протестація володимирських іудеїв Абрама та Лейби від 15 травня 1640 року про їх побиття та пограбування студентами уніатської школи при Успенській

кафедральній церкві. За свідченням скаржників, студентів проти них настроїли ректор Володимирської школи Атанасій Фурс та підбакалавр Миколай Гостиловський. Хоча євреї не згадували про релігійні мотиви інциденту, однак, пам'ятаючи події 1636 та 1639 рр., можна з великою долею вірогідності припустити, що згаданий конфлікт навряд чи був звичайним розбоям⁹⁴. Маємо відомості також про інші дрібні сутички між євреями і християнами на побутовому рівні, в яких релігійні мотиви прямо не простежується. Лише їх окремі деталі (наприклад, насильницьке годування євреїв салом) приводять нас до висновку, що в основі подібних конфліктів лежала релігійна неприязнь.

Отже, виявлені нами факти підтверджують наявність досить серйозних релігійних конфліктів між християнами та іудеями на Волині у першій половині XVII ст. Водночас поширена в єврейській літературі теза, що коріння подібних конфліктів слід шукати у несприйнятті іншими народами євреїв як богообраного народу, документально не підтверджується. В зв'язку із цим варто згадати ситуацію навколо караїмів. Останні, як і євреї, визнають П'ятикнижжя Мойсееве, мали на Волині синагоги, а також, як і євреї, часом визначалися в актовому матеріалі терміном "жиди" з додатком "збору караїмського"⁹⁵. Тим не менше, конфліктів християн з караїмами в актовому матеріалі нами виявлено не було. На наш погляд, взаємна релігійна та національна неприязнь між іудеями та християнами була багатократно підсилена чинниками нерелігійного характеру. В їх числі — конфлікт культур відкритого українсько-польського суспільства і замкнутого іудейського, який поступово кількісно витісняв християн з міст і містечок Волині. Другий чинник слід віднести до сфери економіки, в якій євреї зайняли ключові позиції в кредитних операціях, а також мали великий вплив в торгівлі товарами та оренді маєтків. На наш погляд, саме ці причини (а не патологічний антисемітизм українців — за версією єврейських дослідників) стали ключовими в подальших драматичних для іудеїв подіях Визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького.

Отже, наведений нами матеріал дає можливість зробити такі висновки:

1. Стає цілком очевидним, що досліджувати проблему релігійних конфліктів в Україні кінця XVI—першої половини XVII ст. лише крізь призму православно-уніатських суперечностей безперспективно з наукової точки зору. Документи свідчать, що в реальному житті конфлікти між уніатами і православними не набували тієї гостроти, яка б призводила до реального розколу українського суспільства. "Непроходимої безодні" між ними, про яку писав М. Грушевський, насправді не існувало. Релігійна полеміка точилася в середовищі дуже вузького кола осіб. Для деяких із них унія стала справою життя, для інших — особистою трагедією. Однак, ця боротьба рідко виходила за межі цього кола і не захоплювала переважної більшості шляхти. Представники політичного народу Речі Посполитої лише двічі — в часи рокошу Зебжидовського та після смерті короля Сигізмунда III — продемонструвала справді масову підтримку Православній Церкві, яка набувала виразних форм конфлікту з уніатами. В інших випадках суперечки прихильників і противників унії, як правило, не виходили за межі звичайної на той час політичної боротьби між конкурентами, але не між ворогами. В ряді випадків уважне дослідження локальних конфліктів із задіянням невеликих груп вірних, або навіть поодиноких осіб, які, зазвичай, тлумачаться як зіткнення на релігійному ґрунті, виявляє, що в дійсності мали місце конфлікти на побутовому рівні і вони, по суті, не мали нічого спільного з релігійним протистоянням.

2. Окрім православно-уніатських суперечностей, на Волині існували конфліктні зони, які несли значно більшу загрозу релігійній та національній стабільності в регіоні. Так, вищий рівень антагонізму зустрічаємо у конфліктах православних і римо-католиків Волині. Жорстокі зіткнення в Луцьку між учнями братської школи та студентами єзуїтського колегіуму, а також релігійні конфлікти в Острозі, були провісниками драматичних і кривавих подій, які незабаром розгорну-

лися у цих містах в перші роки Визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Головними причинами згаданого протистояння були: некоректне впровадження католицизму з боку волинських католиків (Анна Острозька), а також нерівноправний статус Православної та Римо-Католицької Церкви в польсько-литовській державі. Водночас встановлено, що лояльне ставлення до православних з боку магнатів-католиків, яке виявлялося у визнанні ними прав Церкви, забезпечувало міжконфесійну стабільність в регіоні навіть за умов обернення на костели окремих храмів східного обряду (Януш Острозький).

3. Небезпечних форм набував конфлікт між іудейським та християнським населенням Волинського воєводства. У порівнянні з іншими конфліктними ситуаціями він набував тут найскладнішого характеру, оскільки важливу роль у його формуванні зіграли культурно-національні фактори. В їх основі лежав не тільки конфлікт культур (замкнутого іудейського та відкритого християнського), а й демографічні процеси, які приводили до змін релігійно-національного складу волинських міст на користь іудеїв.

4. Гострий характер мали також конфлікти між протестантами — з одного боку, та християнами східного і латинського обрядів — з іншого. Саме у їх стосунках відчувалося взаємне несприйняття на основі світоглядних суперечностей. Втім, критичної точки ці конфлікти на Волині не могли досягнути внаслідок відносно невеликого представництва протестантської шляхти у цьому регіоні.

5. Водночас, попри безсумнівну наявність конфліктних ситуацій релігійного характеру, слід зазначити, що потужним фактором до їх підсилення служили економічні протиріччя. Яскравим прикладом подібної ситуації може служити конфлікт у місті Андріїв, в якому неможливо розділити релігійну та економічну складову протистояння. В цьому випадку критичне ставлення до євреїв місцевого православного пресвітера потягло за собою бойкот їх продовольчих товарів. Це, в свою чергу, спровокувало втягнення в конфлікт третьої сто-

рони — протестантів, які протегували євреям і не були зацікавлені у порушенні господарських контрактів. В подібних випадках практично неможливо встановити, які саме мотиви (релігійні чи економічні) були головними при виникненні конфліктних ситуацій між представниками різних християнських конфесій або інших релігій.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

¹ Див.: *Бантши-Каменский Н.* Историческое известие о возникшей в Польше унии. – СПб., 1805; *Коялович М.* Литовская церковная уния. – СПб., 1859-1861; *Макарий (Булгаков).* История русской церкви. – Т.IV. – М., 1866; *Филарет (Гумилевский)* История русской церкви. – Т.IV. – М., 1888; *Мальшевский И.* Правда об унии православным христианам. – СПб., 1889; *Зноско К.* Исторический очерк церковной унии. – М., 1993.

² Див. *Антонович В.* Що принесла Україні унія: стан української православної церкви від половини XVII до кінця XVIII ст. – Вінніпег, 1952; *Грушевський М. Левицький О.* Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XV-XVIII ст. – Л., 1991; *Грушевський М.* Духовна Україна. Збірка творів. – К., 1994; *Кудрик В.* Життя Йосафата Кунцевича. – Вінніпег, 1948; *Оксіюк І.* Унія. Історичний нарис. – К., 1990; *Рожко В.* Нарис історії Православної Церкви на Волині. – Луцьк, 2001; *Рожко В.* Православні монастирі Волині. – Луцьк, 1998; Православні монастирі Полісся. – Луцьк, 1996; *Рожко В. Рожко В.* Православні монастирі глибокого Полісся. – Луцьк, 1999.

³ *Susza J.* De laboribus unitorum // AOSBM. Litterae episcoporum. – Vol.II. – Roma, 1972. – P.296-335; *Шевців І.* За єдність Церкви і народу. – Мельборн, 1973; *Панас К.* Історія Української Церкви. – Львів, 1992.

⁴ *Флоря Б.* Отражения религиозных конфликтов между противниками и приверженцами унии в «массовом сознании» простого населения Украины и Белоруссии в первой половине XVII в. // Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI – первой половине XVII в. – Ч.II. – М., 1999. – С.151-174.

⁵ Там же. – С.151.

⁶ Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К., 2001. – С. 354-355, 369-372; МУН. – Vol. IX-X. – Roma, 1971. – P. 508, 765-769.

⁷ *Рожко В.* Нарис історії Православної Церкви на Волині. – Луцьк, 2001. – С.139.

⁸ Історія Церкви та релігійної думки в Україні. – Кн.3. – К., 1994. – С.50.

⁹ Документи до історії суперечки за Жидичинський монастир див.: АЮЗР. – Ч.1. – Т.VI. – К., 1883. – С.116-118, 128-143, 152-197, 201-207, 212-218, 219-220, 248-254, 258-263, 268-273, 284-285, 303-306, 314-317, 379-386.

¹⁰ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр. 62. - Арк.105-105зв.

¹¹ «Мы пришли погибших позыскати и зычим себе абыхмо и вас позыскат могли и самых не толко парафиан ваших. А вы того нам забороните не можете и не забороните але ледво и сами се у скуре 478.

своей зостаните.» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.102. - Арк.169).

¹² Пам'ятки. - Т.3. - Вип.1. - К.,2001. - С.145.

¹³ АЮЗР. - Ч.1. - Т.VI. - К.,1883. - С.556-563; ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.135. - Арк. 235зв.-237; Спр.137. - Арк. 47зв.-49зв.

¹⁴ ADS. - Т.1. - Lwów,1892, - S. 320-322, 336-337, 351-353, 362-369, 373-376; АЮЗР. - Ч.1. - Т.VI. - К.,1883. - С. 386-388.

¹⁵ АЮЗР. - Ч.1. - Т.VI. - К.,1883. - С.306-313.

¹⁶ АЮЗР. - Ч.1. - Т.VI. - К.,1883. - С. 446-448.

¹⁷ Пам'ятки. - Т.3. - Вип.1. - К.,2001. - С.147-148.

¹⁸ ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр.55. - Арк.71зв.-73, 166-167.

¹⁹ Петров М. Вольнь. - СПб.,1888. - С.163.

²⁰ Думку про відсутність «драматичного протистояння» між християнами різних конфесій в Україні протягом першої половини XVII ст. висловила у своїх дослідженнях Н.Яковенко. - Див.: Яковенко Н. Паралельний світ. - К.,2002. - С.21.

²¹ Зноско К. Исторический очерк церковной унии. - М.,1993. - С.135, 153.

²² Макарий (Булгаков). История русской церкви. - Т.IV. - М.,1866; Филарет (Гумилевский) История русской церкви. - Т.4. - М.,1888; Кудрик В. Життя Йосафата Кунцевича. - Вінніпег, 1948.

²³ АЮЗР. - Ч.1. - Т.VI. - К.,1883. - С. 484-485.

²⁴ Пам'ятки. - Т.3. - Вип.1. - К.,2001. - С.148-150.

²⁵ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.105. - Арк.423зв.-424.

²⁶ Там само. - Спр.246. - Арк.437зв.

²⁷ АЮЗР. - Ч.1. - Т.VI. - К.,1883. - С.524-529.

²⁸ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.165. - Арк.499-500зв., 504-504зв.

²⁹ АЮЗР. - Ч.1. - Т.VI. - К.,1883. - С.717-718.

³⁰ «Шукайте где тот зрайца которм я посвятил жебымъ тежъ иного теперь тоєю моею бронєю розстригль.» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.169. - Арк.15зв.).

³¹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.169. - Арк.15зв.

³² Докладніше про розслідування степанського конфлікту див.: Пам'ятки. - Т.3. - Вип.1. - К.,2001. - С.184-188, 198-199.

³³ АЮЗР.-Ч.1.-Т.1.-К.,1859.- С.185-186.

³⁴ ЦДІАК України: Ф.26. - Оп.1. - Спр.5. - Арк. 335-336.

³⁵ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.135. - Арк.236-237зв.

³⁶ За фундацією кс.Іполита Гулевича оо. домінікани заволоділи церковним начинням храму. До їх рук перейшли золоті і срібні хрести та келихи, церковні дзвони, богослужбові книги тощо. - Див.: Троневиц П.О., Хілько М.В., Сайчук Б.Т. Втрачені християнські храми Луцька. - Луцьк,2001. - С.16.

³⁷ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.183. - Арк.547зв.-549.

- ³⁸ *Троневиц П.О., Хілько М.В., Сайчук Б.Т.* Втрачені християнські храми Луцька. – С.16.
- ³⁹ АЮЗР. – Ч.I. – Т.VI. – К.,1883. – С. 491-501.
- ⁴⁰ Там само. – С. 584-596, 680.
- ⁴¹ Там само. – С. 753-755.
- ⁴² Там само. – С. 582-583.
- ⁴³ Там само. – С. 596-597.
- ⁴⁴ Там само. – С. 594.
- ⁴⁵ *Бабакова О.* Ostrogiae ducum primum catholicus – фундаторська діяльність та релігійність князя Януша Острозького після конверсії на римо-католицизм // *Просемінарії. Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури.* – Вип.7. – К., 2008. – С.115.
- ⁴⁶ *Теодорович Н.* Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Т.IV. – Старокопчанський уезд. – Почаев,1899. – С.47.
- ⁴⁷ *Мицько І.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К.,1990. – С.66.
- ⁴⁸ «Idąc za wolą jm p wojewody kiiowskiego Pana dziada naszego który chcąc mieć aby roskrzewiając się nauka w szkole [r]zymskiej tak w języku łacińskim iako y graeckim przeszkody żadney od ruskiej szkoły nie miała na co y pewną sumę naznaczył do czego y my przychylając się mieć chcemy aby szkoła rzymska w nauce swej żadney przeszkody od szkoły ruskiej nie miała a gdzie by się co takowego za doświadczeniem pewnym pokazało a uszu naszych doniosło tedy ta summa tej szkole naznaczona przepadać ma.» (ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.422. - Арк.174-174 зв.).
- ⁴⁹ *Мицько І.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К.,1990. – С.66.
- ⁵⁰ Детальніше про фундацію князя Костянтина Острозького див.: *Острозька давнина.* – Львів,1995. – С.114-119.
- ⁵¹ АЮЗР. – Ч.I. – Т.VI. – К.,1883. – С.672-675.
- ⁵² Там само. – С.675-677.
- ⁵³ *Федорів Ю.* Організаційна структура Української Церкви. – Торонто,1990. – С.63.
- ⁵⁴ *Бевзо О.* Львівський літопис та Острозький літописець. – К.,1970. – С.137-138.
- ⁵⁵ *Українська поезія. Середина XVII ст.* – К.,1992. – С.195.
- ⁵⁶ Там само. – С.196.
- ⁵⁷ Там само. – С.196.
- ⁵⁸ *Бевзо О.* Львівський літопис та Острозький літописець. – К.,1970. – С.137.
- ⁵⁹ ЦДІАК України: Ф. 25. - Оп.1. - Спр.106. - Арк. 265.
- ⁶⁰ Пам'ятки. – Т. 3. – Вип.1. – К.,2001. – С.126.
- ⁶¹ Див.: МУН. – Vol. XI. – Roma,1974. – Р. 360.

⁶² Детальніше див.: *Сінкевич Н.* Домініканські монастирі Волині кінця XVI - початку XIX ст.: інституційні засади, соціосередовище та основні напрямки діяльності. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2007. – С.78-80.

⁶³ ЦДІАК України: Ф.21. - Оп.1. - Спр.71. - Арк.486-469.

⁶⁴ Там само. - Ф.22. - Оп.1. - Спр.49. - Арк.187зв.-189.

⁶⁵ Там само. - Ф.25. - Оп.1. - Спр.246. - Арк.1046.

⁶⁶ Там само. - Спр.246. - Арк.1046.

⁶⁷ Там само. - Арк.1046зв.

⁶⁸ Там само. - Арк.1047.

⁶⁹ Там само. - Арк.1047.

⁷⁰ Там само. - Спр.237. - Арк. 379зв.

⁷¹ Там само. - Арк.379-380зв.

⁷² *Kempa T.* Wobec kontrreformacji. – Toruń, 2007. – S.170.

⁷³ «...za przyczynami wielkimi a ważnymi, które JMśc przełożyć raczył, ta cerkiew Rusi była puszczona, jednak z tą kondycją aby pop, któremu będzie podana, uczył lud pacierza, wiary, przykazań Bożych i nauki o świętościach Pańskich, ex prescriptio ministra tamecznego.» (*Kempa T.* Wobec kontrreformacji. – S.170).

⁷⁴ АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 741-742.

⁷⁵ Там само. — С. 257.

⁷⁶ ЦДІАК України: Ф.27. - Оп.1. - Спр.15. - Арк.248.

⁷⁷ *Kempa T.* Wobec kontrreformacji. – Toruń, 2007. – S.66.

⁷⁸ *Огієнко І.* Свята Почаївська Лавра. – К., 2004. – С.75-76.

⁷⁹ Там само. – С.78.

⁸⁰ З цього приводу І.Огієнко писав: «Одного разу у Козинському замкові у Фірлеїв був бал. Щоб потішити своїх гостей, Фірлєсва вбралася в церковні Ризи, взяла в руки Святу Чашу, і так вийшла до гостей... І голосно зневажала Православну Віру та православні звичай...» (*Огієнко І.* Свята Почаївська Лавра. – К., 2004. – С.78).

⁸¹ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.257. - Арк.505зв.-507зв.

⁸² *Телушкин Й.* Еврейский мир. – М., 1992. – С.167, 199, 297.

⁸³ *Мицько І.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К., 1990. – С.66.

⁸⁴ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.422. - Арк.176-176зв.

⁸⁵ Там само. - Спр.229. - Арк.536-538.

⁸⁶ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - спр.222, - Арк.707-716 зв.
Звинувачення євреїв у ритуальних вбивствах християн визнано в історичній літературі антисемітським наклепом. Втім, лишається відкритим питання про причини живучості подібного упередження, що сягає своїм корінням часів середньовіччя. Ми припускаємо, що подібні звинувачення могли виходити із середовища надмірно ревних католиків-неофітів з числа колишніх іудеїв. Відомо, наприклад, що в середині XVIII ст. в середовищі євреїв Східної Європи з'явився лідер

Яків Франк, який очолив рух, представники якого стверджували, що в нову месіанську епоху єврейські закони втратили силу. Він вступив в конфлікт з євреями-традиціоналістами і згодом був вигнаний з іудейської спільноти. Як стверджує Йосеф Телушкін, 1759 року більша частина його прихильників прийняла католицизм, після чого почали звинувачувати своїх колишніх єдиновірців у ритуальних вбивствах – Див.: Телушкін Йосеф. Еврейский мир. – М.,1992. – С.169.

⁸⁷ ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.252. - Арк.502зв.

⁸⁸ Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К.,2001. – С.230.

⁸⁹ Там само. – С.230.

⁹⁰ ЦДІАК України: Ф.27. - Оп.1. - Спр.34. - Арк.1023-1024.

⁹¹ Пам'ятки. – Т. 3. – Вип.1. – К.,2001. – С.257-258.

⁹² ЦДІАК України: Ф.25. - Оп.1. - Спр.229. - Арк.741-742.

⁹³ ЦДІАК України: Ф.28. - Оп.1. - Спр.73. - Арк.1598-1599зв.

⁹⁴ Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К.,2001. – С.261-262.

⁹⁵ За припущенням єврейських вчених, караїми походять від залишків давніх іудейських сект часів Другого Храму, які ставили під сумнів авторитет Усної Тори. – Див.: Телушкін Йосеф. Еврейский мир. – М.,1992. – С.134.

ВИСНОВКИ

Період кінця XVI—першої половини XVII ст. склав надзвичайно важливий етап релігійного, духовного та національного розвитку українського суспільства Волині. Вітер змін, який принесла з собою Реформація, пожвавлення культурно-національного руху, вихід на арену історії оновленого посттридентського католицизму — всі ці події другої половини XVI ст. дали потужний поштовх для глобальних внутрішніх змін в усіх сферах життя сонної, феодальної "Русі".

За цієї ситуації волинська шляхта — передусім мисляча молодь — постала перед вибором ціннісних та духовних орієнтирів. Старе "містечкове православ'я" з неосвіченим та корумпованим духовенством нічого не могло дати спраглий до знань шляхті, крім Часослова і Псалтиря. Водночас, діти волинської аристократії — Вишневецькі, Збараські, Острозькі, Радзивілли та ін., перебуваючи на студіях в Європі, відкривали для себе новий світ, а, можливо, навіть і всесвіт. Не слід забувати, що це була епоха відкриття і освоєння Нового світу, перших кроків у розкритті таємниць космосу, пізнання законів природи. Волинський нобілітет, перебуваючи в Європі, знайомився з ідеями гуманізму, мав змогу слухати диспути протестантів та католиків, звикаючи до самостійного та критичного осмислення релігійних питань. Повернувшись на батьківщину, вони заставляли тиху патріархальну Волинь, темне православне духовенство і старше покоління своїх земляків, які не розуміли пропонованих Європою нових досягнень і цінностей. Саме в такій суспільній атмосфері у другій половині — кінці XVI ст. розпочався процес релігійних конверсій.

Наймасштабнішого розмаху він досяг в останній чверті — наприкінці XVI ст., коли чернечі ордени зреформованого католицизму і, передусім, оо. єзуїти шляхом публічних диспутів, поширення освіти та релігійного подвижництва зуміли зупинити поширення протестантизму в Речі Посполитій, а також повернути Католицькому Костелу значну частину

шляхетських родин, представники яких захопилися протестантизмом. Православна Церква була свідком цього ідеологічного двобою — і не більше. Маючи з навчальних закладів одну-єдину Острозьку школу, стара православна Русь в цей історичний період виявилася неспроможною виступити на рівних в "боротьбі за душі" з освіченими католиками і протестантами.

Втім, причини конверсій православного нобілітету полягали не тільки в культурницьких впливах Європи та успішній освітній діяльності римо-католиків. Хотілося б наголосити ще на трьох найважливіших чинниках цього процесу. По-перше, для епохи посттридентського католицизму притаманним було відродження релігійного життя, і ця обставина не могла не вплинути на вибір релігійно активної православної молоді, яка не знаходила задоволення своїх духовних потреб у існуючій на той час Православній Церкві. По-друге, православне суспільство відносно пізно усвідомило необхідність оновлення Церкви, і до того часу, як цей процес розпочався, найбільші магнатські родини були для православ'я втрачені. По-третє, на православну шляхетську молодь різко негативне враження справляла боротьба в українському суспільстві, яка спалахнула після проголошення Берестейської унії. На жаль, закони політичної боротьби диктують свої закони, байдуже чи стосуються вони світських, чи релігійних справ. А молодь завжди гостро реагує на відверту демагогію, несправедливість та лицемірство. Саме це може пояснити той парадоксальний факт, що діти більшості яскравих фігурантів цієї боротьби (як православних, так і уніатів) з сімей Острозьких, Вишневецьких, Корецьких, Сангушок, Гулевичів, Древинських, Єло-Малинських та інших не поділяли релігійних ідеалів батьків і віддавали свої душі під опіку Римо-Католицької Церкви. З огляду на вищевикладене, не виглядає дивною та обставина, що з виявлених нами тестаментів впливає дуже поважне представництво римо-католиків в середовищі волинського нобілітету — 49 % від загальної їх кількості.

Отже, наведні вище чинники створювали всі умови для місійного успіху Католицького Костелу. Понад це, саме ново-навернені католики з місцевих українців з ревністю неофітів вкладали великі матеріальні ресурси для підтримки та подальшого розвою католицизму в регіоні. Саме зусиллями місцевої — волинської — шляхти були зведені Острозька єзуїтська академія, колегіата в Олиці та семінарія у Клевані, за їх кошти постали римо-католицькі монастирі єзуїтів, домінікан, агустиніан, бригідок, які впевнено і успішно проводили місійну роботу серед українського населення. Розміри фондаций та нотаріально завірених дарчих актів свідчать, що на користь костелів і кляшторів, яких нараховувалося набагато менше, ніж церков східного обряду, було вкладено щонайменше втричі більше коштів, ніж на православні та уніатські храми разом узяті. Слід зазначити, що масштабність матеріальної підтримки Католицької Церкви представниками нобілітету була настільки вражаючою, що на сеймах не раз ставилося питання про обмеження права шляхти дарувати на костели і кляштори землю і нерухомість, оскільки деякі сенатори побоювалися, що незабаром Річ Посполита перетвориться на "капканське королівство".

Таким чином, саме наприкінці XVI—першій половині XVII ст. Волинське воєводство за діяльної підтримки місцевої (передусім української) шляхти дуже швидко увійшло в сферу впливу Римо-Католицької Церкви, принципово змінивши конфесійну ситуацію в регіоні та визначивши подальшу перспективу її розвитку.

Втім, факти конверсій до римо-католицизму представників найзаможніших та впливових осіб регіону не свідчать, що волинська православна шляхта не шукала шляхів виходу суспільства і Церкви зі стану релігійної та інституціональної кризи. На жаль, в цьому питанні в середовищі українського нобілітету не було єдності. Частина їхніх представників, які на початку були очолені князем К. Острозьким, а пізніше — єпископом І. Потієм, бачила шлях оновлення Церкви та суспільства в церковній унії з Римом. Очікувалося, що єдність

з Католицьким Костелом не тільки дозволить вирішити проблему єдності християн, а й дасть можливість досягнути політичної рівності православних і католиків, зокрема через полегшення шляху православного нобілітету до вищих державних посад, надання єпископам місць в сенаті тощо. Прихильники церковної єдності покладали також надії на гарантії юридичних та релігійних прав Церкви, на допомогу Риму у справі освіти духовенства східного обряду і т. і. Але, як відомо, проголошення унії в Бресті викликало рішучий спротив переважної частини шляхти і, як наслідок, розкол Церкви і суспільства. Відтоді Україна фактично отримала два різних вектори розвитку свого суспільно-релігійного майбутнього — в унії з Римом або на засадах не з'єднаного з католицизмом православ'я.

Отже, з 1596 р. на Волині виникає Уніатська Церква і разом із нею поступово формується українське шляхетське середовище, яке сприйняло ідею єдності Східної Церкви з Апостольським Престолом. Характерною рисою уніатського шляхетського суспільства була належність до нього переважно дрібного незаможного нобілітету з невеликим представництвом середньої шляхти. Найвпливовішими їх послідовниками були представники Єло-Малинських, Овлочимських, Баконецьких, Оранських та деяких інших родин. Втім, вірних уніатів шляхетського походження на Волині було небагато. З виявлених нами тестаментів лише у 6 % знаходимо свідчення, що автори їх належали до з'єднаних з Римом вірних східного обряду.

Втім, попри відносну нечисленність, уніати лишили помітний вплив у суспільно-релігійному житті Волинського воєводства. Їх зусиллями і коштом було фундовано школу у Володимирі, кілька монастирів, засновано братства у Володимирі та Кременці. Проте найважливішим досягненням уніатів у сфері релігійного життя був розвиток та поширення культу чудотворного образу Пресвятої Богородиці у Володимирському кафедральному соборі, який відтоді став одним із найважливіших відпустових центрів Уніатської Церкви в

Речі Посполитій. Важливим центром духовного та інтелектуального життя на Волині став Дерманський монастир, настоятелі якого — Мелетій Смотрицький та Іван Дубович — були визнаними письменниками свого часу. Особливістю релігійного життя уніатів Волині згаданого історичного періоду було витворення специфічної етноконфесійної свідомості, характерною рисою якої було усвідомлення свого "руського" походження, а також свідоме належність до унії, поєднана з підкресленою повагою до духовної традиції Римо-Католицької Церкви, що межувала із двообрядовістю.

Третьою конфесійною групою, яка вкорінилася на Волині внаслідок Реформаційних рухів, були протестанти. Хоча час їх найбільшого впливу відноситься до середини XVI ст., а кінець XVI—початок XVII ст. характеризується швидким занепадом протестантизму, його послідовники були в наявності на Волині аж до середини XVII ст. Представлені вони були, в основному, прихильниками радикального крила протестантів того часу — соцініанства (аріанами) та порівняно невеликою кількістю кальвіністів і окремими представниками лютеранського віровизнання. Стабільна протестантська традиція закріпилася лише в деяких рідинах — Пронських, Сенют, Чапличів, Іваницьких та інших. Характерною рисою протестантизму на Волині було помітне зацікавлення ним при незначній кількості його свідомих вірних. Виявлені нами заповіді свідчать, що лише 1% авторів визнали себе аріанами чи кальвіністами. Таким чином, попри інтерес до ідей Социна і Кальвіна лише незначна кількість представників волинського нобілітету наприкінці XVI—першій половині XVII ст. входила в коло вірних протестантських громад.

Безсумнівний успіх на Волині Римо-Католицької Церкви, а також перехід певної частини місцевого нобілітету до унії чи протестантизму, сильно похитнули позиції православ'я в цьому регіоні. Особливо критична ситуація для Православної Церкви склалася на початку XVII ст., коли вона після проголошення унії в Бресті втратила не тільки ієрархію, а й майже всіх

вірних з числа магнатів — осіб, які мали реальний вплив на формування внутрішньої політики Речі Посполитої.

Втім, попри ці обставини, православне шляхетське суспільство зуміло зберегти Церкву від остаточного інституціонального розвалу та духовного занепаду. Виборовши у важкій сеймовій боротьбі право на юридичне визнання своїх релігійних прав (1609), а пізніше добившись легітимізації православної ієрархії в Речі Посполитій (1632—33 рр.), православна шляхта повернула своїй Церкві Луцьку єпископську кафедру (1638). Тим самим законність Православної Церкви на Волині було відновлено як з точки зору державного, так і канонічного права. Головна заслуга цього історичного успіху належить середній та дрібній шляхті, яка після смерті князя Костянтина Острозького прийняла на себе головний тягар політичної боротьби за права своєї Церкви. Найактивніші її представники були членами Луцького та Кременецького братств, причому перше з них з 1617 р. відігравало роль головного антиунійного політичного центру на Волині.

Крім захисту юридичних прав Церкви, волинська шляхта доклала великих зусиль для духовного та релігійного відродження православ'я. Саме в цей час (кінець XVI—перша половина XVII ст.) на Волині було фундовано десятки нових монастирів, які стали духовними центрами православ'я. Найвизначнішим із них став монастир у Почаєві, ушлявлений своєю чудотворною іконою та подвижником св. Йовом Залізом. Знаними були також чернечі осідки в Мільчі, Дубні (до переходу в унію) та ін. Найактивнішу роль у справі підтримки православ'я на Волині зіграли представники шляхетських родин Древинських, Єловицьких, Гулевичів, Гойських, Киселів, Козинських, а також (у різний час) князів Острозьких і Четвертинських.

Водночас слід зазначити, що православна шляхта Волині у боротьбі за права своєї Церкви не використала всіх потенційних можливостей для досягнення своїх стратегічних завдань. Стосується це, передусім, неефективного освоєння низки багатих фундацій як на Луцьке православне братство,

так і на окремі монастирі. Незважаючи на наявність достатньої кількості фінансових ресурсів, ні Луцьке братство, ні приватні особи тривалий час не фундували православних навчальних закладів рівня колегій, хоча потреба в цьому була більш ніж очевидною. Заснування Гойської колегії Раїною Соломирецькою (Гойською) було дуже важливим, але, на жаль, запізнілим кроком у справі створення альтернативи католицьким і протестантським навчальним закладам для потреб православної молоді. Крім цього, серйозним прорахунком лідерів православного суспільства на Волині була недооцінка ролі друкованого слова у справі захисту прав Церкви. Попри наявні фінансові та технічні можливості, друкарні в Острозі, Луцьку та Кременці у згаданий період випустили незначну кількість друкованої продукції. Помітною проблемою православного суспільства була інертність значної частини вірних у справі підтримки Церкви. Аналіз виявлених нами тестаментів свідчить, що з їх загального числа 24% складені вірними Православної Церкви, переважна більшість яких перед смертю обдаровувала в міру можливостей храми своєї конфесії. Водночас виявлено ще 20% заповітів шляхти східного обряду, автори яких виявляли в переважній більшості повну індиферентність як до питань віровизнання, так і до справи дарувань Церкві. Ці двадцять відсотків ми умовно зараховуємо до числа пастви Православної Церкви (загальна цифра вірних — до 44%), хоча і припускаємо, що серед них напевно були також релігійно неактивні вірні Уніатської Церкви.

Великі зміни у суспільно-релігійному житті Волинського воеводства не могли відбуватися без виникнення релігійних конфліктів. У зазначений період в регіоні окреслилося декілька конфліктних зон, в яких спостерігалось загострення міжрелігійних відносин. Документи свідчать, що православно-уніатські суперечності (які досі визнаються в науковій літературі головним фактором дестабілізації суспільно-релігійної ситуації в Україні) на Волині не мали ознак антагоністичного протистояння. Зіткнення між прихильниками і противниками унії мали переважно епізодичний та локальний характер і не могли стати причиною

розколу українського суспільства. Натомість, конфлікти між православними та римо-католиками (Луцьк та Острог), а також між римо-католиками і протестантами (Ляхівці), відбулися у значно жорсткіших формах і мали виразніші ідеологічні ознаки. Загальна релігійна ситуація на Волині ускладнювалася також поступовим наростанням економічних та релігійних протиріч між християнським населенням цього регіону — з одного боку, та іудейським — з іншого. На середину XVII ст. цей вузол національно-релігійних суперечностей так і не був розв'язаний, що і зумовило жорстокі форми військової та політичної боротьби в часи Визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького.

Вищезгадані процеси духовного та суспільного життя, пов'язані з релігійними рухами, мали для українського суспільства важливі наслідки. Нагадаємо, що релігійні конверсії, які розпочалися на Волині внаслідок виклику християнського Заходу, а також непрості явища в середовищі православних, були небезпечними для "руського народу" не так з суто релігійного боку, як з огляду на незавершеність процесу його націєтворення. В умовах, коли національна свідомість шляхтича була лише одним з елементів самоусвідомлення (поруч з свідомістю становою, регіональною та релігійною) "інтервенція" нових релігійних та культурних впливів — навіть найпрогресивніших з сучасної точки зору — ускладнювала подальший процес національної консолідації та створювала умови для поступової асиміляції руської аристократії. Ситуація на Волині була тому яскравим підтвердженням. Якщо в родинах католиків-конвертитів першого покоління ще зберігалася усвідомлення свого руського походження, а Католицька Церква визначалася як "Католицький Костел народу польського і руського", то на рівні другого-третього покоління процес їх полонізації практично завершувався. Подібним чином різні підходи до розуміння співвідношення понять "національного" та "релігійного" чинників у житті руського народу зумовило формування двох векторів суспільно-релігійного та культурно-національного розвитку українських соціумів — православного та уніатського — на майбутні півтора століття.

ДОДАТКИ

РЕЕСТР ТЕСТАМЕНТІВ ВОЛИНСЬКОЇ ШЛЯХТИ

1596—1660 рр.

1. **Аламянівна Марина** (чоловік Рафаїл Зброжек).

Рік написання: 1621.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел в Горохові.

Пожертви: на костел в Горохові — 200 злотих, на горохівський шпиталь — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 987, 988 зв.

2. **Багинський Мартин**.

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів в Дубні.

Пожертви: на Дубенський костел оо. бернардинів — 1 тис. злотих, на ремонт фарного костелу в Дубні — 200 злотих, на дубенський шпиталь — 200 злотих, львівським босим кармелітам — 1 тис. злотих, львівським кармелітам, що мешкають на Гончарській вулиці у Львові, — 200 злотих, фарному костелу у Львові — 100 злотих, на каплицю Пресв. Богородиці у фари на цвинтарі у Львові — 500 злотих, львівським бернардинам — 800 злотих, львівським францисканам — 200 злотих, на костел св. Катерини у нижньому замку м. Львова — 100 злотих, до львівського шпиталю Св. Духа — 100 злотих, на костел в Сокалі — 500 злотих, плебану костела в Рудках під Самбором — 200 злотих, до Степанського костела — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 322 зв.—324 зв.

3. **Балицький Ян-Станіслав**.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: дубенський кляштор оо. бернардинів.

Пожертви: на Дубенський кляштор оо. бернардинів жертвує коня, пару пістолетів, срібні речі та різні боргові суми в розмірі 36, 15 та 2,3 тис. злотих. Крім того, на костел в Коблині жертвує 60 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 120, 121зв.

4. **Барнацький Павло**.

Рік написання: не пізн. 1651.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Скорецький костел — 40 злотих.

Згадується: **ЦДІАК України:** Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 509, 510 зв.

5. **Бартковський Гаврило**.

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Лешнівський костел оо. бернардинів.

Пожертви: на Лешнівський костел жертвує коня і новий жупан.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 274, 275.

6. **Батковський Северин**.

Рік написання: 1636.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Батківська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 206—208.

7. **Батовичовна Олена** (чоловік кн. Юрій Пузина).

Рік написання: 1640.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: на розсуд чоловіка.

Пожертви: на Луцьке братство — 500 злотих, на Межигірський монастир — 300 злотих, на шпиталь у Водотичах (сама збудувала) жертве серм'ягу та дві сорочки (на кожного утриманця), 6 мац жита, 3 маці гречки, 2 кормних вепрів.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 262 зв.—265.

8. **Батоговський Войтех.**

Рік написання: бл.1657.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: срібло на келих до Межиріччя під Острогом до образу Пресвятої Богородиці, кунтуш реформатському костелу, львівським реформатам — 300 злотих, на невстановлені костели — 250 злотих. Двір в Дубні після смерті дружини має перейти в розпорядження місцевого костелу для обладнання там шпиталю.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 943, 944 зв.

9. **Баховський Северин.**

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Казимирівському міркові.

Пожертви: на Казимирівський костел — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 49. — Арк. 605, 606 зв.

10. **Белецький Томаш.**

Рік написання: 1602.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: на цвинтарі римського костелу в Кременці.

Пожертви: не виявлено. Текст документу згасає.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 642—645.

11. **Белецький Юрій** (дружина — Маруша Митківна).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Малевська церква в маєтності Романа Загорівського.

Пожертви: пожертву на храм доручає дати своїй дружині.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 305—307 зв.

12. **Бенковський Андрій.**

Рік написання: 1628.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Олександрівський костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 147. Арк. 222—224 зв.

13. **Бережецька Богуміла** (дружина на Войтеха Гурського).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Городкові.

Пожертви: на Горохівський костел — 50 злотих, на різні костели в Луцьку — 30 злотих. Крім того, її чоловік — поки житиме — має щороку давати на костели 20 злотих щорічно на молитву за її душу.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 32, 33.

14. **Бережецький Іван** (дружини:

Федора Лосятинська та Гелена Бранська).

Рік написання: 1605.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Бережцях.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 700.

15. **Бережецький Феодосій**, чернець Пересопницького монастиря.

Рік написання: 1612.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на храм Різдва Богородиці в Пересопницькому монастирі — 10 кіп лит. грошей, архимандриту Пересопницького монастиря о. Никону — 1 копа лит. грошей, священнику мирському о. Івану — 1 копа лит. грошей, священноіноку о. Єзекілю — 1 копа лит. грошей, священноіноку о. Ісаї — 1 копа лит. грошей, архимандриту о. Леонтію — 24 лит. грошей, іноку Герману — 1 злотий, іноку Протасу — 1 злотий, іноку Манасії — 1 злотий, понамарю Феську — 1 злотий, ключнику Грицьку — 1 злотий, кухарю Луці — 1 злотий, "хлопцям церковним" по 1 золотому. Крім того, дарує монастирю своє власне срібло, а також срібло, яке має в заставі від Адама Чаплича. Останній після його викупу має віддати гроші монастирю.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 403—405.

16. **Бережницький Юрій**.

Рік написання: 1653.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква в Олізарові.

Пожертви: Підтверджує своє надання Олізарівській церкві 2 волок поля, дарує храму 40 злотих на літургію, на братську церкву в Луцьку жертвує 100 злотих, Звиняцькій церкві на молитву за душу брата — 15 злотих, на Луцький братський шпиталь — 30 злотих та 2 маці житнього борошна, на руський шпиталь у Горохові — 5 злотих та мацу житнього борошна.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 180 зв. — 185 зв.

17. **Бжозовська Софія** (дружина Гаврила Козинського).

Рік написання: 1656.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: в с. Крупі.

Пожертви: на Крупський костел — 100 злотих, на Теропільський костел — 100 злотих, на заупокійну месу — 15 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 43, 44 зв.

18. **Билицький Мартин**.

Рік написання: 1650.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. августиніан у Затурцях.

Пожертви: на Затурецький костел — 50 злотих, Кичинському костелу — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 1086—1088.

19. **Бильський Ярош**.

Рік написання: 1658.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква св. Бориса і Гліба в Кошарах

Пожертви: на кошарські церкви: св. Бориса і Гліба — 20 злотих, св.

Різдва — 3 злотих, св. Трійці — 3 злотих. На храми в Мацейові: місцевому костелу — 60 злотих, місцевій церкві — 3 злотих. На мацейовський шпиталь — невстановлена сума.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 1077, 1078 зв.

20. **Билчинська Богдана** (чоловік — Гурин Русинович-Берестецький).

Рік написання: 1612.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква Різдва Христового у Берестечку.

Пожертви: на Берестецьку церкву — атласову матерію для виготовлення риз.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 478, 479 зв.

21. **Бистран Юрій.**

Рік написання: 1604.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: межирицький костел.

Пожертви: настоятелю Межирицького костелу 5 злотих, на Львівський кляштор оо. бернардинів 40 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 490 зв.—496.

22. **Бистриеєвський Самійло.**

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Межирицький костел.

Пожертви: доручає продати свої особисті речі і виручені гроші роздати костелам.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 437—439.

23. **Бичинський Андрій.**

Рік написання: не пізн. 1640.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на шпиталі св. Лазаря і св. Духа в Луцьку — 100 злотих.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 80 зв.—82.

24. **Білостоцька Анна** (перший шлюб — Яків Ощовський, другий — Матвій Кущинський).

Рік написання: 1630.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Ощовська церква.

Пожертви: доручає дітям обдарувати церкву, де спочине її тіло.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 1359 зв.—1361 зв.

25. **Блажейовський Ян.**

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Католицький кафедральний костел (не локалізовано).

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 207, 208.

26. **Ближинський Костянтин.**

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Ровенський костел.

Пожертви: на Ровенський костел і шпиталь жертвує рухомі речі — без конкретизації.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 126, 127 зв.

27. **Ближинський Олександр**

(дружина Христина Кузьмінська).

Рік написання: 1628.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел, де буде поховано його тіло, заповів 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 166. — Арк. 345—347 зв.

28. **Бобрович Костянтин** ?(дружина Маруша Медвідська?).

Рік написання: 1616.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 616—618.

29. **Богаткович-Гуляницький** Гаврило ?(дружина Феодора Гашинська)?

Рік написання: 1633.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 1028—1030.

30. **Боговитин Іван** (дружина Варвара Харлезька).

Рік написання: 1615.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Жидичинський монастир св. Миколая.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 67 зв. — 69 зв., 121зв. — 124.

31. **Боговитин Миколай.**

Рік написання: 1621.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: відсутні. На Луцьку братську церкву — 400 злотих.

Памятники, изданные Киевскою комиссией для разбора древних актов. — Т. II. — К., 1898. — С. 18—26.

32. **Боговитин Ян** (Янович).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: кафедральний костел в Луцьку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 155 зв.—158 зв.

33. **Боговитин-Шумбарський Микола.**

Рік написання: 1600.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Загайцях.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13, Арк. 111—113.

34. **Боговитинівна Анна.**

Рік написання: 1651.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: не встановлено.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 275—275 зв.

35. **Боговитинівна Ірина-Параскева** (чоловік Костянтин Ярмолинський).

Рік написання: 1646.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Загаєцький монастир.

Пожертви: 500 злотих призначає на сорокоуст до різних монастирів, 500 злотих роздати бідним, Загаєцькому монастирю — 1 тис. злотих на церковні ризи, на скит 500 злотих, до

Горохова 100 злотих, до Унева 100 злотих, на Луцьке братство — 200 злотих, на Кременецьке братство — 100 злотих, до Межигір'я — 300 злотих, до Почаєва — 300 злотих. Доручає сину звести шпиталі у Загайцях і Шумбарі.

ІР НБУВ, Ф. 231. — Спр. 54. — Арк. 1—5.

36. Боговитинівна Маруша (дружина Адама Чаплича).

Рік написання: 1618.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Жидичинський монастир.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 276, 276 зв.

37. Боговитинівна Маруша ?(чоловік Януш Оборський?).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Жидичинський монастир.

Пожертви: на Колесницьку церкву — 100 злотих, на Вільгорську церкву — 100 злотих, на кляштор в Межирічі — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 180—182 зв.

38. Боговитинівна Мелетія.

Рік написання: 1639.

Віровизнання: православна (черниця).

Місце поховання: братська церква в Луцьку або (у монастирі) в Корці.

Пожертви: на церкву, в якій буде поховано її тіло, — 900 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 9зв.—11зв.

39. Боговитинівна Феодора (чо

ловік Григорій Шостаківський).

Рік написання: 1630.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: у церкві за обрядами східної грецької Церкви.

Пожертви: на церкву, де буде поховано її тіло, жертвує 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 725—727.

40. Богуль Василь.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Гуляницька церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 334, 335 зв.

41. Богурінська Раїна.

Рік написання: 1609.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: монастир Св. Спаса у Четвертні.

Пожертви: на Четвертинський монастир жертвує 210 кіп литовських грошей. Крім того, доручає продати свої особисті речі і на виручені гроші придбати для монастиря коштовний хрест, епітрахіль та ризи. Луцькому попу "миколинському" (о. Симеон, уніат) — корову, ченцям Луцького Пречистенського монастиря (уніатського) — дві корови, попові хлопневському — корову.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 68 зв.—72.

42. Богуфалівна Раїна ?(чоловік Адам Менжинський?).

Рік написання: 1633.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. францисканів у Корці.

Пожертви: на Корецький костел
оо. францискан — 500 злотих.

ЦДІАКУкраїни: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 187. — Арк. 862—864 зв.

43. **Богушевич Андрій** (дружина
Катерина Слоневська)

Рік написання: 1612.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Клевані.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАКУкраїни: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 89. — Арк. 740 зв.—744.

44. **Богушевичівна Гальшка** (чо-
ловік — кн. Станіслав зі Збаража
Воронецький).

Рік написання: 1635.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Качинська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАКУкраїни: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 71. — Арк. 398—400 зв.

45. **Богушевський Ян.**

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у По-
рицьку.

Пожертви: Пориському костелу —
100 злотих. Крім того, пориський
плебан мав отримати коня, а шпи-
талі у Пориську, Володимирі, Сока-
лі та Городелі — по 5 злотих.

ЦДІАКУкраїни: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 52. — Арк. 24, 25 зв.

32 Зам. 49.

46. **Богушівна Софія.**

Рік написання: 1606.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Воскресенська
церква в Кременці.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАКУкраїни: Ф. 22. — Оп. 1. —
Спр. 19. — Арк. 105 зв.—108.

47. **Бокіївна Маруша** (чоловік
Станіслав Млодзяновський).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Орухівський
костел.

Пожертви: на Орухівський костел —
500 злотих та особисті речі.

ЦДІАКУкраїни: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 149. Арк. 798, 799.

48. **Бокій-Печихвостський**
Вацлав.

Рік написання: 1627.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Володимирсь-
кий або Сокальський костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАКУкраїни: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 29. — Арк. 673—675.

49. **Болбас-Ростоцький Єреміяш.**

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Межиріцький
костел оо. францискан.

Пожертви: на Межиріцький костел
оо. францискан — 2 тис. злотих та ін.

ЦДІАКУкраїни: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 216, Арк. 715 зв.—717 зв.

50. **Болестрашицький Олександр.**

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Будь-який костел.
Пожертви: на костел, де буде поховано його тіло — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 789, 790.

51. Бонецький Ян-Якуб.

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел св. Діви Марії в Луцьку.

Пожертви: на Луцький домініканський костел св. Діви Марії жертвує 1050 злотих та власні речі, на Новокорецький костел — 500 злотих, на корецький шпиталь — 50 злотих, на шпиталь при Новокорецькому костелі — 100 злотих видеркафу, Луцькому католицькому шпиталю — 300 злотих, люблінським домініканам — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 127—129 зв.

52. Бонковський Андрій.

Рік написання: 1630.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел св. Якуба у Луцьку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 720, 721 зв.

53. Боричівський Дмитро (дружина Анна Андріївна Боричівська).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: уніат (гіпотетично).

Місце поховання: Монастир в Перемилі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 147. — Арк. 55, 56 зв.

54. Брам Стефан.

Рік написання: 1618.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: невизначені пожертви на костел.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 50, 51.

55. Бранська Анна (дружина Станіслава-Богуша Трацевського).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел Св. Діви Марії в Луцьку.

Пожертви: на Луцький костел Св. Діви Марії жертвує 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 537, 538 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 82—84.

56. Брудзевська Олександра (чоловік — Брудзевський N., дівоче прізвище встановити не вдалося).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Клевані.

Пожертви: Клеванському пробощу — 40 злотих, на образ Пресвятої Богородиці — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 413—413 зв.

57. Брулкович-Гуляницький Андрій.

Рік написання: 1631.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Гуляниках.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 689 зв.—691.

58. Бруховська Анна (чоловік Андрій Зджарський).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Межиріцький костел оо. францискан.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 400—402 зв.

59. Билецький Станіслав.

Рік написання: 1623.

Віровизнання: східний обряд (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: Рухомі речі роздати по убогих церквах.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 779, 780 зв.

60. Бишевський Петро.

Рік написання: 1620.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на Володимирський домініканський костел — 50 злотих, на шпиталь при ньому — 10 злотих, на каплицю в Бишеві — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 107 зв., 108 зв.

61. Богушевич Олександр.

Рік написання: 1630.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел оо. домінікан.

Пожертви: на домініканський костел у Луцьку жертвує 200 злотих, битий таляр та особисті речі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 568—570.

62. Бранська Анна (чоловік Станіслав-Богуш Тхацевський).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел Св. Діви Марії м. Луцька.

Пожертви: Луцьким домініканам — 300 злотих та деякі особисті речі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 139 зв.—141.

63. Будзішевський Юрій (дружина Анна Овлочимська).

Перший заповіт:

Рік написання: 1621.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Володимирський костел (фарний?).

Пожертви: на Володимирський костел для придбання срібної лампи до великого вівтаря — 150 злотих, на каплицю "імені Ісусового", де поховано Станіслава Вольського і де має упокоїтися його власне тіло, — 150 злотих, на Превальський костел — 100 злотих, на Овлочимську церкву — 50 злотих, на володимирські шпиталі — "лядський" та "руський" — по 25 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 306—309.

Другий заповіт:

Рік написання: 1637.

Віровизнання: уніат (гіпотетично).

Місце поховання: Овлочимська церква.

Пожертви: жертвує по 40 злотих до костелів: Превальського, фарного Володимирського, Володимирського домініканського. Крім того, на Овлочимську церкву жертвує 40 злотих на придбання начиння. Духовенству, що прибуде на його похорони, роздати 60 злотих, володимирським шпиталям (польському і руському) по 10 мац жита.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 212—214 зв.

64. **Буйновський Марко.**

Рік написання: 1654.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Володимирський кляштор оо. домінікан.

Пожертви: Володимирським домініканам — 2 тис. злотих, на не-встановлений бернардинський монастир — 2 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 886, 887 зв.

65. **Буримовський Войтех.**

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Горохівський костел.

Пожертви: не встановлено.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 629—629 зв.

66. **Буркацький Адам.**

Рік написання: 1617.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: В монастирі оо. бернардинів у Сокалі або в Любліні.

Пожертви: на костел, де поховано його тіло, — 1 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 510 зв.—514.

67. **Буркацький Ян.**

Рік написання: 1645.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: Луцьким боніфратріям — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 442—444.

68. **Буркацький Ян.**

Рік написання: не пізн. 1647.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Луцький кляштор оо. домінікан — 300 злотих.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 260. Арк. 456 зв., 457.

69. **Бучайський Криштоф** (дружина Софія Заяцівна).

Рік написання: 1628.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Діви Марії в Луцьку.

Пожертви: на костел Св. Діви Марії в Луцьку заповів коня.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 194, 195 зв.

70. **Валицька Урсула** (чоловік Григорій Лепесовицький).

Рік написання: не пізн. 1624.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домініан у Луцьку.

Пожертви: на Луцький домініканський костел — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 123 зв. (Без закінчення).

71. **Валицька Ядвіга** (чоловік Іван Мордвин).

Рік написання: 1637.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква на розсуд чоловіка.

Пожертви: на церкву, де мало бути поховано її тіло, жертвує 20 злотих на сорокоуст.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 245 зв.—247 зв.

72. **Васкан-Деревинський Стефан.** ?(дружина Катерина Окерська?).

Рік написання: 1657.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Затурецький костел.

Пожертви: на Затурецький костел оо. августиніан — 1 тис. злотих та 9 злотих. Крім того, 9 злотих передавалися на костел оо. бернардинів у Сокалі.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 733 зв.—737 зв.

73. Вежбетинська Єва.

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел в Сокалі.

Пожертви: на Сокальський костел (для покриття видатків на похорони) — 100 злотих, на ремонт Сокальського костела — 200 злотих. На Львівський кляштор оо. кармелітів — 45 злотих, на Луцький кляштор оо. домінікан — 15 злотих, янівським бернардинам — 15 злотих, на Сокальський костел — 15 злотих, кожному ксьондзу, який прибуде на її похорони — 3 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 233—237 зв.

74. Вербинський Мацей.

Рік написання: 1609.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Порицьку.

Пожертви: на Порицький костел дарує коня.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 359—359 зв.

75. Вербський Григорій (дружина Феодора Радовицька).

Рік написання: 1644.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: церква у Вербах.

Пожертви: на оздобу Вербської церкви — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 79. — Арк. 1577—1579.

76. Вербський Федір.

Рік написання: 1607.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Вербах.

Пожертви: на Вербську церкву — 6 кіп литовських грошей (4 копи на виготовлення дзвону, 2 копи на ри-зи священику) та урожай з деяких угідь Вербського.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 615, 616 зв.

77. Вербський Ян.

Рік написання: 1614.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Вербоє-Вохновичах.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 234 зв.—236 зв.

78. Верещинська Гальшка (чоловік Валерій Петриковський).

Рік написання: 1628.

Віровизнання: римо-католицька.

Місце поховання: Превальський костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 379—379 зв.

79. Верховська Софія.

Рік написання: 1657.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел, при якому буде поховано його тіло, — 3 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 285. — Арк. 998, 999 зв.

80. **Верховський Григорій** (дружина Федора Марковська).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Ясенинська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 586—588.

81. **Верховський Михайло** (дружина Настасія Кукольська).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Ясенинська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 1044—1046.

82. **Вилежинський Ян** (дружина Анна Бистрамівна).

Рік написання: 1635.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел оо. єзуїтів.

Пожертви: на користь луцьких єзуїтів жертвує 1 тис. злотих, лешнівським бернардинам — 500 злотих, луцьким домініканам — 500 злотих, Луцькому кафедральному костелу — 50 злотих. На костел в Тучині — 300 злотих, на кляштор сестер бригідок в Луцьку — 8 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 612—616 зв.

83. **Високинський Андрій** (дружина Маруша Ключковська).

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на Володимирський костел оо. домінікан — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 79. — Арк. 177, 178 зв.

84. **Висоцька Олександра** (чоловік Андрій Свищевський).

Рік написання: 1616.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Спаса в Остріві.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 105. — Арк. 722, 723 зв.

85. **Висоцька Луція** (дружина Олександра Кобцького).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. Арк. 605—613 зв.

86. **Висоцький Войтех.**

Рік написання: не пізн. 1634.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел св. Якуба.

Пожертви: на костел, в якому буде поховано його тіло, жертвує 84 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 469, 470.

87. **Вишпинська Гальшка.**

Рік написання: 1644.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Чеконська церква.

Пожертви: на Чеконську церкву — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 240. — Арк. 364 зв.—367.

88. **Кн. Вишневецький Юрій.**

Рік написання: 1618.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Буський кляштор "білих монахів".

Пожертви: Підтверджується фун-

дація на білокаменську плебанію, яка забезпечувалася земельними угіддями. Крім того, місцевий плебан мав щорічно отримувати 340 злотих. Доручається збудувати там мурований костел, а при ньому шпиталь для утримання 12 католиків. Шпиталь забезпечувався продовольством, крім того, на його потреби виділялося щорічно 60 злотих готівкою. Підтверджувалася також фундація на тайкурську плебанію та шпиталь для утримання 12 католиків. Плебанія і шпиталь у Тайкурах мали отримати те ж саме утримання, що і аналогічні установи у Білому Камені. На сім костелів в різних воєводствах виділялося по 300 злотих. На каплицю у Буському кляшторі, де похована його дружина — 10 злотих;

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 144 зв.—150.

89. Кн. Вишневецький Януш.

Рік написання: 1636.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел св. Юрія у Збаражі.

Пожертви: на Збаразький костел — 20 тис. злотих, Кременецькому кляштору — 1 тис. злотих, на завершення будівництва уніатської церкви в Кременці, яке розпочав його вуй (пан краківський) — 2 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 1425—1428 зв.

90. Вишневецька Анна.

Рік написання: 1625.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел, де буде лежати її тіло, жертвує особисті речі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 503, 504 зв.

91. Вишневецький Самійло.

Рік написання: не пізн. 1634.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Корецький костел оо. францискан.

Пожертви: на мурування францисканського костелу в Корці — 9 тис. злотих, на зведення шпиталю для бідних — 2 тис. злотих, єзуїтам Острозької колегії — 1 тис. злотих, фарному костелу в Клевани — 1 тис. злотих, фарному Острозькому костелу — 1 тис. злотих, костелу оо. францискан у Межирічі — 500 злотих, фарному Корецькому костелу — невстановлену суму боргу і невстановлену кількість особистих речей.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 471—473 зв.

92. Вишоватий Аврам.

Рік написання: 1599.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 295 зв., 296.

93. Вігура Олександр ? (дружина Єлизавета Дзевецька?).

Рік написання: 1633.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: У корецькому фарному костелі на новому місті.

Пожертви: на Корецький фарний костел — 150 злотих, корецьким францисканам — 400 злотих, ксьондзу до фари — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 553—556.

94. Вільгорський Вацлав (дружина Софія Єловицька).

Рік написання: 1618.

Віровизнання: протестант (євангелі).

Місце поховання: Маєток Дуліби.
Над похованням звести башту для охорони тіла.

Пожертви: відсутні

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 486—492 зв.

95. Вільгорський Олександр.

Рік написання: Бл.1642.

Віровизнання: римо-католик (конвертит).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Горохівський костел пожертвувано невстановлену суму грошей.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 45. — Арк. 701—701 зв.

96. Вількочимська Софія (перший чоловік Станіслав Пшимеш-Дунін, другий — Миколай Тишка).

Рік написання: 1621.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Станинський костел — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 582—589.

97. Вільчопольський Криштоф.

Рік написання: не пізн.1639.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Дубенський костел оо.бернардинів.

Пожертви: на Дубенський костел оо. бернардинів — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 617—617зв.

98. Вітонізька Варвара (чоловік Прокіп Венковський).

Рік написання: 1656.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Затурецький костел оо. августиніан.

Пожертви: Затурецькому костелу оо. августиніан — 500 злотих, на затурецький шпиталь — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 93. — Арк. 414, 415 зв.

99. Вітонізька Марцибела (чоловік Миколай Гораїн).

Рік написання: 1620.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Вітонізька церква.

Пожертви: на Вітонізьку церкву — ризи і 10 кіп литовські грошей.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 251 зв.—253 зв.

100. Вітонізька Софія.

Рік написання: 1627.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Вітонізька церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 109 зв.—111 зв.

101. Вітонізький Михайло (дружина Катерина Кузевичівна).

Рік написання: 1628.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: Успенський собор у Володимирі.

Пожертви: В разі смерті дітей по смерті дружини всі маєтки Вітонізького мали відійти Успенському собору у Володимирі.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп.1. — Спр. 62. — Арк. 973, 974 зв.

102. Вітонізький Семен.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Вітонізька церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 230. — Арк. 703—706.

103. **Вну́ківна Гальш́ка** (чоловік
Григорій Ремчинський).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Березнянська
церква.

Пожертви: на церкву Луцького
братства — 100 злотих, на луцькі
шпиталі — 5 злотих, на церкву Пін-
ського братства — 100 злотих, на
церкву св.Теодора в Пінську — 50
злотих, на шпиталі м.Пінська — 20
злотих, на Куп'ятицьку церкву — 100
злотих, на Березницьку церкву — 50
злотих, на чотири церкви в Степа-
ні — 100 злотих, на степанський ши-
питаль — 2 злотих, на Домбровську
церкву — 25 злотих, на домбровсь-
кий шпиталь — 2 злотих, на Дера-
женську церкву — 25 злотих, на
дераженський шпиталь — 2 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 308—310 зв.

104. **Вну́ківна** (Вну́ківна?) **Магда-
лена** (чоловік Стефан Бранський).

Рік написання: 1646.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: П'ятницька цер-
ква у Чорторийську.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 251. — Арк. 507, 508 зв.

105. **Вну́ківна Софі́я** (чоловік
пан Новоселецький).

Рік написання: не пізн.1647.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Гойський монас-
тир.

Пожертви: на церкву Гойського
монастиря — 500 злотих та атлас

для виготовлення риз, на шпиталь
при Гойському монастирі — 150 зло-
тих, на Шпаківську церкву — 30 злотих,
на Гродецьку церкву — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 255. — Арк. 232—235.

106. **Войцеховський Якуб**.

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Скорецький кос-
тел.

Пожертви: на Скорецький та Со-
кальський костели — по 15 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 244. — Арк. 2—4.

107. **Волинець-Чернчицький Олек-
сандр** ?(дружина Катерина Чаплянка)?

Рік написання: 1619.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: В Чернчицях при
монастирі на горі біля "малої церкви".

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 26. — Арк. 62—64.

108. **Волинецький Станіслав**.

Рік написання: 1614.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Преображенсь-
ка церква у Чорторийську.

Пожертви: на Преображенську цер-
кву в Чорторийську — гроші для виго-
товлення срібного келиха і риз. Луцьким
домініканам — 30 кіп литовських гро-
шей на месо та молитву за спасіння душі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 103. — Арк. 609—611.

109. **Волк-Ланевський Михайло**.

Рік написання: 1611.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: Сповіднику о. Симео-

ну (священику уніатської церкви св. Миколая у Луцьку) дарує коня бахмата, на "руський" шпиталь — 5 злотих, на Пречистенський монастир у Черницях — 5 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 519—521.

110. Волкановський Марко (дружина Олександра Радаковичівна).

Рік написання: 1657.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Городові.

Пожертви: на Горохівську церкву — 150 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 285. — Арк. 843, 844 зв.

111. Володкевичівна Варвара ?(чоловік Андрій Спраський?).

Рік написання: 1620.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Пресвятої Богородиці у м. Чортотрийську.

Пожертви: на Чортотрийську церкву — 20 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. Арк. 534, 535.

112. Вольська Софія ?(чоловік Ян Поплавський?).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католичка ?(гіпотетично?).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 308, 309.

113. Вольський Станіслав.

Рік написання: 1620.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Каплиця в мо-

настирі оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на покриття каплиці бляхою — 200 злотих, на польський володимирський шпиталь — 100 злотих та щорічне надання продовольства. На уніатську Пузовську церкву — 0,5 волоки землі та 50 злотих. На ремонт уніатських церков у своїх володіннях (села Литва і Рогачі) — 200 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 215—218.

114. Вольський Станіслав.

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у Янові.

Пожертви: Доньці (черниці Софії кляштору сестер бригідок у Луцьку) виділяє 500 злотих на провізію. В цю суму не входить вартість посагу, який кляштор уже отримав раніше.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 511—513 зв.

115. Вольський Юрій.

Рік написання: 1642.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан в Луцьку.

Пожертви: на Луцький домініканський костел — 150 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 1119—1121 зв.

116. Вольський Ян.

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Кляштор оо. бернардинів у Янові.

Пожертви: на Янівський кляштор — 200 злотих, на Гулевичівський кос-

тел — 100 злотих, на гулевичівський шпиталь — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 13, 14 зв.

117. Волчек Олександр.

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Затурецький костел.

Пожертви: на Затурецький костел жертвує 300 злотих та срібні речі для виготовлення начиння.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 720, 721.

118. Вонсовський Войтех (дружина — Катерина Ковальська).

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Степанський костел.

Пожертви: на Степанський костел — 1 тис. злотих, на степанський католицький шпиталь — 250 злотих. Крім того, Степанський костел мав отримати срібну лампу вагою в 6 гривен, а 100 злотих клалися на видеркаф для забезпечення лампи лосем. Пожертви іншим монастирям та костелам: Межирицькому конвенту, Дубенському кляштору, луцьким домініканам, фарному Острозькому костелу та єзуїтам по 10 злотих. Згадується, що в минулому пан Вонсовський з дружиною уже надали начиння Степанському костелу на кілька сот злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 153—160 зв.

119. Ворона Михайло (дружина Олена Марковська).

Рік написання: 1603.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: Пречистенський монастир в Луцьку.

Пожертви: Дружині та опікунам доручає обдарувати церкву, в якій упокоїться його тіло.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 707 зв.—712 зв.

120. Воронянка Овдотія (чоловік Андрій Добрнський).

Рік написання: 1610.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у с. Вільгор.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 531, 532 зв.

121. Кн. Воронецька Маруша (чоловік Станіслав Млодзяновський).

Рік написання: 1619.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Загорівський монастир.

Пожертви: на користь монастиря у Загоріві — 100 злотих, на сорокоуст до того ж монастиря — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 1027 зв.—1030 зв.

122. Кн. Воронецька Олександра (чоловік Казимір Семашко?).

Рік написання: 1634.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Сокалі.

Пожертви: Сокальському плебану — 50 злотих, на Сокальський костел — сукно, яким буде накрита труна, духовенству, яке прибуде на похорони, — по 1 злотому, до сокальського шпиталю — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 925 зв.—929.

123. Кн. **Воронецька Олександра** (чоловік Миколай Колосович).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан в Луцьку.

Пожертви: на костел оо. домінікан в Луцьку — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 872, 873 зв.

124. Кн. **Воронецький Лев**.

Рік написання: 1601.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: Підтверджується надання на церкву Св. Трійці маєтків у селах Татаринівці, Красний Луг, Юсківці, Якимівці та Загірці. На церкву князь пожертвував також Євангеліє та срібні речі. Згадується, що Святотроїцький храм був зведений його коштом, при церкві мав бути шпиталь.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 113—115.

125. Кн. **Воронецький Микола**.

Рік написання: 1610.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в маєтку Остролець.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 202 зв.—204 зв.

126. Кн. **Воронецький Томаш**.

Рік написання: 1598.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Трійці в Луцьку.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 461, 462 зв.

127. **Воронич Миколай**.

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Острозі.

Пожертви: на Острозький костел 100 злотих, на шпиталь при костелі — 25 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 641—643.

128. **Врещ Стефан**.

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел, де буде поховано його тіло, — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 85. — Арк. 326, 327.

129. **Вядовська Сузанна** (чоловік Данило Грот).

Рік написання: 1654.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Лешнівський костел оо. бернардинів.

Пожертви: на Лешнівський костел — 50 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 139 зв., 140 зв.

130. **Гавловський Валеріан** (дружина Анна Рублинська).

Рік написання: 1650.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на Володимирський костел оо. домінікан дарує боргові записи: на 500, 223,5, 150, 100 та 62 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 480—483.

131. **Гавловський Павло**.

Рік написання: 1647.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Домініканський костел Св. Трійці у Володимирі.

Пожертви: "На костел" (Св. Трійці у Володимирі?) — 200 злотих, на фарний костел у Володимирі — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 83. — Арк. 1123, 1124.

132. **Гаєвський Матей** (дружина Софія Крушинська).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Порицький костел.

Пожертви: на Прицький костел 30 злотих, на порицький шпиталь 50 злотих, на сокальський шпиталь 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 635 зв—638.

133. **Галецький Станіслав**.

Рік написання: 1611.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Олиці.

Пожертви: Пише про свої заслуги у впорядкуванні маєтків Хорлуп і Покощів, які він тримав з подання князів Радзивіллів. Просить, щоб до приїзду дідичів прибутки від цих маєтків були обернені на потребу Олицького костелу. Якщо це не буде дозволено, просить, щоб будівельні матеріали, куплені за його гроші, були передані костелу. Олицький костел і шпиталь при ньому отримували також жито.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 425—427.

134. **Гарабуда Яків**.

Рік написання: 1622.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква у Луцьку.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — 100 злотих, убогим у шпиталі — 10 злотих, убогим, які прийдуть на похорони — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 20—23 зв.

135. **Гасинська Настасія** (дружина Яна Бродовського).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Клевані.

Пожертви: Конвенту кременецьких францисканів — борг в розмірі 800 злотих, Підкаменецькому кляштору оо. домінікан — 400 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 965—967.

136. **Гембаровна Ядвіга** (дружина Миколая Лепесовицького, згодом — Лукаша Головинського).

Рік написання: 1647.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Березнецький костел.

Пожертви: на Березнецький костел — 200 злотих, срібний келих вартістю в 100 злотих, а також матерію для виготовлення орнату. Борг в розмірі 2 тис. злотих, забезпечений маєтком Осове, дарує луцьким єзуїтам.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 15—19.

137. **Германович Василій**.

Рік написання: 1626.

Віровизнання: православна церква.

Місце поховання: Св. Трійці

при Дерманському монастирі.

Пожертви: на Дерманську Свято-троїцьку церкву — 10 кіп литовських грошей, на братську церкву в Луцьку — 20 кіп литовських грошей.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 151 зв.—153 зв.

138. Гешковський Войтех.

Рік написання: 1629.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Рівному.

Пожертви: Ружину зобов'язує виділити гроші на виготовлення орнату для Ровенського костелу, ровенському плебану дарує бджіл, ровенському шпиталю — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 845—847.

139. Гжибовський Ян.

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. єзуїтів в Острозі.

Пожертви: на Острозький єзуїтський костел — 7 тис. злотих, на вівтар, перед яким буде поховано його тіло, — 300 червоних злотих, 17 гривен срібла та коштовну шаблю, на Київський костел оо. домінікан — 500 злотих, на Київський костел оо. бернардинів — 500 злотих, на Сокальський костел оо. бернардинів — 500 злотих, межирицьким францисканам — 500 злотих, корецьким францисканам — 500 злотих, трьом кармелітанським костелам ?на розсуд Анни Острозької? — 1,5 тис. злотих, на фарний Острозький костел — 500 злотих, на Звягельський костел — 1 тис. злотих, на Звягельський шпиталь — 300 злотих, на три острозькі

шпиталі — 600 злотих, Коростишівському костелу — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 612—615.

140. Гіпшевська Анна (чоловік Матей Рудницький).

Рік написання: 1630.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Ковельський костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 67. — Арк. 194 зв.—196 зв.

141. Глембоцький Юрій.

Рік написання: 1656.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. єзуїтів в Острозі.

Пожертви: на Острозький костел оо. єзуїтів — 2,5 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 68 зв.—71.

142. Глембоцький Юрій.

Рік написання: 1656.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів в Дубні.

Пожертви: на Дубенський костел оо. бернардинів — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 209—212.

143. Глиницький Фабіян.

Рік написання: 1601.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Кременці.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 451—453.

144. Гневишевський Станіслав.

Рік написання: 1647.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Фарний костел у м. Корець.

Пожертви: на костел оо. францисканів (ймовірно, в Корці) — 400 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 778, 779 зв.

145. Гноїнська Анна (чоловік Мацей Козинський).

Рік написання: 1659.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Білостоцький монастир або монастир Св. Спаса у Черницях.

Пожертви: на церкву, при якій буде поховано її тіло, — 30 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 286. — Арк. 1041, 1042.

146. Гойський Вацлав.

Рік написання: 1628.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Родова усипальниця в Гощі.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 803—805.

147. Гойський Криштоф (дружина Маруша Боговистинівна).

Рік написання: 1620.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький кафедральний костел.

Пожертви: на Луцький кафедральний костел — 3 тис. злотих. Крім того, 210 злотих щорічного чиншу призначалося на різні потреби. В тому числі? на лікаря та ліки до шпиталю Св. Лазаря — 50 злотих, до шпиталю Св. Духа — 20 злотих, до бурси — 20 злотих, на виконання

пісні про Св. Діву Марію для студентів перед лекціями — 20 злотих, на службу божу в кафедральному костелі — 60 злотих, на службу за померлих — 40 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 502 зв.—507.

148. Гойський Олександр (дружина Олександра Немиричівна).

Рік написання: не пізн. 1636.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Св. Архангела Михаїла у Гощі.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 631, 632 зв.

149. Голенський Щасний (дружина Люція Любішевська).

Рік написання: 1598.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Кафедральний костел в Луцьку.

Пожертви: на кафедральний Луцький костел "на побожні вчинки" — 100 злотих, в разі смерті неповнолітнього сина костел мав отримати додатково 1 тис. злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 348—352 зв.

150. Голимунтівна Варвара (чоловік Ян Русиновський).

Рік написання: 1604.

Віровизнання: східний обряд (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: Доручає продати коня, сідло та деякі інші речі і на виручені гроші придбати адамашковий орнат для Олицького костелу. Священнику Сатієвської церкви — 40 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 230, 231 зв.

151. Головинський Геврасій.

Рік написання: 1624.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Бержницька церква.

Пожертви: на Бережницьку церкву жертвує 10 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 144—146 зв.

152. Голяський Валентій (дружина — Марина Гулевич).

Рік написання: не пізн. 1638.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: Луцькому кафедральному костелу пожертвував власні речі (одяг, посуд тощо).

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 862—864.

153. Гонсинський Ярош.

Рік написання: 1613.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький кафедральний костел.

Пожертви: на Луцький кафедральний костел — 300 злотих, на Луцький домініканський костел св. Діви Марії — 100 злотих, на католицький шпиталь в Луцьку — 400 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 166—171.

154. Гораїн Криштоф (дружина — Варвара Боговитинівна).

Рік написання: 1625.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: на розсуд дружини.

Пожертви: на храм, де спочиватиме його тіло, — 400 злотих, на Ровенський костел — 500 злотих, а також 300 злотих на шпиталі в Луцьку, Олиці, Клевані, Рівному та Поньбелі.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1145—1148.

155. Гораїн Микола.

Рік написання: 1647.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Домініканський костел Св. Діви Марії у Луцьку.

Пожертви: Оскільки волю свого батька Яна Федоровича Гораїна на змурування родинної каплиці у домініканському костелі він так і не виконав, то зараз на цю потребу виділяє 1,5 тис. злотих. Доручає також виконати інші легації домініканкам, зроблені його батьком і які не виконав він сам.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 83. — Арк. 1386 зв.—1389 зв.

156. Гораїн Ян.

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Діви Марії в Луцьку.

Пожертви: Ян Гораїн доручає своєму синові Миколаю змурувати каплицю при костелі Св. Діви Марії у Луцьку і виділяє на це будівництво 1 тис. злотих. 2 тис. злотих виділяється на потреби ченця-домініканина о. Стефана Гораїна — молодшого сина Яна Гораїна. Зазначається, що ця сума після смерті о. Стефана має перейти в розпорядження Луцького домініканського монастиря. Цей монастир в перспективі мав отримати також не-встановлену суму грошей, позичену князю Ольбрихту — Станіславу Радзивілл, у забезпечення якої Гораїни володіли фільварком Борсуковщина, островом Момотовщиною, селом Дубищі маєтком Дерни та волоками під Олікою. Крім того, Ян Гораїн пожертвував на католицький шпиталь в Луцьку, Олиці та Харлупі

гроші загальною сумою в 250 злотих.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 112. — Арк. 33—35.**

157. Гораїнівна Анна (чоловік
Ієронім Шоланський).

Рік написання: 1657.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Луцький костел
оо. єзуїтів.

Пожертви: на Луцький костел
оо. єзуїтів — 500 злотих.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 282. — Арк. 184, 185 зв.**

158. Гораський Ян.

Рік написання: 1630.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Кафедральний
костел в Луцьку.

Пожертви: на Луцький кафедральний костел — 1 тис. злотих.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 147. — Арк. 173—178 зв.**

159. Горехівська Варвара (дружина Федора Ощовського).

Рік написання: 1642.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 233. — Арк. 374, 375 зв.**

160. Горецьківський Андрій.

Рік написання: 1621.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Діви
Марії в Луцьку.

Пожертви: на Луцький костел
оо. домінікан, в якому має упокоїтись його тіло, — 25 злотих.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 125. — Арк. 152 зв.—153 а.**

161. Городиська Катерина (чоловік Роман Гулевич).

Рік написання: 1639.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква Луцького
братського монастиря.

Пожертви: на Луцький братський монастир заповідає 500 злотих. Крім того, на користь згаданого монастиря віддавалася додаткова сума в розмірі 300 злотих, яку заповів її чоловік і яка з різних причин досі не була виплачена.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 219. — Арк. 320, 321 зв.**

162. Городиська Єфросинія (дружина Криштофа Пстроконського).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Оскорський
костел у Польщі.

Пожертви: на монастир оо. францискан в Межірічі — 3600 злотих.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 69—74.**

163. Городиський Кузьма (дружина — Маруша Глинська).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: уніат (священик
Пречистенської церкви в Городищі).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Городиську церкву — срібний хрест, який виготовляють у Володимирі.

**Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
2001. — С. 172—174.**

164. Госинський Ярош.

Рік написання: 1613.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на шпиталь Св. Ду-

ха — 400 злотих та половину гумна.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 451, 452 зв.

165. Готовський Никодим.

Рік написання: 1618.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Торчині.

Пожертви: на Торчинський костел — 150 злотих, торчинському плебанові 100 злотих, капеланові кс. Садовському 50 злотих, торчинському польському шпиталю 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 42, 43 зв.

166. Гошевський Рафаїл.

Рік написання: 1603.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Заславі (гіпотетично).

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 638, 639.

167. Гошинський Ярош.

Рік написання: 1613.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на католицький шпиталь Св. Духа в Луцьку — 400 злотих.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 550 зв.—553.

168. Грабський Криштоф.

Рік написання: 1625.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Клевані.

Пожертви: на Клеванський костел — 100 злотих польських. По 20 злотих мали отримати такі монас-

тирі: Луцький домініканський, Луцький єзуїтський, Сокальський бернардинський, Заславський бернардинський, Межиріцький францисканський та Корецький францисканський. Крім того, степанському плебанові відписувалося 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 283, 284 зв.

169. Граєвська Катерина (перший чоловік Михайло Мелешко, другий — Гаврило Модринський).

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Володимирський кляштор оо. домінікан.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 361, 362 зв.

170. Граєвський Ян.

Перший заповіст:

Рік написання: 1654.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Калиновський костел.

Пожертви: на поховання та на костельні обряди — 3 тис. злотих, в т. ч. 1 тис. на вікарія і співаків калиновського костелу.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 641—643 зв.

Другий заповіст:

Рік написання: без дати.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на шпиталь Св. Лазаря у Любліні — 30 злотих щорічно від прибутків з маєтку Радовичі та володимирських млинів; на фарний костел у Володимирі для двох капланів на провізію — 3 тис. злотих, на шпиталь при тому ж костелі — 2 тис. злотих, до порицького шпиталю — 2

тис. злотих, на Затурецький монастир оо.августиніан — 2 тис. злотих, на змурування Граєвського костелу — 5 тис. злотих, до граєвського шпиталю — 2 тис. злотих, сокальським бернардинам — 4 тис. злотих, люблінському кляштору оо. босих кармелітів — 3 тис. злотих, до жіночого кляштору в Луцьку (св. Бригіди?) — 1 тис. злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 880—882 зв.

171. Гречина Костянтин.

Рік написання: 1649.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Трійці у Степані.

Пожертви: на Святотроїцьку церкву у Степані — 50 злотих, на сорокоуст — 30 злотих, попові церкви Св. Миколая у Домбровиці — 10 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 316—318 зв.

172. Грибовський Андрій.

Рік написання: не пізніше 1637 року.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Межирицький костел.

Пожертви: на Межирицький костел — 1 тис. злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 457—459 зв.

173. Грибовський Ян.

Рік написання: не пізн. 1647.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на фарний костел в Острозі — 250 злотих.

Згадується: ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 958, 959 зв.

174. Григоровська Катерина.

Рік написання: не пізн. 1651.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Скорецький костел — 50 злотих.

Згадується: ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 48. Арк. 505—507.

175. Гроховська Варвара (чоловік Криштоф Яковський).

Рік написання: 1655.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. бернардинів в м. Дубно.

Пожертви: на Дубенський бернардинський костел — 1 тис. злотих, на фарний Дубенський костел — 500 злотих, на Ляховецький костел оо. домінікан — 200 злотих та столове срібло, межирицьким францисканам — 100 злотих, будинок і нерухомість у Дубні до ручає продати, а прибутки від продажу обернути на користь католицького шпиталю при кляшторі оо. бернардинів.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 879 зв.—882 зв.

176. Гроховський Якуб.

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Коростишєві.

Пожертви: на Коростишівський костел — срібний келих та 20 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 115, 116.

177. Грушвицька Полонія (діво́че прізвище не встановлене. Чоловік — Филип Грушвицький).

Рік написання: 1609.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Іллі у Ясениничах.

Пожертви: відсутні.
ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 18. — Арк. 22—24 зв.

178. **Груя Михайло.**
Рік написання: 1601.
Віровизнання: уніат.
Місце поховання: церква Різдва
Христового в Купечові.
Пожертви: на Купечівську церкву —
2 копи литовських грошей.
Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
2001. — С. 112, 113.

179. **Гужельська** (гіпотетично)
Анна (чоловік Гаврило Свирський).
Рік написання: 1657.
Віровизнання: римо-католичка.
Місце поховання: Дубенський костел
оо. бернардинів.
Пожертви: на Дубенський костел
оо. бернардинів — 500 злотих.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 282. — Арк. 214, 215.

180. **Гузовська Феодора** (чоло-
вік Симон Вігура).
Рік написання: 1623.
Віровизнання: східний обряд.
Місце поховання: церква Чесного
Хреста у м. Деражня.
Пожертви: відсутні.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 160. — Арк. 811, 812 зв.

181. **Гулевич Данило.**
Рік написання: 1642.
Віровизнання: православний.
Місце поховання: братська церк-
ва в Луцьку.
Пожертви: на Луцький братсь-
кий монастир — 300 злотих.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 233. — Арк. 310 зв.—315.

182. **Гулевич Данило** (дружина —
Катерина Боговитинівна).
Рік написання: не пізн. 1647.
Віровизнання: не встановлено.
Місце поховання: не встановлено.
Пожертви: на монастир оо. боні-
фратріїв — 100 злотих.
Згадується: **ЦДІАК України:** Ф.
25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 128—
128 зв.

183. **Гулевич Томаш.**
Рік написання: не пізніше 1643.
Віровизнання: Ймовірно католик —
конвертит. Навернувся з євангель-
ських християн.
Місце поховання: не зазначено.
Пожертви: на берестейський шпи-
таль — 80 злотих.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 236. — Арк. 493—495.

184. **Гулевич Павло.**
Рік написання: 1620.
Віровизнання: римо-католик.
Місце поховання: костел оо. до-
мінікан в Луцьку.
Пожертви: на Луцький доміні-
канський костел — 300 злотих.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 133. — Арк. 242—245.

185. **Гулевич Філон.**
Рік написання: 1639.
Віровизнання: римо-католик.
Місце поховання: костел оо. єзуїтів
у Луцьку.
Пожертви: на Луцький костел
єзуїтів — 5 тис. злотих, на Гулеви-
чівський костел — 1 тис. злотих.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 221. — Арк. 144 зв.—148.

186. **Гулевич-Воютинський Іван.**
Рік написання: 1627.

Віровизнання: православний
Місце поховання: Покровська церква у Воютині.

Пожертви: На Воютинську церкву — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 96 зв.—98 зв.

187. **Гулевич-Воютинський Федір** (дружина Катерина Павловичівна).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Покровська церква у Воютині.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 1145—1148.

188. **Гулевич-Воютинський Яцко.**

Рік написання: 1626.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква у Воютині.

Пожертви: на Воютинську церкву жертвує 20 злотих для придбання книг.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 144—146.

189. **Гулевич-Дрозденський Кіндрат.**

Рік написання: 1636.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Клюску.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 716—718.

190. **Гулевич-Дрозденський Семен.**

Рік написання: 1647.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква у Гудчому Броді.

Пожертви: на церкву у Гудчому Броді — 200 злотих, священику цього храму за сорокоуст — дві яловиці та 10 злотих на вино і ладан.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 227—230.

191. **Гулевич-Перекальський Дакно** (дружина Овдот'я Білостоцька).

Рік написання: 1599.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Преображенська церква у Красному.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 46 зв.—48 зв.

192. **Гулевичівна Настасія** (чоловік князь Василій Масальський).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква Св. Дмитра у Луцьку.

Пожертви: на Дмитрівську церкву — 25 злотих, на Волницьку церкву — 10 злотих, на два шпиталі в Луцьку по 5 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 92, 93 зв.

193. **Гулевичівна Анна** ?(чоловік Матей Мровінський?)

Рік написання: 1616.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел Св. Діви Марії у Луцьку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 517—519.

194. **Гулевичівна Анна** ?(чоловік Криштоф Козицький?).

Рік написання: 1633.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Зимненський монастир.

Пожертви: на Зимненський монастир — 70 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 601, 602 зв.

195. **Гулевичівна Богдана** (чо-

ловік Михайло Калусовський).

Рік написання: 1630.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: неназвана церква.

Пожертви: на церкву, де буде поховано її тіло, — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 488, 489.

196. **Гулевичівна Гальпка** (чоловік Стефан Лозка).

Рік написання: 1641.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: на братську церкву в Луцьку — 200 злотих, на Луцький братський монастир — 200 злотих, на луцький братський шпиталь — 50 злотих, на монастир в Чернчицях — 30 злотих, священику чернчицькому — 10 злотих, священику пречистенському — 10 злотих.

Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. — Т. I—II. — К., 1898. — С. 71—75.

197. **Гулевичівна Маруша** (чоловік князь Юрій Воронезький).

Рік написання: 1621.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Щурин.

Пожертви: Доручає чоловікові на місці свого поховання звести церкву. На цей майбутній храм жертвує домашнє срібло. Священикові за сорокоуст — 10 злотих, а також нагородити священиків і дяків, що будуть на похоронах.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 35—37.

198. **Гулевичівна Олена** (дружина Мацея Чарлінського).

Рік написання: 1618.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Луцьку.

Пожертви: на Луцький домініканський костел — 800 злотих. Крім того, 50 злотих було виділено на луцький католицький шпиталь.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 213, 214 зв. ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 225—227 зв.

199. **Гулевичівна Марина.**

Рік написання: не пізн. 1638.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Луцький костел Св. Михаїла в монастирі бригідок.

Пожертви: на монастир Св. Бригіди в Луцьку — 1 тис. злотих та деякі власні речі.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 1470, 1471.

200. **Гулевичівна Полонія** (дружина Яна Гораїна).

Рік написання: 1623.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Місце поховання на розсуд чоловіка.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 339, 340 зв.

201. **Гулевичівна Раїна** (дружина Станіслава Вориського).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Пречистенська церква у Паволочі.

Пожертви: Священику Пречистенської паволоцької церкви — 50 злотих, на руський паволоцький шпиталь — 15 злотих, на любартівський шпиталь — 15 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 103 зв.—105.

202. **Гулевичівна-Перекальська Овдотія**?(чоловік Марко Хрінницький?).

Рік написання: 1623.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 139. — Арк. 66 зв.—68.

203. **Гуляницька Анна** (чоловік Костянтин Гулевич-Воютинський).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 149. — Арк. 1528, 1529 зв.

204. **Гуляницька Феодора** (чоловік Василь Боголь).

Рік написання: 1638.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 213. — Арк. 491—493.

205. **Гуляницький Андрій.**

Рік написання: 1628.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 166. — Арк. 288—290 зв.

206. **Гуляницький Григорій.**

Рік написання: 1638.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.

Пожертви: на Гуляницьку церкву та гуляницькому священику три

ділянки поля та половину "посяди" в Гуляниках.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 216. — Арк. 15—17 зв.

207. **Гуляницький Іван.**

Рік написання: 1636.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 198. — Арк. 644, 645 зв.

208. **Гуляницький Іван.**

Рік написання: 1639.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква в Гуляниках.

Пожертви: Доручає родичам купити за 50 злотих рез поля і подарувати його церкві. Пресвітеру гуляницькому відписує 5 кіп литовських грошей.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 216. — Арк. 461—464.

209. **Гуляницький Ілля** (перша дружина — Феодора Василівна, друга — Зиківна Михайлівна).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Гуляниках.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 142. — Арк. 91—94.

210. **Гуляницький Мартин.**

Рік написання: 1607.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 16. — Арк. 92 зв.—94 зв.

211. **Гуляницький Микола** (дружина Анна Тарасівна).
Рік написання: 1623.
Віровизнання: східний обряд.
Місце поховання: церква в Гуляниках.
Пожертви: відсутні.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 413, 414 зв.

212. **Гуляницький Федір Іванович**.
Рік написання: 1614.
Віровизнання: східний обряд.
Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.
Пожертви: Священнику Гуляницької церкви — вола, на дзвін до церкви — 20 злотих.
ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 477—479.

213. **Гуляницький** (Хилимонович) **Філон** (дружина Ядвіга Красуцька).
Рік написання: 1638.
Віровизнання: православний.
Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.
Пожертви: відсутні.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 213. — Арк. 173—175.

214. **Гуляницький Ян**.
Рік написання: не пізн. 1645.
Віровизнання: православний.
Місце поховання: церква Вознесіння Чесного Хреста (братська) у Луцьку.
Пожертви: на братську церкву — 1 тис. злотих, на братський шпиталь — 20 злотих, ченцям братського монастиря — 100 злотих, на Воскресенську церкву в Гуляниках — 100 злотих, пресвітеру гуляницькому о. Павлу Новоселецькому — 100 злотих.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 244. — Арк. 325—328 зв.

215. **Гуляницький** (Бруликович) **Ярмолай**.
Рік написання: 1638.
Віровизнання: православний.
Місце поховання: Воскресенська церква в Гуляниках.
Пожертви: відсутні.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 213. — Арк. 720—722 зв.

216. **Гурко-Омелянський Андрій** (дружина Ядвіга Павловська?).
Рік написання: 1617.
Віровизнання: східний обряд.
Місце поховання: Омелянська церква.
Пожертви: відсутні.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 94 зв.—96.

217. **Гурський Миколай** (дружина Анна Ключовська).
Рік написання: 1601.
Віровизнання: римо-католик.
Місце поховання: костел в Олиці.
Пожертви: відсутні.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 6 зв.—9.

218. **Дахнович Павло**.
Рік написання: 1645.
Віровизнання: римо-католик.
Місце поховання: костел кляштору оо. бернардинів у Янові.
Пожертви: на Янівський бернардинський костел — 800 злотих, на Вохновицьку церкву, де поховано родичів, — 100 злотих, до Сокальського костелу — 50 злотих.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 356, 357 зв.

219. **Дахновичівна Раїна** (чоловік Стефан Гулевич-Дрозденського).
Рік написання: 1623.

Віровизнання: православна (гіпотетично).

Місце поховання: церква Св. Василія у Дрозденах.

Пожертви: на дрозденську церкву — 100 злотих, на дзвін до тієї ж церкви — 50 злотих, священику дрозденському — 10 злотих за сорокоуст. На костел Св. Якуба у Луцьку — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 179 зв.—180 зв.

220. Девінський Криштоф.

Рік написання: 1659.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костельний пляц у Володимирці.

Пожертви: священикам грецького обряду за працю на похоронах дати по 2 злотих, на Березницький костел — 50 злотих, до трьох володимирецьких церков — ризи.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 286. — Арк. 934, 935 зв.

221. Дедеркалівна Марина (дружина Станіслава Мровинського).

Рік написання: 1637.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Загорівський монастир.

Пожертви: на Загорівський монастир — 50 злотих та матерія для виготовлення риз, на Дедеркалівську церкву — 50 злотих, на Окорську церкву — 15 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 657, 658 зв.

222. Дедеркалівна Олександра (чоловік — Олександр Турянський-Турський).

Рік написання: не пізн. 1655.

Віровизнання: не встановлено.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Успенський монастир у Загайцях — 500 злотих.

Зг. ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 555, 556 зв.

223. Делешкан Іван (дружина — Орина Чеховичівна).

Рік написання: 1600.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: У Вишгородку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 51, 52 зв.

224. Дзиківна Гальшка (чоловік — Станіслав Петровський).

Рік написання: не пізн. 1617.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Кременецький монастир оо. францисканів — 400 злотих.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 88. — Арк. 112 зв., 113.

225. Дидинський Мацей (дружина Катерина Підбузька).

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: У діючому костелі.

Пожертви: на костел, де спочиватиме його тіло, — 400 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 880—882.

226. Длугопольський Войтех.

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: братський склеп кляштору оо. францискан у Корці.

Пожертви: на Корецький костел —

20 злотих, на братство "св. рожанця Св. Діви Марії" в Корці — 10 злотих, фарний костел в Корці — 10 злотих, трьом шпиталям — 15 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 931—933.

227. **Добронизька Гальшка** (чоловік Андрій Дахнович).

Рік написання: 1631.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на Володимирський домініканський костел — 200 злотих, на володимирський польський шпиталь — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 221—225.

228. **Добронизький Марціян** (дружина Сузанна Крижановицька).

Рік написання: 1631.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Склеп під вівтарем неназваного кляштору.

Пожертви: на кляштор, де буде поховано його тіло (гіпотетично — оо. домінікан у Володимирі), — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 67. — Арк. 309 зв.—313.

229. **Добронизький Петро** (дружина Раїна "з Єльної").

Рік написання: 1604.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Мурований костел у Володимирі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 28 зв.—31 зв.

230. **Доманська Єлизавета.**

Рік написання: 1624

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел в Тучині.

Пожертви: на Тучинський костел — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 643—645 зв.

231. **Домбровський Мартин** (дружина Регіна Ловчанка).

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик

Місце поховання: костел у Коростишеві.

Пожертви: Коростишівському плебанові жертвує коня та 6 злотих, на дзвоніння в дзвони і співаків — 4 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 309, 310.

232. **Дорогиницький Олександр.**

Рік написання: 1618.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква пророка Іллі у Дорогиничах.

Пожертви: Дорогиницькій церкві — срібний хрест (3 гривні), келих, звізду, мисочку та срібну ложку.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 783—787 зв.

233. **Древинська Єва** (чоловік Петро Загоровський).

Рік написання: 1625.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква Луцького братства.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — 200 злотих, на сорокоуст — 30 злотих, священикам по 2 злотих, на братський шпиталь — 10 злотих, на церкву Св. Пантелеймона в Гнідаві — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 766—768.

234. **Древинський Андрій** (дружина — Феодора Зубцевська).

Рік написання: 1644.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Св. Бориса і Гліба в Пулганові.

Пожертви: Замовляє за себе 40 служб у церквах: Пулганський, Луцький братський, Пашівській та Русино-Берестецькій з оплатою 30 злотих на кожен храм.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 240. — Арк. 574—576 зв.

235. **Дрозденська Філонія.**

Рік написання: 1642.

Віровизнання: православна (черниця городиського монастиря).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Городиський монастир — 2 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 1, 2.

236. **Єло-Малинська Анастасія** (чоловік пан Семашко).

Рік написання: 1599.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Спаса в Мельниці.

Пожертви: на церкву, де буде поховано її тіло, жертвує 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 46—48 зв.

237. **Єло-Малинська Єва** (чоловік пан Лагодовський).

Рік написання: 1607.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Свойчеві.

Пожертви: фундація на Свойчівський костел. Згідно з нею костел забезпечувався десятиною, чиншем, підданими, сіножатами, ставком та

правом використовувати лісові угіддя.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 6 зв.—8.

238. **Єло-Малинський Данило** (? (дружина Гальшка Вільгорська?).

Рік написання: 1656.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: Бистрицький костел з умовою подальшого перепоховання в уніатській церкві м. Шумськ.

Пожертви: на будівництво Шумської церкви при уніатському монастирі оо. василіян — 4 тис. злотих. 8 тис. злотих — на утримання шумських василіян, доручивши їм щоденно молитися за упокій його душі. 8 тис. злотих — шумським оо. францисканам, доручивши за ці гроші звести костел і поклавши на них аналогічні зобов'язання, що і на оо. василіян. На Бистрицький костел виділялося 6,8 тис. злотих.

Stecki T. Wolyn pod wzgledem statystycznym, historycznym, i archeologicznym. — Serya 2. — Lwow, 1871. — S. 431—435.

239. **Єло-Малинський Матвій.**

Рік написання: 1602.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: маєток Вербоє.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 637 зв.—640.

240. **Єло-Малинський Миколай** (дружина Христина Вишневецька).

Рік написання: 1629.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у Янові.

Пожертви: Дає розпорядження забезпечити Янівський костел оо.

бернардинів воском, вином, олією та ін. припасами за рахунок прибутків Велицької маєтності. Забов'язує свою дружину та дітей збудувати у Янові дерев'яний костел та надати фундуш на плебанію.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 166. — Арк. 487—489 зв.

241. **Єловицька Анна** (перший чоловік — Ієронім Хребтович, другий — Микола Бабінський).

Рік написання: 1655.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Межиріцький костел.

Пожертви: на костел, де спочиватиме її тіло, — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 581—584 зв.

242. **Єловицька Дорота.**

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: маєток Плоска.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 286, 287 зв.

243. **Єловицька Катерина** (чоловік князь Стефан зі Збаража Полицького).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: кафедральний костел в Луцьку.

Пожертви: на Луцький кафедральний костел — 2 тис. злотих. Крім того, доручає чоловіку обдарувати церковним начинням цей костел та костел вишеградський.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 61 зв.—63 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 227—230.

244. **Єловицький Данило** (дружина Варвара Чолганська).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: межиріцький костел оо. францискан.

Пожертви: на Межиріцький костел оо. францискан жертвує невестовлену суму грошей.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 521—525.

245. **Єловицький Криштоф** (дружини: Олександра зі Збаража Воронецька Олександра Сокольська).

Рік написання: 1621.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: мурована церква (не локалізовано).

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 409—411.

246. **Єловицький Олександр** (дружина Єфросинія Потіївна).

Перший тестамент:

Рік написання: 1644.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Різдва Богородиці Мілецького монастиря.

Пожертви: на різні шпиталі — 60 злотих, монастирям на сорокоусти по 30 злотих, в тому числі згадувалися Києво-Печерський, братський київський, Межигірський, Скитський, Угорницький, Крехівський, Почаївський, Луцький братський, Тригірський, Мілецький. Попові пирятинському на сорокоуст — 10 злотих, 3 тис. злотих, які був йому винен Киїлян Вільгорський, заповів на Київський братський та Гошанський монастирі. Своему нащадку доручає з маєтків Мильці, Пирятин, Загорці, Волки протягом 10 років

надавати на Мілецький монастир 400 злотих та 20 мір озимого збіжжя щорічно. Робить доповнення до фундації на мілецький шпиталь. Тепер, крім іншого, його утриманці мали отримувати по дві пари взуття щорічно. Нащадку своєму доручає чотири рази на рік збирати при своєму гробі убогих людей, годувати їх та обдаровувати милостинею. На це записує зі свого маєтку 40 злотих, 2 маці озимого збіжжя, 2 маці солоду.

ІР ЦНБ: Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 163—165.

Другий тестамент:

Рік написання: 1646.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Різдва Богородиці Мілецького монастиря.

Пожертви: монастирям на сорокоусти по 30 злотих, в тому числі згадувалися Києво-Печерський, братський Київський, Межигірський, Скитський, Угорницький, Крехівський, братський Кременецький, Гощанський, Почаївський, Унівський, Луцький братський, Тригірський, Мілецький. Осібно до Мгарського монастиря на сорокоусти — 100 злотих, 30 злотих ченцям Мілецького монастиря на дві служби в день, поки тіло не буде поховане, 20 злотих пирятинському попу на сорокоуст. 3 тис. злотих, які був йому винен Киліян Вільгорський, заповів на Київський братський та Гощанський монастирі. Муляру на завершення будівництва церкви та на паління церкви — більше 500 злотих, на завершення будівництва усього комплексу — церкви, мурів, монастирських будівель та ін. — 6 тис. злотих, робітникам, що працю-

вали над зведенням оборонних мурів навколо монастиря — 30 мац збіжжя, 6 фасок масла, 6 кіп сира, 12 полтей солонини річно. 20 тис. злотих (видеркафом) леговано Мілецькому монастирю на молитву за всю родину Єловицьких та за родину його покійної дружини, 20 злотих виділено на благоустрій мелецького шпталю, а кількість пар взуття, яке щорічно мали отримувати його утриманці, збільшено з 2 до 4 на рік. Нащадку своєму доручає чотири рази на рік збирати при своєму гробі убогих людей, годувати їх та обдаровувати милостинею. На це записує зі свого маєтку 40 злотих, 2 маці озимого збіжжя, 2 маці солоду. Це мало відбуватися на квітну суботу, 30 серпня, 4 грудня і в день, коли помре автор тестаменту.

ІР ЦНБ: Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 252—254 зв.

Третій тестамент:

Рік написання: 1647.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Різдва Богородиці Мілецького монастиря.

Пожертви: Монастирям на сорокоусти по 30 злотих, в тому числі згадувалися Києво-Печерський, братський Київський, Межигірський, Скитський, Угорницький, Мгарський, братський Кременецький, Гощанський, Почаївський, Унівський, Луцький братський, Тригірський, Мілецький. До Крехівського на два сорокоуста — 60 злотих, ченцям Мілецького монастиря — 30 злотих на службу біля тіла до похоронів, попу пирятинському — 20 злотих на сорокоуст, 3 тис. злотих, які був йому винен Киліян Вільгорський, заповів на Луцький братський та Гощанський монас-

тирі. Муляру на закінчення мурування церкви та інші будівельні потреби — більше 600 злотих, на закінчення валів, змурування церкви, келій і трапези — 4 тис. злотих. 20 тис. злотих (видеркафом) леговано Мілецькому монастирю на молитву за всю родину Єловицьких та за родину його покійної дружини. Нащадку своєму доручає чотири рази на рік збирати при своєму гробі убогих людей, годувати їх та обдаровувати милостинею. На це записує зі свого маєтку 10 злотих, 0,5 мірки борошна та 0,5 мірки солоду на пиво. Це мало відбуватися на квітну суботу, 30 серпня, 4 грудня і в день, коли помре автор тестаменту.

ІР ЦНБ: Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 256—259.

247. Єловицький Філон (дружина Гелжбета Підгороденська).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: православний

Місце поховання: Каплиця церкви Св. Філона у м. Філонів.

Пожертви: на Філонівську церкву — 4 тис. злотих, образ Ченстохівської Богородиці у срібній оправі, а також срібло на придбання церковних атрибутів (Євангелія, келиха, кадилиці) та деякі особисті речі. На всі київські церкви — 1 тис. злотих, Межигірському монастирю — 400 злотих, Скитському монастирю — 500 злотих, Згарському монастирю — 200 злотих, Почаївському монастирю — 300 злотих, Луцькій братській церкві — 300 злотих, Кременецькій братській церкві — 300 злотих, Мілецькому монастирю — 200 злотих, Загорівському монастирю — 100 злотих, Зимненському монастирю — 100 злотих, Нізкіницькому монас-

тирю — 100 злотих, Люблінській церкві — 300 злотих, Сокольській церкві — 100 злотих, монастирю в Мілчі — 100 злотих. Люблінському фарному костелу — срібну таблицю вагою в 5 гривен.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 502—508 зв.

248. Єнич Іван.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Клеванський костел.

Пожертви: на Клеванський костел жертвує 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 1299—1301 зв.

249. Єнич Ян.

Рік написання: 1625.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Св. Трійці у Степані.

Пожертви: на Степанську церкву Св. Трійці жертвує 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 133 зв.—135 зв.

250. Єничівна Маруша ?(чоловік Мацей Папроцький?).

Рік написання: 1634.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Пересопницька церква.

Пожертви: на Клеванський костел — 50 злотих, кс.Бартоломею — 10 злотих, на клеванський шпиталь — 12 злотих, пересопницькому попу — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 823—825 зв.

251. Єничівна Христина (чоловік Миколай Война).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Клеванський костел.

Пожертви: на костел у Клевані жертвує золоті та срібні речі, а також дрібну худобу.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 34—36.

252. **Жабловецький Мартин** (дружина Софія Чирська).

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у Дубно.

Пожертви: на Дубенський костел оо. бернардинів — 200 злотих, срібний келих та ін. речі. На фарний Дубенський костел — 100 злотих, на фарний Острозький костел — 200 злотих, на дубенські шпиталі (католицький та руський) — по 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 596—600 зв.

253. **Жабокрицька Єва** (чоловік Ян Чеконський).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Воздвиженська церква Чеконського монастиря.

Пожертви: на Чеконський монастир жертвує речі для виготовлення риз.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 230—232.

254. **Жабокрицький Адам.**

Рік написання: 1643.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Пресвятої Богородиці в Рогозині.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 358 зв.—360 зв.

255. **Жабокрицький Іван.**

Рік написання: 1648.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Почаївський монастир.

Пожертви: на Почаївський монастир — 200 злотих.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 47. — Арк. 6, 7.

256. **Жабокрицький Олександр.**

Рік написання: 1652.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: на Луцьку братську церкву жертвує 2,5 тис. злотих, на братський шпиталь 250 злотих, на монастир в Чернчицях 200 злотих, черницям чернчицького монастиря 100 злотих, на Почаївський монастир 150 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 156, 157 зв.

257. **Жарновський Войтех.**

Рік написання: 1630.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: Скорецькому плебану кс. Стефану Стемпковському за молитву — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 933 зв., 934 зв.

258. **Жаровський Микола.**

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел св.Діви Марії у Луцьку.

Пожертви: на молитву за свою

душу жертвує домініканам на завершення мурування костелу св. Діви Марії 200 злотих та коня, а також особисті речі для придбання орнату і келиха. Крім того, пан Жаровський подарував пару чарок для придбання ампулок для братства Св. Анни при костелі львівських бернардинів.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 97—99 зв.

259. **Жданович Ян** (дружина Катерина Блоцька).

Рік написання: 1620.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Воскресенська церква в с. Малів.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 80 зв.—82 зв.

260. **Жджарський Людвік-Олізар.**

Рік написання: 1657.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: на розсуд дружини і друзів.

Пожертви: на костел в Межирічі — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 402, 403 зв.

261. **Жеготянка Гальшка** (чоловік Павло Гулевич).

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у м. Ратне (Холмщина).

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 762—764.

262. **Жилінська Варвара** (дружина Юрія Войтешковського).

Рік написання: 1610.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 150, 151.

263. **Жмудська Варвара** (чоловік Станіслав Черницький).

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел в Тучині жертвує коня.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 442, 443.

264. **Жолендовський Миколай.**

Рік написання: 1632.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Якуба у Луцьку.

Пожертви: на Домбровський костел — 2 тис. злотих, на щуровецький та сокальський шпиталі по 100 злотих, на костел Св. Якуба в Луцьку — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 981—983.

265. **Жоравницький Марко.**

Рік написання: 1611.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Св. Дмитра в Луцьку.

Пожертви: на люблінську церкву — 35 кіп грошей, церкві Св. Дмитра в Луцьку — срібні речі та мірку з голешівського млина.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 544—546; Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 440—443.

266. **Жукович Якуб.**

Рік написання: 1631.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Межиріцький костел оо.францискан.

Пожертви: на Межиріцький костел оо. францискан — 500 злотих, ченцям-бернардинам у Дубні — 500 злотих, межиріцькому шпиталю — 500 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 996—998.

267. Жулинська Катерина (чоловік Якуб Лисаківський).

Рік написання: 1620.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: каплиця у Володимирському костелі оо.домінікан.

Пожертви: на каплицю, де буде спочивати її тіло, — 150 злотих, на володимирський шпиталь — 100 злотих, на Павлівський костел — 200 злотих, на лаврівський шпиталь — 50 злотих. Ченцям — августиніанам у Красноставі заповіла кам'яницю в цьому місті, а красноставському шпиталеві — 50 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 832—834 зв. ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 670—673.

268. Жуховецький Іван?(дружина Єва Злотолинська?).

Рік написання: 1633.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: доручає дружині виготовити ризи для священника тієї церкви, при якій буде поховано його тіло.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 475, 476.

269. Завішпанка Меланія-Катерина (дружина Гаврила Стемковського).

Рік написання: 1640.

34 Зам. 49.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: поховати в костелі на вибір чоловіка.

Пожертви: на костел, де буде поховано її тіло, — 1 тис. злотих, на олицький костел — 500 злотих, на костел оо.бернардинів в Сокалі — 300 злотих і летнік, на лешнівський кляштор оо. бернардинів — 300 злотих і сукно, луцьким бригідкам — 300 злотих, луцьким єзуїтам — 300 злотих, луцьким домініканам — 100 злотих. На луцькі шпиталі (римського і грецького закону) — по 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 1203 зв.—1208.

270. Загоровська Олександра (дружина Миколая Ласинського).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Луцький костел оо. домінікан.

Пожертви: луцьким домініканам — 2 тис. злотих. Крім того, на чудотворний образ Св. Діви Марії в домініканському костелі жертвувалися коштовності. На Луцький кафедральний костел — 100 злотих, єзуїтам Луцької колегії — 100 злотих, луцьким бернардинам — 100 злотих, шпиталю Св. Лазаря — 25 злотих, шпиталю Св. Якуба — 25 злотих, шпиталю Св. Діви Марії — 25 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 814—818 зв.

271. Загоровський Андрій?(дружина кн. Сокольська Олександра?).

Рік написання: 1616.

Віровизнання: православний

Місце поховання: Загорівський монастир.

Пожертви: Загорівському монастиреві худобу та 10 кіп литовських грошей, малевському та куковсько-

му священикам по 5 кіп грошей.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 103. — Арк. 544—547 зв.**

272. Загоровський Федір (дружина Анна Семашко).

Рік написання: 1599.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: при Загорівському монастирі.

Пожертви: відсутні.

**ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 12. — Арк. 354—358 зв.**

273. Загорська Христина.

Рік написання: 1626.

Віровизнання: православна (черниця Чернчицького монастиря).

Місце поховання: Чернчицький монастир.

Пожертви: відсутні.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 377, 378.**

274. Загорський Анцута-Григорій.

Рік написання: 1612.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Вишеградський костел.

Пожертви: на Кременецький костел — 100 злотих.

**ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 22. — Арк. 936—939.**

275. Загорський Яків (дружина — Єва Скуелянка).

Рік написання: 1628.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: фарний костел у Володимирі.

Пожертви: на фарний костел у Володимирі жертвує коня.

**ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 62. — Арк. 4 зв.—6 зв.**

276. Загроба Яків ?(дружина Анна Жуковська)?

Рік написання: 1614.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел ?без локалізації?.

Пожертви: відсутні.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 95. — Арк. 496—498.**

277. Заєць Ян-Василь (дружина Н Соколовська).

Рік написання: 1621.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: "в руській церкві".

Пожертви: відсутні.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 96 зв.—97 зв.**

278. Загорський Іван.

Рік написання: 1617.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Клеванський парафіяльний костел.

Пожертви: на Клеванський костел — 750 злотих, книги та столове срібло. По 10 злотих мали отримати луцькі домінікани, луцькі єзуїти, сокальські бернардини та клеванський плебан. Доручає такж нагородити за працю та "дзвоніння" духовенство "грецького набоженства", яке прибуде на похорони.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 108. — Арк. 473—475 зв.**

279. Закревська Анна (чоловік Адам Бузький).

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел Св. Якуба в Луцьку.

Пожертви: на костел св. Якуба — 1

тис. злотих, на шпиталь при ньому — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 115—117.

280. **Закревська Дорота** (чоловік Андрій Таргонський).

Рік написання: 1607.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел в Торчині.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 1158—1160.

281. **Залезька Катерина** ?(чоловік Данило Лузовський)?

Рік написання: 1656.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на Володимирський костел оо. домінікан — 1 тис. злотих видеркафу, який мав давати щорічний чинш в розмірі 70 злотих. Крім того, доручає чоловіку обдарувати три костели та жертвує своєму сповіднику — кс. Феліксу Храневському — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 94. — Арк. 415 зв.—418 зв.

282. **Залезький Петро.**

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Соколовського конвенту.

Пожертви: на костел Соколовського конвенту легує 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 428—429зв.

283. **Залезький Юрій.**

Рік написання: 1625.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Острозі.

Пожертви: острозькому плебану — срібну чашу та інші речі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 471—473.

284. **Заленський Андрій.**

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Володимирський костел оо. домінікан у гробі батька і діда — земських володимирських суддів.

Пожертви: на костел оо. домінікан у Володимирі — 3 тис. злотих, які мають дати 7% чиншу. До скриньки братства Св. Рожанця, членом якого він є, — 300 злотих; на оздобу рожанкового вінка Пресвятої Богородиці — невстановлену суму; на вівтар братства — два ліхтарі вартістю 300 злотих. На костел оо. бернардинів сокальських — 500 злотих. На костел затурецьких августиніан — 400 злотих, від яких має йти чинш в розмірі 7%, на костел черниць-бригідок в Луцьку — 400 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 548—557зв.

285. **Заленський Станіслав.**

Рік написання: 1627.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Горохові.

Пожертви: на Горохівський костел жертвує коня.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 1611,1612.

286. **Заленський Ярош.**

Рік написання: не пізн. 1638.

Віровизнання: не встановлено.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Радовицьку церкву — 25 злотих.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 474 зв.—476.

287. Залеський Вавринець.

Рік написання: 1634.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан у Корці.

Пожертви: на костел, в якому буде поховано його тіло, жертвує 4 мулів та 1 корову. Корецький плебан мав отримати 15 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 517—518.

288. Залеський Фабіян.

Рік написання: 1610.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Трійці в Олиці.

Пожертви: на Олицький костел Св. Трійці жертвує 1,5 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 7—10 зв.

289. Заневський Петро.

Рік написання: 1643.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 563—565.

290. Запольський Миколай.

Рік написання: 1635.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Пересопниці.

Пожертви: на Пересопницьку церкву — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 382, 383 зв.

291. Заремба Криштоф.

Рік написання: 1599.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Яна в Луцьку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 119 зв.—122.

292. Кн. Заславський Олександр.

Перший тестамент:

Рік написання: 1629.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: каплиця у костелі оо. бернардинів у Заславлі.

Пожертви: на костел ?без уточнення? — 5 тис. злотих, заславським бернардинам на спорудження вітара — 2 тис. злотих, до фари для щоденного виконання реквієму в пам'ять про матір — 1 тис. злотих, на заславський шпиталь — 100 злотих, на львівський "лазарет" — 100 злотих, на шпиталь Св. Духа у Львові — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 835—840 зв.

Другий тестамент:

Рік написання: 1629.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Каплиця у фарному костелі у Заславлі.

Пожертви: Підтверджує усі надання попереднього тестаменту. Додаткові надання на каплицю у Заславському костелі оо. бернардинів — 1 тис. злотих, на зведення нової каплиці і склепу у фарному костелі м. Заславль — 2 тис. червоних злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 840 зв.—844 зв.

293. Кн. Збаразька Олександра
?(чоловік Криштоф Єловицький)?

Рік написання: 1616.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Кростові.

Пожертви: просить чоловіка перебудувати стару церкву в Кростові та забезпечити її начинням.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 136—140.

294. Кн. **Збараська Олена** (чоловік Семена Вітонізького).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Загорівський монастир.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 360—362.

295. Кн. **Збараський Лев** (Солтанович).

Рік написання: не пізн. 1616.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: підтвердження дарування частини с. Борки на користь Збараського костелу.

Згадується: **ЦДДАК України:** Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 181 зв.

296. Кн. **Збараський Лев**.

Рік написання: 1621.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: каплиця Діви Марії.

Пожертви: 200 злотих на каплицю, в якій буде похований.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 124. — Арк. 668 зв.—671.

297. Кн. **Збараський Ян**.

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Оприловцях.

Пожертви: на Оприловецький костел записав село Оприловці, а також невстановлену суму грошей.

ЦДДАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 1, 2.

298. **Збранський Марко** (дружина Анна Замлинська).

Рік написання: 1605.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Богоявленська церква в Княгинині.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. Арк. 485 зв.—487 зв.

299. **Зброжко Рафаїл**.

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Олицький або Затурецький костел.

Пожертви: на костел, в якому буде поховано його тіло, — 200 злотих та все військове спорядження, на шпиталь при цьому костелі — 50 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 245. — Арк. 757—759.

300. **Зджарський Андрій** (дружина Бруховська Анна).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан в Межирічі.

Пожертви: на Межиріцький костел оо. францискан легує 100 злотих. 30 злотих, які належали покійному Петру Кравцю, дарує Кустинський

церкві з дорученням молитви за його душу.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 125—127.

301. Здрязька Олена (чоловік Ян Раковський).

Рік написання: 1624

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 147 зв.—149 зв.

302. Зелінський Вавринець.

Рік написання: 1638.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Олицький костел.

Пожертви: на Олицький костел — 1 тис. злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 32 зв.—35 зв.

303. Зенович Криштоф.

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Острозький костел.

Пожертви: на Острозький костел жертвує коня.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 643—647.

304. Зжебецький Ян (дружина Ядвіга Гроховська).

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: тіло поховати у Свойчівському костелі.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 178, 179 зв.

305. Злотолинська Єва (чоловік Ян Жуловецький).

Рік написання: 1656.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: поховати у Злотолині за звичаєм Східної Церкви.

Пожертви: просить екзекуторів тестаменту за можливістю обдарувати церкву, духовенство та шпигаталі.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 518, 519.

306. Злотолинський Адам.

Рік написання: 1653.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Злотолині.

Пожертви: сповіднику (степанському протопопу Тарасію Мацєвичу) дарує особисті речі.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 823, 824 зв.

307. Зободневська Христина (чоловік Олександр Хрінницький).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Луцька братська церква або замкова церква в Боремлі.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — 100 злотих, на монастир у Почаєві — 100 злотих, до Сокальського кляштору — 100 злотих, до Підкаменецького кляштору — 100 злотих, на церкву у Русиновичі-Берестечку — 50 злотих, на придбання церковного начиння до замкової церкви в Боремлі — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 528—531.

308. Зорявінська Анна (чоловік Валентин Косаківський).

Рік написання: 1637.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Острозький костел оо. єзуїтів.

Пожертви: на Острозький костел оо. єзуїтів — 1 тис. злотих, на фарний костел в Острозі — 200 злотих, на Межиріцький костел оо. францискан — 100 злотих, луцьким домініканам — 100 злотих, на Олицький костел — 100 злотих, на Звягельський костел — 50 злотих, на "різні костели" — 100 злотих, на "різні шпиталі" — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 158—160.

309. **Зубцевська Анастасія** (чоловік Лаврентій Древинський).

Рік написання: 1646.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Луцька братська церква.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — 1 тис. злотих, ченцям Луцького братського монастиря — 1 тис. злотих, на луцький братський шпиталь — 50 злотих, жебракам при Луцькій церкві — 50 злотих, черницям Преображенського монастиря у Чернчицях — 300 злотих, на оправу Чернчицької Преображенської церкви — 50 злотих, священику цього храму — 50 злотих, на Почаївський монастир — 200 злотих, своєму духівнику — 50 злотих. Свій двір за Глушцем передає Луцькому братству для організації у ньому готелю для паломників.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 245. — Арк. 574—580.

310. **Іваницький Данило.**

Рік написання: 1658.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Торчинський або Сокальський костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 96. — Арк. 669 зв.—675.

311. **Іваницький Іван** ?(дружина Ядвіга Сциборівна?).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католик ?(гіпотетично?).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 618 зв.—620 зв.

312. **Іваницький Лаврін.**

Рік написання: 1624.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Іваницька церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 808 зв.—810.

313. **Іваницький Матіаш** ?(дружина Гальшка Броницька?)

Рік написання: 1657.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: сокальський костел оо. бернардинів.

Пожертви: на Сокальський костел оо. бернардинів — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 749 зв.—753 зв.

314. **Іршинський Мартин.**

Рік написання: 1616.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел у Сокалі — 100 злотих, на сокальський шпиталь — 50 злотих та третю копу зі збіжжя на війтівських ланах.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 217—219.

315. **Йосиф** (грек) єпископ Мегленський настоятель Пречистенського монастиря в Луцьку

Рік написання: 1617.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: Пречистенський монастир у Луцьку.

Пожертви: Соборній Луцькій капітулі за сорокоуст — 10 злотих, Пречистенський монастир мав отримати 40 злотих та Учительне Євангеліє. Крім того, черницям цієї обителі жертвувалося по 2 злотих, монастирському диякону Івану Проскурі — 2 злотих, а черниці Раїні — 8 злотих. Доручалося також ігумену Загорівського монастиря о. Захарію передати вишиту золотом епітрахіль до Хіландарського монастиря на Святий Горі (Афоні). Його особисті книги мали бути роздані грецьким священикам, які час від часу прибувають до Луцька.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 601—603 зв.

316. **Калиновська Маріанна.**

Рік написання: 1642.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Любартові.

Пожертви: на домініканський Любартівський костел — 1 тис. злотих, фарному костелу в Острозі — 300 злотих, костелу острозьких єзуїтів — 1 тис. злотих, конвенту межирицьких францискан під Острогом — 200 злотих, косянтинівським домініканам — 100 злотих, домініканському конвенту в Летичеві — 100 злотих, на любартівські шпиталі ("лядський" і "руський") — 25 злотих, межирицькому шпиталю — клячу, "лядському" острозькому шпи-

талю — пару яловиць. В разі, якщо син не залишить нащадків, Любартівський костел має отримати двір у Любартові з фільварком, Костянтинівський костел — двір у Костянтиніві з фільварком, а деякі пожертви в грошах перераховані за таким принципом: Любартівський костел — 4 тис. злотих, Острозький фарний костел — 2 тис. злотих, острозьким єзуїтам — 2 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 508—518.

317. **Калусовський Адам.**

Рік написання: 1660.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Затурський костел — 200 злотих, на шпиталі — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 97. — Арк. 903 зв.—904 зв.

318. **Калусовський Дем'ян.**

Рік написання: 1657.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Архангела Михаїла у Радовичах.

Пожертви: на Михайлівську церкву в Радовичах — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 94. — Арк. 412—414 зв.

319. **Калусовський Захарій.**

Рік написання: 1648.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Михайла у с. Михалів.

Пожертви: на церкву Св. Михайла у с. Михалів — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 530, 531 зв.

320. Калусовський Петро.

Рік написання: 1632.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Зимненський монастир.

Пожертви: ігумену Зимненського монастиря о. Паїсію Люстицькому — 30 злотих, володимирським шпиталям — "руському" і "лядському" — по 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 67. — Арк. 255—257.

321. Калусовський Юрій.

Рік написання: 1627.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Св. Миколая у Чернчицях.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 35 зв., 36 зв.

322. Каменський Андрій.

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: фарний костел у Володимирі.

Пожертви: на Володимирський фарний костел — 80 злотих, на придбання начиння до цього ж костелу жертвує коня, на шпиталь — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 128—128 зв.

323. Кандиба Станіслав (дружина Анна Линевська).

Рік написання: 1612.

Віровизнання: протестант (гіпотетично).

Місце поховання: на горі під гаєм.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 370—372.

324. Карачевська Феодора (чоловік Роман Загоровський).

Рік написання: 1647.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Загорівський монастир.

Пожертви: на Загорівський монастир — 180 злотих, на Почаївський монастир — 60 злотих, на братський монастир в Луцьку — 60 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 498, 499 зв.

325. Карказан Стефан.

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Ровенський костел.

Пожертви: на Ровенський костел легує 2 тис. злотих, маєток Кокорщизна має бути переданий в посесію ровенському плебану Шимонів Брестському. Окрема легата на Ровенський костел — 1 тис. злотих, легата на францисканський костел в Межирічі — 500 злотих, луцьким бернардинам — 300 злотих, корецьким францисканам — 300 злотих. Дорукає тіло свого брата взяти з Дядуївської церкви і перепоховати в Ровенському костелі біля своєї могили.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 283—285 зв.

326. Качинський Войтех (дружина Софія Шибинська).

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: на розсуд дружини.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 275. — Арк. 323, 324.

327. **Кашевська Анна** (чоловік Андрій Чолганський).

Рік написання: не пізн. 1637.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: костелу Луцької колегії оо. єзуїтів — 500 злотих.

ЦДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 495 зв., 496 зв.

328. **Кашевська Анна** (чоловік Михайло Шимкович-Шкленський).

Рік написання: 1645.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. єзуїтів в Луцьку.

Пожертви: на Луцький костел оо. єзуїтів — 100 злотих, на шпиталь — 50 злотих, "різним костелам" — 50 злотих, черницям (бригідкам?) — 50 злотих.

ЦДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 799, 800 зв.

329. **Кашевська Анна-Софія** (чоловік Ян Гулевич).

Рік написання: 1654.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Люблінський костел оо. бернардинів.

Пожертви: на Люблінський костел оо. бернардинів — 5 тис. злотих, на костел Св. Софії у Кашгороді — 5 тис. злотих.

ЦДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 450—454 зв.

330. **Кашевська Овдотія** (дружина Якуба Обремського).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Білостоцький монастир.

Пожертви: на змурування церкви Св. Духа у Білостоцькому монастирі — 100 злотих, на братський шпиталь у Луцьку — 50 злотих, на сорокоуст в Білостоцькому монастирі — 20 злотих.

ЦДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 391, 392.

331. **Кашевський Ян**.

Рік написання: 1655.

Віровизнання: соцініанин.

Місце поховання: гора в Подрижі Великім. Над могилою заповів звести колону.

Пожертви: на шпиталь у Кашгороді — 600 злотих.

ЦДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 519—522 зв.

332. **Кендзерський Андрій**.

Рік написання: 1637.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Янівський костел.

Пожертви: до Янівського костелу на месу 10 злотих.

ЦДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 219 зв.—222.

333. **Кендзерський Войтех** (дружина Анастасія Гайсинська).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел Св. Діви Марії при кляшторі оо. домінікан.

Пожертви: на заупокійні меси до "різних костелів і кляшторів" — 100 злотих, на срібну лампу перед образом Св. Діви Марії у Луцькому домініканському костелі — 500 злотих, на цей же костел — 250 злотих, на католицькі шпитали в Луцьку — 250 злотих, луцьким черницям-бригідкам —

300 злотих, на каплицю Св. Рожанця у Тучинському костелі — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1179—1182 зв.

334. **Кендзерський Михайло** (дружина Овдотія Копачівна?).

Рік написання: 1619.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: при церкві в Омельній.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 853 зв.—858 зв.

335. **Керсановська Катерина** (чоловік Петро Муравський)

Рік написання: 1649.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 132 зв.—134.

336. **Кидринський Микола.**

Рік написання: 1611.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: церква Св. Трійці в Олиці.

Пожертви: на Олицьку свято-троїцьку церкву — 50 злотих, на Олицький костел — 50 злотих, на олицький шпиталь — 30 злотих, на церкву в Дідичах — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 134—138.

337. **Кимбарівна Ядвіга** (чоловіки — Микола Лепесовицький, Лукаш Головинський).

Рік написання: 1647.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: березницький костел.

Пожертви: на Березницький кос-

тел — 200 злотих та срібний келих за 100 злотих, а також матерію на орнат.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 15—19.

338. **Кисилівна Софія** (чоловік Себастьян Омоковський).

Рік написання: 1602.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Радовичах.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 24, 25.

339. **Кисилівна Теофіла** (чоловік — Габріель Ференсбах).

Рік написання: не пізн. 1656.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Затурецький костел.

Пожертви: на Затурецький костел — 150 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 93. — Арк. 614, 615 зв.

340. **Кисилівна Феодора-Богдана** (чоловік Богущ Дешковський).

Рік написання: 1611.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Воскресенська церква у Рівному.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 547 зв.—548 зв.

341. **Кисіль Адам.**

Перший заповіт:

Рік написання: 1621.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква в Нізкиничах.

Пожертви: на Нізкинницьку церкву — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 294—296 зв.

Другий заповіст:

Рік написання: 1634.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: не зазначено.

Пожерства: на ремонт православного собору Св. Софії у Києві — 500 злотих, на Успенський уніатський собор у Володимирі — 500 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 7—12.

342. Кисіль Миколай.

Рік написання: між 1650—1651.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: каплиця Св. Миколая у нізкіницькій церкві.

Пожерства: на Нізкіницький монастир — 1 тис. злотих капіталу та деякі особисті речі. На костел володимирських домінікан — 500 злотих, кляштору сокальських бернардинів — 500 злотих. Руському і польському шпиталю у Володимирі — по три копії збіжжя щорічно.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 732 зв.—734 зв.

343. Кіпка Катерина (чоловік пан Лиський).

Рік написання: 1630.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: на розсуд брата.

Пожерства: не встановлено.

Тестамент зберігся частково.

ЦДДАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 41, 42.

344. Клембовський Войтех.

Рік написання: 1617.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів.

Пожерства: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 602 зв.—603 зв.

345. Клоновський Ян (дружина Єлизавета Гутковська).

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Затурецький костел.

Пожерства: на Затурецький костел — 400 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 275. — Арк. 61, 62.

346. Ключковська Марина ?(чоловік — Андрій Високинський?).

Рік написання: 1658.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: соборна Володимирівська церква.

Пожерства: на соборну церкву у Володимирі — 200 злотих, володимирським домініканам — 100 злотих на молитву за душу чоловіка, Володимирській капітулі — 40 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 1079—1082.

347. Ключовський Адам.

Рік написання: не пізн. 1606.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Олиці.

Пожерства: на Олицький костел жертвує 50 злотих, на олицький шпиталь — 10 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 77. — Арк. 1124—1125 зв.

348. Ключовський Войтех.

Рік написання: 1611.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Трійці в Олиці.

Пожерства: на Олицький костел Св. Трійці — 100 злотих, на олицький шпиталь — 50 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 490—493.

349. **Клюський Богдан** (дружина Марія Колпитовська).

Рік написання: 1600.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Клюська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 531 зв.—534 зв.

350. **Клюський Іван** (дружина Катерина Обухівна).

Рік написання: 1618.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: замкова церква

Св. Михайла у Паволочі.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 619—621 зв.

351. **Кметянка Анна** (чоловік Дадзібог Ословський).

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Камені.

Пожертви: на костел оо. домінікан у Камені — 1 тис. злотих та чорну спідницю на орнат. На костел Св. Духа — 500 злотих, на Ковельський костел — 50 злотих на вітгар та тканину на орнат; на ковельський шпиталь — корову з телям та двох овець.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 606—608.

352. **Княгининський Іван?** (дружина Маруша Рогозянка)?

Рік написання: 1619.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Богоявленська церква в Княгинині.

Пожертви: Згадується, що Княгининська церква зведена його коштом.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 420—422. **ЦДДАК України:** Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 132 зв.—135 зв.

353. **Князький Лаврін** (дружина Маруша Рогозянка).

Рік написання: 1634.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: маєток Князі.

Пожертви: міській церкві у Берестечку — 15 злотих, Белзькому Городиському монастирю — 15 злотих, церкві у Берестечку, що під патронатом панів Русиновичів, — 15 злотих, священику з с.Князі — 5 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 318 зв.—321 зв.

354. **Кобильська Єлизавета** ?(перший чоловік Фабіян Залеський, другий — Юрій Станіславський)?

Рік написання: 1632.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел Св. Трійці в Олиці.

Пожертви: на Олицький костел Св.Трійці — 1 тис. злотих, 150 злотих на лампу, дві видеркафові суми — 300 та 100 злотих, на Олицьке братство Св. Рожанця — 50 злотих, на великий олицький шпиталь — 50 злотих, на малий олицький шпиталь — 20 злотих, на Жорницьку церкву — 20 злотих, за молитву до братства Св. Рожанця при Луцькому домініканському монастирі — 50 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр.187. — Арк. 1050—1055.

355. **Кобильський Войтех.**

Рік написання: 1625.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. єзуїтів у Луцьку.

Пожертви: на єзуїтський костел у Луцьку — 3 тисячі польських злотих, луцьким черницям — бригадам ? 600 злотих, луцьким домініка-

нам ? 500 злотих, межиріцьким францисканам ? 100 злотих, кафедральному костелу в Луцьку ? 25 злотих, костелу Св. Трійці в Олиці ? 20 злотих. На католицькі шпиталі в Луцьку та Олиці було пожертвовано 50 злотих. Крім того, 1,6 тис. злотих Войтех Кобильський призначив для католицьких кляшторів у Львові, Сокалі та Любліні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 356—358зв.

356. Кобильський Микола ?(дружи-на Гальшка Горська)?

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: в костелі м. Олика.

Пожертви: на Олицький костел — 100 злотих, луцьким домініканам — 15 злотих, луцьким єзуїтам — 15 злотих, вікаріям Луцького кафедрального костелу — 15 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 21—23.

357. Кобильський Ян.

Рік написання: 1631.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: в костелі оо. єзуїтів у Луцьку або в костелі Св. Трійці в Олиці.

Пожертви: на костел, де буде поховано його тіло, — чинш від 400 злотих, 50 злотих на шпиталі, шпиталю в місті, де поховують його тіло, — 100 злотих, на купівлю городу для олицького шпиталю — 100 злотих, на дзвони до Несвіжа — 100 зл., "на бурсу" до Луцька — 500 злотих, на ремонт олицького органу — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 625 зв.—629 зв.

358. Ковальський Матей.

Рік написання: 1616.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел у Порицьку — 300 злотих, на кляштор в Сокалі — 900 злотих та 4 воли, порицькому плебану кс. Станіславу Потоцькому — пару волів, шпиталю порицькому — 2 корови.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 821 зв., 822 зв.

359. Ковицька Єва (чоловік Ян Вноровський).

Рік написання: бл. 1649.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Корецький монастир.

Пожертви: на Корецький монастир — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 139.

360. кн. Кози́ка Петро.

Рік написання: 1628.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Сокальський костел оо.бернардинів — 500 злотих, на кляштор люблінських бернардинів — 500 злотих, на кляштор володимирських домінікан — 300 злотих, 100 злотих на шпиталь на розсуд брата Вацлава.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 62. — Арк. 1090—1092.

361. кн. Кози́ка ?(Козичанка)? **Анна** (чоловік Андрій Тарнавський).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: родовий склеп у костелі оо. домінікан м. Володимира.

Пожертви: на Володимирський костел оо.домінікан — 500 злотих капіталу, який мав забезпечити щорічний чинш у розмірі 35 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 488, 489.

362. кн. **Кози́ка** ?(Козичанка)?
Гальшка ?(чоловік Вацлав Бокій)?

Рік написання: 1635.

Віровизнання: римо-католичка

Місце поховання: родовий склеп у костелі оо. домінікан м. Володимира.

Пожертви: на Володимирський костел оо. домінікан — 200 злотих, на костел сокальських бернардинів — 50 злотих, на володимирський католицький шпиталь — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 1113—1115.

363. кн. **Кози́ка Юрій**.

Рік написання: 1612.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Трійці у Володимирі при кляшторі оо. домінікан.

Пожертви: на Володимирський костел оо.домінікан — 700 злотих та особисті речі.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 438—440.

364. кн. **Кози́ка Януш** (дружина Катерина Потіївна).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Трійці у Володимирі при кляшторі оо. домінікан.

Пожертви: доручає дружині обдарувати костел і шпиталь.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 60—60 зв.

365. **Козинська Н.**

Рік написання: 1648.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: Луцькому домініканському кляштору — 300 злотих.

Згадується: **ЦДІАК України:** Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 32, 33 зв.

366. **Козинська Марина**.

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Сокальський костел оо. бернардинів заповіла особисті речі. В їх числі золоті ланцюжки, чотири копи перел, золотий перстень та ін.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 240. — Арк. 496—498 зв.

367. **Козинська Регіна** (чоловік Олександр Вільгорський).

Рік написання: 1597.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 314—316 зв.

368. **Козинська Томіла** ?(чоловік Андрій Фунтан)?

Рік написання: 1633.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в с. Толмахів.

Пожертви: для Толмахівської церкви доручає купити дзвін.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 838—840.

369. **Козинський Костянтин**.

Рік написання: 1632.

Віровизнання: римо-католик (?гіпотетично?).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Корецький фар-
ний костел — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 183. — Арк. 669 зв.—671 зв.

370. **Козинський Матей** (дружина
Ядвіга Горенчковська).

Рік написання: 1655.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Гулевичівський
костел.

Пожертви: на Гулевичівський
костел — 30 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 93. — Арк. 514, 515 зв.

371. **Козинський Павло** ?(дружи-
на — Софія Белавчанка-Підгоро-
денська?)

Рік написання: 1617.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Ватинська цер-
ква.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 108. — Арк. 508—510.

372. **Козинський Семен** (дружина
Полонія Древинська).

Рік написання: 1601.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Богуринська
церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 63. — Арк. 446—448.

373. **Козловський Ян.**

Рік написання: 1642.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. фран-
цискан у Кременці.

Пожертви: на Кременецький фран-
цисканський костел — 200 злотих,

на месо в цьому ж костелі — 50 зло-
тих, на Дубенський костел оо. бер-
нардинів — 50 злотих, трьом кре-
менецьким шпиталям — 15 злотих,
двом дубенським шпиталям — 15
злотих, убогим — 15 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 233. — Арк. 488—491.

374. **Колонтаївна-Підгаєцька Фе-
одора** (чоловік Ян Крочовський).

Рік написання: 1645.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Івана
Хрестителя у Ківерцях.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 45. — Арк. 1400 зв.—1402.

375. **Колпитовська Маруша** (чо-
ловік Миколай Барановський).

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел Св. Діви
Марії у Клевані.

Пожертви: на Клеванський костел
Св. Діви Марії — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 219. — Арк. 650—652.

376. **Колпитовський Олександр**
(дружина Гальшка Шашевська).

Рік написання: 1633.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Березницький
костел.

Пожертви: на Березницький ко-
стел — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 191. — Арк. 185 зв.—188 зв.

377. **Колпитовський Остафій** (дру-
жина — Маруша Костюшковичівна).

Рік написання: 1602.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в с. Колпитов.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 450—452 зв.

378. **Комнацький Матіас** (дружина Анна Гулевичівна-Воютинська).

Рік написання: 1620.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Преображенський монастир у Чернчицях.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 808, 809 зв. Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 47, 48.

379. **Конопчанка Анна**.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Корецький костел оо. францисканів.

Пожертви: на Корецький костел оо. францисканів жертвує 100 злотих, срібні речі, тканину на орнат та перла на образ Св. Діви Марії. На Корецьке братство "рожанця святого" — 50 злотих, на три шпиталі в Корці — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 650—652.

380. **Констякович Матвій**.

Рік написання: 1614.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Зимненський монастир.

Пожертви: на Зимненський монастир — 25 злотих, на церкву в За-турцях — 5 злотих та руські книги.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 232, 233 зв.

381. **Концевський Войтех**.

Рік написання: 1656.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: володимирським домініканам — двох коней та особисті речі.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 93. — Арк. 382, 383.

382. **Копистенська Олександра**.

Рік написання: 1654.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел, в якому спочиватиме її тіло, — 2 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 275. — Арк. 491 зв. 492.

383. **Копоть Василь** (?дружина Настасія Луковицька?).

Рік написання: 1613.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: силецька церква св. П'ятниці.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 385—387 зв.

384. **Кораїмовна Гальшка** (чоловік Вацлав Линевський).

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел в Тучині.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 114, 115 зв.

385. **Корбутовна Дорота** (чоловік Станіслав Зв'яртковський).

Рік написання: 1606.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Порицький костел.

Пожертви: на Порицький костел — 20 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 60. — Арк. 1121—1122.

386. Кореневський Ян.

Рік написання: 1650.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Затурецький костел.

Пожертви: на Затурецький костел — 300 злотих, на месу до того ж храму — 10 злотих. На затурецький шпиталь — 15 злотих, на Порицький костел — 15 злотих, на порицький шпиталь — 10 злотих, на Сокальський кляштор — 20 злотих, на Сокальський фарний костел — 10 злотих, на сокальські шпиталі — 20 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 1086—1088.

387. кн. Корецька Єфросинія (чоловік — Данило Стемпковський).

Рік написання: 1647.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на "апарати костельні" жертвує матерію.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 548, 549 зв.

388. кн. Корецька Ізабела (чоловік кн. Миколай Чарторийський).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: під грушкою у Корецькому монастирі біля вікна келії своєї сестри черниці Серафими.

Пожертви: на Корецький православний монастир — 18,8 тис. злотих та рухоме майно.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 69. — Арк. 84 зв.—88.

389. кн. Корецька Серафима.

Рік написання: 1633.

Віровизнання: православна (черниця).

Місце поховання: Олександрівський монастир на Київщині.

Пожертви: все своє майно передає на користь православного монастиря у Олександрівській маєтності Овруцького повіту Київського воєводства. В числі майна згадується містечко Олександрів ?Клинці?, "деякі села", суми в розмірі 18,8 тис. злотих та 45 тис. злотих ?посаг?, коштовності та худоба — без уточнення кількості.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 178. — Арк. 355—362.

390. кн. Корецький Кароль.

Рік написання: 1633.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: каплиця Корецького костелу.

Пожертви: на потреби Католицької Церкви та на благодійницькі цілі жертвує 12 тис. злотих. В тому числі на Корецький костел — 10 тис. злотих, на шпиталі — 1 тис. злотих, на Корецький костел оо. францисканів — 1 тис. злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 178. — Арк. 456—468.

391. Коритенська Анна (чоловік Михайло Гулевич).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Чесного Хреста у Волниці.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 577 зв.—579.

392. **Коритенський Юрій.**

Рік написання: 1629.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: "Грешавський" францисканський кляштор.

Пожертви: на кляштор, де буде поховано його тіло, жертвує невстановлену суму грошей.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 921—921 зв.

393. **Корнацька Маруша** (чоловік Олександр Виговський).

Рік написання: 1605.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 835—838.

394. **Коровай-Селецький Остафій** (дружина Феодора Золотолинська?).

Рік написання: 1614.

Віровизнання: уніат (? (гіпотетично?).

Місце поховання: Селецька церква Св. П'ятниці.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 273—275.

395. **Корсаківна Регіна** (чоловік Войтех Чурило).

Рік написання: 1633.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Корецький фарний костел.

Пожертви: на келих до Корецького фарного костелу — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 250—252.

396. **Корчаковський Флоріан.**

Рік написання: 1645.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Покровська церква у с. Миляновичі.

Пожертви: на Покровську церкву в с. Миляновичі — 30 злотих, на церкву Св. Петра — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 709, 710.

397. **Космовський Ян.**

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Олександрії.

Пожертви: на Олександрійський костел жертвує боргові зобов'язання без детального зазначення сум.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 746—748.

398. **Косовський Йосиф.**

Рік написання: не пізн. 1606.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: воскресенська церква у Полонному.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 912, 913 зв. **ЦДІАК України:** Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 77. — Арк. 1099—1101.

399. **Костенецький Федір.**

Рік написання: 1656.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Блудівська церква.

Пожертви: на Блудівську церкву — 10 злотих, адамашкові ризи та улюблену книгу — Псалтир.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 93. — Арк. 531 зв.—533 зв.

400. **Костюшкович Гаврило** (дружина Гальшка Іздембська).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: поховати за грецьким обрядом на розсуд дружини.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 393 зв.—395.

401. Костюшкович (Хоболтовський?) Гнівон.

Рік написання: 1629.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Хоболтові.

Пожертви: на Хоболтівську церкву — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 468—470.

402. Костюшкович (Хоболтовський?) Григорій.

Рік написання: 1610.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Хоболтові.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 564, 565 зв. ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 5—7.

403. Костюшкович-Хоболтовський Петро.

Рік написання: 1645.

Віровизнання: православний (гіпотетично).

Місце поховання: церква в Хоболтові Хоболтівському священику — 12 злотих, до "Turorina" — 10 злотих, на шпиталь при церкві Св. Василія у Володимирі — 3 злотих, до шпиталю в Турійську — 2 злотих, до шпитаю в Хоболтові — 1 злотий.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 544—547.

404. Костюшкович-Хоболтовський Петро.

Рік написання: 1654.

Віровизнання: православний (гіпотетично).

Місце поховання: церква у Хоболтові.

Пожертви: на Хоболтівську церкву — 100 злотих, на сорокоуст до цього ж храму — 25 злотих, до "turupinskiego" монастиря — 50 злотих, оваденському попу — 15 злотих, фалимицькому попу — 15 злотих, володимирському введенському попу — 15 злотих, заплатинському попу — 15 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 960 зв.—962.

405. Костюшкович-Хоболтовський Семен (дружина Пелагея Колпитовська).

Рік написання: 1615.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква у Хоболтові або в Мелецькому монастирі.

Пожертви: відсутні

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 49. — Арк. 629—631.

406. Костюшкович-Хоболтовський Федір (дружина Марина Кірдеївна-Мнішинська).

Рік написання: 1628.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в с. Воскодави.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 166. — Арк. 304, 305 зв.

407. Костюшкович-Хоболтовський Н. (дружина Богуміла Древинська).

Рік написання: 1612.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Хоболтові або Суходолі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 140—142.

408. Костюшковичівна Варвара (чоловік Федір Забенський?).

Рік написання: 1636.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Пресвятої Богородиці у Хоболтові.

Пожертви: на Хоболтівську церкву — 10 злотих, на монастир у Городищі — 10 злотих, на церкву в Загорові — 10 злотих, на три шпиталі у Володимирі — по 2 злотих на кожен.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 1078, 1079.

409. Костюшковичівна Олександра (чоловік Войтех Трацевський).

Рік написання: 1653.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: братська церква м. Луцька.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — 150 злотих, ченцям Луцького братського монастиря за молитву — 150 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 275. — Арк. 18 зв., 19 зв.

410. Костюшковичівна Софія (чоловік Андрій Ласко-Чернчицький).

Рік написання: 1644.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Хоболтівська церква.

Пожертви: на Хоболтівську церкву на відправу служби за її душу — 30 злотих, до Загорівського монастиря на сорокоуст — 12 зло-

тих, церкві в Тумині — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 79. — Арк. 1608, 1609.

411. Костянка Анна (чоловік Адам Несвицький).

Рік написання: 1608.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Несвичі.

Пожертви: вісутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 420 зв.—423.

414. Косцинський Бернард.

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Клеванський костел.

Пожертви: на Клеванський костел жертвує 600 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 492—494.

413. Котельницька Анна (чоловік Юрій Билецький).

Рік написання: 1614.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Малевська церква в маєтностях Загоровських.

Пожертви: Малівському священику, який буде ховати її тіло, — 2 копи лит. грошей та колпачок, підшитий кунями.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 271, 272 зв.

414. Котовичівна Овдоґ'я (чоловік Адам Двораковський).

Рік написання: 1639.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква монастирська в Чекві.

Пожертви: на церкву монастиря в Чекві виділяє 30 злотих на виготовлення келиха. 12 злотих виді-

лялося для відправи у цій церкві 40 літургій.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 133 зв.—135 зв.

415. Кохан Ян.

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел оо. домінікан перед вівтарем Св. Діви Марії.

Пожертви: луцьким домініканам — 200 злотих, на костел оо. єзуїтів — 50 злотих, луцьким бригідкам — 50 злотих, пріору домініканського монастиря — 50 злотих, двом польським шпиталям по 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 310—313 зв.

416. Краєвський Матіаш.

Рік написання: не пізніше 1640.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Литовижі.

Пожертви: на Литовизький костел — 160 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 75. — Арк. 1229 зв., 1230 зв.

417. Красинський Андрій.

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Луцьку.

Пожертви: на Луцький домініканський костел — 2 тис. злотих. Крім того, 2 тис. злотих записувалися на костел оо. єзуїтів та 2 тисячі — на фундацію шпиталю при Луцькому домініканському монастирі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 787—790 зв.

418. Красинський Іван (дружина Раїна Єло-Малинська).

Рік написання: 1602.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Заборольська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 267—270. ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 1387—1390.

419. Красинський Олександр.

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Луцьку.

Пожертви: на Луцький домініканський монастир — 10 тис. злотих, 2 тис. злотих — на оздобу чудотворного образу св. Діви Марії у тому ж монастирі, 2 тис. злотих — на каплана при домініканському костелі, що мав щотижня відправляти дві заупокійні меси за його душу, на шпиталь при домініканському монастирі — 5 тис. злотих. Крім того, 1 тис. злотих відписує на вічну лампу перед св.сакраментом до костела Св. Трійці.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 118—121.

420. Красносельська Анна (чоловік Ян Древецький).

Рік написання: 1628.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. францискан у Корці.

Пожертви: корецьким францисканам відписує 1 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 846—849.

421. Красносельський Ян.

Рік написання: не пізн. 1630.
Віровизнання: православний.
Місце поховання: Почаївський монастир.

Пожертви: Почаївському монастирю — адамашкові ризи, срібний келих, стихар, епітрахіль та ін. церковне начиння.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 167 зв., 168.

422. Криницький Марко.

Рік написання: не пізн. 1645.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Луцький монастир оо. домінікан жертвує шаблю.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 45. Арк. 526 зв., 527 зв.

423. Кринська Софія (чоловік Іван Калинський).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: неназваний костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 18, 19 зв.

424. Кринський Марко.

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел оо. домінікан

Пожертви: на Луцький костел оо. домінікан — 300 злотих, на Луцький фарний костел — 100 злотих, луцьким єзуїтам — 100 злотих, на шпиталь Св. Лазаря — 100 злотих та ін.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 267—272 зв.

425. Крогулецький Ян.

Рік написання: 1610.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Клеванський костел.

Пожертви: на Клеванський костел — 15 злотих і 1 копу лит. грошей на шпиталь при ньому.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 170, 171 зв.

426. Крушецька Гелжбета.

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Горохівський костел.

Пожертви: відсутні

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 287, 288 зв.

427. Крушинський Станіслав.

Рік написання: 1599.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан в Луцьку.

Пожертви: на домініканський костел в Луцьку дві суми — 130 та 80 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 61 зв., 62 зв.

428. Крушинський Яків (дружина Милослава Мложевська).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Трійці у Володимирі.

Пожертви: на Володимирський костел Св. Трійці — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 840, 841 зв. ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 1123—1125.

429. Крушевський Андрій (дружина Феодора Севрюківна).

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел (без локалізації).

Пожертви: на костел, де буде поховано його тіло, — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 848 зв.—850.

430. Кукольський Петро.

Рік написання: 1614.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Трійці Войницького монастиря.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 242—244.

431. Куликовська Анна (перший чоловік Андрій Мшальський, другий — Самійло Черневський).

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: в костелі який має вибрати чоловік

Пожертви: на костел, де спочиватиме її тіло, — 100 злотих та особисті речі, на торчинський шпиталь — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 492—494.

432. Куликовська Настасія.

Рік написання: 1629.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Трійці у Тростянці.

Пожертви: на Тростянецьку церкву — десятина з усіх волок тростянецького маєтку, священику цієї ж церкви — 10 злотих річно за молитву, братському монастирю в Луцьку протягом трьох років надавати дрова з тростянецької пуці.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 933—936 зв.

433. Куликовська Олександра.

Рік написання: 1632.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: на братський монастир в Луцьку — 1 тис. злотих, на братський шпиталь — 50 злотих

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 1005—1007 зв.

434. Куликовський Адам (дружина Анастасія Плавинська).

Рік написання: 1636.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: куликівська церква.

Пожертви: доручає дружині на власний розсуд виділити гроші на сорокоуст.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 1433—1435.

435. Куликовський Стефан.

Рік написання: не пізн. 1644.

Віровизнання: православний (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Почаївський монастир — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 46. — Арк. 63, 64 зв.

436. Куневська Магдалена (чоловік Ждан Долотецький).

Рік написання: 1605.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Миколая в с. Радогощі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 660.

437. **Куневська Марина** (чоловік князь Лев зі Збаража Воронецький).

Рік написання: 1609.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Трійці в Татаринівцях.

Пожертви: підтверджує надання чоловіка на Татаринівську церкву та Збаразький костел.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 64—66.

438. **Куровська Марина** (дружина Богдана Козинського).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Луцький монастир оо.домінікан.

Пожертви: Луцькому монастирю оо. домінікан — двір у Луцьку і 350 злотих. Монастирю Св. Марії Магдалини оо. боніфратіїв — 1 тис. злотих, які мали щорічно давати чинш в розмірі 80 злотих. Луцькому монастирю Св. Бригіди — 100 злотих, на два луцькі шпиталі — Св. Духа і Св. Лазаря — по 100 злотих костелу оо. єзуїтів (Св. Петра і Павла) — 50 злотих. На кафедральний костел Св. Трійці — 50 злотих. На костел Св. Якуба — 50 злотих. Уніатській церкві Св. Трійці в Луцьку — всі рухомі речі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 428—431.

439. **Куропатицька Софія** (чоловік Станіслав Вольський).

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: каплиця при костелі Св. Трійці кляштору оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на каплицю, де має бути поховано її тіло, жертвує 1500 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 48, 49.

440. кн. **Курцевичівна Райна**.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 963, 964 зв.

441. кн. **Курцевич Федір**.

Рік написання: 1608.

Віровизнання: аріанин (гіпотетично).

Місце поховання: у Новосілках "під грушками".

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 177 зв.—179.

442. **Лабенський Якуб**.

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Володимирський костел оо. домініканів — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 962—962зв.

443. **Лада Стефан**.

Рік написання: 1654.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Перевальський костел.

Пожертви: особисті речі на користь Перевальського костелу.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 751 зв., 752.

444. **Ламбардович-Мировицький Данило.**

Рік написання: 1645.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Гойська церква.

Пожертви: на Гойську церкву — 230 злотих, срібний хрест та ін. речі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 98—100 зв.

445. **Ласинська з Бежвець Регіна.**

Рік написання: не пізніше 1641.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Луцький костел оо. домінікан.

Пожертви: Згадує, що чудотворний образ Св. Діви Марії, який зберігається в Луцькому домініканському костелі, був намальований за її власний кошт та кошти її чоловіка.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 1176 зв.—1178 зв.

446. **Ласинський Миколай** (дружина — Олександра Загоровська).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел оо. Домінікан.

Пожертви: у Луцькому домініканському костелі знаходився вівтар перед чудотворним образом Св. Діви Марії, виготовлений коштом Ласинського та його дружини. На цей вівтар від свого імені і від імені дружини Ласинський пожертвував срібний келих, покритий золотом, і 500 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 212—214 зв.

447. **Ласко-Чернчицький Костянтин.**

Рік написання: 1653.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Введенська церква м. Володимира.

Пожертви: священику Введенської церкви м. Володимира — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 759—759 зв.

448. **Ласко-Чернчицький Ян** (дружина Анна Приборська).

Рік написання: 1619.

Віровизнання: православний (гіпотетично)

Місце поховання: Чернчицька церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 218 зв.—220 зв.

449. **Ласкова Анна.**

Рік написання: 1629.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Торчинський костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 128—130 зв.

450. **Ледоховська Анна.**

Рік написання: 1601.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Миколая у Ледохові.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 47 зв.—49.

451. **Ледоховська Катерина** (Миколаєва Ледоховська)

Рік написання: 1630.

Віровизнання: православна (гіпотетично).

Місце поховання: церква Св. Миколая у Ледохові.

Пожертви: на Ледоховську церкву Св. Миколая жертвує дві суми — 100 та 30 злотих — та рухоме майно, на Почаївський монастир 100 злотих.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 47. — Арк. 1.

452. Ледоховський Григорій.

Рік написання: не пізн. 1633.

Віровизнання: православний (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Почаївський монастир — 150 злотих, на Ледоховську церкву — 30 злотих, на Лосятинську церкву — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 9зв., 10, 295 зв.—295а зв.

453. Лепесовицька Анна.

Рік написання: 1639.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Луцька братська церква.

Пожертви: на змурування склепу в братській церкві, де має спочити її тіло, — 50 злотих, на братську церкву — 200 злотих, коня та ін. речі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 520—524.

454. Лепесовицький Андрій.

Рік написання: 1643.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Чорториську в гробниці біля вівтаря Св. Діви Марії, яку він звів для себе і своєї дружини.

Пожертви: на Чорториський

костел — дворик у Чорториську та три скирти збіжжя.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 311—313 зв.

455. Лепесовицький Миколай.

Рік написання: 1643.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Березницький костел.

Пожертви: на Березницький костел — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 199 зв.—202.

456. Лепесовицький Петро?(дружина Маруша Злотолинська?).

Рік написання: 1633.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Михайла в Осовій.

Пожертви: священикам, що прибудуть на похорони, по 1 копії грошей, о. Решецькому — 3 копії, о. Телці — 6 кіп. До Осівської церкви на дзвін — 130 злотих, на ризи — 45 злотих, срібло — на виготовлення келиха, а коня, зброю та ін. речі — на оправу образів. Осівському священику — волоку поля з повинностями підданих, щорічне забезпечення сукном, щорічна виплата 10 злотих на дяка. 10 кіп грошей — на сорокоуст.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 178. — Арк. 749—751 зв.

457. Лешницька Богдана.

Рік написання: 1612.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 461—463 зв.

458. **Линевська Анна** (чоловік Андрій Черневський).

Рік написання: 1608.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Загорівський монастир.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 1319—1321.

459. **Линевська Гелена** (?чоловік Ян Шимкович-Шклинський)?

Рік написання: 1657.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Затурцях.

Пожертви: на Затурецький костел — 1 тис. злотих, які мають забезпечити щорічний чинш в розмірі 70 злотих. На Сокальський конвент оо. бернардинів — 50 злотих, луцьким бригідкам — 50 злотих, луцьким домініканам — 50 злотих, луцьким єзуїтам — 50 злотих, черниці кляштору Св. Бригіди в Луцьку "Одинцовні" — 30 злотих, луцьким боніфратріям — 30 злотих, луцьким бернардинам — 30 злотих, янівським бернардинам — 40 злотих, до різних шпиталів — 20 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 755—761.

460. **Линевська Маруша** (дружина Остафія Баковецького).

Рік написання: 1639.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Успенський собор у Володимирі.

Пожертви: на Успенський Володимирський собор — 100 злотих.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 259—261.

461. **Линевська Софія.**

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не обумовлено.

Пожертви: на костел, де буде спочивати її тіло, жертвує матерію на орнат та срібло на келих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 14 зв.—16.

462. **Линевська Феодора** (чоловік Іван Мишкович-Рутський).

Рік написання: 1609.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: маєток Деревени у володіннях Чарторийського.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 15—17.

463. **Линевський Криштоф** (дружина Софія Вольська).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на костел оо. домінікан у Володимирі — 300 злотих, на шпиталь при ньому — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 790—793.

464. **Лисаківська Анна** (чоловік — Коморовський N.).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: родинний склеп в костелі оо. Домінікан м. Володимира.

Пожертви: на костел оо. домінікан у Володимирі — 200 злотих, на шпиталь при ньому — 100 злотих, сокальським бригідкам — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 609—613.

465. **Лисаковська Анна** (чоловік — Глембоцький N.).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. францискан м. Дубна.

Пожертви: на кляштор оо. францискан в Дубні жертвує 1 тис. злотих, донці Францишці, яка є черницею кляштору св. Бригіди в Луцьку, — 3 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 126 зв.—130.

466. **Лисаковська Марета** (дружина кн. Івана Соломирецького).

Рік написання: 1604.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел Св. Трійці у Володимирі.

Пожертви: на костел, де буде поховано її тіло, — 100 злотих, на польський шпиталь — 50 злотих, на руський (уніатський) шпиталь у Володимирі — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 287—290.

467. **Літинська Раїна** (чоловік Станіслав Злотолинський).

Рік написання: 1613.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Радовичах.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 231, 232 зв.

468. **Лодзянка Констанція** (дружина Самійла Охлоповського).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: доручає чоловікові

зробити пожертви на молитву за її душу.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 537, 538 зв.

469. **Лоза Станіслав.**

Рік написання: не пізн. 1645.

Віровизнання: римо-католик (суфраган луцький).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на костел Св. Трійці в Луцьку — 5 тис. злотих, на олицький шпиталь — 150 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 102—105 зв.

470. **Лозчанка Варвара** (чоловік Олександр Красинський).

Рік написання: 1640.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Луцька братська церква.

Пожертви: на Луцьку братську церкву жертвує 1 тис. злотих, ченцям та священикам, які прибудуть на похорони, — 100 злотих, убогим — 20 злотих. На Преображенську церкву в Чернцях, при якій мешкають убогі черниці, — 300 злотих, на костел оо. домінікан в Луцьку — 300 злотих, на три шпиталі в Луцьку (католицькі та руський) — 50 злотих на кожен.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 369—371 зв.

471. **Лозчанка Єлена** (чоловік Якуб Кашовський).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на молитву жертвує 1 тис. оо. францисканам пінським,

500 злотих київським домініканам.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 240—242 зв.

472. Лудвиський Григорій (дружина — Катерина Букоємська).

Рік написання: 1611.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: церква в маєтку Дедеркалі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 110—113 зв.

473. Лукашевська Софія.

Рік написання: 1644.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Луцька братська церква.

Пожертви: на Луцьку братську церкву жертвує матерію та срібні речі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 240. — Арк. 570, 571.

474. Луцький Матеуш.

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Клеванський костел.

Пожертви: отцям єзуїтам в Луцьку — 200 злотих, доповнює свою фундацію на костел у Клевані (1 тис. злотих) сумою в 100 злотих. Згадана сума мала йти на утримання трьох убогих у місцевому шпиталі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 304—307.

475. Любевський Томаш.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Корецький костел оо.францискан

Пожертви: Корецьким францис-

канам — 20 злотих, братству "рожанця святого" — 30 злотих, корецькому плебану — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 770 зв.—772 зв.

476. Людєровичівна Марія.

Рік написання: 1645.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: монастир Успіння Пресвятої Богородиці у Корці.

Пожертви: на Корецький Успенський монастир — 100 злотих, міським корецьким священикам — 100 злотих, монастирському священику о. Захарію — 10 талярів.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 244. — Арк. 795, 796 зв.

477. Лютомарський Н.

Рік написання: не пізн. 1643.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у (Тучині?).

Пожертви: не встановлено.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 867—867 зв.

478. Люпківський Ян.

Рік написання: 1610.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Луцьку.

Пожертви: на Луцький костел, де буде похований, — 30 злотих, ксьондзам та на шпиталь — 30 злотих, букоємському попу — 10 злотих. Крім того, доручає продати коней та придбати дзвін для Добрянської церкви.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 558 зв.—561 зв.

479. Люшковський Ян.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Лешнівський кляштор оо. бернардинів — дві суми — 1 та 4 тис. злотих, на кляштор Св. Бригіди в Луцьку — 1 тис. злотих, на братство св.Анни при Лешнівському костелі — 500 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 922 зв.—924 зв.

480. Лясоцька Софія.

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел Св. Трійці в Олиці.

Пожертви: на Олицький костел Св. Трійці — 600 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 74, 75 зв.

481. Маложицький Геліаш (дружина Марина Себастьяновська).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: кафедральний костел в Луцьку.

Пожертви: на Луцький кафедральний костел — 400 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 361 зв.—364 зв.

482. Маляновський Мацей.

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел оо. домінікан.

Пожертви: на Луцький домініканський костел — 130 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 45, 46 зв.

483. Мальчевська Малгожата.

Рік написання: 1637.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: Своє рухоме майно та гроші, що були їй винні, розподіляє між Торчинським костелом та черницею Луцького кляштору Регіною Мальчевською.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 658 зв., 659 зв.

484. Маркевич Олександр.

Рік написання: не пізн.1646.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Луцька братська церква.

Пожертви: на Луцьку братську церкву легує 20 злотих, на братський шпиталь — 3 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 530—532.

485. Марковська Олена (чоловік Михайло Ворона).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 799—801.

486. Марковський Олександр (дружина Гелена Молинська).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Різдва Христового у Марковичах.

Пожертви: на церкву в Марковичах дарує дві книги — Новий Заповіт та Часослов острозького друку.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 296—298 зв.

487. Марковський Ян.

Рік написання: 1628.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква в Марковичах.

Пожертви: на добудову Марковицької церкви — 30 злотих, на користь цієї ж церкви — 20 кіп збіжжя щорічно.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 696—698.

488. Марковський Ян.

Рік написання: 1631.

Віровизнання: православний (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: марковицькому священику о.Павлу Даниловичу — 10 кіп жита і 10 кіп вівса.

Згадується: ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 475 зв.—478.

489. Марковський Яцко (дружина Пелагея Сосницька).

Рік написання: 1610.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Різдва Христового у Марковичах.

Пожертви: відсутні

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 260—263.

490. Марцишевський Самійло (дружина Марина Павловичівна).

Рік написання: 1638.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Янівський кляштор оо. францискан.

Пожертви: на Янівський кляштор оо. францискан — 500 злотих.

Згадується: ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 46. — Арк. 866, 867 зв.

491. Марцишевський Ян-Явгел (чоловік Олени Чернігівни)

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Межиріцький монастир оо. францискан.

Пожертви: на Межиріцький кляштор оо. францискан — 500 злотих, луцьким домініканам до братства св.Рожанця — 500 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 597 зв.—599.

492. Маршевська Маруша.

Рік написання: 1613.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: в костелі ?(без уточнень)?

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 276 зв.—278 зв.

493. Маршевський Станіслав (дружина Маруша Колчинська).

Рік написання: 1611.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Тучинський костел.

Пожертви: на Тучинський костел — 20 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 506, 507. ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 64 зв.—67.

494. кн. Масальська Анна ?(чоловік Семен Рогозинський?).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Рогозинська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 265, 266.

495. **Масальський Кирик**.
Рік написання: не пізн. 1659.
Віровизнання: східний обряд.
Місце поховання: церква Св. Трійці
у Тростянці.

Пожертви: не встановлено.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 286. — Арк. 1024, 1025 зв.

496. **Маславицький Криштоф**.
Рік написання: 1634.
Віровизнання: римо-католик.
Місце поховання: костел оо. бер-
нардинів у Янові.

Пожертви: на Янівський костел
оо.бернардинів пожертвував невста-
новлену суму грошей, яку йому
заборгував Ян Кашовський.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 191. — Арк. 288, 289.

497. **Матишпівський Мартин**.
Рік написання: 1652.
Віровизнання: римо-католик.
Місце поховання: Луцький костел
оо. домінікан.

Пожертви: на образ Пресвятої
Богородиці — 500 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 273. — Арк. 724 зв., 725 зв.

498. **Медонова Анна** (чоловік
Микола Омелянський).

Рік написання: не пізн. 1622.
Віровизнання: римо-католичка.
Місце поховання: в костелі (без
уточнення)

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 160 зв.—162.

499. **Мезинська Марина** (?чоло-
вік Гаврило Стемпковський?).
Рік написання: 1632.

Віровизнання: римо-католичка.
Місце поховання: Сокальський
кляштор.

Пожертви: на Сокальський кля-
штор — 500 злотих, на Лешнівсь-
кий костел — 200 злотих, на луцький
шпиталь — 100 злотих, на сокаль-
ський шпиталь — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 183. — Арк. 969—971 зв.

500. **Мелешківна Катерина**.
Рік написання: 1622.
Віровизнання: східний обряд.
Місце поховання: церква Св. Трійці
в Соколі.

Пожертви: на Сокольську церк-
ву — корову з телям.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 911—912 зв.

501. **Мелешківна Оксентія** (дру-
жина Вацлава Яроцького).

Рік написання: 1649.
Віровизнання: східний обряд.
Місце поховання: на розсуд чоло-
віка.

Пожертви: на Волківську церк-
ву — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 253, 254 зв.

502. **Мелешко-Березвицький
Олександр**.
Рік написання: 1622.
Віровизнання: римо-католик.
Місце поховання: Свойчівський
костел.

Пожертви: відсутні.
ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 55. — Арк. 809—810 зв.

503. **Мелешко-Березовицький
Олександр**.

Рік написання: 1630.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: Девятківська або Жировицька церква.

Пожертви: на церкву, де буде поховано його тіло, жертвує 150 злотих, а на шпиталь при тій церкві — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 64. — Арк. 202 зв.—204.

504. Мелешко-Микулицький

Михайло.

Рік написання: 1603.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: церква в Микуличах.

Пожертви: на Микулицьку церкву — 2 волоки поля.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К, 2001. — С. 119—121.

505. Менжинська Анна (чоловік Адам Покривницький).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: парафіяльний костел у Клевані.

Пожертви: на Клеванський костел, де має бути поховано її тіло, жертвує на виготовлення орнату адамашковий летнік.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 27, 28 зв.

506. Менжинський Станіслав

?(дружина Анна Красносельська?).

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан у Корці.

Пожертви: на Корецький францисканський костел — 1,5 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 201—203.

507. Менчина Юрій.

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: гроб пана Загорського у Свойчівському костелі.

Пожертви: на Свойчівський костел — 200 злотих, особисті речі — свойчівському плебану, володимирським домініканкам на закінчення будівництва каплиці з лівої сторони від костелу — 100 злотих, на володимирський "лядський" шпиталь — клячу, шаблю, 14 кіп жита, на свойчівський шпиталь — троє свиней, полть м'яса, 2 маці жита та ін.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 179, 180.

508. Метлянова Катерина

?(діво́че прізвище не встановлене)?

Рік написання: не пізн. 1634.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: фарний костел у Корці.

Пожертви: на Корецький фарний костел жертвує власні речі — мідь, тканини, срібний посуд та ін. На корецький кляштор оо. францискан — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 439, 440 зв.

509. Микулинська Анна (чоловіки: Андрій Ярмолинського, згодом кн. Стефан Четвертинський).

Рік написання: 1638.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 213. — Арк. 109 зв.—111. **ЦДІАК України:** Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 276—278.

510. о. **Микулич Григорій.**

Рік написання: 1617.

Віровизнання: православний (чернець-схимник).

Місце поховання: Чернчицький монастир.

Пожертви: свої речі — книги, образи, ризи та ін. — ділить між Чернчицьким монастирем, Луцьким братством, яровицьким та дмитрівським попами.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 310 а—310б зв.

511. **Милевський Якуб-Станіслав.**

Рік написання: 1636.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Превальський костел.

Пожертви: на вівтар Успіння св. Діви Марії у Превальському костелі — 24 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 71. — Арк. 376, -377.

512. **Милковський Миколай.**

Рік написання: 1642.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан в Луцьку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 1026—1029.

513. **Мировицький Матей.**

Рік написання: 1618.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел св. Якуба у Луцьку

Пожертви: на Святоякубський костел в Луцьку жертвує начиння, на луцький шпиталь Св. Лазаря — 6 мац борошна луцької міри.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 1223—1226 зв.

514. **Мисевський Андрій.**

Рік написання: 1650.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: склеп панів Вольських в костелі оо. домінікан м. Володимира.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 1343 зв.—1345.

515. **Мислтковський Миколай.**

Рік написання: 1648.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Корецький костел оо. францискан.

Пожертви: на францисканський костел в Корці — 500 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 409, 410 зв.

516. **Мишка-Варковський Миколай** (? (дружина — Гальшка Сенютянка?).

Рік написання: 1613.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Варковичах (?гіпотетично)?

Пожертви: Згадується, що у Варковичах був зведений костел його коштом. На цей костел записав 2 тис. злотих видеркафу, які мали давати щорічний чинш в розмірі 100 злотих. Цей храм мав лишатися під опікою луцьких домінікан. Луцьким домініканам жертвував 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 149 зв.—155 зв.

517. **Мишка-Варковський Станіслав.**

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел (не локалізовано).

Пожертви: на костел, де буде поховано його тіло, жертвує 200 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 605—607 зв.

518. Мишка-Холоневський Іван (дружина — Марія Колпитовська).

Рік написання: 1611.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Пречистенська церква в Холоневі.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 640 зв.—642.

519. Мишка-Холоневський Михайло.

Рік написання: 1645.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в маєтку Мирків.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 244. — Арк. 870—872 зв.

520. Мишчанка-Холоневська Федора (дружина Войтеха Грушецького).

Рік написання: 1637.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Різдва Христового у Холоневі.

Пожертви: Холоневському священику о. Андрію дарує вола.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 651 зв.—653 зв.

521. Мінковський Кіндрат (дружина Марія Перекладовська).

Рік написання: 1627.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: в будь-якій церкві східного обряду.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 1086—1086 зв.

522. Мінковський Кіндрат (дружина — Анна Ласківна).

Рік написання: 1644.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Воскресіння Господнього в Тарговиці.

Пожертви: на ремонт Тарговицької церкви — 50 злотих, на допомогу у будівництві церкви в Мінковцях — 50 злотих, на сорокоуст тарговицькому попу Івану — 30 злотих, до братської церкви в Луцьку — 30 кіп жита, на Мінковський монастир — 30 кіп жита.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 1437—1441 зв.

523. Міновицький Миколай.

Рік написання: 1657.

Віровизнання: православний

Місце поховання: Хорохоринська церква.

Пожертви: на Хорохоринську церкву леговав 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 481 зв.—482 зв.

524. Млодзяновський Станіслав.

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел оо. єзуїтів.

Пожертви: своєму синові — кс. Томашу Млодзяновському — дорукає зробити легату на костел.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 1028—1300.

525. Мнішковський Ян (дружина Ядвіга Малицька).

Рік написання: 1600.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: у Володимирі в "костелі римським".

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 13. — Арк. 52 зв., 53 зв.

526. **Могилянська Катерина** (чоловік кн. Самійло Корецький).

Рік написання: 1618.

Віровизнання: православна (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 112. — Арк. 207 зв.—209 зв.

527. **Могилянська Раїна** (дружина Симона Олізаровського).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Пречистенська церква у Русиновичі-Берестечку.

Пожертви: Берестецькій церкві — 20 злотих, Малевській церкві на сорокоуст — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 269. — Арк. 158—160.

528. **Могилянський Томаш** (дружина Маруша Гулевичівна).

Рік написання: 1627.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів (не локалізовано).

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 160. — Арк. 211, 212 зв.

529. **Мозеллі Олександр.**

Рік написання: 1647.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква Воздвиження Чесного Хреста в Луцьку.

Пожертви: Луцьке братство та монастир мали отримати кошти в

розмірі 72830 злотих, записаних в якості боргу у різних осіб як у квітаннях, так і на маєтках з правом їх посесії. Крім того, пан Мозеллі подарував братству двір у м. Броди та велику кількість рухомого майна — карети, вози, зброю та ін.

Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. — Т. I—II. — К., 1898. — С. 88—95.

530. **Мокосівна-Новоселецька Анна** (чоловік Симон Белецький).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: кафедральний собор у Володимирі.

Пожертви: на кафедральний собор у Володимирі — дві суми в розмірі 800 та 650 злотих. Срібло жертвує Холмському єпископу Якову Суші на вівтар чи на образ Пресвятої Богородиці.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 89. — Арк. 991 зв.—994 зв.

531. **Мокринська Маруша** (чоловік Бенедикт Єловицький).

Рік написання: 1655.

Віровизнання: в унії (гіпотетично).

Місце поховання: церква Св. Миколая у м. Дубно.

Пожертви: ексекуторам тестаменту доручає обдарувати церкву, при якій спочиватиме її тіло.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 280. — Арк. 455, 456.

532. **Мондвіг-Дорогостайський Павло.**

Рік написання: 1607.

Віровизнання: євангелік.

Місце поховання: не уточнено.

Пожертви: на євангеліцькі збо-

ри в Любліні та Вільні по 100 кіп лит. грошей, на шпиталі в Луцьку — католицький і руський — по 10 кіп лит. грошей.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 79. — Арк. 557—561 зв.

533. Мончинський Ян.

Рік написання: 1647.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: монастир оо. францискан у Корці.

Пожертви: на Корецький францисканський монастир — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 404—406 зв.

534. Мораховський Іоаким.

Рік написання: 1631.

Віровизнання: уніат (єпископ Володимиро-Берестейський).

Місце поховання: Успенський собор у Володимирі.

Пожертви: на прикрасу чудотворного образу Пресвятої Богородиці у Володимирському соборі — 1 тис. злотих. На речі до Володимирського собору: дзвін — 1,5 тис. злотих. "Апарати посполиті" — 300 злотих, напрестольний хрест — 200 злотих. На ремонт монастирської церкви Св. Спаса — 500 злотих, на уніатське Володимирське братство — 100 злотих, на братський шпиталь — 600 злотих, на Володимирську уніатську школу — 600 злотих. На користь уніатського духовенства: Володимирській капітулі — 2 тис. злотих, крилошанам Володимирського собору — 1 тис. злотих, протопопу та архідиякону по 400 злотих, о. Вербицькому — 50 злотих. Жебракам, що ходять до Володимирського собору, — 100 злотих. На користь Римо-Католицької церкви та

міста Володимира: на міський шпиталь — 300 злотих, на шпиталь при монастирі оо. домінікан — 100 злотих, ченцям-домініканцям — 200 злотих.

АЮЗР — Ч. I. — Т. VI. — К., 1883. — С. 623—630.

535. Мордвин Ян.

Рік написання: 1633.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: монастир Св. Спаса в Четвертні.

Пожертви: на монастир Св. Спаса — 100 злотих, попові Пречистенської церкви в Четвертні — 20 злотих, убогим в шпиталі — 10 злотих, убогим на його похоронах — 5 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 537—540.

536. Мровинський Матей.

Рік написання: 1618.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Якова в Луцьку.

Пожертви: на придбання церковного начиння для костелу Св. Якова в Луцьку — 400 злотих. Крім того, Мровинський пожертвував 6 мац борошна луцької мірки на шпиталь св.Лазаря у Луцьку.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 172 зв.—175 зв.

537. Мушата-Охлоповський Война.

Рік написання: 1642.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Охлоповська церква.

Пожертви: на Охлоповську церкву — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 623—626.

538. **Мшальський Микола.**

Рік написання: не пізн. 1648.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Янівський костел оо. бернардинів — 500 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 260. — Арк. 988, 989 зв.

539. **Нарбут Мацей.**

Рік написання: 1637.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква різдва Богородиці у Княгинині.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 104 зв., 105 зв.

540. **Насиловський Василій.**

Рік написання: 1649.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Хорохоринська церква.

Пожертви: на Хорохоринську церкву — 375 злотих, на невстановлений шпиталь — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 85. — Арк. 423 зв., 424 зв.

541. **Некращевський Юрій.**

Рік написання: 1643.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Шалеві.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 366 зв.—368.

542. **Немирич-Порванецький Кузьма.**

Рік написання: 1614.

Рік написання: східний обряд.

Місце поховання: новоселецька церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 454 зв.—456 зв.

543. **Непокойчицька Елена** (чоловік Миколай Будзиловський).

Рік написання: 1655.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 182 зв., 183 зв.

544. **Нецевич** (Ніцевич?) **Ієронім** ?(дружина Софія Уяздовська)?

Рік написання: 1634.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Воскресенська церква у с. Малів.

Пожертви: доручає дружині дати на Малівську церкву гроші на сокоуост.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 124 зв., 125 зв.

545. **Нецевич** (Ніцевич?) **Ян.**

Рік написання: 1652.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 224, 225 зв.

546. **Новицький Микола** ?(дружина Єфросиня Городиська?).

Рік написання: 1635.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Межиріцький монастир оо. францискан.

Пожертви: по 15 злотих заповідає кляшторам: Корецькому, Заславському, Ляховецькому, Кременецькому, Дубенському, Луцькому домініканському, Сокальському і

Межиріцького. Додатково на Межиріцький францисканський монастир жертвує 2 тис. злотих, на капелу Св. Антонія — двір в Острозі.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 1260—1263.

547. Новоселецька Анастасія ?(чоловік — Адам Кисіль).

Рік написання: 1658.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Гойський монастир Св. Михайла.

Пожертви: на Гойський монастир Св. Михайла — 2 тис. злотих, на монастир в Нізкіничах — 5 тис. злотих, на Київський Печерський монастир — 1 тис. злотих, на "різні шпиталі" — 300 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 96. — Арк. 635—637 зв.

548. Новоселецький Андрій.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в маєтку Витків.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 596—599.

549. Новоселецький Матвій.

Рік написання: 1616.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Варвари у Шпакові.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 917 зв.—919.

550. Новоселецький Павло ?(дружина — Регіна Мишчанка-Холоневська)?

Рік написання: 1631.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Новоселецька церква.

Пожертви: відсутні

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 113—113 зв.

551. Новоселецький Ян.

Рік написання: не пізн. 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан у Кременці

Пожертви: Кременецькому францисканському костелу — 200 злотих.

Згадується: ЦДДАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 23. Арк. 165, 166 зв.

552. Обидовський Павло (дружина Анна Соколівна).

Рік написання: 1645.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у Янові.

Пожертви: на Янівський бернардинський костел жертвує 200 злотих. Іншу суму — 300 злотих — жертвує на Сокальський кляштор на відправу 300 заупокійних служб. На Затурецький кляштор оо. августиніан на 100 служб — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 755, 756 зв.

553. Ободенська Марина (дружина Яна Цебровського).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: неназваний костел.

Пожертви: на костел, при якому буде поховано її тіло, — 600 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 23, 24 зв.

554. Ободенська Марина ?(чоловік Ярослав Потій)?

Рік написання: 1657.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Берейська або Хорохоринська церква.

Пожертви: Доручає чоловіку обдарувати церкву, в якій спочине її тіло.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 1200—1204.

555. Оболинська Феодора.

Рік написання: 1626.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. францисканів.

Пожертви: на францисканський костел — 1 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 905—908 зв.

556. Обух Яцко.

Рік написання: 1611.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Петра в маєтку Воцатин.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 652 зв.—655.

557. Обухівна Маруша (дружина Аврама Дубницького).

Рік написання: 1643.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Успенський собор у Володимирі.

Пожертви: своєму синові — володимирському епископу Федору Дубницькому — 600 злотих, на два сорокоусти перед чудотворним образом Пресвятої Богородиці — 50 злотих, бідним, щоб молилися за спокій її душі, — 12 злотих.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 272, 273.

558. Обухівна Олена (чоловік Павло Дубницький).

Рік написання: 1619.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 163—166.

559. Овлочимська Анна (дружина Юрія Будзишевського).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: церква в Овлочимі.

Пожертви: на Овлочимську церкву жертвує 100 злотих, 300 злотих щорічно на провізію.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 177, 178.

560. Овлочимський Аврам (дружина Овдот'я Колпитовська)

Рік написання: 1611.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Бориса і Гліба в Овлочимі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 604—606.

561. Овлочимський Юрій.

Рік написання: 1618.

Віровизнання: уніат (гіпотетично).
Місце поховання: церква в Овлочимі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 50. — Арк. 824—826 зв.

562. Овлочимський Ян (дружина Раїна Киселівна).

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Володимирі або Перекалях.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 238 зв.—240 зв.

563. **Одинець Андрій.**

Рік написання: 1599.

Віровизнання: східний обряд (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 243 зв.—245.

564. **Одинець-Соколовський Костянтин** (дружина-Катерина Лонська).

Рік написання: 1616.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Св. Трійці у Дермані.

Пожертви: на Дерманську церкву Св. Трійці — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 883—886.

565. **Одинець-Соколовський Ян.**

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Межиріцький костел. Пожертви: на костел в Межирічі легує 600 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 319—322.

566. **Одинцова Олександра** (чоловік Остафій Єло-Малинський).

Рік написання: 1598.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Дерманський монастир.

Пожертви: відсутні.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 101, 102.

567. **Околовна Олександра.**

Рік написання: 1641.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Городиський монастир.

Пожертви: на Городиський монастир — 100 злотих, на церкву Гойського монастиря — 100 злотих, на шпиталі — 100 злотих, сповіднику (пресвітеру Гойської церкви) о. Леонтію Строховському — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 752, 753.

568. **Окорська Маруша** (чоловік Семен Лосятинський).

Рік написання: 1627.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Архістратиґа Михаїла в Лосятині.

Пожертви: на Лосятинську церкву Св. Михаїла — 300 злотих, на кременецький шпиталь грецької релігії Св. Миколая — 5 злотих, на Почаївський монастир — 10 злотих.

ЦНБ ІР: Ф. 231. — Спр. 26. — Арк. 4, 5 зв.

569. **Окорська Раїна** ?(чоловік Миколай Вандаловський)?

Рік написання: 1619.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 78, 79 зв.

570. **Окорський Василій.**

Рік написання: 1617.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Смолюєві.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 676—678.

571. **Окорський Микола** (дружина Марина Охлоповська).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Затурецький костел.

Пожертви: на Затурецький костел жертвує дві суми — 200 і 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 659 зв.—662.

572. **Окорський Олександр** (дружина — Катерина Гулевичівна — Воютинська).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: на розсуд дружини.

Пожертви: на Окорську церкву записує поле.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 637—639 зв.

573. **Окорський Ян** (дружина Єва Мокосіївна Баковецька).

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Торчині.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 543—546.

574. **Олдапівська Гальшка.**

Рік написання: 1622.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Пречистенський монастир у Луцьку.

Пожертви: на Пречистенський уніатський монастир — 25 злотих, на церкву Луцького православного братства — 25 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 1178, 1179 зв.

575. **Олецька Софія.**

Рік написання: 1626.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Городиського монастиря.

Пожертви: на Городиський монастир — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 603, 604.

576. **Олеша Миколай.**

Рік написання: 1642.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Березенська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 600—604 зв.

577. **Олешанка Олена** (чоловік — Богуш Гораїн).

Рік написання: 1612.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Пречистенська церква в Луцьку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 31, 32 зв.

578. **Олешко Флоріан** (дружина Агнешка Радзейовська).

Рік написання: 1607.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: великий мурований костел у Замості в каплиці де лежить кс. Піскожевський.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 568, 569 зв.

579. **Олізаровський Федір** (дружина Гальшка Каздоровська).

Рік написання: 1636.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Малевська (Малеровська?) церква.

Пожертви: відсутні.

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 198. — Арк. 1493 зв.—1495.**

580. Ольшамовський Адам.

Рік написання: не пізн. 1644.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Луцьку колегію оо. єзуїтів — 1 тис. злотих.

Згадується: ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 816 зв. — 817 зв.

581. Омелянська Катерина ?(чоловік Войтех Гешковський?).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Глинська церква.

Пожертви: відсутні.

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 139. — Арк. 855, 856.**

582. Омелянський Миколай.

Рік написання: 1642.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Параскевії у Омеляниках.

Пожертви: на Омеляницьку церкву Св. Параскевії — 50 злотих.

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 230. — Арк. 261, 262.**

583. Оранська Дорота (чоловік Ян Скіпер).

Рік написання: 1660.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

**ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 97. — Арк. 1199—1201 зв.**

584. Оранський Геліаш.

Рік написання: 1610.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Оранах.

Пожертви: відсутні.

**ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 19. — Арк. 326—328 зв.**

585. Оранський Михайло.

Рік написання: 1644.

Віровизнання: уніат (гіпотетично).

Місце поховання: церква в Оранах.

Пожертви: на Оранську церкву — 100 злотих.

**Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
2001. — С. 275, 276.**

586. Осовський Данило (дружина Катерина Гжибовська).

Рік написання: 1658.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у Дубно.

Пожертви: на Дубенський костел оо. бернардинів — 400 злотих.

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 286. — Арк. 512 зв.—515 зв.**

587. кн. Острозька Анна.

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. єзуїтів в Острозі.

Пожертви: ректору Острозької колегії три суми на різні потреби, пов'язані з похоронами — 2, 2 і 3 тис. злотих; ченцям, які в день похорон відправляють месу, дати по 1 таляру; на кляштори у Луцьку, Заславі, Корці, Дубні, Межирічі, Ляхвіцях, Кременці, Сокалі та Львові — по 100 злотих. Просить найскоріше виплатити борги, записані на її маєтностях, побоюючись затримання своєї душі в Чистилищі.

На костел оо. єзуїтів, де буде по-
коїтися її тіло, — 20 тис. злотих, не
рахуючи золотих і срібних речей та
дорогоцінного каміння, списаного
в окремому реєстрі (не виявлено).
Той же костел мав отримати речі з
домової каплиці Острозької. В їх
числі згадуються образи, реліквії,
книги та ін. Цей же костел мав от-
римати її особисті речі, худобу,
зброю — без конкретизації кількості.
На завершення будівництва Ост-
розької колегії — 20 тис. злотих, на
великий вівтар — 20 тис. злотих, на
вівтар "міський" — 20 тис. злотих,
ректору Острозької колегії — 30
тис. злотих. На фарний костел в Ост-
розі — 2 тис. злотих, на шпиталь
св.Франциска Ксаверія, який сама
фундувала, — 2 тис. злотих, на
шпиталь в Острозі "на стороні пана
краківського" — 200 злотих, на інші
шпиталі в Острозі — "хлапочинсь-
кий", "зегорездівський" та "сморди-
рівський" — по 200 злотих на кож-
ний. На бурсу при колегії єзуїтів —
2 тис. злотих. Краківським єзуїтам —
4 тис. злотих, на Краківський єзу-
їтський новіціат — 2 тис. злотих, на
Краківську єзуїтську колегію — 2
тис. злотих, Луцькій єзуїтській ко-
легії — 2 тис. злотих, вінницьким
єзуїтам — 2 тис. злотих, сандо-
мирським єзуїтам — 2 тис. злотих,
барським єзуїтам — 2 тис. злотих,
перемишльським єзуїтам — 2 тис.
злотих, львівським босим кармелі-
там — 2 тис. злотих, кармелітанкам
львівським — 2 тис. злотих, на
Звягельський костел — 1 тис. зло-
тих, на Острожецький костел — 1
тис. злотих, на Хлапочинський ко-
стел — 1 тис. злотих, на Турівський
костел — 1 тис. злотих, на звягель-

ський шпиталь 1 тис. зл., на костел
св.Яна в Ярославі — 5 тис. злотих,
на законників ярославських — 2
тис. злотих, на ярославський шпи-
таль Св. Духа — 500 злотих.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 441. — Арк. 137—151.**

588. кн. **Острозька Гальшка.**

Рік написання: 1599.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел Св. Ста-
ніслава у Вільні.

Пожертви: на Віленський костел
св. Станіслава доручила зробити
донацію своєму батькові — князю
Костянтину Острозькому.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 61. — Арк. 524 зв., 525 зв.**

589. кн. **Острозький Януш.**

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Тарнові.

Пожертви: не встановлено.

**ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 27. — Арк. 246—248 зв.**

590. **Охримович Ян.**

Рік написання: 1657.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: клеванський
костел.

Пожертви: на Луцький костел
оо. бернардинів (новофундований) —
500 злотих та деякі речі, оо. домі-
ніканам на оздобу образу Пресвятої
Богородиці — перський килим, брат-
ству св. Рожанця — пару перських
коберців, Клеванському костелу —
400 злотих, 200 злотих на лампу до
образу Пресвятої Богородиці та
матерія на орнат, луцьким доміні-
канам — 1 тис. злотих, Луцькому

костелу оо.бернардинів на лампу до образу Пресвятої Богородиці — 200 злотих, дубенським бернардинам — 400 злотих вливкового права.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 483—490.

591. Ощовська Маруша (чоловік — Олександр Ржищевський).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Стоянові.

Пожертви: на Стоянівську церкву — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 936, 937.

592. Ощовська Софія.

Рік написання: 1641.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: серхівська церква.

Пожертви: на Серхівську церкву — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 399 зв.—401 зв.

593. Ощовський Миколай.

Рік написання: 1640.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Ощовська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 1025—1027.

594. Ощовський Федір.

Рік написання: 1643.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Ощовська церква.

Пожертви: священику Ощовської церкви — 10 злотих, диякону — 3 злоті.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 126—128 зв.

595. Павлович Григорій.

Рік написання: 1620.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: замкова церква в Острозі.

Пожертви: священикам Острозької капітули за похорони і сорокоуст, співакам, а також за дзвоніння у дзвони по всіх церквах — 80 злотих та особисті речі. Крім того, духівнику своєму о. Дем'яну — 20 злотих, співакам — 20 злотих, на руський шпиталь, що стоїть на острозькій греблі, — 20 злотих, тесовському священикові — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 135—137 зв. ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 1148—1150 зв.

596. Павлович Дем'ян.

Рік написання: 1604.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Оваденецька церква.

Пожертви: оваденецькому священику — щорічний чинш у 10 злотих, на шпиталі у Володимирі, Зимному та Локачах — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 285 зв.—288 зв.

597. Павлович Михайло (дружи-на Н. Коритенська?).

Рік написання: 1640.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Тесовська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 1085—1090 зв.

598. Павлович Онуфрій.

Рік написання: 1610.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: монастир Св. Спаса в Дубні.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 60—62 зв. ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 70—72 зв.

599. Павлович Прокіп.

Рік написання: 1607/

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Тесовська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 38—41 зв.

600. Павловичівна Маруша (чоловік Михайло Гулевич).

Рік написання: 1635.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Загорівський монастир або братська церква в Луцьку.

Пожертви: на монастирі в Загоріві, Чернчицях та братську церкву в Луцьку — по 100 злотих. На Твердинську церкву — 200 злотих. На цей же храм дарувалося по два лани землі на кожну руку. За це у Твердинській церкві священник забов'язувався щосуботи правити за душу Павловичівни поминальну службу, а також мав мати дяка для пристойної відправи служби божої. Крім того, на різні шпиталі відписувалися такі гроші: два руські у Володимирі — по 5 злотих, руський у Луцьку — 10 злотих, на шпиталь в Локачах — 5 злотих, на шпиталь загорівський — 5 злотих. Осібно визначалася плата твердинському священнику за поховальну роботу. Він мав отримати за сорокоуст 20 злотих та корову з телям. Дякові,

що буде читати над тілом псалтир, — 5 злотих. На Зимненський монастир за сорокоуст — 25 злотих, з яких 20 мав отримати її духівник — ігумен Йосиф, а 5 злотих поділити між ченцями. Якщо монастир у с.Мильці є православним (Маруша Павловичівна цього точно не знає), також за сорокоуст дати 25 злотих — 20 настоятелю і 5 ченцям.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 273 зв.—276 зв.

601. Павловський Себастьян.

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на користь домініканського костелу у Володимирі — 500 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 75. Арк. 877, 878, 1054—1060; Спр. 78, Арк. 844, 845.

602. Палікровська Єлизавета (чоловік пан Кобильський).

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Олицький костел.

Пожертви: 2 тис. злотих виділялися в якості фундації на капелана при Олицькому костелі, який 4 рази на тиждень мав правити месу за спокій її душі та душі її сина. Крім того, Сокальському костелу оо. бернардинів жертвувалося 50 злотих, Львівському оо. кармелітів — 50 злотих, Межиріцькому оо. францискан — 50 злотих, Луцькому оо.домінікан — 50 злотих, Луцькому сестер бригідок — 50 злотих, шпиталю Св. Лазаря — 10 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 785—789.

603. **Папроцький Яків** (дружина Раїна Скромович).
Рік написання: 1633.
Віровизнання: римо-католик.
Місце поховання: фарний костел у Володимирі.
Пожертви: відсутні.
ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 71. — Арк. 3—6.

604. **Патрикіївна Потенція** (чоловік Миколай Свенцицький).
Рік написання: 1643.
Віровизнання: православна.
Місце поховання: братська церква у Луцьку.
Пожертви: на Луцьку братську церкву — 200 злотих, братським ченцям — 200 злотих, на братський шпиталь — 50 злотих, черницям при храмі Св. Спаса в Чернчицях — 50 злотих.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 21 зв.—23 зв.

605. **Пелкі Олександр**.
Рік написання: не пізн. 1624.
Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).
Місце поховання: не встановлено.
Пожертви: на Луцький костел Св. Діви Марії — 100 злотих.
Згадується: **ЦДІАК України:** Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 177—179.

606. **Перекладовська Маруша** (чоловік Кіндрат Мінковський).
Рік написання: 1628.
Віровизнання: східний обряд.
Місце поховання: церква (без посвяти і локалізації)
Пожертви: відсутні.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 431, 432 зв.

607. **Перекладовський Гаврило**.
Рік написання: 1631.
Віровизнання: східний обряд.
Місце поховання: Воскресенська церква в Торговиці.
Пожертви: не встановлено.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 177—179.

608. **Перекладовський Конрад** (Кіндрат).
Рік написання: 1611.
Віровизнання: східний обряд (гіпотетично).
Місце поховання: у Перекладовцях на місці, де раніше стояла церква.
Пожертви: відсутні.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 236—238.

609. **Перекладовський Ян**.
Рік написання: 1638.
Віровизнання: не встановлено.
Місце поховання: у перекладовському лісі біля могили батька.
Пожертви: на Вознесенську церкву в Перекладові дарує вола.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 349, 350.

610. **Петровська Гальшка** (чоловік Ян Стажинський).
Рік написання: 1642.
Віровизнання: римо-католичка
Місце поховання: костел оо. бернардинів у Заславі
Пожертви: на Заславський бернардинський костел — 200 злотих, на Заславський фарний костел — 100 злотих, на "різні шпитали" — 100 злотих.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 438 зв.—440 зв.

611. **Петровський Станіслав** (Станіславович).

Рік написання: 1616.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан в Луцьку.

Пожертви: на Луцький домініканський костел жертвує половину маєтку Кучкоровець, а другу половину цього ж маєтку — дарує луцьким єзуїтам. На добудування костелу луцькі домінікани отримували 1,3 тис. злотих, а луцькі єзуїти — 1 тис. злотих. Крім того, луцький шпиталь Св. Якуба отримував 400 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 18, 19 зв.

612. Печ Адам.

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан-конвентуалів у Корці.

Пожертви: на Корецький францисканський костел жертвує суми, які позичив різним особам загальною сумою в 243,5 злотих, та 95,8 коп литовських грошей, а також срібні речі, матерію та ін.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 1135 зв.—1137 зв.

613. Пешкевич Фортунат.

Рік написання: 1646.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Св. Юрія м-ка Городище.

Пожертви: на церкву Св. Юрія в м-ку Городище — 500 злотих, на луцький братський шпиталь — 100 злотих, на корецький шпиталь — 100 злотих, на Луцьку братську церкву — 200 злотих, на церкву Св. Кузьми і Дем'яна в Корці — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 245. — Арк. 558—561.

614. Пещаровський Андрій.

Рік написання: 1645.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у м. Янівка.

Пожертви: на костел оо. бернардинів у м. Янівка — 500 злотих капіталу, які мали давати щорічний чинш в розмірі 40 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 229 зв.—230 зв.

615. Пещаровський Каспер.

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел, в якому буде поховано його тіло, — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 463 зв.—465.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 286, 287.

616. Писанка Якуб.

Рік написання: 1632.

Віровизнання: римо-католик?(гіпотетично?).

Місце поховання: на розсуд дружини.

Пожертви: на монастир оо. францискан у м. Камінь — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 1228, 1229.

617. Писарський Стефан (дружина Анна Овлочимська).

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: превальський костел — під вітгарем, який сам фундував.

Пожертви: на завершення будівництва вітгаря, під яким має спочити його тіло, — 200 злотих, на Превальський костел для придбання

келиха — 100 злотих, превальському плебану — 70 злотих, вікарію Превальського костелу — 10 злотих, Володимирському кляштору оо. домінікан — 50 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 75. — Арк. 1164—1171.

618. **Підберезька Теодора** (чоловік Олександр Макарський).

Рік написання: 1654.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: полонська церква.

Пожертви: відсутні

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 767, 768 зв.

619. **Підгаєцький Мойсей.**

Рік написання: 1620.

Віровизнання: уніат (священик церкви Св. Архистратига Михаїла у м. Рожищі).

Місце поховання: Михайлівська церква в Рожищах.

Пожертви: відсутні.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К, 2001. — С. 161, 162.

620. **Підгаєцький Ян.**

Рік написання: 1645.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква Чесного Хреста в Луцьку.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 45. — Арк. 1422—1424.

621. **Підгороденська Анна** (чоловік Адам Липський).

Рік написання: 1653.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Володимирський кафедральний собор.

Пожертви: на Володимирський кафедральний собор — 500 злотих; на кафедральний собор в Холмі — 500 злотих; на образ пресвятої Богородиці у Володимирі — срібні ризи, покриті золотом, і срібний позолочений келих; на користь цього ж образу пожертвувала лама не срібло для виготовлення лампади; до Туричанської церкви — 30 злотих; до Підгороденської церкви — 30 злотих; до Олескої церкви — 30 злотих; на Янівський кляштор оо. бернардинів — 150 злотих, бернардинам у Бресті Литовському — 150 злотих на месо; братаничці Кларі Підгороденській (черниці-бернардинці у кляшторі Бреста Литовського) — 300 злотих; Виконує волю покійного чоловіка та передає кляштору янівських бернардинів 2 тис. злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 646 зв.—649.

622. **Підгороденська Єва** (чоловік Андрій Мисловський).

Рік написання: 1653.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: Володимирський кафедральний костел.

Пожертви: священикам за поховальні церемонії — 100 злотих, янівським бернардинам — 200 злотих, люблінським бернардинам — 100 злотих, на оправу чудотворного образу Пресвятої богородиці у Володимирі — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 719, 720 зв.

623. **Підгороденський Андрій.**

Рік написання: 1636.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Підгороденська церква.

Пожертви: на Підгороденську церкву — 600 злотих, на відправу сорокоуста в інших (не вказаних) церквах та монастирях — 100 злотих.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С.231, 232.

624. Підгороденський Станіслав (дружина Олександра Єровичівна).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Затурецький костел оо.августиніан.

Пожертви: на Затурецький кляштор — 300 злотих, на Володимирський домініканський кляштор — 100 злотих, на Янівський кляштор оо. бернардинів — 100 злотих, на Сокальський кляштор оо. бернардинів — 200 злотих, на Луцький кляштор оо. боніфратріїв — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 370, 371 зв.

625. Підгороденський Н. (дружина Марина Орловська).

Рік написання: не пізн. 1652.

Віровизнання: римо-католик

Місце поховання: Затурецький костел оо. августиніан.

Пожертви: доручає дружині оздобити каплицю, в якій спочиватиме його тіло, закінчити виготовлення органів, які він уже виторгував за 2,5 тис. злотих. На Затурецький августиніанський костел жертвує 72,5 гривни срібла, 4 тис. злотих, особисті речі та золоті вироби на придбання келиха, який має коштувати 300 злотих. Згадує, що вже фундував при цьому костелі шпиталь, підтверджує, що там має

утримуватися 8 убогих, доручає на кожні 3 роки давати їм по 5 злотих на кожухи. В розпорядження шпиталю передавалися городи, крім того, він щороку мав отримувати 4 маці жита локацької мірки, 1 мацу гороху, 1 мацу ячменю, 2 маці гречки, 1 фаску масла та 1 копу сирів. Підтверджує легату Володимирському домініканському костелу, жертвує 1 тис. злотих костелам у Сокалі, Янові, Луцьку (на бернардинський та домініканський) та Володимирі (домініканському), луцьким бригідкам — 1 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 265—274 зв.

626. Підлеська Софія.

Рік написання: 1660.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: монастир у Нізкінічах.

Пожертви: на Нізкіницький монастир — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 97. — Арк. 1281—1281 зв.

627. Підловська Єва (Чоловік Марко Ісєрницький).

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел в Кременці.

Пожертви: на Кременецький костел — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 46. — Арк. 28, 29 зв.

628. Плисковська Софія (дружина Яна Єло-Букоємського).

Рік написання: 1642.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. бернардинів в Дубно.

Пожертви: на Дубенський бернардинський костел — 200 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 700—702.

629. Погорський Миколай.

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан у Корці.

Пожертви: на Корецький костел оо. францискан — 2 тис. злотих. Крім того, на корецький католицький шпиталь (у новому місті) жертвує 100 злотих, львівським босим кармелітам — 300 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 984—986 зв.

630. Подаревський Ян.

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: ковельський костел.

Пожертви: взаплатити ксьондзу вікарію за працю в контексті загальних видатків на похорони, на які виділялося 7 срібних ложок та особисті речі Подорецького. На ковельський шпиталь заповідає мацу збіжжя.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 818, 819.

631. Подарецька Гальшка (чоловік Мартин Чаплич).

Рік написання: 1634.

Віровизнання: протестантка (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 255—257.

632. Покотилівна-П'ятигірська

Євгенія (чоловік Остафій Коровай-Селецький).

Рік написання: 1601.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: селецька церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 323—325.

633. Покотилівна Параскева (чоловік — Миколай Накадовський?).

Рік написання: 1619.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Мощаницька церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 408, 409 зв.

634. Покривницький Ян (дружина Гелжбета Менжинська).

Рік написання: 1635.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан у Корці.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 499—502.

635. кн. Полубенська Аурелія.

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Городові або інший католицький храм — на розсуд чоловіка

Пожертви: на костел, де буде спочивати її тіло, — 300 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 248—251.

636. Полченська Софія (чоловік Миколай Ланевський).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на престольне Євангеліє та 5 злотих жертвує на церкву, де буде поховано її тіло.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 321, 322 зв.

637. **Поплавський Ян** (? (дружина Маруша Русинова)?

Рік написання: 1632.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Золочівський костел.

Пожертви: доручає дружині зробити пожертву на Золочівський костел.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 178. — Арк. 98 зв.—101.

638. **Порванецька Анна** (?чоловік — Філон Русинович-Берестецький).

Рік написання: 1631.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква в Берестечку.

Пожертви: берестецькому попу за сорокоуст по доньці — кілька злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 295, 296 зв.

639. **Порванецька Гальшка** (чоловік Ян Колпитовський).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Миколая у Колпитові.

Пожертви: на Колпитовську церкву Св. Миколая — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 984—986 зв.

640. **Порванецький Кузьма.**

Рік написання: 1614.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Порванецька церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 37—39.

641. **Порванецький Ян.**

Рік написання: 1641.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква в Берестечку.

Пожертви: заповів нагородити духовенство, яке буде на похоронах.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 1305—1308.

642. **Порванецький Ян** (Іванович).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Порванецька церква.

Пожертви: на церкву, де буде похований, — 10 злотих щорічного чиншу з порванецького маєтку. На сорокоуст — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 613 зв., 614 зв.

643. **Порванецький Ян** (дружина Маруша Ржищевська).

Рік написання: не пізн. 1655.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Порванецька церква.

Пожертви: на Стоянівський монастир — 350 злотих.

Згадується: **ЦДІАК України:** Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 776 зв.—778 зв.

644. **Порецький Андрій** (дружина — Дорота Промчеківна).

Рік написання: 1609.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Пречистенська церква у с. Глинськ.

Пожертви: відсутні.

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 89. — Арк. 178—180 зв.**

645. Потій Іпатій.

Рік написання: 1609.

Віровизнання: уніат (митрополит Київський).

Місце поховання: Успенський собор у Володимирі.

Пожертви: на Володимирський кафедральний собор — церковне начиння та всі "руські" книги зі своєї власної бібліотеки.

**АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К,
1883. — С. 391—396.**

646. Потіївна Єфросинія (дружина Олександра Єловицького).

Перший тестамент:

Рік написання: 1635.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: церква Св. Спаса у Дубні.

Пожертви: на церкву, де буде поховано її тіло, — 200 злотих, на шпиталі — невстановлена сума, до Жировичів на сорокоуст — 50 злотих, до Володимира на сорокоуст — 50 злотих, на Дубенський кляштор — 30 злотих з проханням відправити 30 заупокійних служб перед образом Пресвятої Богородиці, хмельівському священику Якову — 50 злотих за сорокоуст, на Кам'янецьку церкву доручає чоловікові придбати за 30 злотих келих і воздх, на образ Пресвятої Богородиці в Жировицях — перстень з діамантом.

**ЦНБ. ІР: Ф. 231. — Спр. 38. —
Арк. 44, 45 зв.**

Другий тестамент:

Рік написання: 1639.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Мілецький монастир.

Пожертви: на Мілецький монастир — 2 тис. злотих, на дубенській шпиталі — 20 злотих, дубенським бернардинам — 30 злотих з проханням відправити месу за її душу перед образом Пресвятої Богородиці, до Дубенської (уніатської) церкви Св.Спаса — 30 злотих, духівнику о. Атанасію — 50 злотих, до церкви в Жировицях (уніатської) на сорокоуст 100 злотих в обмін на перстень, який обіцяла надати за першим тестаментом, до соборної церкви у Володимирі (уніатської) — 50 злотих з проханням відправити сорокоуст перед чудотворним образом Пресвятої Богородиці, хмельівському священику о.Якову за сорокоуст — 20 злотих, до Кам'янецької церкви — срібний келих та воздх.

**ЦНБ. ІР: Ф. 231. —, Спр. 38. —
Арк. 58, 59.**

647. Почаповський Ієремія.

Рік написання: 1637.

Віровизнання: уніат (єпископ Луцько-Острозький).

Місце поховання: храм який буде триматися унії.

Пожертви: на храм, де буде покоїтися його тіло, — 7,5 тис. злотих, срібне начиння та маєток Чернчиці. На уніатські монастирі в Жировицях та Битені — по 500 злотих.

**Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К,
2001. — С. 238—240.**

648. Прегалинський Ян.

Рік написання: 1636?

Віровизнання: православний.

Місце поховання: монастир Луцького братства.

Пожертви: на Луцький братський монастир — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 71—76.

649. **Прибитко Вавринець.**

Рік написання: 1630.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: плебану (костел не вказано) за молитву — коберець.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 458, 459 зв.

650. **Прибора Станіслав** (дружина Паракна Покотилівна).

Рік написання: 1612.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Мошаниці.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 736—738.

651. **Привередовська Феодора** (дружина Григорія Дедеркала).

Рік написання: 1630?

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в маєтку Дедеркали.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 95—98.

652. **Пригоцький Ян** (дружина кн. Н. Ружинська).

Рік написання: 1636.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Ковелі.

Пожертви: ковельському ксьондзу за похорони — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 71. — Арк. 504 зв.—506.

653. **Промчейко Богущ.**

Рік написання: не пізн. 1607.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: П'ятницька церква у Дядковичах.

Пожертви: на Дядковицьку церкву — 2 копи литовських грошей, на Дерманський монастир і на шпиталь при ньому — 6 кіп литовських грошей.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 48—50.

654. **Промчейко-Ремчицький Григорій** (Дружина — Гальшка Внуківна).

Рік написання: 1645.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Березненська церква.

Пожертви: на Березненську церкву — 20 злотих та срібний хрест. На церкву Луцького братства — 50 злотих, до церкви Пінського братства — 30 злотих, до Пінської церкви Св. Теодора — 20 злотих, до Куп'ятицької церкви — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 683—685 зв.

655. кн. **Пронський Олександр-Октавіан.**

Рік написання: 1631.

Віровизнання: протестант ?(євангелік).

Місце поховання: в полі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 254 зв.—258 зв.

656. **Прусиновський Адам** (дружина Гелена Служовська).

Рік написання: 1605.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Діви

Марії в Сокальському монастирі оо. бернардинів.

Пожертви: відсутні

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 111, 112 зв.

657. **Прушинський Андрій.**

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Корці.

Пожертви: на Корецький костел — 100 злотих, на месу — 10 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 516, 517.

658. **Прушинський Каспер.**

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Скорчі.

Пожертви: на Скорчецький костел — 100 злотих, на месу — 10 злотих.

Згадується: **ЦДДАК України:** Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 1144—1149.

659. **Прушинський Микола.**

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Діви Марії Луцьку.

Пожертви: на костел Св. Діви Марії жертвує: 1,5 тис. злотих, записаних на маєтку Васильковичі, дворик у Торчині на землі Луцького біскупa, який він тримав "за певним правом" заставним, срібні речі.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 547—549.

660. кн. **Пузина Юрій.**

Рік написання: 1648.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Луцька братська церква.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — 3 тис. злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 542—544 зв.

661. **Пузирович Ян.**

Рік написання: 1632.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Олицький костел.

Пожертви: на Олицький костел — 100 злотих, на Олицький шпиталь — 60 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 239, 240.

662. **Пузовська Маруша** (дружина Іллі Вербського).

Рік написання: 1620.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Різдва Христового у Вербоє-Вохновичі.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 67—70.

663. **Пузовський Аврам Богушевич** (дружина Магдалена Овлочимська).

Рік написання: 1605.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Різдва Христового у Пузові.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 229, 230 а.

664. **Пузовський Костянтин** ?(дружина Сузанна Ольшамовська)?

Рік написання: 1649.

Віровизнання: уніат (гіпотетично).

Місце поховання: Пузівська церква. Тимчасове місце поховання — склеп його тітки Маруші Дубницької.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 87. — Арк. 958 зв.—961.

665. Путошинська Олександра
(дружина пана Макарського).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Полонська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 269. — Арк. 946, 947 зв.

666. Путошинський Іван.

Рік написання: 1630.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: Полонська церква.

Пожертви: на кафедральний собор Св. Івана Богослова в Луцьку записує щорічний чинш в розмірі 5 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 173. — Арк. 637 зв.—640.

667. Пшонка Криштоф (дружина Ядвіга Павлоська).

Рік написання: 1613.

Віровизнання: євангелік.

Місце поховання: в Крилові, у євангеліцькому костелі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 29. — Арк. 881—883.

668. Пясецький Рафаїл.

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у Дубні.

Пожертви: дружині доручає обдарувати костел, в якому спочиватиме його тіло.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 272. — Арк. 393—395.

669. Пясецький Юрій (дружина Лідія Бистриєвська).

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: в Тайкурах на місці де буде зведено костел.

Пожертви: на початок будівництва костелу в Тайкурах, де має знайти спочинок його тіло, пан Пясецький пожертвував 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 101. — Арк. 194 зв.—197.

670. Радавський Леско.

Рік написання: 1630.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква в Луцьку

Пожертви: на Радименську церкву (в Галичині?) — 10 гривень, на братську церкву і шпиталь у Луцьку — 40 гривень, "мито" за службу у Ігнатія Коренецького — на Коренецьку церкву.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 173. — Арк. 385—385 зв.

671. кн. Радзивілл Ольбрихт-Станіслав.

Рік написання: 1656.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Олицький костел.

Пожертви: на щоденну месо — 5 тис. злотих, на месо до різних костелів — 3 тис. злотих, на семінарію — 10 тис. злотих, фундація на костел в Нехневичах — 7 тис. злотих, маєток Мілушеве та 100 злотих щорічного чиншу, на єзуїтську колегію у Пінську — 3 тис. злотих, на виховання колишніх протестантських пасторів, які навернулися до католицизму, — 25 тис. злотих. Крім того, були обдаровані численні пара-

фіяльні костели та кляштори в Польщі, Литві та на Волині.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 388 зв.—400.

672. кн. **Радзивілл Станіслав.**

Рік написання: 1598.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Бернардина у Вільні.

Пожертви: ченцям Віленського костелу Св. Бернардина — 12 тис. злотих, заповідає звести костели Св. Хреста в Олиці та Св. Франциска у Радзивіллові. Затверджує володіння костелів Зачаття Пресвятої Богородиці у Налибоках, Св. Якуба у Даниловичах, Св. Івана Хрестителя в Некневичах.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 308 зв.—320.

673. **Радзяновський Андрій.**

Рік написання: 1626.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Межиріцький костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 591, 592 зв.

674. **Радовицький Станіслав** (дружина Раїна Літинська).

Рік написання: 1613.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Радovichах.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 229, 230 зв.

675. **Раєцький Іона.**

Рік написання: 1642.

Віровизнання: православний чер-

нець столпинського монастиря).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 364 зв.—366.

676. **Раєцький Олександр.**

Рік написання: не пізн. 1640.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на шпиталь Св. Духа в Луцьку — 50 злотих.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 79, 80 зв.

677. **Раєцький Станіслав.**

Рік написання: 1610.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: кафедральний костел в Луцьку.

Пожертви: на Луцький кафедральний костел — 100 злотих, на польський шпиталь — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 181—184 зв. ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 854—857 зв.

678. **Раковська Олена.**

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Тучинський костел — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 147 зв.—149.

679. **Раневський Вацлав** (дружина Тетяна N).

Рік написання: 1627.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 1110, 1111.

680. Резанович Семен.

Рік написання: 1616.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: церква у с. Сільче.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 25. — Арк. 255, 256 зв.

681. Рембовська Регіна.

Рік написання: 1620.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Ковельський костел жертвує 300 злотих та речі, які є в заставі.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 46. — Арк. 668—970.

682. Решотарський Ян.

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Чорторийський костел.

Пожертви: на Чорторийський костел жертвує 500 злотих, на Янівський кляштор оо. бернардинів — 300 злотих, на Луцький бернардинський кляштор — 300 злотих, луцьким оо. боніфратріям — 200 злотих, до двох луцьких шпиталів в Луцьку — по 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 255. — Арк. 290—292 зв.

683. Ржищевська Маруша.

Рік написання: 1655.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Порванецька церква.

Пожертви: виконує волю свого

покійного чоловіка, який заповів на Стоянівський монастир 350 злотих. Від себе жертвує на Скитський монастир 400 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 280. — Арк. 776 зв.—778 зв.

684. Ржищевський Вацлав.

Рік написання: 1640.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Ржищівську церкву — 200 злотих, попові ржищівському на сорокоуст за себе — 20 злотих, за підданого Прокопа — 10 злотих. На сорокоуст до Порванча — 10 злотих, до Міркова — 10 злотих, на три стоянівські церкви — по 10 злотих на кожну, до Скитського монастиря — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 221. — Арк. 213 зв.—216 зв.

685. Ржищевський Тихон.

Рік написання: 1619.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на (О)ржищівську церкву відписує землі з полями, сіножатями та запустями.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 222, 223.

686. Римінський Ян.

Рік написання: 1618.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан в Межирічі.

Пожертви: на Межиріцький костел оо. францискан — худобу та скирту жита.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 109. — Арк. 37 зв., 38 зв.

687. Рогалевський Андрій.

Рік написання: 1647.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел оо. домінікан.

Пожертви: на Луцький домініканський костел — 640 злотих та 300 злотих капіталу на щорічний чинш, луцьким бернардинам — 175 злотих, до усіх луцьких шпиталів (як католицького, так і грецького "закону") — по 30 злотих на кожен.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 241—245 зв.

688. Рогозинський Семен (дружина на кн. Анна Масальська).

Рік написання: 1621.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Пречистенська церква в Рогозині в склепі біля могили дружини.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 956—960.

689. Рогозянка Богдана (чоловік Михайло Перекладовський).

Рік написання: 1615.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Богоявленська церква у Княгинині.

Пожертви: доручає обдарувати священників, які прибудуть на похорони, худобою з її стада.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 74 зв., 75 зв.

690. Рогозянка Маруша.

Рік написання: 1635.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: замкова церква в містечку Торговиця.

Пожертви: на замкову Торговецьку церкву — 50 злотих, торго-

вецькому пресвітерові на сорокоуст — 10 злотих, на інші потреби церкви — 40 злотих, духівнику (священник с. Берестечка) — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 687—689.

691. Рогурський Микола.

Рік написання: не пізн. 1644.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Корецький кляштор оо. францискан — 2 тис. злотих.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 1173 зв., 1174 зв.

692. Рогуський Андрій (дружина Сузана Русецька).

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Межирічі.

Пожертви: на Межиріцький костел — 1 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 413 зв.—415 зв.

693. Рогуський Мацей.

Рік написання: 1652.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів в Дубні (гіпотетично).

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 375—375 зв.

694. Рожинський Ян (дружина Єфросинія Вороничівна).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 85. — Арк. 522 зв.—525 зв.

695. **Розволичівна Софія** (дружина
Юрія Телецького).

Рік написання: між 1648 — 1649.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Войницька церква.

Пожертви: на Войницьку церкву —
10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 632 зв.—634 зв.

696. **Рокицкий Миколай.**

Рік написання: 1651.

Віровизнання: уніат ?(гіпотетично?).

Місце поховання: не зазначено

Пожертви: на Успенський собор
у Володимирі жертвував чинш з
невстановленої суми грошей.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 88. — Арк. 421—424.

697. **Ростопчі Андрій.**

Рік написання: 1624.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Мнішинська
церква.

Пожертви: на Мнішинську церкву —
30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 31. — Арк. 154—156 зв.

698. **Ростопчі** (Ростопша?) **Петро**
(дружина Олександра Зарецька).

Рік написання: 1654.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Кле-
вані.

Пожертви: на Клеванський ко-
стел — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 91. — Арк. 620—622 зв.

699. **Ростоцька Катерина** (чоло-
вік Ян Станішевський).

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. єзуї-
тів у Луцьку.

Пожертви: на Луцький костел оо.
єзуїтів — 1 тис. злотих, на два католиць-
кі шпитали в Луцьку (Св. Лазаря та при
костелі Св. Духа) — по 50 злотих, луць-
ким бригідкам — 100 злотих, на Луць-
кий костел оо. домінікан — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 221. — Арк. 516 зв.—518 зв.

700. **Роцанка Настасія** (чоловік
князь Богдан Масальський).

Рік написання: 1603.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Чесного
Хреста у Волничах.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 65. — Арк. 659 зв.—662.

701. **Рудкерівна Катерина.**

Рік написання: 1603.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: фарний костел
у Луцьку.

Пожертви: на фарний костел у
Луцьку — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 14. — Арк. 400 зв.—405.

702. **Кн. Ружинська Анна** (чоло-
вік Юзеф Якубовський).

Рік написання: 1637.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. до-
мінікан в Овручі.

Пожертви: на Овруцький домі-
ніканський костел — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 206. — Арк. 88—92 зв.

703. Кн. **Ружинська Феодора** (чоловік Павло Шафаровський).

Рік написання: 1618.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Пречистенська церква у Ружині.

Пожертви: на Ружинську церкву — три поля.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 50. — Арк. 111, 112 зв. **ЦДІАК України:** Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 101 зв.—103 зв.

704. кн. **Ружинський-Наримунт Миколай**.

Рік написання: 1629.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: Доручає дружині обдарувати костел де буде спочивати його тіло і шпиталі.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 64. — Арк. 54—56.

705. **Русальський Гаврило**.

Рік написання: 1631.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: вербська церква.

Пожертви: доручає дружині віддячити священикам що будуть на похороні "за працю", та обдарувати жебраків.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 419 зв.—421 зв.

706. **Русальський Семен**.

Рік написання: 1626.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Вербська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 60. — Арк. 1052—1056.

707. **Русин-Берестецький Лев**.

Рік написання: 1639.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква у Берестечку.

Пожертви: берестецькому священику — 10 злотих та сукно, яким буде накрита труна.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 418, 419 зв.

708. **Русинович Павло** (дружина Анна Ольшанська).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — 2 тис. злотих, братському духовенству, яке прибуде на похорони — по 2 злоті, казнодію — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 1056—1058.

709. **Русинович-Берестецька Настасія**.

Рік написання: 1629.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква Різдва Христового у Берестечку.

Пожертви: на Берестецьку церкву — 30 злотих для виготовлення келиха.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 168. — Арк. 341—343.

710. **Русинович-Берестецький Петро**.

Рік написання: 1611.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Різдва Христового у Берестечку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 210, 211 зв.

711. **Русинович-Берестецький Семен**.

Рік написання: 1646.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: нелокалізована церква, яку сам збудував.

Пожертви: на храм де буде поховано його тіло жертвує по 5 кіп вівса, жита і гречки щороку з Берестечка та повинності підданих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 431—436 зв.

712. Русинович-Берестецький Філон (дружина Анна Порванецька).

Рік написання: не пізн. 1622.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Берестечку.

Пожертви: не встановлено.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 1648, 1649 зв.

713. Русовський Геласій.

Рік написання: 1618.

Віровизнання: уніат. Архімандрит Дорогобузького монастиря.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 281, 282.

714. Садлинський Н.

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Горохові.

Пожертви: на Горохівський костел — 100 злотих, на горохівський шпиталь — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 127. — Арк. 1407 зв.—1408 зв.

715. Садорський Криштоф.

Рік написання: не пізн. 1611.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Тучині.

Пожертви: на Тучинський костел

заповів 24 злоті, які йому заборгував Андрій Чаплич.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 270 зв.—272.

716. Кн. Сангушко Адам (дружина Катерина Уханська).

Перший тестамент:

Рік написання: 1613.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: Олександрі Сангушківні — сестрі і черниці чину Св. Клари, що мешкає у кляшторі м. Львова, — 20 тис. злотих, забезпечених Перемильським маєтком. Крім того, на користь її кляштору дарує маєтки Мирків, Лемішів, Вежхо Старе, Козятин, Горохів. З волості Конюхи жертвує 1 тис. злотих щорічно до гробу Св. Казимира. На Краківський кляштор Св. Агнешки — 300 злотих, на кляштори Св. Клари в різних містах? до Кракова — 200 злотих, Варшави — 300 злотих, до Вільни — 300 злотих, до Познаня — 100 зл. Згадує свою фундацію на користь Горохівського костелу.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 364—371 зв.

Другий тестамент:

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Пултуської колегіати.

Пожертви: на костел Пултуської колегіати — 30 тис. злотих, двір, орнат, 1 тис. злотих боргів, 1 тис. злотих на месо, 15 тис. злотих на похорони. Підтверджує фундацію на кафедральний костел в Луцьку і надає йому додатково ще 1 тис. злотих. Камінським домініканам — 6 тис. злотих, кс. Феліціанові Шафорському (був при князі довгий час) — 500

злотих, кс. Флоріану Трояновичу (капелану) — 600 злотих, францисканам Пінського кляштору — 2 тис. злотих, кс. Миколаю Курциловичу (францисканцю, капелану) — 600 злотих, сокальським бернардинам — 300 злотих, янівським бернардинам — 300 злотих, пултуським єзуїтам на мурування нового костелу — 2 тис. злотих, пултуським реформатам на мурування нового костелу — 1 тис. злотих, кляштору Св. Бригіди в Луцьку — 1 тис. злотих, Камінському фарному костелу — 1 тис. злотих, до каплиці Св. Хреста в Любліні оо. домінікан — 300 злотих на пару срібних ліхтарів, варшавським босим кармелітам на Краківському передмісті, які мають від нього дерево Св. Хреста — 1 тис. злотих на оправу цих реліквій, на різні шпиталі — 1 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 1021—1025 зв.

717. Кн. **Сангушко Григорій** (дружина — Софія Головчинська).

Рік написання: 1601.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: в Горохові.

Пожертви: дружині доручає звести шпиталі у Кошарах, Горохові, Перемилі і Камені. Забороняє їй міняти конфесію в церквах його маєтків.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 297—301.

718. Кн. **Сангушківна Олександра** (чоловік — Януш Заславський).

Рік написання: 1602.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Заславський костел.

Пожертви: в тестаменті згадується, що надання на костели, мо-

настирі та духовенству наведені в особному реєстрі.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 582—584 зв.

719. **Свенцицький Миколай.**

Рік написання: 1621.

Віровизнання: євангелік.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на євангелицький Люблінський збір жертвує 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 114—116.

720. **Свищовський Остафій.**

Рік написання: 1617.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Свищовська церква.

Пожертви: на Свищовську церкву фундує волоку землі за свищовським гаєм та пляц на помешкання попові.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 249—253 зв.; Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 63 зв.—68.

721. **Свіденська Софія** (дружина Адама Сопотка).

Рік написання: 1599.

Віровизнання: не встановлено.

Місце поховання: костел в Дорогостаях або церква у Букоємі біля могили першого чоловіка Адама Букоємського.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 23 зв.—25 зв.

722. **Сволинський Антоній.**

Рік написання: 1624.

Віровизнання: православний (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Гуляницьку церкву — 500 злотих, на братську церкву в Луцьку — 300 злотих, на "руський" шпиталь в Луцьку — 200 злотих, луцьким домініканам — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 704, 705 зв.

723. Свяцький Микола (дружина Гальшка Вольська).

Рік написання: 1608.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: місце поховання на розсуд дружини.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 278, 279 зв.

724. Свяцький Михайло.

Рік написання: 1603.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Острозі.

Пожертви: на Острозький костел — 16 кіп литовських грошей.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 221 зв.—224 зв.

725. Севрук Євстафій (дружина — Катерина Стречановна).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Клевани.

Пожертви: на Клеванський костел — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 178 зв., 179 зв.

726. Седликовський Павло.

Рік написання: 1643.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: монастир оо. францискан в Межирічі.

Пожертви: Межиріцькому фран-

цисканському монастирю — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 547 зв.—549 зв.

727. Семашківна Богдана.

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: склеп в Луцькому кафедральному костелі, який вона змуровала на власний кошт.

Пожертви: Луцькій капітулі — кухонне начиння та столове срібло.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 115зв.—118.

728. Семашківна Олександра (дружина князя Андрія Крупського).

Рік написання: 1604.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Добрянинському замку.

Пожертви: добрянинському попу — 2 копи грошей, церковне начиння та руські книги.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 297—299 зв.

729. Семашко Мартин.

Рік написання: не пізн. 1599.

Віровизнання: римо-католик?

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на костел у Коблині заповів маєток Пекалів.

Згадується: **ЦДІАК України:** Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 559, 560 зв.

730. Семашко Миколай (дружина — Ізабелла Служевська).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький кафедральний костел.

Пожертви: на храм, де спочива-

тиме його тіло, доручає зробити дружині. Дає фундації на три костели в своїх маєтностях. На Тучинський костел Св. Трійці — село Мацин, 4 волоки при Тучині, плебану легує 200 злотих, надає право користуватися млинами. Настоятель цього храму мав бути старшим над духовенством двох інших костелів у Хупкові та Андріїві. Костели у Хупкові та Андріїві отримували: городи і землю під забудову помешкань для капланів і їх слуг, 150 злотих щорічного чиншу, право користатися млинами. Підтверджуються всі права костелу у Коблині.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 92—95.

731. Семашко Олександр.

Рік написання: 1598.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Архангела Михаїла в Хупкові.

Пожертви: на костел Св. Архангела Михаїла в Хупкові жертвує Волицю з 20 волоками землі.

ЦДДАК України: КМФ-36. — Оп. 1. — Спр. 201. — Арк. 162 зв., 163.

732. Сеправська Анна (чоловік Андрій Защинський).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Клеванський костел.

Пожертви: на Клеванський костел — 50 злотих, на клеванський шпиталь — 10 злотих, на Казимірівський костел — 60 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 285. — Арк. 653 зв., 654 зв.

733. Сербинович Іван ? (дружина Анна Жабокрицька?).

Рік написання: 1617.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Св. Офанасія у Ківерцях.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 351—353.

734. Сербиновна Феодора ? (чоловік Семен Русинович-Берестецький)?

Рік написання: 1633.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква Різдва Богородиці у Берестечку.

Пожертви: на сорокоуст — 13 злотих. Священнику у Пашеві — корову.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 1044, 1045 зв.

735. Сестривитенська Катерина (перший чоловік Стефан Линевський, другий — Станіслав Волчек).

Рік написання: 1655.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на Володимирський костел оо. домінікан жертвує невстановлену суму грошей.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 93. — Арк. 318, 319.

736. Сецинська Агнешка (чоловік Войтех Тишка).

Рік написання: 1625.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: при костелі (не локалізовано).

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 984, 985 зв.

737. Скирмонтонна Анна.

Рік написання: 1640.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква Св. Трійці в Козині.

Пожертви: на Козинську Свято-троїцьку церкву — 100 злотих і срібло та 100 злотих на дзвін. Козинському священику — корову з телям, 25 злотих за сорокоуст, дві маці жита. На братську церкву в Луцьку — 50 злотих за сорокоуст. 15 злотих на луцький братський шпиталь, на козинський шпиталь — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 1172—1175.

738. **Сковородка Шимон** (дружи-на Гальшка Промчейко).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: мурована церква монастиря у Гуші (Гощі?).

Пожертви: на церкву, де спочиватиме його тіло, легує 200 злотих та 5 гривень срібла на лампу, на Дзядківську церкву — 50 злотих, на Залінську церкву — 50 злотих, на чотири церкви в Степані — по 50 злотих, на польський і руський шпиталі у Степані — по 5 мац жита.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 333—335 зв.

739. **Скринський Станіслав.**

Рік написання: 1630.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Луцький костел оо. домінікан.

Пожертви: на Луцький костел оо. домінікан — 1,5 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 611—613.

740. **Скроцький Войтех.**

Рік написання: 1614.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел, де буде поховано його тіло, — 200 злотих, на шпиталь — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 445 зв., 446 зв.

741. **Славинський Яків.**

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел в Горохові.

Пожертви: на Горохівський костел — 100 злотих, на шпиталь — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 801, 802 зв.

742. **Слупичанка Гелжбета** (дружина Василя Рогозинського).

Рік написання: 1637.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Рогозині або в Княгинені.

Пожертви: на церкви в Рогозині та Княгиневі — по 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 600—602 зв.

743. **Слюбич-Залеська Гальшка** (чоловік Миколай Кисіль).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Володимирі.

Пожертви: на костел володимирських домінікан — 500 злотих та пару срібних ліхтарів. Донька її — Христина Мелешківна (черниця бригідка) — отримує 500 злотих. Підтверджує надання свого чоловіка.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 649—653.

744. **Смиковська Катерина** (чоловік Миколай Сокол).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 4—6 зв.

745. Смиковська Катерина (дружина Войтеха Защинського)

Рік написання: 1645.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — видеркаф у 500 злотих, на користь ченців братського монастиря — видеркаф у 500 злотих, на братський шпиталь — 100 злотих, на Пречистенську церкву в Глушці, де поховано її брата (Кіндрата Смиковського), — срібний хрест або Євангеліє за 100 злотих, до костела Св. Якуба в Луцьку, де поховано іншого брата (Григорія Смиковського), — 100 злотих, на Щуринський костел — 100 злотих, на замкову церкву в Боремлі — маєтності Хрінницьких — 100 злотих для придбання срібного хреста.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 204—207 зв.

746. Смиковський Юрій.

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Якуба в Луцьку.

Пожертви: на костел Св. Якуба — 20 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 340, 341.

747. Смитковська Раїна (чоловік Левко Олізарівський).

Рік написання: 1603.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел в Тартакові.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 720 зв.—723.

748. Смитковська Софія (чоловік Станіслав Рутський).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел — на розсуд чоловіка.

Пожертви: на костел, де упокоїть-ся її тіло, жертвує 50 злотих, на шпиталь при цьому костелі — 10 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 959 зв., 960 зв.

749. Сміловський Станіслав.

Рік написання: 1619.

Віровизнання: уніат?(гіпотетично)?

Місце поховання: церква Св. Трійці у Пелчі.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 154—157.

750. Соколовська Катерина (перший чоловік Лукаш Хмеліцький, другий — Богуслав Гораїн).

Рік написання: 1657.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Луцька братська церква Воздвиження Чесного Хреста.

Пожертви: на Луцьку братську церкву жертвує 300 злотих, на братський шпиталь — 100 злотих, на Яровицьку церкву — 50 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 286. — Арк. 569—572 зв.

751. Кн. (Сокольська?) Варвара

(чоловік Стефан Воронецький).

Рік написання: 1627.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: мурована церква в Соколі.

Пожертви: на Сокольську церкву заповіла виготовити ризи, на Тростянецьку церкву, де поховано її чоловіка, — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 29 зв.—33.

752. Кн. **Сокольський Софроній** (Стефан).

Рік написання: 1614.

Віровизнання: уніат (чернець віленського монастиря Св. Трійці).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Віленський монастир Св. Трійці — маєтки Михлинів та Божів на Волині.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 158, 159.

753. **Сокоцький Ольбрихт**.

Рік написання: 1616.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Архангела Гавриїла у с.Деражня.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 105. — Арк. 476, 477 зв.

754. **Солоневська Теодора**.

Рік написання: 1649.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на монастир у Крехові — 3,5 тис. злотих, забезпечених волинськими маєтками, ця ж обитель має отримати 1 тис. злотих на сорокоуст.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 576—578.

755. **Солтан Олександр** (дружина — Олександра Трипольська).

Рік написання: 1648.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 85. — Арк. 453—456.

756. **Сосницька Софія** (дружина Івана Хомяка — Смордовського).

Рік написання: 1611.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Пречистенська церква у Смордові.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 501 зв.—503; **ЦДІАК України:** Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 63, 64 зв.

757. **Сосницький Томаш**.

Рік написання: 1653.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: на братську церкву в Луцьку — 150 злотих, на сорокоуст до 5 церков жертвує 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 508, 509 зв.

758. **Сосновська Полонія** (чоловік Давид Яковицький).

Рік написання: 1625.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Флора і Лавра у Яковичах.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 264, 265.

759. **Стан Олександр**.

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католик.
Місце поховання: костел у Свойчові.

Пожертви: на Свойчівський костел — 50 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 90—92.

760. Станіславський Казимір.

Рік написання: 1659.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Янівський костел оо. бернардинів.

Пожертви: на Янівський костел оо. бернардинів — 50 злотих, луцьким бернардинам — 50 злотих, сокальським бернардинам — 50 злотих, підкамінським домініканам — 50 злотих, львівським кармелітам — 50 злотих, отцям "Духа Святого" — 50 злотих. Крім того, на похоронах янівські бернардини мали отримати додатково ще 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 96. — Арк. 620—623.

761. Станіславський Криштоф.

Рік написання: 1642.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Олицький костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 299—301.

762. Станішевська Катерина (чоловік Мацей Малановський).

Рік написання: 1646.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Луцький домініканський костел.

Пожертви: на домініканський кляштор в Луцьку — 200 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 397 зв.—399 зв.

763. Станішевський Ян.

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Луцької єзуїтської колегії.

Пожертви: Луцьким єзуїтам — 1 тис. злотих, луцьким домініканам — 100 злотих, оо. бернардинам Сокальського конвенту — 200 злотих, оо. бернардинам Дубенського конвенту — 100 злотих, оо. бернардинам Янівського конвенту — 100 злотих, оо. боніфратріям в Луцьку — 100 злотих, луцьким бригадкам — 100 злотих, на два шпиталі в Луцьку (Св. Духа та Св. Лазаря) — по 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 663—665 зв.

764. Сташкевич Мартин (дружина Маруша Збранська).

Рік написання: 1624.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на храм, де буде поховано його тіло, жертвує атласні ризи.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 240—242.

765. Стахорська Анастасія (чоловік Мартин Богуш).

Рік написання: 1611.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 511 зв., 512 зв.

766. Стемповська Софія ? (чоловік Адам Сопотко?).

Рік написання: 1616.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. бернардинів в Сокалі.

Пожертви: сокальські бернардини отримували 300 злотих та срібні речі. Пізніше після виплати боргів чоловік мав виплатити їм додатково ще 1 тис. злотих. На будь-який шпиталь виділялося 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 626—629.

767. Стемпковський Лукаш.

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: кафедральний костел в Луцьку.

Пожертви: на костел, де буде поховано його тіло, — 500 злотих, на вітвар в Луцькому кафедральному костелі, який фундував його брат Матей — 400 злотих, на шпиталі (Св. Якуба та домініканський) — по 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 929—931.

768. Стемпковський Петро.

Рік написання: 1636.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Петра в Луцьку.

Пожертви: на костел Св. Петра в Луцьку жертвує 20 тис. злотих та ін.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 386—391.

769. Степанківна Софія.

Рік написання: не пізн. 1634.

Віровизнання: не встановлено.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Степанський костел — 450 злотих.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 796, 797 зв.

770. Стісарова Маруша (?чоловік Арнольф Ясевичів?).

Рік написання: 1614.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: найближча церква від місця де застане її смерть.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 574 зв.—577 зв.

771. Стрибаль Адам (дружина Варвара Соколовська).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Ловкові.

Пожертви: на молитву за упокій душі оо. домініканам у Гродку — 300 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 76, 77.

772. Стрибаль Стефан.

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел — на розсуд друзів.

Пожертви: на костел, де спочиватиме його тіло, — 3 тис. злотих, на службу за душу його померлої дружини — 1 тис. злотих, сокальським бернардинам — 600 злотих, київським бернардинам — 600 злотих, до Гродка оо. домініканам — 100 злотих, босим кармелітам у Любліні — 100 злотих, на костел в Коростишеві — 1 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 600—605.

773. Стрижовська Раїна (чоловіки Іван Гулевич та Якуб Стародомський).

Рік написання: 1605.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Преображенський монастир у Чернчицях.

Пожертви: відсутні.

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 72. — Арк. 649 зв.—652 зв.; Ф.
26.—Оп.1.—Спр. 14.—Арк. 761—763.**

774. Стрижевський Самійло (дружина Феодора Карачовська).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у Дубні.

Пожертви: на Дубенський кляштор оо. бернардинів — 500 злотих, на Луцький кляштор оо. домінікан — 500 злотих, на Луцький кафедральний костел — 500 злотих, на Луцький костел оо. єзуїтів — 500 злотих.

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 521, 522 зв.**

775. Сускаревський Станіслав.

Рік написання: не піз. 1620.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Володимирі.

Пожертви: на змурування каплиці при Володимирському костелі, де має спочивати його тіло, — 1 тис. злотих.

**ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 21. — Арк. 384, 385.**

776. Суходольська Єва (чоловік Ян Томашевський).

Рік написання: 1631.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. бернардинів в Янові.

Пожертви: на Янівський костел оо. бернардинів — 100 злотих, на католицький шпиталь у Володимирі — 50 злотих.

**ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 67. — Арк. 196 зв.—198.**

777. Суходольський Мацей.

Рік написання: 1621.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Трійці у Володимирському монастирі оо. домінікан.

Пожертви: на Володимирський Святотроїцький костел оо. домінікан — 100 злотих.

**ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 26. — Арк. 1336—1338.**

778. Тарнавська Катерина (чоловік Ян Щирський).

Рік написання: 1659.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: неназвана церква.

Пожертви: відсутні.

**ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 97. — Арк. 767—769.**

779. Телятицька Раїна (чоловік — Левко Русинович-Берестецький).

Рік написання: 1611.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква Різдва Христового у Берестечку.

Пожертви: відсутні.

**ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 21. — Арк. 477, 478.**

780. Терлецький Кирило.

Рік написання: 1607.

Віровизнання: уніат (єпископ Луцько-Острозький).

Місце поховання: Луцький кафедральний собор св.Івана Богослова.

Пожертви: на побудову церкви в жіночому Пречистенському монастирі — 150 злотих, священикам на сорокоуст — 100 злотих, на луцькі шпиталі — 100 злотих. Священицьке облачення та книги, придбані за його гроші, жертвуються на користь

фундованих ним церков у Перковичах. Згадується також фундована ним церква в Речиці.

АС. — Т. 1. — Вильна, 1867. — С. 217—219.

781. Терпиловський Юрій.

Рік написання: 1628.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Якуба (в Луцьку).

Пожертви: всі свої речі — двоє коней, пістолети, срібні речі та ін. — заповідає на фарний костел у Володимирі.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 68—68 зв.

782. Тжицінський Матеуш.

Рік написання: 1601.

Віровизнання: римо-католик (гіпотетично).

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Дубенський костел — 51 копу та 43,5 литовських грошей. Згадана сума мала забезпечувати щорічний чинш дубенському плебану в розмірі 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 116, 117.

783. Кс. Типка Балтазар.

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католик (канонік луцький).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: підтвердження фундації заснованого ним братства милосердя у Луцьку.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 16—18 зв.

784. Типковська Марія (дружина Семашка N).

Рік написання: 1599.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Миколая у Риканях.

Пожертви: Риканьській церкві — столове срібло, місцевому попу — 2 копи литовських грошей. Священикам — лаврівському і пашівському — по 1 копії литовських грошей.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 334, 335 зв.

785. Толстянович Ян (дружина Олександра Перекладовська).

Рік написання: 1655.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 906 зв., 907 зв.

786. Трацевський Ян-Богущ.

Рік написання: не пізн. 1627.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Любітові.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 356 зв., 357 зв.

787. Трацевський Станіслав-Богущ (дружина — Анна Мелецька).

Рік написання: 1637.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Пречистенська церква у Чорториську.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 675—677 зв.

788. Трепецький Станіслав.

Рік написання: 1645.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: кляштор оо. бернардинів у Дубні.

Пожертви: на Дубенський кляш-

тор оо. бернардинів — 1 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 244. — Арк. 60—65 зв.

789. Трипольський Іван (дружина Христина Ставецька).

Рік написання: 1657.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: найближча церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 94. — Арк. 285—287 зв.

790. Трокевичова Катерина (дівоче прізвище не встановлено).

Рік написання: 1635.

Віровизнання: православна (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Почаївський монастир — 100 злотих, на Ледоховську церкву — 100 злотих.

Згадується: ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 81, 82 зв.

791. Троянівська Дорота (чоловік Дмитро Єловицький).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 567—569.

792. Трушковський Адам.

Рік написання: 1626.

Віровизнання: римо-католик?

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Городиську церкву — 13 злотих, на Ляховецький костел — 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 149. — Арк. 657, 658.

793. Тулиговський Ян.

Рік написання: 1659.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква в Гуляниках.

Пожертви: на Гуляницьку церкву — срібний хрест вагою 1,5 гривні, що коштував 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 286. — Арк. 567 зв.—569 зв.

794. Тулинська Анна ?(чоловік Криштоф Харлінський?).

Рік написання: 1632.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: на розсуд чоловіка або у кляшторі босих кармелітів у Любліні.

Пожертви: на Люблінський кляштор босих кармелітів — 2 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 183. — Арк. 1097—1099.

795. Тулковський Самуїл (дружина Гелжбета Мечковська).

Рік написання: 1627.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан у Луцьку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 646, 647 зв.

796. Турковська Дорота.

Рік написання: 1620.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Сокальський костел оо. бернардинів.

Пожертви: на новофундований костел в Сокалі — 15 злотих, на фарний костел (в Сокалі?) — 15 злотих, на католицький шпиталь (в Сокалі?) — на шпиталі (като-

лицький і руський) — по 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 615—615 зв.

797. Тушебинський Костянтин.

Рік написання: 1607.

Віровизнання: схінний обряд.

Місце поховання: церква в Зарічку.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 538 зв.—540 зв.

798. Тхоревська Теодора.

Рік написання: 1647.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Перекальський монастир.

Пожертви: ігумену Перекальського монастиря — клячу, двох волів, корову, шість овець, шість свиней, вісім гусей і 20 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 978—978 зв.

799. Угневський Криштоф.

Рік написання: 1645.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на костел, де буде поховано його тіло, — 1 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 244. — Арк. 940, 941 зв.

800. Уєденська Федора.

Рік написання: 1605.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Успенська церква у Глинську.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 642.

801. Ужевський Григорій.

Рік написання: 1601.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Крупська церква.

Пожертви: на Крупську церкву — Псалтир, Шестиднев, Часословець. На церкву в с. П'яне — Апостол і Псалтир.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 453, 454 зв.

802. Урбанович Станіслав.

Рік написання: 1645.

Віровизнання: римо-католик, декан і плебан володимирський.

Місце поховання: Володимирський фарний костел.

Пожертви: на Володимирський фарний костел жертвує чинш з двох будинків в розмірі 8 злотих, право шинкувати горілку, яке належить цим дворам, оренду з третього будинку, дві суми в розмірі 300 злотих з виплатою чиншу, 3 поля та ін.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 713—718.

803. Урсул-Рудецький Адам.

Рік написання: не пізн 1631.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: склеп у церкві с. Рудка.

Пожертви: ченцям і священикам Луцького братства — 50 злотих за сорокоуст, 50 злотих на монастир в Чорній, 50 злотих до Почаївського монастиря, по 25 злотих священикам у с. Рудка та Рогозин, всім духовним, що прибудуть на похорони, за сорокоуст — 200 злотих, 100 злотих на луцький братський шпиталь. Крім того, маєток Чорна передавався Чорненському монастирю Св. Спаса, церква в с. Рудка отримувала щорічно 10 кіп жита, 5 кіп пшениці, 10 кіп вівса, 5 кіп

гречки, 10 злотих та три поля.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 177. — Арк. 487 зв. — 491 зв.

804. Уханська Катерина (чоловік
Адам Сангушко).

Рік написання: 1650.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: каплиця при
костелі Пултуської колегіати.

Пожертви: на фарний костел
Пултуської колегіати — 25 тис. зло-
тих, на Камінський жіночий кляш-
тор — 15 тис. злотих, босим карме-
літам в Пултуську — 2 тис. злотих
на побудову костелу, єзуїтам у Пул-
туську на зведення костелу — 3 тис.
злотих, камінським домініканам —
4 тис. злотих. Виконує волю покій-
ної Варвари Радзимінської і передає
цьому ж кляштору 500 злотих, які
вона йому заповіла. Камінські до-
мінікани мали також отримати бор-
ги, які Уханська не встигла сплати-
ти слугам, які за останній час по-
мерли, або були вбиті козаками.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 89. — Арк. 1016—1020 зв.

805. Ушак-Куликовська Анна (чо-
ловік Олександр Добринський).

Рік написання: 1640.

Віровизнання: православна (гіпо-
тетично).

Місце поховання: Куликівська церква.

Пожертви: на Куликівську церк-
ву 100 злотих, на Почаївський мо-
настир 100 злотих, на Орленську
церкву 100 злотих.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 47. —
Арк. 2, 3 зв.

**806. Ушак-Куликовський Григо-
рій.**

Рік написання: 1622.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква Св. Трійці
в Тростянці.

Пожертви: на Тростянецьку церк-
ву фундує дві волоки поля та за-
безпечує її натуральним податком
зі своїх маєтностей (піддані мають з
кожної волоки давати 0,5 копи жи-
та, щоп'ятниці на церкву мала йти
мірка борошна з усіх млинів трос-
тянецької маєтності). Крім того,
щороку з прибутків тростянецько-
го маєтку священику мало йти 20
злотих на сукно. Заповідає також на
місці дерев'яної церкви в Тростянці
звести мурований храм. Священик
зобов'язується утримувати при церкві
дяків, щоденно правити службу, а по
суботах, неділях і святах — літургію.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 133. — Арк. 385—388 зв.; Ф.
26. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 356 зв. —
360 зв.

807. Ушак-Куликовський Стефан.

Рік написання: 1640.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква
в Луцьку.

Пожертви: на Луцьку братську
церкву — 200 злотих, на Почаївсь-
кий монастир — 100 злотих, на брат-
ську церкву в Кременці, яка буду-
ється, — 100 злотих, на луцькі шпи-
талі Св. Духа та Св. Хреста — по 10
злотих, на чотири шпитали в Кре-
менці по 10 злотих, на сорокоуст свя-
щеникам у Руцьку, Тростянці та
Куликові — по 10 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 225. — Арк. 67 зв. — 70 зв.

808. Уяздовський Станіслав.

Рік написання: 1610.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: будь-яка церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 170 зв.—172 зв.

809. **Фальчевська Гальшка** (чоловік — Вавринець Бережецький).

Рік написання: 1602.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Родова усипальниця в костелі Св. Трійці м. Луцька.

Пожертви: луцьким домініканам — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 87, 88 зв.; ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 379, 380 зв.

810. **Фірлей Софія** (чоловік Ян Кашевський).

Рік написання: 1627.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Мельницький костел.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 753, 754 зв.

811. **Фолтан Андрій** (дружина Томіла Козинська).

Рік написання: 1609.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Остафія у м. Крупой.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 445 зв.—447 зв.

812. **Фолтанівна Анна** (чоловік Н. Журковський).

Рік написання: 1650.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Мілецький монастир Різдва Богородиці.

Пожертви: на Мілецький монастир Різдва Богородиці — 100 злотих, на сорокоуст — 25 злотих, на винагороду за похорони — 25 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 561—563.

813. **Фрик Миколай.**

Рік написання: 1656.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан у Кременці.

Пожертви: на змурування склепу у Кременецькому костелі — 200 злотих, на заупокійні служби — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 241—243.

814. **Фулштинська Катерина** (чоловік Адам Чорний).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. августиніан у Затурцях.

Пожертви: ченцям-августиніанам затурецьким за свої похорони — 200 злотих, ще 100 злотих повертає за похорони чоловіка.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 799—801.

815. **Халковська Катерина** ?(чоловік Петро Вольський)?

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Золочівцях.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 39, 40 зв.

816. **Харлинська Христина** (дружина Яна Бобинського).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: скорецький костел.

Пожертви: на Скорецький костел — 2 тис. злотих, луцьким домініканам "до Св. Рожанця" — 500 злотих, до шпиталю при домініканському монастирі — 30 злотих, до шпиталю при костелі Св. Якуба — 20 злотих, сокальським бернардинам — 500 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 754, 755 зв.

817. Харлинський Симон.

Рік написання: 1629.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: в маєтності Скорче у родинному склепі.

Пожертви: Луцьким єзуїтам — 50 злотих, луцьким домініканам — 50 злотих, "ксьондзу корецькому" за відправу меси за упокій душі — 50 злотих, на три луцькі шпиталі (на два католицькі та на один "руський") — по 10 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 166. — Арк. 395—397.

818. Хмелевська Катерина (чоловік Ян Потій).

Рік написання: 1637.

Віровизнання: в унії.

Місце поховання: каплиця Св. Трійці при кафедральному соборі у Володимирі.

Пожертви: Володимирському протопопу — 50 злотих, на образ Діви Марії "ченстохівської" в каплиці Св. Трійці — 80 злотих, на чудотворний образ Пресвятої Богородиці при Володимирському кафедральному соборі — 200 злотих. З останньої суми до скриньки Володи-мирського

уніатського братства щороку мало йти 16 злотих на молитву за живих і мертвих.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 233—236.

819. Хмелецька Софія (дружина Вавринця Роговського).

Рік написання: 1610.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у м. Заслав.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 142 зв.—145.

820. Ходзинський Каспер.

Рік написання: 1619.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Грубешівський костел.

Пожертви: на Грубешівський костел — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 213—215.

821. Ходуський Ян ?(дружина Олександра Білостоцька)?

Рік написання: 1615.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Горохівський костел.

Пожертви: відсутні

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 267—270 зв.

822. Холоєвський Вікторин.

Рік написання: 1636.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Лешнівський костел при кляшторі оо. бернардинів.

Пожертви: на костел в Лешневі — 200 злотих, на костел в Добротворі — 100 злотих, на Станінський кос-

тел — 100 злотих, на "різні шпиталі" (не забути шпиталь у Горохові!) — 200 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 360—363.

823. Холоневська Анна ?(чоловік Юрій Некрашевський).

Рік написання: 1622.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Різдва Богородиці у Холоневі.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 157 зв.—160.

824. Хом'яківна-Смордовська Анастасія (чоловік Симон Круневич).

Рік написання: 1616.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: у Гнідаві.

Пожертви: на гнідавську церкву — 50 злотих на дзвін, срібний оршок на кадильницю, на келих велику срібну чарку, на хрест меншу срібну чарку, священику гнідавському о. Стефану 8 кіп литовських грошей, не шпиталь "руський" в Луцьку — 10 кіп грошей, на шпиталь луцький "польський" — 10 злотих, на шпиталь у Смордові — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 105. — Арк. 392—397.

825. Хом'яківна Феодора (чоловік Андрій Брам).

Рік написання: 1604.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Бочаниці.

Пожертви: на Бочаницьку церкву — 30 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 423 зв.—426.

826. Хом'якова Олександра.

Рік написання: 1622.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Спаса в Остриєві.

Пожертви: на луцький шпиталь — 50 злотих. Панам Коритенським та Свищовським доручає звести нову церкву в Остриєві на місці старої, на яку відписує волоку поля, город та пляц в селі для зведення помешкання для попа.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 478, 479 зв.

827. Хоревський Петро.

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у Дубно.

Пожертви: на Дубенський костел оо. бернардинів — 300 злотих, на невстановлений шпиталь — 5 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 616 зв.—619.

828. Хорошко Костянтин (дружина Анна Скирмонтівна).

Рік написання: 1636.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Трійці в Козині.

Пожертви: на Козинську церкву — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 1284, 1285 зв.

829. Хребтович-Богуринська Маруша.

Рік написання: 1611.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Богурині.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 312 зв.—315.

830. **Хребтович-Богуринська Нас-
тасія.**

Рік написання: 1600.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Корецький мо-
настир.

Пожертви: відсутні.

**ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. —
Спр. 13. — Арк. 239—241.**

831. **Хрінницька Маруша.**

Рік написання: 1634.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква у Берес-
течку.

Пожертви: відсутні.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 192. — Арк. 228, 229 зв.**

832. **Хрінницька Олександра** (чо-
ловік Богдан Порванецький).

Рік написання: 1639.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Порванці.

Пожертви: відсутні.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 219. — Арк. 137 зв.—139 зв.**

833. **Хрінницька Регіна** (чоловік
кн. Захарій Святополк-Четвертин-
ський).

Рік написання: 1649.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Преображен-
ська церква у Четвертні.

Пожертви: на храм і духовенство
доручає дати пожертви своєму чо-
ловікові.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 215, 216 зв.**

834. **Хрінницька Феодора** (дру-
жина князя Юрія Пузини).

Рік написання: 1614.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: монастир Св.
Спаса у Чернчицях.

Пожертви: на Чернчицький мо-
настир Св. Спаса — 100 злотих.

**ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 27. — Арк. 21—23 зв.**

835. **Хрінницький Василь.**

Рік написання: 1614.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: церква у Берес-
течку.

Пожертви: відсутні.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 103. — Арк. 673—676.**

836. **Хрінницький Марко.**

Рік написання: 1621.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на церкву Різдва Хрис-
това в його дідичному маєтку Бе-
рестечко, де поховано його предків, —
500 злотих, на дзвін, образи та ін.
потреби цього храму — 50 кіп ли-
товських грошей, священику берес-
тецькому щороку відписує 15 кіп
озимини щорічно, клячу з жереб-
цем та 4 копи грошей щорічно на
сукно. Підтверджує також теста-
ментом належність Берестецькій
церкві сіножаті "за Берестовою".
Крім того, своєму духовнику — свя-
щенику малівському о. Андрію —
дарує клячу з жеребцем.

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 125. — Арк. 1261—1263 зв.**

837. **Хрінницький Олександр.**

Рік написання: 1623.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Трійці
у Буремлі.

Пожертви: дружині доручає звести "kosciolek".

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 649—652 зв.

838. Хрінницький Ян.

Рік написання: 1638.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: на братську церкву в Луцьку дарує борг Романа Загоровського в розмірі 800 злотих. Крім того, почаївська церква отримувала 100 злотих, церкви в Княгинені та Перекалі — по 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 1393—1395 зв.; ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 65. — Арк. 1—3 зв.

839. Хросцинський Самійло.

Рік написання: 1635.

Віровизнання: євангелік.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 816—818.

840. Хрущківський Адам (дружина Катерина Ощовська).

Рік написання: 1645.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. домінікан у м. Володимирі.

Пожертви: на костел оо. домінікан у Володимирі жертвує 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 352 зв.—355 зв.

841. Цемінський Миколай.

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: черниці кляштору св. Бригіди у Львові Барбарі Цемінській — 300 злотих, на кляштор в Сокалі — 100 злотих, на костел в Горохові — 100 злотих, на костел в Стоянові — 100 злотих, горохівським єзуїтам — 30 злотих, на горохівський шпиталь — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 692, 693.

842. Ценський Лукаш.

Рік написання: 1643.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 204 зв.—206.

843. Цешковський Миколай.

Рік написання: 1634.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: маєток Подубше у Жмудському старостві дарує Корецькому кляштору оо. францискан.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 54, 55.

844. Чаплинський Петро.

Рік написання: 1618.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Воскресенська церква у с. Малів.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 157, 158 зв.

845. Чаплич Криштоф (дружина Гальшка Мишчанка-Холонвська).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Клеванський костел.

Пожертви: на Клеванський костел — 300 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 654—657 зв.

846. **Чаплич Федір** (дружина Катерина Кирдеївна-Мильська).

Рік написання: 1602.

Віровизнання: аріанин (гіпотетично).

Місце поховання: в селі Понебилі перед двором біля могили дружини.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 1087—1096 зв.

847. **Чаплич-Шпановський Андрій.**

Рік написання: 1617.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Трійці у маєтку Речиці.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 287—289.

848. **Чаплич-Шпановський Вацлав.**

Рік написання: 1639.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в маєтку Речиці.

Пожертви: на Речицьку церкву — 200 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 122, 123 зв.

849. **Чаплич-Шпановський Казимир** (дружина Теофіла Шостаківська).

Рік написання: 1654.

Віровизнання: протестант.

Місце поховання: маєток Милостов.

Пожертви: на "wszelakie potrzeby zborowe" — 5 тис. злотих, на костел оо. домінікан в Луцьку — 1 тис.

злотих посагових грошей своєї покійної сестри.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 275. — Арк. 7 зв.—9.

850. **Чаплицький Петро.**

Рік написання: 1614.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел у Свойчеві.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 425, 426 зв.

851. **Чаплянка Катерина** (чоловік Олександр Волинець — Черницький).

Рік написання: 1637.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан в Луцьку.

Пожертви: на Луцький домініканський костел — 100 злотих, на Луцький костел Св. Трійці — 100 злотих, на три луцькі шпиталі (при кафедральному костелі, при костелі Св. Духа та на "руський" братський шпиталь) — 100 злотих, луцьким бригадам — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 133, 134 а.

852. **Чапський Ян.**

Рік написання: 1642.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. францискан у Корці.

Пожертви: на Корецький францисканський костел — 1 тис. злотих, на фарний костел в Корці — 300 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 860—863 зв.

853. Кн. **Чарторийська Катерина.**

Рік написання: 1601.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: монастир у Пересопниці.

Пожертви: підтвердження надань Пересопницькому монастирю — 100 кіп грошей на виготовлення дзвону, 100 злотих — на зведення склепу, в якому має спочивати її тіло, 50 злотих — на малювання образів.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1384 зв.—1388 зв.

854. Кн. **Чарторийська Олена.**

Рік написання: 1602.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Пересопницький монастир.

Пожертви: Духовенству Пересопницького монастиря — по 1 копі грошей. На монастир в Зимному — 10 кіп грошей.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 320 зв.—324 зв.

855. Кн. **Чарторийський Юрій Іванович** (дружина кн. Олександра Вишневецька).

Рік написання: 1603.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Діви Марії у Клевані.

Пожертви: підтвердження фундації на Клеванський костел та застереження прав монастирів східного обряду у Зимному та Пересопниці.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 273 зв.—278 зв.

856. **Чеконська Марина** (дружина Петра Макарського).

Рік написання: 1656.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: с. Ватин за звичаєм Східної Церкви.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 218—220.

857. **Чеконський Політан.**

Рік написання: 1619.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Чеконський монастир.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 276 зв.—279 зв.

858. **Черкаський Іван.**

Рік написання: 1642.

Віровизнання: уніат.

Місце поховання: Воскресенська церква у Ковелі.

Пожертви: на Воскресенську церкву у Ковелі — 10 злотих.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 270, 271.

859. **Черневська Регіна** (чоловік Ян Косинський).

Рік написання: 1654.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Ковелі.

Пожертви: на Ковельський костел — 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 1086 зв., 1087 зв.

860. **Черневська Софія** (чоловік Войтех Галезький).

Рік написання: 1652.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: братська церква в Луцьку.

Пожертви: на похорон — 200 злотих, на молитву до братської церкви — 300 злотих, до братського шпиталю — 100 злотих, до шпиталю Св. Лазаря при Луцькому кафедрально-

му костелі — 15 злотих, черницям Чернчицького монастиря — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 423 зв.—425 зв.

861. **Черневський Андрій** (дружина Ядвіга Павловська).

Рік написання: 1599.

Віровизнання: євангелік.

Місце поховання: в Бутятичах недалеко від церкви під грушею.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 281, 282 зв.

862. **Чернинська Анна.**

Рік написання: 1638.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. домінікан в Костянтиніві.

Пожертви: на змурування каплиці у Костянтинівському домініканському костелі — 2 тис. злотих, на "обряди костельні" — 2 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 39—41.

863. **Черніківна Олена** (чоловік Ян Марцишевський).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: на Луцьку братську церкву — 500 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 595 зв.—597 зв.

864. Кн. **Четвертинська Анна** (чоловік кн. Януш Збараський).

Рік написання: не пізн. 1629.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: монастир Св. Сапса в Четвертні.

Пожертви: доручила своєму чоловікові дати фундуш на монастир Св. Спаса в Четвертні.

Зг. ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 691 зв.—697.

865. Кн. **Четвертинська Катерина** (чоловік Ян Радовицький).

Рік написання: 1642.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Радовицька церква.

Пожертви: доручає чоловікові винагородити священиків радовицького та літинського.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 77. — Арк. 815—817 зв.

866. **Чеховський Адам.**

Рік написання: 1624.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: каплиця в Торчині.

Пожертви: на похорони та заупокійну службу — 40 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 48—50 а.

867. **Чеховський Каспер.**

Рік написання: 1600.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: в костелі — без локалізації.

Пожертви: дружині доручає на власний розсуд обдарувати костел, де буде поховано його тіло.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 421—423 зв.

868. **Чечерська Анна** (чоловік Лев Заболовський).

Рік написання: не пізн. 1603.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква в Романові.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25, Оп.1,
Спр. 72. — Арк. 118 зв. — 120.

869. **Шацька Катерина** (дружина Яна Павловича).

Рік написання: 1614.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Загорівський монастир.

Пожертви: на Загорівський монастир — 15 злотих та матеріал для виготовлення риз.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 23. — Арк. 178—180 зв.

870. **Шаневський Мартин**.

Рік написання: 1613.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Духа в Торчині.

Пожертви: просить про меси у каплицях в Торчині та Луцьку з огляду на його послуги Церкві.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 22. — Арк. 1042 зв.—1047.

871. **Шацька Катерина** (чоловік Іван Павлович).

Рік написання: 1614.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: Загорівський монастир.

Пожертви: духівнику своєму — о. Івану Свиті (священику замкової церкви в Локачах) — 15 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 28. — Арк. 483—486 зв.

872. **Шашевська Настасія**.

Рік написання: 1632.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: кляштор оо. бернардинів в Дубні.

Пожертви: на Дубенський кляштор оо. бернардинів жертвує 100 злотих. Просить чоловіка замовити сорокоуст за себе в "монастирі руському".

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 183. — Арк. 386 зв.—389 зв.

873. **Шашевський Андрій**.

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Дубенський кляштор оо. бернардинів дарує коня та 100 злотих, на Сокальський кляштор оо. бернардинів дарує коня та 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 133. — Арк. 1125, 1126 зв.

874. **Шеліцький Ян**.

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 238. — Арк. 937—937а зв.

875. **Шимкович-Шкленська Теофіла** (чоловік Петро Круша).

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел оо. бернардинів Сокалі.

Пожертви: на Сокальський костел оо. бернардинів — 2 тис. злотих, в разі, якщо її діти не будуть жити, на фундацію костелу або на Луцький кафедральний костел — 5 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 242. — Арк. 362 зв.—365 зв.

876. **Шимкович-Шклинський Фредерік**.

Рік написання: 1653.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: каплиця Св. Миколая у костелі оо. августи́ніан у Затурцях.

Пожертви: на костел оо. августи́ніан у Затурцях жертвує 300 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 954, 955 зв.

877. **Шклинська Анна** (чоловік Олександр Гулевич-Воютинський).

Рік написання: 1639.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Володимирський костел оо. домінікан.

Пожертви: на Володимирський костел оо. домінікан — 1 тис. злотих.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 43. — Арк. 151 зв.—153 зв.

878. **Шмоневська Регіна.**

Рік написання: 1650.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Радовська церква.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 1305, 1306 зв.

879. **Шпаковська Маруша.**

Рік написання: 1616.

Віровизнання: православна.

Місце поховання: церква у Шпакові.

Пожертви: на Шпаківську церкву — 10 кіп литовських грошей, сповіднику ?о. Герасиму з Чернчиць? — 10 кіп литовських грошей, "грецькому" шпиталю в Луцьку — 10 кіп литовських грошей.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 435—439.

880. **Шпаковський Іван** (дружина Олена Броницька).

Рік написання: 1608.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква у Шпакові.

Пожертви: на Пересопницький монастир — 200 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 821—823 зв.

881. **Шпарський Андрій.**

Рік написання: 1605.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Пречистенська церква Зимненського монастиря.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 666—668 зв.

882. **Щеневська Анна** (чоловік Ян Миколаєвський).

Рік написання: 1658.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: Козинська церква.

Пожертви: для Козинської церкви доручає виготовити ризи з китайки та кадильницю, на "різні шпиталі" — 30 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 286. — Арк. 475—477 зв.

883. **Юр'євич Вацлав.**

Рік написання: 1654.

Віровизнання: уніат (гіпотетично).

Місце поховання: на розсуд дружини.

Пожертви: срібло на лампу до образу Пресвятої Богородиці до храму, при якому буде поховано його тіло.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 275. — Арк. 30, 31.

884. **Яйківська Анна** (чоловік Миколай Садовський).

Рік написання: 1625.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Сокальський костел оо. бернардинів.

Пожертви: на Сокальський кляштор легує 2 тис. злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 914, 915.

885. **Яковицький Давид** (дружина Полонія Некрашівна).

Рік написання: 1611.

Віровизнання: східний обряд.

Місце поховання: церква Св. Флора і Лавра у Яковичах.

Пожертви: відсутні.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 360—362.

886. **Яковський Криштоф.**

Рік написання: 1645.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел оо. бернардинів у Дубні.

Пожертви: на Дубенський бернардинський костел — 2 тис. злотих. Просить поховати його у габіті як члена Бернардинського ордену третього чину.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 268—271 зв.

887. **Ярановська Софія** (чоловік Юрій Суликовський).

Рік написання: без дати.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: не зазначено.

Пожертви: до Янівського костелу оо. францискан — 100 злотих, до Мацейовського костелу — 100 злотих, до Скаришева на вівтар св. Діви Марії — 100 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 842 а зв. — 844 а.

888. **Яроховський Станіслав.**

Рік написання: 1626.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: костел Св. Діви Марії при кляшторі оо. домінікан в Луцьку.

Пожертви: на користь Луцького домініканського кляштору жертвує: коня з сідлом, пістолет, шаблю, 32 злотих і 12 грошей та ін.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 415 зв., 416.

889. **Ясеницький Роман.**

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Ровенський костел.

Пожертви: на Ровенський костел — 300 злотих, ровенському плебану — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 240. — Арк. 362—364 зв.

890. **Ясеницький Януш.**

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: Клеванський костел.

Пожертви: на Клеванський костел жертвує 150 злотих, на Ровенський костел — 50 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 209, 210 зв.

891. **Ясликовська Агнешка** (чоловік Андрій Ястрембський).

Рік написання: 1651.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел корецьких францискан.

Пожертви: корецьким францисканам дарує всю свою худобу.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 614 зв.—616.

892. **Ясликовська Софія** (чоловік Миколай Заремба — Чемпковський).

Рік написання: 1644.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: костел у Клевани.

Пожертви: на Клеванський костел — 1 тис. злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 713—716.

893. **Ясинський Шимон.**

Рік написання: не пізн. 1631.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: фарний костел в Острозі.

Пожертви: на фарний костел в Острозі — 500 злотих, костелу в Межирічі — 200 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 725—727.

894. **Ясманецька Катерина** (чоловік Криштоф Яйковський).

Рік написання: 1640.

Віровизнання: римо-католичка.

Місце поховання: Дубенський костел оо. бернардинів.

Пожертви: відсутні.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 1202—1204.

895. **Ясногорський Ян.**

Рік написання: 1656.

Віровизнання: православний.

Місце поховання: Почаївський монастир.

Пожертви: в разі смерті своїх дітей в неповнолітньому віці запороває все своє майно Почаївському монастирю.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 47. — Арк. 14, 15.

896. **Яскоровський Юрій** (дружина Софія Крушинська).

Рік написання: 1626.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: при Торчинському костелі.

Пожертви: на Торчинський костел — 100 злотих, на шпиталі (польський і руський) при цьому ж костелі — по 50 злотих на кожен.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1376 зв.—1378 зв.

897. **Яцевський Адам** (дружина Катерина Смиковська).

Рік написання: 1623.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: при будь-якому костелі.

Пожертви: на власних похоронах доручає роздати милостиню бідним.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 383, 384 зв.

898. **Яцьковський Ярош.**

Рік написання: 1618.

Віровизнання: римо-католик.

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на костел, в якому буде поховано тіло, — 100 злотих.

ЦДДАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 8 зв.—12.

899. **Япанічкова Катерина.**

Рік написання: не пізн. 1646.

Віровизнання: римо-католичка (гіпотетично).

Місце поховання: не встановлено.

Пожертви: на Дубенський костел оо. бернардинів — 280 злотих щорічного чиншу від капіталу в розмірі 4 тис. злотих.

Зг. ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 865 зв., 866 зв.

ЦЕРКВИ ТА МОНАСТИРІ СХІДНОГО ОБРЯДУ НА ВОЛИНІ (СЕРЕДИНА XVI—ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.) ВОЛОДИМИРСЬКИЙ ПОВІТ

Біскупичі.

1. Церква св. Бориса і Гліба. В унії з 1596 р.

Настоятелі та церковний причет:
о. Марко Подмоклович, зг. 1588 р.
(гіпотетично).

о. Григорій, священник, зг. у 1613—1616 рр.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. I. — Т. VI. — К., 1883. — С. 432.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 348, 349.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 392.

Блаженик.

2. Монастир св. Миколая Чудотворця, чоловічий. Належності до унії не встановлено.

Про існування обителі у Блаженику маємо дві документальні згадки. Згідно з першою, 1547 р. князь Федір Сангушко пожертвував на її користь 2 копи литовських грошей. Вдруге про неї згадується у позові князя Юрія Чарторийського від 1610 р. з вимогою повернути йому маєтки, в числі яких згадувався монастир Блаженик. Ймовірно, наприкінці XVI—на початку XVII ст. діючого монастиря в цьому селі не було, а монастирська церква фактично була парафіяльним храмом. Так, 1621 р. холмський підсудок Фрідріх Підгороденський свідчив, що 1617 р. у Блаженику з допущу божого "погорів піп". З того часу церква стоїть порожня внаслідок недостатніх умов для утримання священника.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 61, 62.

ІЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 222—222 зв.

Бужковичі.

3. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:
о. Парфен Вазкайлович, "піп", зг. 1604 р.

Джерела та література:

ІЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 644 зв., 645.

Бутятичі.

4. Церква св. Миколая. В унії зг. 1631 р.

Черневський Андрій (євангелік) тестаментом від 1599 р. заповів поховати себе в Бутятичах недалеко від церкви під грушею.

Настоятелі та церковний причет:
о. Никифор, священник, зг. 1631 р.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 392.

ІЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 281, 282 зв.

Верба.

5. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1644 р.

Пожертви:

1644 р. Григорій Вербський за-

повів поховати своє тіло при Вербській церкві, заповівши на її оздоблення 50 злотих.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 79. — Арк. 1577—1579.

Вербка.

6. Монастир Пресвятої Тройці, чоловічий. Належності до унії не встановлено.

Збереглися згадки про заснування цієї обителі князем Васи́лем Сангушком († бл.1558 р.). Найдавнішу письмову згадку про монастир маємо від 1543 р. — у зв'язку з обміном володіннями між В. Сангушком і польською королевою Боною, в результаті якого обитель перейшла у королівське подавання. 1564 р. король Сігізмунд Август II надав у довічне володіння кн. Андрію Курбському Ковельський маєток разом з монастирем і відповідними правами патрона. Після смерті А. Курбського монастир разом з іншими маєтками успадкував його неповнолітній син Дмитро, опікуном якого стала мати "кнегиня Андреевая Курпская Александра Семашковна".

Ймовірно, монастир припинив існування на зламі XVI—XVII ст. У 1609 р., під час "увязання" пана "Щасна Криского з Дробцина, подканцлерого коронного" в Ковельське староство, Вербська обитель уже не згадується. Згідно з протоколом візитації 1760 р., що зберігся в місцевій церкві, монастир був знищений пожежею, за іншою версією — зруйнований татарами.

У монастирі було поховано князя Андрія Курбського та його приятеля, пана Кирила Зубцевського.

Вербський монастир володів значними земельними володіннями. 1543 р. в числі його маєтків були зафіксовані села Гошин, Бахів (Бахово), Лагодлево, Воля, Озерница, Облапи, Городище. 1583 р. при введенні у володіння кн. Курбської з духовних маєтків згадано Бахів, Гошин і Облапи. Відомо, що в 1591 р. від с.Бахів збирали податки з 11 "полуланков по грошей полосма"; від Городища — "з домовъ десети по грошей полосма", з ремісника — 4 гроші; від Облапів — з 21 "полуланков по грошей полосма" і по 4 гроші з двох ремісників.

Пожертви:

У своєму тестаменті від 1583 р. князь Андрій Курбський офірував на сорокоуст в цьому ж монастирі 5 кіп грошей литовських, а на вічний синодик в тому ж монастирі ігумену 10 кіп грошей литовських.

Настоятелі та церковний причет:

о. Олександр, зг. 1577 р.;

о. Симеон, зг. 1578 р.,

о. Ісая, зг. 1582 р.).

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіянів "Місіонер", 2007. — С. 63—67.

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. — Т. V. — Почаев, 1899. — С. 57—60.

Вербне (Вербське?).

7. Назву церкви не становлено. В унії зг. 1644 р.

Настоятелі та церковний причет:

о. Кузьма, зг. 1605 р.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 392.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 348 зв.

Вербое-Вохновичі.

8. Церква Різдва Христово.

Відомо, що 1628 р. маєток Вербое-Вохновичі у Володимирському повіті був проданий Миколаєм Мишкою-Холоневським пану Петру Дамінському. Разом з маєтком було продано церкву в ньому і право подавання священика.

При храмі знаходилися поховання представників родин Вербських та Пузовських.

Настоятелі та церковний причет:
о. Даміан, зг. 1620 р.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 234 зв.—236 зв.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 67—70.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 68—72 зв.

Володимир.

9. Успенський собор. В унії з 1596 р. Зведений князем Мстиславом Ізяславовичем в середині XII ст., кафедральний храм Володимиро-Берестейської єпископії.

Після проголошення унії Успенський собор став одним з головних центрів духовного та інтелектуального життя волинських уніатів. У цьому храмі мав свій осідок єпископ Володимирський, згодом — митрополит Київський Іпатій Потій. Останній відзначився як талановитий письменник-полеміст і проповідник, внаслідок діяльності якого ідея церковної єдності з Римом знайшла

своїх прихильників в середовищі української шляхти Володимирського повіту. Митрополит Потій також склав фундацію на користь школи, що функціонувала при Успенському соборі, завдяки якій перший уніатський навчальний заклад на Волині отримав стабільне фінансування на дальшу перспективу. В період до 1648 р. тут викладали впливові на Волині ченці-василіани Федір Мелешко (зг. у 1616—1625 рр.) та Прокопій Хмелевський (зг. у 1634—1639 рр.), а також колишній ректор Луцької братської школи Павло Гроновський (зг. у 1646—1647 рр.).

Наступник митрополита Іпатія Потія на Володимирській кафедрі — єпископ Йоаким Мораховський доклав чимало зусиль для скріплення позицій унії у Володимиро-Берестейській єпархії. Саме він заснував перше уніатське братство на Волині при Успенському соборі, члени якого були об'єднані почитанням чудотворного образу Пресвятої Богородиці, що зберігався у цьому храмі.

Уніатські владики кінця XVI—першої половини XVII ст. докладали значних зусиль для підтримання Успенського собору у зразковому стані. Незабаром після висвячення на єпископа Володимирського Іпатія Потія розпочав масштабні ремонтні роботи у храмі, до виконання яких були залучені іноземні майстри. Його наступник — Йоаким Мораховський — продовжив справу Потія. Він укріпив єпископську резиденцію, звівши навколо неї мури з невеликими вежами, на яких було встановлено чотири гармати і три гаківниці. Наступний Володимирський єпископ Йосиф Баковецький

під південним вівтарем спорудив склеп та каплицю Св.Трійці як місце поховання володимирських єпископів. Крім того, на території владичого замку була збудована кам'яна архіерейська резиденція на місці старої дерев'яної.

Наприкінці XVI—першій половині XVII ст. Володимирський кафедральний собор володів великими, як на той час, маєтностями. Зокрема, до Успенського собору були приписані маєтки Володимиро-Берестейської єпархії. З їх числа у Володимирському повіті знаходилися церковні піддані, що жили у м. Володимирі на Залужжі, білобережські млини під Володимиром, містечко Озеряни, села та маєтки Федоровець (над р. Луг), Ольшаниця (зі ставком), Хрипалічі (з млином), Микуличі, П'ятидні (з млином), Божанка, Дорогиничі, Біскупичі, Русовичі, Тишковичі, Полупанщина, Яневичі (з млином), Щенютин, Шистов, монастир св. Онуфрія з островом Волослав, Стодська Вода (з млинами), Грушевичі, П'ятикорови, Купечів (у Купечівській волості в кін. XVI ст. нараховувалося 11 рибних озер), Сушибаби, Солотвин, Ворона (з млином), Шахово, Рокитниця, Білашов (з млином), Грушова Воля (з озером), Сушино. У Луцькому повіті єпархії належали маєтки Городок, Квасів та Десятини. Крім того, у XVI ст. собору належало церковне дворище та сіножаті у с. Хмелев Володимирського повіту.

Пожертви:

Успенський собор отримував значні надання від волинської шляхти як за тестаментом, так і за звичайними дарчими записами. На

сьогодні нам відомі наступні дарування:

Потій Іпатій, уніат (митрополит Київський), 1609 р. заповів тестаментом на Володимирський кафедральний собор церковне начиння та всі "руські" книги зі своєї власної бібліотеки. Заповів поховати себе у Успенському соборі у Володимирі.

Вітонізький Михайло 1628 р. заповів тестаментом, що в разі смерті дітей по смерті дружини всі маєтки Вітонізького мали відійти Успенському собору у Володимирі. Заповів поховати себе при Успенському соборі у Володимирі.

Мораховський Йоаким, уніат (єпископ Володимиро-Берестейський), 1631 р. заповів тестаментом на прикрасу чудотворного образу Пресвятої Богородиці у Володимирському соборі 1 тис. злотих і кошти на устаткування собору: на дзвін — 1,5 тис. злотих, на "апарати посполиті" — 300 злотих, на напрестольний хрест — 200 злотих. Окремо на уніатське Володимирське братство — 100 злотих, на братський шпиталь — 600 злотих, на Володимирську уніатську школу — 600 злотих. На користь уніатського духовенства: Володимирській капітулі — 2 тис. злотих, крилошанам Володимирського собору — 1 тис. злотих, протопопу та архідиякону по 400 злотих, о. Вербицькому — 50 злотих. Жебракам, що ходять до Володимирського собору — 100 злотих. Заповів тестаментом поховати себе у Володимирському Успенському соборі.

Кисіль Адам 1634 р. заповів тестаментом на Успенський уніатський собор у Володимирі 500 злотих.

Хмелевська Катерина 1637 р.

заповіла тестаментом поховати себе в каплиці Св. Трійці при кафедральному соборі у Володимирі. Записала володимирському протопопу 50 злотих, на образ Діви Марії "ченстохівської" в каплиці Св. Трійці — 80 злотих, на чудотворний образ Пресвятої Богородиці при Володимирському кафедральному соборі — 200 злотих. З останньої суми до скриньки Володимирського уніатського братства щор. мало йти 16 злотих на молитву за живих і мертвих.

Линевська Маруша 1639 р. заповіла тестаментом на Успенський Володимирський собор 100 злотих. При цьому ж храмі виявила бажання знайти свій вічний спочинок.

Потіївна Єфросинія 1639 р. заповіла тестаментом до соборної церкви у Володимирі 50 злотих з проханням відправити сорокоуст перед чудотворним образом Пресвятої Богородиці.

Обухівна Маруша 1643 р. заповіла тестаментом поховати себе при Успенському соборі у Володимирі. Записала своєму, синові володимирському еклесіарху Федору Дубницькому, 600 злотих, на два сорокоусти перед чудотворним образом Пресвятої Богородиці — 50 злотих, бідним, щоб молилися за упокій її душі, — 12 злотих.

Рокицький Миколай 1651 р. заповів тестаментом на Успенський собор у Володимирі чинш з невстановленої суми грошей.

Мокосіївна-Новоселецька Анна 1652 р. заповіла тестаментом на кафедральний собор у Володимирі дві суми в розмірі 800 та 650 злотих. При цьому ж храмі виявила бажання знайти свій вічний спочинок.

Підгороденська Анна 1653 р. заповіла тестаментом на Володимирський кафедральний собор 500 злотих; на образ пресвятої Богородиці у Володимирі — срібні ризи, покриті золотом, і срібний позолочений келих; на користь цього ж образу пожертвувала ламане срібло для виготовлення лампади. При цьому ж храмі виявила бажання знайти свій вічний спочинок.

Підгороденська Єва 1653 р. заповіла поховати себе при кафедральному соборі у Володимирі. Заповіла священикам за поховальні церемонії 100 злотих, на оправу чудотворного образу Пресвятої Богородиці у Володимирі — 100 злотих.

Клюзковська Марина чоловік — Андрій Високинський, в унії, 1658 р. заповіла тестаментом на соборну церкву у Володимирі 200 злотих. При цьому ж храмі виявила бажання знайти свій вічний спочинок.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іпатій Потій, єпископ Володимиро-Берестейський, з 1599 р. — митрополит Київський (1593—†1613);

о. Йоаким Мораховський, єпископ Володимиро-Берестейський 1613—1631 рр.;

о. Йосиф Рутський, митрополит Київський, адміністратор Володимиро-Берестейської єпархії 1631 р.;

о. Йосиф Баковецький, єпископ Володимиро-Берестейський 1632—†1655 рр.;

о. Максим Єпимахович Івановський (крилошанин), зг. у 1598—1600 рр.;

о. Івановський-Лозовський Мануїл (пресвітер), зг. у 1598—1600 рр.;

о. Левко, соборний диякон, зг. 1610 р.;

о. Іван-Леонтій Шепелевич (диякон та капітульний писар), зг. 1611 р.;

о. Федір Мелешко (диякон, бакалавр та ректор Володимирської школи) 1616—1625 рр.;

о. Дементіян соборний диякон, зг. 1618 р.;

о. Роман, зг. 1611 р.;

о. Іван-Тимофій Симанович (архидиякон, згодом — капітульний писар), зг. у 1625—1641 рр.;

о. Прокопій Хмелевський (чернець-василіанин, ректор володимирської школи) 1634—1639 рр.;

о. Федір Дубницький (еклесіарх) 1638—1644 рр.;

о. Павло Гроновський (магістр школи при кафедральному соборі) 1646—1647 рр.;

о. Атанасій Фурс (пресвітер, чернець-василіанин та магістр школи при кафедральному соборі та намісник Володимирській єпископії) 1640—1647 рр.

Джерела та література:

Левицкий О. И. Историческое описание Владимир-Волынского Успенского храма, построенного в половине XII века князем Мстиславом Изяславичем. — К., 1892.

Мандзюк Феодосій. Володимир-волинський свято-успенський собор. — Луцьк, 2001.

Теодорович Н. И. Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской епархии. — Почаев, 1893.

АЮЗР. — Ч. I. — Т. I. — К., 1859. — С. 7—17, 57—61, 96, 117—138, 235—239, 337—339, 358—360.

АЮЗР. — Ч. I. — Т. VI. — К., 1883. — С. 391—396?, 623—630.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 10, 29, 150, 151.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 4, 160, 161, 260, 262, 337—339, 340—343, 348—349, 351, 355, 365—367.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 249.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 233—236, 259—261, 272, 273, 388, 389.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 58, 59.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 1351137, 137—139 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 7—12.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 584.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 2 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 1143 зв., 1144, 1148.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 570.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 62. — Арк. 973, 974 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 88. — Арк. 421—424.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 991 зв.—994 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 646 зв.—649, 719—720 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 1079—1082.

10. Монастир Преображення Господнього (Спасо-Преображенський), чоловічий. В уніі з 1596 р.

Джерела вперше згадують про існування монастиря під 1508 роком. Саме тоді король Сигізмунд I передав кн. Андрієві Олександровичу Сангушку у заставне володіння "замокъ нашъ Володимир и з

местечком нашим Литовижомъ и з манастиром нашими святого Спаса".

Монастир розміщувався на землях Володимирської єпископії. 1563 р. король Сигізмунд II Август видав привілей на пожиттєве володіння монастирем представникам родини Оранських. Чинність привілею поширювалася на час життя Павла Оранського та трьох його синів: Михайла, Григорія та Іллі. Цей документ було підтверджено також королями Стефаном Баторієм та Сигізмундом III. 1580 р. було затверджено передачу обителі Михайлу Оранському. Король Стефан Баторій в листі від 6 лютого 1580 р. до володимирського старости кн. Костянтина Острозького роз'яснив, що його попередник Сигізмунд II Август звільнив Павла Оранського і його синів від обов'язку "вступеня в стан духовный и стриження в игуменство", а тому князь має запобігти спробам місцевого владики змусити Михайла Оранського до прийняття монашества. Передача обителі завершилася 16 травня 1580 р. "вводом" пана Оранського у володіння нею.

Тим не менше, Володимирські єпископи не полишали спроб повернути у своє володіння монастир, який розміщувався на землях кафедри. 20 серпня 1595 р. королівський дворянин Якуб Лисаковський наклав секвестр щодо монастиря Святого Спаса на Михайла Оранського і, склавши реєстр з ключами, подав обитель єпископу Іпатію Потію. Втім, 24 вересня 1595 р. Михайло Оранський вигнав з монастиря людей владики. В серпні

наступного 1596 р. дійшло до компромісу між Оранським і владикою Іпатієм Потієм. 8 серпня єпископ з клиром передали монастир "зо всіми его приналежностями" в оренду Михайлу Оранському, який міг його "спокойне аж до живота свого держати, уживати и вшелякие пожитки на себе брати". Згоду було закріплено 10 серпня введенням Потія у володіння монастирем, а 15 серпня — М. Оранського як пожиттєвого орендаря, причому в оренду духовні маєтки давали разом з обителлю.

Цей компроміс тривав недовго, бо записом від 20 лютого 1598 р. єпископ Іпатій Потій віддав монастир на утримання володимирському крилосу, прохаючи короля затвердити акт, що і було зроблено листом від 13 квітня 1598 р. Втім, фактичної передачі монастиря крилосу не відбулося — 30 січня 1600 р. в свідченнях возного, зроблених по смерті Михайла Оранського, небіжчик все ж таки іменується орендарем, а 31 січня 1600 р. кн. Федір Курцевич і Матіяш Іваницький від імені Іллі Оранського не дозволили зробити "увязане" (введення у володіння) в село Янів.

6 березня 1600 р. Ілля Оранський отримав королівський привілей на володіння обителлю: "Иля Оранський так, яко отец его и братья тот манастир [...] держали, в таковом же порядке и опатрности мети оный маєт". Та все ж таки новий володар був змушений віддати маєтки в оренду Потію, погодившись на розподіл повноважень: право подавання настоятелів залишилося за Потієм, маєтки — за ним. 5 вересня

1610 р., вже після смерті Іллі Оранського, останнього з синів Павла Оранського, члени Володимирської уніатської капітули Спаську обитель в "моц, власност, держане, уживане и посесию свою взяли". В такий спосіб монастир остаточно повернувся під владу єпископії. Втім, монастирем згадана обитель фактично вже давно не була — жодних згадок про наявність там ченців за часів посесії панів Оранських не виявлено. Натомість встановлено, що в період з 1599 по 1617 рік настоятелем монастирської церкви Св. Спаса був член Володимирської уніатської капітули світський священник о. Іван Вербицький (1608—1609 — володимирський протопоп).

Спроба відновити тут чернече життя пов'язується з іменем уніатського архімандрита Пахомія Оранського. Останній, втративши 1633 р. Жидичинську архімандрію (перейшла до рук православних), отримав від короля Владислава IV привілей, згідно з яким монастир Св.Спаса мав стати його новою резиденцією. Про це дізнаємося з королівського листа від 7 липня 1633 р. В ньому король повідомив, що "monastyr rusty Swietego Spasa" передається Пахомію Оранському. Збереглися ще два королівські листи: під цією ж датою — до Володимирського єпископа з наказом передати монастир Пахомію Оранському, і від 9 липня — до королівського дворянина кн. Павла Курцевича із розпорядженням "увязать" його в обитель, що було зроблено 18 жовтня. Впродовж місяця Пахомій Оранський був настоятелем монастиря Св. Спаса, хоча і не жив в ньому. Фак-

тично, в обителі мешкав і правив службу Божу лише один чернець — о. Євгеній Кам'янецький.

Передача монастиря Пахомію Оранському викликала гостре незадоволення з боку Володимирської уніатської капітули. Причини такої реакції були цілком зрозумілі: капітула втрачала частину прибутків, а крім того створювалися передумови визнання особливих прав родини Оранських щодо обителі Св. Спаса. Вже під час вводу у володіння, що мало місце 18 жовтня, відбулося зіткнення між представниками капітули та людьми Пахомія Оранського. За місяць, 19 листопада, Володимирський єпископ Йосиф Баковецький в час відсутності Оранського зібрався з силами і наслав на монастир загін озброєних слуг на чолі зі своїм урядником Стефаном Миколаєвським. Єпископські слуги побили і вигнали з обителі ченця о. Кам'янецького і повернули монастир під юрисдикцію Володимирської капітули.

В подальшому аж до середини XVII ст. монастир Св. Спаса лишався у фактичному статусі парафіяльної церкви, що розміщувалася на землях Володимирської єпископії. Жодних даних про спроби відновити у цій обителі чернече життя у період 1634—1648 рр. виявити не вдалося.

Монастирю належали піддані у Володимирі, маєтки Радочиж, Підгайці, Скочковський ґрунт, село Янів, сіножать на передмісті "противко Островцови". 1625 р. Володимирська капітула продала Адамові Киселю 12 волок і 3 морги порожньої монастирської землі, яка вхо-

дила до складу Підгаєцького маєтку за 1700 злотих. Підгаєцький ґрунт з 1563 р. і до 1633 р. належав обителі, перебуваючи у володінні його власників. У записі від 1625 р. сказано про підгаєцькі ґрунти: "Змеривши их мерою волочною, которая чынит волок дванадцат, моргов три и прутов пят". Радочизький ґрунт документується як духовний від 1563 до 1633 рр. Монастир володів підданими у Володимирі. Згадки про це зустрічаємо у 1569, 1572, 1580, 1594, 1598 та 1602 рр.

Пожертви:

1600 р. Ілля Оранський, маючи на меті покращити матеріальний стан монастиря, відступив Володимирській капітулі орендні права на деякі його маєтки (піддані у Володимирі та урочище Радочиж), якими він володів за привілеєм короля Сигізмунда-Августа II.

1631 р. уніатський єпископ Йоаким Мораховський у своєму тестаменті заповів 500 злотих на ремонт монастирської церкви Св.Спаса.

Настоятелі та церковний причет:

о. Пахомій Оранський (ігумен?), зг. 1633 р.;

Єрмолай, чернець, зг. 1590 р.;

Євгеній Кам'янецький, чернець, зг. 1633 р.;

Священники: о. Єрмолай, зг. у 1590—1595 рр., о. Никита, зг. 1600 р., о. Іван Вербицький, зг. у 1599—1622 рр.

Диякони: Василій Давидович, зг. 1600 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 94—113.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 390.

АЮЗР. — Ч. I. — Т. VI. — К., 1883. — С. 623—630.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 292, 293, 305—310.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 105—109, 136, 137, 210—218.

Zrydla dziejowe. — Т. V. — Warszawa, 1877. — S. 150.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 294 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 233 зв., 234.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 168, 169.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 341 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 397—399 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 25, 27 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 392—396 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 511.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 32, 33.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 196—196 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 61.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 83.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 49. — Арк. 437, 438, 440, 441, 596 зв., 597 зв., 798 зв.—801.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 50. — Арк. 330 зв., 331 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 570.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 253 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 59. — Арк. 72—72 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 69. — Арк. 34 зв.—36 зв.

11. Монастир св. Василя Велико-
го, чоловічий. Православний.

Розміщувався на передмісті. Його будівництво гіпотетично відноситься до другої половини XIII ст. Деякий час перебував у володінні та подаванні Луцьких єпископів (1585 р.). На початку XVII ст. збереглися згадки про те, що монастирська церква вже розміщувалася на землі панів Загоровських і перебувала під їх патронатом. 1558 роком датується перше свідчення про те, що Василівська церква була кам'яною. Як монастирський храм церква св. Василя згадується в документах лише один раз — 1570 р.

Після проголошення унії в Бресті патрони церкви — Андрій та Олександр Загоровські — заявили про підтримку православ'я. Це зумовило статус храму, настоятелі якого протягом першої половини XVII ст. не приймали унії. Тривалий час (до середини 30-х років XVII ст.) ця церква була єдиним православним храмом у Володимирі. Ймовірно, з цієї причини саме з нею були пов'язані конфлікти (резонансні та дрібні) між уніатами і православними. У 1602 р. Андрій і Олександр Загоровські скаржилися на Київського уніатського митрополита та Володимирського єпископа Іпатія (Потія) за те, що він минулого, 1601 р., "наслав" своїх людей "гвалтовне на церковъ ихъ в мѣсте Володимирскомъ будучую, заложенъя святого Василъя", і ті схопили священника й

відвезли його до катедри, а також забрали "антиминсь з олтара". У 1618—1619 рр. між настоятелями церков Введенської (уніатської) та Василівської (православної) виникла суперечка у зв'язку з втечею до православних зарученої дівки Стефаниди. 1622 р. конфлікт між православним священником Василівської церкви та володимирськими уніатами набув ще гостріших форм. Священник уніатської церкви св. П'ятниці о. Ісакій Богданович звинуватив православних у втручанні у справи своєї парафії та нападі на церкву. Біля уніатського храму відбулася бійка і агресивну поведінку о. Дем'яна (василівського священника) у цій ситуації засвідчив возний, який був присутнім при з'ясуванні стосунків між уніатами і православними.

Пожертви:

1645 р. Петро Костюшкович-Хоболтовський заповів на шпиталь при церкві св. Василя у Володимирі 3 злоті.

Настоятелі та церковний причет:

о. Прокопій, зг. у 1582—1584 рр.;
о. Мартин, зг. 1601 р.;
о. Федір Гостиславський, зг. 1618 р.;
о. Дем'ян, зг. у 1622—1631 рр.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 68, 69.

Терський С. Храми середньовічного Володимира та його околиць: історія, локалізація, конфесії // Релігія і Церква в історії Волині. — Кременець, 2007. — С. 10.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 188, 203.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 421 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 50. — Арк. 323.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 71 зв.—73.

12. Введенська церква. В унії зг. у 1597—1634 рр.

Будівництво згаданого храму історики відносять до XIV ст. Церква розміщувалася на південно-східній околиці ринку володимирського Подолу.

Пожертви:

Ласко-Чернчицький Костянтин 1653 р. заповів тестаментом священику Введенської церкви м. Володимира 10 злотих. Цим же тестаментом заповів поховати себе при Введенській церкві.

Костюшкович-Хоболтовський Петро 1654 р. заповів тестаментом володимирському введенському попу 15 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Микита, зг. у 1584—1600 рр.;

о. Олексій, зг. 1610 р.;

о. Богдан Залузький, зг. у 1611—1634 рр.

Джерела та література:

Терський С. Храми середньовічного Володимира та його околиць: історія, локалізація, конфесії // Релігія і Церква в історії Волині. — Кременець, 2007. — С. 10, 11.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 188.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 391.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 191, 192 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 45. — Арк. 320 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 83.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 721—723, 1148.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 570.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 253 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 759—759 зв. — Арк. 960 зв.—962.

13. Церква св. Параскеви П'ятниці. В унії зг. у 1598—1622 рр.

Церква заснована в середині XV ст. Розміщувалася на північному передмісті м. Володимира біля П'ятницьких воріт.

Ймовірно, в середині 30-х років XVII ст. церква була передана православним під час загального розподілу храмів між православними та уніатами в королівських столових маєтностях на Україні та Білорусі. На початку 40-х років при церкві функціонувала парафіяльна школа. 1642 р. на неї вчинили напад володимирські євреї, які розігнали учнів та захопили їх особисті речі.

Церкві належав будинок у Володимирі та ґрунт в околицях цього міста під назвою "острів Конор".

Настоятелі та церковний причет:

о. Малафій Іванович, зг. у 1567—1579 рр.;

о. Данило, зг. 1593 р.;

о. Іван Малафіївич, зг. 1594 р.;

о. Михайло Самсацький, зг. у 1598—†1620/21 рр.;

о. Сак Онисько(вич), дяк, зг. у 1620—21 рр.;

о. Ісакій Богданович, зг. 1622 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Во-

лині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 83.

Терський С. Храми середньовічного Володимира та його околиць: історія, локалізація, конфесії // Релігія і Церква в історії Волині. — Кременець, 2007. — С. 15.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 339.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 567, 568.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 447—451.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 193—195.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 299—303 зв., 463, 464 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 467, 468 зв., 489 зв.—491, 593 зв., 594.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 103—103 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 263 зв., 264.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 441, 442.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 45. — Арк. 159—161, 176 зв.—180.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 50. — Арк. 227—227 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 1188 зв.—1190 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 1141—1152.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 71 зв.—73.

14. Церква св. Якима і Анни.

Розміщувалася на території Володимирського королівського зам-

ку. Зведена 1291 р. князем Мстиславом Даниловичем над гробом своєї бабусі — княгині Анни, що прийняла чернечий постриг. 1585 р. король Стефан Баторій надав цей храм разом з церковним маєтком Русовичі Миколаю Грабовецькому. При цьому в королівському листі згадувалося, що церква з давніх часів стоїть порожня. Ймовірно, наприкінці XVI—першій половині XVII ст. стояла в руїнах і як храм не функціонувала.

Настоятелі та церковний причет:

о. Йосиф Гораїн, зг. у 1567—1579 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 447—451.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 193—195.

ЦДІАК України: КМФ-36. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 340 зв.—342.

15. Церква св. Івана Хрестителя.

В унії з 1596 р. (гіпотетично)

У Володимирі були дві церкви з посвятою на ім'я св. Івана — св. Івана Хрестителя та св. Івана Златоустого. В документах актових книг ці церкви досить важко розрізнити. Наведений нижче список духовенства при цьому храмі має гіпотетичний характер.

Настоятелі та церковний причет:

о. Олексій, зг. 1569 р.;

о. Єпимах (?), зг. у 1569—1589 р.;

о. Манойло, зг. 1584 р. (?)

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 189.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 249—254.

16. Церква св. Івана Златоустого.

В унії зг. у 1600—1648 рр.

Наведений список духовенства при цьому храмі має гіпотетичний характер.

За угодою про розподіл маєтків між міським урядом Володимира та єпископом Феодосієм від 1569 р. церква отримувала дві волоки землі.

Настоятелі та церковний причет:

о. Єпимах, зг. у 1569—1589 рр.;

о. Олексій, зг. 1569 р.(?);

о. Манойло, зг. у 1584—1593 рр. (?);

о. Мануїл. архідиякон, зг. 1600 р.;

о. Григорій Лозовицький, протопоп володимирський, зг. у 1610—1639 рр., о. Максим Єпимахович, піп, зг. у 1593—1615 рр.(?), о. Остафій Жукович, зг. у 1616—1647рр.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 188, 189, 242, 339.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 249—254.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 389, 390.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк.198 зв., 199 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 463, 464.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 570.

17. Церква св. Прокопія. В унії зг. у 1597—1648 рр.

Настоятелі та церковний причет:

о. Федір, зг. 1569 р.;

о. Дмитро Русовецький, зг. у 1584—1617 рр. (у 1593—1602 рр. — протопоп володимирський);

о. Федір, зг. у 1618—1622 рр.;

о. Іван Дмитрович Русовецький, зг. у 1631—1648 рр.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 188, 339.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 249—254.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 391.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 628 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 2 зв., 397, 466 зв.—469.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 83.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 1143зв., 1148.

ЦДІАК України: Ф.28. — Оп.1. — Спр.54. — Арк.570.

ЦДІАК України: Ф.28. — Оп.1. — Спр.55. — Арк.521.

18. Церква Дванадцяти Апостолів. В унії зг. у 1607—1647 рр.

За угодою про розподіл маєтків між міським урядом Володимира та єпископом Феодосієм від 1569 р. церква отримувала дві волоки землі.

Настоятелі та церковний причет:

о. Василь Іванович, зг. у1569—1570 рр.;

о. Максим, зг. 1589 р.;

о. Матвій, зг. у 1593—1600 рр.;

о. Іван Потапович дяк, зг. 1607 р.;

о. Роман, зг. у 1610—1622 рр.;

о. Филип Іляшевич († не пізніше 1631 р.);

о. Василь Романович Завальський, зг. у 1632—1635 рр.;

о. Миколай Скибич, зг. у 1637—1647 рр. (1647 р. — протопоп володимирський);

о. Миколай Слюбич, зг. 1639 р.;

о. Матвій Слюбич, зг. 1645 р.;

о. Мартіян Городиський, зг. 1647 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 249—254, 294, 242.

//Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 391, 392.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 400, 401 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 2 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 45. — Арк. 320 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 83.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 1148.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 253 зв.

19. Церква св. Миколая. В унії зг. 1597—1647 рр.

Храм св. Миколая у Володимирі вже існував не пізніше 1235 р. Проте документальні згадки про церкву, посвячену цьому святому (в литовсько-польську добу), зустрічаємо лише з другої половини XVI ст. При цьому достовірно не встановлено, чи йдеться про храм давньоруського походження, чи про новий храм на місці старого, чи про новий храм в іншому районі міста. Відомо, що на кінець XVI століття церква знаходилася в урочищі Зап'ятничі на вулиці Жидівській. Як впливає зі скарги володимирського православного духовенства (подана 1590 р.), під час хресного ходу від монастиря Св. Спаса до церкви св. Миколая єврейські молодики закидали процесію камінням. Є підстави припускати, що релігійне напруження між парафіянами храму св. Миколая та володимирськими іудеями існували і в подальші роки. Так, у вересні 1638 р. єврей Мордухай Абрамович скаржився на дії священика церкви св.

Миколая, який організував напад, розгром та пограбування іудейської школи у Володимирі.

Настоятелі та церковний причет:

о. Тимофій, зг. 1569 р.;

о. Йосиф, зг. у 1584—1593 рр.;

о. Полікарп, зг. 1597 р.;

о. Атанасій (Офанасій), зг. у 1600—

1618 рр.;

о. Петро Рогозинський, зг. 1622 р.;

о. Василій Прокопович, зг. у 1632—1634 рр.;

о. Гордій Богданович, зг. 1636 р.;

о. Гордій Михилевич зг. у 1638—1647 рр.

Джерела та література:

Кучинко М. Свято-Миколаївська церква у Володимирі: історія і сучасність // Релігія і Церква в історії Волині. — Кременець, 2007. — С. 17—19.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 188, 242, 339.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 249—254.

//Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 390, 391.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 511.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 558 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 364.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 83.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 1148.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 570.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 524 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 73. — Арк. 1598, 1599 зв.

20. Церква св. Федора. В унії зг. у1610—1633 рр.

Ймовірно, церква знаходилася на передмісті м. Володимира, оскільки в документах вона згадується як така, що знаходилася "przy Włodzimirzu".

Настоятелі та церковний причет:

о. Іван Михалкович, зг. у1569—1570 рр.;

о. Симеон, зг. у1584—1589 рр.;

о. Ларіон, зг. 1593 р.;

о. Іван, зг. у 1600—1622 рр.;

о. Гаврило, зг. 1633 р.;

о. Матей Крацевич, зг. 1656 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 188, 242, 339.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 249, 254.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 392.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 628 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 364.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 1148.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 570.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 253 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 93. — Арк. 226, 227 зв.

ЦДІАК України: КМФ-36. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 34—36.

21. Монастир св. Іллі Пророка, чоловічий.

Знаходилася на західному передмісті Володимира. Час заснування не встановлено. Про давню історію храму збереглися суперечливі свідчення. Найдавніша згадка про

обитель датується 1568 р. у скарзі Володимирського і Берестейського владыки Феодосія у зв'язку з незаконним продажем Тишком Кохановичем Василю Петровичу Загоровському Іллінської церкви. Фіксується також привласнення цим священиком матеріалу, який було придбано для нового храму: "И тоє дерево церковное подле церкви светого Или на монастыри свовольне забрав". В свою чергу, Василій Загоровський вимагав визнати за Тишком Кохановичем права на продаж храму і в 1572 р. з'явився відповідний акт. Водночас він, доводячи права своєї родини на патронат над Іллінським храмом, представив також пергаментний лист Володимиро-Берестейського єпископа Данила від 1458 р. "...в котором листе своим оным владыка описует, иж тая церковь светого Или з грунтом ест надана через славное памяти продка нашего великого княз Швитрыгайла Его Мл, а в тую церковь и грунты яко земляне, так и мещане никоторого вступу мети не могли, одно на он час при той церкви и грунтех, до ней належачих, поп Андрей, а потом потомки его, попы тоє церкви, вечно позостават мели". У своєму заповіті В. П. Загоровський передав право опіки над маєтками і синами від другого шлюбу — Василем і Максимом — кн. Софії Іванівні Заславській, жоні свого дядька Олександра Загоровського. Унаслідок майнового процесу передмістя Володимира "Илинщизна" перейшло до Катерини Чарторийської. Не пізніше 1596 р. кн. Юрій Іванович Чарторийський, брат Катерини, продав "тую Илинщизну

и церков Илинскую" Маруші Збарзькій.

В той же час свої права на церву св. Іллі відстоював Володимиро-Берестейський владика Іпатій Потій. 10 серпня 1596 р. кн. Маруша Збарзька (дружина померлого Василя Загоровського) скаржилася на Володимирського владика Іпатія, який "на властную маетность ее милости Илинскую, на дворець Илинский, а на манастирь церковъ Илинскую, домъ Божий, заложеня светого про-рока Ильи, мощно кгвалтомъ шашоль". Як пізніше писав владика Іпатій у листі до литовського канцлера Лева Сапіги, він дійсно забрав з храму антимінс, але Маруша Збарзька привезла з Константинополя новий. Старий конфлікт за право патронату над церквою після 1596 р. набув також релігійної барви — Збарзька лишалася православною і не бажала визнавати духовної юрисдикції Володимирського уніатського єпископа. Суперечка між княгинею Збарзькою та єпископом Потієм за церкву св. Іллі тривала до 1608 р. і закінчилася перемогою владики — Маруша Збарзька змушена була визнати патронат Володимирських владик над цим храмом. Саме 1608 р. можна вважати часом переходу згаданого храму до унії. В унійний період існування при церкві св. Іллі монастиря вже не згадується.

Церква св. Іллі володіла значними маєтностями. В їх числі згадуються "дворище и сад церковный з людьми, з грунты земельными, полми, сеножатми, яко тыми, которыи ест при месте Володимерском, так теж которыи ест промежку именей

владыки его милости володимерского церковных Тишкович и Полупанщизны". Є згадки також про "добра власные церковные с поддаными и з грунты, з дворцами под Володимером и подде Бутятич".

Згідно з тестаментом Василя Загоровського від 1577 р. при церкві св. Іллі існував шпиталь та школа, але невідомо, чи існували ці установи в першій половині XVII ст. Згаданий вище пан Загоровський перед смертю бажав перетворити Іллінський храм в центр книгодрукування. У своєму заповіті він давав доручення дяку, щоб той "книги, яких церков пилне потребует, з доброго зводу, жебы уставичне писал, абы в каждый тыждень по три тетради дестных справедливе, а нефалшиве написывал".

Пожертви:

1608 р., передаючи церкву св. Іллі під патронат Володимирських єпископів, Маруша Збарзька щедро обдарувала цей храм, надавши йому "на выживене священника на три руки поля, то есть в каждую руку по три ланы". Отже, церква отримала 9 ланів (що дорівнює 144 гектарам), а також десятину з ріллі, 20 кіп жита (1200 снопів), 20 кіп вівса і гречки (1200 снопів), город біля церкви та сіножать. Крім того, згадувалися повинності, котрі піддані забов'язані були відробляти на храм, підтверджувалося право священиків Іллінської церкви мати корчму, а сама княгиня обіцяла щорічно їм давати сукно.

Настоятелі та церковний причет:

о. Тишко Коханович, зг. у 1564—1568 рр.;

о. Андрій Гостиловський, пресвітер, зг. 1637 р.;

о. Костянтин Євлович, епископ, зг. у 1639—1648 рр.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 70—78.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 78—81.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 390.

ЦДІАК України: КМФ-36. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 75 зв.—80 зв., 111, 112.

22. Монастир св. Онуфрія Великого, чоловічий.

Монастир стояв на лівому березі р. Луги. Найдавнішу згадку про Онуфріївську церкву маємо під 1569 р. Наявність монастиря при Онуфріївській церкві згадується у документах за 1569—1632 рр. Монастир (церква) володів ґрунтом "остров Волослав", або його частиною, а також садом у Володимирі.

Настоятелі та церковний причет:

Павло Васильович Гаєвський, зг. у 1573—1578 рр.;

о. Федір, зг. у 1618—1622 рр.;

о. Феодосій Гостиловський (пресвітер), зг. у 1631—1637 рр.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 90—93.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 207, 226, 389.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 570.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 521.

23. Монастир св. Михаїла Архангела, чоловічий, в унії зг. у 1631—1637 рр.

Найдавніша згадка про обитель датується 1268 р. Розміщувався в південній частині м. Володимира недалеко від р. Луг. У XVI ст. Після смерті бездітного князя Федора Сангушко (1592 р.) монастир успадкували сестри — Олександра (чоловік — кн. Януш Заславський) і Федора (чоловік — кн. Олександр Пронський), які в 1593 р. поділили між собою посілости, що залишилися після смерті їхнього брата. При цьому поділі монастир св. Михаїла відійшов до Олександри Романівни.

Відтоді обитель перейшла до володінь родини Заславських. В різний час патронами монастиря були князі Януш Заславський (до 1606 р.), Олександр Заславський (з 1620 р.) та Домінік Заславський (згадка 1637 р.). Найвірогідніше, чернече життя в обителі занепало ще в кінці XVI ст., а в першій половині XVII ст. монастирський храм фактично виконував функції парафіяльної церкви.

Про земельні володіння церкви св. Михаїла збереглися наступні згадки. В записі від 1602 р. значиться "монастырь светого Михайла, прозываемый Михайловец, зо всем, из ґрунтами того монастыря, з дворцем Янчинского, к тому приналежаком". У 1601 р. волинський "поборца" свідчив про отримання доходу з "людей монастыря Михаловского под Володимиром на Михаловцу" — 14 городників і 1 пресвітера. Вірогідно, монастирські піддані мешкали на передмісті Михайловець.

Пожертви:

Запис на монастир 5 кіп литов-

ських грошей князем Федора Сангушко згідно з його заповітом від 1547 р.

Запис на монастир 5 кіп литовських грошей князя Андрія Сангушко згідно з його заповітом від 1560 р.

Анна Деспотівна Миколаєва Збараська (дружина Федора Сангушка) в духівниці від 1575 р. вказувала, "штом у Володимери имене Михаловец выкупила з заставы и на церковь светого Михайла надала".

Настоятелі та церковний причет:

о. Йона (Бережецький), зг. в 1550 р.;

о. Захарій, зг. між 1554 і 1557 рр. як претендент на ігуменство;

о. Юхно, ігумен до 1556 р.;

"Гораин", піп, зг. 1576 р.;

о. Федір Гораїн, зг. у 1581—1603 рр.;

о. Єремія Лисятицький, зг. 1615 р.;

о. Феодор Темлякович, зг. у 1617—1618 рр.;

о. Яків Залузький, зг. 1621 р.;

о. Федір (вікарій), зг. 1621 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 80—89.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 489, 490.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 389.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 50. — Арк. 320 зв., 321.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 1144, 1145.

Ворищі.

24. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет: о. Марко, піп, † 1610 р.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 716—716 зв.

Воцатин.

25. Церква св. Петра. Належності до унії не встановлено.

Обух Яцко, східного обряду, 1611 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві св. Петра в маєтку Воцатин.

Настоятелі та церковний причет: Федько, піп, зг. 1625 р.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 652 зв.—655.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 804.

Гноїн (Гнойне?).

26. Церква св. Василя. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

1634 р. Григорій та Іван Сеньковичі подарували цій церкві книгу Апостол за спасіння душі та відпущення гріхів.

Настоятелі та церковний причет: не встановлено.

Джерела та література:

Каталог видань кириличного друку в установах Волині 1600—1825. — Луцьк, 2001. — С. 34, 35.

Городище.

27. Церква Успіння Пресвятої Богородиці. В унії зг. у 1623—1647 рр.

1623 р. ковельський староста Павло Кринський разом зі своїми слугами вчинив напад на Городище, захопив маєток та пограбував церкву. В храмі було захоплено начиння (вартістю 50 злотих), адамашкові ризи (вартістю 40

злотих), епітрахіль (вартістю 10 злотих), шість московських образів (6 гривен срібла), "багато книг" та ін. майно. Згодом староста повернув маєток, церкву та майно о. Кузьмі.

Церкві належало сільце Городище з двором і підданими.

Пожертви:

Збереглися згадки про те, що князь Василій Сангушко подарував церкві 7 волок землі і це дарування було підтверджено королівськими привілеями.

Дарування на користь храму срібного хреста згідно з тестаментом о. Кузьми Городиського від 1624 р.

50 злотих згідно з тестаментом Софії Олеської від 1626 р. При цьому ж храмі мало бути поховано її тіло.

10 злотих згідно з тестаментом Варвари Костюшковичівни від 1636 р.

100 злотих згідно з тестаментом Олександри Околовни від 1641 р. При цьому ж храмі мало бути поховано її тіло.

Настоятелі та церковний причет:

о. Стефан, пресвітер, зг. 1608 р.;

о. Михайло, вікарій, зг. 1608 р.;

о. Кузьма Городиський-Жаба, священник, зг. у 1623—1624 р.;

о. Григорій Кузьмович Городиський-Жаба, протопоп ковельський, зг. у 1627—1647 рр.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 172—174, 392, 393.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 603, 604

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 752, 753.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 233—236, 237 зв., 338 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 35 зв.—37.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 1078, 1079.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 339—340 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 106, 107, 157—159 зв., 496 зв., 497 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 156 зв.—158, 189, 190 зв., 428 зв.—431.

Дольськ.

28. Церква св. Архістратиґа Михайла. Належності до унії не встановлено.

Тестаментом від 1637 р. Полонія Гумовська заповіла на церкву 10 злотих. Крім того, священник цієї церкви за сорокоуст мав отримати 20 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
о. Семен, зг. 1637 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 199. — Арк. 209—209 зв.

Дорогиничі.

29. Церква пророка Іллі. В унії з 1612 р. (гіпотетично).

Пожертви:

Дорогиницький Олександр, східного обряду, 1618 р. заповів тестаментом Дорогиницькій церкві срібний хрест (3 гривні), келих, зізду, мисочку та срібну ложку. Заповів поховати себе при церкві пророка Іллі у Дорогиничах.

Настоятелі та церковний причет:
о. Федір Жданський, зг. 1612 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 118, 119.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 783—787 зв.

Загорів.

30. Монастир Різдва Пресвятої Богородиці, чоловічий. Православний.

Монастир розташовувався на пагорбі, який називався "Святою горою". В досліджуваний нами період монастир був укріплений, мав "стрелбу". Уже в середині XVI ст. при монастирі функціонував шпиталь.

Час і обставини заснування обителі в Загоріві не встановлено. Перша документальна згадка про неї відноситься до 1500 р. В XVI—першій половині XVII ст. монастир перебував під патронатом шляхетської родини Загоровських. В акті 1597 р. дідичами монастиря названі троє її представників: Олександр, Федір та Михайло Загоровські. У заповіті 1599 р. Федір Петрович Загоровський відписав "пану Андрееви, брату своєму, взглядом того накладу его милост част свою манастыра Загорововского". Приблизно у цей час відбулася передача монастиря разом з іншими маєтками у володіння якогось Василя Васильовича Загоровського. У 1619 р. фігурують "подавци" обителі Олександр, Роман і Михайло Загоровські.

На початку 40-х років XVII ст. спостерігалася низка конфліктів в родині Загоровських, в основі якого лежало суперництво за право патронату над монастирем та за контроль над його маєтностями. Сімейна боротьба, яка супроводжувалася нападами на монастир, нищила обитель та супроводжувалася наругою над ченцями і захопленням чудотворної ікони Пресвятої Богородиці, яка там зберігалася.

Тим не менше, Загорівський монастир лишався впливовим цент-

ром духовного життя православної шляхти Волині. У Загоріві, наприклад, були переписані Пролог (1530 р.), Мінея (1536 р.), Апостол (1554 р.), Євангеліє (1567 р.), Мінея (1585 р.), Мінея (1639 р.). Саме в цій обителі були виявлені рукописи релігійно-полемічного змісту, відомі в історії під назвою "Загорівського збірника". Крім того, на підставі титульного аркуша Псалтиря, виданого мандрівною друкарнею в Четвертенській Спасо-Преображенській обителі 1625 р., М. Максимович вважав, що видавці Псалтиря ієромонах Павло-Домжив (Люткович Телиця) та чернець Сильвестр були монахами Загорівської обителі. Цієї ж думки дотримується і І. Огієнко. Очевидно саме тому релігійно активна православна шляхта Волині охоче робила пожертви на монастир.

Пожертви:

Книга Апостол, подарована монастирю 1563 р. Петром Загоровським. Він у своєму заповіті від 1566 р. особисто підтвердив матеріальне забезпечення обителі — щорічну десятину з його маєтків. Крім того, не пізніше 1567 р. Петро Загоровський відписав монастирю село Волицю. Того ж року він, "воздаючи подяку Цариці Небесній за одужання в дитинстві", замість маленької дерев'яної монастирської церкви побудував кам'яну, а також дерев'яний будинок для ченців (спорудження було завершено в 1576 р.).

Іван Данилович Вориський заповітом від 1579 р. заповів монастирю 10 кіп литовських грошей, а також 6 кіп литовських гошей мало бути поділено між братією монастиря.

Шацька Катерина тестаментом

від 1614 р. відписала на Загорівський монастир 15 злотих, а також "летник мой адамашковий на ризи" для того, щоб "сорокоуст оправовано и поминано мою душу". Заповіла поховати себе в Загорівському монастирі.

Загорівський Андрій тестаментом від 1616 р. заповів Загорівському монастирю худобу та 10 кіп литовських грошей. При цьому ж монастирі мало бути поховано його тіло.

Княгиня Маруша Воронецька тестаментом від 1619 р. заповіла на користь монастиря 100 злотих і особно на сорокоуст — 30 злотих. При цьому ж монастирі мало бути поховано її тіло.

Перед 1629 р. Загорівський монастир отримав від літинського старости Андрія Суходольського 100 червоних, а від Петра або Андрія Загорівських — вогнепальну зброю для оборони обителі від ворогів.

Маруша Павловичівна тестаментом від 1635 р. заповіла поховати себе у Загорівському монастирі та доручила своїй дочці передати цій обителі 100 злотих на молитву за упокій її душі.

Варвара Костюшковичівна тестаментом від 1636 р. заповіла на церкву в Загоріві 10 злотих.

Марина Дедеркалівна тестаментом від 1637 р. заповіла поховати своє тіло в Загорівському монастирі. Ця ж обитель мала отримати 50 злотих на виготовлення риз.

Ядвіга Пузовська 1643 р. записала на Загорівський монастир 15 злотих.

Карачевська Феодора тестаментом від 1647 р. заповіла на Загорівський монастир 180 злотих. При

цій же обителі мало бути поховано її тіло.

Словицький Філон тестаментом від 1651 р. заповів Загорівському монастирю 300 злотих.

Монастир володів маєтками: село Волиця Монастирська (в інших документах — Волиця Загорівська), в якому на 1629 р. нараховувалося 11 димів. Інше монастирське село — Воцятин зі ставком. Крім того, в числі монастирських угідь згадувалися пасіка та острівок за Дубовцем.

Настоятелі та церковний причет:

Настоятелі: о. Дионісій, зг. у 1583—1597 рр. (гіпотетично);

о. Захарій, зг. у 1610—1630 рр.; (гіпотетично);

о. Мина, зг. 1635 р.;

о. Серапіон, зг. 1639 р.;

о. Єзекііль, зг. у 1640—1645 рр.;

о. Феофан, зг. 1643 р.;

о. Феофілакт (Гриневський?), зг. у 1644—1653 рр.

Ченці: о. Рафаїл, священоінок, зг. 1610 р.;

Софроній, зг. у 1610—1612 рр.;

Супрун, зг. 1610 р.;

Андрій (Загорівський), зг. 1613 р.;

Сильвестр, зг. перед 1624 р. (гіпотетично);

Павло Домжив (Люткович Телиця), зг. перед 1624 р. (гіпотетично);

Стефан Ткач, зг. 1641 р.;

Дорофей Мандзевич, зг. 1644 р.;

Йосиф Харкевич, зг. 1644 р.

Світські священники: о. Лазар, зг. 1567 р.;

о. Хома, зг. 1579 р.;

о. Ісайя, зг. між 1645 і 1653 рр.;

о. Йосиф (свщ.), був між 1645 і 1653 рр.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 117—139.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 544—547 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 159. — Арк. 590.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 657, 658 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 498, 499 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 360—362.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 1027 зв.—1030 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 354—358 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 42 зв., 43 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 178—180 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 1078, 1079.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 373 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 167 зв., 295, 296.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 791.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 82.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 27 зв., 28 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 800 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 502—508 зв.

Замличі.

31. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

В актових книгах Володимир-

ського гродського суду згадується у 1586—1619 рр.

Настоятелі та церковний причет:
о. Андрій Гervasевич, пресвітер, зг. у 1586—1588 рр.

Джерела та література:
АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 347, 348.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 89.

Затурці.

32. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1614 р. пан Матвій Констякович заповів на церкву в Затурцях 5 злотих та руські книги.

Настоятелі та церковний причет:
о. Макарій, зг. 1614 р.

Джерела та література:
ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 232, 233 зв.

Зимно.

33. Монастир Успіння Пресвятої Богородиці, чоловічий. В унії зг. у 1596—1607 рр. (гіпотетично).

Час та обставини заснування Успенського монастиря у Зимному не встановлені. Відомо, що не пізніше кінця XV ст. обитель перебувала серед володінь кн. Федора Михайловича Чарторийського († 1542 р.). 1547 р. обитель успадкували Іван та Олександр Федоровичі Чарторийські, зобов'язавшись піклуватися про монастир. У другій половині XVI ст. монастир у Зимному мав родову усипальницю князів Чарторийських, а сама обитель та її маєтності були поділені за правом володіння між двома гілками цієї

родини — Чорторийською та Клеванською. 1604 р. Юрій Михайлович Чарторийський продав свою частину монастиря та його маєтки своєму двоюрідному дядькові — князю Юрію Івановичу Чарторийському за 60 000 злотих, після чого обитель остаточно перейшла у володіння князів Чорторийських Клеванської гілки.

Головною святинею Зимненського монастиря була ікона Пресвятої Богородиці, якою, згідно з легендою, Царгородський патріарх благословив Анну на шлюб з кн. Володимиром Великим. Втім, деякі дослідники вважають, що ікона мала пізніше походження і була написана в другій половині XVI ст. грецьким майстром. У 1602—1604 рр. згадується про наявність при монастирі шпиталю.

Монастир мав досить прибуткові маєтки, тому князі Чарторийські, які потребували грошей, розглядали його передусім як господарський об'єкт і часто здавали його в заставу за отримані кредити. Втім, подібна практика з часом обернулася на шкоду обителі. Непорозуміння щодо монастиря між його дідами Чарторийськими і заставними власниками почалися після 1613 р., коли померла Олександра Вишневецька, першим чоловіком якої був Юрій Іванович Чарторийський, а другим — Ян Лагодовський. Її сини від першого шлюбу Миколай та Андрій вирішили з'ясувати законність прав на обитель його заставних власників: Яна Лагодовського, який безпосередньо ним володів у той час, і Адама Сангушка, від якого він отримав заставне право. Втім,

Лагодовський зберіг за собою право на заставне володіння обителлю з її посіlostями, бо 1616 р. він "маєтност свою село Зимно з манастиром мурованым земенским" передав у заставу на три роки (в інших документах — в оренду) Броніславу Глоговському. В подальшому (аж до середини XVII ст.) діди Зимного Миколай Чарторийський практично не цікавився релігійним життям в монастирі, використовуючи його як вигідний об'єкт для застави. У 20—40-х рр. XVII ст. в числі тимчасових володарів обителі зустрічались Ян Лагодовський, Матей Суходольський, Гаврило Іваницький, Марціян Доброничський та ін.

Тим часом Зимненський монастир, як осідок релігійного життя, стрімко занепадав, а в деякий період (початок 20-х років XVII ст.) духовне життя в ньому завмирало зовсім. Сумний стан обителі, яка з вини дідиачи тривалий час стояла спустошеною і порожньою, описав заставний володар Зимного Гаврило Іваницький. Протестуючи проти звинувачення Володимирського єпископа Йоакима Мораховського (який саме на нього покладав відповідальність за занепад монастиря), пан Іваницький підкреслив, що обитель давно стоїть порожня, тривалий час при ній не було братії, а ігумен Мина, який приходив відправити службу лише на великі свята, взагалі виглядає підозрілою людиною, оскільки в протестації згадується про накладення на нього кари Холмським єпископом. До речі, саме Гаврило Іваницький запросив до Зимненського монастиря православних монахів, завдяки чому в

обителі на початку 20-х рр. XVII ст. після тривалої перерви почало від-
роджуватися релігійне життя. Цей
факт, а також, можливо, давня слава
монастиря як центру чернечого
подвигу та місце перебування чудо-
творного образу, спонукали волин-
ську православну шляхту обдарову-
вати Зимненську обитель.

Зимненський монастир володів
значними маєтками, що стало одні-
єю з причин частой здачі його в за-
ставу князями Чарторийськими. В
їх число входили:

1. Село Бринів, яке з корчмою,
ставом і млином на чотири колеса
здається серед монастирських во-
лодінь 1570 р. Відомо, що монасти-
реві в 1604, 1615 і 1618 роках нале-
жали "село и фолварк Бриновец".

2. Село Горичів. В описі обителі
(1811 р.) Горичів значиться серед
надань, отриманих від Федора Чар-
торийського (помер 1542 р.). Як мо-
настирське володіння вперше да-
тується 1564 р. З 1600 р. село постій-
но перебувало в заставному або
орендному володінні різних осіб.
Під 1570 р. у селі згадано фільварок,
орну землю і два стави. У 1577 р.,
згідно з податковими реєстрами, у
селі було 2 ланових дими і 8 городів
(з останніх збирали по 4 гроші). На
1583 р. маєток нараховував 5 ланів і
5 городів. За подимним тарифом
1629 р. поселення мало 32 дими, на
початку 1650 р. — 27 димів, а 1655 р.
у селах Горичеві і Зимному сукупно
значилося 53 дими.

3. Село Грибовиця. В описі Зим-
ненського монастиря (1811 р.) зга-
дуються сини Федора Чарторийсь-
кого — Олександр та Іван, які "nie
tylko ze zatwierdzili oycowska ofiare,

ale nad to wies Grzybowice, Gay
Zdzarski i Bortnikowskie dworzyszczce
wiecznemi czasy temuz klasztoru
zapisali". Цей гай фігурує також у
сумарії документів Зимненської
оби-телі під 1564 р. і там знаходимо
згадки про Грибовицю. У 1581 р.
село вперше згадується як заставне
володіння, яке передавалося різним
особам до 1598 р., після чого було
продане Миколаю Семашку. На під-
ставі податкових реєстрів А. Ябло-
новський наводить дані про Григо-
вицю станом на 1577 р. (18 ланових
димів, 11 городів по 2 гроші, 12 ко-
морників по 4 гроші) і 1583 р. (23
дими, 13 городів, 6 комірників).

4. Село Зимно. Перші згадки про
Зимно як монастирське село від-
носяться до 1566 р. Найперший ві-
домий рік заставлення села — 1598 р.
Відтоді й до 1660-х рр. Зимно пере-
бувало в заставному володінні різ-
них осіб і для обителі було фактично
втрачене. 1577 р. в селі відповідно
налічувалося 8 ланових димів, 13
городів, 4 комірники; 1583 р. — 8
ланів, 17 городів, 3 кола у млинах.
За податковим тарифом 1629 р. у
Зимному був 41 дим. На початку
1650 р. в селі було 26 димів. 1655 р.
в Зимному і Горичеві сукупно іс-
нувало 53 дими.

5. Село Кропивщина. Перші згадки
про Кропивщину як монастирське
село відносяться до 1570 р. Перебу-
вання села в заставі задокументова-
но з 1592 р., після чого воно застав-
лялось різним особам. За тарифом
подимного 1629 р. Кропивщина на-
лічувала 9 димів. 1631 р. "поборца"
Волинського воєводства Миколай
Семашко наводив такі дані про се-
ло: 4 дими платять по 15 грошей

податку, два огороdnика платять 6 грошей і ще два огороdnика — 2 гроші.

6. Село Лазин. Згадується 1570 р. в сумарії актів Зимненського монастиря.

7. Село Марків Став. Поселення було надане монастирю Яковом Войною у 60—70-х рр. XV ст. Починаючи з 1586 р., село перебувало в заставному володінні. 1570 р. в Марковому Ставі згадуються фільварок, ниви, млини і стави. У 1583 р. тут було 3 лани, 7 городів, млин на 2 кола, а 1622 р. маємо згадку про корчму. Подимний тариф 1629 р. фіксував у селі 8 димів. У 1631 р. тут було 19 димів, з яких збирали подимне.

8. Село Менчичі. В описі монастиря від 1811 р. Менчичі фіксуються як надання князя Федора Чарторийського. Найраніший документ про цей маєток як власність маємо з 1570 р. Починаючи з 1588 р. і до початку 1660-х рр., Менчичі перебували в заставному володінні різних осіб. У 1577 р. село налічувало 2 ланових дими, 8 городів, 2 коморники. В 1583 р. тут нараховувалося вже 12 ланів і 5 городів. Згідно з тарифом 1629 р. Менчичі мали 10 димів, млини і корчму.

9. Село Тишковичі. В описі монастиря (1811 р.) Тишковичі фіксуються як надання Федора Чарторийського. Це село як власність монастиря з фільварком та орною землею згадується також 1570 р.

Пожертви:

1545 р. Анна Хребтовичівна, дружина луцького старости Андрія Михайловича Сангушка Кошерського, заповіла 100 кіп литовських

грошів на різні церкви, серед них згадується також і Зимненська.

1547 р. Федір Андрійович Сангушко передав обителі 10 кіп литовських грошів.

1548 р. Яків (Іван?) Богданович Загоровський в тестаменті записав на обитель 10 кіп литовських грошів.

1550 р. Георгіївська церква Зимненського монастиря отримала від Семена Єсифовича Царські Врата.

1556 р. Олександр Федорович Чарторийський подарував дзвін, а 1571 р. його дружина Магдалена Деспотівна заповіла 10 кіп литовських грошів. Існують згадки, що вона також надала дзвін, але невідомо, коли саме.

1560 р. Андрій Михайлович Сангушко Кошерський заповів на користь обителі 5 кіп литовських грошів.

1571 р. Олена Козечанка у духівниці відписала Зимненському монастирю 5 кіп литовських грошей.

Тестаментом від 1576 р. князь Богущ Корецький заповів на користь Зимненського монастиря 5 кіп грошей за відправу сорокоуста.

Тестаментом від 1602 р. Олена Чарторийська пожертвувала на користь монастиря 10 кіп литовських грошей.

Тестаментом від 1614 р. пан Матвій Констякович заповів на користь монастиря в Зимному 25 злотих.

Петро Калусовський 1632 р. заповів тестаментом ігумену Зимненського монастиря о. Паїсію Люстицькому 30 злотих. При цій же обителі мало бути поховано його тіло.

Гулевичівна Анна тестаментом від 1633 р. заповіла на Зимненський монастир 70 злотих. При цій же обителі мало бути поховане її тіло.

Тестаментом від 1635 р. Маруша Павловичівна заповіла на Зимненський монастир на сорокоуст 25 злотих, з яких 20 мав отримати її духівник — ігумен Йосиф, а 5 злотих поділити між ченцями.

Заповітом від 1643 р. Ядвіга Пузовська записала на обитель 15 злотих.

Тестаментом від 1651 р. Єловицький Філон заповів Зимненському монастирю 100 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

Настоятелі: о.Порфирій, "архимандрит перший", зг. у 1566—1584 рр.;

о. Андрій, архимандрит, зг. у 1584—1586 рр.;

о. Троєцький, зг. 1591 р.;

о. Мина ігумен, служебник князя Юрія Михайловича Чарторийського, зг. у 1604—1607 рр.;

о. Геннадій, зг. 1624 р.;

о. Паїсій (Мостицький, Млостицький?), ігумен, зг. у 1631—1634 рр.;

о. Йосиф ігумен, зг. 1635 р.;

о. Йоахим (Малковський), зг. 1650 р.;

о. Вас'ян (Падакович), зг. 1654 р.

Ченці: Авраамій (Янчинський), архидиякон, зг. у 1568—1584 рр.;

Семен, ("уставник монастиря"), зг. 1591 р.;

Феодосій (Клементович), зг. 1650 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 140—186.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 124, 393.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 97.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 536—540.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К.,

1909. — С. 417.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 39.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 62. — Арк. 706 зв., 707.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 321 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 273 зв.—278 зв., 666—668 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 421 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 176 зв.—178.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 601, 602 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 264—264 зв., 363, 364 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 232, 233 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 67. — Арк. 255—257.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 273 зв.—276 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 502—508 зв.

Іваничі.

34. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Наприкінці XVI ст. церкві належали поля та сіножаті. Церква була забезпечена богослужбовими книгами, образами та дзвонами, зг. 1588 р.

Настоятелі та духовенство: не встановлено.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 226.

Камінь-Коширський.

35. Церква св. Симеона. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Леонтій Мартинович піп. , зг. 1583 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 365—367.

Качин.

36. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1635 р. (гіпотетично).

1635 р. Гальшка Богушевичівна (в унії?) заповіла поховати своє тіло при Качинській церкві.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 71. — Арк. 398—400 зв.

Клюск.

37. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Клюський Богдан, східного обряду, 1600 р. заповів тестаментом поховати себе при Клюській церкві.

Настоятелі та церковний причет:

Настоятель не встановлений, зг. у 1600—1636 рр.

о. Симеон, зг. 1630.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 716—718.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 489. — Арк. 531 зв. — 534 зв.

Ковель.

38. Благовіщенська церква. В унії зг. у 1624—1647 рр.

Зведена не пізніше 1549 р.

Настоятелі та церковний причет:

о. Михайло, зг. 1549 р.;

о. Себастьян Василевич, пресвітер, зг. 1624 р.;

о. Григорій Городиський-Жаба, протопоп, зг. у 1634—1647 рр.

Джерела та література:

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. — Т. V. — Почаев, 1899. — С. 51, 52.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 393.

39. Воскресенська церква. В унії зг. 1642 р. (гіпотетично).

Зведена не пізніше 1549 р. Знищена пожежею наприкінці XVII ст.

Пожертви:

Черкаський Іван, уніат, 1642 р. заповів тестаментом на Воскресенську церкву у Ковелі 10 злотих. Заповів тестаментом поховати себе при Воскресенській церкві в Ковелі.

Настоятелі та церковний причет:

о. Олексій Гайко, зг. у 1549—1559 рр.;

о. Сила, зг. 1581 р.;

о. Симеон Овсянникович, зг. 1616 р.

Джерела та література:

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. — Т. V. — Почаев, 1899. — С. 44, 45, 49.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 270, 271

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 378, 379 зв.

Колпитов.

40. Церква св. Миколая. В унії зг. 1615 р.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іван Тереминський, зг. у 1613—1625 рр.

Пожертви:

Колпитовський Остафій (дружина — Маруша Костюшковичівна), східного обряду, 1602 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві в Колпитові.

Близько 1613 р. князь Юрій Ми-

хайлович Чарторийський у цій церкві взяв шлюб з Феодорою Колпитовською. З цієї нагоди він подавав церкві "злоголавье" ризи.

Порванецька Гальшка (чоловік Ян Колпитовський), східного обряду, 1652 р. заповіла тестаментом на Колпитовську церкву св. Миколая 30 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при цій же церкві

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 542, 543, 545, 547, 554, 560, 562.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 393.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 380 зв., 381.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 450—452 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 984—986 зв.

Кошари.

41. Церква св. Бориса і Гліба.

Пожертви:

Бильський Ярош, східного обряду, 1658 р. заповів тестаментом 20 злотих на церкву в Кошарах.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 1077, 1078 зв.

42. Церква Св.Різдва.

Пожертви:

Бильський Ярош, східного обряду, 1658 р. заповів тестаментом 3 злоті.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 1077, 1078 зв.

43. Церква Св. Трійці.

Пожертви:

Бильський Ярош, східного обряду, 1658 р. заповів тестаментом 3 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 1077, 1078 зв.

Купечів.

44. Церква Різдва Богородиці. В унії зг. 1601 р.

Пожертви:

Груя Михайло, уніат, 1601 р. заповів тестаментом на Купечівську церкву 2 копи литовських грошей. Заповів поховати своє тіло при Церкві Різдва Христового в Купечові.

Настоятелі та церковний причет:
о. Леонтій, зг. 1601 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 112, 113, 393.

45. Церква св. Спаса. В унії зг. 1613 р.

Настоятелі та церковний причет:
о. Яків священик, зг. 1613 р.;

о. Михайло Залузький, зг. 1631—1641 р.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 393.

Литовиж.

46. Монастир св. Миколая Чудотворця, чоловічий. Належності до унії не встановлено.

Час та обставини заснування обителі не встановлено. Найдавніше свідчення про монастир відноситься до 1511 р., коли король Сигізмунд I надав привілей Федору Михайловичу Чарторийському на Литовиж, монастир св. Миколая з церковними маєтками та ін. Після

смерті в 1542 р. Федора Чарторийського Літовиж успадкували його сини Іван та Олександр Чарторийські. Літовиж при поділі відійшов Олександру, котрий у 1555 р. дав віновий запис дружині Магдалені Деспотівні на третю частину своїх маєтків, серед яких були "замок Литовиж з войтовствомъ его и манастыр светого Николы". Після Олександра Федоровича (†1571 р.) маєток успадкував його син Михайло (†1582 р.), який у 1579 р. передав в оренду на три роки за 3 тис. польських злотих "место и замок Литовиж" Станіславу Фалібовському. У 1582 р. поселення успадкувала дружина Михайла Олександровича Софія Ходкевичівна і син Юрій, котрі згодом, 1587 р. передали місто в заставу за 5 тис. польських злотих Андрію Романовському. У 1593 р. Рафаїл Сенявський свідчив, що свого часу його жона Софія Ходкевичівна просила його викупити її "маєтност Литовиж", яка тоді перебувала в заставі. На початку 1597 р. Юрій Михайлович Чарторийський передав "замок и местечко Литовиж" у заставне володіння Григорію Єнковичу Колмовському за 25 тис. злотих, а вже наступного, 1598 р. він продав йому Литовиж разом з іншими дідовичними маєтками за 35 тис. злотих.

З того часу Литовиж з монастирем часто міняв своїх власників — як дідичів, так і посесорів. 1608 р. Григорій Колмовський продав Литовиж князю Криштофу Збараському. Останній невдовзі продав його Гаврилу Гойському за 60 тис. злотих, а останній подарував його князю Янушу Острозькому. Після смерті

останнього (†1620) Литовиж перейшов у володіння князя Олександра Заславського, про що свідчить подимний перепис 1629 р. Часта зміна власників Литовижа не сприяла розвитку чернечого життя в місцевому монастирі. Після 1608 р. згадок про наявність в монастиря в цьому місті вже не зустрічаємо, тому видається вірогідним, що чернечого осідку в Литовижі вже не існувало, а монастирський храм виконував функції парафіяльної церкви.

Ширших даних про монастирські маєтки виявити поки що не вдалося. В документі від 1555 р. згадуються села Лішня та Осмиловичі як такі що належать монастирю. Але чи лишалися вони у володінні обителі наприкінці XVI — XVII ст., встановити не вдалося.

Настоятелі та церковний причет:
о. Ісайя, був парохом незадовго до 1603 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 187—196.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 22, 30, 56—59.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 393.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 520—523.

Локачі.

47. Церква св. Миколая. Належності до унії не встановлено.

Розміщувалася у Локацькому замку.

Настоятелі та духовенство:

о. Іван Свита, пресвітер, зг. у 1619—1621 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 197. — Арк. 560—560 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 51. — Арк. 787—787 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 53. — Арк. 447—447 зв.

Марковичі.

48. Церква Різдва Христового.

Належності до унії не встановлено.

Родинна церква панів Марковських, при якій знаходилася їх сімейна усипальниця.

Пожертви:

У тестаменті Яна Марковського від 1628 р. згадується, що Марковицька церква стоїть недобудована. Тому він на завершення її будівництва заповів 30 злотих. Крім того щорічно з маєтностей Марковського на храм мало іти 20 кіп різноманітного збіжжя. При цій же церкві мало бути поховано його тіло. Пізніше (1631 р.) нащадки Яна Марковського відмовилися видавати церкві збіжжя, що і стало причиною судових суперечок нащадків Марковського і о. Павла.

Марковський Олександр 1622 р. заповів тестаментом на церкву в Марковичах дві книги — Новий Заповіт та Часослов острозького друку.

Марковський Ян 1631 р. заповів тестаментом марковицькому священику о. Павлу Даниловичу — 10 кіп жита і 10 кіп вівса.

Настоятелі та церковний причет:

о. Павло Данилович, священик, зг. у 1625—1637 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 296—298 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —

Спр. 19. — Арк. 260—263.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 29. — Арк. 696—698.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 35. — Арк. 324, 325, 475 зв.—
478.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 59. — Арк. 265.

Микуличі.

49. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1603 р. (гіпотетично).

1603 р. пан Михайло Мелешко-Микулицький пожертвував на храм дві волоки поля. При цій же церкві мало бути поховано його тіло.

Духовенство не встановлене.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
2001. — С.119—121.

Мицьці.

50. Монастир св. Миколая Чудотворця, чоловічий. Належності до унії не встановлено.

Час та обставини заснування монастиря до кінця не з'ясовані. Маємо недатований запис від імені князя Сангушка про передачу ним своїх володінь жоні Ганні, серед яких згадується також монастир св. Миколая в Мицьцях. Дослідники вважають, що документ укладено до 1463 р. і мова, вірогідно, йде про князя на Ратно і Ковелі Сангушка Федьковича (†1454 р.), одруженого з княгинею Анною. Те, що монастир не згадується в акті поділу володінь 1502 р. між спадкоємцями кн. Олександра Сангушка, дає підстави припускати, що він тоді належав кн. Михайлу Сангушку. Можливо, той отримав обитель ще 1491 р., після смерті свого брата

Олександра. Після кн. Михайла († 1511 р.) монастир перейшов до його сина Василя Ковельського. Між ним і його двоюрідним братом Андрієм Олександровичем постійно тривали суперечки за межі володінь, аж поки в 1522 р. вони не досягли остаточного порозуміння.

З 1531 р. Мильцями володів князь Федір Сангушко, він же 1542 р. зробив на користь монастиря фундацію. Після його смерті обитель разом з її маєтностями успадкували сини князя Федора — Роман і Ярослав Сангушки. Цікаво, що в заповіті Романа Федоровича від 1571 р. є слова про монастир: "абы был при иншой отчизне моей в держаню того, кому то на он час будет належало, толко в такового, хто бы был закону нашего хрестиянского греческого". Спадкоємицею Мильців стала донька Романа Сангушка — Олександра Сангушко, яка в свою чергу передала монастир разом з іншими маєтностями своїм дітям — Олександру, Костянтину та Юрію Заславським. Після смерті бездітного Юрія Заславського право патронату перейшло до сина його старшого брата Олександра — Владислава Домініка — який залишився "подавцею" обителі до самої смерті в 1656 р.

На жаль, певних відомостей про духовне життя в Милецькому монастирі відшукати поки що не вдалося. Водночас ця обитель була досить відомою на Волині. Про це свідчать пожертви на монастир, які поступали як від його дідичів, так і від шляхти, що постійно проживала поза межами Володимирського повіту.

Монастир володів значними земельними маєтками. В їх числі відомі:

1. Село Вигнанці, зг. 1620 р.
2. Двір в с. Задиби, набутий бл. 1542 р., втрачений між 1586 і 1593 рр.
3. Село Ковалі, зг. 1547 р.
4. Село Комарів, зг. від 1531 р. Поселення вважалося монастирським і, за винятком однієї передачі його в посесію, перебувало в безпосередньому володінні обителі. У 1593 р. у Комарові налічувалося 17 димів і 2 городи. Волинський поборця свідчив, що в 1601 р. у цьому селі було зібрано податки з 3-х димів і 2-х городників. На 1629 р. Комарів, Неці та Солов'їв сукупно мали 80 димів, а в 1635 р. Комарів і Неці — 59 димів та 21 "пусту халупу".
5. Село Лагодовль, до 1531 р. знаходилося у власності монастиря.
6. Село Мильці. Згадується як монастирський маєток у 1593—1602 рр.
7. Село Неці, зг. від 1542 р. Поселення рідко коли передавалося в оренду і, як правило, перебувало в безпосередньому володінні обителі. Про належність Неці до духовних посіlostей свідчать акти 1593—1634 рр. У 1593 р. в Нецах з фільварком було 6 димів і 2 городи.
8. Село Підсинівка, зг. від 1542 р. У 1593 р. мало 9 димів. Волинський поборця 1601 р. зібрав тут податки з 2-х димів. На 1629 р. Підсинівка і Синів разом мали 59 димів, а в 1635 р. — 50 димів і 6 "пустых халуп".
9. Село Пісочне Велике, зг. від 1542 р. Про належність села до духовних посіlostей свідчать акти 1602—1654 рр. На 1593 р. тут було нараховано 52 дими і 5 городів. Волинський "поборця" в 1601 р. зібрав у цьому селі податки з 7 димів

і 5 городників. На 1629 р. у маєтку було 82 дими. Під 1635 р. занотовано, що "в селе Писочне дымов тылко 74, а пусток 8", а в 1650 р. тут налічувалося 50 "дымов albo халуп".

10. Село Синів (Синів Скроби), зг. від 1542 р. Про належність села до духовних посіlostей свідчать акти 1593—1654 рр. У 1593 р. село налічувало 12 димів. Волинський поборця 1601 р. зібрав у с. Синів податки з 2-х димів і 3-х городників.

11. Село Соколища, зг. від 1593 р. Про належність села до духовних посіlostей свідчать акти 1602—1649 рр. У 1593 р. поселення налічувало 10 димів.

12. Село Солов'їв, зг. від 1531 р. Про належність села до духовних посіlostей свідчать акти 1593—1654 рр. На 1593 р. село налічувало 12 димів і 6 городів. Волинський поборця в 1601 р. зібрав тут податки з 3-х димів і 4-х городників.

Пожертви:

Князь Федір Сангушко не пізніше 1542 р. надав монастирю двір у с. Задоби. Села Комарів, Неці, Підсинівка, Пісочне Велике, Синів, Солов'їв фігурують у фундушевому записі цього князя від 1542 р. Федір Сангушко у своєму заповіті від 1547 р. згадує про надання монастирю с. Ковалів. В цьому ж тестаменті князь заповів на користь обителі "наливки мои серебряные меньшие и двенадцат тарелей серебряных старых" для виготовлення церковного начиння.

У тестаменті від 1560 р. князь Андрій Михайлович Сангушко відписав монастиреві 5 кіп литовських грошів.

Князь Роман Сангушко 1571 р. заповів на різні монастирські потреби 150 кіп литовських грошів. Цього

ж року його поховали в обителі.

Тестаментом від 1575 р. княгиня Анна Деспотівна заповіла на монастир 200 кіп литовських грошів.

Федір Чернчицький у тестаменті від 1586 р. заповідав поховати його тіло в монастирі, уточнивши, що "на обходы церковные так на погреб, яко и на сорокоусты, маєт быт дано десет коп грошей".

Кн. Олександр Пронський із дружиною Федорою Сангушко 1593 р. надали обителі церковне начиння.

Кн. Юрій Пузина у заповіті від 1648 р. відписав послушникам 100 злотих.

Анна Журковська в тестаменті від 1650 р. відписала на монастир 100 злотих і просила поховати її в цій обителі.

Філон Єловицький 1651 р. офірував братії 200 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
Настоятелі: о. Арсеній, ігумен, зг. 1542 р.;

о. Семен, зг. 1561 р.;

о. Сергій, ігумен, зг. у 1562—1563 рр.;

о. Миколай (Сербин), зг. 1578 р.;

о. Нестор (Кузьминич), зг. 1596 р.;

о. Паїсій (Іполітович Черкавський), (єпископ), ігумен, зг. у 1622—1632 рр.;

о. Йосиф (Чаплич Шпановський), ігумен, зг. у 1636—1653 рр.;

о. Дионісій (Балабан), номінований архимандритом 9 травня 1654 р.

Ченці та світські священики:

о. Филип (Лозовський), ("свещеник должкий, наместник милецкий"), зг. 1596 р.;

Онуфрій (Паславський), ієромонах, зг. 1627 р.;

Стефан (Тимониш), зг. 1638 р.;

Філарет (Соцевський), зг. 1638 р.;

Варнава, зг. 1642 р.;

Йоан (Криницький), зг. у 1642—1650 рр.;

Феодосій (Почепящич), зг. 1642 р.;

Гервасій, зг. 1643 р.;

Макарій (Корнильський), наместник, зг. 1643 р.;

Дионісій (Тихович), диякон та "законник", зг. 1644 р.;

Данило (Половкович), зг. 1646 р.;

Онисим (Паславський), намісник, зг. у 1649—1652 рр.;

Себастьян (Селиський), казнодій, зг. 1652 р.,

Гедеон, зг. 1655 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 197—221.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 6, 7.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 119—121.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 61, 62.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 153. — Арк. 660 зв., 661.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 668, 669.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 169. — Арк. 220 зв., 221 зв., 313 зв., 314 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 170. — Арк. 151, 152 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 471 зв., 472 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 311—311 зв.

Миляновичі.

51. Покровська церква. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1645 р. Флоріан

Корчаковський пожертвував на цей храм 30 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 709, 710.

52. Церква св. Петра. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1645 р. Флоріан Корчаковський пожертвував на цей храм 20 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 709, 710.

Мишів.

53. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Стефан Іванович, священик мишівський, зг. 1605 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 31—31 зв.

Михайловець (Михалів?).

54. Монастир св. Михаїла. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Захарій Калусовський 1648 р. заповів тестаментом на церкву св. Михаїла у с. Михалів 200 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Федір Гораїн, священик михалівський, зг. у 1603—1616 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 27.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 158 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 530, 531 зв.

Могильне.

55.Посвяти церкви не встановлено.
Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:
о.Тимофій Григорович, зг. 1607 р.
Джерела та література:

**ІЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 39. — Арк. 432 зв., 433 зв.**

Нізкиничі.

56. Монастир Покрови Пресвятої
Богородиці, чоловічий. Православний.

Традиційною датою заснування обителі вважається 1643 р., коли Адам Кисіль уклав відповідний фундушевий запис. Однак церква, при якій було засновано монастир, існувала в Нізкиничах і раніше. Так, Нізкинницька церква згадується у першому заповіті Адама Киселя від 1621 р. і ця обставина дає підстави припускати, що йдеться про фамільний храм родини Киселів, якій міг існувати ще в XVI ст.

Пожертви:

1621 р., збираючись у похід проти турків, дідич цього села Адам Кисіль склав тестамент, в якому у випадку своєї загибелі заповів на Нізкинницьку церкву 200 злотих. При цій же церкві мало бути поховано його тіло. Він же 1643 р. склав фундацію, згідно з якою обитель отримала: підданих — 22 особи, ріллі на 45 днів оранки, сіножаті на 24 косаря, снопової десятини з усякого збіжжя — як озимого, так і ярового, а також десятину сіна з усіх сіножатей. Припускають, що 1648 р. Адам Кисіль надав монастирю ґрунти в Гощі (Луцький повіт) і 1500 злотих, записаних на маєтку Седлищі (Холмщина). Крім того, церква в Нізкиничах отримала від свого

доброчиця дзвін з його гербом.

Кисіль Миколай між 1650 і 1651 рр. заповів тестаментом на Нізкинницький монастир 1 тис. злотих капіталу та деякі особисті речі. Заповів поховати себе в каплиці св.Миколая у Нізкинницькій церкві.

Єловицький Філон 1651 р. заповів тестаментом Нізкинницькому монастирю 100 злотих.

Новоселецька Анастасія 1658 р. заповіла тестаментом на монастир в Нізкиничах 5 тис. злотих.

Підлеська Софія 1660 р. заповіла на монастир 300 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе в монастирі.

Настоятелі та церковний причет:

Настоятелі: о. Йойл (Малковський), зг. як ігумен 1643 р., в 1647 р. — як законник та ієромонах;

о. Лаврентій (Петрикович), зг. у 1647 і в 1653—1654 рр.;

о. Феодосій (Волинець), зг. 1648 р., в 1658 р. зг. як законник;

о. Сильвестр (Бузький), зг. у 1658—1661 рр.;

о. Тарас (Бузький), зг. 1661 р.

Ченці: Ласко Черчицький, зг. 1647 р.;

Ян (Кисіль) (син чернігівського стольника Матіяша Кисіля), зг. у 1653—1655 рр.;

о. Йоахим (Малковський) (перед тим був ігуменом Зимненського монастиря), зг. 1653 р.;

Паїсій (Серковський), зг. 1658 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 222—232.

**ІЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 53. — Арк. 294—296 зв.**

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 87. — Арк. 502—508 зв. — Арк.
732зв.—734 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 96. — Арк. 635—637 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 97. — Арк. 1281—1281 зв.

Обеніжі.

57. Церква св. Параскеви П'ятниці.
Належності до унії не встановлено.

*Настоятелі та церковний при-
чет:*

о. Михайло (Олексієвич?) , зг. у
1618—1630 рр.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 50. — Арк. 52—52 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 52. — Арк. 666 зв., 974, 975,
1528 зв., 1529, 1534, 1535.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 64. — Арк. 123 зв., 124.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 65. — Арк. 102—102зв., 750—753.

Оваденець (Овадно?).

58. Посвяти церкви не встановлено.
Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1604 р. володи-
мирський гродський суддя Дем'ян
Павлович заповів поховати своє
тіло в Оваденецькій церкві, а також
заповів настоятелям цього храму
по 10 злотих щорічної плати.

Костюшкович-Хоболтовський
Петро, 1654 р. заповів тестаментом
оваденському попу 15 злотих.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 37. — Арк. 285 зв.—288 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 90. — Арк. 960 зв.—962.

Овлочим.

59. Церква св.Бориса і Гліба. В
унії зг. у 1618—1626 рр.

Фамільний храм родини Оvlo-
чимських, при якому знаходилася
їх родова усипальниця.

Пожертви:

Овлочимська Анна р. тестамен-
том від 1626 р. заповіла на Оvlo-
чимську церкву 100 злотих, ще 300
злотих щорічно на провізію. При
цьому ж храмі мало бути поховано
її тіло.

Юрій Будзішевський тестамен-
том від 1637 р. заповів на Овлочим-
ську церкву 40 злотих на придбання
начиння.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. —
К., 2001. — С. 177, 178, 394.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 20. — Арк. 604—606.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 50. — Арк. 824—826 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 72. — Арк. 212—214 зв.

Озеряни.

60. Посвяти церкви не встанов-
лено. В унії з 1596 р.

Церква розміщувалася в межах
володінь Володимиро-Берестейсь-
кої єпископії.

*Настоятелі та церковний при-
чет:*

о. Герасим Устиновський, свяще-
ник, зг. 1626 р.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. —
К., 2001. — С. 394.

Орани.

61. Посвяти церкви не встанов-
лено. В унії зг. 1644 р.

Фамільний храм родини Оранських, де знаходилася їх родинна усипальниця.

Пожертви:

Михайло Оранський 1644 р. заповів тестаментом на Оранську церкву 100 злотих. Заповів тестаментом поховати себе при церкві в Оранах.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 275, 276, 394.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 326—328 зв.

Перковичі.

62. Посвяти церкви не встановлено. В унії з 1596 р. — гіпотетично.

Фундована єпископом Луцько-Острозьким Кирилом Терлецьким. Час фундації не встановлено.

Пожертви:

Терлецький Кирило своїм тестаментом від 1607 р. заповів на цей храм священицьке облачення та книги, придбані за його власні гроші.

Джерела та література:

АС. — Т. 1. — Вильна, 1867. — С. 217—219.

Підгороденці.

63. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Підгороденський Андрій 1636 р. заповів тестаментом на Підгороденську церкву 600 злотих, на відправу сорокоуста в інших (не вказаних) церквах та монастирях — 100 злотих. Заповів тестаментом поховати себе при Підгороденській церкві.

Підгороденська Анна 1653 р. за-

повіла тестаментом до Підгороденської церкви 30 злотих.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 231, 232.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 646 зв.—649.

Пісочне.

64. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Церква разом з селом Пісочне належала Мілецькому монастирю.

Настоятелі та церковний причет: о. Василь, зг. 1626 р.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 61, 62.

Попів Млин.

65. Монастир св. Миколая Чудотворця, жіночий. Православний.

Заснований Адамом Киселем 1646 р. На його користь були записані маєтки: острів між річками Турія і Могильна з селом Попів Млин разом з лісовими угіддями, ставками і млинами. Крім того, обитель отримала 10 тис. злотих, забезпечених маєтками Гноїн, Могильне, Смоляни і Турія, які мали давати 700 злотих чиншу щорічно. За волею фундатора монастир мав перебувати під управлінням і послушництвом оо. архімандритів Києво-Печерської Лаври.

Пожертви:

Крім фундації Адама Киселя монастир отримав інші пожертви:

Анастасія, дружина Адама Кисіля, 1657 р. передала обителі в тимчасове володіння сім своїх підданих у с. Турії.

1658 р. монастир отримав 3000 злотих від сестри Адама Кисіля.

Настоятелі та церковний причет:

Ігумені: Євфросинія, мати Адама Кисіля, перша настоятелька (1646 — † бл.1653), Серафима (Яковицька), зг. у 1650—1660 рр.

Черниці: Олександра (Гулевичівна Дрозденська), зг. 1650 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 233—237.

Порицьк.

66. Церква Архистратига Михаїла.

Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:
о. Федір, зг. 1605 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 586—586 зв.

Порицьк Старий.

67. Монастир. Посвяти не встановлено. Належності до унії не встановлено, зг. 1595 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 238.

Пузів (Пузовичі?).

68. Церква Різдва Христово. В унії зг. у 1620—1642 рр.

Фамільна церква родини Пузовських. Встановлено, що в їх родинній усипальниці було поховано Абрама та Костянтина Пузовських.

Пожертви:

Вольський Станіслав 1620 р. заповів тестаментом на уніатську Пузівську церкву 0,5 волоки землі та 50 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Артемій, зг. 1605 р.;

о. Костянтин Купчич, пресвітер, зг. 1642 р.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 394.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 215—218.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 229, 230 а.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 958 зв.—961.

Радовичі.

69. Церква св. Михаїла. Належності до унії не встановлено.

Родинна церква панів Радовицьких. Втім, при цьому храмі зафіксовано також поховання представників інших родин — Софії Киселівни (бл. 1602 р.), Раїни Літинської (бл. 1613 р.), кн. Катерини Четвертинської, Шмонеvської Регіни та Дем'яна Калусовського (бл. 1657 р.).

Пожертви:

Заленський Ярош не пізн. 1638 р. заповів тестаментом на Радовицьку церкву 25 злотих.

Калусовський Дем'ян 1657 р. заповів тестаментом на Михайлівську церкву в Радовичах 50 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Стефан, зг. 1602 р.;

о. Кирило?, зг. 1610 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 229, 230 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 474 зв.—476.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 35. — Арк. 24 зв. — 25.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 42. — Арк. 716 зв. — 718.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 77. — Арк. 815—817 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 87. — Арк. 1305, 1306 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 94. — Арк. 412—414 зв.

Рокитниця.

70. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1631 р.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлено.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. —
К., 2001. — С. 394.

Ружин.

71. Пречистенська церква. Належності до унії не встановлено.

Родинна церква князів Ружинських. Встановлено, що Феодора Ружинська 1618 р. заповіла тестаментом на ружинську церкву три поля. При цьому ж храмі було поховано її тіло.

Настоятелі та церковний причет:
о. Семен, зг. 1618 р.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 26. — Арк. 101 зв. — 103 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 50. — Арк. 111, 112 зв.

Стрижів.

72. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1604 р.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлено.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. —
К., 2001. — С. 394.

Суходоли.

73. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Цей храм в сер. XVI ст. було фундовано коштом каштеляна брацлавського Василя Загоровського. Тестаментом від 1577 р. він заповів виготовити для цієї церкви два нові дзвони та забезпечити її церковним начинням. При церкві був шпиталь.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. —
С. 78, 79.

ЦДДАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 21. — Арк. 140—142.

Сушичне.

74. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1631 р.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлено.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. —
К., 2001. — С. 394.

Твердині (Твердин?).

75. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1635 р. Маруша Павловичівна заповіла на Твердинську церкву — 200 злотих. На цей же храм дарувалося по два лани землі на кожну руку. За це у Твердинській церкві священик зобов'язувався щосуботи правити за душу Павловичівни поминальну службу, а також мав мати дяка для пристойної відправи Служби Божої. Осібно визначалася плата твердинському священику за поховальну роботу. Він мав отримати за сорокоуст 20 злотих та корову з

телям. Дякові, що буде читати над тілом псалтир — 5 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 273 зв.—276 зв.

Тишківці.

76. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. у 1606—1631 рр.

Настоятелі та церковний причет:

о. Єремія, священник, зг. 1606 р.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 394.

Туричани.

77. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1653 р. (гіпотетично).

Пожертви:

Підгороденська Анна (чоловік Адам Липський), в унії, 1653 р. заповіла тестаментом до Туричанської церкви 30 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 646 зв.—649.

Турійськ.

78. Монастир св. Остафія. Належності до унії не встановлено.

Припускається, що обитель виникла після 1593 р. Єдина згадка про монастир у Турійську пов'язана з передачею Олександром Заславським у заставу ряду маєтків (в тому числі і обителі в Турійську) пану Войтеху Лиховському у 1609 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 238, 239.

Туропин.

79. Монастир Воздвиження Чесного Хреста, жіночий. Належності до унії не встановлено.

Найперший виявлений документ, що свідчить про існування Туропинського монастиря, датований 1641 р. Протягом майже всієї першої половини XVII ст. власниками с.Туропин були Яковицькі: 1610 р. в цьому статусі виступає Іван Яковицький, у 1615—1647 рр. — його син Федір, у 1652 р. — Ян.

Пожертви:

1643 р. Ядвіга Петрова Костюшковинова Хоболтовська записала на монастир певну суму грошей.

1645 р. Петро Костюшкович-Хоболтовський пожертвував "до Туропина" 10 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

Серафима (Яковицька), ігуменя, зг. 1641 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 240, 241.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 544—547.

Устилуг.

80. Церква св. Юрія. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Сава Клементович, священник, зг. 1580 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 309, 310.

Фалимичі.

81. Церква св. Симеона. В унії зг. у 1596—1637 рр.

Розміщувалася в маєтку Луцько-Острозької єпархії. 1597 р. Фалимицька церква стала об'єктом нападу з боку шляхтичів Костюшковичів-Хоболтовських та Яковицьких, які ворогували з Луцьким єпископом Кирилом Терлецьким.

Пожерстви:

Петро Костюшкович-Хоболтовський 1654 р. заповів тестаментом фалимицькому попу 15 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Сава Прокопович, зг. у 1588—1590 рр.;

о. Андрій Савич, зг. у 1604—1613 рр.;

о. Ісакій Вичинський, зг. 1622 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 239—242, 261—265.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 121, 122, 125, 394.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 1305.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 137 зв.—139 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 45. — Арк. 65, 419.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 102, 103 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 960 зв.—962.

Хворостов.

82. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Климентій Терлецький, священник, зг. 1625 р.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 265.

Хмилів (Хмелев).

83. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1637.

Родинна церква панів Хмелевських. Перша документальна згадка про церкву відноситься до 1604 р., коли в ній було складено реєстр речей, які надали на її користь пани Ян Потій з дружиною Катериною Хмелевською та Андрій Заленський.

Пожерстви:

Згідно з описом згадані добродії надали храму срібне начиння — келихи, мисочки, звізди, ложки, хрест і кадильницю. Крім того, від них церква отримала ризи, епітрахіль, воздушок та ін. речі. Ян Потій з дружиною забезпечили церкву кигами, в числі яких були не тільки богослужбові видання (Тріоді, Октоїх, Трефолой та ін.) але також устави св. отців та твори св. Іоанна Дамаскіна.

Пізніше, Єфросиня Потіївна двічі заявляла про обдарування цієї церкви. Вперше — тестаментом від 1635 р. хмелевському священику жертвувалося 50 злотих, вдруге (тестамент від 1639 р.) цьому ж священику відписувався за сорокоуст 20 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Яків, зг. у 1635—1639 рр.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 394.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 44, 45 зв., 58, 59.

Хоболтов.

84. Церква Пресвятої Богородиці, зг. у 1610—1654 рр. Належності до унії не встановлено.

Церква була фамільним храмом родини Костюшковичів-Хоболтовських. При храмі існували похован-

ня членів цієї родини Костюшковичів, що датувалися XVI—першою половиною XVII ст.

Пожертви:

Костюшкович Гнівош 1629 р. заповів тестаментом на Хоболтівську церкву 10 злотих.

Костюшковичівна Варвара 1636 р. заповіла тестаментом на Хоболтівську церкву 10 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при церкві Пресвятої Богородиці у Хоболтові.

Петро Костюшкович-Хоболтовський тестаментом від 1645 р. заповів хоболтовському священику 12 злотих, а на шпиталь при цьому ж храмі — 1 злотий.

Костюшкович-Хоболтовський Петро, 1654 р. заповів тестаментом на Хоболтівську церкву 100 злотих, на сорокоуст до цього ж храму — 25 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 5—7.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 140—142.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 1078, 1079.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 564, 565 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 468—470.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 544—547.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 960 зв.—962.

Хорів.

85. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

26 серпня 1656 р. Миколай, син

володимирського підсудка Петра Олександровича, висунув претензії до Яна, Стефана і Михайла Романовичів Загоровських та їхнього стрия Михайла за пограбування церковного опорядження церкви в Хорові.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 122.

Хотятів.

86. Церква св. Михайла. Належності до унії не встановлено.

В середині XVI ст. церква перебувала під патронатом князя Василя Михайловича Сангушка-Ковельського. Церкві належали лісові угіддя.

Настоятелі та церковний причет:

о. Єфим Козецький, зг. 1548 р.;

о. Василій, зг. у 1609—1622 рр.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 434, 435.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 55, 56.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 407, 408.

Чесний Хрест.

87. Монастир Воздвиження Чесного Хреста? Належності до унії не встановлено, зг. у 1555-1610 рр.

Один із найдавніших монастирів Волині. Розташований на березі ріки Луга. На думку К. Левіцького, цей монастир було засновано ще під час поділу Волині на уділи і піднесення центрів удільних князівств. В свою чергу, М. Петров також

вважав, що обитель існувала в до-литовський період. Перша доку-ментальна згадка про населений пункт Чесний Хрест відноситься до 1452 р., коли великий князь Казимир надав Немирі Резановичу декілька сіл, в числі яких згадувався цей населений пункт. Найдавніше безпосереднє свідчення про монастир знаходимо під 1555 р. у віновому записі князя Олександра Федоровича Чарторийського своїй дружині Магдалені Деспотівні на третину своїх володінь, серед яких зазначено "монастыр Чесного Хреста". Згадана обитель перебувала у володінні князів Чарторийських до 1597 р., коли Юрій Михайлович Чарторийський продав маєток Чесний Хрест пану Станіславу Кандибі.

Даних про чернече життя у монастирі виявити не вдалося. Ймовірно, під кінець XVI ст. обитель не була заселена монахами, а монастирська церква виконувала функції парафіяльного храму. Про маєтності монастиря відомо, що 1577—1580 рр. у його володінні знаходилося 10 димів, 4 городники, орні землі, сади та сіножаті.

Настоятелі та церковний причет:

о. Костянтин (Пузецький), гіпотетично був до 1610 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV — перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 244—248.

Яковичі.

88. Церква св. Флора і Лавра.

Належності до унії не встановлено.

Родинна церква панів Яковицьких, при якій існувала їх фамільна усипальниця. Згадується у 1611—1627 рр.

Настоятелі та церковний причет:
о. Єлифер Гораїмович, священник, зг. у 1625—1627 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 360—362.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 264, 265.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 61. — Арк. 535 зв., 536, 566, 567.

Яневичі.

89. Церква св. Спаса. В унії зг. 1606 р.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлено.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 394.

ЛУЦЬКИЙ ПОВІТ

Андріїв (Березна).

90. Церква св. Миколая. Належності до унії не встановлено.

Андріїв на 1647 р. належав пану Андрію Лещинському, а його посесором був Веспасіан Беневський. Як дідич, так і посесор містечка були протестантами. Останній проте

гував євреям, які займалися продажем м'яса. В свою чергу, настоятель місцевої церкви о. Леонтій ставився до іудеїв критично, тому заборонив своїм парафіянам купувати у них м'ясо. Це послужило основою майбутньої конфліктної ситуації. Євреї заявили, що дії андріївського пре-

світера завдали їм збитки в розмірі 30 злотих і зажадали негайного їх відшкодування. Після того, як священник відмовився виплачувати гроші, пан Беневський запечатав церкву св. Миколая, де служив о. Леонтій, а вночі організував напад на його помешкання. Під час погрому хати пресвітера Веспасіан Беневський, (аріанин за віросповіданням) блюзнірськи висловлювався на адресу Пресвятої Богородиці та св. апостолів, а ікону одного з них — св. Петра — пробив шаблею.

Настоятелі та церковний причет:

о. Леонтій Іванович, зг. 1647 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 257. — Арк. 505 зв.—507 зв.

Бережниці.

91. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Тестаментом від 1624 р. Геврасій Головинський заповів поховати своє тіло в Бережницькій церкві, на яку заповів 10 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 144—146 зв.

Березна.

92. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено, зг. у 1584—1648 рр.

1584 р. місцевий піп о. Григорій був одним із організаторів виступу жителів Березного та с. Холонев проти підрозділу польського війська, розміщеного в маєтностях князя Андрія Острожецького. В ході виступу одного жовніра було вбито і кількох слуг поранено. При храмі

були поховання представників шляхетських родин Промчейків, Олешів та Внуків.

Пожертви:

Промчейко-Ремчицький Григорій, 1645 р. заповів тестаментом на Березнянську церкву 20 злотих та срібний хрест.

Внуківна Гальшка 1648 р. заповіла тестаментом на Березнянську церкву 50 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Григорій, зг. 1584 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. VI. — Т. 1. — К., 1876. — С. 140—142.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 600—604 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 683—685 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 308—310 зв.

Берестечко.

93. Церква Різдва Христового.

Належності до унії не встановлено, зг. у 1572—1643 рр.

При церкві знаходилися поховання панів Русиновичів-Берестецьких, Хрінницьких та Порванецьких.

Пожертви:

Билчинська Богдана тестаментом від 1612 р. заповіла на Берестецьку церкву атласову матерію для виготовлення риз.

Тестаментом від 1621 р. Марко Хрінницький заповів на церкву Різдва Христового в Берестечку 500 злотих, на дзвін, образи та ін. потреби цього храму — 50 кіп литовських грошей, священнику берестецькому відписує 15 кіп озимини

щорічно, клячу з жеребцем та 4 коп грошей щорічно на сукно. Підтверджує також тестаментом належність Берестецькій церкві сіножаті "за Берестовою".

Настасія Русинович — Берестецька тестаментом від 1629 р. заповіла на цю церкву 30 злотих на виготовлення срібного келиха.

Порванецька Анна чоловік Філон Русинович-Берестецький), тестаментом від 1631 р. заповіла берестецькому попу за сорокоуст по доньці кілька злотих.

Маруша Рогозянка тестаментом від 1635 р. заповіла на користь свого духівника священика берестецького 10 злотих.

Русин-Берестецький Лев, православний, 1639 р. заповів тестаментом берестецькому священику 10 злотих та сукно, яким буде накрита труна.

Настоятелі та церковний причет:

о. Федір, зг. у 1629—1635 рр.;

о. Іоан Вироzubович, протопоп, зг. 1643 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 673—676.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 1261—1263 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 168. — Арк. 341—343.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 295—296 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 228, 229 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 688, 689.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 418, 419 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 1305—1308.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 133 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 210, 211 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 477—479 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 64. — Арк. 1—6.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 1200—1204.

94. Церква Різдва Богородиці. Належності до унії не встановлено, зг. 1633 р.

Пожертви:

Сербиновна Феодора, 1633 р. заповіла на сорокоуст 13 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при церкві Різдва Богородиці в Берестечку.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 1044, 1045 зв.

Берестечко Русинове.

95. Пречистенська церква. Належності до унії не встановлено, зг. у 1634—1651 рр.

Пожертви:

Князький Лаврін тестаментом від 1634 р. заповів церкві у Берестечку, що під патронатом панів Русиновичів, 15 злотих, міській церкві (?) у Берестечку — 15 злотих.

Древинський Андрій тестаментом від 1644 р. замовив за себе в Русинович-Берестецькій церкві 40 служб з жертвою 30 злотих на храм.

Зободневська Христина тестаментом від 1649 р. заповіла на церкву у Русинович-Берестечку 50 злотих.

Могильницька Раїна тестаментом від 1651 р. заповіла Берестецькій церкві 20 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 318 зв.—321 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 240. — Арк. 574—576 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 528—531.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 158—160.

Билилів?

96. Пречистенська церква. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Павло Немировський, зг. 1623 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 780 зв.

Білий Сток.

97. Монастир. Посвяти не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Монастир відомий з 30-х років XVII ст. Маєток та монастир Білий Сток у 30-40-х роках був об'єктом суперечки між панами Білостоцькими та Гулевичами-Воютинськими. Збереглася скарга білостоцьких монахів та Гулевичів на Олександра Білостоцького від 1639 р., яка яскраво ілюструє взаємини між сторонами конфлікту. Як свідчили скаржники, пан Білостоцький захопив у монастиря млин, спустошив став, побив монастирського підданого, а ченців викликав на поєдинок. Приблизно в цей же час Олександр Білостоцький разом зі своїми слугами вчинив напад на монастир та вдавсь до знущань над монахами. Останні з цього приводу свідчили, що нападники стріляли по монастирським будівлям, цькували ченців собаками, а потім Олександр Білостоцький "...кгвальтомъ примушаючи казаль выпияти напой незвычайный и духовнымъ

особомъ шкодливый горелъчиско простое смердячее, а до того пиво квасъное мовечи: пейте жъ!"

Пожертви:

На користь цієї обителі 1648 р. зробила надання Овдотія Кашевська. Остання 1648 р. заповіла тестаментом на змурування церкви Св. Духа у Білостоцькому монастирі 100 злотих, на сорокоуст у цій же обителі — 20 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Ісая Трофимович, ігумен, зг. 1639;

Йосиф Юрійович, чернець, зг. 1639;

Варсонофій Гровецький, чернець, зг. 1639;

Самійло Капустинський, чернець, зг. 1639.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 169. — Арк. 100—109 зв., 263 зв.—265.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 391, 392.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 286. — Арк. 1041, 1042.

Блудів.

98. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

1561 р. Федора Чарторийська забрала з церкви срібне начиння, на престольне Євангеліє, оправлене сріблом, ризи та ін. речі.

Пожертви:

Костенецький Федір тестаментом від 1656 р. заповів на Блудівську церкву 10 злотих, адамашкові ризи та улюблену книгу — Псалтир.

Джерела та література:

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 107, 108.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 93. — Арк. 531 зв.—533 зв.

с. Богури (Богурин?), зг. у 1601—1644 рр.

99. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

При церкві знаходилися поховання представників шляхетських родів Хребтовичів-Богуринських та Козинських.

Настоятелі та церковний причет:

о. Яків Лишкевець, зг. у 1643—1644 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 446—448.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 312 зв.—315.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 159. — Арк. 325 зв., 326 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 200. — Арк. 112—117.

Бочаниця.

100. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Феодора Хомяківна тестаментом від 1604 р. заповіла на Бочаницьку церкву 30 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 423 зв.—426.

с. Букоєм (Букойма?).

101. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Родинна церква панів Букоємських, зг. у 1599—1610 рр.

Пожертви:

Ян Люшківський у своєму тестаменті від 1610 р. заповів букоємському попові 10 злотих з умовою,

що той буде молитися за упокій його душі.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 23 зв.—225 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 558 зв.—561 зв.

Буремель.

102. Церква Св. Трійці. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Хрінницький Олександр, тестаментом від 1623 р. заповів поховати себе при церкві Св. Трійці у Буремлі. Дружині доручив звести "kosciolek".

Смиковська Катерина, 1645 р. заповіла тестаментом на замкову церкву в Боремлі в маєтності Хрінницьких 100 злотих для придбання срібного хреста.

Зободневська Христина, православна, своїм тестаментом від 1649 р. заповіла поховати на придбання церковного начиння до замкової церкви в Боремлі 100 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 649—652 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 204—207 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 528—531.

Буремець.

103. Посвяти церкви не встановлено, зг. у XVI ст.

Розміщувалася на землях Жидичинської архімандрії.

Пожертви:

Тестаментом від 1569 р. Жидичинський архімандрит Іона заповів на користь настоятеля буремецької

церкви о. Василя копу литовських грошей та деякі власні речі.

Настоятелі та церковний причет:

о. Василій, зг. у 1569—1570 рр.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. I. — Т. I. — К., 1859. — С. 25.

Ватин.

104. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Церква зг. у 1617—1656 рр. При церкві були поховання Павла Козинського та Марини Чеконської.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 508—510.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 218—220.

Вербче.

105. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено, зг. у 1607—1631 рр.

При цьому храмі були поховання Федора Вербського, Григорія, Гаврила та Семена Русальських,

Пожертви:

Тестаментом від 1607 р. пан Федір Вербський заповів на церкву у Вербках 6 кіп литовських грошей. З цієї суми 4 копи призначалися на виготовлення дзвону, а 2 копи — на ризи для священика. Також заповів урожай з деяких своїх угідь.

Настоятелі та церковний причет:

о. Левко, піп, зг. 1471 р. (гіпотетично).

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 628.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 419 зв.—421 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 615, 616 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 60. — Арк. 1052—1056.

Витків (Вітків?).

106. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Новоселецький Андрій, 1641 р. заповів тестаментом поховати себе в церкві у маєтку Витків.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 596—599.

Вільгор.

107. Покровська церква "на Городищу". Належності до унії не встановлено.

Воронянка Овдотія тестаментом від 1610 р. заповіла поховати своє тіло при церкві с. Вільгор.

Пожертви:

Боговитинівна Маруша 1624 р. заповіла тестаментом на церкву 100 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 597 зв., 598 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 180—182 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 531, 532 зв.

Вітоніж.

108. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Родинна церква панів Вітонізьких, зг. у 1620—1641 рр. При храмі знаходилися поховання Семена,

Софії та Марцибели Вітонізьких.
Настоятелі та церковний причет:
о. Єлисей Ставецький — до 1627 р.
Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 160. — Арк. 111.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 160. — Арк. 109 зв.—111 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 230. — Арк. 703—706.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 27. — Арк. 251 зв.—253 зв.

Вовковий.

109. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Лукіан (†1625 р.).

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 141. — Арк. 274 зв., 275 зв.

Водиради (Одиради).

110. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. у 1599—1637 рр.

Церква розміщувалася на землях Луцького владичтва. 1599 р. члени Луцької уніатської капітули подали протестацію на гродського писаря Станіслава Кандибу, який, будучи за віровизнанням аріанином, незаконно присвоїв церковний маєток Водиради та спустошив місцеву церкву.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 257.

Войниця.

111. Церква Св. Трійці (монастирська?). Належності до унії не встановлено.

Кукольський Петро, 1614 р.

заповів тестаментом поховати себе при церкві Св. Трійці Войницького монастиря.

Пожертви:

Розволичівна Софія між 1648—1649 рр. заповіла тестаментом на Войницьку церкву 10 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при Войницькій церкві.

Настоятелі та церковний причет:

Стефан Бужковський, не пізніше 1600 р.;

Єлисей Павлович, зг. 1622 р.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 130. — Арк. 637—639 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 632 зв.—634 зв.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 30. — Арк. 242—244

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 36. — Арк. 664—664 зв.

Волків.

112. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Мелешківна Оксентія, 1649 р. заповіла тестаментом на Волківську церкву 50 злотих.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 253, 254 зв.

Вольниця (Вольничі?).

113. Церква Чесного Хреста. Належності до унії не встановлено, зг. у 1602—1622 рр.

При церкві були поховання представників шляхетських родин Коритенських, Масальських та Рощанок.

Пожертви:

Кн. Масальська Настасія, право-

славна, тестаментом від 1622 р. заповіла на Вольницьку церкву 10 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Андрій, зг. 1602 р.;

о. Михайло Євтихевич, зг. 1622 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 65. — Арк. 661 зв., 662.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 129. — Арк. 92 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 131. — Арк. 577 зв.—579.

Воскодави.

114. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Тестаментом від 1628 р. Федір Костюшкович-Хоболтовський заповів поховати своє тіло при церкві в с. Воскодави.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 166. — Арк. 304—305 зв.

Воютин.

115. Покровська церква. Належності до унії не встановлено.

Родинна церква панів Гулевичів-Воютинських, при якій знаходилася їх родова усипальниця, зг. у 1602—1627 рр.

Пожертви:

Тестаментом від 1626 р. Яцко Гулевич-Воютинський пожертвував на Воютинську церкву 20 злотих на придбання церковних книг.

Тестаментом від 1627 р. Іван Гулевич-Воютинський подарував Покровській церкві 10 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 66. — Арк. 566 зв.—568.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 131. — Арк. 1145 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 1145—1148.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 149. — Арк. 144—146.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 160. — Арк. 96 зв.—98 зв.

Глинське.

116. Церква Успіння Пресвятої Богородиці. Належності до унії не встановлено, зг. у 1605—1624 рр.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. —
Спр. 14. — Арк. 642.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 89. — Арк. 178—180 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 139. — Арк. 855, 856.

Гнидава.

117. Церква св. Пантелеймона. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1616 р. Анастасія Хомяківна-Смордовська пожертвувала на Гнидавську церкву 50 злотих на дзвін, срібний оршок на кадильницю, на келих велику срібну чарку, на хрест меншу срібну чарку, священику гнидавському о. Стефану 8 кіп литовських грошей.

Древинська Єва 1625 р. заповіла тестаментом на Гнидавську церкву 10 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
о. Стефан, зг. 1616 р.

о. Юрій-Федір, зг. 1625 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 105. — Арк. 392—397.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 142. — Арк. 766—768.

Головчиці.

118. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1630 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим.).

Голубне.

119. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1620 р.

1620 р. княжеський священик (ім'я невідоме), перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, за змовою з дяком Ячком спалив цю церкву.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 163—165.

Городище.

120. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1626 р. Адам Трушковський пожертвував на Городиську церкву 13 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
о. Йосиф Лишевич, зг. 1626 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 657, 658.

Городище.

121. Монастир. Посвяти не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1626 р. Софія Олецька пожертвувала на монастир 50 злотих.

2. Дрозденська Філонія, (черни-

ця Городиського монастиря) 1642 р. заповіла тестаментом на Городищенський монастир 2 тис. злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 603 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 1, 2.

Городище.

122. Церква св. Дмитра. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:
о. Григорій, зг. 1622 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 623 зв., 624 зв.

Городище.

123. Церква св. Юрія. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Пешкевич Фортунат, 1646 р. заповів тестаментом на церкву св. Юрія в Городищі 500 злотих.

Трушковський Адам, віровизнання не визначене, 1626 р. заповів тестаментом на Городиську церкву 13 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 657, 658.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 245. — Арк. 558—561.

Городок.

124. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1626 р.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. VI. — Т. — К., 1876. — С. 462—465.

Горохів.

125. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Церква розміщувалася у володіннях князів Сангушок — Коширських, де знаходилася їх родова усипальниця. 1601 р. кн. Григорій Сангушко тестаментом від 1601 р. доручив дружині Софії Головчинській звести шпиталі у Кошарах, Горохові, Перемилі і Камені. Водночас він заборонив їй міняти конфесію в церквах його маєтків.

Пожертви:

Бережницький Юрій, тестаментом від 1653 р. заповів на руський шпиталь 5 злотих та мацу житнього борошна.

Волкановський Марко тестаментом від 1657 р. заповів на горохівську церкву 150 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 180 зв.—185 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 285. — Арк. 843, 844 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 265.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 297—301.

Гоща.

126. Монастир св. Михаїла Архістрати́га. Належності до унії не встановлено.

Монастир фундовано Раїною Гойською (у шлюбі Соломерецькою) не пізніше 1639 р.. На монастир було записано село Курозвони. У фундації Гойської було записано, що "ректор-ігумен" серед інших прав економічного характеру отримав право "...школами такъ же моло-

дижею у них найдуючоюсе прикладомъ инъших академий и коллеювъ рядити...". На відміну від своїх сучасників Раїна Гойська подбала про перспективу свого дітища — монастиря і школи — віддавши її під опіку київського православного духовенства. Наступного 1639 р. православний митрополит св. Петро Могила з погодженням із фундаторкою переніс з Вінниці до Гощі школу, поклавши таким чином початок Гойській колегії. Про достойний рівень викладання в цьому учбовому закладі видно б з того, що її ректорами були такі високовчені професори, як Ігнатій Оксенович Старушич та Інокентій Гізель.

Крім фундації Раїни Гойської, монастир св. Архістрати́га Михаїла отримав наступні надання:

Олександр Гойський не пізніше 1636 р. заповів поховати своє тіло при церкві св. Архістрати́га Михаїла в Гощі.

Околовна Олександра, православна, 1641 р. заповіла тестаментом на церкву гойського монастиря 100 злотих, на шпиталі — 100 злотих, сповіднику (пресвітеру гойської церкви) о. Леонтію Строховському — 50 злотих.

Словицький Олександр (дружина Єфросиня Потіївна), православний, 1644 р. 3 тис. злотих, які був йому винен Килиян Вільгорський, заповів тестаментом на Київський братський та Гощанський монастирі. Він же тестаментом від 1646 р. заповів тестаментом Гощанському монастирю додатково на сорокоуст 30 злотих, підтвердивши дарування 3 тис. злотих на Київський братський та Гощанський монастирі. Ці ж надання були продубльовані у тре

тьому тестаменті від 1647 р.

Ламбардович-Мировицький Данило, православний, 1645 р. заповів тестаментом на гойську церкву 230 злотих, срібний хрест та ін. речі.

Внучківна Софія, не пізн. 1647 р. заповіла тестаментом на церкву гойського монастиря 500 злотих та атлас для виготовлення риз, на шпиталь при гойському монастирі — 150 злотих.

Сковородка Шимон тестаментом від 1652 р. заповів поховати себе при мурованій церкві монастиря у Гощі на яку легував 200 злотих та 5 гривен срібла на лампу.

Новоселецька Анастасія заповітом від 1658 р. надала на Гощанський монастир св. Михаїла 2 тис. злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Ігнатій Оксенович-Старушич ігумен, зг. 1639 р.;

о.Петроній Ласко-Чернчицький чернець, зг. 1639 р.;

о. Лаврентій Петрович чернець, зг. 1639 р.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 163—165, 252—254 зв., 256—259.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр.169. — Арк. 418, 419, 499 зв., 500 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк.752, 753.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 232—235.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 98—100 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 333—335 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 631, 632 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 96. — Арк. 635—637 зв.

Грушвиця.

127. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

В інвентарі маєтностей покійного князя Юрія Івановича Чарторийського (1605 р.) згадується як новозбудована. В церкві, крім іншого майна, було 47 ікон "на золоті", вісім книг (євангеліє на престольне, євангеліє учительне, апостол, псалтир, устав, дві мінеї та вибрані житія святих), два дзвони та ін.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 73. — Арк. 448 зв.

128. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

В інвентарі маєтностей покійного князя Юрія Івановича Чарторийського (1605 р.) згадується стара церква в Грушовиці при новозбудованій. Старій церкві належала волока землі.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 73. — Арк. 448 зв.

Губин.

129. Посвяти церкви не встановлено. В унії, зг. у 1618—1629 рр.

Настоятелі та церковний причет: не встановлені.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 398.

Гудчий Брод.

130. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Гулевич-Дрозденський Семен, 1647 р.

заповів тестаментом на церкву у Гудчому Броді 200 злотих, священику цього храму за сорокоуст — дві яловиці та 10 злотих на вино і ладан.

Джерела та література:

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 227—230.

Гуляники (Гуляльники).

131. Воскресенська церква. Належності до унії не встановлено.

Фамільний храм родини Гуляницьких, при якому знаходилися численні поховання представників цієї сім'ї, згадується у 1596—1659 рр. На Гуляницьку церкву була надано певне число пожертв — передусім від патронів церкви (Гуляницьких), а також від представників інших шляхетських сімей, пов'язаних з ними родинними стосунками.

Пожертви:

Гуляницький Федір Іванович тестаментом від 1614 р. заповів священику Гуляницької церкви вола, на дзвін до церкви — 20 злотих.

Антоній Сволінський тестаментом від 1624 р. заповів на Гуляницьку церкву 500 злотих.

Гуляницький Григорій тестаментом від 1638 р. заповів на Гуляницьку церкву та гуляницькому священику три ділянки поля та половину "посади" в Гуляниках.

Гуляницький Іван тестаментом від 1639 р. доручив родичам купити за 50 злотих рез поля і подарувати його церкві. Пресвітеру гуляницькому відписує 5 кіп литовських грошей.

Гуляницький Ян не пізніше 1645 р. заповів тестаментом на Воскресенську церкву в Гуляниках 100 злотих,

пресвітеру гуляницькому о. Павлу Новоселецькому — 100 злотих.

Тулиговський Ян тестаментом від 1659 р. заповів на Гуляницьку церкву срібний хрест вагою 1,5 гривні, що коштував 30 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іван Дашкович, зг. 1622 р. (гіпотетично);

о. Іван Стефанович, зг. у 1622—1624 рр. (гіпотетично);

о. Григорій Набільський, зг. 1631 р.

о. Павло Новоселецький, пресвітер, зг. у 1636—1645 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 298 зв.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 413, 414зв., 475, 476.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 704 зв.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 91—94.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1528, 1529 зв.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1529 зв.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 166. — Арк. 288—290 зв.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 689 зв.—691, 960 зв.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 178. — Арк. 1028—1030.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 1028—1030.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 447—449 зв., 644, 645 зв.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 213. — Арк. 173—175, 491—493, 720—722 зв.

ЦДІАК України, Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 15—17 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 216. — Арк. 461—464.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 244. — Арк. 325—328 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 286. — Арк. 567 зв., 569 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 11. — Арк. 358.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 16. — Арк. 92 зв.—94 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 30. — Арк. 477—479.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 27. — Арк. 635 зв.

Деражня.

132. Церква Чесного Хреста. Належності до унії не встановлено, зг. у 1623—1648 р.

Внуківна Гальшка заповіла тестаментом на Деражненську церкву 25 злотих, на деражненський шпиталь — 2 злоті.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 160. — Арк. 811 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 308—310 зв.

Деревени (Дерев'яни?).

133. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Линевська Феодора тестаментом від 1609 р. заповіла поховати себе в маєтку Деревени у володіннях Чарторийського.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 89. — Арк. 15—17.

Дермань.

134. Монастир Св. Трійці. В унії з 1627/1628 рр.

Розміщувався у володіннях князів Острозьких. Перша згадка про монастир в Дермані відноситься до 1499 р. Припускають, що монастир і церкву було зведено на кошти князя Василя Красного на старовинному замчищі.

Ширших свідчень про історію Дерманського монастиря до 70-х років XVI ст. не збереглося. Відомо, що в 1575—1576 рр. маєтностями Дерманської обителі управляв першодрукар Іван Федоров. Після проголошення унії в Бресті Дерманський монастир перетворився на один із центрів антиунійного руху на Волині. Цьому сприяла позиція патрона монастиря — князя Костянтина Острозького, який рішуче виступив на захист православ'я. 1602 р. князь надав Дерманський монастир православним ченцям, які мали жити за статутом св. Василя Великого, забов'язавши здібних монахів підвищувати свій освітній та духовний рівень — вивчати св. Письмо, а також слов'янську, грецьку та латинську мови, для чого запросив православних викладачів. Ймовірно, фундація 1602 р. дала поштовх до короткочасного пожвавлення духовного та релігійного життя в Дермані. Тут розміщується друкарня Дем'яна Наливайка. У 1604—1605 рр. тут було видано Октоїх та полемічний твір "Лист Мелетія... до Іпатія Потія...". 1603 р. зусиллями місцевих монахів було перекладено з грецької мови твір "Сигматикон". На жаль, спалах духовного та інтелектуального життя в Дермані був дуже коротким. З невідомих причин 1605 р. діяльність місцевого осередку була згорнута, а типографію переведено до Острога.

Вдруге Дерманський монастир стає помітним осередком релігійного та духовного життя на Волині з другої половини 20-х років XVII ст., коли ця обитель перейшла під управління відомого письменника-полеміста та вченого о. Мелетія Смотрицького. Колишній полум'яний захисник православ'я, він 1627 р. переглянув свої погляди і таємно прийняв унію. Саме в якості таємного уніата Смотрицький отримав від князя Олександра Заславського презенту на Дерманський монастир. Наступного, 1628 р. він відкрито виявив себе уніатом, після чого очолювана ним обитель остаточно приєдналася до єдності з Римом. З цього часу і аж до смерті (†1633) Мелетій Смотрицький майже безвиїздно проживав у Дермані, де займався літературною діяльністю. Саме тут були створені останні твори в його житті — "Apologia", "Paraenesis", "Exethesis", в яких він переконував православних прийняти унію і в такий спосіб покінчити з церковним розколом в Україні та Білорусі. Наступний після Мелетія Смотрицького настоятель Дерманської обителі (о. Іван Дубович) продовжив традицію свого попередника, залишивши після себе працю "Obraz prawosławney cerkwi Wschodniej", а також інші твори, що залишилися в рукописах.

1643 р. Дерманський монастир став предметом конфлікту між уніатами та римо-католиками. Останні намагалися вплинути на патрона цієї обителі (Владислава Заславського) з метою переконати його передати обитель в Дермані та Дубні католицькому ордену Босих Кармелітів.

Проте Рим прийняв сторону уніатів і заборонив Владиславу Заславському відбирати монастирі у з'єднаних.

За часів управління монастирем Мелетієм Смотрицьким та Іваном Дубовичем в Дермані велося капітальне будівництво — були зведені кам'яні мури навколо обителі, внаслідок чого вона стала подібною на маленьку фортецю. Втім, ці оборонні споруди не врятували монастир від нападів татар в часи Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького у середині XVII ст.

Монастирю належали за правом "вічної посесії" маєтки князів Острозьких (згодом Заславських) — Белашів, Кунін та Коршів. Встановлено, що при Дерманському монастирі були поховання представників шляхетських родин Одинців та Германовичів.

Пожертви:

Тестаментом від 1607 р. Промчейко Богуш заповів на Дерманський монастир і на шпиталь при ньому 6 кіп литовських грошей.

Одинець - Соколовський Костянтин тестаментом від 1616 р. заповів на Дерманську церкву Св. Трійці 50 злотих.

Тестаментом від 1626 р. Василь Германович пожертвував на монастирську церкву 10 кіп литовських грошей.

Настоятелі та церковний причет:

Настоятелі: о. Іван Степанович, ігумен, зг. у 1570 — † не раніше 1571 рр.;

о. Федір Якович, ігумен між 1571—1574 рр.;

о. Михайло Джура, ігумен у 1574—1575 рр.;

о. Олександр Путятицький, архімандрит, зг. 1622 р.;

о. Іезекіль Курцевич, архімандрит, єпископ Володимиро-Берестейський, зг. у 1622—1625 рр.;

о. Мелетій Смотрицький, архімандрит, зг. у 1627—†1633 рр.;

о. Іван Дубович, архімандрит, зг. у 1634—†1646 рр.

Ченці: Ісає Радовицький, ієродиякон?, зг. 1631 р.;

Іванович, чернець, зг. 1634 р.;

о. Іпатій Радієвич, ієромонах, зг. 1634 р.;

о. Микоян Теодорович, ієромонах, зг. 1634 р.;

о. Єремія Смотрицький, архідиякон, зг. у 1634—1637 рр.;

о. Лаврентій Нозелковський, ієромонах та економ, зг. у 1634—1641 рр.;

о. Ісає Бадевич, ієромонах, зг. 1637 р.;

о. Митрофан (Смотрицький?), єклезіарх, зг. 1637 р.;

о. Рафаїл, ієромонах та економ, зг. 1637 р.;

Стефан Негребецький, чернець-василіанин, зг. 1641 р.;

Атанасій Кулемницький, чернець-василіанин, зг. 1643 р.;

о. Серафим Бельський, намісник монастиря, зг. у 1643—1647 рр.;

Герасим Куницький, чернець-василіанин, зг. 1647 р.;

о. Савицький, намісник монастиря, зг. 1647 р.;

о. Лаврентій Коселів, †1649 р.

Світське духовенство:

о. Григорій, монастирський священик, зг. 1571 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 30—40, 48—52.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 101, 102, 398, 399.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 130. — Арк. 215 зв.—217.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 131. — Арк. 35—35 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 141. — Арк. 74.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 149. — Арк. 151 зв.—153 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 175. — Арк. 590 зв.—595, 761—763.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 2. — Арк. 146 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 16. — Арк. 48—50.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 24. — Арк. 883—886.

135. Посвяти церкви (парафіальної) не встановлено. В унії зг. 1634 р.

Настоятелі та церковний причет:

о. Василій, зг. 1634 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 399.

Дідичі.

136. Посвяти церкви не встановлено. В унії з 1596 р.

Розміщувалася у володіннях князів Радзивиллів, які з часу проголошення унії в Бресті активно впроваджували її у своїх посіlostях за правом патронату. 1598 р. дідичький протопоп о. Гаврило Савицький підписав луцьку заяву волинської шляхти в сенат, в якому дав згоду на унію та новий календар.

Пожертви:

Тестаментом від 1611 р. Микола Кидринський пожертвував на цю церкву 50 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
о. Гаврило Савицький, протопоп, зг. 1598 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 102, 103, 399.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 134—138.

Добрятин.

137. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Розміщувалася у Добрятинському замку.

Пожертви:

Тестаментом від 1604 р. Олександра Семашківна відписала на храм церковне начиння, яке лишилося після її чоловіка (князя Андрія Крупського), та руські книги. Піп мав отримати 2 копи грошей. Заповіла тестаментом поховати себе при церкві в Добрятинську замку.

У тестаменті Яна Люшківського (римо-католик) від 1610 р. було доручено продати коней і за виручені гроші придбати дзвін для Добрятинської церкви.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 297 зв.—299 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 558 зв.—561 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 308—310 зв.

Дорогобуж.

138. Успенський (Пречистенський) монастир. В унії зг. у 1619—1644 рр.

Час заснування монастиря невідомий. Встановлено, що однойменний монастир стояв на цьому місці ще в часи Київської Русі. У 1577 р. або в 1582 р. в Дорогобужі було зведено Успенську церкву, але чи була

вона новим храмом, чи йшлося про реставрацію руїн старого — невідомо.

Не пізніше 1619 р. монастир став уніатським. Ця обставина викликала невдоволення пана Соколовського, чиї володіння межували із землями Дорогобужської обителі. 3 грудня 1622 р. він, бажаючи провчити архімандрита о. Єремію Лисятицького за перехід в унію, наслав своїх озброєних підданих на монастирських селян, які ловили рибу в озері Перекоп. При цьому чотирьох із них було тяжко поранено, а о. Лисятицького після жорстокого побиття мало не втопили в ополонці. Православний митрополит св. Петро Могила у своєму творі "Літос" (1644) згадував Дорогобужський монастир в числі уніатських обителей, що перебувають у занепаді. За його свідченнями, в цій обителі проживав лише її настоятель та послушник.

Монастирю належав маєток Монастирець, річна оренда якого приносила прибуток у розмірі 250 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Тимофій, архімандрит, зг. 1570 р.;

о. Геласій Русовський, архімандрит, зг. у 1619—1620 рр.;

о. Єремія Лисятицький, архімандрит, зг. у 1620—1629 рр.;

о. Никифор Заровський, архімандрит, зг. у 1629—1631 рр.

Джерела та література:

Грушевський М. С. Духовна Україна. К., 1994. С. 420.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 97.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 208.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 160, 168, 169, 183, 197, 399, 400.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 145. — Арк. 649 зв.—650.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 146. — Арк. 640—642.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 51. — Арк. 925—925 зв.

Дроздени.

139. Церква св. Василія. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1623 р. Раїна Дахновичівна заповіла на користь церкви 100 злотих і 50 злотих на виготовлення дзвону для неї. Крім того, 10 злотих Дахновичівна пожертвувала священику за відправу сорокоуста. При цьому ж храмі мало бути поховано її тіло.

Настоятелі та церковний причет:

о. Костянтин Михайлович, зг. 1623 р. (гіпотетично).

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 133. — Арк. 180.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 133. — Арк. 179 зв., 180 зв.

Дубищі.

140. Монастир Св. Спаса. В унії зг. у 1596—1633 рр.

Розміщувався на землях Луцько-Острозької єпископії. Деякий час був сполучений в одне ігуменство з Пречистенським монастирем м. Луцька (зг. від 1620 р.). До 1612 р. в Дубищенському монастирі зберігалася пергаментна книга "Життя святих" подарована цій обителі невідомим жертводавцем. 1633 р. монастир разом з іншими маєтками Луцької єпископії був переданий православному єпископу Атанасію Пузині.

Настоятелі та церковний причет:

о. Єремія, пресвітер, зг. 1602 р.;
о. Макарій Созанський, ігумен, зг. у 1612—1629 рр.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в пер. пол. XVII ст. — К., 1930. — С. 32.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 162, 400.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 64. — Арк. 523—523 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 66. — Арк. 375.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 97. — Арк. 496—496 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 119. — Арк. 413 зв., 414.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 171. — Арк. 654 зв., 655 зв.

Дубляни.

141. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Карпо, зг. 1605 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 72. — Арк. 487.

Дубно.

142. Монастир Св. Спаса. В унії з 1629/1630 р.

Заснований князями Острозькими у XV ст., до 1643 р. обитель була дерев'яною.

Монастир мав статус архімандрії, до якої належали ще два монастирі — Чесного Хреста у Дубні та Воскресенський біля с. Підбірче. Монастирю належав ґрунт та піддані у с. Мятин.

Дубенська архімандрія приступила до унії за сприянням князя

Олександра Заславського у 1628—1629 рр. Першим настоятелем-уніатом монастиря Св. Спаса (і водночас архімандритом дубенським) був Касіан Сакович. 1633 р. православні солдати місцевого гарнізону вчинили напад на монастир. В результаті ченці Саннік та Зозулинський зазнали тяжких поранень. Ймовірно, саме в цьому монастирі 1636 р. перебував в ув'язненні православний чернець Бенедикт Гриневицький, якого архімандрит Касіан Сакович намагався схилити до унії. Зусиллями архімандрита Касіана Саковича та його наступника Прокопія Хмелевського обитель було відбудовано і зведено нову муровану монастирську церкву. Напередодні Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького в Дубенській архімандрії проживало 10 ченців.

Пожертви:

Єфросинія Потіївна тестаметом від 1635 р. заповіла Дубенський монастир Св. Спаса 200 злотих. Другим своїм тестаментом від 1639 р. вона зменшила свою дотацію на церкву Св. Спаса у Дубні до 30 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Геннадій Ржищовський, архімандрит, зг. у 1623—1626 рр.;
о. Олексій Івашківський, намісник Дубенського монастиря, зг. 1626 р.;
о. Касіян Сакович, архімандрит, бл. 1628—1636 рр.;
о. Леонтій, чернець, не пізніше 1644 р. втік з монастиря.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 44, 45 зв. — Арк. 58, 59.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 60—62 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 70—72 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 589, 590.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 137. — Арк. 420 зв., 421 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 111 зв., 112 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 48—48 зв., 137, 138.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 159. — Арк. 588 зв.—591.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 203. — Арк. 445, 446 зв.

143. Монастир Чесного Хреста. В унії з 1629 р.

Входив до складу Дубенської архімандрії. Час заснування не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

св. Йов Залізо, зг. бл. 1584—1604 рр.;
о. Герасим Кониський, ігумен, зг. 1636 р.;
о. Генадій Жуховський, ігумен, зг. 1639 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 400.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 202. — Арк. 126, 127 зв.

144. Церква св. Миколая.

Пожертви:

Мокринська Маруша, гіпотетично в унії, 1655 р. заповіла тестаментом поховати себе при церкві св. Миколая у м. Дубно. Екзекуторам тестаменту доручає обдарувати церкву, при якій спочиватиме її тіло.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 455, 456.

Дубровиця.

145. Церква св. Миколая (гіпотетично). Надєжності до унії не встановлено.

Згадується 1606 р. При церкві були поховання представників родини Мильських.

Пожертви:

Гречина Костянтин, 1649 р. заповів тестаментом попові церкви св. Миколая у Домбровиці (Дубровиці?) 10 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 316—318 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 29.

Дядковичі.

146. Церква св. Параскеви П'ятниці. Надєжності до унії не встановлено.

Пожертви:

Не пізніше 1607 р. пан Богуш Промчейко пожертвував на церкву 2 тис. кіп литовських грошей. При цій же церкві він заповів поховати своє тіло.

Настоятелі та церковний причет: не встановлені.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 48—50.

Жеручичі.

147. Преображенський монастир. Надєжності до унії не встановлено.

Згадується 1605 р. При монастирі було поховання Марини Стародовської.

Настоятелі та церковний причет: не встановлені.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 215.

с. Жидичин.

148. Монастир св. Миколая. В унії зг. у 1620/21—1633 і 1638—1648 рр.

Монастир відомий з XIII ст. своєю чудотворною іконою св. Миколая. Згідно Іпатіївського літопису, на поклоніння до цього образу 1227 р. їздив князь Данило Галицький. 1496 р. татари під час чергового нападу на Волинь спалили Жидичин та зруйнували монастир св. Миколая.

1511 р. король Сигізмунд I видав грамоту Костянтину Івановичу Острозькому на право дожиттєвого володіння Жидичинським монастирем. У 70-х рр. XVI ст. монастир перебував "в опіці" Луцького єпископа Івана Борзобогатого. Грамотою від 1580 р. короля Стефана Баторія обитель було передано в посесію Мегленському єпископові греку Феофану.

На час проголошення унії (1596 р.) архімандритом Жидичинського монастиря був племінник Львівського єпископа Гедеона Балабана Григорій-Гедеон Балабан. Він, як і його дядько, рішуче виступив на боці православних і невдовзі вступив в конфлікт з Луцьким уніатським єпископом Кирилом Терлецьким, який намагався встановити контроль над Жидичинським монастирем та його маєтками. Протистояння між сторонами час від часу переростало у збройні сутички між слугами та приятелями архімандрита і єпископа, в результаті яких кілька осіб було поранено. Кінець-кінцем єпископ Терлецький змушений був припинити спроби заволодіти монастирем, а Григорій-Гедеон Балабан отримав можливість керувати обителью аж до кінця свого життя (†1620).

Після смерті Григорія-Гедєона Балабана король Сигізмунд III надав привілей на Жидичинську архімандрію Никодиму Шибинському, уніату. За часів о. Никодима Шибинського Жидичинський монастир став центром скандалу завдяки голосній справі про неморальну поведінку його настоятеля. Розтрата церковних маєтків, напади на земельні володіння сусідів, повний розвал чернечого життя в монастирі призвели до того, що 1625 р. Никодима Шибинського було віддано під суд митрополита Йосифа Рутського. Викритий у численних злочинах, в тому числі у вбивстві та перелюбі, він був позбавлений духовного сану і ув'язнений у віленській монастирській тюрмі на шість років.

Часи настоятельства о. Йосифа Баковецького (1626—1632) були для Жидичинського монастиря відносно спокійним часом. Це був період тимчасової стабілізації релігійної ситуації на Волині. Стосунки уніатів та православних з відвертого протистояння перейшли в русло переговорного процесу, активну участь в якому брав архімандрит Жидичинський Йосиф Баковецький.

Після смерті Володимирського єпископа Йоакима Мораховського о. Баковецький отримав номінацію на Володимирську кафедру. Його змінив на архімандритстві о. Пахомій Оранський (1633), але протримався він на цій посаді недовго — після смерті короля Сигізмунда III новий король Владислав IV пішов на суттєві поступки православним, визнавши в польсько-литовській державі православну ієрархію та передавши православним ряд церков

та монастирів, що належали до королівського подання. В числі останніх була Жидичинська архімандрія, яка була передана Луцькому православному єпископу о. Атанасію Пузині.

Часи управління монастирем о. Пузиною були неспокійними для обителі. Колишній архімандрит о. Оранський намагався відновити свої права на монастир через суд, але успіху в цій справі не досяг. Водночас, о. Пузина надав Жидичин в посесію пану Стремецькому, який володів монастирем та його маєтками за орендним правом. Внаслідок його господарської діяльності монастир було спустошено, а богослужіння в ньому припинено. Понад те, будучи за віровизнанням аріанином, пан Стремецький зневажив християнську святиню, перетворивши монастирську церкву Св. Духа на місце зберігання продовольчих припасів і навіть заганяв туди собак, хортів і свиней.

1638 р. конфесійний статус Жидичинської архімандрії знову був змінений. При завершенні розподілу церков між уніатами і православними ця обитель разом з її маєтками зрештою була призначена на утримання уніатського митрополита о. Рафаїла Корсака, якого навесні цього ж року було введено у володіння монастирем. Відтоді і до 1649 р. Жидичинський монастир був резиденцією уніатських митрополитів — Рафаїла Корсака та Антонія Селяви. В різний час мали тут також резиденцію й інші уніатські владики — єпископ Вітебський Никифор Лосовський та вікарій Київської митрополії єпископ Самборський Павло Овлочимський.

При монастирі св. Миколая у Жидичині була значна бібліотека. Згідно з описом від 1620 р. вона на-
раховувала 81 видання, в тому числі
9 пергаментних та 28 рукописних
книг. Деякі з них були прикрашені
сріблом та коштовним камінням.
Крім суто богослужбових видань в
монастирі зберігалися твори св. Іва-
на Златоуста, св. Василя Великого,
св. Григорія Богослова та св. Єфре-
ма Студита.

Жидичинський монастир був
одним із найбагатших на Україні.
Крім підданих у Луцьку (проживали
у 10 халупах над р. Стир), обитель
володіла цілою волостю, яка давала
близько 3,7 тис. злотих щорічного
прибутку від її оренди. До складу
цієї волості входили наступні воло-
діння: Рокини (3 роки) — 1,8 тис.
злотих; дві корчми у селах Буремець
і Підгайці (4 роки) — 300 злотих;
маєтки Буремець і Підгайці (3 ро-
ки) — 3,5 тис. злотих; маєток Лип-
ляни з двома волоками землі (20
років) — 200 злотих; маєток Бого-
любове (4 роки) — 3 тис. злотих;
маєток Клепачів (3 роки) — 1,5 тис.
злотих; маєтки Жабка та Воля Же-
лезецька (3 роки) — 1,5 злотих; Са-
погов (3 роки) — 500 злотих;

Настоятелі та церковний причет:

Настоятелі та намісники: о. Іона
архімандрит, зг. у 1659—† не пізні-
ше 1570 рр.;

о. Феофан, єпископ Мегленський,
архімандрит (вперше) у 1580—1582 рр.;

о. Іона Борзобогатий-Красенський,
єпископ Луцький, архімандрит, зг.
1583 р.;

о. Феофан, єпископ Мегленсь-
кий, архімандрит (вдруге) 1585 р.;

о. Гедєон Балабан, єпископ Львів-

ський, архімандрит у 1586—1589 рр.;

о. Гедєон (Григорій) Балабан,
архімандрит у 1589 — †1620 рр.;

о. Никодим Шибинський, архі-
мандрит у 1621—1626 рр.;

о. Йосиф Баковецький, архі-
мандрит у 1626—1632 рр.;

о. Пахомій Оранський, архіманд-
рит 1633 р.;

о. Атанасій Пузина, єпископ Луць-
кий, архімандрит Жидичинський у
1633—1638 рр.;

о. Рафаїл Корсак, митрополит
Київський, архімандрит Жидичин-
ський у 1638—†1640 рр.;

о. Антоній Селява, митрополит
Київський, архімандрит Жидичин-
ський у 1641—†1643 рр.;

о. Никифор Лосовський, титу-
лярний єпископ Вітебський, архі-
мандрит Лещинський з осідком в
Жидичинському монастирі (1641—
1642), архімандрит Жидичинський
у 1643—†1649 рр.;

о. Климентій Несвицький, ігу-
мен Жидичинський, зг. 1636 р.;

о. Ісає Берєцький (Перецький?),
намісник Жидичинського монасти-
ря, зг. 1639 р.;

о. Павло Овлочимський, єпископ
Самборський, вікарій Київської ми-
трополії та архімандритства Жи-
дичинського, зг. 1639 р.

Ченці:

Ларіон Безрукий, чернець, зг.
1604 р.;

о. Олексій Лишанський (Лашен-
ський), ієродиякон, зг. у 1620—1628 рр.;

о. Василій Миленський, ієромо-
нах, зг. 1621 р.;

о. Діонісій, ієромонах, зг. 1621 р.;

о. Ісакій Вичинський, ієромонах,
зг. у 1621—1625 рр. 1626 р., після
усунення з архімандрії о. Никоди-

ма Шибинського і до передачі обителі о. Йосифу Баковецькому виконував обов'язки дозорці монастиря та його маєтків;

о. Ісає Іванович, священноінок, зг. у 1622—1623 рр.;

о. Олексій Івашківський, чернець-василіанин, зг. 1625 р.;

о. Порфирій Пиринський, ієромонах (намісник луцький), зг. у 1622—1630 рр.;

о. Неофіт Курмашевич-Фрик, ієромонах, зг. 1626 р.;

о. Бенедикт Баковецький, чернець, зг. 1631 р.;

о. Андрій Злотий (Злоцький), чернець, зг. у 1629—1630 рр.;

о. Лаврентій Смольницький, чернець, зг. у 1630—1631 рр.;

о. Лука Гонкевич, диякон, зг. 1630 р.;

о. Панкратій Попель, ієродиякон, член Жидичинської капітули, зг. 1636 р.;

о. Паулін Дембський, архідиякон митрополичої соборної церкви св. Миколая у Жидичині, зг. 1639 р.;

о. Варнава Ільковський, чернець, зг. 1641 р.;

о. Олексій Лисенський, чернець, зг. 1644 р.;

о. Самуїл Пигилевський, чернець, зг. 1644 р.;

о. Костянтин Павлович, чернець, зг. 1645 р.;

о. Теофан Боремський, чернець, зг. 1645 р.;

о. Генадій Микієвич, чернець, зг. 1647 р.

Світське духовенство:

о. Стефан, монастирський священник, зг. 1569 р.;

о. Федір, піп, зг. 1586 р.;

о. Симеон Волчкович (Волкович), священник, член Жидичинської капітули у 1620—1630 рр.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 18—29, 96—97, 138—142, 157—159, 163—165, 193, 221—223, 232—234, 250—252.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 344.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 289, 290.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 401, 402.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 501, 502 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 437 зв.—440, 819.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 79—82 зв., 514.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 134. — Арк. 156 зв.—159 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 94 зв.—96 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 418—421 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 570.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 145. — Арк. 356 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 61 зв.—63 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 147. — Арк. 14 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 457—463, 1503 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 189—189 зв., 432—432 зв., 559, 560 зв., 596—596 зв., 626 зв., 632, 442—442 зв, 587, 588, 610, 611, 684 зв., 685 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 280 зв., 281 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 169. — Арк. 15, 16 зв., 223 зв., 486 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 373, 619.

**ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 1. — Арк. 340.**

**ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 36. — Арк. 808—816.**

149. Церква Св. Духа. В унії зг. у
1620/21—1633 рр., 1638—1648 рр.

Настоятелі та церковний причет:
о. Василій Криницький (прото-
поп луцький), зг. 1639 р.

Джерела та література:

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 169. — Арк. 14—16 зв.**

150. Воскресенська церква.

1636 р. при церкві розміщувався
жіночий православний монастир.

*Настоятелі та церковний при-
чет:*

Марина Гулевичівна, ігуменя, зг.
1636 р.;

Парасковія Свищовська, черниця,
зг. 1636 р.

Джерела та література:

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 139. — Арк. 180—182 зв.**

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 198. — Арк. 371 зв.—373.**

**ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 23. — Арк. 276—276 зв.**

с. Жабче.

151. Посвяти церкви не встанов-
лено. В унії зг. у 1618—1625 рр.

*Настоятелі та церковний при-
чет:*

о. Василь Заблоцький, зг. 1625 р.

Джерела та література:

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 144. — Арк. 74 зв.**

Жорнищі.

152. Посвяти церкви не встанов-
лено. Належності до унії не вста-
новлено.

Пожертви:

Кобильська Єлизавета, 1632 р. за-
повіла тестаментом на Жорницьку
церкву 20 злотих.

Джерела та література:

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 187. — Арк. 1050—1055.**

Жорнів.

153. Посвяти церкви не встанов-
лено. В унії з 1639 р.

В листі уніатського протопопа Анд-
рія Речинського від 7 червня 1639 р. до
Катерини Замойської пише про свою ві-
зитацію містечка Жорнів, мешканці
якого перейшли до унії. Просить надати
жорнівську парафію Олексію Комару.

Джерела та література:

**Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
2001. — С. 257, 402.**

Заборів.

154. Церква св. Михайла. Належ-
ності до унії не встановлено.

Красинський Іван, 1602 р. заповів
тестаментом поховати його при
Заборівській церкві.

Настоятелі та церковний причет:
о. Петро Якович, зг. 1602 р.

Джерела та література:

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 65. — Арк. 269 зв., 270.**

Забороль.

155. Посвяти церкви не встанов-
лено. Належності до унії не вста-
новлено.

Тестаментом від 1602 р. Княгин-
ський Іван заповів поховати своє
тіло при цій церкві.

Джерела та література:

**ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 65. — Арк. 267—270.**

**ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 14. — Арк. 1387—1390.**

Звинязь.

156. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

1653 р. Бережницький Юрій, православний, заповів тестаментом церкві на молитву за душу брата 15 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 180 зв.—185 зв.

Здениж.

157. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

За інвентарем 1604 р. в церкві, крім іншого майна, згадувалися книги: напрестольне Євангеліє, оправлене сріблом, Устав, Октоїх, Тріюдь пісна, Тріюдь квітна, рукописний Псалтир та Апостол.

Настоятелі та церковний причет: не встановлені.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 156.

Зденське (Зданівка?).

158. Церква св. Михайла. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет: о. Григорій, зг. 1623 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 414 зв.

Злотолин.

159. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено, зг. у 1653—1656 рр.

Злотолинська Єва, 1656 р. заповіла тестаментом поховати у Злото-

лині за звичаєм Східної Церкви. Просить екекуторів тестаменту за можливістю обдарувати церкву, духовенство та шпиталі.

При церкві знаходилися поховання представників родини Злотолинських.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 823—824 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 518, 519.

Іваничі (Іваниничі?).

160. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Іваницький Лаврін, 1624 р. заповів тестаментом поховати себе при Іваницькій церкві.

Настоятелі та церковний причет: о. Сидор, зг. 1601 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 147, 148, 153 зв., 154.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 808 зв.—810.

Іванівка.

161. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет: о. Сава Лабоцький, зг. 1629 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 565 зв., 566 зв.

Камінь (Каменка?).

162. Церква Св. Трійці. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Лев Трушович, зг. 1591 р.

Джерела та література:

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 135. — Арк. 166.**

Килікій.

163. Назву церкви не встановлено.
Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Наум, пресвітер "кілікійський",
зг. 1639 р.

Джерела та література:

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 169. — Арк. 173—173 зв.**

Ківерці (Киверці).

164. Церква св. Офанасія. Належ-
ності до унії не встановлено, зг. 1617 р.

При церкві існували поховання
представників родини Сербиновичів.

Джерела та література:

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 108. — Арк. 351—353.**

165. Церква св. Івана Хрестителя.

Належності до унії не встановлено.
Зг. 1645 р.

1645 р. Феодора Коллонтаївна-
Підгаєцька заповіла поховати своє
тіло при цій церкві.

Джерела та література:

**ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 45. — Арк. 1400 зв.—1402.**

Клевань.

166. Церква Св. Трійці. Належ-
ності до унії не встановлено.

Розміщувалася на території Кле-
ванського замку. 9 листопада 1617 р.
внаслідок необережного поводжен-
ня з вогнем церква дощенту згоріла
разом з усім начинням. Разом із нею
згоріла частина Клеванського зам-
ку, який належав князю Миколаю
Чарторийському.

Настоятелі та церковний причет:

о. Трифоній, протопоп клеван-
ський, зг. 1584 р.;

о. Діонісій, зг. у 1602—1617 рр.
(гіпотетично);

о. Максим, дяк, зг. 1617 р.

Джерела та література:

**АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К.,
1909. — С. 345.**

**Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. —
К., 2001. — С. 141, 142, 402.**

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 73. — Арк. 442.**

**ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 108. — Арк. 603, 604.**

167. Церква св. Михаїла. Належ-
ності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іван, зг. 1584 р.

Джерела та література:

**АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К.,
1909. — С. 345.**

с. Княгинин.

168. Богоявленська церква. На-
лежності до унії не встановлено.

Зведена коштом пана Івана Кня-
гининського наприкінці XVI—на
початку XVII ст. При цьому храмі
були поховання представників ро-
дин Збранських, Княгининських та
Рогоз.

Пожертви:

Тестаментом від 1637 р. Гелжбета
Слупичанка заповіла тестаментом
на церкву в Княгинині 50 злотих.

Хрінницький Ян, 1638 р. заповів
тестаментам на церкву в Княгинині
50 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Климентій Федорович (гіпоте-
тично), зг. 1596 р.;

о. Мартин, зг. 1623 р.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 65. — Арк. 1—3 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 485 зв.—487 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 74 зв., 75 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 420—422.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 589, 590.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 600—602 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 360.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 132 зв.—135 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 1393—1395 зв.

169. Церква Різдва Богородиці
Належності до унії не встановлено.

Нарбут Мацей, 1637 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві Різдва Богородиці в Княгинині.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 104 зв. 105 зв.

Князь (Князі?).

170. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Родинний храм панів Князьких, при якому знаходилася їх родова усипальниця.

Пожертви:

Князький Лаврін, 1634 р. заповів тестаментом священику з с. Князі 5 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 318 зв.—321 зв.

Коблин.

171. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:
о. Василь Желехович, священик, зг. 1598 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 398, 399.

Козин.

172. Церква Св. Трійці. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1636 р. Костянтин Хорошко заповів на церкву 100 злотих.

Скирмонтовна Анна, 1640 р. заповіла тестаментом на Козинську Святотроїцьку церкву 100 злотих і срібло та 100 злотих на дзвін. Козинському священику — корову з телям, 25 злотих за сорокоуст, дві маці життя, на козинський шпиталь — 10 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при церкві Св. Трійці в Козині.

Щеневська Анна, 1658 р. тестаментом доручила для Козинської церкви виготовити ризи з китайки та кадильницю, на "різні шпиталі" 30 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при Козинській церкві.

Настоятелі та церковний причет:

о. Офанасій Колчинець, зг. у 1622—1627 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 545.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 1102 зв., 1103 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 198. — Арк. 1284 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 221. — Арк. 1172—1175.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 286. — Арк. 475—477 зв.

Колесничі (Колесники?).

173. Церква Св. Трійці. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Боговитинівна Маруша, 1624 р. заповіла тестаментом на церкву 100 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
о. Василій Григорович, зг. у 1622—1624 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 130. — Арк. 597, 598 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 139. — Арк. 180—182 зв.

Колодії.

174. Монастир св. Онуфрія. Належності до унії не встановлено, зг. 1608 р.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 80. — Арк. 1034 зв., 1035.

Колодязі.

175. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. у 1596—1637 рр.

Церква розміщувалася в межах єпископських володінь Луцької кафедри. 1637 р. мешканець цього села Карп Бунякевич прибув у супроводі уніатського протопопа до Луцька, де 14 лютого в присутності єпископа Єремії Почапівського свідчив про чудесне зцілення від хвороби. Як сам він оповідав, на

другий день Великого Посту у нього розболілася права рука. Лікування не дало наслідків. Від сильного болю Карп не міг спати цілий тиждень. Весь цей час він перебував у молитві, сподіваючись на полегшення. Раптом Бунякевич почув внутрішній голос: "A czemu nie wywazasz wladyki Polockiego na pomoc do Pana Boga?" Не знаючи імені владика, Карп закликав: "Wladyko swety! Modlisa za mne!", після чого зцілювався. Свідчення завірив своїм підписом Луцький єпископ Єремія Почапівський та о. Прокопій, пресвітер колодязький.

Настоятелі та церковний причет:

о. Прокопій, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. —
К., 2001. — С. 402.

Коренець.

176. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Радавський Леско 1630 р. заповів тестаментом "мито" за службу у Ігнатія Коренецького на Коренецьку церкву.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 173. — Арк. 385—385 зв.

Корець.

177. Церква св. Кузьми і Дем'яна. Православна.

Пожертви:

Пешкевич Фортунат, православний, тестаментом від 1646 р. заповів на церкву св. Кузьми і Дем'яна в Корці 100 злотих, на корецький шпиталь — 100 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 245. — Арк. 558—561.

178. Монастир (жіночий). Посвя-
ти не встановлено. Православний.

Родинний монастир православ-
ної гілки князів Корецьких, при
якому знаходилася їх сімейна усипальниця. При обителі були по-
ховані також представники родин
Ковицьких, Людеровичів та Хреб-
товичів-Богуринських.

Пожертви:

Тестаментом від 1626 р. княгиня
Ізабела Корецька заповіла на мо-
настир 18,8 тис. злотих, худобу з
щикичинського маєтку та ін. май-
но. В цьому ж монастирі під груш-
кою (не в церкві) біля келії своєї
доньки, черниці Серафими мало
бути поховано її тіло.

Людеровичівна Марія, 1645 р.
заповіла тестаментом на Корець-
кий Успенський монастир 100
злотих, міським корецьким свяще-
никам — 100 злотих, монастир-
ському священику о. Захарію — 10
талярів.

Ковицька Єва, бл. 1649 р. запо-
віла тестаментом на Корецький мо-
настир 100 злотих.

*Настоятелі та церковний при-
чет:*

Серафима Корецька черниця, зг.
1626 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. —
Спр. 13. — Арк. 239—241.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 69. — Арк. 84 зв.—88.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 244. — Арк. 795, 796 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 139.

Котів.

179. Посвяти церкви не встанов-
лено. В унії зг. у 1643—1644 рр.

Настоятелі та церковний причет:
о. Яків, священик, зг. 1599 р.

о. Михайло Сосновський, зг. у
1643—1644 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 200. — Арк. 263 зв.—264 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 55. — Арк. 433 зв., 434 зв.

Красне.

180. Преображенська церква.
Належності до унії не встановлено,
зг. у 1599—1617 рр.

1617 р. католицький чернець Ан-
тоній Мосчинський викрав у цьому
храмі срібний келих. За це, а також
за інші злочини, його було позбав-
лено духовного сану і віддано під суд.

При храмі знаходилися похован-
ня представників родини Гулевичів-
Перекальських.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 56. — Арк. 46 зв.—48 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 106. — Арк. 264, 265 зв.

Кростів.

181. Посвяти церкви не встановлено.
Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Кн. Збаразька Олександра теста-
ментом від 1616 р. просила чоловіка
(Криштофа Єловицького) перебуду-
вати стару церкву в Кростові та
забезпечити її начинням. Заповіла
поховати себе при церкві в Кростові.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 103. — Арк. 136—140.

Крупа (Крупое?).

182. Церква Різдва Христова. Належності до унії не встановлено, зг. у 1590—1601 рр.

1590 р. загін королівських ротмістрів Потоцького та Добринецького спустошив маєток Крупое та пограбував місцеву церкву. З храму було винесено Євангеліє, опрацьоване сріблом, 12 богослужбових книг, два срібні хрести та церковне начиння.

Пожертви:

Тестаментом від 1601 р. Григорій Ужевський пожертвував на користь цієї церкви три книги: Псалтир, Шестидневник та Часослов. При цьому ж храмі мало бути поховано його тіло.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іван Омелянович, зг. 1601 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 278—285.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 453—454 зв.

Крупець.

183. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Григорій, зг. 1624 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 209.

Кукольська Воля.

184. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Загоровський Андрій, 1616 р. заповів куковському священику 5 кіп грошей.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 544—547 зв.

Кунів.

185. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

1568 р. Семен Енич вчинив напад на маєтки кременецького земського судді Андрія Куневського. При цьому було пограбовано церкву — винесено Євангеліє та знято гривенки з образів.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 262.

Куп'яти.

186. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Промчейко-Ремчицький Григорій, 1645 р. заповів тестаментом до Куп'ятицької церкви 50 злотих.

Внуківна Гальшка, 1648 р. заповіла тестаментом на Куп'ятицьку церкву 100 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 683—685 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 308—310 зв.

Кустин.

187. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Зджарський Андрій, 1652 р. за-

повів тестаментом 30 злотих, які належали покійному Петру Кравцю, Кустинській церкві з дорученням молитви за його душу.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 125—127.

Лаврів.

188. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тишковська Марія, 1599 р. заповіла тестаментом священику лаврівському 1 копу лит. грошей.

Настоятелі та церковний причет:

о. Єремія, зг. 1590 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 274, 275.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 334, 335 зв.

Литва.

189. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1620 р.

Пожертви:

Вольський Станіслав тестаментом від 1620 р. заповів на ремонт уніятських церков у своїх володіннях (села Литва і Рогачі) 200 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 215—218.

Лінев.

190. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1644 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет:

не встановлені.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 403.

Ловков.

191. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Стрибаль Адам тестаментом від 1651 р. заповів поховати себе при церкві в Ловкові.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 76, 77.

Луцьк.

192. Церква св. Івана Богослова (кафедральна). В унії зг. у 1596—1638 рр.

Розміщувалася у Луцькому замку. Зведена в 1170-х роках як княжий храм династії Ярославичів. За князя Мстислава Даниловича (1289) церква вже була соборною. 1322 р. князь Любарт Гедимінович забезпечив церкву земельними володіннями. При соборі знаходилися усипальниці давньоруських князів, Луцьких єпископів та представників волинської знаті.

Після проголошення церковної унії в 1596 р. храм став уніятським. У 20-х рр. XVII ст. церква св. Івана Богослова уже сильно занепала, а майно, яке в ній зберігалось, розікрали сторонні люди. З цієї причини єпископ Єремія Почапівський не раз позичав значні суми (1—2 тис. злотих), маючи намір відремонтувати храм та придбати начиння і богослужбові книги для нього. 1624 р., позичаючи гроші у Яна Биковського, владика змалював сумний стан собору св. Івана Богослова та усього

єпископського господарства у Луцькому замку. За його словами соборна церква та владича вежа потребували ремонту, єпископський двір згнив, дзвіниця і паркан стояли обшарпані, і т.і. Єпископ готувався до ремонту та відновлення собору, але смерть зашкодила йому виконати цей задум.

Незадовго після смерті владики Єремії Почапівського (†1637) кафедральну церкву св. Івана Богослова згідно рішення короля Владислава IV було передано православному Луцькому єпископу Атанасію Пузині. Останній відбудував храм, використавши для цього будівельні матеріали, які заготував для цієї мети його попередник, владика Почапівський. Відтоді і аж до початку XVIII ст. храм був осідком православних єпископів.

До церкви св. Івана Богослова були приписані маєтки Луцько-Острозької єпархії. В їх числі: містечко Рожищі, маєтки Харлуп (1574 р. його обміняли на Фалимичі — володіння князів Радзивіллів у Володимирському повіті), Волки, Седмярки, Полонне, Острівка, Голешів, Підбереззя, Тернки, Жолобів, Волка Рожиська, Пожарок, Кобча, Чибенів, Дубищі з монастирем Св. Спаса, Колнін, Липляни, Теремне, Губін та Водиради. У Луцьку кафедрі належали двір у Луцькому замку, Пречистенський монастир на "Святій Горі" з маєтком Запалаєвщизна та церковні міщани. Крім того, до середини XVI ст. кафедрі належав Жидичинський монастир з усіма маєтками, а до 1598р. — с. Будораж з присілками Буще, Півче, Воля, Борщівка, Точивека та Мізоч

Малий. У єпископських маєтках на 1621 р. нараховувалося 67,5 волок землі (бл.1418 га.). Наприкінці XVI—XVII ст. єпископські маєтки постійно здавалися в оренду. При цьому оренда містечка Рожищі на 1623 р. (включаючи села і присілки Жолобове, Топольне, Чибин, Пожарки, Дубищі та половину с. Колчин) приносила єпископії прибуток у розмірі 1080 злотих на рік. Маєток Теремне (оренда на три роки) — 1800 злотих; Полонне Менше із селами Голешів і Островець (оренда на шість років) — 2800 злотих; дворець у с. Жолобов — 50 злотих на рік; маєток Губін (оренда на три роки) — 1800 злотих.

Нерегулярна відправа богослужіння в соборі в уніатський період (через аварійний стан споруди) не сприяла перетворення храму в центр духовного життя з'єднаних. З цієї причини церква св. Івана Богослова наприкінці XVI—першій половині XVII ст. мала дуже скромні, як для свого статусу, надання.

Пожертви:

За тестаментом князя Богуша Корецького від 1576 р. капітула Луцької соборної церкви за відправу сорокоуста мала отримати 10 кіп грошей.

За тестаментом Мегленського єпископа Йосифа (Іоасафа) від 1617 р. капітула соборної церкви за відправу сорокоуста мала отримати 10 злотих.

Путошинський Іван 1630 р. заповів тестаментом на кафедральний собор св. Івана Богослова в Луцьку щорічний чинш в розмірі 5 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
Єпископи: о. Кирило Терлецький,

єпископ Луцько-Острозький (1585—†1607);

о. Євгеній Єло-Малинський, єпископ Луцько-Острозький (1607—†1620);

о. Єремія Почапівський єпископ Луцько-Острозький (1620—†1637);

о. Йосиф Баковецький, єпископ Володимиро-Берестейський, адміністратор Луцько-Острозької єпархії (1637—1638);

о. Атанасій Пузина, єпископ Луцько-Острозький (1638—†1650).

Церковний причет: о. Федір, соборний диякон до 1603 р.;

о. Харитон, соборний диякон, зг. 1607 р.;

о. Остафій Ойтеневський, ієродиякон, зг. 1619 р.;

о. Ісаїй Вичинський, ієромонах, намісник єпископа Єремії Почапівського, крилошанин Луцької соборної церкви, зг. у 1622—1629 рр.;

о. Євтимій Ойтеневський, пресвітер та уставник кафедральної церкви, чернець-василіанин, зг. у 1624—1630 рр.;

о. Андрій Злотий (Злоцький), чернець-василіанин, кафедральний казнодій, зг. у 1631—1635 рр.;

о. Ісає Ленкович, протопоп кафедри св. Івана Богослова, зг. у 1631—1637 рр.;

о. Олексій Лишанський, крилошанин, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сайчу́к Б. Т. Втрачені християнські храми Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 9—13.

АС. — Т. 1. — Вільна, 1867. — С. 217—219.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 96.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 8, 9, 355,

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 105—108.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 3 95.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 68. — Арк. 471 зв., 472 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 601 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 123. — Арк. 428 зв., 429.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 848—848 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 81—83 зв., 197, 250 зв.—257.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 137. — Арк. 76 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 679—681.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 870.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 279 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 261 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 427—429 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 145. — Арк. 215 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 377, 378 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 153. — Арк. 62.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 638—640.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 157. — Арк. 472.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 79 зв., 132, 499.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 172. — Арк. 898 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 637 зв.—640.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 177. — Арк. 6.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 273. — Арк. 423 зв.—425 зв.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 36. — Арк. 1195 зв.—1196.

ЦДДАК України: Ф. 256. — Оп. 1. —
Спр. 90. — Арк. 41.

193. Церква св. Дмитра. В унії зг.
у 1596—1600 рр.

Знаходилася у Луцькому замку
недалеко від кафедрального собору
св. Івана Богослова. Час заснування
храму досі лишається нез'ясованим.
За різними версіями він був збудо-
ваний у XII—XIII ст., а за свідчен-
ням Івана Михайловича Гулевича
від 1570 р. церква св. Дмитра була
зведена його предком Дмитром
Гулевичем. Саме цього року він про-
дав частину свого двору у Луцькому
замку разом з правом подавання
цієї церкви своєму родичу Василю
Федоровичу Гулевичу.

Є підстави припускати, що після
проголошення унії в Бресті і до
1600 р. храм був уніатським. Як ви-
пливає зі скарги Луцької уніатської
капітули, в листопаді 1600 р. Василь
Гулевич захопив церкву разом з її
маєтком Коршовець. Відтоді про-
тягом майже двох десятиліть цер-
ква св. Дмитра лишалася єдиним
православним храмом Луцька. Пе-
ребуваючи під патронатом право-
славних представників родини Гу-
левичів, дмитріївські священники
виконували треби в приватних по-
мешканнях вірних східного обряду,
намагаючись утвердити їх у пра-
вослав'ї. Наслідком такої діяльності
були конфлікти між Луцьким уній-
ним владикою Євгенієм Єло-Ма-

линським та Гулевичами. Під час
одного з них (1615) єпископ з гур-
том озброєних слуг увірвався до
церкви св. Дмитра, побив священни-
ка та виніс антимінси.

9 жовтня 1623 р. Дмитро Андрі-
йович Гулевич (в чернецтві Іполіт)
подарував Луцькому кляштору оо.
домініканів, ченцем якого він був
сам, свої дідичні маєтки. В їх числі
був двір в Луцькому замку з церк-
вою св. Дмитра та маєтком Коршо-
вець. 16 жовтня того ж року оо. до-
мініканів було введено у володін-
нями цими маєтками. Даних про те,
що після цього церкву обернули на
костел, нема. Найвірогідніше, оо.
домінікани лише затримали за со-
бою право подавання священника та
заволоділи прибутками з церковно-
го маєтку Коршовець. 29 січня 1624 р.
уніатський єпископ Єремія Почапів-
ський вніс до актових книг Луцького
гродського суду протестацію на о.
Іполіта (Дмитра) Гулевича. Єпископ
заявив, що дарування церкви св.
Дмитра оо. домініканам є незакон-
ним. Владика стверджував, що Гуле-
вичі незаконно володіли храмом та
церковним маєтком Коршовець, ос-
кільки вони здавна перебували під
юрисдикцією Луцько-Острозьких єпис-
копів. Водночас православні пред-
ставники родини Гулевичів заперечу-
вали правомірність передачі храму
оо. домініканам на інших підставах.
Вони стверджували, що церква св.
Дмитра є фамільним храмом, тому
має перебувати під патронатом усієї
родини Гулевичів, а не окремих її
представників. Саме за їх ініціативою
на Луцьких сеймиках неодноразово
ставилося питання про повернення
церкви під патронат та володіння

православної гілки родини Гулевичів. Судові суперечки за право володіння церквою між оо. домініканами, Гулевичами та уніатами точилася кілька десятиліть і, врешті, остаточно закінчилися перемогою оо. домінікан.

Пожертви:

За тестаментом луцького війта Марка Жоравницького 1611 р. церкві св. Дмитра в Луцьку заповідалися срібні речі та мірка з голешівського млина.

Кн. Масальська Настасія 1622 р. заповіла тестаментом на Дмитрівську церкву 25 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Дем'ян Стефанович, протопоп луцький, зг. у 1560—1571 рр.;

о. Мойсей Соловицький, зг. 1615 р.;

о. Василь, зг. 1624 р.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сайчу́к Б. Т. Втрачені християнські храми Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 14—18.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883, — С. 556—563.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 355—358.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 310—312, 325—327.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 145.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 62. — Арк. 105—105зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 544—546.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 1152—1152 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 92, 93 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 236.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 137. — Арк. 47 зв.—49 зв., 76 зв.—78, 289 зв., 290.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 440—443.

194. Монастир Успіння Пресвятої Богородиці (Пречистенський монастир). В унії 1596—1633 рр.

Розміщувався на землях Луцько-Острозької єпархії за р. Глушцем на "Святій Горі". Час заснування обителі дослідники-краєзнавці відносять до XII ст., а її фундацію приписують київському князю Мстиславові. 1499 р. монастир за грамотою литовського князя Олександра було передано у володіння княгині Марії Чарторийській. Проте акти XVI ст. свідчать, що в подальшому монастир перебував на єпископських землях та управлявся Луцькими владиками.

1578 р. обитель було пограбовано. Злодії, яких протягом місяця було викрито, визнали крадіжку срібного посуду, хреста, Євангелія у срібному окладі, вінців з дорогоцінним камінням, воздухів з перлами і золотом.

Проте не тільки злодії сприяли погіршенню матеріального стану монастиря. Луцький єпископ Іона Борзобогатий-Красенський використовував церковні маєтки як засіб збагачення себе і своєї родини, тому, врешті-решт, королівським привілеєм Пречистенський монастир було вилучено з-під влади єпископа і 1583 р. передано у володіння Федорі Загоровській. При цьому було складено інвентар монастиря, який засвідчив сумний стан обителі. Так, у вівтарі замість срібного

посуду виявили дерев'яний, глиняний та залізний; замість срібного хреста — дерев'яний мальований. Навіть оксамитове покриття з чотирьох мурованих гробниць було кимось забране. Тим не менше, монастир продовжував володіти значним майном, (в храмі знаходилося 14 богослужбових книг та 43 ікони), а у восьми келіях проживало п'ять монахинь.

Після проголошення унії в 1596 році монастир переходить до рук з'єднаних. Тут певний час був ігуменом Мегленський єпископ Йосиф (зг. у 1611—1617 рр.), грек за національністю, що прийняв унію. В уніатський період історії монастиря його настоятелі певний час тримали в посесії маєток Дубищі з місцевим монастирком та іменувалися також ігуменами Дубищанськими (1620—1629 рр.).

1613 р. в монастирі сталася страшна подія. Пан Бенедикт Гулевич, який уславився скандальним характером, вступив в конфлікт з багатьма мешканцями Луцька. Одного разу кілька сот міщан вчинили безпрецедентне — криваве вбивство Гулевича серед білого дня на околиці міста. Останній намагався рятуватися втечею і встиг добігти до монастиря, де сховався в одній із келій. Але це не зупинило юрбу. Міщани розігнали черниць, зневажили настоятеля монастиря і, вдершись до келії, замордували Гулевича так, що фрагменти його тіла збирали потім по всьому монастирю.

1633 р. монастир разом з маєтками було передано під владу Луцького православного єпископа Атанасія Пузини, який став його

тимчасовою резиденцією до переходу під владу православних кафедрального собору св. Івана Богослова у 1638 році. Втім, і після переходу в нову кафедру владика не залишив монастир без власної уваги і опіки — 1642 р. з його подачі настоятелькою монастиря стала його родичка — Анастасія Пузинянка.

У XIV—сер. XVII ст. монастирю належали маєток "Запалаєвщина" зі ставком, а також піддани у Луцьку. Крім того, серед монастирських маєтків в різний час згадувалися сільце Роварині за р. Стир (1345 р.) та млин на Запалаєвщині (1583 р.). Трирічна оренда порожніх земель в маєтку Запалаєвщина на початку XVII ст. приносила монастирю прибутку в розмірі 15 кіп литовських грошей (37,5 злотих). У XVI ст. монастир спільно з іншими луцькими церквами (Троїцькою, Микільською та Рождественською) користувався Реванецьким ґрунтом в 200 днів поля (80—100 га), який 1574 р. захопили пани Ворони. Серед монастирських підданих 1624 р. згадуються луцькі міщани-ремісники трьох спеціальностей. В їх числі були: Стефан кушнір, Андрій Лесевич кушнір, Грицько кушнір, Кирило Будимирович слюсар, Миколай швець, Клим швець, Левко швець, а також попович Левко та міщанка Феодора Хомина.

Пожертви:

У тестаменті від 1607 р. Луцький єпископ Кирило Терлецький заповів 150 злотих на побудову церкви у Пречистенському монастирі.

1609 р. міщанка Раїна Марциновна разом зі своїм чоловіком Миколаєм подарувала монастирю будинок з плацом в Луцьку.

1609 р. Раїна Богуринська заповіла на монастир дві корови.

1617 р. настоятель монастиря єпископ Мегленський Йосиф (Іоасаф) заповів на монастир 40 злотих та Учительне Євангеліє. Крім того, черниці цієї обителі мали отримати по 2 злотих, монастирський дякон Іван Проскура 2 злотих, а черниця Раїна — 8 злотих.

1622 р. Гальшка Олдашівська пожертвувала на монастир 25 злотих.

1629 р. Тяжко хворий пан Матіаш Копоть зупинився у Пречистенському монастирі. Перед смертю він подарував ігумену Макарію Созанському все майно, яке він при собі мав: коня, шати, шаблю та ін.

1642 р. Луцько-Острозький єпископ Атанасій Пузина дав фундацію на цю обитель, маючи на меті підтримати її матеріально для подальшого духовного відродження. Суть фундації полягала у поверненні монастирю його маєтків, які, згідно з королівським поданням, мав право обертати на свою користь Луцький єпископ.

Смиковська Катерина 1645 р. заповіла тестаментом на Пречистенську церкву на Глушці, де поховано її брата (Кіндрата Смиковського) — срібний хрест або Євангеліє за 100 злотих.

При монастирі відомі поховання представників родин Ворон, Олдашівських, Олешанків, Коптів та Смиковських.

Настоятелі та церковний причет:

о. Феодосій, архімандрит (ігумен?), зг. у 1569—1570 рр.;

о. Омелян, ігумен, зг. 1574 р.;

о. Григорій, ігумен, † не пізніше 1583 р.;

о. Матвій, ігумен, зг. у 1583—†1584 рр.;

о. Йосиф (Іоасаф), грек. Єпископ Мегленський, "старший монастиря", зг. у 1611—†1617 рр.;

о. Макарій Созанський, ігумен, зг. у 1619—1630 рр.;

Просім'я, черниця, зг. 1583 р.;

Меряна, черниця, зг. 1583 р.;

Олена, черниця, зг. 1583 р.;

Євдокія, черниця, зг. 1583 р.;

Анна, черниця, зг. 1583 р.;

о. Діонісій, священник, зг. 1605 р.;

о. Потрикій, священник, зг. 1610 р.;

о. Іван Проскура, дяк, зг. 1617 р.;

Софія, черниця, зг. у 1609—1610 рр.;

Марина, черниця, зг. 1609 р.;

Раїна черниця, зг. у 1617—†1629 рр.;

Анастасія Закревська, черниця, зг. 1617 р.;

о. Ісає Іванович, священноінок, зг. 1620 р.;

о. Фома Головневич, священник, зг. 1620 р.;

о. Ісає Ленкович, дякон, зг. 1627 р.;

о. Климентій Несвицький, чернець, зг. 1636 р.;

Атанасія Пузинянка, ігуменя, зг. 1642 р.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сайчу́к Б. Т. Втрачені християнські храми Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 26—29.

АС. — Т. I. — Вильна, 1867. — С. 232.

АЮЗР. — Т. I. — Ч. I. — К., 1859. — С. 25, 181—183, 187.

АЮЗР. — Т. VI. — Ч. I. — К., 1883. — С. 346.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 390, 391, 405, 406.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 99, 139, 140, 160, 162, 163, 395.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 54. — Арк. 16—16 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 74. — Арк. 581 зв.—583 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 82. — Арк. 71 зв., 379, 380 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 86. — Арк. 554 зв., 555.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 91. — Арк. 519 зв.—521 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 94. — Арк. 746 зв., 747, 788.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 108. — Арк. 601 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 111. — Арк. 236 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 122. — Арк. 275.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 130. — Арк. 945, 946.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 1178, 1179 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 137. — Арк. 503.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 153. — Арк. 582.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 157. — Арк. 83 зв., 84.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 167. — Арк. 844 зв—846 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 168. — Арк. 531 зв.—533 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 171. — Арк. 654 зв., 655 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 173. — Арк. 463 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 201. — Арк. 118.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 230. — Арк. 189, 190 зв.
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 242. — Арк. 204—207 зв.
ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 14. — Арк. 707 зв.—712 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 19. — Арк. 812—812 зв.
ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 22. — Арк. 31, 32 зв.
ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 42. — Арк. 99.

195. Церква св. Параскеви П'яти-
ниці. В унії зг. у 1596—1635 рр.

Час заснування церкви невідомий. Перші згадки про її існування датуються 80-ми роками XVI ст. З часу проголошення унії в Бресті перейшла під владу з'єднаних. Згідно з івентарем, складеним 1607 р., храм мав дуже скромне майно. В його переліку згадуються чотири богослужбові книжки, два малих дзвони, циковий посуд та одне панікадило перед вівтарем. Головною цінністю храму була ікона св. Параскеви, увінчана срібним вінком, а також срібний позолочений хрест. На церковному цвинтарі стояли будинки чотирьох міщан — підданих, які платили на храм податки. 1635 р. церкву було захоплено прибічниками православного Луцького єпископа Атанасія Пузини.

Настоятелі та церковний причет:

- о. Потрикій, зг. 1586;
- о. Дмитро, зг. у 1597—1599 рр.;
- о. Михайло, зг. 1605 р.;
- о. Федір, зг. 1610 р.;
- о. Василь Львович, зг. у 1614—

1626 рр.;

- о. Іван Титимир (Татомир), зг. у 1628—1631 рр.;
- о. Самійло Пигилевський (Пигилевич), зг. 1635 р.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сай-
чук Б. Т. Втрачені християнські храми
Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 30—31.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 220.

АЮЗР. — Т. VI. — Ч. I. — К., 1883. — С. 480, 484, 485, 727—729.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 397.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 838.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 602 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 426 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 237 зв.—239 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 506.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 134. — Арк. 282.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 197 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 167 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 261 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 373, 374.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 4.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 197. — Арк. 414, 498.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 99.

196. Церква св. Миколая. Стояла на Замковій вулиці. В унії зг. з 1597 р.

Час заснування храму гіпотетично відноситься до XIV ст. Перші документальні відомості про церкву датуються серединою XVI ст. Після проголошення унії в Бресті церква переходить до рук з'єднаних. Інвентар 1607 р. фіксував наявність в храмі дев'ятох церковних книг, срібного позолоченого хреста, срібної чаші та лижиці.

Настоятель цього храму о. Симеон разом з іншими членами Луцької капітули відмовився сплачувати податок, накладений на духовенство східного обряду Краківським сеймом 1603 р. в розмірі 10 злотих. Підставою відмови служила належність його до унії. Гродський суд, до якого звернувся волинський поборця, зобов'язав о. Симеона виплатити податок.

У XVI ст. церква спільно з іншими луцькими парафіями (Пречистенською, Троїцькою та Рождественською) користувався Реванецьким ґрунтом в 200 днів поля (80—100 га), який 1574 р. захопили пани Ворони.

1617 р. під час татарського нападу в Луцьку спалахнула пожежа, у вогні якої загинула церква св. Миколая, яка після цього більше не відновлювалася. Церковне начиння, яке встигли врятувати, опинилося в руках луцьких міщан, які не бажали його повертати уніатському єпископові Єремії Почаповському. За це 1625 р. міщани були покликані до королівського задворного суду.

Пожертви:

За тестаментом Раїни Богуринської від 1609 р. луцький "миколинський" піп мав отримати корову на сорокоуст за її душу.

За тестаментом Михайла Волка-Ланевського від 1611 р. його сповідник, луцький священик церкви св. Миколая о. Симеон, мав отримати коня "бахмата" з умовою, що він перед престолом буде молитися за упокій його душі.

Настоятелі та церковний причет:

о. Яків, зг. 1574 р.;

о. Іван, зг. 1586 р.;

о. Симеон, зг. у 1595—1610 рр.;
о. Дем'ян, зг. 1614 рр.;
о. Потрикій, зг. у 1618—1619 рр.
Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сай-
чук Б. Т. Втрачені християнські храми
Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 18, 19.

АЮЗР. — Ч. I. — Т. I. — К., 1859. —
С. 220.

АЮЗР. — Т. VI. — Ч. I. — К.,
1883. — С. 396, 397.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. —
К., 1911. — С. 390, 391, 405, 406.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
2001. — С. 100, 104, 125 прим., 129,
136, 396.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 45. — Арк. 147.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 65. — Арк. 426.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 67. — Арк. 756.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 72. — Арк. 668 зв.—673.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 74. — Арк. 577—579.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 82. — Арк. 71 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 89. — Арк. 519 зв., 520 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 99. — Арк. 574 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 108. — Арк. 602 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 110. — Арк. 348 зв., 349, 825—
827.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 23. — Арк. 204 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 36. — Арк. 20 зв.—22 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 42. — Арк. 99.

ЦДІАК України: Ф. 221. — Оп. 1. —
Спр. 129. — Арк. 1—1 зв.

197. Роджественська церква. В
унії зг. у 1602—1635 рр.

Церква знаходилася на перед-
місті Заглушець. Час заснування
храму дослідники відносять до XV
ст., але перші документальні згадки
про церкву починаються лише з
1552 р. Ймовірно, одразу після
проголошення унії (або незабаром
після цієї події) церква перейшла
під контроль з'єднаних. Втім, 1635 р.
рішенням королівської комісії церкву
було передано під юрисдикцію Луць-
кого єпископа Атанасія Пузини.

У XVI ст. церква спільно з інши-
ми луцькими парафіями (Пречис-
тенською, Микільською та Троїць-
кою) користувалася Реванецьким
грунтом в 200 днів поля (80—100 га),
який 1574 р. захопили пани Ворони.

Настоятелі та церковний причет:

о. Тимофій, зг. у 1574—1575 рр.;

о. Парфен, зг. 1602 р.;

о. Потрикій, зг. 1605 р.;

о. Олексій, зг. 1610 р.;

о. Леонтій, зг. 1614 р.;

о. Остафій, зг. у 1619—1625 рр.;

о. Іса́я Ленкович, священик, зг.
1635 р.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сай-
чук Б. Т. Втрачені християнські храми
Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 26.

АЮЗР. — Т. VI. — Ч. I. — К.,
1883. — С. 727—729.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К.,
1911. — С. 390, 391, 405, 406, 424, 425.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
2001. — С. 397.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 66. — Арк. 726 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 130. — Арк. 426.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 237 зв.—239 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 133. — Арк. 506.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 134. — Арк. 282.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 146. — Арк. 568 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 42. — Арк. 99.

198. Церква Покрови Пресвятої
Богородиці. Стояла на луцькому
ринку. В унії зг. у 1597 — 1637 рр.

Час та обставини заснування хра-
му лишаються нез'ясованими. Вста-
новлено, натомість, що вперше Пок-
ровська церква була знищена поже-
жею в кін. XVI—перших роках XVII ст.
Відбудована власним коштом свя-
щеника Івана Гуляницького. Після
його смерті (1623) церковне начиння
прибрав до рук попович Тимофій
Гуляницький. Частину начиння по-
пович віддав до Луцької православ-
ної церкви, ймовірно, братської. Бл.
1617 р. церква була вдруге знищена
пожежею. Церковне начиння знову
опинилося в чужих руках — цього
разу луцьких міщан, які не бажали
його повертати уніатському єпис-
копові Єремії Почаповському. За це
1625 р. їх було були покликано до
королівського надворного суду.
Після другої пожежі формальним
настоятелем неіснуючого храму був
о. Ісакій Вичинський, який тримав в
посесії церковні маєтки.

1637 р. православний єпископ
Атанасій Пузина відбудував церкву,
попередньо відібравши в уніатів
землю, на якій вона раніше стояла.

Церкві належав маєток Німець-
ке. На 1629 р. там нараховувалося 5
димів. Відомо, що до його складу
входило урочище Загає Хвощище з

грунтом на 26 днів поля (10,5—13 га).

Настоятелі та церковний причет:
о. Іван Гуляницький, зг. у 1597—
†1623 рр.;

о. Григорій, зг. 1617 р.;

о. Ісакій Вичинський, зг. у 1625—
1630 рр. (у 1629—1630 рр. — прото-
поп луцький).

Джерела та література:

АЮЗР. — Т. VI. — Ч. I. — К.,
1883. — С. 396, 397, 733—735.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К.,
1911. — С. 103—105.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
2001. — С. 136, 150, 397.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 99. — Арк. 574.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 111. — Арк. 236 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 130. — Арк. 426, 427.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 135. — Арк. 720, 721 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 137. — Арк. 22—24, 116—116 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 150. — Арк. 839 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 166. — Арк. 42, 452.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 170. — Арк. 584, 585.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 173. — Арк. 175—178 зв., 1354.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 42. — Арк. 99.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 60. — Арк. 22, 23 зв.

ЦДІАК України: Ф. 221. — Оп. 1. —
Спр. 129. — Арк. 1—1 зв.

199. Церква св. Офанасія. В унії
зг. у 1596—1637 рр.

Розташовувалася за Глушцем
при його впадінні в р. Стир. Відома
з середини XVI ст.

Настоятель цього храму о. Григорій разом з іншими членами Луцької капітули відмовився сплачувати податок, накладений на духовенство східного обряду Краківським сеймом 1603 р. в розмірі 10 злотих. Підставою відмови служила належність його до унії. Гродський суд, до якого звернувся волинський поборця, зобов'язав о. Григорія виплатити податок. 1637 р. церква передана під владу православного Луцького єпископа Атанасія Пузини. Церковний маєток — "острів" біля с. Гнидава.

Настоятелі та церковний причет:
о. Григорій, зг. у 1574—1625 рр.;
о. Артемій Машевич-Гуляльницький, зг. у 1628—1637 рр.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сайчук Б. Т. Втрачені християнські храми Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 24.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 390, 391.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 100, 104, 125 прим., 129, 136, 150, 159, 163, 166, 396.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 396, 397.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 57. — Арк. 953 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 62. — Арк. 426.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 66. — Арк. 726 зв.—728.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 67. — Арк. 756.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 668 зв.—673.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 74. — Арк. 575—577.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 99. — Арк. 574.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 100. — Арк. 565.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 110. — Арк. 825—827.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 111. — Арк. 236 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 119. — Арк. 415.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 523.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 237 зв.—239 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 506.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 870.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 377, 378 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 1616 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 4.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 197. — Арк. 414.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 116 зв., 117.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 204 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 99.

ЦДДАК України: Ф. 256. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 41.

200. Церква св. Михайла. В унії зг. у 1596—1636 рр.

Розміщувалася на передмісті за р. Глушцем на "св. Горі". Час заснування храму невідомий. Перші документарні згадки про існування церкви датуються 1583 роком. Після проголошення унії в Бресті церква перейшла під контроль з'єднаних.

1602 р. луцькі міщани під проводом бурмістра напали на церкву та

незаконно заволоділи її майном. Серед інших речей з церкви було винесено 11 книг: два Євангелія (одне з них Євангеліє Учительне), Апостол, Трефолой, дві Тріоди (пісна та цвітна), два Октоїха, Устав та два Псалтиря (рукописний та друкований).

1636 р. церкву було захоплено прибічниками православного Луцького єпископа Атанасія Пузини.

1644 р. Луцький православний єпископ Атанасій Пузина віддав церкву в посесію архімандриту Мелецького монастиря о. Йосифу Чаплич-Шпановському. На той час церква стояла "опалая", мури, які свого часу почали будувати, так і не були завершені.

Настоятелі та церковний причет:

о. Григорій, зг. у 1591—1599 рр.;

о. Кузьма, зг. у 1605—1610 рр.;

о. Єремія, зг. у 1614—1619 рр.;

о. Овдій, зг. у 1621—1639 рр.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сайчук Б. Т. *Втрачені християнські храми Луцька*. — Луцьк, 2001. — С. 24—26.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 395, 396.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 331, 332.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 838.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 237 зв.—239 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 568 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1468.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 189.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 640 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 167. — Арк. 73.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 169. — Арк. 15.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 3 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 241. — Арк. 228, 229.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 99.

201. Церква Св. Трійці. В унії зг. з 1605 р. до середини XVII ст.

Розміщувалася на південній околиці міста. Час заснування храму не встановлено. Перші докуменальні згадки про церкву маємо лише від 1552 р. Ймовірно, відразу після проголошення унії в Римі (або незабаром після цієї події) церква перейшла під контроль з'єднаних. Настоятель цього храму о. Стефан разом з іншими членами Луцької капітули відмовився сплачувати податок, накладений на духовенство східного обряду Краківським сеймом 1603 р. в розмірі 10 злотих. Підставою відмови служила належність його до унії. Гродський суд, до якого звернувся волинський поборця, зобов'язав о. Стефана податок виплатити. 1638 р. церкву було приєднано до володінь Жидичинського монастиря і до 1648 р. вона лишалася останнім уніатським храмом в Луцьку.

1623 р. серед вірних Святотроїцької парафії в Луцьку згадувалися цехмістр кравецький і кушнірський Хацко, цехмістр швецький Мисько, а також міщани Парфен Галузка, Іван Нагай, Іван Буякович. Перший з них, Парфен Галузка, 1628 р. заповів поховати своє тіло при цьому храмі.

Церкві належав маєток Рова-

нець, в якому на 1629 р. було 3 дими та плац у Луцькому замку. У XVI ст. церква спільно з іншими луцькими парафіями (Пречистенською, Микільською та Рождественською) користувався Реванецьким ґрунтом в 200 днів поля (80-100 га), який 1574 р. захопили пани Ворони. Збереглися також згадки про належність у XVI ст. церкві поля і сіножаті в урочищі Троєщизна, а також комаровського фільварку.

Пожертви:

1648 р. Куровська Марина 1648 р. заповіда тестаментом уніатській церкві Св. Трійці в Луцьку всі рухомі речі.

Настоятелі та церковний причет:

о. Герасим, зг. у 1570—1575 рр.;

о. Стефан, зг. у 1605—1619 рр.;

о. Лука Яминський, зг. у 1621—1623 рр.;

о. Григорій Смидюкович, зг. 1623 р.;

о. Федір Пигилевський, зг. у 1624—1637 рр.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сайчук Б. Т. Втрачені християнські храми Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 20, 21.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 396, 397.

АЮЗР. — Ч. VI. — Т. I. — К., 1876. — С. 94—96.

АЮЗР. — Т. VIII. — Ч. VI. — К., 1911. — С. 390, 391, 405, 406, 424, 425.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 125 прим., 129, 136, 141, 150, 164, 166, 240, 241, 243, 245, 396.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 74. — Арк. 573—575.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 94. — Арк. 938—938 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 99. — Арк. 140 зв.—142.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 111. — Арк. 236 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 523.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 610 зв., 611 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 237 зв.—239 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 725—728 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 134. — Арк. 699, 700 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 44, 45 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 870.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1468.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 640 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 505—505 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 1616 зв., 1648.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 132.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 166. — Арк. 42.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 170. — Арк. 768—768 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 4.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 208. — Арк. 345.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 144.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 204 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 99.

202. Монастир св. Васи́лія (на передмісті Луцька). Належності до унії не встановлено.

Грамота князя Свидригайла, яка підтверджувала майнову власність монастиря, називає його фундатором князя Василька Романовича, що дає підстави віднести час заснування обителі до XIII ст. Відомо, що в середині XVI ст. Луцький єпископ Феодосій Гулевич розігнав монахів з монастиря, а його маєтки передав у володіння своїм дітям. 1577 р. монастирську церкву св.Василія обікрали злодії, які винесли звідти церковне начиння та богослужбові книги. На рубежі XVI—XVII ст. храм та обитель остаточно занепадають. Остання згадка про них занотована в інвентарі 1607 р.. За його даними церква і монастир на той час стояли порожні, а монастирською землею (грунти біля дороги та сад біля церкви) володів невідомо на якому праві пан Страдовський.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Сай-чук Б. Т. **Втрачені християнські храми Луцька.** — Луцьк, 2001. — С. 29, 30.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 215.

203. Благовіщенська церква. В унії зг. 1618 р.

Розміщувалася на землях кафедральної церкви св.Івана Богослова на околиці Луцька. Час заснування церкви невідомий. Перша згадка про цей храм відноситься до 1573 р. Інвентар 1607 р. лише зафіксував наявність церкви, але не зазначив, яке майно їй належало. Найпізніший документ, в якому згадується Благовіщенська церква та її настоятель, датується 1618 роком.

Настоятелі та церковний причет:

о. Федір, священник, зг. 1573 р.;
о. Василій, священник, зг. 1618 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 398.

204. Воскресенська церква. В унії зг. у 1596—1607 рр.

Розміщувалася на околицях міста Луцька на землях Луцької єпископії. Це дає підстави припускати, що церква перебувала в унії з часу її проголошення в Бресті. Перші побіжні свідчення про церкву знаходимо під 1598 р., наступного, 1599 р. храм згадується як діючий — там служив о. Харитон. Інвентар Луцької єпископії від 1607 р. засвідчив, що на той час церква вже розвалилася і один із її дзвонів перейшов у власність Пречистенського монастиря.

Настоятелі та церковний причет:

о. Харитон, священник, зг. 1599 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 398.

205. Монастир Воздвиження Чесного Хреста. Православний.

Заснований 1620—1622 рр. членами Луцького православного братства.

Згідно з королівським привілеєм від 1619 р. Луцьке православне братство отримало дозвіл відновити "руський" шпиталь у Луцьку, який нещодавно згорів "до ґрунту". Водночас братчики отримали право звести при шпиталі церкву і школу. Будівництво церкви розпочалося 1620 р., а наступного, 1621 р. братська церква вже існувала і згадувалася як новозбудована. Розміщува-

лася вона біля ринку на вулиці Великій. Перші згадки про наявність при церкві монастиря пов'язуються з появою там не пізніше 1622 р. ігумена о. Герасима.

Братський монастир аж до середини XVII ст. включно був центром духовного та політичного життя православної шляхти Волині. Існуюча при ньому школа тривалий час грала роль важливого освітнього осередку православних. 1635 р. ієродиякон Сильвестр подарував братству друкарню, якою, однак, братчики майже не скористалися.

Активна релігійна та національна позиція братчиків вступала у суперечність з не менш активною позицією представників католицької громади Луцька. Між студентами місцевого єзуїтського колегіуму та учнями братської школи у 20—30-х роках виникали конфлікти, які часом переростали у масштабні зіткнення за участю десятків, іноді — сотень осіб.

Братський монастир був відомий також як важливий центр релігійного життя православних. Ця сторінка його історії пов'язана передусім з постаттю подвижника молитви та допомоги нужденним о.Івана Василевича (†1628), який користувався великим авторитетом та популярністю серед православної спільноти Луцька. Ймовірно, завдяки цьому багато волинських шляхтичів бажали знайти свій останній вічний спочинок біля братської обителі. Встановлено, що на цвинтарі братської церкви на середину XVII ст. знаходилися поховання представників шляхетських родин

Боговитинів, Городиських, Гулевичів, Гуляницьких, Древинських, Жабокрицьких, Зубцевських, Костюшковичів, Куликовських, Лепесовицьких, Лукашевських, Лозок, Маркевичів, Пузин, Русиновичів, Смиковських, Соколовських, Сосницьких, Ушак-Куликовських, Хрінницьких, Черневських та інших.

Серед православних святинь Волині цей монастир та Луцьке братство, що існувало при ньому, входить до числа тих, які отримали найбільше пожертв та фундацій.

Пожертви:

Боговитин Миколай 1621 р. заповів тестаментом на Луцьку братську церкву 400 злотих.

1621 р. волинський підстолий Криштоф Єловицький пожертвував на Луцьке братство "Сисківський пляц" біля вулиці Великої у Луцьку.

Гарабуда Яків 1622 р. заповів тестаментом на Луцьку братську церкву 100 злотих, убогим у шпиталі 10 злотих, убогим, які прийдуть на похорони — 10 злотих.

Гальшка Олдашівська тестаментом від 1622 р. заповіла на братський монастир 25 злотих.

Не пізніше 1623 р. луцький міщанин колишній райця Самійло Васильович зробив невстановлене надання братській церкві у Луцьку.

Не пізніше 1623 р. луцький міщанин Солтан заповів на братську церкву кам'яницю у Луцьку.

Тестаментом від 1624 р. Станіславова Собанська заповіла на братську церкву 100 злотих.

Тестаментом від 1624 р. Антоній

Сволинський заповів на братську церкву 300 злотих та маєток в с. Гуляльники.

Древинська Єва 1625 р. заповіла тестаментом на братську церкву в Луцьку 200 злотих, на відправу сорокоуст — 30 злотих, священикам братської церкви по 2 злотих, а на братський шпиталь — 10 злотих.

Тестаментом від 1626 р. Василь Германович заповів на користь Луцької братської церкви 20 кіп лит. грошей.

Не пізніше 1628 р. Костянтин Ярмолинський своїм тестаментом заповів на братський монастир 100 злотих.

Тестаментом від 1629 р. Нас-тасія Куликовська зобов'язала своїх нащадків забезпечити дровами братський монастир у Луцьку з тростянецької пущі протягом трьох років з розрахунку 50 возів на рік.

Радавський Леско заповітом від 1630 р. надав на братську церкву і шпиталь в Луцьку 40 гривен.

1631 р. війницький пресвітер о. Стефан Бужковський вливковим записом передав братству 12 злотих, які заборгував йому Григорій Шостаківський.

Адам Урсул-Рудецький не пізніше 1631 р. заповів тестаментом ченцям і священикам Луцького братства 50 злотих за сорокоуст, 100 злотих на луцький братський шпиталь.

Куликовська Олександра 1632 р. заповіла тестаментом на братський монастир в Луцьку 1 тис. злотих, на братський шпиталь — 50 злотих.

1636 р. володимирський підкомо-

рій князь Юрій Пузина подарував братству двір у Луцьку.

Прегалинський Ян 1636 р. заповів тестаментом на Луцький братський монастир 50 злотих.

Чаплянка Катерина 1637 р. заповіла тестаментом на три луцькі шпиталі (при катедральному костелі, при костелі Св. Духа та на "руський" братський шпиталь) — 100 злотих.

Хрінницький Ян 1638 р. заповів тестаментом на братську церкву в Луцьку борг Романа Загоровського в розмірі 800 злотих.

Не раніше 1639 р. друкар Михайло Сльозка подарував братській церкві книгу Апостол.

Не пізніше 1639 р. луцький міщанин Касацький записав на користь братства кам'яницю, яка стояла на луцькому ринку.

Лепесовицька Анна 1639 р. заповіла тестаментом на змурування склепу в братській церкві, де має спочити її тіло, 50 злотих, на братську церкву — 200 злотих, коня та інші речі.

Городиська Катерина тестаментом від 1639 р. заповіла на братський монастир 500 злотих. Крім того, на користь згаданого монастиря віддавалася додаткова сума в розмірі 300 злотих, яку заповів її чоловік Роман Гулевич і яка з різних причин досі не була виплачена.

1640 р. луцька міщанка Ірина Циганка подарувала братській церкві Євангеліє на відпущення гріхів.

Лозчанка Варвара 1640 р. заповіла тестаментом на Луцьку братську церкву 1 тис. злотих, ченцям та священикам, які прибудуть на похорони — 100 злотих, убогим — 20

злотих, на три шпиталі в Луцьку (католицький та руський) — 50 злотих на кожен.

Скирмонтовна Анна, православна, 1640 р. заповіла тестаментом на братську церкву в Луцьку 50 злотих за сорокоуст, 15 злотих на луцький братський шпиталь.

Батовичовна Олена тестаментом від 1640 р. заповіла на братський монастир в Луцьку 500 злотих.

Ушак-Куликовський Стефан 1640 р. заповів тестаментом на Луцьку братську церкву 200 злотих, на луцький шпиталі Св. Духа та Св. Хреста — по 10 злотих.

Не пізніше 1642 р. о. Атанасій (Андрій) Гулевич подарував братському монастирю маєтки Гудчий Брід, Семиренки та Довге.

Гулевичівна Гальшка, 1641 р. заповіла тестаментом на братську церкву в Луцьку 200 злотих, на луцький братський монастир — 200 злотих, на луцький братський шпиталь — 50 злотих.

Гулевич Данило 1642 р. заповів тестаментом на братський монастир в Луцьку 300 злотих.

Патрикіївна Потенція 1643 р. заповіла тестаментом на Луцьку братську церкву 200 злотих, братським ченцям — 200 злотих, на братський шпиталь — 50 злотих.

Не пізніше 1644 р. Лаврентій Древинський фундував на братський монастир 7 тис. злотих капіталу.

Словицький Олександр, 1644 р. заповів тестаментом монастирю на сорокоуст 30 злотих.

Древинський Андрій тестаментом від 1644 р. заповів за себе в церкві Луцького братства 40 служб з пожертвою 30 злотих на храм.

Лукашевська Софія тестаментом від 1644 р. заповіла на Луцьку братську церкву матерію та срібні речі.

Мінковський Кіндрат тестаментом від 1644 р. заповів тестаментом до братської церкви в Луцьку 30 кіп жита.

Гуляницький Ян не пізніше 1645 р. заповів тестаментом на братську церкву 1 тис. злотих, на братський шпиталь — 20 злотих, ченцям братського монастиря — 100 злотих.

Промчейко-Ремчицький Григорій 1645 р. заповів тестаментом на церкву Луцького братства 50 злотих.

Підгаєцький Ян тестаментом від 1645 р. заповів на братську церкву в Луцьку 100 злотих.

Смиковська Катерина тестаментом від 1645 р. заповіла на Луцьку братську церкву видеркаф у 500 злотих, на користь ченців братського монастиря — видеркаф у 500 злотих, на братський шпиталь — 100 злотих.

Словицький Олександр 1646 р. заповів тестаментом братському монастирю в Луцьку на сорокоуст 30 злотих.

Боговитинівна Ірина-Параскева 1646 р. заповіла тестаментом на Луцьке братство 200 злотих.

Зубцевська Анастасія тестаментом від 1646 р. заповіла на Луцьку братську церкву 1 тис. злотих, ченцям Луцького братського монастиря — 1 тис. злотих, на луцький братський шпиталь — 50 злотих, жебракам при Луцькій церкві — 50 злотих. Свій двір за Глушцем передала Луцькому братству для організації у ньому готелю для паломників.

Маркевич Олександр не пізн. 1646 р. легував тестаментом на Луцьку братську церкву 20 злотих, на братський шпиталь — 3 злотих.

Пешкевич Фортунат 1646 р. заповів тестаментом на Луцьку братську церкву 200 злотих, а на луцький братський шпиталь — 100 злотих.

Карачевська Феодора 1647 р. заповіла тестаментом на братський монастир в Луцьку 60 злотих.

Тестаментом від 1647 р. королівський дворянин грецького походження Олександр Мозеллі заповів на користь Луцького братства та братського монастиря кошти в розмірі 72830 злотих, записані в якості боргу у різних осіб як у квитанціях, так і на маєтках з правом їх посесії. Крім того, пан Мозеллі подарував братству двір у м. Броди та велику кількість рухомого майна — карети, вози, зброю та ін.

Внуківна Гальшка 1648 р. заповіла тестаментом на церкву Луцького братства 100 злотих, а на луцькі шпиталі 5 злотих.

Кашевська Овдотія 1648 р. заповіла тестаментом на братський шпиталь у Луцьку 50 злотих.

Князь Юрій Пузина 1648 р. заповів тестаментом на Луцьку братську церкву 3 тис. злотих.

Зободневська Христина тестаментом від 1649 р. заповіла на Луцьку братську церкву 100 злотих.

Словицький Філон 1651 р. заповів Луцькій братській церкві 300 злотих.

Русинович Павло 1651 р. заповів тестаментом на Луцьку братську церкву 2 тис. злотих, братському духовенству, яке прибуде на похорони — по 2 злоті, казнодію — 10 злотих.

Заповів тестаментом поховати себе при братській церкві в Луцьку.

Черніківна Олена тестаментом від 1651 р. заповіла тестаментом на Луцьку братську церкву 500 злотих.

Жабокрицький Олександр тестаментом від 1652 р. заповів тестаментом на Луцьку братську церкву 2,5 тис. злотих, на братський шпиталь — 250 злотих.

Черневська Софія тестаментом від 1652 р. заповіла на молитву до братської церкви — 300 злотих, а до братського шпиталю — 100 злотих.

Бережецький Юрій тестаментом від 1653 р. заповів на братську церкву 100 злотих, на братський шпиталь — 30 злотих та 2 маці житнього борошна.

Костюшковичівна Олександра тестаментом від 1653 р. заповіла на Луцьку братську церкву 150 злотих, ченцям Луцького братського монастиря за молитву — 150 злотих.

Сосницький Томаш тестаментом від 1653 р. заповів на братську церкву в Луцьку 150 злотих.

Соколовська Катерина тестаментом від 1657 р. заповіла на Луцьку братську церкву 300 злотих, на братський шпиталь — 100 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
Настоятелі: о. Герасим, ігумен, зг. у 1622—1628 р.;

о. Митрофан, ігумен, зг. 1626 р.;

о. Ісакій Абрамович, ігумен, зг. 1630 р.;

о. Неофіт, ігумен, зг. у 1635—1636 рр.;

о. Леонтій Залеський, ігумен, зг. у 1639—1644 рр.;

о. Василь Міленський, монастирський намісник, зг. 1624 р.;

о. Матвій Рогатинський, намісник монастиря, зг. 1643 р.

Ченці: Неофіт чернець, зг. 1625 р.;
Єлисей, чернець, зг. 1627 р.;
Антоній Амбуковський, чернець,
зг. 1627 р.;

о. Матвій, ієромонах, зг. не піз-
ніше 1631 р.;

о. Теофіл, ієромонах, зг. не піз-
ніше 1631 р.;

о. Давид, ієромонах, зг. 1636 р.

Світське духовенство: о. Іван
Василевич, священник луцький брат-
ський, зг. у 1620/21—†1628 рр.

Джерела та література:

Каталог видань кириличного
друку в установах Волині 1600—
1825. — Луцьк, 2001. — С. 38, 42.

Памятники, изданные Киевскою
комиссиею для разбора древних
актов. — Т. I—II. — К., 1898. — С.
18—26. С. 71—75, 88—95.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 54. —
Арк. 1—5.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 65. —
Арк. 1—3 зв.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. —
Арк. 163—165. — Арк. 252—254 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 130. — Арк. 737 зв., 738 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 20—20 зв., 1178,
1179 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 133. — Арк. 423 зв., 424 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 134. — Арк. 589 зв., 590 зв.,
870 зв., 871.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 138. — Арк. 806 зв.—808.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 139. — Арк. 208 зв., 704, 705 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 140. — Арк. 236, 237, 271 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 141. — Арк. 56 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 142. — Арк. 766—768.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 146. — Арк. 146—146 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 147. — Арк. 194—194 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 149. — Арк. 151 зв.—153 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 377 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 157. — Арк. 623, 645.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 159. — Арк. 224—224 зв., 512,
513, 585 зв., 586 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 160. — Арк. 10—10 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 169. — Арк. 277 зв., 278, 505—508.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 173. — Арк. 385—385 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 174. — Арк. 1031, 1032.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 177. — Арк. 487 зв.—491 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 197. — Арк. 561.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 198. — Арк. 439, 440 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 202. — Арк. 85 зв., 86 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 204. — Арк. 71—76, 133, 134 а.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 216. — Арк. 520—524.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 219. — Арк. 320, 321 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 221. — Арк. 1172—1175.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 225. — Арк. 9 зв.—11 зв., 67 зв.—
70 зв., 369—371 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 233. — Арк. 310 зв.—315.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 236. — Арк. 133 зв., 262 зв.—265.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 238. — Арк. 21 зв.—23 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 240. — Арк. 570, 571, 574—576 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 242. — Арк. 204—207 зв., 683—
 685 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 244. — Арк. 325—328 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 245. — Арк. 558—561, 574—580.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 251. — Арк. 530—532.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 261. — Арк. 428—431. — 498, 499 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 262. — Арк. 4—6 зв., 308—310
 зв., 391, 392, 528—531, 542—544 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 269. — Арк. 595 зв.—597 зв.,
 1056—1058.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 273. — Арк. 156, 157 зв., 180 зв.—
 185 зв., 423 зв.—425 зв., 508, 509 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 275. — Арк. 18 зв., 19 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 286. — Арк. 569—572 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
 Спр. 33. — Арк. 936.
 ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
 Спр. 36. — Арк. 664—664 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
 Спр. 41. — Арк. 1393—1395 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
 Спр. 44. — Арк. 1437—1441 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
 Спр. 45. — Арк. 1422—1424.
 ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
 Спр. 48. — Арк. 1005—1007 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 87. — Арк. 502—508 зв.

Любитів.

206. Посвяти церкви не встановлено.
 Належності до унії не встановлено.

Не пізніше 1627 р. пан Ян-Богуш
 Трацевський заповів поховати своє
 тіло при церкві в Любитові.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 154. — Арк. 356 зв., 357 зв.

Любче.

207. Церква Св. Спаса (гіпоте-
 тично). Належності до унії не вста-
 новлено.

Анастасія Єло-Малинська, 1599 р.
 заповіла тестаментом поховати себе
 при церкві Св. Спаса в маєтності
 чоловіка. До числа маєтностей пана
 Миколая Семашка входили маєтки
 Порськ, Немір, Тихотин, Любче,
 Соловін.

*Настоятелі та церковний при-
 чет:*

- о. Іван, священик, зг. 1628 р.;
- о. Терпиловський, пресвітер, зг.

1639 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 164. — Арк. 40—40 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 169. — Арк. 547—547 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
 Спр. 13. — Арк. 46—48 зв.

Малин.

208. Церква св. Миколая. В унії
 зг. у 1619—1620 рр.

Настоятелі та церковний причет:
 о. Іван, зг. у 1619—1620 рр.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К.,
 1883. — С. 484, 485.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
 2001. — С. 403.

Малів (Малев?).

209. Воскресенська церква. Православна.

Перебувала під патронатом панів Загоровських. При храмі знаходилися фамільні поховання представників шляхетських родин Белецьких, Ждановичів, Котельницьких, Нецевичів, Олізаровських та Чаплинських.

Пожертви:

Тестаментом від 1614 р. Анна Котельницька заповіла на користь малівського священика, який буде ховати її тіло, 2 копи лит. грошей та колпачок, підшитий кунями.

Загоровський Андрій 1616 р. заповів малевському священику 5 кіп грошей.

Тестаментом від 1621 р. Марко Хрінницький заповів своєму духівнику — священику малівському о. Андрію — клячу з жеребцем.

Нецевич (Ніцевич?) Ієронім, 1634 р. тестаментом доручив дружині дати на Малівську церкву гроші на сорокоуст.

Могильницька Раїна православна, 1651 р. заповіла тестаментом Малівській церкві на сорокоуст 10 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Андрій священик, зг. 1621 р.;

о. Федір священик, зг. 1636 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 271, 272 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 544—547 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 1261—1263 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 124 зв., 125 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 1493 зв.—1495.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 305—307 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 158—160.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 157, 158 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 80 зв.—82 зв.

Марковичі.

210. Церква Різдва Христова. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1622 р. Олександр Марковський заповів на церкву дві книги: Новий Завіт віленського друку та Часослов острозького друку. При цій же церкві мало бути поховано його тіло.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 296 зв., 297.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 633—635 зв.

Мельниця.

211. Церква Св. Спаса. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

1599 р. Настасія Єло-Малинська заповіла поховати своє тіло при цьому храмі. На цю церкву вона заповіла 200 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 46—48 зв.

Миловші.

212. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Церква знаходилася в маєтку, що

належав львівським бернардинам. 1630 р. вони внесли протестацію до Луцького гродського суду, в якій заявили про її пограбування. З церкви зловмисники винесли хрест, оправлений сріблом, вартістю в 300 злотих та дзвін, який коштував 70 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 172. — Арк. 212, 213.

Милув.

213. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Григорій, зг. 1624 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 144. — Арк. 572 зв.

Мирків.

214. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Мишка-Холоневський Михайло, східного обряду, 1645 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві в маєтку Мирків.

Пожертви:

Ржищевський Вацлав, східного обряду, 1640 р. заповів тестаментом на сорокоуст до Мірква 10 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 213 зв.—216 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 244. — Арк. 870—872 зв.

Мнішин.

215. Посвяти церкви не встановлено.

Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Андрій Ростопчі 1624 р. заповів тестаментом на Мнішинську церкву 30 злотих. При цій же церкві мало бути поховано його тіло.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 154—156 зв.

Мощаниця.

216. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. бл. 1630 р. (гіпотетично).

Пожертви:

Прибора Станіслав, 1612 р. заповів тестаментом поховати себе при Мощаницькій церкві.

Покотилівна Параскева, 1619 р. заповіла тестаментом поховати себе при Мощаницькій церкві.

Настоятелі та церковний причет:

не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим.).

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 408, 409 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 736—738.

Мстишин.

217. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Павло, зг. 1596 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 547.

Несвіч.

218. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Тестаментом від 1608 р. Анна Костянка заповіла поховати своє тіло при цьому храмі.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 420 зв.—423.

Обгів.

219. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. бл. 1630 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет:

не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим.).

Окорське.

220. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Дедеркалівна Марина, 1637 р. заповіла тестаментом на Окорську церкву 15 злотих.

Окорський Олександр, 1648 р. заповів тестаментом на Окорську церкву поле.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 657, 658 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 637—639 зв.

Олешва (?).

221. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

В інвентарі маєностей покійного князя Юрія Івановича Чарторийського (1605 р.) згадується олишевський піп, який тримав волоку землі.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 73. — Арк. 445.

Олика.

222. Церква Св. Трійці. В унії з 1596 р.

Зведена князем Станіславом Радзивіллою "Побожним", який, в кінці XVI ст. надав на її користь дві волоки землі та деяку провізію зі своїх маєтків. 1634 р. князь Ольбрихт Радзивілл підтвердив надання свого батька і відзначив свою традиційну підтримку унії.

Настоятелі та церковний причет:

о. Василій Львович, зг. 1634.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 297, 298 зв.

Олізарів.

223. Церква Успіння Пресвятої Богородиці. Православна.

Церква фундована (ймовірно, у першій половині XVII ст.) Настасією Шашевською. Її син — Юрій Бережецький — реставрував і перебудував храм заново. При церкві знаходилася каплиця св. Юрія. Церкві належали дві волоки поля, попівський будинок, городи та піддані. 1653 р.

Пожертви:

Бережецький Юрій підтвердив тестаментом своє надання Олізарівській церкві 2 волок поля, подарував храму 40 злотих на літургію та

заповів поховати себе при церкві.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 251. — Арк. 952, 953 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 273. — Арк. 180 зв.—185 зв.

Осів.

224. Церква св. Миколая. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Лепесовицький Петро 1633 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві св. Миколая в Осовій. Заповів священикам, що прибудуть на похорони, по копі грошей, о. Решецькому — 3 копи, о. Телці — 6 кіп. До Осівської церкви на дзвін — 130 злотих, на ризи — 45 злотих, на виготовлення келиха — срібло, коня, зброю та ін. речі — на оправу образів. Осівському священику — волоку поля з повинностями підданих, щорічне забезпечення сукном. Крім цього, передбачив щорічну виплату 10 злотих на дяка. 10 кіп грошей мало йти на сорокоуст.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 178. — Арк. 749—751 зв.

Остриїв.

225. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Тестаментом від 1616 р. Олександра Висоцька заповіла поховати своє тіло при церкві в Остриєві.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 105. — Арк. 722, 723 зв.

Омельне?

226. Церква св. Параскеви. На-

лежності до унії не встановлено, зг. у 1617—1642 рр.

Родинна церква панів Омелянських, при якій існувала їх родова усяпальниця.

Омелянський Миколай, східного обряду, 1642 р. заповів тестаментом на Омельницьку церкву св. Параскеви 50 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 108. — Арк. 94 зв.—96.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 112. — Арк. 853 зв.—858 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 230. — Арк. 261, 262.

Оржів.

227. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

При храмі був шпиталь, зг. 1611 р.

Пожертви:

Церква фундована коштом княгині Катерини Чарторийської, яка забезпечила храм богослужбовими книгами.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 22. — Арк. 1387 зв., 1388.

Осница Мала.

228. Монастир. Посвяти не встановлено. В унії перебував на початку XVII ст. (зг. 1601 р.).

Обитель на початку XVII ст. перебувала під патронатом князя Юрія Михайловича Чарторийського, уніата.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 62. — Арк. 696.

Остриїв.

229. Церква Св. Спаса. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1622 р. Олександр Хомякова доручила своїм родичам (яким переходило її майно) звести на місці старої Остриївської церкви нову. На цей храм вона відписала волоку поля та пляц у селі з городом для помешкання священика. При цій же церкві мало бути поховано її тіло.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іван, священик, зг. 1622 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 478, 479 зв.

Острог.

230. Успенська (Пречистенська) церква. В унії зг. у 1636—1648 рр.

Розміщувалася на території Острозького замку.

Пожертви:

Павлович Григорій тестаментом від 1620 р. заповів поховати себе при замковій церкві в Острозі. Священикам Острозької капітули за похорони і сорокоуст, співакам, а також за дзвоніння у дзвони по всіх церквах заповів 80 злотих та особисті речі.

Церкві належало с. Попівці, в якому на 1629 р. було 12 димів.

Настоятелі та церковний причет:

о. Стефан Герасимович Смотрицький, зг. у 1623 —† не раніше 1636 р.

Джерела та література:

Бевзо А. Львівський літопис і острозький літописець. — К., 1970. — С.139.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 135—137 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 134. — Арк. 153, 154.

231. Церква св. Параскеви П'ятниці. В унії з 1636 р.

Церкві належало село Лютчин зі ставком і млинком.

Настоятелі та церковний причет: о. Йосиф Верещак, зг. 1624 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 789—789 зв.

232. Богоявленська церква. В унії з 1636 р.

Настоятелі та церковний причет: о. Іван Бережанський — до 1636 р.

За даними Острозького літопису 1636 р. православного священика цієї церкви о. Івана Бережанського вислали з Острога за відмову прийняти унію.

Джерела та література:

Бевзо. А. Лівівський літопис і острозький літописець. — К., 1970. — С.139.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 403.

233. Воскресенська церква. В унії з 1636 р.

Настоятелі та церковний причет: о. Марко — до 1636 р.

За даними Острозького літопису 1636 р. православного священика цієї церкви о. Марка вислали з Острога за неприйняття унії.

Джерела та література:

Бевзо А. Лівівський літопис і острозький літописець. — К., 1970. — С.139.

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 403.

234. Церква св. Онуфрія. В унії з 1636 р.

Настоятелі та церковний причет:

о. Кирило — до 1636 р.

За даними Острозького літописця 1636 р. православного настоятеля цього храму о. Кирила вислали з Острога за відмову прийняти унію.

Джерела та література:

Бевзо. А. Лівівський літопис і острозький літописець. — К., 1970. — С. 139.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 403.

235. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1629 р.

Настоятелі та церковний причет: не встановлені.

У своїй реляції до Риму 1629 р. про візитацію Волині митрополит Йосиф Рутський згадував церкву в Острозі, як таку, що нещодавно була передана уніатам.

Джерела та література:

MUN. — Romae, 1971. — Vol. IX—X. — P. 715.

Острожець.

236. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

За тестаментом Настасії Єло-Малинської від 1591 р. в "острозецькій" церкві мало бути поховано її тіло.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 135. — Арк. 164.

Охлопов.

237. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Родова церква панів Охлоповських, при якій знаходилася їх фамільна усипальниця.

Пожертви:

Мушата-Охлоповський Война, східного обряду, 1642 р. заповів тестаментом на Охлоповську церкву 30 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 623—626.

Ощов.

238. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Родова церква панів Ощовських, при якій знаходилася їх фамільна усипальниця.

Пожертви:

Федір Ощовський 1643 р. заповів тестаментом поховати себе при Ощовській церкві. Заповів тестаментом священику церкви 10 злотих, диякону — 3 злоті.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 1359 зв.—1361 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 1025—1027.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 126—128 зв.

Пашова (Пашів?).

239. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

На початку XVII ст. розміщувалася в межах володінь пана Лаврентія Древинського.

Пожертви:

Тишковська Марія 1599 р. заповіла тестаментом священику пашівському 1 копу лит. грошей.

Сербиновна Феодора 1633 р. заповіла тестаментом священику у Пашеві корову.

Древинський Андрій 1644 р. тестаментом замовив за себе в Пашівській церкві 40 служб з пожертвою 30 злотих на храм.

Настоятелі та церковний причет:

о. Федір, пресвітер, зг. 1603 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 334, 335 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 68. — Арк. 471 зв., 472 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 1044, 1045 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 240. — Арк. 574—576 зв.

Пелчин (Пелча?).

240. Церква Св. Трійці. В унії зг. бл. 1630 р. (гіпотетично).

Пожертви:

Сміловський Станіслав 1619 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві Св. Трійці в Пелчі.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим).

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 154—157.

Перекали.

241. Посвяти монастиря не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Хрінницький Ян, православний, 1638 р. заповів тестаментом на церкву в Перекалі 50 злотих.

Тхоревська Теодора, східного обряду, 1647 р. заповіла тестаментом ігумену Перекальського монастиря клячу, двох волів, корову, шість овець, шість свиней, вісім

гусей і 20 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе в Перекальському монастирі.

Настоятелі та церковний причет:
о. Филип, зг. 1628 р.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 65. — Арк. 1—3 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 1447 зв., 1448.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 978—978 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 1393—1395 зв.

Перекладовичі.

242. Вознесенська церква. Належності до унії не встановлено.

Перекладовський Конрад (Кіндрат), гіпотетично східного обряду, 1611 р. заповів тестаментом поховати себе в Перекладовичах на місці, де раніше стояла церква.

Пожертви:

Перекладовський Ян невстановленого віровизнання 1638 р. заповів тестаментом на Вознесенську церкву в Перекладові вола. Заповів тестаментом поховати себе в перекладовському лісі біля могили батька

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 236—238; ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 349, 350.

Перемиль.

243. Монастир св. Івана Кушника. В унії зг. в середині 20-х рр. XVII ст.

Монастир перебував під патронатом князя Адама Сангушка, який у невстановлений час передав монастир в управління архимандриту

Дорогобузького уніатського монастиря о. Єремії Лисятицькому. Монастирю належали десятина з перемильських підданих, десятина з с. Вербне, поля та ґрунти.

Пожертви:

Дмитро Боричівський 1617 р. заповів тестаментом поховати себе в Перемильському монастирі.

Настоятелі та церковний причет:

о. Єремія Лисятицький, архімандрит Дорогобузький та Перемильський, зг. 1627 р.

о. Єремія, монастирський священик, зг. 1617 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 147. — Арк. 55 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 147. — Арк. 55, 56 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 61. — Арк. 517 зв., 518.

Пересопниця.

244. Посвяти церкви (парафіяльної?) не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Єничівна Маруша 1634 р. заповіла тестаментом пересопницькому попу 20 злотих.

Тестаментом від 1635 р. Миколай Запольський заповів на Пересопницьку церкву 30 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іван, зг. 1605 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 363.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 823—825 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 382, 383 зв.

245. Монастир Різдва Богородиці. Належності до унії не встановлено.

Про час заснування монастиря в Пересопниці немає достовірних даних. За однією з версій, обитель постала в середині XII ст. Інша легенда пов'язує фундацію монастиря в часи правління князя Мстислава Ярославича Німого, який княжив у Пересопниці у першій чверті XIII ст. Перший відомий історичний документ про Пересопницький монастир датується 18 липня 1490 р., в якому зазначалося належність обителі сіл Чемерин, Грабів та Макотерти. 1505 р. король Олександр передав монастир у володіння князю Федору Чарторийському, а король Сигізмунд I грамотою від 1526 р. підтвердив дар свого попередника.

Наприкінці XVI ст. монастир поступово занепадає. Цей факт пояснюється зростанням неподалік Пересопниці містечок Заріцька, Жукова та Білева. Останнє з них (засноване князями Чарторийськими на землях, відібраних у монастиря) отримало 1516 р. магдебурзьке право. Дослідники припускають, що залюднення цих міст відбувалося за рахунок відтоку підданих з монастирських маєтків. Занепадом монастиря скористався князь Юрій Чарторийський, який отримав у короля Сигізмунда III підтвердження прав патронату на Пересопницький монастир і після цього заклав його разом з усіма маєтками своїй сестрі Катерині Чарторийській (у шлюбі Загоровській) в сумі 200 кіп литовських грошей. Пізніше інша сестра Юрія Чарторийського — Олена (у шлюбі Гор-

ностай) домоглася викупу Пересопницького монастиря і надала 1596 р. на його користь багату фундацію.

Фундація Олени Чарторийської сприяла економічному відродженню монастиря. В інвентарі від 1600 р. згадуються господарські будівлі, зложене в скирти збіжжя, засіяні поля, став з млином, корчма та ін. Є підстави припускати, що обитель мала високий, як на той час, рівень благоустрою — інвентар згадує "кахляні печі" та вікна "скла круглого".

Втім, не маючи регулярної підтримки з боку патронів (князів Чарторийських Клеванської гілки), які на рубежі XVI—XVII ст. остаточно покатоличилися, монастир у Пересопниці поступово занепадав. 1630 р. князь Миколай Чарторийський звернувся до короля Сигізмунда III з проханням підтвердити його рішення передати монастир Клеванській єзуїтській колегії. Того ж року король видав грамоту, в якій попередні розпорядження щодо монастиря Юрія та Олени Чарторийських визнавалися недійсними, а сама обитель разом з майном та земельними угіддями переходила у вічне володіння Клеванської єзуїтської колегії.

В середині XVI ст. Пересопницький монастир був центром книгописання. Саме тоді за ініціативи княгині Настасії Гольшанської (у шлюбі Заславської) та за матеріальної підтримки її зятя, князя Івана Чарторийського, був створений шедевр українського книжкового мистецтва — знамените Пересопницьке Євангеліє. Цю книгу ще називають "українською першо-книгою", оскільки це була перша

спроба перекладу Євангелія українською мовою. З рукопису дізнаємося, що перекладачем тексту був Пересопницький архімандрит Григорій — "кроткий, смиренный и боголюбивый иеромонах". Переписав книгу гарним почерком синтопопа з Сянока Михайло Василевич на 482-х сторінках пергаменту.

Пожертви:

Княгиня Олена Чарторийська фундацією від 1596 р. надала ченцям монастир разом із с. Пересопниця та усіма його маєтками і прибутками. У документі зазначається, що монастир повинен мати пресвітерів, диякона, дяків, шпиталь та школу. Право обирати ігумена княгиня надала братії, яка мала жити за приписами св.Василія Великого. Пізніше тестаментом від 1602 р. жертводавиця заповіла духовенству Пересопницького монастиря по 1 копії грошей. Крім того, Пересопницький монастир отримував в посесію 6 волок поля.

2. Тестаментом від 1601 р. княгиня Катерина Чарторийська виділила Пересопницькому монастиреві 100 кіп грошей на виготовлення дзвону, 100 злотих — на зведення склепу, в якому має спочивати її тіло, 50 злотих — на малювання образів. Крім того відомо, що коштом княгині Катерини Чарторийської було виготовлено дзвін для монастирської церкви.

Тестаментом від 1608 р. Іван Шпаковський пожертвував на Пересопницький монастир 200 злотих.

За тестаментом ченця Феодосія Бережецького від 1612 р. на монастирську церкву Різдва Богородиці

жертвувалося 10 кіп литовських грошей (25 злотих) та срібло. Крім того, 4 копи литовських грошей та 4 злотих (разом 14 злотих) мало бути роздано ченцям.

Настоятелі та церковний причет:

Настоятелі: о. Григорій, архімандрит — середина XVI ст.;

о. Лясковський Кирило, ігумен, зг. 1571 р.;

о. Макарій Созанський, ігумен, зг. 1602 р.;

о. Варсонофій, ігумен, зг. 1605 р.;

о. Никон Добрянський, ігумен та архімандрит, зг. у 1601—1612 рр.;

о. Леонтій (серб), архімандрит (титулярний?), зг. у 1605—1612 рр.

Священики та ченці: о. Стефан, священник, зг. 1569 р.;

Єфрем, чернець, зг. 1605 р.;

Криштоф, чернець, зг. 1605 р.;

Феодосій Бережецький, чернець, †1612 р.;

о. Іезекіль, священноінок, зг. 1612 р.;

о. Ісая, священноінок, зг. 1612 р.;

Герман, чернець, зг. 1612 р.;

Протас, чернець, зг. 1612 р.;

Манасія, чернець, зг. 1612 р.

Джерела та література:

Грушевський М. С. Духовна Україна. К., 1994. С. 419, 420.

Терський С. Пересопниця. — Рівне, 2003.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. I. — К., 1859. — С. 3—5.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 361—367, 403—405.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. III. — К., 1909. — С. 344—346.

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 55, 56.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 188, 189.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 320 зв.—324 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 66. — Арк. 179 зв., 180 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 273 зв.—278 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 377.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 821—823 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1384 зв.—1388 зв.

Печихвости.

246. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Вербицький, зг. 1637 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 475 зв.—478.

Пирятин.

247. Посвяти церкви не встановлено. Православна.

Пожертви:

Словицький Олександр заповітами від 1644, 1646 та 1647 рр. заповів попові пирятинському на сорокоуст відповідно 10, 20 та 20 злотих.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 163—165, 252—254 зв., 256—259.

Підборці (Підбірче).

248. Воскресенський монастир. Жіночий, в унії з 1629 р.

Входив до складу Дубенської архімандрії. Настоятельки та черниці не встановлені.

Джерела та література:

Sophia Senyuk. Women's Monasteries in Ukraine and Belorussia to the

period of suppressions. — Roma, 1983. — P. 19, 20.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 400.

Підгайці.

249. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:
о. Іван Сузин, зг. 1639 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 169. — Арк. 256—258.

Подгорільці.

250. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1630 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим).

Полонне.

251. Воскресенська церква. В унії зг. у 1596—1637 рр.

При храмі знаходилися поховання представників шляхетських родин Косовських, Путошинських та Підберезьких.

Настоятелі та церковний причет:
о. Василь Машевич, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 404.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 77. — Арк. 1099—1101.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 637 зв.—640.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 946, 947 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 767, 768 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 912, 913 зв.

Порванець (Порванче?).

252. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1643 р.

1643 р. пан Свищовський подарував уніатському єпископові Йосифові Баковецькому маєток Порванець разом з церквою та правом подавання до неї священика. При храмі існували поховання представників шляхетських родів Порванецьких, Ржищевських та Хрінницьких.

Пожертви:

Ржищевський Вацлав, 1640 р. заповів тестаментом на сорокоуст до Порванча 10 злотих.

Порванецький Ян 1649 р. заповів тестаментом поховати себе при Порванецькій церкві. Заповів на церкву, де буде похований, 10 злотих щорічного чиншу з Порванецького маєтку. На сорокоуст — 20 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 137 зв.—139 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 213 зв.—216 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 613 зв.—614 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 776 зв.—778 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 37—39.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 641—645.

Птича.

253. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1630 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим).

Пулганів.

254. Церква св. Бориса і Гліба. Належності до унії не встановлено.

Між 1445—1452 рр. князь Свидригайло надав цю церкву разом з іншими маєтками у володіння Петру Мильському. Церкві належало дворище, став і мито.

Пожертви:

Древинський Андрій (син Лаврентія Древинського), 1644 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві св. Бориса і Гліба в Пулганові. Тестаментом заповів за себе 40 служб у церквах Пулганівській, Луцькій братській, Пашівській та Русино-Берестецькій з пожертвою по 30 злотих на кожен храм.

Настоятелі та церковний причет:

о. Кіндрат, зг. 1622 р. (гіпотетично).

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. VIII. — Т. IV. — К., 1907. — С. 12, 13.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 650, 651.

***ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 240. — Арк. 574—576 зв.**

П'яне.

255. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Ужевський Григорій, 1601 р. заповів тестаментом на церкву в с. П'яне Апостол і Псалтир.

Настоятелі та церковний причет:
о. Антоній Мелешкович, зг. 1601 р.

Джерела та література.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 454—454 зв.

Радогощ.

256. Церква св. Миколая. Належності до унії не встановлено.

Куневська Магдалена, 1605 р. заповіла тестаментом поховати себе при церкві св. Миколая в с. Радогощі.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 660.

Радоминь.

257. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:
о. Кирило Кочоровський, зг. 1626 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1097—1097 зв.

Радчин.

258. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1630 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет:

не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим).

Рикани.

259. Церква св. Миколая. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тишковська Марія, 1599 р. заповіла тестаментом Риканській церкві столове срібло, місцевому попові — 2 копи лит. грошей. Заповіла теста-

ментом поховати себе при церкві св. Миколая у Риканах.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 334, 335 зв.

Рівне.

260. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1630 р.

Настоятелі та церковний причет:

о. Атанасій пресвітер, зг. 1630 р. Одночасно виконував обов'язки уніатського пароха в Степані.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К, 2001. — С. 189, 190.

261. Церква св. Воскресіння Христового. Належності до унії не встановлено.

Кисилівна Феодора-Богдана (дружина Богуша Дешковського), православна, 1611 р. заповіла тестаментом поховати себе при Воскресенській церкві у Рівному.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 547 зв., 548 зв.

Річиця (Речиця?).

262. Церква Св. Трійці? В унії зг. 1607 р.

При храмі знаходилися поховання представників шляхетської родини Чаплич-Шпановських.

Пожертви:

Уніатський єпископ Луцько-Острозький Терлецький Кирило 1607 р. в тестаменті згадував фундувану ним церкву в Речиці.

Чаплич-Шпановський Вацлав 1639 р. заповів тестаментом на Речицьку церкву 200 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Омелян Григорович, зг. 1624 р. Цей же священник був настоятелем церкви у Шубкові.

Джерела та література:

АС. — Т. 1. — Вильна, 1867. — С. 217—219.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 553 зв., 554 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 122, 123 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 287—289.

Рогачів (Рогачі?).

263. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1620 р..

Пожертви:

Вольський Станіслав тестаментом від 1620 р. заповів на ремонт уніатських церков у своїх володіннях (села Литва і Рогачі) 200 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 215—218.

Рогізне (Рогозин?).

264. Пречистенська церква? Належності до унії не встановлено, зг. у 1621—1637 рр.

При церкві знаходилися поховання представників шляхетських родин Жабокрицьких, Масальських, Рогозинських та Слупичів.

Пожертви:

Адам Урсул-Рудецький, православний, не пізн. 1631 р. заповів тестаментом 25 злотих священнику в Рогозині.

Слупичанка Гелжбета, 1637 р. заповіла тестаментом на церкву в Рогозині 50 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Кузьма Опарипенський, зг. 1623 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 265, 266.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 956—960.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 68.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 487 зв.—491 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 600—602 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 358 зв.—360 зв.

Рожиці.

265. Церква Архистратига Михаїла.
В унії зг. у 1596—1637 рр.

Підгаєцький Мойсей, уніат (священик церкви св. Архистратига Михаїла у м. Рожиці), 1620 р. заповів тестаментом поховати себе в Михайлівській церкві в Рожищах.

Настоятелі та церковний причет:

о. Андрій Труша, зг. 1574 рр.;

о. Мойсей Андрієвич Підгаєцький, зг. у 1599 — † не раніше 1620 рр.;

о. Михайло Сосновський, зг. у 1623—1637 рр.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 100, 103, 161, 162, 404.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 155 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 163 зв., 164 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 151. — Арк. 189.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 730—732 зв., 761—765 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 171. — Арк. 148 зв., 149 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 175. — Арк. 440, 441.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 202. — Арк. 208—210 зв., 1100 зв.—1103 зв.

ЦДІАК України: КМФ-36. — Оп. 1. — Спр. 193. — Арк. 7—11.

Розваж.

266. Монастир невстановленої посвяти. Жіночий. В унії зг. 1634 р.

Про жіночу обитель в околицях Острога, яку уніатський митрополит Йосиф Рутський відібрав у православних, згадує у своїй праці "De laboribus unitorum" Холмський єпископ Яків Суша. Він же зазначав, що пізніше цей монастир знищила пожежа. Достеменно відомо, що цей монастир, як уніатський, існував 1634 р., а сповідником у тамтешніх черниць був о. Василій, священник Дерманський.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 404.

Романів.

267. Посвяти церкви не встановлено. Належність до унії не встановлено.

Пожертви:

Чечерська Анна, не пізн. 1603 р. заповіла тестаментом поховати себе при церкві в Романові.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 118 зв.—120.

Рудка.

268. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Адам Урсул-Рудецький, православний, не пізн. 1631 р. заповів тестаментом священикові 25 злотих за сорокоуст. Церкві в с. Рудка заповів щорічно 10 кіп жита, 5 кіп пшениці, 10 кіп вівса, 5 кіп гречки, 10 злотих та три поля. Заповів тестаментом поховати себе в родовій усипальниці Урсул-Рудецьких в церкві с.Рудка. Всім духовним, що прибудуть на похорони, — за сорокоуст 200 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Лаврентій (священик Рудецький?), зг. 1605 р.;

о. Тимофій Масло, зг. 1631 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 75. — Арк. 259 зв., 260.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 487 зв.—491 зв.

Руцьк.

269. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Ушак-Куликовський Стефан, православний, 1640 р. заповів тестаментом на сорокоуст священику в Руцьку 10 злотих.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 67 зв.—70 зв.

Сатіїв (Сатів?).

270. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1639 р.

Пожертви:

Тестаментом від 1604 р. Варвара Русиновська пожертвувала сатієвському священику 40 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Харлампій Коморович, зг. 1604 р.;

о. Андрій Речинський, протопоп, зг. 1639 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 257, 404.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 231—231 зв.

Свищів.

271. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Родинна церква панів Свищовських, при якій знаходилася їх фамільна усипальниця.

Пожертви:

Свищовський Остафій, східного обряду, 1617 р. заповів тестаментом на Свищівську церкву волоку землі за свищівським гаєм та пляц на помешкання попові. Заповів тестаментом поховати себе при Свищівській церкві.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 249—253 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 63 зв.—68.

Семидуби.

272. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1630 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет: не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим.).

Серни.

273. Монастир Св. Трійці. В унії з часу фундації.

Заснований коштом князя Юрія Михайловича Чарторийського 1608 р.

Монастирю належали маєтки: "острів" Молодієв, 3 волоки поля з сіножатями та бортним деревом, 2 млини із вимелками, ставами і спусками.

Настоятелі та церковний причет:

о. Геласій Русовський, архімандрит, зг. у 1608—1610 рр.;

о. Іона Хирівський, архімандрит, зг. 1614 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 374—377.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 405.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 232, 233 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 99. — Арк. 459 зв., 460 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 710—710 зв.

Серхів.

274. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Ощовська Софія, 1641 р. заповіла тестаментом на Серхівську церкву 50 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при Серхівській церкві.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 399 зв.—401 зв.

Селець (Сільце?).

275. Церква св. Параскеви П'ятниці. Належності до унії не встановлено.

При церкві були поховання представників шляхетських родин Коптів, Коровай-Селецьких та Резановичів.

Копоть Василь, 1613 р. заповів тестаментом поховати себе при Селецькій церкві св. Параскеви П'ятниці.

Коровай-Селецький Остафій, гіпотетично уніат, 1614 р. заповів тестаментом поховати себе при Селецькій церкві св. Параскеви П'ятниці.

Резанович Семен, уніат, 1616 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві в с. Сільче.

Настоятелі та церковний причет:

о. Данило, зг. 1601 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 323 зв., 325.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 273—275, 385—387 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 255, 256 зв.

Смолюєв.

276. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Окорський Василій, східного обряду, 1617 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві в Смолюєві.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 676—678.

Смордва, зг. у 1611—1625 рр.

277. Церква Різдва Богородиці (Пречистенська). Належності до унії не встановлено.

Сосницька Софія, 1611 р. заповіла тестаментом поховати себе при Пречистенській церкві у Смордві.

За описом 1621 р. в церкві було шість книг (Апостол, Устав, Шосто-

днів, Тріодь пісна та два Октоїхи), а також дві ікони. Згадувалося, що храм постраждав від нападів татар.

Настоятелі та церковний причет:

о. Данило, зг. 1611 р.;

о. Стефан Бужковський, зг. у 1621—1625 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 501 зв.—503.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 637—639 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 145. — Арк. 124, 125.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1144—1144 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 63, 64 зв.

278. Церква Перенесення мощей св. Миколая. Належності до унії не встановлено.

За описом 1621 р. в церкві було три книги: Напрестольне Євангеліє, оправлене сріблом, Трефолой та Тріодь цвітна. Згадується, що церква постраждала від нападів татар.

Настоятелі та церковний причет:

о. Стефан Бужковський, зг. 1621 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1144—1144 зв.

Сморжів.

279. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

В інвентарі маєтностей покійного князя Юрія Івановича Чарторийського (1605) згадується сморжівський піп, який тримав чиншеву волоку.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 73. — Арк. 444.

Сокол.

280. Церква Св. Трійці. Належності до унії не встановлено.

Родинний храм князів Сокольських, при якому знаходилася їх родова усипальниця.

Пожертви:

Тестаментом від 1622 р. Катерина Мелешківна подарувала церкві корову з телям.

Тестаментом від 1627 р. Варвара Сокольська доручила своїм опікунам виготовити для мурованої Сокольської церкви ризи. При цій же церкві мало було поховано її тіло. При храмі була родова усипальниця князів Сокольських.

Єловицький Філон, 1651 р. заповів тестаментом Сокольській церкві 100 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Федір Новоселецький (гіпотетично), зг. 1622 р.

о. Павло Новоселецький, зг. 1631 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 911—912 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 29 зв.—33.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 129 зв.—131.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 502—508 зв.

Степань.

281. Церква Св. Трійці. В унії з 1630 р (гіпотетично).

Пожертви:

Тестаментом від 1625 р. Ян Єнич пожертвував на церкву 30 злотих. При цій же церкві мало було поховано його тіло.

Гречина Костянтин, 1649 р. запо-

вів тестаментом на Святотроїцьку церкву у Степані 50 злотих. Заповів тестаментом поховати себе при церкві Св. Трійці у Степані.

Внуківна Гальшка 1648 р. заповіла тестаментом на чотири церкви в Степані 100 злотих, на степанський шпиталь 2 злоті.

Сковородка Шимон 1652 р. заповів тестаментом на чотири церкви в Степані — по 50 злотих, на польський і руський шпиталі у Степані — по 5 мац жита.

Настоятели та церковний причет:
о. Іван, зг. 1625 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 133 зв.—135 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 308—310 зв., 316—318 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 333—335 зв.

282. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Гальшка Внуківна 1648 р. заповіла тестаментом на чотири церкви в Степані 100 злотих, на степанський шпиталь 2 злоті.

Сковородка Шимон 1652 р. заповів тестаментом на чотири церкви в Степані — по 50 злотих, на польський і руський шпиталі у Степані — по 5 мац жита.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 308—310 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 333—335 зв.

283. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

новлено.

Пожертви:

Внуківна Гальшка 1648 р. заповіла тестаментом на чотири церкви в Степані 100 злотих, на степанський шпиталь 2 злоті.

Сковородка Шимон 1652 р. заповів тестаментом на чотири церкви в Степані — по 50 злотих, на польський і руський шпиталі у Степані — по 5 мац жита.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 308—310 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 333—335 зв.

284. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Внуківна Гальшка 1648 р. заповіла тестаментом на чотири церкви в Степані 100 злотих, на степанський шпиталь 2 злоті.

Сковородка Шимон 1652 р. заповів тестаментом на чотири церкви в Степані — по 50 злотих, на польський і руський шпиталі у Степані — по 5 мац жита.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 308—310 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 333—335 зв.

Стоянів.

285. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Ощовська Маруша, 1626 р. заповіла тестаментом на Стоянівську церкву 20 злотих.

Ржищевський Вацлав, 1640 р. заповів тестаментом на сорокоуст на три Стоянівські церкви — по 10 злотих на кожну, до Скитського монастиря — 50 злотих.

Порванецький Ян, не пізн. 1655 р. заповів тестаментом на Стоянівський монастир 350 злотих.

Ржищевська Маруша, православна. 1655 р. тестаментом виконує волю свого покійного чоловіка, який заповів на Стоянівський монастир 350 злотих. Від себе жертвує на Скитський монастир 400 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Стефан, зг. 1607 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 936, 937.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 213 зв.—216 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 776 зв.—778 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 132, 133 зв., 325—325 зв.

Студянка.

286. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1630 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет:

не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим.).

Тараканів.

287. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1630 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет:

не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим.).

Тесів.

288. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено. Зг. у 1607—1620 рр.

При храмі були поховання представників родини Павловичів.

Пожертви:

Тестаментом від 1620 р. Григорій Павлович заповів 10 злотих на користь тесівського священика.

Настоятелі та церковний причет: не встановлені.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 81. — Арк. 1187 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 125. — Арк. 135—137 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 1085—1090 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 38—41 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 1148—1150 зв.

Толмахів.

289. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Козинська Томіла тестаментом від 1633 р. доручила купити для Толмахівської церкви дзвін.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 838—840.

Торговиця.

290. Церква Воскресіння Господнього (замкова?). Належності до унії

не встановлено, зг. у 1631—1644 рр. При церкві були поховання представників шляхетських родин Рогоз та Перекладавських.

Пожертви:

Рогозянка Маруша, православна, 1635 р. заповіла тестаментом на замкову Торговецьку церкву 50 злотих, торговецькому пресвітерові на сорокоуст — 10 злотих, на інші потреби церкви — 40 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при замковій церкві в містечку Торговиці.

Мінковський Кіндрат, 1644 р. заповів тестаментом на ремонт Торговицької церкви 50 злотих, на сорокоуст торговицькому попу Івану — 30 злотих. Заповів тестаментом поховати себе при церкві Воскресіння Господнього в Торговиці.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 1437—1441 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 267—270.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 687—689.

Торчин.

291. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Мартин Омелянович, протопоп Ковельський, зг. 1616 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 159.

Тростянець.

292. Церква Св. Трійці. Належ-

ності до унії не встановлено.

Пожертви:

Тестаментом від 1622 р. Григорій Ушак забезпечив Тростянецьку церкву різноманітними прибутками. Вона отримала дві волоки поля, а також півкопи жита на рік з кожної волоки маєтків Тростянець, Домашів і Острів. Крім того, на храм щоп'ятниці мала йти мірка борошна від помолу з усіх млинів Тростянецького маєтку, а священник щорічно мав отримувати 20 злотих на сукно. Не задовольнившись цим, Григорій Ушак заповів також перебудувати церкву — з дерев'яної вона мала стати кам'яною. При цьому ж храмі було поховано його тіло.

Кн. (Сокольська?) Варвара, 1627 р. заповіла тестаментом на Тростянецьку церкву, де поховано її чоловіка, 100 злотих.

Тестаментом від 1629 р. Настасія Куликовська підтвердила всі надання на Тростянецьку церкву, які зробив її чоловік. Крім того, вона записала додатково 10 злотих щорічної плати тростянецькому священику з умовою, щоб той молився за неї та її чоловіка.

Куликовська Настасія, 1629 р. заповіла тестаментом на Тростянецьку церкву десятину з усіх волок Тростянецького маєтку, священику цієї церкви — 10 злотих річно за молитву. Заповіла поховати себе при церкві Св. Трійці у Тростянці.

Ушак-Куликовський Стефан, православний, 1640 р. заповів тестаментом на сорокоуст священику в Тростянці 10 злотих.

Кн. Масальський Кирик, не пізн. 1659 р. заповів поховати себе при церкві Св. Трійці у Тростянці.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 133. — Арк. 385 зв.—388 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 160. — Арк. 29 зв.—33.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 225. — Арк. 67 зв.—70 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 286. — Арк. 1024, 1025 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 33. — Арк. 933—936 зв.

Угринів.

293. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Яків, зг. 1622 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 55. — Арк. 407, 408.

Холонев.

294. Пречистенська церква. Належності до унії не встановлено, зг. 1611 р.

Мишка-Холоневський Іван (дружина Марія Колпитовська) 1611 р. заповів тестаментом поховати себе при Пречистенській церкві в Холоневі.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 20. — Арк. 640 зв.—642.

295. Церква Різдва Христового. Належності до унії не встановлено, зг. у 1611—1622 рр.

Холоневська Анна, 1622 р. заповіла тестаментом поховати себе при церкві Різдва Христового у Холоневі.

Пожертви:

Мишчанка-Холоневська Феодора 1611 р. заповіла тестаментом холоневському священику о. Андрію вола.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 191. — Арк. 157 зв.—160.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 206. — Арк. 651 зв.—653 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 20. — Арк. 640 зв.—642.

Холпнів.

296. Воскресенська церква. Належності до унії не встановлено, зг. у 1594—1631 рр.

Пожертви:

Церква збудована коштом пана Бальцера-Явгеля Марцишевського не пізніше 1594 р. Саме тоді він склав фундацію, яка забезпечила Холпнівську церкву маєтками і прибутками. Зокрема, храм отримав волоку землі, двох підданих, що сиділи на двох волоках, копу жита щорічно з кожної волоки Холпневського та Острівського маєтків, право молоти борошно у млині по п'ятницям. Крім того, з холпнівського двору на користь церкви мало йти щорічно 30 кіп збіжжя. 1600 р. пан Юразм Поплавський напав зі своїми слугами на помешкання о. Марка Новоселецького, відібрав у нього ключі від церкви та передав парافیю іншому священику.

Богурінська Раїна 1609 р. заповіла тестаментом попові холпнівському корову.

Настоятелі та церковний причет:

о. Марко Новоселецький, зг. у 1594—1600 рр.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 70. — Арк. 67—67 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 82. — Арк. 71.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 177. — Арк. 823, 824 зв.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 36. — Арк. 130.

Хорохорин.

297. Церква св. Покрови. Належності до унії не встановлено, зг. у 1630—1657 рр.

При церкві існували поховання представників шляхетських родин Насиловських, Міновицьких і, можливо, Ободенських.

Пожертви:

Насиловський Василій, 1649 р. заповів тестаментом на Хорохоринську церкву 375 злотих.

Міновицький Миколай, православний, 1657 р. тестаментом на Хорохоринську церкву легував 100 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іван Мицевич, зг. 1630 р.;

о. Федір Лисковський, зг. 1630 р.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 172. — Арк. 915 зв., 916.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 175. — Арк. 857 зв., 858 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 282. — Арк. 481 зв., 482 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 85. — Арк. 423 зв., 424 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 95. — Арк. 1200—1204.

Хрибтище.

298. Монастир. Посвяти не встановлено.

До початку XVII ст. монастир

перебував під патронатом князів Чарторийських. 1603 р. князь Юрій Михайлович Чарторийський разом з іншими маєтками Чорторийського ключа продав цей монастир мінському воєводі Янові Пацу.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 65. — Арк. 446 зв.—451 зв.

Чеква.

99. Посвяти монастиря не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Котовичівна Овдот'я, східного обряду, 1639 р. заповіла тестаментом на церкву монастирка в Чекві 30 злотих на виготовлення келиха. 12 злотих — для відправи у цій церкві 40 літургій. Заповіла поховати себе при церкві монастирка в Чекві.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 219. — Арк. 133 зв.—135 зв.

Чекнь.

300. Воздвиженський монастир. Належності до унії не встановлено, зг. у 1619—1648 рр.

Родинний монастир панів Чеконських, при якому існувала їх сімейна усипальниця. Крім того, при монастирі існували поховання представників родин Вишинських та Жабокрицьких.

Пожертви:

Вишинська Гальшка, православна, 1644 р. заповіла тестаментом на Чеконську церкву 50 злотих.

Жабокрицька Єва, 1648 р. заповіла тестаментом на Чеконський монастир речі для виготовлення риз.

Настоятели та церковний причет:
о. Семен Борський (Наборський?), зг. у 1629—1631 рр.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 171. — Арк. 466 зв. — 467, 477—479.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 175. — Арк. 182 зв., 183 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 176. — Арк. 579.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 177. — Арк. 831 зв., 832 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 240. — Арк. 364 зв. — 367.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 230—232.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 276 зв. — 279 зв.

Чернчиці.

301. Спасо-преображенський монастир. Православний.

Час заснування обителі не встановлено. Перша згадка про монастир датується 1429 роком, коли було зроблено перший опис коштовностей, які зберігалися в монастирі. В їх числі було згадано 4 ковані ікони у срібло-позолочених окладах, 3 ікони в коронах, на яких було 2 гривні золотих та 10 срібних, та хрест, оздоблений коштовним камінням. Крім того, у монастирі зберігалися книги: Євангеліє, Апостол, Пролог, Осмогласник, Устав, Златоуст, Паремійник та Мінея.

На 1566 р. Чернчицький монастир стояв на державних (замкових) землях, тому право подавання до нього належало королю. До 1574 р. монастирем володів за королівським поданням Миколай Дорогостайський, а з 1574 р. — князь Костянтин Острозький.

Духовенство Чернчицького монастиря після проголошення унії в Бресті зайняло рішучу позицію у справі захисту православ'я на Волині. 1598 р. Луцького уніатського єпископа Кирила Терлецького було звинувачено у причетності до вбивства священика Чернчицького монастиря о. Стефана Добринського та коваля Павла у 1597 р. Вину єпископа не було доведено, але усвідомлення релігійного підтексту цього нерозкритого злочину продовжувало існувати серед сучасників. Пізніше, 1617 р. Чернчицький ігумен о. Герасим Микулич став одним із фундаторів православного братства в Луцьку.

У 20-х роках XVII ст. монастир двічі зазнавав нападів з боку місцевої шляхти. 1624 р. ігумена Христіна Загоровська скаржилася до Луцького гродського суду на побиття монастирського підданого слугами Катерини Чаплянки. 1626 р. черниця Анна зверталася з листом до Томаша Замойського з проханням захистити монастир і черниць від насильств пана Яна Цетіса.

При монастирі знаходилися поховання представників родин Волинців-Чернчицьких, Загорських, Комнацьких, Микуличів та Стародовських.

Пожертви:

Волк-Ланевський Михайло тестаментом від 1611 р. заповів на Пречистенський монастир у Чернчицях 5 злотих.

Шпаковська Маруша тестаментом від 1616 р. заповіла сповіднику о. Герасиму з Чернчиць 10 кіп литовських грошей.

о. Микулич Григорій, схимник

тестаментом від 1617 р. заповів свої речі — книги, образа, ризи та ін. — поділити між Чернчицьким монастирем, Луцьким братством, яровицьким та дмитрівським попами.

Лозчанка Варвара 1640 р. заповіла тестаментом на Преображенську церкву в Чернцях, при якій мешкають убогі черниці 300 злотих.

Гулевичівна Гальшка 1641 р. заповіла тестаментом на монастир в Чернчицях 30 злотих, священику чернчицькому — 10 злотих, священику пречистенському — 10 злотих.

Патрикіївна Потенція, 1643 р. заповіла тестаментом черницям при храмі Св. Спаса в Чернчицях 50 злотих.

Зубцевська Анастасія 1646 р. заповіла тестаментом черницям Преображенського монастиря у Чернчицях 300 злотих, на оправу Чернчицької Преображенської церкви — 50 злотих, священику цього храму — 50 злотих.

Жабокрицький Олександр 1652 р. заповів на монастир в Чернчицях 200 злотих, черницям Чернчицького монастиря 100 злотих.

Черневська Софія 1652 р. заповіла тестаментом черницям Чернчицького монастиря 100 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

Настоятелі: о. Герасим Микулич, ігумен, зг. 1617 р.;

Загоровська Христина, ігуменя, зг. у 1624—†1626/27 рр.;

Іриня Устинівна, ігуменя, зг. 1636 р.

Черниці: Феодора Красинська, зг. 1602 р.;

Анна, зг. 1626 р.

Світські священики: о. Стефан Добринський, †1597 р.;

о. Іван Городиський, зг. у 1624—1635 рр.;

о. Федорович, дяк, зг. 1635 р.

Джерела та література:

AGAD Warszawa. Archiwum Zamoyskich, sygn. 751, k. 21, 22 w.

Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. — Т. I—II. — К., 1898. — С. 71—75.

АЮЗР. — Ч. I. — Т. VI. — К., 1883. — С. 231—235.

АЮЗР. — Ч. VI. — Т. VIII. — К., 1911. — С. 406—409.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 269.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 649 зв.—652 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 519—521.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 435—439.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 310 а—310 б зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 808, 809 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 137. — Арк. 113—113 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 145. — Арк. 40 зв., 41 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 153. — Арк. 313 зв.—314 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 377, 378.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 197. — Арк. 600 зв.—602.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 399 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 369—371 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 21 зв.—23 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 245. — Арк. 574—580.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 273. — Арк. 156, 157 зв., 423 зв. —
425 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 286. — Арк. 1041, 1042.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 26. — Арк. 62—64.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 27. — Арк. 47, 48.

302. Церква св. Миколая. Православна.

Калусовський Юрій 1627 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві св. Миколая у Чернціях.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —
Спр. 26. — Арк. 218 зв.—220 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 63. — Арк. 35 зв.—36 зв.

Четвертня.

303. Монастир Св. Спаса. Православний.

Родинний монастир князів Четвертинських, при якому знаходилася їх сімейна усипальниця. При ньому знаходилися також поховання клієнтів цих князів та шляхтичів, пов'язаних з Четвертинськими родинними зв'язками. В їх числі — представники родин Богуринських, Мордвинів та Хрінницьких.

Пожертви:

1642 р. діди́ч Четвертні, підкоморій і Луцький князь Григорій Святополк-Четвертинський разом зі своєю дружиною Марушею Кринською та ракиборський староста Захарій Четвертинський разом з дружиною Раїною Хрінницькою

склали фундацію. Вони визнали, що покійна княгиня Анна Матвіївна Четвертинська (дружина кн. Януша Збараського, воеводи брацлавського) доручила своєму чоловіку поховати себе тіло у цій обителі та дати на неї фундуш. Виконуючи це побажання, князь Збараський змурував церкву над гробом князів Четвертинських та надав на користь монастиря село Славожичі. Втім, його сини — Юрій та Криштоф Збараські вилучили це село з володінь монастиря в обмін на суму щорічного чиншу в розмірі 200 злотих. Потім, після їх смерті, наступники їх маєностей і цю суму платити перестали. Суть фундації полягала у підтвердженні прав монастиря на свої давні володіння. В їх числі маєток Залюбче з підданими, фільварок біля Четвертні, 12 ланів поля, сіножаті на 18 косарів, пільги у використанні млину і рибних промислів та ін.

Богуринська Раїна, православна, тестаментом від 1609 р. заповіла на монастир 210 кіп литовських грошей. Крім того, вона розпорядилася продати свої особисті речі і на виручені гроші придбати для монастиря коштовний хрест, епітрахіль та ризи.

Мордвин Ян тестаментом від 1633 р. заповів на монастир Св. Спаса 100 злотих, убогим в шпиталі — 10 злотих, убогим на його похоронах — 5 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 82. — Арк. 68 зв.—72.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 192. — Арк. 537—540.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 230. — Арк. 691 зв.—697.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 27. — Арк. 21—23 зв.

304. Пречистенська церква. Православна.

Пожертви:

Мордвин Ян, 1633 р. заповів тестаментом попові Пречистенської церкви в Четвертні 20 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 192. — Арк. 537—540.

Чорна.

305. Монастир Св. Спаса. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Адам Урсул-Рудецький, православний, не пізн. 1631 р. заповів тестаментом 50 злотих на монастир в Чорній, а також заповів маєток Чорна Чорненському монастирю Св. Спаса.

Настоятелі та церковний причет:
о. Павло Люткович-Телиця, ігумен, зг. у 1630—1632 рр., † не пізніше 1635 р.;

о. Сильвестр, ігумен, зг. 1635 р.;

о. Гедеон Новоставецький, ігумен, зг. 1636 р.;

о. Сильвестр, диякон, зг. 1631 р.;

о. Герасим Колчицький, ієромонах, зг. 1636 р.;

о. Давид Андрієвич, ієромонах, зг. 1636 р.

Джерела та література:
ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 177. — Арк. 191, 192, 487 зв.—491 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 197. — Арк. 323—325 зв., 713—713 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 198. — Арк. 409 зв., 410.

Чорторийськ.

306. Церква Пресвятої Богородиці (Пречистенська?). Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Володкевичівна Варвара 1620 р. заповіла тестаментом поховати себе при церкві. Також заповіла тестаментом на Чорторийську церкву 20 злотих.

Трацевський Богуш-Станіслав 1637 р. заповів тестаментом поховати себе при Пречистенській церкві у Чорторийську.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 112. — Арк. 534, 535.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 206. — Арк. 675—677 зв.

307. Церква св. Параскеви П'ятниці. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Внучківна (Внуківна?) Магдалена, 1646 р. заповіла тестаментом поховати себе при цій церкві.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 251. — Арк. 508 зв.

308. Преображенська церква. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Волинецький Станіслав, 1614 р. заповів тестаментом на Преображенську церкву в Чорторийську гроші для виготовлення срібного келиха і риз.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 103. — Арк. 609—611.

Шалев.

309. Посвяти церкви не встанов-

лено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Некрашевський Юрій, східного обряду, 1643 р. заповів тестаментом поховати себе при Шалевській церкві.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 366 зв. — 368.

Шепетин.

310. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено, зг. 1630 р.

Настоятелі та церковний причет:

не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. — К., 1931. — С. 35 (прим.).

Шпаків.

311. Церква св. Варвари. Належності до унії не встановлено, зг. у 1608—1647 рр.

Родинна церква панів Шпаковських.

Пожертви:

Внучківна Софія, не пізн. 1647 р. заповіла тестаментом на Шпаківську церкву 30 злотих.

Шпаковська Маруша, 1616 р. заповіла тестаментом на Шпаківську церкву 10 кіп литовських грошей. Заповіла тестаментом поховати себе при церкві в Шпакові.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 435—439, 917 зв. — 919.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 232—235.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 821—823 зв.

Шпанів.

312. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Єремія Тулиговський, зг. 1631 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 717, 718.

Шупків.

313. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Омелян Григорович Жеребило, зг. у 1624—1636 рр. Цей самий священник 1624 р. був настоятелем у Речицькій церкві.

Церкві належало дворище у Шубкові, волока землі, сіножать, млинок та ін. угіддя.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 553 зв., 554 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 353 зв., 354.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 202. — Арк. 497 зв., 498 зв.

Щурин.

314. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

1602 р. князь Матіяш Воронецький напав на маєток Щурин, який належав його родичам, спалив його і пограбував місцеву церкву.

Новий храм мав бути зведений на місці поховання Маруші Воронецької згідно з її тестаментом від 1621 р.

Пожертви:

Маруша Гулевичівна (у шлюбі Воронецька), 1621 р. заповіла тестаментом поховати себе в маєтку Щурин. Заповіла тестаментом: свя-

щеникові на сорокоуст 10 злотих, священників і дяків, що будуть на похороні нагородити. Тестамент дору-чає чоловікові на місці її поховання звести церкву. На цей майбутній храм жертвує домашнє срібло.

Настоятелі та церковний причет:
о. Єлисей Ставецький, зг. 1627 р.
(гіпотетично).

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 70. — Арк. 47—49.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 129. — Арк. 35 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 129. — Арк. 35—37.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 160. — Арк. 111 зв.

Яблонне.

315. Церква св. Параскеви П'ят-ниці. В унії зг. 1620 р.

Настоятелі та церковний причет:

о. Кузьма Михайлович, зг. 1620 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К.,
2001. — С. 163—165, 405.

Яровичі (Яровиця?).

316. Посвяти церкви не встановлено.
Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

о. Микулич Григорій, схимник,
1617 р. заповів тестаментом свої ре-
чі — книги, образа, ризи та ін., які
належало поділити між Чернчицьким
монастирем, Луцьким братством,
яровицьким та дмитрівським попами.

На початку XVII ст. князь Криштоф
Збараський надав церкві фундацію,
забезпечивши її маєтками та прибут-
ками. Згідно з нею храм отримав: 18
днів поля (7—9 га), 15 злотих на рік для
священника (на придбання кожуха і

сукна) та право молоти збіжжя що-
тижня по п'ятницям у млині на р.
Стир. 1622 р. новий власник с. Яровичі
князь Григорій Четвертинський підт-
вердив фундацію Збараського.

Соколовська Катерина, право-
славна, 1657 р. заповіла тестаментом
на Яровицьку церкву 50 злотих.

*Настоятелі та церковний при-
чет:*

о. Іван Федорович, зг. 1622 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 108. — Арк. 310 а—310 б зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 131. — Арк. 332, 333.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 286. — Арк. 569—572 зв.

Ясениничі (Ясенівка?).

317. Церква св. Пророка Іллі.
Належності до унії не встановлено.

Грушвицька Полонія, східного
обряду, 1609 р. заповіла тестамен-
том поховати себе при церкві св.
Іллі у Ясениничих.

Пожертви:

Верховський Григорій (дружина
Федора Марковська), східного об-ря-
ду, 1617 р. заповів тестаментом похо-
вати себе при Ясенинській церкві.

Верховський Михайло, східного
обряду, 1626 р. заповів тестаментом
поховати себе при Ясенинській церкві.

*Настоятелі та церковний при-
чет:*

о. Офанасій, зг. 1626 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 106. — Арк. 586—588.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 1046.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 18. — Арк. 22—24 зв.

КРЕМЕНЕЦЬКИЙ ПОВІТ

Антонівці.

318. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1637 р.

1637 р. дідичка Тилявецької волості Катерина Тишкевич звільнила від податків антоновецького священика.

Настоятелі та церковний причет:
о. Іван, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 236.

Батки.

319. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Батковський Северин, східного обряду, 1636 р. тестаментом заповів поховати себе при церкві.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 206—208.

Бережці.

320. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Бережецький Іван 1605 р. заповів поховати себе при церкві в Бережцях.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 700.

Боложівка.

321. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. у 1643—1644 рр.

Церква належала до "шумської дієцезії", де унія була введена за правом патронату Данилом Єло-Малинським не пізніше 1637 р. 1644 р. архі-

мандрит Шумського василіанського монастиря о. Митрофан Смотрицький дав позов до Кременецького гродського суду пану Криштофу Вільгорському. Останній звинувачувався у незаконному привласненні речей із Боложівської церкви на загальну суму в 442 злотих. В числі забораних речей були: два келихи, ризи, срібний хрест, кадильниця та п'ять богослужбових книг.

Джерела та література:

Пам'ятки. — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 278.

Вербое.

322. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Церква у с. Вербое знаходилася в межах дідичних маєтків панів Денисків-Матвієвських. 1601 р. вони подали протестацію на Матвія Єло-Малинського, з вини якого було затоплено стару церкву в цьому селі разом з могилами їх предків. Роком пізніше Матвій Єло-Малинський заповів тестаментом поховати себе в маєтку Вербое.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 207, 208 зв.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 637 зв.—640.

В'язовець.

323. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1637 р.

1637 р. Катерина Тишкевич звільнила від податків в'язовецького священика.

Настоятелі та церковний причет:
о. Федір, зг. 1637 р.

Джерела та література:
Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 237.

Глицьк.

324. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1631 р. (гіпотетично).
Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:
Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 406.

Дедеркалі.

325. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

При храмі знаходилися поховання представників родин Лудвиських та Привередовських.

Пожертви:

Дедеркалівна Марина 1637 р. заповіла тестаментом на Дедеркалівську церкву 50 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 110—113 зв.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 95—98.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 657, 658 зв.

Дідківці.

326. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Сковородка Шимон, 1652 р. заповів тестаментом на Дідківську церкву 50 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 333—335 зв.

Загайці.

327. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Боговитин-Шумбарський Микола, східного обряду, 1600 р. заповів тестаментом поховати себе при церкві в Загайцях.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 111—113.

328. Успенський монастир. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Боговитинівна Ірина-Параскева 1646 р. заповіла тестаментом Загайцькому монастиреві 1 тис. злотих на церковні ризи, на скит 500 злотих; тестаментом доручила сину звести шпиталь у Загайцях.

Дедеркалівна Олександра не пізн. 1655 р. заповіла тестаментом на Успенський монастир у Загайцях 500 злотих.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 54. — Арк. 1—5.

ЦДІАК України: Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 555, 556 зв.

Заслав.

329. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Настоятелі та церковний причет:

о. Костянтин, зг. 1610 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 392 зв.

Іванне.

330. Посвяти церкви не встанов-

лено. Належності до унії не встановлено, зг. 1630 р.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в пер. пол. XVII ст. — К., 1931. — С. 35. Прим.

Кам'янка.

331. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Потіївна Єфросинія 1635 р. доручила тестаментом чоловікові придбати на Кам'янську церкву за 30 злотих келих і воздух. Другим тестаментом (від 1639 р.) вона заповіла до Кам'янської церкви срібний келих та воздух.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 44, 45зв., 58, 59.

Кременець.

332. Воскресенська церква (соборна). В унії зг. у 1602—1648 рр.

Наприкінці XVI—першій половині XVII ст. при церкві був осідок кременецьких протопопів, які тримали також церкву Св. Спаса. 1602 р. за рекомендацією уніатського митрополита Іпатія Потія король Сигізмунд III надав Кременецьку протопопію разом з Воскресенською церквою о. Федору Турському.

Церкві належали пляц, город та дві волоки землі.

Пожертви:

Богушівна Софія заповіла тестаментом в 1606 р. поховати себе при церкві.

Настоятелі та церковний причет:

о. Трифон Іванович, протопоп кременецький, † не пізніше 1602 р.;

о. Федір Турський, протопоп кременецький, зг. у 1602—1645 рр.;

о. Федір (Флавіан) Дубницький, протопресвітер, візитатор Володимирської єпархії у 1647—1648 рр.

Джерела та література:

Теодорович Н. И. Город Кременець Волынской губернии. — Почаев, 1890. — С. 55.

Zrydla dziejowe. — Т. V. — Warszawa, 1877. — S. 184.

АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 720.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 137, 138, 405.

ЦДІАК України: КМФ-36. — Оп. 1. — Спр. 202. — Арк. 119, 120.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 105 зв.—108.

333. Церква Св. Духа. В унії з часу фундації.

Фундована коштом князів Збаразьких та Вишневецьких 1630 р. Церква була мурована.

Пожертви:

У тестаменті від 1636 р. князь Януш Вишневецький заповів на завершення будівництва церкви 2 тис. злотих. Будівництво розпочав його вуйко (пан краківський).

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 277, 278.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 46 зв.—48 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 1428.

334. Монастир Спасопреображенський (Св. Спаса). В унії зг. у 1602—1648 рр.

Розміщувався в передмісті Кременця на горі Сичівка серед лісу. Перша згадка відноситься до 1566 р. 1602 р. за рекомендацією уніатського митрополита Іпатія Потія Кременецьку протопопію разом з церквою Св. Спаса (Преображенською) було передано о. Федору Турському. Про існування при церкві монастиря зг. у 1617—1636 рр. Відомо, зокрема, що 1617 р. в Кременецькому монастирі (Св. Спаса?) мешкало двоє ченців-василіан.

Церкві належали сіножать "Жеблязни" з двором та ставком у с. Колосів.

Настоятелі та церковний причет:
о. Оліфер Данилевич, священик спаський, зг. 1566 р.

Джерела та література:
АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 720.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 137, 138, 283, 406.

ЦДІАК України: Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 4 зв.—6, 8—8 зв.

ЦДІАК України: КМФ-36. — Оп. 1. — Спр. 202. — Арк. 119, 120.

335. Церква Св. Трійці. В унії зг. у 1622—1636 рр.

Розміщувалася під Кременецьким замком. Перша згадка про неї відноситься до 1561 р. Церкві належав сад.

Настоятелі та церковний причет:
не встановлені.

Джерела та література:
АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 720.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 169, 406.

ЦДІАК України: Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 85.

336. Церква св. Миколая. В унії до 1636 р.

За рішенням королівської комісії від 1636 р. ця церква передавалася православним. Однак, оскільки вона знаходилася поруч з уніатською церквою, комісари зобов'язали православних розібрати храм і заново звести його в іншому місці.

Пожертви:

Окорська Маруша, 1627 р. заповіла тестаментом на кременецький шпиталь грецької релігії св. Миколая 5 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Сава, священик, зг. 1626 р. (гіпотетично).

Джерела та література:
АЮЗР. — Ч. 1. — Т. VI. — К., 1883. — С. 720.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 460.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 26. — Арк. 4, 5 зв.

337. Богоявленський монастир (братський). Православний.

Привілей на його заснування було видано королем 18 березня 1633 р. Фундаторами нового братства виступили чашник волинський Лаврентій Древинський та волинський хорунжий Данило Єло-Малинський. Згідно з королівською грамотою у місті засновувався Богоявленський монастир з правом фундації при ньому братства, школи, шпиталю та "руської" друкарні для видання "побожних книг". Кременецьке братство і його школа, згідно з грамотою митрополита св.Петра Могили від вересня 1637 р., діяли за статутом Київського братства.

Пожертви:

Ушак-Куликовський Стефан, 1640 р. заповів тестаментом на братську церкву в Кременці, яка будується, 100 злотих. На чотири шпиталі в Кременці — по 10 злотих.

Боговитинівна Ірина-Параскева, православна, 1646 р. заповіла тестаментом на Кременецьке братство 100 злотих.

Єловицький Олександр тестамен-тами від 1646 та 1647 рр. заповів братському Кременецькому монастирю на сорокоуст 30 злотих.

Єловицький Філон 1651 р. заповів тестаментом Кременецькій братській церкві 300 злотих.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 54. — Арк. 1—5.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 252—254 зв., 256—259.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 67 зв.—70 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 502—508 зв.

Куликів.

338. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено, зг. у 1636—1640 рр.

Родинна церква панів Куликовських, при якій знаходилася їх фамільна усипальниця.

Пожертви:

Анна Ушак-Куликовська 1640 р. заповіла тестаментом на Куликівську церкву 100 злотих.

Стефан Ушак-Куликовський 1640 р. заповів тестаментом на сорокоуст священику в Куликові 10 злотих.

Настоятелі та церковний причет:

о. Стефан, зг. 1636 р.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 47. — Арк. 2, 3 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 1433—1435.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 67 зв.—70 зв.

Кутів.

339. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1631 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет: не встановлені.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 406.

Лаговське.

340. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1631 р. (гіпотетично).

Настоятелі та церковний причет: не встановлені.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 406.

Ледохов (Ледухів).

341. Церква св. Миколая, зг. у 1601—1635 рр.

Родинна церква панів Ледоховських, при якій знаходилася їх фамільна усипальниця.

Пожертви:

Ледоховська Катерина (Миколаєва Ледоховська), 1630 р. заповіла тестаментом на Ледоховську церкву св. Миколая дві суми — 100 та 30 злотих та рухоме майно.

Ледоховський Григорій 1633 р. заповів тестаментом на Ледоховську церкву 30 злотих.

Трокевичова Катерина 1635 р. заповіла тестаментом на Ледоховську церкву 100 злотих.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 47. — Арк. 1.

ЦДДАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 47 зв.—49.

ЦДДАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 9 зв.—10, 295 зв.—295 а зв.

ЦДДАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 81, 82 зв.

Лепесівка.

342. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1637 р.

Перша згадка про наявність у цьому селі священика зустрічається 1554 р. 1637 р. Катерина Тишкевич звільнила від податків настоятеля Лепесовицької церкви.

Настоятелі та церковний причет:
о. Ярмолай, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 237.

ЦДДАК України: Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 8 зв.

Лосятин.

343. Церква св. Михайла. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Окорська Маруша 1627 р. заповіла тестаментом на Лосятинську церкву св. Михайла 300 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при церкві св. Архистратига Михайла в Лосятині.

Ледоховський Григорій не пізн. 1633 р. заповів тестаментом на Лосятинську церкву 20 злотих.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 9 зв., 10, 295 зв.—295 а зв.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 26. — Арк. 4, 5 зв.

Мільче.

344. Монастир Різдва Богородиці. Православний.

Монастир було фундовано 24 липня 1640 р. паном Олександром Єловицьким. Обитель було зведено на горі навпроти його родинного села Мільче. Власне, монастир фактично існував ще наприкінці 30-х років, але саме 1640 р. Єловицький надав йому офіційний фундуш. За задумом фундатора, в монастирі мало мешкати не менше восьми монахів, які були зобов'язані дотримуватися спільножитних правил чернечого життя. При цьому ченці самі мали обирати ігумена з-поміж себе. Мілецький монастир отримав значні маєтності — ґрунти і сіножаті біля мілецького ставу та під мілецьким лісом, щорічний чинш в розмірі 100 злотих, а також забезпечення збіжжям. Крім того, окрему фундацію на обитель зробила дружина Єловицького — Єфросинія Потіївна, яка пожертвувала на її користь 2 тис. злотих капіталу. 2 вересня 1638 р., ще до надання офіційного фундушу на Мілецький монастир, Луцький православний єпископ Атанасій Пузина дав грамоту, в якому благословив намір Олександра Єловицького заснувати нову православну обитель. Владика досить ґрунтовно виклав суть спільножитного життя, яке мали вести мілецькі ченці, і надав монастирю ставропігійний статус. В січні наступного, 1639 р., подібну грамоту надав Олександрові Єловицькому Київський митрополит св. Петро Могила, а 1644 р. грамоту на ставропігію надав Мілецькому монастиреві Костянтиннопольський патріарх Парфеній.

Пожертви:

Потіївна Єфросинія 1639 р. заповіла тестаментом на Мілецький монастир 2 тис. злотих, на дубенські шпиталі — 20 злотих.

Єловицький Олександр 1644 р. заповів тестаментом монастирю на сорокоуст 30 злотих. Своєму нащадку доручив з маєтків Мільці, Пирятин, Загорці, Волки протягом 10 років надавати на Мілецький монастир 400 злотих та 20 мір озимого збіжжя щорічно. Зробив доповнення до фундації на мілецький шпиталь. Тепер, крім іншого, його утриманці мали отримувати по дві пари взуття щорічно. Нащадку своєму доручає чотири рази на рік збирати при своєму гробі убогих людей, годувати їх та обдаровувати милостинею. На це записує зі свого маєтку 40 злотих, 2 маці озимого збіжжя, 2 маці солоду. Тестаментом від 1646 р. Олександр Єловицький заповів монастирю на сорокоуст 30 злотих, ще 30 злотих мало йти ченцям Мілецького монастиря на дві служби на день, поки тіло не буде поховане. Муляру на завершення будівництва церкви та на паління цегли — понад 500 злотих; на завершення будівництва усього комплексу — церкви, мурів, монастирських будівель та ін. — 6 тис. злотих; робітникам, що працювали над зведенням оборонних мурів навколо монастиря — 30 мац збіжжя, 6 фасок масла, 6 кіп сира, 12 полтей солонини річно. 20 тис. злотих (видеркафом) леговано Мілецькому монастирю на молитву за всю родину Єловицьких та за родину його покійної дружини. 20 злотих виділено на благоустрій мілецького

шпиталю, а кількість пар взуття, яке щорічно мали отримувати його утриманці, збільшено з 2 до 4 на рік. Нащадку своєму доручив чотири рази на рік збирати при своєму гробі убогих людей, годувати їх та обдаровувати милостинею. На це записує зі свого маєтку 40 злотих, 2 маці озимого збіжжя, 2 маці солоду. Це мало відбуватися на квітну суботу, 30 серпня, 4 грудня і в день, коли помре автор тестаменту.

Тестаментом від 1647 р. Єловицький Олександр заповів монастирю на сорокоуст 30 злотих, ченцям Мілецького монастиря — 30 злотих на службу біля тіла до похорону. Муляру на закінчення мурування церкви та інші будівельні потреби — більше 600 злотих, на закінчення валів, змурування церкви, келій і трапези — 4 тис. злотих. 20 тис. злотих (видеркафом) леговано Мілецькому монастирю на молитву за всю родину Єловицьких та за родину його покійної дружини. Нащадку своєму доручає чотири рази на рік збирати при своєму гробі убогих людей, годувати їх та обдаровувати милостинею. На це записує зі свого маєтку 10 злотих, 0,5 мірки борошна та 0,5 мірки солоду на пиво. Це мало відбуватися на квітну суботу, 30 серпня, 4 грудня і в день, коли помре автор тестаменту.

Фолтанівна Анна, тестаментом від 1650 р. заповіла на Мілецький монастир Різдва Богородиці 100 злотих, на сорокоуст — 25 злотих, на винагороду за похорони — 25 злотих.

4. Єловицький Філон 1651 р. заповів тестаментом Мілецькому монастирю 200 злотих.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 58, 59.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 163—165, 252—254 зв., 256—259.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 561—563.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 502—508 зв.

Мінківці.

345. Монастир Різдва Богородиці.

Належності до унії не встановлено.

Монастир (жіночий) було засновано його першим настоятелем — ігуменом Пафнутієм Кунцевичем не пізніше 1636 р..

Пожертви:

1642 р. Кіндрат Мінковський записав на монастир Семенівське дворище. Він же 1644 р. заповів тестаментам на допомогу у будівництві церкви в Мінківцях — 50 злотих, на Мінківський монастир — 30 кіп жита.

Настоятелі та церковний причет:
о. Пафнутій Кунцевич, ігумен, зг. 1636 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 591 зв., 592.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 1456 зв.—1458 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 1437—1441 зв.

Новоселиця.

346. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено, зг. у 1614—1631 рр.

При храмі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Немиричів-Порванецьких та Новоселецьких.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 454 зв.—456 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 113—113 зв.

Орля.

347. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Пожертви:

Ушак-Куликовська Анна 1640 р. заповіла тестаментом на Орленську церкву 100 злотих.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 47. — Арк. 2, 3 зв.

Почаїв.

348. Успенський монастир. Православний.

Заснований Анною Козинською (у шлюбі Гойською) 1597 р.

До новозаснованого монастиря було поміщено чудотворну ікону Пресвятої Богородиці, яка з 1559 р. знаходилася у домовій каплиці Анни Козинської (Гойської). Саме ця чудотворна ікона зробила Почаївський монастир широко відомим спочатку на Кременеччині, а потім на Волині і, врешті, на Україні в цілому. Піднесенню духовного авторитету Почаївського монастиря сприяла також подвижницька діяльність св. Йова Заліза (†1651), який вважається його першим настоятелем.

Після смерті Анни Гойської (†1617) монастир опинився в складній ситуації внаслідок конфлікту за маєтності з її нащадком — Андрієм Фірлеєм. 1623 р. ним було організовано напад на Почаївську обитель, в ході якого монастир було вщент

пограбовано. В числі цінностей, захоплених в монастирі, була чудотворна ікона Пресвятої Богородиці, яка була повернута обителі лише 1644 р.. Остаточне врегулювання маєткових суперечностей між монастирем та паном Фірлеєм сталося 1647 р.

Пожертви:

Згідно з фундаційним записом Анни Козинської від 1597 р. обитель отримала 10 волок землі, ліс та сінокоси, 10 кіп литовських грошей щорічного чиншу, 6 селянських родин в якості монастирських підданих, десятина зі збіжя Почаївського маєтку.

Окорська Маруша 1627 р. заповіла тестаментом на Почаївський монастир 10 злотих.

Красносельський Ян не пізніше 1630 р. заповів тестаментом Почаївському монастирю адамашкові ризи, срібний келих, стихар, епітрахіль та ін. церковне начиння. Заповів поховати себе в Почаївському монастирі.

Ледоховська Катерина 1630 р. заповіла тестаментом на Почаївський монастир 100 злотих.

Адам Урсул-Рудецький не пізн. 1631 р. заповів тестаментом 50 злотих до Почаївського монастиря.

Ледоховський Григорій не пізн. 1633 р. заповів тестаментом на Почаївський монастир 150 злотих.

Трокевичова Катерина 1635 р. заповіла тестаментом на Почаївський монастир 100 злотих.

Тестаментом від 1638 р. Ян Хрінницький заповів на Почаївську церкву 100 злотих.

Ушак-Куликовська Анна 1640 р. заповіла тестаментом на Почаївський монастир 100 злотих.

Ушак-Куликовський Стефан 1640 р. заповів тестаментом на Почаївський монастир 100 злотих.

Куликовський Стефан не пізн. 1644 р. заповів тестаментом на Почаївський монастир 100 злотих.

Єловицький Олександр 1646 р. заповів тестаментом монастирю на сорокоуст 30 злотих.

Зубцевська Анастасія 1646 р. заповіла тестаментом на Почаївський монастир 200 злотих.

Карачевська Феодора 1647 р. заповіла тестаментом на Почаївський монастир 60 злотих.

Жабокрицький Іван 1648 р. заповів тестаментом на Почаївський монастир 200 злотих.

Зободневська Христина (дружина Олександра Хрінницького), православна, 1649 р. заповіла тестаментом на монастир у Почаєві 100 злотих.

Федір та Єва Домашевські 1649 р. подарували Почаївському монастирю 16,5 тис. злотих.

Жабокрицький Олександр 1652 р. заповів тестаментом на Почаївський монастир 150 злотих.

Єловицький Філон (дружина Гелжбета Підгороденська), православний, 1651 р. заповів тестаментом Почаївському монастирю 300 злотих.

Ясногорський Ян, православний, 1656 р. заповів тестаментом поховати себе в Почаївському монастирі. В разі смерті своїх дітей в неповнолітньому віці заповів тестаментом все своє майно Почаївському монастирю.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іов Залізо, ігумен, зг. у 1597—1651 рр.?

о. Софроній Підгаєцький, ігумен, зг. 1647 рр.?

о. Василій Копистенський, чер-
нець, зг. 1631 р.

Джерела та література:

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 47. —
Арк. 1—3 зв., 6, 7, 14, 15.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 38. —
Арк. 163—165, 252—254 зв.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 26. —
Арк. 4, 5 зв.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 65. —
Арк. 1—3 зв.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. —
Спр. 37. — Арк. 167 зв., 168.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. —
Спр. 40. — Арк. 9 зв., 10, 295 зв.—
295 а зв.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. —
Спр. 42. — Арк. 81, 82 зв.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. —
Спр. 46. — Арк. 63, 64 зв.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. —
Спр. 48 а. — Арк. 22—24.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 176. — Арк. 340, 351—351 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 177. — Арк. 487 зв.—491 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 225. — Арк. 67 зв.—70 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 245. — Арк. 574—580.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 261. — Арк. 498, 499 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 528—531.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 273. — Арк. 156, 157 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 41. — Арк. 1393—1395 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 87. — Арк. 502—508 зв.

349. Церква Св. Трійці (монас-
тирська).

Зведена коштом шляхетської ро-

дини панів Домашевських над чу-
дотворним відбитком стопи Пре-
святої Богородиці. Освячена 1649 р.

Джерела та література:

Огієнко І. Фортеця православія на
Волині — свята Почаївська Лавра.

Ржищів (Оржищів).

350. Посвяти церкви не встанов-
лено. Належності до унії не вста-
новлено.

Пожертви:

Ржищевський Тихон, східного
обряду, 1619 р. заповів тестаментом
на (О)Ржищівську церкву землі з
полями, сіножатями та запустями.

Ржищевський Вацлав, східного
обряду, 1640 р. заповів тестаментом
на Ржищівську церкву 200 злотих,
попові ржищівському на сорокоуст
за себе — 20 злотих, за підданого
Прокопа — 10 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 221. — Арк. 213 зв.-216 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 222, 223.

Ридомель.

351. Посвяти церкви не встанов-
лено. Належності до унії не вста-
новлено.

Пожертви:

Радавський Леско 1630 р. заповів
тестаментом на радименську цер-
кву (в Галичині?) 10 гривен.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 173. — Арк. 385—385 зв.

Сапанів.

352. Посвяти церкви не встанов-
лено. Належності до унії не вста-
новлено.

Настоятели та церковний причет:
о. Василій, зг. 1555 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 21. — Оп. 1. —
Спр. 7. — Арк. 13 зв.

Святець.

353. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1637 р.

1637 р. Катерина Тишкевич звільнила від податків святецького священика.

Настоятели та церковний причет:
о. Ілля, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 237.

Старий Костянтинів.

354. Воскресенська церква, зг. у 1575—1728 рр. Належності до унії не встановлено.

Зведена не пізніше 1575 р. Церква володіла хутором, полями та сіножатями.

Джерела та література:

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. — Т. IV. — Почаев, 1899. — С. 14, 46, 47.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 1068.

355. Церква св. Трійці (замкова). Належності до унії не встановлено.

Зведена 1561—1571 рр. князем Костянтином Острозьким. В період з 1581 по 1594 рр. храм отримав у своє володіння маєток Іришки.

Настоятели та церковний причет:
о. Андрій, протопоп костянтинівський, зг. 1596 р.

Джерела та література:

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и при-

ходов Волынской епархии. — Т. IV. — Почаев, 1899. — С. 14, 44, 45.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 1068.

356. Успенська. Належності до унії не встановлено.

Зведена не пізніше 1590 р. князем Костянтином Острозьким. Церкві належав будинок в Костянтиніві та хутір.

Пожертви:

1602 р. князь Острозький надав додаткові економічні пільги церкві, в числі яких — право на користування млинами у своїх маєтностях.

Настоятели та церковний причет:
о. Йосиф Бульба, протопоп, зг. 1646 р.

Джерела та література:

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. — Т. IV. — Почаев, 1899. — С. 14, 45, 49.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 1068 зв.

357. Церква Спасо-преображенська, зг. у 1575-1621 рр. Належності до унії не встановлено.

Зведена не пізніше 1575 р.

Пожертви:

1603 р. князь Костянтин Острозький надав настоятелю цієї церкви в якості приходу четверту частину міста Костянтинова, поля, сіножаті та ін.

Настоятели та церковний причет:
о. Матвій, зг. 1603 р.

Джерела та література:

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. — Т. IV. — Почаев, 1899. — С. 14, 46.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 1069 зв.

358. Церква Воздвиження Чесного Хреста. Православна.

Зведена не пізніше 1570 р. 1612 р. обернена на костел князем Янушем Острозьким та передана ченцям-домініканам.

Джерела та література:

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. — Т. IV. — Почаев, 1899. — С. 47.

359. Церква Воздвиження Чесного Хреста (Старицька). Належності до унії не встановлено.

Зведена 1640 р.

Пожертви:

1641 р. князь Владислав Заславський надав цій церкві хутір, поля та сіножаті.

Джерела та література:

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. — Т. IV. — Почаев, 1899. — С. 47.

Стожок.

360. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1637 р.

1637 р. дідичка Тилявецької волості Катерина Тишкевич звільнила від податків стожецького священика.

Настоятелі та церковний причет:

о. Петро, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 236.

361. Монастир. Посвяти не встановлено. В унії зг. 1619 р.(гіпотетично).

Пожертви:

Не пізніше 1619 р. пан Остафій Водирадський у своєму тестаменті

пожертвував 60 злотих на користь Стожецького монастиря та кремецького уніатського протопопа о. Федора Турського.

Настоятелі та церковний причет:

о. Аврамій, ігумен, зг. 1619 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 113. — Арк. 64 зв.—66.

с.Татаринівці.

362. Церква Св. Трійці. В унії зг. у 1617—1619 рр.

Зведена коштом князя Лева Воронєцького не пізніше 1601 р., який забезпечив її маєтками в селах Татаринівці, Красна Лука, Якимівці, Юсковець та Загорець. Крім того, князь подарував церкві оправлене сріблом Євангеліє, а також срібні речі: кубок, ложку та ківш. 1619 р. уніатський митрополит Йосиф Рутський подав до суду на панів Корницьких, Пісочинських, Стрибалів та ін. осіб у справі про незаконне володіння ними маєтками згаданої церкви. При церкві було поховано князя Лева Воронєцького та його дружину Марину Куневську.

Пожертви:

Кн. Воронєцький Лев, східного обряду, 1601 р. тестаментом підтверджує надання на церкву Св.Трійці маєтків у селах Татаринівці, Красний Луг, Юсківці, Якимівці та Загірці. На церкву князь пожертвував також Євангеліє та срібні речі. Згадується, що Святотроїцький храм було зведено його коштом, при церкві мав бути шпиталь.

Куневська Марина, 1609 р. тестаментом підтвердила надання чоловіка на Татаринівську церкву

та Збаразький костел. Заповіла тестаментом поховати себе при церкві Св. Трійці в Татаринівцях.

Настоятелі та церковний причет:
о. Леонтій, зг. у 1617—1619 рр.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 113—115, 157, 158, 407.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 64—66.

Теслугів.

363. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

1550 р. згадувався теслугівський попович Федір.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 3.

Тиявка.

364. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1637 р.

1637 р. діди́чка Тиявецької волості Катерина Тишкевич звільнила від податків тиявецького священика.

Настоятелі та церковний причет:
о. Кузьма, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 236.

Шумбар.

365. Посвяти церкви не встановлено. Належності до унії не встановлено.

Згадка про Шумбарську церкву відноситься до 1563 р.

Пожертви:

Боговитинівна Ірина-Параскева 1646 р. заповіла тестаментом звести шпиталь у Шумбарі.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 96 зв.

ІР НБУВ: Ф. 231. — Спр. 54. — Арк. 1—5.

Шумськ.

366. Монастир Св. Трійці. В унії з 1637 р.

Монастир Св. Трійці в Шумську був заснований на початку 1637 р. Фундаторами монастиря стали діди́чі Шумська — волинський хорунжий Данило Єло-Малинський та його дружина Гальшка Вільгорська. Спочатку монастир розмістився при старій дерев'яній церкві, однак фундатори зобов'язалися звести новий мурований монастирський храм.

На початку 40-х років XVII ст. монастир переживав складні часи. Пан Криштоф Вільгорський (ймовірно, родич Гальшки Вільгорської), який був відповідальним за доставку каміння для будівництва монастиря, не тільки не виконував своїх обов'язків, а й навіть захопив майно уніатської церкви у с. Боложівка (неподалік від Шумська), яка, ймовірно, була приписана до монастиря. За цими фактами 1644 р. у Кременецькому земському суді була порушена справа. Водночас суд розглядав скаргу Єло-Малинського про напад на його шумські володіння загонів надвірної міліції князя Яреми Вишневецького. Зі справи випливає, що під час погрому Шумська стався напад на монастир Св. Трійці, внаслідок якого постраждав чернець. За даними Н.Теодоровича, на початок Визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького монастир ще не було добудовано.

Пожертви:

Фундатор Шумського монастиря Єло-Малинський Данило тестаментом від 1656 р. заповів на будівництво у Шумську церкви при уніатському монастирі оо.василіян 4 тис. злотих. Просив поховати себе при Бистрицькому костелі, з умовою подальшого перепоховання в уніатській церкві м. Шумська. Заповів 8 тис. злотих на утримання шумських василіян, доручивши їм щоденно молитися за упокій його душі.

Настоятелі та церковний причет:

о. Йосафат Бокій, архімандрит, зг. у 1637—1640 рр.

о. Митрофан Смотрицький, архімандрит, зг. 1645 р.

о. Бачинський, чернець, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Stecki T. Wolyn pod wzgledem statystycznym, historycznym, i archeologicznym. — Serya 2. — Lwow, 1871. — S. 431—435.

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 233, 278, 279.

Ямпіль.

367. Посвяти церкви не встановлено. В унії зг. 1637 р.

1637 р. Катерина Тишкевич звільнила від податків ямпільського священника.

Настоятелі та церковний причет:

о. Іван, зг. 1637 р.

Джерела та література:

Пам'ятки — Т. 3. — Вип. 1. — К., 2001. — С. 237, 407.

КОСТЕЛИ, КАПЛИЦІ ТА КЛЯШТОРИ ЛАТИНСЬКОГО ОБРЯДУ НА ВОЛИНІ (СЕРЕДИНА XVI—ПЕРША ПОЛОВИНА XVII ст.)

Володимирський повіт

м. Володимир.

1. Костел фарний. Посвяти не встановлено.

Заснований не пізніше 1536 р. При костелі знаходилися поховання представників шляхетських родин Загорських, Каменських, Папроцьких та Сускаревських.

Пожертви:

Сускаревський Станіслав не пізніше 1620 р. заповів поховати себе при Володимирському костелі. Надав на змурування каплиці при костелі, де має спочивати його тіло, 1 тис. злотих.

Будзішевський Юрій тестаментом від 1621 р. заповів на Володимирський фарний костел 150 злотих для придбання срібної лампи до великого вівтаря, на каплицю "імені Ісусового", де поховано Станіслава Вольського і де має упокоїтися його власне тіло, — 150 злотих. Другим своїм тестаментом (від 1637 р.) він пожертвував на Володимирський фарний костел 40 злотих.

Каменський Андрій 1623 р. заповів тестаментом на Володимирський фарний костел 80 злотих, на придбання начиння до цього ж костелу жертвує коня, на шпиталь — 20 злотих.

1626 р. король Сигізмунд III видав привілей згаданому костелу на дві ділянки землі. Зазначється, що цей храм протягом 90 років був у руках "схизматиків", внаслідок чого нині стоїть спустошений і потребує ремонту. Саме для відновлення костелу йому надавалися нові землі.

Загорський Яків тестаментом від 1628 р. заповів тестаментом на фарний костел у Володимирі коня.

Терпиловський Юрій тестаментом від 1628 року всі свої речі — двоє коней, пістолети, срібні вироби та ін. — заповідає на фарний костел у Володимирі.

Урбанович Станіслав, декан і плебан володимирський, 1645 р. заповів тестаментом на Володимирський фарний костел чинш з двох будинків у розмірі 8 злотих, право шинкувати горілку, яке належить цим дворам, оренду з третього будинку, дві суми в розмірі 300 злотих з виплатою чиншу, 3 поля та ін.

Гавловський Павло тестаментом від 1647 р. заповів на користь фарного костелу у Володимирі 100 злотих.

Невідомий римо-католик в невідомому році заповів тестаментом на фарний костел у Володимирі для двох капланів на провізію 3 тис. злотих, на шпиталь при тому ж костелі — 2 тис. злотих.

Джерела та література:

ks.Krolik Ludwik. Organizacja diecezjalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 442—442 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 68—68 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 384, 385.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 306—309.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 56. — Арк. 128—128 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 62. — Арк. 4 зв.—6 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 72. — Арк. 212—214 зв.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 82. — Арк. 713—718.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 83. — Арк. 1123, 1124.

2. Монастир оо.домініканів при костелі Св. Трійці.

Заснований 1497 р. Великим князем литовським Олександром, розташовувався на Спаській вулиці. При кляшторі знаходилися поховання представників шляхетських родин Бишевських, Буйновських, Будзишевських, Вольських, Вонсовичів, Гавловських, Доброницьких, Жулинських, Залезьких, Заленських, Козик, Крушинських, Куропатицьких, Лисаковських, Менчин, Мисевських, Овлочимських, Печарських, Сестривитенських, Суходольських, Томашевських та Шклинських.

Серед володінь монастиря згадуються села Волька Федорівська, Лабенчі, Радовичі, Роговичі, Шистів. Крім того, монастир володів сіножатями, Скорчівським ґрунтом та урочищем Лопушне. 1610 р. уніатський митрополит Іпатій Потій обмінявся ґрунтами з кляштором, унаслідок чого домініканці отримали сімох підданих у Володимирі.

Пожертви:

Не пізніше 1597 р. Миколай Черневський легував на Володимирський кляштор та костел 70 злотих. Цю суму домініканам віддав Андрій, брат М. Черневського.

В 1602 р. Андрій Зеленський,

володимирський земський суддя, відписав монастирю двох підданих на Запятничу (передмістя Володимира) та сіножаті над ставком "поців іванівських".

Марета Лисаковська заповітом від 1604 р. заповіла на Володимирський кляштор 100 злотих.

Князь Юрій Козика 1612 р. заповів кляштору 700 злотих та особисті речі.

1613 р. холмський хорунжий Яків Лисаковський та його дружина Катерина Жуковська пожертвували 1 тисячу злотих на костел володимирських домініканів. Згадана сума мала бути об'єднана з 1 тис. злотих, яку раніше позичив Лисаковський у оо. домінікан і покладена на видеркаф. З цієї об'єднаної суми монастир мав отримувати 140 злотих чиншу щорічно. Пожертва була забезпечена маєтками Гнойне і Могильне. В листі Зг., що у цьому кляшторі Яків Лисаковський змурував каплицю, яка в майбутньому має стати його усипальницею.

Бусовинський Миколай у 1618 р. подарував монастирю 180 злотих.

Защинський Войтех у 1619 р. свідчив, що свого часу позичив Вавринцю Карпинському 4 220 злотих, але той помер, не повернувши боргу, і цю суму він записав монастирю.

Менчина Юрій тестаментом від 1619 р. заповів володимирським домініканам 100 злотих на закінчення будівництва каплиці з лівої сторони від костелу.

Бишевський Петро 1620 р. заповів тестаментом на Володимирський домініканський костел 50 злотих, а на шпиталь при ньому 10 злотих.

Вольський Станіслав 1620 р. заповів тестаментом поховати себе в каплиці монастиря оо.домініканів у Володимирі. Заповів 200 злотих на покриття каплиці бляхою.

Жулинська Катерина тестаментом від 1620 р. заповіла поховати себе в каплиці при Володимирському костелі оо. домініканів. Заповіла на каплицю, де буде спочивати її тіло, 150 злотих, на володимирський шпиталь — 100 злотих.

Софія Грибовська подарувала 1620 р. Володимирському кляштору частину маєтку в Роговичах з підданими.

Броніслав Глоговський 1621 р. склав легаційний запис на користь монастиря Св. Трійці на суму 40 злотих і 50 грошей, яку йому заборгували Василій і Юрій Мелешки.

Суходольський Мацей 1621 р. заповів тестаментом на Володимирський Святотроїцький костел оо.домініканів 100 злотих.

Лабенський Якуб 1623 р. заповів тестаментом на Володимирський костел оо.домініканів 20 злотих.

Якуб Лисаковський 1623 р. заповів на Володимирський кляштор половину села Лабенчі і 20 злотих.

1624 р. ченці кляштору свідчили, що отримали від Кіліяна і Стефана Витвинських 40 злотих.

1624 р. дружина Каспара Печаровського передала монастирю 300 злотих, відписаних ним монастирю.

1624 року князь Павло Курцевич зробив дарчий запис на користь кляштору. Згідно з ним обитель в перспективі мала отримати 400 злотих, забезпечених на маєтку Новосілки. До безпосередньої виплати згаданої суми, термін якої не

визначався, монастир отримував щорічний чинш у розмірі 28 злотих. За це домінікани мали молитися за князя Павла Курцевича та за душу його покійної дружини Софії Шашкевичівни.

Крушинський Якуб 1624 р. заповів монастирю 50 злотих на молитву за упокій його душі.

Шклинська Софія 1624 р. відписала монастирю 200 злотих, заповідаючи молитися за упокій її душі.

1625 року володимирський староста Адам Сангушко видав лист про забезпечення прав домініканського кляштору у Володимирі згідно давніх королівських привілеїв на його користь. Останні стосувалися права домініканів тримати на монастирській землі шинок та реалізовувати в ньому різноманітні спиртні напої.

Ян Заблоцький у тестаменті від 1625 р. пожертвував домініканам у Володимирі та бернардинам у Сокалі певну суму (до 50 злотих), яка залишиться після виплати всіх його боргів.

Князь Козика Петро 1628 р. заповів тестаментом на монастир 300 злотих.

Юрій Будзишевський, королівський ротмістр, двічі — у 1629 і 1632 рр. — заповідав поховати його в монастирі, записавши на монастир 150 злотих на два срібні ліхтарі.

Під 1629 р. є духовниця невідомої, в якій вона просить поховати її в монастирі і дарує монастирю 1 000 злотих.

Ян Заленський у тестаменті від 1630 р. заповів на володимирським домініканам 200 злотих, зокрема кожному з членів братії за молитву по 3 злоті. Крім того, кляштор мав

отримати також 7 мац жита, 7 мац вівса, 1 мацу гороху, 1 мацу пшениці, 5 мац ячменю та 3 мац гречки.

Добронізька Гальшка 1631 р. заповіла тестаментом на Володимирський домініканський костел 200 злотих, а на володимирський польський шпиталь — 100 злотих.

Заленський Ярош 1631 р. заповів тестаментом на монастир 300 злотих.

Мораховський Йоаким, (уніатський Володимиро-Берестейський єпископ), 1631 р. заповів тестаментом на шпиталь при монастирі оо. домініканів — 100 злотих, ченцям-домініканам — 200 злотих, "абы за душу мою пана Бога просили".

Павловський Себастьян 1631 р. заповів тестаментом на монастир 500 злотих.

Тестаментом 1631 р. Гальшка Липницька речі, які залишилися після смерті її сестри Ядвіги Липницької (на суму близько 500 злотих), передає монастирю, щоб за її душу заупокійні служби завжди служилися.

Тестаментом від 1632 р. Софія Грибовська, бажаючи найти вічний упокій у Володимирському монастирі, передала обителі 500 злотих.

Маріанна Корманська тестаментом від 1632 р. заповіла на Володимирський кляштор 200 злотих.

Княгиня Гальшка Козичанка тестаментом від 1635 р. заповіла на домініканський монастир 200 злотих, на володимирський католицький шпиталь — 20 злотих.

1635 року подружжя Корчмінських — Станіслав Корчмінський та Христина Чеховська — дали легаційний запис Володимирському домініканському кляштору на суму 500 злотих. Згадані гроші були

забезпечені маєтком Молниківці і мали щороку давати чинш в розмірі 40 злотих. За це оо. домініканці були зобов'язані щотижня правити месу за здоров'я та відпущення гріхів подружжя Корчмінських, а після їх смерті — за упокій їх душ.

Високинський Андрій тестаментом від 1644 року заповів володимирським домініканам 100 злотих.

Тестаментом від 1637 року Юрій Будзішевський пожертвував на домініканський монастир у Володимирі 40 злотих.

Шклинська Анна тестаментом від 1639 р. заповіла на Володимирський костел оо. домінікан 1 тис. злотих.

Писарський Стефан 1640 р. заповів тестаментом на монастир 50 злотих.

Павловський Себастьян тестаментом від 1640 року заповів на кляштор оо. домініканів Володимирі 500 злотих.

Лагодовський Андрій 1641 р. заповів тестаментом на монастир 1 000 злотих, які йому був винен Адам Буркацький.

Високинський Андрій 1644 р. заповів тестаментом на монастир 100 злотих.

Куропатицька Софія тестаментом від 1644 року заповіла на каплицю при домініканському монастирі у Володимирі (де буде поховано її тіло) 1,5 тис. злотих.

Хрусциківський Адам тестаментом від 1645 року пожертвував на костел оо. домініканів у Володимирі 100 злотих.

Шавловський Дем'ян 1647 р. заповів тестаментом на монастир 230 злотих.

Гавловський Павло тестаментом від 1647 року заповів на домініканський костел у Володимирі 200 злотих.

Гавловський Валеріан тестаментом від 1650 р. подарував Володимирському костелу оо.домініканів боргові записи: на 500, 223,5, 150, 100 та 62 злотих.

Княгиня Анна Козичанка 1651 р. заповіла тестаментом на Володимирський костел оо.домініканів 500 злотих капіталу, який мав забезпечити щорічний чинш у розмірі 35 злотих. Заповіла поховати себе в родовому склепі в костелі оо. домініканів м. Володимира.

Линевський Криштоф тестаментом від 1651 р. заповів на костел оо. домініканів у Володимирі 300 злотих, на шпиталь при ньому — 100 злотих.

Лисаковська Анна тестаментом від 1651 р. заповіла на костел оо. домініканів у Володимирі 100 злотих, на шпиталь при ньому — 100 злотих. Розпорядилася поховати своє тіло в родовому склепі у цьому ж храмі.

Підгороденський Станіслав тестаментом від 1651 р. заповів на Володимирський домініканський кляштор 100 злотих.

Кисіль Миколай 1651 р. заповів тестаментом на монастир 500 злотих видеркафу, яка мала давати щорічно 40 злотих чиншу.

Слюбич-Залеська Гальшка 1651 р. заповіла тестаментом на костел володимирських домініканів 500 злотих та пару срібних ліхтарів.

Підгороденський (ім'я невідоме) не пізн. 1652 р. тестаментом пожертвував 1 тис. злотих домініканському костелу в Володимирі.

Заленський Андрій тестаментом від 1653 р. заповів на костел оо. домініканів у Володимирі 3 тис. злотих, які мали дати 7% чиншу. До скриньки братства св. Рожанця, членом якого він був, = 300 злотих; на оздобу рожанкового вінка Пресвятої Богородиці — невстановлену суму; на вівтар братства — два ліхтарі вартістю 300 злотих. Заповів поховати себе при Володимирському костелі оо. домініканів у гробі батька і діда — земських володимирських суддів.

Буйновський Марко в 1654 р. заповів тестаментом оо. домініканам 2 тис. злотих.

Сестривитенська Катерина тестаментом від 1655 р. заповіла монастирю невстановлену суму грошей.

Залеська Катерина 1656 р. заповіла тестаментом Володимирському монастирю 1 тис. злотих видеркафу, який мав давати щорічний чинш у розмірі 70 злотих.

Косцевський Войтех 1656 р. заповів тестаментом Володимирському монастирю двох коней та особисті речі.

Клюзковська Марина тестаментом від 1658 р. заповіла монастирю 100 злотих на молитву за душу чоловіка.

Немировська Христина 1661 р. заповіла на св. меси за спасіння душ її та чоловіка засівки жита і пшениці у с. Зимне, городину, 6 волів робочих, 2 корови з телятами, 5 овець та ін.

Настоятелі та чернецтво:

Пріори

Миколай Кучковський, зг. 1580 р., Миколай Лисовський, зг. 1581 р., Домінік, зг. 1583 р., Мацей (з Живца), зг. у 1588—1591 рр., Йордан Ковалковський, зг. 1594 р., Габріель,

зг. у 1597—1602 рр., Віцентій Блюк, зг. 1606 р., Станіслав Доброховський, зг. у 1608—1609 рр., Габріель, зг. у 1610—1614 рр., Войцех, зг. у 1616—1617 рр., Теофіл Калинович, зг. у 1618 і 1628 рр., Матеуш Лукашевич, зг. у 1619—1622 рр., Домінік Шанявський, зг. у 1623—1626 рр., Гіяцинт Келчовський, зг. 1629 р., Антоній Сусмара, зг. у 1630—1631 рр., Августин Тарновський, зг. у 1632—1635 рр., Вінцент Решковський, зг. у 1635—1638 рр., Матеуш Боровіуш, зг. у 1639—1641 рр., Бернард Парцевич, зг. у 1642—1645 рр., Ян Августин Цецишевський, зг. 1646 р., Красовський, зг. 1647 р., Людвік Семишицький, зг. 1649 р., Флорент Маслом'янський, зг. у 1650—1651 рр., Кипріян Стефановський, зг. у 1653—1655 рр., Гонорій Виногородський, зг. у 1656—1658 рр., Чеслав Сулецький, зг. у 1659—1660 рр.

Ченці

Августин Пестрецький, зг. 1594 р., Сикст, зг. 1598 р., Габріель, "презвигер", зг. 1623 р., Діонісій Гоншовський, зг. у 1623—1624 рр., Ієронім, зг. 1623 р., Габріель Годзимирський, зг. у 1624—1625 рр., Модвик (Людвік?), зг. 1624 р., Адам, зг. 1625 р., Грегор Мусчоновський (Мщоновський), зг. 1625 р., Вацлав Матушевський, зг. 1625 р., Томаш Дибалович, зг. 1625 р., Стефан Лаговський, зг. 1625 р., Франциск, зг. 1629 р., Абрам Кореневський, зг. 1630 р., Амбросій Селецький, зг. 1630 р., Олександр Оден, зг. 1631 р., Рафал Сурин, зг. 1635 р., Вінцент Виногородський, зг. 1635 р., Якуб Ольшамовський, зг. 1637 р., Ян Павло Судовський, зг. 1638 р., Ян Ланцкорунський,

зг. 1638 р., Вікторин, зг. 1638 р., Чеслав Самборський, зг. у 1639—1640 рр., Фабіян Мислінський, зг. 1641 р., Яцко Петровський, зг. 1645 р., Сигізмунд Млодзяновський, зг. 1646 р., Хризостом Ястрембський, зг. 1649 р., Юрій Копиловський, зг. 1650 р., Кресцентій Ридзинський, зг. 1651 р., Стефан Ганський, зг. 1656 р., Фелікс Хрзановський, зг. 1656 р., Йозеф Вержбицький, зг. 1661 р.

Джерела та література:

АЮЗР. — Ч. I. — Т. VI. — К., 1883. — С. 623—630.

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 2007. — С. 251—273.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 287—290.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 1113—1115, 1315, 1316 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 370, 371 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 265—274 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 438—440.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 315 зв.—319.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 215—218, 670—673, 1336—1338.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 644—646 зв., 1123—1125.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 60—60 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 221—225.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 179, 180.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 52. — Арк. 832—834 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 54. — Арк. 107 зв., 108 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 56. — Арк. 962—962 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 59. — Арк. 840, 841 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 60. — Арк. 507 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 62. — Арк. 1090—1092.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 72. — Арк. 212—214 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 75. — Арк. 877—88, 1054—1060;
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 78. — Арк. 844, 845.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 79. — Арк. 177, 178 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 80. — Арк. 48, 49, 352 зв.—355 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 83. — Арк. 1123, 1124.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 87. — Арк. 480—483, 488, 489,
 609—613, 732 зв.— 734 зв., 790—793,
 1343 зв.—1345.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 89. — Арк. 548—557 зв., 649—653.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 90. — Арк. 886, 887 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 94. — Арк. 415 зв.—418 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 95. — Арк. 1079—1082.
 ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 106. — Арк. 1.

Загорів.

3. Домова каплиця.

Заснована 1608 р. Яном Загоровським. Зг. про отримання на цю фундацію індульгенції від Папи

Павла V. Згідно з фундацією на каплицю мало йти 20 злотих щорічного чиншу. Опікуватися нею було доручено порицькому плебанові кс. Станіславові Потоцькому.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
 Спр. 54. — Арк. 57 зв., 58.

Затурці.

4. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

5. Кляштор оо. августиніанів при костелі св. Марії Магдаліни.

Кляштор заснував 1620 р. волинський каштелян Ян Лагодовський. Згідно з його фундушевим записом монастир отримував землі загальною кількістю 7 волок землі з умовою, щоб на трьох волоках сиділо б підданих, які відробляли на обитель три дні панщини, а також город, сіножать, право вилову риби у ставку. Крім того, кожен з підданих мав виплачувати чинш в розмірі 1 маці вівса, 5 курей та 20 грошей польських. Монастир мав також щорічно отримувати з Вічинського фільварку 20 злотих, 10 корів, 10 свиней, 30 овець, 20 гусей і 60 курей. На кляштор мала також йти десятина із Затурецького фільварку, прибутки від митних зборів, вільний помол борошна у оздютницьких млинах та інші прибутки.

Фундатор забор'язувався звести костел, у кляшторі влаштувати рефектаж, три хати, кухню, спіжарню,

каплицю, дзвіницю та ін. Ченці були зобов'язані щонайменше раз на тиждень правити читану месу за фундатора, а в суботу — співану месу на честь Пресвятої Богородиці.

При кляшторі знаходилися поховання представників шляхетських родин Билицьких, Васкан-Деревинських, Вітонізьких, Волчків, Кореневських, Кисилів, Линевських, Окорських, Підгороденських, Тулковських, Фаренсбахів, Фулштинських, Чорних та Шимкович-Шкленських.

Пожертви:

Волчек Олександр 1623 р. заповів тестаментом на Затурецький костел 300 злотих та срібні речі для виготовлення начиння.

Полуянський Венедикт 1624 р. офірував монастиреві 100 та 150 злотих, срібний посуд та інше майно.

Лагодовський Андрій у 1634 р. відписав монастирю 3 "подданих своїх дедичных", а також 15 злотих на "сукно", 50 злотих від десятини із с. Шелвова, 20 злотих із с. Вічини, щотижня 10 возів дров з вічинського лісу. Ченці додатково мали одержувати 50 мац жита, 5 — вівса, 5 — гречки, а також 15 возів сіна із Затурецького, Роговицького, Твориницького і Шелвівського фільварків.

Білостоцький Федір 1640 р. пожертвував монастирю 1 тис. злотих на молитви за спасіння душі Олександра Білостоцького.

Лагодовський Андій 1641 р. подарував монастирю 200 злотих, які був йому винен Адам Буркацький.

6. Підгороденський Валеріян з дружиною Мариною Тростянівною фундували кляштору 10 тис. злотих на своїх маєтках Вічин, Затурці,

Качин та Шелвів, з яких ішов щорічний видеркаф 700 злотих.

У 1642 р. пріор отримав від Павла Орховського 100 злотих, які заповіла монастирю його дружина Ізабелла Домбровська.

Линевський Андрій 1645 р. офірував Затурецькому монастиреві, де того ж року було поховано його сина Михайла, 500 злотих, забезпечених маєтком Холопечі. За це в монастирі кожного понеділка мала відправлятися служба за відпущення гріхів Михайла.

За джерелом 1645 р. пан Лагодовський, дідич замку і села Затурець, не тільки віддав 3 тис. злотих, які заповів на мурування костелу в Затурцях, але доклав немало власного кошту на його зведення.

Обидовський Павло 1645 р. заповів монастирю 100 злотих на молитву за його душу.

Підгороденський Валеріян 1646 р., надав монастирю 100 злотих щорічного чиншу.

Тулковський Михайло 1648 р. призначив монастирю щорічний чинш в розмірі 80 злотих.

Клоновський Ян 1653 р. заповів тестаментом на Затурецький костел 400 злотих. Заповів тестаментом поховати себе при Затурецькому костелі.

Кореневський Ян 1650 р. заповів монастирю 300 злотих, а на богослужіння — 10 злотих.

Катерина з Фулштина Чорна у липні 1650 р. після поховання свого мужа Адама (похований 1650 р. "w kaplicy swietey Maryey Magdaleny") офірувала монастирю 1000 злотих на с. Павловичах (щорічних 80 злотих).

1650 р. Билицький Мартин заповів тестаментом костелу 50 злотих.

Окорський Миколай 1651 р. заповів на монастир 200 злотих та додатково 300 злотих способом видеркафу.

Підгороденський Станіслав тестаментом від 1651 р. доручив дружині оздобити каплицю в Затурецькому монастирі, в якому спочиватиме його тіло, закінчити виготовлення органів, які він уже виторгував за 2,5 тис. злотих. На Затурецький августиніанський костел пожертвував 72,5 гривни срібла, 4 тис. злотих, особисті речі та золоті вироби на придбання келиха, який має коштувати 300 злотих. Згадує, що вже фундував при цьому костелі шпиталь, підтвердив в тестаменті, що там має утримуватися 8 убогих. Доручає на кожні 3 роки давати їм по 5 злотих на кожухи. В розпорядження шпиталю передавалися городи, крім того, він щороку мав отримувати 4 маці жита локацької мірки, 1 мацу гороху, 1 мацу ячменю, 2 маці гречки, 1 фаску масла та 1 копу сирів.

Фулштинська Катерина 1651 р. заповіла тестаментом поховати себе в монастирі біля похованого чоловіка. Заповіла за свій похорон 200 злотих, ще 100 злотих надала за похорон чоловіка.

Заленський Андрій 1653 р. заповів тестаментом на костел затурецьких августиніанів 400 злотих, від яких має йти чинш в розмірі 7%.

Шимкович-Шклинський Фредерік 1653 р. заповів тестаментом на костел оо.августиніанів у Затурцях 300 злотих. Заповів поховати себе в каплиці св. Миколая у костелі оо. августиніан в Затурцях.

Вітонізька Варвара 1656 р. заповіла тестаментом на Затурецький костел оо. августиніанів 500 злотих, на затурецький шпиталь 50 злотих.

Кисилівна Теофіла не пізн. 1656 р. заповіла тестаментом на Затурецький костел 150 злотих.

Фаренсбахова Теофілія заповіла монастирю 570 злотих та, крім того, 150 злотих на те, щоб протягом року щодня відправлялася меса перед образом Пресвятої Богородиці.

Васкан-Деревинський Стефан 1657 р. заповів тестаментом на Затурецький костел оо. августиніанів 1 тис. злотих та 9 злотих.

Линевська Гелена 1657 р. заповіла тестаментом на Затурецький костел 1 тис. злотих, які мали забезпечити щорічний чинш в розмірі 70 злотих.

Настоятелі та чернецтво:

Пріюри:

Миколай Вербицький, зг. у 1620—1622 рр., Адам Коморницький, зг. 1622 р., Прокіп Братковський, зг. у 1624—1625 рр., Юліан Цибульський, зг. у 1626—1627 рр., Бернард Контковський, зг. 1629 р., Симон Гнатовський, зг. 1632 р., Августин Більський, зг. у 1633—1642 рр., Шимон з Ласкарева Горлинський, зг. у 1644—1645 рр., Августин Більський, зг. у 1648—1653 рр., Йозеф "Унговияш", зг. 1654 р., Петро Рогальський, зг. у 1656—1658 рр., Міхал Вечоркович, зг. 1658 р., Валентій Вітославський, зг. 1661 р.

Ченці:

Яцек Красноставен, зг. 1627 р., Григорій, зг. 1627 р., Ян Чарноловський, зг. у 1627—1628 рр., Блажей Порембський, зг. 1633 р., Миколай Стокло, зг. 1634 р., Симпліціян, зг. 1634 р., Матеуш "Сендомириєн", зг. 1635 р., Мико-

лай Притковський, зг. 1635 р., Миколай Приницький, зг. 1637 р., Станіслав "Корніціуш", зг. 1645 р., Петро Рогальський, зг. 1648 р., Якоб, † 1648 р., Гелазій, зг. 1649 р., Іполит "Меновита", зг. у 1650—1651 рр., Альфонс Домбровський, зг. 1661 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 274—283.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 370, 371 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 265—274 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 954, 955 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 275. — Арк. 61, 62.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 720, 721.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 60. — Арк. 491 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 477 зв., 601, 602.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 799, 801, 1086—1088.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 548—557 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 659 зв.—662.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 93. — Арк. 414, 415 зв., 614, 615 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 733 зв.—737 зв., 755—761.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 97. — Арк. 903 зв., 904 зв.

Калинівка (Калинів?).

6. Костел. Посвяти не встановлено.

Пожертви:

Граєвський Ян 1654 р. заповів тестаментом на поховання та на костельні обряди 3 тис. злотих, в т.ч. 1 тис. на вікарія і співаків Калинівського костелу. Заповів поховати себе при цьому ж костелі.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 641—643 зв.

Камінь-Коширський.

7. Костел фарний. Посвяти не встановлено.

Пожертви:

Князь Сангушко Адам 1653 р. заповів тестаментом Камінському фарному костелу 1 тис. злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 1021—1025 зв.

8. Кляштор оо. домініканів при костелі св. Архангела Михаїла.

Заснований 1637 р. волинським воеводою князем Адамом Олександром Григоровичем Сангушком Кошарським та його дружиною Катериною зі Служева. Згідно з фундацією монастир отримав пляц, на якому мав бути зведений костел і кляштор, село і фільварок Цер на Холмщині, село Обле Руське у Володимирському повіті, урочище Кожух, млини на річці Черей, право вільного вилову риби в цій річці, 500 злотих щорічного чиншу, віль не шинкування горілки та інші пільги.

Ченці Камінського конвенту зобов'язані були щодня відправляти читану месу, а за душу фундатора — співати реквієм (крім неділі та великих свят). Фундатор покладав на себе і своїх наступників обов'язок не допускати поширення у Камін-

ській волості релігійних громад (протестантських та православних), зауважуючи на необхідність підтримки римо-католицизму та унії. Монастир передавався до складу Польської провінції оо.домінікан. При кляшторі зафіксовано поховання представників шляхетних родин Богдановичів та Кметів.

Пожертви:

Богданович Василь 1644 р. записав на монастир свій власний будинок.

Уханська Катерина 1650 р. заповіла тестаментом камінським домініканам 4 тис. злотих. Виконуючи волю покійної Варвари Радзимінської, передала цьому ж кляштору 500 злотих, які вона йому заповіла. Камінські домінікани мали також отримати борги, не оплачені Уханською слугам, які за останній час померли або були вбиті козаками.

Кметянка Анна 1653 р. заповіла монастирю 1 тис. злотих і чорну спідницю на орнат.

Князь Сангушко Адам 1653 р. заповів тестаментом камінським домініканам 6 тис. злотих.

Настоятелі та чернецтво:

Пріори:

Петро Бартецький, до 1661 р., Фелікс Храновський, зг. 1661 р.

Ченці:

Лазар Троянович, зг. 1638 р., Фелікс Храновський, зг. 1660 р.

Джерела та література:

Archiwum oo. Dominikanow w Krakowie. Acta fundacji i uposiezenia klasztoru. К. 1—6.

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 284—286.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 606—608, 1016—1025 зв.

9. Монастир оо. францисканів (жіночий). Посвяти не встановлено. Зг. у 1632—1650 рр.

Пожертви:

Піщанка Якуб ("Piszanka") 1632 р. заповів монастиреві 10 злотих.

Уханська Катерина 1650 р. заповіла тестаментом на Камінський жіночий кляштор 15 тис. злотих.

Настоятелі та чернецтво:

"Отець Іларіон Беловський, законник св. Франциска, на той час старший кляштора камінського", зг. 1632 р.

Джерела та література:

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV—перша половина XVII століть). — Львів: Видавництво Отців Василян "Місіонер", 2007. — С. 286.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 1228, 1229.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 1016—1020 зв.

Качин (Кичин?).

10. Костел. Посвяти не встановлено.

Пожертви:

1650 р. Билицький Мартин заповів тестаментом костелу 10 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 1086—1088.

Ковель.

11. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1654 рр.

При храмі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Подаревських та Пригоцьких.

Пожертви:

Рембовська Регіна 1620 р. заповіла тестаментом на Ковельський костел 300 злотих та речі, які є в заставі.

Подаревський Ян тестаментом від 1622 р. заповів заплатити кс. вікарію за працю в контексті загальних видатків на похорони, на які виділялося 7 срібних ложек та особисті речі Подорецького. На ковельський шпиталь заповідає мацу збіжжя.

Кметянка Анна 1653 р. заповіла тестаментом на Ковельський костел 50 злотих на вітвар та тканину на орнат; на ковельський шпиталь — корову з телям та двох овець.

Черневська Регіна 1654 р. заповіла тестаментом на Ковельський костел 10 злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 46. — Арк. 668—970.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 378, 379 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 818, 819.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 606—608.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 1086 зв., 1087 зв.

Літовіж.

12. Костел св. Ангела. Зг. з 1604 р.

Пожертви:

1614 р. князь Януш Острозький надав на костел фундацію, згідно з якою храм отримував три волоки землі, десятину з маєтку Грибовці та ін.

Не пізніше 1640 р. Матіаш Краєвський пожертвував на користь костелу в Литовижі 160 злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 1169—1169 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 75. — Арк. 1229 зв., 1230 зв.

Локачі.

13. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

Порицьк.

14. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено.

Зг. у 1604—1619 рр.

При костелі зафіксовані поховання представників шляхетських родин Богушевських та Корбутів.

Пожертви:

Корбутовна Дорота 1606 р. заповіла тестаментом на Порицький костел 20 злотих.

Вербинський Матеї тестаментом від 1609 р. заповів на костел в Порицьку коня.

Ковальський Матеї тестаментом від 1616 р. заповів на костел у Порицьку 300 злотих, порицькому плебану кс. Станіславу Потоцькому пару волів, порицькому шпиталю — 2 корови.

Богушевський Ян в 1619 р. заповів тестаментом костелу 100 злотих;

порицький плебан мав отримати коня, а шпиталь у Порицьку — 5 злотих. Заповів поховати при костелі.

Гаєвський Матей тестаментом від 1622 р. заповів на Порицький костел 30 злотих.

Невідомий римо-католик в невідомому році заповів тестаментом порицькому шпиталю 2 тис. злотих.

Настоятели та церковний причет:

Кс. Станіслав Потоцький. Зг. у 1608—1616 рр.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 635 зв—638.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 359—359 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 821 зв., 822 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 24, 25 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 60. — Арк. 1121, 1122.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 57 зв., 58.

Свойчів.

15. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1624 рр.

При цьому храмі зафіксовано поховання представників шляхет-

ських родин Єло-Малинських, Жебецьких, Мелешок, Станів та Чаплицьких.

Пожертви:

Єло-Малинська Єва 1607 р. заповіла тестаментом фундацію на Свойчівський костел. Згідно з нею костел забезпечувався десятиною, чиншем, підданими, сіножатями, ставком та правом використовувати лісові угіддя.

Менчина Юрій тестаментом від 1619 р. заповів на користь Свойчівського костелу 200 злотих, а свойчівському плебану — особисті речі.

Стан Олександр 1624 р. заповів тестаментом на Свойчівський костел 50 злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 6 зв.—8.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 425, 426 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 179, 180.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 809, 810 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 178, 179 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 90—92.

Луцький повіт

Андріїв.

16. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Пожертви:

Семашко Миколай 1617 р. заповів тестаментом костелу в Андрієві:

городи і землю під забудову помешкань для капланів і їх слуг, 150 злотих щорічного чиншу, право користуватися млинами.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja

dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 92—95.

Березна.

17. Костел. Посвяти не встановлено. Зг. у 1633—1659 рр.

При храмі знаходилися поховання представників шляхетських родин Колпитовських, Лепесовицьких та Гембарів.

Пожертви:

Колпитовський Олександр тестаментом від 1633 р. заповів на Березницький костел 100 злотих.

Лепесовицький Миколай тестаментом від 1643 р. пожертвував на Березницький костел 50 злотих.

Гембаровна Ядвіга 1647 р. заповіла тестаментом на Березнецький костел — 200 злотих, срібний келих вартістю в 100 злотих, а також матерію для виготовлення орнату.

Гембаровна Ядвіга 1647 р. заповіла тестаментом на Березнецький костел 200 злотих та срібний келих за 100 злотих, а також матерію на орнат.

Девінський Криштоф 1659 р. заповів тестаментом на Березнецький костел 50 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 185 зв.—188 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 199 зв.—202.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 15—19.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 286. — Арк. 934, 935 зв.

Бережниця.

18. Костел парафіяльний. Посвя-

ти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Kroluk Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Бистричі (Бистриця?).

19. Костел. Посвяти не встановлено.

Пожертви:

Сло-Малинський Данило 1656 р. заповів тестаментом поховати себе при Бистрицькому костелі, з умовою подальшого перепоховання в уніатській церкві м. Шумська. Бистрицький костел отримував при цьому 6,8 тис. злотих.

Джерела та література:

Stecki T. Wolyn pod wzgledem statystycznym, historycznym, i archeologicznym. — Serya 2. — Lwow, 1871. — S. 431—435.

Блудів.

20. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Kroluk Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

Варковичі.

21. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Пожертви:

Мишка-Варковський Миколай 1613 р. в тестаменті згадує, що у Варковичах був зведений костел його коштом. На цей костел записав 2 тис. злотих видер кафу, які мали давати щорічний чинш в розмірі 100 злотих. Цей храм мав

лишатися під опікою луцьких домінікан. Заповів поховати себе при костелі у Варковичах (гіпотетично).

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 95. — Арк. 149 зв.—155 зв.

Волочицьке.

22. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Гнойниця.

23. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

Горохів.

24. Костел св. Діви Марії.

Зг. з 1604 р. У 1619 та 1626 роках князь Адам Сангушко склав фундацію на костел і пробоцтво в Горохові. Згідно з цими записами, на користь пробоцтва записувалися села Деречин, Завидів, Підеське, п'ять ланів у маєтку Старий Горохів разом з десятиною, а також інші прибутки та угіддя у володіннях Адама Сангушка. Наводиться їх детальний перелік, обумовлюється порядок богослужінь у Горохівському костелі і т. і.

При храмі були поховання представників шляхетських родин Бережецьких, Буримовських, Садлинських, Славиських та Ходуських.

Пожертви:

Аламянівна Марина 1621 р. пожертвувала на костел в Горохові 200 злотих.

Садлинський 1622 р. заповів тестаментом на Горохівський костел 100 злотих, на шпиталь при ньому — 20 злотих. Заповів тестаментом поховати себе при костелі в Горохові.

Славинський Яків 1624 р. заповів тестаментом на Горохівський костел 100 злотих, на шпиталь — 50 злотих.

Заленський Станіслав тестаментом від 1627 р. заповів на Горохівський костел коня.

Вільгорський Олександр, римокатолик конвертит, бл. 1642 р. заповів тестаментом на Горохівський костел невстановлену суму грошей.

Бережецька Богуміла 1648 р. заповіла тестаментом на костел 50 злотих та заповіла поховати себе при костелі в Горохові.

Буримовський Войтех в 1649 р. заповів тестаментом поховати себе при костелі в Горохові.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 364—371 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 267—270 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 87—96 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 127. — Арк. 1407 зв., 1408 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 133. — Арк. 692, 693.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 142. — Арк. 801, 802 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 149. — Арк. 1620, 1621 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 154. — Арк. 999 зв.—1001, 1611,
1612.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 221. — Арк. 287, 288 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 262. — Арк. 32, 33. — Арк. 629—
629 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 28. — Арк. 987, 988 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 31. — Арк. 248—251.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 5. — Арк. 701, 701 зв.

Грушівна.

25. Каплиця. Посвяти не встанов-
лено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja
dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w
XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. —
S.15.

Губків.

№26. Костел парафіяльний. Посвя-
ти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja de-
kanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w
XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. —
S. 16.

Гулевичі.

27. Костел. Посвяти не встанов-
лено.

Пожертви:

Тестаментом від 1639 р. Філон

Гулевич подарував Гулевичівському
костелу 1 тис. злотих.

Вольський Ян 1646 р. заповів
тестаментом на Гулевичівський
костел 100 злотих, на шпиталь при
ньому — 20 злотих.

Козинський Матей 1655 р. запо-
вів тестаментом на Гулевичівський
костел 30 злотих. Заповів поховати
себе при костелі.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 221. — Арк. 144 зв.—148.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 251. — Арк. 13, 14 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —
Спр. 93. — Арк. 514, 515 зв.

Деражня.

28. Костел св. Архангела Гавриї-
ла. Зг. у 1604—1616 рр.

Тестаментом від 1616 р. Оль-
брихт Сокоцький заповів поховати
своє тіло при цьому костелі.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja
dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w
XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. —
S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 105. — Арк. 476, 477 зв.

Дорогостаї.

29. Костел. Посвяти не встанов-
лено.

Пожертви:

Свіденська Софія 1599 р. запо-
вила тестаментом поховати себе при
костелі в Дорогостаях, або при цер-
кві в Букоємі біля могили першого
чоловіка Адама Букоємського.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 56. — Арк. 23 зв.—225 зв.

Дубно.

30. Костел фарний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1655 рр.

Пожертви:

Тжицінський Матеуш 1601 р. заповів тестаментом на Дубенський костел 51 копу литовських грошей та 43,5 лит гроші. Згадана сума мала забезпечувати щорічний чинш дубенському плебану в розмірі 10 злотих.

Жабловецький Мартин 1639 р. заповів тестаментом на фарний Дубенський костел 100 злотих.

Багинський Мартин 1652 р. заповів тестаментом на ремонт фарного костела 200 злотих.

Гроховська Варвара в 1655 р. заповіла тестаментом на фарний Дубенський костел 500 злотих.

Близько 1657 р. Батоговський Войтех звелів тестаментом, щоб двір в Дубні після смерті дружини перейшов у розпорядження місцевого костелу для обладнання там шпиталю.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 116, 117.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 596—600 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 322 зв.—324 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 879 зв.—882 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 943, 944 зв.

31. Монастир оо. бернардинів. Посвяти не встановлено.

Закладений 1620 р.

При цьому кляшторі знаходилися поховання представників шляхетських родин Багинських, Вільчопольських, Глембоцьких, Гроховських, Гужельських, Жабловецьких, Лисаковських, Осовських, Плисковських, Пясецьких, Трецецьких, Хоревських, Яковських та Ясманецьких.

Пожертви:

Богуцький Каспер 1622 р. подавав на користь бернардинського монастиря в Дубні двір у цьому місті.

Шашевський Андрій тестаментом від 1623 р. подарував Дубенському кляштору оо. бернардинів коня та 100 злотих.

Стрижевський Самійло тестаментом від 1626 р. заповів на Дубенський кляштор оо. бернардинів 500 злотих.

Жукович Якуб 1631 р. заповів тестаментом ченцям-бернардинам у Дубні 500 злотих.

Шашевська Настасія 1632 р. заповіла тестаментом на Дубенський кляштор оо. бернардинів жертвує 100 злотих. Просить чоловіка замовити сорокоуст за себе в "монастирі руському". Заповіла поховати себе при кляшторі оо. бернардинів в Дубні.

Потіївна Єфросинія тестамен-тами 1635 та 1639 рр. заповіла тестаментом на Дубенський кляштор 30 злотих з проханням відправити 30 заупокійних служб перед образом Пресвятої Богородиці.

Новицький Микола 1635 р. заповів тестаментом 15 злотих Дубенському кляштору.

Жабловецький Мартин 1639 р. заповів тестаментом на Дубенський

костел оо. бернардинів 200 злотих, срібний келих та ін. речі, на дубенські шпиталі (католицький та руський) — по 20 злотих.

Вільчопольський Криштоф не пізніше 1639 р. заповів тестаментом на Дубенський костел оо. бернардинів 300 злотих. Заповів поховати себе при цьому ж костелі.

Балицький Ян-Станіслав тестаментом від 1641 р. пожертвував на Дубенський кляштор оо. бернардинів коня, пару пістолетів, срібні речі та різні боргові суми в розмірі 36, 15 та 2,3 тис. злотих.

Козловський Ян 1642 р. заповів тестаментом на Дубенський костел оо.бернардинів 50 злотих, двом дубенським шпиталям — 15 злотих.

Плисковська Софія 1642 р. заповіла тестаментом на Дубенський костел оо. бернардинів 200 злотих.

Трецецький Станіслав 1645 р. заповів тестаментом на Дубенський кляштор оо. бернардинів 1 тис. злотих.

Яковський Криштоф 1645 р. заповів тестаментом на Дубенський бернардинський костел 2 тис. злотих.

Яшанічкова Катерина не пізніше 1646 р. заповіла тестаментом на Дубенський костел оо.бернардинів 280 злотих щорічного чиншу від капіталу в розмірі 4 тис. злотих.

Вонсовський Войтех 1646 р. заповів тестаментом Дубенському кляштору 10 злотих.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадувалося Дубно.

Багинський Мартин 1652 р. за-

повів тестаментом на костел оо. бернардинів 1 тис. злотих.

Пясецький Рафаїл 1652 р. заповів тестаментом поховати себе при костелі оо. бернардинів. Дружині доручив обдарувати костел, в якому спочиватиме його тіло.

Лисаковська Анна 1652 р. заповіла тестаментом на кляштор оо. францискан в Дубні 1 тис. злотих.

Хоревський Петро 1653 р. заповів тестаментом на Дубенський костел оо. бернардинів 300 злотих, на невстановлений шпиталь — 5 злотих.

Гроховська Варвара у 1655 р. заповіла тестаментом на Дубенський костел оо. бернардинів 1 тис. злотих. Будинок і нерухомість у Дубно доручила продати, а прибутки від продажу обернути на користь католицького шпиталю при кляшторі оо. бернардинів.

Глембоцький Юрій 1656 р. заповів тестаментом на Дубенський костел оо. бернардинів 300 злотих.

Гужельська Анна 1657 р. заповіла тестаментом на Дубенський костел оо.бернардинів 500 злотих та заповіла поховати себе при костелі оо. бернардинів в Дубні.

Охримович Ян 1657 р. заповів тестаментом дубенським бернардинам 400 злотих вливкового права.

Осовський Данило 1658 р. заповів тестаментом на Дубенський костел оо. бернардинів 400 злотих та заповів поховати себе при цьому ж костелі.

Джерела та література:

ЦНБ. ІР: Ф. 231. — Спр. 38. — Арк. 44, 45зв., 58, 59.

ЦДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 130. — Арк. 444 зв., 445.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 133. — Арк. 1125, 1126 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 154. — Арк. 521, 522 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 177. — Арк. 996—998.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 183. — Арк. 386 зв.—389 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 196. — Арк. 1260—1263.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 216. — Арк. 617—617 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 219. — Арк. 596—600 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 21. — Арк. 1202—1204.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 225. — Арк. 120, 121 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 233. — Арк. 488—491, 700—702.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 242. — Арк. 268—271 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 244. — Арк. 60—65 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 255. — Арк. 153—160 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 272. — Арк. 126 зв.—130, 322 зв.—
 324 зв., 393—395.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 273. — Арк. 616 зв.—619.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 280. — Арк. 879 зв.—882 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 282. — Арк. 209—212, 214, 215,
 483—490.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 286. — Арк. 512 зв.—515 зв.
 ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 441. — Арк. 137—151.

Звягель.

32. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

33. Костел. Посвяти не встановлено. Зг. у 1637—1639 рр.

Пожертви:

Зорявінська Анна 1637 р. заповіла тестаментом на Звягельський костел 50 злотих.

Гжибовський Ян 1639 р. заповів тестаментом на Звягельський костел 1 тис. злотих, на звягельський шпиталь — 300 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 206. — Арк. 158—160.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 219. — Арк. 612—615.

Золочівка.

34. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1632 рр.

Пожертви:

Халковська Катерина 1619 заповіла тестаментом поховати себе при костелі у Золочівцях.

Поплавський Ян 1632 р. заповів тестаментом пожертву на Золочівський костел, яку мала зробити дружина. Заповів тестаментом поховати себе при цьому ж костелі.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
 Спр. 178. — Арк. 98 зв.—101.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
 Спр. 26. — Арк. 39, 40 зв.

Кашгород.

35. Костел св. Софії.

Пожертви:

Кашевська Анна-Софія 1654 р. заповіла тестаментом на костел св. Софії у Кашгороді 5 тис. злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 280. — Арк. 450—454 зв., 519—522 зв.

Клевань.

36. Костел св. Діви Марії.

Заснований князем Юрієм Івановичем Чарторийським (на Клевані) в кінці XVI ст. 1598 р. він та його дружина княгиня Олександра Вишневецька склали фундацію, згідно з якою костел (уже існуючий) отримав масток Новий Став. Цю фундацію князь Чарторийський підтвердив також своїм тестаментом від 1603 р.

При костелі існували поховання князів Чарторийських, а також представників шляхетських родин Богушевичів, Брудзевських, Гасинських, Грабських, Єничів, Закорських, Колпитовських, Косцинських, Крогулецьких, Луцьких, Межинських, Охримовичів, Ростопшів, Севруків, Сеправських, Чапличів, Ясеницьких та Ясликовських.

Пожертви:

Крогулецький Ян 1610 р. заповів тестаментом на Клеванський костел 15 злотих та 1 копу лит. грошей на шпиталь при ньому.

Закорський Іван 1617 р. заповів тестаментом на Клеванський костел 750 злотих, книги та столове срібло, клеванському плебану — 10 злотих. Доручає також нагородити за працю та "дзвоніння" духовенство

"грецького набоженства", яке прибуде на похорон.

Межинська Анна тестаментом від 1622 р. заповіла на Клеванський костел летнік для виготовлення орнату.

Грабський Криштоф 1625 р. заповів тестаментом на Клеванський костел 100 злотих польських.

1630 р. князь Миколай Чарторийський склав фундацію на костел, забезпечивши його додатковими земельними угіддями та прибутками з маєтків Жуків і Грушвиця.

Не пізніше 1634 р. Вишневський Самійло заповів тестаментом фарному костелу в Клевані 1 тис. злотих.

Єничівна Маруша 1634 р. заповіла тестаментом на Клеванський костел 50 злотих, кс. Бартоломею — 10 злотих, на клеванський шпиталь — 12 злотих.

Колпитовська Маруша 1639 р. заповіла тестаментом на Клеванський костел Св. Діви Марії 100 злотих.

Ясеницький Януш 1640 р. заповів тестаментом на Клеванський костел 150 злотих.

Луцький Матеуш тестаментом від 1640 р. доповнив свою фундацію на костел у Клевані (1 тис. злотих) сумою в 100 злотих. Згадана сума мала йти на утримання трьох убогих у місцевому шпиталі.

Єнич Іван 1641 р. заповів тестаментом на Клеванський костел 100 злотих.

Ясликовська Софія 1644 р. заповіла тестаментом на Клеванський костел 1 тис. злотих.

Севрук Євстафій 1648 р. заповів тестаментом на Клеванський костел 200 злотих.

Єничівна Христина 1649 р. заповіла тестаментом на костел у Клевани золоті та срібні речі, а також дрібну худобу.

Косцинський Бернард 1651 р. заповів тестаментом на Клеванський костел 600 злотих.

Сеправська Анна 1651 р. заповіла тестаментом на Клеванський костел 50 злотих, на клеванський шпиталь — 10 злотих.

Чаплич Криштоф 1651 р. заповів тестаментом на Клеванський костел 300 злотих.

Брудзевська Олександра 1652 р. заповіла тестаментом клеванському пробощу 40 злотих, на образ Пресв. Богородиці — 10 злотих.

Ростопчі (Ростопша?) Петро 1654 р. заповів тестаментом на Клеванський костел 50 злотих.

Охримович Ян 1657 р. заповів тестаментом Клеванському костелу 400 злотих, 200 злотих на лампу до образу Пресв. Богородиці та матерію на орнат.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 273 зв.—278 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 170, 171 зв., 740 зв.—744.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 473—475 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 27, 28 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 283, 284 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 471—473 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 196. — Арк. 823—825 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 650—652.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 304—307.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 1299—1301 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 713—716.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 168 зв.—170.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 178 зв., 179 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 34—36.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 492—494, 654—657 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 413—413 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 483—490.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 285. — Арк. 653 зв., 654 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 218 зв., 219 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 63—70.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 36. — Арк. 1216—1223 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 620—622 зв.

Коблин.

37. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1599—1617 рр.

Пожертви:

Семашко Мартин, не пізн. 1599 р. заповів тестаментом на костел у Коблині маєток Пекалів.

Семашко Миколай 1617 р. підтвердив тестаментом всі права костела у Коблині.

Тестаментом від 1641 р. Балицький Ян-Станіслав заповів на костел в Коблині 60 злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 55. — Арк. 559, 560 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 120, 121 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 92—95.

Корець.

38. Костел фарний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1647 рр.

При цьому костелі знаходилися поховання князів Корецьких, а також представників шляхетських родин Вігур, Гневишевських, Корсаків та Прушинських.

Пожертиви:

Прушинський Андрій 1622 р. заповів тестаментом на Корецький костел 100 злотих, на месу — 10 злотих.

Вігура Олександр 1633 р. заповів тестаментом Корецькому фарному костелу 150 злотих, ксьондзу на фарі 10 злотих.

Корсаківна Регіна 1633 р. заповіла тестаментом на келих до Корецького фарного костелу 30 злотих.

Не пізніше 1634 р. Вишневський Самійло заповів тестаментом фарному Корецькому костелу невстановлену суму боргу та невстановлену кількість особистих речей.

Метлянова Катерина дівоче прізвище не встановлене не пізніше 1634 р. заповіла тестаментом на Корецький фарний костел власні ре-

чі — мідь, тканини, срібний посуд та ін.

Козинський Костянтин 1632 р. заповів тестаментом фарному Корецькому костелу 100 злотих.

Князь Корецький Кароль 1633 р. заповів тестаментом на Корецький костел 10 тис. злотих, на шпиталі — 1 тис. злотих.

Чапський Ян 1642 р. заповів тестаментом на фарний костел в Корці 300 злотих.

Длугопольський Войтех 1644 р. заповів тестаментом на фарний костел в Корці 10 злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 516, 517.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 178. — Арк. 456—468.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 669 зв.—671 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 553—556.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 250—252.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 471—473 зв. — Арк. 439, 440 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 860—863 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 931—933.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 778, 779 зв.

39. Монастир оо. францисканів. Посвяти не встановлено. Зг. у 1619—1651 рр.

При костелі знаходилися похо-

вання представників шляхетських родин Богуфалів, Вишневських, Длугопольських, Залеських, Красносельських, Любевських, Менжинських, Мончинських, Мслтковських, Погорських, Покривицьких, Чапських та Ясликовських.

Пожертви:

Менжинський Станіслав 1619 р. заповів тестаментом на Корецький францисканський костел 1,5 тис. злотих.

1621 р., перебуваючи у турецькому полоні, князь Самійло Корецький склав лист на користь корецьких францисканів. Очікуючи страти чи вічного ув'язнення, князь, бажаючи подякувати Богові за своє звільнення з минулого турецького полону, подарував монастирю оо. францисканів у Корці маєток Дуплінки.

Печ Адам тестаментом від 1623 р. пожертвував на Корецький францисканський костел гроші, які позичав різним особам, загальною сумою в 243,5 злотих, та 95,8 коп литовських грошей, а також срібні речі, матерію та ін.

Грабський Криштоф 1625 р. заповів тестаментом на монастир оо. францисканів у Корці 20 злотих.

1626 р. ротмістр Байбуда склав на користь францисканського монастиря в Корці дарчий запис, згідно з яким він отримав худобу та особисті речі. В їх числі — яловиць — 5, телят — 4, масла — 8 фасок, сиру — 5 кіп, м'яса вепрячого — 20 полтів, сукна — 7,5 ліктів, килимів — 2, фалендишу — 1.

Не пізніше 1627 р. князь Кароль Корецький склав фундацію на користь Корецького францискансь-

кого кляштору про щорічний чинш в розмірі 130 злотих десятини з маєтку Тарговиця.

Красносельська Анна тестаментом від 1628 р. заповіла на костел оо. францисканів у Корці 1 тис. злотих.

Вігура Олександр 1633 р. заповів тестаментом корецьким францисканам 400 злотих.

Князь Корецький Кароль 1633 р. заповів тестаментом на Корецький костел оо. францисканів 1 тис. злотих.

Не пізніше 1634 р. Вишневський Самійло заповів тестаментом на змурування францисканського костелу 9 тис. злотих.

Залеський Вавринець 1634 р. заповів тестаментом на костел, в якому буде поховано його тіло, 4 мулів та 1 корову. Корецький плебан мав отримати 15 злотих.

Метлянова Катерина дівоче прізвище не встановлене не пізніше 1634 р. заповіла тестаментом на Корецький кляштор оо. францисканів 50 злотих.

Цешковський Миколай 1634 р. заповів тестаментом маєток Подубше у Жмудському старостві на Корецький кляштор оо. францисканів.

Новицький Микола 1635 р. заповів тестаментом 15 злотих на Корецький кляштор.

Гжибовський Ян 1639 р. заповів тестаментом корецьким францисканам 500 злотих.

Конопчанка Анна 1641 р. заповіла тестаментом на Корецький костел оо. францисканів 100 злотих, срібні речі, тканину на орнат та перла на образ Св. Діви Марії. На Корецьке братство "рожанця свя-

того" — 50 злотих, на три шпиталі в Корці — 30 злотих.

Любевський Томаш 1641 р. заповів тестаментом корецьким францисканам 20 злотих, братству "рожанця святого" — 30 злотих, корецькому плебану — 10 злотих.

Чапський Ян 1642 р. заповів тестаментом на Корецький францисканський костел 1 тис. злотих.

1643 р. князь Самійло-Кароль Корецький дав дозвіл корецьким францисканам використовувати його ліси для опалення їхнього монастирського двору у селі Дуплінках та для ремонту селянських хат.

1644 р. возний свідчив про введення корецьких францисканів у володіння маєтками Велика та Середня Деражня. Вказав, що згадані села були передані Корецькому францисканському монастирю в посесію під забезпечення 11 тис. злотих, пожертвованих видеркафовим записом князем Самійлом Корецьким.

Длугопольський Войтех 1644 р. заповів тестаментом на Корецький костел 20 злотих, на братство "св. рожанця Св.Діви Марії" в Корці — 10 злотих, трьом шпиталям — 15 злотих.

Погорський Миколай 1644 р. заповів тестаментом на Корецький костел оо. францисканів 2 тис. злотих. Крім того, на Корецький католицький шпиталь (у новому місті) жертвує 100 злотих.

Рогурський Микола не пізніше 1644 р. заповів тестаментом на Корецький кляштор оо. францисканів 2 тис. злотих.

Карказан Стефан тестаментом

1646 р. легує корецьким францисканам 300 злотих.

Гневишевський Станіслав 1647 р. заповів тестаментом на костел оо. францисканів (ймовірно, в Корці) 400 злотих.

Мончинський Ян 1647 р. заповів тестаментом на Корецький францисканський костел 30 злотих.

Мислтковський Миколай 1648 р. заповів тестаментом на францисканський костел в Корці 500 злотих.

Ясликовська Агнешка 1651 р. заповіла тестаментом корецьким францисканам всю свою худобу.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадувався Корець.

Настоятели та чернецтво:

Августин Радлинський, гвардіян. Зг. 1644.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 201—203.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 1135 зв.—1137 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 283, 284 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 601, 602.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 47—547 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 159. — Арк. 1187—1187 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 846—849.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 178. — Арк. 456—468.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 553—556, 862—864 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 192. — Арк. 54, 55, 439, 440 зв., 471—473 зв., 517, 518.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 196. — Арк. 1260—1263.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 198. — Арк. 499—502.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 219. — Арк. 612—615.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 230. — Арк. 650—652, 770 зв. — 772 зв., 860—863 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 238. — Арк. 98, 99, 931—933, 984—986 зв., 1173 зв., 1174 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 251, 283—285 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 255. — Арк. 778, 779 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 258. — Арк. 404—406 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 262. — Арк. 409, 410 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 269. — Арк. 614 зв.—616.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 441. — Арк. 137—151.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 44. — Арк. 1420, 1423—1423 зв.

Крупа.

40. Костел. Посвяти не встановлено.

Пожертви:

Бжозовська Софія 1656 р. заповіла тестаментом на Крупський костел 100 злотих та заповіла поховати себе при цьому ж костелі.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 282. — Арк. 43, 44 зв.

Кучкоровець.

41. Каплиця. Посвяти не встановлено.

Перебувала в маєтності Станіслава Петровського. Зг. 1614 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 97. — Арк. 46, 47.

Лаврів?

42. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

Лешнів.

43. Монастир оо. бернардинів. Посвяти не встановлено. Зг. 1632—1654.

При кляшторі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Бартковських та Вядовських.

Пожертви:

Мезинська Марина 1632 р. заповіла тестаментом на Лешнівський костел 200 злотих.

Холоєвський Вікторин тестаментом від 1636 р. заповів 200 злотих на костел в Лешневі.

Завішанка Меланія-Катерина 1640 р. заповіла тестаментом на Лешнівський кляштор оо. бернардинів 300 злотих і сукно.

Ян Люшковський тестаментом від 1641 р. заповів на Лешнівський кляштор оо.бернардинів дві суми — 1 та 4 тис. злотих, на братство св. Анни при Лешнівському костелі — 500 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 183. — Арк. 969—971 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 225. — Арк. 922 зв.—924 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 273. — Арк. 274, 275.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 280. — Арк. 139 зв., 140 зв.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 42. — Арк. 1203 зв.—1208.

Луцьк.

44. Кафедральний костел Св. Трійці.

Зведений 1545 р. зусиллями Луцького єпископа Юрія Фальчевського. При костелі було також збудовано єпископські покої, відкрито школу та шпиталь Св. Духа. Кафедра володіла маєтками: Торчин, Садів, Лучиці, Порськ та Підлозці, землею на Гнідаві та пляцом у Луцьку. При костелі був проповідник, на утримання якого йшли гроші від торчинського мита. Крім того, на користь храму йшло 30 кіп литовських грошей щорічно від митної комори в Берестечку, а від прибутків Луцька — борошно, солод, віск та гроші з податку на горілку.

При кафедральному костелі знаходилися поховання представників шляхетських родин Воронечьких, Боговитинів, Гойських, Голенських, Гонсинських, Гораських, Маложицьких, Раєцьких, Рудкерів, Семашок, Стемпковських, Фальчевських.

Пожертви:

Голенський Щасний 1598 р. заповів тестаментом на кафедральний Луцький костел "на побожні вчинки" 100 злотих, а в разі смерті неповнолітнього сина костел мав отримати додатково 1 тис. злотих.

Рудкерівна Катерина 1603 р. заповіла тестаментом на фарний

костел у Луцьку 200 злотих.

Раєцький Станіслав 1610 р. заповів тестаментом на Луцький кафедральний костел 100 злотих, на польський шпиталь — 50 злотих.

Гонсинський Ярош 1613 р. заповів тестаментом на Луцький кафедральний костел 300 злотих.

Стемпковський Лукаш 1615 р. заповів тестаментом на кафедральний костел в Луцьку 500 злотих

Стемпковський Матей, брат Лукаша, фундував на вівтар в кафедральному костелі 400 злотих.

Єловицька Катерина 1617 р. заповіла тестаментом на Луцький кафедральний костел 2 тис. злотих. Крім того, доручила чоловіку обдарувати церковним начинням цей костел та костел Вишеградський.

Кобильський Микола 1619 р. заповів тестаментом вікаріям Луцького кафедрального костелу 15 злотих.

Семашківна Богдана 1619 р. заповіла тестаментом Луцькій капітулі кухонне начиння та столове срібло.

Гойський Криштоф 1620 р. заповів тестаментом на Луцький кафедральний костел 3 тис. злотих. Крім того, 210 злотих щорічного чиншу призначалося на різні потреби. В тому числі на лікаря та ліки до шпиталю св. Лазаря 50 злотих, до шпиталю св. Духа — 20 злотих, до бурси — 20 злотих, на виконання піснi про св. Діву Марію для студентів перед лекціями — 20 злотих, на читану службу божу в кафедральному костелі — 60 злотих, на службу за померлих — 40 злотих.

Не пізніше 1621 р. Криштоф Гойський зробив фундацію на

користь Луцької римо-католицької капітули. Згідно з нею, капітула отримувала 3 тис. злотих польських, забезпечених маєтком Звиняч, які мали давати 210 злотих річного чиншу.

Не пізніше 1624 р. Ян Халезький зробив фундацію на кафедральний костел в розмірі 500 злотих видеркафової суми, забезпеченої маєтком Скорче.

Кобильський Войтех 1625 р. заповів тестаментом кафедральному костелу в Луцьку 25 злотих.

Самійло Стрижевський тестаментом від 1626 р. заповів на кафедральний костел в Луцьку 500 злотих.

Гораський Ян 1630 р. заповів тестаментом Луцькому кафедральному костелу 1 тис. злотих.

Вилежинський Ян тестаментом від 1635 р. заповів на користь Луцького кафедрального костелу 50 злотих.

Чаплянка Катерина 1637 р. заповіла тестаментом на Луцький костел Св. Трійці 100 злотих.

1638 р. князь Миколай Чарторийський, як опікун неповнолітнього князя Самійла Корецького, вніс лист із корективами фундації Самійла Йоакимовича Корецького на Луцький костел Св.Трійці. Останній заповів на кафедральний костел 1800 злотих, забезпечивши їх маєтком Пелчин у Корецькій волості Луцького повіту Волинського воєводства. Згадана сума мала бути покладена на видеркаф і давати щорічний прибуток костелу в розмірі 126 злотих. Пізніше князь Кароль Корецький вніс зміни у фундацію, перенісши суму 1800

злотих на маєток Тарковиці з призначенням на Луцький костел щорічного чиншу в розмірі 130 злотих. А оскільки цей маєток за певним контрактом було вилучено з володінь Корецьких, князь Миколай Чарторийський затвердив повернення фундаційної суми на маєток Пелчин з призначенням щорічного чиншу на Луцький костел у розмірі 150 злотих.

Голяський Валентій не пізніше 1638 р. заповів тестаментом Луцькому кафедральному костелу власні речі (одяг, посуд, тощо).

Кринський Марко 1639 р. заповів тестаментом на Луцький фарний костел 100 злотих.

1644 р. князь Адам Сангушко склав запис про пожертву на Луцький кафедральний костел орнату.

Лоза Станіслав, суфраган луцький, не пізніше 1645 р. заповів тестаментом на костел св. Трійці в Луцьку 5 тис. злотих.

Стрижевський Самійло не пізніше 1647 р. заповів тестаментом на Луцький кафедральний костел 500 злотих.

Куrowsька Марина 1648 р. заповіла тестаментом на кафедральний костел св. Трійці 50 злотих.

Красинський Олександр 1649 р. заповів тестаментом 1 тис. злотих на вічну лампу перед св. сакраментом до костела св. Трійці.

Загоровська Олександра 1651 р. заповіла тестаментом на Луцький кафедральний костел 100 злотих.

Маложицький Геліаш 1652 р. заповів тестаментом на Луцький кафедральний костел 400 злотих.

Князь Сангушко Адам тестаментом від 1653 р. підтверджує фунда-

цію на кафедральний костел в Луцьку і надає йому додатково ще 1 тис. злотих.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Савчу́к Б. Т. Втрачені християнські храми Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 41—46.

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 348—352 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 87, 88 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 181184 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 166—171.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 929—931.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 61 зв.—63 зв., 155 зв.—158 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 115 зв.—118, 502 зв.—507.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 44 зв., 356—358 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 25 зв., 26.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 521, 522 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 612—616 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 133, 134 а.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 213. — Арк. 624 зв.—627 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 267—272 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 948, 949.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 102—105 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 428—431.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 118—121.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 814—818 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 361 зв.—364 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 400 зв.—405.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 854—857 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 92—95.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 227—230.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 21—23.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 862—864.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 650 зв.—652 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 379, 380 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 8^с. — Арк. 1021—1025 зв.

45. Костел св. Петра і Павла.

Храм засновано на початку XVII ст. 6 липня 1616 р. Луцький католицький єпископ Павло Волицький освятив фундаменти нового костелу. Протягом 1616—17 і 1619—20 рр. нагляд за будівництвом костелу вів італійський архітектор Якуб Бріано, який був автором проекту. Перша служба у ще недобудованому костелі відбулася 1623 р. У 1630 р. звели склепіння над головним вівтарем, а в 1636 р. — над усім костелом, залишивши отвір для спорудження купола. Після консультацій з рим-

ським архітектором, (можливо, Бенедиктом Моллі), протягом 1637—38 рр. купол було зведено. 1639 р. костел знову освятили, хоча ще будувались вежі (до 1642 р.). 1639 рік визнається як рік, коли костел в основному був завершений, хоча остаточно будівництво храму завершилося 1659 р.

При костелі св.Петра і Павла функціонував єзуїтський колегіум. Вперше з ініціативою про його заснування виступив Луцький єпископ Мартин Шишковський ще в 1604 році. Того ж року відкрили місійний дім, який існував до 1608 р. 1607 р. для забезпечення діяльності майбутнього колегіуму були надані маєтності. Наступного, 1608 р. місійний дім реорганізовано в колегіум, який діяв до 1773 р. 1640 р. в колегіумі працювало уже 30 єзуїтів. 1646 р. італійським архітектором Бенедиктом Моллі було складено проект розширення колегіуму, реалізувати який не вдалося через війну 1648 р.

При костелі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Гулевичів, Кашевських, Кобильських, Млодзяновських, Рос-тоцьких, Станішевських,

Пожертви:

1610 р. Юрій Гулевич склав лист, згідно з яким єзуїтський колегіум в Луцьку отримував фільварок Патриківщина на передмісті Луцька.

1613 р. ракиборський староста Матей Лешневський подарував єзуїтському колегіуму Бурецький пляц у Луцькому окольному замку.

Петровський Станіслав (Станіславович) 1616 р. заповів тестаментом половину маєтку Кучкоровець

луцьким єзуїтам. На добудування костелу отримували луцькі єзуїти 1 тис. злотих.

Закорський Іван 1617 р. заповів тестаментом по 10 злотих луцьким єзуїтам.

1617 р. Адам Урсул-Рудецький подарував на користь єзуїтського колегіуму пляц в Луцькому окольному замку.

Кобильський Микола 1619 р. заповів тестаментом луцьким єзуїтам 15 злотих.

1620 р. Андрій та Сигізмунд Калениковичі склали дарчий запис, згідно з яким єзуїтський колегіум отримував ділянку орної землі в околицях Луцька.

Красинський Андрій 1623 р. заповів тестаментом 2 тис. на костел оо. єзуїтів.

Грабський Криштоф 1625 р. заповів тестаментом на монастир оо. єзуїтів у Луцьку 20 злотих.

Кобильський Войтех 1625 р. заповів тестаментом на єзуїтський костел у Луцьку 3 тисячі польських злотих.

Стрижевський Самійло тестаментом від 1626 р. заповів на Луцький костел оо. єзуїтів 500 злотих.

Харлинський Симон тестаментом від 1629 р. заповів на користь луцьких єзуїтів 50 злотих.

Тестаментом від 1635 р. Вилежинський Ян пожертвував на користь луцьких єзуїтів 1 тис. злотих.

Стемпковський Петро 1636 р. заповів тестаментом на костел св. Петра в Луцьку 20 тис. злотих. Заповів поховати себе при цьому ж костелі.

Кашевська Анна не пізніше 1637 р.

заповіла тестаментом костелу Луцького колегіуму оо.єзуїтів 500 злотих.

Гулевич Філон 1639 р. заповів тестаментом на Луцький костел оо. єзуїтів 5 тис. злотих.

Кохан Ян 1639 р. заповів тестаментом на костел оо. єзуїтів 50 злотих.

Кринський Марко 1639 р. заповів тестаментом луцьким єзуїтам 100 злотих.

Завішанка Меланія-Катерина 1640 р. заповіла тестаментом луцьким єзуїтам 300 злотих.

Млодзяновський Станіслав 1640 р. заповів тестаментом поховати себе при Луцькому костелі оо. єзуїтів. Доручив своєму синові — кс. Томашу Млодзяновському — зробити легату на костел.

Ростоцька Катерина 1640 р. заповіла тестаментом на Луцький костел оо. єзуїтів 1 тис. злотих.

Станішевський Ян 1640 р. заповів тестаментом луцьким єзуїтам 1 тис. злотих.

Луцький Матеуш тестаментом від 1640 р. заповів на користь луцьких єзуїтів 200 злотих.

Ольшамовський Адам не пізніше 1644 р. заповів тестаментом на Луцький колегіум оо.єзуїтів 1 тис. злотих.

Кашевська Анна 1645 р. заповіла тестаментом на Луцький костел оо. єзуїтів 100 злотих, на шпиталь — 50 злотих.

Гембаровна Ядвіга 1647 р. подарувала луцьким єзуїтам борг в розмірі 2 тис. злотих, забезпечений маєтком Осове.

Куровська Марина 1648 р. заповіла тестаментом костелу оо. єзуїтів 50 злотих.

Загоровська Олександра 1651 р. заповіла тестаментом єзуїтам Луцького колегіуму 100 злотих.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадувався Луцьк.

Гораїнівна Анна 1657 р. заповіла тестаментом на Луцький костел оо. єзуїтів 500 злотих.

Линевська Гелена 1657 р. заповіла тестаментом луцьким єзуїтам 50 злотих.

Джерела та література:

Колосок Б. В. **Римо-католицькі святині Луцька**. — К.: Техніка. 2004. — 224 с.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 98 зв., 99.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 18, 19 зв., 655—655 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 473—475 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 787—790 зв

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 356—358 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 283, 284 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 154. — Арк. 521, 522 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 166. — Арк. 395—397.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 625 зв.—629 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 612—616 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 495 зв., 496 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 267—272 зв., 310—313 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 221. — Арк. 144 зв.—148, 304—307, 516 зв.—518 зв., 663—665 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 238. — Арк. 816 зв., 817 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 242. — Арк. 799, 800 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 258. — Арк. 15—19.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 261. — Арк. 428—431.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 269. — Арк. 814—818 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 282. — Арк. 184, 185 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 441. — Арк. 137—151.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 22. — Арк. 729, 730 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 26. — Арк. 21—23.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 42. — Арк. 1203 зв.—1208, 1028—1300.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 95. — Арк. 755—761.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 204. — Арк. 386—391.

46. Костел св. Якуба.

Перші згадки про храм відносяться до 1545 р. Костел володів корчмою, будинками в Луцьку, на Заглушецькому передмісті та біля костелу св. Хреста разом з їх мешканцями, а також пустими пляцями та рибалками, що мешкали на плебанських землях. При костелі існував шпиталь. При храмі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Бонковських, Висоцьких, Жолендовських, Закревських, Мировицьких, Мровинських, Смиковських та Терпиловських.

Пожертви:

Стемпковський Лукаш 1615 р. за-

повів тестаментом на шпиталь св. Якуба 50 злотих.

Смиковський Юрій тестаментом від 1615 р. заповів на костел св. Якуба в Луцьку 20 злотих.

Петровський Станіслав (Станіславович) 1616 р. заповів тестаментом на луцький шпиталь св. Якуба 400 злотих.

Мировицький Матей 1618 р. заповів тестаментом на святоякубський костел в Луцьку начиння.

Мровинський Матей 1618 р. заповів тестаментом на придбання церковного начиння для костелу св. Якуба в Луцьку 400 злотих.

Дахновичівна Раїна 1623 р. заповіла тестаментом на костел св.Якуба у Луцьку 20 злотих.

Жолендовський Миколай 1632 р. заповів тестаментом на костел св. Якуба у Луцьку 20 злотих.

Висоцький Войтех не пізніше 1634 р. заповів тестаментом поховати себе при костелі св. Якуба, на який пожертвував 84 злоті.

Смиковська Катерина 1645 р. заповіла тестаментом костелу св. Якуба в Луцьку 100 злотих.

Закревська Анна 1646 р. заповіла тестаментом на костел св.Якуба у Луцьку 1 тис. злотих, на шпиталь при ньому — 300 злотих.

Куровська Марина 1648 р. заповіла тестаментом на костел св.Якуба 50 злотих.

Харлинська Христина 1651 р. заповіла тестаментом на шпиталь при костелі св. Якуба 20 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
кс. Мартин Іздембський, зг. у 1621—1634 рр.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В.,

Савчук Б.Т. Втрачені християнські храми Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 54—56.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 101. — Арк. 340, 341.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 929—931.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 18, 19 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 172 зв.—175 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 179 зв., 180 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 720, 721 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 981—983.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 204—207 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 115—117.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 428—431.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 754, 755 зв.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 1223—1226зв.

47. Монастир оо. домініканів при костелі св. Діви Марії.

Фундований королем Ягайлом 1390 р., який надав кляштору село Городницю. Трьома роками пізніше князь Вітовт подарував луцьким домініканам село Новий Став зі ставом та млином. Луцькі митники мали сплачувати домініканам 4 копи литовських грошей. В середині XVI ст. в Луцьку згадується двір пріора та будинок, що належали костелу св. Діви Марії. Крім того, на вул. Татарській домініканам належало ще 6 будинків. У маєтку Новий Став домінікани заснували па-

пірню. Як на той час, це було досить велике підприємство, яке виготовляло папір на продаж. У 60—70-ті роки XVI ст. домінікани відкрили у Луцьку бровар, корчму і шинок.

Протягом XVI ст. при домініканському костелі діяла школа.

1598 р. біскуп Бернард Мацейовський подарував луцьким домініканам чудотворний образ Пресвятої Богородиці. Відтоді домініканський монастир в Луцьку став одним із найважливіших релігійних центрів Волині, пов'язаний з почитанням св. Діви Марії.

При Луцькому кляшторі св. Діви Марії зафіксовано поховання представників шляхетських родин Богушевичів, Бонецьких, Бранських, Валицьких, Вольських, Вороньцьких, Гораїнів, Горецьківських, Гулевичів, Красинських, Коханів, Кринських, Куровських, Ласинських, Милковських, Петровських, Прушинських, Рогалевських, Скринських, Станішевських і Гулковських.

Пожертва:

Крушинський Станіслав 1599 р. заповів тестаментом на домініканський костел в Луцьку дві суми — 130 та 80 злотих. Заповів поховати себе при костелі оо. домініканів у Луцьку.

Фальчевська Гальшка 1602 р. заповіла тестаментом луцьким домініканам 100 злотих.

1606 р. король Сигізмунд III своїм листом надав монастирю Пустівський пляц у Луцьку з правом будівництва. Це надання стало причиною гострого конфлікту з міським урядом, який вважав згаданий пляц своєю власністю.

Гонсинський Ярош 1613 р. запо-

вів тестаментом на Луцький домініканський костел св. Діви Марії 100 злотих.

Мишка-Варковський Миколай 1613 р. заповів тестаментом луцьким домініканам 100 злотих.

Волинецький Станіслав, східнього обряду, 1614 р. заповів тестаментом луцьким домініканам 30 кіп литовських грошей на месо та молитву за спасіння душі.

Стемпковський Лукаш 1615 р. заповів тестаментом на шпиталь домініканський 50 злотих.

Жаровський Микола тестаментом від 1615 р. заповів на завершення мурування костелу св. Діви Марії 200 злотих та коня, а також особисті речі для придбання орнату і келиха.

Петровський Станіслав (Станіславович) 1616 р. заповів тестаментом на Луцький домініканський костел половину маєтку Кучкоровець. На добудування костелу луцькі домінікани отримували 1,3 тис. злотих.

Бранська Анна 1617 р. заповіла тестаментом на костел 300 злотих та деякі особисті речі.

Закорський Іван 1617 р. заповів тестаментом 10 злотих луцьким домініканам.

Гулевичівна Олена 1618 р. заповіла тестаментом на Луцький домініканський костел 800 злотих. Крім того, 50 злотих було виділено на луцький католицький шпиталь.

Бонецький Ян в 1619 р. заповів тестаментом костелу св. Діви Марії 1050 злотих та власні речі. Заповів поховати себе при костелі.

Гораїн Ян 1619 р. доручає тестаментом своєму синові Миколаю

змурувати каплицю при костелі Св. Діви Марії у Луцьку і виділяє на це будівництво 1 тис. злотих. 2 тис. злотих виділяється на потреби ченця-домініканина о. Стефана Гораїна — молодшого сина Яна Гораїна. Зазначається, що ця сума після смерті о. Стефана має перейти в розпорядження Луцького домініканського монастиря. Цей монастир мав в перспективі отримати також невстановлену суму грошей, позичену князю Ольбрихту — Станіславу Радзивілу, в забезпечення якої Гораїни володіли фільварком Борсуковщина, островом Момотовщиною, селом Дубищі, маєтком Дерни та волоками під Оликою. Крім того, Ян Гораїн пожертвував на католицький шпиталь в Луцьку, Олиці та Харлупі гроші на загальну суму в 250 злотих.

Кобильський Микола 1619 р. заповів тестаментом луцьким домініканам 15 злотих.

Гулевич Павло 1620 р. заповів тестаментом на луцький домініканський костел 300 злотих.

Горецьківський Андрій тестаментом від 1621 р. пожертвував на костел оо. домінікан в Луцьку 25 злотих.

Прушинський Микола тестаментом від 1622 р. заповів на костел св. Діви Марії в Луцьку 1,5 тис. злотих, записаних на маєтку Васильковичі, дворик у Торичні на землі Луцького біскупа, який він тримав "за певним правом" заставним, та срібні речі.

1623 р. один із ченців домініканського монастиря у Луцьку — кс. Іполіт (Дмитро) Гулевич зробив фундацію на користь власної обителі. Згідно з нею, кляштор отри-

мав його родинні маєтки на Волині та Брацлавщині. В їх числі в межах Волинського воєводства на користь луцьких домініканів відходили села та фільварки Коршовець, Верб'яїв, Полганів, двір в Луцькому замку разом з церквою св. Дмитра. Крім того, у Брацлавському воєводстві луцькі домінікани отримували маєток Голешів та інші володіння.

Красинський Андрій 1623 р. заповів тестаментом на Луцький домініканський костел 2 тис. злотих і ще 2 тисячі — на фундацію шпиталю при Луцькому домініканському монастирі.

Пелкі Олександр не пізніше 1624 р. заповів тестаментом на Луцький костел св. Діви Марії 100 злотих.

Сволинський Антоній 1624 р. заповів тестаментом луцьким домініканам 300 злотих.

Валицька Урсула тестаментом від 1624 р. пожертвувала на домініканський костел в Луцьку 100 злотих.

Грабський Криштоф 1625 р. заповів тестаментом на монастир оо. домініканів у Луцьку 20 злотих,

Кобильський Войтех 1625 р. заповів тестаментом луцьким домініканам 500 злотих.

Стрижевський Самійло тестаментом від 1626 р. заповів на Луцький кляштор оо. домініканів 500 злотих.

Не пізніше 1626 р. Марина Чеконська записала на користь Луцького домініканського кляштору 20 кіп литовських грошей.

Яроховський Станіслав тестаментом від 1626 р. пожертвував на користь Луцького домініканського кляштору: коня з сідлом, пістолет,

шаблю, 32 злотих і 12 грошей та ін.

Войтех Кендзерський тестаментом від 1626 р. заповів 500 злотих на срібну лампу перед образом св. Діви Марії у Луцькому домініканському костелі, крім цього, на цей же костел — 250 злотих.

Тестаментом від 1628 р. Криштоф Бучайський заповів на користь костелу св. Діви Марії коня.

Терпиловський Юрій не пізніше 1628 р. заповів тестаментом на Луцький кляштор оо. домініканів двох коней, 6 ліктів фалендишу та ін. речі.

Харлинський Симон тестаментом від 1629 р. заповів на користь луцьких домініканів 50 злотих.

Богушевич Олександр в 1630 р. заповів тестаментом на домініканський костел у Луцьку 200 злотих, битий таляр та особисті речі.

Скринський Станіслав 1630 р. заповів тестаментом на Луцький костел оо. домініканів 1,5 тис. злотих.

1631 р. Юрій Гулевич склав лист про дарування домініканському монастирю в Луцьку 1116 злотих та 20 грошів, які йому заборгував Андрій Гулевич.

Кобильська Єлизавета 1632 р. заповіла тестаментом на молитву до братства св. Рожанця при Луцькому домініканському монастирі 50 злотих.

Новицький Микола 1635 р. заповів тестаментом 15 злотих Луцькому домініканському кляштору.

Вилежинський Ян тестаментом від 1635 р. заповів луцьким домініканам — 500 злотих.

Зорявінська Анна 1637 р. заповіла тестаментом луцьким домініканам 100 злотих.

Чаплянка Катерина 1637 р. заповіла тестаментом на Луцький домініканський костел 100 злотих.

Кохан Ян 1639 р. заповів тестаментом луцьким домініканам 200 злотих, пріору домініканського монастиря — 50 злотих, двом польським шпиталям по 10 злотих.

Кринський Марко 1639 р. заповів тестаментом на Луцький костел оо.домініканів 300 злотих.

Завішанка Меланія-Катерина 1640 р. заповіла тестаментом луцьким домініканам 100 злотих.

Лозчанка Варвара 1640 р. заповіла тестаментом на костел оо. домініканів в Луцьку 300 злотих.

Ростоцька Катерина тестаментом від 1640 р. заповіла луцьким домініканам 100 злотих.

Вольський Юрій 1642 р. заповів тестаментом на Луцький домініканський костел 150 злотих.

Криницький Марко не пізніше 1645 р. заповів тестаментом на Луцький монастир оо. домініканів шаблю.

Вежбетинська Єва 1646 р. заповіла тестаментом на Луцький кляштор оо. домініканів 15 злотих.

Вонсовський Войтех 1646 р. заповів тестаментом луцьким домініканам 10 злотих.

Палікровська Єлизавета 1646 р. заповіла тестаментом луцькому монастирю оо.домініканів 50 злотих.

Станішевська Катерина 1646 р. заповіла тестаментом на домініканський кляштор в Луцьку 200 злотих.

Буркацький Ян не пізніше 1647 р. заповів тестаментом на Луцький кляштор оо. домініканів 300 злотих.

Рогалєвський Андрій 1647 р. заповів тестаментом на Луцький домініканський костел 640 злотих та

300 злотих капіталу щорічного чиншу.

Микола Гораїн у тестаменті від 1647 р. зазначив, що оскільки волю свого батька, Яна Федоровича Гораїна на змурування родинної каплиці у домініканському костелі він так і не виконав, то зараз на цю потребу виділяє 1,5 тис.злотих. Доручає також виконати інші легації домініканам, які зробив його батько і які не виконав він сам.

Козинська (ім'я невідоме) 1648 р. заповіла тестаментом Луцькому домініканському кляштору 300 злотих.

Куровська Марина 1648 р. заповіла тестаментом Луцькому монастирю оо. домініканів двір у Луцьку і 350 злотих.

Красинський Олександр 1649 р. заповів тестаментом на Луцький домініканський монастир 10 тис. злотих, 2 тис. злотих — на оздобу чудотворного образу св. Діви Марії у тому ж монастирі, 2 тис. злотих — на каплана при домініканському костелі, що мав щотижня відправляти дві заупокійні меси за його душу, на шпиталь при домініканському монастирі — 5 тис. злотих.

Ласинський Миколай 1649 р. заповів тестаментом поховати себе при костелі оо.домініканів у Луцьку. В тестаменті згадує, що в луцькому домініканському костелі знаходився вітвар перед чудотворним образом св. Діви Марії, виготовлений його коштом і коштом його дружини. На цей вітвар від свого імені і від імені дружини Ласинський пожертвував срібний келих, покритий золотом, і 500 злотих.

Маляновський Мацей 1649 р. за-

повів тестаментом на Луцький домініканський костел 130 злотих. Заповів поховати себе при цьому ж костелі.

Княгиня Воронецька Олександра 1651 р. заповіла тестаментом на костел оо. домініканів 100 злотих.

Загоровська Олександра 1651 р. заповіла тестаментом луцьким домініканам 2 тис. злотих. Крім того, нею жертвувалися коштовності на чудотворний образ св. Діви Марії в домініканському костелі.

Марцишевський Ян-Явгел 1651 р. заповів тестаментом луцьким домініканам до братства св. Рожанця 500 злотих.

Харлинська Христина 1651 р. заповіла тестаментом луцьким домініканам "до св. Рожанця" 500 злотих, до шпиталю при домініканському монастирі — 30 злотих.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадувався Луцьк.

Матишевський Мартин 1652 р. заповів тестаментом на образ Пресвятої Богородиці 500 злотих. Заповів поховати себе при костелі оо. домініканів.

Підгороденський (ім'я невідоме) не пізніше 1652 р. заповів тестаментом 1 тис. злотих на домініканський костел в Луцьку.

Чаплич-Шпановський Казимир 1654 р. заповів тестаментом на костел оо. домінікан в Луцьку 1 тис. злотих посагових грошей своєї покійної сестри.

Линевська Гелена 1657 р. заповіла тестаментом луцьким домініканам 50 злотих.

Охримович Ян 1657 р. заповів тестаментом оо. домініканам 1 тис. злотих, крім того, на оздобу образу Пресвятої Богородиці — перський килим і братству св. Рожанця — пару перських коверців.

Ласинська з Бежвець Регіна невідомого року заповіла тестаментом поховати себе при костелі оо. домініканів. В тестаменті згадує, що чудотворний образ Св. Діви Марії, який зберігається в Луцькому домініканському костелі, був намальований за кошти її та чоловіка.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 61 зв., 62 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 87, 88 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 76. — Арк. 984 зв., 985 зв., 987, 988 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 77. — Арк. 1082—1082 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 149 зв.—155 зв., 1 6 6 — 1 7 1 .

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 517—519, 609—611, 929—931.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 18, 19 зв., 537, 538 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 139 зв.—141, 473—475 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 213, 214 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 112. — Арк. 33—35, 127—129 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 123 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 242, 245, 787—790 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 135. — Арк. 236, 237 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 139. — Арк. 704, 705 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 142. — Арк. 356—358 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 146. — Арк. 283, 284 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 147. — Арк. 313 зв., 314 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 149. — Арк. 415 зв., 416, 1081 зв., 1082, 1179—1182 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 154. — Арк. 521, 522 зв., 646, 647 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 160. — Арк. 194, 195 зв., 547—549.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 166. — Арк. 395—397.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 173. — Арк. 568—570, 611—613.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 183. — Арк. 177—179.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 187. — Арк. 1050—1055.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 196. — Арк. 1260—1263.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 198. — Арк. 612—616 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 204. — Арк. 133, 134 а.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 206. — Арк. 158—160.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 216. — Арк. 267, 272 зв., 310—313 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 221. — Арк. 516 зв.—518 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 225. — Арк. 369—371 зв., 1176 зв.—1178 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 230. — Арк. 1026, 1029, 1119—1121 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 251. — Арк. 233—237 зв., 785—789.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 255. — Арк. 153—160 зв., 241—245 зв., 397 зв.—399 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 260. — Арк. 456 зв., 457.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 261. — Арк. 428—431.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 262. — Арк. 45, 46 зв., 118—121, 212—214 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 269. — Арк. 32, 33 зв., 597 зв.—599, 754, 755 зв., 814—818 зв., 872, 873 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 272. — Арк. 265—274 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 273. — Арк. 724 зв., 725 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 275. — Арк. 7 зв.—9.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 282. — Арк. 483—490.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 441. — Арк. 137—151.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 23. — Арк. 82—84.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 26. — Арк. 21—23.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 27. — Арк. 225—227 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 42. — Арк. 1203 зв.—1208.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 45. — Арк. 526 зв., 527 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. —

Спр. 14. — Арк. 379, 380 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 62. — Арк. 89, 90.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 83. — Арк. 1386 зв.—1389 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 95. — Арк. 755—761.

48. Монастир сестер-бригідок (при костелі св. Архангела Михаїла?)

Кляштор св. Бригіди засновано 1624 р. з ініціативи волинської римо-католицької шляхти. Законниці прибули до Луцька на запрошення Ізабели Семашко, а перше помешкання — двір у Луцькому замку — надав бригідкам князь Ольбрихт Радзивілл. Отримавши значну фінансову та матеріальну допомогу від місцевої шляхти, бригідки розгорнули масштабне будівництво монастирського комплексу — чернечого корпусу та костелу. Будівництво було остаточно завершено не пізніше 1642 р. На той час житлові приміщення кляштору були настільки просторі, що луцькі бригідки змогли прийняти до себе одноіменних законниць Брестського конвенту.

Пожертви:

1624 р. подружжя Єло-Малинських — Миколай Єло-Малинський та Христина Вишневецька — подарували кляштору двір в Луцькому окольному замку.

Кобильський Войтех 1625 р. заповів тестаментом луцьким черницям — бригідкам 600 злотих.

Войтех Кендзерський тестаментом від 1626 р. пожертвував на користь Луцького кляштору сестер-бригідок 300 злотих.

1635 р. король Владислав IV надав луцькому монастирю бригідок право мати окремий вхід у замковому мурі з кляшторної башти у напрямку ріки Стир для забезпечення обителі водою та поліпшення протипожежної безпеки.

Вилежинський Ян тестаментом від 1635 р. заповів на користь

луцьких бригідок 8 тис. злотих.

Чаплянка Катерина 1637 р. заповіла тестаментом луцьким бригідкам 100 злотих.

Гулевичівна Марина не пізніше 1638 р. заповіла тестаментом на монастир св. Бригіди в Луцьку 1 тис. злотих та деякі власні речі.

Кохан Ян 1639 р. заповів тестаментом луцьким бригідкам 50 злотих.

Завішанка Меланія-Катерина 1640 р. заповіла тестаментом луцьким бригідкам 300 злотих.

Ростоцька Катерина тестаментом від 1640 р. заповіла на кляштор сестер-бригідок 100 злотих.

Люшковський Ян тестаментом від 1641 р. заповів на кляштор сестер-бригідок у Луцьку 1 тис. злотих.

1643 р. Агнешка Броніцька своїм записом подарувала монастирю сестер-бригідок двір із кам'яницею у Луцькому окольному замку.

Вольський Станіслав 1646 р. заповів тестаментом доньці Софії (черниці кляштору сестер бригідок) 500 злотих на провізію. В цю суму не входить вартість посагу, який кляштор уже отримав раніше.

Палікровська Єлизавета 1646 р. заповіла тестаментом Луцькому кляштору сестер бригідок 50 злотих, шпиталю св. Лазаря — 10 злотих.

Не пізніше 1647 р. Криштоф Шимкович-Шклинський подарував кляштору сестер-бригідок свій двір у Луцькому замку.

Куrowsька Марина 1648 р. заповіла тестаментом Луцькому монастирю св. Бригіди 100 злотих, на два луцькі шпиталі — св. Духа і св. Лазаря — по 100 злотих.

Слюбич-Залеська Гальшка 1651 р.

заповіла тестаментом доньці Христині Мелешківні (черниця-бригідка) 500 злотих.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадувався Луцьк.

Лисаковська Анна 1652 р. заповіла тестаментом 3 тис. злотих доньці Францишці, яка була черницею кляштору св. Бригіди в Луцьку.

Підгороденський Н. не пізніше 1652 р. заповів тестаментом луцьким бригідкам 1 тис. злотих.

Заленський Андрій 1653 р. заповів тестаментом на костел черниць-бригідок в Луцьку 400 злотих.

Князь Сангушко Адам 1653 р. заповів тестаментом кляштору св. Бригіди в Луцьку 1 тис. злотих.

Линевська Гелена 1657 р. заповіла тестаментом луцьким бригідкам 50 злотих, черниці кляштору св. Бригіди в Луцьку "Одинцовні" — 30 злотих.

Джерела та література:

Троневи́ч П. О., Хі́лько М. В., Савчу́к Б. Т. Втрачені християнські храми Луцька. — Луцьк, 2001. — С. 47—49.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 356—358 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1179—1182 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 612—616 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 133, 134 а.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 212. — Арк. 3 зв., 4 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 310—313 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 225. — Арк. 922 зв.—924 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 785—789.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 511—513 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 428—431.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 126 зв.—130, 265—274 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 441. — Арк. 137—151.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 361—361 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 1470, 1471.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 1203 зв.—1208.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 1497 зв.—1499.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 117—121 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 548—557 зв., 649—653, 1021—1025 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 755—761.

49. Кляштор оо. боніфратріїв при костелі св. Марії Магдалини.

Фундований 1639 р. луцьким каноніком Балтазаром Тишкою. Монахи, що мали опікуватися хворими у шпиталі, який свого часу заснував канонік, отримували двір, щорічний чинш в 600 злотих від капіталу в розмірі 8 тисяч злотих, а також 5 тисяч злотих з щорічним чиншем в 400 злотих, внесених Михайлом Мишкою і забезпечених його маєтком Мирків.

Пожертви:

Буркацький Ян, гіпотетично римо-католик, 1645 р. заповів теста-

ментом луцьким боніфратріям 100 злотих.

Решотарський Ян 1646 р. заповів тестаментом луцьким боніфратріям 200 злотих.

Гулевич Данило не пізніше 1647 р. заповів тестаментом на монастир оо. боніфратріїв 100 злотих.

Куrowsька Марина 1648 р. заповіла тестаментом монастирю св. Марії Магдалини оо. боніфратріїв 1 тис. злотих, які мали щорічно давати чинш в розмірі 80 злотих.

Підгороденський Станіслав 1651 р. заповів тестаментом на Луцький кляштор оо. боніфратріїв 100 злотих.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадувався Луцьк.

Линевська Гелена 1657 р. заповіла тестаментом луцьким боніфратріям 30 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 442—444.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 128—128 зв., 290—292 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 261. — Арк. 428—431.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 370, 371 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 441. — Арк. 137—151.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 755—761.

50. Кляштор оо. бернардинів при костелі св. Хреста.

Перші згадки про костел св. Хреста в Луцьку відносяться до 1585 р. На той

час костел був парафіяльним. Докладних відомостей про його історію до 1643 р. виявити не вдалося. Відомо лише, що в свято св. Трійці від кафедрального собору до костела св. Хреста проводилися урочисті хресні ходи католицького духовенства і вірних.

1643 р. Агнешка Пашинська за кілька тисяч злотих скупила землю біля костелу св. Хреста і подарувала її бернардинам, які заснували на ній монастир. Саме тоді під опіку оо. бернардинів перейшов і костел св. Хреста.

Пожертви:

Карказан Стефан тестаментом 1646 р. легував луцьким бернардинам 300 злотих.

Решотарський Ян 1646 р. заповів тестаментом на Луцький бернардинський кляштор 300 злотих.

Рогалевський Андрій 1647 р. заповів тестаментом луцьким бернардинам 175 злотих.

Загоровська Олександра 1651 р. заповіла тестаментом луцьким бернардинам 100 злотих.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадувався Луцьк.

Підгороденський Н. не пізніше 1652 р. заповів тестаментом 1 тис. злотих бернардинському костелу в Луцьку.

Линевська Гелена 1657 р. заповіла тестаментом луцьким бернардинам 30 злотих.

Охримович Ян 1657 р. заповів тестаментом на Луцький костел оо. бернардинів 500 злотих та деякі речі, на лампу до образу Пресвятої Богородиці у цьому ж костелі — 200 злотих.

Станіславський Казимір 1659 р. заповів тестаментом луцьким бернардинам 50 злотих.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 283—285 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 241—245 зв., 290—292 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 814—818 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 272. — Арк. 265—274 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 483—490.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 441. — Арк. 137—151.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 95. — Арк. 755—761.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 96. — Арк. 620—623.

Межиріч.

51. Монастир оо. францисканів. Посвяти не встановлено. Зг. у (1604?) 1614—1652 рр.

При кляшторі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Болбас-Ростоцьких, Бистриєвських, Бруховських, Грибовських, Єловицьких, Жуковичів, Зджарських, Марцишевських, Новицьких, Одинців-Соколовських, Радзяновських, Римінських, Рогуських та Седликовських.

Пожертви:

Тестаментом від 1604 р. Юрій Бистран пожертвував на костел в Межирічі 5 злотих.

1614 р. гайдук Петро Застковський та його дружина Софія подарували монастирю будинок у Красилові разом з "прилеглостями і нивами".

Римінський Ян 1618 р. заповів

тестаментом на Межиріцький костел оо. францисканів худобу та скирту жита.

Рогуський Андрій 1623 р. заповів тестаментом на Межиріцький костел 1 тис. злотих.

Боговитинівна Маруша, православна, 1624 р. заповіла тестаментом на кляштор 200 злотих.

Грабський Криштоф 1625 р. заповів тестаментом на монастир оо. францисканів у Межирічі 20 злотих.

Кобильський Войтех 1625 р. заповів тестаментом межиріцьким францисканам 100 злотих.

Жукович Якуб 1631 р. заповів тестаментом на Межиріцький костел оо. францисканів 500 злотих, межиріцькому шпиталю — 500 злотих.

Ясинський Шимон не пізніше 1631 р. заповів тестаментом костелу в Межирічі 200 злотих.

1632 р. Ян Бортницький записав на користь францисканського кляштору будинок в Межирічі.

Не пізніше 1634 р. Вишневецький Самійло заповів тестаментом костелу оо. францисканів у Межирічі 500 злотих.

Новицький Микола 1635 р. заповів тестаментом Межиріцькому кляштору 13 злотих. Додатково пожертвував на Межиріцький францисканський монастир 2 тис. злотих, на капелу св. Антонія — двір в Острозі.

Зорявінська Анна 1637 р. заповіла тестаментом на Межиріцький костел оо. францисканів 100 злотих.

Болбас-Ростоцький Єреміяш 1639 р. заповів тестаментом на Межиріцький костел оо. францисканів 2 тис. злотих та ін.

Гжибовський Ян 1639 р. заповів тестаментом межиріцьким францисканам 500 злотих.

Калиновська Маріанна 1642 р. заповіла тестаментом конвенту межиріцьких францисканів під Острогом 200 злотих.

Седликовський Павло 1643 р. заповів тестаментом Межиріцькому францисканському монастирю 200 злотих.

Вонсовський Войтех 1646 р. заповів тестаментом Межиріцькому конвенту 10 злотих.

Карказан Стефан тестаментом 1646 р. легує на францисканський костел в Межирічі 500 злотих.

Паліковська Єлизавета 1646 р. заповіла тестаментом Межиріцькому монастирю оо. францисканів 50 злотих.

Городиська Єфросинія 1648 р. заповіла тестаментом на монастир оо.францисканів в Межирічі 3600 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при Оскорському костелі в Польщі. Зазначила, що бажала знайти вічний спочинок при монастирі оо. францисканів у Межирічі, але змушена тікати від "неприятеля костелу божого" (козаків) до Польщі — на батьківщину чоловіка.

Марцишевський Ян-Явгел (чоловік Олени Чернієвни) 1651 р. заповів тестаментом на Межиріцький кляштор оо. францисканів 500 злотих.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадувався Межиріч.

Єловицький Данило 1652 р. за-

повів тестаментом на Межиріцький костел оо. францисканів невстановлену суму грошей.

Зджарський Андрій 1652 р. легував на Межиріцький костел оо. францисканів 100 злотих.

Зджарський Людвік-Олізар 1657 р. заповів тестаментом на костел в Межирічі 300 злотих.

Єловицька Анна 1655 р. заповіла на костел в Межирічі 200 злотих.

Грибовський Андрій в невідомому році заповів тестаментом на Межиріцький костел 1 тис. злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 490 зв.—496.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 37 зв.—38 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 413 зв.—415 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 180—182 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 356—358 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 283, 284 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 591, 592 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 725—727, 996—998.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 471—473 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 1260—1263.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 457—459 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 158—160.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 715 зв.—717 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 612—615.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 251. — Арк. 283—285 зв., 785—789.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 255. — Арк. 153—160 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 269. — Арк. 597 зв.—599.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 272. — Арк. 319—322, 521—525.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 273. — Арк. 125—127, 400—402 зв., 437—439.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 280. — Арк. 581—584 зв., 879 зв.—882 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 282. — Арк. 402, 403 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 262. — Арк. 69—74.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 441. — Арк. 137—151.

ЦДІАК України: Ф. 2229. — Оп. 1. —

Спр. 2. — Арк. 1.

ЦДІАК України: Ф. 2229. — Оп. 1. —

Спр. 7. — Арк. 1.

Несвіч (Несвіж?).

52. Костел. Посвяти не встановлено.

Пожертви:

Кобильський Ян 1631 р. заповів тестаментом на дзвони до Несвіжа 100 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 177. — Арк. 625 зв.—629 зв.

Новий Корець.

53. Костел. Посвяти не встановлено.

Пожертви:

Бонецький Ян в 1619 р. заповів тестаментом на Новокорецький костел 500 злотих, на корецький шпиталь 50 злотих, на шпиталь при

Новокорецькому костелі 100 злотих видеркафу.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 112. — Арк. 127—129 зв.

Новий Острог.

54. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

Олександрія.

55. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1640 рр.

Пожертви:

Космовський Ян 1640 р. заповів тестаментом на Олександрійський костел боргові забор'язання без детального зазначення сум. Заповів поховати себе при цьому ж костелі.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 225. — Арк. 746—748.

Олика.

56. Костел св. Петра і Павла.

Фундований 1460 р. Петром Монтигердовичем (гіпотетично).

Джерела та література:

Tomkowicz S. Ołyka //Prace Komisji Historii Sztuki PAU. — Т. 3. — Krakow, 1923. — S. 37.

Терський Святослав. Олика. Історичний нарис. — Львів, 2001. — Вип.1. — С. ...

57. Костел св. Хреста.

Князь Радзивілл Станіслав тестаментом від 1598 р. заповів звести костел св. Хреста в Олиці.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 308 зв.—320.

58. Костел св. Трійці.

Зг. з 1601 р. Служив родовою усипальницею князів Радзивіллів. До початку 30-х років XVII ст. костел був дерев'яним. Перебудова храму у мурований була пов'язана з планами князя Ольбрихта-Станіслава Радзивілла заснувати в Олиці колегіату. Її разом із новим костелом на місці дерев'яного було фундовано князем Ольбрихтом Радзивіллом двома актами — 1631 та 1632 рр. Ці документи були затверджені польським королем та сеймом 1638 р., Луцьким біскупом Гембицьким — 1639 р.

Згідно з листом від 1631 р., першим ректором колегіати мав стати луцький суфраган кс. Францішек-Ксаверій Заєрський. Втім, кс. Заєрський довго не прожив: того ж 1631 р. він склав тестамент, згідно з яким при майбутній Олицькій колегіаті мав бути заснований Collegium Cloticolum. Для його утримання було відписано маєтки Удин та Амбуково.

Колегіата як навчальний заклад почала функціонувати з 1637 р. — саме тоді до князя Радзивілла прибула делегація професорів Замойської академії для підписання угоди про співпрацю. Відомо, що у 1638-1648 рр. в колегіаті викладали професори, прислані із Замостя: Ян Ласький, Шимон Сухінський (от-

римав посаду олицького схолястика), кс. Опатович та Василій Рудомич. 1645 р. ректор Замойської академії Мартин Фолтинович та професор Ян-Криштоф Фалецький провели візитацію Олицької колегіати і відзначили гостинний прийом, який влаштували їм князь Ольбрихт Радзивілл та схолястик Шимон Сухинський.

1644 р. кс. Ян Древинський склав лист про дарування костелу Олицької колегіати двох сум — 8 тис. злотих, забезпечених маєтком Пушави, та "пенсiальної" суми в розмірі 2333 злотих від 7 тисяч злотих, записаних волинським каштеляном князем Миколаєм Чарторийським своєму батьку — Лаврентію Древинському. Цього ж року кс. Древинський склав додаткову фундацію на Олицьку колегіату, відписавши на її користь 1700 злотих.

При храмі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Галецьких, Гурських, Завіш, Залеських, Зелінських, Ключовських, Кобильських, Лясоцьких, Палікровських, Пузировичів та Станіславських.

Пожертви:

Русиновська Варвара тестаментом від 1604 р. доручила продати коня, сідло та деякі інші речі і на виручені гроші придбати адамашковий орнат для Олицького костелу.

Ключовський Адам не пізніше 1606 р. заповів тестаментом на Олицький костел 50 злотих, на олицький шпиталь — 10 злотих. Заповів тестаментом поховати себе при цьому ж костелі.

Залеський Фабіян 1610 р. заповів тестаментом на Олицький костел

св. Трійці 1,5 тис. злотих. Заповів поховати себе при цьому ж костелі.

Клюсовський Войтех 1611 р. заповів тестаментом на Олицький костел Св.Трійці 100 злотих, на олицький шпиталь — 50 злотих.

Галецький Станіслав 1611 р. в тестаменті пише про свої заслуги у впорядкуванні маєтків Хорлуп і Покошів, які він тримав з подання князів Радзивілів. Просить, щоб до приїзду дідичів прибутки від цих маєтків були обернені на потребу Олицького костелу. Якщо це не буде дозволено, просить, щоб будівельні матеріали, куплені за його гроші, були передані костелу. Олицький костел і шпиталь при ньому отримували також жито.

Кобильський Микола 1619 р. заповів тестаментом на Олицький костел 100 злотих.

Кобильський Войтех 1625 р. заповів тестаментом костелу Св. Трійці в Олиці 20 злотих.

Кобильський Ян 1631 р. заповів тестаментом поховати себе при костелі оо.єзуїтів в Луцьку або при костелі св. Трійці в Олиці. Заповів тестаментом на костел, де буде поховано його тіло, — чинш від 400 злотих, на шпиталь в місті, де поховать його тіло, — 100 злотих, на купівлю городу для олицького шпиталю — 100 злотих, на ремонт олицького органу — 20 злотих.

Кобильська Єлизавета 1632 р. заповіла тестаментом на Олицький костел св. Трійці 1 тис. злотих, 150 злотих на лампу, дві видеркафові суми — 300 та 100 злотих, на Олицьке братство св. Рожанця — 50 злотих, на великий олицький шпиталь — 50 злотих, на малий олицький шпиталь — 20 злотих.

Пузирович Ян 1632 р. заповів тестаментом на Олицький костел 100 злотих, на олицький шпиталь — 60 злотих.

Зорявінська Анна 1637 р. заповіла тестаментом на Олицький костел 100 злотих.

Зелінський Вавринець 1638 р. заповів тестаментом на Олицький костел 1 тис. злотих.

Лясоцька Софія 1639 р. заповіла тестаментом на Олицький костел Св.Трійці 600 злотих.

Завішанка Меланія-Катерина 1640 р. заповіла тестаментом на Олицький костел 500 злотих.

Станіславський Криштоф 1642 р. заповів тестаментом поховати себе при костелі в Олиці.

Лоза Станіслав, суфраган луцький, не пізніше 1645 р. заповів тестаментом на олицький шпиталь 150 злотих.

Паліковська Єлизавета 1646 р. заповіла тестаментом 2 тис. злотих в якості фундації на каплана при Олицькому костелі, який 4 рази на тиждень мав правити месу за упокій її душі та душі сина.

Джерела та література:

ks. Kroluk Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Szyska B. Profesorem akademii Zamojskiej w kolegium akademickim w Olyce. //Zamojszczyzna i Wolyn w minionym tysiacleciu: historia, kultura, sztuka. — Zamosc, 2000. — S. 95, 96.

ІЦІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 6 зв.—9.

ІЦІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 230, 231 зв.

ІЦІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 77. — Арк. 1124, 1125 зв.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 89. — Арк. 425—427.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 142. — Арк. 356—358 зв.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 177. — Арк. 625 зв.—629 зв.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 183. — Арк. 239, 240.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 187. — Арк. 1050—1055.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 206. — Арк. 158—160.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 219. — Арк. 74. 75 зв.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 225. — Арк. 32 зв.—35 зв.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 230. — Арк. 299—301.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 238. — Арк. 544, 545, 682—682
зв.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 242. — Арк. 102—105 зв.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 251. — Арк. 785—789.
ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —
Спр. 282. — Арк. 388 зв.—400.
ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 26. — Арк. 21—23.
ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 42. — Арк. 1203 зв.—1208.
ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 19. — Арк. 7—10 зв.
ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —
Спр. 20. — Арк. 490—493.

Острог.

59. Костел фарний Успіння св.
Діви Марії.

Фундований князем Федором Острозьким між 1440 і 1442 рр. як монастирський костел оо. домініканів. У 1443 і 1452 роках внаслідок

нападів татар костел було зруйновано, а ченці-домінікани покинули Острог. Більше ста років храм стояв у руїнах, аж поки князь Костянтин Острозький 1582 р. не відбудував костел. При цьому князь підтвердив старі фундації костелу (маєток Лючин), але передав храм не домініканам, а світським священикам. З числа його настоятелів відзначився кс. Войцех Вітковський (1619—1623), який володів старослов'янською мовою, знав літературу Православної Церкви, займався збором книг та цікавився історією. Зусиллями цього пароха 1620 р. при костелі було зведено приміщення для римо-католицької школи.

При храмі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Залезьких, Зеновичів, Свяцьких та Ясинських.

Пожертви:

Свяцький Михайло 1603 р. заповів тестаментом на Острозький костел 16 кіп литовських грошей.

1615 р. князь Адам-Костянтин Острозький дозволив рубати дерево у своїх лісах на потреби костелу.

1620 р. Ян-Кароль Ходкевич надав щорічний чинш в розмірі 600 злотих зі своїх маєтків на користь костелу.

Воронич Миколай 1622 р. заповів тестаментом на Острозький костел 100 злотих, на шпиталь при костелі — 25 злотих.

Зенович Криштоф 1623 р. заповів тестаментом на Острозький костел коня. Заповів поховати себе при цьому ж костелі.

1623 р. княгиня Анна Острозька надала на користь костелу пляц для побудови на ньому пивоварні.

1624 р. княгиня Анна Острозька зробила на фарний костел в Острозі фундацію. Згідно з нею костел мав отримувати 600 злотих щорічно, забезпечених на маєтках княгині (підтвердження надання Яна-Кароля Ходкевича). Крім того, духовенство цього костелу отримало додаткові пільги дозволялося користуватися для власних потреб млинами в маєтностях Острозької, а також рубати ліс для ремонту церковних будівель. Цього ж року на користь католицької школи при фарному костелі Анна Острозька відвела половину фундації з маєтку Сураж (призначену на Острозьку академію) в розмірі 180 злотих.

Залезький Юрій 1625 р. заповів тестаментом острозькому плебану срібну чашу та інші речі.

Ясинський Шимон не пізніше 1631 р. заповів тестаментом на фарний костел в Острозі 500 злотих.

Не пізніше 1634 р. Вишневецький Самійло заповів тестаментом фарному Острозькому костелу 1 тис. злотих.

Зорявінська Анна 1637 р. заповіла тестаментом на фарний костел в Острозі 200 злотих.

Гжибовський Ян 1639 р. заповів тестаментом на фарний Острозький костел 500 злотих.

Жабловецький Мартин 1639 р. заповів тестаментом на фарний Острозький костел 200 злотих.

Калиновська Маріанна 1642 р. заповіла тестаментом фарному костелу в Острозі 300 злотих. Заповіла тестаментом: в разі, якщо син не залишить нащадків — зробити пожертву в грошах на Острозький фарний костел у 2 тис. злотих.

Вонсовський Войтех 1646 р.

заповів тестаментом фарному Острозькому костелу 10 злотих.

Грибовський Ян не пізніше 1647 р. заповів тестаментом фарному Острозькому костелу 250 злотих.

Настоятелі та церковний причет:
кс. Войтех Бежановський, зг. у 1582—1616 рр.

кс. Войтех Вітовський, зг. у 1517—1623 рр.

кс. Микола-Олександр Рамульт, зг. у 1623—1648 рр.

Джерела та література:

Острозька Академія XVI—XVII ст. Енциклопедичне видання. — Острог, 1997. — С. 74—77.

ks. Krolik Ludwik. Organizacja diecezjalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 133. — Арк. 641—647.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 221—223 зв. — Арк. 471—473.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 725—727.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 471—473 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 158—160.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 596—600 зв., 612—615.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 508—518.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 153—160 зв., 958, 959 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 221 зв.—224 зв.

60. Кляштор оо. єзуїтів при костелі св. Ігнатія Лойоли та Франциска Ксаверія.

З 1624 р. княгиня Анна Острозь-

ка розпочала підготовку будівництва єзуїтського костелу в Острозі, при якому мав бути заснований єзуїтський колегіум. Тимчасовий корпус колегіуму було зведено у 1625—1626 роках (розібрано 1645 р.). Новий корпус колегіуму було збудовано за проектом архітекторів Джакомо Бріано та Бенедикта Моллі у 1634—1641 рр. Спочатку єзуїти вели навчання приватно, а з 1627 р. відкрили публічні класи граматики, поетики і риторики. З 1628 р. єзуїти почали читати курс філософії.

1640 р. при кляшторі оо.єзуїтів в Острозі Анна Острозька заснувала Collegium Nobilium — бурсу для волинської шляхти, в якій за окремою програмою мало навчатися 20 осіб. При бурсі знаходилася значна, як на той час, бібліотека — бл. 4 тис. томів.

1628 р. оо. єзуїти заснували аптеку, для якої 1641 р. було збудовано окреме приміщення.

При костелі оо.єзуїтів в Острозі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Вонсовських, Гжибовських та Зорянівських.

Пожертви:

1625 р. княгиня Анна Острозька подарувала єзуїтському колегіуму маєток Новгородичі. Крім того, єзуїти отримали право безплатного помолу збіжжя у млинах острозьких маєтностей.

1627 р. княгиня Анна Острозька зробила дарчий запис на користь Острозького єзуїтського колегіуму. Згідно з ним єзуїти отримували село Княгинин, прибутки з якого мали йти на зведення костелу свв. Ігнатія Лойоли та Франциска Ксаверія. Крім того, для ширшого

залучення ченців-єзуїтів до Острога та подальшого розвитку навчального процесу колегіум отримував села Мощаниця, Могиляни та Волошковці з усіма угіддями і з правом подавання священиків до "руських" церков.

Не пізніше 1634 р. Вишневецький Самійло заповів тестаментом єзуїтам Острозького колегіуму 1 тис. злотих.

Зорявінська Анна 1637 р. заповіла тестаментом на Острозький костел оо. єзуїтів 1 тис. злотих.

Гжибовський Ян 1639 р. заповів тестаментом на острозький єзуїтський костел 7 тис. злотих, на вівтар, перед яким буде поховано його тіло, — 300 червоних злотих, 17 гривень срібла та коштовну шаблю.

1640 р. Анна Острозька заснувала при єзуїтському колегіумі Collegium Nobilium — бурсу для волинської шляхти, в якій мало навчатися 20 осіб. Наступного, 1641 р. бурса отримала від княгині дім з городом у передмісті Острога, куди 1646 р. і було перенесено цей навчальний заклад.

Калиновська Маріанна 1642 р. заповіла тестаментом костелу острозьких єзуїтів 1 тис. злотих. Заповіла тестаментом: в разі, якщо син не залишить нащадків — по жертву в грошах острозьким єзуїтам у 2 тис. злотих.

Тестаментом від 1651 р. Анна Острозька заповіла на користь острозьких єзуїтів: ректору Острозького колегіуму три суми на різні потреби, пов'язані з похоронами — 2, 2 і 3 тис. злотих, на костел оо. єзуїтів, де буде покоїтися її тіло — 20 тис. злотих, не рахуючи золотих і

срібних речей та дорогоцінного каміння, записаного в окремому реєстрі (не виявлено). Той самий костел мав отримати речі з домової каплиці Острозької. В їх числі згадуються образи, реліквії, книги та ін. Костел мав також отримати особисті речі Острозької та худобу і зброю — без конкретизації кількості. На завершення будівництва колегіуму призначалося 20 тис. злотих, на великий вівтар — 20 тис. злотих, на вівтар "міський" — 20 тис. злотих, ректору Острозького колегіуму — 30 тис. злотих. На бур-су при колегіумі єзуїтів — 2 тис. злотих.

Вонсовський Войтех 1646 р. заповів тестаментом єзуїтам 10 злотих.

Глембоцький Юрій 1656 р. заповів тестаментом на Острозький костел оо. єзуїтів 2,5 тис. злотих.

Джерела та література:

Острозька Академія XVI—XVII ст. Енциклопедичне видання. — Острог, 1997. — С. 67—69.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 612—615.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 244, 245 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 471—473 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 158—160.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 508—518.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 153—160 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 68 зв—71.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 441. — Арк. 137—151.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 905 зв.—909.

Пелжа.

Посвяти каплиці не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Полонне.

62. Костел св. Анни.

Фундатором костелу був князь Януш Острозький, який розпочав будівництво храму 1583 р. і завершив його 1607 р. У 1612 році князь Януш Острозький запросив на Волинь отців єзуїтів, котрі при костелі св. Анни розпочали місію, організовуючи школу, де діти навчалися грамоті польською мовою. Симпатії до єзуїтів Януш мав ще з дитячих літ, коли відомий єзуїт Петро Скарга був духовним отцем його матері — польки-католички графині Софії Тарновської у православному домі батька-українця — князя Василя-Костянтина (1526—1608).

Після смерті Януша Острозького, останнього представника князівського роду по чоловічій лінії, і видання заміж дочок Анна Костка, вдова князя Олександра — брата Януша Острозького, змушена була вдатися до поділу маєтків. Найстарша дочка Софія, жінка тогочасного коронного підчашого Станіслава Любомирського (1583—1649), Станіслава Любомирського (1583—1649), який згодом став воєводою краківським, одержала в спадщину Полонне і опікувалась костелом.

У 1618 році, після нападу татар, костел був пограбований і спалений. Відбудував костел після наїзду

татар у 1646 році син Станіслава і Софії Костянтин Любомирський, але через п'ять років у 1651 році костел знову був зруйнований військом Богдана Хмельницького.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

<http://polonne.ofm.org.ua/>

63. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

Птича.

64. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Рівне.

65. Костел (парафіяльний). Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1649 рр.

При храмі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Близинських, Гешковських, Карказанів та Ясеницьких.

Пожертви:

Гораїн Криштоф 1625 р. заповів тестаментом на Ровенський костел 500 злотих.

Гешковський Войтех 1629 р. заповів тестаментом ровенському шпиталю 10 злотих, ровенському плебану бджіл.

Ясеницький Януш 1640 р. заповів тестаментом на Ровенський костел 50 злотих.

Ясеницький Роман 1644 р. заповів тестаментом на Ровенський костел 300 злотих, ровенському плебану — 50 злотих.

Карказан Стефан згідно тестаменту 1646 р. легував на Ровенський костел 2 тис. злотих, а маєток Кокорщизна мав бути переданий в посесію ровенському плебану Шимонові Брестському. Окрема легата виділялася на Ровенський костел в розмірі 1 тис. злотих.

Близинський Костянтин в 1649 р. заповів тестаментом на костел і шпиталь рухомі речі (без конкретизації).

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1145—1148.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 221. — Арк. 209, 210 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 240. — Арк. 362—364 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 283—285 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 262. — Арк. 126, 127 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 845—847.

Садів.

66. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

Сатіїв.

67. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Сернички.

68. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

Скорч (Скорче?).

69. Костел. Посвяти не встановлено.

При костелі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Войцеховських, Прушинських та Харлинських.

Пожертви:

1613 р. Криштоф Харлезький подарував костелу свою частку в маєтку Кроваті.

Прушинський Каспер 1622 р. заповів тестаментом на Скорчецький костел 100 злотих, на месу — 10 злотих.

Жарновський Войтех, гіпотетично римо-католик, 1630 р. заповів тестаментом скорчецькому плебану Стефану Стемповському 50 злотих за молитву.

Войцеховський Якуб 1644 р. заповів тестаментом на Скорчецький костел 15 злотих.

Харлинська Христина 1651 р. заповіла тестаментом на Скорчецький костел 2 тис. злотих.

Григоровська Катерина не пізніше 1651 р. заповіла тестаментом

на Скорчецький костел 50 злотих.

Не пізніше 1651 р. Барнацький Павло заповів тестаментом костелу 40 злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 933 зв., 934 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 244. — Арк. 2—4.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 269. — Арк. 754, 755 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1035 зв., 1036 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 505—507, 509—510 зв., 1144—1149.

Смолдирів.

70. Костел (парафіяльний). Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Сокол.

71. Костел (парафіяльний). Посвяти не встановлено.

Костел зг. з 1603 р., коли князь Стефан Сокольський фундував на храм пляц для побудови плебанії, городи, ґрунт на Бродниці під засів, луки, млин на р.Стир, десятину з м. Соколь та ін. угіддя та прибутки.

Пожертви:

Іршинський Мартин 1616 р. заповів тестаментом на костел у Соколі 100 злотих, на сокольський шпиталь — 50 злотих та третю копу зі збіжжя на війтівських ланах.

Дахнович Павло 1645 р. заповів

тестаментом на Сокольський костел 50 злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 125 зв., 126зв., 217—219.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 356, 357 зв.

Степань.

72. Костел. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1652 рр.

Пожертви:

Грабський Криштоф 1625 р. заповів тестаментом степанському плебанові 10 злотих.

Степанківна Софія не пізніше 1634 р. заповіла тестаментом на Степанський костел 450 злотих.

Вонсовський Войтех 1646 р. заповів тестаментом на Степанський костел 1 тис. злотих, на степанський католицький шпиталь — 250 злотих. Крім того, Степанський костел мав отримати срібну лампу вагою в 6 гривен, а 100 злотих клалися на видеркаф для забезпечення лампи лоем. У своєму тестаменті Войтех Вонсовський згадує, що в минулому він з дружиною Катериною Ковальською вже надали начиння Степанському костелу на кілька сотень злотих.

Багинський Мартин тестаментом від 1652 р. заповів костелу 300 злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 192. — Арк. 796, 797 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 255. — Арк. 153—160 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 272. — Арк. 322 зв.—324 зв.

Тайкури.

73. Костел. Посвяти не встановлено.

Князь Вишневецький Юрій 1618 р. підтвердив тестаментом фундацію на Тайкурську плебанію та шпиталь для утримання 12 католиків. Плебанія і шпиталь у Тайкурах мали отримати те саме утримання, що і аналогічні установи у Білому Камені.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 144 зв.—150.

Торчин.

74. Костел св. Духа. Зг. 1604—1658 рр.

При храмі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Готовських, Ласків, Окорських та. Шанявських.

Пожертви:

Готовський Никодим 1618 р. заповів тестаментом на Торчинський костел 150 злотих, торчинському плебанові — 100 злотих, капеланові Садовському — 50 злотих, торчинському польському шпиталю — 30 злотих.

Яскорський Юрій тестаментом від 1626 р. пожертвував на Торчинський костел — 100 злотих, на шпиталі (польський і руський) при цьому ж костелі — по 50 злотих на кожен.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja deka-

nalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 42, 43 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 48—50 а.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 1376 зв.—1378 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 128—130 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 219. — Арк. 543—546.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1042 зв.—1047.

ЦДДАК України: Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 96. — Арк. 669 зв.—675.

75. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. у 1613—1624 рр.

Пожертви:

Чеховський Адам тестаментом від 1624 р. заповів поховати себе в каплиці в Торчині. Заповів на похорон та заупокійну службу 40 злотих.

Джерела та література:

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 48—50 а.

ЦДДАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1042 зв.—1047.

Тучин.

76. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1635 рр.

При Тучинському костелі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Доманських, Закревських, Маршевських та Садорських.

Пожертви:

Доманська Єлизавета заповіла тестаментом на Тучинський костел 20 злотих.

Садорський Криштоф не пізні-

ше 1611 р. заповів тестаментом на Тучинський костел 24 злоті, які йому заборгував Андрій Чаплич.

Маршевський Станіслав 1611 р. заповів тестаментом на Тучинський костел 20 злотих.

Семашко Миколай 1617 р. заповів тестаментом на Тучинський костел св. Трійці село Мацин, 4 волоки при Тучині, плебану легував 200 злотих та надав право користувати млинами. Настоятель цього храму мав бути старшим над духовенством двох інших костелів у Хупкові та Андріїві.

Жмудська Варвара тестаментом від 1623 р. пожертвувала на користь костелу в Тучині коня.

Раковська Олена, 1624 р. (гіпотетично) заповіла тестаментом на Тучинський костел 100 злотих.

Кендзерський Войтех тестаментом від 1626 р. заповів 200 злотих на користь братства "св. Рожанця" при Тучинському костелі.

Вилежинський Ян тестаментом від 1635 р. заповів на Тучинський костел 300 злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 270 зв., 272, 506—507.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 129. — Арк. 442, 443.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 147 зв.—149.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 643—645 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 49. — Арк. 1179—1182 зв.

ЦДДАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 612—616 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 64 зв.—67.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 92—95.

Чорторийськ.

77. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

78. Костел. Посвяти не встановлено. Зг. на початку XVII ст.—1647 рр.

При згаданому храмі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Лепесовицьких та Решотарських.

Пожертви:

Фундаційним заисом від 1640 р. Андрій Лещинський записав на Чорторийський костел 1,5 волоки землі.

Лепесовицький Андрій 1643 р. заповів тестаментом на Чорторийський костел дворик у Чорторийську та три скирти збіжжя. Заповів тестаментом поховати себе в костелі в Чорторийську в гробниці біля вівтаря св. Діви Марії, яку він звів для себе і своєї дружини.

Решотарський Ян 1646 р. заповів тестаментом на Чорторийський костел 500 злотих.

Духовенство:

Плебан Петро Веселовський, зг. у 1644—1647.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 159. — Арк. 1464, 1465.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 238. — Арк. 311—313 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 241. — Арк. 27—27 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 246. — Арк. 439 зв., 440 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 254. — Арк. 933—937 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 255. — Арк. 290—292 зв.

Щурин.

79. Костел. Посвяти не встановлено.

Пожертви:

Смиківська Катерина 1645 р. заповіла тестаментом на Щуринський костел 100 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 204—207 зв.

Янів.

80. Кляштор оо. францискан (бернардинів). Посвяти костелу не встановлено.

Заснований подружжям Єло-Малинських — Миколаєм Єло-Малинським та Христиною Вишневецькою у 1629 р. Кляштор отримував земельні та інші угоддя в маєтках Угли та Кухарі, а також забезпечувався провізією.

При францисканському костелі зафіксовано поховання представників шляхетських родин Вольських, Дахновичів, Кендзерських, Марцишевських, Маславицьких Обидовських, Пещаровських, Станіславських та Суходольських.

Пожертви:

Суходольська Єва тестаментом від 1631 р. заповіла 100 злотих на Янівський костел оо. бернардинів.

Маславицький Криштоф 1634 р. заповів тестаментом на Янівський костел оо. бернардинів нестановлену суму грошей, які йому заборгував Ян Кашовський.

Кендзерський Андрій 1637 р. заповів тестаментом на Янівський костел на месу 10 злотих.

Марцишевський Самійло 1638 р. заповів тестаментом на Янівський кляштор оо. францисканів 500 злотих.

Дахнович Павло 1645 р. заповів тестаментом на Янівський бернардинський костел 800 злотих.

Обидовський Павло тестаментом від 1645 р. пожертвував на Янівський бернардинський костел 200 злотих.

Пещаровський Андрій тестаментом від 1645 р. пожертвував на Янівський бернардинський костел 500 злотих капіталу, які мали давати щорічний чинш в розмірі 40 злотих.

Вольський Ян 1646 р. заповів на Янівський кляштор 200 злотих.

Вежбетинська Єва 1646 р. заповіла тестаментом янівським бернардинам 15 злотих.

Решотарський Ян 1646 р. заповів тестаментом на Янівський кляштор оо.бернардинів 300 злотих.

Мшальський Микола не пізн. 1648 р. заповів тестаментом на Янівський костел оо.бернардинів 500 злотих.

Підгороденський Станіслав 1651 р. заповів тестаментом на Янівський кляштор оо. бернардинів 100 злотих.

Підгороденський (ім'я невідоме) не пізніше 1652 р. заповів тестаментом 1 тис. злотих костелу в Янові (бернардинському).

Підгороденська Анна 1653 р. заповіла тестаментом на Янівський кляштор оо. бернардинів 150 злотих Виконуючи волю покійного чоловіка Адама Липського, передала кляштору янівських бернардинів 2 тис. злотих.

Підгороденська Єва 1653 р. заповіла тестаментом янівським бернардинам 200 злотих.

Князь Сангушко Адам 1653 р. заповів тестаментом янівським бернардинам 300 злотих,

Линевська Гелена 1657 р. заповіла тестаментом янівським бернардинам 40 злотих.

Станіславський Казимір 1659 р. заповів тестаментом на Янівський костел оо.бернардинів 50 злотих. На його похоронах янівські бернардини мали отримати додатково 100 злотих.

Ярановська Софія невідомого року заповіла тестаментом до Янівського костелу оо. францисканів 100 злотих.

Настоятелі та чернецтво:

Самборський Юрій (гвардіян), зг. 1647 р., Решотарський Франциск (чернець), зг. 1645 р., Янишевський Антоній (чернець), зг. 1645 р.

Джерела та література:

Теодорович Н. И. *Вольнь в описаниях городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и др. отношениях.* — Том V. — Ковельський уезд. — Почаев, 1903. — С. 557.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 191. — Арк. 288, 289.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 204. — Арк. 219 зв.—222.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 242. — Арк. 356, 357 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 243. — Арк. 1062, 1063.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 251. — Арк. 13, 14 зв., 233—237 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 255. — Арк. 290—292 зв.,
511—513 зв., 567, 568.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 260. — Арк. 988, 989 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 269. — Арк. 370—371 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 272. — Арк. 265—274 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 33. — Арк. 835 зв.—838.

ЦДІАК України: Ф. 28 — Оп. 1. —

Спр. 46. — Арк. 866, 867 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 67. — Арк. 196 зв.—198.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 80. — Арк. 229 зв., 230 зв., 755,
756 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 89. — Арк. 1021—1025 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 90. — Арк. 646 зв.—649, 719,
720 зв.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 91. — Арк. 842 а зв.—844 а.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 5. — Арк. 755—761.

ЦДІАК України: Ф. 28. — Оп. 1. —

Спр. 96. — Арк. 620—623.

Кременецький повіт

Базалія.

81. Костел парафіяльний. Посвя-
ти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja deka-
nalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i
XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Вишгородок.

82. Костел парафіяльний. Посвя-
ти не встановлено. Зг. у 1604—1617 рр.

При храмі знаходилися похован-
ня представників шляхетських ро-
дин Делешканів та Загорських.

Пожертви:

Тестаментом від 1617 р. Єло-
вицька Катерина доручила чоловіку
(князю Стефану зі Збаража Пориць
кому) обдарувати церковним на-
чинням Вишгородоцький костел.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja deka-
nalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII
i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. —

Спр. 12. — Арк. 51, 52 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. —

Спр. 109. — Арк. 61 зв.—63 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 22. — Арк. 936—939.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. —

Спр. 24. — Арк. 227—230.

Вишнівець.

83. Костел парафіяльний. По-
святи не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja deka-
nalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII
i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Гриців.

84. Каплиця. Посвяти не вста-
новлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja deka-
nalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII
i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Залужжє (Залужці?).

85. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Kroluk Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S.16.

Заслав Новий.

86. Каплиця. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Kroluk Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Заслав Старий.

87. Костел св. Діви Марії?

Храм було фундовано князем Янушем Заславським 1599 р. Костел отримував пляц землі у місті Заслав, село Візов (Лютерівка), 400 злотих щорічного утримання за рахунок князя та його нащадків, право вільного вилову риби та рубки лісу в маєтностях Старого Заслава, право користуватися князівськими млинами. Крім того, щороку костел мав отримувати три камені воску, які мали поставляти міські орендарі. При костелі мала бути заснована школа. При костелі знаходилися поховання представників шляхетських родин Гошевських, Сангушок та Хмелецьких.

Пожертви:

1604 р. Ядвіга Островська подарувала своїм листом Заславському костелу 1 тис. злотих польських. Згадані гроші у вигляді капіталу мали забезпечити костел чиншем в розмірі 70 злотих щорічно. Фундаторка забов'язала каплана або вікарія Заславського костелу чотири рази на тиждень служити месу.

Князь Заславський Олександр 1629 р. заповів на зведення нової каплиці і склепу у фарному костелі м. Заславль 2 тис. червоних злотих. На цей же храм для щоденного виконання реквієму в пам'ять про свою матір князем виділялося 1 тис. злотих, на заславський шпиталь — 100 злотих.

Петровська Гальшка 1642 р. заповіла тестаментом на Заславський фарний костел 100 злотих, на "різні шпиталі" — 100 злотих.

Джерела та література:

ks. Kroluk Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 638, 639.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 299—304 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 142 зв.—145.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 438 зв.—440 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 38 зв., 39 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 840 зв.—844 зв.

ЦДІАК України: Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 582—584 зв.

88. Монастир оо. бернардинів. Посвяти не встановлено. Зг. у 1625—642 рр.

В каплиці цього кляштору було поховано князя Олександра Заславського.

Пожертви:

Габський Криштоф 1625 р. заповів тестаментом на монастир бернардинів у Заславі 20 злотих.

Князь Заславський Олександр 1629 р. заповів тестаментом заславським бернардинам на споруджен-

ня вівтаря 2 тис. злотих. Іншим тестаментом 1629 р. князь Заславський Олександр підтверджує усі попередні надання і надає додаткові, зокрема, на каплицю у Заславському костелі оо. бернардинів — 1 тис. злотих.

Новицький Микола 1635 р. заповів тестаментом Заславському кляштору 15 злотих.

Петровська Гальшка 1642 р. заповіла тестаментом на Заславський бернардинський костел 200 злотих.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадувався Заслав.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 283, 284 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 1260—1263.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 438 зв.—440 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 441. — Арк. 137—151.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 835—844 зв.

Збараж (Старий?).

89. Костел св. Юрія (?). Зг. у 1604—1636 рр.

При храмі знаходилося поховання князя Януша Вишневецького.

Пожертви:

Князь Збараський Лев (Солтанович) не пізніше 1616 р. підтвердив тестаментом дарування частини с. Борки на користь Збараського костелу.

Князь Вишневецький Януш 1636 р. заповів тестаментом на Збараський костел 20 тис. злотих.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 181 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 1425—1428 зв.

Збараж (Новий).

90. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Корчик.

91. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Красний Корець.

92. Костел св. Івана Хрестителя.

Фундовано князем Янушем Заславським 1607 р. На користь храму було передано плац і ґрунт, виділялося 100 злотих на утримання плебана, 30 злотих на вино і віск, 30 злотих на бакалавра та кантора. Фундація визначала порядок проведення богослужінь.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 79. — Арк. 625 зв.—628.

Кременець.

93. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1601—1644 рр.

При храмі зафіксовані похован-

ня представників шляхетських родин Белецьких, Глиницьких та Підловських.

Пожертви:

Загорський Анцута-Григорій 1612 р. заповів тестаментом на Кременецький костел 100 злотих.

Підловська Єва 1644 р. заповіла тестаментом на Кременецький костел 200 злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при костелі у Кременці.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 451—453, 642—645.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 46. — Арк. 28, 29 зв.

ЦДІАК України: Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 936—939.

94. Кляштор оо. францисканів. Посвяти не встановлено. Зг. у 1615—1656 рр.

Пожертви:

Князь Вишневецький Януш 1636 р. заповів тестаментом костелу Кременецького кляштора 1 тис. злотих.

Новоселецький Ян не пізніше 1615 р. заповів тестаментом Кременецькому францисканському костелу 200 злотих. Заповів поховати себе при костелі оо. францисканів у Кременці.

Дзиківна Гальшка, гіпотетично римо-католичка, не пізніше 1617 р. заповіла тестаментом на Кременецький монастир оо. францисканів 400 злотих.

Новицький Микола 1635 р. заповів тестаментом 15 злотих Кременецькому кляштору.

Козловський Ян 1642 р. заповів тестаментом на Кременецький францисканський костел 200 злотих, на месо в цьому ж костелі — 50 злотих, трьом кременецьким шпиталям — 15 злотих. Заповів поховати себе при костелі оо. францисканів у Кременці.

Гасинська Настасія 1651 р. заповіла тестаментом конвенту кременецьких францисканів борг в розмірі 800 злотих.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадується Кременець.

Фрик Миколай 1656 р. заповів тестаментом поховати себе при костелі оо. францисканів у Кременці. Заповів на змурування склепу у Кременецькому костелі 200 злотих, на заупокійні служби — 50 злотих.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 165, 166 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 88. — Арк. 112 зв., 113.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 1260—1263.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 198. — Арк. 1425—1428 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 488—491.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 241—243.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 441. — Арк. 137—151.

Крупець (Кременецький повіт?).

95. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja deka-

nalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S.16.

Любартів (Любар?).

96. Костел оо. домініканів. Посвяти не встановлено.

Пожертви:

Калиновська Маріанна 1642 р. заповіла тестаментом на домініканський Любартівський костел 1 тис. злотих, на любартівські шпитали ("лядський" і "руський") — 25 злотих. В разі, якщо син не залишить нащадків, Любартівський костел мав за тестаментом отримати двір у Любартові з фільварком і пожертву в 4 тис. злотих. Заповіла поховати себе при костелі оо.домініка у Любартові.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 508—518.

Ляхівці.

97. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1626 рр.

Пожертви:

Трушковський Адам 1626 р. заповів тестаментом на Ляховецький костел 20 злотих.

Джерела та література:

ks. Kroluk Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 657, 658.

98. Монастир оо.домініканів при костелі св. Трійці.

Монастир та костел фундував Павло-Криштоф Сенюта 1612 р., виділивши на їх користь 8 тис. злотих.

Пожертви:

Не пізніше 1619 р. князь Адам-Костянтин Острозький записав на користь Ляховецького кляштору 7,2 тис. злотих, забезпечених маєтком Клепачів в Острозькій волості.

Новицький Микола 1635 р. заповів тестаментом 15 злотих Ляховецькому кляштору.

Острозька Анна тестаментом від 1651 р. доручила обдарувати кляштори в різних містах України, виділивши на їх користь по 100 злотих. В їх числі згадуються Ляхівці.

Гроховська Варвара в 1655 р. заповіла тестаментом на Ляховецький костел оо. домініканів 200 злотих та столове срібло.

Настоятелі:

Кс. Тобіаш, суперіор. Зг. 1626 р.

Джерела та література:

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 168, 169 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 149. — Арк. 49, 50.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 1260—1263.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 280. — Арк. 879 зв.—882 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 441. — Арк. 137—151.

Маначин.

99. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Kroluk Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Ожигівці (Ожигівці?).

100. Костел. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Олексинець (Андріїв?) (Кременецький повіт?)

101. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Оприлівці (Кременецький повіт?).

102. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Пожертви:

Князь Збараський Ян 1615 р. заповів тестаментом на Оприловецький костел село Оприлівці, а також невстановлену суму грошей. Заповів поховати себе при костелі в Оприлівцях.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 1, 2.

Острополь.

103. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Радзивилів.

104. Парафіяльний костел св. Франциска.

Зг. у 1598—1604 рр.

Князь Радзивілл Станіслав 1598 р. заповів тестаментом звести у

Радзивіллові костел св. Франциска.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 308 зв.—320.

Райки.

105. Каплиця. Посвяти не встановлено.

Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 15.

Старий Костянтинів.

106. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. у 1604—1642 рр.

Пожертви:

Чернинська Анна 1638 р. заповіла тестаментом на змурування каплиці у Костянтинівському домініканському костелі 2 тис. злотих, на "обряди костельні" — 2 тис. злотих. Заповіла тестаментом поховати себе при костелі оо. домініканів в Костянтиніві.

Калиновська Маріанна 1642 р. заповіла тестаментом: в разі, якщо син не залишить нащадків, Костянтинівський костел отримує двір у Костянтиніві з фільварком.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 216. — Арк. 39—41.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 508—518.

107. Кляштор оо. домініканів.
Посвяти не встановлено.

1612 р. заснований Янушем Острозьким. Фундатор передав на користь оо. домініканів православну церкву Воздвиження Чесного Хреста у Старому Костянтинові, яку було обернено на костел.

Пожерти:

1625 р. Адам Слабковський записав на користь кляштору оо. домінікан в Старокостянтинові 50 злотих.

Не пізніше 1625 р. Гапон Скраза відписав на користь кляштора оо. домініканів у Старому Костянтинові боргову суму в розмірі 63 злотих і 20 грошей. Згадував, що в цьому монастирі монахом був його син Северин Скраза.

Калиновська Маріанна 1642 р. заповіла тестаментом костянтинівським домініканам 100 злотих.

Джерела та література:

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. — Т. IV. — Почаев, 1899. — С. 47.

ЦДІАК України: Ф. 22. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 32—34 зв.

ЦДІАК України: Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 236. — Арк. 508—518.

Шумськ.

108. Кляштор оо. францисканів.
Посвяти не встановлено.

Данило Єло-Малинський 1656 р. заповів тестаментом 8 тис. злотих на будівництво у Шумську костелу при монастирі оо. францисканів та доручив їм щоденно молитися за упокій душі після його смерті.

Джерела та література:

Stecki T. Wolyn pod wzgledem statystycznym, historycznym, i archeologicznym. — Serya 2. — Lwow, 1871. — S. 431—435.

Щурівці (Щуровиця?).

109. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

Ямпіль.

110. Костел парафіяльний. Посвяти не встановлено. Зг. 1604 р.

Джерела та література:

ks. Krolik Ludwik. Organizacja dekanalna diecezji Luckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. — Lublin, 1981. — S. 16.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абрам, єврей 473
Абрамович Ісакій, ігумен братського монастиря в Луцьку 705
Абрамович Мордухай, єврей 473, 630
Августин Макаревич, архієпископ Львівський і Галицький 23
Аврамій, ігумен Стожецького монастиря 747.
Аврамій, ієромонах 287
Адам, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
Аксаки 337
Аламянівна Марія 491, 764
Альдобрандіно, кардинал 246
Амбруаз Ж. 416
Амбуковський Антоній, чернець братського монастиря Воздвиження Чесного Хреста в Луцьку 706
Андреевич Давид, ієродиякон 195, 222
Андрієвич Давид, чернець монастиря Св. Спаса в Чорній 733
Андрій, архімандрит монастиря Успіння Богородиці у Зимному 642
Андрій, протопоп константинівський 746
Андрій, священник Воскресенської церкви у Малеві 708
Андрій, священник церкви св. Іллі у Володимирі 631
Андрій, священник церкви у Холоневі 728
Андрій, священник церкви Чесного Хреста у Вольниці 665.
Анна Гербутівна 319
Анна Ходкевичівна 320
Анна, княгиня 628
Анна, королева польська 254
Анна, черниця Спасопреображеного монастиря у Черницях 730
Анна, черниця Успенського монастиря в Луцьку 693
Антонович В. 15, 18, 28, 35
Арій, єпископ 406, 408
Арсеній, настоятель монастиря св. Миколая у Мильцях 648
Артемій, настоятель церкви Різдва Христового у Пузові 653.
Атанасій, священник церкви св. Миколая у Володимирі 630
Атанасій, священник церкви у Рівному 720
Бабінський Микола 524
Багинський Мартин 491, 766, 767, 801
Багинські 766.
Баготовський Войтех 492
Бадевич Ісая, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672
Байбуда 772.
Баковецький Бенедикт, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 679
Баковецький Йосиф, архімандрит Жидичинського монастиря св. Миколая, згодом — єпископ Володимиро-Берестейський 144, 153, 166, 171, 194, 250, 254, 265, 275, 286, 619, 621, 624, 677, 678, 689, 718.
Баковецький Остафій 556.
Баковецькі 275, 486.
Баковський Антоній 194.
Баковський Олександр 194.
Балабан Гедеон — Григорій, архімандрит монастиря св. Миколая в Жидичині 429, 676—678
Балабан Гедеон, єпископ Львівський 45, 83, 108, 110, 429, 676, 678
Балабан Дінісій, архімандрит Милецького монастиря, згодом Київський митрополит 219, 649

- Балицький Ян-Станіслав 491, 767, 771
- Баліньський М. 43
- Бальцерович Данило 414
- Бантиш-Каменський М. 13, 426
- Барановський Войцех, площський біскуп 108
- Барановський Микола 544
- Барнацький Павло 491, 800
- Бартковський Гаврило 491
- Бартошевич Ю. 44
- Батковський Северин 491, 736
- Батовичовна Олена 492, 704
- Батоговський Войтех 766
- Баторій Стефан, король польський 623, 628, 676
- Баховський Северин 492
- Бачинський, чернець монастиря Св. Трійці в Шумську 749
- Бедрицький, ксьондз 442
- Бежановський Войтех, плебан костелу Успіння св. Діви Марії в Острозі 796
- Безрукий Ларіон, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 678
- Безручко Таця 216
- Белавчанка-Підгороденська Софія 544
- Белецький Томаш 492, 565
- Белецький Юрій 493
- Белецькі 708, 808
- Беловський Іларіон, пріор кляштору оо. францисан в Камені 760
- Бельський Серафим, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672
- Беневський Веспасіан, 414, 468, 658, 659
- Бенедикт Моллі, італійський архітектор 778
- Бенковський Андрій 492
- Бережанський Іван, священник Богоявленської церкви в Острозі 712
- Бережецька Богуміла 492, 764
- Бережецький Вавринець 605
- Бережецький Іван 492, 736
- Бережецький Йона, священник церкви св. Михаїла у Володимирі 634
- Бережецький Феодосій, чернець 493, 716
- Бережецький Юрій 493, 667, 681, 705, 710
- Бережецькі 764
- Берецький Ісая, намісик монастиря св. Миколая в Жидичині 678
- Бжозовська Софія 493, 774
- Биковський Ян 687
- Билецький Станіслав 499
- Билецький Юрій 549
- Билицький Мартин 493, 758, 760
- Билицькі 756
- Билчинська Богдана 494, 659
- Бильський Ярош 493, 644
- Бистрамівна Анна 502
- Бистран Юрій 494, 790
- Бистриєвська Лідія 585
- Бистриєвський Самійло 494
- Бистриєвські 790
- Бичинський Андрій 494
- Бищевський Петро 499, 751
- Бишевські 751
- Біднов В. 15
- Біла С. 58
- Білостоцька Анна 494
- Білостоцька Овдот'я 517
- Білостоцька Олександра 606
- Білостоцький Олександр 661
- Білостоцький Федір 164, 757
- Білостоцькі 661
- Більський Августин, пріор кляштору оо. августиніан у Затурцях 758
- Бірюліна О. 195
- Блажейовський Ян 494.
- Ближинський Костянтин 494, 799
- Ближинський Олександр 494
- Ближинські 799
- Блоцька Катерина 528

Блюк Віцентій пріор кляштору
Св. Трійці оо. домінікан у Володи-
мирі 755

Бобинський Ян 605

Бобрович Костянтин 495

Богаткович-Гуляницький
Гаврило 495

Богданович Василь 760

Богданович Гордій, священник
церкви св. Миколая у Володимирі
472, 473, 630

Богданович Іван 433

Богданович Ісакій священник
церкви св. П'ятниці у Володимирі
433, 626-627

Боговитин Іван 495

Боговитин Миколай 495, 702

Боговитин Ян 495

Боговитин, підкоморій 107

Боговитини 188, 702, 775

Боговитинівна Анна 495

Боговитинівна Варвара 512

Боговитинівна Ірина-Параскева
195, 213, 495, 704, 737, 740, 748

Боговитинівна Катерина 516

Боговитинівна Маруша (у шлю-
бі Гойська) 511, 663

Боговитинівна Маруша (у шлю-
бі Оборська) 496

Боговитинівна Маруша (у шлю-
бі Чаплич) 496

Боговитинівна Маруша 790

Боговитинівна Мелетія (черни-
ця) 496

Боговитинівна Феодора 496

Боговитин-Шумбарський
Микола 495, 737

Боговитівна Маруша 281, 684

Боголь Василь 496, 519

Богуринська Раїна 272, 496, 693,
695, 728, 732

Богуринські 732

Богуфали 772

Богуфалівна Раїна 496

Богущкий Каспер 766

Богуш Мартин 598

Богушевич Андрій 497

Богушевич Олександр 499, 783

Богушевичі 769, 781

Богушевичівна Гальшка 497, 643

Богушевський Ян 497, 761

Богушевські 761

Богуші 277

Богушівна Софія 497

Бокії 335

Бокіївна Маруша (у шлюбі
Млодзяновська) 497

Бокіївна Маруша 335

Бокій Вацлав 335, 543

Бокій Йосафат архімандрит мо-
настиря Св. Трійці у Шумську 748

Бокій-Печихвостський Вацлав
497

Болбас-Ростоцький Єремійш
497, 790

Болбас-Ростоцькі 334, 790

Болестрашицький Олександр
497

Бона королева польська 618

Бонецький Ян 782, 792

Бонецький Ян-Якуб 498

Бонецькі 781

Бонковський Андрій 498

Бонковські 780

Боргезе, кардинал 316

Борейко Миколай 435 - 437

Боремський Теофан чернець
монастиря св. Миколая у Жидичині
679

Борецький Йов, митрополит
Київський 135, 137, 141

Борецькі 380

Борзобогатий-Красенський Іван,
єпископ Луцько — Острозький 676,
678, 691

Борискович Йосиф, єпископ 169

Боричівський Дмитро 498

Боровіуш Матеуш, пріор кляш-

тору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Борський Семен, священник при Воздвиженському монастирі с. Чекнь 730

Бортницький Ян 790

Брам Андрій 607

Брам Стефан 498

Бранська Анна 498, 499, 782

Бранська Гелена 493

Бранський Стефан 505

Бранські 781

Братецький Петро, пріор кляштору оо. домінікан у Камінь-Коширський 760

Братковський Прокіп, пріор кляштору оо. августиніан у Затурцях 758

Брестський Шимон, плебан ровенського костелу 799

Бринський Шимон, плебан ровенський 473

Бріано Джакомо, італійський архітектор 797

Бріано Якуб, італійський архітектор 777

Бродовський Ян 509

Броневський Мартин 90, 92, 93

Броневський Христофор 408

Броницька Агнешка 787

Броницька Гальшка 535

Броницька Олена 614

Брудзевська Олександра 498, 770

Брудзевські 769

Брулкович-Гуляницький Андрій 498

Бруховська Анна 498, 533

Бруховські 790

Будзиловський Миколай 567

Будзішевський Юрій 499, 569, 651, 750, 752, 753

Будзішевські 751

Будимирович Кирило, підданий Успенського монастиря в Луцьку 692

Будкевич Антоній, ченець-василіан 143

Будний Симеон 402, 403, 417

Бужковський Стефан, священник церкви Різдва Богородиці с. Сморода 724

Бужковський Стефан, священник церкви Св. Трійці у Войниці 664, 703

Бузький Адам 530

Бузький Сильвестр, ігумен монастиря Покрови Богородиці у Нізкіничях 650

Бузький Тарас, ігумен монастиря Покрови Богородиці у Нізкіничях 650

Буйновський Марко 500, 754

Буйновські 751

Букоємська Катерина 558

Букоємський Адам 765

Букоємські 662

Бульба, протопоп костянтинівський 746

Бунякевич Карп 289, 684

Буримовський Войтех 500, 764

Буримовські 764

Буркацький Адам 263, 264, 500

Буркацький Ян 500, 784, 788

Буркацькі 263, 264

Бусовинський Миколай 751

Бучайський Вавринець 440 - 441

Бучайський Криштоф 500, 783

Бучинський Б. 25

Буякович Іван, луцький міщанин 699

Вагилевич Іван, пресвітер 222

Вазкайлович Парфен, священник церкви у с. Бужковичі 617

Валицька Урсула 500, 783

Валицька Ядвіга 500

Валицькі 781

Вандаловський Миколай 570

Варнава, чернець монастиря св.

Миколая у Мильцях 648

Варсонуфій, ігумен монастиря
Різдва Богородиці в Пересопниці
717

Василевич Іван, священник брат-
ської церкви в Луцьку 191, 702, 706

Василевич Михайло 716

Василевич Себастьян, священник
Благовіщенської церкви у Ковелі
643

Василій, священник 435—437

Василій, священник Благовіщен-
ської церкви у Луцьку 701

Василій, священник парафіяльної
церкви у Дермані 672, 721

Василій, священник церкви в
Сапанові 746

Василій, священник церкви св.
Архангела Михаїла у Хотячові 657

Василій, священник церкви св.
Дмитра у Луцьку 691

Василій, священник церкви св. XII
Апостолів у Володимирі 629

Василій, священник церкви у
Буремці 663

Василій, священник церкви у
с. Пісочне 652

Василько Романович, князь 701

Васильович Самійло 702

Васкан-Древинський Стефан
500, 758

Васкан - Древинські 756

Вежбетинська Єва 501, 784, 804

Велевицький Я., єзуїт 362 - 363,
447, 470

Великий Атанасій 25, 26, 27

Венковський Прокопій 504

Вербинський Мацей 501, 761

Вербицький Вікторин, Луцький
біскуп 37

Вербицький Іван, володимирсь-
кий протопоп 624, 625

Вербицький Миколай, пріор
кляштору оо. августиніан у Затурцях

758

Вербицький, священник церкви у
Печихвостах 717

Вербський Григорій 269, 501, 617

Вербський Ілля 584

Вербський Федір 501, 663

Вербський Ян 501

Вербські 619

Верещак Йосиф, священник П'ят-
ницької церкви в Острозі 712

Верещинська Гальшка 501

Вержицький Йосиф, чернець
кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
Володимирі 755

Вертик Петро 473

Верховська Софія 501

Верховський Григорій 502, 735

Верховський Михайло 502

Веселовський Петро, плебан кос-
телу в м. Чорторійськ 803

Вечоркович Міхал, пріор кляш-
тору оо. августиніан у Затурцях 758

Виговський Олександр 547

Вилежинський Ян 502, 776, 778,
783, 787, 802

Вилежинські 337

Виногородський Віцент, чернець
кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
Володимирі 755

Виногородський Гонорій, пріор
кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
Володимирі 755

Вирозубович Іван, протопоп,
священник церкви Різдва Христо-
вого у Берестечку 660

Високинський Андрій 502, 540,
753

Висоцька Луція 502

Висоцька Олександра 502, 711

Висоцький Войтех 502, 780

Висоцькі 780

Витвинський Киліян 752

Витвинський Стефан 752

Вихованець Т. 58, 325

Вичинський Ісакій, священник церкви св. Симеона у Фалимичах, крилошанин кафедральної церкви у Луцьку, протопоп луцький 438, 656, 678, 689, 697

Вишинська Гальшка 502, 729

Вишинські 729

Вишневецька Анна, княгиня 315, 405

Вишневецька Гальшка Єфвимія, княгиня 315, 317

Вишневецька Гальшка, княгиня 368, 405

Вишневецька Єва, княгиня 315

Вишневецька Олександра, княгиня 368, 405, 611, 639, 769

Вишневецька Софія, княгиня 405

Вишневецька Христина, княгиня 257, 523, 787, 803

Вишневецький Адам, князь 98, 179, 196, 315

Вишневецький Андрій, князь 315, 405

Вишневецький Єремія, князь 183, 369, 471, 748

Вишневецький Костянтин, князь 315

Вишневецький Миколай, князь 98, 179, 196

Вишневецький Михайло (Михайлович), князь 315

Вишневецький Михайло (Олександрович), князь 316

Вишневецький Михайло, князь 315

Вишневецький Олександр (Михайлович), князь 315

Вишневецький Олександр, князь 315

Вишневецький Юрій (Михайлович), князь 311, 315, 317, 339, 368, 502

Вишневецький Януш, князь 155, 181, 259, 273, 301, 315, 369, 503, 738,

807 - 808

Вишневецькі, князі 200, 206, 210, 212, 256, 265, 311, 314, 315, 317, 346, 369, 405, 483, 484, 738

Вишневська Анна 503

Вишневська Марина 317

Вишневська Софія 317

Вишневський Самійло 503, 769, 771 - 772, 790, 796-797

Вишнівські 772

Вишоватий Аврам 503

Вишоватий Андрій 407, 415

Вігура Олександр 503, 772

Вігура Олександра 771

Вігури 771

Вікторин, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Вікторовський П. 22, 316

Вільгорська Гальшка 270, 523, 748

Вільгорський Вацлав 102, 503

Вільгорський Килиян 336, 344, 525, 667

Вільгорський Криштоф 736, 748

Вільгорський Олександр 336, 342, 343, 344, 462, 764, 504, 543

Вільгорські 277, 335, 336, 406

Вільчочимська Софія 504

Вільчопольський Криштоф 504, 767

Вільчопольські 766

Вітковський Войтех, плебан костелу Успіння св. Діви Марії в Острозі 795, 796

Вітовт, великий князь литовський 781

Вітонізька Варвара 504, 758

Вітонізька Марцибела 504, 664

Вітонізька Софія 504, 664

Вітонізький Михайло 269, 504, 620

Вітонізький Семен 504, 533, 663

Вітонізькі 277, 663, 757

- Вітославський Валентій, пріор
кляштору оо. августиніан у Затурцях
758
- Владислав IV, король польський
50, 150, 147, 149, 155, 156, 157, 159,
160, 161, 167, 250, 254, 255, 387, 624,
677, 688, 787
- Власовський І. 39
- Вноровський Ян 542
- Внучівна (Внучківна?) Гальшка
213, 505, 583, 659, 670, 686, 705, 725
- Внучківна Магдалена 505, 733
- Внучківна Софія 505, 668, 734
- Водирадський Остафій 747
- Война Миколай 526
- Война Яків 641
- Войтех Мстиславович 375
- Войтешковський Юрій 528
- Войцех, пріор кляштору Св.
Трійці оо. домінікан у Володимирі
755
- Войцеховський Якуб 505, 800
- Войцеховські 800
- Волинець Феодосій, ігумен мо-
настиря Покрови Богородиці у Ніз-
кіничях 650
- Волинецький Станіслав 505, 733,
782
- Волинець-Чернчинський Іван 245
- Волинець-Чернчицький
Олександр 505, 610
- Волинці-Чернчицькі 730
- Волкановський Марко 506, 667
- Волк-Ланевський Михайло 269,
505, 695, 730
- Волк-Линевські 277
- Володимир (Святославович) св.,
князь київський 202
- Володимирський-Буданов М. 17
- Володкевичівна Варвара 506, 733
- Волуцький Павло, Луцький біскуп
777
- Волчек Олександр 507, 757
- Волчек Станіслав 594
- Волчки 757
- Волчкович Симеон, священик
при монастирській церкві св.
Миколая в Жидичині 679
- Вольська Гальшка 593
- Вольська Софія 506, 556
- Вольський Петро 605
- Вольський Станіслав 264, 274,
506, 553, 653, 687, 720, 752, 787
- Вольський Юрій 506, 784
- Вольський Ян 506, 765, 804
- Вольські 751, 781, 803
- Вонсовичі 751.
- Вонсовський Войтех 507, 767,
784, 791, 796, 798, 801
- Вонсовські 797
- Вориський Іван 636
- Вориський Станіслав 518
- Ворона Михайло 507, 559
- Воронецька Маруша, княгиня
507, 637, 734
- Воронецька Олександра, княгиня
785
- Воронецька Олександра, княги-
ня (у шлюбі Єловицька) 524
- Воронецька Олександра, княги-
ня (у шлюбі Колосович) 508
- Воронецька Олександра, княги-
ня (у шлюбі Семашко) 507.
- Воронецький Андрій Юр'євич,
князь 317
- Воронецький Война, князь 317,
318
- Воронецький Лев, князь 318, 508,
553, 747
- Воронецький Матіяш, князь 734
- Воронецький Микола, князь 508
- Воронецький Олександр (Юр'є-
вич), князь 318
- Воронецький Станіслав, князь
318, 497
- Воронецький Стефан, князь 597
- Воронецький Томаш, князь 318,
508

Воронецький Юрій, князь 317, 518

Воронецький Якуб (Юр'євич), князь 317

Воронецькі, князі 188, 317, 775, 781

Ворони 277, 693, 696, 700

Воронич 153

Воронич Миколай 508, 795

Вороничівна Єфросинія 588

Ворончук І. 58

Воронянка Овдотія 507, 663

Врещ Стефан 508

Вуйцик З. 51

Вядовська Сузанна 508

Габріель, пресвітер кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 754, 755

Гавловський Валеріан 508, 758

Гавловський Павло 508, 750, 754

Гавловські 751

Гаврило, священник церкви св. Федора у Володимирі 631

Гаєвський Матей 509, 762.

Гайко Олексій, священник Воскресенської церкви у Ковелі 643

Гайсинська Анастасія 538

Галезький Войтех 611

Галецький Станіслав 509, 794

Галецькі 793

Галицький Данило, князь 676

Галузка Парфен, луцький міщанин 699

Гальшка Гулевичівна 213, 330

Гальшка Юрійвна Зенов'євичівна 317

Ганський Стефан, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Гарабуда Яків 509, 702

Гарасевич М. 24

Гасинська Настасія 509

Гасинська Наталія 808

Гасинські 769

Гашинська Феодора 495

Геврасевич Андрій, пресвітер церкви у Замличах 638

Геврасій, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 649

Гедеон, архідиякон дубенський 99

Гедеон, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 649

Гелазій, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 759

Гембари 763

Гембаровна Ядвіга 509, 763, 779

Гембицький Андрій, біскуп Луцький 250, 252, 297, 299, 336, 344, 349, 355, 356, 368, 413, 459.

Гембицький, польський примас 142

Генадій, ігумен монастиря Успіння Богородиці у Зимному 642

Герасим, ігумен братського монастиря в Луцьку 705

Герасим, священник церкви Св. Трійці в Луцьку 700

Гербест Бенедикт, єзуїт 50

Герман, чернець монастиря Різдва Богородиці в Пересопниці 717

Германович Василь 213, 509, 671, 703

Германовичі 671

Гешковський Войтех 510, 572, 799

Гешковські 799

Гжибовська Катерина 572

Гжибовський Ян 510, 768, 772, 791, 796, 797

Гжибовські 797

Гіжіцький Я. 43

Гізель Євстафій 413

Гізель Інокентій 201, 667

Гіль А. 63

Гітлер Адольф 469

Гішевська Анна 510

Глембоцький Юрій (пох. в Дубні) 337, 510

Глембоцький Юрій (пох. в Острозі) 337, 510
 Глембоцький Юрій 767, 798
 Глембоцькі 337, 766
 Глиницький Фабіян 510
 Глиницькі 808
 Глинська Маруша 513
 Глоговський Броніслав 639, 752
 Гмітерек Г. 63
 Гнатовський Симон, пріор кляштору оо. августиніан у Затурцях 758
 Гневишевський Станіслав 510, 773
 Гневишевські 771
 Гноїнська Анна 511
 Гноїнські 277
 Гоголя-Шмуклеж 380
 Годзимирський Габріель, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Гойська Анна 205, 217, 409.
 Гойська Раїна (у шлюбі Соломирецька) 201, 203, 489, 667
 Гойський Вацлав 511
 Гойський Гаврило 101, 409, 645
 Гойський Криштоф 330, 380, 511, 775
 Гойський Олександр 511, 667
 Гойський Роман 409
 Гойські 84, 409, 775, 330, 488
 Големунтівна Варвара 511
 Голенський Щасний 511, 775
 Голенські 775
 Голлайсен Людвіг 413
 Головинський Геврасій 512, 659
 Головинський Лукаш 509, 539
 Головневич Фома, священник при монастирській Успенській церкві в Луцьку 693
 Головчинська Софія 592, 667
 Голубев С. 22, 23, 66, 266, 267
 Голяський Валентій 512, 776
 Гольшанська Настасія 716
 Гонкевич Лука 679
 Гонсинський Ярош 512, 775, 781

Гонсинські 775
 Гоншовський Діонісій, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Гораїмович Єлифер, священник церкви св. Флора і Лавра у Яковичах 658
 Гораїн Анна 336
 Гораїн Богуслав 596
 Гораїн Богуш 571
 Гораїн Йосиф, настоятель церкви св. Якима і Анни у Володимирі 628
 Гораїн Криштоф 336, 512, 799
 Гораїн Микола 504, 512, 784
 Гораїн Стефан 336
 Гораїн Стефан, чернець-домініканець 782
 Гораїн Федір, священник церкви св. Михайла у Володимирі 634
 Гораїн Федір, священник церкви св. Михайла у Михайловцях 649
 Гораїн Ян 336, 512, 518, 782
 Гораїни 275, 277, 335, 383, 781
 Гораїнівна Анна 513, 779
 Гораський Ян 513, 776
 Гораські 775
 Горенчовська Ядвіга 544
 Горехівська Варвара 513
 Горецьківський Андрій 513, 782
 Горецьківські 781
 Горін С. 57, 211, 212, 213, 214, 215, 219
 Горлинський Шимон, пріор кляштору оо. августиніан у Затурцях 758
 Горобець В. 360, 361
 Городиська Єфросинія 513, 567, 791
 Городиська Катерина 513, 703
 Городиський-Жаба Григорій (Кузьмович), священник церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Городищі, протопоп ковельський та священник ковельської Благовіщенської церкви 255, 265, 635, 643

Городиський-Жаба Кузьма, священник церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Городищі 255, 265, 269, 513 635

Городиський Іван, священник при Спасопреображенському монастирі в Чернчицях 731

Городиський Мартіян, священник церкви св. XII Апостолів у Володимирі 629

Городиські 265, 702

Горська Гальшка 542

Госинський Ярош 513

Гостилівський Андрій, священник церкви св. Іллі у Володимирі 632

Гостилівський Миколай, підбалавр володимирської школи 474

Гостилівський Феодосій, священник церкви св. Онуфрія у Володимирі 633

Гостиславський Федір, священник церкви св. Василя у Володимирі 626

Гостомський Ієронім 109

Готовський Никодим 514

Гошевський Рафаїл 514

Гошевські 806

Гошинський Ярош 514

Грабовецький Миколай 628

Грабський Криштоф 514, 769, 772, 778, 783, 790, 801, 806

Грабські 769

Граєвська Катерина 514

Граєвський Ян 514

Граєвський Ян, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 759

Грекович Антоній, уніатський намісник в Києві 133, 134, 142

Гречина Костянтин 515, 676, 724

Грибовська Софія 752 - 753

Грибовський Андрій 515, 791

Грибовський Ян 515, 796

Грибовські 790

Григоренко А. 59

Григорій Красноставен Яцек, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 758

Григорій XIII, Папа Римський 353

Григорій, архімандрит монастиря Різдва Богородиці в Пересопниці 717

Григорій, ігумен Успенського монастиря в Луцьку 693

Григорій, священник Покровської церкви в Луцьку 697

Григорій, священник при монастирі Св. Трійці у Дермані 672

Григорій, священник церкви в Березному 659

Григорій, священник церкви в Милуві 709

Григорій, священник церкви св. Архістратиґа Михаїла в Луцьку 699

Григорій, священник церкви св. Архістратиґа Михаїла у с. Зденське 681

Григорій, священник церкви св. Дмитра у Городищі 666

Григорій, священник церкви св. Офанасія в Луцьку 295, 698

Григорій, священник церкви св. Бориса і Гліба у Біскупичах 617

Григорій, священник церкви у с. Крупець 686

Григорович Василій, священник церкви Св. Трійці у Колесничих 684

Григорович Омелян, священник церкви Св. Трійці у Річиці 720

Григорович Тимофій, священник церкви у Могильному 650

Григоровська Катерина 515, 800

Гриневецький Бенедикт, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 675.

Гриневич-Гижановський Якуб 413

Грицько, підданий Успенського монастиря в Луцьку 692

- Гровецький Варсонуфій, чернець монастиря у Білому Стоці 661
- Гроновський Павло, викладач Луцької братської школи, згодом - магістр уніатської школи у Володимирі 192, 268, 619, 622
- Грот Данило 508
- Гроховська Варвара 515, 766 - 767, 809, 534
- Гроховський Ахатій, Луцький біскуп 349
- Гроховський Станіслав 249
- Гроховський Якуб 515
- Гроховські 766
- Груї 277
- Грушвицька Полонія 515, 735
- Грушевський М. 28, 29, 30—35, 39, 55, 98, 142, 309, 417, 422, 475
- Грушецький Войтех 564
- Груя Михайло 269, 516, 644
- Гудзяк Б. 61, 379
- Гужельська Анна 516, 767
- Гужельські 766
- Гузковська Феодора 516
- Гулевич-Воютинський Адам 412, 414
- Гулевич-Воютинський Іван 516, 665
- Гулевич-Воютинський Костянтин 519
- Гулевич-Воютинський Олександр 614
- Гулевич-Воютинський Семен, згодом — єпископ Перемиський (Сильвестр) 153, 160, 169—171, 174, 177, 191, 203, 224
- Гулевич-Воютинський Федір 517
- Гулевич-Воютинський Яцко 517, 665
- Гулевич-Дрозденський Гневош 220
- Гулевич-Дрозденський Кіндрат 517
- Гулевич-Дрозденський Семен 517, 668
- Гулевич-Дрозденський Стефан 520
- Гулевич-Затурецький Андрій 340
- Гулевич-Затурецький Дмитро - Іполіт, ченець кляштору оо. домінікан у Луцьку 312, 331, 336, 340, 442, 443, 341, 388, 431, 690, 782
- Гулевич-Перекальський Дахно 517
- Гулевич Андрій (чернець ім'я Атанасій) чернець братського монастиря в Луцьку 704
- Гулевич Андрій 190, 431, 442
- Гулевич Бенедикт 246, 692
- Гулевич Василь 340, 430, 690
- Гулевич Гаврило 147
- Гулевич Данило 169, 516, 704, 789
- Гулевич Дем'ян 84, 87, 88, 89, 101
- Гулевич Дмитро 690
- Гулевич Іван 599, 690
- Гулевич Марина 512
- Гулевич Михайло 546, 575
- Гулевич Олександр 169
- Гулевич Павло 516, 528, 782
- Гулевич Роман 513, 703
- Гулевич Томаш 516
- Гулевич Феодосій, єпископ 701
- Гулевич Філон 336, 516, 765, 779
- Гулевич Юрій 331, 778, 783
- Гулевич Ян 538
- Гулевичі-Воютинські 661, 665
- Гулевичі-Затурецькі 340
- Гулевичі-Перекальські 685
- Гулевичі 84, 148, 169, 187, 188, 224, 330, 311, 314, 333, 335, 336, 340, 341, 342, 406, 430, 431, 442, 444, 457, 484, 488, 690, 691, 702, 778, 781
- Гулевичівна-Воютинська Анна 545
- Гулевичівна-Воютинська Катерина 571
- Гулевичівна-Дрозденська Олександра черниця монастиря св. Миколая у с. Попів Млин 653
- Гулевичівна-Перекальська Ов-

дот'я 519

Гулевичівна Анна (у шлюбі Ко-
зицька) 517

Гулевичівна Анна (у шлюбі Мро-
вінська) 517

Гулевичівна Анна 331, 336, 339,
641

Гулевичівна Богдана 517

Гулевичівна Гальшка (у шлюбі
Лозка) 518, 704

Гулевичівна Гальшка 311, 312,
339, 731

Гулевичівна Марина 336, 518, 787

Гулевичівна Марина, ігуменя
Воскресенського жіночого монас-
тиря в Жидичині 680

Гулевичівна Маруша 518, 565,
734

Гулевичівна Настасія 517

Гулевичівна Олена 336, 518, 782

Гулевичівна Полонія 518

Гулевичівна Раїна 518

Гуляницька Анна 519

Гуляницька Феодора 519

Гуляницький Андрій 519

Гуляницький Григорій 519, 669

Гуляницький Іван 519, 669

Гуляницький Іван, священник
Покровської церкви в Луцьку 697

Гуляницький Ілля 519

Гуляницький Мартин 519

Гуляницький Микола 520

Гуляницький Тимофій 697

Гуляницький Федір 520, 669

Гуляницький Філон 520

Гуляницький Ян 189, 520, 669,
704

Гуляницький Ярмолай 520

Гуляницькі 188, 669, 702

Гумілевський Філарет, архієпис-
коп 13, 22

Гуревич Анна, черниця 388

Гуревич Павло 336

Гуркіна С. 42

Гурко-Омелянський Андрій 520

Гурський Войтех 492

Гурський Миколай 520

Гурські 793

Гутковська Єлизавета 540

Давид, чернець братського мо-
настиря в Луцьку 706

Давидович, диякон при церкві
Св. Спаса у Володимирі 625

Дамінський Петро 619

Данилевич Оліфер, священник
при Святопреображенському мо-
настирі в Кременці 739

Данило, єпископ Володимиро-
Берестейський 631

Данило, священник церкви Різдва
Богородиці с. Смородова 724

Данило, священник церкви св.
Параскеви П'ятниці у Володимирі
627

Данило, священник церкви св.
Параскеви у с. Селець 723

Данилович Павло, священник
церкви Різдва Христового у Мар-
ковичах 646

Дахнович Андрій 522

Дахнович Павло 520, 800, 804

Дахновичі 803

Дахновичівна Раїна 520, 674, 780

Дашкович Іван, священник Вос-
кресенської церкви в Гуляниках 669

Двораковський Адам 549

Девінський Криштоф 521, 763

Дедеркалівна Марина 521, 637,
710, 737

Дедеркалівна Олександра 737

Дедеркало Григорій 583

Делешкан Іван 521

Делешкани 805

Дем'ян, священник церкви св.
Василія у Володимирі 433, 626

Дем'ян, священник церкви св.
Миколая в Луцьку 696

Дембський Паулін, чернець
монастиря св. Миколая у Жидичині
679

Дементіан, диякон при Успенсь-
кому соборі у Володимирі 622

Дементіанович Митрофан, ігу-
мен братського монастиря Воздви-
ження Чесного Хреста в Луцьку 192

Дениски-Матвієвські 736

Деспотівна Анна 648

Деспотівна Магдалена 641, 645,
658

Дешковський Богуш 539

Джура Михайло, ігумен монас-
тиря Св. Трійці у Дермані 671

Дзевецька Єлизавета 503

Дзиківна Гальшка 521, 808

Дзігілевський Я. 50, 54

Дибалович Томаш, чернець
кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
Володимирі 755

Дидинський Мацей 521

Діонісій, настоятель монастиря
Різдва Богородиці у Загорові 637

Діонісій, священник 295

Діонісій, священник при монас-
тирській Успенській церкві в Луць-
ку 693

Діонісій, священник церкви Св.
Трійці у Клевані 682

Діонісій, чернець монастиря св.
Миколая у Жидичині 678

Длугопольський Войтех 521, 771,
773

Длугопольські 380, 772

Дмитрієв М. 62

Дмитро, священник церкви св.
Параскеви П'ятниці в Луцьку 694

Добринський Андрій 507

Добринський Стефан, священник
при Спасопреображенському мо-
настирі с. Чернчиці 730, 731

Добромльський Гербурт 37, 141

Добронизька Гальшка 522, 753

Добронизький Марціян 522, 639

Добронизький Петро 522

Добронизькі 751

Доброховський Станіслав, пріор
кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
Володимирі 755

Добрянський Андрій 402, 417

Добрянський Никон, ігумен мо-
настиря Різдва Богородиці в Пере-
сопниці 717

Довга Л. 57

Довгірд Петро 373

Довгірди 246

Довнар-Запольський М. 17

Долинські 206

Долотецький Ждан 552

Доманська Єлизавета 522, 802

Доманські 802

Домашевська Єва 744

Домашевський Федір 744

Домашевські 206, 745

Домбровська Ізабелла 757

Домбровський Альфонс, чер-
нець кляштору оо. августиніан у
Затурцях 759

Домбровський Мартин 522

Домінік, пріор кляштору Св.
Трійці оо. домінікан у Володимирі
754

Дорогиницький Олександр 522,
635

Дорогостайський Криштоф 108

Дорогостайський Миколай 730

Дорогостайський Павло 101

Драгоманов М. 35

Древецький Ян 550

Древинська Богуміла 548

Древинська Єва 522, 665, 703

Древинська Полонія 544

Древинський Андрій 523, 660,
704, 714, 719

Древинський Лаврентій 96, 97,
132, 133, 136, 138, 142, 144, 145, 146,
152, 153, 154, 155, 160, 174, 190, 192,

193, 194, 225, 275, 339, 388, 535, 704,
713, 719, 739, 793

Древинський Ян 338, 388, 793

Древинські 187, 188, 224, 484, 488,
702

Дрозденська Філонія 523, 666

Друцький-Гроський Юрій 102

Друцькі князі 329

Дубницький Аврам 569

Дубницький Павло 569

Дубницький Федор, єпископ при Успенському соборі у Володимирі, згодом архієпископ кременецький, візитатор Володимирської єпархії 218, 255, 472, 473, 738

Дубович Іван, архімандрит монастиря Св. Трійці у Дермані 299, 487, 671, 672

Дюркгейм Е. 29

Євдокія, черниця Успенського монастиря в Луцьку 693

Євлович Костянтин, священник церкви св. Іллі у Володимирі 633

Євтихевич Михайло, священник церкви Чесного Хреста у Вольниці 665

Езекіїль, настоятель монастиря Різдва Богородиці у Загорові 637

Елисей, чернець братського монастиря в Луцьку 706

Ело-Букоємський Ян 579

Ело-Малинська Єва 332, 523, 762

Ело-Малинська Настасія 523, 706, 708, 713

Ело-Малинська Раїна 550

Ело-Малинський Василій 122

Ело-Малинський Данило 155, 193, 194, 262, 269, 270, 280, 294, 299, 301, 523, 736, 739, 748, 749, 763, 811

Ело-Малинський Матвій 299, 523, 736

Ело-Малинський Миколай 262, 333, 787, 803

Ело-Малинський Остафій, єпископ Луцький (у посвяті — Євгеній) 32, 119—122, 180, 246, 247, 253, 262, 275, 299, 430, 431, 437, 570, 689, 690

Ело-Малинські 131, 179, 180, 262, 265, 270, 276, 277, 296, 299, 330, 332, 333, 484, 486, 762, 787, 803

Єловицька Анна 332, 524, 791

Єловицька Дорота 332, 524

Єловицька Єфросинія 207, 213

Єловицька Катерина 524, 775, 805

Єловицька Софія 332, 503

Єловицький Бенедикт 565

Єловицький Гнівош 332

Єловицький Данило 332, 524, 791

Єловицький Дмитро 332, 602

Єловицький Захарія 245

Єловицький Криштоф 247, 524, 532, 685, 702

Єловицький Олександр 189, 195, 203, 206, 207, 213, 332, 524, 582, 667, 704, 717, 740, 741, 742, 744

Єловицький Савин 332

Єловицький Філон 195, 203, 213, 281, 471, 526, 637, 642, 648, 650, 705, 724, 740, 742, 744

Єловицький Якуб 332

Єловицькі 187, 188, 203, 206, 330—333, 488, 525, 742, 790

Єнич Іван 526, 769

Єнич Семен 686

Єнич Ян 526, 724

Єничі 769

Єничівна Маруша 526, 715, 769

Єничівна Христина 526, 770

Єпимах, священник церкви св. Івана у Володимирі 628, 629

Єремія, священник при монастирі св. Івана Кущика в Перемилі 715

Єремія, священник при монастирській церкві Св. Спаса в Дубищах 674

Єремія, священник церкви в Тишковичах 655

Єремія, священик церкви св.
Архистратига Михаїла в Луцьку 699
Єремія, священик церкви у
Лаврові 687
Єрмолай, чернець монастиря Св.
Спаса у Володимирі 625
Єровичівна Олександра 579
Єсифович Семен 641
Єтна, єврейка 472
Єфрем, чернець монастиря Різ-
два Богородиці в Пересопниці 717
Єфросинія, настоятелька монас-
тиря св. Миколая у с. Попів Млин 653
Жабловецький Мартин 527, 766,
796
Жабловецькі 766
Жабокрицька Анна 594
Жабокрицька Єва 527, 729
Жабокрицький Адам 527
Жабокрицький Іван 218, 527, 744
Жабокрицький Олександр 189,
213, 527, 705, 731, 744
Жабокрицькі 206, 702, 720, 729
Жарновський Войтех 527, 800
Жаровський Миколай 527, 782
Жданович Ян 528
Ждановичі 708
Жданський Федір, священик
церкви св. Пророка Іллі у Дороги-
ничах 635
Жджарський Людвік-Олізар 528
Жебжидовський, краківський
воевода 22, 114, 248
Жеготянка Гальшка 528
Желехович Василій, священик
церкви у Коблині 683
Жеребило Омелян, священик
церкви у Шупкові 734
Жилінська Софія 528
Жмудська Варвара 528, 802
Жолендовський Миколай 528,
780
Жолендовські 780

Жоравницький Марко 528, 691
Жоховський Кипріян, митропо-
лит Київський 252
Жукович Остафій, священик
церкви св. Івана у Володимирі 628
Жукович П. 21, 22, 82
Жукович Якуб 528, 766, 790
Жуковичі 790
Жуковська Анна 530
Жулинська Катерина 529, 751, 752
Жулинські 751
Жуловецький Ян 534
Журковська Анна 648
Жуховецький Іван 529
Жуховський Генадій, ігумен мо-
настиря Чесного Хреста у Дубні 675
Забенський Федір 549
Заблоцький Василій, священик
церкви у с. Жабче 680
Заболовський Лев 612
Заболоцький Ян 274, 284, 752
Завальський Василій, священик
церкви св. XII Апостолів у Воло-
димирі 629
Завішанка Меланія-Катерина 529,
774, 779, 784, 787, 794
Завіші 793
Загоровський Петро 522, 636
Загоровська Олександра 333, 380,
529, 554, 776, 779, 785, 789
Загоровська Феодора 691
Загоровська Христина, ігуменя
Спасопреображенського монастиря
в Чернчицях 730.
Загоровський Андрій 160, 169,
255, 529, 626, 636, 686, 708
Загоровський Андрій, чернець
монастиря Різдва Пресвятої Бого-
родиці у Загорові 637
Загоровський Василій 631, 632,
636, 654
Загоровський Максим 631
Загоровський Михайло 636, 657

- Загоровський Олександр 255,
432, 626, 631, 636
Загоровський Роман 537, 636,
703
Загоровський Стефан 657
Загоровський Федір 530, 636
Загоровський Яків 641
Загоровський Ян 333, 657
Загоровські 202, 330, 333, 432,
626, 636
Загорська Христина 530
Загорський Анцута-Григорій 530,
808
Загорський Яків 530, 750
Загорські 730, 750, 805
Загроба Яків 530
Заерський С. 448
Заерський Францішек-Ксаверій,
луцький суфраган 355, 793
Заєцівна Софія 500
Заєць Ян-Василь 530
Закорський Іван 530, 769, 778,
782
Закорські 769
Закревська Анастасія, черниця
Успенського монастиря в Луцьку
693
Закревська Анна 530, 780
Закревська Дорота 531
Закревські 780, 802
Залезька Катерина 531, 754
Залезький Петро 531
Залезький Юрій 531, 796
Залезькі 751, 795
Заленський Андрій 531, 656, 751,
754, 758, 787
Заленський Станіслав 531, 764
Заленський Ян 752
Заленський Ярош 531, 653, 753
Заленські 380, 751
Залеський Вавринець 532, 772
Залеський Леонтій, ігумен брат-
ського монастиря в Луцьку 705
Залеський Фабіян 532, 541, 793
Залеські 772, 793
Залізо Йов (св.), ігумен монас-
тиря Чесного Хреста у Дубні, зго-
дом настоятель Почаївського мо-
настиря 16, 206, 214, 218, 219, 467,
468, 488, 675, 743, 744
Залузький Богдан, священник
Введенської церкви у Володимирі
433, 627
Залузький Михайло, священник
церкви Св. Спаса у Купечові 644.
Залузький Яків, священник цер-
кви св. Михаїла у Володимирі 634
Залузькі 276
Замлинська Анна 533
Замлицький-Козика Дмитро, князь
319, 320
Замойський Томаш 182, 248, 250,
261, 301, 334, 730
Замойський Ян, коронний канц-
лер 88, 92, 94, 105, 108, 109
Замойські 265
Заневський Петро 532
Запольський Миколай 532, 715
Заремба-Чемпковський Мико-
лай 616
Заремба Криштоф 532
Зарецька Олександра 589
Заровський Никифор, архіман-
дрит Успенського монастиря у До-
рогобужі 673
Заславська Софія княгиня 631
Заславський Владислав-Домінік,
князь 164, 181, 251, 259, 273, 297,
301, 367, 368, 439, 441, 450, 459, 633,
647, 671, 747
Заславський Костянтин, князь 647
Заславський Олександр, князь
123, 181, 258, 259, 289, 301, 532, 633,
645, 647, 655, 671, 806, 807
Заславський Юрій, князь 131,
148, 174, 647, 675
Заславський Януш, князь 113,
118, 120, 123, 174, 180, 246, 258, 318,

367, 383, 405, 409, 592, 633, 806, 807
Заславські, князі 131, 145, 179,
223, 258, 265, 285, 294, 318, 405,
447, 633, 671.

Застковська Софія 790

Застковський Петро, гайдук 790

Захарій, настоятель монастиря
Різдва Богородиці у Загоріві 637

Захарій, священник церкви св.

Михайла у Володимирі 634

Защинський Андрій 594

Защинський Войтех 596, 751

Збараська Анна, княгиня 634

Збараська Маруша, княгиня 255,
271, 319, 431, 432, 632

Збараська Олександра, княгиня
532, 685

Збараська Олена, княгиня 533

Збараський Андрій, князь 319

Збараський Владислав, князь 319

Збараський Криштоф, князь 118,
132, 138, 141, 174, 645, 732, 735

Збараський Лев (Солтанович),
князь 533

Збараський Лев, князь 319, 533,
807

Збараський Миколай, князь 319

Збараський Петро, князь 315,
405

Збараський Стефан, князь 405

Збараський Федор, князь 317

Збараський Юрій, князь 273, 319,
369, 385, 732

Збараський Ян, князь 319, 533,
810

Збараський Януш, князь 116,
133, 301 612, 732

Збараські, князі 131, 318, 319,
346, 369, 405, 483, 738

Збожко (Зброжек?) Рафаїл 259,
491

Зборовський Станіслав-Габріель
160

Збранська Маруша 598

Збранський Марко 533

Збранські 682

Зброжко Рафаїл 533

Зв'яртковський Станіслав 545

Зджарський Андрій 498, 533, 686,
791

Зджарський Людвік - Олізар 791

Зджарські 790

Здразька Олена 534

Зелінський Вавринець 534, 794

Зелінські 793

Зема В. 57

Зенович Криштоф 534, 795

Зеновичі 795

Зжебецький Ян 534

Зжебецькі 762

Злотий Андрій, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині, каз-
нодій кафедри св. Івана Богослова в
Луцьку 679, 689

Злотолинська Єва 529, 534, 681

Злотолинська Маруша 555

Злотолинська Феодора 547

Злотолинський Адам 534

Злотолинський Станіслав 557

Злотолинські 681

Зноско К. 13, 22, 59, 434

Зободневська Христина 213, 534,
660, 662, 705, 744

Зозулинський, чернець монасти-
ря Св. Спаса у Дубні 675

Зорявінська Анна 534, 768, 783,
790, 794, 796 - 797

Зорянівські 797

Зубцевська Анастасія 189, 213,
535, 704, 731, 744

Зубцевська Феодора 523

Зубцевський Кирило 618

Зубцевські 187, 188, 206, 702

Іван Малафійович, священник
церкви св. Параскеви П'ятниці у
Володимирі 627

Іван Потапович, священник цер-

кви св. XII Апостолів у Володимирі 629

Іван, священник церкви в Антонівцях 736

Іван, священник церкви в Ямполі 749

Іван, священник церкви св. Архистратига Михаїла у Клевані 682

Іван, священник церкви св. Миколая в Луцьку 695

Іван, священник церкви св. Миколая в Малині 435—437, 707

Іван, священник церкви Св. Спаса в Остриєві 712

Іван, священник церкви Св. Спаса у Любчому 707

Іван, священник церкви св. Федора у Володимирі 631

Іваницький Гаврило 216, 217, 639

Іваницький Данило 535

Іваницький Іван 535

Іваницький Лаврін 535, 681

Іваницький Матіяш 535, 623

Іваницький Товія 412, 415

Іваницькі 487

Іванішев М. 17, 19, 20

Іванович Ісая, ієромонах при монастирській Успенській церкві в Луцьку 693

Іванович Ісая, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 679

Іванович Леонтій, священник церкви св. Миколая в Андріїві 468, 658, 659

Іванович Стефан, священник церкви в Мишеві 649

Іванович Трифон, протопоп кременецький 738

Іванович, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672

Івановський-Лозовський Мануїл, пресвітер Успенського собору у Володимирі 621

Івановський Максим, крилоша-

нин Успенського собору у Володимирі 621

Івашківський Олексій, архімандрит монастиря Св. Спаса у Дубні 675

Івашківський Олексій, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 679

Іезекіль, чернець монастиря Різдва Богородиці в Пересопниці 717

Ієронім, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Іздембська Гальшка 547

Іздембський Мартин, плебан костела св. Якуба 444, 780

Іконніков В.С. 17

Ілля, священник церкви в с. Святці 746

Іляшевич Филип, священник церкви св. XII Апостолів у Володимирі 629

Ільковський Варнава, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 679

Іона, архімандрит монастиря св. Миколая у Жидичині 662, 678

Іполит, ксьондз 341

Іполит, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 759

Іполитович Паїсій настоятель монастиря св. Миколая у Мильцях 648

Іршинський Мартин 535, 800.

Ісаак, ігумен монастиря в Дубні 99

Ісаєвич Я. 41

Ісая, священник при монастирі Різдва Богородиці у Загорові 637

Ісая, священник церкви св. Миколая у Литовижі 645

Ісая, чернець монастиря Різдва Богородиці в Пересопниці 717

Ісєрницький Марко 579

Йозеф, пріор кляштору оо. августиніан у Затурцях 758

Йосиф, єпископ Меклєнський (грек) 536, 688, 992, 993

Йосиф, ігумен монастиря Успіння Богородиці у Зимному 642, 643

Йосиф, священник при монастирі Різдва Богородиці у Загорові 637

Йосиф, священник церкви св. Миколая у Володимирі 630

Каздоровська Гальшка 571

Казимір Великий, князь 658

Казимірський Миколай 94

Калєнкович Андрій 778

Калєнкович Сигізмунд 778

Калєннік, гетьман запорозький 425

Калинович Теофіл, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Калиновська Маріанна 536, 791, 796, 797, 809—811

Калинський Іван 551

Калусовський Адам 536

Калусовський Дем'ян 536, 653, 653

Калусовський Захарій 536, 649

Калусовський Петро 537, 641

Калусовський Юрій 537, 732

Кальвін Жан 400—403, 418

Кам'янецький Євгеній, чернець - василіанин 624-625

Каманін І. 17

Каменський Андрій 537, 750

Каменські 750

Кандиба Станіслав 408, 465, 537, 658, 664

Капустинський Самійло, чернець монастиря у Білому Стоці 661

Карачевська Феодора 213, 537, 600, 637, 705, 744

Карачевські 206

Карашевич П. 22

Карказан Стефан 537, 773, 789, 791, 799

Карказани 799

Карнковський Станіслав, архієпископ Гнезненський 92, 105

Карпо, священник церкви в Дублянах 674

Касацький, міщанин луцький 703

Кацєревич Ісакій, священник церкви св. Параскеви П'ятниці у Володимирі 473

Качинський Войтех 537

Кашевська Анна-Софія (у шлюбі Гулевич) 337, 538

Кашевська Анна-Софія 769

Кашевська Анна (у шлюбі Чолганська) 337, 538

Кашевська Анна (у шлюбі Шимкович-Шкленська) 337, 538

Кашевська Анна 778, 779

Кашевська Овдотія 213, 538, 661, 705

Кашевський Ян 538, 605

Кашевські 337, 778

Кашовський Якуб 557

Кашовський Ян 804

Кєлчовський Гіяцинт, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Кемпа Т. 63, 65, 82, 83, 88, 101, 112, 404

Кєндзерський Андрій 538, 804

Кєндзерський Войтех 538, 783, 787, 802

Кєндзерський Михайло 539

Кєндзерські 803

Кєрсановська Катєрина 539

Кидринський Микола 269, 281, 539, 672

Кидринські 277

Кимбарівна Ядвіга 539

Кирдеївна-Мильська Катєрина 610

- Кирдеївна-Мнішинська Марина 548
- Кирдей-Мильський Юрій 101
- Кирило, священник церкви св. Онуфрія в Острозі 713
- Кирило, Олександрійський Патріарх 198, 199
- Кирило, священник церкви св. Архистратига Михаїла у Радовичах 653
- Киселі 224, 277, 296, 224, 277, 488, 757
- Киселівна Раїна 569
- Киселівна Софія 539, 653
- Киселівна Теофіла 539, 758
- Киселівна Феодора-Богдана 539, 720
- Кисіль Адам 148, 153, 154, 157, 167, 174, 203, 223, 264, 272, 281, 301, 466, 539, 568, 621, 624, 650, 652-653
- Кисіль Матіяш 650
- Кисіль Миколай 280, 281, 540, 595, 650, 754
- Кисіль Ян, чернець монастиря Покрови Богородиці у Нізкіничах 650
- Кіндрат, священник церкви св. Бориса і Гліба в Пулганові 719
- Кішка Катерина 540
- Кішка Лев, митрополит Київський 24
- Кішка Ян 82, 466
- Кішки 403
- Клембовський Войтех 540
- Клементович Сава, священник церкви св. Юрія в Устилузі 655
- Клементович Феодосій чернець монастиря Успіння Богородиці у Зимному 642
- Клечковська Маруша 502
- Клим, підданий Успенського монастиря в Луцьку 692
- Климент VIII, Папа Римський 379
- Клоновський Ян 540, 757
- Клочовський Є. 62, 63
- Клюзковська Марина 540, 621, 754
- Клюзковські 277
- Клюсовська Анна 520
- Клюсовський Адам 540, 793
- Клюсовський Войтех 245, 540, 794
- Клюсовські 793
- Клюський Богдан 541, 643
- Клюський Іван 541
- Кметянка Анна 541, 760, 761
- Княгининський Іван 541, 680, 682
- Князький Лаврін 541, 660, 683
- Князькі 683
- Кобержинський Станіслав 327
- Кобецький Олександр 194
- Кобильська Єлизавета 541, 680, 783, 794
- Кобильський Войтех 541, 776, 778, 783, 787, 790, 794
- Кобильський Миколай 542, 775, 778, 782, 794
- Кобильський Ян 542, 792, 794
- Кобильські 778, 793
- Коблинські 380, 682
- Кобцький Олександр 502
- Ковалковський Йордан, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 754
- Ковальська Катерина 507, 801
- Ковальський Матей 542, 761
- Ковицька Єва 542, 685
- Ковицькі 685
- Козецький Єфим, священник церкви св. Архангела Михаїла у Хотячові 657
- Козика (Козичанка) Анна, княгиня 320, 542, 754
- Козика (Козичанка) Гальшка, княгиня 320, 543, 753
- Козика (Козичанка) Олена, княгиня 641

Козика Андрій, князь 119
 Козика Вацлав, князь 320
 Козика Петро, князь 320, 542, 752
 Козика Юрій, князь 543, 751
 Козика Януш, князь 246, 543
 Козики, князі 319, 320, 750
 Козинська 784
 Козинська Анна (Гойська у шлю-
 бі) 16, 205, 217, 743, 744
 Козинська Анна 466
 Козинська Маруша 543
 Козинська Регіна 543
 Козинська Томіла 543, 605, 726
 Козинський Богдан 553
 Козинський Гаврило 493
 Козинський Костянтин 336, 543,
 771
 Козинський Матей 336, 511, 544,
 765
 Козинський Павло 544, 663
 Козинський Семен 544
 Козинські 335, 336, 488, 543, 662
 Козицький Криштоф 517
 Козловська Гальшка 463
 Козловський Ян 544, 767, 808
 Коллонтаївна-Підгаєцька Тео-
 дора 544, 682
 Колмовський Григорій 645
 Колосович Микола 508
 Колосок Б. 59
 Колпитовська.Марія 541, 564
 Колпитовська Маруша 544, 769
 Колпитовська Овдот'я 569
 Колпитовська Пелагея 548
 Колпитовська Феодора 644
 Колпитовський Олександр 544, -
 763
 Колпитовський Остафій 544, 643
 Колпитовський Ян 581, 644
 Колпитовські 246, 264, 277, 763,
 769
 Колчинець Офанасій, священник
 церкви Св. Трійці у Козині 683
 Колчинська Маруша 560

Колчицький Герасим, чернець
 монастиря Св. Спаса в Чорній 733
 Комар Олексій, претендент на
 пароха до церкви в Жорнові 680
 Комнацький Матіас 545
 Комнацькі 730
 Коморницький Адам, пріор
 кляштору оо. августиніан у Затурцях
 758
 Коморович Харлампій, свяще-
 ник церкви в Сатієві 722
 Кониський Герасим, ігумен мо-
 настиря Чесного Хреста у Дубні 675
 Конопчанка Анна 545, 772
 Конопчанські 380
 Констякович Матвій 545, 638,
 641
 Контковський Бернард, пріор
 кляштору оо. августиніан у Затурцях
 758
 Концевський Войтех 545
 Копачівна Овдот'я 539
 Копиловський Юрій, чернець
 кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
 Володимирі 755
 Копистенська Олександра 545
 Копистенський Василій, чернець
 Успенського монастиря в Почаєві
 745
 Копистенський Захарія, архіман-
 дрит Києво-Печерського монасти-
 ря 425
 Копистенські 339
 Копоть Василь 545, 723
 Копоть Матіяш 693
 Копті 693, 723
 Кораїмовна Гальшка 545
 Корбути 761
 Корбутовна Дорота 545, 761
 Кореневський Абрам, чернець
 кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
 Володимирі 755
 Кореневський Ян 546, 757
 Кореневські 757

- Коренецький Ігнатій 684
 Корецька Анна, княгиня 372
 Корецька Єфросинія, княгиня 546
 Корецька Ізабелла, княгиня 546, 685
 Корецька Серафима, княгиня 180, 204, 208, 209, 450, 546, 685
 Корецький Богуш, князь 641, 688
 Корецький Йоаким, князь 98, 101, 107, 179, 197, 320
 Корецький Кароль, князь 180, 182, 320, 323, 371, 373, 546, 771, 772
 Корецький Самійло-Кароль, князь 773
 Корецький Самійло, князь 320, 321, 322, 323, 371, 565, 772, 776
 Корецькі, князі 125, 131, 145, 179, 182, 200, 210, 212, 190, 256, 320, 323, 345, 372, 376, 484, 685, 771
 Корзо М. 62.
 Коритенська Анна 546
 Коритенський Юрій 547
 Коритенські 664
 Корманська Маріанна 753
 Корнацька Маруша 547
 Корнильський Макарій, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 649
 Корницькі 747
 Корніціуш Станіслав, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 759
 Коровай-Селецький Остафій 547, 580, 723
 Коровай-Селецькі 723
 Корсак Геліяш 463 - 464
 Корсак Рафаїл, єпископ Галицький, згодом митрополит Київський 164, 166, 167, 261, 435, 677-678
 Корсаки 771
 Корсаківна Регіна 547, 771
 Корчаковський Флоріан 547, 649
 Корчмінський Станіслав 753
 Корчмінські 753
 Косаківський Валентин 534
 Косацький 161
 Коселів Лаврентій, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672
 Косинський Ян 611
 Космо де Торрес, нунцій 452
 Космовський Ян 547, 792
 Косовський Йосиф 547
 Косовські 718
 Коссов Сильвестр 195
 Костенецький Федор 223, 547, 661
 Костка Анна 798
 Костомаров М. 17
 Костчанка (Острозька) Анна 325, 360
 Костюшкевичівна Олександра 549, 705
 Костюшкевичівна Софія 549
 Костюшкович-Хоболтовський Григорій 548
 Костюшкович-Хоболтовський Гнівош 548, 657
 Костюшкович-Хоболтовський Петро 548, 626, 627, 651, 655—657
 Костюшкович-Хоболтовський Семен 548
 Костюшкович-Хоболтовський Федір 548, 665
 Костюшкович Гаврило 547
 Костюшковичі-Хоболтовські 548, 656
 Костюшковичі 702
 Костюшковичівна-Хоболтовська Ядвіга 655
 Костюшковичівна Варвара 549, 637, 657
 Костюшковичівна Маруша 544, 643
 Костянка Анна 549, 710
 Костянтин, священник церкви в Заславі 737
 Косцевський Войтех 754
 Косцинський Бернارد 549, 770

- Косцинські 769
 Котельницька Анна 549, 708
 Котельницький 90
 Котельницькі 708
 Котовичівна Овдотія 549, 729
 Кохан Ян 550, 779, 784, 787
 Кохани 781
 Коханович Тишко, священник церкви св. Іллі у Володимирі 631, 632
 Кочоровський Кирило, священник церкви в Радомишлі 719
 Коялович М. 13, 14, 22, 66, 100, 426
 Кравець Петро 687
 Краєвський Матіяш 550, 761
 Красинська Феодора, черниця Спасопреображенського монастиря у Чернчицях 730
 Красинський Андрій 550, 778, 783
 Красинський Іван 550, 680
 Красинський Олександр 376, 550, 557, 776, 784
 Красинські 339, 781
 Красносельська Анна 550, 562, 772
 Красносельський Ян 550, 744
 Красносельські 206, 772
 Красноставен Яцек, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 758
 Красовицький, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Красуцька Ядвіга 520
 Крацевич Матей, священник церкви св. Федора у Володимирі 631.
 Кревза Лев, архієпископ Смоленський 25
 Крелль Йоган 407
 Крижановицька Сузанна 522
 Крижановський О. 426.
 Криницький Василій, священник церкви Св. Духа в Жидичині, про-
 топоп луцький 439, 680
 Криницький Йоан, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 649
 Криницький Марко 551, 784
 Кринська Маруша 732
 Кринська Софія 551
 Кринський Марко 551, 776, 779, 784
 Кринський Павло 634
 Кринські 781
 Криштоф, чернець монастиря Різдва Богородиці в Пересопниці 717
 Крогулецький Ян 551, 769
 Крогулецькі 769
 Кроцовський Ян 544
 Крулік Л. 51
 Круневич Симон 607
 Крупецький Атанасій, єпископ Перемиський 134, 168—170, 427, 428, 435
 Круша Петро 613
 Крушецька Гелжбета 551
 Крушинський Станіслав 551, 781
 Крушинський Яків (Якуб) 551, 752
 Крушинські 751
 Крущевський Андрій 551
 Крушинська Софія 509, 616
 Ксаверій Франциск св. 797
 Кубаля Каспер 384
 Кудрик В. 15, 22
 Кузевичівна Катерина 504
 Кузьма священник 295
 Кузьма, священник у Тилявці 748
 Кузьма, священник церкви св. Архистратига Михаїла в Луцьку 699
 Кузьмук О. 56
 Кукольська Настасія 502
 Кукольський Петро 552, 664
 Кулак К. 44 - 46, 53
 Кулемчицький Атанасій, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672
 Кулик Гаврило 439

- Куликовська Анна 552
 Куликовська Настасія 552, 703, 727
 Куликовська Олександра 189, 552, 703
 Куликовський Адам 552
 Куликовський Стефан 552, 744
 Куликовські 206, 702, 740
 Кульчицький Ігнатій, чернець-василіянин 24
 Кульчицькі 188
 Кумор Б., 48, 64
 Куневська Магдалена 552
 Куневська Марина 553, 747
 Куневський Андрій 686
 Куницький Герасим, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672
 Куницький Григорій 147
 Кунцевич Йосафат (св.), архієпископ Полоцький 28, 134, 143, 184, 222, 223, 249, 275, 287, 288, 289—294, 382, 435
 Кунцевич Пафнутій, ігумен монастиря Різдва Богородиці в Мінських 743
 Купчик Костянтин, настоятель церкви Різдва Христового у Пузові 653
 Курбський Андрій, князь 202, 618, 408
 Курбський Дмитро, князь 618
 Курилас Б. 27, 39
 Курмашевич-Фрик Неофіт, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 679
 Куровська Марина 274, 281, 553, 700, 776, 779, 780, 784, 787, 789
 Куровські 781
 Куропатицька Софія 553, 753
 Куропатицькі 751
 Курцевич Єзеکیل, князь, єпископ Володимиро-Берестейський, архімандрит Трахтемирівського та Дерманського монастиря 133, 138, 672.
 Курцевич Павло, князь 624, 752.
 Курцевич Федір, князь 553, 623.
 Курцевичі, князі 188, 322
 Курцевичівна Раїна, княгиня 323
 Курцевичівна Раїна, княгиня 553.
 Кучковський Миколай, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 754
 Кушинський Матвій 494
 Лабенський Якуб 553, 752
 Лабоцький Сава, священник церкви в Іванівці 681
 Лаврентій, священник церкви у с. Рудка 722
 Лаговський Стефан, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Лагодовський Андрій 753, 757
 Лагодовський Ян 639, 756
 Лагодовські 337
 Лада Стефан 553
 Лазар, священник при монастирі Різдва Богородиці у Загорові 637
 Лазаревський О. 17
 Ламбардович-Мировицький Данило 554, 668
 Ланевський Миколай 580
 Ланцкорунський Ян, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Ларіон, священник церкви св. Федора у Володимирі 631
 Ласинська Регіна 554, 785
 Ласинський Миколай 529, 554, 784
 Ласинські 781
 Ласківна Анна 564
 Ласко-Чернчицький Петроній, чернець монастиря св. Архістратиґа Михаїла у Гощі 668
 Ласкова Анна 554
 Ласко-Чернчицький Андрій 549

- Ласко-Чернчицький Костянтин 554, 627
- Ласко-Чернчицький Ян 554
- Ласко-Чернчицькі 216, 217
- Ласький Ян 355
- Ласький Ян 793.
- Лебединцев Ф. 17
- Левицький О. 15, 17, 19, 23
- Левко, диякон при Успенському соборі у Володимирі 621
- Левко, підданий Успенського монастиря в Луцьку 692
- Левко, священник церкви у Вербному 663
- Ледоховська Анна 554
- Ледоховська Катерина 554, 740, 744
- Ледоховський Григорій 555, 740, 741, 744
- Ледоховські 101, 206, 335, 740
- Лейба, єврей 473
- Ленін В. 41
- Ленкович Ісає, диякон 693
- Ленкович Ісає, протопоп луцький 689
- Ленкович Ісає, священник Рождественської церкви у Луцьку 696
- Леонтій, архімандрит монастиря Різдва Богородиці в Пересопниці 717
- Леонтій, священник Рождественської церкви в Луцьку 696
- Леонтій, священник церкви Св. Трійці у с. Татаринівці 748
- Леонтій, чернець монастиря Св. Спаса у Дубні 675
- Лепесовицька Анна 555, 703
- Лепесовицький Андрій 555, 803
- Лепесовицький Григорій 500
- Лепесовицький Миколай 509, 539, 555, 763
- Лепесовицький Петро 555, 711
- Лепесовицькі 246, 702, 763, 803
- Лесевич Андрій, підданий Успенського монастиря в Луцьку 692
- Лешневський Матей 778
- Лешневські 337
- Лешницька Богдана 555
- Лещинський Андрій 468, 658, 803
- Лещинський Рафаїл 465
- Левіцький К. 46, 47, 88, 657
- Лжедмитрій 326, 327
- Линевська Анна 556
- Линевська Гелена 336, 556, 758, 779, 785, 787, 789, 804
- Линевська Маріана 263
- Линевська Маруша 269, 556, 621
- Линевська Софія 336, 556
- Линевська Феодора 556, 670
- Линевський Андрій 757
- Линевський Вацлав 545
- Линевський Криштоф 336, 556, 754
- Линевський Стефан 412, 594
- Линевські 90, 277, 335, 336, 757
- Липинський В. 35 - 39, 55, 411
- Липницька Гальшка 753
- Липницька Ядвіга 753
- Липський Адам 578, 655, 804
- Лисаковська Анна (у шлюбі Глембоцька) 337, 557
- Лисаковська Анна (у шлюбі Коморовська) 337, 556
- Лисаковська Анна 754, 767, 787
- Лисаковська Катерина 337
- Лисаковська Марета 337, 557, 751
- Лисаковська Францишка, черниця кляштору св. Бригіди в Луцьку 787
- Лисаковський Якуб 245, 529, 623, 751, 752
- Лисаковські 337, 383, 751, 766
- Лисенський Олексій, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 679
- Лисковський Федір, священник Покровської церкви в Хорохорині 729
- Лисовський Миколай, пріор

кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 754

Лисятицький Ієремія, архімандрит Успенського монастиря у Дорогобужі 673, 715

Лисятицький Ієремія, священник церкви св. Михаїла у Володимирі 634

Литвин Г. 50, 57

Лиховський Войтех 655

Лишанський Олексій, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині, крилошанин луцький 678, 689

Лишевич Йосиф, священник церкви у Городищі 666

Лишкевець Яків, священник церкви в Богурині 662

Ліковський Е., єпископ 44—48, 53, 54

Ліпінський Т. 43

Ліпчик Войтех 380

Літак С. 49, 64

Літинська Раїна 557, 586, 653

Ліщинський Андрій, воєвода 372

Ліщинський Казимір 85

Ловчанка Регіна 522

Лодзянка Констанція 557

Лоза Станіслав 557, 776, 794

Лозинський Владислав 177

Лозка Михайло 339

Лозка Стефан 518

Лозки 702

Лозовицький Григорій, протопоп володимирський 629

Лозовицькі 276

Лозовський Филип, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 648

Лозчанка Варвара 189, 213, 281, 557, 703, 731, 784

Лозчанка Єлена 557

Лойола Ігнатій св. 797

Лонська Катерина 570

Лонський Валентій 444 - 445

Лонський Мацей 442

Лопалецький Т. 381

Лосинський Микола 380

Лосинські 380

Лосовський Никифор, намісник київської митрополії, титулярний єпископ Вітебський 254, 465, 677, 678

Лосятинська Феодора 493

Лосятинський Семен 570

Лосятинські 335

Лудвиський Григорій 558

Лудвиські 277, 737

Лужицький Г. 39, 287

Лузовський Данило 531

Лука, митрополит Білгородський 99, 100

Лукашевич Матеуш, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Лукашевська Софія 558, 704

Лукашевські 702

Лукіан, священник церкви у Вовкві 664

Луковицька Настасія 545

Луцький Матеуш 558, 769, 779

Луцькі 769

Любарт Гедимінович, князь 687

Любащенко В. 401

Любевський Томаш 558, 773

Любевські 772

Любенецький Криштоф 411

Любенецький Станіслав 411

Любенецький Яків 415

Любецькі 380

Любішевська Люція 511

Любомирський Костянтин 799

Любомирський Станіслав 798, 799

Людеровичі 685

Людеровичівна Марія 558, 685

Люстицький Паїсій, ігумен монастиря Успіння Богородиці у Зимному 641

Лютер Мартин 403, 415, 418

Люткович Павло, чернець Загорівського монастиря, ігумен монастиря Св. Спаса в Чорній 191, 636, 637, 733

Лютотмарські 558

Люшковський (Люшківський) Ян 337, 558, 662, 673, 774, 787

Люшковські (Люшківські) 337

Лясковський Кирило, ігумен монастиря Різдва Богородиці в Пересопниці 717

Лясоцька Софія 559, 794

Лясоцькі 793

Львович Василій, священник церкви св. Параскеви П'ятниці в Луцьку 694

Мадалинський, війський мстиславський 155

Мазепа І. 61

Макарій (Булгаков), митрополит 13, 59

Макарський Олександр 578

Макарський Петро 611

Максим Єпимахович, священник церкви св. Івана у Володимирі 629

Максим, дяк при церкві Св. Трійці у Клевани 682

Максим, священник церкви св. XII Апостолів у Володимирі 629

Максимович М. 17, 636

Малановський Мацей 598

Малафій, священник церкви св. Параскеви П'ятниці у Володимирі 627

Малий Яковець, єврей 472

Малиновський М. 44

Малицька Ядвіга 564

Малковський Йоахим, ігумен монастиря Успіння Богородиці у Зимному, згодом чернець монастиря у Нізкинчах 642, 650

Малковський Йоїл, ігумен монастиря Покрови Богородиці у Нізкинчах 650

Малозицький Геліаш 559, 776

Малозицькі 775

Маляновський Мацей 559, 784

Мальчевська Малгожата 559

Манасія, чернець монастиря Різдва Богородиці в Пересопниці 717

Мандзевич Дорофей, чернець монастиря Різдва Пресвятої Богородиці у Загорові 637

Манзюк Ф. 59

Манойло (Мануїл?), священник церкви св. Івана у Володимирі 628, 629

Марацькі 277

Марина, кухарка 472

Марина, черниця Успенського монастиря в Луцьку 693

Маркевич Олександр 559, 705

Маркевичі 702

Марко, священник Воскресенської церкви в Острозі 712

Марко, священник церкви у с. Ворищі 634

Марковська Олена 507, 559

Марковська Феодора 502

Марковський Олександр 559, 646

Марковський Ян 559, 560, 646

Марковський Яцко 560

Марковські 646

Мартин, священник Богоявленської церкви в Княгинині 682

Мартин, священник церкви св. Василя у Володимирі 432, 626

Марцинова Раїна, луцька міщанка 692

Марцишевський Бальцер-Явгель 728

Марцишевський Бальцер 442

Марцишевський Самійло 560, 804

Марцишевський Ян-Явгел 560, 785, 791

Марцишевський Ян 612

Марцишевські 790, 802, 803

Маршевська Маруша 560

- Маршевський Станіслав 560, 802
 Масальська Анна княгиня 560, 588
 Масальська Настасія, княгиня 664, 691
 Масальський Богдан, князь 589
 Масальський Василь, князь 517
 Масальський Кирик, князь 561, 727
 Масальські, князі 664, 720
 Маславицький Криштоф 561, 804
 Маславицькі 803
 Масло Тимофій, священник церкви у с. Рудка 722
 Масло́м'яський Флорент, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Матвій, ігумен Успенського монастиря в Луцьку 693
 Матвій, священник Святопреображенської церкви в Старому Костянтинові 746
 Матвій, священник церкви св. XII Апостолів у Володимирі 629
 Матвій, чернець братського монастиря в Луцьку 706
 Матей, шаргородський протопоп 139, 143
 Матеуш, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 758
 Матишевський Мартин 561, 785
 Матушевський Вацлав, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Мацей, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 754
 Мацейовський Бернард, біскуп Луцький, згодом — примас Польщі, кардинал 296, 350, 379, 457, 781
 Машевич-Гуляницький Артемій, священник церкви св. Офанасія в Луцьку 698
 Машевич Василь, священник Воскресенської церкви в Полонному 718
 Медвідська Маруша 495
 Мединський Е. 41
 Медонова Анна 561
 Межинська Анна 769
 Межинські 769
 Мезинська Марина 561, 774
 Мелецька Анна 601
 Мелешки 277, 762
 Мелешки-Микулицькі 277
 Мелешківна Катерина 561, 724
 Мелешківна Оксентія 561, 664
 Мелешківна Христина, черниця кляштору св. Бригіди в Луцьку 787
 Мелешко Іван 102
 Мелешко Михайло 514
 Мелешко Федір, чернець-василіанин, ректор володимирської школи згодом Холмський уніатський єпископ 268, 269, 275, 622
 Мелешко-Березвицький Олександр (поховання у Дев'ятківській церкві) 561
 Мелешко-Березвицький Олександр (поховання у Свйчівському костелі) 561
 Мелешкович Антоній, священник церкви у с. П'яне 719
 Мелешко-Микулицький Михайло 265, 269, 562, 646
 Менжинська Анна 562
 Менжинська Гелжбета 580
 Менжинський Адам 496
 Менжинський Станіслав 562, 772
 Менжинські 772
 Менчина Юрій 562, 751, 762
 Менчини 751
 Меряна, черниця Успенського монастиря в Луцьку 693
 Метицький Ян 438.
 Метлянова Катерина 562, 771, 772
 Мечковська Гелжбета 602
 Микита, священник Введенської

церкви у Володимирі 627

Микієвич Генадій, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 679

Миколаєвський Стефан 624

Миколаєвський Ян 614

Миколай луцький міщанин 692

Миколай підданий Успенського монастиря в Луцьку 692

Микулинська Анна 562

Микулич Герасим, ігумен Спасо-преображенського монастиря в Чернчицях 730

Микулич Григорій, схимник 185, 220, 221, 563, 730, 735

Микуличі 730

Милевський Якуб-Станіслав 563

Миленський Василій, намісник братського монастиря в Луцьку 705

Миленський Василій, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 678

Милковський Миколай 563

Милковські 781

Мильський Петро 719

Мильські 676

Мина настоятель монастиря Різдва Богородиці у Загоріві 637

Мина, ігумен монастиря Успіння Богородиці у Зимному 639, 642

Мировицький Матей 563, 780

Мировицькі 780

Мисевський Андрій 563

Мисевські 751

Мислінський Фабіян, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Мисловський Андрій 578

Мислтковський Миколай 563, 773

Мисько, луцький міщанин 699

Митківна Маруша 492

Митрофан, ігумен братського монастиря в Луцьку 705

Михайло, пресвітер церкви св. Дмитра в Луцьку 430

Михайло, священник Благовіщенської церкви у Ковелі 643

Михайло, священник церкви св. Параскеви П'ятниці в Луцьку 295

Михайло, священник церкви св. Параскеви П'ятниці в Луцьку 694

Михайло, священник церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Городищі 635

Михайлович Костянтин, священник церкви св. Василя 674

Михайлович Кузьма, священник церкви св. Параскеви в Яблонному 735

Михалкович Іван, священник церкви св. Федора у Володимирі 631

Михилевич Гордій, священник церкви св. Миколая у Володимирі 630

Мицевич Іван, священник Покровської церкви в Хорохорині 729

Мицько І. 41, 42, 197

Мишка-Варковський Миколай 563, 619 763, 782

Мишка (Мишчанка)-Холоневська Регіна 568

Мишка (Мишчанка)-Холоневська Феодора 564

Мишка Аврам 245

Мишка Михайло 245, 372, 788

Мишка-Варковський Станіслав 563

Мишка-Холоневський Іван 564, 728

Мишка-Холоневський Михайло 564, 709

Мишки 245

Мишкович-Рутський Іван 556

Мишчанка-Холоневська Гальшка 609

Мишчанка-Холоневська Феодора 728

- Мінковський Кіндрат 564, 576, 704, 727, 743
Мінковський Миколай 564, 729
Міновицькі 729
Млодзяновський Сигізмунд, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
Млодзяновський Станіслав 497, 507, 564, 779
Млодзяновський Томаш, ксьонз 779
Млодзяновські 778
Мложевська Милослава 551
Мнішковський Ян 564
Могила Петро (св.), архімадрит Києво-Печерського монастиря, згодом митрополит Київський православний 22, 36, 147, 158, 163, 164, 167, 169, 170, 171, 173, 183, 193, 201, 203, 207, 220, 300, 311, 313, 344, 667, 673, 739, 741
Могилянка Катерина 565
Могилянська Раїна 565, 660, 708
Могилянський Томаш 565
Модвик (Людвік?), чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
Модринський Гаврило 514
Мозеллі Олександр 188, 208, 565, 705
Мокосіївна-Баковецька Єва 571
Мокосіївна-Новоселецька Анна 279, 565, 621
Мокосії-Новоселецькі 277
Мокринська Маруша 565, 675
Молинська Гелена 559
Моллі Бенедикт, італійський архітектор 797
Мондвіг-Дорогостайський Павло 565
Мондвіг-Дорогостайські 406
Монтігердович Петро 792
Мончинський Ян 566, 773
Мончинські 772
Мораховський Йоаким (Іоаким), єпископ Володимиро-Берестейський 131, 141, 192, 194, 216, 253, 267, 268, 274, 283—285, 288, 566, 619—621, 625, 639, 677, 753
Мордвин Іван (Ян) 500, 566, 732, 733
Мордвини 732
Мостицький Паїсій, ігумен монастиря Успіння Богородиці у Зимному 642
Мосчинський Антоній 685
Мошинський Ярош 463, 464
Мошинський Антоній, клірик кляштору оо. домінікан в Луцьку 456
Мровінський Матей 517, 566, 780
Мровінські 780
Мрошковський Петро, соцініанський проповідник 461
Мслтковські 772
Мстислав Данилович, князь 628, 687
Мстислав Ізяславович, князь 619
Мстислав Ярославич Німий, князь 715
Мстислав, князь 691
Мудрий С. 28
Мукосії 277
Муравський Петро 539
Мусчоновський Грегор, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
Мушата-Охлоповський Война 566, 713
Мшальський Андрій 552, 567
Мшальський Миколай 804
Мюллер В. 49
Набільський Григорій, священник Воскресенської церкви в Гуляниках 669
Нагай Іван, луцький міщанин 699

- Накладовський Миколай 580
 Наливайко Дем'ян 199, 670
 Наливайко Северин 88, 89, 434
 Нарбут Мацей 567, 683
 Насиловський Василій 567, 729
 Насиловські 729
 Наум, священник церкви в Ки-
 лікові 682
 Негалевський Валентин 416, 417
 Негребецький Стефан, чернець
 монастиря Св. Трійці у Дермані 672
 Некрашевський Юрій 567, 607, 734
 Некрашівна Полонія 615
 Немирич-Порваецький Кузьма
 567
 Немирич Юрій 411, 412
 Немиричі-Порванецькі 743
 Немиричівна Олександра 511
 Немировська Христина 754
 Немировський Павло 661
 Неофіт, ігумен братського мо-
 настиря Воздвиження Чесного
 Хреста в Луцьку 705, 706
 Непокойчицька Єлена 567
 Несвицький Адам 549
 Несвицький Климентій, ігумен
 монастиря св. Миколая у Жидичині
 678
 Несвицький Климентій, чернець
 Успенського монастиря в Луцьку
 693
 Нестор, настоятель монастиря
 св. Миколая у Мильцях 648
 Нецевич Ієронім 567, 708
 Нецевич Ян 567
 Нецевичі 708
 Никита, священник церкви Св.
 Спаса у Володимирі 625
 Никифор, екзарх 47, 89, 90, 92, 94
 Новицький Миколай 766, 772,
 567, 783, 790, 807—809
 Новицькі 790
 Новоселецька Анастасія 568, 650,
 668
 Новоселецький Андрій 568, 663
 Новоселецький Марко, свяще-
 ник Воскресенської церкви у с. Холп-
 нів 728
 Новоселецький Матвій 568
 Новоселецький Павло 568
 Новоселецький Павло, свяще-
 ник Воскресенської церкви в Гуля-
 никах 669
 Новоселецький Павло, свяще-
 ник церкви Св. Трійці у Соколі 724
 Новоселецький Федір, священник
 церкви Св. Трійці у Соколі 724
 Новоселецький Ян 568, 808
 Новоселецькі 743
 Новосельська Анастасія 213
 Новоставецький Гедеон, ігумен
 монастиря Св. Спаса в Чорній 733
 Нозелковський Лаврентій, чер-
 нець монастиря Св. Трійці у Дерма-
 ні 672
 Обертинський З. 48
 Обидовський Павло 568, 757, 804
 Обидовські 803
 Ободенська Марина (у шлюбі
 Потієва) 568
 Ободенська Марина (у шлюбі
 Цебровська) 568
 Ободенські 277, 729
 Оболинська Феодора 569
 Оборський Януш 496
 Обремський Якуб 538
 Обух Яцко 569, 634
 Обухи 277
 Обухівна Катерина 541
 Обухівна Маруша 269, 279, 569, 621
 Обухівна Олена 569
 Овдій, священник церкви св. Ар-
 хістрати́га Михаїла в Луцьку 699
 Овдій, священник церкви св. Ми-
 хайла в Луцьку 439
 Овлочимська Анна 264, 499, 569,
 577, 651

- Овлочимська Магдалена 584
 Овлочимський Аврам 569
 Овлочимський Павло, єпископ
 Самборський 254, 275, 677, 678
 Овлочимський Юрій 246, 569
 Овлочимський Ян 569
 Овлочимські 277, 486, 751
 Овсянникович Симеон, свяще-
 ник Воскресенської церкви у Ковелі
 643
 Огієнко І., митрополит 15—17,
 22, 195, 416, 466—468, 636
 Оден Олександр, чернець кляш-
 тору Св. Трійці оо. домінікан у Во-
 лодимирі 755
 Одинець-Соколовський Костян-
 тин 570, 671
 Одинець-Соколовський Ян 570
 Одинець Андрій 570
 Одинці 671
 Одинці-Соколовські 790
 Одинцова Олександра 570
 Ожеховський Павло 93
 Ойтєневський Євтимій, ієромо-
 нах при кафедральному соборі св.
 Івана Богослова в Луцьку 689
 Ойтєневський, Остафій ієромо-
 нах при кафедральному соборі св.
 Івана Богослова в Луцьку 689
 Околовна Олександра 213, 570,
 667
 Окольський Шимон 321, 322
 Окорська (Окерська?) Катерина
 500
 Окорська Маруша 570, 739, 741,
 744
 Окорська Раїна 570
 Окорський Василій 570, 723
 Окорський Миколай 571, 758
 Окорський Олександр 571, 710
 Окорський Ян 571
 Окорські 206, 757
 Олдашівська Гальшка 269, 571,
 693, 702
 Олдашівські 277, 693
 Олександр, литовський князь
 691, 715, 751
 Олександрович Миколай 657
 Олександрович Петро 657
 Олексієвич Михайло священник
 церкви св. Параскеви П'ятниці в
 Обеніжі 651
 Олексій, священник Введенської
 церкви у Володимирі 627
 Олексій, священник Рождествен-
 ської церкви у Луцьку 696
 Олексій, священник церкви св.
 Івана у Володимирі 628, 629
 Олена, черниця Успенського
 монастиря в Луцьку 693
 Олецька Софія 571, 666
 Олеша Миколай 571
 Олешанка Олена 571
 Олеші 335
 Олешківчівна Софія 102
 Олешко Флоріан 571
 Олізарівський Левко 596
 Олізаровський Симон 565
 Олізаровський Федір 571
 Олізаровські 708
 Ольшамовська Сузанна 584
 Ольшамовський Адам 572, 779
 Ольшамовський Якуб, чернець
 кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
 Володимирі 755
 Ольшанська Анна 590
 Омелян, ігумен Успенського мо-
 настиря в Луцьку 693
 Омелянович Іван, священник
 церкви Різдва Христового у с. Кру-
 па 686
 Омелянович Мартин, священник
 церкви в Торчині 727
 Омелянська Катерина 572
 Омелянський Миколай 561, 572,
 711
 Омелянські 711
 Омоковський Себастьян 539

Ониськович Сак, дяк при церкві св. Параскеви П'ятниці у Володимирі 627

Опарипенський Кузьма, священник Пречистенської церкви в Рогізному 721

Опаріна Т. 62

Опатович 335, 793.

Опралко Бартоломей 295, 458

Оранська Дорота 572

Оранська Михайлова 216, 217

Оранський Григорій 623

Оранський Ілля (Геліяш) 269, 572, 623—625

Оранський Михайло 265, 269, 572, 623, 652

Оранський Павло 623-624

Оранський Пахомій, архімандрит Жидичинського монастиря, згодом Пінський уніатський єпископ 159, 275, 265, 624, 265, 677, 678

Оранські 217, 275, 486, 623, 624

Орловська Марина 579

Орховський Павло 757

Ословський Дадзібог 541

Осман, турецький султан 363

Осовський Данило 572, 767

Осовські 766

Осолінський Збігнев 113

Оссолінський 155

Остафій, священник Рождественської церкви в Луцьку 696

Островська Ядвіга 806

Острожецький Андрій князь 659

Острозька Анна-Алоїза (у шлюбі Ходкевичівна), княгиня 148, 182, 208, 209, 244, 245, 247, 248, 260, 301, 350, 359, 360—367, 381, 447, 448, 450—457, 471, 476, 572, 767, 773, 779, 787, 785, 789, 791, 795—797, 807—809

Острозька Гальшка, княгиня 324, 573

Острозька Елеонора, княгиня 361

Острозька Єлизавета, княгиня 82

Острозька Катерина, (у шлюбі Замойська) 82, 182, 261, 301, 334, 680

Острозька Софія 361, 798, 799

Острозький Василь "Красний", князь 670

Острозький Василь, князь 361

Острозький Костянтин, князь 10, 22, 27, 30, 34, 45—48, 51, 54, 58, 63, 65, 81—101, 103, 104, 107, 110—113, 115, 116, 123—129, 132, 152, 174, 179, 196—200, 225, 324, 325, 328, 350, 357, 365, 366, 404, 408, 409, 446, 448, 449, 457, 466, 485, 488, 623, 670, 730, 746, 795, 798

Острозький Костянтин-Адам, князь 324, 325, 350, 358, 359, 360, 795, 809

Острозький Криштоф, князь 361

Острозький Олександр, князь 92, 93, 98, 104—107, 110—113, 125, 128, 129, 179, 196, 225, 260, 324, 325, 360, 361, 366, 449, 453, 457, 798

Острозький Федір, князь 795

Острозький Ян, князь 365

Острозький Ян-Володимир, князь 361

Острозький Януш Павло, князь 358, 324, 325, 359, 360

Острозький Януш, князь 58, 65, 83, 93, 109, 111, 113—116, 120, 121, 122, 125, 129, 131, 132, 145, 174, 179, 180, 225, 260, 324, 357, 358, 357, 360, 451, 452, 476, 573, 645—747, 761, 798, 811

Острозькі, князі 82, 102, 122, 124, 125, 129, 131, 174, 179, 180, 196, 210, 212, 256, 260, 265, 357, 360, 363, 365, 371, 409, 449, 483, 484, 488, 670, 671, 674

Отвиновський Еразм 409

Офанасій, священник церкви св. Пророка Іллі у Ясеничах 735.

Охлоповська Марина 570

Охлоповський Самійло 557

Охримович Ян 573, 767, 769 - 770, 785, 789

Ощовська Катерина 609

Ощовська Маруша 574, 725

Ощовська Софія 574, 723

Ощовський Миколай 574

Ощовський Федір 513, 574, 713

Ощовський Яків 494

Ощовські 713

Павло V, Папа Римський 316

Павло, коваль 438, 730

Павло, священик церкви у Мстишені 709

Павлович Григорій, 574, 712, 726

Павлович Дем'ян, 574, 651

Павлович Єлисей, священик церкви Св. Трійці у Войниці 664

Павлович Костянтин, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 679

Павлович Михайло 574

Павлович Онуфрій 574

Павлович Прокіп 575

Павлович Ян 613

Павловичі 726

Павловичівна Марина 560

Павловичівна Маруша 213, 575, 637, 642, 654

Павловська Ядвіга 520, 612

Павловський Себастьян 575, 753

Павлоська Ядвіга 585

Падакович Васян, ігумен монастиря Успіння Богородиці у Зимному 642

Палікровська Єлизавета 575, 784, 787, 791, 794

Палікровські 793

Панас К. 28

Панасенко О. 59

Пантелеймон 171

Папроцький Мацей 526

Папроцький Яків 576

Папроцькі 750

Парфен, священик Рождественської церкви у Луцьку 696

Парфеній, Патріарх Константинопольський 207, 741

Парфеній, священик 295

Парцевич Бернард, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Паславський Онисим, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 649

Паславський Онуфрій, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 648

Патрикіївна Потенція 576, 704, 731

Пафнутій, грецький митрополит 90

Пац Казимір 334

Пац Ян 334, 373, 729

Паці 334

Пашинська Агнешка 789

Пелеш Ю., єпископ 25

Пелкі Олександр 576, 783

Перекладовська Марія 564

Перекладовська Маруша 576

Перекладовська Олександра 601

Перекладовський Гаврило 576

Перекладовський Конрад 576, 714

Перекладовський Михайло 588

Перекладовський Ян 576, 714

Перекладовські 727

Перецький Ісая, чернець монастиря св. Миколая в Жидичині 439

Пестрецький Августин, чернець монастиря Св. Трійці оо. домінікан у Володимири 755

Петрикович Лаврентій, ігумен монастиря Покрови Богородиці у Нізкіничах 650

Петриковський Валерій 501

Петро священик церкви в с. Стожок 747

Петров М. 22, 433, 657
 Петрович Лаврентій, чернець
 монастиря св. Архистратига Михаїла у Гощі 668
 Петровська Гальшка 576, 806, 807
 Петровський Станіслав 521, 576, 774, 778, 780, 782
 Петровський Яцко, чернець
 кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
 Володимирі 755
 Петровські (Піотровські) 339
 Петровські 383, 781
 Петрушевич А. 24
 Печ Адам 577, 772
 Печаровський Каспер 752
 Печарські 751
 Пешкевич Фортунат 577, 666, 684, 705
 Пешковський Микола, канонік 216
 Пещаровський Андрій 577, 804
 Пещаровський Каспер 577
 Пещаровські 803
 Пигилевський Самійло, священик
 церкви св. Параскеви П'ятниці
 в Луцьку 694
 Пигилевський Самуїл, чернець
 монастиря св. Миколая у Жидичині 679
 Пигилевський Федір, священик
 церкви Св. Трійці в Луцьку 700
 Пиринський Порфирій, чернець
 монастиря св. Миколая у Жидичині,
 намісник луцький 679
 Писанка Якуб 577
 Писарський Стефан 577, 753
 Пігас Мелетій, патріарх 90
 Підберезька Теодора 578
 Підберезькі 718
 Підбузька Катерина 521
 Підгаєцький Мойсей, священик
 уніатської церкви св. Архистратига
 Михаїла в Рожищах 578, 721

Підгаєцький Софроній, ігумен
 Успенського монастиря у Почаєві 744
 Підгаєцький Ян 578, 704.
 Підгороденська Анна 279, 281, 301, 578, 621, 652, 655, 804
 Підгороденська Гелжбета 526
 Підгороденська Єва 279, 281, 301, 578, 621, 804
 Підгороденська Магдалена 269
 Підгороденський 754, 785
 Підгороденський Андрій 246, 578, 652
 Підгороденський Валеріан 251, 757
 Підгороденський Станіслав 336, 579, 754, 758, 789, 804
 Підгороденський Фрідріх 617
 Підгороденські 277, 335, 336, 579, 757, 787, 789, 804
 Підлеська Софія 579, 650
 Підловська Єва 579, 808
 Підловські 808
 Пінський Лук'ян, жебрак 445
 Пісочинські 747
 Піщанка Якуб 760
 Плавинська Анастасія 552
 Плетенецький Єлисей, архімандрит
 Києво-Печерського монастиря 36, 108, 112—115
 Плисковська Софія 579, 767
 Плисковські 766
 Плохій С. 42, 426
 Погорський Миколай 580, 773
 Погорські 772
 Подаревський Ян 580, 761
 Подаревські 760
 Подарецька Гальшка 580
 Подмоклович Марко, священик
 церкви св. Бориса і Гліба у Біскупи-
 чах 617
 Подорецький 415, 416, 466
 Покотилівна - П'ятигорська Єв-
 генія 580

- Покотилівна Параскева 580, 709
 Покотилівна Парахна 583
 Покривицькі 772
 Покривницький Адам 562
 Покривницький Ян 580
 Полікарп, священник церкви св. Миколая у Володимирі 630
 Половкович Данило, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 649
 Полонська-Василенко Н. 39
 Полубенська Аурелія, княгиня 580
 Полубенські, князі 329
 Полуянський Венедикт 757
 Полченська Софія 580
 Попель Панкратій, чернець монастиря св. Миколая у Жидичині 679
 Поплавський Юразм 728
 Поплавський Ян 506, 581, 768
 Порванецька Анна 581, 591, 660
 Порванецька Гальшка 581, 644
 Порванецький Богдан 608
 Порванецький Кузьма 581
 Порванецький Ян (поховання у Берестечку) 581
 Порванецький Ян (поховання у Порванецькій церкві) 581, 718, 726
 Порванецькі 659, 718
 Порембський Блажей, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 758
 Порецький Андрій 581
 Порицький Стефан, князь 524, 805
 Порицькі, князі 329
 Порфирій, архимандрит монастиря Успіння Богородиці у Зимному 642
 Потенція Патрикіївна 213
 Потії 275
 Потіївна Єфросинія 524, 582, 621, 656, 667, 675, 738, 741, 742, 766
 Потіївна Катерина 543
 Потій Іпатій, митрополит Київський 10, 21, 25, 27, 45, 46, 58, 60, 92, 93, 102, 103, 106, 108, 120, 121, 122, 199, 254, 267, 268, 271, 275, 282, 347, 426, 431, 432 485, 582, 619, 621, 623, 626, 632, 670, 739
 Потій Михайло 275
 Потій Ян 606, 656
 Потій Ярослав 568
 Потоцький 120
 Потоцький Станіслав, плебан порицький 756, 762
 Потрикий, священник при монастирській Успенській церкві в Луцьку 693
 Потрикий, священник Рождественської церкви в Луцьку 696
 Потрикий, священник церкви св. Миколая в Луцьку 696
 Потрикий, священник церкви св. Параскеви П'ятниці в Луцьку 694
 Почапівський Єремія (Ієремія), єпископ Луцько-Острозький 141, 156, 158, 159, 160, 161, 254, 255, 254, 255, 268, 289, 341, 438, 439, 443, 448, 450, 582, 684, 687—690, 695, 697.
 Почепящич Феодосій, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 649
 Прегалинський Ян 582, 703
 Прецлавський Людвік 462 - 463
 Прибитко Вавринець 583
 Прибора Станіслав 583, 709
 Приборська Анна 554
 Привередовська Феодора 583
 Привередовські 737
 Пригоцький Ян 583
 Пригоцькі 760
 Притицький Миколай, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 759
 Притковський Миколай, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 758, 759

- Прицак О. 35
 Прокоп'юк О. 56
 Прокопій, священник церкви в Колодязях 684
 Прокопій, священник церкви св. Василя у Володимирі 626
 Прокопович Василій, священник церкви св. Миколая у Володимирі 630
 Прокопович Сава, священник церкви св. Симеона у Фалимичах 656
 Промчейко-Ремчицький Григорій 583, 659, 704
 Промчейко Богуш 583, 671, 676
 Промчейко Гальшка 595
 Промчеківна Дорота 581
 Промченко Григорій 213, 686
 Пронський Октавіан, князь 405
 Пронський Олександр-Октавіан, князь 583, 633, 648
 Пронські, князі 487
 Просім'я, черниця Успенського монастиря в Луцьку 693
 Проскура Іван, дяк при монастирській Успенській церкві в Луцьку 693
 Протас, чернець монастиря Різдва Богородиці в Пересопниці 717
 Прохазка А. 44
 Прусиновський Адам 583
 Прусиновські 337
 Прушинський Андрій 584, 771
 Прушинський Каспер 584, 800
 Прушинський Миколай 584, 782
 Прушинські 771, 781, 800
 Пстроконський Криштоф 513
 Пузецький Костянтин священник Воздвиженської церкви у Чесному Хресті 658
 Пузина Атанасій, єпископ Луцько-Острозький 158—162, 164, 166, 170, 187, 189, 206, 311, 336, 344, 439, 449—452, 455, 456, 677, 678, 688, 689, 692, 693, 694, 696—699, 741
 Пузина Олександр, князь 132, 133, 159, 224
 Пузина Юрій, князь 98, 107, 144, 146, 148, 152, 155, 160, 179, 187, 189, 190, 204, 205, 225, 492, 584, 608, 648, 703
 Пузини, князі 187, 188, 206, 224, 311, 329, 330, 702, 705
 Пузинянка Анастасія, княгиня, ігуменя монастиря Успіння Богородиці в Луцьку 224, 692, 693
 Пузирович Ян 584, 794
 Пузировичі 793
 Пузовська Маруша 584
 Пузовська Ядвіга 637, 642
 Пузовський Аврам-Богушевич 584, 653
 Пузовський Костянтин 584, 653
 Пузовські 277, 619, 653
 Путошинська Олександра 585
 Путошинський Іван 269, 585, 688
 Путошинські 277, 718
 Путятицький Олександр, архімандрит монастиря Св. Трійці у Дермані 671
 Пшимеш-Дунін Станіслав 504
 Пшипковський Самуель 407
 Пшонка Криштоф 585
 Пясецький Рафаїл 585, 767
 Пясецький Юрій 585
 Пясецький, біскуп Холмський 251
 Пясецькі 766
 Пясочинські 337
 Рагоза Михайло, митрополит Київський 429
 Радавський Леско 585, 684, 703, 745
 Радаковичівна Олександра 506
 Радзейовська Агнешка 571
 Радзивілл (Серотка) Микола-Криштоф, князь, 351, 356

Радзивілл Криштоф, князь 82, 85, 86, 90, 92, 93, 94, 102, 104, 107, 108, 110, 147-149, 411

Радзивілл Миколай, князь 106, 351, 402-404.

Радзивілл Ольбрихт-Станіслав, князь, "Страж права" 131, 248, 249, 250, 257, 273, 301, 326, 348, 349, 354, 351, 355, 356, 357, 381, 382, 471, 585, 710, 782, 787, 793

Радзивілл Станіслав "Побожний", князь 244, 245, 247, 248, 257, 301, 326, 348, 351—355, 381, 404, 586, 710, 793, 810

Радзивілл Христофор, князь 87, 91, 92, 92, 90

Радзивілл Юрій, князь, кардинал 351

Радзивілл Януш, князь 102

Радзивілли, князі 65, 128, 131, 179, 212, 245, 256, 257, 265, 325, 326, 345, 351, 356, 357, 371, 403, 483, 793

Радзимінська Варвара 760

Радзимінський Олександр 194

Радзяновський Андрій 586

Радзяновські 790

Радіевич Іпатій, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672

Радлинський Августин, гвардіян фарного костелу в Корці 773

Радовицька Феодора 501

Радовицький Ісая, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672

Радовицький Станіслав 586

Радовицький Ян 612

Радовицькі 653

Раецький Іона 586

Раецький Олександр 586

Раецький Станіслав 586, 775

Раецькі 775

Раїна, черниця Успенського монастиря в Луцьку 693

Раковська Олена 586, 802

Раковський Ян 534

Рамульт Миколай-Олександр, плебан костелу Успіння св. Діви Марії в Острозі 462, 796

Рангоні, апостольський нунцій в Польщі 113

Раневський Вацлав 586

Ратинський Юрій 441

Рафаїл, чернець монастиря Різдва Пресвятої Богородиці у Загоріві 637

Рафаїл, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672

Рашковський Віцент, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Резанович Немиря 658

Резанович Семен 587, 723

Резановичі 277

Рембовська Регіна 587, 761

Ремчинський Григорій 505

Речинський Андрій, протопоп 680, 722

Решотарський Франциск, чернець кляштору оо. францискан у Янові 804

Решотарський Ян 587, 789, 803, 804

Решотарські 803

Ржищевська Маруша 581, 587, 726

Ржищевський Вацлав 587, 709, 718, 726, 745

Ржищевський Генадій, архімандрит монастиря Св. Спаса у Дубні 675

Ржищевський Олександр 574

Ржищевський Тихон 587, 745

Ржищевські 718

Ридзинський Кресцентій, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Римінський Ян 587, 790

Римінські 790

Рогалевський Андрій 587, 784, 789

- Рогалевські 781
 Рогальський Петро, пріор кляш-
 тору оо. августиніан у Затурцях 758,
 759
 Рогатинський Матвій, намісник
 братського монастиря в Луцьку 705
 Роговський Вавринець 606
 Рогози 682, 727
 Рогозинський Василій 595
 Рогозинський Петро, священник
 церкви св. Миколая у Володимирі
 630
 Рогозинський Семен 560, 588
 Рогозинські 720
 Рогозянка Богдана 588
 Рогозянка Маруша (у шлюбі
 Княгининська) 541
 Рогозянка Маруша (у шлюбі
 Князька) 541
 Рогозянка Маруша 588, 660, 727
 Рогурський Миколай 588, 773
 Рогуський Андрій 588, 790
 Рогуський Мацей 588
 Рогуські 790
 Рожинський Ян 588
 Рожко В. 59, 60, 426, 428
 Розволичівна Софія 589, 664
 Рокицький Миколай 589, 621
 Рокицькі 277
 Роман, священник 436
 Роман, священник при Успенсь-
 кому соборі у Володимирі 622
 Роман, священник церкви св. XII
 Апостолів у Володимирі 629
 Романовський Андрій 645
 Ростовський Димитрій 61
 Ростопчі Андрій 589, 709
 Ростопчі Петро 589, 770
 Ростопші 769
 Ростоцька Катерина 589, 779,
 784, 787
 Ростоцькі 778
 Рощанка Настасія 589
 Рощанки 664
 Рублинська Анна 508
 Рудецький П. 58
 Рудкери 775
 Рудкерова Катерина 589, 775
 Рудницький Криштоф 412
 Рудницький Матей 510
 Рудомич Василій викладач
 Олицької колегіати 793
 Рудомич Василь 355
 Ружинська Анна княгиня 327, 589
 Ружинська Феодора княгиня 590,
 654
 Ружинський Богдан, князь 98
 Ружинський Кірик, князь 102
 Ружинський Роман, князь 321,
 326, 327
 Ружинський-Наримунт Мико-
 лай, князь 327, 590
 Ружинські князі 311, 326
 Рупенвський Йохим 412
 Русакова Ю. 56
 Русальський Гаврило 590, 663
 Русальський Григорій 663
 Русальський Семен 590, 663
 Русецька Сузанна 588
 Русин-Берестецький Лев 590, 660
 Русинова Маруша 581
 Русинович-Берестецька Настасія
 660
 Русинович-Берестецький Гурін
 494
 Русинович-Берестецький Левко
 600
 Русинович-Берестецький Петро
 590
 Русинович-Берестецький Семен
 590, 594
 Русинович-Берестецький Філон
 581, 591
 Русинович Павло 189, 590, 705
 Русиновичі-Берестецькі 659
 Русиновичі 702
 Русиновська Варвара 722, 793
 Русиновський Ян 511

Русовецький Дмитро, священник церкви св. Прокопія у Володимирі 629

Русовецький Іван, священник церкви св. Прокопія у Володимирі 629

Русовський Геласій, архімандрит Серненського згодом — Дорогобузького монастиря 591, 673, 723

Рутський Йосиф, уніат. митрополит 25, 37, 134, 138, 139, 142, 144, 148, 152, 153, 181, 182, 184, 187, 193, 194, 260, 286, 290, 297, 291, 313, 425, 439 — 441, 621, 677, 713, 721, 747

Рутський Станіслав 596

Сава священник церкви св. Миколая в Кременці 739

Савицький (ім'я невідоме) чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672

Савицький Гаврило, протопоп дідицький 245, 257, 672

Савич Андрій священник церкви св. Симеона у Фалимичах 656

Садлинський 764

Садлинські 591, 764

Садовський Миколай 614

Садорський Криштоф 591, 802

Садорські 802

Сакович Касіян, архімандрит монастиря Св. Спасу у Дубні 10, 201, 251, 298, 299, 300, 433, 459, 675

Самборський Чеслав, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Самборський Юрій, гвардіян кляштору оо. францискан у Янові 804

Самосатський Павло 408

Самсацький Михайло, священник церкви св. Параскеви П'ятниці у Володимирі 627

Сангушки-Коширські, князі 667

Сангушки, князі 125, 200, 256, 265, 285, 294, 311, 328, 369, 484, 806.

Сангушківна Ганна, княгиня 328

Сангушківна Олександра, княгиня (у шлюбі Заславська) 328, 647

Сангушківна Олександра, княгиня (у шлюбі Заславська) 592, 633

Сангушківна Олександра, княгиня (чернече ім'я Магдалена) черниця чину св. Клари 328, 591

Сангушківна Олександра, княгиня 387

Сангушківна Феодора, княгиня (у шлюбі Пронська) 633, 648

Сангушко-Ковельський Василь, князь 647, 657

Сангушко-Коширський Андрій, князь 641

Сангушко Адам-Олександр, князь 180, 273, 328, 251, 260, 301, 342, 344, 369, 370, 591, 604, 639, 714, 752, 759, 760, 763, 764, 776, 787, 804

Сангушко Андрій, князь 328, 622, 634, 647-648

Сангушко Василій, князь 618, 634

Сангушко Григорій, князь 197, 204, 328, 329, 369, 687, 592, 667

Сангушко Михайло, князь 646-647

Сангушко Олександр, князь 646

Сангушко Роман, князь 647, 648

Сангушко Семен (Андрійович), князь 329

Сангушко Федір князь 617, 633, 634, 641, 647 - 648

Сангушко Ярослав князь 647

Сангушко-Коширський Григорій, князь 98, 107, 179

Санник чернець монастиря Св. Спасу у Дубні 675

Сапіга Лев, 87, 95, 109, 132—134, 141, 632

Сапіга Ян-Станіслав 134

Сапіги 403

- Сас П. 41
- Свенцицький Миколай 576, 592
- Свидригайло, князь 631, 701, 719
- Свирський Гаврило 516
- Свита Іван, священник церкви св. Миколая у Локачах 645
- Свищовська Парасковія, черниця Воскресенського монастиря в Жидичині 680
- Свищовський Андрій 502
- Свищовський Остафій 592, 722
- Свищовські 718, 722
- Свіденська Софія 592, 765
- Сволинський Антоній 592, 669, 702, 703, 783
- Свошовський Ян 108
- Святополк-Четвертинський Григорій, князь 732
- Святополк-Четвертинський Захарій, князь 608
- Святополк-Четвертинські князі 188
- Свяцький Миколай 593, 795
- Свяцькі 795
- Себастьяновська Марина 559
- Севрук Євстафій 593, 769
- Севруки 769
- Севрюківна Феодора 551
- Седликовський Павло 593, 791
- Седликовські 790
- Селецький Амбросій, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
- Селинський Себастьян, чернець монастиря св. Миколая у Мильцях 649
- Селява Антоній, Полоцький архієпископ, згодом митрополит Київський 140, 368, 677, 678
- Семашки 775
- Семашківна Анна 530
- Семашківна Богдана 593, 775
- Семашківна Ізабела 787
- Семашківна Олександра 593, 618, 673
- Семашко Василій 115
- Семашко Казимір 507
- Семашко Мартин 593, 770
- Семашко Миколай 593, 640, 707, 762, 770, 802
- Семашко Олександр 429, 594
- Семен, настоятель монастиря св. Миколая у Мильцях 648
- Семен, священник Пречистенської церкви в Ружині 654.
- Семен, священник церкви св. Архістратига Михайла у Дольську 635
- Семен, чернець монастиря Успіння Богородиці у Зимному 642
- Семишицький Людвік, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
- Сенюта Аврам 132
- Сенюта Криштоф 147, 460, 462
- Сенюта Павло-Криштоф 410, 809
- Сенюта Павло 461
- Сенюта Петро 410, 461, 462
- Сенюти 330, 333, 487
- Сенюти 409, 413, 414, 464
- Сенютянка Гальшка 563
- Сенькович Григорій 634
- Сенькович Іван 634
- Сеправська Анна 594, 770
- Сеправські 769
- Серапіон, настоятель монастиря Різдва Богородиці у Загорові 637
- Серапіон, чернець братського монастиря Воздвиження Чесного Хреста в Луцьку 445
- Серафима, черниця 323
- Сербин Лука, Дорогобузький архімандрит 359
- Сербин Миколай, настоятель монастиря св. Миколая у Мильцях 648
- Сербинович Іван 594
- Сербиновичі 682
- Сербиновна Феодора 594, 660, 713

- Сервет М. 406
 Сергій, настоятель монастиря св. Миколая у Мильцях 648
 Серковський Паїсій, чернець монастиря Покрови Богородиці у Нізкіничах 650.
 Сестривитенська Катерина 594, 754.
 Сестривитенські 751.
 Сецинська Агнешка 594.
 Сеявський Рафаїл 645.
 Сененський Якуб 407.
 Сененський Ян 407.
 Сигізмунд I, король польський 103, 622, 644, 676, 715.
 Сигізмунд II, Август король польський 403, 618, 623.
 Сигізмунд III, король польський 13, 22, 51, 52, 91, 114, 119, 124, 130, 135, 138, 143, 185, 186, 253, 623, 475, 677, 715, 716, 738, 750, 781.
 Сиговський П. 63
 Сикст, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755.
 Сила, священник Воскресенської церкви у Ковелі 643.
 Сильвестр, диякон монастиря Св. Спасу в Чорній 733.
 Сильвестр, ієродиякон 189, 191
 Сильвестр, ієродиякон 702
 Сильвестр, чернець Загорівського монастиря 636, 637
 Симеон, священник церкви св. Миколая в Луцьку 295, 695, 696
 Симеон, священник церкви св. Федора у Володимирі 631
 Симеон, священник церкви у Ключьку 643
 Симонід Теодор 413
 Симонович Іван-Тимофій, архідиякон, згодом капітульний писар при Успенському соборі у Володимирі 284, 622
 Сирін Ісаак 220
 Сієцінський Станіслав, біскуп 325
 Сімонетто (Симонетто) Франциск, нунцій 121, 122, 316
 Сінкевич Н. 56, 461
 Скарга Петро, єзуїт 20, 50, 94, 408, 798
 Скуелянка Єва 530
 Скибич Миколай, священник церкви св. XII Апостолів у Володимирі 629
 Сирмонтівна Анна 594, 607, 683, 704
 Скіпер Ян 572
 Сковородка Шимон 595, 668, 725, 737
 Скочилиас І. 61
 Скраза Гапон 811
 Скраза Северин 811
 Скринський Станіслав 595, 783
 Скринські 781
 Скуромович Раїна 576
 Скуроцький Войтех 595
 Слабковський Адам 811
 Славинський Яків 595, 764
 Славиські 764
 Сливка О. 48, 49, 54
 Слоневська Катерина 497
 Служевська Ізабелла 593
 Служовська Гелена 583
 Слупичанка Гелжбета 682, 720
 Слупичанська Гелжбета 595
 Слупичі 720
 Слюбич-Залеська Гальшка 595, 754, 787
 Слюбич Матвій священник церкви св. XII Апостолів у Володимирі 629
 Слюбич Миколай священник церкви св. XII Апостолів у Володимирі 629
 Сльозка Михайло друкар 703
 Сидюкович Григорій свяще-

ник церкви Св. Трійці в Луцьку 700

Смиковська Катерина 189, 595,
596, 616, 662, 693, 704, 780, 803

Смиковський Кіндрат 693

Смиковський Юрій 596, 780

Смиковські 188, 693, 702

Смиковські 780

Смитковська Раїна 596

Смитковська Софія 596

Сміловський Станіслав 596, 714

Сміловські 277

Смольницький Лаврентій, чер-
нець монастиря св. Миколая у Жи-
дичині 679

Смотрицький Ієремія, чернець
монастиря Св. Трійці у Дермані
276, 672

Смотрицький Мелетій, архіє-
пископ Полоцький згодом —архіє-
пископ Гієрополітанський, архі-
мандрит Дерманського монастиря
10, 27, 44, 46, 137, 141, 144, 164, 199,
259, 276, 289, 290, 291, 292, 310, 311,
312, 330, 345, 440, 487, 671, 672

Смотрицький Митрофан, чер-
нець монастиря Св. Трійці у Дер-
мані, згодом архімандрит Шумсь-
кого монастиря Св. Трійці 276, 672,
736, 749

Смотрицький Стефан, протопоп
острозький, священник Успенської
церкви в Острозі 276, 712

Смотрицькі 276

Собанська Станіславова 702

Собко, дзвонар кафедрального
костелу в Луцьку 445

Созанський Макарій, ігумен
Успенського монастиря в Луцьку та
Св. Спаса у Дубищах, ігумен мона-
стиря Різдва Богородиці в Пересоп-
ниці 674, 693, 717

Сокол Миколай 595

Соколівна Анна 568

Соколовська Катерина 596, 705, 735

Соколовський 673

Соколовський Йоан-Дамасцен
чернець-домініканець 461

Соколовський Олександр 438

Соколовський Себастьян 269

Соколовські 702

Сокольська Варвара, княгиня
596, 724, 727

Сокольська Олександра, княги-
ня 524, 529

Сокольська Софія, княгиня 442

Сокольський Стефан (Софро-
ній), князь, чернець монастиря Св.
Трійці у Вільні 265, 430, 597, 800

Сокольські, князі 329, 442, 724

Сокоцький Ольбрихт 597, 765

Соловицький Мойсей, священник
церкви св. Дмитра у Луцьку 431, 691

Соловій М. 27

Соломирецький Іван князь 557

Солоневська Теодора 597

Солтан, луцький міщанин 702

Солтан Олександр 597

Сопотко Адам 245, 592, 598

Сосницька Пелагея 560

Сосницька Софія 597, 723

Сосницький Томаш 597, 705

Сосницькі 702

Сосновська Полонія 597

Сосновський Михайло, свяще-
ник церкви св. Архістрати́га Михаї-
ла в Рожищах 439

Софія черниця Успенського мо-
настиря в Луцьку 693

Софроній, чернець монастиря
Різдва Пресвятої Богородиці у Заго-
рові 637

Соцевський Філарет чернець
монастиря св. Миколая у Мильцях
648

Соцін Лелій 406, 418

Соцін Фауст 406 - 407

Спраський Андрій 506

Ставецька Христина 602

Ставецький Єлисей, священник церкви у Вітоніжі 664

Ставецький Єлисей, священник церкви у Шурині 735

Ставропольський Шимон 327

Стажинський Ян 576

Стан Олександр 597, 762

Стани 762

Станіславський Казимир 598, 790, 794, 804

Станіславський Юрій 541

Станіславські 793, 803

Станішевська Катерина 337, 598, 784

Станішевська Сусанна 388

Станішевський Войтех 245

Станішевський Ян 160, 337, 589, 598, 779

Станішевські 337, 778, 781

Стародовська Марина 676

Стародовські 730

Старушич Ігнатій 201, 667 - 668

Стахорська Анастасія 598

Шашкевич Мартин 598

Шашкевичі 206

Штегман Йоachim 407

Штегман Петро 413

Штемпковська Софія 337, 598

Штемпковський Бартоломій 388

Штемпковський Гаврило 529, 561

Штемпковський Данило 546

Штемпковський Лукаш 337, 599, 775, 780, 782

Штемпковський Матей 247, 388, 775

Штемпковський Петро 337, 599, 778

Штемпковський Стефан, ксьондз 527

Штемпковський Стефан, плебан костелу у с. Скорче 800

Штемпковські 337, 383, 775

Штепанида, володимирська міщанка 433

Штепанківна Софія 599, 801

Штепанович Іван, ігумен монастиря Св. Трійці у Дермані 671

Штефан, підданий Успенського монастиря в Луцьку 692

Штефан, священник 442

Штефан, священник при монастирі Різдва Богородиці в Пересопниці 717

Штефан, священник при монастирській церкві св. Миколая в Жидичині 679

Штефан, священник стоянівської церкви 726

Штефан, священник церкви в Куликові 740

Штефан, священник церкви св. Архистратига Михаїла у Радовичах 653

Штефан, священник церкви св. Пантелеймона у Гнидаві 665

Штефан, священник церкви Св. Трійці в Луцьку 295, 700

Штефан, священник церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Городищі 635

Штефанида, володимирська міщанка 626

Штефанович Дем'ян, протопоп луцький 691

Штефанович Іван, священник Воскресенської церкви в Гуляниках 669

Штефановський Кипріян, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755

Штецик Ю. 58

Штецкевичівна Єлена 373

Штецький Т. 43, 66

Штісарова Маруша 599

Штоїнський Криштоф 411

Штоклоса Миколай, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 758

Штрадовський 701

- Страдомський Якуб 599
 Стремецький 677
 Стремецький Ян 465
 Стречановна Катерина 593
 Стрибали 747
 Стрибаль Адам 599, 687
 Стрибаль Стефан 599
 Стрив'язький Павло 433
 Стрижевський Самійло 600, 766, 778, 783
 Стрижовська Раїна 599
 Строховський Леонтій, пресвітер гойської церкви 570, 667
 Студинський К. 25
 Судовський Ян-Павло чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Сузин Іван, чернець церкви в Підгайцях 718
 Сулецький Чеслав, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Суликовський Юрій 615
 Супрун, чернець монастиря Різдва Пресвятої Богородиці у Загороді 637
 Сурин Рафал, чернець кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Сускаревський Станіслав 600, 750
 Сускаревські 750
 Сусмара Антоній, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Сухінський Шимон 355, 793
 Суходольська Єва 600, 803
 Суходольський Андрій 637
 Суходольський Мацей 337, 600, 639, 752
 Суходольські 337, 751, 803
 Суша Яків, єпископ Холмський 24, 25, 46, 289, 252, 283, 291, 292, 423, 721
 Сушко О. 25
 Сциборівна Ядвіга 535
 Сцимпліціян, чернець кляштору оо. августиніан у Затурцях 758
 Тазбір Я. 52, 53, 54
 Тарасівна Анна 520
 Таргонський Андрій 531
 Тарнавська Катерина 600
 Тарнавська Софія 324, 798
 Тарнавський Андрій 542
 Тарновський Августин, пріор кляштору Св. Трійці оо. домінікан у Володимирі 755
 Тарновський Ян, коронний підканцлер 92
 Твердохліб Матис 413
 Телецький Юрій 589
 Телиця Павло, ієромонах братського монастиря Воздвиження Чесного Хреста в Луцьку 445
 Телятицька Раїна 600
 Тельвак В. 31
 Темлякович Федір, священник церкви св. Михаїла у Володимирі 634
 Теодорович М. 20, 23, 66, 748
 Теодорович Микоян, чернець монастиря Св. Трійці у Дермані 672
 Теофан, Патріарх 135, 137, 138, 185
 Теофіл, чернець братського монастиря в Луцьку 706
 Терebinський Іван 643
 Терлецький Кирило, єпископ Луцько-Острозький 16, 32, 45, 58, 84, 92, 95, 96, 102, 108, 119, 265, 269, 600, 652, 656, 676, 688, 692, 720, 730
 Терлецький Климентій, священник церкви в Хворостові 656
 Терлецький Мефодій, єпископ Холмський 170, 282
 Терлецькі 275
 Терпиловський священник церкви Св. Спаса у с. Любче 707

- Терпиловський Юрій 601, 750, 783
 Терпиловські 780
 Терський С. 59
 Тжицінський Матеуш 601, 766
 Тимониш Стефан, чернець мо-
 настиря св. Миколая у Мильцях 648
 Тимофій архімандрит Успенсь-
 кого монастиря у Дорогобужі 673
 Тимофій, священник Рождест-
 венської церкви у Луцьку 696
 Тимофій, священник церкви св.
 Миколая у Володимирі 630
 Тимошенко Л. 58
 Тиссаровський Ієремій 249
 Титомир Іван, священник церкви
 св. Параскеви П'ятниці в Луцьку
 694
 Тихович Дионісій, чернець мо-
 настиря св. Миколая у Мильцях 649
 Тишка Балтазар, луцький ка-
 нонік 372—377, 380, 601, 787
 Тишка Войтех 594
 Тишка Миколай 504
 Тишка Стефан 375, 376
 Тишкевич Герман 311, 313
 Тишкевич Федір-Скумін, 88, 90,
 313
 Тишкевич Фрідріх 313
 Тишкевич Януш 313, 412
 Тишкевичі 311, 313, 403
 Тишкевичівна Євгенія-Катерина
 259, 273, 736, 741, 746, 747 - 749
 Тишковська Марія 601, 687, 713,
 719
 Ткач Стефан, чернець монас-
 тиря Різдва Пресвятої Богородиці у
 Загорові 637
 Толстянович Ян 601
 Томашевський Ян 600
 Томашевські 751
 Транквіліон-Ставропольський
 Кирило 206
 Трацевський Богуш-Станіслав
 498, 601, 733
 Трацевський Войтех 549
 Трацевський Ян-Богуш 601, 707
 Трецецький Станіслав 601, 767
 Трецецькі 766
 Тризна 154
 Трипольська Олександра 597
 Трипольський Іван 602
 Трипольський М. 21, 23
 Трифоній, протопоп клевансь-
 кий 682
 Троєцький, ігумен монастиря
 Успіння Богородиці у Зимному 642
 Трокевичова Катерина 602, 740,
 744
 Тростянівна Марина 757
 Трофимович Ісая, ігумен монас-
 тиря у Білому Стоці 661
 Троянівська Дорота 602
 Троянович Лазар, чернець кляш-
 тору оо. домінікан у Камінь-Ко-
 ширський 760
 Трояновська М. 63
 Труша Андрій, священник уніат-
 ської церкви св. Архістратиґа Ми-
 хайла в Рожищах 721
 Трушковський Адам 602, 666, 809
 Трушович Лев, священник цер-
 кви Св. Трійці в Камені 681
 Тулиговський Єремія, священник
 в церкві у Шпанові 734
 Тулиговський Ян 602, 669
 Тулинська Анна 602
 Тулковський Михайло 757
 Тулковський Самуїл 602
 Тулковські 757, 781
 Турковська Дорота 602
 Турський Федір, протопоп кре-
 менецький 255, 269, 738, 739, 747
 Турянський-Турський Олександр
 521
 Тустановський Лаврентій-Зиза-
 ній 183, 325
 Тушебинський Костянтин 603
 Тхоревська Теодора 603, 714

Угневський Криштоф 603
 Уєденська Феодора 603
 Ужевський Григорій 603, 686, 719
 Ульяновський В. 29, 56
 Урбан VIII, Папа Римський 143, 286, 290
 Урбанович Станіслав, плебан і декан володимирський 250, 251, 349, 413, 603, 750
 Урсул-Рудецький Адам 603, 703, 720, 722, 733, 744, 778.
 Урсул-Рудецькі 206, 722.
 Устинівна Іринія, ігуменя Спасо-преображенського монастиря в Черницях 730
 Устиновський Герасим, священник церкви в Озерях 651
 Уханська Катерина 369, 591, 604, 759, 760
 Ушак-Куликовська Анна 604, 740, 743, 744
 Ушак-Куликовський Григорій 604, 727
 Ушак-Куликовський Стефан 195, 604, 704, 722, 727, 740, 744
 Ушак-Куликовські 188, 206, 213, 335, 702
 Ушаковські 206
 Уяздовська Софія 567
 Уяздовський Станіслав 604

 Фалецький Криштоф 355
 Фалецький Ян 793
 Фалібовський Станіслав 645
 Фальчевська Гальшка 379, 605, 781
 Фальчевський Юрій, єпископ Луцький 775
 Фальчевські 339, 380, 775
 Фаренсбахи 757
 Фаренсбахова Теофілія 758
 Федір, диякон 96, 97
 Федір, диякон при кафедральному соборі св. Івана Богослова в Луцьку 689

Федір, священник Благовіщенської церкви у Луцьку 701
 Федір, священник Воскресенської церкви у Малеві 708
 Федір, священник пашівської церкви 714
 Федір, священник при монастирській церкві св. Миколая в Жидичині 679
 Федір, священник церкви Різдва Христового у Берестечку 660
 Федір, священник церкви св. Архистратига Михаїла в Порицьку 653
 Федір, священник церкви св. Михаїла у Володимирі 634
 Федір, священник церкви св. Онуфрія у Володимирі 633
 Федір, священник церкви св. Параскеви П'ятниці в Луцьку 694
 Федір, священник церкви св. Прокопія у Володимирі 629
 Федір, священник церкви у В'язовці 736
 Федір, священник церкви у Телугові 748
 Федорів Ю. 27, 28
 Федоров Іван 670
 Федорович Іван, священник церкви в Яровичах 735
 Федорович Климентій, священник Богоявленської церкви в Княгинині 682
 Федорович, дяк при Спасо-преображенському монастирі в Черницях 731
 Федько, священник церкви св. Петра у Вошатині 634
 Феодосій, ігумен Успенського монастиря в Луцьку 693
 Феофан, єпископ Мекленський 676, 678
 Феофан, настоятель монастиря Різдва Богородиці у Загоріві 637

Феофілакт, настоятель монасти-
 ря Різдва Богородиці у Загороді 637
 Ференсбах Габріель 539
 Филип, священник церкви у Пе-
 рекалах 714
 Філарет Христофор 408
 Фірлей Андрій 16, 183, 416, 466 -
 468, 743
 Фірлей Софія 605
 Флоря Б. 62, 423 - 425
 Фляга Е. 64
 Фолтанівна Анна 605, 742
 Фолтинович Мартин 355, 793
 Фотин 408
 Франциск чернець кляштору Св.
 Трійці оо. домінікан у Володимирі
 755
 Фрик Миколай 605, 808
 Фулштинська Катерина 605, 758
 Фулштинські 757
 Фунтан (Фолтан?) Андрій 543, 605
 Фурс-Білецький Атанасій, чер-
 нець-василіанин, магістр володи-
 мирської уніатської школи, згодом
 номінат на єпископа Холмського
 275, 286, 299, 474

 Халаїми 216
 Халезький Ян 776
 Халковська Катерина 605, 620,
 768
 Харитон, диякон при кафедраль-
 ному соборі св. Івана Богослова в
 Луцьку 689
 Харитон, священник Воскресен-
 ської церкви у Луцьку 701
 Харкевич Йосиф 637
 Харлезька Варвара 495
 Харлезький Криштоф 800
 Харлинська Христина 334, 605,
 780, 785, 800
 Харлинський (ім'я невідоме) 349
 Харлинський Єронім, луцький
 староста 334

Харлинський Криштоф 602
 Харлинський Симон 274, 606,
 778, 783
 Харлинський Ян, 120, 334, 247
 Харлинські 334, 383, 800
 Хацко, луцький міщанин 699
 Хелповський Войтех 445
 Хельмінський Петро, Тиліцький
 біскуп 93
 Хирівський Іона, архімандрит
 Серненського монастиря 723
 Хінчевська-Геннель Т. 50
 Хмелевська Катерина 269, 279,
 606, 656
 Хмелевський Прокопій, чернець-
 василіанин згодом аріхмандрит мо-
 настиря Св. Спаса у Дубні, уніат-
 ський єпископ Перемиський і Сам-
 борський 268, 619, 622, 675
 Хмелевські 277, 656
 Хмелецька Софія 606
 Хмелецькі 806
 Хмеліцький Лукаш 596
 Хмельницький Богдан, гетьман
 Війська Запорозького 11, 139, 171,
 173, 218, 255, 357, 366, 422, 469, 476,
 490, 671, 675, 748, 799
 Ходзинський Каспер 606
 Ходкевич Ян-Кароль 361, 363,
 365 795 - 796
 Ходкевичі 102, 403
 Ходкевичівна Софія 645
 Ходніцький К. 48, 53
 Ходуський Ян 606
 Ходуські 764
 Холоєвський Вікторин 606, 774
 Холоневська Анна 607, 728.
 Хом'як - Смордовський Іван 597
 Хом'яківна-Смордовська Анас-
 тасія 607, 665
 Хом'яківна Феодора 607
 Хом'яківна Феодора 662
 Хом'якова Олександра 607, 712
 Хом'яки-Смордівські 335

Хома, священник при монастирі
 Різдва Богородиці у Загороді 637
 Хомина Феодора, піддана Успен-
 ського монастиря в Луцьку 692
 Хоревський Петро 607, 767
 Хоревські 766
 Хорошко Костянтин 607, 683
 Хохоль Ярош 384
 Храновський Фелікс, пріор кляш-
 тору оо. домінікан у Камінь- Ко-
 ширському 760
 Хребтович-Богуринська Мару-
 ша 607
 Хребтович-Богуринська Наста-
 сія 608
 Хребтович Ієронім 524
 Хребтовичі-Богуринські 662, 685
 Хребтовичівна Анна 641
 Хрзановський Фелікс, чернець
 кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
 Володимирі 755
 Хрінницька Маруша 608
 Хрінницька Олександра 608
 Хрінницька Раїна 732
 Хрінницька Регіна 608
 Хрінницька Феодора 608
 Хрінницький Василь 608
 Хрінницький Іван 246
 Хрінницький Марко 519, 608,
 659, 708
 Хрінницький Михайло 132
 Хрінницький Олександр 534,
 608, 662
 Хрінницький Ян 213, 609, 682,
 703, 714, 744
 Хрінницькі 206, 335, 659, 662,
 702, 732
 Хросцинський Самійло 609
 Хрусциківський Адам 609, 753
 Цебровський Ян 568
 Цемінський Миколай 609
 Ценський Лукаш 609
 Цетіс Ян 730

Цетнери 337
 Цецишевський Ян-Августин прі-
 ор кляштору Св. Трійці оо. домі-
 нікан у Володимирі 755
 Цешковський Миколай 609, 772
 Цибульський Юліан пріор кляш-
 тору оо. августиніан у Затурцях 758
 Циганка Ірина луцька міщанка
 703
 Цимінські 337
 Чаплинський Петро 609, 610
 Чаплицькі 708, 762
 Чаплич-Шпановський Андрій
 610
 Чаплич-Шпановський Вацлав
 610, 720
 Чаплич-Шпановський Йосиф,
 архімандрит Мелецького монас-
 тиря 699
 Чаплич-Шпановський Йосиф
 настоятель монастиря св. Миколая
 у Мильцях 648
 Чаплич-Шпановський Казимир
 610, 785
 Чаплич-Шпановський Мартин
 410
 Чаплич-Шпановський Юрій 410
 Чаплич-Шпановські 410, 412, 413
 Чаплич Адам 496
 Чаплич Андрій 412, 414, 802
 Чаплич Криштоф 333, 336, 609,
 770
 Чаплич Мартин 580
 Чаплич Олександр 412—414
 Чаплич Федір 610
 Чаплич Юрій 157, 411, 412, 414
 Чапличі 330, 333, 336, 349, 414,
 487, 769
 Чапличівна Феодора 317
 Чаплич-Шпановські 84, 335, 720
 Чаплянка Катерина 333, 505, 610,
 703, 730, 776, 784, 787
 Чапський Ян 610, 771, 773

- Чапські 772
 Чарлінський Мацей 518
 Чарноловський Ян, чернець
 кляштору оо. августиніан у Затурцях
 758
 Чарторийська Катерина, княгиня
 180, 610, 631, 711, 715, 716
 Чарторийська Марія, княгиня 691
 Чарторийська Олена, княгиня
 180, 611, 641, 715, 716
 Чарторийська Феодора, княгиня
 661
 Чарторийський Андрій, (в чер-
 нецтві Адріан), князь 329, 370, 387,
 639
 Чарторийський Іван, князь 638,
 640
 Чарторийський Миколай, князь
 155, 370, 371379, 450, 546, 639, 682,
 716, 769, 776, 793
 Чарторийський Михайло, князь
 172, 645
 Чарторийський Олександр,
 князь 638, 640-641, 645, 658
 Чарторийський Федір, князь 638,
 640, 641, 644, 645
 Чарторийський Юрій (Івано-
 вич), князь 180, 216, 245, 246, 247,
 257, 258, 270, 289, 311, 312, 329, 368,
 370, 387, 611, 631, 639, 645, 668, 710,
 716, 724, 769
 Чарторийський Юрій (Михай-
 лович), князь 639, 643—645, 658,
 711, 722, 729
 Чарторийський Юрій, князь 65,
 107, 617, 715
 Чарторийські, князі 128, 217,
 256, 265, 277, 311, 329, 370, 371, 638 -
 640, 658, 715, 716, 769
 Чеконська Марина 611, 663, 783
 Чеконський Політан 611
 Чеконський Ян 527
 Чеконські 729
 Червінські 206, 212
 Черкаський Іван 269, 611, 643
 Черкаські 277
 Черневська Раїна 761
 Черневська Регіна 611
 Черневська Софія 213, 611, 705,
 731
 Черневський Андрій 612, 617,
 751
 Черневський Миколай 751
 Черневський Самійло 552
 Черневські 406, 702
 Чернинська Анна 612, 810
 Черницький Станіслав 528
 Черніківна Олена 560, 612, 705
 Чернчицький Ласко чернець мо-
 настиря Покрови Богородиці у
 Нізкінічах 650
 Чернчицький Федір 648
 Черський Андрій 556
 Четвертинська Анна, княгиня
 612, 732
 Четвертинська Катерина, княги-
 ня 612, 653
 Четвертинський Григорій, князь
 107, 160, 167, 246, 251, 735
 Четвертинський Захарій, князь 732
 Четвертинський Микола, князь
 155, 329, 330
 Четвертинський Стефан, князь
 562
 Четвертинські, князі 224, 330,
 488, 732
 Чеховичівна Орина 521
 Чеховська Христина 753
 Чеховський Адам 612, 802
 Чеховський Каспер 612
 Чечерська Анна 612, 721
 Чирська Софія 527
 Чолганська Варвара 524
 Чолганський Андрій 538
 Чорна Катерина 757
 Чорний Адам 605
 Чорні 757
 Чубатий М. 25

- Чурило Войтех 547
 Шавловський Дем'ян 753

 Шаневський Мартин 613
 Шанявський Домінік, пріор кляш-
 тору Св. Трійці оо. домінікан у
 Володимирі 755
 Шанявський Матеуш-Домінік 388
 Шафаровський Павло 590
 Шацька Катерина 613, 636
 Шашевська Гальшка 544
 Шашевська Настасія 613, 710,
 766
 Шашевський Андрій 613
 Шашевський Андрій 766
 Шашкевичівна Софія 752
 Шеліцький Ян 613
 Шепелевич Іван-Леонтій, диякон
 та капітульний писар при Успен-
 ському соборі у Володимирі 622
 Шептицький Андрей, митропо-
 лит 25
 Шибинська Софія 537
 Шибинський Никодим, архіман-
 дрит монастиря св. Миколая у
 Жидичині 429, 677, 678
 Шидловська Єлизавета 351
 Шимкович-Шкленська Теофіла
 337, 613
 Шимкович-Шкленський Криш-
 тоф 251, 787
 Шимкович-Шкленський Михай-
 ло 538
 Шимкович-Шкленський Фреде-
 рік 337, 613, 758
 Шимкович-Шкленський Ян 556
 Шимкович-Шкленські 337, 757
 Шимковська-Тишкевич Анна
 337
 Шишка Б. 63
 Шишковський Мартин Луцький
 єпископ 778
 Шклинська Анна 614, 753
 Шклинська Софія 752
 Шклинські 751
 Шліхтинг Йона 411
 Шліхтинг Йонас 407
 Шмалець Валентин 407
 Шмонеvська Регіна 614, 653
 Шоланський Ієронім 513
 Шостаківська Теофіла 610
 Шостаківський Григорій 496, 703
 Шпаковська Маруша 614, 730, 734
 Шпаковський Іван 614, 716
 Шпаковські 734
 Шпарський Андрій 614
 Шуйський Климентій, чернець 299

 Щеневська Анна 614, 683
 Щигельський Кароль, чернець
 кляштору Св. Трійці оо. домінікан у
 Володимирі 755
 Щирський Ян 600

 Юр'евич Вацлав 614
 Юрій-Федір, священник церкви
 св. Пантелеймона у Гнидаві 665
 Юрійович Йосиф, чернець мо-
 настиря у Білому Стоці 661
 Юскович Зоволь, єврей 473
 Юхно, ігумен монастиря св. Ми-
 хаїла у Володимирі 634

 Яблоновський А. 640
 Яворська К. 63
 Ягайло, король польський 781
 Яйківна Анна 614
 Яйковський Криштоф 616
 Яків, священник церкви в Котові 685
 Яків, священник церкви в Угри-
 нові 728
 Яків, священник церкви св. Ми-
 колая в Луцьку 695
 Яків, священник церкви Св. Спаса
 у Купечові 644
 Яків, священник церкви у Хмелеві 656
 Якоб, чернець кляштору оо. ав-
 густиніан у Затурцях 759

Яковенко Н. 55, 57, 133, 310, 311,
313—317, 321, 322, 326, 327, 328, 330,
334, 335, 338, 404, 405, 409

Яковенко С. 62

Яковицька Серафима настоя-
телька монастиря св. Миколая у
с. Попів Млин 653

Яковицький Давид 597, 615

Яковицький Іван 655

Яковицький Криштоф 382

Яковицький Федір 655

Яковицький Ян 655

Яковицькі 655, 656, 658

Якович Петро, священник церкви св.
Архистратига Михаїла у Заборові 680

Якович Федір, ігумен монастиря
Св. Трійці у Дермані 671

Яковський Криштоф 515, 615, 767

Яковські 766

Якубець 59

Якубовський Юрій 589

Яминський Лука, священник цер-
кви Св. Трійці в Луцьку 700

Ян, вікарій 343

Янишевський Антоній, чернець
кляштору оо. францискан у Янові 804

Янчинський Авраамій, чернець
монастиря Успіння Богородиці у
Зимному 642

Ярановська Софія 615, 804

Яременко М. 57

Ярмоген Василь 284

Ярмолинський Андрій 562

Ярмолинський Костянтин 495, 703

Ярмолинські 337

Ярославичі, князі 687

Яроховський Станіслав 615, 783

Яроцький Вацлав 561

Ясениця П. 52

Ясеницький Роман 615, 799

Ясеницький Януш 615, 769, 799

Ясеницькі 339, 769

Ясинський Шимон 616, 790, 796

Ясинські 795, 799

Яскоровський Юрій 616

Ясликовська Агнешка 615, 773

Ясликовська Софія 616, 769

Ясликовські 769, 772

Ясманецька Катерина 382, 616

Ясманецькі 766

Ясногорський Ян 616, 744

Ясногорські 206

Ястрембський Андрій 615

Ястрембський Хризостом чер-
нець кляштору Св. Трійці оо. до-
мінікан у Володимирі 755

Яцевський Адам 616

Яцько, дяк 666

Яцьковський Ярош 616

Яшанічкова Катерина 616, 767

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Центральний державний історичний архів України, м. Київ

Ф. 21: Кременецький гродський суд. - Оп.1. - Спр. 2, 7, 9, 71, 158, 169.

Ф. 22: Кременецький земський суд. - Оп.1. - Спр. 12, 13, 14, 19, 23, 25, 29, 32, 34, 37, 40, 42, 43, 46, 49, 129.

Ф. 25: Луцький гродський суд. - Оп. 1. - Спр. 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 17, 218, 219, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 63, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288.

Ф. 26: Луцький земський суд. - Оп. 1. - Спр. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49.

Ф.27: Володимирський земський суд. - Оп.1. - Спр. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41.

Ф.28: Володимирський гродський суд. - Оп.1. - Спр. 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97.

Ф.220: Документы Киевской археографической комиссии. - Оп.1. - Спр. 44, 63, 79, 81, 106, 108.

Ф.221: Коллекция документов «Новая серия». - Оп.1. - Спр.129, 132, 138.

Ф.2071: Жидичинський монастир. - Оп.1. - Спр. 1, 2, 3, 8, 13, 253, 257, 258.

Ф.2072: Дерманський монастир. - Оп.1. - Спр. 3, 4, 5, 8, 30, 53, 64, 67, 69, 103, 104, 119, 121, 145, 147, 188, 254.

Ф.2073: Луцький монастир. - Оп.1. - Спр. 1, 2, 3; Оп. 2. - Спр. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15.

Ф.2227: Колекція Волинського музею. - Оп.1. - Спр. 552, 710.

Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім.В.Вернадського

Ф.II: Історичні матеріали, спр. 6422.

Ф.VIII: Київський університет св. Володимира. Колекція рукописів, спр. 108/152.

Ф.160: Київська духовна академія, спр.781.

Ф.231: Почаївська лавра, спр. 47, 54, 65.

Archiwum Państwowe w Lublinie

Chełmski Konsistorz Grecko-Katolicki 1629–1875, sygn. 827, 1139.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Zamoyskich, sygn. 337, 411, 424, 733, 753, 964.

Zbiór dokumentów papierowych, sygn. 3989.

Archiwum oo. Dominikanów w Krakowie

Akta fundacji i uposażenia klasztoru, k.1-6.

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Археографический Сборник. — Т. 1. — Вильна, 1867.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. — Ч.1. — Т.1.: Акты, относящиеся к истории православной церкви Юго-Западной России (1481 — 1596 гг.). — К.,1859.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. — Ч.1. — Т.VI: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1372 — 1648 гг.). — К.,1883.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. — Ч.1. — Т.VII: Памятники литературной полемики православных южнорусов с латино-униатами (XVI — XVII ст.). — К.,1887.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. — Ч.2. — Т.1.: Постановления дворянских провинциальных сеймиков в Юго-Западной России (1569 — 1654 гг.). — К.,1861.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. — Ч.4. — Т.I.: Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России (1442 — 1760 гг.) — К.,1867.

Архів Української Церкви (Archivum Ecclesiae Ruthenae). Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI - першої половини XVII ст. // Пам'ятки. – Т.3. – Вип.1. – К., 2001.

Історія України в документах і матеріалах. – Т.III. – К.,1941.

Памятники полемической литературы. – Кн. 3, - СПб.,1903.

Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. I-II. - К.,1898.

Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. — Т. 4. — К., 1859.

Українська поезія. Середина XVII ст. – К.,1992.

Analecta OSBM. Documenta Pontificum Romanorum. – Vol.I. – Romae, 1953.

Analecta OSBM. Epistolae Metropolitaram. – Vol. I. – Roma, 1952.

Analecta OSBM. Epistolae Metropolitaram. – Vol. II. – Roma, 1955.

Analecta OSBM. Litterae Basilianorum. – Vol. I. – Roma, 1979.

Analecta OSBM. Litterae Episcoporum. – Vol. I. – Roma, 1972.

Analecta OSBM. Litterae Episcoporum. – Vol. II. – Roma, 1973.

Analecta OSBM. S.Josaphat Hieromartur. Documenta Beatificationis et Canonisationis. – Vol. I. – Roma 1952.

Archiwum domu Sapichów. — Vol. 1. — Lwow, 1892

Monumenta Ucrainae historica. - Vol. I. - Romae, 1964.

Monumenta Ucrainae historica. — Vol. II. — Romae, 1965.

Monumenta Ucrainae historica. — Vol. IX–X. — Romae, 1971.

Monumenta Ucrainae historica. — Vol. XI. — Romae, 1974.

Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziwiłła kanclerza w. litewskiego. - Tom.I. - Poznań,1830.

Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziwiłła kanclerza w. litewskiego. - Tom.II. - Poznań,1830.

ЛІТЕРАТУРА

Антонович В. Моя сповідь. – К.,1995.

Антонович В. Що принесла Україні унія. Стан української православної церкви від половини XVII до кінця XVIII ст. – Вінніпег,1952.

Баженев Л. Основні історіографічні школи XIX-початку XX ст. історико-краєзнавчого вивчення Волині // Велика Волинь: минуле і сучасне: Матеріали міжнар. наук. краєзн. конф. жовт. 1994 р. / Хмельницький обл. ін-т удосконалення вчителів та ін.; Ред. кол. М.М. Дарманський та ін. – Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка, 1994. – С. 17-20.

Бантши-Каменский Н. Историческое известие о возникшей в Польше унии. – СПб.,1805.

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. – К.,1930.

- Бевзо О.* Львівський літопис та Острозький літописець. – К., 1970.
- Беднов В.* Православная церковь в Польше и Литве (по Volumina Legum) – Екатеринбург, 1908.
- Біднов В., Антонович Д.* Українська церква // Українська культура. Лекції за редакцією Д. Антоновича. – К., 1993.
- Біла С.* Перехід перемиської і львівської єпархій до унії кінець XVII- початок XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. IV. – Дрогобич, 2000. – С.96-120.
- Біла С.* Перехід Перемишльської єпархії до унії в сучасній польській історіографії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VI. – Дрогобич, 2002. – С.209-221.
- Біла С.* Унійні процеси в західноукраїнських єпархіях Київської митрополії в історіографії української діаспори // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VII. – Дрогобич, 2003. – С.398-407.
- Біла С.* Унійні процеси в Перемишльській єпархії в українській історіографії другої половини XIX – початку XX ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич, 2004. – С.247-255.
- Бірюліна О. Довбищенко М.* Забуті імена української історії: шляхетська родина Єло-Малинських // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. IX. – Дрогобич, 2005. – С. 481 – 502.
- Булгаков М.* История русской церкви. – Т.IV. – М., 1866.
- Бучинський Б.* Змагання до унії руської церкви // Записки НТШ. – Т.IV -VI. – К., 1910-1911.
- Великий А.* З літопису християнської України. – Кн.IV. – Рим-Львів, 1999.
- Великий А.* З літопису християнської України. – Кн.III. – Рим-Львів, 1999.
- Викторовский П.* Западно-русские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв. – К., 1912.
- Вихованець Т.* Акти (хроніка) Острозького фарного костелу // Острозький краєзнавчий збірник. – Вип.1. – С.6-9.
- Вихованець Т.* Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – Острог, 2001.
- Владимирский-Буданов М.* Очерки из истории Литовско-русского права. – К., 1907. – Т. 6: Церковное имущество в Юго-Западной Руси XVI в.
- Ворончук І.* Життєві пріоритети князя Станіслава Радзивілла // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України. – Вип.18. – Луцьк, 2006. – С.31-36.
- Ворончук І.* Українська родина XVI-XVII ст. у світлі міжконфесійних стосунків (на матеріалах Волині) // Релігія і церква в історії Волині. – Кременець, 2007. – С.69-85.
- Гаяк К.* Унійна діяльність Мелетія Смотрицького. – Нью-Йорк – Бавн Брук, Науково-богословський інститут УПЦ в США, 1970.

- Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. -- Т.І,ІІ. – К.,1883, 1898.
- Горін С. Монастирі західної Волині. – Львів,2007.
- Горін С. Невідомі волинські монастирі XVI – першої половини XVII ст. //Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Випуск VIII. – Дрогобич,2004. – С.164-173.
- Горін С. Чернецтво Східного обряду на українських землях у другій половині XVI – першої половини XVII ст.: ідеал і реалії (на прикладі волинських монастирів). //Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku. Zbiór studiów. – Т.3. – Lublin,2005. – С.73-92.
- Горобець В. Життя праведне і грішне Анни-Алоїзи Острозької-Ходкевич // Війни і мир або українці-поляки: брати/вороги, сусіди. – К.,2004. – С.56.
- Григоренко А. Уния в истории Украины – Руси: краткий исторический очерк. – Новосибирск,1991.
- Грушевський М. Духовна Україна. Збірка творів. – К.,1994.
- Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.V. – К.,1994.
- Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.VI. – К.,1995.
- Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.VII. – К.,1995.
- Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.VIII. – К.,1995.
- Грушевський М. Левицький О. Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XV-XVIII ст. – Л.,1991.
- Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. – Львів,2000.
- Гумилевский Ф. История русской церкви. – Т.IV. – М.,1888.
- Гуркіна С. Роль єзуїтів в укладанні Берестейської унії: огляд сучасної історіографії // Ковчег. - №4. – Львів, 2003. – С.283 – 294.
- Дверницкий Е. Памятники древнего православия во Владимире Волынском. -- К.,1889.
- Девятсотлетие православия на Волыни: 992-1892. – Житомир, 1892. – Ч. 1. – XV.
- Дмитриев М. Брестская уния 1596 г. как форма революционного движения в славянских странах // Материалы школы молодых славистов и балканистов. – Москва, АН СССР, 1990. – С.76-86.
- Дмитриев М. Между Римом и Царьградом: генезис Брестской церковной унии 1595-1596. – М., 2003.
- Дмитриев М. Православие и реформация. – М.,1990.
- Дмитриев М. Религиозно-культурная и социальная программа греко-католической церкви в Речи Посполитой в конце XVI – первой половине XVII ст. // Славяне и их соседи. – Вып.3. – М.,1991. – С.76-95.
- Дмитрієв М. Концепції унії в церковних і державних колах Речі Посполитої кінця XVI ст. // Історичний контекст, укладення берестейської унії і перше поунійне покоління. – Львів,1995. – С.39-73.

Довбищенко М. Атлант Унії // Український церковно-історичний календар. – К., 2004. – С. 85-88.

Довбищенко М. Від Берестя до Закарпаття (до 360-річчя Ужгородської унії) // Українознавство – 2006: Календар-щорічник. – К., 2007. – С. 118-123.

Довбищенко М. Гулевичі у суспільно-релігійному житті Православної Церкви в кінці XVI – середини XVII ст. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. – Вип. 11. – К., 2007. – С. 9-13.

Довбищенко М. Духовна скеля унії (до 425-річчя з дня народження св. Йосафата Кунцевича, архієпископа Полоцького, Вітебського і Мстиславського). // Українознавство – 2005: Календар-щорічник. – К., 2006. – С. 155-159.

Довбищенко М. Епізоди з історії унії в Могилеві (Малодосліджені аспекти релігійних рухів на Білорусі кінця XVI – першої половини XVII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2003. – Вип. 7. – С. 136-151.

Довбищенко М. Епізоди з історії унії в Перемиській єпархії середини XVII ст. (за матеріалами Премиського державного архіву) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2002. – Вип. 6. – С. 446-454.

Довбищенко М. Єпархіальні архіви Української Церкви литовсько-польської доби: історична доля та шляхи реконструкції // Студії. – 2001. – Т. 7. – С. 20-25.

Довбищенко М. Забуті імена української історії: князь Станіслав Радзивілл «Побожний» у подіях релігійного життя Волині другої половини XVI ст. // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України. – Вип. 18. – Луцьк, 2006. – С. 30-31.

Довбищенко М. Ідеолог з'єднання (митрополит Іпатій Потій) // Український церковно-історичний календар. – К., 2003. – С. 93-95.

Довбищенко М. Нова колекція документів з історії Української Церкви у фондах ЦДІАК України // Архіви України. – 2001. – № 1-2. – С. 70-71.

Довбищенко М. Особливості національно-релігійної свідомості та поведінки волинської шляхти кінця XVI – першої половини XVII ст. // Поведінкові типи в українському соціокультурному середовищі: історичний досвід та аналіз тенденцій. – К., 2007. – С. 109-113.

Довбищенко М. Подвижник християнського милосердя: луцький канонік Балтазар Тишка // Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. – Випуск 6. – К., 2007. – С. 220-227.

Довбищенко М. Право патронату та поширення унії на Україні та Білорусі наприкінці XVI-у першій половині XVII ст. (за матеріалами Волинського воєводства). // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2006. – Вип. X. – С. 201-220.

Довбищенко М. Реалії та міфи релігійного протистояння на Волині в кінці XVI-першій половині XVII ст. // Соціум. - 2003. - Вип.2. - С. 57 - 82.

Довбищенко М. Римо-католицьке суспільство Волині та Уніатська Церква кінця XVI - першої половини XVII ст. // Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku. Zbiór studiów. - Т.3. - Lublin, 2005. - С.37-54.

Довбищенко М. Розгадані таємниці князів Чарторийських // Історичний журнал. - 2004. - №15-16. - С.3-16.

Довбищенко М. Таємниця Дерманського архімандрита (до 370-річчя смерті Мелетія Смотрицького) // Українознавство - 2002: Календар-щорічник. - К., 2003. - С.169-172.

Довбищенко М. Українські церковні архіви литовсько-польської доби: історична доля та перспективи реконструкції // Архіви України. - 2001. - № 6. - С. 10-23.

Довбищенко М. Уніатська Церква на Волині кінця XVI - першої половини XVII ст. // Пам'ятки. - Т.3. - Вип.1. - К., 2001. - С.7-92.

Довбищенко М. Уніатська Церква на Київщині кінця XVI - першої третини XVII ст. (суспільно-релігійний аспект) // Пам'ятки. - 2001. - Т. 3. - Вип. 1. - С. 285-322.

Довбищенко М. Уніатський нобілітет Волині першої половини XVII ст. (Погляд на проблему з позиції нових методологічних підходів) // Просемінарії. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. - Випуск 1. - К., 1997. - С.52-64.

Довбищенко М. Шляхетська родина Єловицьких у громадському та релігійному житті Волині середини XVI - першої половини XVII ст. // Просемінарії. - Вип.7. - К., 2008. - С.79-94.

Еленевский К., Мелетий Смотрицкий // Православное обозрение. - 1861. - Вып. V. - С.111-150, 272-298, 422-454.

Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1608 года). - СПб., 1901.

Збірник, присвячений світлій пам'яті Мелетія Смотрицького з нагоди 300 - ніх роковин смерті. - Львів, 1934.†

Зноско К. Исторический очерк церковной унии. - М., 1993.

Историография истории Украинской ССР. - К., 1987.

Івангородський К. Опозиція православних уніатам наприкінці XVI - в першій третині XVII ст. // Православ'я-Наука-Суспільство: питання взаємодії. Матеріали Четвертої Міжнародної наукової конференції (18-19 травня 2006 р.) - К., 2007. - С.71-76.

Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI - XVIII ст. - К., 1966.

Історія української культури. - Т.2. - К., 2001.

- Карашевич П.* Очерки истории православной церкви на Волыни. – СПб., 1855.
- Колосок Б.* Дмитрівська церква в Луцьку // Волинь. - №6. – Луцьк, 2004. – С.63-82.
- Колосок Б.* Православні святині Луцька. – К.: Техніка, 2003.
- Колосок Б.* Римо-католицькі святині Луцька. – К.: Техніка, 2004.
- Колосок Б.* Успенський собор і влох Францишек // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край (матеріали IX історико-краєзнавчої міжнародної конференції) – Луцьк: Надстир'я, 1998. – С.107-108.
- Корзо М.* Порівняльний аналіз польської католицької та української православної церковно-учительної літератури XVI-XVII ст.: концепція гріха та уявлення про природу людини // Ковчег. – Вип.2.– Львів, 2000. – С.64-84.
- Коялович М.* Борьба униатского митрополита Ипагия Потия с литовско-русскими православными 1599-1613 // Христианское чтение. – 1860.
- Коялович М.* Литовская церковная уния. – Т.1,2 - СПб., 1859, 1861.
- Коялович. М.* Об отношении западно-русских православных к литовско-польским протестантам во время унии // Христианское чтение. – 1860.
- Кралюк П.* Духовні пошуки Мелетія Смотрицького. – К., 1997.
- Кралюк П.* Луцьке Хрестовоздвиженське братство. – Луцьк, 1996.
- Крижановський О. Плохій С.* Історія Церкви та релігійної думки в Україні. – Кн.3. – К., 1994.
- Крушинский Л.* Исторические очерки Волыни. – Житомир, 1867.
- Кудрик В.* Життя Йосафата Кунцевича. – Вінніпег-Манітоба, 1948.
- Кудрик В.* Маловідоме з історії греко-католицької церкви. – Вінніпег, 1948.
- Кузьмук О.* Ставропігія Межигірського монастиря: спроба компаративного аналізу. // Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. – Випуск 5. – К., 2003. – С.165-191.
- Курилас Б.* З'єдинення архієпископа Мелетія Смотрицького в історичному і психологічному наświetленні. – Вінніпег, 1962.
- Левицкий О.* Историческое описание Владимиро-Волынского Успенского храма, построенного в половине XII в. князем Мстиславом Изяславичем. – К., 1892.
- Левицкий О.* Луцкая старина. – К., 1891.
- Левицкий О.* Социнианство в Польше и Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв. – К., 1882.
- Левицкий О.* Южно-русские архиереи в XVI-XVII в. // Киевская Старина. – 1882. – Кн.І. – С.49-100.

Левицький О. Внутрішній стан західно-руської церкви в Польсько-литовській державі в кінці XVI ст. та Унія // Руська історична бібліотека. – Том.VIII. – Львів,1900. – С.1-80.

Литинський В. «Аріяньський соймик в Киселині на Волині в маю 1638 року» // Записки НТШ. – Т.96. – С.41-57.

Литинський В. Релігія і Церква в історії України. – Нью-Йорк,1956.

Ліковський Е. Берестейська унія. — Жовква, 1916.

Лужницький Г. Словник Чудотворних Богородичних Ікон України // «Interpido Pastori». — Т. 62. — Рим, 1984.

Луців В. Церковні братства в Україні // Богословія. – Рим,1973. – С.89-123.

Макаревич Августин, архієпископ Львовський и Галицький. Униатство: богословские аспекты. Автореферат на соискание ученой степени кандидата богословия. – Сергиев Посад, 2007. – С.14.

Манзюк Ф. Володимир-Волинський свято-успенський собор. – Луцьк, 2001.

Медынский Е., Братские школы Украины и Белоруссии в XVI-XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией. – М.,1954.

Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К.,1990.

Мудрий Софрон. Нарис історії церкви в Україні. – Рим-Львів,1995.

Огієнко І. Берестейська унія, її генеза, терія, практика. – Вінніпег,1993.

Огієнко І. Історія українського друкарства. – К.,1994.

Огієнко І. Поділ єдиної христової Церкви і перші спроби поєднання її // Із праць митрополита Іларіона. – Нью-Йорк,1986.

Огієнко І. Преподобний Іов Почаївський.

<http://www.hram.kiev.ua/index.php?mode=books@cat=13>

Огієнко І. Фортеця православ'я на Волині – свята Почаївська лавра. – Вінніпег, 1961.

Огороднік Б. Про деякі свідчення з історії села Ляховець // Велика Волинь: минуле і сучасне: Матеріали Міжнародної наукової краєзнавчої конференції. – Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка, 1994. – С. 288-290.

Оксіюк І. Унія. Історичний нарис. – К.,1990.

Опарина Т. Сприйняття унії в Росії XVII ст. // Держава, суспільство і Церква в Україні у XVII ст. – Львів,1996. – С.131-163.

Осинский А. Мелетий Смотрицкий, архієпископ Полоцкий // Труды Киевской духовной академии. – 1911. – №2. – С.425-466. – №3. – 40-86, 275-300, 405-432, 605-619.

Панас К. Історія української церкви. – Львів,1992.

Панасенко О. Якубець Л. Корець і Кореччина: історія. – Луцьк, 2000.

Петров Н. Волянъ. Исторические судьбы юго-западного края. – СПб., 1888.

Плохий С. Папство и Украина: политика Римской курии на украинских землях в XVI – XVII вв. – К., 1989.

Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т.І. – К., 1992.

Пріцак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – К.-Кембридж, 1991.

Рожко В. Древні святині Полісся. – Луцьк, 1995.

Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині X-XX ст. – Луцьк, 2002.

Рожко В. Нарис історії Православної Церкви на Волині. – Луцьк, 2001.

Рожко В. Православні монастирі Волині. – Луцьк, 1997.

Рожко В. Православні монастирі глибокого Полісся. – Луцьк, 1999.

Рожко В. Православні монастирі Полісся. – Луцьк, 1996.

Рожко В. Українські православні святі історичної Волині IX-XX ст. – Луцьк, 2003.

Розов А. Отношение православных западной и южной России к протестантам в XVI и XVII в. – Вильна, 1881.

Рудецький П. Польська громада в Луцьку в XVI – першій половині XVII ст. // *Zamojszczyzna I Wołyń w minionym tysiącleciu. Historia, kultura, sztuka.* – Zamość, 2000. – S.61-63.

Рудецький П. Римо-Католицька Церква в Луцьку XVI – першій половині XVII ст. // *Zamojsko-wołyńskie zeszyty muzealne.* – Zamość, 2003. – S. 97-107.

Рудович І. Погляд на історію Луцької єпархії // *Богословія.* – 1927. – С.142-150.

Савицький І. Іпатій Потій, єп. Володимирський і митрополит Київський. – Л., 1914.

Сайчук Б., Троневиц П., Хілько М. Втрачені християнські храми Луцька. – Луцьк, 2001.

Сас П. Формування ідейних основ братського руху на Україні в кінці XVI – першій половині XVII ст. – К., 1989.

Сінкевич Н. Домініканські монастирі Волині кінця XVI-початку XIX ст.: інституційні засади, соціосередовище та основні напрямки діяльності. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2007.

Сінкевич Н. Духовне та інтелектуальне життя волинських домінікан XVI-поч.XVII ст. через призму монастирських бібліотек: реконструкція та аналіз книгозбірень // *Просемінарії. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури.* – Випуск 6. – К., 2007. – С.186-119;

Сінкевич Н. Ікона Богородиці луцького домініканського монастиря: історія та особливості поширення культу // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Випуск IX. - Дрогобич, 2005. - С.225-233.

Сінкевич Н. Католицькі монастирі Волині: потенційні можливості джерел. // Просемінарий. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. - Випуск 5. - К., 2003. - С.116-146.

Скоцилас І. «Дар любові», фінансовий обов'язок і єпархіальна підлеглість: катедрик у системі фінансово-корпоративних відносин духовенства Київської митрополії XII-XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип. IX. - Дрогобич, 2005. - С.431-460.

Скоцилас І. Релігія та культура західної Волині на початку XVIII ст. За матеріалами Володимирського собору 1715 р. - Львів, 2008.

Скоцилас І. Собори Львівської єпархії XVI-XVIII ст. - Львів, 2006.

Скоцилас І. Сучасний стан української історіографії та перспективи студіювання киевохристиянської традиції // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип. VIII. - Дрогобич, 2004. - С.401-413.

Соловій М. Мелетій Смотрицький як письменник // Записки ЧСВВ. - Т. 36-37. - Рим-Торонто, 1977-1978.

Студинський К. Причинки до історії унії. - Б.м., 1895.

Сушко О. Єзуїти в заведенні унії на Русі. - Л., 1902.

Телушкін Й. Еврейский мир. - М., 1992.

Тельвак В. Християнство в історіософії Михайла Грушевського // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип. IV. - Дрогобич, 2000. - С.212-222.

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. - Т. 1-5. - Почаев, 1888-1903.

Терський С. Пересопниця. Краєзнавчий нарис. - Рівне, 2003.

Тимошенко Л. Берестейська унія 1596. Навчальний посібник. - Дрогобич, 2004.

Тимошенко Л. Берестейські собори в жовтні 1596 р.: історіографічний досвід // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип. VIII. - Дрогобич, 2004. - С.77-93.

Тимошенко Л. Єпископ Кирило Терлецький: родовід і початок духовної кар'єри // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип. IX. - Дрогобич, 2005. - С.202-213.

Тимошенко Л. Справа про фальшування документів Берестейської унії: нові джерельні матеріали // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип. IV. - Дрогобич, 2000. - С. 337-347.

Трипольський Н. Униатский митрополит Ипатий Поцей и его проповедническая деятельность. - К., 1878.

Троневиц П.О., Хілько М.В., Сайчук Б.Т. Втрачені християнські храми Луцька. - Луцьк, 2001.

- Троцкий П.* Почаевская свято-успенская лавра // Киевские епархиальные ведомости. – № 4. – 1865.
- Ульяновський В.* Історія Церкви та релігійної думи в Україні. – Кн.1, 2. – К., 1994.
- Ульяновський В.* Релігія та Церква в житті й творчості Михайла Грушевського // Грушевський М.С. Духовна Україна. – К.,1994. – С.527.
- Федорів Ю.* Історія Церкви в Україні. – Львів, 2001.
- Федорів Ю.* Організаційна структура Української Церкви. – Торонто,1990.
- Флеров И.* О православных церковных братствах противоборствовавших унии в юго-западной России. – СПб.,1857.
- Флоря Б.* Брестские синоды и Брестская уния // Славяне и их соседи. – Вып. 3. – М.,1991. – С.59-75.
- Флоря Б.* Отражения религиозных конфликтов между противниками и приверженцами унии в «массовом сознании» простого населения Украины и Белоруссии в первой половине XVII в. // Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI – первой половине XVII в. – Ч.II. – М.,1999. – С.151-174.
- Флоря Б.* Унійна церква на Смоленщині в 20-х – на початку 30-х років XVII ст. // Ковчег. - №2. – Львів,2000. – С.85-98.
- Харлампович К.* Западно-русские православные школы XVI – и начала XVII века. – Казань,1898.
- Чубатий М.* Історія унійних змагань в Українській Церкві. – Львів,1935.;
- Чубатий М.* Історія Християнства на Русі-Україні. – Т.I-II – Рим-Нью-Йорк,1965.-1976.
- Чубатий М.* Митрополит Іпатій Потій, апостол церковної єдності. – Л.,1914.
- Шевців І.* За єдність Церкви і народу. – Мельборн, 1973.
- Шевченко Т.* Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. – Львів, 2005.
- Яковенко Н.* «Історик є невільник джерела» // Дзеркало тижня. - №42(517) – 16 жовтня 2004. – С.20.
- Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К.: Критика, 2006.
- Яковенко Н.* Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. – К., 2002.
- Яковенко Н.* Українська шляхта. – К.,1993.
- Яковенко С.* Православная иерархия Речи Посполитой и планы церковной унии в 1590-1594 гг. // Славяне и их соседи. – Вып.3. – М.,1991. – С. 41-58.

Яковенко С. Римская Курия и планы церковной унии на восточнославянских землях (60-е годы XVIв.). // Церковь, общество и государство в Феодалной России. – М.,1990. – С.253-260.

Яременко М. Поменник Київського Пустинно-Миколаївського монастиря: історія обителі через його призму // Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. – Випуск 3. – К.,1999. – С.170-189.

Яременко М. Формування складу київських чоловічих неставропігійних монастирів упродовж 1740-1785 рр.: постриг послушників // Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури. – Випуск 5. – К.,2003. – С.192-202.

Яременко П. Мелетій Смотрицький. Життя і творчість. – К.,1986.

Albrycht Stanisław Radziwiłł. Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632-1656. – Т.1. – Wrocław-Warszawa-Kraków,1968.

Baliński M. Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. – Warszawa: 1844. – Т. 2. - Cz. 1.

Baliński M. Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. – Warszawa:1845. – Т. 2. - Cz. 2.

Bartoszewicz J. Z dziejow unii. — Tydzen, 1877.

Chodyncki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny. 1370-1632. – Warszawa,1934.

Chynczewska-Hennel T. Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII w. – Warszawa,1985.

Colloquium Lubelskie. – [Lwów, 1680] – S.37-38.

Dovbischenko M. La proclamation de l'Union et les controverses religieuses en Volhynie (fin du XVIe siècle – première moitié du XVIIe siècle): mythes et réalités. // XVIIe SIÈCLE. – Juillet-Septembre, 2003. – № 220. – P. 467-499.

Dowbyszczenko Michał. Na rozdrożu religijnego wyboru: dramat rodziny Hulewiczów. Hulewiczowie w religijnych ruchach końca XVI – pierwszej połowy XVII wieku // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – Lublin,2005. – S.65-87.

Dylańska H. Historia Kościoła Unickiego na ziemiach Rzeczypospolitej. Próba oceny // Unia Brzeska. Materiały z sympozjum odbytego w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu 19.04.1997. – Radom,1998. – S.55-57.

Dziegielewski J. O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV. – Warszawa,1986.

Flaga Jerzy. Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku. – Lublin, 2004.

Frick D. Meletij Smotryc'kyj and the Ruthenian Question in the Early Seventeen Century // *Harward Ukrfinian Studies*. – Vol.VIII. – №3/4 – 1984. – P.351-375.

Gil A. Łącość terytorialna Wołhinia a Lubelszczyzny na przykładzie rozwoju przestrzenno Chelmskiej eparchii prawosławnej od XIII do XVI wieku // *Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu: historia, kultura, sztuka*. – Zamość, 2000. – S.68-76.

Gil A. Opis unickiej cerkwi p.s. św.Mikolaja w Zamościu z 1828 r. Na tle dziejów tamtejszych bazilianów // *Zamojsko-wołyńskie zeszyty muzealne*. – Zamość, 2003. – S.151-160/

Gil A. Pomianyk chełmski. Z dziejów zaginionego źródła do dziejów ziemi chełmskiej // *Rocznik instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. – 2005. – Lublin, 2005. – S.101-112.

Gil A. Testament unickiego biskupa chełmskiego i bełskiego Atanazego Pakosty z 1625 // *Zamojsko-wołyńskie zeszyty muzealne*. – Zamość, 2003. – S.119-122.

Gil Andrzej. Chełmska diecezja unicka 1596-1810. Dzieje i organizacja. – Lublin, 2005.

Gmiterek H. Wołynianie w murach akademii Zamojskiej w XVI-XVIII wieku // *Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu: historia, kultura, sztuka*. – Zamość, 2000. – S.77-83.

Grabowski T. Z dziejow literatury unicko-prawosławnej w Polsce 1630–1700. — Poznań, 1922;

Historia Kościoła w Polsce / Red. B.Kumor, Z.Obertyński. – Poznań-Warszawa, 1974.

Horin Serhij. Rzymskokatolickie zakony na Wołyniu w końcu XVI – pierwszej ćwierci XVII wieku w materiałach archiwalnych // *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. – Lublin, 2005. – S.113-128.

Isajewicz J. Z dziejów parafialnych bractw cerkiewnych w metropolii Kijowskiej od XVI do XX wieku // *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. – Lublin, 2005. – S.129-140.

Jasienica P. Rzeczpospolita obojga narodów. Srebrny wiek. – Kraków, 2007.

Jaworska K. Książę Konstanty Wasyl Ostrogski wojewoda kijowski a Unia Brzeska // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. – Вип. IV. – Дрогобич, 2000. – С. 83-95.

Kempa T. Recepja unii brzeskiej na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego // *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. – Lublin, 2005. – S.141-170.

Kempa T. Wobec kontrreformacji. Protestanci i prawosławni w oboronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku. – Toruń, 2007.

Kłoczowski J. Kontrata ruska w polskiej prowincji dominikańskiej XIV-XVI wieku // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 5: ΠΡΟΣΩΝΗΜΑ. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-літтю академіка Ярослава Ісаєвича – Львів, 1998. – S. 301-307.

Kowalówka L. «Missio ad Ruthenos» (52-71), Działalność misyjna na wschodnich kresach Rzeczypospolitej XVII-XVIII w. (89-136) // Z naszej przeszłości misyjnej. – Rzym, 1975.

Królik L. Organizacja dekanalna diecezji Łuckiej i Brzeskiej w XVII i XVIII wieku. – Lublin, 1981.

Kulak K. Psychologia nawrócenia z prawosławia na katolicyzm Melecjusza Smotrzyckiego. – Białystok, 1984.

Lewicki K. Książę Konstanty Ostrogiński a Unia Brzeska 1596 r. – Lwów, 1933.

Likowski E. Unia Brzeska. — Warszawa, 1907.

Lipiński W. Szlachta unii. Z dziejów Ukrainy. – Kijów, 1912. – S. 111-120.

Litak S. Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII-XVIII wiek. Rozwój i problematyka // Przegląd Historyczny. – 88 – 1997. – Z. 3-4. – S. 499-523.

Litak S. Czas wielkich reform // Chrześcijaństwo w Polsce. – Warszawa, 1984. – T. 5.

Litwin H. Katolizacja szlachty ruskiej 1569-1648. Stosunki wyznaniowe na Kijowszczyźnie i Braclawszczyźnie // Przegląd Powszechny. – 10. – 1985. – S. 58-70.

Łoziński W. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. – Warszawa, 2005.

Lulewicz H. Radziwiłł Stanisław. Polski słownik biograficzny. – T. XXX/2 – Zeszyt 125. – Wrocław, 1987. – S. 364.

Malinowski M. O unii kościoła gr.-kat. ruskiego. – Lwów, 1862.

Müller W. Trudne stulecie. Chrześcijaństwo w Polsce. – Lublin, 1981.

Pelesch J. Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. – Vol. I-II. – Wien, 1888.

Rechuwicz M. Hulewicz-Wojutynski Sylwester // Polski słownik biograficzny. – Tom. X. – Wrocław, 1962-64. – S. 97.

Senyk S. Women's monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions. – Roma, 1983.

Skoczylas Lgor. Sobory eparchii Chełmskiej XVII wieku. Program religijny Słavia Unita w Rzeczypospolitej // Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej – T. 4. – Lublin, 2008 – S. 5-167.

Stecki T. Łuck starożytny i dzisiejszy. – Kraków, 1876.

Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. – Lwów: 1864. – T. 1.

Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. - Lwów: 1871. - T. 2.

Studziński C. Pierwszy wstęp litracki Hipaciusza Pocieia. - Łwów, 1902.

Susza J. De laboribus unitorum // AOSBM Litterae episcoporum. - Vol.II. - Romae, 1972. - P.296-335.

Sygowski P. Z problematyki opieki kolatorskiej nad cerkwiami unickiej eparchii Chełmskiej w XVIII wieku, na przykładzie murowanej cerkwi pw. św.Jana Ewangelisty we wsi Sztuń, w dekanacie Lubomelskim (na podstawie akt z Archiwum Państwowe w Lublinie) // Rocznik instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. - 2005. - Lublin, 2005. - S.198-205.

Sysyn F. Adam Kysil and the Synod of 1629: An attempt at Orthodox-Uniate accomodation in the region of Sigismund III // Harvard Ukrainian Studies. Eucharisterion. - Vol.III-IV. - Cambridge, Mass, 1980.

Sysyn F. Between Poland and Ukraine. The dilemma of Adam Kysil (1600-1653) // Harvard Ukrainian Research Institute, 1985.

Szyska B. Profesorowie akademii Zamojskiej w kolegium akademickim w Olyce // Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu: historia, kultura, sztuka. - Zamość, 2000. - S.95-96.

Tazbir J. Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach i doktrynie. - Warszawa, 1993.

Trojanowska M. Chełmski konsystorz Greckokatolicki [1525] 1596-1875 [1905]. - Warszawa, 2003.

Tymoszenko Ł. Historiografia unii brzeskiej na przełomie stuleci: próba porównawczej recenzji monografii o Borysa Gudziaka i Michała Dmitriewa // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. - Lublin, 2005. - S. 206-221.

Urban W. Praktyczna działalność braci polskich // Odrznięcie i Reformacja w Polsce. - 1960. - T. 9. - S.121-124.

Wojcik Z. The Orthodox Church and the Polish Reason of State in the Seventeenth Century // Le origini e lo sviluppo della Cristianità Slavo-Bizantina. - Roma, 1992. - S. 425-435.

Wolf. Książki Litewsko-ruscy. - Warszawa, 1895.

Wołyniak (Gyzycki M.) Wykaz klasztorów dominikańskich prowincji Ruskiej. - Część II. - Kraków, 1923.

Wołyniak (Gyzycki M.). Bazylianie we Włodzimierzu i Tryhórach. - Kraków, 1912.

Zema W. Reformacja w Europie Środkowej i Wschodniej i herezja Feodosja Kosoja: sprostowanie mitu historiograficznego. // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. - Lublin, 2005. - S. 222-238.

Список сокращень:

АС – Археографический сборник.

АЮЗР – Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов.

AOSBM. EM – *Analecta Ordini Sancti Basilii Magni. Epistolae Metropolitaram.*

AOSBM. LB – *Analecta Ordini Sancti Basilii Magni. Litterae Basilianorum.*

AOSBM. LE – *Analecta Ordini Sancti Basilii Magni. Litterae Episcoporum.*

AOSBM. S.J.H – *Analecta Ordini Sancti Basilii Magni. S.Josaphat Hieromartur. Documenta Beatificationis et Canonisationis.*

ADS – *Archiwum domu Sapiehów.*

MUH – *Monumenta Ucrainae historica.*

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження.....	10
Стан розробки питання в науковій літературі.....	10
1. Конфесійний напрям в російській та українській історіографії.....	12
1.1. Історики Церкви православної традиції.....	12
1.2. Історики Церкви уніатської традиції.....	23
1.3. Народницька історіографія.....	28
1.4. Державницька історіографія.....	35
1.5. Радянська історіографія.....	40
1.6. Польська історіографія.....	42
1.7. Дослідження історії Церкви та релігійних рухів в Україні на сучасному етапі.....	54
1.8. Дослідження історії Церкви та релігійних рухів в Україні за кордоном.....	61
2. Джерельна база та методологія дослідження.....	65
Розділ 2. Православна Церква.....	81
2.1. Суспільно політична діяльність волинського нобілітету на підтримку православ'я.....	81
2.2. Підтримка православ'я за правом патронату.....	175
2.3. Діяльність православних братств.....	184
2.4. Фундатори та жертводавці.....	196
2.5. Релігійне життя православної шляхти Волині.....	210
2.6. Шляхта в середовищі православного духовенства Волині.....	223
Розділ III. Уніатська Церква.....	243
3.1. Суспільно-релігійна діяльність волинської шляхти на підтримку церковної унії.....	243
3.2. Поширення унії за правом патронату.....	253
3.3. Фундатори та жертводавці.....	266
3.4. Шляхта в середовищі уніатського духовенства Волині.....	274
3.5. Уніати в середовищі світського нобілітету Волині.....	276
3.6. Релігійне життя уніатської шляхти Волині.....	282

3.7. Проблеми релігійних конверсій.....	294
Розділ IV. Римо-Католицька Церква.....	309
4.1. Релігійні конверсії. Волинська шляхта римо-католицького віросповідання.....	309
4.2. Суспільна діяльність волинського нобілітету на захист інтересів Католицької Церкви.....	348
4.3. Поширення римо-католицизму. Фундатори та жертводавці Католицької Церкви на Волині.....	350
4.4. Релігійне життя католицької шляхти Волині.....	378
4.5. Конфлікти римо-католицької шляхти і духовенства, їх причини.....	383
4.6. Волинська шляхта в середовищі римо-католицького духовенства.....	386
Розділ V. Протестанти.....	400
5.1. Кальвінізм.....	400
5.2. Аріанство (Соцініанство).....	406
5.3. Лютеранство.....	415
Розділ VI. Релігійні конфлікти на Волині: реалії та міфи.....	421
6.1. Релігійне протистояння в Україні та Білорусі в працях українських та російських вчених: основні тенденції та проблеми.....	421
6.2. Релігійне протистояння уніатів і православних: проблема захоплення церков та масових антиунійних виступів.....	426
6.3. Між Римом і Сходом: конфлікти між православними і римо-католиками.....	441
6.4. Конфлікти між уніатами та римо-католиками.....	457
6.5. "Забуті" конфлікти: протистояння католиків і протестантів.....	459
6.6. Конфлікти між союзниками: протестанти і аріани проти православних.....	464
6.7. Конфлікти християн та іудеїв.....	469
Висновки.....	483
Додатки.....	491
Реєстр тестаментів волинської шляхти 1596—1660 рр.....	491

Церкви та монастирі східного обряду на Волині (середина XVI—перша половина XVII ст.).....	617
Костели, каплиці та кляштори латинського обряду на Волині (середина XVI—перша половина XVII ст.).....	750
Іменний показчик.....	812
Бібліографія.....	864
Список скорочень.....	879

Наукове видання

Довбищенко Михайло Володимирович

**ВОЛИНСЬКА ШЛЯХТА
У РЕЛІГІЙНИХ РУХАХ
(кінець XVI–перша половина XVII ст.)**

Монографія

Редактор Стефанія ФЕДОРКІВ

Технічний редактор Тамара ДЕМЧУК

Художній редактор Михайло ЧЕРНЕНКО

Комп'ютерна верстка Миколи СЕРГІЙЧУКА

Підписано до друку 23.12.2008. Формат 84х108/32.
Гарнітура Minion. Друк офсетний. Папір офсетний № 1.
Умов. друк. Арк. 46,37. Обл. вид. Арк. 44,6.
Наклад 500 прим. Зам. 49. Ціна договірна.

Оригінал-макет виготовлено в ПП Сергійчук М. І., 07300,
м. Вишгород Київської області, вул. Грушевського, 1, пом. 31.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції –
серія ДК № 2448 від 24.03.2006 р.

Друк та палітурні роботи ВАТ “Волинська обласна друкарня”
43010 м. Луцьк, просп. Волі, 27, тел.: 4-25-07, 4-15-27.

Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 1350 від 13.05.2003 р.

Довбищенко Михайло

Кандидат історичних наук,
доцент.

Коло наукових зацікавлень:
історія Церкви та релігійних
рухів в Україні та Білорусі,
литовсько-польської доби,
історія шляхетських родів
Волині.

Упорядник збірника
документів до історії унії
на Волині і Київщині (Архів
Української Церкви),
автор 40 наукових статей.

Електронна пошта:
Dowbysz@ukr.net
Dowbysz@bigmir.net

ISBN 978-966-291-122-0

9 789662 911220